STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XVI

1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1965.

În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135 sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite la comitetul de redacţie al revistei ,,Studii şi cercetări lingvistice''.

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei
BUCUREŞTI, Raionul 30 Decembrie,
Calea Victoriei nr. 194.
Telefon 15.07.91

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XVI, nr. 1 1965

SUMAR

Pag.

AL. ROSETTI, Tratatul de istorie a limbii române (TILR) 5
B. CAZACU, Problemele limbii române literare 13
ALF. LOMBARD, Construcția sintactică „Arz-o focul de muiere" 23
ANDREI AVRAM, Fonetica experimentală și problemele descrierii limbii române 29
EM. VASILIU, Direcții noi de cercetare în lingvistică și problemele limbii române 35
ALEXANDRU NICULESCU, Lucrări românești de lingvistică romanică . . . 45
MARIUS SALA, Locul limbii române între limbile romanice 55
MARIA ILIESCU, De la latină la română 67
LIVIU ONU, Noi elemente de limbă română vorbită din prima jumătate a sec. al XVII-lea 77
ION GHEȚIE și MIRELA TEODORESCU, În legătură cu desinența -u a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ 87
VALERIA GUȚU-ROMALO, Descriere structurală a verbului românesc (IV) 103
LAURA VASILIU, Generarea determinanților nominali prepoziționali . . . 117
MARIA MANOLIU, Inovații în structura distribuțională a grupului nominal romanic 123
TATIANA SLAMA-CAZACU, Metodologia psiholingvistică și cîteva dintre aplicațiile ei 131
PAULA DIACONESCU, Aspecte ale declinării cu articol definit în limba română 149

CRONICĂ

L. THEBAN, Lucrările Conferinței naționale de lingvistică românească . . 163

IN MEMORIAM

JACQUES BYCK (*Florica Dimitrescu*) 169

SCL, An XVI, nr. 1, p. 1–172, București, 1965

Între 3 şi 10 octombrie 1964 au avut loc la Bucureşti lucrările Conferinţei naţionale de lingvistică românească.

Publicăm în numărul de faţă al revistei noastre o parte din lucrările prezentate cu acest prilej (celelalte vor apărea în alte reviste de lingvistică din ţara noastră).

TRATATUL DE ISTORIE A LIMBII ROMÂNE (TILR)

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Istoria limbii române a constituit întotdeauna și constituie și astăzi una dintre cele mai de seamă preocupări ale lingvisticii noastre. Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea s-au emis diverse ipoteze asupra originii și dezvoltării limbii române și s-au inițiat, de către reprezentanții Școlii Ardelene, primele studii de fonetică și morfologie istorică, precum și de istorie a vocabularului. Cercetările de istorie a limbii române, din ce în ce mai bine fundamentate științific, au continuat apoi să stea fără întrerupere în atenția specialiștilor. Astfel, lăsînd la o parte studiile de detaliu, în ultimele decenii au apărut două lucrări de sinteză consacrate limbii române : una, mai veche, întocmită de O. Densusianu, cealaltă, mai nouă, de Al. Rosetti. Deși nu au scris o istorie propriu-zisă a limbii române, Al. Philippide și S. Pușcariu au adus contribuții remarcabile în acest domeniu. Datorită tuturor acestor cercetări, limba română a devenit mai bine cunoscută pentru știința națională și pentru romanistică, în genere, ceea ce a făcut ca și lingviștii străini să-i acorde un interes sporit, pe măsura trecerii timpului.

Rezultatele obținute pînă acum în lingvistica noastră au făcut posibilă efectuarea unei noi analize a evoluției limbii române, într-un moment cînd metodele lingvistice noi înregistrează succese importante. Astăzi, cercetarea istoriei limbii nu se poate concepe în afara noțiunii de structură lingvistică și de sistem lingvistic. La toate acestea se adaugă considerentul că, datorită modului de organizare a cercetării științifice în R. P. R., dispunem în prezent de mijloacele necesare pentru o nouă și vastă cercetare a istoriei limbii române.

Acestea au fost rațiunile principale ale hotărîrii de a se alcătui un tratat de *Istorie a limbii române*, care, alături de tratatul de *Istoria României*, de *Monografia geografică a R. P. R.* și de tratatul de *Istoria literaturii române*, este una dintre inițiativele pornite din sînul Academiei R. P. R. cu scopul de a ridica cîteva monumente ale culturii naționale. E de la sine

înțeles că tratatul va pune la contribuție tot ceea ce lingviștii români au creat mai valoros în cursul deceniilor de intensă și rodnică cercetare. În același timp însă vor trebui revizuite concluziile multora dintre studiile privind epocile de evoluție ale limbii române, nu numai spre a întregi tabloul datelor de care dispunem, ci și spre a restructura prezentarea faptelor, în vederea includerii lor în istoria limbii române, după principiile lingvisticii marxist-leniniste. O atenție deosebită a fost acordată istoriei limbii române în secolele XVII—XIX, adică acelor perioade asupra cărora cercetătorii anteriori s-au oprit în treacăt, fără a coordona rezultatele de detaliu într-o viziune de ansamblu.

Metoda de bază folosită la elaborarea TILR este compararea diverselor stări de limbă succesive.

Actuala dezvoltare a lingvisticii impune o revizuire a metodei tradiționale de comparare succesivă a diverselor stări de limbă, care urmărea din punct de vedere istoric, însă izolat, fenomenele lingvistice. Părăsind principiile „atomiste" de cercetare a faptelor, autorii TILR au reexaminat datele existente din diversele momente ale istoriei limbii dintr-un punct de vedere nou și cu un scop nou : stabilirea și descrierea sistemului și a structurii limbii române în diferite epoci.

Acceptînd acest punct de vedere, rezultă obligator că obiectul comparațiilor nu mai este constituit de un număr de fapte particulare, care pot fi înregistrate și clasificate într-un anumit moment al dezvoltării unei limbi, ci de diversele sisteme și structuri succesive. Această metodă se justifică prin aceea că în istoria unei limbi trebuie să avem în vedere, în primul rînd, schimbări structurale, și numai apoi cazurile particulare. Pentru a sesiza acest fel de schimbări, este necesar ca întîi să se *descrie* structurile și sistemele, urmînd ca după aceea ele să fie supuse examenului comparativ, în perspectivă istorică. Studiul evolutiv al limbii române implică, deci, în mod obligator, o serie de analize sincronice.

Din toate aceste indicații metodice rezultă că TILR va prezenta, pe primul plan, istoria internă a evoluției limbii române, urmînd să se recurgă la explicarea prin influențe externe în momentele cînd se constată fenomene datorate unor asemenea cauze. În felul acesta se va putea preciza cronologia diferitelor fapte datorite unei influențe externe și importanța lor în timp și spațiu.

Atitudinea adoptată de autorii TILR pornește de la considerentul că în orice fenomen sînt mai importanți factorii interni decît cei externi. Împotriva concepției după care orice inovație din limbă se explică prin influența altor limbi, considerăm că dezvoltarea limbii este determinată de legile ei specifice, a căror studiere constituie principala sarcină a lingviștilor. Bineînțeles că influența unor factori externi, între care un loc important îl ocupă influențele altor limbi, nu va fi trecută cu vederea în cele cinci volume ale tratatului ; ea va constitui unul din obiectivele importante ale cercetării, dar va fi privită într-o lumină nouă.

O altă problemă importantă este *periodizarea* istoriei limbii române. În lumina celor spuse mai sus, periodizarea evoluției unei limbi trebuie să fie un rezultat al comparațiilor între diverse sisteme și structuri succe-

sive. TILR își propune să *deducă* principalele perioade de dezvoltare a limbii române din însăși evoluția internă a limbii.

În acest scop, au fost utilizate două criterii fundamentale, valabile în cazul oricărei limbi.

Primul este *discontinuitatea de structură lingvistică.*

Discontinuitatea de structură poate fi precizată ori de cîte ori două secțiuni de limbă prezintă suficiente elemente distinctive. Din cauza evoluției continue a tuturor elementelor structurii lingvistice, periodizarea nu e dificilă cînd se compară momentele extreme, ci cînd se cercetează punctele de trecere. Dacă în dezvoltarea diverselor sectoare ale limbii nu ar exista nici o diferență de ritm, orice periodizare ar deveni imposibilă, dar, cum bine se știe, evoluția structurii gramaticale este mai înceată decît evoluția lexicului și mai înceată chiar decît evoluția structurii fonologice.

De aici decurge necesitatea de a face o ierarhie între faptele de limbă. În nici un caz, la baza periodizării istoriei limbii nu putem pune evoluția lexicului, care poartă în mod vizibil amprenta raporturilor imediate dintre fenomenele din realitate și expresia lor lingvistică. În practică, o asemenea periodizare ar coincide cu istoria vocabularului, care, la rîndul ei, ar fi, într-o formă sau alta, însăși istoria socială privită însă numai prin prisma evoluției cuvintelor, considerate separat sau în grupuri.

Deși omogen, nici sistemul fonologic nu poate constitui singur o bază de discuție pentru periodizare, deoarece o modificare în acest sistem nu schimbă întotdeauna natura corelațiilor morfologice. Astfel, dispariția unor consoane finale în latină nu explică singură simplificarea flexiunii nominale în românește, căci flexiunea verbală — în care s-a manifestat aceeași tendință — nu s-a simplificat în aceeași măsură.

Prin urmare : baza periodizării este, în primul rînd, analiza structurii gramaticale, fiindcă ea este *mediată*, constituind reflectarea organizată sistematic a celorlalte sectoare ale limbii, este *omogenă*, dispunînd de unități egale sau cel puțin echivalente, dar din aceeași serie, și, în concluzie, este *rezistentă*, ca orice reflectare sistematizată. De aceea, discontinuitățile din structura gramaticală au o valoare deosebită pentru periodizarea istoriei limbii.

Momentul cînd apare o tendință cu efecte variate și durabile reprezintă un moment de discontinuitate, deci începutul unei perioade noi.

Al doilea criteriu de periodizare este criteriul *datelor istoriei sociale.* E ușor de înțeles că momentele de discontinuitate trebuie examinate și în funcție de istoria socială. Se știe, de exemplu, că dislocarea geografică a unei unități lingvistice duce la o diferențiere, din ce în ce mai vizibilă, între structurile lingvistice care s-au separat din structura originară. Această diferențiere nu se produce însă simultan cu dislocarea la care ne referim, ci mai tîrziu. De aceea, datele din istoria socială care atestă o izolare a două populații cu aceeași structură lingvistică originară sînt puțin concludente din punctul nostru de vedere. La fel sînt și datele istorice referitoare la contactul dintre două populații cu limbi diferite, care se influențează reciproc. Istoria socială indică în asemenea cazuri numai limita extremă dincolo de care nu se poate trece, oferind jaloane pentru fixarea cronologiei faptelor lingvistice. Trebuie, prin urmare, să se evite periodizarea numai

prin evenimentele istoriei sociale, căci acestea precedă transformarea structurală a limbii într-o direcţie sau alta. Cu toate acestea, ori de cîte ori lipsa de informaţii lingvistice nu ne-a permis schiţarea discontinuităţii structurale, am recurs, în cadrul TILR, la datele istoriei sociale. E de amintit aici că istoria socială ocupă un loc deosebit în periodizarea lexicului, care, reflectînd imediat viaţa socială sub toate aspectele ei, este mai strîns legat de faptele extralingvistice.

Ca urmare a aplicării criteriilor de periodizare arătate mai sus, materialul *Tratatului de istorie a limbii române* a fost organizat în cinci volume.

Primul volum, alcătuit sub îndrumarea acad. Al. Graur, urmăreşte să prezinte evoluţia limbii latine, de la primele mărturii asupra acesteia pînă la transformarea ei în limbile romanice.

Dintre ipotezele asupra provenienţei diverselor elemente au fost reţinute cele considerate mai plauzibile, arătîndu-se cum s-au modificat aceste elemente, după documentele păstrate din timpul romanilor şi, ca termen final, după situaţia din limbile romanice.

Lucrarea are următoarele părţi : fonologia, vocabularul, formarea cuvintelor, morfologia şi sintaxa. În general, nu s-a insistat asupra detaliilor mai puţin semnificative, căutîndu-se a se scoate în evidenţă liniile principale de evoluţie a sistemului limbii latine. Trebuie relevat, îndeosebi, capitolul consacrat istoriei vocabularului latin, întrucît pînă în prezent nu a fost întreprinsă o cercetare de ansamblu asupra acestei probleme. Se cuvine să menţionăm, de asemenea, faptul că la sfîrşitul fiecărui capitol se schiţează, în linii mari, situaţia din limbile romanice.

Conceput în aceste perspective, volumul poate fi considerat ca o bună introducere la istoria limbii române : cunoaşterea tendinţelor de dezvoltare a latinei oferă punctul de plecare cel mai potrivit pentru cercetarea evoluţiei ulterioare a idiomului care s-a transformat cu timpul în limbă română.

Perioada dinaintea secolului al XVI-lea constituie obiectul de studiu al colaboratorilor volumelor II şi III. Primul dintre ele, care se elaborează la Bucureşti sub conducerea prof. I. Coteanu, are în vedere perioada cuprinsă între data cînd limba latină manifestă tendinţe vizibile de diferenţiere teritorială şi momentul separării aromânei de dacoromână. Al doilea, de a cărui pregătire se ocupă un colectiv al Institutului de lingvistică din Cluj, îndrumat de acad. E. Petrovici, examinează istoria limbii române de la sfîrşitul românei comune pînă la apariţia primelor texte româneşti.

Datorită lipsei documentelor de limbă română dinaintea secolului al XVI-lea, la elaborarea ambelor volume se foloseşte metoda reconstrucţiei. Principiile care trebuie să stea la baza reconstruirii diverselor etape ale evoluţiei limbii române în perioada anterioară apariţiei scrisului au fost discutate în consfătuirile ţinute între membrii colectivelor de la Bucureşti şi Cluj. În cursul dezbaterilor a fost examinată îndeosebi problema corespondenţei dintre modurile de descriere a celor două etape din istoria limbii române.

Volumul al doilea va începe printr-o descriere a sistemului limbii latine vorbite în provinciile dunărene ale imperiului roman, înainte de

influența slavă. Se va analiza apoi elementul autohton, arătîndu-se, în lumina datelor istorice, care era situația lingvistică din Peninsula Balcanică și din Dacia în acea epocă, precum și raporturile dintre limbile ce se vorbeau atunci în partea sud-estică a Europei. Ca rezultat, vom avea o schiță a elementelor fonetice, gramaticale și lexicale datorite substratului, care va întregi sistemul reconstituit în prima parte a volumului. O atenție deosebită se va acorda particularităților comune albanezei și românei, ca unuia din mijloacele cele mai importante pentru clarificarea influenței substratului.

Cea de-a treia parte a volumului va cuprinde o descriere a structurii limbii române, așa cum reiese ea din compararea datelor obținute în capitolele precedente, cu cele mai vechi elemente slave pătrunse în vocabular, începînd cu secolele VI—VII. Ea va fi urmată de o schiță a structurii limbii române, obținută din compararea dacoromânei, aromânei, meglenoromânei și istroromânei.

Pentru elaborarea acestei părți, punctul de plecare îl va constitui schița de structură a dacoromânei comune, stabilită de colectivul care redactează volumul al III-lea. Modul acesta de a proceda este justificat din punct de vedere metodic. Cum munca de reconstruire se face pornind din două direcții, din prezent spre trecut și invers, de la latină spre fazele romanice neatestate, reconstruirea românei comune trebuie să se întemeieze și pe rezultatele obținute în descrierea fazelor imediat următoare.

Volumul se va încheia printr-un capitol în care se va stabili locul limbii române între limbile romanice, pînă la data despărțirii aromânei de dacoromână.

Volumul al treilea va prezenta o descriere a structurii dacoromânei comune, adică al acelui stadiu, relativ lipsit de particularități regionale, al dialectului dacoromân, din care s-au dezvoltat graiurile dacoromâne actuale și care a apărut după separarea românei comune în două și apoi în patru dialecte. Cunoașterea acestui stadiu al dacoromânei este necesară pentru elaborarea istoriei limbii române, dacă aceasta e privită ca o istorie a stadiilor structurale prin care a trecut limba latină din Dacia și Moesia pînă ce a devenit limba română actuală. Pentru reconstrucția dacoromânei comune vor fi puse la contribuție rezultatele la care s-a ajuns în privința românei comune, precum și datele oferite de cele mai vechi texte românești. De un neprețuit ajutor sînt în acest sens și glosele, numele de locuri și de persoană românești aflate în texte slave sau latine medievale dinaintea secolului al XVI-lea.

Ultimele volume ale tratatului, al IV-lea (responsabil : acad. Al. Rosetti) și al V-lea (responsabili : acad. Iorgu Iordan și prof. B. Cazacu) se vor ocupa de perioada care se întinde din secolul al XVI-lea pînă astăzi. Primul dintre ele se va opri la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, urmînd ca perioada următoare anului 1780 să constituie obiectul de studiu al celui de-al V-lea volum.

Ambele volume vor avea cinci mari capitole : fonologia (unde se vor studia, pentru secolul al XVI-lea, și probleme de grafie), morfologia, sintaxa, formarea cuvintelor și lexicul.

În partea de fonologie se urmărește descrierea inventarului fonemelor segmentale (vocale și consoane). O atenție deosebită a fost acordată problemei distribuției, în vederea determinării acestor foneme. Fonemele suprasegmentale nu au putut fi studiate întotdeauna în mod special în capitole aparte (situația e valabilă îndeosebi pentru secolele XVI—XVIII), din lipsă de informații; totuși, atunci cînd a fost cazul, s-au făcut unele mențiuni în legătură cu poziția accentului. Alături de fonemele segmentale se urmăresc variantele lor. O serie de variante pot fi identificate pe baza indicațiilor furnizate de texte : existența unei alte serii de variante trebuie presupusă pe baza unor considerente de fonetică istorică.

În privința morfologiei s-a încercat stabilirea locului și rolului diferitelor fenomene în cadrul sistemului, prin abordarea statistică a faptelor. Urmărirea diferitelor fenomene din punct de vedere statistic pune în lumină raportul dintre ele în cadrul sistemului. Devine astfel posibilă circumscrierea mai precisă a tendințelor și se precizează adeseori gradul de intensitate cu care ele se manifestă, de la epocă la epocă și de la o regiune la alta.

Preocuparea de a degaja sistemul are drept urmare cuprinderea faptelor, la prima vedere disparate, în *tipuri*, mai mult sau mai puțin generale. Compararea diferitelor faze ale limbii sub aspectul tipurilor permite descoperirea unor diferențe mai profunde și mai importante decît cele reprezentate prin fapte disparate, izolate.

Sintaxa se lucrează în ultimele două volume ale TILR după sistemul gramaticii Academiei R. P. R. În partea redactată, referitoare la secolul al XVI-lea, nu s-a folosit decît metoda descriptivă, făcîndu-se însă precizări privitoare la concurența dintre anumite construcții, la nuanțele de sens, la repartiția pe texte etc. Toate acestea deschid perspectiva comparațiilor istorice cu situația din secolele următoare, de la care sînt de așteptat rezultate interesante. În capitolele de *formare a cuvintelor* s-au urmărit numeroase probleme puțin cercetate pînă în prezent în lucrările de istorie a limbii române : repartizarea prefixelor și sufixelor pe teme, valorile fiecărui prefix și sufix în parte, concurența între prefixe și între sufixe, productivitatea prefixelor și a sufixelor etc.

Derivarea regresivă și schimbarea valorii gramaticale, procedee de formare a cuvintelor neglijate aproape complet în lucrările mai vechi, vor căpăta în TILR o tratare sistematică și dezvoltată.

În capitolele de lexic se studiază, cu ajutorul metodei statistice, structura vocabularului începînd din secolul al XVI-lea și pînă astăzi, din punctul de vedere al originii elementelor componente, al repartizării lor dialectale, al dezvoltării semantice, al relațiilor dintre elementele noi și vechi (neologisme și arhaisme) etc.

Pentru a stabili vocabularul de bază s-a considerat că nu trebuie să se țină seama numai de frecvența cuvintelor, ci și de repartiția lor. Pentru secolul al XVI-lea s-a ținut seama, la stabilirea lexicului de bază, nu numai de „vocabularul frecvenței", ci și de „vocabularul disponibilității", format din cuvinte cu frecvență mică, dar care sînt uzuale și utile și pe care vorbitorii le au prezente în minte și le întrebuințează ori de cîte ori o cer împrejurările.

Epoca cuprinsă între 1780 şi zilele noastre (şi în special secolul al XIX-lea) pune cercetătorilor o serie de probleme noi, care nu puteau fi întîlnite (sau se întîlneau sporadic) în perioada anterioară. Una dintre cele mai importante este unificarea limbii literare, ca urmare a unui îndelungat proces, ale cărui origini datează din secolul al XVI-lea. Din primele decenii ale secolului trecut se observă la diverşi oameni de cultură tendinţa de a renunţa la o serie de trăsături lingvistice regionale şi de a adopta un ansamblu de norme lingvistice supradialectale ; procesul acesta devine tot mai evident o dată cu trecerea timpului şi poate fi considerat încheiat, în liniile sale mari, spre 1860—1870. Ca urmare a acestui fapt, limba literară va accepta o serie de fonetisme, forme şi cuvinte din unele graiuri şi va respinge pe altele, care începînd de acum vor primi un caracter regional sau arhaic. Faptul este de o însemnătate excepţională, întrucît e vorba de precizarea structurii fonologice, morfologice şi lexicale a limbii literare unice, limbă care, în secolul nostru, se răspîndeşte tot mai mult în graiuri, tinzînd să devină limba comună naţională a tuturor vorbitorilor de limbă romînească.

A doua tendinţă importantă pe care o înregistrăm începînd cu ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea este modernizarea limbii, consecinţă a transformărilor profunde care au avut loc în viaţa economică, politică şi culturală a ţărilor române.

Influenţele exercitate acum de latină şi de limbile romanice (îndeosebi de franceză) asupra limbii române vor avea efecte dintre cele mai însemnate asupra structurii vocabularului ei. Efectele acestor înrîuriri vor trebui studiate atent, cu atît mai mult cu cît ele pot fi constatate nu numai în lexicul, ci şi în sintaxa limbii literare.

Tot în această perioadă se precizează şi se dezvoltă stilurile limbii literare moderne, aspect asupra căruia cercetarea trebuie să se oprească îndelung. În ansamblu, preocuparea esenţială a colaboratorilor volumului al V-lea a constat în a stabili căile de constituire a limbii române moderne şi mijloacele prin care aspectul actual al limbii trebuie să se desăvîrşească în tiparele limbii literare.

Acestea sînt, pe scurt, cele mai importante probleme pe care TILR le-a ridicat în faţa celor ce şi-au luat răspunderea de a-l întocmi. După discuţii rodnice asupra principiilor metodice, lucrările la cele cinci volume ale tratatului au început în anul 1962. În momentul de faţă volumul întîi, consacrat descrierii limbii latine, a fost terminat şi se află sub tipar. A fost încheiată, de asemenea, redactarea părţii privitoare la secolul al XVI-lea din volumul al IV-lea. Într-un studiu avansat se găsesc lucrările la celelalte volume. Avem astfel convingerea că într-un timp destul de scurt întregul *Tratat* se va găsi în stadiul publicării. Prin perspectiva nouă din care sînt privite faptele şi prin datele noi pe care le aduce, sperăm că *Tratatul de istorie a limbii române* va marca un moment important în dezvoltarea ştiinţei lingvistice naţionale şi a culturii româneşti contemporane.

Octombrie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

PROBLEMELE LIMBII ROMÂNE LITERARE

DE

B. CAZACU

Studiul limbii literare — disciplină relativ nouă a lingvisticii — se bucură, în ultimul timp, de un interes deosebit; acest interes se explică, în primul rînd, prin importanta funcţie socială pe care o are limba literară în viaţa culturală a oricărei colectivităţi.

Preocupările pentru studierea aspectului literar al limbii au o anumită tradiţie în lingvistica românească; apărute încă la sfîrşitul secolului al XIX-lea, ele sînt legate, mai ales, de activitatea desfăşurată în perioada anterioară primului război mondial la catedrele facultăţilor de filologie de la Universităţile din Bucureşti şi Iaşi.

La Bucureşti, Ov. Densusianu are meritul de a fi dezvoltat în cursurile sale universitare studiile de limbă literară, acordînd cu precădere atenţie cercetării limbii şi stilului literaturii artistice (de exemplu, în cursul litografiat *Evoluţia estetică a limbii române*).

O primă încercare de sinteză asupra unei perioade limitate a istoriei limbii române literare o datorăm elevului lui Densusianu, P. V. Haneş (*Dezvoltarea limbii române literare în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1924, ed. a II-a, 1927).

La Iaşi, profesorul universitar şi criticul literar G. Ibrăileanu a exprimat, de asemenea, în cursurile sale rămase netipărite, păreri interesante asupra limbii române literare. Unele dintre acestea au putut vedea lumina tiparului (vezi *Spiritul critic în cultura românească*, Iaşi, 1909; ed. a II-a, 1922; *Studii literare*, Bucureşti, 1931).

În perioada dintre cele două războaie, se cuvine să amintim *Arta prozatorilor români* (Bucureşti, 1941) a lui Tudor Vianu — o importantă contribuţie la studierea procedeelor stilistice ale prozei româneşti — şi *Stilistica limbii române* (Bucureşti, 1944) a acad. Iorgu Iordan, lucrare care

întemeiază stilistica la noi ca disciplină lingvistică și care prezintă, pe baza unui bogat material din limba vorbită și din operele scriitorilor, valorile expresive ale limbii.

După 1944, preocupările pentru studierea limbii literare s-au accentuat. Sînt de semnalat, mai întîi, o serie de lucrări consacrate, în special, discutării aspectelor teoretice ale studierii limbii literare (acad. Al. Rosetti, *Despre unele probleme ale limbii române literare*, București, 1955 ; T. Vianu, *Probleme de stil și de artă literară*, București, 1955 ; acad. Al. Graur, *Cum se studiază limba literară*, București, 1957 ; B. Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București, 1960 ; I. Coteanu, *România literară și problemele ei principale*, București, 1961) precum și numeroase articole apărute în publicațiile periodice, în care și-au adus contribuțiile la dezbaterea problemelor : acad. Iorgu Iordan [1], profesorii J. Byck [2], G. Istrate [3], G. Ivănescu [4], D. Macrea [5], și cercetători ca : Al.

---

[1] Menționăm, mai jos, articolele care prezintă un interes deosebit pentru discuția în jurul problemelor teoretice ale limbii literare, precum și unele dintre studiile mai importante consacrate, în special, cercetării diverselor aspecte ale românei literare.

Iorgu Iordan, *Despre limba literară*, SCL V, 1954, p. 151–165 ; *Despre limba lui Neculce*, SCL V, 1954, p. 337–347 ; *Despre unele aspecte ale problemei limbii literare*, C, 1954, 21, p. 3 ; *Limba literară — Privire generală*, LR III, 1954, 6, p. 52–77 ; *Pe marginea discuțiilor asupra limbii literare*, GL, 1955, 26, p. 1 ; *Limba „eroilor" lui I. L. Caragiale*, București, 1955, 56 p. și București, 1957, 48 p. ; *Limba și stilul lui I. Neculce*, în volumul *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*, București, p. 61–119 ; *Discuții despre limba literară*, L III, 1960, 24 (59), p. 1, 10 ; *Observații asupra limbii romanului „Nicoară Potcoavă"*, VR XIII, 1960, 11, p. 153–159 ; *Despre „perenitatea" limbii literare*, în „Studii de literatură universală", II, 1960, p. 255–258 ; *Limba vorbită în opera lui I. L. Caragiale*, L V, 1962, 12, p. 4.

[2] J. Byck, *Izvoarele limbii noastre poetice*, GL, 1956, 17, p. 2 ; *Despre limba noastră literară*, GL, 1956, 19, p. 2 ; 21, p. 2 ; 22, p. 4 ; 23, p. 2 ; 28, p. 2 ; *În legătură cu dezbaterile privitoare la limba literară*, GL, 1956, 24, p. 2 ; *Despre stilul scriitorilor*, GL, 1956, 29, p. 2 ; *În legătură cu baza limbii noastre literare*, GL, 1956, 31, p. 2 ; *Formarea limbii noastre literare*, GL, 1956, 42, p. 1 și 2.

[3] Gavril Istrate, *Eminescu și limba populară*, în „Iașul nou", 1951, 1–2, p. 127–144 ; *Limba în poemul „Minerii din Maramureș" de Dan Deșliu*, SCST, Iași, V, 1954, 3–4, p. 489–528 ; *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, SCL VI, 1955, p. 313–330 ; *Ibrăileanu despre limba literară*, IL, 1956, 9, p. 104–113 ; *Originea și dezvoltarea limbii române literare*, SCST, Iași, III, 1957, 1–2, p. 77–96 ; *Părerile lui Coșbuc despre limba literară*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", p. 443–447 ; *Aspecte teoretice în opera lui Coșbuc*, SCST, Iași, XIII, 1961, fasc. 1, p. 25–36.

[4] G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare românești din secolul al XIX-lea*, LR IV, 1955, 1, p. 19–39 ; *Formarea terminologiei filozofice românești moderne*, CILL I, 1956, p. 171–204 ; *Limba poetică românească*, LL II, 1956, p. 197–224 ; *Problemele fundamentale ale limbii literare românești*, IL, 1956, 1, p. 73–79 ; *Teorii eronate despre limba literară românească*, IL, 1956, 10, p. 86–104 ; *Ortografia și limba lui Iancu Văcărescu din „Poezii alese" 1830*, CILL II, 1958, p. 55–74.

[5] D. Macrea, *Eminescu și problemele limbii noastre*, LR II, 1953, 5, p. 16–19 ; *Despre problemele studiului limbii literare*, LR IV, 1955, 3, p. 17–39 ; *Pe marginea discuțiilor despre limba literară*, CL III, 1958, p. 17–33 ; *Discuțiile referitoare la căile de dezvoltare a limbii române literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, CL VII, 1962, p. 249–266.

Andreiescu [6], Gh. Bulgăr [7], Pompiliu Dumitrașcu [8], I. Gheție [9], Al. Niculescu [10], Liviu Onu [11], Gh. Tohăneanu [12] ș. a.

---

[6] Al. Andreiescu, *Expresia idiomatică în romanul „Răscoala" de Liviu Rebreanu*, LR IV, 1955, 4, p. 46—50; *Specificul artei argheziene în proza satirică*, IL, 1956, 3, p. 81—95; *Critica stilistică și gramatica*, IL, 1957, 4, p. 113—114; *Despre limbajul poetic contemporan*, IL, 1957, 8, p. 75—86; *Sobrietatea stilistică și realismul lui L. Rebreanu*, LL III, 1957, p. 7—18; *Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare*, SCȘ Iași, VIII, 1959, p. 97—141; *Cercetarea stilurilor limbii române literare*, IL XI, 1960, 9, p. 55—58; *Rolul literaturii în dezvoltarea limbii literare*, IL XII, 1961, 1, p. 71—76; *Stilistica în perspectiva criticii literare și a lingvisticii*, IL XIII, 1962, 2, p. 56—61; *Elemente vechi și noi în limbajul poetic*, IL XIII, 1962, 4, p. 70—77; *Tehnica evocării în povestirile lui I. L. Caragiale*, IL XIII, 1962, 6, p. 67—73; *Valori stilistice în proza Otiliei Cazimir*, IL XV, 1964, 2, p. 76—80.

[7] Gh. Bulgăr, *Mihail Sadoveanu și problemele limbii noastre literare*, LR II, 1953, 2, p. 35—46; *Despre analiza limbii și a stilului unei opere literare*, LR II, 1953, 4, p. 57—63; *Eminescu despre problemele limbii literare*, SCL V, 1954, p. 347—382; cf. București, 1955, 86 p. și 1963, 116 p.; *Despre contribuția lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii literare*, LL I, 1955, p. 46—60; *Gala Galaction și limba noastră artistică*, LL II, 1956, p. 49—60; *Particularități de limbă și stil în opera lui C. Bolliac*, CILL 1, 1956, p. 89—111; *Scriitorii români despre limbă și stil*, București, 1957, 272 p.; *Despre limba și stilul primelor periodice românești*, CILL II, 1958, p. 75—113; *Lexicul limbii literare și jargonul la 1844*, LR VII, 1958, 1, p. 37—46; *Tradiție și inovație în limba artistică a lui G. Galaction*, în volumul *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*, București, p. 431—450; *Cuvintele rare în opera lui M. Eminescu*, LR X, 1961, 1, p. 48—57; *Originalitatea stilistică a operei lui M. Sadoveanu*, LR IX, 1960, 6, p. 3—11; *Despre limba documentelor administrative la începutul secolului trecut (1800—1820)*, CILL III, 1962, p. 74—102; *Expresia poetică în proza literară a lui Eminescu*, LL VI, 1962, p. 175—192; *Tendințe în sintaxa limbii române literare contemporane*, LR XI, 1962, 4, p. 411—420.

[8] Pompiliu Dumitrașcu, *Observații asupra limbii și stilului operei lui Ioan Pop-Reteganul*, LR III, 1954, 5, p. 44—49 p.; *Despre limba și stilul operei lui I. Popovici-Bănățeanu*, SB, 1955, 3, p. 162—168; *Observații de limbă și stil în nuvelele lui I. Slavici*, în volumul *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*, București, p. 264—292; *Despre limba poeziei populare*, st. UBB III, 1958, fasc. 1, Philologia, p. 107—116; *Despre mijloacele expresive și artistice în poezia populară*, CL VI, 1961, 2, p. 315—325.

[9] I. Gheție, *Aspectele stilistice ale verbului la N. Filimon*, LR VII, 1958, 1, p. 47—54; *I. B. Deleanu, teoretician al limbii literare*, LR VII, 1958, 2, p. 23—38; *Glosare de neologisme la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, LR X, 1961, 6, p. 557—566; *Observații privitoare la lexicul prozei artistice a lui N. Filimon*, CILL III, 1962, p. 151—189.

[10] Al. Niculescu, *Evoluția frazei în stilul lui Barbu Delavrancea*, LR V, 1956, 4, p. 5—18; *Observații asupra folosirii construcțiilor eliptice de predicat în stilul narativ al lui B. Delavrancea*, SG I, 1956, p. 181—192; *Problemele limbii literare în discuția Congresului al VIII-lea de studii romanice (Observații marginale în lumina lucrărilor lingviștilor români)*, SCL VII, 1956, p. 295—307; *Structura frazei în stilul lui B. Delavrancea*, CILL I, 1956, p. 205—243; *Interiorizarea narației în stilul lui Camil Petrescu*, CL III, 1958, p. 35—52; *O întrebuințare particulară a elipsei predicatului în stilul narativ*, AUB, Filologie, 1960, vol. 18, p. 325—333.

[11] Liviu Onu, *În legătură cu problemele limbii române literare*, (în) „Steaua", VI, 1955, 6, p. 117—121; 7, p. 98—103; 9, p. 100—106; 12, p. 107—111; *O contribuție valoroasă la dezvoltarea limbii române literare*: **Cazania** *lui Varlaam*, (în) „Buletinul științific al universităților „V. Babeș" și „Bolyai", Cluj", vol. I, 1956, 1—2, ser.șt. soc., p. 273—289 (reprodus, cu anumite modificări, în vol. colectiv *De la Varlaam la Sadoveanu...*, București, 1958, p. 35—60); *Eminescu și problemele limbii literare*, (în) „Steaua", VII, 1956, 3, p. 93—97.

[12] G. Tohăneanu, *Analiza stilistică a textului literar*, LR V, 1956, 5, p. 37—46; *Probleme de stil în romanul „Nicoară Potcoavă"*, SB, 1957, 4, p. 60; *Sensul analizei stilului*, SB, 1957, 7, p. 65—69; *Despre limba și stilul unor poeți tineri*, SB, 1957, 9, p. 74—80; 11, p. 76—80, 12, p. 71—76; *Limba literară și ramificațiile limbii naționale*, SB, 1958, 5, p. 57—61; *Tendințe noi în structura frazei artistice contemporane*, SB, 1959, 1, p. 62—67; *Unele probleme de lexic în limba literaturii artistice*, SB XII, 1961, 10, p. 77—83; *Lexicul poeziilor lui Nicolae Labiș*, SB XIII, 1962, 12, p. 68—74, XIV, 1963, 1, p. 95—102; *Note despre limba și stilul lui Cara-*

Alături de volumele și articolele în care se discută aspectele teoretice-metodologice, au apărut în această perioadă, de asemenea, lucrări de sinteză (G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947 ; Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, Buc., 1961), culegeri (*Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, 3 volume, București, 1956, 1958, 1962, N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962) și studii și articole în care se cercetează diversele stiluri ale limbii literare (în special stilul literaturii artistice). *Dicționarul limbii lui Eminescu*, operă elaborată sub îndrumarea regretatului acad. Tudor Vianu, așteaptă să intre sub tipar.

În cele ce urmează, vom încerca să prezentăm cîteva dintre problemele mai importante ale studierii limbii literare referindu-ne, în special, la dezbaterile din lingvistica românească, în ultimul timp.

★

Problema a p a r i ț i e i s c r i s u l u i în limba română și a împrejurărilor care au determinat acest important eveniment cultural nu este definitiv elucidată în lingvistica și în istoria românească. Unii cercetători au susținut că apariția scrisului în limba română s-ar explica prin f a c t o r i exclusiv i n t e r n i (ca o urmare a stadiului de dezvoltare la care ajunsese societatea feudală românească). Alți cercetători, dimpotrivă, au pus apariția primelor texte românești în legătură cu anumiți f a c t o r i e x t e r n i (influența husitismului, în secolul al XV-lea, sau influența mișcării luterane, în secolul al XVI-lea). De fapt, la o analiză mai atentă, problema apare mult mai complexă. E drept, că, în secolele al XIV-lea și al XV-lea, limba oficială a cultului și a administrației, în țările românești, era slavona care a îndeplinit funcțiile unei ,,limbi literare'', așa după cum, un rol asemănător a deținut latina, într-o epocă anterioară, în Occident. Este de presupus însă că chiar în această perioadă, înainte de 1521, data primului text românesc păstrat pînă astăzi (*Scrisoarea boierului Neacșul din Cîmpulung către Hans Benkner, judele Brașovului*) s-a scris românește, sporadic, pentru nevoi particulare.

Dacă transformările societății românești (scăderea puterii domnului și trecerea ei în mîna boierilor, ridicarea unei pături orășenești, decăderea culturii slavone) pot explica i v i r e a s c r i s u l u i în limba română, aceste împrejurări nu sînt însă suficiente pentru explicarea actului revoluționar al traducerii, la începutul secolului al XVI-lea, a cărților religioase în românește, într-o perioadă cînd numai vechea slavă, greaca și latina erau recunoscute, în Europa, ca singurele limbi oficiale de cult. Pentru traducerea unor asemenea cărți era necesar și un îndemn din afară. După N. Iorga și I. A. Candrea acest impuls s-ar fi datorat mișcării husite care ar fi provocat, în secolul al XV-lea, traducerea așa-numitelor texte maramureșene (textele rotacizante). Husiții însă, în cea mai mare parte maghiari, au căutat să facă prozeliți mai ales în rîndurile populației maghiare locale, iar husitismul nu s-a bucurat de o largă răspîndire la români.

---

giale, SB XIII, 1962, 8, p. 106–112 ; *Onomatopeele în proza lui M. Sadoveanu*, SB XIII, 1962, 11, p. 18–24.

Deosebirile dintre limba primelor traduceri religioase (textele rotacizante) şi limba tipăriturilor lui Coresi (din a doua jumătate a secolului al XVI-lea) sînt, de fapt, divergenţe dialectale contemporane. Particularităţile lingvistice ale primelor traduceri româneşti de cărţi religioase pot constitui un indiciu că aceste cărţi datează din secolul al XVI-lea, cînd husitismul era deja în declin. La traducerea în româneşte a cărţilor religioase a contribuit (aşa cum au arătat Ov. Densusianu şi Al. Rosetti) mai ales Reforma lui Luther, pornită din Wittenberg în 1519 şi răspîndită apoi, în Ardeal, de maghiari şi saşi.

Stabilirea d a t e i apariţiei scrisului în limba română nu rezolvă însă problema d a t ă r i i î n c e p u t u r i l o r l i m b i i r o m â n e l i t e r a r e, problemă controversată, în ultimii ani, în lingvistica românească. Unii cercetători (acad. Al. Graur, I. Coteanu, Liviu Onu) împing data apariţiei românei literare cu mult înaintea apariţiei scrisului în limba română şi consideră limba creaţiilor populare drept limbă literară. Admiţînd că limba creaţiilor folclorice reprezintă o limbă literară, ar însemna să admitem implicit existenţa unei limbi literare româneşti cu mult înaintea apariţiei primelor texte scrise. Atribuirea calificativului de „literară" limbii primelor creaţii folclorice româneşti a fost combătută de majoritatea lingviştilor români.

Faţă de teza că existenţa unei literaturi populare orale implică, în mod obligatoriu, existenţa unei limbi literare, unii cercetători (D. Macrea, Pompiliu Dumitraşcu) au ridicat, între altele, următoarea obiecţie care nu poate fi trecută cu vederea: pornind de la considerentul că nu există popor care să nu aibă o literatură folclorică, ar trebui să se admită că nu există limbă care să nu fie şi literară (ceea ce este imposibil de admis).

După părerea altor cercetători (acad. Iorgu Iordan), limba literară românească s-a format în perioada constituirii naţiunii româneşti, deci în secolul al XIX-lea (mai precis în a doua jumătate a secolului al XIX-lea) [13]. Acest secol reprezintă, de fapt, epoca de constituire a limbii române literare în forma pe care o cunoaştem astăzi, epocă în care se accentuează procesul de definitivare a normelor unice ale limbii literare şi în care se precizează, în amănunt, n o r m a s u p r a d i a l e c t a l ă l i t e r a r ă u n i c ă. A fixa — în conformitate cu teza de mai sus — începuturile limbii române literare în secolul al XIX-lea, înseamnă a ţine seama numai de r e z u l t a t e l e unui p r o c e s lent şi complex început cu cîteva secole mai înainte — ceea ce ar echivala, în fond, cu eliminarea unei întregi perioade din istoria limbii române literare.

De fapt, începuturile limbii române literare trebuie situate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi ele trebuie legate de activitatea de tipograf a lui Coresi. Între limba primelor traduceri din nordul Ardealului, păstrate în formă de manuscris, şi aceea a tipăriturilor lui Coresi, există

[13] Înaintea acad. Iorgu Iordan alţi cercetători (A. Philippide, G. Ibrăileanu, G. Ivănescu) au afirmat că nu se poate vorbi de limbă literară începînd din secolul al XVI-lea, o dată cu apariţia primelor texte româneşti, deoarece aceste texte prezentau prea multe particularităţi dialectale (vezi prezentarea pe larg a acestei probleme la G. Istrate, *Originea şi dezvoltarea limbii române literare*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi", serie nouă, secţiunea III, ştiinţe sociale, t. III, an. 1957, fasc. 1—2, p. 90 şi urm.).

deosebiri, în sensul că în limba tipăriturilor lui Coresi se pot distinge tendinţele care se vor preciza în cursul evoluţiei ulterioare a românei literare, premisele viitoarelor norme supradialectale unice.

În limba tipăriturilor lui Coresi, cercetătorul poate distinge atît începuturile unui anumit principiu de structurare (condiţie fundamentală pentru formarea oricărei limbi, şi mai ales a unei forme mai înalte de exprimare, cum e limba literară), cît şi unele aspecte ale receptării, ale elaborării şi mai ales, ale difuzării faptelor de limbă, fenomene semnificative, după cum arăta B. Terracini (*Analisi del concetto di lingua letteraria*, „Cultura neolatină", XVI, fasc. I, 1956, p. 12) pentru caracterizarea funcţiunii social-culturale a limbii literare.

În efectuarea traducerilor, Coresi, pornind de la manuscrisele rotacizante, a fost influenţat, într-o anumită măsură, de unele particularităţi nord-ardelene, dar în limba lui Coresi predomină trăsăturile subdialectului din regiunea Braşov—Tîrgovişte. Larga răspîndire, datorită tiparului, în toate ţinuturile româneşti, a cărţilor lui Coresi a contribuit la impunerea acestui subdialect la bazele românei literare.

Astfel, de la apariţia tipăriturilor lui Coresi — primele manifestări timide ale limbii romîne literare — începe procesul îndelungat şi complex al constituirii normei supradialectale unice [14].

Limba română literară, în forma în care o cunoaştem astăzi, ca element constitutiv al culturii noastre naţionale, reprezintă, aşadar, rezultatul unei îndelungate şi complexe evoluţii; istoria ei, strîns legată de istoria societăţii româneşti, în special de momentele mai importante ale dezvoltării culturale şi ale formării conştiinţei naţionale, este, în esenţă, istoria scrisului românesc de la origini pînă în prezent.

Originea şi dezvoltarea limbii literare (apariţia formei scrise, sfera de folosire mai restrînsă sau mai largă a variantei literare, modul de constituire şi de precizare a normelor unice supradialectale, dezvoltarea diverselor ei stiluri etc.) nu pot fi explicate fără raportarea la datele istoriei sociale.

★

Studiul limbii literare prezintă un caracter particular din cauza prelucrării conştiente a materialului lingvistic folosit în procesul comunicării : exprimarea literară presupune respectarea mai strictă a anumitor norme şi, prin urmare, o selectare mai atentă a mijloacelor lingvistice.

---

[14] În ultimul timp, s-a adus în discuţie şi părerea că originile limbii române literare trebuie situate în secolul al XVII-lea şi trebuie puse în legătură, îndeosebi, cu scrierile cronicarilor. R. A. Budagov, în *Problemele studierii limbilor literare romanice*, Bucureşti, 1962, bazîndu-se pe afirmaţia lui Ov. Densusianu că în secolul al XVI-lea nu găsim măcar urme ale unui stil literar sau indicii ale unei limbi modelate după regulile compoziţiei — deşi e de acord că cele mai vechi texte româneşti datează din secolul al XVI-lea, consideră că limba literară se formează de-abia în secolul următor. E adevărat — aşa cum menţiona şi Ov. Densusianu — că nu putem vorbi de un stil „literar" în textele secolului al XVI-lea ; dar nu e mai puţin adevărat că acelaşi învăţat, referindu-se la tipăriturile lui Coresi, arată că, mai ales ele au avut cea mai mare influenţă, contribuind într-o mare măsură la dezvoltarea ulterioară a limbii române literare (Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, Secolul al XVI-lea, ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti, 1961, p. 11).

Problemele studierii limbii literare nu au putut fi precis delimitate, atît timp cît n o ț i u n e a d e b a z ă, a c e e a d e l i m b ă l i t e r a r ă, nu era riguros definită.

Limba, în general, reprezintă un sistem complex de variante coexistente [15], care se întrepătrund reciproc. Între aceste variante apar deosebiri calitative, determinate de valoarea funcțională a fiecărei dintre ele în viața colectivității. Simplificînd lucrurile, s-ar putea spune că la unul dintre poli se găsește v a r i a n t a l i t e r a r ă (limba literară) o sintetizare a posibilităților de exprimare a limbii întregii națiuni, destinată în special exprimării în scris, mijloc de comunicare a celor mai de seamă manifestări culturale, caracterizată prin existența unui sistem de norme care îi conferă o anumită stabilitate și unitate, iar la celălalt pol, așa-numitele v a r i a n t e r e g i o n a l e, ramificații t e r i t o r i a l e ale limbii (dialectele și graiurile), cu un registru funcțional mai restrîns, limitat de obicei la necesitățile vieții rurale. Bineînțeles că limba literară și dialectele nu reprezintă numai noțiuni polare, ci ele se găsesc în legături corelative [16].

Deși ansamblul particularităților care definesc noțiunea de limbă literară este conceput în mod deosebit de diverși cercetători, totuși, în lingvistica românească de după 1944, s-a ajuns la un anumit consens; astăzi, noțiunea de „limbă literară" nu mai este identificată cu limba operelor artistice, ci are o sferă mai largă încorporînd o serie de varietăți funcționale (stilul științific, stilul beletristic, stilul administrativ etc.). De asemenea, pornind de la concepția că noțiunile reprezintă reflectarea fidelă a realității, că ele reflectă realitatea în schimbare și în dezvoltare neîntreruptă, s-a acceptat părerea că limba literară reprezintă o categorie istorică și că conținutul noțiunii de „limbă literară" se lărgește și se îmbogățește pe măsură ce urmărim diversele etape ale dezvoltării ei.

Precizarea raporturilor dintre stilul literaturii artistice și celelalte stiluri ale limbii și limba literară în ansamblul ei a făcut obiectul a numeroase considerații teoretice în lingvistica românească. S-a arătat astfel că orice creație literară artistică se elaborează, în general, pe baza limbii literare; s-a subliniat, însă, totodată, faptul că scriitorii pot face apel și la mijloace care depășesc cadrul strict al „limbii literare", și că ei pot folosi — atunci cînd conținutul operei le impune aceasta — elemente din fondul arhaic sau regional al limbii. Această toleranță care se manifestă în limba creațiilor artistice față de normele prevalente ale exprimării literare propriu-zise constituie, fără îndoială, una din particularitățile cele mai importante ale stilului beletristic.

Nu puțină cerneală a curs cu prilejul examinării raporturilor dintre limba individuală a scriitorului și limba literară. Deși nu există nici un consens unanim, majoritatea cercetătorilor români au ajuns totuși la concluzia că individualul nu se poate opune socialului și că — așa cum arată

---

[15] Lingvistica modernă definește limba ca un ansamblu de coduri folosite spre a transmite o anumită cantitate de informații în relațiile dintre oameni.

[16] „Schriftsprache und Mundart stellen somit nicht nur polare Begriffe der, sie bilden... auch Korrelate. Ihr Prestigesinkt oder steigt auf gegenseitige Kosten nach Perioden". (Walter Henzen, *Schriftsprache und Mundarten*, ed. II, Bern, 1954, p. 42).

materialismul dialectic — ambele categorii sînt corelative; prin urmare, un aspect nu poate fi studiat şi definit fără celălalt.

Unii cercetători (de ex. acad. Al. Graur) au contestat lingviştilor dreptul de a aborda studiul limbii şi mai ales al stilului scriitorilor. Ceea ce reuneşte însă majoritatea lingviştilor români este convingerea să studierea limbii şi a stilului creaţiei artistice poate intra în domeniul lingvisticii, tocmai fiindcă această disciplină dispune de mijloacele necesare pentru a da un caracter riguros ştiinţific cercetării, şi a elimina observaţiile, adesea cu caracter impresionist, ale criticilor literari.

Fără îndoială, nu este cazul să prezentăm aici multiplele aspecte ale discuţiei desfăşurate în jurul problemelor studierii limbii şi stilului scriitorilor. Cercetarea limbii şi stilului operelor artistice prezintă aspecte complexe; modalităţile de abordare a acestui subiect sînt variate şi diferă adesea de la un cercetător la altul. Un fapt important de care se cuvine să se ţină seama este specificul limbii şi stilului creaţiei artistice, în comunicarea conţinutului, în opera artistică, se realizează o polivalenţă a funcţiilor limbajului (comunicativă şi expresiv-estetică)[17].

De altfel, unitatea dintre funcţia comunicativă şi cea expresivă a limbii nu apare exclusiv în literatura artistică, ci poate fi constatată şi în alte stiluri ale limbii literare (de exemplu, în stilul publicistic, în cel ştiinţific); calitatea estetică, expresivă a exprimării se realizează însă, de asemenea, într-un grad diferit în fiecare dintre aceste stiluri.

Aceste două funcţii nu sînt paralele, ci strîns legate, formînd un tot. Caracterul expresiv-estetic al exprimării, realizat prin diverse mijloace figurativ-artistice, constituie o trăsătură specifică stilului beletristic şi conferă creaţiei literare valoare poetică. Cercetătorul poate, din necesităţi metodologice, să se oprească fie asupra l i m b i i (aspectul strict normativ), fie asupra acestei agreabile abateri (écart[18]) de la normă, care constituie s t i l u l (aspectul expresiv-estetic). Acest „tandem" însă, limbă şi stil — aşa cum arăta Gérald Antoine (*La stylistique française. Sa définition, ses buts, ses méthodes*, în „Revue de l'enseignement supérieur", Paris, 1959, nr. 1), nu este recomandabil, deoarece „la partie de la langue commune actualisée par un artiste est déjà le résultat et l'image d'un choix — donc d'un acte de style" (p. 60).

Între limba epocii şi realizarea lingvistică şi stilistică a unei creaţii artistice există un anumit raport. În primul caz — aşa cum arăta Giacomo Devoto (*Profilo d'istoria linguistica italiana*, ed. II, Firenze, 1954, p. 7;

---

[17] Poziţia acelor cercetători (de ex. Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, Heidelberg, 1909 şi *Précis de stylistique*, Genève, 1905) care — pornind de la constatarea că scriitorul foloseşte limba în mod voluntar, conştient, cu o anumită intenţie (estetică) — eliminau cercetarea stilului scriitorilor din domeniul de preocupări ale lingvistului, este astăzi depăşită. Exprimarea unui scriitor are, într-adevăr, un caracter mai conştient — în ceea ce priveşte eficacitatea pe plan artistic a comunicării — decît aceea a vorbitorului de rînd. „Intenţia" este prezentă deci în ambele împrejurări, iar deosebirea constă, de fapt, doar în „gradul" de intenţionalitate.

[18] Metodă : *norme-écart* este cea folosită de cercetători ca Ch. Bruneau, Bally, Spitzer, Guiraud. Asupra inconvenientelor folosirii acestei metode, în special asupra dificultăţii „evaluării" abaterii de la normă, vezi Rebecca Posner, *Linguistique et Littérature*, în „Marche Romane", 2, 2-ème trimestre 1963, p. 13.

cf. id. *Studi di stilistica*, Firenze, 1950, p. 7 şi urm.) — este vorba de „lingua comme istituto", adică limba ca instituţie, deci de o categorie colectivă, de un sistem de norme obligatorii. În cel de-al doilea caz, avem de-a face cu un alt aspect, cu „lingua individuale", adică cu un mod de exprimare individual, care presupune posibilitatea unei alegeri între diferitele formule de exprimare, în limitele sistemului colectiv folosit, „lingua comme istituto". Cînd lingvistul îşi îndreaptă atenţia asupra primului aspect, el face, după Devoto, istoria limbii, iar cînd îl ia în consideraţie pe cel de-al doilea, el face stilistică.

Într-o istorie a limbii literare, faptele de limbă şi de stil din operele scriitorilor pot fi folosite pentru a determina liniile de evoluţie a limbii şi stilului literaturii artistice. Ele pot fi utilizate, însă, în acelaşi timp, într-un context mai larg, în vederea explicării şi a precizării procesului general de dezvoltarea limbii literare (vezi V. V. Vinogradov, *Obščie problemy i zadači izučenija jazyka russkoj hudožestvennoj literatury*, în „Izvestija Akademii Nauk SSSR", otdel. lit. a jas., t. XVI, fasc. 5, 1957, p. 415) [19].

În ultimul timp, reluînd o tradiţie mai veche, atenţia cercetătorilor români s-a îndreptat asupra studierii limbajului poetic. Se ştie că poezia este mesajul care reprezintă cea mai înaltă formă de organizare poetică, — versul — şi în care trăsăturile limbajului expresiv-estetic apar condensate la maximum.

Funcţia poetică nu este însă, aşa cum arată R. Jakobson (*Linguistique et poétique*, în *Essais de linguistique générale*, Paris), „la seule fonction de l'art du langage, elle en est seulement la fonction dominante, déterminante, cepandant que dans les autres activité verbales elle ne joue qu'un rôle subsidiaire, accessoire" (p. 218). Studiul funcţiei poetice a limbajului revine poeticii ca disciplină lingvistică.

Îndrumate de regretatul acad. Tudor Vianu, el însuşi un pasionat exeget al poeziei, cercetările noastre asupra limbajului poetic au fost prezentate în cadrul unui cerc de poetică, iar unele dintre ele au apărut în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I, 1962, Bucureşti.

O culegere care reuneşte o nouă serie de cercetări este în curs de publicare.

★

Am încercat să prezentăm, în cele de mai sus, unele realizări ale lingviştilor români în domeniul studierii limbii literare, insistînd mai ales asupra problemelor controversate ale acestui domeniu de cercetare.

Deşi mai există aspecte metodologice care nu sînt încă pe deplin lămurite şi deşi cercetările întreprinse în ultimul timp nu pot oferi întotdeauna ştiinţei date definitive, totuşi, datorită activităţii desfăşurate de lingviştii români, studiile asupra limbii române literare permit cercetătorului să reţină anumite metode de investigaţie să se subscrie, cu toată certitudinea, la valabilitatea unora dintre rezultatele obţinute.

---

[19] O încercare de aplicare, în general, a acestui principiu apare la Al. Rosetti şi B. Cazacu, în *Istoria limbii române literare*, vol. I, Bucureşti, 1961.

Între obiectivele viitoarelor cercetări ale lingviştilor români o atenţie deosebită merită problema apariţiei şi a dezvoltării diverselor stiluri ale limbii literare. Dezbaterea şi aprofundarea acestei probleme ar permite o delimitare mai exactă a acestor varietăţi funcţionale ale limbii literare, ca şi precizarea raporturilor existente între ele în cursul evoluţiei limbii.

Octombrie 1964

Facultatea de limbă şi literatură română, Bucureşti, Ed. Quinet 7

CONSTRUCŢIA SINTACTICĂ „ARZ-O FOCUL DE MUIERE"

DE

PROF. ALF. LOMBARD

Dacă am ales să discut înaintea Dv. această construcţie care ocupă un loc aşa de modest în bogatul ansamblu al sintaxei române, şi anume construcţia *arz-o focul de muiere*, Dv. m-aţi putea acuza că fac un studiu „atomistic". Dar nu putem să facem lucrări de ansamblu fără să cunoaştem şi detalii şi, din acest punct de vedere, poate că studiul de faţă nu este cu totul lipsit de interes.

Asupra originii construcţiei în chestiune au fost emise trei teorii. Tiktin a spus în dicţionarul lui (p. 512 b) că *arz-o focul de muiere* ar fi o elipsă din *arz-o focul, blestemata de muiere*. Acad. Iordan, în „Stilistica" sa din 1944 (p. 254—255), a acceptat teoria lui Tiktin, dar cu o anumită rezervă. Răspunzînd la o întrebare a mea, tov. Iordan, într-o scrisoare din 1962, şi-a modificat părerea, spunînd că, pornind de la tipul *afurisita de muiere*, întrebuinţarea prepoziţiei *de* s-a întins la construcţia *arz-o focul de muiere*. Sandfeld şi Olsen, în „Sintaxa" lor (vol. III, 1962, § 209), au spus cu totul altceva, şi anume că imprecaţiile în chestiune pot fi comparate cu tipul francez frecvent *un nom de Dieu d'imbécile, ce nom de Dieu de femme*, cu un blestem ca primul element al unei construcţii de tipul *ce fripon de valet, afurisita de muiere.*

Să vedem valoarea acestor trei teorii. Să începem cu Tiktin. Existenţa fenomenului pe care-l numim „elipsă" nu poate fi negată : *Bună ziua*; *pe mă-sa* (expresie de dispreţ) etc. În general însă, trebuie să fim prudenţi cu explicaţiile prin elipsă, pentru că ele pot explica prea multe lucruri. Binecunoscutul lingvist Leo Spitzer a spus undeva cu ironie : „und was er nicht erklären kann, das sieht er als Ellipse an". Într-adevăr, explicarea prin elipsă ne deschide orizonturi infinite : de ce *o casă albă*, de ex., să nu fie o elipsă din *o casă care este albă?* Unde să ne oprim?

În ceea ce priveşte cele spuse de Sandfeld-Olsen, este incontestabil că rom. *arz-o focul!* şi fr. *nom de Dieu!* amîndouă sînt exclamaţii, şi că

ambele pot fi întrebuințate nu numai singure, ci și ca primul element al unei expresii de tipul reprezentat, de ex., de lat. *monstrum mulieris*, rom. *ticălosul de dascăl*, *nenorocita de ea*, *blestemata de muiere*, fr. *ce fripon de valet*, tip care a existat dintotdeauna în toate limbile romanice [1]. Dar deosebirea între *arz-o focul de muiere* și *ce* (sau mai des *cette* [2]) *nom de Dieu de femme* este clară. Tipul francez poate fi întrebuințat ca un element de propoziție, de ex. ca subiect, *cette nom de Dieu de femme est venue*, sau ca obiect, *j'ai vu c.n. de D. de f.*, sau după o prepoziție, *avec c.n. de D. de f.* ; pe cînd tipul românesc există numai ca o propoziție întreagă, nu ca un element de propoziție : *arz-o focul de muiere* este o dorință, nu o calificare energică a muierii în chestiune (ca *blestemata de muiere*, *afurisita de muiere* etc.). În exemplul lui Alecsandri „*Arză-l focul de bărbat! A venit aseară beat*" (citat la Hasdeu, *Etym. magnum*, 1510, și în Dicționarul vechii Academii, I, 1, p. 232 b) nu ar fi posibil de-a elimina semnul exclamării și de a citi cele două versuri ca pe o singură propoziție; cu alte cuvinte, *arză-l f. de b.* nu poate fi subiectul lui *a venit*. Prin urmare, un grup ca *arză-l focul* sau *arz-o focul* nu poate funcționa ca primul element (ca elementul de caracterizare) al unei construcții de tipul *monstrum mulieris*, *ticălosul de dascăl*, și teoria lui Sandfeld-Olsen nu este satisfăcătoare.

Mai rămîne ideea exprimată pe scurt de acad. Iordan în 1962, unde vom găsi acum punctul nostru de plecare.

Pentru studiul problemei am adunat din texte cîteva sute de exemple, care pot fi împărțite în tipurile următoare :

(A) Acela pe care vorbitorul îl blestemă este la persoana a 2-a :

(1) Tipul *Arză-te focul, băiete!* (Vocativ cu formă proprie.)

(2) Tipul *Arză-te focul* (,) *băiat!* (Vocativ fără formă proprie, adesea fără virgulă. Acestui tip îi aparțin o mulțime de exemple cu un substantiv care la vocativ nu are formă proprie uzuală, de ex. *muiere.*) (După sfîrșitul secolului al XIX-lea, exemplele de tipurile A 1 și A 2 devin rare.)

(3) Tipul *Arză-te focul* de *băiat* (de *muiere*)*!*

(B) Acela pe care vorbitorul îl blestemă este la persoana a 3-a :

(1) Tipul *Arz-o focul* pe *muiere* (pe *ea*)*!* (Obiect cu sens hotărît și formă hotărîtă.)

(2) Tipul *Arz-o focul muiere!* (Obiect cu sens hotărît, dar formă nehotărîtă.)

(3) Tipul *Să fie a dracului muierea!* (Subiect hotărît.)

(4) Tipul *Bate-o, Doamne, pe muiere!* (Verbul la imperativ, obiect cu sens hotărît și formă hotărîtă.)

(5) Tipul *Bate-o, Doamne, muiere!* (Verbul la imperativ, obiect cu sens hotărît, dar formă nehotărîtă ; tip nesigur, puțin atestat.)

(6) Tipul *Arz-o focul* de *muiere!*

(7) Tipul *Să fie a dracului* de *muiere!* (Subiect.)

---

[1] Cf. studiul nostru „*Li fel d'anemis*", „*ce fripon de valet*", publicat în *Studier i modern språkvetenskap* XI, Uppsala, 1931, p. 147—215. A se vedea mai ales, p. 173 — 174.

[2] *Op. cit.*, p. 193.

(8) Tipul *O s-o dau dracului* de *muiere!* (Verbul la indicativ.)
(9) Tipul *Dă-o dracului* de *muiere!* (Verbul la imperativ.)

Tipurile A 1, B 1, B 3 şi B 4 sînt cu totul normale din punct de vedere sintactic, şi analiza lor nu cere nici o explicare; sensul este „Que le feu te consume, ô garçon!" (A 1), „Que le feu consume la femme!" (B 1), „Que la femme soit du diable!" (B 3), „Frappez, ô Dieu, la femme!" (B 4).

Tipurile A 2 şi B 2, frecvente, surprind prin forma „nudă" a substantivului, lipsită de caracterele morfologice ale vocativului (*băiat* în loc de *băiete*, la A 2 [3]) sau de caracterele care exprimă sensul hotărît (*muiere* în loc de *pe muiere*, sau în loc de *muierea*, la B 2). Cred că această formă „nudă" se datorează unei confuzii între A 1 şi B 1. În general nu se face o pauză înaintea vocativului, deşi de obicei se scrie o virgulă [4]: „bună ziua, domnule!", şi la fel „arză-te focul, băiete!"; circumstanţa aceasta a uşurat confuzia.

Ajungem acum la tipurile construite cu prepoziţia *de* (A 3, B 6—B 9). Prepoziţia aceasta reprezintă partea centrală a problemei noastre.

Sîntem complet de acord cu Tiktin, Iordan şi Sandfeld-Olsen în ce priveşte punctul de plecare: în tipul *arz-o focul de muiere* etc., prepoziţia *de* vine de la tipul *ticălosul de dascăl*, *blestemata de muiere* etc. Acesta din urmă este străvechi, şi dintre limbile romanice poate româna este aceea în care el a avut cea mai mare răspîndire.

Dar pe ce cale a intrat prepoziţia, cum s-a produs influenţa, contaminaţia?

Răspunsul, deci veriga care lipseşte în lanţul raţionamentului nostru, cred că ne-o va da tipul *blestemata* (sau *-tă*) *muiere*, de care nu am vorbit încă. Construcţia aceasta este întrebuinţată în exclamaţii, de cineva care vorbeşte sau c ă t r e muiere, deci la persoana a 2-a, sau d e s p r e muiere, deci la persoana a 3-a.

Avem prin urmare, una lîngă alta, cele două construcţii exclamative *blestemata* (sau *-tă*) *muiere!* şi *blestemata de muiere!* Ele sînt de origine cu totul deosebită: *bl. m.* reprezintă un tip sintactic foarte normal şi simplu, şi obişnuit în orice limbă, romanică sau alta, cu un substantiv precedat de un adjectiv-epitet; *bl. de m.* este o construcţie sintactică mult mai specială, romanică [5], unde primul element este un adjectiv substantivat (poate fi şi un substantiv adevărat, ca de pildă în expresia *un diavol de —*). Totuşi ele sînt foarte asemănătoare din punct de vedere şi semantic şi formal. Semantic putem spune că sînt aproape sinonime,

---

[3] Lipsa acestor caractere se poate constata numai la substantivele care posedă asemenea caractere, ca *băiat*.

[4] Textul pe care l-am publicat în transcriere fonetică, cu textul ortografic faţă în faţă, în *La prononciation du roumain* (Uppsala, 1935, p. 168—173), conţine mai multe exemple de acest contrast între vorbire şi grafie, la nr. 2, 12, 13, 16, 26, 28; cf. p. 174, nota 11. (Pe de altă parte, la nr. 30 avem o dată şi pauza şi virgula, altă dată nici una nici alta.)

[5] Răspîndită şi în domeniul limbilor germanice, prin influenţa franceză; cf. studiul „*Li fel d'anemis*", p. 204—215.

se întrebuinţează în situaţii aproape identice, muierea este în ambele cazuri caracterizată ca „blestemată”, numai că a doua construcţie are o forţă expresivă mai mare decît prima. Formal se deosebesc numai prin prezenţa sau absenţa micului element *de*. Deci „reţeta” sintactică şi originea sînt deosebite, dar sensul şi forma sînt asemănătoare.

După mine, afinitatea aceasta în acelaşi timp semantică şi formală, interioară şi exterioară, a fost punctul de plecare al unei a n a l o g i i.

Exemple de analogie se întîlnesc foarte des în toate limbile şi în toate epocile. Să vedem aici un caz românesc, simplu şi bine cunoscut. În limba română veche ideea fr. „j'ai fait” se exprima prin cuvintele *am fapt* (continuarea latinului *habeo factum*). Dar expresia aceasta a fost schimbată prin analogie :

(*eu*) *am bătut* [6] : (*eu*) *bat* = x : (*eu*) *fac*.

Dacă rezolvăm ecuaţia, avem x = (*eu*) *am făcut*.

Ceva asemănător s-a întîmplat în cazul nostru :

blestemata de muiere : *blestemata* (*-tă*) *muiere* = x : *arză-te focul muiere*. Asemănarea cu cazul precedent este evidentă. Există o identitate de sistem între *am bătut* şi *bat* (amîndouă aparţin conjugării aceluiaşi verb), între *bat* şi *fac* (identitate de timp verbal, de mod şi de persoană); la fel între *bl. de m.* şi *bl. m.* (afinitate semantică şi formală), între *bl. m.* şi *arză-te f.m.* (tipul nostru A 2) (amîndouă sînt imprecaţii întrebuinţate la persoana a 2-a). Prin urmare condiţiile necesare pentru intrarea în funcţie a analogiei existau în cazul imprecaţiilor noastre (*bl. de m.*, *bl. m.*, *arză-te f. m.*) ca şi în cazul formelor verbale (*am bătut*, *bat*, *fac*).

Rezolvarea ultimei ecuaţii dă : x = *arză-te focul* de *muiere*, adică tipul nostru A 3.

La persoana a 3-a s-a întîmplat acelaşi lucru :

blestemata de muiere : *blestemata* (*-tă*) *muiere* = x : *arz-o focul muiere* (tipul nostru B 2),

de unde x = *arz-o focul* de *muiere*, adică tipul nostru B 6.

Cele două construcţii noi, analogice, cu prepoziţia *de*, adică construcţiile A 3 şi B 6, sînt mai energice, mai emfatice decît construcţiile corespunzătoare mai vechi, fără *de*, A 2 şi B 2. Pînă la un anumit punct cele noi le-au înlăturat pe cele vechi : în zilele noastre, cele două tipuri fără *de*, A 2 şi B 2, nu se mai întrebuinţează mult.

Genitivul *dracului* a devenit aproape sinonim cu *blestemat*, *afurisit*; muierea blestemată este muierea dracului. În imprecaţii genitivul în chestiune se pune, ca şi adjectivele *blestemat*, *afurisit*, înaintea substantivului, ceea ce are drept consecinţă uzul pronumelui *al* : *a dracului muiere* este sinonimul lui *blestemata muiere*. Şi după modelul lui *blestemata* de *muiere* s-a format şi tipul *a dracului* de *muiere*.

A dracului poate fi şi predicativ : *să fie a dracului muierea* (tipul B 3). După sensul literal al cuvintelor, vorbitorul doreşte ca muierea să

[6] Forma *bătut* datează de foarte mult timp : este probabil că *battūtum* exista deja în latina vulgară (Lombard, *Le verbe roumain*, p. 997).

fie a dracului, adică să fie blestemată. Și aici s-a introdus prin analogie prepoziția *de* : *să fie a dr.* de *muiere* (tipul B 7).

Dracul poate fi și obiectul-dativ al verbului *da*, întrebuințat sau la indicativ, *o dau dracului muierea*, sau la imperativ, *dă-o dracului muierea*, sau și la alte moduri. Și în acest caz s-a introdus analogie un *de* : *o dau dr.* de *muiere*, *dă-o dr.* de *muiere* (tipurile B 8, B 9). În toate cazurile uzul lui *de* dă imprecației o forță expresivă mai mare.

Dacă aș fi avut timp — dar din păcate nu am, — aș fi vrut să vorbesc și de alte două construcții, vecine cu cele discutate pînă acum, și anume imprecațiile de tipul *bătu-l-ar Domnul*, sau *bătu-l-ar Domnul de bărbat*, și formulele de dispreț de tipul *pe mă-sa de bărbat*. Pentru aceste două construcții am o teorie. Dar aici mă limitez la cele spuse.

Octombrie 1964

Institut d'études romanes, Lund, Sölveg 7 Suedia

FONETICA EXPERIMENTALĂ ŞI PROBLEMELE DESCRIERII LIMBII ROMÂNE

DE

ANDREI AVRAM

1. În istoria complexului de discipline numite „ştiinţe fonetice" s-au produs, în secolul nostru, două evenimente importante. Consecinţele primului — constituirea fonologiei — sînt astăzi evidente pentru toată lumea. Cel de-al doilea eveniment este legat de descoperirea, în timpul şi imediat după cel de-al doilea război mondial, a unor mijloace de cercetare a sunetelor vorbite atît de perfecţionate în raport cu cele „clasice", încît s-a putut vorbi, pe drept cuvînt, de o „revoluţie în materie de analiză fonetică" [1].

Aparatele care au fost puse, recent, la dispoziţia foneticii experimentale au făcut posibilă cunoaşterea mai amănunţită a tuturor aspectelor sunetelor vorbite, inclusiv aspectul articulatoric; atenţia foneticienilor s-a concentrat însă, în ultimii ani, asupra analizei acustice.

Spectrograful şi aparatele pentru sinteza vorbirii au permis să se obţină date legate în mod mai direct de aspectul *lingvistic* al fenomenelor fonice. Nu vrem să susţinem că a fost vreodată îndreptăţită excluderea foneticii din ansamblul disciplinelor lingvistice (de altfel, această excludere, proclamată după apariţia fonologiei, a rămas o simplă afirmaţie, fără consecinţe de ordin practic). Cu toate acestea, trebuie să remarcăm că sporirea interesului pentru latura acustică a sunetelor vorbite înseamnă un pas înainte în studierea materiei sonore dintr-un punct de vedere lingvistic. Într-adevăr, limba fiind un mijloc de comunicare, sînt importante, în primul rînd, calităţile percepute ale sunetelor, iar cercetătorul este mai aproape de nivelul percepţiei atunci cînd analizează natura stimulilor

[1] Bertil Malmberg, *Questions de méthode en phonétique synchronique*, în „Studia linguistica", X, 1956, 1, p. 5.

acustici, decît atunci cînd studiază poziția organelor articulatorii [2]. S-a arătat că același efect acustic poate fi obținut — datorită unor fenomene de compensație — prin mișcări articulatorii diferite, așa încît o modificare la nivelul articulației poate să rămînă fără consecințe asupra undei sonore și asupra audiției. Dat fiind că, în procesul de comunicare, semnalul acustic este acela care transportă informația de la vorbitor la auditor, studiul sunetelor ca fenomene fizice prezintă un interes lingvistic mai mare decît cunoașterea detaliilor pe care ni le oferă „fonetica fiziologică" (ceea ce, bineînțeles, nu înseamnă că treapta articulației poate fi neglijată).

2. Ca și în alte țări, lucrările de fonetică experimentală elaborate în România [3] au avut, la început, ca obiect mai ales aspectul articulatoric al sunetelor vorbite. Mai întîi la Cluj, apoi și la București, s-au făcut cercetări bazate pe utilizarea chimografului, a palatului artificial și a roentgenografiei. Rezultatele obținute de regretatul Iosif Popovici (elev al lui P. J. Rousselot), de acad. E. Petrovici și de acad. Al. Rosetti au contribuit la o mai profundă cunoaștere a foneticii limbii române contemporane și, în același timp, au putut fi utilizate pentru clarificarea unor probleme de fonetică istorică. Preocuparea pentru istoria limbii este prezentă în aproape toate studiile de fonetică experimentală apărute înaintea celui de-al doilea război mondial; de exemplu, în lucrarea sa consacrată nazalității [4], acad. E. Petrovici a plecat de la rezultatele cercetărilor experimentale asupra limbii actuale pentru a explica unele particularități fonetice ale dacoromânei din perioada primelor texte; acad. Al. Rosetti a studiat istoria lui „*u* final" întemeindu-se pe constatările furnizate de cercetările asupra consoanelor finale din graiurile de astăzi [5].

Interesul pentru fonetica acustică nu a fost absent în perioada la care ne-am referit. În ciuda titlului, lucrarea lui Iosif Popovici, *Fiziologia vocalelor românești ă și î* [6], nu este numai o lucrare de „fonetică fiziologică", ci cuprinde și cîteva observații asupra naturii acustice a celor două vocale (autorul a folosit rezonatorii și analiza matematică a curbelor chimografice, după teoria lui Fourier). Fonetica acustică a dobîndit însă locul important pe care îl merită abia în ultimii ani.

După ce laboratorul de fonetică experimentală al Universității din București a fost distrus, în timpul războiului (1944), a urmat o perioadă de cîțiva ani în care singurul laborator existent a fost cel de la „Muzeul limbii române" (astăzi, Institutul de lingvistică) din Cluj. La București cercetările de fonetică experimentală au fost reluate în 1953, o dată cu crearea laboratorului actualului Centru de cercetări fonetice și dialectale al Academiei R.P.R., care dispune în prezent de aparate perfecționate.

---

[2] Cf. Roman Jakobson, C. Gunnar, M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates*. Second Printing. Massachusetts Institute of Technology, 1955, p. 12—13.

[3] Cîteva date bibliografice se găsesc la Al. Rosetti, *Dezvoltarea studiilor de fonetică, fonologie și istorie a limbii după 23 August 1944*, în SCL X, 1959, 3, p. 315—332 și în *Recherches sur les diphtongues roumaines*, publiées par A. Rosetti, Bucarest, Copenhague, 1959, p. 11—13.

[4] Émile Petrovici, *De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales*, Cluj, 1930.

[5] A. Rosetti, *Remarques sur la détente des occlusives roumaines en fin de mot*, în BL I, 1933, p. 58—88.

[6] Cluj, 1921.

3. Activitatea din ultimii ani, din ce în ce mai susţinută, a fost dominată, în parte, de tendinţa de a face apel la aparate pentru a soluţiona unele probleme ale descrierii fonologice a limbii române. Întrucît problema centrală a fonologiei limbii române este cea a statului fonologic al diftongilor şi al ,,pseudovocalelor'' finale (în pluralul *lupi*, de exemplu), atenţia foneticienilor s-a îndreptat, mai întîi, asupra acestor elemente ale foneticii româneşti; fără îndoială, rezultatele obţinute constituie contribuţii preţioase la descrierea *fonetică* a limbii române.

Se pune întrebarea dacă cercetările menţionate au avut vreo importanţă pentru fonologie; după părerea noastră, trebuie să răspundem afirmativ la această întrebare. Deşi nu s-a ajuns la o părere unanim acceptată asupra sistemului fonologic al limbii române, cercetările experimentale au meritul de a fi pus la îndemîna fonologilor date care au facilitat descrierea inventarului de foneme. Desigur, detaliile de ordin fonetic descoperite cu ajutorul aparatelor nu pot demonstra că o anumită descriere fonologică este singura corectă, dar din aceste detalii poate să rezulte dacă o anumită interpretare fonologică este sau nu posibilă. Existenţa *fonetică* a diftongilor [7] şi autonomia fonetică a lui ,,*i* final'' (cel puţin după anumite consoane) [8] au fost puse în evidenţă; în consecinţă, este posibil ca elementele nesilabice ale diftongilor şi ,,pseudovocalele'' finale să fie interpretate ca realizări ale unor foneme independente (se înţelege că, de exemplu, interpretarea difonematică a segmentului scris *ea* în *teamă* nu ar fi acceptabilă dacă consoana iniţială nu ar fi urmată de un segment fonetic distinct de [*a*], adică dacă partea vocalică a primei silabe a cuvîntului citat nu ar fi constituită din două elemente).

Cercetările asupra diftongilor nu s-au limitat la utilizarea chimografului şi a palatului artificial; s-a trecut şi la analiza acustică şi s-au făcut experienţe bazate pe audierea unor cuvinte înregistrate pe bandă de magnetofon sau pe peliculă cinematografică. În cursul acestor experienţe, s-a aplicat, printre altele, procedeul transplantării sunetelor [9]. Într-un articol recent [10], acad. E. Petrovici a pus în discuţie problema valorii pe care o are procedeul menţionat din punctul de vedere al analizei fonologice; autorul susţine, pe drept cuvînt, că transplantarea sunetelor nu poate rezolva probleme fonologice, dar admite, totuşi, că ea oferă date preţioase pentru cunoaşterea substanţei sonore. Remarcăm că tehnica folosită în laboratorul Centrului de cercetări fonetice şi dialectale are un avantaj important, care constă în faptul că se evită tăierea şi lipirea benzii magnetice; acest lucru este posibil datorită unui separator construit

[7] Vezi, în special, lucrările colective elaborate sub conducerea acad. Al. Rosetti şi republicate în volumul de *Recherches* ..., citat mai sus, în nota 3.

[8] V. Şuteu, *Cu privire la i final în limba română*, în FD II, 1960, p. 71–82.

[9] Acelaşi procedeu a fost folosit şi în lucrări care au avut ca obiect alte aspecte ale foneticii limbii române (vezi, de exemplu, Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorităţii în limba română*, [Bucureşti, 1961]).

[10] E. Petrovici, *Transplantarea sunetelor pe peliculă sau pe bandă magnetică poate oare rezolva probleme fonologice?*, în ,,Studia Universitatis Babeş-Bolyai'', Series Philologia, 1962, fasciculus 2, p. 7–11 (acad. E. Petrovici se referă la lucrările consacrate limbii române pe care le-a efectuat, la Leningrad, foneticianul N. I. Dukel'skij).

în laboratorul Centrului [11] şi apreciat favorabil de foneticienii străini care au avut ocazia să-l cunoască.

4. Cercetările amănunţite şi sistematice cu privire la natura acustică a sunetelor limbii române au început în momentul în care laboratorul Centrului de cercetări fonetice şi dialectale a fost înzestrat cu un spectrograf de tip „visible speech" (1961). S-au publicat deja date asupra structurii acustice a vocalelor limbii române literare [12] şi, în prezent, se fac cercetări cu privire la consonantismul românei literare şi cu privire la unele particularităţi fonetice ale graiurilor dacoromâne. Pentru studierea acestora din urmă, foneticienii au la dispoziţie un material extrem de bogat, înregistrat pe bandă de magnetofon : Arhiva fonogramică a limbii române.

Datele obţinute prin analiza acustică creează posibilitatea ca asemănările şi deosebirile dintre sunetele diverselor limbi să fie evaluate, pe baza cifrelor, mai exact decît se face acest lucru pe baza impresiei auditive ; de exemplu, cunoscînd frecvenţa formanţilor vocalici se poate vedea în ce măsură sunetele [*ă*] şi [*î*] — despre care s-a scris atît de mult — se aseamănă cu sunetele de acelaşi tip din albaneză, bulgară, rusă sau cu vocalele de timbru „nedeterminat" din limbile romanice apusene.

5. Analiza spectrografică deschide largi posibilităţi studiilor privitoare la intonaţie şi accent.

Determinarea curbei melodice cu ajutorul înregistrărilor chimografice, pe lîngă faptul că cere mult timp, nu poate fi considerată suficient de exactă, chiar dacă mijloacele de înregistrare pneumatice (tambure cu membrană elastică) sînt înlocuite cu dispozitive electromagnetice ; rezultatele sînt incomparabil mai bune dacă se foloseşte spectrograful. Avînd în vedere condiţiile favorabile de care dispunem în prezent, este de dorit ca intonaţia să înceteze, cît mai curînd, de a fi unul dintre aspectele puţin cunoscute ale foneticii limbii române.

În ce priveşte accentul, se pune şi pentru română, ca şi pentru alte limbi, problema de a identifica elementele acustice care fac ca, de exemplu, prima silabă din *mama* să fie percepută ca mai intensă decît cea de-a doua silabă a aceluiaşi cuvînt. După cum s-a arătat în cîteva studii recente, pentru perceperea accentului numit „de intensitate" sau „dinamic" au o mare importanţă, printre altele, durata sunetelor şi frecvenţa tonului fundamental ; ba mai mult, s-a ajuns să se conteste importanţa intensităţii fizice ca bază a accentului dinamic [13]. Se ştie că, în general, o vocală accentuată are o durată mai mare decît aceeaşi vocală lipsită de accent (deşi variaţia de durată este legată şi de alţi factori [14]), dar cercetările

---

[11] Pentru descrierea aparatului, vezi Valeriu Şuteu şi Gheorghe Abălaşei, *Noi mijloace de cercetare în fonetica experimentală*, în SCL X, 1959, 3, p. 449—455 (versiune franceză, în RL IV, 1959, 2, p. 235—242).

[12] Andrei Avram, *Vocalele româneşti* [*ă*] *şi* [*î*] *din punct de vedere acustic*, în SCL XIV, 1963, 2, p. 165—176 ; Valeriu Şuteu, *Observaţii asupra structurii acustice a vocalelor româneşti* ***i*, *e*, *a*, *o*** *şi* ***u***, în aceeaşi revistă, p. 179—196.

[13] Vezi de exemplu, H. Mol and E. M. Uhlenbeck, *The Linguistic Relevance of Intensity in Stress*, în „Lingua" V, 1955—1956, 2, p. 205—213.

[14] Vezi, pentru limba română, P. Neiescu, *Contribuţii la studiul variaţiei de durată a fonemelor limbii române*, în CL I, 1956, p. 65—76.

viitoare vor trebui să stabilească dacă şi în ce măsură intervenţia factorului durată poate face să fie percepută o deosebire de accent între două silabe identice sub toate celelalte aspecte (inclusiv din punctul de vedere al intensităţii fizice). Pe de altă parte, cercetări întemeiate pe sinteză urmează să arate care este rolul elementului „muzical" (înălţimea tonului fundamental) în accentul limbii române.

6. După ce au fost dominate, o bucată de vreme, de tendinţa de a găsi argumente în favoarea unor teorii privitoare la interpretarea fonologică a diftongilor şi a „pseudovocalelor" finale, studiile de fonetică experimentală efectuate la noi au dobîndit, recent, o mai mare „autonomie"; acest lucru a dus şi la o extindere a cîmpului de cercetare dincolo de domeniul care a generat aprinsele discuţii fonologice.

Nu trebuie însă să credem că ar fi util pentru descrierea limbii române să studiem particularităţile articulatorice sau acustice ale sunetelor în afara oricărei preocupări pentru structura lingvistică manifestată în substanţa fonică. Analiza acustică a sunetelor face parte şi dintre preocupările fizicianului, dar aceasta nu înseamnă că foneticianul poate şi trebuie să se transforme în fizician. Utilizarea aparatelor moderne de cercetare nu implică nicidecum o îndepărtare de la poziţia care caracterizează cele mai valoroase cercetări româneşti de fonetică experimentală elaborate pînă în prezent: poziţia justă a foneticianului-lingvist.

Octombrie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

DIRECŢII NOI DE CERCETARE ÎN LINGVISTICĂ ŞI PROBLEMELE LIMBII ROMÂNE

DE

EM. VASILIU

0. În cele ce urmează, avem în vedere trei direcţii de cercetare din lingvistica modernă :

a) modelele logice de limbă ;

b) modelele probabilistice şi cercetările statistice ;

c) traducerea mecanizată.

Ne vom opri mai ales asupra primului punct, deoarece modelele de limbă pun o serie de probleme speciale în legătură cu gramatica structurală a limbii române, în curs de elaborare la *Centrul de cercetări fonetice şi dialectale.*

În legătură cu celelalte puncte, vom menţiona principalele realizări.

1. Modelele de limbă constituie una dintre principalele direcţii de cercetare în lingvistica modernă.

Teoria modelelor de limbă şi metoda modelării sînt consecinţe fireşti ale lingvisticii structurale, care a introdus în teoria limbii şi în metodologia lingvistică conceptele de *sistem* şi de *structură.*

Atît sistemul cît şi structura limbii nu sînt însă fapte direct observabile, adică nu fac parte din acel domeniu al realităţii care este imediat accesibil simţurilor noastre. Observaţiei directe nu-i sînt accesibile decît actele concrete de vorbire, care, ce e drept, sînt guvernate de legile unui sistem şi ale unei structuri. Astfel se explică şi faptul că mult timp s-a considerat (şi uneori se mai consideră şi astăzi) că limba nu poate fi supusă unei analize riguroase, că legile limbii se deosebesc esenţial de legile obiectelor studiate de aşa-numitele ,,ştiinţe exacte" şi că, în consecinţă, legile limbii au un caracter mai puţin riguros. Aceasta pentru a nu mai aminti de teoriile care consideră limba ca un domeniu exclusiv al individualului, incompatibil cu alte legi decît cele ale psihologiei individuale.

Metoda *modelării* s-a dovedit deosebit de utilă în ştiinţă pentru descrierea acelor domenii ale realităţii obiective care nu sînt în mod direct accesibile observaţiei. Or, după cum am arătat, sistemul sau structura limbii în general sau ale diverselor limbi concrete aparţin tocmai acestui domeniu.

1.1. *Modelarea constă în următoarele* : Fie două obiecte, A,B. Structura şi proprietăţile obiectului A sînt cunoscute, ale obiectului B sînt necunoscute. Se admite *prin ipoteză* că există o analogie parţială între A şi B. În acest caz, rezultă că, cel puţin parţial, structura şi proprietăţile lui B sînt aceleaşi cu ale lui A. Aşadar, studiind obiectul A putem trage concluzii cu privire la B.

În acest caz, spunem că A reprezintă modelul lui B. Studiul lui B prin intermediul lui A reprezintă modelarea lui B prin A.

Notăm faptul că *modelul* poate fi un obiect real sau o *construcţie logico-matematică.*

În lingvistică, modelarea se face prin intermediul construcţiilor logico-matematice. Aceste construcţii sînt sisteme axiomatice-deductive, care îşi propun să reprezinte cu un grad determinat de aproximaţie obiectul studiat, adică limba. Punctul de plecare al oricărui model, deci şi al unui model de limbă, îl reprezintă o serie de date pe care intuiţia, observaţia directă le furnizează cercetătorului. Pornind de la aceste date, cercetătorul dezvoltă un întreg sistem deductiv (un sistem formalizat).

1.2. *Cîteva caracteristici ale modelelor*

a) Modelul nu poate fi identic cu obiectul. În cazul contrar, dacă A ar fi identic cu B, studiul mediat al lui B prin A n-ar avea sens.

b) Din prima caracteristică rezultă că un model poate fi mai adecvat sau mai puţin adecvat obiectului studiat. Gradul de adecvare se stabileşte prin *confruntarea* dintre model şi obiect. Cu cît modelul este mai adecvat, cu atît el poate explica un număr mai mare de aspecte pe care cercetătorul le sesizează prin observaţia directă a obiectului de studiat (intuiţie).

c) Din a) şi b) rezultă că un model nu poate decît să *aproximeze* un obiect de studiu şi nu poate *în principiu* să-l reprezinte exhaustiv. Rezultă de aici că, în mod necesar, într-un model vor lipsi o serie de aspecte sau de proprietăţi ale obiectului de studiat şi că unui model nu i se poate cere să explice decît acele aspecte pentru a căror explicare a fost construit. Pentru explicarea unui număr cît mai mare de aspecte ale obiectului de studiat, este necesară o serie de modelări succesive.

1.3. *Tipuri de modele.* După cum am văzut, modelele îşi propun să reprezinte aspecte limitate ale obiectului de studiat.

Modelele de limbă operează cu două concepte de bază :

(a) conceptul de *mulţime de unităţi* (de natură nespecificată) care constituie *alfabetul* sau *vocabularul* (natura acestor unităţi poate fi diferită : vocabularul poate fi constituit din mulţimea cuvintelor unei limbi sau mulţimea fonemelor sau a morfemelor etc.).

(b) conceptul de *mulţime de secvenţe*, adică de succesiune de unităţi din V. Secvenţele sînt marcate sau corecte cînd sînt posibile într-o limbă L şi sînt nemarcate sau incorecte, cînd nu sînt posibile în limba L. Aşadar mulţimea secvenţelor marcate (corecte) se defineşte prin apartenenţa la L, mulţimea celor nemarcate se defineşte prin non-apartenenţa la L.

Vocabularul şi mulţimea secvenţelor din L sînt considerate de obicei ca *date* (pe cale empirică).

În cazul în care un model îşi propune ca obiect o clasificare a unităţilor din V pe baza proprietăţilor de distribuţie a lor în secvenţele aparţinînd la L, spunem că avem a face cu un model *analitic*.

În cazul în care un model îşi propune ca obiect specificarea tuturor combinaţiilor posibile ale unităţilor din V în secvenţe aparţinînd la L, spunem că avem a face cu un model *generativ* (sintetic).

Un model analitic reprezintă un ansamblu de definiţii de clase şi subclase, în care se repartizează unităţile din V, pornind de la locul pe care aceste unităţi îl ocupă în mulţimea secvenţelor din L. Un model generativ reprezintă enumerarea tuturor secvenţelor aparţinînd unei limbi L, constituite din elementele mulţimii V.

În cazul în care modelul are în vedere *probabilitatea* de apariţie a unităţilor din V în secvenţele din L, avem a face cu un model *probabilistic*.

Ca exemplu de model analitic poate fi citat modelul construit de O. S. Kulaghina pentru definirea noţiunilor gramaticale (*Problemy kibernetiki* I, 1958), pe baza teoriei mulţimilor, modelele propuse de I. I. Revzin (cf. *Modeli jazyka*, Moscova, 1962), pornind de la modelul Kulaghina, modelul genului gramatical, construit de S. Marcus (SCL XIII, 1962, p. 337 şi urm.).

Ca exemple de modele generative pot fi date modelele construite de Chomsky : gramaticile cu număr finit de stări, gramaticile constituenţilor imediaţi, gramaticile transformaţionale.

În lingvistica românească s-au ocupat de acest fel de modele S. Abraham, *A formal study of Generative Grammars*, Computational linguistics II, Budapesta, 1964, p. 5 şi urm., S. Marcus, *Gramatici şi automate finite*, Bucureşti, 1964, Em. Vasiliu, *Niveluri lingvistice şi structuri transformaţionale*, SCL XIII, 1962, p. 15 şi urm.

Ca exemplu de model probabilistic pot fi date lanţurile Markov cu număr finit de stări.

1.4. *Importanţa modelelor de limbă* este atît de natură strict lingvistică, cît şi aplicativă.

Din punct de vedere lingvistic, modelele rezolvă o serie de probleme care nu puteau fi rezolvate în interiorul lingvisticii structurale şi cu atît mai puţin în interiorul lingvisticii nestructurale. Ne vom ocupa pe scurt de cîteva din aceste probleme.

a) A fost de multe ori remarcată diversitatea „şcolilor structurale", ceea ce se traduce prin diversitatea de abordare a fenomenului lingvistic. Se pune în mod firesc întrebarea : ce raport există de exemplu între o descriere glosematică a unei limbi şi descrierea ei în termenii şcolii bloom-

fieldiene sau în termenii teoriei constituenților imediați (R. Wells, *Immediate Constituents*, *Language*, 19, 1943, p. 65—82) sau în termenii modelului unități-aranjament (IA; în terminologia lui Hockett)? Sau care este raportul dintre oricare dintre descrierile structurale amintite și descrierea așa-numită „tradițională" a aceleiași limbi?

Unii ar putea fi înclinați să considere diferențele dintre școli ca simple diferențe terminologice. Alții pot stabili anumite corespondențe între conceptele folosite în interiorul diverselor sisteme de descriere. Realitatea este însă că la astfel de întrebări nu se poate răspunde cu exactitate: nu se poate preciza dacă una dintre teorii are limite *de principiu*, pe care alta sau altele nu le au; dacă o definiție dintr-o descriere dată spune *exact* același lucru cu o definiție aparent corespunzătoare dintr-o altă teorie. Considerațiile de acest fel nu pot avea, în interiorul lingvisticii structurale, decît un caracter empiric.

În momentul în care o descriere devine formalizată, deci în momentul în care se operează cu modele, răspunsul la întrebări de felul celei de mai sus devine posibil. De ex., Chomsky a demonstrat ca teoremă faptul că orice secvență generată de o gramatică cu număr finit de stări poate fi generată și de o gramatică a constituenților imediați, dar că nu toate secvențele generate de o gramatică de constituenți pot fi generate de o gramatică cu număr finit de stări.

b) În lingvistica structurală a căpătat o recunoaștere din ce în ce mai largă principiul non-unicității soluțiilor structurale: aceeași realitate lingvistică poate fi descrisă în mai multe feluri (principiu formulat pentru prima oară în fonologie de către Juen Ren Chao, *The Non-uniqueness of Phonemic Solutions of Phonetic Systems*, Readings in linguistics, ed. by M. Joos, New York, 1958, p. 38 și urm.). *Alegerea* unei soluții este dictată de principiul economiei și al simplității. Acest act de evaluare rămîne însă în mare măsură subiectiv atîta timp cît economia nu poate fi *măsurată*. Or, această „măsurare" nu este posibilă decît în interiorul unui sistem formalizat, cu un număr determinat de simboluri, cu reguli determinate și explicite de utilizare a lor. În aceste condiții, soluția cea mai simplă este cea exprimată cu un număr minim de reguli și de simboluri.

c) Modelarea este deosebit de utilă în *comparația* sistemelor lingvistice între care coexistă sau care se succed în timp. Această comparație se face prin intermediul unui metasistem sau prin descrierea a două sau mai multe limbi naturale în termenii aceluiași model.

Ceea ce modelarea aduce în plus față de simpla comparație structurală este faptul că, prin intermediul unui model, se pot exprima explicit relațiile sincronice sau diacronice între două sisteme (structuri) lingvistice, creîndu-se și posibilitatea de a evalua distanța dintre aceste sisteme. Fie două limbi, L_1 și L_2, generate de gramaticile G_1 și G_2, respectiv. Asemănarea structurală din L_1 și L_2 poate fi evaluată prin intermediul gramaticilor care le generează: G_2 se poate obține din G_1 prin *adăugarea* sau *suprimarea* unui număr de reguli din G_1; G_2 se poate obține prin *reordonarea* regulilor din G_1; în sfîrșit G_2 se poate obține prin reformularea gramaticii G_1 (pentru exemplificări, cf. M. Halle, *The Phonology in the Generative Grammar*, „Word", XVIII, 1962, nr. 1—2, p. 54 și urm.).

Din punct de vedere aplicativ, modelele de limbă sînt de asemenea deosebit de importante. Este suficient să menţionăm aici faptul că o gramatică formalizată (cum ar fi, de ex., gramatica de constituenţi a lui N. Chomsky) poate fi „înţeleasă" de un calculator electronic care poate face, pe baza ei, *analiza* unei fraze date (cf. de ex. *Mathematical Linguistics and Automatic Translation*, The Computation Laboratory of Harvard University, reports nr. NSF IX vol. I, II, NSF 13 etc.).

2. *Raportul dintre lingvistica structurală şi modelele de limbă.* Dat fiind că modelele de limbă au capacitatea de a soluţiona probleme pe care lingvistica structurală nu le poate rezolva sau pentru care nu poate oferi soluţii de aceeaşi valoare, se pune în mod legitim întrebarea : care este locul lingvisticii structurale în raport cu modelele de limbă? Îşi mai păstrează utilitatea o descriere structurală sau o analiză structurală a unei limbi alături de modelul (analitic sau generativ) al aceleiaşi limbi?

Acestea nu sînt numai întrebări cu caracter teoretic. Ele s-au pus şi în momentul în care s-a trecut la elaborarea gramaticii structurale a limbii române.

În cele ce urmează vom încerca să răspundem la întrebările de mai sus, avînd în vedere cîteva probleme mai importante care se pun în cursul elaborării gramaticii structurale a limbii române. Referindu-ne la modelele de limbă, vom avea în vedere în primul rînd (dacă nu chiar exclusiv) gramaticile generative, şi în special pe cele transformaţionale.

2.1. *Orice model de limbă are la bază o analiză structurală.* Am arătat (1.3. a) că orice model are la bază conceptul de unitate aparţinînd mulţimii V (= vocabular), şi că aceste unităţi sînt considerate ca *date*. Modelul nu face decît să enumere toate secvenţele care se pot obţine din combinarea acestor unităţi şi care aparţin limbii descrise, şi numai aceste secvenţe.

Rezultă de aici că procedura prin care se stabileşte un inventar de unităţi (reprezentate în model prin mulţimea V) nu poate fi găsită în modelul însuşi.

Întreaga problematică a operaţiei de segmentare a lanţului vorbirii şi de „reducţie a variantelor" rămîne deci în afara modelării.

În interiorul unui model nu se pot găsi soluţii pentru probleme de felul celor care urmează :

a) În cuvinte ca *leagă*, *meargă*, *seară*, *teacă*, elementul asilabic palatal trebuie considerat ca alofon al unui fonem independent de fonemul consonantic precedent sau trebuie considerat ca trăsătură distinctivă a unei serii de consoane, pe care o numim seria muiată sau diezată? Cu alte cuvinte, inventarul de foneme al limbii române conţine o serie de consoane /l', m', s', t' . . . etc./ opuse seriei /l, m, s, t . . . etc./ sau conţine numai cea de-a doua serie consonantică, urmată, în anumite împrejurări, de alofonul [e̯] al unui fonem oarecare? În cazul în care [e̯] este un alofon, care este fonemul la care [e̯] aparţine : /e/, /j/ sau /e̯/?

b) Segmentul *pe* din *văd pe Ion* trebuie interpretat ca alomorf prefixat al morfemului {Acuzativ}, sau ca alomorf al prepoziţiei {PE}? (Cf. Em. Vasiliu, *Case and Emphasis, of the Pronoun in Rumanian*, Philologica Pragensia, VII, 1964, no. 2, p. 168 şi urm.).

c) Segmente ca *meu*, *tău* trebuie considerate ca alomorfe de {GENITIV} ale pronumelui personal (cf. Maria Manoliu, *Asupra Claselor pronominale din limba română*, SCL XV, 1964, p. 187) sau ca aparținînd altei clase de cuvinte și anume *posesivelor*?

d) Comparînd forme de perfect ca *dusei*, *mersei* cu forme de participiu ca *dus*, *mers*, considerăm că sufixul de participiu este reprezentat de alofonul ø : *dus-ø*, *mers-ø*, sau de alofonul *-s*, cu o modificare a radicalului : *du-s*, *mer-s*? (cf. Valeria Guțu-Romalo, *Descriere structurală a flexiunii verbale românești*, SCL XV, 1964, p. 206).

Trebuie făcută observația următoare : nu numai că un sistem generativ nu oferă o metodă care să ne ducă la una dintre soluțiile menționate sub a) — d), ci putem spune că oricare dintre alternativele propuse poate, în principiu, să fie utilizată de un sistem generativ.

Pe de altă parte, însă, construirea unei gramatici generative a limbii române implică rezolvarea coerentă a tuturor problemelor de acest fel și, în consecință, posibilitatea de a enumera toate unitățile cu care limba română operează : inventarul de foneme (sau trăsături distinctive), inventarul de morfeme ; variațiile care apar condiționate de anumite contexte etc.

2.2. *Orice model de limbă are la bază o clasificare structurală.* Într-un model generativ se operează, în afară de simbolurile unităților (simboluri terminale), cu simboluri ale claselor și subclaselor (simboluri non-terminale). *Alegerea* simbolurilor pentru aceste clase se face în raport cu limba naturală pentru care modelul este construit. Astfel, de exemplu, pentru limbile care nu fac distincția între verbele de mișcare și verbele de stare în ce privește construcția circumstanțialului de loc (**merg** *la școală*, **stau** *la școală*), distincția între cele două clase este inutil să fie reprezentată prin simboluri non-terminale (ale claselor). Observația pare elementară. Ea pune însă în evidență faptul următor : fiind o construcție pur deductivă, modelul prin el însuși este indiferent la distincția între cele două clase : se poate construi un model abstract, în care să se facă această distincție sau unul în care să nu se facă. Alegerea uneia dintre posibilități se face însă în urma *confruntării* modelului cu limba naturală. Aceasta înseamnă însă că, pe baza unei analize a limbii naturale se poate spune dacă, în limba respectivă, verbele se clasifică sau nu în verbe de mișcare sau verbe de stare. În acest sens spunem că orice model generativ presupune o *clasificare* a unităților reprezentate în V.

O clasificare coerentă, pe baza unor criterii explicite, este preferabilă unei analize mai puțin riguroase. Or, ceea ce lingvistica structurală a adus în plus în raport cu așa-numita „lingvistica tradițională" a fost, printre altele, și explicitarea criteriilor de clasificare și deducerea tuturor consecințelor din adoptarea unui criteriu determinat.

În felul acesta, de exemplu, stabilirea într-un sistem generativ a regulilor morfofonemice de reprezentare a flexiunilor substantivului se poate face mai ușor în termenii clasificării propuse de Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, SCL XII, 1961, p. 163 și urm. decît în termenii clasificării adoptate de gramatica Academiei („trei clase de gen și trei declinări").

Acelaşi lucru, în legătură cu clasificarea adjectivelor propusă de Maria Manoliu, *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor în limba română*, LR XI, 1961, p. 117 şi urm.

După cum s-a arătat (cf. de ex. R. Lees în recenzia la lucrarea *Syntactic Structures* a lui Chomsky, „Language”, 33, p. 378–381) construcţia unei gramatici este independentă de procedura de analiză şi clasificare aplicată unei limbi naturale. Nu este însă mai puţin adevărat că construcţia unui model al unei limbi naturale presupune o prealabilă operaţie de *analiză* a limbii respective, de *inventariere* a unităţilor ei invariante şi de *clasificare* a acestor unităţi.

Toate aceste operaţii aparţin în întregime lingvisticii structurale, care oferă un întreg aparat metodologic pentru efectuarea lor. Acesta este motivul pentru care, în momentul cînd s-a pus problema elaborării unei gramatici a limbii române, nu s-a trecut direct la construirea unui model (transformaţional), ci colectivul şi-a propus ca primă sarcină efectuarea unei descrieri structurale, această descriere urmînd să constituie punctul de plecare pentru construcţia unui model generativ (transformaţional).

3. Dacă analiza şi clasificarea structurală îşi păstrează eficienţa alături de modelele de limbă, nu este însă mai puţin adevărat că existenţa modelelor de limbă, deci *posibilitatea de a modela* rezultatele unei analize şi clasificări structurale, atrage o serie de consecinţe asupra felului în care se face analiza şi clasificarea structurală.

3.1. Este cunoscut faptul că unele descrieri structurale se pretează într-o mai mare măsură la modelare în comparaţie cu altele. Un anumit tip de descriere structurală convine mai mult unui anumit tip de model în comparaţie cu alta. Astfel, de ex., analiza distributivă preconizată de Harris convine mai bine unui model analitic de tipul celui al Kulaghinei sau al celui folosit de S. Marcus sau Paula Diaconescu pentru limba română, decît o analiză bazată pe teoria constituenţilor imediaţi de tipul celei formulate de R. Wells. Sau : o analiză pur distributivă este în mai mică măsură compatibilă cu un model generativ transformaţional (sau de constituenţi), decît o descriere făcută în termenii analizei constituenţilor imediaţi.

Cînd vorbim de gradul de compatibilitate a unei analize cu un anumit tip de model, avem în vedere uşurinţa cu care un anumit tip de descriere poate fi modelată. Astfel, pentru a modela o descriere strict distribuţională în termenii unei gramatici generative a constituenţilor imediaţi, trebuie presupuse cel puţin două operaţii :

a) „traducerea” rezultatelor analizei distributive în sistemul analizei constituenţilor imediaţi ;

b) formalizarea rezultatelor descrierii, adică reprezentarea rezultatelor obţinute în termenii unui model generativ.

În cazul în care descrierea este făcută direct în termeni de constituenţi imediaţi, operaţia a) nu mai este necesară.

De aceea, într-o gramatică structurală a limbii române care vrea să servească drept bază pentru o modelare transformaţională, credem că sînt preferabile definiţii în termeni de constituenţi imediaţi.

Clasele de cuvinte urmează să fie definite prin funcţia lor în diverse construcţii (grup nominal, grup verbal etc.).

Numele se poate defini ca *centru* al unui grup nominal (poate constitui *singur* un grup nominal). Numele se deosebeşte de pronume (personal) prin faptul că poate primi un determinant.

Morfemele urmează să fie definite prin funcţia pe care un cuvînt C, caracterizat printr-un morfem m_1, o îndeplineşte în diverse construcţii. Desigur că C_{m_1} va avea o serie de funcţii comune cu C_{m_2}, $C_{m_3}\ldots C_{m_n}$; există însă cel puţin o funcţie pe care C_{m_1} o are şi pe care nici un element al seriei C_{m_2}, $C_{m_3}\ldots C_{m_n}$ nu o are; această funcţie specifică reprezintă „trăsătura distinctivă" a morfemului m_1 în raport cu m_2, $m_3\ldots m_n$. De exemplu, în limba română, morfemul {GENITIV} se poate defini prin următoarele trăsături :

a) caracterizează un adjunct al numelui ;
b) *nu* poate caracteriza un adjunct al verbului ;
c) este indiferent (neutru) faţă de funcţia de subiect.

Funcţia de caracterizare a unui adjunct nominal o are în comun cu morfemul {DATIV} ; spre deosebire însă de acesta, genitivul nu poate fi adjunct verbal.

Acest procedeu de definire a morfemelor este diferit de cel propus, de ex., de Valeria Guţu-Romalo (*Un procedeu distribuţional de delimitare a paradigmelor*, SCL XV, 1964, p. 59 şi urm.). În studiul amintit se propune delimitarea paradigmelor cu ajutorul unui context specific (p. 63), adică prin selectarea unui context în care să poată apărea *toate* formele flexionare ale unei părţi de vorbire (*om bun*, *omului bun*, (pe un) *om bun* etc.). Delimitarea paradigmei reprezintă primul pas în definirea morfemelor. De aceea ne propunem discutarea acestui exemplu aici. Aparţin aceleiaşi paradigme formele flexionare care satisfac formula distribuţională selectată. Celelalte forme nu aparţin aceleiaşi paradigme şi, deci trebuie să conchidem, reprezintă forme ale unor cuvinte diferite.

Pe baza principiului propus, uneori aceeaşi clasă de cuvinte poate fi divizată în două subclase : una care conţine cuvinte la care *toate* formele satisfac formula distribuţională aleasă pentru definirea paradigmei ; alta în care numai *o parte* din forme satisface această formulă distribuţională.

Aceasta este situaţia verbelor din limba română. (Cf. Valeria Guţu-Romalo, *op. cit.*, p. 67.)

În acest caz, conchidem noi, acelaşi morfem trebuie interpretat în cazul unei subclase de cuvinte ca morfem flexionar, în cazul celeilalte subclase, ca morfem derivativ.

Într-o clasificare pe baza constituenţilor imediaţi, o restricţie de felul celei propuse de Valeria Guţu-Romalo nu este necesară.

Într-o astfel de descriere interesează în primul rînd *diferenţa de comportament în construcţii* a celor două clase de cuvinte. În felul acesta, diferenţa dintre cele două clase apare la nivelul construcţiilor (nivelul sintactic) şi la nivelul definiţiei morfemelor care caracterizează aceste cuvinte, şi nu la nivelul clasificării morfemelor gramaticale şi lexicale.

În plus, dificultatea de a interpreta aceeași clasă de alomorfe o dată ca reprezentînd un morfem flexionar și altădată un morfem derivativ este înlăturată.

3.2. Am arătat mai sus că aceeași realitate lingvistică este susceptibilă de mai multe descrieri structurale.

Modelarea permite o evaluare obiectivă a simplității și economiei diverselor soluții.

Același sistem fonematic, de ex., poate fi descris în termeni de foneme sau în termeni de trăsături distinctive. S-a arătat că, într-o gramatică transformațională, descrierea în termeni de trăsături distinctive este mai economică. (Cf. M. Halle, *op. cit.*, p. 57.)

Ar fi deci utilă o descriere a nivelului morfofonemic al gramaticii structurale a limbii în termeni de trăsături distinctive.

Tot în interiorul unei gramatici transformaționale ar putea fi evaluat și gradul de simplitate a diverselor interpretări fonematice date în lingvistica românească secvențelor constituite din *consoană* + [e̯a] sau [o̯a] sau *consoană* + [i̯] în poziție finală.

Tot în interiorul unui astfel de sistem se pot evalua diversele soluții posibile în descrierea flexiunilor (cf. pentru diversele soluții posibile în descrierea flexiunii verbale Valeria Guțu-Romalo, SCL XV, 1964, p. 206). Alegerea uneia dintre soluții se poate face avînd în vedere simplitatea regulilor morfofonemice ale gramaticii transformaționale.

4. Cel de-al doilea aspect asupra căruia ne oprim, îl constituie modelele probabilistice și cercetările statistice.

O serie de lucrări (Edm. Nicolau, *Cibernetica și lingvistica*, SCL IX, 1958, p. 471 și urm., S. Marcus și Sorin Stati, *Entropia limbii*, LR XII, 1963, p. 581 și urm.) sînt consacrate problemelor generale ale entropiei.

S-au calculat entropia de ordinul 1 a alfabetului limbii române (Edm. Nicolau, C. Sala, Al. Roceric, *Observații asupra entropiei limbii române*, în SCL X, 1959, p. 35 și urm.) și a inițialelor de cuvînt (Alex. Roceric-Alexandrescu, *Recherches statistiques sur l'initiale des mots en roumain*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I, 1962, p. 209 și urm.).

S-au făcut observații în legătură cu „experimentul de predicție" a lui Shannon și valoarea sa în stabilirea entropiei limbii, atrăgîndu-se atenția asupra criteriilor care trebuie avute în vedere în efectuarea acestui experiment (Tatiana Slama-Cazacu și Alexandra Roceric, *Statistica fonemelor și valoarea „experimentului de predicție"*, în FD II, 1960, p. 63 și urm.). Observații mai detaliate asupra acestei chestiuni se găsesc la T. Slama-Cazacu, *Limbaj și context. Problemele limbajului în concepția exprimării și a interpretării prin organizări contextuale*. București, 1959.

S-au făcut observații asupra unor legi statistice care acționează în interiorul limbii (Edm. Nicolau, *Langage et stratégie*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I, 1962, p. 153 și urm.).

S-au studiat problemele frecvenței fonemelor, a grupurilor de foneme și a cuvintelor — uneori cu implicații stilistice (Aurelia Stan, *Frecvența numelor de persoană masculine în Valea Sebeșului*, CL II, 1957, p. 267 și urm., Tudor Vianu, *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, LR VIII, 1959, 3, p. 25 și urm., V. Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, SCL VIII, 1959, 3, p. 419 și urm., Sanda Golopenția și Toma Pavel, *Statistica și stilurile limbii*, LR IX, 1960, 4, p. 58 și urm., Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, SCL XII, 1961, p. 35 și urm., E. Cîmpeanu, *Statistica pronumelor în poeziile lui M. Eminescu*, CL, 1961, 2, p. 293, și urm., Tatiana Suciu, *Cu privire la limba scrierilor lui Pavel Dan*, CL, 1964, 1, p. 131 și urm., Alex. Roceric-Alexandrescu, *Statistical Observations on the Rumanian Asymmetric Consonantal Groups*, RL IX, 1964, p. 264 și urm.).

Menționăm, de asemenea, studiul V. Guțu-Romalo, *Stabilirea datei de separație a aromânei de dacoromână cu ajutorul gloto-cronologiei*, SCL X, 1959, p. 573 și urm. în care se încearcă o aplicare a metodei gloto-cronologice la dialectologia limbii române.

5. Traducerea automată pune o serie de probleme specifice.

S-au discutat, astfel, probleme generale ale traducerii automate (Gr. C. Moisil, *Preliminariile traducerilor automate*, LR IX, 1960, 1, p. 3 și urm.) cu unele aplicații la analiza limbii române (Gr. C. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, SCL XI, 1960, p. 7 și urm., Gr. C. Moisil, *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain écrit*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée* I, 1962, p. 123 și urm.).

În prezent se studiază probleme ale traducerilor în și din limba română (la Cluj — Colectivul din care fac parte V. Dorondoi, Máthé Jakob, Paul Schveiger, S. Szekely — iar cu mașina MECIPT din Timișoara lucrează Erica Domonkoș-Nistor (vezi și Erica Domonkoș, *Raport despre traducerea automată din engleză în română*, București, 1962).

6. Cele arătate în prezentarea de față au căutat să evidențieze unele direcții de cercetare în lingvistica românească. Un loc special am acordat modelelor de limbă. Am încercat astfel să punem în lumină consecințele pe care existența modelelor de limbă le are pentru lingvistica structurală, în general, și pentru descrierea structurală a limbii române, în particular.

Credem că, în stadiul actual de dezvoltare a disciplinelor lingvistice, o descriere structurală nu mai poate fi făcută independent de perspectiva unei modelări posibile, fapt care se traduce printr-o problematică specifică. Prezentarea a încercat, de asemenea, să supună atenției cercetătorilor, cu titlul de exemplificare, cîteva aspecte ale acestei problematici.

Octombrie 1964

Facultatea de limbă și literatură română,
București, Ed. Quinet 7

LUCRĂRI ROMÂNEŞTI DE LINGVISTICĂ ROMANICĂ

DE

ALEXANDRU NICULESCU

1. Lingvistica romanică românească poate fi considerată a se fi născut în momentul cînd a fost descoperită şi studiată latinitatea limbii vorbite de români. Este momentul Şcolii Ardelene, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, cînd de sub pana lui Petru Maior, în fruntea *Dicţionarului de la Buda* (1825) apare *Dialogul pentru începutul limbii române între nepot şi unchi*, în care scrie : ,,limba română toată e limba romană care fu alcătuită din limba latină poporeană şi din toate alte distincte limbi ale popoarelor Italiei, care fură învinse de romani şi se fecere un naţion cu romanii" (p. 69—70). Aceste cuvinte reprezintă începutul unui lung proces în cursul căruia limba română devine conştientă de ea însăşi, de individualitatea ei generică şi specifică, de istoria ei. Altfel spus, momentul de naştere al însăşi lingvisticii româneşti.

Poate că acestui început nediferenţiat între romanitate şi română, poate că unei mereu simţite necesităţi de a-şi studia în primul rînd propria limbă romanică, i se datoreşte faptul că s-au confundat în istoria lingvisticii româneşti studiile de romanistică şi cele de românistică. Filologii români, începînd de la Timotei Cipariu şi pînă astăzi, învăţaţi de talia lui B.P. Hasdeu, Sextil Puşcariu, O. Densusianu, Al. Lambrior, Al. Philippide au fost romanişti şi românişti în acelaşi timp. Fenomenul nu este unic şi caracterizează şcolile de romanistică şi din alte ţări de limbă romanică, pe italieni, pe spanioli sau pe francezi. Aici însă, în Romania Orientului, împrejurări de ordin politic şi cultural general, continua necesitatea de a afirma apartenenţa la romanitate ca un semn al existenţei naţionale a poporului român, împletirea studiilor de română şi de romanistică generală sau specială au constituit o tradiţie şi un îndemn. Mai puţine au fost fără îndoială, contribuţiile romaniştilor români la studiile de filologie şi lingvistică franceză, italiană sau spaniolă sau în domeniul lingvisticii romanice comparate. Cel mai activ în alte domenii ale lingvisticii romanice şi cel mai mare filolog romanist român în adevăratul înţeles al cuvîntului a fost

Ovid Densusianu, ale cărui lucrări *Alterațiunea în limbile romanice*, Iași, 1895, ediția, *La prise de Cordes et de Sebille*, Paris, 1896, studiile *Aymery de Narbonne dans la chanson du pélerinage de Charlemagne*, în „Romania" 25 (1896), p. 481 și urm. și *Sur l'altération du* c *latin devant* a *dans les langues romanes*, în „Romania", 29 (1900), p. 321 și urm. și cursuri universitare (*Dante și latinitatea*, *Originea epopeii franceze*, *Elementele latine ale limbii basce*, *Terminologia păstorească în provensală*, *Dialectologie romanică* etc.) sînt o mărturie a diversității preocupărilor sale. Fundamentala *Histoire de la langue roumaine* poate fi considerată un rezultat și o încoronare a operei sale de romanist. Și Sextil Pușcariu a abordat probleme largi de lingvistică romanică, mai ales în prima parte a activității lui, cînd, alături de W. Meyer-Lübke, a studiat la Viena **Ti, Ki** *în limbile română, italiană și sardă* (1904) și a alcătuit *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache* (1905); dar Sextil Pușcariu a fost în primul rînd un lingvist și în această calitate s-a îndreptat spre studiile de română în care a știut să vadă întotdeauna problemele de însemnătate națională. Nu trebuie uitat că lui Sextil Pușcariu i se datorește inițiativa *Atlasului lingvistic român*, publicarea *Dicționarului limbii române* al Academiei, crearea „Muzeului limbii române", primul centru de dialectologie și lexicologie românească. În sfîrșit în probleme de lingvistică romanică comparată, trebuie citat numele lui Alexandru Lambrior, care s-a preocupat în special de fonetică romanică și românească.

În acest climat științific s-au format și romaniștii români de astăzi care alcătuiesc generația majoră și îndrumătorii școlii românești de lingvistică romanică. Profesorii noștri s-au îndreptat și ei cu precădere asupra limbii române, așa ca acad. Al. Rosetti, fonetician și istoric al limbii române, dar au avut și o perspectivă romanică generală așa ca acad. Iorgu Iordan, care a dat romanisticii generale o analiză critică și istorică a elementelor și metodelor acestei discipline de-a lungul timpului, precum și un amănunțit examen al concordanțelor dintre română și dialectele italiene meridionale. În domeniul italienisticii se poate menționa în special studiul *Lat.* **ci** *und* **ti** *im Süditalienischen* (ZRPH XLII, 1922). D-sa se ocupă, în vremea din urmă, și de lingvistica spaniolă.

În lumina acestei tradiții, cu avînt sporit de tinerețe dar și de condițiile excelente de lucru și de studiu puse la dispoziția cercetătorilor de statul nostru socialist, lucrările de lingvistică romanică au cunoscut, în ultimii ani, direcții, probleme și realizări care se cuvin semnalate.

2. Înainte de a examina cercetările de amănunt întreprinse în diverse sectoare ale lingvisticii romanice, trebuie să menționăm lucrările de ansamblu pe care, în cursul anilor din urmă, romanistica românească le consideră drept realizări însemnate. Este un bun obicei al lingvisticii românești din ultimele două decenii de a reuni în volume lucrările colectivelor de specialiști într-un domeniu sau altul. Se poate cita aici volumul *Recueil d'études romanes, publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril 1959*, București, 1959. Alte volume comune de studii reunesc pe lingviștii români.

Cel mai însemnat dintre acestea este *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, 1958, la care îşi aduc contribuţia, alături de români, romanişti de seamă din toată lumea. În 1959, cu ocazia Colocviului internaţional de civilizaţii, literaturi şi limbi romanice, organizat la Bucureşti între 14—27 septembrie 1959, sub auspiciile Comisiei naţionale UNESCO, apar *Actele* (*Actes du colloque international de civilisations, littératures et langues romanes*), în care fonetica, dialectologia şi istoria limbilor romanice sînt ilustru reprezentate de specialiştii români şi străini.

Şi *Crestomaţia romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan de un colectiv de cercetători şi colaboratori ai Institutului de lingvistică din Bucureşti, constituie o realizare demnă de luat în seamă a romaniştilor români. Ea are avantajul de a reuni, pentru prima oară într-un singur volum, texte, adnotate şi explicate, aparţinînd *tuturor* limbilor romanice. *Crestomaţia romanică* este, în prezent, în curs de publicare.

Cercetările individuale au adus şi ele la lumină, în ultimii ani, o serie de lucrări demne de a fi semnalate. Nu poate fi trecută cu vederea contribuţia lui H. Mihăiescu la problema epigrafiei latine tîrzii, în lucrarea *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Bucureşti, 1960 (cu completarea lui Sorin Stati, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor*, Bucureşti, 1961), în care sînt studiate inscripţiile din zona orientală, danubiană şi balcanică a latinităţii.

Cu toate acestea, recolta de fapte noi, specifice acestei arii romanice pe care le-au relevat autorii, este foarte restrînsă. Mai hazardat în ipoteze, Sorin Stati, mai prudent H. Mihăiescu, amîndoi ajung la concluzii asemănătoare : faptele lingvistice păstrate în inscripţiile şi textele din aceste provincii „nu sînt specifice acestor ţinuturi şi nici unice".

O menţiune deosebită merită lucrarea acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie, Curente, Metode.* Bucureşti, 1962, o ediţie nouă a *Introducerii în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice* (Iaşi, 1932). Ediţia este de fapt o versiune revizuită, în lumina concepţiilor lingvistice şi filozofice marxiste, un act de prezenţă în actualitate şi o matură atitudine critică a unuia dintre cei mai cunoscuţi romanişti din vechea gardă. Lucrarea a fost tradusă de prof. Werner Bahner în limba germană (*Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft*, Berlin, 1962), care a adăugat perspectivei autorului român o mai mare suprafaţă bibliografică în romanistica teoretică şi practică a ultimilor ani.

Şi acad. Al. Rosetti a oferit lingvisticii romanice o lucrare de primă însemnătate. Este vorba de noua ediţie a *Istoriei limbii române* I (*Elementul latin*) Bucureşti, 1964, în care autorul îşi modernizează viziunea asupra materialului, în acord cu rezultatele recente din acest domeniu şi cu metodele actuale de cercetare. Această căutare, dorinţa de a rămînea permanent contemporan realizărilor ştiinţifice ale timpului şi lumii moderne, caracterizează opera celor mai mulţi dintre fruntaşii romanisticii româneşti de astăzi, şi a acad. Al Rosetti şi a acad. Iorgu Iordan, în special.

3. Fără îndoială, cel mai important aspect al studiilor de romanistică este contribuţia romaniştilor la elucidarea unor chestiuni de limbă

română. S-ar putea cita aici, în primul rînd, discuțiile în jurul poziției limbii române între limbile romanice purtate de acad. Iorgu Iordan și acad. Al. Rosetti în revista berlineză *Beiträge zur romanischen Philologie*, Iorgu Iordan, *El lugar del idioma romano em la Romania*, I, p. 159 și urm., Al. Rosetti, *A propos de „la place du roumain parmi les langues romanes"*, II, 2, p. 125 și urm. Diferența dintre punctele de vedere ale celor doi romaniști pleacă de la modul de a înțelege aportul balcanic la constituirea individualității lingvistice a românei, care după Al. Rosetti se definește ca o limbă romanică aparținînd uniunii lingvistice balcanice. Pentru Iorgu Iordan, o definire a românei prin caracterul ei balcanic. atîta vreme cît cele mai importante elemente considerate balcanice apa, și în alte limbi romanice, reprezintă o referință geografică, nu una dr conținut, lingvistică. În consecință, acad. Iorgu Iordan așază române împreună cu italiana, revenind la clasificarea lui Fr. Diez. Pentru acada Al. Rosetti o definire a românei este descrierea constituirii sistemului limbii române de-a lungul secolelor, adică o operație structural diacronică (care elimină momentul „formația limbii"). Discuția a fost, metodologic, plină de învățăminte. În principiu, caracterul balcanic al românei nu constă numai în prezența unui element comun cu limbile albaneză, bulgară sau greacă — adeseori un asemenea fapt lingvistic poate apărea și în alte idiome romanice vestice sau în latină (de exemplu viitorul cu „vrea", vocala de timbru ə, adjuncțiunea lui „volet" la pronumele nedefinite, dativul pronominal posesiv — ci în p o z i ț i a l u i î n s i s t e m, care poate fi specifică unei grupări lingvistice de contact mai mult decît uneia genealogice. Iar în ceea ce privește apropierile cu limba italiană, trebuie să avem în vedere complexitatea termenului : este *italiană* limba literară toscană, cu care opera Diez, dialectele centro-meridionale, adînc sondate de Iorgu Iordan și G. Alessio sau dialectele nordice (galo-italice) ale căror asemănări cu româna au fost semnalate de O. Densusianu? Problema locului limbii române între limbile romanice își așteaptă încă cercetătorii care, de data aceasta, au obligația de a se adresa, în profunzime, faptelor. Înscrierea ei pe ordinea de zi a conferinței noastre este o dovadă a importanței pe care i-o acordă romanistica românească de astăzi.

O discuție mai largă care a antrenat lingviști din diverse specialități dar care interesează îndeaproape și lingvistica romanică, a fost deschisă, în 1956, în revista „Limba română" de articolele acad. Al. Graur (*Dialectele limbii române*, rev. cit. V, 1956, 4, p. 66 urm.) și prof. D. Macrea (*Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii române*, id. p. 70 și urm.) în legătură cu poziția aromânei, meglenoromânei și istroromânei în raport cu dacoromâna. Întemeiat pe un criteriu extralingvistic istorico-politic, pe care îl consideră unic și definitoriu din punct de vedere marxist (condițiile în care s-au dezvoltat aceste idiomuri și perspectiva de a se contopi în sînul unei limbi naționale unice, *Limba română*, art. cit. p. 67), acad. Al. Graur contestă calitatea de „dialect" în primul rînd, aromânei, dar și meglenoromânei și istroromânei în termeni categorici „situația limbilor romanice sud dunărene ... numite de obicei în mod greșit dialecte ale limbii (daco) române" (ib.). Concluziile sale, dezvoltate, merg și mai departe. Latina orientală s-a scindat în 5 (cinci) limbi diferite

română. S-ar putea cita aici, în primul rînd, discuţiile în jurul poziţiei limbii române între limbile romanice purtate de acad. Iorgu Iordan şi acad. Al. Rosetti în revista berlineză *Beiträge zur romanischen Philologie*, Iorgu Iordan, *El lugar del idioma romano em la Romania*, I, p. 159 şi urm., Al. Rosetti, *A propos de „la place du roumain parmi les langues romanes"*, II, 2, p. 125 şi urm. Diferenţa dintre punctele de vedere ale celor doi romanişti pleacă de la modul de a înţelege aportul balcanic la constituirea individualităţii lingvistice a românei, care după Al. Rosetti se defineşte ca o limbă romanică aparţinînd uniunii lingvistice balcanice. Pentru Iorgu Iordan, o definire a românei prin caracterul ei balcanic. atîta vreme cît cele mai importante elemente considerate balcanice apa, şi în alte limbi romanice, reprezintă o referinţă geografică, nu una dr conţinut, lingvistică. În consecinţă, acad. Iorgu Iordan aşază române împreună cu italiana, revenind la clasificarea lui Fr. Diez. Pentru acada Al. Rosetti o definire a românei este descrierea constituirii sistemului limbii române de-a lungul secolelor, adică o operaţie structural diacronică (care elimină momentul „formaţia limbii"). Discuţia a fost, metodologic, plină de învăţăminte. În principiu, caracterul balcanic al românei nu constă numai în prezenţa unui element comun cu limbile albaneză, bulgară sau greacă — adeseori un asemenea fapt lingvistic poate apărea şi în alte idiome romanice vestice sau în latină (de exemplu viitorul cu „vrea", vocala de timbru ə, adjuncţiunea lui „volet" la pronumele nedefinite, dativul pronominal posesiv — ci în p o z i ţ i a l u i î n s i s t e m, care poate fi specifică unei grupări lingvistice de contact mai mult decît uneia genealogice. Iar în ceea ce priveşte apropierile cu limba italiană, trebuie să avem în vedere complexitatea termenului : este *italiană* limba literară toscană, cu care opera Diez, dialectele centro-meridionale, adînc sondate de Iorgu Iordan şi G. Alessio sau dialectele nordice (galo-italice) ale căror asemănări cu româna au fost semnalate de O. Densusianu? Problema locului limbii române între limbile romanice îşi aşteaptă încă cercetătorii care, de data aceasta, au obligaţia de a se adresa, în profunzime, faptelor. Înscrierea ei pe ordinea de zi a conferinţei noastre este o dovadă a importanţei pe care i-o acordă romanistica românească de astăzi.

O discuţie mai largă care a antrenat lingvişti din diverse specialităţi dar care interesează îndeaproape şi lingvistica romanică, a fost deschisă, în 1956, în revista „Limba română" de articolele acad. Al. Graur (*Dialectele limbii române*, rev. cit. V, 1956, 4, p. 66 urm.) şi prof. D. Macrea (*Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii române*, id. p. 70 şi urm.) în legătură cu poziţia aromânei, meglenoromânei şi istroromânei în raport cu dacoromâna. Întemeiat pe un criteriu extralingvistic istorico-politic, pe care îl consideră unic şi definitoriu din punct de vedere marxist (condiţiile în care s-au dezvoltat aceste idiomuri şi perspectiva de a se contopi în sînul unei limbi naţionale unice, *Limba română*, art. cit. p. 67), acad. Al. Graur contestă calitatea de „dialect" în primul rînd, aromânei, dar şi meglenoromânei şi istroromânei în termeni categorici „situaţia limbilor romanice sud dunărene ... numite de obicei în mod greşit dialecte ale limbii (daco) române" (ib.). Concluziile sale, dezvoltate, merg şi mai departe. Latina orientală s-a scindat în 5 (cinci) limbi diferite

(fără a mai socoti şi dalmata) „istroromâna şi meglenoromâna sînt pe cale de dispariţie, aromâna duce o existenţă precară, dar este încă durabilă, dacoromâna şi limba moldovenească" sînt aspecte ale afirmaţiilor făcute în cursul disputei : istroromâna nu este cîtuşi de puţin un idiom pe cale de dispariţie, iar vorbitorii ei îşi dovedesc încă voinţa şi conştiinţa de a reprezenta un tip lingvistic românesc şi romanic. Materialul de fapte şi realismul ştiinţific al interpretării lui au învins teoria. Discuţia, fructuoasă în măsura în care a reuşit să arate că lingvistica romanică generală nu avea încă clar definite conceptele de dialect şi limbă şi în măsura în care a adus, în această problemă, însemnate contribuţii ale lingviştilor români de care, în viitor, va trebui să se ţină seama, teoretic şi practic, poate fi astăzi considerată încheiată.

În perspectiva romanisticii generale, lingviştii români au examinat o serie de probleme de limbă română. Prof. I. Şiadbei, reluînd cercetări mai vechi (*Le latin dans l'Empire de l'Orient*, Jassy, 1932 ; *Latin d'Orient et roumain commun*, Cernăuţi, 1943) s-a ocupat într-o serie de articole de aspectele principale ale latinei care stă la baza limbii române şi în elementele latine din albaneză (*Arii lexicale în Romania orientală*, în SCL VIII, 1957, 4, p. 476 şi urm., IX, 1958, 1, p. 71 şi urm., IX, 1958, 2, p. 175 şi urm.).

Dintru început, autorul exclude dalmata — întemeiat pe afirmaţia lui Al. Philippide, *Originea românilor* II, p. 383 : „între dînsa (limba dalmată) şi limba românească există o prăpastie" şi respinge, fără o argumentare suficientă şi satisfăcătoare, ideea unităţii lingvistice apenino-balcanice a lui M. Bartoli. Descrierea de ansamblu a sistemului fonetic şi morfologic al latinei orientale astfel delimitate şi reconstruite nu aduce prea multe date noi. I. Şiadbei crede, de exemplu, într-un tratament divers al lui *-r* final în latina din Orient : uneori păstrat, precum ar dovedi-o alb. *kumptër*, de cele mai multe ori metatezat (rom. *patru*, *între*) şi de multe ori dispărut, încă din epoca inscripţiilor (*frate*, CIL III, 9029). În morfologie, autorul respinge ideea conservării genitivului latin la substantivele feminine, urmînd o teză a lui Al. Philippide, *Istoria limbii române*, I, 56 şi urm. şi susţine că dativul feminin la declinarea I şi a III-a ar avea origine analogică (cf. şi *Mélanges*. . . *Mario Roques* IV, 1952, p. 231). După părerea lui I. Şiadbei, desinenţa *-i* la pluralul substantivelor feminine de tipul *porţi* şi-ar avea originea în numărul mare al substantivelor feminine care şi-au schimbat genul trecînd la masculin. Din considerarea ariilor lexicale, concluziile lui I. Şiadbei sînt demne de reţinut : „ariile comune constatate în limbile vorbite de albanezi şi de românii de sud (dovedesc) dezvoltarea continuă a acestor popoare la sudul Dunării ; totodată se dovedeşte că, spre deosebire de aceştia, dacoromânii se arată, prin ariile lor divergente, autohtonii pămîntului pe care-l locuiesc pînă astăzi" (SCL VIII, 1957, 1, p. 23).

4. Problemele romanisticii generale comparate, mai ales la nivelul comparaţiei sincronice, atrage încă în România interesul unor cercetări în fruntea cărora se găseşte chiar Iorgu Iordan. S-ar putea crede că asemenea preocupări — care amintesc epocile de început ale lingvisticii

romanice — ar fi astăzi învechite. Cu toate acestea în încercările comparativiste românești se profilează metode și puncte de vedere diverse, dorința de a deschide perspective noi. În domeniul foneticii, trebuie menționate studiile lui I. Șiadbei, *Proteza vocalică în limbile romanice* (în ,,Revista de filologie romanică și germanică'' I, 1957, p. 145) în care se arată că proteza vocalică este un fenomen romanic independent, apărut în diversele domenii lingvistice, și ale lui M. Sala, *Romania orientală și Romania occidentală* : I. *În legătură cu tratamentul sonantelor* (SCL XV, 1964), II. *În legătură cu corelația de cantitate consonantică* (SCL XV, 1964, 4), unde, însușindu-și teza lui B. Malmberg privitoare la efectele corelației consonantice de forță în limbile ibero-romanice, încearcă să dea o interpretare nouă, demnă de toată atenția, unor fenomene fonetice românești (rotacismul lui *-l-* și *-n-*, tratamentul geminatelor și al consoanelor simple, velarizarea vocalelor palatale). Și D. Copceag a abordat unele probleme de fonetică romanică comparată dintr-un punct de vedere sincronic, întemeiat pe o bună cunoaștere practică a cîtorva limbi romanice. Rezultatele sale sînt interesante, în primul rînd prin strădania de a încadra fenomenele românești în romanitate, căutînd pentru o serie de particularități ale limbii române paralele romanice. El susține, bunăoară, că palatalizarea finalelor apare, în afară de română, și în alte limbi romanice, cu aceleași funcții morfologice (*Funcțiunea morfonematică a palatalizării finalelor în idiomele romanice*, în SCL XIII, 1962, 1, p. 59 și urm.) și urmărește similitudini funcționale morfologice în alternarea diftongilor cu vocale în limbile romanice (*Rasgos estructurales romanicos de los diptongos rumanos ea, oa*, în RL IX, 1964, 3, p. 253 și urm.). Maria Manoliu a încercat o explicație structurală în lumina principiului randamentului funcțional al lui A. Martinet, pentru evoluția lat. *u* și diftongarea lat. *e* > *ie* în română (*Notes de phonologie romane diachronique*, în RL VIII, 1963, 2, p. 239 și urm.) cu rezultate noi care, pentru a depăși stadiul unor ipoteze, au nevoie de cercetarea aprofundată a faptelor.

În gramatica comparată, preocupările se împart între morfologie și sintaxă. Diferența dintre aceste două domenii apare în primul rînd în metodă : în cîmpul studiilor de morfologie s-au făcut încercări de a considera materialul din punctul de vedere al lingvisticii moderne, care, chiar dacă nu prezintă garanția certitudinii, au totuși interesul unei problematici noi. În morfologie trebuie citate studiile care se referă la chestiuni de latină vulgară ale prof. G. Ivănescu (*Neutrul latin clasic în latina populară și în limbile romanice*, în SCL VIII, 1957, 3, p. 299 și urm. ; *Les formes du nominatif et de l'accusatif pluriels des I-ère et II-e declinaisons en latin vulgaire*, Recueil..., Lisbonne, p. 125 și urm.) și al Mariei Iliescu *La productivité de la IV-e conjugaison latine dans les langues romanes*, în ,,Recueil...'', Lisbonne, p. 87 și urm.) ; precum și cele privitoare la probleme de strict comparativism romanic, al Mariei Manoliu (*Une dérivation du système de conjugaison romane : temps composés avec a fi ,,être'' à la diathèse active, en roumain*, în ,,Recueil...'' Lisbonne, p. 135 și urm.) și al Valeriei Guțu-Romalo (*Remarques sur le système du pronom personnel dans les langues romanes*, în ,,Recueil..., Lisbonne, p. 79).

În domeniul sintaxei, cercetările comparatiste analizează un material divers de fapte. Acad. Iorgu Iordan are în vedere în studiile sale, concordanțe sintactice și stilistice, între limbile romanice actuale : *Quelques parallèles syntaxiques romanes* („Recueil...", Lisbonne, p. 103 și urm.) și *Paralele sintactice romanice* („Revista de filologie romanică și germanică" III, 1959, 1—2, p. 121 și urm.). Tot în domeniul sintaxei, încercînd să urmărească dezvoltarea istorică a fenomenului și să definească locul limbii române între limbile romanice, se pot menționa și cercetările autorului acestei expuneri : *Conjuncțiile adversative fundamentale în limbile romanice. Conjuncția adversativă copulativă* („Omagiu lui Iorgu Iordan", p. 633—637), *Sur l'objet direct prepositionnel dans les langues romanes* (în „Recueil...", Lisbonne, p. 167 și urm.), **Super** *în limbile romanice, Dr. spre „pe, peste deasupra" și „către"*, în SCL X, 1959, p. 499 și urm.). În sfîrșit, D. Copceag contribuie în domeniul sintaxei la studierea unor probleme de tipologie romanică (*Omisión del articulo en rumano y en los idiomas iberorromances*, în RL IX, 1964, 2, p. 195—201, *Paralele slavo-române în sintaxa prepozițiilor*, în SCL XIV, 1963, 1, p. 89—119). Eugen Tănase se ocupă de probleme de ordine a cuvintelor, reluînd un studiu mai vechi (*Locul determinantului adjectival calificativ în limbile romanice și în limba română*, în „Revista de filologie romanică și germanică" VI, 1962, p. 85 și urm.).

O recoltă bogată oferă și onomaseologia romanică comparată. Se pot menționa în această direcție, o serie de articole datorite Mariei Iliescu (*Numele animalelor domestice în limbile romanice*, în „Revista de filologie romanică și germanică" V, 1961, 1, p. 41 ș.u.), Cristinei Micușan (*Unele aspecte ale exprimării noțiunii de „deștept" în limba română și în alte limbi romanice*, în „Revista de filologie romanică și germanică" VII, 1963, 2, p. 123 ș.u.), lui C. Maneca (*Considerațiuni asupra numelor zilelor săptămînii în limbile romanice*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", p. 547 și urm.) și lui Marius Sala (*Sur la dénomination de la „pomme d'Adam" dans quelques langues romanes*, în RL IV, 1959, 2, p. 201 și urm.).

5. Nu se poate întocmi un tablou general complet al lucrărilor de romanistică din România, în ultimii ani, fără să trecem în revistă studiile dedicate, în parte, fiecăruia dintre domeniile romanice. O examinare sumară a acestor contribuții ne conduce cu ușurință la concluzia că preocupările lingvistice din domeniul galo- și italo-romanic sînt în minoritate în comparație cu cele dedicate Iberoromaniei. În italienistică sînt de menționat îndeosebi lucrările prof. Nina Façon care urmărește probleme largi, teoretice, de opinii cultural-filologice în articolul *Concetti progressivi nella questione della lingua.* Muratori e Salvini, în „Recueil...", Lisbonne, p. 61 și urm. și în volumul *Problemele limbii literare în cultura italiană*, București, 1962, ale lui D. Copceag, care studiază paralele sintactice italo-române (*Despre înlocuirea infinitivului prin forme personale în graiurile românești și sud-italiene*, în SCL XII, 1961, 3, p. 361 și urm.), ale lui St. Cuciureanu care se ocupă de probleme similare (*Construcții ipotetice în dialectele italiene meridionale*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", p. 217 și urm.) și ale autorului prezentei expuneri care examinează probleme de sintaxă și de stilis-

tică dialectală italiană în lucrarea *Problemele adresării reverențiale în dialectele limbii italiene.*

În aceeași măsură încadrate între filologie și lingvistică sînt și lucrările de limbă franceză ale prof. N. N. Condeescu. El se ocupă de raporturile dintre limbă și societate în istoria limbii franceze (*Limba și societatea în perioada clasică a istoriei limbii franceze*, în „Revista de filologie romanică și germanică" III, 1959, 1—2, p. 131 și urm.) și de probleme de stilistică literară (*Vocabularul limbii lui Rabelais în atenția lui Vasile Alecsandri*, id. VII, 1963, 2, p. 253 și urm.). Și I. Brăiescu are în studiile sale direcții similare, filologice și stilistice (*Le rythme ternaire dans la prose de Gustave Flaubert*, în „Recueil...", Lisbonne, p. 279 și urm. ; *Despre numele persoanelor în operele realiștilor critici francezi din secolul al XIX-lea*, în „Revista de filologie romanică și germanică" VI, 1962, 2, p. 257 și urm.). În schimb, în domeniul limbii franceze preocupări multiple se îndreaptă către problemele limbii actuale, atît teoretic cît și practic.

Teodora Cristea are în vedere probleme de sintaxă (în colaborare cu Aurelian Tănase, *O nouă clasificare a complementelor verbului — cu aplicare la limba franceză*, în „Revista de filologie romanică și germanică" VII, 1963, 1, p. 17 și urm. și de semantică (*Aspecte ale specializării semantice a sufixelor în limba franceză*, în „Revista de filologie romanică și germanică" V, 1961, 1, p. 61 și urm., iar Ana Goldiș, aspecte ale lexicului terminologic actual (*Un aspect al îmbogățirii lexicului limbii franceze actuale : terminologia astronauticii*, în „Revista de filologie romanică și germanică" VI, 1962, 2, p. 243 și urm. ; *Despre unele modificări ale vocabularului limbii franceze actuale*, în „Revista de filologie romanică și germanică" VI, 1962, 1, p. 105 și urm.).

Un loc aparte ocupă în cercetările romaniștilor români lucrările privitoare la domeniul ibero-romanic. Interesul pentru problemele lingvistice ale Romaniei iberice au luat în vremea din urmă o dezvoltare deosebită. Nu este locul de a cita aici manualele pentru învățarea limbii spaniole, cursurile universitare de gramatică descriptivă și istorică spaniolă apărute în ultima vreme. Prof. Iorgu Iordan urmat de o serie de colaboratori apropiați, printre care Dumitru Copceag, C. Duhăneanu, Marius Sala, Olga Tudorică se ocupă îndeaproape de probleme de lingvistică spaniolă precum și de studierea raporturilor lingvistice și culturale hispano-române. Seria cercetărilor comparatiste dintre română și limbile romanice a fost deschisă încă în anii de dinainte de război de G. Giuglea (*Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrenéenne*, Cluj, 1937 ; *Coïncidences, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes*, în „Langue et littérature" I, 1941, p. 157 și urm., II, 1943, p. 20 și urm., IV, 1948, p. 12 și urm. și a fost continuată în ultimii ani de Florența Sădeanu (*Paralele lexicale între limba română și limbile ibero-romanice*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", p. 765 și urm.) și Dumitru Copceag (*Un caso de omision del articulo en rumano y en los idiomas iberoromances*, în RL IX, 1964, 2, p. 195 și urm.). Comparațiile de acest fel au însă uneori tendința de a rămîne la nivelul descriptiv, sincronic, al cazului, nereușind a separa coincidențele de concordanțele istoric justificate. O cuprindere a celor două domenii

neolatine în lumina mai largă a dezvoltării romanice comune a încercat Iorgu Iordan în *El rumano y el Español areas laterales de la latinidad* (în *Dos estudios de linguistica romanica*, Montevideo, 1964, p. 21 şi urm.).

Lucrările hispaniştilor români au deschis şi unele direcţii pînă acum puţin cercetate în România. Iorgu Iordan şi Paul Alexandru Georgescu au urmărit istoricul contactelor culturale dintre română şi spaniolă (*Los estudios hispanicos en Rumania*, Sociedad Rumana de Linguistica romanica, Bucarest, 1964), iar Olga Tudorică studiază, în special, aspectele lingvistice ale acestor raporturi, în epoca începuturilor (pătrunderea elementelor lexicale spaniole în limba română literară în secolul al XIX-lea) în lucrarea *Limba spaniolă în însemnările de călătorie ale lui Mihail Kogălniceanu*. Au fost elaborate în sfîrşit şi probleme speciale de ibero-romanistică : Iorgu Iordan s-a ocupat de aspecte lexicale (*Sobre el lexico de los idiomas iberromances. Dos estudios de linguistica romanica*, Montevideo, 1964, p. 5 şi urm.), iar Marius Sala, într-o serie de lucrări, a urmărit iudeo-spaniola vorbită în Bucureşti (*Algunas observaciones linguisticas sobre los refranes judeo-españoles de Bucarest*, în „Recueil...", Lisbonne, p. 225 şi urm., *Recherches sur le judeo-espagñol de Bucarest*, în RL VII, 1962), *Factores internos y externos en la fonetica judeo-española*, în „Boletin de filologia" XII, Chile, 1963).

O serie deosebită de cercetări dedicate unui domeniu romanic, pentru întîia oară luat în consideraţie în România, a întreprins Maria Iliescu în lucrările *Vorbitori de limbă retoromană pe teritoriul ţării noastre* (în „Studii şi cercetări ştiinţifice" — Filologie, XIV, 1963, 2, p. 294 şi urm. şi *Beitraege zu den in Rumänien gesprochenen friaulischen Mundarten*, în RL IX, 1964, 1, p. 67 şi urm.) ; ea se ocupă şi de probleme de structură a dialectului friulan (*Y a-t-il en frioulan un pronom pléonastique?* în RL IX, 1964, 3, p. 319 şi urm. ; *Contribuţii la problema palatalelor şi prepalatalelor în friulană*, în „Revista de filologie romanică şi germanică" VII, 1963, 2, p. 231 şi urm.).

6. O trecere în revistă a lucrărilor româneşti de lingvistică romanică din ultimii ani, oricît de cuprinzătoare, nu poate fi decît selectivă şi nu poate răspunde cerinţelor unei bibliografii. Ea constituie însă o confruntare de rezultate şi de metode, care începe prin întrebarea legitimă : ce a adus nou, în istoria romanisticii româneşti, epoca de activitate din ultimele două decenii? Răspunsul se conturează cu claritate. O privire de ansamblu asupra lingvisticii romanice româneşti din ultima vreme dezvăluie în primul rînd activitatea intensă din acest domeniu, numărul mare de cercetători, de lucrări şi de probleme. Se dezvoltă sau iau fiinţă sectoare, apar diverse preocupări în domenii limitate, lingvistica ibero-romanică, lingvistica friulană (italiană) sau chiar în lingvistica romanică comparată (sintaxă). Probleme abia schiţate în trecut sînt abordate astăzi în profunzime, de numeroşi cercetători (poziţia limbii române între limbile romanice, limba latină în zona balcanică şi dunăreană). În acelaşi timp lucrările de romanistică îşi definesc caracterul lor lingvistic şi elimină o anume neclară împletire între literatură şi lingvistică, care îngreuia, în trecut, orientarea strictă a cercetătorului către probleme de limbă. Un avantaj pentru specializarea în materie, care a creat o generaţie tînără de romanişti lingvişti dar şi un

dezíderat pentru formarea viitoare a unor cercetători egal informați în istorie literară și în filologie romanică propriu-zisă.

Unele inițiative ale romaniștilor români au drept de întîietate pe tot cuprinsul Romaniei. *Crestomația romanică*, care cuprinde texte adnotate din *toate* idiomele romanice și din *toate* timpurile, de la origini pînă în prezent, constituie o întreprindere vastă inițiată de școala românească de lingvistică romanică. Să mai adăugăm aici contribuția romaniștilor români la definirea conceptelor de *limbă* și de *dialect* sau la delimitarea poziției limbii române în romanitate — pentru a releva astfel însemnătatea unor lucrări românești de lingvistică romanică din ultima vreme, într-un orizont științific mai larg. La activitatea pe plan intern se adaugă o tot mai strînsă colaborare cu romaniști din întreaga lume, concretizată în reuniuni științifice sau în paginile unor volume de studii sau reviste internaționale. Romanistica românească se afirmă și se confirmă.

În această lumină, expunerea de față este, mai degrabă decît un bilanț, o perspectivă deschisă în viitor.

Octombrie 1964

Facultatea de limbă și literatură română,
București, Ed. Quinet 7

LOCUL LIMBII ROMÂNE ÎNTRE LIMBILE ROMANICE

DE

MARIUS SALA

*

Problema locului ocupat de limba română între celelalte limbi romanice este un subiect care s-a bucurat de o atenție deosebită din partea romaniștilor români și străini. Trăsăturile specifice ale românei au fost subliniate în diferitele lucrări de ansamblu consacrate limbilor romanice, ca gramaticile lui Fr. Diez și W. Meyer-Lübke sau manualele lui C. Tagliavini, B. E. Vidos, W. D. Elcock. Ele au constituit însă și subiectul unor studii speciale cum sînt cele ale lui Sextil Pușcariu, acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti, dintre români, și ale lui W. Meyer-Lübke, M. Bartoli, dintre străini. Înainte de a trece la expunerea cîtorva noi aspecte ale problemei locului limbii române în cadrul Romaniei, pe care vrem să le supunem discuției specialiștilor, amintim pe scurt conținutul contribuțiilor romaniștilor români.

Sextil Pușcariu, în discursul de recepție la Academia Română, intitulat *Locul limbii române între limbile romanice* (1920), împarte deosebirile dintre română și celelalte limbi romanice în trei categorii : elemente păstrate în română și înlocuite în celelalte limbi romanice, inovații care la despărțirea Romaniei orientale de cea occidentală existau în germene și care s-au dezvoltat altfel decît în Romania occidentală și schimbări care nu au nici o legătură cu cele din alte limbi romanice. S. Pușcariu prezintă deosebirile fonetice, morfologice, cele care privesc formarea cuvintelor și deosebirile lexicale. Cele mai numeroase discuții sînt consacrate lexicului. Listele cu termenii existenți numai în română sau cu termenii care au căpătat alt sens în română date de Pușcariu au devenit baza cercetărilor lexicale ulterioare, care pornesc de la considerațiile făcute în această lucrare.

Acad. Iorgu Iordan, într-o lucrare intitulată *El lugar del rumano en la Romania* [1] aduce în discuție aspecte noi ale problemei. După ce

---

[1] „Beiträge zur romanischen Philologie" I, 1961, p. 150—177.

arată cronologic numeroasele deosebiri dintre română şi celelalte limbi romanice (existenţa unor fapte balcanice, lipsa elementelor vechi germanice, existenţa unor influenţe slave, maghiare, turceşti, greceşti precum şi a unor influenţe slave şi romanice, mai recente), acad. Iorgu Iordan insistă asupra faptului că româna nu este mai puţin romanică decît celelalte continuatoare ale latinei. La această concluzie d-sa ajunge cercetînd morfologia şi lexicul limbii române.

Acad. Al. Rosetti se ocupă de problema în discuţie în studiul *A propos de « la place du roumain parmi les autres langues romanes »* [2]. După ce sînt prezentate inovaţiile generale din latina populară este analizată evoluţia latinei din Peninsula Balcanică pînă la româna de astăzi. Una dintre problemele discutate pe larg este aceea a caracterului balcanic al românei. Originalitatea românei în raport cu celelalte limbi romanice este prezentată într-un capitol special, unde sînt arătate elementele de structură specifice datorite unor factori interni, cele datorite influenţei substratului sau ,,uniunii lingvistice'' balcanice, precum şi cele datorite contactului cu limbile slave meridionale de tip bulgar.

★

Deoarece tema enunţată în titlu este deosebit de vastă, în contribuţia de faţă prezentăm numai cîteva aspecte ale structurii fonetice a limbii române în comparaţie cu cea a altor limbi romanice. Expunerea nu este o prezentare completă nici a faptelor, nici a ideilor pe care le poate da cercetarea locului românei în cadrul Romaniei. Acest lucru va fi făcut într-o lucrare mai dezvoltată în care, pe lîngă faptele fonetice, vor fi discutate şi particularităţile morfologice, sintactice şi lexicale ale românei în comparaţie cu ale celorlalte limbi romanice.

Atunci cînd se vorbeşte de structura limbilor romanice sînt analizate trăsăturile structurale comune acestor limbi, fie că este vorba de păstrarea unor tendinţe din latină, fie că este vorba de apariţia altora, datorite unei surse comune sau unor surse diferite. Într-un studiu recent, consacrat structurii fonetice a limbilor romanice, B. Malmberg [3] a prezentat unele tendinţe structurale datorite cărora limbile romanice occidentale se opun limbilor din alte familii. În articolul lui Malmberg, ca şi în altele de fonologie diacronică, situaţia din română nu este discutată. În cele ce urmează, încercăm să arătăm cum s-au manifestat în română, limbă al cărei caracter romanic n-a fost contestat, tendinţele structurale transmise din latină limbilor romanice occidentale.

Una dintre tendinţele structurale care au produs multe schimbări în fonetica limbilor romanice occidentale este aceea de deschidere a silabelor. Structura silabică romanică implică, aşa cum a subliniat B. Malmberg [4], pe de o parte o slăbire a oricărui element imploziv, avînd ca rezultat final slăbirea lui şi o reducere a posibilităţilor distinctive în raport cu poziţia explozivă ; de altă parte, există o tendinţă de întărire a elementului iniţial de silabă şi în special a iniţialei de cuvînt. Întărirea iniţialei

[2] ,,Beiträge zur romanischen Philologie'' II, 1963, p. 125—134.
[3] *La structure phonétique de quelques langues romanes*, în ,,Orbis'' XI, 1962, p. 131—178.
[4] ,,Studia linguistica'' XV, 1961, p. 82.

silabice și slăbirea sau reducerea finalei de silabă sînt două efecte ale aceleiași tendințe structurale silabice care implică o succesiune de silabe deschise, deci o grupare a elementelor din lanțul vorbirii sub forma unor succesiuni de închideri și deschideri.

Tendința de realizare a unei structuri silabice identice cu cea din limbile romanice occidentale s-a manifestat în diferitele perioade ale istoriei limbii române. Intensitatea cu care a acționat această tendință poate fi pusă în legătură cu o serie de factori pe care îi analizăm mai jos.

Structura silabică care favorizează inițiala de silabă în detrimentul părții finale a ei apare încă în latina clasică. Asimilările consonantice cunoscute (*ad fero* > *affero*) presupun o restricție considerabilă în distribuția variantelor implozive și prin aceasta în randamentul lor funcțional. Instabilitatea nazalelor în diverse poziții (*mensa* > *mesa*, *albu*[*m*], cu elidarea lui *m* în versuri etc.) este tot o dovadă a slăbiciunii poziției implozive [5]. În latina vulgară, cu numeroasele dispariții ale consoanelor finale, se continuă o tendință care apăruse cu mult înainte. Pe măsură ce norma latinei slăbea, o dată cu dezmembrarea imperiului, numărul fenomenelor de acest fel creștea, realizîndu-se un număr tot mai mare de silabe deschise.

Tendința de a realiza silabe deschise a fost atît de puternică încît a dus la reducerea geminatelor latinești în limbile romanice. Existența geminatelor implică posibilitatea existenței consoanelor implozive și a silabelor închise, deci a unor silabe contrare structurii silabice amintite mai sus [6]. Din această cauză, distincția de cantitate consonantică a fost înlocuită printr-o distincție de forță, în care geminata a devenit consoană forte în opoziție cu consoana simplă devenită consoană slabă. Am arătat cu altă ocazie [7] cum în Romania orientală s-a produs un proces fonologic asemănător cu cel din Romania occidentală, datorită căruia și în română distincția de cantitate consonantică a fost înlocuită printr-o distincție de forță (așa se explică, printre altele, rotacizarea lui *-n-* și *-l-*). Am explicat deosebirile fonetice dintre română și celelalte limbi romanice (nesonorizarea consoanelor surde intervocalice) ca rezultat al dispariției timpurii a corelației de forță la toate consoanele, în afară de sonante. Această dispariție a fost posibilă din cauză că nu a existat un factor extern (influența celtică) care să întărească distincția din planul fonetic.

În unele regiuni ale Romaniei, din motive pe care le vom vedea mai departe, tendința spre silabă deschisă a fost mai puternică decît în altele. Pornind de la această premisă, Malmberg [8] explică situația din spaniolă unde *ĕ*, *ŏ* se diftonghează atît în silabă deschisă cît și în silabă închisă. În vechea Castilie, unde norma latinei era foarte slabă, tendința

---

[5] Vezi Bertil Malmberg, *Gémination, force et structure syllabique en latin et en roman*, în *Etudes romanes dédiées à Andreas Blinkenberg à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire*, Copenhaga, 1963, p. 106.

[6] Vezi Bertil Malmberg, „Studia linguistica" XV, 1961, p. 80.

[7] *Romania occidentală și Romania orientală. În legătură cu tratamentul sonantelor*, în SCL XV, 1964, 2, p. 169–179; *Romania occidentală și Romania orientală. II. În legătură cu corelația de cantitate consonantică*, în SCL XV, 1964, 4, p. 497–509.

[8] Vezi *Gémination...*, p. 109–112.

populară de a avea o structură silabică simplă a fost mai puternică şi, din această cauză, partea implozivă a slăbit, permiţînd lui *ĕ* şi *ŏ* să se diftongheze în aşa-zisa silabă închisă. Deosebirea dintre spaniolă şi franceză, unde diftongarea a avut loc numai în silabă deschisă, este explicată de Malmberg printr-o diferenţă de forţă a tendinţei silabice. În spaniolă, datorită poziţiei periferice pe care o ocupă în Romania, norma latinei a fost mai slabă şi de aceea tendinţele populare, printre care şi tendinţa spre silabă deschisă, s-au putut dezvolta mai mult. Fiind mai puternică tendinţa spre silabă deschisă, elementul imploziv a slăbit ceea ce a permis diftongarea şi în silabă închisă. Observaţia lui Malmberg poate fi luată în considerare şi pentru română, unde, la fel ca în spaniolă, *ĕ* se diftonghează şi în silabă închisă [9]. Această remarcă are avantajul că lămureşte situaţia diftongării în silabă închisă din toată Romania (în afara spaniolei, citată de Malmberg, diftongarea în silabă închisă mai apare şi în alte idiomuri de la periferia Romaniei: dialectele din nord-vestul Franţei — picard şi walon —, friulana [10], dalmata şi româna).

Din cele de mai sus rezultă că structura silabică ideală, care presupune o succesiune de închideri şi deschideri, nu se realizează totdeauna dintr-o dată, adică elementul imploziv care închide silaba nu dispare totdeauna. El poate numai să slăbească fără să dispară sau poate suferi alte transformări. Această remarcă ne ajută să punem într-o nouă lumină unele transformări consonantice din istoria limbii române. Este vorba de o serie de asimilări şi disimilări care par acum mai sistematice. Astfel, *vn* > *mn* (*pivniţă* > *pimniţă*), *bn* > *mn* (*grabnic* > *gramnic*), *cn* > *mn* (*ciocni* > *ciomni*) sînt asimilări din vorbirea populară unde, în locul consoanei cu zgomot din poziţie implozivă, apare o nazală, care, prin natura ei, închide mai puţin silaba decît consoana explozivă. Etapa următoare prin care se realizează silaba deschisă este reducerea grupului consonantic *mn*: *pimiţă*, *gramic*, *toma* (< *tocmai*) etc. Ne putem gîndi că şi la baza cunoscutei transformări a lat. *gn* > *mn* (lat. *sĭgnum* > rom. *semn*, lat. *lĭgnum* > rom. *lemn*) ar putea fi pus acelaşi proces fonetic [11]. Putem astfel explica fonetisme „ciudate" ca: *noamte* „noapte", *deremtă* „dereaptă" [12] din scrisorile de la Bistriţa [13].

În categoria consoanelor care închid mai puţin silaba şi deci prezintă un tip de silabă mai apropiat de cel către care tinde limba română, trebuie puse şi lichidele (*l*, *r*). Această caracteristică a consoanelor lichide explică unele asimilări şi disimilări ca: *dm* > *rm* (lat. *admisarius* > rom. *armăsar*),

---

[9] Vezi Iorgu Iordan, SCL XV, 1964, 1, p. 9; Cf. Rosetti, ILR I[4], p. 76, care presupune o diferenţă de silabaţie.

[10] Angelo Monteverdi, *Manuale di avviamento agli studi romanzi. Le lingue romanzi*, Milano [1952], p. 65–66.

[11] Elementul imploziv din grupul *gn* a fost asimilat şi în alte limbi romanice, ajungîndu-se altfel la idealul silabic (sp. *ñ* < lat. *mn*, *gn*: *sueño*, *seño*).

[12] Cf. explicaţia dată de A. Philippide, *Originea romînilor* II, Iaşi, 1927, p. 142, rom. *nuntă*, arom. *numtă* < lat. *nuptiae*, care din punct de vedere fonetic nu prezintă dificultăţi. Cf. şi sard. *nunta*.

[13] Vezi Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e siècle tirées des archives de Bistriţa* (*Transylvanie*), Bucureşti, 1926, p. 26.

dn > *rn* (*logodnă* > *logornă*), *dl* > *rl* (*povidlă* > *povirlă*), *tn* > *rn* (*clopotniță* > *clopornița*) [14]. Malmberg a observat că silabele terminate în lichide și nazale, adică în consoane mai apropiate prin natura lor de vocale, sînt mai rezistente la tendința spre silabă deschisă [15]. Această rezistență ar putea fi explicată prin existența unor silabe care contravin mai puțin tipului PA/PA.

La o etapă mai avansată în direcția creării silabei deschise se ajunge în cazurile cînd imploziva se transformă într-o semivocală (*u̯*) ; silaba terminată în semivocală este aproape o silabă deschisă. Sînt cunoscute faptele dialectale din Țara Oașului (*au̯bu* „alb", *hou̯bură* „holbură") [16] cînd un *l* imploziv se preface în *u̯*. Exemple numeroase din graiurile dacoromâne, din limba veche și idiomurile sud-dunărene dă N. Drăganu [17]. El le explică pe toate ca rezultat al unor influențe străine : germană, maghiară sau ucraineană (pentru dacoromână), bulgărească (pentru meglenoromână), sîrbo-croată (pentru istroromână). În locul acestor explicații particulare pentru fiecare cuvînt sau grai, propunem o explicație generală pentru toate. Un fenomen asemănător s-a produs în cazul lui *mn* primar [18] precedat de *a* care a devenit *u̯n* (lat. *scamnum* > rom. *scaun*, lat. *damnare* > rom. *dăuna*[19]), la fel ca în provensală și retoromană [20].

Datorită aceleiași tendințe de a realiza silabe de tipul PA/PA o serie de opoziții consonantice valabile la inițială de silabă nu există la finală de silabă [21]. În română, mai ales în graiuri unde tendința spre silabă deschisă este mai puternică, la fel ca în idiomurile iberoromanice, dispare adesea distincția dintre *r* și *l*, la sfîrșit de silabă. Numeroasele treceri de la *l* la *r* și invers (lat. *exalbidus* > rom. *searbăd*, lat. *mulsa* > rom. *mursă*, *torbă* > *tolbă*) se pot explica astfel. De remarcat că în cazurile de disimilări *r-r* > *l-r*, primul *r* este imploziv (*armar* > *almar*), ceea ce ne face să interpretăm această transformare ca o pierdere a unei opoziții consonantice în finală de silabă. Ne putem gîndi la un proces fonologic asemănător și pentru situația nazalelor, care, adesea, nu cunosc distincții de localizare în poziție implozivă, la fel ca în spaniolă. Fenomenul este evident în cazul lui *n* și *m* implozive urmate de o consoană cînd poate să apară fie *n*, fie *m*, în funcție de natura consoanei următoare : *împărți* < *în* + *părți*, dar *îndrepta* [22] < *în* + *drepta*. Exemple ca tc. *bakam*, *susam*, *tamam* devenite *băcan*, *susan*, *taman*, *bucium* < *bucina*, *frasim* (reg.)

---

[14] Fenomenul apare și în dialectele spaniole (*alquivir* pt. *adquivir*, *almirar* pt. *admirar* etc.). Cf. și forme din vechea spaniolă : lat. *mĕdicu* > *mielge*, *pĕdicu* > *pielge*.

[15] Vezi *Gémination...*, p. 108–109.

[16] Vezi I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907, p. 14.

[17] *Despre ł > u̯ și dispariția acestuia în românește*, în „Omagiu lui I. Bianu din partea colegilor și foștilor săi elevi", București, 1927, p. 137–154.

[18] Cf. cazul dialectelor meridionale italienești unde același tratament îl suferă grupul *mn* secundar (lat. *agnum* > it. merid. *aunu*), pentru care vezi G. Bonfante, „Language" 18, 1942, p. 289–290.

[19] Ovid Densusianu, *Istoria limbii române* II, București, 1961, p. 32.

[20] Octave Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 118.

[21] Cf. B. Malmberg, „Orbis" XI, 1961, p. 167.

[22] În limba veche apar adesea variante ca *frîmtă*, *sîmtu* pentru *frîntă*, *sînt*, cu *m* (Densusianu, *op. cit.*, II, p. 83 ; Rosetti, LR SEC. XIII–XVI, p. 118–119), considerate de acad. E. Petrovici (*De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930, p. 30) ca false regresii.

<*frasin*, forma desinenţei de imperfect *-an* (< *-am*) din unele graiuri ar putea fi interpretate în acelaşi fel [23].

Dacă pînă acum am discutat o serie de transformări ale consoanelor implozive care sînt rezultatul tendinţei spre silabă deschisă, în cele ce urmează prezentăm cîteva fapte din care rezultă că uneori s-a ajuns chiar la silabă deschisă prin dispariţia consoanei implozive. Încă din latină consoanele din finala absolută dispar (*casam* > *casa*, *partem* > *parte*). Există numeroase cazuri de dispariţie a unei consoane implozive, în interiorul cuvîntului : lat. *eccu modo* > rom. *acmu* > *amu*, lat. *baptizare* > rom. *boteza*, *vrednic* > *vrenic* etc. Cf. şi tipul *pustnic* > *pusnic*. Alteori, pe seama tendinţei silabice amintite poate fi pusă apariţia unor vocale între două consoane : magh. *felhérc* > rom. dial. *feleherţ*, *Silvestru* > *Silivestru*, tc. *filğan* > rom. *filigean*, *altcine* > *altăcine*, tc. *arslan* > *arăsălan*. Fenomenul este frecvent şi la aromâni [24] : *culpan* > *culupan*, *lugric* > *luguric* [25].

Tot ca rezultat al tendinţei spre silabă deschisă ar putea fi interpretate eventual şi cazurile de metateză a lui *r*, *l* : lat. *per* > rom. *pre*, lat. *inter*>rom. *între*, lat. *quattor*>rom. *patru*, lat. *formosus*>rom. *frumos*, *poclon* > *plocon*, *potlog* > *plotog*, *îngurzi* > *îngruzi*.

★

Am analizat pînă acum numai unul dintre aspectele privind caracterul romanic al structurii silabice româneşti (transformările petrecute la finală de silabă). Nu mai puţin interesant este şi celălalt aspect, tendinţa de întărire a elementului iniţial de silabă şi în mod special a iniţialei de cuvînt, poziţia forte prin excelenţă [26].

Tendinţa de întărire a iniţialei de cuvînt se poate observa în primul rînd din faptul că în această poziţie în română avem, la fel ca în limbile iberoromanice, foneme consonantice forte (r̄, *l* şi *n* care nu se rotacizează, *b* şi *v* care nu dispar etc.) [27], iar vocala neaccentuată *a* la iniţială de cuvînt se păstrează neschimbată [28].

Dacă în aceste exemple întărirea elementului iniţial a contribuit la păstrarea unor foneme, există altele în care datorită tendinţei de întărire a elementului iniţial de silabă apar sunete protetice : *i̯*, *u̯*, *î* etc. După părerea noastră, fenomenul preiotării lui *e* (*i̯el*) sau al lui *o* (*u̯om*, *u̯os*), foarte pronunţat la început de cuvînt, nu poate fi despărţit de apariţia lui *i̯* şi *u̯* în interiorul cuvîntului la început de silabă (*alei̯e*, *speriu̯os*),

---

[23] S-ar putea explica tot ca o pierdere a opoziţiilor consonantice în poziţie implozivă şi asimilările de tipul lui *înalt(u)* > *înant(u)*, *celalalt(u)* > *celalant(u)*, în care *l* era imploziv deci slab sau de tipul lui *desdoi* > *dezdoi*.

[24] Vezi Capidan, *Aromânii*, p. 362.

[25] Vezi Puşcariu, *Limba română*, II, p. 128, care observă că epenteza vocalică are loc în regiunile unde se petrece şi sincopa vocalică. Remarca este foarte interesantă şi arată cum într-un idiom se pot manifesta în acelaşi timp două tendinţe contrare.

[26] Vezi B. Malmberg, „Studia linguistica" XVI, 1962, p. 42.

[27] Vezi SCL XV, 1964, 2, p. 169–179; idem, 4, p. 499.

[28] Densusianu, *op. cit.*, II, p. 17; Puşcariu, DR VII, 1931–1932, p. 2; Rosetti, RLiR XXVIII, 1964, p. 204.

amîndouă putînd fi explicate prin tendința de întărire a inițialei de silabă [29]. Fenomenul apare și în alte idiomuri romanice (dialectele provensale) [30]. În favoarea explicației interne poate fi adusă și proteza lui *i̯*, *ă* din graiurile populare (mai ales bănățene) înaintea unui *a* sau *ă* (*i̯arc*, *i̯ăst*) apărute evident pentru întărirea vocalei inițiale și unde nu mai poate fi invocată influența slavă. Cf. și pronunțări ca *i̯inimă*, *u̯unghie* frecvente în vorbirea populară. Acest element protetic vocalic s-a putut întări pînă s-a transformat în consoană (*h*) ; în aceleași graiuri din Banat și în altele apar fonetisme ca *harc*, *hăsta* [31].

O explicație generală se poate da, pornind de la observațiile de mai sus, și pentru proteza vocalică din română și din celelalte limbi romanice. După părerea noastră, *a* protetic înaintea unui *r* (arom. *arîu*, *arău*) se explică prin caracterul forte al lui *r* inițial. Într-un articol în pregătire arătăm cum pornind de la *r*, unde existau condițiile fonetice necesare, acest *a* s-a extins ca marcă a consoanelor forte și în alte cazuri. De remarcat că proteza lui *a*- apare numai în idiomurile romanice în care la inițială există sincretism în favoarea consoanei forte (dialectul leonez, gasconă, sudul Italiei, retoromană etc.).

Aceeași tendință de întărire a inițialei de silabă este cauza și a altor fenomene fonetice românești. Am arătat [32] că opoziția /*l*/ ~ /*ll*/ se transformă, atunci cînd urmează *a* și cînd accentul precedă lichida în /*r*/ ~ /*u̯*/ : lat. *stella* > rom. *steauă*, lat. *medulla* > rom. *măduvă*. În unele cazuri, *u̯* inițial de silabă s-a întărit consonantizîndu-se și s-a ajuns la fonetisme ca *măduhă* [33], *mădugă*, *măduvă* (*h*, *g*, *v* au putut să apară independent unul față de altul [34]). Fenomenul nu este izolat în istoria limbii române : *b* intervocalic latinesc urmat de *u* a ajuns în română la *g* prin faza *u̯* (lat. *nebula* > rom. *neu̯ură* > *negură*, lat. *fabulus* > rom. *fau̯uru* > *faguru* etc. [35]). Astăzi, în vorbirea populară, ne întîmpină astfel de întăriri ale inițialei de silabă (*lu̯ua* > *luva*, *piu̯ă* > *pivă*, *scau̯un* > *scahun* [36]). Ca rezultat al întăririi inițialei de silabă ar putea fi interpretată chiar apariția unei consoane între două silabe dintre care prima se

---

[29] Pușcariu, DR VII, 1931–1933, p. 24, nota 1 explică proteza lui *i* și *u* prin fonetică sintactică, deci tot prin o evoluție internă. Nu trebuie prin urmare apelat la influența slavă (Rosetti, ILR, III [5], p. 50).

[30] Cf. G. Millardet, *Etude de dialectologie landaise*, Toulouse, 1910, p. 521 urm. ; P. Fouché, *Phonétique historique du Roussillonais*, Toulouse, 1924, p. 205, 235 la O. Nandriș, *op. cit.*, p. 214.

[31] G. Weigand, Jb. III, 1896, p. 213 (Banat), IV, 1897, p. 284 (Crișana), VII, 1900, p. 49 (Oltenia), VIII, 1902, p. 273 (Muntenia) ; D. Șandru, BL III, 1935, p. 127 (Lăpuj), IV, 1936, p. 128 (Bihor) etc.

[32] SCL XV, 1964, 2, p. 175.

[33] Pentru [*h*] dezvoltat dintr-un [*u̯*] cf. v. magh. **tulu̯aj* > **tîlhu̯ai* > *tîlhar* (E. Petrovici, „Studii și cercetări științifice", seria III. Științe sociale, Academia R.P.R., Filiala Cluj, V, 1954, 3–4, p. 451).

[34] Nu e necesar să presupunem că *g* provine din sonorizarea lui *h* intervocalic.

[35] Face excepție *seu* < lat. *sebum*. Cf. însă it. *sego* < lat. *sebum*, la fel ca it. *rogo* < lat. *rubus*.

[36] P. V. Ștefănucă, în „Anuarul Arhivei de folclor" IV, 1937, p. 54.

termină într-o consoană continuă, iar a doua începe cu o sonantă : tc. *damla* > rom. *dambla*, tc. *masrapa* > rom. *năstrapă*. Pușcariu [37] explică apariția acestor consoane prin necesitatea de a face o delimitare tranșantă între silabe.

★

Tendința de întărire a inițialei și de slăbire sau reducere a finalei de silabă analizată pînă acum nu este singura tendință structurală romanică ce a acționat în istoria limbii române. O altă tendință, care a avut urmări mai ales asupra vocalismului romanic, este aceea de scurtare a silabei neaccentuate și de neutralizare a opoziției de deschidere în poziție finală sau intertonică. Datorită ei, sistemul vocalelor neaccentuate romanice occidentale prezintă o schemă mai redusă decît a vocalelor accentuate [38].

Romàna, limbă romanică, a cunoscut aceeași tendință. Acad. E. Petrovici [39] a arătat cum sistemul vocalelor neaccentuate în româna comună avea patru foneme : *i*, *e*, *ə*, *u*. Într-o lucrare în pregătire consacrată vocalismului românei comune am arătat că încă de la începuturile românei a existat tendința de simplificare a sistemului vocalelor neaccentuate și de realizare a unui sistem cu numai trei vocale fundamentale : *i*, *u*, *ə*. În această privință româna se aseamănă din nou cu limbile romanice (mai ales iberoromanice). Malmberg [40] observă că vocalismul spaniol are în poziție accentuată cinci foneme vocale, la fel ca faza mai veche a românei, și că în poziție neaccentuată spaniola tinde spre un sistem redus, cu trei membri, niciodată realizat, dar care se poate recunoaște cu ușurință cercetînd tendințele populare și faptele istorice. Situații identice întîlnim în dialectele portugheze și catalane. Înrudirea structurală dintre limbile iberoromanice și română în privința vocalismului este deci mai mare decît lasă să întrevadă o cercetare sumară a faptelor fonetice. La fel ca în limbile iberoromanice, unde sistemul cu trei vocale fundamentale nu se realizează niciodată, în română există tendința de reducere a sistemului vocalic neaccentuat fără să se realizeze vreodată (închiderea lui *e* și *o* neaccentuate este mai pronunțată în aromână și în graiurile moldovenești, dar nu este generală) [41].

Dacă analizăm diferitele sisteme vocalice neaccentuate romanice, observăm că în cele mai multe cazuri unul dintre cele trei foneme vocalice este din punct de vedere fonetic un sunet de timbru nedefinit : port.,

---

[37] *Limba română* II, p. 162.

[38] Exemple romanice pot fi găsite în lucrările lui B. Malmberg („Orbis" XI, 1962, p. 138, 158, 170, 172), E. Alarcos Llorach (*Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes*, București, 1959, p. 210), José A. Herculano de Carvalho (*Miscelánea homenaje a André Martinet* III, La Laguna, 1962, p. 43—67) etc.

[39] *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, București, 1956, p. 31.

[40] Vezi „Orbis" XI, 1962, p. 157—158.

[41] Este interesant că în aceleași idiomuri este frecventă și sincopa vocalei neaccentuate, deci alături de tendința de neutralizare a opoziției de deschidere apare și tendința de scurtare a silabei neaccentuate. Pentru situația din sistemul fonologic aromân vezi Matilda Caragiu-Marioțeanu, SCL XIV, 1963, 3, p. 313—318.

cat., retorom., ital. dial. *ə*, asemănător cu *ă* din română. S-a arătat [42] că în faza mai veche a românei trăsăturile lui *ə* (= rom. *ă*) erau din punct de vedere funcţional apropiate de fonemul corespunzător romanic. Închiderea vocalelor neaccentuate din română poate fi rezultatul unei tendinţe general romanice, aşa cum a susţinut cu mult timp în urmă W. Meyer-Lübke [43]. În cazul de faţă nu interesează substanţa fonetică, adică dacă rom. *ă* este identic sau numai asemănător cu fonemele corespunzătoare romanice (el nu este identic de fapt nici cu alb. *ë*, nici cu bg. *ă*), ci rolul pe care îl are în sistem. Andrei Avram [44] a dovedit că cealaltă vocală din seria medială (*î*) a devenit fonem după secolul al XVI-lea. Este interesant că româna, spre deosebire de celelalte limbi romanice, a folosit ulterior aceste vocale mediane şi în poziţie accentuată pentru a marca diferitele categorii morfologice (pluralul faţă de singular: *carte* — *cărţi*, formele de prezent de tipul *lăudăm* etc.) [45]. Istroromâna şi unele graiuri dacoromâneşti [46] păstrează încă forme cu *a* netrecut la *ă*: *lăsam* pentru *lăsăm*.

Scurtarea silabei neaccentuate a avut loc în toate limbile romanice, fenomenul fiind mai pronunţat în poziţie intertonică aşa cum ne arată numeroasele sincope vocalice (*viridis* > *virdis*; *calidus* > *caldus* etc.). La finală de cuvînt, datorită aceleiaşi tendinţe, vechile desinenţe îşi pierd funcţia morfologică, se confundă şi apoi dispar. Fenomenul este evident în franceză, unde vocalele au dispărut în momentul în care valoarea morfologică este preluată la finala absolută a unor substantive şi adjective, de consoane. Aceeaşi tendinţă pare să fi acţionat şi în română, ceea ce a dus la transformarea lui *u* şi *i* finale silabice postconsonantice în sunete şoptite şi apoi la dispariţia lor. La fel ca în franceză [47], distincţiile morfologice au fost realizate altfel: în loc de opoziţia /*u*/ ~ /*ă*/ la adjective apare opoziţia /*zero*/ ~ /*ă*/, mai economică. Dispariţia vocalelor finale este un fenomen care dialectal este mai răspîndit decît în limba literară [48]. Astfel în regiunea Oradea sînt scurtate şi celelalte vocale finale, ajungîndu-se la anularea unei opoziţii fonologice importante: *cruĉ* înseamnă „cruce" şi „cruci" [49].

Am adus în discuţie tendinţa de scurtare a silabei neaccentuate pentru a arăta cum datorită ei se poate ajunge la rezultate contrare celei-

---

[42] Vezi şi E. Petrovici, *Influenţa...*, p. 8 şi Andrei Avram, SCL XV, 1964, 3, p. 275—278; Rosetti, RLiR XXVII, 1964, p. 205.

[43] „Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien", I, Heidelberg, 1914, p. 40. Cf. Rosetti, ILR II[4], p. 82—83 care explică apariţia lui *ă* prin substrat.

[44] SCL XV, 1964, 3, p. 275—278.

[45] Vezi J. Byck — A. Graur, BL I, 1933, p. 56: „Il faut noter, d'autre part, que, parmi les langues romanes, le roumain est la langue qui présente les différences les plus marquées entre le singulier et le pluriel". Cf. Puşcariu, DR VI, 1929—1930, p. 229—232 şi Alf Lombard, *Le verbe roumain* I, Lund, 1954, p. 221—223, Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, Bucureşti, 1956, p. 281—283.

[46] Vezi Puşcariu, DR VII, 1931—1933, p. 60.

[47] Cf. Malmberg, *Gémination...*, p. 111.

[48] După Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, p. 37—42 şi în limba literară afonizarea este foarte răspîndită.

[49] Vezi Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorităţii în limba română*, Bucureşti [1961], p. 19—36.

lalte tendințe (realizarea unei structuri silabice de tipul PA/PA) și pentru a insista asupra ideii că orice stadiu de limbă este rezultatul unor tendințe diferite, adesea contrare. Dispariția lui *i* și *u* finale face să crească numărul silabelor închise din română, la fel ca în franceză, unde dispariția lui *ə* a provocat același fenomen. După cum în franceză tendința spre silabă deschisă a fost contracarată de alte evoluții fonetice (căderea vocalelor neaccentuate etc.) și de introducerea a numeroși termeni savanți [50], tot așa în română ea a fost contracarată de căderea vocalelor neaccentuate și de introducerea a numeroase cuvinte slave și franceze [51] în care numărul grupurilor consonantice era foarte mare. Astăzi, româna cunoaște o puternică tendință spre silabă deschisă, în ciuda numeroaselor împrumuturi care au contracarat această tendință romanică [52]. Acad. E. Petrovici a adus numeroase exemple de fenomene petrecute în fonetică sintactică, de felul lui *nu po(t) să, cre(d) că* etc. [53].

★

În contribuția de față am adus cîteva puncte de vedere încercînd să punem într-o lumină nouă unele aspecte ale problemei enunțate în titlu. Analizînd structura silabică a românei și tendința de reducere a distincțiilor în silabă neaccentuată, am ajuns la concluzia că româna nu se deosebește de celelalte limbi romanice. În ce privește structura silabică, ea se aseamănă cu limbile iberoromanice, mai ales cu spaniola, limbă în care tendința spre silabă deschisă este mai puternică. Explicația acestei situații poate fi găsită în poziția laterală, periferică, din cadrul Romaniei a celor două limbi, ceea ce a permis apariția unor inovații în română [54] și spaniolă. În privința tendinței de reducere a sistemului vocalelor neaccentuate și apariției unei vocale de timbru nedefinit, situația din română își găsește corespondente în alte limbi romanice.

Procedînd astfel, o serie de fenomene atribuite pînă acum substratului (apariția lui *ă*, rotacismul lui *-n-*) sau influenței slave (preiotarea lui *e-*) pot fi puse în legătură cu diferitele tendințe structurale romanice. Pornind de la analiza acelorași tendințe structurale am explicat și unele fapte al căror mecanism nu a fost studiat pînă în prezent (reducerea geminatelor, diftongarea lui *ĕ* în silabă închisă, slăbirea sau dispariția unor opoziții consonantice, diferite asimilări și disimilări).

Deși dăm mare atenție tendințelor structurale romanice, nu intenționăm să ignorăm fenomenul de interferență, la care recurgem atunci cînd un fapt contravine tendințelor generale ale românei (de ex. transformarea lui *u̯* de la sfîrșit de silabă în *v*, *f* : bănăț. *labdu*, arom. *caft*, istro-

[50] Vezi Malmberg, *Gémination...*, p. 111–112.

[51] Româna care a împrumutat numeroase cuvinte din franceză a căpătat astfel, prin intermediul unei limbi r o m a n i c e un mare număr de silabe închise.

[52] Vezi E. Petrovici, RL VII, 1962, 2, p. 311.

[53] Cf. interesanta lucrare a Al. Mărdărescu, *Analiza statistică a silabelor românești*, din care rezultă că româna are astăzi un procent de silabe deschise identic cu spaniola, limba romanică cu cele mai multe silabe deschise.

[54] Cf. M. Bartoli, *Saggi di linguistica spaziale*, Torino, 1945, p. 139 și Iorgu Iordan, SCL XV, 1964, 1, p. 14.

rom. *prevt*). Nu excludem nici posibilitatea ca un fenomen, rezultat al unei tendinţe structurale romanice, să fi fost întărit de existenţa unei tendinţe structurale identice în limbile cu care româna a venit în contact (de ex. preiotarea lui *e*, afonizarea şi dispariţia vocalelor finale în istroromână şi meglenoromână). Fenomenul este posibil cu atît mai mult cu cît tendinţele evolutive prezentate în lucrarea noastră au un caracter general şi se găsesc, în grade diferite, într-un număr mare de limbi. Cu atît mai mult se impune însă ca, înainte de a explica situaţia din română printr-un fenomen de interferenţă, să apelăm la latină şi la tendinţele structurale romanice, deci la o cauză internă. Ideea de tendinţă structurală exprimată de B. Malmberg precum şi ideea de a căuta identitatea unei limbi în tendinţele sale mai degrabă decît într-un stadiu de limbă, care poate rezulta şi din alţi factori decît cei pur lingvistici şi structurali [55], îşi găseşte expresia într-un mod fericit în analiza locului pe care îl ocupă româna între celelalte limbi romanice.

Octombrie 1964

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Calea Victoriei 194

[55] Vezi B. Malmberg, în „Orbis" XI, 1962, p. 178.

DE LA LATINĂ LA ROMÂNĂ

DE

MARIA ILIESCU

1. Caracterul romanic al limbii române, susţinut încă de Fr. Diez, este azi un adevăr unanim recunoscut care, în stadiul actual al studiului limbilor romanice în general şi al limbii române în special, nu mai are nevoie să fie demonstrat. Totuşi, din cauza existenţei unui număr de caracteristici care, la prima vedere par cu totul străine limbilor romanice occidentale, româna e considerată în general ca un idiom romanic aparte, deosebit mult de ceilalţi urmaşi ai latinei.

De foarte multe ori aceste caracteristici au fost explicate, atît de către unii lingvişti români cît şi de străini cu ajutorul unor factori externi : influenţe străine, substrat „uniuni lingvistice" (Sprachbünde).

Fără să contestăm, bine înţeles, valabilitatea acestor explicaţii în unele cazuri, am vrea să arătăm că o serie de trăsături ale limbii române, în aparenţă neromanice, pot şi trebuie să fie explicate prin factori interni : fie prin evoluţia sistemului latino-romanic, fie prin păstrarea unei situaţii specifice latinii vorbite în provinciile dunărene.

Una dintre cauzele care stau la baza explicaţiilor prin factori externi este, fără îndoială, caracterul unilateral al studiilor de romanistică. Cele mai multe se ocupă de un singur idiom romanic, rareori fiind atrase în comparaţie două sau trei limbi, de obicei cele mai bine cunoscute : franceza, spaniola şi italiana. Limba română este, de cele mai multe ori, neglijată [1].

Cît despre dialectologia romanică comparată, ea este încă la începuturile ei. Or, tocmai o cunoaştere mai aprofundată a unui număr cît mai mare de limbi şi dialecte romanice permite să apreciem, la justa valoare, poziţia fiecărui idiom în parte. Nu o dată fenomene considerate

[1] Vezi, de exemplu, Harry Deferrari, *The Phonology of Italian, Spanish and French*, Washington, 1954 ; Bertil Malmberg, *Gemination, force et structure syllabique en latin et en roman*, în *Etudes romanes dediées à Andreas Blinkenberg*, Copenhaga, 1963 etc.

specifice pentru o singură limbă se regăsesc şi în altele. Astfel, în materie de vocabular, C. Tagliavini [2] a arătat că o serie întreagă de cuvinte moştenite din latină, considerate de S. Puşcariu [3] ca păstrate numai în româneşte se găsesc şi în alte teritorii romanice.

Pe de altă parte recurgerea exagerată la explicaţiile prin factori externi are la bază şi o veche tradiţie, de la începuturile lingvisticii, cînd tot ce exista într-o limbă dată era atribuit fie moştenirii, adică transmiterii directe, din limba de bază, fie împrumutului din limbile învecinate, ca şi cum o limbă trebuie să se mulţumească cu ceea ce a moştenit şi cu ceea ce întîmplător îi poate veni de la altele, ea însăşi fiind incapabilă de a se dezvolta, pe cont propriu, prin folosirea resurselor sale interne, cum arată evoluţia istorică a atîtor limbi.

Sperăm că în ansamblul lor cele cîteva exemple care urmează vor fi în măsură să confirme punctul de vedere expus aici [4].

2. O trăsătură importantă care, la prima vedere, pare să deosebească limba română de celelalte limbi romanice, este palatalizarea consoanelor finale prin reducerea lui *i* următor. Într-adevăr, dacă luăm în considerare numai limbile romanice de mare circulaţie sub aspectul lor literar, nu găsim un fenomen asemănător, iar tentaţia de a-l atribui influenţei slave, unde, după cum se ştie, el există de asemenea, este mare [5]. O cercetare mai amănunţită a idiomelor romanice arată însă că acelaşi fenomen se întîlneşte şi în retoromana centrală (graiurile cunoscute şi sub numele de ladină), în retoromana de est (friulana), în unele dialecte de tranziţie ladino-italiene şi în cîteva graiuri italieneşti.

Dumitru Copceag, căruia îi revine meritul de a fi pus alături, primul [6], fenomenul românesc de cel retoroman şi italian, a arătat că atît în română, cît şi în celelalte idiomuri romanice menţionate, opoziţia consoană nepalatalizată/consoană palatalizată (şi rezultatul fonetic al acesteia) are rol morfonematic deosebind singularul de plural, ceea ce nu e cazul în limbile slave [7]. Nu e vorba deci numai de un fenomen de fonetică generală, schimbarea unui sunet sub influenţa lui *i* următor, ci de o trăsătură mai profundă care, indiferent de realizarea ei fonetică, face parte din sistemul morfologic al dialectelor romanice în discuţie.

---

[2] *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1959, p. 308.

[3] *Locul limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, 1926.

[4] Pentru exemplificare, ne folosim în mare măsură de materialul oferit de dialectele retoromane, deoarece acesta ne-a fost la îndemînă cînd am redactat articolul de faţă. Desigur că exemple asemănătoare se pot aduce din alte domenii ale Romaniei, după o cercetare comparativă atentă.

[5] Pentru această teză vezi lucrările acad. E. Petrovici. Printre altele, *Problema moştenirii din romanica comună a corelaţiei palatale a consoanelor în limba română*, în SCL VII, 1956, p. 163—170, *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden?* Haga, 1927, p. 26—27 etc. Acad. Al. Rosetti, care susţine şi el această teză, în *Mélanges...*, Bucureşti-Copenhaga, 1947, p. 323, a abandonat-o, explicînd fenomenul „mai de grabă ca o evoluţie spontană a graiurilor româneşti". Vezi Rosetti, ILR III, 5, 1964, p. 124.

[6] Pentru friulană şi română apropierea a fost făcută încă în secolul trecut de către G. I. Ascoli într-o lucrare de tinereţe intitulată *Sull'idioma friulano e sulla sua affinità colla lingua valaca*, Udine, 1846.

[7] *Funcţiunea morfonematică a palatalizării finalelor în idiomele romanice*, în SCL XIII, 1962, p. 59—62.

Iată alternanțele consonantice care în dialectele retoromane centrale (Fassa, Gardena, Gadera, Ampezzo și în friulana [8] deosebesc singularul de plural, cu paralelele lor românești :

1) k/č (în toate dialectele) ex. : *toc/toč* (Fassa) „bucată" rom. *sac/saci.*

2) t/č (Fassa, Gardena) ex. : *deit/deic* „deget" (Gardena), t/č (Gadera, parțial în friulană) ; ex. : *salt/salt'* (Gadera) ; rom. t/tsⁱ ex. : *bărbat/ bărbați.*

3) s/š (în toate dialectele centrale) ex. : *os/oš* (Fassa) ; rom. s/šⁱ ex. : *urs/urși.*

Pentru friulană mai trebuie menționată și opoziția *š/s*, realizată în diverse feluri într-o arie destul de mare a teritoriului Friulului. Situația diferă de restul cazurilor în sensul că *š* caracterizează de obicei pluralul, iar *s* singularul [9].

4) *n/ñ* (în toate dialectele centrale și în friulană) ex. : *an/añ* ; rom. n/ni ex. : *an, ani.*

5) *l/i̯* (la care s-a ajuns prin muierea lui *l*) (în toate dialectele centrale și în friulană) ex. : *caval/cavai* „cal" ; rom. l/i ex. : *cal/cai.*

Cred că nu poate fi pus în discuție faptul că în retoromană avem a face cu „un fenomen foarte asemănător, dacă nu chiar identic cu cel din română" [10], chiar dacă e mai puțin dezvoltat și deci cu randament funcțional mai mic. În lumina acestor fapte desigur că nu mai e nevoie, pentru a explica situația din română la „introducerea în româna comună a unor deprinderi de pronunțare slave" ci să căutăm explicația în însăși structura romanică a limbilor în discuție. Legea „reducerii vocalelor" de care vorbește D. Copceag [11] și de aici nevoia de a salva într-un fel sau altul opoziția singular/plural a jucat desigur rolul hotărîtor. În română, pe de o parte, legea reducerii vocalelor a fost mai puțin puternică (nu toate vocalele finale cad), pe de altă parte nu a fost moștenit din latină pluralul în *s* : opoziția singular/plural a fost salvată prin menținerea lui *i* sub formă redusă de element palatal și după consoane ca *m, p, v* etc. care nu devin propriu-zis palatale [12] sub influența unui *i* următor.

În graiurile retoromane de care a fost vorba, tendința de reducere a vocalelor finale pare să fi fost mult mai puternică, manifestîndu-se de fapt ca o lege de scurtare a cuvintelor prin reducerea ultimelor silabe mai puțin bogate în informație. Acest lucru a fost observat deja de G. Alton care în lucrarea citată vorbește de „tendința dialectelor ladine de a elida

[8] Am folosit următoarele monografii : Theodor Elwert, *Die Mundart des Fassatals*, Heidelberg, 1942 ; Minach-Gruber, *La rusneda de Gherdeina*, Bolzano, 1952 ; B. Appolonio, *Cortina d'Ampezzo nella sua parlata*, 1930 ; J. Alton, *Die ladinischen Idiome in Ladinien, Gröden, Fassa, Buchenstein, Ampezzo*, Innsbruck ; Giuseppe Marchetti, *Lineamenti di Grammatica friulana*, Udine, 1952.

[9] Pentru această problemă specială vezi G. Francescato, *Suoni sibilanti nel dominio friulano*, în RLR XXVII, 1962, p. 51—70. Autorul consideră opoziția sibilantă palatalizată, sibilantă nepalatalizată specifică exclusiv friulanei !

[10] D. Copceag, *op. cit.*, p. 62.

[11] *Op. cit.*, p. 64.

[12] Vezi și Al. Rosetti, *Sur les consonnes palatalisées et les consonnes mouillées*, în *Recherches sur les diphtongues roumaines*, București-Copenhaga, 1959, p. 55.

şi trunchia silabe [13]. În ce priveşte salvarea sistemului de opoziţii singular/plural, ladina se găsea într-o situaţie privilegiată faţă de română, întrucît şi la declinarea a II-a avea la dispoziţie pluralul în *-s* moştenit de la acuzativul plural latin al acestei declinări. În urma acestui fapt nu s-au păstrat rămăşiţe ale vechiului plural în *-i* de la declinarea a II-a, decît aproape exclusiv [14] în cazurile în care *-i* modificase consoana precedentă, transformînd-o într-o palatală propriu-zisă, sau în *i*. Avînd la îndemînă şi posibilitatea de a recurge la *-s*, deja existent în limbă, retoromana nu a avut nevoie să recurgă în celelalte cazuri la opoziţia consoană nepalatalizată/consoană palatalizată. Funcţiunea morfonematică a palatalizării finalelor în română şi în unele dialecte retoromane (şi italiene) a apărut deci independent în fiecare dintre ele, dar se datoreşte evoluţiei aceluiaşi sistem latino-romanic.

3. Pe bună dreptate se consideră că diftongarea lui *e* şi *o* accentuaţi, condiţionată după părerea celor mai mulţi lingvişti de prezenţa lui *a*, *ă* şi *e* în silaba următoare este una dintre trăsăturile caracteristice ale limbii române. În celelalte limbi romanice numai *i* şi parţial *u* au efect metafonetic [15].

În legătură cu această problemă am vrea să semnalăm paralelismul, e adevărat parţial, dintre diftongarea românească şi unele fapte dialectale din Romania occidentală [16].

Într-un articol din „Vox Romanica" [17], Helmut Lüdtke, vorbind despre rezultatele primei şi ale celei de-a doua diftongări în sursilvană dă următoarele exemple:

1) *heri* > *iər*; *hibernu* > *umviərn*; *caecu* > *tšiək*
2) *septe* > *si̯át*; *pelle* > *pi̯ál*; *terra* > *ti̯ára*.

E vorba deci de diftongarea lui *ẹ* în *iᵊ* (ortografiat *ie*: *ier*, *umviern*, *tschiec*) în silabă închisă şi deschisă şi deschiderea acestui diftong la *i̯á* atunci cînd urmează un *e* sau un *a* neaccentuat. Se observă că rezultatele celei de-a doua diftongări sînt aproape identice cu cele româneşti înainte de reducerea lui *ea* în anumite condiţii la *e*. Sursilv. *si̯át* : v. rom. *şeapte*; sursilv. *pi̯ál* : v. rom. *peale*; sursilv. *ti̯ára* : v. rom. *ţeară*.

În continuare H. Lüdtke aminteşte şi de alternanţele morfologice sg. *-iə*/pl. *-i̯á-* de tipul *fiər* (< *ferru*) /*fiars* (< *ferros*) (cf. rom. *fier* (< *fer-*

---

[13] „Schon beim Artikel konnte man die Bemerkung machen, dass der ladinische Dialekt eine grosse Hinneigung zur Wegwerfung und Abstumpfung von Silben in sich birgt; so recht eigentlich aber kann man diese Tendenz erst im Substantivum erkennen, welches Wörter von mehreren Silben bietet, die der Ladiner ziemlich unbarmehrzig behandelt; denn nicht selten wird ein ursprünglich dreisilbiges Wort zu einem einsilbigen Skelett herabgewürgt".

[14] S-au mai păstrat plurale în *i* care nu au modificat consoana precedentă în cazul în care aceasta joacă rolul unei vocale (e vorba de lichide) şi astfel adăugarea lui *i* nu duce la creşterea numărului de silabe: *tribl*/*tribli* (Val Gardena), sau cînd numărul silabelor nu creşte în urma elidării, prin compensare, a unei vocale: *auter, autri*. (Vezi şi Th. Gartner, *Handbuch der rätoromanischen Sprache und Literatur*, Halle, 1910, p. 205.)

[15] Vezi şi Tagliavini, *op. cit.*, p. 308.

[16] Acad. Iorgu Iordan în *Diftongarea lui* **e** *şi* **o** *accentuaţi în poziţiile* **ă**, **e**, Iaşi, 1920, p. 20, enumeră o serie de cuvinte care „au în corpul lor un grup vocalic asemănător cu diftongii româneşti *ea, oa*", însă nu le-a putut studia întrucît nu avea destule informaţii asupra lor.

[17] *Zur Lautlehre des Bündnerromanischen*, în „Vox Romanica", 1955, XIV, 2, p. 226.

ru) /fiare (< ferra)) şi de masc. *-iə-*/f. *-ịá* de tipul *biel (< bellu) /biala (< bella)* (cf. rom. *drept (< directu)/dreaptă (< directa))*. Ca şi în româneşte, aceste tipuri de alternanţă odată stabilite în limbă, încep să acţioneze prin analogie. Astfel singularul lui *viarms* nu este *viarm* cum ne-am aştepta, deoarece nu urmează un *i* sau un *u*, ci *vierm*, după tipul *fier/fiars*.

Este cert că în cazul de faţă nu poate fi vorba de efectul metafonic al lui *i* şi *u*, ca în majoritatea limbilor romanice, ceea ce ne face să ne gîndim la cele afirmate de Meyer-Lübke [18] în legătură cu diftongarea românească : „mai degrabă trebuie să presupunem că prefacerea în *ea* a lui *e* a fost împiedicată de *i, u* următor, decît să admitem că au provocat-o *a, e* din silaba următoare".

Credem că merită de asemenea să fie relevată situaţia din Grisonul Central unde cîteva graiuri prezintă pe plan sincronic etapele *ea* şi *e* pe care în română le găsim pe plan diacronic. Astfel *ẹ* urmat de *e, a* şi *o* s-a transformat în *ia* > *ea*, reducîndu-se în unele graiuri din nou la *e* [19] :

fenestra	faneastra	fanestra
pelle	peal	pel
septe	seat	set
serpens	tsearp	tserp
termen	tearm	term [20].

Am vorbit mai sus de rolul morfonematic al diftongilor *i* şi *ia* în sursilvană. Mult mai important este rolul morfonematic al diftongilor româneşti *ea* şi *oa*. Într-un articol recent [21], Dumitru Copceag a arătat că şi în această privinţă româna nu e izolată în cadrul limbilor romanice. Pe baza asemănării structural-tipologice evidente a verbelor spaniole şi româneşti cu *e* sau *o* latin în rădăcină, el demonstrează că afirmaţia lui Sextil Puşcariu „că în privinţa morfologiei limba romînă se aseamănă mai mult cu limbile slave decît cu cele romanice : rolul morfonemului în declinare, conjugare şi în derivaţiune este covîrşitor" [22] nu este întemeiată decît parţial. Pentru demonstraţia sa, D. Copceag se foloseşte de opoziţiile pers. 1, 2 pl. prez. ind. şi conj. : vocală în rădăcina verbului / pers. 3 pl. prez. ind. şi conj. : diftong în rădăcina verbului şi pers. 2 imp. diftong în rădăcina verbului/ pers. 5 imp. vocală în rădăcina verbului care caracterizează atît verbele spaniole cît şi pe cele româneşti :

p*e*nsamos
p*e*nsais / p*ie*nsan   pl*e*căm
pl*e*caţi / pl*ea*că

p*ie*nsa / p*e*nsad   pl*ea*că / pl*e*caţi

[18] *Grammaire des langues romanes*, I, Paris, 1890, § 83.

[19] J. Luzi, *Die Sutselvischen Dialekte (Lautlehre)*, în *Romanische Forschungen* XVI.

[20] Exemple interesante de existenţă a diftongilor *ia, ea* şi *oa* se mai pot da din alte graiuri retoromane.

[21] *Rasgos estructurales románicos de los diptongos rumanos* **ea, oa** dans RRL IX, 3, p. 253.

[22] *Morfonemul şi economia limbii*, în DR VI (1929—1930), p. 220.

Deosebirea dintre cele două modele constă numai la pers. 1 şi 2 sg. ind. şi conj. unde verbele spaniole prezintă diftong ca şi la pers. 3 sg. pe cînd româna are diftong numai la pers. 3 :

p*ie*nso		pl*e*c
p*ie*nsas	faţă de	pl*e*ci
p*ie*nsa		pl*ea*că

Din punctul de vedere tipologic care interesează aici, situaţia conjugării din dialectele retoromane de vest, în special din sursilvană, este identică cu cea din română şi spaniolă, numai că în aceste dialecte sistemul alternanţelor este mult mai extins. În primul rînd nu se limitează la verbele cu *e* şi *o* latin în rădăcină şi în al doilea rînd el se poate realiza şi prin opoziţia a două vocale cu timbru diferit :

prez. ind.	p*e*rdein p*e*rdeis	/ p*ia*rdan	imp. p*ia*rda/p*e*rdei
prez. conj.	p*e*rdeien p*e*rdeies	/ p*ia*rdien	

Cauza acestor alternanţe este peste tot aceeaşi (în afară de cea înregistrată numai de română între pers. 1 şi 2 a prez. ind. şi conj. pe de o parte şi pers. a 3-a a aceloraşi timpuri pe de altă parte). E vorba de jocul accentului moştenit din latină, care provoacă, conform sistemului vocalic, specific fiecărei limbi în parte, reflexe deosebite ca realizare, dar aceleaşi din punct de vedere structural. Acelaşi fenomen, dar cu extindere mai mică se întîlneşte şi în alte limbi romanice, ca de exemplu în vechea franceză. Deci în privinţa rolului morfonematic al diftongilor româna nu este mai puţin „romanică" decît spaniola şi retoromana.

4. Deşi deja Meyer-Lübke şi apoi Ovid Densusianu au arătat că viitorul perifrastic românesc cu *a vrea* este de origine latină, această formă verbală mai continuă să fie considerată de către unii lingvişti ca un element neromanic, de obicei grecesc, al limbii române, care contribuie la poziţia ei deosebită între celelalte limbi romanice [23].

Se ştie că formaţii perifrastice de viitor se găsesc în multe limbi şi caracterizează în general vorbirea populară. Dacă printre aceste formaţii viitorul format dintr-un auxiliar cu sensul „a voi" + infinitivul ocupă un loc destul de important, aceasta se datoreşte desigur asocierii de către vorbitori a ideii de viitor cu cea de dorinţă [24]. Viitorul format cu *a vrea* se găseşte, între limbile mai cunoscute, în engleză, greacă, albaneză, bulgară şi sîrbă. Dintre limbile romanice moderne, româna e singura care foloseşte în mod obişnuit acest fel de viitor, dar aceasta nu înseamnă că în alte limbi romanice construcţia nu e cunoscută. Se ştie că dalmata a folosit şi ea pe *volo* ca auxiliar de viitor, iar Meyer-Lübke [25] semnalează aceeaşi formaţie pentru franco-provensală (Neuchâtel) şi pentru vechea sursilvană. Dovada

[23] Vezi A. Giese, *Balkansyntax oder thrakischer Substrat,* în „Studia Neophilologica", XXIV, 1—2, 1952, p. 58.

[24] Pentru această problemă în cadrul Romaniei vezi G. Moignet, *Essai sur le mode subjonctif* I, [Paris], 1959, p. 150—154.

[25] *Op. cit.*, III, § 321.

că în acest din urmă idiom folosirea lui *volo* + inf. cu sens de viitor nu este întîmplătoare — ceea ce s-ar putea crede la prima vedere — întrucît creații ad hoc de felul acesta se găsesc în multe limbi — o fac textele vechi. Astfel în actele apostolilor (traducere din 1648) cercetate de L. Mourin în capitolul dedicat sursilvanei al colecției *Introduction à la morphologie comparée des langues romanes* [26] apare la pers. 1 a viitorului indicativ de 6 ori forma cu *volo* + inf. *(vi far, vi tadlar* etc.) și numai o singură dată viitorul cu *venire ad* + inf., azi generalizat. Aceeași formă de viitor este folosită și în vechea engadineză [27]. La persoana 1 apare aici de 6 ori viitorul cu *volo*, de patru ori cel cu *venire* și cîteva verbe neregulate cu viitorul sintetic, azi obișnuit la toate verbele.

În ce privește limba română, în secolul al XVI-lea apare în texte atît viitorul cu *a vrea*, cu topica auxiliarului încă nefixată, cît și viitorul cu *a avea* + *a* + infinitiv. Acest din urmă tip de viitor este panromanic, dar nefiind în majoritatea cazurilor decît o formă secundară, a căpătat de cele mai multe ori o nuanță specială de necesitate. În română și în sardă a devenit o formă obișnuită, populară de viitor. Conform tendinței limbii române de a înlocui infinitivul cu conjunctivul, astăzi viitorul cu *a avea* se folosește cu conjunctivul. În forma cu infinitivul care mai persistă încă, predomină sensul modal de necesitate (ca în celelalte limbi romanice) care nu lipsește cu totul nici în forma cu conjunctivul, dar are altă nuanță [28].

Toate aceste feluri de viitor, folosite de limbile romanice vechi și care se întîlnesc și azi pe teritoriul Romaniei, sînt reflexe ale situației din latina tîrzie cînd a apărut o serie de forme perifrastice pentru exprimarea ideii de viitor, după căderea în desuetudine a vechiului viitor sintetic (și el inițial perifrastic). Textele latine tîrzii oferă exemple pentru toate formațiile [29] : inf. + *habeo* (care stă la baza viitorului romanic sintetic), *habeo* + inf., ulterior *habeo ad* + inf. (păstrat în toate limbile romanice), *debeo* + inf. (păstrat în sardă), *incipio* + inf. și în sfîrșit *volo* + inf. și inf. + *volo* [30].

Avînd în vedere pe de o parte existența lui *volo* + inf. cu sens de viitor în textele latine tîrzii pe tot întinsul Romaniei, pe de altă parte continuarea acestei forme nu numai de către română dar și de dialecte din Romania centrală, putem conchide că originea viitorului românesc cu *a vrea* este indiscutabil de origine romanică. În ce privește greaca, este posibil că prin influența exercitată asupra latinei orientale a contribuit la întărirea construcției latinești cu *volo* în Romania Orientală.

5. Una dintre cele mai importante trăsături morfologice prin care limba română se deosebește de celelalte limbi romanice este fără îndoială mult discutata identitate a genitivului și a dativului, atribuită, nu o dată, uniunii lingvistice balcanice.

---

[26] *Sursilvain et engadinois anciens et ladin dolomitique*, Bruges, 1964, p. 104.

[27] *Ibidem*, p. 248.

[28] Acad. Iorgu Iordan, *Structura gramaticală a limbii române*, în SCL XV, 1964, 5, p. 567, nota 4.

[29] Vezi Löfstedt, *Syntactica* II², Lund, 1956, p. 63—73, Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1964 etc.

[30] Pentru exemple de pe teritoriul provinciilor dunărene vezi H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960, p. 142.

Împreună cu Liliana Macarie [31] am încercat să demonstrez că situaţia din declinarea românească se poate explica exclusiv prin evoluţia declinării din latina tîrzie de pe teritoriul latinei orientale.

Lupta dintre genitivul şi dativul sintetic şi construcţiile analitice echivalente caracterizează evoluţia declinării latineşti. Durata şi rezultatele acestei lupte nu au fost identice pe tot întinsul Romaniei. Astfel, în ce priveşte înlocuirea genitivului sintetic cu construcţiile corespunzătoare cu *de* se observă o deosebire între Italia şi Spania pe de o parte, Galia, Retia şi Orientul pe de altă parte. Cea mai importantă deosebire constă în exprimarea atributului genitival posesiv : primele două regiuni folosesc prep. *de* + cazul prepoziţional, ultimle trei au preferat, se pare, o altă construcţie, cunoscută sub numele de dativ adnominal. Deci faţă de clasicul *exercitus regis* se poate spune acum *exercitus de rege* sau *exercitus regi*.

Originea dativului adnominal trebuie căutată atît în extinderea dativului „sympatheticus", construcţie populară, folosită frecvent în latina tîrzie [32] cît şi în dativul posesiv [33]. În legătură cu aceasta trebuie relevat faptul că româna, singura dintre toate limbile romanice, a păstrat construcţiile de tipul *îmi este foame*, *îmi este sete*, ceea ce arată că folosirea dativului posesiv era deosebit de bine încetăţenită în această parte a Romaniei.

Am arătat mai sus că Galia, Retia şi Orientul au recurs la dativul adnominal pentru exprimarea genitivului posesiv. Trebuie să precizăm însă că în primele două regiuni construcţia este limitată la cazurile cînd atributul este exprimat printr-un nume de persoană [34] (pentru nume de lucruri se face apel la *de* + cazul prepoziţional) în timp ce în Orient dativul adnominal se foloseşte fără această distincţie [35].

Se ştie că în latina tîrzie, prin folosirea din ce în ce mai frecventă a prepoziţiilor s-a ajuns la o echivalenţă între dativul sintetic şi *ad* + acuz., construcţie folosită deja la Plaut. Consecinţa a fost aceeaşi pentru dativul adnominal ca şi pentru complementul indirect : construcţia analitică a fost substituită celei sintetice, ajungîndu-se la exemple ca : *hic requiiscunt membra ad duus fratres Gallo et Fidencio* (CIL XIII, 2483). Urmele celor două moduri de exprimare a dativului adnominal se găsesc atît în vechea franceză cît şi în română : fr. *li fils le rei*, dar *la femme al rei Hugon* [36] ; v. rom. *nepot lui Ştefan Vodă*, dar *tată a doi fii* [37]. Soarta dativului adnominal n-a fost însă aceeaşi în Galia, Retia şi în Orient. În primele

---

[31] *Aspects de l'évolution syntaxique du génitif et du datif en latin tardif*, în RRL IX, 1964, 4, p. 437.

[32] E. Löfstedt, *op. cit.*, p. 225—237.

[33] Bengt Löfstedt, *Zum lateinischen possesiven Dativ*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft", 1963, 1—2, p. 64—84.

[34] Vezi pentru această problemă Uddholm, *Formulae Marculfi*, Uppsala, 1953, p. 119 şi Max Bonnet, *Le latin de Grégoire de Tours*, Paris, 1890, p. 609—610.

[35] Pentru exemple de dativ adnominal în Orient vezi Skok, *Zum Balkanlatein*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", LIV, 1934, p. 44 ; W. Giese, *op. cit.*, p. 52 şi H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 156.

[36] Această construcţie este vie şi azi în franceza populară : *le père à Lucien, le fils à papa.*

[37] S. Puşcariu, *Zur Nachstellung des rumänischen Artikels*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", 1937, p. 253.

două regiuni construcțiile analitice cu *de* cu valoare genitivală (gen. partitiv, de relație etc.) au reușit să atragă [38], după un lung proces de concurență, și atributul posesiv, care se exprima pînă atunci prin *ad* + acuz. sau prin dativ sintetic. În Orient a rămas victorios dativul adnominal. Cu sau fără *ad* el a continuat să fie singura posibilitate de a exprima vechiul genitiv posesiv și în același timp, din punct de vedere formal, obiectul indirect. *De aici provine identitatea genitivului și a dativului în declinarea românească.* La victoria dativului adnominal în Orient au contribuit fără îndoială vitalitatea dativului posesiv (vezi mai sus) și poate extinderea mai limitată a prepoziției *de*, fapt care rămîne încă de dovedit. Ulterior, s-a simțit nevoia de a se distinge formal obiectul indirect de atribut. Pe de o parte în dacoromână folosirea prepoziției *ad* a devenit exclusiv semnul genitivului, pe de altă parte, se poate presupune că apariția prepoziției *la* (provenind din *ad* întărit cu *illac*) [39] de la dativul analitic popular românesc și de la dativul meglenoromân, se datorește aceleiași tendințe spre claritate [40].

În încheiere, sper că faptele discutate mai sus contribuie la cunoașterea drumului pe care l-a parcurs româna în evoluția ei de la latină și pînă azi, drum care a depărtat-o mai puțin decît se crede de celelalte limbi romanice.

Octombrie 1964

Institutul de lingvistică
București, Calea Victoriei 194

[38] W. Meyer-Lübke, *Rumänisch und Romanisch*, București, 1930, p. 10.
[39] Meyer-Lübke, *Grammaire*, III, p. 428.
[40] Pentru evoluția ulterioară a declinării românești vezi I. Coteanu, *Schiță a declinării numelui în româna comună*, SCL XV, 1964, 4, p. 445.

NOI ELEMENTE DE LIMBĂ ROMÂNĂ VORBITĂ DIN PRIMA JUMĂTATE A SEC. AL XVII-LEA

În legătură cu paternitatea unei lucrări anonime atribuite greșit lui Varlaam

DE

LIVIU ONU

Pe lîngă *Cartea românească de învățătură*, *Leastvița*, *Răspunsul*... și prefața la *Șeapte taine*..., i s-a atribuit lui Varlaam, în ultimul timp, și un *Paraclis al născătoarei de dumnezeu* [1], carte recent descoperită, al cărei singur exemplar cunoscut se află la Biblioteca Academiei R.P.R. [2]. Argumentele invocate au fost de natură externă : numeroase trăsături t i p o g r a f i c e comune cu *Șeapte taine a besearecii* (Iași, 1644) [3]. Aceste elemente comune au servit și pentru localizarea și datarea relativă a tipăriturii. S-a spus : Iași, 1645 [4]. Noi înșine, înainte de a vedea cartea, am acceptat „argumentele" de mai sus [5].

---

[1] Exemplarul păstrat este defectuos : îi lipsesc foaia de titlu și cîteva foi de la sfîrșit (începînd cu p. 55). Titlul primului text (la p. 1) e în slavonește : чт҃ны параклі́ прⷭ҇тн бцн҃ (Cinstitul paraclis al preasfintei născătoare de dumnezeu), cu toate că textul însuși și colontitlul curent de-a lungul întregului text (p. 1—22 : *Paraclisul/pr*[*e*] *č* [*i*]*sti*[*i*]) sînt în limba română. Există indicii precise, interne și externe, că textul propriu-zis este o traducere din slavonă.

[2] Vezi Dan Simonescu, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, în „Studii și cercetări de bibliologie", I, 1955, p. 247—248 ; G. Ștrempel, *Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea*, în rev. cit., vol. cit., p. 29—30.

[3] Caracterele chirilice sînt identice ca dimensiune, stil etc.

[4] În realitate, localizarea și datarea au ca punct de sprijin o însemnare manuscrisă (cu cerneală) făcută pe marginea inferioară a primei pagini de Ioan Micu Moldovan (care și semnează) : „Iassi 1645". Dacă asupra locului tipăririi nu mai există îndoieli, datarea cu precizie a tipăriturii nu poate fi totuși cu nimic justificată, pînă acum. Însemnarea menționată ne indică însă și faptul că *Paraclisul* se afla înainte la Blaj, poate chiar în Biblioteca centrală de acolo. E posibil ca însuși I. Micu Moldovan să fi fost achiziționatorul cărții.

[5] Vezi Liviu Onu, *O contribuție valoroasă la dezvoltarea limbii române literare* : „ *Cazania" lui Varlaam*, în „Buletinul Universităților « V. Babeș » și « Bolyai » Cluj", ser. șt. soc., vol. I, 1956, 1—2, p. 275, 284 ; idem, *Observații cu privire la contribuția lui Varlaam la dezvoltarea limbii române literare*, [în vol. colectiv] *De la Varlaam la Sadoveanu*. Studii despre

Fără să ne mai oprim asupra faptului că autorul versiunii româneşti a lucrării *Şeapte taine*... este, după cum rezultă din indicaţiile cuprinse în carte, Eustratie logofătul, şi nu Varlaam, şi asupra faptului neobservat că însăşi *Cazania*, începînd aproximativ cu jumătatea a doua a primei părţi foloseşte caracterele *Paraclisului*, vom încerca, în cele ce urmează, să demonstrăm, cu argumente lingvistice, că *Paraclisul* nu poate să-i aparţină lui Varlaam. Totodată vom releva cîteva elemente de limbă vorbită, din *Paraclis*, care îmbogăţesc cunoştinţele noastre de istorie a limbii române şi care ne ajută să reevaluăm anumite aspecte ale dezvoltării limbii române literare din prima jumătate a sec. XVII.

După cum se ştie, *Paraclisul* în discuţie este unul dintre cele mai vechi documente de literatură beletristică scrisă în limba română, deoarece, pe lîngă textul corespunzător titlului, conţine două povestiri religioase în stilul naraţiunilor populare, povestiri precedate de o introducere originală, destul de amplă, în versuri [6].

L i m b a *Paraclisului* ne indică fără îndoială un autor moldovean, iar asemănările tipografice cu *Şeapte taine*... şi, adăugăm noi, cu *Cazania* constituie un indiciu suficient pentru ca să admitem ipoteza că lucrarea a apărut în aceeaşi tipografie şi aproximativ în aceeaşi perioadă.

O examinare mai atentă a limbii *Paraclisului* ne demonstrează însă că nu avem nici un motiv să atribuim publicaţia mitropolitului Varlaam.

Limba şi stilul lui Varlaam ne sînt cunoscute foarte bine din *Cazanie*, lucrare pe care o considerăm reprezentativă pentru cărturarul moldovean.

Trecînd peste elementele lingvistice în mod inevitabil comune dintre *Paraclis* şi *Cazanie* (de ex. : *dz* în cuvinte ca *dzice*, *vădzut*, sau *ǧ* în cazuri ca *gios*, *giumătate*, *agiutor)*, între cele două cărţi există totuşi şi trăsături distinctive sub raportul limbii şi al stilului.

Pe cînd limba lui Varlaam se caracterizează în general prin regularitatea fenomenelor (pe plan fonetic, lexical, morfologic, sintactic), limba *Paraclisului* prezintă numeroase inconsecvenţe.

Se împletesc, de fapt, în lucrarea anonimă amintită două stadii de limbă : stadiul oglindit de *Cazania* lui Varlaam şi un stadiu mai nou, cu anumite inovaţii populare dintre care unele vor deveni mai tîrziu normă supradialectală a limbii române literare. Prin trăsăturile sale specific populare, se pare că *Paraclisul* oglindeşte mult mai fidel limba vorbită a poporului, decît *Cazania*. Cu aceasta nu revenim cîtuşi de puţin asupra afirmaţiei pe care am făcut-o altă dată [7] cu privire la caracterul popular al limbii *Cazaniei* lui Varlaam. Aducem acum doar precizarea că, la Varlaam,

---

limba şi stilul scriitorilor. Bucureşti, 1958, p. 38, 53—54. Vezi, de asemenea : Al. Rosetti, B. Cazacu, *Ist. lb. rom. lit.* I, Bucureşti, 1961, p. 94, 103 ; Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, Bucureşti, 1962, p. 96, Cf. *Istoria literaturii române* I, Bucureşti, 1964, p. 362.

[6] Întreaga parte beletristică a opusculului are titlul : *Cuvinte şi jêle la robie Ier*[*u*]*s*[*a*]*limului, cînd din Ier*[u]*s*[a][*l*[i]*m la Vavilon i-au mutat Na*[vo]*hodonosor înpărat şi pomenire şi de năpaste ce-u năpăstuit acei doi giudecători pre Susana* (p. 23). Compoziţia versificată, care poartă indicaţia (nu titlul !)*Începătura stihurilor* şi care urmează imediat după acest titlu, este un preambul la cele două povestiri enunţate în titlu. Aducem precizarea aceasta, deoarece titlul de mai sus şi introducerea versificată n-au fost apreciate ca atare de către bibliografii care au semnalat existenţa *Paraclisului*.

[7] Vezi lucrările noastre citate.

elementele populare sînt elemente general consacrate în Moldova, multe poate chiar pe o arie mai largă, şi alternează cu o serie de trăsături arhaizante, mai numeroase în morfologie şi sintaxă şi mai puţine în lexic şi fonetică.

În lucrarea noastră citată am încercat să schiţăm cîteva trăsături fundamentale ale limbii *Cazaniei* lui Varlaam.

Menţionăm aici unele fenomene caracteristice din limba *Paraclisului*, pe care nu le întîlnim la Varlaam sau care se întîlnesc la el într-o proporţie net diferită :

1. Prezenţa lui *e* (notat cu є) în poziţia metafoniei, înaintea unui *e* din silaba următoare [8] :
şerpe de lemnu (p. 25 : шєрпє ... ; cf. pl. *şerpi*, p. 25) ; *putere* (p. 25 : пꙋтєрє), *puterea* (p. 27 : пꙋтєрѧ ; cf. пꙋтѣрѧ, p. 28 ; пꙋтѣрѣ, p. 31, 33) ; *lespedzi* p. 26 ; лєспєѕи) ; *vreme* (p. 28 : врємє ; cf. врѣмє, p. 27, 29, 30, 34, 46, 47, 48 ; врѣмѣ, p. 49) ; *ceea ce eşti* (p. 2 : чєѫ [sic !] чє єщи[9] ; cf. чѣѧ... passim, foarte frecvent) ; *mîntueşte* (p. 7 : мънтоєще[10] ; cf. мѫнтꙋѧще, мънтꙋѧще passim ; мъ сподобѣще, p. 4 ; извъвѣще, p. 7, 8, 9 etc., toate la imperat. pers. 2 sg.) ; *covîrşeşte* (p. 9 : коврꙑшєще, pers. 3 sg. ; cf. нє вєсєлѧще, p. 8 ; нє трєбꙋѧще, p. 16 ; ꙗстє, ѧстє, passim).

La acestea trebuie să adăugăm şi derivatul *puternică* (p. 6 : пꙋтєрникъ), care confirmă, o dată mai mult, că notaţiile citate ale cuvîntului de bază, *putere* şi *puterea*, nu sînt întîmplătoare [11].

Relevăm, pe de o parte, că în aceleaşi cuvinte sau în poziţii asemănătoare în alte cuvinte, în locul acestui є este notat, de cele mai multe ori, ѣ ; pe de altă parte, faptul că o singură dată *é* apare imediat după vocală *(mîntueşte)*.

În interpretarea acestui є în poziţia metafoniei, nu excludem ipoteza că el ar putea avea şi valoarea de ę, care se păstrează şi astăzi, în poziţia respectivă, în multe graiuri populare ale dacoromânei.

Reducerea metafoniei lui *eá* (+*e*) > *é* (+ *e*) va deveni, mai tîrziu, normă în limba literară.

În faţa notaţiilor alternante de mai sus, se pune întrebarea cum trebuie citit, în tipăritura ieşeană, ѣ accentuat în poziţia *e*? Oare trebuie să-l interpretăm ca *ea*? Nu cumva acest ѣ e păstrat în virtutea tradiţiei şi oglindeşte o situaţie echivocă : tendinţa de reducere a diftongului, care încă nu s-a generalizat?

---

[8] În cuvintele reproduse în chirilice, din motive tehnice am trecut în rînd toate literele suprapuse ale originalului şi am renunţat la spirite, paiericuri şi accente.

[9] Semnul ѧ e confundat, în *Paraclis*, adesea cu ѫ. În cele 54 de pagini păstrate, numai pronumele *ceea* (fem. sg.) apare încă de 5 ori notat cu ѫ (чѣѫ : p. 4, 5, 6, 7, 8).

[10] Cu eroarea de tipar, evidentă, о în loc de ꙋ. La fel întîlnim o dată : бокатє (p. 43), în loc de corectul *bucate*, cum apare la p. 41.

[11] Exemple din primele texte româneşti, asemănătoare cu cele de mai sus, vezi la Densusianu, HLR II, p. 56 şi urm. ; Al. Rosetti, LR, *în sec. XII—XVI*, p. 70—72 ; Andrei Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, în SCL XV, 1964, 1, p. 26. — Considerăm că notaţia бєсєрѣка (p. 21) ar putea să fie în *Paraclis* o eroare de tipar : prezenţa lui ѣ în silaba posttonică, în locul lui є, ar putea fi un indiciu că meşterul tipograf a inversat ordinea literelor vocalice din silaba a doua şi a treia. Cf. а бєсѣрєчєн (p. 33), бєсѣрєкъ (p. 35), подоаба бєсѣрєчєн (p. 35), кєнлє бєсѣрєчєн (p. 36), лє дєдѣсъ бєсѣрєчєн (p. 38).

Notațiile cu *e* (є) marchează o inovație care se va impune ca normă supradialectală în limba literară și sînt realiste într-o epocă în care tradiția în materie de scriere era foarte puternică. Ca să nu facem apel la istoricul scrierii altor limbi (ca franceza, engleza, germana etc.), e bine cunoscut faptul că în scrierea chirilică tradițională românească s-au păstrat, în anumite poziții, de-a lungul epocii vechi și în prima parte a epocii moderne, semne care nu mai aveau nici o valoare fonetică (de ex. : -ъ, -ь, la anumite categorii lexicale-gramaticale) sau care ar fi trebuit să fie schimbate cu altele, deoarece fonemele pe care le notau inițial au suferit modificări (de ex. : ѣ accentuat, urmat în silaba următoare de *e*, în sec. XVIII și XIX). Tradiționalismul caracteristic scrierii din evul mediu face ca anumite inovații să fie marcate grafic cu totul sporadic și să nu fie acceptate pe scară largă decît în pragul epocii moderne. Prin simplul fapt că apar alături de notațiile tradiționale (cu -ѣ-), grafiile de tipul време, чеѧ etc. indică stadiul la care a ajuns fostul diftong *eá* (< *é* [+ *e*]), în cuvintele respective, într-o anumită regiune a teritoriului de limbă română, încă în prima jumătate a sec. XVII.

După părerea noastră, cu toată frecvența ridicată, grafii ca врѣме, чѣѧ etc., care alternează cu grafiile de tipul време, чеѧ etc., ar trebui citite și ele *vreme*, *ceea* (și nu *vreame*, *ceaea*) etc. [12] Motivăm ipoteza noastră cu următoarele argumente :

a) Tocmai datorită faptului că fonemul reprezentat de ѣ devenise, în condițiile arătate (în poziția metafoniei) *e*, apar adesea notații analogice, în interiorul cuvintelor sau în fonetică sintactică, în care ѣ are, în conștiința autorului sau a tipografilor, valoarea de *e* (care de fapt trebuie interpretat ca *ẹ*) : те кѣамъ [pers. 3 pl.] (p. 7), нѣацютѫ [imperat. 2 sg.] (p. 12), стѣа-гȣль (p. 21), дѣаколо (p. 31), чѣаȣ шъѕȣть [pers. 3 pl.] (p. 48 ; cu conj. adversativă *ce*), nevoe-m [i] iaste дѣамѫндоѫ (p. 50). La acestea adăugăm și cazul : міѧȣ făcut ei (p. 33), care trebuie citit : „mi-au...”.

b) Chiar și în alte cazuri, unde nu poate fi vorba de nici un diftong, ѣ este folosit greșit în loc de є, în locul unui *e* categoric nemetafonizabil, mai ales în monosilabe, rar în alte cuvinte : *céea ce ești* (notat : чѣѫ чѣ єщи, p. 7 ; чѣѧ чѣ єщи, p. 10 ; cf... че єщи, passim) ; *pre fečorii lui i-au tăiat* [pers. 3 sg.] (notat : прѣ ...., p. 38 ; cf. пре și пе, passim) ; *copii ce mănîncă...* (notat : ...чѣ..., p. 43 ; cf. че, passim) ; *de vei vedea* (notat : дѣ..., p. 43 ; cf. де, passim) ; *acești trei frați* (notat : ачѣщи..., p. 44) ; *puși de împăratul* (notat : ...дѣ..., p. 46 ; cf. де, passim).

Și aceste cazuri [13] constituie, în bloc, un indiciu sigur că ѣ din poziția metafoniei, înaintea unui *e* (sau *ea*) din silaba următoare (de ex. : врѣме, бесѣрекъ, дȣрѣре, ѕѣче etc.), trebuie citit *e* [14].

---

[12] Alternanța grafică ѣ — є apare sporadic și în unele cuvinte unde reducerea lui *ea* > *e* nu e condiționată de poziția metafoniei. De ex. : єщи...вистѣрь (p. 6) și вистерюл (p. 15). Cf. v. sl. вистиıарь.

[13] Pentru alternanța ѣ — ѧ — є, în această poziție, în primele texte românești, vezi A. Avram, *op. cit.*, p. 26.

[14] Cu privire la felul cum se interpretează ѣ și ѧ în poziția *e*, în sec. XVI, vezi Densusianu, HLR II, p. 59—65 ; Rosetti, LR în sec. XIII—XVI, p. 70—72, 95 ; idem, *Despre valoarea*

Există însă şi situaţii în care *é* în poziţia metafoniei, înaintea unui *e* din silaba următoare, este tratat în *Paraclis*, în mod obişnuit, ca *ia*, şi anume *é* iniţial şi *é* postvocalic, cărora le corespund notaţiile ꙗ şi ѧ: ꙗсте (p. 31 ; de 2 ori la p. 35 etc.), ѧсте (p. 11, 32, 46, 50, 51, 52 etc.), пїѧрде (p. 17), мȣꙗре (p. 45), мȣꙗрѣ лȣи (p. 48), мънгѫѧре, мѫнгъѧре (p. 13, 20), мѫнтȣѧще, мънтȣѧще (p. 2, 3, 4, 11), невоѧщете (p. 1, 20), те невоѧще (p. 12), сръгȣѧще (p. 7, 12), не требȣѧще (p. 16), тъмѫдȣѧще (ib.), гръѧще (p. 32) [15] etc., care trebuie citite deci : *iaste*, *piiarde*, *muiare*, *muiarea lui*, *mîngăiare*, *mîntuiaște*, *nevoiaște-te* etc.

Dacă grafii ca мȣꙗре, ꙗсте (alături de ѧсте), semnalate de noi mai sus, nu sînt grafii tradiţionale arhaizante (datorite poate copiştilor), ci marchează mai degrabă coexistenţa, în limbajul aceluiaşi vorbitor, a unui studiu mai vechi alături de unul mai nou, trebuie să recunoaştem că interpretarea semnului ѧ în poziţia metafoniei, înaintea unui *e* (sau *ea*) din silaba următoare, prezintă totuşi, în tipăritura anonimă moldoveană, unele dificultăţi.

Notaţii evident greşite, cu ѧ în loc de е, care apar în pron. relativ *ce* de 4 ori (чѣѧ чѧ ещи, p. 6 şi 8 ; чѣѫ чѧ ещи, p. 6 şi 9 ; cf. notaţia corectă че, passim) şi o dată în pron. personal m. pl. *ei* (ѧи, p. 48), pledează pentru interpretarea lui ѧ, din exemplele categoriei ѧсте, пїѧрде etc., ca *e*. Grafiile de tipul мȣꙗре, ꙗсте ar pleda, în schimb, pentru teza că, cel puţin parţial, metafonia lui *é* înaintea unui *e* din silaba următoare era, în limbajul autorului versiunii româneşti a *Paraclisului*, o realitate. Iar cazuri ca не веселѧще (p. 8), prin raritatea lor, par să constituie abateri de la deprinderile ortografice ale epocii.

Faptul că în alte sectoare ale foneticii *Paraclisului*, printre care şi unul foarte apropiat, e certă coexistenţa unor forme mai vechi alături de altele mai noi [16], ne face să credem că şi reducerea metafoniei lui *e* în condiţiile indicate nu era generală la autorul versiunii româneşti a cărţii. Cel puţin atunci cînd *é* era iniţial sau postvocalic, noi considerăm că semnul chirilic respectiv (de obicei ѧ sau ꙗ) trebuie citit *ea* (sau *ia*) (deci : *nevoiaște-te*, *mîntuiaște*, *mîngăiare*, *ne trebuiaște*, *grăiaște* etc.) [17].

2. Ca în versiunea hunedoreană a *Alexandriei* din 1620 şi ca la unii autori moldoveni de mai tîrziu (de ex. I. Neculce), diftongul *e̯a* şi varianta sa *i̯a* (după un *i* plenison, deci *ii̯a*, complex sonor notat grafic prin *ia)*, în

---

slovei ѣ *în cele mai vechi texte românești*, SCL X, 1959, p. 101—103, cu completările din FD III 1961, p. 65 şi SCL XII, 1961, 4, p. 577 ; idem, *Considerații asupra foneticii și fonologiei limbii române în sec. al* XVI*-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129—130, 132—133 ; Iorgu Iordan, *Diftongarea lui* **e** *și* **o** *accentuați în pozițiile* **ă**, **e**, Iaşi, 1920, p. 111—184 ; Al. Ionaşcu, *Cu privire la problema „diftongării" lui* **e** *și* **o** *accentuați în poziția* **ă**, **e**, [în] Omagiu lui Iorgu Iordan, [Bucureşti], 1958, p. 427—428, cu precizările din SCL X, 1959, 4, p. 587—588 ; A. Avram, *op. cit.*, p. 26—37. Pentru situaţia de la începutul sec. XIX, vezi N. A. Ursu, *Problema interpretării grafiei chirilice românești în jurul anului 1800*, în LR IX, 1960, 3, p. 39—41.

[15] Aici trebuie adăugate şi cazurile în care tipograful (poate şi autorul) a confundat pe ѧ cu ѫ. De ex. : *mă învăluѫște* [pers. 3 sg.] (p. 3), *tămăduѫște* [imperat. 2 sg.] (p. 9, 15), *sîrguѫște* [imperat. 2 sg.] (p. 12).

[16] Vezi mai jos, paragrafele 2, 3, 4, 5 şi 6.

[17] Asupra felului cum se prezintă această problemă în scrierile de la începutul sec. XIX, vezi N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 41—43.

silaba finală (fie sub accent, fie fără accent) sau în fonetică sintactică (numai în monosilabe), apar reduse la *e*. Exemple :

cée ce-ai născut (p. 7 : чѣє... ; termenul respectiv e notat curent cu -ѧ [чѣѧ], semn în locul căruia, uneori s-a cules greşit şi -ѫ [deci : чѣѫ]) ;

robie Ier[u]*s*[a]*limului* (p. 23 : робїє...) ;

pomenire și de năpaste ce-u năpăstuit acei doi giudecători pre Susana (p. 23 : .. нъпастє чєѹ ...) ;

le-u fost dînd (p. 25 : лєѹ... ; cf. *mult bine le-au făcut* [pers. 3 sg.], p. 26, *le-au luat și le-au mutat* [pers. 3 sg.], p. 38) ;

de durére č-au fost avînd (p. 25 :... дѹрѣрє ...) ; *de vitejie lui* [Navohodonosor] *toate înpărățiile au supus* (p. 27 :...витєжїє...) ;

au eșit [pers. 3 sg.] *înainte lor* (p. 28 :... ꙟнаинтє ...) ; *l-au dus înainte înpăratului* (p. 29 :...ꙟнаинтє ...) ; cf. *pre dinaintea lor*, p. 47) ;

să nu-i robască cetate (p. 28 :... чєтатє ; cf. *să să robască cetatea*, p. 32 ; *în cetatea Ier* [usa] *l* [i]*mului*, p. 38 ; *cetatea Erusalimului*, ib.) ;

au plecat și el pre cale tătîne-său (p. 29 :... калє ...) ;

să nu strice cetate (p. 30 :... чєтатє ; cf. *să nu stricați cetatea*, p. 32) ;

să dè bir (p. 30 :... дє ...) ;

au încungiurat [pers. 3 sg.] *cetate* (ib. :... чєтатє) ;

au îngenuchet [pers. 3 sg.] (p. 31 :...ꙟџєнѹкєтъ) ;

o acoperi cu frundză desupra (p. 32 :... дєсѹпра) ;

ce va fi parte noastră de bucate (p. 42 :... партє ...) ;

nu putè fi (p. 46 :... пѹтє ...) ;

mergè cu slujnicele sale de-și petrecea (ib. : мєргєџє ; de remarcat alternanța, în aceeași frază, cu o formă cu diftongul conservat, notată : пєтрєчѣ).

După cum reiese din exemplele reproduse, predominante sînt cazurile cu *-ea* > *-e* în silaba finală a cuvintelor polisilabice sau în monosilabe [18]. Și acestea alternează însă adesea cu formele cu diftongul conservat (am dat unele exemple în paranteze), care sînt mult mai frecvente decît cele cu diftongul redus [19].

Cele două cazuri de fonetică sintactică *(ce-u..* și *le-u...)* reprezintă de asemenea un procent foarte redus în comparație cu cazurile de fonetică sintactică în care diftongul *-ea* s-a păstrat [20] sau în care elementul semivocalic a fost asimilat de consoana prepalatală *č* [21].

[18] Vezi exemple asemănătoare din primele texte românești, la O. Densusianu, *op. cit.*, vol. cit., p. 99, 101 ; Al Rosetti, *LR în sec. XIII—XVI*, p. 91 ; A. Avram, *op. cit.*, p. 26,30 ; și din graiurile populare actuale, la A. Avram, *loc. cit.* În legătură cu repartiția fenomenului în dacoromână, vezi Ion Gheție, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, SCL XV, 1964, 3, p. 336, 342 și harta de la p. 337 (în epoca veche și în epoca actuală) ; N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 36—37 (la sfîrșitul sec. XVIII și la începutul sec. XIX).

[19] Reducerea lui *-ea* > *-e* a putut fi favorizată, printre altele, și de coexistența unor construcții ca *aceste cuvinte — acestea cuvinte* (pe aceeași poziție), în care *-e* din *aceste* se explică morfologic, și nu ca o reducere a lui *-ea* (*acestea*, cu *-a* deictic, din relația citată, este, istoric, chiar o formă ulterioară). Exemple : ѧ ачѣстє кєи (p. 36), ачѣлє бѹватє (p. 41), ачѣстѣ кѹвиньтє (p. 50), ачѣстѣ кѹвинтє (p. 51), ачѣлѣ кѹвинтє (p. 53), ачѣстє кѹвинтє (p. 53), ачѧстѣ кѹвинтє (p. 34).

[20] De ex. : *cine ne-au vrut izbăvi*, p. 2, notat :. . .нѣѹ... ; te-ai *dat spre moarte*, p. 10, notat : тѣи... ; te-am *vădzut* [pers. 1 pl.], p. 50, notat : тѣмь... ; *daca* le-a*udzi Susana*, p. 50, notat : ... лѣѹѕи ... etc.

[21] Ex. *céea č-ai născut*, p. 3, 5, 6, 8 etc., scris :.. чаи... ; *č-au fost avînd* p. 25, scris : чаѹ... ; cf. *ce-am* început, p. 26, scris : чѣм... ; *céea ce-ai născut*, p. 17, scris : ...чѣи...

E interesant de relevat că *Paraclisul* înregistrează și o a patra variantă a acestei situații, formula primară în care nu s-a produs sinereza între cele două elemente vocalice (de ex. : *ce au dzis* [pers. 3 sg.], p. 42, notat : чеâꙋ...) [22].

Reducerea diftongului *ea* > *e*, în cazuri ca cele expuse sub punctul 2, nu a fost acceptată în evoluția ulterioară a limbii literare, rămînînd pînă astăzi ca o particularitate populară regională.

Se ridică întrebarea dacă între fenomenul descris sub punctul 1 și cel descris sub punctul 2 există sau nu o legătură. Din compararea faptelor observăm că reducerea diftongului *ea (ia)* > *e* este cu mult mai frecventă în silaba finală a cuvintelor polisilabice și în monosilabe (inclusiv cele rezultate prin sinereză, în fonetică sintactică), decît în poziția metafoniei, înaintea unui *e* din silaba următoare. Datorită acestui raport de forțe, noi considerăm că, cel puțin la autorul versiunii românești a *Paraclisului*, am putea admite că reducerea metafoniei lui *ea* > *e* sub accent și înaintea unui *e* din silaba următoare (deci condiționată, oarecum, de relația cu un fonem învecinat) a putut fi favorizată de reducerea lui *ea* > *e* în silaba finală a cuvintelor polisilabice și în monosilabe. Desigur ipoteza noastră are o valabilitate limitată (individuală sau regională) ; ea nu este valabilă pentru relația dintre cele două modificări fonetice ale limbii române luate în ansamblu.

3. Ca tendință ce se manifestă mai ales în interiorul cuvîntului și de preferință la cîteva cuvinte *(veni, ucenic)*, *e* în poziție neaccentuată apare redus la *i* :

vinit-au (p. 27 ; pers. 3 sg.), *va vini* (p. 53), *au vinit* (ib. ; pers. 3 sg.). Cf. *veniră* (p. 31), *noi am venit* (p. 51). — *cu Varuh, ucinicu său* (p. 32 ; sic !), *ucinicii* (p. 33 și 35). — *în mînule fičorului său* (p. 28). Cf. *fečorii lui* (p. 38). — *să giudeci* („să judece", pers. 3 pl. ; p. 46 : съ џюдечи). Cf. съ џюдече (p. 54 ; pers. 3 pl).

De observat că alături de *fičor*, *fečor* „fiu", în tipăritura ieșeană se întîlnește și subst. *fečoară* „virgină", cu o frecvență foarte mare (explicabilă în anumite texte religioase ; în textul nostru, de ex., cuvîntul se întîlnește de 4 ori la p. 16, de 3 ori la p. 17). Pentru singurul caz în poziție finală *(să giudeci*, care ar putea fi și o eroare tipografică), menționăm că există și notația *să giudece* (p. 54) și că morfemul verbal respectiv apare în mod consecvent în forma *-e* (ex. : *să nu strice*, p. 30 ; *să fie*, p. 39) ; la fel morfemul *-e* de la alte forme verbale (ex. : *nevoiaște-te*, p. 1 ; nu *trece*, imperat. pers. 2 sg., p. 14 ; *iaste*, passim).

Credem că nu e întîmplător faptul că evoluția *e* > *i* se întîlnește îndeosebi în poziție protonică și mai cu seamă la cuvinte care au fonemul *i* sub accent : nu este exclus ca modificarea să se fi produs, măcar parțial, dacă nu și inițial, și sub acțiunea unor tendințe de asimilare [23]. La cuvinte

---

[22] Alte exemple ; *pacea și tocmala ce au fost făcut* (pers. 3 sg.), p. 28, notat : ...чеаꙋ... ; *tocmala ce-au făcut* (pers. 3 sg.), p. 29, notat : ...чеаꙋ... Grafia ꙟдрептеазъмъ (imperat. 2 sg.), p. 5, ridică problema dacă nu cumva autorul sau tipograful redă prin чеаꙋ un diftong (deci *ce-au*)) și nu o diereză (*ce au*).

[23] Și A. Avram admite că „o anumită evoluție fonetică (de exemplu, trecerea lui [e] la [i]) a putut să se producă mai devreme în anumite poziții decît în altele". SCL XV, 1964, 1, p. 19.

ca *veni*, modificarea *e* > *i* a putut fi susţinută şi de formele verbale în care *i* este justificat istoric, în prima silabă (de ex. : *vine*, p. 27–28 ; *să vie* [pers. 3 pl.], p. 51 ; *viindu*, p. 37).

Tendinţa aceasta, care are un caracter strict popular [24] şi care nu va fi legiferată de limba literară, va cuprinde treptat un număr din ce în ce mai mare de cuvinte şi de categorii gramaticale, astăzi fiind răspîndită pe arii largi nu numai în graiurile răsăritene, ci şi în cele sud-vestice şi, sporadic, chiar şi în alte graiuri.

4. Spre deosebire de *Cazania* lui Varlaam, palatalizarea labialei *f* > *h* apare aici excepţional de rar : *slabi la* h*ire* (p. 34), *va* h*i* (p. 48 şi 51), h*ie de ce* („de orice, pentru orice" ; p. 46). Predominante sînt formele cu *f* nealterat : *pre* f*iiul tău* (p. 10), f*iiului* (dativ : p. 3, 14 ; genitiv : p. 3), f*irea mea* (p. 10), *va* f*i* (p. 34 şi 42), *să* f*ie* (pers. 3 pl. ; p. 39), *să nu* f*ie* (pers. 3 sg. ; p. 48), *de n-ai vrut* f*i... dvorbind* (p. 2), *nu pute* f*i* (p. 45), f*iind* (p. 2 şi 4). Aceasta ar putea fi un indiciu că autorul *Paraclisului* este originar dintr-o zonă nepalatalizantă învecinată cu zona palatalizantă [25].

5. Pentru exprimarea acţiunii de viitor indicativ se folosesc şi formele populare : *vei face cum ţ-a* **plăcea** (p. 43), *ş*-**or** *găsi vrême* (p. 48), *de n*-**ei vrea** *să ne faci voia, noi* **om mărturisi** *că te-am vădzut* (p. 50). Aceste patru cazuri reprezintă un procent destul de redus faţă de cele 22 de cazuri de viitor cu auxiliarul *voi(u), vei* (foarte rar *veri), va, vom,* [—], *vor* (+ inf.), existente în cele 54 de pagini păstrate ale cărţii. Formele de viitor cu auxiliarul *voi, vei, va* etc. alternează pe aceeaşi pagină şi uneori în aceeaşi frază (cum se vede din exemplul reprodus mai sus, de la p. 43) cu cele cu auxiliarul în formă populară. Iată alte cîteva exemple : *voi slăbi* (p. 18), *de voi vrea* (p. 50), *vei peri* (p. 50), *nime nu va cutedza* (p. 31), *va hi* (p. 48 şi 51), *nu ne vom delunga* (p. 3), *să vor înplea* (p. 41) etc.

6. Conjuncţia *dacă*, formă mai nouă, alternează în mod curent cu *deaca* şi *daca*, aspecte mai vechi : *deaca* (p. 41, 49, 54 : notat дѣка), *deac*-au agiuns (pers. 3 sg. ; p. 39 : notat дѣкаȣ...), *daca* (p. 32, 34, 36, 37, 49, 52, 53 şi de două ori la p. 50), *dac*-au audzit (pers. 3 sg. ; p. 27), *dac*-au eşit (pers. 3 sg. ; p. 36), *dacă* (p. 28, 30).

Sub cele 6 puncte de mai sus am relevat doar cîteva dintre elementele de limbă vorbită ale *Paraclisului* moldovean din prima jumătate a sec. XVII.

După cum rezultă din repartiţia generală a fenomenelor în text, textul religios propriu-zis al cărţii (p. 1–22) conţine incomparabil mai puţine elemente ale limbii vorbite decît partea beletristică (p. 23–54). Această disproporţie este condiţionată, fără îndoială, de natura diferită a textelor : stilul literaturii religioase impunea pe prim plan limba consacrată în textele bisericeşti, texte printre care un loc de frunte îl ocupa atunci, mai ales pentru moldoveni, şi *Cazania* mitropolitului Varlaam ; pe cînd naraţiunile din partea beletristică şi versurile introductive constituie un prilej de descătuşare din tiparele consacrate ale limbii liturgice.

[24] Exemple din primele texte româneşti, la O. Densusianu, *op. cit.*, vol. cit., p. 84 ; Al., Rosetti, *LR, în sec. XIII–XVI*, p. 73, 74, 87.

[25] Pentru frecvenţa fenomenului în sec. XVI, vezi O. Densusianu, *op. cit.*, vol. cit. p. 111–112 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 100–103.

Prin asemenea trăsături populare, dintre care unele s-au impus mai tîrziu ca normă supradialectală în limba română literară (vezi punctele 1, 4, 5, 6), *Paraclisul* anticipează notațiile mai mult sau mai puțin realiste ale cronicarilor munteni și moldoveni și ale traducătorilor și copiștilor de cărți populare și se deosebește de *Cazania* lui Varlaam.

Analizînd fonetica unei alte lucrări a lui Varlaam, *Răspuns înpotriva catihismusului calvinesc* (tipărit în 1645, probabil la Mănăstirea Dealu, în Țara Românească), constatăm totuși unele coincidențe cu fonetica *Paraclisului*. Întocmai ca în *Șeapte taine a besearecii*, în *Răspuns*... predomină formele în care *f* nu este palatalizat (deci : *fire*, *va fi*, nu *hire*, *va hi*). Cum se explică această coincidență?

Se știe că *Răspunsul*... a fost redactat de Varlaam în urma vizitei pe care acesta i-a făcut-o lui Udriște Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab. E mai mult ca sigur că textul lucrării polemice amintite, care se adresa în primul rînd ardelenilor, a fost revizuit sub raport fonetic de cărturarul muntean (dacă nu de tipografii munteni). Așa se explică, de altfel, și alte „muntenizări" în textul *Răspunsului*, ca, de pildă, fonetismele *z*, respectiv *j*, pentru *dz*, respectiv *ǵ* (din cuvinte ca *dzice*, *gios*), curente în *Cazanie*. E interesant de relevat că „muntenizarea" fonetismelor moldovenești *dz* și *ǵ* nu este totuși generală în *Răspuns* : pe ici pe colo au scăpat și forme nemuntenizate.

Asupra particularităților specifice ale limbii lucrării *Șeapte taine*... nu mai e cazul să ne oprim, deoarece ele aparțin, desigur, traducătorului, lui Eustratie logofătul.

În aprecierea generală a tipăriturii moldovene anonime nu trebuie să neglijăm, pe de altă parte, nici stilul de adevărată narațiune artistică populară al celor două povestiri religioase (pe teme din Vechiul testament) și nici factura quasi-populară a acelei introduceri de 48 de versuri.

Citām începutul acestei compoziții versificate :

> Jitie ačasta prea frumoasă
> Și din biblie véche scoasă
> La oameni să le cetească
> Și în véci să să pomenească (p. 23).

Versurile lui Varlaam au o structură solemnă, și, în același timp, mult mai prozaică.

Toate aceste fapte în bloc, dintre care pe primul plan se situează elementele de limbă vorbită, constituie dovezi concludente care ne împiedică să atribuim lui Varlaam *Paraclisul născătoarei de dumnezeu*. Pentru noi e sigur că autorul versurilor și al întregii versiuni românești a *Paraclisului* este un cărturar, om al bisericii, trăit la țară, într-o regiune moldoveană cu un grai de tranziție, probabil în sudul Moldovei. Nu este exclus ca autorul versiunii românești a *Paraclisului* și al textelor sale anexă să fie originar din regiunea în care s-a născut Varlaam. E posibil ca tocmai acest fapt, dacă nu și alte calități, să fi determinat pe Varlaam să încuviințeze tipărirea *Paraclisului* cu anexele sale, în tipografia mitropoliei Moldovei.

Particularităţile fonetice şi unele elemente lexicale, deosebite de faptele corespunzătoare pe care le găsim în *Şeapte taine*, ne împiedică, de asemenea, să considerăm ca autor al *Paraclisului* de la Iaşi pe Eustratie logofătul.

Lucrarea anonimă impropriu numită de bibliografii zilelor noastre *Paraclisul născătoarei de dumnezeu*, tipărită la Iaşi, aproximativ în 1645, este deci un valoros monument de limbă română vorbită, iar, prin partea sa beletristică, un document excepţional al istoriei literaturii române şi al istoriei limbii române literare, care merită o atenţie mărită din partea specialiştilor.

În orice caz, limba *Paraclisului* aruncă o nouă lumină asupra caracterului literar al limbii *Cazaniei* lui Varlaam. Este evident că Varlaam avea conştiinţa unei norme literare a limbii române, pe care el o concepea ca o îmbinare între elementele populare general consacrate în Moldova şi anumite elemente arhaizante sau arhaice, socotite mai adecvate pentru stilul biblic, sacramental, care trebuia să caracterizeze expunerile religioase.

Octombrie 1964

Institutul Pedagogic,
Facultatea de filologie,
Bucureşti, Şos. Panduri, 90

ÎN LEGĂTURĂ CU DESINENȚA -U A PERS. 3 PL. A IMPERFECTULUI INDICATIV

DE

ION GHEŢIE şi MIRELA TEODORESCU

1. Una dintre problemele insuficient clarificate ale morfologiei istorice româneşti este aceea a desinenței pers. 3 pl. a indicativului imperfect: *ei adunau, ei tăceau* etc. Se știe că în secolul al XVI-lea verbele românești aveau forme identice la pers. 3 sg. și pl. a imperfectului: el, ei *aduna*, el, ei *tăcea* etc. Exemple: *E meserearea D* [*om*] *nului de veacu și în veacu spre fricoșii de elu*; *și dereaptate lui spre fii fiilorŭ ce* **feria** *leagea lui și* **pomeania** *dzisa lui (Psaltirea Şcheiană*, ps. CII, versetul 18); **era** *de toți bărbații ca păînră la 12* (*Codicele Voronețean*, p. 3, r. 4); *și mulți de multe ori* **cădea** *întru năpăști* (Coresi, *Carte de învățătură*, 1581, ed. Puşcariu-Procopovici, p. 138, r. 9).

Identitatea, care s-a menținut și în secolele următoare[1], se datorește evoluției fonetice normale a celor două persoane ale imperfectului latin. Pers. 3 sg. *cantabat* și pers. 3 pl. *cantabant* trebuiau să dea, conform foneticii istorice românești, o formă unică și anume: *cînta*[2].

2. Din datele cunoscute pînă în prezent, rezultă că forma literară de astăzi, cu desinența *-u*, a apărut spre mijlocul secolului al XIX-lea. Apariția desinenței *-u* se datorește necesității de a anula identitatea celor două persoane ale imperfectului, în vederea unei mai mari precizii în exprimare, proces analog, așadar, aceluia care a dus, în secolul al XVII-lea, la crearea formei cu *-m* la pers. 1 sg. a imperfectului *(cîntam)*[3].

-U de la pers. 3 pl. a fost explicat, pînă în prezent, în mai multe feluri.

---

[1] Vezi Al. Rosetti, B. Cazacu, *Ist. lb. rom. lit.*, I, Bucureşti, 1961, p. 149, 162, 178, 194, 254, 409, 445, 462, 490.

[2] Vezi O. Densusianu, HLR, II, Bucureşti, 1938, p. 214, Rosetti, *LR în sec. XIII—XVI*, Bucureşti, 1956, p. 145.

[3] Dintre celelalte dialecte româneşti, forma cu *-u* apare numai în meglenoromână, unde e singura cunoscută (vezi Th. Capidan, *Meglenoromânii* I, Bucureşti, 1925, p. 162—163).

După Tiktin, avem a face cu *-u* de la pers. 3 pl. a indicativului prezent dintr-o fază mai veche a limbii, cînd *u* final se păstra la sfîrşitul cuvintelor astăzi terminate în consoană[4]. Părerea lui Tiktin a fost combătută de Densusianu, care a arătat că *-u* de la imperfect a fost introdus într-o epocă tîrzie, cînd *u* final amuţise în general şi nu se mai spunea *ei vădu*, *ei facu*, ci *ei văd*, *ei fac*[5].

Densusianu crede că *-u* provine de la ind. prez. pers. 3 pl. a verbului predicativ *a avea*: *ei au* (<lat. *habunt*). S-a spus deci *ei aveau* în loc de *ei avea*, iar apoi inovaţia s-a răspîndit la toate celelalte verbe[6]. Părerea lui Densusianu a fost ulterior adoptată de acad. Al. Rosetti[7].

Tot la analogia cu verbul *a avea*, de data aceasta în funcţie de auxiliar, se raportează S. Puşcariu: „egalitatea persoanei 3, la singular şi plural, la imperfect (*cantabat* şi *cantabant* > *cînta*) e evitată, în limba literară cel puţin (*el cînta* — *ei cîntau*), în care toate celelalte verbe s-au orientat după verbul ajutător (*habet* > *a*, *habunt* > *au*) cînd era enclitic (*el cîntat-a* — *ei cîntat-au*)[8].

Pentru *Gramatica Academiei R.P.R.*, forma cu *-u* a fost refăcută fie prin analogie cu auxiliarul *a avea* (*el a* — *ei au*), fie prin analogie cu verbe ca *dau*, *stau*, *iau*[9]. Autorii gramaticii adoptă, prin urmare, pînă la un punct, opinia lui Puşcariu, aducînd în discuţie şi analogia posibilă cu verbele *a da*, *a sta*, *a lua* (la care se pot alătura *a bea*, *a vrea*, *a la*, toate avînd la ind. prez. 3 pl. forme cu *-u*: *dau*, *stau*, *iau*, *vreau*, *beau*, *lau*).

3. Mai multe opinii au fost formulate şi în legătură cu originea dialectală a formei cu *-u* şi cu împrejurările în care ea a apărut în limbă.

Pentru Tiktin, inovaţia nu are temeiuri în limba vorbită pe teritoriul Dacoromaniei; ea este o creaţie cărturărească, datorită scriitorilor din secolul al XIX-lea: „acum cîteva decenii toată lumea rostea *ei jura* şi poporul aşa rosteşte pînă în ziua de astăzi: forma *ei jurau* este o invenţie a literaţilor"[10].

După L. şi M. Seche, *-u* pare a fi o particularitate muntenească de limbă sau, în orice caz, o inovaţie a muntenilor, trecută de la scriitorii din Ţara Românească la cei din Moldova, în a doua jumătate a secolului trecut: „după jumătatea secolului însă, scriitorii munteni încep să renunţe la această particularitate morfologică [= forma etimologică, fără *-u*, a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ] ... Consecinţa noii atitudini se

---

[4] H. Tiktin, *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 106: „Für 6 *-aŭ*, *-eaŭ*, das erst in neueren Zeit eingeführt wurde und dem Präsens nachgebildet ist, hat die ältere Schrift- und die Volkssprache ebenfals, *-a*, *-ea*". După cum se vede, indicaţia lui Tiktin este destul de vagă. Putem totuşi presupune, împreună cu Densusianu, că el se referea la vechile forme în *-u* ale ind. prez. pers. 3 pl. ale verbelor de conj. II, III şi IV.

[5] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 214.

[6] *Ibidem.*

[7] Al. Rosetti, ILR I, ed. a III-a, Bucureşti, 1960, p. 141.

[8] S. Puşcariu, *Forma de conjugare „ei face"*, în DR III, 1922—23, p. 773.

[9] *Gramatica limbii romîne*, I, ed. a II-a, Bucureşti, 1963, p. 258.

[10] H. Tiktin, *Gramatica română*, Iaşi, 1893, p. 166.

oglindește și în Moldova, căci scriitorii moldoveni, urmînd exemplul muntenilor, inovează și ei" [11].

Tot spre Muntenia, dar de data aceasta spre primele decenii ale secolului al XVIII-lea, ne trimit indicațiile pe care le dau acad. Al. Rosetti și B. Cazacu în tratatul de istorie a limbii române literare. Arătînd că, în secolul al XVIII-lea, la ind. imperfect pers. 3 pl., vechile forme de tipul *era*, *se trăgea* „alternează, uneori, cu formele mai noi, terminate în -*u*", autorii trimit la Antim Ivireanul, din care se dă exemplul: *și erau foarte drepți și buni înaintea lui Dumnezeu (Predici*, ed. P. V. Haneș, București, 1915, p. 38) [12]. În pasajul citat, *erau* reprezintă însă o formă modernizată de P. V. Haneș, după a cărui ediție s-au condus autorii lucrării. În recenta ediție critică a lui G. Ștrempel, cuvîntul apare în forma *era* și așa se găsește în toate manuscrisele *Didahiilor* [13]. Nicăieri în colecția de predici a mitropolitului muntean nu întîlnim formele moderne de imperfect cu -*u*.

G. Ivănescu, care în urmă cu zece ani s-a oprit mai îndelung asupra fenomenului, consideră că, acceptînd desinența -*u* la imperfectul indicativului, „scriitorii din secolul trecut au adoptat o formă populară nemunteană, anume ardeleană, eventual bănățeană, pe care au introdus-o în limba literară numai spre a diferenția formele de persoana a III-a singular și plural ale imperfectului indicativ". După Ivănescu, formele cu -*u*, inexistente în textele provenind din Moldova, Muntenia, Crișana și Maramureș, au pătruns în limba literară după 1848, „poate chiar după 1850, pînă la 1860" [14].

4. Pentru a primi un răspuns satisfăcător la întrebările pe care cercetarea istorică a pers. 3 pl. a indicativului imperfect le ridică, e necesar, mai întîi, să stabilim în chip riguros originea dialectală a formelor cu -*u*, verificînd, așadar, în ce măsură afirmația lui Tiktin că am avea a face cu o „invenție a literaților" se dovedește întemeiată. Trebuie apoi să precizăm în ce epocă au apărut formele cu -*u* în limba literară și, întrucît e posibil, cînd anume s-a produs inovația în sfera limbii vorbite. Numai după ce vom obține aceste clarificări, întrutotul posibile prin cercetarea limbii scrise și vorbite din trecut și de astăzi, vom putea hotărî care dintre opiniile emise pînă acum asupra originii lui -*u* de la imperfectul indicativului are cele mai multe șanse de a fi exactă.

5. Pentru a stabili care este originea dialectală a fenomenului trebuie să ne adresăm, înainte de toate, *Atlasului lingvistic român*. Din păcate, nu avem pînă astăzi o hartă publicată a răspîndirii formelor dacoromâne de imperfect (ceea ce explică, în parte, părerile contradictorii emise în această problemă). Întemeindu-ne pe materialul necartografiat aflat la Institutul de lingvistică din Cluj (întrebarea nr. 2134) [15],

[11] L. și M. Seche, *Contribuții la problema unificării limbii române literare în secolul al XIX-lea. În jurul problemei muntenizării*, în LR X, 1961, 2, p. 166.

[12] Al. Rosetti, B. Cazacu, *op. cit.*, p. 516, 162–163.

[13] Vezi Antim Ivireanul, *Predici*, ediție critică, studiu introductiv și glosar de G. Ștrempel, [București], 1962, p. 113, r. 15.

[14] G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare românești din secolul al XIX-lea*, în LR IV, 1955, 1, p. 30–31.

[15] Comunicat nouă de Marius Sala și Grigore Rusu, cărora le mulțumim și pe această cale.

am constatat că, la pers. 3 pl., graiurile dacoromâne prezintă formele *ei era* şi *ei erau*. Harta alăturată arată repartiţia dialectală a acestor două forme.

Aşa cum reiese din această hartă, forma cu *-u (erau)* apare în toate cele trei mari provincii istorice româneşti, alcătuind arii mai întinse sau mai restrînse, situate la distanţe mai mari sau mai mici unele de altele. Două dintre ele se detaşează din primul moment, prin extindere şi prin caracterul lor compact : aria din Banat, cuprinzînd zone vecine din Transilvania şi Crişana, şi aria din Moldova centrală şi sudică, care se întinde în Dobrogea şi în Transilvania sud-estică. Celelalte, mai mărunte, se situează în Transilvania nordică şi Bucovina (p. 217, 218, 268, 269, 270, respectiv 370, 388), în regiunile Cluj (p. 255, 289), Braşov (p. 122, 125, 158, 160, 798), Mureş-Autonomă Maghiară (p. 150, 231, 243), Oltenia (p. 878, 880, 885, 887), Argeş (p. 780, 786, 790, 792, 803) şi Bucureşti (p. 727, 744, 746, 954). Semnalăm, în sfîrşit, un număr de puncte izolate, unde a fost notată forma *erau* (p. 339, 350, 412, 922, 932).

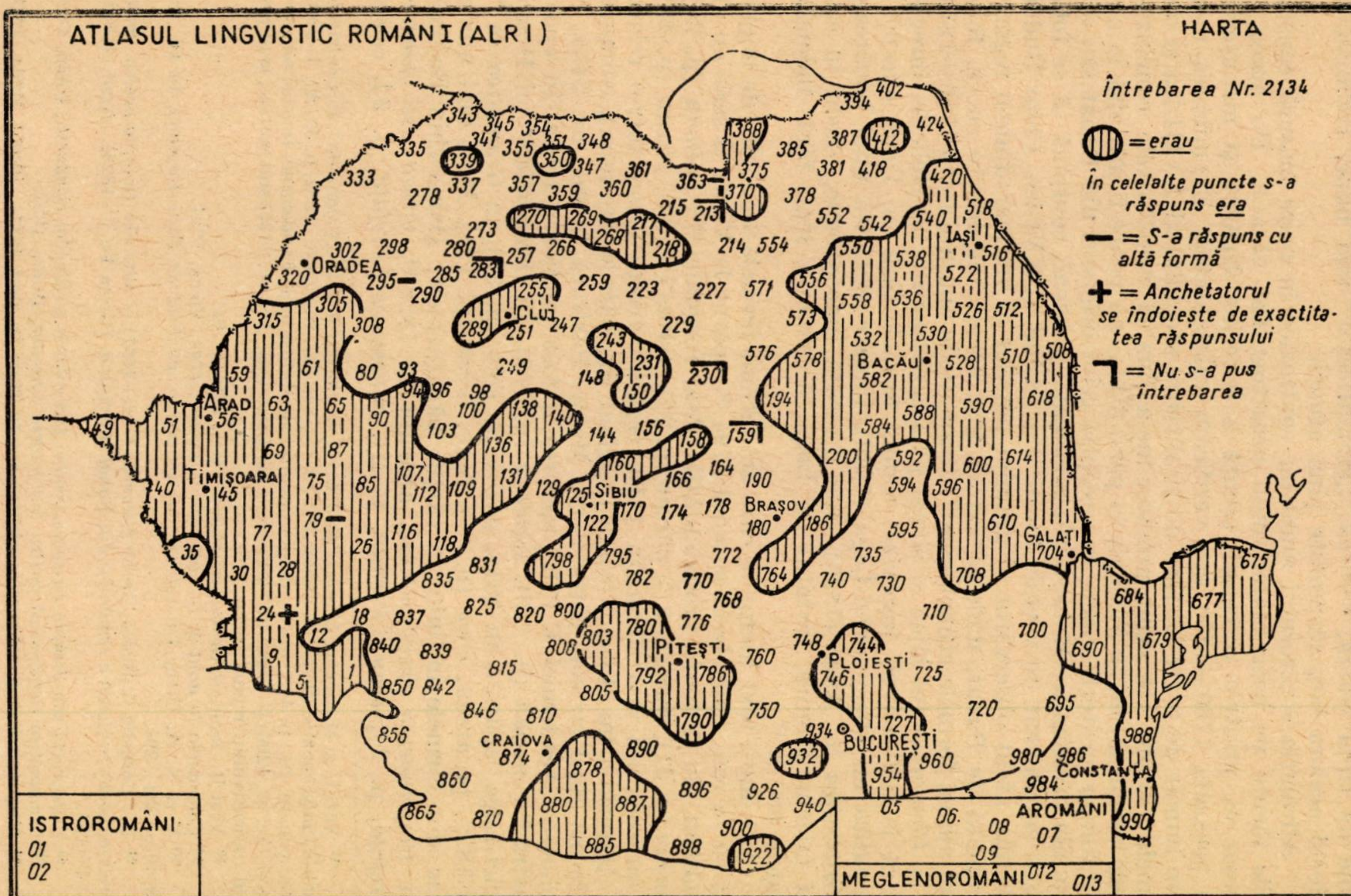
Rezultă din cele de mai sus că formele de imperfect în *-u* cunosc în graiurile dacoromâne o răspîndire la fel de mare ca şi cele etimologice. Afirmaţia lui Tiktin asupra caracterului artificial al celor dintîi este, aşadar, după toate probabilităţile, greşită. Observăm, totodată, că fenomenul se întîlneşte în diferite puncte ale teritoriului lingvistic dacoromân, ceea ce face deosebit de anevoioasă stabilirea precisă a graiului de unde a pătruns în limba literară. El pare a fi intrat în scrierile literare de la jumătatea secolului al XIX-lea din graiurile moldoveneşti, munteneşti, ardeleneşti sau bănăţeneşti, cum arată atestările semnalate pînă în prezent.

6. În realitate, lucrurile nu stau aşa. Desinenţa *-u* a pătruns în limba literară dintr-un anumit grai şi într-o epocă precis determinată. Cea dintîi indicaţie privitoare la originea dialectală a lui *-u* o găsim în paginile publicaţiilor româneşti din cel de-al patrulea deceniu al secolului trecut. Sînt cunoscute discuţiile care au avut loc atunci între învăţaţii din cele trei ţări române, privitoare la unificarea limbii literare. Un rol de primă importanţă în aceste dezbateri i-a revenit lui I. Heliade-Rădulescu. Se ştie că, după Heliade, limba literară trebuia unificată luîndu-se drept bază limba scrierilor bisericeşti, dar făcîndu-se totodată o selecţie a celor mai potrivite cuvinte, fonetisme şi forme din toate graiurile dacoromâne. În corespondenţa sa cu Costache Negruzzi, după ce examinează o serie de fapte care trebuiau introduse din graiuri în limba literară, scriitorul muntean se opreşte asupra persoanei 3 pl. a indicativului imperfect : „rumânii", arată el, „îndeobşte cum şi cărţile lor zic : *oamenii cînta* şi bănăţenii în parte zic *oamenii cîntau*, *vorbeau*. . . şi gramaticeşte zic mai bine" [16].

Iată, deci, că după Heliade Rădulescu graiurile dacoromâne continuau să întrebuinţeze în epoca 1830—1840 vechea formă etimologică de imperfect. Singuri bănăţenii inovaseră, folosind desinenţa *-u*. Noile

---

[16] *Scrisoare la d. căminarul C. Negruzzi*, în *Curier de ambe sexe*, periodul I, 1836—1838, p. 373 ; vezi şi G. Ivănescu, *loc. cit.*, p. 29—30.

Răspîndirea formelor de imperfect pers. 3 pl. (*era — erau*).

forme de tipul *cîntau*, *vorbeau*, „gramaticeşte" mai bune, trebuiau să ia locul acelora larg răspîndite pînă atunci.

Afirmaţia scriitorului muntean contrazice în mare măsură constatările făcute pe baza materialului necartografiat al ALR. De aceea, e necesar ca printr-o cercetare atentă a scrierilor tipărite şi manuscrise din perioada 1780—1830 să-i verificăm valabilitatea. Examinarea unui mare număr de texte literare de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi din primele decenii ale celui următor ne-a dus la următoarele concluzii: forma modernă, cu *-u* analogic la pers. 3 pl., nu poate fi întîlnită la nici unul dintre scriitorii epocii, cu excepţia celor originari din Banat sau din regiunile învecinate. Moldovenii, muntenii, ardelenii continuă să se folosească consecvent de vechile forme din secolul al XVI-lea. Chiar Budai-Deleanu, atent observator al graiului popular şi originar dintr-o regiune apropiată de Banat, unde astăzi au fost notate imperfecte cu *-u*, foloseşte numai formele etimologice [17]. Gramaticile apărute între 1780—1830, de la *Elementele* lui Micu şi Şincai pînă la *Gramatica* lui Heliade, înregistrează la indicativul imperfect numai formele fără *-u*. Două excepţii: *Gramatica* lui Diaconovici-Loga (1822), lucrare datorită unui bănăţean, şi *Gramatica* lui Alexi (1826), care urmează îndeaproape, uneori în cele mai mici amănunte, tratatul lui Loga, de unde a luat, fără îndoială, formele cu *-u* [18].

Cel dintîi text literar în care am întîlnit formele analogice de imperfect cu *-u* este *Calendarul* pe anul 1794 [19], apărut la Viena şi scris de un bănăţean, după toate probabilităţile Paul Iorgovici [20]: *animau* (p. 29), *aruncau* (p. 27), *erau* (p. 27), *păreau* (p. 27), *purtau* (p. 29), *ziceau* (p. 29). Şaisprezece ani mai tîrziu, în 1810, regăsim aceste forme într-o relaţie de călătorie a lui Moise Nicoară (originar din părţile Aradului), compusă în forma unei scrisori către Petru Maior. Păstrată în ms. nr. 3455, în Biblioteca Academiei R.P.R., scrierea a fost publicată tîrziu, în epoca noastră [21]: *crepau* (p. 149), *socoteau* (p. 153). În *Ortografia* [22] lui Diaconovici-Loga, apărută în 1818, găsim pe *erau* (p. 59), în *Gramatica* sa [23], din 1822, pe *aveau*, *erau* (p. 87), *luau*, *luvau* (p. 124). Mult mai numeroase sînt formele întîlnite în cărţile bănăţeanului Damaschin Bojincă. Din *Respunderea desgurzătoare*, apărută în 1828 [24], citām: *se chiemau (Prefaţă*, p. 2*)*, *erau (Prefaţă*, p. 2*)*, *cunosciau (Prefaţă*, p. 3*)*, *ceteau*

[17] Vezi L. şi M. Seche, *Limba şi stilul lui I. Budai-Deleanu în „Ţiganiada"*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. III, Bucureşti, 1962, p. 53, Al. Rosetti, B. Cazacu, *op. cit.*, p. 409. În cele două gramatici ale scriitorului, *Fundamenta linguae romaenicae* (ms. Ac. nr. 5200) şi *Temeiurile gramaticii româneşti* (ms. Ac. nr. 2425) sînt notate, la imperfectul indicativului, numai forme fără *-u*.

[18] Vezi R. Ionaşcu, *Gramaticii români*, Iaşi, 1914, p. 94.

[19] *Calendariu la anul de la naşterea lui Hristos 1794*, Viena, 1794.

[20] Vezi N. A. Ursu, *Un calendar istoric-literar, publicat de Paul Iorgovici*, în LR XII, 1963, 3, p. 284—291.

[21] Dr. Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară (1784—1861) şi rolul său în lupta pentru emanciparea naţional-religioasă a românilor din Banat şi Crişana*. Partea I-a (—1825), Arad, [1943], p. 145—153.

[22] *Orthografia sau dreapta scrisoare, pentru îndreptarea scriitorilor româneşti*, Buda, 1818.

[23] *Grammatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1822.

[24] *Respundere desgurzătoare la cîrtirea cea în Hale în anul 1823... făcută*, Buda, 1828.

(Prefață, p. 4*)*. În *Anticile romanilor* (1832—33) ale aceluiași autor [25] formele moderne se întîlnesc la tot pasul : *spînzurau* (p. 25), *erau* (p. 45), *aveau* (p. 49), *se rădicau* (p. 49), *se adăugeau*, *purtau*, *împlineau*, *plăteau*, *grijau*, *stăpîneau*, *stăteau* (p. 69), *se vedeau*, *se încingeau* (p. 73).

Că noua formă de imperfect nu era o creație a literaților bănățeni, ci avea temeiuri în limba vorbită în regiunea lor natală ne-o dovedesc formele destul de numeroase pe care le întîlnim în scrisorile sau în notițele făcute pe cărți de oameni cu o cultură mai modestă din Banat, regiunea Aradului și Hunedoarei, cărora nu li se pot atribui, în nici un caz, intenții inovatoare în gramatică. Iată cîteva exemple : Cornea, raionul Orșova [26], c. 1787—1801 : *erau* (IPB, p. 105) ; Cornea, 1789 : *pomeneau* (IPB, p. 109), *aveau*, *alergau*, *lăsau* (IPB, p. 111) ; Mehadia, raionul Orșova, 1795 : *erau* (IPB, p. 82 ; de două ori), *știiau* (IPB, p. 85), 1796 : *mureau* (IPB, p. 112), 1800 : *omorau* (IPB, p. 115) ; Hațeg, 1808 : *erau* (ICH, p. 45) ; Bogîltin, raionul Orșova, 1843 : *apucau* (IPB, p. 68).

Textele neliterare (scrisori, documente, inscripții, notițe etc.) de proveniență moldovenească, ardelenească și muntenească dintre 1780—1840, cercetate de noi în număr foarte mare, nu prezintă decît formele vechi, etimologice [27]. Toate aceste constatări ne îndreptățesc să afirmăm că apariția desinenței *-u* la pers. 3 pl. a indicativului imperfect este o inovație a graiului bănățean apărută după toate probabilitățile în secolul al XVIII-lea (eventual al XVII-lea) [28]. O mai mare precizie în stabilirea datei exacte a apariției formelor cu *-u* nu am putut face pe baza materialului care ne-a stat la dispoziție, după cum nu e posibilă nici stabilirea riguroasă a răspîndirii fenomenului în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Localitățile de unde provin exemplele de mai sus sînt situate în sudul Banatului, în Hunedoara și în regiunea Aradului. Orientîndu-ne numai după ele am fi înclinați să credem că fenomenul era răspîndit, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, pe o arie destul de întinsă. Pe de altă parte însă, formele etimologice fără *-u* sînt tot atît de răspîndite spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea ca și cele noi, pe care nu le-am întîlnit nicăieri înainte de 1780 [29]. Într-o notiță scrisă în Mehadia în 1765 citim : **era** *foarte grele nevoi în țară* (IPB, p. 81), iar după treizeci de ani, în același sat, un localnic notează : *altele însă în pămînt încuibate* **zăča** (IPB,

---

[25] *Anticile romanilor* acum întîia oară românește scrise de... Buda, 1832 [—33].

[26] Am notat numele localităților unde au fost scrise textele. Multe din exemplele bănățene de mai jos provin din însemnările lui Nicolae Stoica, născut în Mehadia, preot în Cornea și protopop în comuna natală.

[27] Cf. mai jos, p. 92, nota 46.

[28] Cf. G. Ivănescu, *loc. cit.*, p. 30 : ,,scriitorii din secolul trecut au adoptat o formă populară... ardeleană, eventual bănățeană''.

[29] N. Iorga a publicat (IPB, p. 97—104) niște *Însemnări de cronică*, scrise de diverși cărturari bănățeni. În aceste *Însemnări* (care nu sînt o lucrare unitară, ci sînt alcătuite din notițe disparate, alăturate de istoricul român), găsim formele *erau* (sub anii 1760, 1769, 1772 ; IPB, p. 99—100) și *aveau* (sub anii 1770—72, IPB, p. 100). Cum însemnările au fost făcute, după toate probabilitățile, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, atestările trebuie considerate ca fiind din această epocă.

p. 114). Cunoscuta relaţie de călătorie a preotului bănăţean M. Popovici (1770–71) nu conţine decît forme etimologice [30]. Preotul N. Stoica, originar din Mehadia, scrie în 1789 : *soldaţii* **ardeau** *şi* **prăpădea**, **trăgea** *bîrne* (IPB, p. 110). Asemenea formulări pot trăda o fluctuaţie în folosirea formelor de imperfect pers. 3 pl., ceea ce ar dovedi caracterul recent al inovaţiei, dar nu e exclus ca scriitorii să fi pronunţat *ardeau*, *prăpădeau*, *trăgeau* etc., iar formele fără *-u* să le fi folosit numai în scris, sub presiunea normei literare. Din aceste motive, stabilirea cu mai mare exactitate a datei cînd a apărut fenomenul rămîne în sarcina cercetărilor viitoare.

Pătrunse în scrierile literare la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în cele dintîi decenii ale celui următor, formele cu *-u* nu s-au impus în ochii scriitorilor contemporani, dinaintea lui Heliade Rădulescu. Explicaţia trebuie căutată, înainte de toate, în prestigiul literar, în general puţin important, de care s-au bucurat cei ce le puneau în circulaţie (observaţie valabilă chiar în cazul lui Iorgovici, cel mai însemnat cărturar bănăţean al vremii, scos din uitare de Heliade Rădulescu, care i-a retipărit *Observaţiile* în *Curierul românesc* din 1839). E demn de remarcat, apoi, faptul că înşişi bănăţenii foloseau cu timiditate noile forme. Norma literară, veche de secole, era puternică şi-i obliga să o respecte, fie şi în parte. În *Gramatica* sa, Diaconovici-Loga considera amîndouă formele corecte, de vreme ce recomanda, alături de *aveau*, *erau*, *luau*, pe *bătea*, *auzea*, *se mira*. Dacă Damaschin Bojincă acordă inovaţiei un mai mare credit decît ceilalţi, tot el scrie fraze ca următoarea : *catolicii nicidecum* **nu putea** *să sufere pre luterani din urgia legii şi pentru acea în tot locul şi oriunde* **putea** *îi* **alerga** *şi îi* **măscărea** (*Diregătoriul bunei-creştere*, Buda, 1830, p. 127) sau alternează formele în *Respunderea desgurzătoare* : *începură unii scriptori. . . a numi pre români vlahi, cînd* **scria** *orece despre dînşii, deşi prea luminat* **ştiau**. . . (*Prefaţă*, p. 3). Nu e lipsit de semnificaţie faptul că în *Fabulele* lui Ţichindeal (alt bănăţean reeditat de Heliade) n-am întîlnit forme cu *-u*, deşi scriitorul le avea în graiul său, dovadă că le întrebuinţa cîteodată, în graba condeiului, în scrisori (1816: *numeau* ; C. Bodea, *op. cit.*, p. 209). E o dovadă în plus că, atunci cînd apăreau în faţa marelui public, mulţi dintre scriitorii timpului înţelegeau să renunţe la particularităţile regionale de limbă.

Luată de la bănăţeni, din scris sau din graiul viu, de către Heliade Rădulescu, noua formă de imperfect a fost recomandată de acesta pentru a fi acceptată de limba literară a tuturor românilor. Ea trebuia preferată celei vechi, fiind „gramaticeşte" mai corectă, întrucît desfiinţa omonimia supărătoare a celor două persoane ale imperfectului. Prestigiul imens de care s-a bucurat Heliade în mişcarea culturală a vremii a făcut ca forma cu *-u* să se impună în limbă, aşa cum s-au impus şi alte recomandări ale sale (*a*, nu *au* la ind. p.c. 3 sg. al verbului auxiliar *a avea*, suf.*-or*, nu*-oriu* etc.). Impunerea noilor forme s-a făcut treptat, nu fără unele rezistenţe nemărturisite. Deşi forme cu *-u* se întîlnesc şi la el, însuşi

[30] *Călătoriile în Rusia ale preotului bănăţean Mihail Popovici (1770–71)*, publicate de N. Iorga, Arad, 1901.

Heliade a continuat să aplice vechea normă mulți ani după ce propusese schimbarea ei [31]. Dar ceea ce nu făcea maestrul, făceau discipolii, iar aceștia erau numeroși în epoca aceea și puteau fi întîlniți, deopotrivă, în Muntenia, Moldova și Transilvania. Începînd cu cel de-al cincilea deceniu al secolului trecut, formele analogice de imperfect apar în număr din ce în ce mai mare în scrierile tipărite în cele trei țări române. Vom da în continuare cîteva exemple, dintre cele mai vechi, menționînd că lista poate fi oricînd lărgită:

Muntenia: probabil I. Heliade Rădulescu: *aveau* (*Curier de ambe sexe*, period IV, 1842—44, p. 93, 129), *erau* (*ibidem*, p. 130, 155), *lăsau* (*ibidem*, p. 155), *se sfătuiau* (*ibidem*, p. 98); I. Genilie: *credeau* (*Universul*, 1845, p. 5), *erau* (*ibidem*, p. 4; 1847, p. 81), *făceau* (*ibidem*, 1847, p. 81), *se împărtășeau (ibidem)*, *scriau* (*ibidem*, 1845, p. 8), *trăiau* (*ibidem*, p. 4), *zăceau (ibidem)*; Gr. Alexandrescu: *erau* (*Suvenire și impresii, epistole și fabule*, 1847, p. 21), *jertfeau* (*ibidem*, p. 89), *slujeau* (*ibidem*, p. 190), *smălțuiau* (*ibidem*, p. 39), *treceau* (*ibidem*, p. 89), *ziceau* (*ibidem*, p. 23) [32]; A. Zane: *credeau* (*Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1847, p. 382); I. Văcărescu: *dau* (1848; vezi *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1958, p. 64).

Moldova: Ion Ionescu de la Brad: *duceau* (*Propășirea*, 1844, p. 82), *erau (ibidem)*, *lipseau* (*ibidem*, p. 83), *se plăteau* (*ibidem*, p. 82); A. Russo: *aveau* (*România literară*, 1855, p. 159); A. Hurmuzachi: *se îngrijeau* (*ibidem*, p. 293), *puteau (ibidem)*; C. Negruzzi: *defăimau* (*Păcatele tinerețelor*, 1857, p. 68), *deschideau* (*ibidem*, p. 317), *erau* (*ibidem*, p. 129), *înrîureau* (*ibidem*, p. 254), *ședeau* (*ibidem*, p. 129), *se vedeau* (*ibidem*, p. 79), *veneau* (*ibidem*, p. 122); Gh. Asachi: *călătoreau* (*Fabule*, ed. IV, 1862, p. 17), *duceau (ibidem)*, *opinteau* (*ibidem*, p. 49), *stau (ibidem)*.

Transilvania: I. I. Many: *cîntau* (*Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1845, p. 137); Al. Papiu-Ilarian: *aflau* (*ibidem*, 1851, p. 326), *aveau (ibidem)*, *erau* (*ibidem*, p. 325), *purtau* (*ibidem*, p. 326), *se sculau (ibidem)*; T. Cipariu: *treceau* (*Compendiu de gramateca limbei române*, 1855, p. 94) [33].

Vechile forme, fără desinența *-u*, încep să fie tot mai puțin folosite, iar procesul se accentuează după 1860, spre a fi practic încheiat spre sfîrșitul secolului. Faptul acesta se oglindește, cum nu se poate mai bine, în gramaticile apărute după 1840. Am văzut mai sus, că prima gramatică în care sînt notate noile forme este aceea a bănățeanului C. Diaconovici-Loga (1822). În anii următori, forme cu *-u* pot fi întîlnite numai în gramaticile lui Alexi (1826) [34] și a lui Seulescu (1833) [35]. Așa cum am văzut mai sus, prima dintre ele este lucrată după modelul gramaticii lui Loga, iar a doua l-a notat pe *-u* cu siguranță tot din scrierile bănățenilor [36].

[31] Vezi G. Ivănescu, *loc. cit.*, p. 30.

[32] Vezi pe larg I. Fischer, *Aspecte ale evoluției morfologiei românești literare în variantele poeziilor lui Grigore Alexandrescu*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", București, 1958, p. 287—288.

[33] Evident, n-am inclus în rîndul scriitorilor de peste munți pe bănățeni și pe cei originari din regiunile vecine cu Banatul.

[34] Ioan Alexi, *Grammatica daco-romana*, Viena, 1826.

[35] G. Seulescul, *Gramatică românească*, partea I etimologhică, Iași, 1833.

[36] Vezi mai jos, p. 92, nota 46.

Celelalte gramatici apărute în perioada 1830—1840 prezintă peste tot numai formele fără *-u*, astfel gramaticile lui Pleşoianu (ed. a II-a, 1833), Clemens (ed. a II-a, 1836), Vaillant (1836 şi 1840), A. T. Laurian (1840), Iordache Golescu (1840), precum şi gramaticile anonime tipărite la Bucureşti (1835) şi Braşov (1838) [37]. După 1840, pînă spre 1860, continuă să apară gramatici care înregistrează numai formele etimologice. În această categorie intră lucrările lui Blažewicz (1844), C. Platon (1845), Iszer (1846), Massim (1854), Hill (1858) şi Stilescu (ed. a III-a, 1861) [38]. Ambele forme (cu *-u* şi fără *-u*) se întîlnesc în gramaticile lui Ianoviciu (1851), Cipariu (ed. a II-a, 1855), G. I. Munteanu (1860), Pontbriant (1874), Manliu (1874) [39]. Numărul gramaticilor apărute după 1840, care notează numai formele literare de astăzi, este în continuă creştere, cu cît ne depărtăm de jumătatea secolului. Cităm, în această ordine, gramaticile lui P. M. Cîmpeanu (1848), N. Bălăşescu (1848), A. Pumnul (1864), St. Neagoe (1869), N. I. Mihelţeanu (1870) [40]. Examinarea ediţiilor succesive ale unor lucrări subliniază procesul de înlocuire treptată a vechilor forme. Astfel, gramatica lui C. I. Platon, care în prima ediţie (1845) nota numai formele etimologice, adaugă la acestea şi formele noi, cu *-u*, în ediţia a doua (1851). *Gramatica rumânească* anonimă apărută la Bucureşti în 1835 nu înregistrează decît forme fără *-u*, pentru ca în cea de a XII-a ediţie (1853) să noteze numai formele moderne. După 1874, toate lucrările pe care le-am consultat [41], cu excepţia *Cărţii de citire* a lui Lambrior (1882), notează la persoana a III-a plural a imperfectului numai formele literare de astăzi.

Se poate spune, aşadar, că în ultimele două decenii ale secolului trecut, inovaţia bănăţenească ajunsese, după aproximativ o sută de ani de la pătrunderea ei în limba scrisă, singura formă literară [42]. Astfel o

[37] G. Pleşoian, *Cele dintîi cunoştinţe pentru învăţătura tinerilor şcolari*, ed. a II-a, Craiova, 1833, Andreas Clemens, *Walachische Sprachlehre*, ed. a II-a, Sibiu, 1836, I. A. Vaillant, *Grammaire vallaque*, Bucureşti, 1836, idem, *Grammaire roumâne*, Bucureşti, 1840, A. T. Laurian, *Tentamen criticum*, Viena, 1840, I. Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticeşti*, Bucureşti, 1840, fără autor, *Gramatică rumânească*, Bucureşti, 1835, fără autor, *Grămatică românească şi nemţească* (tipărită de R. Orghidan), Braşov, 1838.

[38] T. Blažewicz, *Theoretisch-praktische Grammatik der daco-romanischen*, Lemberg, 1844, C. Platon, *Manual de gramatică română*, Iaşi, 1845, Andreas Iszer, *Walachische Sprachlehre*, Sibiu, 1846, I.C. Massimu, *Elemente de gramatică rumână*, Bucureşti, 1854, G. Hill, *Gramatica limbei române*, Bucureşti, 1858, V. Stilescu, *Elemente de grammatica română*, ed. III, Bucureşti, 1861.

[39] V. Ianoviciu, *Gramatica limbei româneşti*, Viena, 1851, G. I. Munteanu, *Gramatică română*, Braşov, 1860, R. de Pontbriant, *Noua gramatică rumânească*, Bucureşti, 1874, I. Manliu, *Curs elementar... de gramatica română*, Bucureşti, 1874.

[40] P. M. Cîmpeanu, *Gramatecă românească*, Iaşi, 1848, N. Bălăşescu, *Gramatică română*, Sibiu, 1848, A. Pumnul, *Grammatik der rumänischen Sprache*, Viena, 1864, St. Neagoe, *Gramatica română*, Bîrlad, 1869, N. I. Mihelţeanu, *Gramatică română*, ed. a II-a, Sibiu, 1870.

[41] I. Circa, *Gramatica limbei româneşti*, Bucureşti, 1878, M. Strajan, *Manual de gramatica limbei române*, Bucureşti, 1880, N. Pilţia, *Gramatica limbei române*, Braşov, 1881, G.S. Stoicescu, *Manual de gramatică românească*, ed. a II-a, Bucureşti, 1881, I. I. Romanescu, *Manual de gramatica limbei române*, Ploieşti, 1883, Ilarion Puşcariu, *Limba maternă. Curs metodic de gramatica românească*, ed. II, Sibiu, 1894, Maxim Pop, *Gramatica limbei române*, ed. II, Braşov, 1892, A. Lambrior, *Gramatica română*, Iaşi, 1892, I. Suchianu, *Gramatica limbii româneşti*, Bucureşti, 1895, A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897, Gh. Adamescu şi M. Dragomirescu, *Curs de limba română*, Bucureşti, 1900.

[42] Desigur, izolat, formele etimologice pot fi întîlnite la unii scriitori şi după această dată.

priveşte Tiktin în *Rumänisches Elementarbuch*, după cum am avut prilejul să vedem la începutul acestui articol.

7. Rămîne să explicăm, în cele ce urmează, răspîndirea actuală a fenomenului în diferite provincii româneşti. Am văzut, într-unul din paragrafele precedente, că, astăzi, desinenţa *-u* la pers. 3 pl. a indicativului imperfect poate fi întîlnită nu numai în Banat, ci şi, în arii mai întinse sau mai reduse, în Moldova, Transilvania şi Muntenia. Aşadar, după ALR, *-u* din limba literară pare a proveni atît din graiul bănăţean, cît şi din alte graiuri dacoromâne.

Care este vechimea formelor cu *-u* din celelalte provincii româneşti, în afara Banatului? Oare formele înregistrate după 1840 la scriitorii din Muntenia, Moldova şi Transilvania sînt de origine bănăţeană, intrate pe cale cărturărească, sau au pătruns din graiul vorbit în aceste provincii?

Pentru a primi un răspuns satisfăcător la aceste întrebări, trebuie, înainte de toate, să ţinem seamă de faptul că *Atlasul lingvistic român* reflectă situaţia existentă în graiurile dacoromâne în anii 1930—1937, iar nu cu un secol înainte. Răspîndirea unui fenomen, chiar pe arii întinse, nu e, în mod obligatoriu, o probă a vechimii lui. Aşa cum am văzut mai sus, textele neliterare dintre 1780—1840 provenind din alte regiuni decît Banatul, nu prezintă decît formele etimologice, dovadă că în această perioadă graiurile dacoromâneşti, cu excepţia celui bănăţean, nu cunoşteau încă inovaţia. După cît se pare, ea nu se răspîndise în limba populară din Moldova, Muntenia şi Transilvania (exceptînd regiunile vecine cu Banatul ale acestei din urmă provincii) nici la sfîrşitul secolului trecut. O dovadă, îndeajuns de concludentă, a acestei afirmaţii, ne-o oferă monografiile dialectale ale lui Weigand, publicate între 1896 şi 1902. În cursul anchetelor pe care le-a întreprins în ultimul deceniu al secolului trecut şi în primii ani ai celui următor, lingvistul german a întîlnit formele cu *-u* numai în Banat şi Crişana, îndeosebi în regiunile limitrofe cu Banatul: „die dritte Person pl. lautet im ganzen Banate auf *-au* aus, wie in der Schriftsprache, welche Form keine „invenţie a literaţilor" (Tiktin, *Gramm.*, p. 166) ist, sondern eine weitverbreitete dialektale, natürlich analogisch gegenüber der älteren lautlichen auf *-a*" [43].

Pretutindeni în celelalte provincii româneşti, în Muntenia, Transilvania, Maramureş, Moldova sau Dobrogea, Weigand a înregistrat numai forme fără *-u* [44].

Ştim în ce condiţii şi-a făcut Weigand anchetele dialectale şi umbra de îndoială cu care privim astăzi unele rezultate de amănunt ale cercetărilor sale e, adeseori, justificată. În cazul de faţă însă, afirmaţiile sale sînt categorice şi au în vedere o chestiune importantă a morfologiei limbii române. E greu de presupus că la 1890—1900 fenomenul să fi fost răspîndit pe arii mai largi, iar lingvistul german să fi ignorat complet acest lucru.

[43] *Der Banater Dialekt*, în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig* III, 1896, p. 241; cf. *Körösch und Marosch-Dialekte*, în *Jahresbericht*... IV, 1897, p. 296, *Samosch- und Theiss-Dialekte*, în *Jahresbericht*... VI, 1899, p. 37.

[44] Vezi *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, în *Jahresbericht*... VII, 1900, p. 55, *Die Dialekte der grossen Walachei*, în *Jahresbericht*... VIII, 1902, p. 277 („überall *á* in III pl. nicht *au* wie im Banat"), *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, în *Jahresbericht*... IX, 1902, p. 191.

Dacă acceptăm constatările lui Weigand (la care pot fi adăugate afirmaţiile lui Tiktin, citate mai sus), atunci răspîndirea actuală a formelor cu *-u* se datorește, după toate probabilităţile, influenţei limbii literare. S-ar putea însă obiecta că influenţa românei literare asupra graiurilor a fost destul de slabă în primele decenii ale secolului curent pentru a explica răspîndirea în arii uneori atît de extinse a fenomenului. Putem, de aceea, presupune că în unele părţi ale Dacoromaniei (în special în Moldova) erau create, din secolul al XIX-lea, condiţiile pentru înlăturarea omonimiei dintre cele două persoane ale imperfectului. Nu este exclus ca în aceste regiuni *-u* să fi apărut independent de limba literară, în puncte izolate, încă din secolul al XIX-lea, nefiind, astfel, înregistrat de Weigand [45]. Limba literară nu ar fi făcut în aceste părţi decît să dea o mai mare extindere fenomenului.

8. O dată stabilit faptul că *-u* a apărut în Banat în secolul al XVIII-lea, să vedem în lumina acestor constatări care dintre opiniile privitoare la originea morfologică a acestei desinenţe trebuie considerată exactă.

Avem toate temeiurile să credem că *-u* final dispăruse spre jumătatea secolului al XVIII-lea din Banat. Textele literare şi documentele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prezintă numeroase cuvinte terminate în consoană, alături de altele, care, în virtutea tradiţiei, sînt scrise încă cu ъ. Chiar aşa-numitul „*u* şoptit", care formează arii în Transilvania şi Muntenia, nu a fost notat, astăzi, în Banat [46]. Avem, prin urmare, suficiente motive să respingem opinia, de altminteri destul de vag formulată, a lui Tiktin.

După Puşcariu şi *Gramatica Academiei R.P.R.*, *-u* ar proveni de la pers. 3pl. a auxiliarului *a avea* (folosit enclitic). Pentru ca ipoteza să fie

---

[45] Astfel, într-un document moldovenesc din 1834, provenind din regiunea Dorohoiului, întîlnim *să giurau, făceau* (SD XIX, p. 39), dar nu este exclus ca în acest caz să avem a face cu literarizări datorate editorului sau tipografilor, întrucît în sute de alte documente şi tipărituri moldovene dinainte de 1840 nu întîlnim decît forme etimologice. De aceea, nu credem că formele cu *-u*, înregistrate de Seulescu în gramatica sa din 1833, provin din graiul moldovenesc. Pretutindeni în scrierile sale, anterioare sau posterioare gramaticii, Seulescu foloseşte *numai* formele etimologice, fără *-u*. Astfel, în *Întîiele cunoştinţe de litere şi de idei pentru tinerimea şcoalelor începătoare*, Iaşi, 1832, notăm : *afla, se păstra, se slobozea* (p. 44), *mînca, aştepta* (p. 45), *îniepta, repeza*, (p. 48) ; în *Fabule în versuri seau Foezii alegorice*, Iaşi, 1835 : *făcea, putea* (p. 8), *privea* (p. 9), *cerea* (p. 12), *să chema, se scărmăna* (p. 31) ; la fel în *Hronologhia şi istoria aniversală prelucrată pe scurt*, Iaşi, 1837: *avea, depunea* (I, p. XX), *aducea* (I, p. XXI), *putea* (I, p. 42), *avea* (II, p. 337), *era* (II, p. 392). Seulescu a luat formele cu *-u* fie din gramatica lui Loga, fie, mai probabil, din scrierile lui D. Bojincă, foarte răspîndite la Iaşi (vezi L. Ghergariu, *Limba scrierilor lui Damaschin T. Bojincă*, în CL VIII, 1963, 1, p. 127). De altfel, în 1833, anul apariţiei gramaticii lui Seulescu, D. Bojincă se găsea la Iaşi. Pe lîngă formele notate în Moldova am mai întîlnit, în documentele dinainte de 1840, una singură provenind din alte părţi decît Banatul : *aveau* (1826, regiunea Făgăraşului ; SD XII, p. 212). Făgăraşul nu e însă prea departe de limita estică a ariei bănăţene (cf. S. Puşcariu, *Der Dialekt des oberen Oltthales* în *Jahresbericht*... V, 1898, p. 178, unde se înregistrează forma *cîntau*, întîlnită în localităţile Crihalna şi Galaţi).

[46] Vezi, de exemplu, ALRM I, h. 73, 254, 269, 343 ; cf. P. Neiescu, *Un arhaism în fonetismul din graiul bănăţean*, în CL VIII, 1963, 1, p. 45—47.

justă, ar trebui ca, în regiunea unde s-a produs inovația, auxiliarul *a avea* să aibă la pers. 3 sg. forma *a*, iar la pers. 3 pl. *au* (numai din opoziția acestor forme vorbitorii ar fi putut considera pe *u* din *au* drept marcă a pluralului). Astăzi în Banat se spune în mod curent *el o cîntat*, *ei or cîntat*. *O*, de la singular, provine în mod sigur din *au* (el *au cîntat*) [47], formă general răspîndită în secolul al XVI-lea și folosită în limba literară din toate provinciile pînă în secolul al XIX-lea. Tot forma *o* a rezultat din *au* de la plural în Transilvania centrală și nordică și în Moldova, unde se spune (ei) *o cîntat*. *Or*, la pers. 3 pl., răspîndit în Banat și în regiunile învecinate ale Crișanei și Transilvaniei propriu-zise [48], pe o arie aproximativ la fel de extinsă ca aceea a lui *-u* de la imperfect, pers. 3 pl., este o formă refăcută după viitor, 3 pl. *or*, pentru a se înlătura omonimia celor două persoane ale auxiliarului *(*el, ei *o cîntat)* [49].

Trecerea lui *au* la *o* în Transilvania s-a făcut încă din secolul al XVII-lea. Într-un document ardelean, de la începutul acestui secol, întîlnim : *o rămas* (3 sg.), *o dat*, *o fost*, *s-o lăpădat*, *s-o lăsat*, *o rămas*, *o socotit* (3 pl.) [50]. Deși norma literară (el, ei *au cîntat*) exercită o influență puternică, formele noi de sg. și pl. (cu *o*) pot fi întîlnite într-un număr din ce în ce mai mare în textele neliterare din secolul al XVIII-lea provenind din Ardeal. Notăm astfel : Poplaca, raionul Sibiu, după 1680 : *o dat*, *o făcut* (pl. ; SD XIII, p. 151) ; Peri, Maramureș, 1700 : *o datŭ* (sg. ; SD XIII, p. 143) ; Porcești, raionul Sibiu, 1702 : *o cumpărat* (sg. ; SD XIII, p. 152) ; Poiana (probabil a Sibiului), raionul Sebeș, după 1750 : *o datu* (pl. ; SD XIII, p. 146) ; Răhău, raionul Sebeș, 1761 : *l-o datŭ* (sg. ; SD XIII, p. 154) ; Alba-Iulia, 1768 : *s-o arătatu* (sg. ; SD XIII, p. 33) ; Giulești-Maramureș, raionul Sighet, 1781 : *o datŭ*, *o pletit* (SD XII, p. 263) etc. Deși am avut la dispoziție un număr mic de texte, forma *o* (la sg. și pl.) poate fi întîlnită și în Banat și Hunedoara vecină, în secolul al XVIII-lea și în primul deceniu al celui următor, adică în perioada cînd formele de imperfect cu *-u* au luat naștere și au apărut pentru întîia oară în scris : Ogradina-Veche, raionul Orșova, 1732 : *o cumpărat-o* (IPB, p. 86) ; Bulbuc, raionul Orăștie, 1751 : *o datŭ* (SD XIII, p. 104) ; Hațeg, 1787 : *o fugit* (ICH, p. 31) ; *s-o tijeltuit* (ICH, p. 31 ; = s-o cheltuit), 1808 : *o betut*, *o tras*, *o tunat* (ICH, p. 46).

Ținînd seama de aceste atestări, ca și de acelea provenind din diferitele puncte ale Transilvaniei, putem presupune că, în cursul secolului al XVIII-lea, poate chiar mai devreme, auxiliarul *au* (3 sg.) a trecut

---

[47] Vezi G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, p. 244.

[48] Vezi R. Todoran, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL VI, 1961, 1, p. 65, h. 10.

[49] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, Iași, 1943, p. 143 ; cf. J. Byck, *Doubles désinences en roumain*, în BL IV, 1936, p. 201, I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 89. De remarcat tendința manifestată de graiurile din Banat de a crea forme analogice la verbe (*făceau*, *or făcut* etc.).

[50] P. P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu* (1470—1653), București, 1938, p. 37.

în Banat la *o* [51]. Că așa stau lucrurile, ne-o dovedesc și formele de pers. 3 pl. cu *or* care apar după 1780 în documentele cercetate de noi: Cornea, raionul Orșova, c. 1787–1801: *s-orŭ predat* (IPB, p. 105); 1789: *orŭ lucratŭ* (IPB, p. 110); Hațeg, c. 1795: *szor empekat* (ICH, p. 36; = *s-or împăcat*), *or foszt* (ICH, p. 36); 1808: *or fosst* (ICH, p. 45); Nerău, raionul Sînicolaul-Mare, 1816: *s-or făcut*, *or perit*, *or murit* (Gh. Cotoșman, *Din trecutul Banatului. Comuna și bisericile din Nerău*, cartea V, Timișoara, 1935, p. 552). Fenomenul poate fi mai vechi decît 1780 (și, cu siguranță, așa stau lucrurile), dar în culegerile de documente pe care le-am avut la îndemînă, textele bănățene anterioare anilor 1770–1780 sînt rare, iar cele din prima jumătate a secolului al XVIII-lea abia dacă se întîlnesc. Oricum, apariția lui *or* presupune trecerea prealabilă a lui *au* de la pl. la *o* și, implicit, o perioadă destul de lungă cînd s-a spus *el o cîntat*, *ei o cîntat*. Iar dacă acest *or* provine din lat. *habuerunt* cum crede Fl. Sădeanu [52], atunci el e folosit în Banat din cele mai vechi timpuri, deci auxiliarul *a avea*, prez. ind. 3 pl. nu putea oferi un *u* necesar creării formei noi de imperfect pers. 3 pl.

Ceea ce se poate spune cu deplină siguranță este că în secolul al XVIII-lea auxiliarul *a avea* nu prezenta, în nici un caz, în Banat, la ind. prez. pers. 3 sg. și pl. formele *a*, *au*, din opoziția cărora să se fi desprins desinența *-u*, semn al pluralului. Prin urmare, opinia lui Pușcariu (reluată de *Gramatica Academiei R.P.R.*) nu se susține.

Singura ipoteză valabilă rămîne cea a lui Densusianu–Rosetti, după care *-u* de la imperfect provine de la pers. 3 pl. a verbului predicativ *a avea* (eventual și a verbelor *a lua*, *a da* etc., cum susține *Gramatica Academiei R.P.R.*). *Au* este forma normală, etimologică, provenită din lat. *habunt*, iar formele (ei) *iau*, *dau*, *stau* etc., a căror desinență (*-u*, analogică) n-a fost încă suficient lămurită, pot fi întîlnite încă în primele texte românești din secolul al XVI-lea (inclusiv *Palia de la Orăștie*, care reflectă graiul vorbit în Banat și Hunedoara vecină). După acest *-u* s-au orientat bănățenii atunci cînd în secolul al XVIII-lea au început să folosească formele noi de imperfect pers. 3 pl.

9. Vom spune, în încheiere, că desinența *-u* este o creație analogică, făcută după modelul verbului predicativ *a avea* (ei *au*) și al verbelor *a da*, *a sta* etc. (ei *dau*, ei *stau* etc.), pentru a înlătura omonimia dintre persoanele 3 sg. și pl. ale imperfectului. Inovația s-a produs în Banat, probabil în cursul secolului al XVIII-lea. Spre sfîrșitul acestui secol ea poate fi întîlnită în documente și, sporadic, în texte literare provenind din această provincie. Preluată de la bănățeni de I. Heliade Rădulescu noua formă este propusă spre a fi adoptată de limba literară a tuturor

[51] Desigur, în stadiul actual al cunoștințelor noastre de dialectologie istorică românească, nu putem preciza extinderea fenomenului pe teritoriul Banatului în secolul al XVIII-lea; izolat, *au* a fost notat și în zilele noastre (vezi G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, p. 244, ALR, I, h. 283, p. 77).

[52] *Traces de passé composé absolu en roumain*, în „Recueil d'études romanes", Bucarest, 1959, p. 315–320.

românilor. Sub influența lui Heliade, formele cu *-u* încep să se răspîndească pe o scară din ce în ce mai largă la scriitorii din toate provinciile românești. Considerată drept singura formă literară spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, ea este difuzată prin școală, administrație, literatură etc. în graiuri, unde în cel de-al patrulea deceniu al secolului nostru, cunoștea deja o largă răspîndire.

Octombrie 1964

Institutul de lingvistică,
București, Calea Victoriei 194.

ABREVIERI

ICH = N. Iorga, *Un oraș românesc în Ardeal. Condica Hațegului* (1725–1847), București, 1941.
IPB = N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, București, 1940.
SD XII, XIII, XIX = N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*. Vol. XII–XIII (*Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*), București, 1906, vol. XIX, București, 1910.

DESCRIERE STRUCTURALĂ A VERBULUI ROMÂNESC (IV)

DE

VALERIA GUŢU-ROMALO

4. AFIXELE FLEXIONARE VERBALE *

4.0. Descrierea paradigmei verbale are ca punct de plecare diviziunea fundamentală în radical şi flectiv. Unităţile rezultate din această analiză pot fi inventariate şi clasificate ca atare. Pot fi utilizate chiar ca bază în efectuarea clasificării verbelor. Astfel procedează, de exemplu, acad. Gr. Moisil [1], care grupează verbele româneşti în mai multe clase avînd în vedere flectivele considerate global, sau Alf Lombard care discută [2] flectivele diverselor forme verbale fără a distinge diferitele tipuri de afixe.

4.0.1. Radicalul şi flectivul reprezintă însă de obicei grupări de morfeme şi pot fi supuse, la rîndul lor, segmentării.

Radicalul cuprinde adeseori pe lîngă un morfem rădăcină şi anumite afixe derivative. Structura morfemică a radicalului este însă nerelevantă pentru descrierea flexiunii verbale româneşti, deoarece selectarea diverselor flective înregistrate nu este, în general, determinată de structura morfemică a radicalului.

Pertinentă este însă pentru descrierea oricărui tip de flexiune structura morfemică a flectivului. Analiza diverselor flective şi degajarea elementelor morfematice componente se impune mai ales în cazul claselor

---

* Pe inventarul de afixe flexionare rezultat din prezenta descriere se bazează clasificarea în conjugări a verbelor româneşti, clasificare care a constituit obiectul comunicării prezentate în cadrul Conferinţei naţionale de lingvistică românească (13—14 oct. 1964). Textul comunicării se publică în RRL X, 1965, nr. 1—3.

[1] Cf. *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română*, în SCL XI, 1960, 1, p. 7—25.

[2] Cf. *Le verbe roumain*, Lund, 1954.

de cuvinte, care, ca verbul românesc, se caracterizează printr-o paradigmă complexă.

4.0.2. Flectivul, care împreună cu radicalul constituie forma verbală, poate fi segmentat de cele mai multe ori în două sau mai multe unităţi morfemice pentru care utilizăm termenul generic de a f i x.

4.0.3. Formele verbale se deosebesc între ele prin n u m ă r u l afixelor, prin p o z i ţ i a acestora faţă de radical şi prin s t r u c t u r a f o n i c ă a diferitelor flective.

4.0.4. Avînd în vedere poziţia flectivelor faţă de radical, distingem f o r m e l e s i n t e t i c e şi f o r m e l e c u a f i x m o b i l.

4.0.4.1. Formele sintetice presupun cel puţin un afix. Afixele care intră în componenţa formelor sintetice se caracterizează prin p o z i ţ i a e n c l i t i c ă faţă de radical şi prin s u c c e s i u n e a f i x ă şi n e d i s o c i a b i l ă : un anumit afix ocupă în cadrul lanţului de morfeme care reprezintă forma sintetică un anumit loc, totdeauna acelaşi, iar lanţul ca atare nu poate fi întrerupt, forma sintetică neadmiţînd intercalarea de elemente lexicale străine între elementele sale componente.

4.0.4.2. Formele cu afix mobil înglobează în structura lor c e l p u ţ i n d o u ă afixe, din care c e l p u ţ i n u n u l a r e p o z i ţ i e e n c l i t i c ă faţă de radical, împreună cu care alcătuieşte un lanţ morfemic indisociabil. Acest lanţ morfemic indisociabil este asociat în acelaşi timp şi cu unul sau mai multe afixe mobile.

Afixele mobile se caracterizează prin faptul că sînt de obicei p r o c l i t i c e în raport cu radicalul şi prin faptul că sînt m o b i l e faţă de radical : sînt mobile atît în sensul că, de cele mai multe ori, îşi pot modifica poziţia faţă de radical (poziţia obişnuită, în limbajul standard, este cea proclitică, dar nu este exclusă nici poziţia enclitică faţă de radical), cît şi în sensul că lanţul morfemic care reprezintă forma verbală cu afix mobil permite disocierea în punctul de junctură între afixul mobil şi radical : între afixul mobil şi radical se pot intercala diferite elemente lexicale exterioare formei verbale.

Lanţul morfemic alcătuit din radical şi afixul totdeauna enclitic constituie o unitate indisociabilă faţă de orice element străin lanţului morfemic, dar şi faţă de afixul mobil : afixul mobil, în cazurile rare cînd apare în poziţie enclitică nu se poate intercala imediat după radical, ci este postpus faţă de întreaga grupare „radical + afix. . .”, cf. de ex., *văzut-ai* (nu **văz-ai-ut*).

4.0.4.3. Distingem de asemenea, în expunerea care urmează : d e s i n e n ţ e l e, care reprezintă afixele degajabile prin compararea formelor unui timp sau mod (cărora le corespund deci în planul conţinutului valori de număr şi persoană) şi s u f i x e l e, afixe care fac parte din structura formelor sintetice şi care, plasate după radical, caracterizează formele unui timp sau mod faţă de altul reprezentînd, în planul expresiei, diferitele valori ale acestor categorii gramaticale. Afixele mobile, chiar dacă au acelaşi rol, nu le putem numi, din pricina poziţiei faţă de radical, sufixe (şi nici prefixe). Ca atare le vom indica prin termenul generic de a f i x m o b i l.

4.0.5. Din punctul de vedere al flectivelor, paradigma verbală românească prezintă zone în care segmentarea este clară şi neechivocă, şi, dimpotrivă, zone susceptibile de mai multe interpretări, deci de mai multe analize.

4.0.5.1. Astfel printre formele în care flectivul are o structură morfemică clară se numără :

(1) Paradigma *imperfectului*, ale cărui forme permit degajarea, în cadrul flectivului cu care este asociat radicalul, a unui element constant, pe care îl găsim, în exact aceeaşi realizare, în toate cele 6 forme (pe care, avînd în vedere tocmai această caracteristică, îi putem considera sufixul-marcă a timpului) şi un element variabil, exprimînd persoana şi numărul, deci o desinenţă :

afl-á-m	cobor-á-m	rup-eá-m
afl-á-i	cobor-á-i	rup-eá-ø
afla-á-ø	cobor-á-ø	rup-eá-i
etc.	etc.	etc.

(2) Paradigma *perfectului simplu* cuprinde de asemenea, pentru cea mai mare parte a verbelor româneşti, forme cu flectiv clar structurat binar, deci analizabil, ca şi în formele de imperfect, în sufix şi desinenţă :

cobor-î́-i	încep-ú-i	ven-í-i
cobor-î́-şi	încep-ú-şi	ven-í-şi
cobor-î́-ø	încep-ú-ø	ven-í-ø
etc.	etc.	etc.

4.0.5.2. În afară însă de situaţiile în care flectivul are o structură morfemică clară, în cazul unui mare număr de forme, flectivul se pretează la diverse modalităţi de analiză :

(1) O structură dificilă prezintă perfectul simplu al verbelor în *-a*, a cărui paradigmă cuprinde, pe lîngă 5 forme în care flectivul are o structură perfect analogă cu cea a flectivelor de perfect simplu constatate la celelalte categorii de verbe — cf. 4.0.5.1. (2) —, deci s u f i x + d e s i n e n ţ ă : 1. *afl-á-i*, 2. *afl-á-şi*, 3. *afl-á-răm*, 4. *afl-á-răţi*, 5. *afl-á-ră*, şi o formă în care radicalului îi este asociată terminaţia *-ắ* : *afl-ắ*. Această terminaţie derutează, deoarece, deşi fiind reprezentată printr-un element fonic unic, deci fiind neanalizabilă, este diferită fonic de elementul sufixal degajat în cele 5 forme : o formă ca *afl-ắ* poate fi interpretată, cel puţin la prima vedere, ca avînd fie structura : R + ø + *ắ* (în acest caz elementul *-ắ* este considerat desinenţă, deci aparţinînd seriei *-i*, *-şi* etc.), fie structura : R + *ắ* + ø (în această interpretare *-ắ* reprezintă sufixul).

Considerăm mai adecvată a doua interpretare pentru că : (a) forma de pers. a III-a singular a tuturor celorlalte categorii de verbe este caracterizată printr-o desinenţă -ø şi (b) *-ắ* este accentuat ca şi *-ắ-* din celelalte forme.

Acest mod de segmentare impune recunoaşterea unui sufix variabil de perfect simplu /*-á* ~ *ắ-*/ la această categorie de verbe.

Observaţie. Considerarea lui *-ắ* desinenţă nu ajută la evitarea acestei situaţii excepţionale, deoarece şi această interpretare a structurii morfe-

mice impune un sufix variabil, de data aceasta /-á ∼ ø-/. Mai mult decît atît, descrierea se complică prin includerea în seria desinenţelor de perfect simplu, a unei desinenţe -ă, aberantă, dacă avem în vedere toate celelalte verbe.

(2) O dificultate de alt tip apare în analiza formelor de *mai mult ca perfect*. Flectivele acestor forme permit degajarea, fără echivoc, a unei desinenţe precedate de un segment sufixal constant în tot cursul paradigmei mai mult ca perfectului. Secvenţa fonică care reprezintă acest segment sufixal coincide însă în partea sa iniţială, la t o a t e verbele, cu sufixul de perfect simplu : *încep*-u-*i* / *încep*-*use*-*m*, *cobor*-î-i / *cobor*-*îse*-*m*, *ven*-i-*i* / *ven*-*ise*-*m*, *zi*-se-*i* / *zi*-*sese*-*m*, *afl*-a-*i* / *afl*-*ase*-*m* etc. Această particularitate, mai ales că omonimiile au o importanţă deosebită în clasificările morfologice[3], justifică considerarea elementului sufixal ca fiind alcătuit din două sufixe : un sufix omofon cu cel care apare în formele de perfect simplu şi caracterizat distribuţional prin combinarea cu sufixul -*se*- şi un sufix -*se*- specific mai mult ca perfectului (şi diferit de -*se*- care apare în formele de perfect simplu ale unor verbe în -*e*) caracterizat distribuţional prin posibilitatea de a se combina cu sufixele -*u*, -*i*-, -*a*- etc. şi cu o anumită serie de desinenţe : -*m*, -*şi* etc.

(3) Perfect analogă este situaţia formelor de *participiu* ale celor mai multe verbe româneşti : participii de tipul *cîntat*, *coborît*, *venit*, *început* permit degajarea unor flective cuprinzînd două afixe : -*a*+*t*, -*î*+*t*, -*i*+*t*, -*u*+*t*.

(4) Structura binară a flectivelor acestei categorii de participii impune o analiză similară în cazul unor participii ca *rupt*, *prins*, deci : *rup* -ø+*t* ; *prin* -ø+*s*.

(5) Alte probleme pune analiza flectivelor de *prezent indicativ* (şi *conjunctiv*).

Examinarea unor paradigme de tipul :

aflu	cobor	rup
afli	cobori	rupi
află	coboară	rupe
aflăm	coborîm	rupem
aflaţi	coborîţi	rupeţi
află	coboară	rup

pare să justifice degajarea unor flective desinenţiale neanalizabile : -*u*, -*i*, -*ă*, -*ăm*, -*aţi*, -*ă* ; -ø, -*i*, -*ă*, -*îm*, -*îţi*, -*ă*, -ø, -*i*, -*e*, -*em*, -*aţi*, -ø[4] etc.

Posibilitatea de a substitui în flectivele de persoana I şi a II-a plural primul membru al secvenţei fonice prin alte elemente morfemice, prin -*a*-, sufix al imperfectului, de ex. : *aflăm* / *aflám*, *coborîm* / *coborám*, justifică segmentarea acestor flective în două unităţi morfemice : -*ă*- (-*á*-), -*î*-, -í- etc. şi -*m*, -*ţi*.

[3] Cf. L. Hjelmslev, *Sur l'indépendance de l'épithète*, în TCLC XII, 1959, p. 201—202.

[4] Cf. I. Pătruţ, *Despre componenta cuvintelor flexibile ale limbii române*, în LR IV, 1955, p. 69, Al. Ionaşcu, *Morfemul şi structura morfologică a cuvîntului*, în SCL VIII, 1957, 2, p. 141—142.

Elementele finale *-m*, *-ţi* au caracter desinenţial clar.

Mai puţin evidentă este calitatea unităţii morfemice care precedă aceste desinenţe. Vocala care apare între radicalul verbal şi desinenţele de pers. I şi a II-a plural a fost considerată, atunci cînd flectivul era analizat, vocală caracteristică [5] sau sufix [6]. Faptul că poate fi comutat cu un sufix, precum şi omonimia acestui element cu sufixele ocurente în alte forme verbale justifică considerarea lui s u f i x.

Admiţînd structura R + SA + *d* [7] pentru formele A_4, A_5; sîntem obligaţi să analizăm în acelaşi mod formele A_1, A_2, A_3 şi A_6, deci R + + SA + *d*, în care SA = ø — (de ex. : *afl-ø-u*, *afl-ø-i* etc.).

Paradigma de prezent este deci caracterizată printr-un sufix variabil care cunoaşte în mai multe forme o realizare -ø-.

(6) Flectivul formelor A_1, A_2, A_3 şi A_6 poate fi reprezentat şi prin secvenţe fonice mai lungi decît cele înregistrate mai înainte, cf. (5) — :

lucr-ez	răp-esc
lucr-ezi	răp-eşti
lucr-ează	răp-eşte
etc.	etc.

Aceste secvenţe fonice au fost considerate fie ca reprezentînd desinenţe neanalizabile [8] sau ca fiind constituite din două unităţi : un sufix [9] *-ez-*, *-esc-* [10] şi o desinenţă : *-ø*, *-i*, *-ă* etc. Această a doua soluţie se bazează de obicei pe considerente de ordin etimologic.

Distribuţional, flectivele în discuţie nu pot fi considerate unităţi morfematice neanalizabile, deoarece formele A_1, A_2, A_3 şi A_6 de acest tip se opun între ele în virtutea părţii finale, care coincide perfect cu desinenţele degajate în formele de prezent ale verbelor care cunosc o realizare -ø- a sufixului de prezent, adică :

lucr-ez-ø	ca şi	aşez-ø-ø
lucr-ez-i		aşez-ø-i
lucr-eaz-ă		aşeaz-ø-ă.

Ca atare flectivele de acest fel pot fi analizate într-un element morfemic *-ez-*, respectiv *-esc-* sau *-ăsc-* şi o desinenţă, iar aceste elemente, care caracterizează anumite forme de prezent, pot fi considerate r e a l i - z ă r i ale s u f i x u l u i de prezent.

(7) O problemă specifică de analiză pun şi formele de plural ale *perfectului simplu* şi ale *mai mult ca perfectului.*

Flectivul acestor forme verbale cuprinde un element sufixal — vezi (1) şi (2) — şi un segment desinenţial : *-răm*, *-răţi*, *-ră*, specific formelor de plural ale acestor timpuri. Aceste segmente desinenţiale prezintă

---

[5] Cf. acad. Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG II, 1957, p. 15.

[6] *Gram. Acad.*, vol. I, p. 252.

[7] R = radical, SA = sufix de prezent, *d* = desinenţă.

[8] Cf. acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 12.

[9] Cf. I. Pătruţ, *loc. cit.*

[10] Pentru a evita orice luare anticipată de atitudine le-am numit în capitolele anterioare ale lucrării *augmente*.

o parte iniţială comună *-ră-* şi o parte finală, identică cu desinenţele *-m*, *-ţi*, *-ø* care marchează pers. I, a II-a şi a III-a plural în paradigma altor timpuri (cf. de ex. : *încep-e-m*, *încep-e-ţi*, *încep-ø-ø* ; *încep-ea-m*, *încep-ea-ţi* etc.).

Dacă la această constatare adăugăm faptul că pentru unii vorbitori de limba română elementele desinenţiale în discuţie sînt în raport de variaţie liberă cu desinenţele *-m*, *-ţi* şi *-ø* în cadrul formelor de mai mult ca perfect *(găsise-m*, *găsise-ţi*, *găsise-ø*, faţă de *găsise-răm*, *găsise-răţi*, *găsise-ră)* putem analiza elementele *-răm* etc., în două componente *-ră-* şi *-m* etc., prima marcînd pluralul în opoziţie cu singularul.

În acest mod, în formele de perfect simplu şi mai mult ca perfect, categoria numărului capătă o d u b l ă e x p r i m a r e.

> *Notă* : Faptul că pentru vorbitorii limbii române actuale *-ră* reprezintă o marcă de plural neutră în ce priveşte persoana este dovedit, între altele, de utilizarea acestui element *-ră* în unele graiuri populare pentru a rezolva omonimia supărătoare dintre unele forme de perfect compus. Se înregistrează *(noi) am venitără* — faţă de *(eu) am venit*, *(ei) a venitără* — faţă de *(el) a venit*, în care persoana e marcată prin elementul mobil, iar numărul este exprimat prin prezenţa sau absenţa acestui *-ră*.

4.0.6.1. În expunerea care urmează, inventarierea diferitelor flective se face avînd în vedere diferite zone ale paradigmei verbale reprezentînd timpuri şi moduri, deoarece, de cele mai multe ori, diferitele verbe prezintă forme cu o structură asemănătoare şi, adeseori, chiar flective comune.

Succesiunea în descriere a diverselor forme verbale diferă uneori de cea din gramaticile curente, deoarece este determinată n u m a i de c o m o d i t a t e a expunerii : prezentarea flectivelor diferitelor timpuri şi moduri se face în aşa fel, încît să nu se anticipeze asupra expunerii următoare, ci, dimpotrivă, să se poată folosi în descrierea unei forme verbale constatările făcute anterior.

4.0.6.2. Pentru a simplifica expunerea folosim o serie de prescurtări [11] :

A = prezent indicativ, A′ = prezent conjunctiv, B = imperfect, C = perfect simplu, D = participiu, E = infinitiv, F = gerunziu, G = imperativ, H = mai mult ca perfect. Aceste abrevieri sînt utilizate s i n g u r e — şi în acest caz simbolizează întreaga paradigmă a timpului respectiv — sau sînt însoţite de o cifră (A_2, de ex.) care indică persoana şi numărul : A_2 trebuie citit persoana a II-a singular a prezentului indicativ, C_4 — persoana I plural a perfectului simplu.

R = radical, S = sufix, *d* = desinenţă, T = terminaţie, F = flectiv.

[11] Cele mai multe au fost utilizate şi în capitolele anterioare ale descrierii (vezi SCL XV, 1964, nr. 2, 4, 5).

4.0.6.3. Formulări de tipul „verbe în *-a*", „verbe în *-î*" etc. au în vedere categoria verbelor cu *-a*, *-î* etc., ca terminații de infinitiv; formulări ca „verbe în *-a* (*-ez*)", „verbe în *-i* (*-esc*)" etc. au în vedere verbele cu „prezent slab", adică verbe cu infinitivul terminat în *-a*, *-i*, *-î* și cu sufix de prezent realizat pozitiv în toate cele 6 forme — cf. 4.0.5.2. (6) —.

4.0.6.4. În descrierea flectivelor avem în vedere pronunțarea lor. Pentru a nu complica însă în mod inutil prezentarea faptelor am folosit în notarea flectivelor literele obișnuite în toate cazurile în care acest mod de a proceda nu altera afirmațiile.

4.1. Flectivele

4.1.1. Flectivele imperfectului

Zona imperfectului cuprinde forme sintetice cu structură morfemică clară : formele de imperfect ale tuturor verbelor sînt caracterizate prin terminații care cuprind un sufix și o desinență.

4.1.1.1. Desinențele de imperfect, comune pentru absolut toate verbele, sînt (în ordinea obișnuită a persoanelor) :

/-m/ : *cîntam*, *rupeam*, *vedeam*, *veneam* etc.
/-i̯/ : *cîntai*, *rupeai*, *vedeai*, *veneai* etc.
-ø : *cînta*, *rupea*, *vedea*, *venea* etc.
/-m/ : *cîntam*, *rupeam*, *vedeam*, *veneam* etc.
/-ți/ : *cîntați*, *rupeați*, *vedeați*, *veneați* etc.
/-u̯/ : *cîntau*, *rupeau*, *vedeau*, *veneau* etc.

Omonimia desinențelor de pers. I, singular și plural are ca urmare omonimia formelor B_1 și B_4, deoarece sufixul și radicalul verbal se mențin constante în cursul paradigmei de imperfect.

4.1.1.2. Desinențele fiind comune pentru toate verbele, acestea se diferențiază prin sufixul de imperfect care poate fi realizat ca : /-á-/, /-u̯á-/, /-i̯á-/ sau /-e̯á/.

S_1B : /-a-/ este ocurent :

(a) în paradigma verbelor în *-a* (cu excepția celor cu radical terminat în vocală) : *cînt-a-m*, *lucr-a-m*, *mînc-a-m*, *veghe-a-m*, /veg'-a-m/ [12].

(b) în paradigma verbelor în *-î* : *cobor-a-m*, *hotăr-a-m*.

(c) în paradigma verbelor în *-e* și *-i* cu radicalul de imperfect terminat în /ĉ/ sau /ĝ/ : *făce-a-m* / făĉ-á-m/, *merge* [13] *-a-m* / merĝ-á-m/; *luce-a-i* / luĉ-á-m/, *fuge-a-m* / fuĝ-á-m/.

(d) în formele de imperfect ale verbului *a fi* : *er-a-m*, *er-a-ți* etc.

S_2B : /-u̯á-/ este ocurent în formele de imperfect ale verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă : *continu-a* /kontinu-u̯á/, *lu-a* / lu-u̯á/, *plo-ua* / plo-u̯á/ etc.

---

[12] Consoana palatală /g'/ cu care se termină radicalul verbului *a veghea* e notată ortografic *gh* de cîte ori urmează o vocală prepalatală, *ghe* de cîte ori urmează o vocală medială. Aceeași observație pentru /k'/, de ex. : *a îngenunchea*.

[13] Grupul de litere *ce, ci, ge, gi* notează în acest caz numai un fonem : /ĉ/ sau /ĝ/.

S_3B : /-i̯á-/ este ocurent în paradigma verbelor cu radical terminat în vocală (în afară de cele în *-a* cu radical în vocală labială, cf. /-u̯á-/ : *apropi-a-m* / apropi-i̯á-m/, *mîngî-iá-m* / mîngî-i̯á-m /, *sublini-a-u* / sublini--i̯á-u/, *scri-a* / scri-i̯á/, *contribu-ia-m* / kontribu-i̯á-m /, *ști-a-u* / ști-i̯á-u/, *vo-ia-u* / vo-i̯á-u/ etc.

S_4B : /-e̯á-/ este ocurent în formele de imperfect ale verbelor :

(a) în *-e* (cu excepția celor cu radical terminat în africată prepalatală (cf. /-á-/) : *cred-ea-m* / kred-e̯á-m/, *pun-ea-m, rup-ea-m* etc.

(b) în *-ea* : *av-ea-m* / av-e̯á-m/, *put-ea-m, șed-ea-m* etc.

(c) în *-i* (cu excepția celor avînd radical cu finală vocalică (cf. / i̯á-/) : *pier-ea-u* / pier-e̯á-u/, *fer-ea-u, ven-ea-u* etc.

(d) în formele de imperfect ale verbelor *a da* și *a sta* : *dăd-ea-m, stăt-ea-m.*

4.1.1.3. Repartizarea sufixelor de imperfect se circumscrie în general morfologic și fonetic.

Formele de imperfect au structura :

$$R + SB + dB$$

Sufixul este totdeauna pozitiv. Desinența este -ø, în formele de pers. a III-a sing.

4.1.2. Flectivele perfectului simplu

Flectivele de perfect simplu înglobează două segmente morfemice : un segment sufixal și un segment desinențial. Segmentul sufixal este neanalizabil, reprezintă deci un sufix. Segmentul desinențial poate fi divizat în două unități — cf. 4.0.5.1. (7).

4.1.2.1. D e s i n e n ț e l e de perfect simplu, comune tuturor verbelor, sînt, în ordinea obișnuită a persoanelor :

/-ø+i̯/ : *cîntai, cerui, venii* etc.
/-ø+-ș^i/ : *cîntași, ceruși, veniși* etc.
-ø+-ø : *cîntă, ceru, veni* etc.
/-ră+-m/ : *cîntarăm, cerurăm, venirăm* etc.
/-ră+-ț^i/ : *cîntarăți, cerurăți, venirăți* etc.
/-ră+-ø/ : *cîntară, cerură, veniră* etc.

4.1.2.2. S u f i x e l e de perfect simplu sînt :

S_1C : /-á ~ ắ-/ : sufix variabil ocurent în paradigma verbelor în *-a*, cu radical consonantic : *cînt-a-i, cînt-ă-ø, lucr-a-i, lucr-ă-ø.* Realizarea /-ắ-/ a sufixului este asociată desinenței -ø (pers. a III sg.), /-á-/ apare în toate celelalte forme.

S_2C : /-u̯á ~ u̯ắ-/ ocurent în paradigma verbelor cu radical terminat în /-u/ : *continu-ai* / kontinu-u̯á-i/, *lu-ași* / lu-u̯á-ș^i/, *plo-uă* / plo-u̯ắ/ etc.

S_3C : /-i̯á ~ i̯é-/ ocurent în paradigma verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală (cu excepția lui /u/) : *apropi-ai* / apropi-i̯á-i̯/, *mîngî-ia-și* / mîngî-i̯á-ș^i/ etc.

S_4C : /-á ~ é-/ ocurent în paradigma verbelor în *-a* cu radical terminat în consoană palatală : *veghe-a-și* / veg'-á-ș^i/, *vegh-e-ø* / veg'-é-ø/ și în paradigma verbului *a crea* : *cre-a-i* / kre-á-i̯/, *cre-e* / kre-é/ etc.
Observație. Verbul *a crea* realizează însă în vorbirea multora și pe S_3C : mulți vorbitori ai limbii actuale pronunță / kre-i̯á-i̯/, /kre-i̯é/. Mai ales formele cu /-i̯á-/ se întîlnesc frecvent.

Notă. Variația sufixului de perfect simplu, caracteristică verbelor în *-a*, reprezintă o inovație morfologică care își găsește explicația și justificarea în sistem : forma așteptată de perfect simplu : *(el) cînt-a-ø*, din pricina desinenței -ø și a omonimiei sufixelor, trebuia să fie omonimă cu forma de pers. a III-a singular a imperfectului *(el) cînt-a-ø* — și cu infinitivul *(a cînt-a)*, de altfel. Necesitatea de a evita omonimia explică variația sufixului de perfect simplu, variație care nu afectează decît forma cu desinență -ø, deci singura formă în care omonimia nu era evitată prin prezența desinențelor specifice, comp. : *(eu) cîntam*, / *(eu) cîntai*, *(tu) cîntai*, *(tu) cîntași* etc. Variația sufixului nu s-a propagat dincolo de limitele acestei categorii de verbe pentru că în paradigma celorlalte verbe sufixele care marchează imperfectul și perfectul simplu nu sînt omonime : *cobor-a-ø* / *cobor-î-ø*, *ven-ea-ø* / *ven-i-ø* etc.

S_5C : /-í-/ în cazul verbelor în -î : *cobor-î-i*, *dobor-î-i*, *hotăr-î-i* etc.
S_6C : /-í-/ în paradigma verbelor în *-i* : *pier-i-ø*, *sufer-i-i*, *contribu-i-și*, *ven-i-i-* etc.
S_7C : /-ú-/ în paradigma verbelor :
(a) în -ea : *bă-u-i*, *căz-u-și*, *șez-u-ø*, *văz-u-răm*, *vr-u-i* etc.
(b) în *-e* (o parte) *băt-u-i*, *făc-u-și*, *pricep-u-ø*.
(c) a verbelor *a da* și *a sta* : *dăd-u-i*, *stăt-u-și*.
(d) a verbelor *a ști* și *a fi* : *ști-u-i*, *f-u-și*.
S_8C : /-se-/ apare :
(a) în paradigma unor verbe în *-e* : *adu-se-i*, *ale-se-și*, *frîn-se-ø* etc.
(b) în formele de perfect simplu ale verbului *a fi* : *fu-se-i* etc.

Notă. Verbul *a fi* cunoaște două serii de forme de perfect simplu. Formele celor două serii sînt în raport de variație liberă și au structură diferită atît sub aspectul sufixului (care este /-ú-/ sau /-se-/), cît și în ce privește radicalul *f-* în formele cu sufix /-ú-/, *fu-* în celelalte). Nici unul din cele două sufixe nu apar la alte verbe în *-i* (afară de *a ști*).

Observație. Sufixul *-se-* presupune, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, un alomorf radical caracterizat prin omisiunea părții finale a secvenței fonice care reprezintă radicalul : *du-se-i* față de *duc*, *duc-ă*, *frîn-se-i* față de *frîng*, *admi-se* față de *admit*, *ra-se* față de *rad* etc. În cazul cîtorva verbe, a celor cu radical de infinitiv terminat în vocală,

c/ĉ sau g/ĝ, la perfect apare un radical în care elementul consonantic final este *-p* : *coace* / *cop-se-i*, *suge* / *sup-se-i*, *frige* / *frip-se-i*. În cazul izolat al verbelor *a rupe*, *a scrie*, radicalul de perfect simplu la care se atașează sufixul /-se-/ coincide cu radicalul întregii paradigme : *rup-*, *scri-*.

Celelalte sufixe de perfect nu presupun în general o modificare specifică a radicalului, rataşîndu-se variantei neaccentuate a radicalului verbului (care poate diferi de varianta accentuată numai prin accent sau poate diferi și din punctul de vedere al elementelor fonetice din care e constituită).

4.1.2.3. Formele de perfect simplu au structura :

$$R + SC + d'C + dC$$

SC poate fi constant sau variabil, dar este întotdeauna realizat pozitiv. Desinențele se realizează pozitiv sau negativ : $dC = ø$ în formele C_1, C_2, C_3, $d'c = -ø$ în C_3 și C_6.

4.1.3. Flectivele mai mult ca perfectului

În terminațiile acestui timp putem distinge, de asemenea, o parte care variază în raport cu persoana — segmentul desinențial — și o parte care se menține în cursul paradigmei de mai mult ca perfect — segmentul sufixal. Ambele segmente pot fi divizate în două unități morfemice — cf. 4.0.5.2. (2) și 4.0.5.2. (7).

4.1.3.1. Desinențele de mai mult ca perfect, comune tuturor verbelor, sînt :

/-ø+m/	: *cîntasem*, *cerusem*, *văzusem*, *venisem* etc.
/-ø+ș^i/	: *cîntaseși*, *ceruseși*, *văzuseși*, *veniseși* etc.
-ø+ -ø	: *cîntase*, *ceruse*, *văzuse*, *venise* etc.
/-*ră*+*m*/	: *cîntaserăm*, *ceruserăm*, *văzuserăm*, *veniserăm* etc.
/-ră+ț^i/	: *cîntaserăți*, *ceruserăți*, *văzuserăți*, *veniserăți* etc.
/-ră+ø/	: *cîntară*, *cerură*, *văzură*, *veniră* etc.

Întreaga serie, exceptînd desinența de pers. I singular, o regăsim la perfectul simplu. Aceste două timpuri prezintă deci în 5 forme din 6 aceleași terminații desinențiale. Cum și radicalul este identic în paradigma celor două timpuri, aceste forme (2—6) se deosebesc numai prin elementele sufixale diferite.

4.1.3.2. Elementul sufixal din formele de mai mult ca perfect poate fi segmentat în două unități morfematice, avînd o ordine fixă : primul element este întotdeauna identic ca expresie cu sufixul de perfect simplu, iar al doilea, comun tuturor verbelor, este /*-se-*/. În cazul verbelor cu sufix variabil de perfect simplu omonimia privește realizarea mai generală a sufixului (realizare pe care am menționat-o întotdeauna prima în 4.1.2.2.).

Elementul sufixal *-se-* poate fi precedat deci de :
/-á-/ : *cîntasem, lucrasem, veghiasem* /veg'-áse-m/.
/-u̯á-/ : *continuaseși* /kontinu-u̯áse-ș[i] /, *luaseși* /lu-u̯áse-ș[i] /.
/-i̯á-/ : *apropiasem* /apropi-i̯áse-m/.
/-î-/ : *coborîse, hotărîse.*
/-í-/ : *veniserăm, contribuiserăm, suferiserăm.*
/-ú-/ : *văzuserăți, ceruserăți, dăduserăți, știuserăți.*
/-sé-/ : *aduseseră, aleseseră, prinseseră, rupseseră.*

4.1.3.3. Formele de mai mult ca perfect au deci structura :

$$R + S'H + SH + d'H + dH$$

Sufixele sînt realizate întotdeauna pozitiv. Desinențele se realizează pozitiv sau negativ (d' = ø în formele H_1, H_2 și H_3, d = ø în formele H_3 și H_6).

4.1.4. Flectivele participiului și ale supinului

Participiul și supinul sînt în limba română forme omonime. De aceea pentru simplificarea expunerii vom vorbi în descrierea care urmează numai despre participiu.

4.1.4.1. Terminațiile participiului reprezintă secvențe fonice divizibile în două unități morfemice și pot fi :

T_1D : /-á+t/ : *lucr-a-t, cînt-a-t, veghe-a-t* /veg'-á-t/ etc.
T_2D : /-u̯á+t/ : *lu-a-t* /lu-u̯át/ etc.
T_3D : /-i̯á+t/ : *apropi-a-t* /apropi-i̯á-t/ etc.
T_4D : /-î'+t/ : *cobor-î-t, hotăr-î'-t* etc.
T_5D : /-í+t/ : *auz-i-t, ven-i-t* etc.
T_6D : /-ú+t/ : *văz-u-t, cer-u-t* etc.

Terminațiile de participiu înglobează în cazul acestor verbe un element *-t*, comun tuturor, și un alt element care precedă pe *-t* și este identic ca expresie și ca repartiție cu sufixul de perfect simplu.

T_7D : /-ø +s/ : *ale-s, scri-s* etc.
T_8D : /-ø +t/ : *rup-t, frîn-t* etc.

Terminația T_7D este specifică unei părți a verbelor în *-e* care au /-se-/ ca sufix de perfect simplu.

Terminația T_8D este ocurentă : (a) la o mică parte a verbelor în *-e*, care au /-se-/ ca sufix de perfect simplu ; (b) în forma de participiu a verbului *a fi.*

Verbele care realizează perfectul simplu ca /-se-/ se grupează deci avînd, în vedere terminația de participiu, în două categorii.

Observație. Repartizarea în aceste categorii nu poate fi decît parțial prevăzută avînd în vedere structura fonetică a radicalului : verbele al căror radical de perfect simplu se termină în vocală, ca și cele, foarte puține de altfel cu radicalul terminat în *-l* [14] formează, toate, participiul cu sufixul *-s* : *adus, ales, atras, închis, scris* etc., *muls, zmuls,* iar cele cu

[14] Avem în vedere formele de participiu.

radicalul de perfect simplu terminat în *-p* au toate *-t* ca terminaţie de participiu : *copt*, *fript*, *înfipt*, *rupt*. Celelalte verbe cu sufix de perfect simplu *-se-* (toate au radicalul terminat în *-n*, cele mai multe, sau în *-r*) formează participiul fie cu *-s*, fie cu *-t*. Cele mai multe (27) au *-s* ca sufix participial : *ars*, *mers*, *încins*, *prins* etc. şi numai 3 *(fiert*, *spart* şi *frînt)* au *-t* ca TD.

4.1.4.2. Participiul şi supinul au deci structura :

$$R + T'D + TD$$

din care T'D poate fi pozitiv sau negativ.

4.1.4.3. Participiul este susceptibil de combinarea cu afixe flexionare specifice numelui (în cazurile în care direct sau prin intermediul unui verb copulativ este determinantul unui substantiv) avînd în acest caz o flexiune care nu se deosebeşte nici ca extindere a paradigmei, nici sub aspectul afixelor flexionare de adjective şi anume de adjectivele cu patru forme distincte de tipul *bun*, *bună*, *buni*, *bune*.

4.1.5. Flectivele gerunziului

Formele de gerunziu sînt invariabile sub aspectul persoanei şi al numărului.

4,1.5.1. Terminaţia caracteristică acestor forme poate fi :

T_1F : /-ind/ ocurentă în paradigma verbelor :

(a) în *-a*, avînd radical cu finală consonantică : *cînt-înd*, *lucr-înd*, *săp-înd*, *d-înd*, *st-înd* etc.

(b) în *-î* : *cobor-înd*, *hotăr-înd* etc.

(c) în *-e* şi *-ea* avînd un radical cu finală consonantică : *scoţ-înd*, *rup-înd*, *văz-înd*, *vr-înd* etc.

T_2F : /-u̯ind/ ocurentă în paradigma verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă : *continu-înd*, /kontinu-u̯ind/, *lu-înd* /lu-u̯ind/, *plo-uînd* /plo-u̯ind/ etc.

T_3F : /-ind/ ocurentă în paradigma verbelor :

(a) în *-a* avînd radical cu finală vocalică (cu excepţia celor menţionate la /-u̯ind/) : *tă-ind*, *mîngî-ind*, *apropi-ind*, *speri-ind* etc.

(b) în *-a* cu radical terminat în consoană palatală nonalternantă : *vegh-ind*, *îngenunch-ind* etc.

(c) în *-i* : *fug-ind*, *ven-ind*, *su-ind*, *constru-ind*, *şti-ind*, *fi-ind* etc.

(d) în paradigma verbului *a scrie* (în *-e* cu radical vocalic) : *scri-ind*.

4.1.5.2. Sufixele de gerunziu, cunosc, toate, şi o variantă amplificată cu un /u/ final de cîte ori sînt determinate de forma oblică, atonă a unui pronume personal [15] sau reflexiv : *văzîndu-l*, *arătîndu-i*, *spunîndu-le*, *ducîndu-se* etc.

4.1.5.3. Structura formelor de gerunziu este deci :

$$R + TF$$

[15] Cu excepţia lui *o* : *arătînd-o*.

4.1.5.4. Radicalul neaccentuat al formei de gerunziu coincide în paradigma celor mai multe verbe cu radicalul infinitivului[16], cf. *a cînt-a* : *cînt-înd*, *a lucr-a* : *lucr-înd*, *a lu-a* : *lu-înd*, *a cobor-î* : *cobor-înd*, *a încăp-ea* : *încăp-înd*, *a dur-ea* : *dur-înd*, *a păr-ea* : *păr-înd*, *a ven-i* : *ven-ind*, *a fug-i* : *fug-ind*, *a ieș-i* : *ieș-ind*, *a alcătu-i* : *alcătu-ind*, *a ști-ø* : *ști-ind* etc.

În paradigma unor verbe în *-e*, radicalul gerunziului se deosebește de radicalul accentuat al infinitivului numai prin lipsa accentului: *a rúp-e* : *rup-înd*, *a fiérb-e* : *fierb-înd*, *a țin-e* : *țin-înd*.

Cînd e diferit de alomorful radical realizat în forma de infinitiv, radicalul gerunziului poate fi identic :

— cu alomorful radical realizat în perfectul simplu — e cazul unui număr destul de mare de verbe în *-e* și *-ea* ca *a ședea*, *a cădea*, *a crede*, *a bate*, *a crește* etc.

— cu alomorful radical realizat în forma de pers. I sing. prezent indicativ: *a aduce*, *a ajunge*, *a alege*, *a coase*; *a întoarce*.

— cu alomorful realizat în forma de pers. a II-a sing. a prezentului indicativ: *a roade*, *a scoate*.

În paradigma verbelor *a atrage*, *a rade*, *a sparge* și *a tinde* forma de gerunziu realizează un alomorf radical specific[17].

Octombrie 1964

Facultatea de limbă și literatură română,
București, Ed. Quinet 7

[16] Radicalul gerunziului poate fi comun nu numai cu radicalul infinitivului, ci poate coincide, în același timp, și cu cel al altor forme din paradigmă, cum sînt pers. I și a II-a plural, formele de imperfect etc. (cf. tabelele de repartiție a alomorfelor radicalului, în *Descriere structurală a flexiunii verbale românești* (III), în SCL XV, 1964, 5, p. 528—531). Atunci cînd menționăm o anumită formă avem în vedere toate formele care prezintă același radical. Alegem pentru a le reprezenta una din aceste forme, și anume pe aceea care permite formularea cea mai cuprinzătoare, formularea cu cele mai puține excepții. Precizarea este valabilă și pentru discuția care urmează și care se referă la coincidența radicalului de gerunziu cu cel de pers. I singular a indicativului prezent, cu radicalul participiului etc.

[17] Pentru detalii, vezi *loc. cit.*

GENERAREA DETERMINANȚILOR NOMINALI PREPOZIȚIONALI

DE

LAURA VASILIU

0. Din compararea construcțiilor prepoziționale cu funcție de determinanți ai numelui (constituenți imediați — CI ai grupului nominal — GN) cu construcțiile prepoziționale cu funcție de determinanți ai verbului (CI ai grupului verbal — GV) se observă că între ele există unele corelații :

a. există determinanți nominali [1] identici cu numele predicative sau cu unii determinanți verbali : *calul* **de lemn** — *calul este* **de lemn**, *lupta* **cu taurii** — *lupt* **cu taurii**, *drumul* **la București** — *drumul duce* **la București** ;

b. există determinanți nominali identici cu anumiți determinanți verbali cu singura deosebire că aceștia din urmă au în minus prepoziția *de* : *discuția* **din casă** — *au discutat* **în casă**, *găina* **de pe masă** — *găina stă* **pe masă** [2].

1.1. Date fiind aceste corelații, ne întrebăm care e soluția cea mai convenabilă pentru introducerea determinanților nominali într-o gramatică transformațională.

Considerăm că sînt posibile două soluții :

a. generarea prin reguli de constituenți (RC) [3] a fiecărei serii de determinanți (verbali, respectiv nume predicative, și nominali) în parte ;

---

[1] Pentru scurtarea expunerii, prin determinanți nominali sau verbali vom înțelege de acum încolo determinanți nominali sau verbali *prepoziționali*.

[2] M. Grigorescu-Avram (*Atributul substantival în limba română*, în SCL v, 1954, 1–2, p. 113–114) distinge trei categorii de atribute prepoziționale dintre care două după construcțiile corespunzătoare din cadrul propoziției : „2. atributul... care înlocuiește o propoziție atributivă se construiește cu prepoziții...compuse cu *de* ;... la dezvoltarea atributului în propoziție complementul rezultat nu-l mai are pe *de*. 3. substantivele care exprimă o acțiune verbală... primesc un atribut corespunzător complementului... pe care l-ar avea verbul respectiv ; acest... atribut... se construiește cu prepoziția... cu care s-ar fi construit complementul". În cele ce urmează se va vedea că cele trei categorii (prima este a așa-numitelor „atribute prepoziționale propriu-zise") corespund în mare categoriilor stabilite de noi după modalitatea de generare.

[3] Vom folosi termenul reguli de constituenți — RC pentru termenul corespunzător din limba engleză „phrase structure — PS".

b. generarea prin RC a numelui predicativ şi a determinanţilor verbali şi obţinerea din aceştia, prin reguli de transformare (T), a determinanţilor nominali.

1.2. Soluţia *b* pare preferabilă din două motive :

a. este mai economică întrucît se construiesc reguli C numai pentru determinanţii verbali şi numele predicativ şi apoi, prin cîteva reguli T, se obţine seria determinanţilor nominali ;

b. pune în evidenţă în mod formalizat un fapt de intuiţie şi anume *legătura semantică* dintre determinanţii nominali, pe de o parte, şi determinanţii verbali şi numele predicativ, pe de alta, precum şi apropierea sau *identitatea de construcţie* dintre cele două tipuri de secvenţe [4]. În consecinţă, vom încerca să generăm determinanţii nominali prin reguli T din determinanţii verbali şi din numele predicativ generaţi, la rîndul lor, prin RC.

GRAMATICA DETERMINANŢILOR NOMINALI

2. În cele de mai jos, pentru fiecare regulă T vom da mai întîi structura secvenţelor de constituenţi (structuri de constituenţi — SC) obţinute prin RC la care se aplică regula T respectivă.

După fiecare regulă T vom da exemple şi explicaţii numai atunci cînd le considerăm indispensabile pentru înţelegerea formulelor [5].

3.1. Determinanţi nominali obţinuţi din *nume predicative*.

— SC : $\text{GN}_1 + \text{Cop} + \text{Pr}$ [6] $+ \text{GN}_2$

$\text{GN}_1 + \text{X}$

— RT_1 : (1) $\text{GN}_1 + \text{Cop} + \text{Pr} + \text{GN}_2 \Rightarrow$ [7] $\text{GN}_1 + \text{Pr} + \text{GN}_2$

(2) $\text{GN}_1 + \text{X} \Rightarrow \text{GN}_1 + \text{Pr} + \text{GN}_2 + \text{X}$

Regula T_1 (1) exprimă suprimarea copulei ; regula T_1 (2) integrarea secvenţei obţinute prin regula T_1 (1) în secvenţa a doua din SC.

---

[4] Paul Postal (*Constituent structure : a study of contemporary models of syntactic description*, în IJAL, 30, 1964, 11, pp. 16—17, 23—24) arată că atît construcţiile coordonate cît şi derivaţia endocentrică nu pot fi generate în mod satisfăcător prin reguli PS deoarece duc la construirea de arbori („phrase markers") necorecţi. Argumentarea este susţinută, pentru derivaţia endocentrică, numai cu exemple de grupuri nominale. Din aceasta s-ar putea deduce că grupurile verbale nu sînt considerate construcţii endocentrice şi, deci, obţinerea lor prin reguli PS este posibilă. În felul acesta, teoria lui P. Postal ar fi încă un argument împotriva generării determinanţilor nominali (membri ai unor construcţii endocentrice) prin RC (PS). Nu am încadrat-o totuşi alături de argumentele formulate de noi (vezi 1.2 a şi b) pentru că, în textul citat, nu se spune explicit că grupurile verbale nu sînt construcţii endocentrice şi, deci, nici că nu pot fi generate prin reguli C.

[5] Pentru tehnica regulilor de transformare, vezi Emon Bach, *An introduction to transformational grammars*, New York, Chicago, San Francisco, 1964.

[6] Cop = verb copulativ, Pr = prepoziţie.

[7] Folosim ⇒ pentru a face distincţie între regulile de constituenţi şi cele de transformare (vezi Emon Bach, *lucr. cit.*, p. 63).

— Exemplu :

calul este de lemn $\Rightarrow$ calul de lemn merge
calul merge
culoarea calului e albă
văd calul
vorbesc despre cal
merg pe cal
etc.

3.2. *Prepoziţiile* care apar în funcţie de CI ai numelui predicativ [8] şi ai determinanţilor nominali obţinuţi din el sînt :

— *de* [9] şi toate compusele cu *de* : *de la*, *despre*, *din*, *dinspre*, *dintre*, *dintru*, *de lîngă*, *de pe*, *de pe la*, *de pe lîngă*, *de peste*, *de prin*, *de printre*, *de sub* ;

— *cu*, *după*, *fără*, *în*, *înde*, *la*, *pe*, *pentru*, *peste*, *sub*.

Am distins cele două GN (GN_1 şi GN_2) pentru că aici GN cu funcţie de subiect din primul şir SC trebuie să fie identic cu GN din cel de-al doilea şir.

Am folosit simbolul X în locul tuturor simbolurilor din secvenţa a doua SC care nu sînt GN_1 şi între care este în mod obligatoriu un verb (V) deoarece GN_1 poate fi subiect, atribut, obiect direct sau indirect sau circumstanţial fără ca construcţia determinantului nominal să se schimbe.

4.1.1. Determinanţi nominali obţinuţi din *determinanţi verbali.*

— SC : GN + V + Pr + GN
GN + X

— RT_2 : (1) GN + V + Pr + GN $\Rightarrow$ V + Pr + GN
(2) V + Pr + GN $\Rightarrow$ V suf n[10] Pr + NG
(3) GN + X $\Rightarrow$ V suf n + Pr + GN + X

Prin regula T_2 (1) se suprimă simbolul GN. Regula T_2 (2) exprimă nominalizarea construcţiei din dreapta semnului $\Rightarrow$. Construcţia nominalizată poate să stea în locul oricărui GN.

— Exemplu : Ion luptă cu taurii $\Rightarrow$ lupta cu taurii creşte etc.
uzina creşte
porţile uzinei sînt mari
privesc uzina
vorbesc despre uzină
merg la uzină

4.1.2. În funcţie de CI ai determinanţilor verbali din care se pot obţine determinanţi nominali prin *nominalizarea verbului* pot apărea toate *prepoziţiile.*

Simbolul X a fost folosit din aceleaşi motive ca la 3.1.

---

[8] Din orice nume predicativ prepoziţional se poate obţine un determinant nominal.

[9] Materialul este luat în general din *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, I, p. 321—381 şi completat de noi ori de cîte ori ni s-a părut că construcţiile neînregistrate acolo sînt *posibile*, chiar dacă nu sînt întotdeauna frecvente. Inventarul prepoziţiilor folosit aici este, fireşte, cel din lucrarea menţionată.

[10] V suf *n* = verbul nominalizat printr-un sufix nominal.

4.2.1. SC : aceleaşi ca la 4.1.1.

RT_3 : (1) aceeaşi ca T_2 (1) de la 4.1.1.
(2) V + Pr + GN ⇒ V suf n + *de* + Pr + GN
(3) GN + X ⇒ V suf n + *de* + Pr + GN

— Exemplu: copiii au discutat în casă ⇒ discuţia din casă durează etc.
ploaia durează
în timpul ploii a plecat
ascult ploaia
întreb despre ploaie

4.2.2. *Prepoziţiile* care apar în funcţie de CI ai determinanţilor verbali din care se pot obţine determinanţi nominali prin *nominalizarea verbului* şi *introducerea lui de* sînt : toate prepoziţiile care pot fi compuse cu *de* cu excepţia lui *către* şi *spre* (acestea din urmă se construiesc cu substantive concrete, deci nu cu substantive formate de la verbe).

Pentru X, aceeaşi observaţie ca la 3.1.

4.3.1. SC : GN_1 + rel + V + Pr + GN_2 + X
RT_4 : GN_1 + rel + V+Pr + GN_2+ X ⇒ GN_1+Pr+ GN_2+X

— Exemplu : drumul care duce la Bucureşti e lung ⇒ drumul la Bucureşti e lung etc.
lungimea drumului. . .
văd drumul. . .
vorbesc despre drumul. . .
merg pe drumul. . .

— Exemplu : cămaşa care e făcută din pînză e nouă ⇒ cămaşa din pînză e nouă etc.
culoarea cămăşii. . .
privesc cămaşa. . .
întreb de cămaşa. . .
cos pe cămaşa. . .

Într-o gramatică dezvoltată a limbii române, RT_4 se aplică în mod obligatoriu *după* transformarea prin care se introduc propoziţiile relative.

(Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru T_5 — 4.4.1.)

4.3.2. *Prepoziţiile* care apar în funcţie de CI ai determinanţilor verbali din care se pot obţine determinanţi nominali sînt : *către*, *de la*, *din*, *dinspre*, *dintre*, *dintru*, *înspre*, *întru*, *la*, *pe*, *peste*, *pînă*, *prin*, *printre*, *spre* — cu sens direcţional, *din* şi *dintru* — cu sens instrumental.

Substantivele — CI ai determinanţilor verbali menţionaţi sînt : *drum*, *cărare*, *potecă*, *pod* etc., *pînză*, *mătase*, *in*, *tort*, *piele* etc.

Verbele — centri ai determinanţilor verbali menţionaţi : *duce*, *merge* etc. şi *face*, *confecţiona* etc. Verbele din a doua clasă sînt la pasivul propriu-zis sau la pasivul reflexiv, de aceea, pentru această situaţie, RT_4 se aplică *după* transformarea pasivă.

Pentru distincţia dintre GN_1 şi GN_2, vezi explicaţia de la 3.2.

Pentru X, aceeaşi observaţie ca la 3.1.

4.4.1. SC : aceeaşi ca la 4.3.1.

RT_5 : GN_1+rel+V+Pr+GN_2+ X⇒ GN_1 +*de* + Pr + GN_2+X

— Exemplu : : găina care stă pe masă mănîncă penele găinii. . . / privesc găina. . . / întreb de găina. . . / merg spre găina. . . ⇒ găina de pe masă mănîncă etc.

— Exemplu : şedinţa care se va ţine în sala 2 va dura 3 ore ⇒ şedinţa din sala 2 va dura 3 ore etc.
durata şedinţei. . . / anunţăm şedinţa. . . / întreb despre şedinţa. . .

4.4.2. *Prepoziţiile* care apar în funcţie de CI ai determinanţilor verbali din care se obţin determinanţi nominali cu *introducerea lui de* sînt : toate prepoziţiile compuse cu *de* cu sensurile locale şi temporale : *de către, de după, din, dinspre, dintre, de la, de lîngă, de pe, de pe la, de pe lîngă, de peste, de pînă, de prin, despre, de sub.*

Substantivele — CI ai determinanţilor verbali menţionaţi sînt, în general, cele care exprimă determinări locale şi temporale.

Verbele — centri ai determinanţilor verbali menţionaţi : *se afla, sta, ieşi, duce* etc. şi *se ţine, se fixa* etc.

Pentru distincţia dintre GN_1 şi GN_2, vezi explicaţia de la 3.2.

Pentru X, aceeaşi observaţie ca la 3.1.

5. Din cele de mai sus se vede că determinanţii nominali prepoziţionali pot fi introduşi într-o gramatică transformaţională prin cinci reguli de transformare (dintre care două — a treia şi a cincea — sînt variante ale altor două — a doua şi a patra) aplicate la structurile de constituenţi obţinute prin reguli de constituenţi.

Octombrie 1964

Institutul de lingvistică, Bucureşti, Calea Victoriei 194

INOVAȚII ÎN STRUCTURA DISTRIBUȚIONALĂ A GRUPULUI NOMINAL ROMANIC

NOTE

DE

MARIA MANOLIU

1. *Grupul nominal bisubstantival.* Pentru a construi un grup nominal format din două substantive, vorbitorul de limbă latină putea să aleagă una din următoarele structuri :

1. N_1 [1] $K_1 + N_2K_1$ (a) *via Appia*; (b) *Julius Caesar*
2. $N_1K + N_2R$ (a) *domus pueri*; (b) *noctes diesque*
3. $N_1K \# N_2K$ (#) (a) *Alexander, rex,...*; *Pirus, prunus (,fraxinus)...*
4. $N_1K + R + N_2K$ (a) *homo de plebe*; (b) *pater et filius.*

Limbile romanice păstrează structurile 1, 3, 4 [2], pierd însă posibilitatea de a construi un grup nominal exocentric format din două substantive prin așezarea elementului de relație [3] numai după N_2.

---

[1] N = nume ; K = morfem de caz ; v = verb ; g = genitiv ; # = pauză ; R= element de relație care indică raportul între N_1 și N_2.

[2] De exemplu, structura (1), cu N_2 = nume propriu : fr. *boulevard Saint Michel* — popular *boul. Miche.* —, *musée Rodin*, it. *via Zanella* (dar sp. *calle de Toledo*, rom. *bulevardul Bălcescu*, cu inserarea obligatorie a unui element, *de* în spaniolă ; articolul definit în română, între cele două nume) ; cu N_2 = nume comun : rom. *femeia mamă, pasărea muscă*, fr. *reine mère*, it. *serva padrona*; structura (3) a : rom. *Ionescu, publicistul, scria zilnic*, fr. *Paris, ma ville, ...*, it. *Don Ciccio, il comisario, conduceva l'inchiesta* — în acest caz N_2 este însoțit în mod obligatoriu de un determinant de tip D_1 (vezi § 2) ; b : rom. *Copii, femei treceau pe stradă*, fr. *Femmes, enfants, tous gardaient le silence*, it. *Piante, alberi erano in fiore*; structura (4) a : rom. *casă de lut*, fr. *maison de campagne*; *fils à papa*; it. *la vita in campagna*, sp. (*una*) *bolsa con dinero*; b : rom. *tată și fiu*, fr. *père et fils*, sp. *padre y hijo* etc. (pentru coordonare prin conjuncție în limbile romanice vezi W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes* III, Paris, 1900, § 210—211). În unele cazuri formula N_1K+R+N_2K nu mai este suficientă pentru a forma un grup nominal marcat. Fie N_1, fie N_2, fie amîndouă, cer — în anumite condiții — prezența unui determinant de tipul D_1 = articol, demonstrativ, nedefinit ; cf. rom. *casa copilului — casa unui copil*; *casa acestui copil*; fr. *le* (*ce, un*) *concert de Dimanche n'a pas été réussi.*

[3] Elementul care indică raportul dintre N_2 și N_1.

Observația pare banală dacă ne gîndim la limbile romanice de Apus și la italiană, deoarece acolo morfemele de caz se sincretizează în combinație cu teme substantivale.

În meglenoromână și în aromână apare însă și un morfem de genitiv enclitic. Singur, acesta nu poate niciodată să indice relația dintre substantivele care formează grupul nominal exocentric. Numele modificator este totdeauna precedat de un element de relație : mglr. a *fitšorului mintšun'* ,,minciunile feciorului'', lu *C'rašti fitšor*[4]; ar. *frati-su* a *featil' i*[5].

La prima vedere, dacoromâna — în forma descrisă tradițional — pare a avea o situație cu totul deosebită de a celorlalte limbi romanice și, întrucîtva, mai apropiată de latină : grupul nominal poate fi construit numai din două elemente, ambele substantive comune, dintre care unul este în genitiv : cf. *Casa copilului* (unde N_1 = *casa*, substantiv într-un caz oarecare, K ; iar N_2 = *copilului*, substantiv în genitiv) și *domus pueri* (unde N_1 = *domus* = SK ; iar N_2 = *pueri*, substantiv în genitiv).

O analiză mai amănunțită cu unele mijloace moderne ne permite să descoperim și în acest sector mai multe apropieri între română și celelalte limbi romanice decît între română și latină.

A) În cazul în care N_1 este reprezentat printr-un pronume (evident din categoria celor care permit determinarea prin substantive) alăturarea imediată a unui N_2 este imposibilă. Concatenarea poate avea loc mediat : dacă între N_1 și N_2 se așază articolul genitival Al. (? Ex. : *acesta al mamei*), o prepoziție (*Acesta din casă*; *Fiecare dintre noi* etc.) sau o pauză : *(El, sărmanul, nici nu se gîndea la aceasta!)*. Așadar, dacă N_1 = pronume, structura grupului nominal dacoromânesc se conformează, în mod evident, schemei general romanice.

B) Dacă N_1 este substantiv comun și N_2 = nume în genitiv ($\underline{Ng}$) regulile de combinare sintagmatică permit alegerea uneia din următoarele două posibilități :

(a) S comun + articol definit (L) + Ng : *Cartea copilului.*

(b) S comun + articol genitival (Al) + Ng : *copil al nimănui.*

Ordinea Al + Ng + N este de asemenea posibilă — dar astăzi mai ales în limbajul poetic : *Al casei prag.*

Indiferent de faptul dacă {L} este considerat parte de vorbire — element independent de substantiv — sau simplu afix al substantivului, valoarea lui relațională, distribuția și relațiile sintagmatice sînt esențial diferite de cele ale morfemului de caz latin.

În română, articolul definit, ,,determinarea'', nu poate fi înlocuit pur și simplu prin {zero}, indice al nedeterminării (Nd) — în grupul $N_1 + N_2$. Indicele ,,determinării'', {L}, poate fi substituit prin indicele nedeterminării + AL sau printr-o prepoziție (+ N_2ac.).

---

[4] Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I. *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 203.
[5] Idem, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 543.

Considerăm lanţurile:

(a) SK + L + Ng

(b) SK (Nd) + AL + Ng

(c) D_1 + SK + AL + Ng

(d) SK + (D_1) (L)[6] (Nd) + Prep. + NK

Grupul SK +. . . + Ng este comun secvenţelor (a), (b), (c). Putem scrie dec (SK . . . + Ng) {(L) (Nd + AL) (D_1 + AL)}. Rezultă că, în grupul SK. . . Ng, L intră în aceeaşi clasă de distribuţie cu Nd + Al şi D_1 + Al_1, este, aşadar, echivalent cu o sumă de două elemente: unul, opus clasei de determinative Nd şi D_1, cu valoare de „determinare", cel de-al doilea, {Rg}, comutabil cu Al, indice (parţial) al relaţiei de determinare între N_1 şi N_2.

Deoarece g este un membru al clasei K, la fel cu acuzativul-prepoziţional, care apare după unele prepoziţii, putem simboliza secvenţele b, c, d în modul următor:

KN + (D_1) (Nd) + AL + NK

şi

NK + (D_1) (Nd) + Prep. + NK.

Rezultă că AL şi Prep. pot fi încadrate într-o clasă generală de morfeme R, în baza contextului comun N_1K + (D_1) (Nd) + . . . + N_2K.

Dacă N_2 dispare, în anumite condiţii, N + {L} poate fi substituit prin {Nd} fără a mai fi nevoie de un alt element de relaţie: cf. *Am cumpărat cărţile Ioanei* ~ *Am cumpărat cărţi.* Aceasta înseamnă că articolul definit L prezintă, pe lîngă valoarea sa de „determinare", şi una relaţională de dependenţă {Rg} numai în cazul în care substantivul cu rol de centru îi dirijează genul, numărul şi cazul, iar numele modificator are morfem de genitiv.

Din cele spuse mai sus reiese că şi în dacoromâna contemporană concatenarea a două nume într-un grup nominal exocentric cere apariţia unui element de relaţie R (AL, Rg, Prep., Conj.) înainte de numele modificator.

Spre deosebire de celelalte limbi romanice şi de meglenoromână, dacoromâna prezintă atît ordinea (α) N_1K + R + N_2K, cît şi (β) R + N_2K + N_1K (a se vedea lanţul β mai ales în limbajul poetic: *Al casei prag*).

În vechea franceză şi în română — pînă nu de mult (sec. XVI—XVII), concatenarea se mai putea face şi prin inserarea unui element R, după N_2. De exemplu, v. fr. *le rei gunfanuniers* „gonfalonier al regelui"; *(de)roi cort* „(de la) curtea regelui"[7], unde R = ø, „caz obiect" după tema: *roi, rei.*

Construcţia „dativul adnominal": *dómn Ţării româneşti* în care N_1 apărea fără articol, era curent folosită în româna din secolul al XVI-lea (cf.: *Că cine va bea dentru această* **apă învăţăturiei** *de sufletŭ, n-are a se*

[6] Nu am considerat necesar să formăm un caz aparte din enunţurile de tipul N_1K + L + Prep + N_2K (*casa cu garoafe*), deoarece, aici, prezenţa prepoziţiei face să dispară elementul de relaţie din L; în aceste enunţuri L este un simplu indice de determinare în raport cu excluderea cu „un", „acest", „fiecare" (membri ai clasei D_1) şi cu „nedeterminarea" (comp. *casă cu garoafe, această casă cu garoafe — casa cu garoafe*).

[7] W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 54.

însetoșa în veaci, ce rîuri den inima lui cură-voru ape — CC_2 5/26—28, unde morfemul de genitiv + articol în genitiv /*iei*/ așezat după N_2 /*învățătur*/, indică singur raportul de dependență față de N_1 = *apă*.

Dispariția structurii N_1KN_2R din grupul nominal și dezvoltarea în exclusivitate a structurii $(-RN_2)$ pentru grupul nominal exocentric caracterizează limbile romanice nu numai în comparație cu latina, ci și cu limbile slave (cf. de pildă rusa, unde apare atît structura $N_1 + N_2g$ cît și N_1 + Prep. + N_2) sau germanice (cf. în engleză structurile $N_2 +$ $+ R + N_1$: *the father's book* — R, genitiv, urmează pe N_2 și precede pe N_1 — și N_1RN_2 : *the book of the teacher*).

1.1. *Raportul dintre R și N_2*

În toate limbile romanice, în afară de română, R este reprezentat exclusiv de urmași ai elementelor de relație latine de tip prepoziție sau conjuncție.

În română, unde s-a menținut mai multă vreme genitivul ca indice de relație în grupul N_1+N_2, articolul postpus lui N_1 ajunge să se stabilească în categoria elementelor de relație împreună cu *Al*[8] și să imprime — astfel — grupului nominal bisubstantival structura general romanică (RN_2). În celelalte limbi romanice, *articolul definit* nu intră în categoria elementelor cerute de grupul N_1N_2 ci a elementelor care implică prezența unui substantiv. De cele mai multe ori și substantivul cere prezența unui determinant prenominal : un lanț format din S + V devine marcat numai dacă S este precedat de : *le, ce, mon, un* (*l'enfant dort* / *cet enfant dort* etc.).

În româna veche, cazurile în care L comuta cu {Al} erau mai multe. Astfel în contextul $D_1 + N_1 + \ldots + D_2$, în sec. al XVI-lea, putea să apară atît L cît și Al (cf. *pentru celŭ dragŭ fiulŭ tău* [9]). În româna contemporană se tinde spre o distribuție complementară a celor două „articole" Al și L. La distribuția lor actuală a contribuit, probabil, o a doua tendință general romanică și anume raportul de excludere între *articolul definit* și clasa determinantelor presubstantivale (vezi § 2). Așa se explică faptul că L nu apare cînd N_1 este precedat de un astfel de determinativ (cf. *acest caiet al Ioanei*, dar nu **acest caietul Ioanei*; *fiecare caiet al Ioanei*, dar nu **fiecare caietul Ioanei*).

Caracterul lui R imprimă o schimbare în morfemul cazual al lui N_2.

Dacă R = {L}, {AL} atunci N_2 are morfem de genitiv (popular și *de* + Al : *Copil de-al bunicii*).

Prepozițiile de tipul *contra* cer în mod obligatoriu însoțirea cu cel puțin trei elemente, pentru a produce un grup nominal corect :

NK + {L} + *contra, în jurul* etc. + N_2g :

Lupta împotriva mea
Lupta împotriva războiului

[8] Asupra originilor lui AL și a cauzelor care au favorizat expansiunea lui în detrimentul prepoziției ə(d) din româna comună, vezi Ion Coteanu, *Schiță a declinării numelui în româna comună. Declinarea articulată*, în SCL XV, 1964, 4, p. 460—463.

[9] *Palia de la Orăștie*, 1/9.

Dacă R = prepoziţie (în afara celor de mai sus), atunci N_2 are morfem de acuzativ (prepoziţional): *balcon de lemn*; *balcon cu (trei) zorele*;

[În alte limbi romanice N_2 nu poate să aleagă între mai multe morfeme cazuale: el are morfem de prepoziţional (accentuat) în spaniolă, de caz unic (accentuat) în franceză, de caz oblic (accentuat) în italiană [10]].

Notă: Elementul de relaţie al termenului de comparaţie la comparativul de inegalitate (fr. sp. *que*, it. *che*) are un regim special: în română, el cere prepoziţionalul, în spaniolă, nominativul — dar în spaniola populară şi americană se manifestă de asemenea tendinţa spre prepoziţional (cf. *El es mejor que mi* [11]).

În modul acesta gradul de dependenţă al morfemului cazual al lui N_2 faţă de R creşte.

În limbile romanice morfemul de caz al lui N_2 nu mai poate exprima niciodată singur raportul de dependenţă în grupul nominal.

1.2. *Raportul dintre morfemul de caz al lui N_2 şi determinanţii săi în dacoromână*

În urma realizării tendinţei general romanice de dezvoltare a unui element R aşezat în faţa numelui — modificator (N_2), prezenţa morfemului de genitiv devine în limba română un indice predictabil şi deci redondant, într-o serie de combinaţii (cf. *Un copil al tatei merge*, *Copilul tatei merge* ~ * *Un copil al tată merge*. *Copilul tată*). În multe situaţii însă, articolul nu este suficient pentru a indica relaţia de dependenţă $N_2 \to N_1$, deoarece, aşezat după temele adjectivale, verbale sau adverbiale, articolul are şi funcţia de *substantivant* (comp. *bunul copilului*, unde N_1 = *bun*, N_2 = *copil*, iar L este substantivant şi deci = „D" + Rg, cu *bunul copil*, unde *bunul* = adjectiv, dependent de *copil*, iar N_1 = *copil*).

Nu este exclus ca la păstrarea formei genitivale în română şi la întărirea opoziţiei N (AC) ~ G (D) prin obligativitatea articulării sau determinării cu D_1 (vezi § 2) să fi contribuit următorii factori:

a) funcţia de element de relaţie (R) a lui {L},

b) funcţia de substantivant a lui {L}, mult mai productivă în româna veche decît astăzi,

c) poziţia postadjectivală a lui {L} în construcţia (Adjectiv + S).

1.2.1. Apariţia articolului sau în genere a unei categorii de D_I împreună cu N_2 se datoreşte desigur necesităţii de a diferenţia grupurile exocentrice, unde $N_2 \to N_1$, dar $N_1 \nrightarrow N_2$, de grupurile endocentrice fără conjuncţie de tipul *femeia-mamă*, unde N_1 este de asemenea articulat (cf. *femeia mamei* — *femeia mamă*).

La feminine, singularul avea genitivul diferit de nominativ-acuzativ — şi totuşi şi aici s-a impus ca atribut forma articulată, deoarece această

[10] Numărul de cazuri a fost stabilit prin raportare la flexiunea pronominală.

[11] Aurelio Espinosa, *Estudios sobre el español de Nuevo Méjico*. Parte II. *Morfología*. Traducción, reelaboración y notas de Angel Rosemblat, Buenos Aires, 1946, p. 207.

situaţie reprezenta un caz izolat în sistemul flexionar general al substantivului românesc. La plural, chiar femininele suspendă opoziţia N/G. La aceasta se adaugă identitatea dintre genitiv singular şi genitiv plural. (Cf. *'cartea femei*, unde nu se poate şti dacă *femei*, N_2, este la singular sau la plural, cu *cartea femeii* şi *cartea femeilor*).

Folosit în mod obligatoriu cu teme „nesubstantivale" în funcţie de substantiv — şi deci şi în funcţie de N_2 — articolul D_1 cu flexiune completă, diferenţiind N/G; Sg/Pl; M/F, s-a putut extinde ca element de relaţie pentru a întări opoziţiile de caz şi număr [12] şi după temele substantivale în poziţie de N_2 (şi în cazul în care N_2 era determinant al verbului). Acest proces seamănă cu cel suportat de articol (ca în general de întreaga serie D_1) în celelalte limbi romanice — şi în special în franceză, unde diferenţa Sg ~ Pl este exprimată adesea prin D_1 *(la femme)* [la fam] ~ *les femmes* [le fam]) şi unde D_1 (poate tocmai din această cauză) este obligatoriu în faţa oricărui N_1 = Ssg.

1.2.2. $N_1 + D + N_2$. *Locul morfemului de genitiv în cazul expansiunii grupului N_2 prin adjectiv în dacoromână.*

Din compararea unor enunţuri ca:

creionul bun al elevului
creionul bunului elev
creion al bunului elev
creion al unui bun elev

se poate deduce cauza pentru care articolul enclitic în genitiv se aşază după adjectivul prepus-determinant al lui N_2 — şi nu după N_2.

Am văzut mai sus că — în mod obligatoriu în dacoromână, inclusiv în româna veche — N_2g trebuia să se însoţească de articol (sau de D_1). Dacă {L} s-ar fi inserat după N_2, adjectivul nearticulat plasat între N_1 şi N_2 putea fi considerat tot atît de bine ca determinant al lui N_1 cît şi al lui N_2 (vezi lanţul nemarcat *'caietul bun elevului*).

Adjectivul preia indicii de număr, gen şi caz ai numelui pe care-l determină, de unde şi „acordul în articol" (vezi vestigii ale acestui gen de construcţii în secolul al XVI-lea: *în zilele mare***lui** *de Dumnezeu luminatŭ arhiepiscopu***lui** *Ghenadie* CC_2 1/10—11 — cf. şi „acordul în articol" la acuzativ: *cu luminat***ulŭ** *mitropolit***ulŭ** *marele Ghenadie* CC_2 6/1—2 [13]).

Dacă L apare după adjectivul care determină pe N_2, L aşezat după N^2 devine redondant şi dispare. Odată stabilită regula ca Aj să primească articol în genitiv, dacă este prepus substantivului pe care îl determină în contextul N_1 L + Aj + . . . N_2 ea s-a putut extinde şi în alte contexte (cf. totuşi şi în româna contemporană situaţii în care adjectivul antepus substantivului nu este articulat: *Am privit cu mare atenţie*; este vorba aici de unul dintre cazurile în care orice confuzie este exclusă: prepoziţia

---

[12] Vezi I. Coteanu, *op. cit.*, p. 408; Maria Iliescu şi Liliana Macarie, *Aspects de l'évolution syntaxique du génitif et du datif en latin tardif*, în RRL IX, 1964, 4, p. 442—444.

[13] Cf. cu aromâna secolului al XVIII-lea, unde apare „acordul în articol" chiar dacă adjectivul este postpus: *a dadăl'* **ei** *atăei vărtos curatil'***i** „mamei tale prea curate" — ap. Th. Capidan, *Aromânii...*, p. 527.

desparte grupul lui N_2, cu determinantele respective, de alte grupuri : N_1 sau grup verbal).

Aşadar, formula α) $N_1L + AjLg + N_2$ se foloseşte în cazul în care : Aj determină pe N_2 iar N_2 determină pe N_1L.

Pentru cazurile în care Aj determină pe N_1 pare suficientă formula β) : $N_1L + Aj + N_2Lg$ (*Copilul bun tatei*). Şi totuşi nu aceasta este construcţia corectă în dacoromâna contemporană.

Din compararea enunţurilor :

Dau { *cărţile bune elevului* (1)
cărţi bune elevului (2)
cărţile bune ale elevului (3)
**cărţi bune ale elevului* (4)
cărţi bune **de-ale** *elevului* (5)

rezultă că în grupul (1) $V + N_1 + L + Aj + N_2Lg$, L comută cu Nd [14] (vezi enunţul 2), deci este indice al definitului, în timp ce în enunţul 3, L nu poate fi înlocuit cu ø ci cel mult, în limbaj familiar, poate fi înlocuit prin ø +. . . + *de* (5). Aceasta înseamnă că în enunţul 3 L este element de relaţie împreună cu Al.

Într-un enunţ de tipul $V + N_1 + N_2g$, N_2g se însoţeşte aşadar de un element de relaţie dublu *L + Al* pentru a evita confuzia dintre funcţia sa atributivă şi cea de obiect indirect dar şi pentru că R exprimat numai prin L nu precede imediat grupul lui N_2. Or, am văzut că structura caracteristic romanică este $(-RN_2)$ [15].

2. *Dezvoltarea clasei de determinate* D_1

Spre deosebire de latină, unde pronumele şi adjectivele demonstrative şi nedefinite au aceeaşi formă, limbile romanice tind să diferenţieze fonematic cele două categorii.

Aşa după cum s-a remarcat în ultima vreme, adjectivele pronominale — determinativele — au, cel puţin în spaniolă, română şi franceză, o situaţie diferită de cea a adjectivelor calificative.

În toate limbile romanice, în afară de română, ele se aşază numai în faţa substantivului. În franceză, grupa determinativelor — D_1 — *(mon, un, le, chaque, cet)* apare în mod obligatoriu lîngă substantiv şi se află în raport de excludere reciprocă. Adjectivul presubstantival se aşază după D_1.

În spaniolă, *un, cada, el, mi* apar de asemenea numai în faţa substantivului (demonstrativele deşi apar şi ca pronume se aşază numai în faţa substantivelor şi nu şi după) şi se exclud reciproc.

Italiana şi sarda permit articularea în *grupul posesiv + S — la mia sorella* — iar posesivul poate sta şi după S.

---

[14] ,,Nedefinit'', nearticulat, cu formant zero.

[15] Dacă N_2 este precedat imediat de R, omonimia construcţiei atributive cu cea obiectiv-indirectă s-a menţinut : *dau cartea elevului.*

În română există de asemenea un grup de determinative (exclusiv posesivul) care se exclud reciproc și care exclud de asemenea prezența articolului definit (în cazul în care sînt presubstantivale : cf. *acest copil*, *frumosul copil*, *'acest copilul*).

Unele dintre ele nu pot sta decît în fața substantivului : *un*, *niște*, *acest*, *acel*, *fiecărui*, *oricărui*. *Fiecare*, *orice*, *oricare*, *ceva*, *același*, *unii*, *cîțiva* pot să apară și singure și în fața unui substantiv, ca determinative direct legate de centru la dreapta. Articolul definit poate fi considerat ca membru al clasei D_1 datorită faptului că intră în raport de excludere cu demonstrativele și nedefinitele presubstantivale.

Se observă așadar că trăsătura distribuțională comună determinativelor romanice este *poziția presubstantivală*. Singura limbă în care demonstrativele pot să apară și după substantiv este româna.

Este explicabil așadar de ce în română s-au diferențiat de pronume, numai variantele presubstantivale.

Poziția postsubstantivală este comună cu cea a adjectivelor calificative și cu a numelor în genitiv (comp. *cartea aceasta* — *cartea acesteia*). În această poziție — necaracteristică — diferențierea era inutilă deoarece morfemele de caz indică opoziția adjectiv $\sim$ pronume (ca pronume se află în cazul genitiv, ca adjective iau cazul numelui regent).

Așadar, în limbile romanice se creează o clasă de cuvinte (cel puțin de variante) necunoscută latinei și anume D_1, caracterizată prin proprietatea distribuțională $\# \ldots + S \#$, prin raportul de implicație față de substantiv.

3. *Concluzii*

În comunicarea de față am atras atenția asupra cîtorva inovații din structura distribuțională a grupului nominal romanic.

Elementul de relație care indică dependența dintre două nume pierde posibilitatea de a se așeza exclusiv după substantivul modificator. Structurile N_1N_2R sau N_2RN_1 sînt necunoscute limbilor romanice.

În unele regiuni ale Romaniei se dezvoltă o clasă de determinative, D_1, caracterizată prin poziția presubstantivală și prin relația de implicație față de substantiv.

Octombrie 1964

Facultatea de limbă și literatură română,
București, Ed. Quinet 7

METODOLOGIA PSIHOLINGVISTICĂ ŞI CÎTEVA DINTRE APLICAŢIILE EI

DE

TATIANA SLAMA-CAZACU

1. Este caracteristic secolului nostru faptul că limbajul a început să fie considerat din ce în ce mai mult ca un fenomen foarte complex, pentru studiul căruia trebuie să colaboreze diverse discipline.

Dar în ultimii ani s-a petrecut ceva încă mai deosebit. Se ştie că în diferite domenii s-a simţit din ce în ce mai mult nevoia unor ştiinţe intermediare, care să abordeze un fenomen din două poziţii sau mai bine zis dintr-un unghi de vedere limitrof. Nu este vorba de fapt întotdeauna despre descoperirea unui obiect nou, care să fi făcut necesară constituirea unei ştiinţe noi, ci despre apariţia unor aspecte noi, necunoscute, ale unuia şi aceluiaşi vechi obiect, care, datorită aplicării metodelor combinate a două ştiinţe şi interpretării proprii acestora se revelează mai bine, chiar în profunzimi de esenţă. Ceva similar s-a petrecut şi se petrece pentru studiul limbajului sau şi mai bine al comunicării — termen general care se referă la o multiplicitate de aspecte (procesele psihice respective, limba — sau „codul" — şi concretizările ei particulare — sau „mesajele" —, comunicarea ca atare etc.), acestea constituind de fapt un fenomen unic, un *obiect* — în accepţiunea metodologică — cu diverse faţete.

Îndeosebi de cînd cursul lui Ferdinand de Saussure a definit categoriile *langage*, *langue*, *parole* şi a trasat linii de demarcaţie între ele [1], a devenit în genere clar că lingvistica studiază *limba* iar psihologia studiază *limbajul*. Între aceste limite se desfăşoară activitatea, devenită tradiţională, a două discipline care nu rareori ajung la impasuri datorate acestor graniţe rigide şi unei metodologii considerată „adecvată" *obiectelor* respective.

Fără referirea la fapte de limbă şi fără constanta sprijinire pe acestea, psihologia limbajului riscă să cadă în speculaţii factice (chiar frumoasa

---

[1] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922, p. 25 şi urm.

carte a lui H. Delacroix [2], « Le langage et la pensée », cuprinde sau recurge la foarte puţin material lingvistic), sau de pildă reduce limbajul la gîndire, confundînd categoriile verbale cu cele noţionale. Aceasta constituie una dintre sursele rezistenţei — justificată într-o oarecare măsură — a lingviştilor faţă de introducerea „psihologismului" în lingvistică. Pe de altă parte însă, atît din partea lingvisticii tradiţionale cît şi din aceea a lingvisticii structurale, s-a preconizat înţelegerea limbii — şi studierea ei — ca un fenomen abstract, în afara contingenţelor individuale sau sociale (constatarea este adesea valabilă şi pentru cazurile cînd, declarativ, se subliniază necesitatea raportării la contextul social, istoric etc.). De asemenea, se obişnuieşte în genere să se analizeze de predilecţie limba cristalizată în formele scrise (dicţionarele, de pildă, se bazează aproape exclusiv pe fişele extrase din texte scrise) şi să se lucreze îndeosebi cu „fragmente" (unele cercetări bazate pe fonetica experimentală tradiţională continuă încă să examineze sunete izolate, gramaticile operează de obicei cu sintagme sau cu fraze desprinse de context etc. ; chiar în lingvistica structurală se discută mai mult despre legăturile de sistem paradigmatic, decît despre incomodele secvenţe sintagmatice şi foarte puţin despre contextele mai ample, recurgîndu-se de obicei la „microcontexte"). De la repudierea din „domeniul lingvisticii" a unor aspecte ca intonaţia — considerată pînă nu de mult ca „fenomen extralingvistic" — şi pînă la afirmaţia unor lingvişti (îndeosebi o parte dintre structuralişti) că limba este complet independentă de conştiinţa indivizilor sau că în genere ea este o „entitate autonomă" [3], se manifestă în fond aceeaşi tendinţă de a feri *limba* de „impurităţi" ca particularul, individualul, concretul, de legătura cu contextul în genere sau numai cu acela connotativ, cu psihicul chiar, în fond cu tot ceea ce ţine mai intim de cel care a produs şi produce limba : *omul.* Este semnificativ faptul că se evită de obicei, în asemenea cazuri (începînd cu De Saussure şi continuînd cu L. Hjelmslev şi cu alţi lingvişti) şi precizarea următoare : cine trebuie să studieze fenomenele care ţin de „*parole*" (denumite astăzi adesea, după terminologia teoriei informaţiei, *mesaj* sau uneori, în limba franceză, *discours*)? [4] La rîndul lor, majoritatea ciberneticienilor, a matematicienilor, a tehnicienilor telecomunicaţiilor studiază şi chiar tind să impună lingvisticii moderne o metodologie proprie, care preferă construcţii obţinute deductiv, adesea distilează limba şi elimină tot ce e „semnificaţie" [5] pentru a obţine forme „pure".

---

[2] Deşi el afirma că „nu există o psihologie a limbajului fără a se recurge la lingvistică" (H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, Paris, 1930, p. 25).

[3] L. Hjelmslev, *Linguistique structurale* (1948), în *Essais linguistiques*, Copenhague, 1959, p. 21, 23.

[4] Poziţia lui F. de Saussure a creat de la început o situaţie echivocă : după el, există şi « une linguistique de la parole, mais il ne faudra pas la confondre avec la linguistique proprement-dite, celle dont le langage est l'unique objet » (F. de Saussure, *op. cit.*, p. 38—39). Precizarea — în aparenţă aşa de clară — a lui L. Hjelmslev (*op. cit.*, p. 24), că « c'est la *langue* et non la *parole* qui constitue l'objet *spécifique* de la linguistique structurale », nu arată totuşi ce disciplină va avea *la parole* ca « objet auquel on vise, l'objet qu'on se propose de dégager » (*ibid.*).

[5] B. Mandelbrot de pildă : *Structure formelle des textes et communication : deux études*, în „Word", 1954, 10, nr. 1, p. 2.

2. Cum să se pună de acord datele acestor ştiinţe şi metodologii diferite, care obţin rezultate contradictorii cu privire la acelaşi obiect? Fenomenul comunicării apare, din perspectiva fiecăreia dintre aceste discipline, trunchiat, iar cineva care ar vrea să obţină imaginea de ansamblu — către care se tinde totuşi cînd se preconizează „colaborarea între ştiinţe" — ar înregistra un eşec : rezultatul ar fi o imagine informă sau un mozaic compus din bucăţi incongruente.

Desigur că soluţia nu poate fi crearea unei discipline noi care să le înlocuiască întru totul pe celelalte. Este necesar însă ca fiecare dintre aceste ştiinţe (sau curente din cadrul acestora) să nu considere că metodologia proprie este cea mai justă şi chiar singura utilă [6] pentru studiul fenomenului comunicării, iar pe de altă parte să se observe că rămîn anumite aspecte pe care — cel puţin în faza actuală — nici una dintre ele nu le poate studia în mod adecvat şi ferm (fără riscul de a intra în contradicţie cu metodologia ei de ansamblu). Deşi credem că în momentul de faţă lingvistica trece printr-un impas — din care nu va putea ieşi fără să-şi revizuiască metodologia şi să-şi precizeze *obiectul*, părăsind un anumit schematism şi îndepărtînd totodată contradicţiile —, nu negăm necesitatea ca lingvistica — tradiţională sau structurală — să studieze *limba* şi în afara contingenţelor, să-i precizeze aşa-zisele ei „legi interne", să izoleze unele fapte şi să le analizeze *in vitro*, şi poate chiar să caute „sistemul" unei limbi prin construcţii arbitrare şi comode [7]. Esenţial este însă ca lingvistica să nu considere că numai în aceasta constă limba. Este de asemenea necesar, probabil, şi ca lingvistica matematică sau cibernetica să creeze, în vederea traducerilor automate, „modele", făcînd uneori abstracţie de semnificaţie : pericolul — chiar pentru realizarea traducerilor automate — apare cînd în întreaga metodologie nu se ţine seama de semnificaţie şi de context sau cînd, ceva mai mult, creatorii acestor „modele" nu se mărginesc la utilizarea lor pentru diversele scopuri practice de la care s-a pornit, ci încearcă să propună chiar lingvisticii sau „psihologiei comunicării" aceste „modele" drept realitatea definitivă, care urmează să devină obiect de studiu *in se*, *per se*.

Faptul că, efectuînd numai studiul *limbii* abstracte şi „independente", prin metodologia curentă, rămîne în realitate ceva neexplorat, a devenit conştient pentru unii lingvişti. S-a indicat şi s-a încercat studierea limbii în legătură cu viaţa socială, cu psihologia şi chiar cu contingenţele particular-individuale [8] : prin referirea la context, prin disocierea

[6] Nu poate fi, credem, considerată drept ştiinţifică atitudinea de negare a dreptului de a se studia altfel limba : lingvistica structurală « nie le droit », afirma şi sublinia L. Hjelmslev (*op. cit.*, p. 23), care preconiza totodată ca ea să facă « *tabula rasa* de ce qui la précède » (*ibid.*, p. 26).

[7] Excluzînd, după cum cerea L. Hjelmslev (*op. cit.*, p. 22), « les faits qui ne servent pas à illustrer [...] l'utilité de la méthode structurale ».

[8] E destul să menţionăm numele, aşa de importante, ale lui R. Jakobson (R. Jakobson şi M. Halle, *Phonology in relation to psychology*, în L. Kaiser [red.], *Manual of phonetics*, Amsterdam, 1957, p. 215—252) şi Alf Sommerfelt (care a subliniat necesitatea apelării la psihologie, între altele, în : *Language, society and culture*, în *Diachronic and synchronic aspects of language*, 'S Gravenhage, 1962, p. 134).

dintre aspectul emitere și cel de receptare, prin înregistrarea unor fenomene de limbă vorbită (orală etc.). Chiar de către unii lingviști structuraliști se afirmă net nu numai că fenomenele de „discours" (acestea fiind «l'emploi de la langue») „fac parte integrantă din lingvistică" [9], ci pînă și că aspectele connotative (legate de contextul extralingvistic și de experiența interlocutorilor) „sînt foarte importante" [10], iar ca urmare trebuie să se țină seama de ele în lingvistică. Aceste principii nu sînt însă unanim acceptate în lingvistică și cei care propun unul sau altul dintre ele nu sînt întru totul consecvenți: în primul rînd pentru că, nerealizîndu-se o revizuire generală a lingvisticii, aceste principii intră în contradicție cu metodologia care continuă să fie utilizată, iar pe de altă parte au dat naștere, pînă acum, la foarte puține aplicări în practica studiului propriu-zis al fenomenelor lingvistice. Efortul acesta bine intenționat și justificat contribuie la accentuarea aspectului hibrid, inform, inconsecvent și contradictoriu al tabloului oferit astăzi de lingvistică.

În stadiul actual cel puțin — pînă în momentul cînd lingvistica își va revizui metodologia ei generală și își va preciza mai bine chiar *obiectul* (*limba* singură sau și fenomenele de concretizare — iar în acest caz va trebui să se tragă toate consecințele) —, devine necesară constituirea unei discipline limitrofe (sau poate numai a unei „abordări interdisciplinare"), cu o metodologie specifică, proprie studierii acestor aspecte pe care nici lingvistica — sau curentele respective —, din motivele expuse mai sus, și nici psihologia propriu-zisă — care trebuie să cerceteze în continuare procesul psihic ca atare (constituirea deprinderilor respective, mecanismele vorbirii etc.) — nu le pot studia în mod adecvat și ferm, fără riscul de a intra în contradicție cu metodologia de ansamblu a fiecăreia dintre ele [11]. Iar pentru că numele de „psihologie lingvistică" — legat și de psihologia depășită, din timpul lui van Ginneken [12] etc. — este neadecvat deoarece ar indica un punct de pornire în psihologie, putem denumi această disciplină *psiholingvistică* (fără a fi vorba despre un simplu „amestec" de psihologie și de lingvistică). Problema care se pune nu e de fapt aceea a creării unei „științe" noi, ci a definirii unei metodologii adecvate [13], care să realizeze cunoașterea mai adîncită a obiectului comun lingvisticii și psihologiei. De aceea, adoptarea acestei

---

[9] B. Pottier, *Syntaxe et style*: *Principes de délimitations*, în *Actes du 8-e Congrès de la Fédération Int. de langues et littératures modernes* (Publ. Fac. Philos. — Lettres Liège, f. CLXI), Paris, 1961, p. 404.

[10] B. Malmberg, *Structural linguistics and human communication*, Berlin — Göttingen — Heidelberg, 1963, p. 155.

[11] Din acest punct de vedere, nu sîntem de acord cu A. Tabouret-Keller, care a făcut o aprofundată recenzie volumului apărut sub redacția Ch. Osgood și T. Sebeok (vezi nota 15) și care consideră că psiholingvistica trebuie să fie « une branche de la psychologie » (în „Word", 1964, 20, nr. 1, p. 96). Totuși, esențial deocamdată este să devină clară necesitatea unei metodologii adecvate: constituirea unei discipline separate sau încadrarea pur și simplu a unei metodologii în științele existente rămîne de domeniul viitorului.

[12] J. van Ginneken, *Principes de psychologie linguistique*, Leipzig — Amsterdam, 1907.

[13] S-a creat, de pildă, termenul de „lingvistică matematică", dar din păcate metodologia respectivă este destul de puțin clară sau mai bine zis, fiind vorba mai mult despre o predominare a metodologiei matematice, ea nu e întotdeauna compatibilă cu fenomenele lingviistce.

denumiri, pe care nu noi am creat-o, nu ne va scuti de a face precizări metodologice personale: deşi termenul *psiholingvistică* a început să circule începînd, se pare [14], din 1954 (o dată cu publicarea volumului *Psycholinguistics*) [15], totuşi constituirea unei metodologii clare, definite într-un studiu intenţionat, a întîrziat [16].

Simpozionul — pe care îl considerăm foarte important — din 1953 a dat o scurtă definiţie a psiholingvisticii (drept disciplina care „deals directly with the processes of encoding and decoding as they relate states of messages to states of communicators", care leagă stările de mesaj cu stările comunicatorilor') [17], însă s-a ocupat mai ales de expunerea teoriilor lingvistice şi psihologice — „teoria învăţării" —, precum şi a teoriei informaţiei (toate acestea ar urma să stea la baza psiholingvisticii), iar după aceea a trecut la prezentarea problematicii şi a unor propuneri de cercetări viitoare — de altfel, sugestive şi utile — : din volum lipseşte însă chiar o concluzie sintetică, din care să reiasă principiile generale ale acestei discipline. Pe de altă parte, în volumul-antologie, publicat în 1961 de S. Saporta, nu există cel puţin o introducere în care să se arate ce semnificaţie are termenul „psiholingvistică" [18] şi ce criterii au stat la baza alegerii diverselor lucrări — destul de disparate [19], deşi foarte interesante în genere — înglobate în această carte, în care figurează mulţi autori care fie nu s-au declarat adepţi ai curentului respectiv, fie au scris cu mult înainte de apariţia lui sau în orice caz nu au efectuat cercetările lor cu intenţia de a aplica o nouă metodologie. Trebuie să mai amintim că nici volumul apărut sub titlul de *Problèmes de psycho-linguistique* (şi în care sînt cuprinse lucrările unui simpozion ţinut în 1962 de către « L'Association de psychologie scientifique de la langue française ») nu cuprinde o expunere de sinteză asupra „psiholingvisticii". Scurta introducere, semnată de foarte cunoscutul psiholog francez P. Fraisse, fixează circumstanţele apariţiei acestui « secteur nouveau de recherches et de préoccupations » [20] şi la sfîrşit propune — din păcate fără a extinde discuţia — o definiţie a psiholingvisticii ca: « l'étude des rapports entre

---

[14] Sol Saporta (ed.), *Psycholinguistics. A book of readings*, New York, [1961], p. VI.

[15] O dată cu publicarea — sub redacţia lui Ch. Osgood şi a lui T. Sebeok — a volumului *Psycholinguistics. A survey of theory and research problems*, Baltimore, 1954 (volum care cuprinde lucrările unui simpozion din 1953 şi care are meritul incontestabil de a fi pus în circulaţie noul termen şi de a fi atras atenţia în mod organizat asupra necesităţii de a se constitui o nouă disciplină). O. S. Ahmanova, care a expus rezumativ lucrarea într-o broşură (*O psixolingvistike*, Moscova, 1957), sublinia de asemenea că apariţia noii discipline este menită să joace un rol important.

[16] După cum remarcă J. Berko şi R. Brown (*Psycholinguistic research methods*, în P. H. Mussen (red.), *Handbook of research methods in child development*, New York — Londra, 1960, p. 517), într-un studiu asupra metodelor psiholingvistice pentru investigarea limbajului copilului (dar nu şi asupra unei „metodologii" generale), „numele pentru aceste metode a fost creat înainte ca ele să fi fost inventate".

[17] Ch. Osgood şi T. Sebeok (red.), *op. cit.*, p. 4.

[18] În *Prefaţă*, S. Saporta afirmă însă că „psiholingvistica este încă un domeniu amorf" (S. Saporta [red.], *op. cit.*, p. VI).

[19] A fost integrat în acest volum — nu se înţelege bine de ce — pînă şi L. S. Vîgoţki, care nu se baza desigur pe o concepţie behavioristă.

[20] P. Fraisse, în: J. De Ajuriaguerra, F. Bresson, P. Fraisse et al., *Problèmes de psycholinguistique*, Paris, 1963, p. 3.

nos besoins d'expression et de communication et les moyens que nous offre une langue apprise dès le jeune âge, ou plus tardivement » [21].

Nevoia — în primul rînd pentru noi înşine — a unei puneri la punct metodologice ne-a apărut deci evidentă : de aici încercarea de a face o expunere sintetică personală, a unei metodologii pe cît cu putinţă mai precisă şi mai unitară. De altfel, această metodologie — care este expusă aici pentru prima oară — a stat la baza unor cercetări întreprinse în acest spirit de mulţi ani — unele chiar înainte de apariţia curentului psiholingvistic american şi a numelui de *psiholingvistică* (din această cauză, pentru a nu expune în detalii o serie de idei pe care le-am mai prezentat în alte locuri, ne vom permite să menţionăm în note diversele noastre studii, efectuate pe baza acestei metodologii). Din punctul nostru de vedere, psiholingvistica astfel constituită nu trebuie să fie considerată drept un ,,curent" în lingvistică sau în psihologie, ci drept o disciplină (sau o metodologie interdisciplinară) care se justifică în actuala clasificare a ştiinţelor şi în spiritul noii metodologii a ştiinţelor zise şi limitrofe.

O deosebire fundamentală între accepţiunea în care o prezentăm aici şi cea în care utilizează curentul american termenul *psiholingvistică* se găseşte în planul raportului dintre concepţie şi metodologie. Iniţiatorii *psiholingvisticii* americane au proclamat explicit fundarea acesteia pe psihologia behavioristă, în diversele ei variante [22]. Punctul nostru de pornire nu poate fi acesta, pentru că ar însemna ca de la început să plecăm de la o contradicţie : psihologia behavioristă, chiar dacă în unele variante nu afirmă (sau nu mai afirmă) explicit că exclude conştiinţa din studiul fenomenelor psihice, rămîne în esenţă mecanicistă (cum admite chiar J. Jenkins în prezentarea fundamentelor psihologice ale psiholingvisticii) [23], consideră relaţia stimul-reacţie din punctul de vedere al conduitei manifeste (,,*overt behavior*") [24], în esenţă vine în contradicţie cu încercările — făcute chiar în primul volum de *Psiholingvistică* — de a *explica* faptele de limbă printr-un sistem ,,mediator", intermediar între expresie şi recepţie. Unei atare concepţii îi scapă, dacă rămîne consecventă, complexitatea omului ,,*loquens*". Fenomenul prin excelenţă uman, care este limbajul — fenomen complex şi specific [25] — , este condus de conştiinţă : el trebuie

[21] P. Fraisse, *loc. cit.*, p. 5. Definiţia şi de altfel întregul simpozion (vezi şi recenzia în care o fostă participantă îşi exprimă clar atitudinea — *supra*, p. 128, nota 11) este făcută de pe poziţiile psihologiei şi presupune cunoscut fenomenul ,,limbă", ale cărei mijloace urmează să le folosim. Definiţia pare satisfăcătoare la prima vedere : dar ce reprezintă în fond aceste ,,mijloace oferite de limbă?", este vorba despre o limbă complet *exterioară* individului? şi este vorba despre nişte ,,mijloace" — din afară — însuşite o dată pentru totdeauna? etc. O discuţie mai amplă, făcută de către subtilul psiholog francez, ar fi fost foarte utilă.

[22] S. Saporta, *op. cit.*, p. V. Vezi şi Ch. Osgood şi T. Sebeok (red.), *op. cit.*, p. 7, 20 şi urm. (sînt expuse curentele din ,,teoria învăţării" — ale lui Guthrie, Tolman, Skinner şi Hull, pe care se bazează autorii).

[23] Ch. Osgood şi T. Sebeok (red.), *op. cit.*, p. 33, vezi şi recenzia cărţii lui S. Saporta (ed.), *op. cit.*, făcută de A. Tabouret-Keller (*supra*, nota 11).

[24] Ch. Osgood şi T. Sebeok, *loc. cit.*

[25] Limbajul nu poate fi totuşi situat la acelaşi nivel cu orice ,,variety of learned human behaviors, like lever-pushing, door-opening, and so on" (S. Saporta, *Preface*, în S. Saporta (red.), *op. cit.*, p. V). Vezi şi remarca lui A. A. Roback (*Glossodynamics and the present status of psycholinguistics*, în A. A. Roback (red.), *Present-day psychology*, New York, [1955], p. 901) :

studiat şi explicat prin prisma determinismului social şi totodată al legăturii cu ansamblul dinamic al vieţii psihice (în care gîndirea joacă un rol important şi care implică totodată activitatea unei baze anatomo-fiziologice). În spiritul acestei concepţii, a omului luat în totalitatea sa şi în determinismul său complex, vom expune o metodologie care ne pare consecventă cu ea. Am vrea să subliniem că studierea faptelor lingvistice în conexiune şi cu psihologia nu înseamnă nicidecum a recurge la o explicare a acestor fapte prin individual, a „considera limba ca fiind de domeniul exclusiv al individualului" (de altfel, să nu uităm că şi în individual acţionează determinismul general — în primul rînd determinismul social). În orice caz, nu este vorba de a ne raporta la psihicul unui individ, ci de a face interpretări prin prisma legilor *generale* ale psihicului uman (în care îşi poate găsi explicarea chiar şi faptul că există sisteme sau structuri în limbă — corespunzătoare unor algoritmi umani : prin aceasta, anumite aspecte pot găsi o argumentare obiectivă în însăşi realitatea psihică) [26].

3. Din expunerea unei metodologii nu poate lipsi precizarea *obiectului* supus cunoaşterii. Psiholingvistica studiază limba în realizările ei concrete (în „mesaje") şi în legătură cu emiţătorii şi receptorii precum şi cu situaţiile diverse în care se află aceştia. Metodologia psiholingvisticii trebuie să indice deci pe de o parte metodele specifice pentru *culegerea faptelor*, legate de situaţiile concrete, iar pe de altă parte să ajute la *interpretarea* lor — în primul rînd prin însuşi modul de a le consemna. Nu vom putea expune aici decît cîteva principii metodologice generale şi numai unele aplicări ale acestora.

3.1. Spre deosebire de lingvistica structurală — cel puţin în unele curente ale sale [27] — , psiholingvistica, în accepţiunea noastră, nu dispreţuieşte metoda inductivă ci consideră că atît metoda inductivă cît şi cea deductivă sînt utile şi trebuie utilizate completîndu-se reciproc.

„Psiholingvistica, dacă urmăm behaviorismul, operaţionalismul, fizicalismul [. . .], ar fi inexistentă".

[26] Încep de altfel să se înregistreze încercări de a se pune de acord lingvistica matematică sau „transformaţională" cu psihologia : de pildă, V. Yngve a dezvoltat o teorie, bazat pe o lege psihologică a restricţiilor percepţiei şi memoriei, stabilită de către psihologul G. Miller (V. Yngve, *The depth hypothesis*, în R. Jakobson (red.), *Structure of language and its mathematical aspects* (Proceedings of the XIIth Symposium in applied mathematics), American Mathematical Society, 1961, p. 130—138) ; iar N. Chomsky (*Formal properties of grammar*, în R. Duncan Luce, R. R. Bush, E. Galanter (red.), *Handbook of mathematical psychology*, New York — London, 1963, vol. II, p. 330) exprimă ideea că organismul uman are capacitatea de a utiliza şi identifica regularităţile structurale ale limbii (S. Marcus ne-a amintit aceste lucrări în cursul discuţiilor Conferinţei naţionale de lingvistică românească, în legătură cu ideea expusă în comunicarea noastră).

[27] L. Hjelmslev, în articolul programatic citat (*op. cit.*, p. 22), sublinia insistent că lingvistica structurală se bazează exclusiv pe fapte — folosind în realitate tot vechile fapte adunate prin metodele uzuale (de altfel, principiul „bazării pe fapte" intră în contradicţie cu negarea utilităţii metodei inductive — vezi L. Hjelmslev, *La structure morphologique*, în *op. cit.*, p. 122 şi urm.; definirea unei metode „empirice şi deductive" — *ibidem*, p. 130 — nu înlătură contradicţia). Pe de altă parte, chiar în aplicarea metodei inductive pot apărea deosebiri, uneori fundamentale : depinde, între altele, de etapa în care se începe folosirea inducţiei (ea poate însemna, de pildă, numai o metodă de „analiză lingvistică", de clasare a unor elemente ale limbii, avînd ca rezultat o „descriere inductivă" a acesteia : P. L. Garvin, *A study of inductive method in syntax*, în „Word", 1962, 18, nr. 1—2, p. 107 şi urm.)

Este semnificativ faptul că în lingvistică se vorbeşte destul de puţin despre metodologie şi mai ales despre *metodele de culegere a faptelor* — cu excepţia dialectologiei şi a lexicografiei. Îndeosebi din cauza tendinţei lingvisticii de a se ţine departe de fenomenele de *parole*, nenumărate aspecte ale limbii au rămas încă necunoscute sau nestudiate, astfel încît înainte de a se termina cunoaşterea diverselor fapte lingvistice obiective, s-au început speculaţii în jurul unei „limbi" abstracte. Iar pe de altă parte, lingvistica se bazează în mare măsură pe ceea ce „cred" sau „simt" cercetătorii lingvişti sau pe introspecţia lor : cu alte cuvinte, dintre cele trei persoane care pot fi incluse în actul comunicării (emiţător, receptor, observator extern — dintre care de fapt numai primele două sînt esenţiale pentru acest act), în lingvistică se utilizează foarte mult datele obţinute introspectiv de către observatorul extern care este lingvistul, omiţîndu-se adesea ceea ce se petrece *între* emiţător şi receptor, adică realizarea comunicării prin mesaje. Tocmai de aceea, o parte a activităţii psiholingvisticii trebuie să fie consacrată cunoaşterii — care va fi utilă şi lingvisticii — a unei realităţi în mare măsură ignorate: adică o sarcină importantă a psiholingvisticii constă în însăşi culegerea faptelor de limbă ca realitate vie, în consemnarea realităţii lingvistice în diversele mesaje particulare prin care se realizează virtualităţile limbii (urmînd ca ulterior să se ajungă la generalizări şi la principii generale). Trebuie adăugat însă că psiholingvistica nu îşi poate propune o înregistrare exhaustivă — de altfel, imposibilă — a tuturor faptelor lingvistice, ci ea trebuie să urmărească mai ales ca, pe baza culegerii de fapte, să extragă unele principii generale.

3.2. Psiholingvistica studiază limba în funcţiune, adică *fenomenul complex al comunicării*, cuprinzînd în viziunea ei atît pe emiţător cît şi pe receptor, urmărind modificările lingvistice antrenate de schimbarea atitudinii (de emitere ori de receptare) precum şi influenţele reciproce pe care le presupune acest raport. Tocmai de aceea, psiholingvistica va avea aporturi importante în primul rînd în cunoaşterea mai aprofundată a unor aspecte pentru care lingvistica posedă deocamdată puţine date [28] : este vorba despre comunicarea ca atare, studiată în *dinamica* ei reală, sub forma *orală* şi *dialogată*. În ceea ce priveşte realizarea limbii în comunicarea orală, un material interesant poate fi cules şi prin metodele psiholingvistice cu privire la diverse aspecte ale limbii vorbite-orale, care abia în ultimii ani au început să intre mai mult în atenţia lingviştilor (aplicîndu-se însă adesea, în abordarea lor, metode încă şovăielnice sau chiar inadecvate) : intonaţie, debit, pauză, tempo, forme de expresie „parazite", selectarea preferenţială în exprimarea orală a anumitor mijloace lexicale, morfologico-sintactice, utilizarea unor mijloace de comunicare „extralingvistice" ca mimico-gesticulaţia etc. Dar, în special, psiholingvistica are un cîmp larg

---

[28] În ultimii ani, limba vorbită (în forma orală) a început să fie mai mult studiată de lingvişti — paralel şi cu apariţia şi dezvoltarea tehnicii de înregistrare cu magnetofonul —, în special cu scop practic : de către şcoala de la St. Cloud de pildă (vezi G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire*, Paris, [1956] — pentru alcătuirea vocabularului fundamental necesar în predarea limbii franceze —) sau de către lingvişti ca Ch. Fries, care a înregistrat convorbiri, pentru constituirea unei gramatici structurale a limbii engleze (vezi Ch. Fries, *The Structure of English*, New York, [1952], p. 3).

de cercetare în realizarea propriu-zisă a funcţiei de comunicare a limbii, prin *dialog* [29], şi în general în problema *adaptării* la partener. În sfîrşit, alte domenii în care psiholingvistica poate aduce rezultate interesante sînt acelea al limbajului copilului, al stăpînirii celei de-a doua limbi (învăţarea limbilor străine şi bilingvismul), al limbajului utilizat în diverse activităţi etc., despre care vom vorbi mai departe.

Problema care se pune este însă de a se utiliza metodele adecvate, pentru înregistrarea acestor importante aspecte ale limbii şi în special de a se aplica o metodologie adecvată în studiul dialogului, atîta vreme ignorat de lingvistică. Întreprinzînd în urmă cu cîţiva ani o cercetare cu privire la dialogul la copii — în care am aplicat metodologia psiholingvistică pe care o expunem aici — , am putut constata cît de săracă este bibliografia referitoare la dialog, atît în planul lingvisticii generale cît şi în acela al lingvisticii speciale a diverselor limbi [30]. Aplicarea metodologiei la studiul comunicării dialogate poate aduce date deosebit de importante pentru cunoaşterea limbii şi pentru lărgirea domeniului lingvisticii.

3.3. Psiholingvistica studiază limba în situaţiile reale — deci în cursul *activităţii* şi totodată *în ansamblurile* care constituie expresia : ca atare, metoda pe care o preconizăm este o metodă *dinamic-contextuală*.

3.3.1. Urmărind expresia în legătură cu situaţiile concrete, psiholingvistica adoptă, în locul unei metode statice, de înregistrare trunchiată şi care ia instantanee artificiale, o metodă *dinamică*, prin care să poată urmări fenomenul comunicării în desfăşurarea lui, schimbul alternativ de replici, construirea treptată a frazelor, modificările survenite din cauza schimbării situaţiei, a stării partenerilor etc.

Studiul dinamic înseamnă şi urmărirea limbajului în cursul activităţii oamenilor care-l folosesc. Limbajul însuşi a apărut şi s-a dezvoltat ca un mijloc de comunicare pentru a permite cooperarea în cursul activităţii şi ca atare este nefiresc să fie studiat aproape în permanenţă desprins de însăşi raţiunea lui de a fi. Studierea limbajului în situaţia de activitate cea mai importantă şi mai specific umană, munca, permite să se observe fapte de limbă care au scăpat de cele mai multe ori lingvisticii. După cum ne-a dovedit o cercetare mai amplă, făcută de noi spre a releva relaţia dintre comunicare şi muncă [31], în timpul muncii se produc modificări nu numai în lexic (în care apar particularităţile de terminologie specifică muncii în genere sau în care se cristalizează vocabularul special al fiecărei profesiuni), ci acestea se observă şi pe plan fonetic, morfologic, sintactic şi se observă chiar în ceea ce priveşte alegerea sistemului însuşi de comunicare. Din acest punct de vedere este deosebit de interesantă studierea rolului *gestului*, care capătă o mare importanţă în cursul muncii, fie ca mijloc independent de comunicare, fie — fapt deosebit de interesant pentru lingvistică şi

[29] Definirea acestuia am încercat-o în *Dialogul la copii*, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1961, p. 36 şi urm.

[30] Vezi *op. cit.*, p. 6 şi urm.

[31] *Comunicarea în procesul muncii*, Bucureşti, 1964.

aproape de loc studiat [32] — ca o componentă a frazei, în care înlocuieşte componenta verbală [33].

Metodologia care preconizează urmărirea fenomenului de comunicare în dinamica lui duce, pe alt plan, la accentuarea interesului pentru dinamica genetică sau în genere evolutivă [34] a limbajului : pentru învăţarea unei limbi sau pentru modificările survenite în modul de folosire a limbii („modificările lingvistice"). Unul dintre domeniile pe care psiholingvistica le poate studia mai adecvat decît lingvistica sau psihologia separat îl constituie *achiziţionarea limbii de către copil* : apariţia şi dezvoltarea sistemului fonematic [35] în raport cu particularităţile de vîrstă ale copilului şi cu maturarea posibilităţilor sale de imitare a sistemului fonematic al limbii, ontogeneza însuşirii formei şi a semnificaţiei cuvintelor în funcţie de acelaşi principiu al „ecoului selectiv" [36], raportul dintre structura gramaticală a limbii şi dinamica învăţării ei de către copil etc. sînt unele dintre aspectele acestui domeniu care poate oferi sugestii sau date pentru lingvistica generală şi chiar pentru studiul diverselor limbi [37]. De asemenea, domeniul *învăţării limbilor străine* — adică al dinamicii însuşirii altor limbi decît cea maternă — , care astăzi trezeşte un interes crescînd şi a dus la discuţii în jurul diverselor metode preconizate (în special a metodelor audiovizuale), ridică probleme importante, pe care le poate soluţiona psiholingvistica prin studierea dinamicii proceselor de învăţare a limbii.

3.3.2. Al doilea principiu inclus în metoda dinamic-contextuală indică necesitatea de a se studia diversele aspecte ale comunicării în legătură cu *contextul* [38] — fie că este vorba despre ambianţa generală social-istorică, sau despre situaţia concretă în care se află vorbitorul, ori despre ansamblurile discursive, secvenţiale, sintagmatice, în care se află integrată fiecare componentă (fără a se omite legarea oricărui fapt şi de întregul sistem al limbii) [39].

---

[32] Studierea rolului gestului în vorbire, a momentului cînd acesta intervine, a părţilor din frază pe care le înlocuieşte etc. este continuată de noi acum şi pe un plan mai general, în diverse situaţii, iar nu numai în cursul muncii.

[33] Lingvistica poate să nu studieze sistemele „non-lingvistice" ca atare, dar studiul „limbii lingvistice" (*langue linguistique*) — pe care L. Hjelmslev (în *Linguistique structurale*, în *loc. cit.*, p. 25) o considera singurul *obiect* al lingvisticii — rămîne incomplet cînd nu se ţine cel puţin seama de aceste fenomene.

[34] Ceea ce unii au denumit „psiholingvistica diacronică" : Ch. Osgood şi Th. Sebeok (red.), *op. cit.*, p. 6—7, 126 şi urm.

[35] Studiul pe care îl efectuăm în prezent, în colaborare cu lingvişti cehoslovaci, polonezi, italieni, olandezi, după o metodologie propusă de noi.

[36] Noţiunea însăşi de „ecou selectiv" pe care am introdus-o în lucrarea *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză* (Bucureşti, 1957, p. 430) este o noţiune psiholingvistică, pe care nu o putem analiza însă în detaliu aici.

[37] O comparare, de pildă, între dinamica achiziţionării cazurilor oblice — în funcţie de dezvoltarea copilului — şi formele existente în limba populară sau în dialecte ori în limba veche poate fi considerată un atare studiu psiholingvistic (vezi articolul : *Cazurile oblice în evoluţia limbajului copilului*, în SCL XVI, 1961, nr. 2, p. 215—229 şi *The oblique cases in the evolution of child language*, în RL, 1962, nr. 1, p. 71—89).

[38] Despre care este vorba extrem de puţin în cele două volume amintite, de *Psiholingvistică*.

[39] Deoarece acestei probleme i-am consacrat mai de mult un studiu special (*Limbaj şi context*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1959, *Langage et contexte*, 'S- Gravenhage, 1961, şi : *Prin-*

Principiul legăturii cu contextul nu se aplică numai — aşa cum se înţelege de obicei — în interpretarea faptelor de limbă, ci şi în însăşi culegerea acestor fapte. Ca atare, faptele sînt înregistrate nu izolat, artificial desprinse de contextul lor, ci împreună cu întreaga situaţie reală în care sînt observate, deci *notîndu-se întreaga situaţie* — de ambianţă sau propriu-zis lingvistică. Deoarece comunicarea se desfăşoară în timp şi ca atare ansamblurile discursive sînt secvenţiale, metoda contextuală implică, pentru a fi consecventă, ca pe un corolar, notarea faptelor în dinamica discursivă.

Dintre cele două axe ale sistemului limbii — paradigmatic şi sintagmatic —, cel care apare explicit în situaţia concretă este planul sintagmatic, pe cînd cel paradigmatic este implicit: faptul că lingvistica structurală, care distinge aceste două planuri, a studiat de preferinţă sistemul implicit, paradigmatic, se datorează probabil şi depărtării de realizările concrete, care tocmai se manifestă ca structuri sintagmatice. Psiholingvistica, aşa cum o înţelegem noi, nu neglijează sistemul implicit pe care îl posedă orice vorbitor sau receptor şi la care aceştia raportează evenimentele prezentate secvenţial, dar ea acordă importanţa care se cuvine ansamblurilor concrete, discursive, deci structurilor sintagmatice.

Pe de altă parte, trebuie să observăm că, tot din acest punct de vedere, metodologia psiholingvistică se deosebeşte într-o anumită măsură şi de metodologia — şi chiar de metodele sau de procedeele — folosite de unii dintre puţinii lingvişti care în anii din urmă au întreprins studiul limbii vorbite-orale şi care nu subliniază tocmai necesitatea notării întregii situaţii, cu tot ce implică aceasta (conduita persoanei şi în special gesticulaţia, situaţia concretă, dialogul, contextul propriu-zis lingvistic) şi folosirea ei în interpretare.

Metoda dinamic-contextuală şi-ar găsi aplicări utile şi în lingvistică, în culegerea faptelor de limbă, între altele pentru dialectologie. Înlocuirea metodei tradiţionale statice „Wörter und Sachen" sau chiar înlocuirea convorbirii în situaţii artificiale „pentru obţinerea denumirii obiectului" — metode legate de o veche viziune statică şi totodată de o anumită „comoditate" metodologică —, prin înregistrarea faptelor în situaţiile naturale (mai ales de activitate) în care apar, precum şi prin notarea întregului context — în sensul psiholingvistic amintit mai înainte —, ar face să se obţină nu numai date noi (care depăşesc simplele inventare terminologice) dar chiar date care ar fi poate mai corespunzătoare realităţii (a se vedea mai sus, p. 137 şi mai departe, p. 146 — observaţiile privitoare la comunicările în cursul muncii).

3.4 Metoda dinamic-contextuală are implicaţii şi mai specific psiholingvistice, în necesitatea de a se nota şi interpreta faptele de limbă în legătură cu *starea psihică a persoanei* (emiţător sau receptor). Aici, rămînînd

cipiul adaptării la context, în SCL V, 1954, nr. 1–2, p. 201–245 şi RL, 1956, nr. 1, p. 79–118) nu vom intra aici în diverse detalii şi nici în expunerea experimentelor psiholingvistice, care sînt prezentate pe larg în versiunea românească a acestei cărţi.

în limitele generalului, desigur că ne apropiem și de individual — de ceea ce se leagă mai intim de *stil.*

Influența *afectivității* — care introduce modificări atît de importante în comunicare, considerate de obicei ca particularități „stilistice" [40] —, influența asupra comunicării a „motivației" (interese, necesități, tendințe — care determină într-o anumită măsură o conduită sau alta) —, influența tipului temperamental și în genere a trăsăturilor specifice, gîndirea precum și dispozițiile momentane (oboseală, tristețe etc.) joacă rol în selectarea mijloacelor de expresie și ca atare sînt aspecte pe care psiholingvistica nu numai că nu le poate ignora, dar este singura disciplină care le poate studia în mod adecvat.

Cîteva dintre problemele interesante în care psiholingvistica poate avea un aport important, din acest punct de vedere, sînt următoarele: studierea *selecției* anumitor mijloace de expresie (care nu ține întotdeauna de domeniul stilisticii) — folosirea de pildă, la un moment dat, a unui *sinonim* iar nu a altuia, nu numai de către un individ, ci de o întreagă colectivitate —, și stabilirea cauzelor acestei selectări; studiul fenomenelor de *ezitare* (care nu trebuie omis de pildă atunci cînd se discută despre *pauză* sau despre *cuvintele parazite* etc.); stabilirea *cîmpului semantic* la diverși scriitori, în legătură cu trăsăturile personalității lor — sau, în diverse profesiuni, în legătură cu particularitățile muncii respective etc.; înțelegerea psiholingvistică a fenomenelor legate de *bilingvism* sau în genere de *schimbările lingvistice* etc. Ignorarea determinării psihicului asupra fenomenelor de comunicare a dus nu rareori la concluzii care denaturează însăși cunoașterea limbii: de pildă, nu poate fi valabilă stabilirea statisticii fonemelor unei limbi prin „experimentul de predicție", fără a se ține seama că rezultatele acestuia *variază* în funcție de starea persoanei supuse experimentului (oboseală, capacitate personală de a surprinde mai repede înțelesul, cunoașterea treptată — pe măsura avansării experimentului — a sensului textului respectiv, exercițiul etc.), folosindu-se adică o metodologie strict matematică în cazul unui fenomen uman, în care intervin variabile psihologice care au fost neglijate [41]. De asemenea, fenomenul cunoscut, al variației perceperii unui mesaj [42] — în condiții fizice egale —, datorită stării receptorului uman este o problemă psiholingvistică încă insuficient studiată și ale cărei implicații lingvistice nu sînt încă suficient luate în considerare (este vorba despre problema influenței receptorului — adică în fond și a stării lui psihice — asupra emițătorului și totodată a influenței percepției limbajului asupra propriului mod de exprimare). În legătură cu aceasta, trebuie adăugată și o altă problemă psiholingvistică importantă și foarte

[40] Studiul intonației, de pildă, și în genere studiul particularităților melodice ale vorbirii nu se poate face *in vitro* sau în afara situațiilor afectogene, reale, așa cum se obișnuiește în genere în fonetică.

[41] Vezi și articolul nostru (în colaborare cu Al. Roceric): *Statistica fonemelor și valoarea experimentului de predicție*, în FD II, București, Edit. Academiei R.P.R., 1959, p. 63—70, și *Statistika fonem i znacenie opita predskazaniia*, în RL, 1959, nr. 2, p. 147—152.

[42] De aici și modificarea redondanței, care devine în această perspectivă un fenomen relativ: vezi *L'économie et la redondance dans la communication*, în « Cahiers de linguistique théorique et appliquée », I, București, 1962, p. 17—25.

actuală : stabilirea mesajelor optime, a cuantumului de informaţie necesară pentru anumite situaţii, pentru anumite persoane etc. [43].

Legătura cu *gîndirea* constituie unul dintre aspectele cele mai importante ale acestei perspective, care priveşte limba în legătură cu psihicul. Relaţia cu gîndirea nu înseamnă neapărat o valorificare (nu este vorba despre „inteligenţă", ci este vorba despre punerea în legătură a limbii cu procesul gîndirii, cu categoriile şi cu operaţiile ei). Aceasta înseamnă în primul rînd situarea problemelor de *semnificaţie* pe primul plan — adică tocmai a aspectului pe care unii lingvişti actuali sau unii matematicieni ciberneticieni îl neglijează sau îl omit intenţionat.

Prin metodologia psiholingvistică am încercat, în urmă cu cîţiva ani— atunci cînd în lingvistica structurală se vorbea foarte puţin, sau se vorbea cu scepticism, despre sistemul semantic şi în genere despre caracterul de sistem al lexicului — , să analizăm structurarea semnificaţiilor, dintr-un punct de vedere dinamic [44]. Dacă sînt unii lingvişti care afirmă că în studiul semnificaţiei nu trebuie să intre nimic „contingent", există însă şi alţii care, după cum am văzut, consideră connotaţiile ca fiind foarte importante. În orice caz, psiholingvistica nu poate face abstracţie de rolul gîndirii în constituirea semnificaţiilor, atît din punctul de vedere al operaţiilor intelectuale care contribuie la crearea sau la înţelegerea sistemului de noţiuni (care stă şi la baza sistemului semnificaţiilor), cît şi din punctul de vedere al conţinutului ca atare al cunoştinţelor care sînt implicate în semnificaţii (iar din acest punct de vedere, se poate vorbi despre o legătură între limbă şi concepţia generală de viaţă, atît pe plan social cît şi pe plan individual). De pildă, modul de înţelegere — de interpretare — şi cunoştinţele ca atare sînt una dintre cauzele fundamentale ale fenomenului etimologiei populare sau al contaminării lingvistice [45].

Noi am întreprins studiul fenomenelor comunicării în legătură cu gîndirea în special la copii. Înlocuind simpla inventariere a formelor lexicale sau gramaticale cu o permanentă referire la particularităţile gîndirii copilului, am stabilit, de pildă, modul în care este însuşită — printr-o continuă dezvoltare — semnificaţia cuvintelor [46], cum sînt reţinute, în raport cu dezvoltarea gîndirii, anumite forme gramaticale [47], cum sînt însuşite structurile gramaticale în funcţie de dezvoltarea gîndirii (de pildă, iniţial, copilul utilizează „blocuri sintagmatice", care nu au valoarea gra-

---

[43] Vezi şi : *Problèmes psycholinguistiques posés par les messages verbaux dans l'automation*, în RL, 1964, nr. 2, p. 119—130 şi *Utilizarea mesajelor verbale în automatizare*, în SCL XV, 1964, nr. 2, p. 135—145.

[44] Vezi *La structuration dynamique des significations*, în „Mélanges linguistiques (publiés à l'occasion du VIII-e Congrès International des linguistes à Oslo, 1957)", Bucureşti, 1957, p. 113—127.

[45] Pentru detalii a se vedea articolul *Observaţii şi cercetări experimentale cu privire la contaminări*, în SCL VI, 1956, nr. 3—4, p. 207—233, şi cartea *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză*, ed. cit., cap. IV.

[46] *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză*, ed. cit., cap. II.

[47] *Ibidem*, cap. V.

matică din limbajul adult) [48], cum se constituie și se transformă „stilul vorbirii copilului" [49] etc.

3.5 Principalele *procedee metodice* sau *metode* în sensul restrîns, de care se poate servi psiholingvistica, sînt *observația* și *experimentul*.

Observația — ca și alte metode, ca aceea a chestionarului — este de multă vreme folosită în lingvistică, însă anumite corective se impun, în conformitate cu principiile metodologice expuse mai înainte. Pe lîngă înregistrarea exactă — care azi are ajutorul magnetofonului —, psiholingvistica impune înregistrarea completă, a unor contexte largi, la care să se adauge protocolări scrise (în care să se noteze ansamblul situațional, gesticulația, starea persoanei), utilizîndu-se eventual (mai ales pentru studiul aspectelor afective ale limbii) înregistrările pletismografice, pneumografice etc. Psiholingvistica trebuie să facă uz de diversele mijloace prin care tehnica modernă adoptată azi în psihologie și chiar în fiziologie permite înregistrarea obiectivă și foarte precisă a aspectelor studiate.

Metoda experimentală [50] constituie unul dintre importantele aporturi ale psiholingvisticii pentru studiul faptelor de limbă [51]. Provocarea intenționată a unor fenomene și înregistrarea lor în condiții controlate poate dezvălui aspecte noi nu numai ale limbajului ci și ale limbii. Utilizarea experimentului a permis să se arunce o lumină asupra unor fenomene puțin cunoscute sau cel puțin a permis verificarea unor ipoteze ori observații anterioare. De pildă, folosirea „experimentului asociativ-verbal" s-a dovedit utilă pentru studiul relațiilor dintre limbă și gîndire ori pentru o nouă înțelegere a fenomenului contaminării [52], experimente de „vorbire inversată" au permis să se aducă un nou argument pentru susținerea tezei independenței și unității diftongilor în limba română [53], efectuarea unor experimente multilaterale a dat rezultate pentru cunoașterea rolului contextului [54], aplicarea experimentului de predicție pe baza principiilor psiholingvisticii a permis nu numai să se observe rolul experienței personale a vorbi-

---

[48] Vezi *Aspecte ale relațiilor dintre gîndire și limbaj în însușirea structurii gramaticale de către copiii antepreșcolari* (2—3 ani), în „Revista de psihologie", 1960, nr. 2, p. 43—65, și *Particularități ale însușirii structurii gramaticale de către copil, între doi și trei ani*, în „Culegere de studii de psihologie", București, vol. IV, 1962, p. 119—152.

[49] *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză*, ed. cit., p. 416 și urm. și *Aspecte ale stilului vorbirii copilului*, în SCL VII, 1957, nr. 3, p. 275—297.

[50] Ea a fost insistent preconizată și la simpozionul american din 1953 (Ch. Osgood și Th. Sebeok (red.), *op. cit.*).

[51] Ne referim aici la experimente care depășesc aspectele fonetice (pentru al căror studiu s-a creat „fonetica experimentală"); ne referim la aplicarea experimentului, pe o scară largă și organizată, la toate aspectele limbii (cu prilejul celui de-al 9-lea Congres internațional de lingvistică, din 1962, s-a acordat o importanță mai mare metodei experimentale, însă experimentele expuse — ilustrînd mai ales bibliografia de limbă engleză — au reflectat încă preocupări specializate: vezi L. Lisker, F. Cooper, A. Liberman, *The uses of experiment in language description*, în „Word", 18, nr. 1—2, p. 82—107 (*Linguistic Essays on the occasion of the 9-th International Congress of Linguists*).

[52] Vezi lucrările menționate în notele 45, 48, 49.

[53] *Considerații asupra diftongilor, pe baza inversării experimentale (de către vorbitor) a cuvintelor*, în FD I, 1958, p. 63—73 și *The experimental reversed speaking, with special wiew to diphtongs*, în RL, 1958, nr. 1, p. 19—31, și în „Recherches sur les diphtongues roumaines", Bucarest — Copenhague, 1959, p. 123—135.

[54] *Limbaj și context*, București, 1959, *Anexe*.

torului şi a receptorului uman în folosirea limbii, ci este foarte utilă pentru studiul selecţiei sinonimice, sau, mai recent, ne-a ajutat să înţelegem rolul poziţiei contextuale pentru rezolvarea omonimiei [55]. Nenumărate alte aspecte pot fi studiate cu ajutorul metodei experimentale şi fără a le putea expune aici integral, vom enumera cîteva : experimentul asociativ-verbal ca şi alte experimente pot fi folosite pentru stabilirea vocabularului fundamental ori a cîmpurilor lexicale sau a probabilităţii apariţiei unor cuvinte în funcţie de persoană, de situaţie etc., într-un anumit grup sau în funcţie de clasa stimulului etc. ; de asemenea se poate măsura timpul de reacţie, pentru a se stabili modul de cunoaştere sau de stăpînire a unor cuvinte etc., sau poate fi cercetat experimental modul de transmitere a informaţiei în funcţie de diverse canale (zgomot, felul „reţelei" etc.), contribuindu-se astfel şi la alcătuirea mesajelor optime pentru situaţiile respective ; diverse experimente psiholingvistice pot fi utile pentru încercările de ameliorare a metodelor de predare a limbilor străine, a traducerilor automate etc.

3.6. Metodologia psiholingvistică nu se limitează însă la culegerea faptelor ci implică *interpretarea lor* : ea este în primul rînd o metodologie explicativă. Spre deosebire de metodologia unora dintre şcolile structuraliste, psiholingvistica — aşa cum o înţelegem noi — încearcă să dea şi o explicare a fenomenelor lingvistice, iar nu o simplă descriere a lor, în orice caz încearcă o interpretare a faptelor : de pildă, pe cele de structură sau de sistem, prin adevărata lor cauzalitate, dînd nu o falsă explicare, prin legăturile intime, din interiorul unui sistem „autonom". Nu este vorba aici despre ocolirea abstracţiunilor, ci de a considera, cu luciditate, dacă ele au sau nu o legătură cu realitatea, dacă ele constituie o chintesenţă a ei sau dacă nu sînt decît creaţii pur mentale, fără legătură cu realitatea limbii. Psiholingvistica va putea ajuta de asemenea, între altele, să se înţeleagă mai bine şi să se explice acei „factori interni" ai limbii (care sînt în fond, probabil, reflexul unui determinism psiho-social. Trebuie să adaug, de asemenea, că prelucrarea materialului cules nu exclude nicidecum folosirea procedeelor noi — statistice sau ţinînd de teoria informaţiei — , preluate atît de la lingvistica actuală cît şi de la psihologia modernă : contactul cu psihologia nu mai înseamnă astăzi — ca în urmă cu zeci de ani, cînd lingviştii se fereau justificat de „psihologism" — a pierde posibilitatea unei elaborări precise, obiective, a rezultatelor.

Interpretarea nu este numai un adaos final, ci intervine în însăşi semnalarea fiecărui fapt, prin raportarea lui la condiţiile în care a fost observat. În interpretare se aplică aceeaşi metodă dinamic-contextuală, al cărei prim aspect, de înregistrare a faptelor, este întregit astfel prin înţelegerea acestora. (Asupra aspectului interpretativ nu vom insista însă, deoarece reiese din principiile expuse şi de altfel a mai fost tratat de noi, în deosebi în lucrarea *Limbaj şi context.*) Culegerea şi interpretarea faptelor

---

[55] *Un modele expérimental pour la résolution des polysémies dans la chaîne discoursive* (comunicare la : Colloque international de linguistique appliquée, Nancy, 1964), *Despre studiul omonimiei în lanţul discursiv* (sub tipar) şi : *The study of the resolution of homonymy by means of the experiment of prediction*, în „Revue roumaine des sciences sociales — Psychologie", 1964, nr. 2.

(iar aici considerăm că se pot îmbina fericit metoda inductivă cu cea deductivă) formează deci un întreg care nu trebuie disociat, cele două aspecte (intenţionat nu le numim „etape") existînd unul în funcţie de celălalt: tocmai de aceea credem că este necesar (şi de altfel, conform principiilor expuse mai înainte, nici nu ar fi posibil altfel), ca aceeaşi persoană care culege faptele să facă şi interpretarea lor.

★

4. Metodologia psiholingvistică a fost aplicată de noi în diverse lucrări apărute îndeosebi în ultimii zece ani (unele studii le-am efectuat însă şi cu mult înainte).

Un principiu al metodologiei pe care am expus-o fiind culegerea directă a faptelor, era firesc să ne solicite atenţia faptele care ne erau cele mai apropiate şi de aceea aplicările noastre se referă mai ales la limba română.

Astfel, de pildă, în ceea ce priveşte *limbajul copilului*, înlocuind atît vechea metodă folosită de către majoritatea lingviştilor — de a face un simplu inventar, mai ales al „bagajului lingvistic" al unui singur copil —, cît şi metoda folosită în genere în psihologie — de a se urmări dezvoltarea limbajului, dar fără a se acorda o suficientă atenţie faptelor lingvistice ca atare [56]—, am încercat să culegem fapte de limbă pe cît posibil analizate sau analizabile lingvistic, înregistrate fidel şi cît mai complex, de la un număr mare de copii [57] (obţinînd dinamice de vîrstă şi prin urmărirea evoluţiei unei forme *la mai mulţi copii* de diferite vîrste şi totodată punînd-o în legătură — adesea prin mijloace experimentale — cu particularităţile generale de vîrstă, cu dezvoltarea gîndirii, afectivităţii, capacităţii lor perceptive, cu situaţiile de ansamblu etc.). Aceste studii au urmărit raportul dintre limba română vorbită de adulţi şi aceea pe care o foloseşte copilul, datorită mecanismului de „ecou selectiv". Urmărirea limbajului copiilor în dinamica contextuală ne-a dus şi la studiul psiholingvistic al *dialogului*, care nu fusese aproape de loc studiat din aceste puncte de vedere (ceea ce a făcut ca pe lîngă diversele aspecte care pot interesa lingvistica generală şi pe aceea specială a limbii române, să se tragă şi concluzii care interesează psihologia, deoarece s-a demonstrat existenţa limbajului socializat la copii de vîrstă foarte mică).

Diverse alte aplicări ale metodologiei psiholingvistice ne-au permis să relevăm o serie de fapte referitoare la *limba română* vorbită de adulţi în legătură cu: rolul contextului studiat şi prin mijloace experimentale, mecanismul contaminării şi explicarea a diverse contaminări din limba română, modul în care se reflectă diftongii în conştiinţa vorbitorilor de limbă română, rezolvarea omonimiei în funcţie de poziţia contextuală etc. Mai recent metodologia psiholingvistică aplicată la studiul relaţiilor dintre limbă şi muncă ne-a permis să punem în lumină o serie de aspecte

[56] Vezi de pildă o lucrare ca aceea a lui H. Delacroix (*L'enfant et le langage*, Paris, 1934), care făcea consideraţii generale fără a da şi un material lingvistic suficient; de asemenea într-o lucrare mai veche, J. Piaget (*Le langage et la pensée chez l'enfant*, *Neuchâtel* — Paris, [1930], ed. a II-a), nu a intenţionat să facă şi analiza lingvistică a faptelor.

[57] Materialul pe care se bazează lucrările publicate pînă acum a fost cules de la peste 600 de copii (majoritatea din Bucureşti) între 2 şi 7 ani.

care pot interesa nu numai lingvistica generală (ca rolul gestului în comunicarea verbală, influenţa complexă a muncii asupra vorbirii — adică atît în ceea ce priveşte lexicul cît şi în ceea ce priveşte structura gramaticală sau latura fonetică), ci şi domeniul special al limbii române. Prin metodele amintite mai înainte, am putut înregistra pe de-o parte diferiţi termeni sau sensuri diverse (ca : *alergător* „o anumită frînghie" [la pescuit], *dă-i* ! — expresie hortativă cu sensul de „a face o acţiune" — , *lung*[*a*] ! — pentru continuarea neîntreruptă a unei acţiuni — , *popă* „par înalt de lemn" [la construcţii], *purice* „bule albe în pelicula unei plăci şpriţuite" [în tîm plărie], *zi-i* ! — expresie hortativă pentru a se executa o acţiune) [58], care nu se găsesc în materialul adunat pentru dicţionarul Academiei, pe baza metodei clasice, adică prin înregistrarea exclusiv livrescă sau prin utilizarea de fapte dialectale culese prin vechile metode. Pe de altă parte, am notat fenomene fonetice (ca lungirea unor sunete sub influenţa acţiunii iar nu numai a afectivităţii sau cel mult de natură emfactică, aşa cum se menţionează de obicei în stilistică[59]), sau fenomene ca : numerale cu forme flexionare de substantiv — uneori diminutivate sau la vocativ (*optule* !, *zecemiul* „reflectorul de zecemii", *treiuţule* !), înlocuirea unor cuvinte prin gesturi etc. — despre care s-a discutat destul de puţin sau de loc în studiile bazate pe metodologia tradiţională.

★

Desigur, metodologia psiholingvistică, aşa cum am încercat să o prezentăm aici, este încă într-o fază iniţială în ceea ce priveşte precizarea ei şi în ceea ce priveşte aplicarea ei pe o scară largă (dacă ne referim la aplicarea intenţionată şi organizată pe baza principiilor expuse aici). Principiile ei s-au conturat însă treptat, nu prin speculaţii teoretice, în gol, ci pe măsura aplicării lor practice. Tocmai aceasta considerăm că poate fi un argument pentru utilitatea metodologiei expuse şi o garanţie în aplicarea ei ulterioară.

Institutul de psihologie,
Octombrie 1964 *Bucureşti, str. Frumoasă 26*

[58] Vezi şi altele, ca : *a-şi lua rîndul, a ţine contra* etc., în *Comunicarea în procesul muncii, ed. cit.*, p. 167 şi urm.

[59] Vezi, de exemplu : I. Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 5 şi urm.

ASPECTE ALE DECLINĂRII CU ARTICOL DEFINIT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

PAULA DIACONESCU

INTRODUCERE

În lucrarea de față ne propunem să analizăm următoarele aspecte ale structurii formelor de caz oblic realizate prin articol definit :

1) Funcția articolului și a desinenței în componența formelor de caz oblic. Unele aspecte ale acestei situații au fost deja observate (de exemplu, pentru desinența de gen.-dat. a unui substantiv feminin din grupuri de felul *acestei case*, vezi observația lui Vladimír Hořejší, în ,,Cercetări de lingvistică'' III (1958), p. 209). Noi ne propunem să stabilim, însă, natura diferențierii funcționale dintre elementele care participă la realizarea unei forme de caz oblic. Pentru aceasta, folosim tipul de relație pe care P. Garvin o numește dependență funcțională *(function dependence)*. În prezenta lucrare, folosim pentru acest tip de relație denumirea de *dependență catalitică*, pentru a evita o eventuală confuzie dintre acest tip de dependență și dependența funcțională în sens matematic, folosită în unele lucrări de lingvistică.

2) Procesul de simplificare a formelor de caz oblic în declinarea cu articol definit prin : tendința de eliminare a unor elemente redundante în realizarea formelor de caz oblic ; tendința de modificare a termenilor în sistemul de opoziții cazuale. Indiferent de cauzele care determină aceste tendințe, ele pot fi reținute în sistemul de declinare nominală, datorită contrastului dintre necesitatea lingvistică a desinenței la formele de caz oblic ale substantivului și inutilitatea acestei desinențe în procesul de comunicare. Diferitele stadii de evoluție a limbii române, din secolul al XVI-lea pînă astăzi, confirmă această tendință de simplificare a flexiunii nominale.

3) În ultima parte a lucrării, stabilim caracteristicile temelor nominale în fiecare din următoarele două poziţii de articulare cu articol definit de gen.-dat. : poziţia enclitică şi poziţia proclitică.

Prin aceasta, degajăm şi sistemul de declinare cu articol definit în limba română.

1. FUNCŢIA ARTICOLULUI DEFINIT ŞI A DESINENŢEI DE GEN.-DAT. ÎN COMPONENŢA FORMELOR DE CAZ OBLIC

Forma de gen.-dat. a unui substantiv care nu primeşte nici un determinant supus fenomenului de acord are una din următoarele cinci înfăţişări[1] :

1. **(N)d** : *pădurii* (rostit *pădurĭ)*
2. **(N)nd** *codrului* ; *codrilor* ; *scaunului* ; *scaunelor* ; *pădurilor* ; *învăţătoarei* ; *învăţătoarelor* ; *Floricăi* ; *unchiului*
3. **(N)gd** : *casei* ; *stelei* ; *Anei*
4. **d(N)** : *lui Ion* ; *lui iunie* ; *lui Jeni* ; *lui tanti*
5. **d(N)a** : *lui Zaharia* ; *lui Florica* ; *lui Ana* ; *lui unchiu(l)* ; *lui tata* ; *lui mama*

Există deci trei tipuri de contexte de articulare a temelor substantivale la gen. -dat. :

I. **-d**, context de articulare la dreapta (situaţiile : 1, 2, 3)
II. **d-**, context de articulare la stînga (situaţia 4)
III. **d-a**, context de articulare bilaterală, în care cele două articole îndeplinesc funcţie diferită (situaţia 5).

În contextele de mai sus, elementele **d**, **a**, **n** şi **g** nu au acelaşi grad de esenţialitate. Referindu-se la situaţia pe care o pot prezenta doi termeni α şi β într-un enunţ, P. Garvin[2] observă că, la un anumit nivel sintactic, sînt posibile între α şi β două tipuri de dependenţă unilaterală : 1) una este dependenţa unilaterală propriu-zisă, introdusă încă de Hjelmslev, care revine la a spune că prezenţa, în enunţ, a lui α implică prezenţa, în acelaşi enunţ, a lui β. Cu alte cuvinte, ocurenţa lui α presupune ocurenţa lui β. Este ceea ce Garvin numeşte *dependenţă poziţională (occurrence dependence)* ; 2) a doua este dependenţa unilaterală care angajează nu numai ocurenţa, ci şi funcţia termenilor nivelului sintactic respectiv. Anume, termenul α este dependent, ca funcţie, de termenul β, dacă funcţia pe care α o îndeplineşte în secvenţa considerată presupune cu necesitate prezenţa lui β în această secvenţă ; cu alte cuvinte, prezenţa lui β are rol de *catalizator* pentru exercitarea unei anumite funcţii de către α.

[1] Explicaţia simbolurilor este : (N) = radicalul unui substantiv ; **d** = articol de gen.-dat. ; **n** = desinenţă invariabilă după caz ; **g** = desinenţă de gen.-dat. sg. în declinarea substantivelor feminine ; = articol definit la forma de nom.-acuz.

Pentru a nu îngreuna expunerea am eliminat din discuţie atît formele de gen.-dat. care realizează o alternanţă, cît şi formele de genitiv precedate de articol posesiv.

[2] *On Linguistic Method*, Haga, 1964, p. 58 şi urm.

Vom numi acest din urmă tip de dependență, *catalizā* sau *dependență catalitică* (catalizator fiind β, iar elementul catalizat fiind α).

Pentru a detecta cele două tipuri de dependență se folosește *proba omisiunii.* Dacă într-o secvență admisă care conține pe α și pe β omisiunea lui β, cu păstrarea lui α, conduce la o secvență neadmisă, dar omisiunea lui α, cu păstrarea lui β conduce la o secvență admisă, atunci α este dependent pozițional (relativ la secvența considerată) de β. Dacă omisiunea lui β, cu păstrarea lui α, conduce la o secvență admisă, dar în care funcția lui α este alta decît în secvența inițială, atunci sîntem în prezența unui fenomen de cataliză (catalizatorul fiind β).

De exemplu, în secvența : *cumpăr* $\underbrace{\textit{cărț}}_{\beta}\underbrace{\textit{ile}}_{\alpha}$, segmentul α este dependent pozițional de β, deoarece, prin omisiunea lui β, secvența **cumpăr le* nu este admisă în limba română.

În secvența a) *cumpără* $\underbrace{\textit{cărț}}_{\beta}\underbrace{\textit{ile}}_{\alpha}$, prin eliminarea lui β, obținem secvența b) : *cumpără-le*, care este admisă în structura limbii române. Segmentul α din secvența a) este identic din punct de vedere fonematic cu segmentul α din secvența b), dar cele două segmente nu au funcție identică, deoarece α din secvența a) și α din secvența b) nu au *distribuție similară.* De pildă, se poate spune *cumpără cărțile mele*, dar nu și **cumpără-le mele.*

Situîndu-ne la nivelul morfematic, să aplicăm acest mod de analiză celor cinci tipuri de forme de gen.-dat. considerate mai sus. Prin aceasta vom stabili ierarhia funcțională a elementelor din contextele de articulare la gen.-dat. ale unei teme nominale.

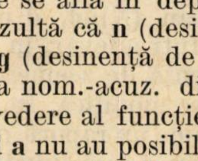
La tipul de forme **(N)d** sau **(N)nd**, **d** manifestă față de **(N)** sau de **(N)n** o dependență catalitică. Într-adevăr, în cel puțin un context, omiterea lui **(N)** conduce la o secvență de asemenea admisă *(lui, lor)* [umbra *(codru)lui*], dar funcția lui **d** se modifică. În locul funcției de articulare a unui nume care trebuie să exprime un raport de gen.-dat., **d** primește acum o funcție pronominală, păstrîndu-și însă funcția cazuală. În această dependență, **(N)** = element catalizator, iar **d** = element catalizat, deoarece, în absența lui **(N)**, **d** își schimbă funcția, devenind pronume. Funcția cazuală a elementului **d** în **(N)d** sau în **(N)nd** se stabilește recurgînd la proba omisiunii. Într-o secvență de tipul *codru-lui*, în care **(N)n** = radical + disenență, prin omiterea lui **d** se desființează cazul oblic al lui **(N)n**, fiind înlocuit cu nom.-acuz. Așadar, **d** este un catalizator al funcției cazuale a desinenței *u* din *codrului* ; *u* are în dependența sa pozițională pe **d** (purtător al cazului oblic) în *codrului*, deoarece secvența *codrlui* nu este admisă. Deci **d** nu poate genera singur cazul oblic, fiind nevoie pentru aceasta și de desinența *u*, care în dependență catalitică, este element catalizat. Într-o secvență de tipul *pădur-ii* (rostit pădur-ı), **d** se află în dependență catalitică față de **(N)** = catalizator, deoarece, în absența lui **(N)**, **d** își schimbă funcția [*umbra(pădur)ĭ*] ; **d** = *ĭ* exprimă singur funcția de caz oblic, deoarece suprimarea lui suprimă și cazul oblic. O situație similară prezintă formele de tipul **d(N)**. Și aici, **d** se află în dependență catalitică față de **(N** .

Funcţia cazuală a elementului **d** în **(N)d** sau în **(N)nd** a fost stabilită recurgînd la proba omisiunii. La tipul de forme **d(N)a**, funcţia cazuală a elementului **d** este confirmată într-un mod asemănător. Omiterea lui **d** din **d(N)a** desfiinţează cazul oblic : *(lui) Zaharia*; *(lui) tata* etc. Deci, dacă suprimăm pe **d**, obţinem secvenţa admisă **(N)a** în care **a** nu are funcţia de exprimare a cazului oblic. Deoarece **a** nu exprimă genitivul sau dativul, înseamnă că, în **d(N)a**, **d** este un catalizator al funcţiei cazuale a lui **a**. Aşadar, **a** se află în dependenţă catalitică faţă de **d** ; **a** are în dependenţa sa poziţională pe **d** (purtător al cazului oblic), deoarece secvenţa **d(N)** (obţinută prin eliminarea lui **a**) nu este admisă *(*lui Floric*, **lui tat* sau **lui tată* etc.).

O situaţie asemănătoare, deşi într-o altă nuanţă, o prezintă formele de tipul **(N)gd**. Prin aceeaşi analiză funcţională, observăm că **g** (desinenţă de gen.-dat.) nu diferă din punct de vedere funcţional (privind funcţia cazuală) de desinenţa din forme de gen. -dat. de tipul *codrului*, *cîinelui*, în care desinenţa de gen.-dat. nu diferă fonetic de cea de la nom.-acuz. (*codrul*, *cîinele*), şi nu diferă funcţional (privind tot numai funcţia cazuală) nici de **a** din forme de tipul **d(N)a**. În **(N)gd**, omiterea lui **d** duce la înlocuirea cazului oblic prin cazul nom. -acuz. [*case(i)*, *stele(i)*]. Deci funcţia cazuală a lui **d** este stabilită şi de astă dată neîndoielnic. Spre deosebire de **d** din **d(N)a**, în aspectul vorbit al limbii, **d** poate genera el singur un caz oblic în forme de tipul *casei*, deoarece *ei* >*ii(ī)* : *casei*, dar şi *casii* (rostit *casī*). Ca şi eliminarea lui **d** din **d(N)a**, omiterea lui **d** în forme de tipul **(N)gd** conduce la o secvenţă admisă ; în noua secvenţă **(N)g**, obţinută prin eliminarea lui **d** din **(N)gd**, funcţia de caz oblic a lui **g** a dispărut, **(N)g** fiind o formă de nom. -acuz. pl. Deci în **(N)gd**, **d** este un catalizator al funcţiei cazuale a lui **g**, care se află în dependenţă catalitică faţă de **d**.

Din această analiză rezultă că **n** (desinenţă invariabilă după caz din forme de tipul **(N)nd**) sau **g** (desinenţă de gen.-dat. din forme de tipul **(N)gd**) şi **a** (articol definit la nom.-acuz. din forme de tipul **d(N)a**) sînt *echivalente* din punctul de vedere al funcţiei de exprimare a cazului oblic. Desinenţele **g** şi **n** şi articolul **a** nu au posibilitatea de a marca, independent de **d**, cazul oblic ; ele exprimă cazul oblic în cadrul unei dependenţe catalitice faţă de **d**.

Rezultă astfel următoarea ierarhie a elementelor care alcătuiesc structura unei forme de caz oblic în declinarea cu articol definit în limba română contemporană.

în care : **N** este catalizator al funcţiei de articulare a lui **d** ; **d** are posibilitatea de a marca singur cazul oblic [*pădur-ii* (*ı*) ; *lui tanti*] sau, cînd nu are această posibilitate, este catalizator al funcţiei de caz oblic a lui **a** *(lui tata)* sau a lui **n** şi **g** *(codrului*; *casei)*.

Nici unul dintre elementele **a**, **n** și **g** nu are posibilitatea de a marca singur cazul oblic ; fiecare dintre ele contribuie, însă, la exprimarea cazului oblic în cadrul unei dependențe catalitice față de **d**.

Deci, în declinarea substantivului românesc, numai articolul *-ĭ* din forme ca *pădurii*, *casii* este element necesar și suficient în exprimarea cazului oblic ; în celelalte situații, fiecare dintre elementele grupului *desinență* (variabilă sau invariabilă după caz) + *articol* de gen.-dat. este necesar dar nu și suficient pentru exprimarea cazului oblic. Este de remarcat, însă, că cele două elemente ocupă poziții diferite în ierarhia funcțională a mijloacelor de exprimare a cazului oblic.

2. TENDINȚA DE SIMPLIFICARE A FORMELOR DE CAZ OBLIC ÎN DECLINAREA CU ARTICOL DEFINIT ENCLITIC

În limba română contemporană, în paradigma de singular a substantivelor feminine, flexiunea prin desinențe și articol definit enclitic manifestă o tendință de modificare, în sensul transformării acestui grup într-un singur element afixal de gen. -dat., articolul. Această tendință a fost semnalată mai întîi de Em. Vasiliu [3], explicînd-o prin faptul că articolul joacă și rolul de morfem al cazului oblic [4]. În urma analizei funcționale a desinenței și a articolului în structura formelor de caz oblic, putem preciza că anumite *procese fonetice sau analogice* — descrise mai jos — *care au determinat simplificarea grupului „desinență + articol" la formele de gen.-dat. ale substantivelor feminine* au putut modifica termenii opozițiilor în declinarea acestor substantive, tocmai datorită faptului că *articolul este singurul element catalizator al cazului oblic în grupul (N)***gd**.

Referindu-ne la starea de limbă din secolul al XVI-lea, în comparație cu stadiul actual de dezvoltare a limbii române, se poate observa că, în ansamblu, normele de formare a cazului oblic în secolul al XVI-lea sînt mai stabile. În cursul istoriei limbii, encliza articolului definit accentuează, pe de o parte, tendința de modificare sau chiar de pierdere a desinenței, iar, pe de altă parte, tendința de modificare a articolului în contact cu desinențele la care se atașează.

Astfel, în secolul al XVI-lea, substantivele din clasa de flexiune *-ă/-i (făptură/făpturi)* sau cele din clasa *-e/-i (cetate/cetăți)* prezintă, în mod obișnuit, la gen.-dat. singular, terminația *-iei* (desinența *-i* + art. *-ei*), rar, *-ii* (desinența *i* + art.*i̯* sau afixul *-ĭ*). În textele religioase traduse, întrebuințarea terminației *-iei* constituie norma : *limbiei* (CV, 58, 60) ; *cetației* (CV, 72) ; *inimiei* (PO, 32/2 ; CPr., 11/2 ; CC_2, 19/6). În aceleași texte, numai în mod excepțional întîlnim exemple de reducere a terminației *-iei* la *-ii* : *dumenecii* (CC_2, 11/15 ; 22/14 ; 44/15) ; *besearecii* (PO, 9/9) ; *morții* (CV, 76). În documente și în scrisori, dimpotrivă, *-ii* constituie norma : *cetății* (SB, 65/9) ; *cărții* (SB 82/5), iar *-iei* apare rar. Formele în *-ii* (*-ĭ*) sînt singurele păstrate în limba actuală.

[3] *Observații asupra flexiunii nominale în limba română*, SCL IV, 1953, p. 142—145.
[4] *Ibidem*, p. 144.

Substantivele din clasa de flexiune *-ă/-e (casă/case)* prezintă la gen.-dat. singular terminațiile *-eei, -ei, -ii*. Terminația *-eei* (desinența *-e* + art. *-ei)* este cea mai frecventă în textele religioase traduse: *caseei* (PS, 109); *izbîndeei* (CP, 258); *apeei* (PO, 6/2) etc. Unele texte, de exemplu CV, cunosc întrebuințarea exclusivă a terminației *-eei*. Altele, de exemplu, PS și PO, alături de formele frecvente în *-eei*, întrebuințează cu totul sporadic și terminația *-ei* (desinența *-e* + art. *-i*), apărută prin contragerea celor doi *ee* din *-eei*. Coresi întrebuințează amîndouă terminațiile: *-eei, -ei*. A doua este relativ rară în CP, CPr, dar apare mai frecvent în CC_2. Iată cîteva ilustrări: *casei* (PS, 430; SB, 85/5); *slavei* (PS, 70,71); *silei* (PS, 151); *șerbei* (PS, 386); *brazdei* (CP, 165); *trufei* (CC_2 15/10; 17); *apei* (CC_2 63/33); *turmei* (PO, 24/3); *vamei* (SB, 66/14); *apei* (SB, 76/4).

Ov. Densusianu [5] arată că în privința folosirii terminațiilor *-eei* și *-ei* la gen.-dat., limba documentelor diferă de cea a textelor religioase traduse. Terminația *-eei* este rar atestată în documente, fapt care dovedește că, în limba vorbită din secolul al XVI-lea, formele curente erau cele în *-ei*, singurele păstrate în limba română contemporană. În documente este atestată și forma cu *-ii* < *-ei*: *preuteasii* (CB, ap. Densusianu, op. cit., 97); *fetii* (CB, ap. Rosetti, LRs. XIII — XVI, 126). Mai tîrziu, în texte în care predomină aspectul vorbit și popular al limbii, aceste forme sînt des întîlnite. Comp. *(peretele) casii* (Pann, PA, vol. II, 41); *(povestea) fetii* (ib., 126, 130); *(colțul) mesii* (ib., 167; NP, 101; 102); *arșiții* (NP, 96); *credinții* (NP, 171); *măicuții* (Vidu, *Doine*, 130); *soacrii* (ib., 159); *(dorul) mîndrii* (ib., 42; 43); *(fata) mamii* (ib., 123) etc.; la neologisme: *reformii* (NP, 223); *operii* (NP, 7). De asemenea, în limba vorbită actuală, în declinarea substantivelor din clasa *(cas)-ă/e(i)*, exprimarea gen.-dat. prin desinență, moștenită din latină, manifestă o pronunțată tendință de slăbire. În limba vorbită actuală, se aud din ce în ce mai frecvent rostiri de felul *casii, fetii* etc., rostiri care se explică prin tendința manifestată în dacoromână de a transforma pe *-ei* neaccentuat în *-ii* [6]. Astfel, potrivit acestei tendințe, în limba mai veche avem *ii* sau *i* (neacc.) < *ei* (< lat *illaei)* și în formele *ii Sara, ii Tamar* (PO) sau *i* în *i Soldanească* etc. (documente moldovenești din secolul al XVII-lea) [7]. În secolul al XVI-lea, articolul nedefinit la gen.-dat. singular feminin, este întrebuințat cu forma *unii* (< *unei*): *unii mueri*; *unii slugi*; *unii văduo* (Densusianu, I.L.R. II, 114). De asemenea, adjectivul demonstrativ proclitic *această*, la genitiv, apare în mod constant cu forma *(a)ceștii*: *ceștii lumi* (CC_2, 53/32); *aceștii lumi* (CC_2 53/24); *aceștii neputințe* (CC_2, 13/6) etc. Aceste forme mai apar și la unii scriitori din prima jumătate a secolului al XIX-lea [8].

În măsura în care acest proces fonetic nu atinge distrugerea opozițiilor gramaticale dintre cazul direct și cazul oblic, noii termeni ai unei asemenea opoziții pot fi reținuți în sistem. Totuși, sistemul morfologic este mai puțin receptiv la înnoiri și, de aceea, o înlocuire a termenilor unei opo-

[5] ILR II, p. 96.

[6] Asupra trecerii lui *-ei* la *-ii* vezi A. Procopovici, *Din istoria pronumelui în limba românească*, RF I, 1927, vol. I, p. 245 și urm.

[7] Acest *i* s-a păstrat în Maramureș (cf. A. Procopovici, *op. cit.*, p. 246).

[8] Comp. *unii soții* (NP, 96); *aceștii drame* (NP, 223) etc.

ziţii prin alţii nu poate fi acceptată decît în măsura în care aceştia din urmă se dovedesc necesari în sistem. În această perspectivă putem înţelege de ce transformarea *ei* > *ii* nu s-a păstrat în flexiunea pronumelor demonstrative sau în cea a articolului nedefinit, dar se realizează aproape totdeauna, în limba vorbită actuală, pentru declinarea articulată a substantivelor feminine.

Cu toate că *ei* > *ii* are drept cauză un proces fonetic, păstrarea şi mai ales extinderea formelor de gen.-dat. în *-ii* la substantive de felul lui *casă-case(i)*, trebuie explicate şi pe baza unor considerente de ordin gramatical. La aceste substantive, transformarea *ei* > *ii* corespunde unei tendinţe de unificare a formelor de declinare, sub influenţa analogică a substantivelor din clasa de flexiune *pădure/păduri(i)*. De altfel, forme ca *fetii*, *mesii*, *casii* etc. apar frecvent după ce *(inim)iei* > *(inim)ii* [9]. Această tendinţă poate fi frînată în acelaşi timp de existenţa gen.-dat. nearticulat *unei case* sau de formele pluralului *case* [10].

Pe de altă parte, tendinţa de unificare acţionează şi în sens invers. Astfel, chiar în texte din secolul al XVI-lea, după modelul substantivelor din categoria lui *casă*, în loc de *-iei* sau *-ii*, apare terminaţia *-(e)ei* şi la formele de gen. -dat. ale substantivelor care au pluralul în *-i* : *legeei* (CV, 56) ; *naştereei* (PO, 98/9) ; *maireei* (PS, 287) ; *cîntareei* (PS, 319) ; *mînăstireei* (SB, 68/7) ; *uşei* (PO, 24/9) ; *dumereceei* (CV, 24) ; *beseareceei* (PO, 3/6) ; *besearicei* (CC, 1/4).

În limba scrisă, apar pînă tîrziu forme de gen.-dat. în *-ei* în declinarea unor substantive cu pluralul în *-i* : *literatura vremei* (V. Ghiacioiu, *Clasicii* (1942), p. 220) ; *valaorei* (ib., 6).

De asemenea, în limba română actuală, articolul *-i* este ataşat, uneori, direct la tema de singular a unor substantive din clasa lui „vulpe" : *lumei*, *luminei*, *iubirei*, *imaginei*, *povestei*, *rugămintei* etc., ca *fetei*, *mesei* etc., în care *-e-*, desinenţă de gen.-dat. Realizarea acestor forme devine posibilă cu atît mai mult cu cît ea găseşte un model analog chiar în declinarea aceloraşi substantive, folosite la plural : articolul se ataşează unei teme invariabile *(lumini-le/ lumini-lor)*.

---

[9] Am văzut că, în secolul al XVI-lea, cînd forme ca *inimiei*, *legiei* etc. erau predominante, forme de gen.-dat. ca *feţii*, *fetii* apar rar, deşi, în acelaşi secol, apar constant forme ca *unii* (<*unei*), *aceştii* (<*acestei*). În schimb, apare rar terminaţia *-iei* în loc de *-(e)ei* : *feaţiei* (PO, 25/16 ; 21/10) ; *semenţiei* (Candrea, PS, I). Vezi în acelaşi sens şi răspîndirea desinenţei *-i* la pluralul substantivelor din categoria lui *coală*, sub influenţa analogică a pluralului substantivelor din categoria lui *vulpe*.

[10] În declinarea substantivelor feminine, desinenţa gen.-dat. sg. este, în general, în strînsă legătură cu desinenţa de plural. Comp. *maicăi* (după *taicăi*) >*maichii* (Vidu, *Doine*, 148), la fel cu *taichii* ; *bunicăi* > *bunichii*, prin transformarea lui *-ăi* neacc. > *ii*, *i* (cf. A. Procopovici, *op. cit.*, p. 245), dar şi *maicii* (Vidu, *Doine*, 102), *bunicii* deoarece *o maică, două maici, maicii*.

La substantivele proprii, nume de persoană, terminate în *-ca*, *-ea* (*-ia*), din cauză că nu au plural, articolul de gen.-dat. se ataşează direct la forma de nom.-acuz. neart. (care se poate realiza uneori la cazul vocativ : *Puică* ! *Floare* !) : *Ancăi* (>*Anchii*) ; *Floricăi* (*Florichii*) ; *Puicăi* (*Puichii*) ; *Floarei* (>*Floarii*). Această modalitate de formare a gen.-dat. substantivelor proprii, nume de persoană, din categoria celor indicate mai sus, determină o diferenţiere de structură fonetică între un substantiv propriu, nume de persoană, şi un substantiv comun : *Puică* (*Puichii*), dar *puicii* ; *Floarei* (*Floarii*), dar *florii*.

Atașarea directă a articolului *-i* la o temă invariabilă de singular, în declinarea articulată a unor substantive din categoria lui lume, face posibilă interpretarea grupului *-ei* [11] (desinênță + articol) din *casei* etc. ca un singur afix pentru formarea genitiv-dativului singular :

iubir-ei = *cas-ei.*

Confuziile dintre terminațiile *-iei* și*-(e)ei* în limba mai veche, dintre *-ii* și *-ei* în stadiul actual de dezvoltare a limbii pot dovedi că, încă din secolul al XVI-lea, desinența de gen. -dat., în declinarea articulată, începe să slăbească, iar grupul *desinență* + *articol* începe să fie simțit ca un singur element afixal de formare a gen.-dat., mai ales după ce articolul feminin de gen.-dat. a devenit, prin transformări fonetice, indecompozabil (*-ei* > *i* : *caseei* > *casei).*

Transformarea *ei* > *ii*, la forma de gen.-dat. sg. a substantivelor din categoria lui *casă*, sau atașarea directă a articolului *-i* la o temă invariabilă de singular, pentru realizarea formei de gen.-dat. a unor substantive din categoria lui *vulpe*, are drept urmare eliminarea desinenței de gen.-dat. și, deci, o simplificare a formelor de caz oblic :

cas-ĭ ; *lume-i*

De asemenea, *ii (< ei)* s-a păstrat și se extinde în declinarea substantivelor de tipul lui *casă* sau *împărăție* [12], deoarece, aici, realizarea lui *ei* > *ii* a dus și la realizarea unei simetrii a formelor articulate ale acestor substantive :

cas-a *împărăți-a*
cas-ĭ *împărăți-ĭ*

Aceeași consecință prezintă și atașarea articolului de gen.-dat. *-i* la tema invariabilă a unor substantive din clasa lui vulpe :

vulp-ea
vulp-ei

În urma analizei de mai sus, putem spune că, în flexiunea substantivului românesc, există următoarele tendințe, care se accentuează în stadiul actual de evoluție a limbii :

a) Tendința de a apropia, și la singular, flexiunea substantivelor articulate feminine de flexiunea substantivelor masculine. Această tendință se manifestă prin păstrarea, în declinare, a unei *teme invariabile*, la care se atașează, pentru a marca opoziția dintre cazul direct și cazul oblic, articolul la forma de gen.-dat. :

nom.-acuz. :	*codru-l*	*cas-a*	*iubire-a*
gen.-dat. :	*codru-lui*	*cas-ĭ(ei)*	*iubire-i*
		maică-i	

[11] Terminația *-ei* apare și la genitivul substantivelor masculine terminate în *-ă* : *popei* (*popii*) ; *tatei* (*Basme pop.*, 219 ; SP, 214) ; *bădiței* (Vidu, *Doine*, 89), căci masculinul *popă*, *tată* și *bădiță* n-au format niciodată un genitiv-dativ singular nearticulat sau un plural în *-e* [(cf. unui *popă* (*tată*), doi *popi* (*tați*)]. Aceeași terminație apare și la gen.-dat. substantivelor proprii feminine, nume de persoană, terminate în *-a* și este aproape singura întrebuințată pentru substantive care nu cunosc o formă de nom.-acuz. (ce s-ar putea realiza la vocativ) în *-ă* : *Gabrielei* ; *Paulei*.

[12] Comp. *strînse pe toți miniștrii împărăției sale* (Pann, PA, II, 37) ; *ai împărăției tale* (*ibid.*, 40) ; *civilizației* (NP, 223).

sau :	nom.-acuz. :	*codr-ul*	*cas-a*	*iubir-ea*
	gen.-dat. :	*codr-ului*	*cas-ī(ei)*	*iubir-e (ī)*

b) Tendința de a realiza, în declinarea articulată a substantivelor feminine, un *sistem simetric*[13] al opozițiilor cazuale :

sg. nom. -acuz.	*cas-a*	*împărăți-a*	*iubir-ea*
sg. gen. -dat.	*cas-ī*	*împărăți-ī*	*iubir-ei*
pl. nom. -acuz.	*case-le*		
pl. gen. -dat.	*case-lor*		

Opoziția *-a*/*-ī* este aproape generală în limba vorbită actuală, deoarece *-i* apare în poziție neaccentuată, nefavorabilă păstrării grupului *-ei*. Din această cauză, realizarea opoziției : *-ea*/ *-ei*, deși este întîlnită chiar în aspectul scris al limbii române literare ca fenomen de hipercorectitudine, prezintă o probabilitate de apariție mai mică.

c) Tendința de *unificare* a formelor de declinare a substantivelor articulate feminine, prin posibilitatea creării *unor forme de gen. -dat, în raport de variație liberă* :

cas-ei/*ī*
imagin-ī/*ei*

d) *Tendința de întărire a articolului definit ca afix necesar și suficient al cazului oblic*, prin : a) contopirea totală a articolului cu desinența de caz oblic *(pădurii, casii)* într-un singur afix de gen.-dat. ; b) formarea unui grup (desinență + articol) simțit ca un singur afix *(lum-ea*/*-ei*, după modelul *cas-a*/*-ei)*.

Aceste tendințe, provocate de fenomene fonetice sau analogice, pot fi privite ca forme de manifestare ale procesului de simplificare și reducere a flexiunii nominale, care continuă să se realizeze în diferite stadii de evoluție a limbii române.

3. SISTEMUL DE DECLINARE CU ARTICOL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

3.1. La formele de nominativ și la cele de acuzativ, articolul îndeplinește funcția de exprimare a determinării[14] nu și funcția de exprimare a unuia din cele două raporturi cazuale[15]. De aceea, la nominativ sau la acuzativ, un substantiv poate apărea articulat sau nearticulat. Din cauză că nu orice substantiv poate fi susceptibil de forme articulate la nom.-acuz., postpunerea articolului la aceste două cazuri poate fi luată drept criteriu de clasificare morfematică a substantivelor. După acest criteriu, substantivele se împart în două grupe :

A) *Substantive articulabile* sînt substantivele susceptibile de a primi articol postpus : *pasăre* /*pasărea* ; *pom*/*pomul* ; *Toma* ; *Maria* (la care ter-

---

[13] Pentru explicarea dispariției articolului definit *-l* prin caracterul simetric al sistemului vezi acad. Al. Graur, SLG, București, 1960, p. 36.

[14] Într-o sintagmă de tipul subst. + articol + subst. la genitiv, articolul primului subst. este și un element de relație între cele două substantive (cf. Maria Manoliu, *Articolul posesiv în romîna contemporană*, SCL XV, 1964, 1, p. 74).

[15] Ceea ce se poate demonstra prin proba omisiunii.

minaţia *-a* este asimilată cu articolul *-a* al substantivelor comune de gen feminin).

B) *Substantive nearticulabile* sînt substantivele nesusceptibile de a primi articol postpus: *Ion, Ştefan, Matei, Mimi, martie, vodă, tanti*.

Ca mijloc de exprimare a cazului oblic, articolul apare atît în declinarea substantivelor *articulabile* cît şi în declinarea substantivelor *nearticulabile*. Deci articolul este elementul esenţial în declinarea substantivului românesc, deoarece prezenţa lui pentru a realiza formele de gen.-dat. ale unui substantiv este totdeauna obligatorie, dacă substantivul nu este precedat de un cuvînt declinabil cu care intră în relaţie de acord.

Într-un stadiu mai vechi de dezvoltare a limbii, ca mijloc de exprimare a unui caz oblic, articolul definit ocupă următoarele două poziţii în raport cu o temă substantivală:

Articolul { masc. sau fem. urmează subst. [—A]
masc. sau fem. precede subst. [A—]

În limba română (literară) contemporană, ca mijloc de exprimare a unui caz oblic, articolul definit prezintă următoarele două posibilităţi combinatorii cu o temă substantivală:

Articolul { masc. sau fem. urmează subst. [—A]
masc. precede subst. [A—]

Descrierea sistemului de declinare se bazează pe criteriul de *distribuţie* a temelor nominale în raport cu cele două contexte de articulare.

În tabloul de la p. 153 reprezentăm sistemul de articulare a substantivelor (masculine şi feminine), în două etape de evoluţie a limbii române (secolul al XVI-lea şi etapa de dezvoltare a limbii române comune actuale). Litera *a* arată că o anumită poziţie de articulare este admisă. Absenţa literei *a* arată că poziţia respectivă nu este admisă.

Însoţim acest tablou cu cîteva exemple, care ilustrează fiecare poziţie în parte [16].

Substantive articulabile:

a) Substantive comune, care exprimă funcţii, titluri, calităţi etc., atribuite unei persoane.

Secolul al XVI-lea. Poziţia [— A]: *împăratului* (CP, 123); *craiului* (PO, 56/1); *vlădicăei* (Rosetti, LRS XIII–XVI, 124); *vlădicii* (PS, 486). Poziţia [A —]: *lu împăratu* (CP, 118, 120; 187; 437); lui *craiulь* (PO, 55/10); *lui crai* (PO, 55/11).

Limba contemporană. Poziţia [— A]: *domnului*; *popii*. Poziţia [A —]: *lui(i) domnu(l)*; *lu(i) popa*.

b) Substantive comune, nume de persoană, care exprimă grade de rudenie.

[16] Pentru substantivele proprii, articulabile sau nearticulabile, vezi Paula Diaconescu, *Declinarea cu „articol definit" proclitic a numelor proprii de persoană în limba română* (sub tipar).

Categoria morfematică a subst., după posibilitatea articulării lor la formele de nom.-acuz.		Categorii semantice ale substantivelor		Genul subst.	Genul art.	Secolul al XVI-lea: — A	Secolul al XVI-lea: A —	Limba actuală: — A	Limba actuală: A —
Articulabile	articulate (cu -u(l) sau -a)	Subst. proprii, nume de persoană		masc.	masc.	a			a
						a	a		
					fem.	a			
						a			
					masc.		a		a
				fem.	fem.	a		a	
						a	a		
					masc.				a
	Sec. XVI artic. neartic. / Lb. act. artic.	Subst. comune, nume de persoană	exprimă funcţii, calităţi etc. atribuite unei pers.	masc.	masc.	a	a	a	a
									a
					fem.	a		a	
	articulate		exprimă grade de rudenie	masc.	masc.	a		a	a
									a
					fem.			a	
				fem.	masc.				a
					fem.	a		a	
		Subst. comune, nume de pers. şi subst. comune, nume de nonpers.		masc.	masc.	a		a	
				fem.	fem.	a		a	
Nearticulabile		Subst. proprii, nume de pers.		masc.	masc.		a		a
				fem.	masc.				a
					fem.	a			
						a	a		
		Subst. comune		masc.	masc.		a		a
				fem.	masc.				a

Secolul al XVI-lea. Poziția [— A] : *tatălui* (CT, 51/18 ; PO, 76/6 ; PS, 142) ; *tătănelui* (PS, 482) ; *tătănului* (CT, 406) ; *mumeei*, *mumîniei* (PO, 76/6 ; 95/13).

Limba contemporană. Poziția [— A] : *tatălui* ; *tatei (tatii)* ; *mamei* ; *unchiului.* Poziția [A —] : *lu(i) tata* ; *lu(i) mama* ; *lu(i) unchiu.*

c) Substantive comune, nume de persoană, și substantive comune, nume de nonpersoană.

Secolul al XVI-lea. Poziția [— A] : *fĕteei* (PO, 78/11) ; *fĕtelorь* (PO, 128/10) ; *viteei* (PS, 154 ; 152) ; *vitelorŭ* (PS, 336—337) ; *semințeei* (PO, 48/16 ; 52/11) ; *bărbațilorь* (PO, 91/8) ; *feciorilor* (PO, 128/10) ; *sufletului* (CC_2, 52/12) ; *părintelui* (CC_2, 32/31).

Limba contemporană : *fetei* ; *fetelor* ; *vitei* ; *vitelor* ; *seminței* ; *bărbaților* ; *feciorilor* ; *sufletului* ; *părintelui.*

Substantive nearticulabile. Substantive comune.

Secolul al XVI-lea : *lui iunie* (PO, 3/12) ; *lu Dechemvrie* (CC_2, 1/23).

Limba contemporană : *lui vodă* ; *lui mai* ; *lui decembrie* ; *lui tanti.*

3.2. Descrierea declinării cu articol definit (enclitic și proclitic), în două etape de evoluție a limbii, ne arată că substantivele (proprii sau comune) ocupă poziții distincte în sistem, determinate, în esență, de caracterul *articulabil* sau *nearticulabil* al substantivului. (Pentru declinarea substantivelor nearticulabile în româna contemporană, vezi și observațiile lui Hořejší, *op. cit.*, p. 210 ; 212.)

În secolul al XVI-lea, cu excepția cîtorva substantive proprii feminine, nume de persoană [*cartea Ruteei* (PO, 4/12) ; *Rutь* (PO, 4/12)], substantivele nearticulabile (aproape totdeauna defective de plural și totdeauna de gen masculin) se declină cu articolul masculin proclitic *lui*, pe cînd toate substantivele articulabile admit articolul enclitic, iar unele dintre ele se pot declina, la singular, și cu articol (masculin sau feminin) proclitic. Așadar, temele nominale articulabile și temele nominale nearticulabile apar în distribuție contrastivă în raport cu cele două contexte de articulare (proclitică și enclitică). Un substantiv masculin nearticulabil admite articulare exclusiv la stînga. Cele mai multe substantive articulabile, masculine sau feminine, admit articulare exclusiv la dreapta. Anumite substantive articulabile admit atît articulare la dreapta cît și articulare la stînga. Articolul proclitic se acordă în gen și număr cu substantivul.

Potrivit acestei distribuții, putem fixa următoarele serii de substantive în sistemul de articulare cu articolul masculin proclitic *lui* :

Seria marcată [+] : substantive masculine nearticulabile, în marea lor majoritate substantive proprii de persoană.

Seria nemarcată [—] : unele substantive — proprii sau comune — masculine, articulabile, nume de persoană.

Seria neutră [ø] : substantive masculine, feminine sau neutre (toate), articulabile.

În româna actuală, temele nominale articulabile și temele nominale nearticulabile apar tot în distribuție contrastivă, însă seriile din sistemul de articulare cu articol masculin proclitic au suferit unele modificări.

Articolul proclitic feminin a dispărut, iar articolul masculin proclitic poate fi folosit și în declinarea unor substantive feminine. Articolul masculin proclitic *lui* este totdeauna obligatoriu în declinarea substantivelor proprii feminine, nume de persoană, nearticulabile *(lui Jeni*; *lui Irinel)* și poate apărea în raport de variație liberă cu articolul feminin enclitic, la substantive proprii feminine, nume de persoană, articulabile [*Anei* (lit.)/*lui Ana* (nelit.)]. Cel puțin în aspectul literar al românei actuale, articolul proclitic *lui* este singurul întrebuințat la formele de gen.-dat. ale substantivelor proprii masculine, nume de persoană, terminate în *-u(l)* sau *-a (Radu, Toma)*.

Deci, pentru româna actuală, putem fixa următoarele serii de substantive în sistemul de articulare cu articolul masculin proclitic *lui*:

Seria marcată [+]: reprezentată printr-o categorie eterogenă de substantive: subst. masculine nearticulabile; subst. feminine nearticulabile; subst. masculine articulabile (nume proprii de persoană).

Seria nemarcată [—]: subst. masculine articulabile; subst. feminine articulabile.

Seria neutră [ø]: subst. articulabile. Unele substantive din această categorie au trecut fie în seria marcată, fie în seria nemarcată.

În toate stadiile de evoluție a limbii, substantivele masculine nearticulabile reprezintă contextul caracteristic pentru articolul masculin proclitic. Sub aspect semantic, aceste substantive reprezintă o categorie omogenă: aproape toate sînt nume proprii de persoană; deci substantive care reprezintă un grad de singularizare maximă. De aceea, factorii care determină extinderea articolului masculin proclitic *lui* și în declinarea substantivelor articulabile sînt de natură semantică, însă, de multe ori, asociați cu factori exteriori conținutului semantic al acestor substantive. Este de observat că, deși substantivele susceptibile de declinare cu articol enclitic sînt mai numeroase, totuși ele manifestă o oarecare instabilitate prin tendința de deplasare a unor categorii de substantive articulabile către declinarea cu articol masculin proclitic, uneori, chiar cu excluderea celeilalte declinări. Se diferențiază astfel, prin anumite caracteristici de declinare, din ce în ce mai pronunțat, următoarele categorii de substantive:

subst. proprii	1 nume de persoană	2 nume de nonpersoană
subst. comune	3 nume de persoană	4 nume de nonpersoană / nume de persoană cu un grad de determinare aproape totdeauna inferior celui din 3

Opoziții [17]: 1/2; 3/4; 3/2; 1/4.

[17] Căsuțele 1, 3 reprezintă declinarea cu articol proclitic *lui*. Căsuțele 2, 4 reprezintă declinarea cu articol enclitic.

Opoziţia 1/2 este realizată în declinarea substantivelor proprii masculine [18]. Celelalte opoziţii manifestă tendinţă de realizare [19].

Aşadar, în româna actuală, există tendinţa, parţial realizată, de a transforma articolul masculin proclitic *lui*, dintr-un mijloc de diferenţiere a substantivelor după aspectul lor morfematic (articulabile şi nearticulabile), într-un mijloc de diferenţiere sub raport semantic.

Octombrie 1964

Facultatea de limbă şi literatură română, Bucureşti, str. Ed. Quinet 7

ABREVIERI

Basme pop. = *Tinereţe fără bătrîneţe*... Basme populare româneşti, Biblioteca pentru toţi, nr. 100, 1961.

CC$_2$ = Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), Bucureşti, 1914.

CP = Diaconul Coresi, *Psaltirea* (1577), Bucureşti, 1881.

CPr = *Lucrul apostolesc — Apostolul* — tipărit de diaconul Coresi în Braşov la anul 1563. Reprodus în facsimile de I. Bianu, Bucureşti, 1930.

CT = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi la Braşov*, 1560—1561, *comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti*, 1574. Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.

CV = *Codicele Voroneţean*, cu un vocabulariu şi studiu asupra lui de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuţi, 1885.

V. Ghiacioiu, *Clasicii* (1942) = Costache Negruzzi, *Păcatele tinereţelor*, Craiova, 1942. Ediţie îngrijită de V. Ghiacioiu. *Introducerea* de V. Ghiacioiu.

NP = C. Negruzzi, *Păcatele tinereţelor*. Biblioteca pentru toţi. E.S.P.L.A. Bucureşti, 1959. Ediţie îngrijită de Liviu Leonte, cu o prefaţă de N. I. Popa.

Pann, PA = Anton Pann, *Pagini alese* II, Biblioteca pentru toţi, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1953, Ediţie îngrijită de I. Fischer.

PO = *Palia d'Orăştie* (1581—1582), Paris, 1925.

PS = *Psaltirea Scheiană*, ed. I. Bianu, I, Bucureşti, 1889.

SB = *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle*, tirées des archives de Bistritza (Transylvanie), publiées par A. Rosetti, Bucureşti, 1926.

SP = *De-ale lui Păcală*. Snoave populare. Biblioteca pentru toţi, nr. 228, 1964.

Vidu, *Doine* = Ion Vidu, *Cîntece, doine şi strigături*. Biblioteca pentru toţi, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1958.

[18] Avem în vedere aspectul literar al limbii actuale.

[19] Pot apărea mai ales în aspectul neliterar al limbii.

LUCRĂRILE CONFERINŢEI NAŢIONALE DE LINGVISTICĂ ROMÂNEASCĂ *)

Conferinţa naţională de lingvistică românească, organizată între 7—10 octombrie de Academia Republicii Populare Române şi Ministerul Învăţămîntului, s-a înscris printre evenimentele ştiinţifice însemnate ale anului 1964.

La lucrările Conferinţei au participat numeroşi cercetători din Institutele Academiei, cadre didactice universitare şi din învăţămîntul mediu, precum şi invitaţi străini, specialişti în limba română, în romanistică şi în balcanistică : prof. *Eqrem Çabej* (Albania), prof. *Carl Theodor Gossen* (Austria), prof. *Louis Mourin* (Belgia), acad. prof. *Vladimir Georgiev* (Bulgaria), prof. *Vladimir Hořejši* (Cehoslovacia), prof. *Valentin Kiparsky* (Finlanda), prof. *Alain Guillermou* (Franţa), prof. *Werner Bahner* (R. D. Germană), prof. *Alf Lombard* (Suedia), prof. *Lajos Tamás* (Ungaria) şi prof. *R. A. Budagov* (U.R.S.S.).

La şedinţa de deschidere au fost prezenţi acad. prof. *I. G. Murgulescu*, preşedintele Prezidiului Academiei R.P.R. şi acad. prof. ing. *Ştefan Bălan*, ministrul învăţămîntului.

În cuvîntul inaugural, acad. *I. G. Murgulescu* a salutat participarea oaspeţilor de peste hotare la această importantă reuniune ştiinţifică, ale cărei lucrări urmau să sintetizeze două decenii de activitate lingvistică pe tărîm românesc.

Lucrările Conferinţei au început cu prezentarea unui referat general, *Realizări şi perspective în lingvistica românească,* întocmit de acad. Iorgu Iordan.

Cele 8 rapoarte generale şi 32 comunicări individuale prezentate la Conferinţă au fost grupate în jurul a şapte mari teme, reprezentînd preocupările şi tendinţele actuale ale lingvisticii româneşti : *Dicţionarul limbii române, Tratatul de istorie a limbii române, Noul Atlas lingvistic român, Limba română literară, Locul limbii române între limbile romanice, Gramatica limbii române* şi *Metode noi în cercetarea lingvistică.*

Pe marginea problemelor prezentate în rapoarte şi comunicări s-au purtat numeroase discuţii. Din numărul de aproape o sută de luări de cuvînt, vom extrage cîteva opinii semnificative, care au contribuit la clarificarea unor probleme cuprinse în referate.

Comunicarea *Locul limbii române între limbile romanice* (*M. Sala,* Bucureşti) a făcut obiectul multor aprecieri elogioase pentru caracterul ei convingător şi interesant (prof. *Alf Lombard,* Lund), pentru aducerea în argumentare a unor fapte romanice dialectale şi studierea

---

* Întrucît rapoartele şi comunicările prezentate la Conferinţă se găsesc publicate în prezentul număr al revistei, cronica va avea în vedere doar discuţiile purtate pe marginea lor.

la un loc a unor fenomene fonetice prezentate pînă în prezent în mod izolat (*Andrei Avram*, Bucureşti). Explicarea structurii fonologice româneşti prin tendinţe interne, romanice, a dus la o rezolvare nouă a unei probleme mai vechi (*Maria Manoliu*, Bucureşti) verificînd astfel, cu rezultate convingătoare, o idee a lui B. Malmberg (acad. *Iorgu Iordan*).

Caracterul exclusiv romanic al unor tendinţe invocate de M. Sala a fost însă pus la îndoială de cîţiva participanţi. Este vorba de anumite tendinţe, ca palatalizarea, asimilarea, sincoparea, care se întîlnesc într-un mare număr de limbi de pe glob, putînd fi astfel considerate ca generale (acad. *Emil Petrovici*, Cluj, *Andrei Avram*, *M. Manoliu*, *Emanoil Vasiliu*, Bucureşti). Acad. *Al. Rosetti* a infirmat caracterul pretins romanic a două fenomene particulare : legea silabelor deschise şi problema lui *ă* originar (pus de M. Sala în legătură cu cel din retoromană). Ambele cazuri reprezintă fenomene specifice limbilor slave şi balcanice în vecinătatea cărora s-a format şi s-a dezvoltat limba română. Cîteva afirmaţii inexacte din comunicare au fost corectate de acad. *Al. Rosetti*, pe baza rezultatelor obţinute în fonetica experimentală : consoanele nazale, consoanele *l* şi *r* nu închid silaba. O altă obiecţie făcută de acad. *Al. Rosetti* priveşte exagerarea asemănărilor dintre română şi spaniolă, două limbi care nu merg întotdeauna împreună.

Contrazicerea aparentă, semnalată de prof. *Alf Lombard*, cu privire la tendinţa de sincopare a silabelor (lat. *viridis* > *virdis*, *calidus* > *caldus*), a fost explicată de prof. *Lajos Tamás* (Budapesta) prin prezenţa simultană, într-un sistem lingvistic, a două sau mai multe tendinţe opuse.

Em. Vasiliu a recomandat autorului ca în continuarea cercetărilor să facă distincţie între planul fonologic şi planul fonetic, acordînd mai multă importanţă rolului jucat de factorii externi în evoluţia fonetică a limbii române. Prof. *Eqrem Çabej* (Tirana) a subliniat necesitatea îmbogăţirii materialului faptic din argumentare cu elemente de vocabular de origine latină întîlnite în diferitele dialecte româneşti, iar *M. Manoliu* a insistat asupra degajării tendinţelor romanice specifice dezvoltate din latina tîrzie.

În general, discuţiile au arătat că absolutizarea factorilor interni, apărută ca o reacţie împotriva exagerării influenţelor externe este o încercare originală, binevenită, dar care nu poate duce întotdeauna la rezultate riguroase, din pricina caracterului ei unilateral.

Comunicarea *Lucrări româneşti de lingvistică romanică* (*Al. Niculescu*, Bucureşti) a prezentat un tablou încurajator al contribuţiilor româneşti în domeniul romanisticii (acad. *Iorgu Iordan*). Din ea nu a reieşit însă destul de clar anumite merite ale lucrării „Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman" de H. Mihăescu, pe cînd contribuţiile lui I. Şiadbei au fost subliniate cu o insistenţă exagerată (acad. *Al. Rosetti*).

Referatul asupra „Dicţionarului limbii române" a trezit un viu interes printre participanţi. Prof. *A. Lombard* şi acad. *Al. Rosetti* şi-au exprimat dorinţa de a vedea cuvintele din dicţionar traduse în limba franceză, lucru care ar lărgi valoarea şi sfera de circulaţie a dicţionarului peste hotare. Acad. *Iorgu Iordan* şi prof. *Ion Coteanu* au explicat motivele care au determinat colectivul de elaborare să renunţe la traducerea dicţionarului într-o limbă străină, pentru a nu depăşi intenţiile actuale şi a nu subestima importanţa limbii române. Alţi vorbitori au cerut ca în dicţionar să figureze şi arhaismele cu sens meliorativ (prof. *Werner Bahner*, Leipzig), cuvintele considerate „indecente", care nu pot lipsi dintr-o lucrare lexicografică de mari proporţii (prof. *A. Lombard*) sau unele cuvinte româneşti din documentele slavo-române, anterioare primelor scrieri româneşti (*Gh. Mihăilă*, Bucureşti).

Prof. *Vl. Hořejši* (Praga) a prezentat o suită de completări de ordin gramatical care ar trebui aduse dicţionarului, pentru a veni în ajutorul cititorului străin : forma de genitiv-dativ a substantivelor feminine care nu au plural, genitivul substantivelor masculine în *-ă* (*tată, paşă*,

papă), substantivele invariabile care formează genitivul cu articolul proclitic *lui*, formele verbale care nu se pot deduce din persoana I a singularului de la indicativ prezent etc.

Principiile lexicografice și semantice moderne care stau la baza redactării dicționarului au fost apreciate foarte favorabil de prof. *W. Bahner* și de alți vorbitori. Acad. *Al. Rosetti* a insistat asupra utilității unei eventuale reeditări a dicționarelor lui Golescu și Budai-Deleanu, neprețuite tezaure pentru limba română.

O completare importantă la comunicarea *Problema etimologiei neologismelor limbii române* (*N. A. Ursu*, Iași) a fost adusă de prof. A. Lombard în legătură cu prezența a două tipuri tonale la unele neologisme.

În problema definirii termenului de ,,etimologie multiplă'' nu s-a ajuns la un consens general. Dificultatea a provenit din acceptarea (*Gh. Mihăilă*) sau respingerea (acad. *Al. Rosetti*) posibilității de pătrundere a unui neologism prin mai multe filiere.

Originea rusească a cuvîntului *clas*, întîlnit în Banat și Transilvania, a fost susținută de acad. *E. Petrovici* pe baza faptului că mulți intelectuali ardeleni, făcîndu-și studiile în școlile rusești din Serbia, au adus cu ei cuvinte rusești ca *vertep* ,,viflaim'', *cutie* ,,colivă'' etc. Tot acad. *E. Petrovici* a precizat că sufixele *-isi*, *-lui* și *-ui* se folosesc în prezent și cu cuvinte românești.

Etimologia cuvîntului *măcinic*, expusă de prof. *Valentin Kiparsky* (Helsinki), a fost unanim acceptată. Completări de amănunt au făcut acad. *E. Petrovici*, în legătură cu procesul de înlocuire în limba română a formei bulgărești *măcinic*, cu forma rusească *mucenic*, și *Vl. Hořejši*, în legătură cu raportul dintre ceh. *moučinik* și germ. *mehlspeise*.

Proiectul ,,Tratatului de istorie a limbii române'', calificat drept ,,magnific'' de prof. *Vl. Georgiev*, a provocat adeziunea participanților la Conferință, prin noutatea metodei și profunzimea cercetărilor. Formula în care a fost conceput, și anume prezentarea succesivă a unei serii de analize sincronice a fost întrutotul aprobată de majoritatea vorbitorilor (prof. *A. Lombard*, acad. *Iorgu Iordan*, *Em. Vasiliu*, *Alexandra Roceric-Alexandrescu*). Au existat însă propuneri ca anumite fapte lingvistice să fie urmărite de-a lungul întregii istorii a limbii (prof. *Alf Lombard*, *Al. Roceric-Alexandrescu*). *Grigore Rusu* (Cluj) a descris amănunțit munca de redactare a volumului al III-lea al TILR, dedicat dacoromânei comune. Tot în legătură cu Tratatul, *Em. Vasiliu* a adus în discuție problema consecințelor legilor fonetice pe plan fonologic, iar *Al. Roceric-Alexandrescu* a cerut ca datele fonologice furnizate de texte să fie completate cu date de fonetică istorică.

Discuția despre raportul dintre factorii interni și cei externi, începută încă din prima zi, a devenit și mai vie după comunicarea acad. *Al. Graur*. Acad. *Iorgu Iordan* a arătat că între cei doi factori, interni și externi, nu poate fi vorba de contradicție. Împingînd lucrurile mai departe, acad. *Vl. Georgiev* a propus eliminarea celor doi termeni moșteniți de la școala neogramatică, împreună cu ideea că ar exista o istorie externă și una internă a limbii.

De pe două poziții diferite, acad. *E. Petrovici* și *Tatiana Slama-Cazacu* au redus factorii externi la cei interni, dovedind pe de o parte că împrumuturile din limbi străine sînt conforme sistemului limbii care primește, iar pe de altă parte că factorii sociali nu pot fi separați de individ.

Existența unor elemente specifice, interne, ale limbii, diferite de cele din structura socială, psihică etc., a fost susținută de *Em. Vasiliu*, în timp ce acad. *Al. Rosetti* a combătut ideea potrivit căreia e o eroare să studiezi limba (de exemplu din punct de vedere fiziologic) astfel decît ca pe un fapt social.

Fără a se pronunța hotărît în favoarea uneia din cele două ipoteze propuse de cunoscuții specialiști *Vl. Georgiev* și *Eqrem Çabej*, balcanologii români au adus completări și rectificări atît teoriei existenței unui substrat, a unei limbi comune daco-albaneze și implicit etimo-

logiilor pe care se sprijină (acad. *Al. Rosetti, C. Poghirc* şi *Gr. Brîncuş*), cît şi teoriei originii autohtone a albanezilor (*C. Poghirc, Gr. Brîncuş*, acad. *E. Petrovici, H. Mihăescu*). Numărul relativ mic de cuvinte comune limbilor română şi albaneză nu e de natură să sprijine teza unei limbi comune, ci mai curînd a existenţei unui fond comun antic, daco-traco-iliric (*C. Poghirc*). Tot aşa, puţinele cuvinte latineşti din albaneză nu pot dovedi concludent autohtonia albanezilor (*H. Mihăescu*).

Aşa cum au arătat prof. *V. Kiparsky* şi *P. Neiescu* (Cluj), încercarea lui *L. Tamás* (*Accentuarea cuvintelor româneşti de origine maghiară*) de a pune în legătură cantitatea vocalică maghiară cu accentul românesc, a dus la concluzii juste, acceptabile.

Comunicarea prof. *L. Mourin*, *Dispariţia formelor diferenţiatoare ale subjonctivului românesc*, a rezolvat, de asemenea, în mod excelent şi definitiv problema abordată (acad. *Al. Rosetti*, acad. *Iorgu Iordan*).

Pornind de la un mare număr de exemple concrete din limba română actuală, *Florica Dimitrescu-Niculescu* a demonstrat că în prezent compunerea prevalează faţă de derivare, contrar celor afirmate în comunicarea prof. *G. Ivănescu* (Timişoara).

Comunicarea *De la latină la română* (*M. Iliescu*, Bucureşti) s-a numărat şi ea printre încercările de valorificare a factorilor interni, în vederea demonstrării unei latinităţi sporite a limbii române (acad. *Iorgu Iordan*). Acest punct de vedere nu poate decît să întrunească un sufragiu unanim, aşa cum a subliniat în prima şedinţă prof. *A. Lombard*, dar adoptarea lui nu trebuie să ducă la desfigurarea realităţii lingvistice, a adevărului (*D. Copceag*), în cazul anumitor trăsături din limba română datorite convieţuirii sale în sînul aşa-zisei ,,uniuni lingvistice balcanice''. Un exemplu evident de influenţă balcanică îl prezintă sincretismul genitiv-dativ din limba română (prof. *Vl. Georgiev, Em. Vasiliu*, acad. *Al. Rosetti, D. Copceag*).

În legătură cu referatul prezentat în cadrul şedinţei consacrate problemelor limbii literare, prof. *R. A. Budagov* a subliniat importanţa studiului limbii române literare în comparaţie cu celelalte limbi romanice. Această preocupare a putut fi observată şi apreciată la prof. *W. Bahner*, a cărui comunicare reprezintă totodată o încercare de a stabili începuturile limbii române literare în secolul al XIX-lea (acad. *Iorgu Iordan*).

Au reţinut atenţia recomandările formulate de *V. Rusu* (Bucureşti) de a se acorda mai multă atenţie traducerilor din secolul al XIX-lea, precum şi precuvîntărilor, prefeţelor, notelor şi glosarelor ce le însoţesc, mărturii ale activităţii conştiente de normare a limbii literare.

Afirmaţia prof. *Boris Cazacu*, în legătură cu folosirea intenţionată a mijloacelor stilistice de către masa vorbitorilor, nu a fost acceptată de acad. *Iorgu Iordan*, ca şi distincţia stabilită de prof. *L. Onu* între limba scrisă şi limba vorbită în secolul al XVI-lea.

Comunicările lui *I. Gheţie* şi *Mirela Theodorescu* şi a *Florei Şuteu* (*Observaţii stilistice pe marginea Dicţionarului limbii poetice a lui Eminescu*) au fost primite favorabil. Prof. *A. Guillermou* (Paris), a apreciat elogios comunicarea Florei Şuteu, aducînd unele completări şi încercînd să extindă, pe baza unor observaţii personale, semnificaţiile asocierii *stea-ochi* din poezia eminesciană. Această asociere, atît de frecventă la Eminescu, poate fi disociată metodologic prin separarea aspectului dinamic de măsurare a distanţei dintre valoarea semantică normală a cuvintelor şi valoarea semantică îmbogăţită, modificată de contextul poetic (*S. Golopenţia-Eretescu*, Bucureşti). În ansamblu, comunicarea *Florei Şuteu* a fost considerată de *Toma Pavel* (Bucureşti) o excelentă introducere în lectura atentă a poeziei, prin studiul ansamblului de contexte al cuvîntului revelator.

Un aspect neglijat al cercetărilor de limbă literară, şi anume studiul sintaxei, a fost semnalat de acad. *Al. Rosetti* (cu privire la secolul al XVII-lea) şi de *Magdalena Vulpe* (Bucureşti) — cu privire la secolul al XIX-lea. În ultima perioadă amintită a avut loc o con-

curenţă continuă între nou şi vechi, caracterizată prin coexistenţa unui mare număr de arhaisme şi neologisme, de influenţe cărturăreşti şi populare.

Rezumînd comunicările de limbă literară prezentate, acad. *E. Petrovici* a arătat că limba romînă literară este o adevărată *koiné*, la formarea căreia au contribuit toate dialectele româneşti.

Trăsăturile caracteristice ale ,,Noului Atlas lingvistic român", prezentat în ziua a 3-a a Conferinţei, au fost reluate şi explicate mai pe larg de numeroşi dialectologi.

NALR va fi singurul atlas din întreaga Romanie care va da posibilitatea comparării a trei stadii de limbă (*M. Sala*). Concepţia generală a NALR pleacă de la ideea că hărţile lingvistice vor trebui să ilustreze deosebirile în structurile fonologice, gramaticale şi lexicale ale diverselor graiuri. Principiile geografiei lingvistice structuraliste, din care se inspiră NALR, permit stabilirea sistemului fonologic şi morfonologic al graiurilor (*Teofil Teaha*, Bucureşti). Intervenţia lui *T. Teaha* a stabilit în continuare avantajele metodelor adoptate de dialectologii români, în comparaţie cu principiile de anchetare şi de redactare a atlaselor lingvistice andaluz, gascon, francez, lyonez şi valon, insistînd la sfîrşit mai îndelung asupra prezentării atlasului lingvistic al Olteniei.

Din lunga serie de probleme dezbătute în legătură cu activitatea dialectologică în R.P.R. menţionăm : importanţa acordată toponimiei (*A. Stan*, Cluj), necesitatea publicării întregului material al ALR (*I. Pătruţ* şi *Gr. Rusu*, Cluj), delimitarea graiurilor dacoromâne prin îmbinarea metodei geografiei lingvistice cu aplicarea fonologiei la realitatea dialectală românească (*Ionel Stan*, Timişoara), răspîndirea dialectală a elementelor slave (*E. Vrabie*, *V. Vascenko* şi *Pandele Olteanu*, Bucureşti, *Ion Pătruţ*, Cluj), cercetările asupra graiurilor maghiare şi germane (*B. Kelemen*, Cluj), nord-italiene şi friulane (*Constant Maneca*, Bucureşti), turceşti şi tătăreşti (*Vl. Drimba*, Bucureşti) din ţara noastră.

În şedinţa consacrată gramaticii limbii române (raportor *Mioara Avram*), *I. Rizescu* şi *Sorin Stati* (Bucureşti) au subliniat caracterul ,,moderat" al Gramaticii Academiei (ed. a II-a). Eliberată de concesii semanticiste, dar prudentă încă faţă de metodele structurale, Gramatica Academiei se menţine în limitele unui tradiţionalism de bună calitate.

Ultima şedinţă de lucru a Conferinţei a fost rezervată metodelor noi de cercetare lingvistică. Timpul prea scurt nu a permis participanţilor să dezbată pe larg problemele multiple legate de acest subiect.

Un ecou cu totul deosebit a avut comunicarea *Tatianei Slama-Cazacu*, despre problemele şi metodele psiholingvisticii, disciplină nouă în lingvistica românească, dar care promite de pe acum să îmbogăţească cercetările în diferite domenii : lingvistica structurală (*D. Copceag*, Bucureşti), lingvistica generală (*P. Miclău*, Bucureşti), dialectologia (*M. Mărdărescu*, Bucureşti).

Cercetările de lingvistică modernă din ţara noastră, şi în primul rînd cele de gramatică structurală, se îmbogăţesc în mod continuu cu noi contribuţii originale, destul de numeroase şi de unitare pentru a se putea pune problema apariţiei unei şcoli structuraliste bucureştene (acad. *Emil Petrovici*). Aprecierile elogioase cu care sînt primite publicaţiile lingvistice româneşti peste hotare atestă realizările obţinute şi ne obligă în acelaşi timp să intensificăm preocupările de acest gen, pentru menţinerea lor la nivelul ştiinţei mondiale (*Solomon Marcus*, Bucureşti).

Un îndemn pentru promovarea tot mai intensă a cercetărilor de fonetică acustică şi experimentală a adresat participanţilor la Conferinţă *Valeriu Şuteu* (Bucureşti). Numeroasele aplicaţii practice ale acestei discipline lingvistice, ca şi valoarea deosebită pe care o prezintă în rezolvarea problemelor teoretice, pledează pentru lărgirea numărului de cercetători şi a bazei tehnice existente.

Principiile modelării lingvistice expuse în referatul prezentat de *Em. Vasiliu* s-au bucurat de un interes special din partea lingviştilor prezenţi la Conferinţă. Unii dintre ei au adus comple-

tări interesante în legătură cu existenţa unor modele lingvistice nematematice, ca paradigmele cunoscute încă din antichitate sau formele reconstruite cu care se operează în lingvistica indo-europeană (*Sorin Stati*, Bucureşti). Alte precizări, venite din partea matematicianului *S. Marcus* (Bucureşti), s-au referit la distincţia dintre modelele sintagmatice şi cele paradigmatice, generative şi analitice, precum şi la raportul dintre descrierile structurale modelate şi nemodelate.

★

Conferinţa naţională de lingvistică românească a luat sfîrşit la capătul a patru zile de dezbateri desfăşurate într-o atmosferă de muncă intensă şi vie. Cuvintele de încheiere, rostite de către acad. *Iorgu Iordan* şi prof. *Alf Lombard* constituie un excelent bilanţ al Conferinţei : *subiectele tratate, toate de actualitate, toate importante, au permis cunoaşterea realizărilor obţinute de lingviştii români. Lucrările Conferinţei au avut o înaltă ţinută ştiinţifică şi s-au încheiat cu un succes real.*

Noiembrie 1964

Laurenţiu Theban

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

JACQUES BYCK

La 10 noiembrie 1964, în vîrstă de 69 de ani (s-a născut la 19 octombrie 1897, în Bucureşti) a încetat din viaţă profesorul Jacques Byck. Elev al lui Ov. Densusianu şi I. A. Candrea, după ce a funcţionat în învăţămîntul mediu, la Bucureşti şi Cîmpina, a fost numit în 1945 profesor la Facultatea de filozofie şi litere din Bucureşti, unde şi-a desfăşurat activitatea pînă în ultimele clipe ale vieţii sale. Aici a pregătit numeroase serii de studenţi, iniţiindu-i în domeniul gramaticii şi al limbii literare şi îndemnîndu-i spre cercetarea limbii textelor noastre vechi.

Cu temeinice cunoştinţe în materie, J. Byck lasă în urma sa contribuţii valoroase, concretizate în peste 50 de lucrări, în special în domeniul gramaticii şi al limbii vechi.

Lucrările sale poartă pecetea unui savant dotat cu o remarcabilă capacitate de a explica subtilităţile limbii române.

Bun cunoscător al limbii noastre vechi, J. Byck şi-a început activitatea ştiinţifică în 1930, prin culegerea de ,,Texte de limbă veche''; în 1937 a publicat o ediţie selectivă a lucrării ,,Cuvinte den bătrîni'', de B. P. Hasdeu. În 1943 apare, fără numele editorului pe copertă, ediţia *Cazaniei* lui Varlaam. J. Byck a îngrijit ediţia în limba română a lucrării lui Ov. Densusianu ,,Histoire de la langue roumaine'' (în 1962).

Problemele teoretice şi practice ale filologiei române au fost abordate de J. Byck în mai multe articole, dintre care amintim : *Între filologie şi lingvistică*, în LR IX, 1960, 2, *Lingvistica, filologia şi istoria literară după 23 August*, în GL, 1956, nr. 34, *Sarcinile actuale ale filologiei române*, LR VIII, 1959, 1, *Din istoria filologiei române*, LR VI, 1957, 1.

În articolul *Editarea ştiinţifică a clasicilor literaturii române şi studiul filologiei* (*Lupta de clasă*, nr. 7, iulie 1963), J. Byck arătînd că, deşi cu veche tradiţie la noi, filologia nu şi-a găsit loc ca disciplină aparte în programele noastre de învăţămînt, a expus tematica unui curs de filologie română, menit să pregătească pe specialiştii care să rezolve numeroasele probleme ridicate de valorificarea ştiinţifică a moştenirii literare. În această direcţie J. Byck a publicat ediţiile : Alecu Russo, *Cîntarea Româ-*

niei (1943), A. Odobescu, *Pseudokinegheticos* (1947), *Ţiganiada* lui Budai-Deleanu (1953) şi poemul *Trei viteji* al aceluiaşi autor (1956), contribuind astfel la punerea în lumină a unor opere de seamă din literatura română.

J. Byck a militat pentru o bună pregătire filologică a tinerilor. Multora dintre colaboratori le-a trezit acest interes atunci cînd a condus colectivul de limbă veche în cadrul Institutului de lingvistică din Bucureşti.

J. Byck a adus contribuţii preţioase la cunoaşterea de către un public mai larg a unor figuri proeminente din trecutul filologiei române, prin articole privitoare la *Samuil Micu-Klein*, GL, 1956, nr. 20 ; *Dr. Moses Gaster*, GL, 1956, nr. 38 ; *B. P. Hasdeu*, GL, 1957, nr. 37.

Pasionat de problemele de gramatică, J. Byck, după ce a colaborat la diverse manuale şcolare, a publicat, alături de acad. Al. Rosetti, *Gramatica limbii române* (ediţia I 1943, ediţia a II-a 1945). Din 1949, cînd au început lucrările preliminare pentru elaborarea *Gramaticii limbii române* redactate sub egida Academiei R.P.R., J. Byck a fost unul dintre cei mai activi membri ai colectivului restrîns de discutare şi redactare a capitolelor. Pentru rodnica sa activitate a fost distins, în 1954, cu titlul de laureat al Premiului de stat. Alături de Al. Graur, J. Byck a fost redactor responsabil al culegerilor de studii alcătuite în vederea unei noi ediţii a *Gramaticii* Academiei, *Studii de gramatică*, în care s-au lămurit multe probleme rămase neelucidate în prima ediţie.

După ce a lucrat ca redactor responsabil al *Îndreptarului de punctuaţie* şi a colaborat la elaborarea regulilor ortografice cuprinse în *Micul dicţionar ortografic*, prof. J. Byck a contribuit la explicarea noilor norme în articolul „*Noua ortografie şi istoria limbii române*", LR III, 1954, 6 ; de asemenea a popularizat prin presă dicţionarele limbii române redactate sub egida Academiei R.P.R. (*Dicţionarul limbii române*, C, 1956, nr. 35, GL, 1957, nr. 47 ; *Dicţionarul limbii române moderne*, *Scînteia*, 1959, nr. 4475 ; *Un nou dicţionar al limbii române*, RL, 1959, nr. 4465).

Numele lui J. Byck este cunoscut şi apreciat în lingvistica românească şi prin colaborarea sa aproape regulată la revista *Bulletin linguistique*, publicată din 1933 de Al. Rosetti. Aici au apărut cele mai multe din studiile sale de gramatică : *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain* (în colaborare cu Al. Graur), (BL, I), *La répétition en roumain*; *Ortographe et prononciation des mots récents en roumain*; *Sur la prononciation des mots récents en roumain* (BL, II), *Sur les changements de conjugaison en roumain — L'alternance d/ž*; *L'impératif en roumain* (BL, III), *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain* (BL, V), *Etudes de syntaxe et de stylistique roumaines* (BL, VII).

Unele dintre articolele consacrate în special gramaticii, ca *Le féminin péjoratif* (BL, I), *Doubles désinences en roumain* (BL, IV), *Désagréable comme moyen de renforcement* (BL, V) reprezintă adevărate descoperiri ; cu multă ingeniozitate, pornind de la observaţii de detaliu, J. Byck a ştiut să extragă amănuntul semnificativ şi să se ridice la principii generale.

J. Byck a fost, în cercetările sale de lingvistică un „romănist", nu numai în sensul că domeniul său preferat de activitate a fost limba română, ci şi în sensul că a căutat să explice fenomenele, în primul rînd

prin factori interni, izvorîţi din însăşi ţesătura limbii, şi nu prin influenţe externe, aducînd astfel, contribuţii de preţ la cercetarea lingvistică românească. Amintim, în acest sens, interpretarea originii infinitivului scurt în limba română (*L'origine de l'infinitif bref en roumain*, publicat în *Recueil Lisbonne*, 1959).

J. Byck a fost atras şi de unele probleme de bază ale limbii literare. Astfel, într-o serie de articole publicate în *Gazeta literară* (1956) a intervenit în problema atît de mult dezbătută a drumului parcurs de limba română literară de la punctul iniţial pînă la faza aşa-numită a fixării ei, în articolele *Despre limba noastră literară* (GL, 1956, nr. 19, 21, 23, 28), *În legătură cu dezbaterile privitoare la limba literară* (GL, 1956, nr. 2), *În legătură cu baza limbii noastre literare* (GL, 1956, nr. 3), *Despre stilul scriitorilor* (GL, 1956, nr. 29).

În sfera preocupărilor lui J. Byck au intrat în repetate rînduri şi problemele vocabularului; el a examinat istoria unor cuvinte izolate: *Despre cuvîntul* **mişel** (CV, II, 1950, nr. 11—12), *Negaţia românească* **de loc** (SCL I, 1950), sau a îmbrăţişat unele aspecte mai largi ale vocabularului limbii române, de exemplu în *Vocabularul ştiinţific şi tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea* (SCL V 1954), *Din istoria vocabularului român* (LR VII, 1958, 5), articol prezentat ca un rezumat al unui capitol dintr-o lucrare mai amplă.

Rezultatele cercetărilor sale de etimologie (de exemplu *obraznic*, *cu sul subţire*), expuse oral în cadrul comunicărilor prezentate la diverse sesiuni sau cercuri ştiinţifice au suscitat întotdeauna interes prin fineţea analizei şi rigurozitatea demonstraţiei.

Intelectual rafinat, dornic de comunicare, J. Byck aprindea, prin simpla sa prezenţă, focul discuţiilor pe care ştia să le conducă cu eleganţă. Dintr-un prea mare scrupul faţă de cuvîntul scris, devenit excesiv de exigent faţă de sine însuşi, el a lăsat o serie de studii începute, dar neterminate.

J. Byck pleacă dintre noi lăsîndu-ne amintirea vie a unui erudit dotat cu o mare supleţe a spiritului şi a unui distins profesor.

Noiembrie 1964

Florica Dimitrescu

Facultatea de limbă şi literatură română, Bucureşti, str. Ed. Quinet, 7

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME:

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex.:

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* şi va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct. Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul lucrării (subliniat); *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); *d*) ediţia (în cifre arabe); *e*) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine); *f*) anul apariţiei (*nu se pune editura*); *g*) pagina. Ex.: 1 Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul articolului (subliniat); *c*) titlul revistei (între ghilimele; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; iniţialele nu se despart prin punct); *d*) numerotaţia (anul, volumul, nr.); *e*) pagina. Ex.: Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în „Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex.: Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex.: în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte *absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

SCL, AN XVI, NR. 1, P. 1—172, BUCUREŞTI, 1965

I. P. „Informația" – c. 87

43830

Lei 12.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XVI

1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1965.

În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX. Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135 sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite la comitetul de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei:
BUCUREŞTI, Raionul 30 Decembrie,
Calea Victoriei nr. 194.
Telefon 15.07.91

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XVI, nr. 2 1965

SUMAR

pag.

AL. ROSETTI, Despre locul limbii române printre limbile romanice 175
B. CAZACU şi ROMULUS TODORAN, Observaţii asupra lexicului dacoromân. (Trăsături specifice şi arii lexicale) 185
VALERIA GUŢU-ROMALO, Descriere structurală a verbului românesc (V) . 209
JIŘI FELIX, Cîteva observaţii cu privire la clasificarea morfologică a verbelor româneşti 233
GR. RUSU, Fonetica graiului din Valea Jiului. (II) Consonantismul 239
ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU, Observaţii asupra debitului vorbirii în limba română 255
TH. HRISTEA, Un aspect al derivării regresive postsubstantivale în limba română : nume de arbori şi arbuşti fructiferi 263
VLADIMIR DRIMBA, Studii găgăuze (II) 283

CRONICĂ

TATIANA SLAMA-CAZACU, Colocviul internaţional de lingvistică aplicată (Octombrie 1964, Nancy) 291
ERICA NISTOR (DOMONKOS), Consfătuirea de lingvistică matematică de la Cluj (18–20 iunie 1964) 295

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

ROMULUS VUIA, *Tipuri de păstorit la români* (*sec. XIX — începutul sec. XX*) (*Valeriu Rusu*) 297
PAUL L. GARVIN, *Natural Language and the Computer* (*Sanda Golopenţia-Eretescu*) 299
S. R. LEVIN, *Linguistic Structures in Poetry* (*Toma Pavel*). 302
ALBERT HENRY, *Études de syntaxe expressive. Ancien français et français moderne* (*Magdalena Popescu-Marin*) 306
Български етимологичен речник (*V. Nestorescu*) 308

SCL, An XVI, nr. 2, p. 173–310, Bucureşti, 1965

DESPRE LOCUL LIMBII ROMÂNE PRINTRE LIMBILE ROMANICE [1]

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Fondul problemei constă în descrierea ,,sistemului'' limbii române şi originalităţii sale, în raport cu celelalte limbi romanice, din punct de vedere structural [2].

A defini ,,sistemul'' limbii române înseamnă a arăta ceea ce limba română are comun sau diferit în raport cu celelalte limbi romanice [3].

În acest scop, întrucît limba română e o limbă romanică, lucrul cel mai potrivit este să pornim de la latina ,,balcanică'', după împărţirea imperiului roman, cu începere din secolul al V-lea al e.n.

,,Sistemul'' românei rezultă din diferitele aspecte ale structurii sale, de-a lungul secolelor. A spune că locul românei, printre limbile romanice, este definit de elementele comune ale latinei vorbite în Italia şi în provinciile dunărene, echivalează cu luarea în consideraţie numai a etapei celei mai vechi a evoluţiei latinei, care a devenit apoi româna, căci latina orientală a fost izolată de latina occidentală şi s-a dezvoltat ca într-un vas închis în epoca latinei balcanice, dar în strîns raport cu celelalte limbi balcanice [4]. Aceasta constituie, prin urmare, a doua fază a structurii românei, urmată de alte faze. Dar în nici unul din momentele evoluţiei sale, ca şi pentru celelalte limbi romanice occidentale, nu poate fi vorba de ,,formarea'' limbii române, căci româna, ca oricare dintre limbile romanice, nu este altceva decît latina vorbită fără întrerupere în provinciile imperiului roman, de la cucerirea romană şi pînă în zilele noastre.

---

[1] Vezi Iorgu Iordan, *El lugar del idioma rumano en la Romania*, în ,,Beiträge zur romanischen Philologie'' I, Berlin, 1961, p. 159—177.

[2] Pentru datele bibliografice, vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, I^3, 1960; II^3, 1962; III^4, 1962.

[3] Prin ,,structură'' înţelegem felul în care elementele unei limbi date sînt ordonate în această limbă. ,,Sistemul'' unei limbi este format de elementele limbii, care se condiţionează reciproc.

[4] Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 176—177.

I

Latina vulgară. În primul rînd trebuie luate în considerație inovațiile generale ale latinei, atestate în texte (inscripții etc.), pînă în era noastră, de ex. :

i neaccentuat alternează cu *e* : *segnare* (< dr. *a însemna*) ;
i neaccentuat asimilat de *u* în *cucuta* < *cicuta* (dr. *cucută*) ;
sincoparea vocalelor neaccentuate : *anglus* (dr. *unghi*), *caldus* (dr. *cald*), *domnus* (dr. *domn*) ;
o confundat cu *u* : *fronte* (dr. *frunte*) ;
y redat prin *u* : *martur* < *martyr* (dr. *martor*) ;
diftongul *ae* pronunțat *e* : *edus* < *haedus* (dr. *ied*) ;
ie > *e*, prin mutarea accentului : *paretem* (< *parietem* ; dr. *perete*) ;
trecerea lui *au* la *a* : *ascultare* (< *auscultare* ; dr. *asculta*) ;
grupul *nct* redus la *nt* : *santus* (v. dr. *sînt*) ;
grupul *cs* redus la *s* : *visit* (v. dr. *vise*) ;
grupul *ns* redus la *s* : *meses* < *menses* pl. (ar. *mes* ,,lună") ;
căderea consoanelor finale *-m* și *-s*, nominativul plural în *as* al substantivelor de declinarea I, atestat la Plaut, comparația adjectivelor cu *magis* : *magis venerabile* (dr. *mai frumos*) ;
ad + acuzativul pentru a exprima dativul : *quia haec dicit Dominus ad me*.

★

Trebuie avute în vedere și inovațiile realizate de latina vulgară între secolele I și al III-lea ale erei noastre :

ĭ > *e* : *maester* < *magister* (dr. *măiestru*) ;
e > *a*, prin asimilare : *passar* < *passĕre* (dr. *pasăre*) ;
i accentuat asimilat de *u* următor : *peduclum* < *pediculus* (dr. *păduche*) ;
i > *a* prin asimilare : *salvaticus* < *silvaticus* (dr. *sălbatic*) ;
o > *e* : *retundus* < *rotundus* (v. dr. *rătund*) ;
u în hiat *(w)* a dispărut : *febrarias* < *februaris* (dr. *făurar*) ; *quetus* < *quietus* (dr. *încet*) ; *quator* < *quattuor* (dr. *patru*) ;
dispariția lui *-v-* : *aunculo* < *avunculus* (dr. *unchi*) ;
trecerea lui *v* la *b* : *albeus* < *alveus* (dr. *albie*) ; *verbex* < *vervex* (dr. *berbec*) ;
-ǵ- (+ *e*, *i*) a dispărut : *maester* < *magister* (dr. *măiestru*) ;
l urmat de *i* sau *i* în hiat a dispărut în unele cuvinte : *fius* < *filius* (dr. *fiu*) ;
d urmat de *i* în hiat a fost asibilat : *zebus* < *diebus* (dr. *zi*) ;
t + *i* + vocală a fost asibilat : *Vincentzus*, *Vonifatzio* (< *Vincentius*, *Bonifatio*), *tersiu* < *tertium* (dr. *(an) țărț*) ;
trecerea grupului *tl* la *cl* : *veclus* < *vetulus* (dr. *vechi*) ;
eliminarea lui *w* în *kw* : *cocens* < *coquens* (dr. *a coace*) ;
reducerea grupului *pt* la *t* : *setembre* < *septembris* (deci *baptizare* > dr. *boteza*) ;

dispariția consoanelor finale *-r*, *-s* și *-t* : *frate* < *frater* (dr. *frate*), *aunclu* (dr. *unchi*), *posui* < *posuit* (dr. *puse*);
i consoană devine semi-oclusivă : *zanuario* < *ianuarius* (deci *jacere* > *zăcea*);
substantivele neutre trec la masculin : *corpus*, *fatus* etc.;
înlocuirea prin analogie, la declinarea a II-a, a terminației *-er* prin *-us* : *aprus* < *aper* etc.;
la declinarea a III-a, refacerea nominativului singular după modelul cazurilor oblice : *lacte* în loc de *lac* (dr. *lapte*);
numele relațiilor de înrudire în *-a*, cu flexiunea numelor în *-n* : *mamani* (dr. *mîni-ta*, *mămîne*), *tatane* (dr. *tătîne*);
adjectivele în *-is* trec în categoria celor în *-us* : *acrus* < *acris* (dr. *acru*);
forme analogice ale perfectului indicativului : *posit* (dr. *puse*), *poserunt* (dr. *puseră*);
adverbe compuse cu prepoziții : *inante* (dr. *înainte*; *ainte*< *abante*);
ablativul cu prepoziția *de*, în locul genitivului : *et sacrificarent de animalibus*;
dativul adnominal, în locul genitivului : *arca Castorino* (dr., sec. al XVI-lea; *ficior Mircii Vodă* „fiul lui Mircea Vodă”) [5].

★

Aceste inovații sînt atestate în toată Romania.

„Unitatea” latinii vulgare este, se știe, un fapt incontestabil. Dar această unitate nu este, desigur, decît aparentă. Căci inscripțiile nu înregistrează decît incidental trăsăturile limbii vorbite. Datorită evoluției sale, la un moment dat, această limbă nu mai era latină. Se pune întrebarea cînd s-a încetat a se mai vorbi latina? Răspunsul a fost dat: în secolul al VII-lea — al VIII-lea al erei noastre [6].

Latina orientală. Latina vorbită în provinciile dunărene ale imperiului roman, în primele secole ale erei noastre, făcea parte din grupul latinei vorbite în Italia. După Fr. Diez [7], româna și italiana ar fi format grupul oriental. În ceea ce privește gruparea limbilor romanice, trebuie să se țină seama, din punct de vedere cronologic, de faptele politice, economice și social-lingvistice care au provocat cutare sau cutare grupare. Atîta timp cît orientarea politică și economică a Daciei a fost îndreptată spre apus, latina provinciilor dunărene a făcut grup cu italiana. Totuși, cercetările ulterioare celor ale lui Fr. Diez au arătat că latina „orientală” a fost grupată, pînă la sfîrșitul secolului al III-lea al erei noastre (cînd migrația popoarelor de limbă germanică a rupt contactul provinciilor occidentale cu cele din răsărit), cu dialectele italiene centrale și meridionale și, în Peninsula Balcanică, cu dalmata, albaneza și latina acoperită ulterior de graiurile sîrbo-croate și slovene. Astfel, o serie de trăsături ale latinei, care se găsesc la baza românei, caracterizează acest grup —

---

[5] V. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I [3], p. 169–170.
[6] *Op. cit.*, I[3], p. 53.
[7] Iorgu Iordan, *loc. cit.*, p. 177.

păstrarea lat. *ŭ* (dr. *furcă*, sard. *furca*), în timp ce în limbile romanice din apus *ŭ* a fost confundat cu *ō*; păstrarea diftongului *au*, în silabe accentuate, în română, în timp ce în dialectele Italiei centrale și septentrionale, ca și în limbile romanice occidentale, el a trecut la *o* (dr. *aur*, dar ital. *oro*), trecerea lui $k^w > p$ în română, *b* în sardă (logud.), și $g^w > b$ (în română și în sardă) : *apă*, log. *abba*, *limbă*, log. *limba*; păstrarea surdității ocluzivelor *p*, *t*, *k* și fricativei *s*, în timp ce în celelalte limbi romanice surdele sînt înlocuite prin sonore : ital. *capestro*, *rota*, *pecoraio*, *casa*, dr. *căpăstru*, *roată*, *păcurar*, *casă*, span. *cabestro*, *rueda*, port. *pegureiro*, fr. *chez*; tratament asemănător al grupului *kl* : dr. *cheie*, ital. *chiave* (prov., cat. *clau*), dr. *ochi*, ital. *occhio* (fr. *oeil*, span. *ojo*); pluralul în *-i* al cuvintelor de declinarea a III-a : dr. *munți*, ital. *monti*; întrebuințarea frecventă a cuvintelor terminate în *-ora* : ital. dial. *capure*, *fócure*, dr. *capuri*, *focuri* (pl.); frecvența cuvintelor formate cu *ex-* (*de ex-*) : ital., dr. *scurta*, ital. *scapetà*, dr. *scăpăta*; cuvinte formate cu *extra-* : ital. *strabello*, cf. dr. *străvechi*, ital. *sterlúce*, dr. *străluci*; întrebuințarea prefixului *in-* : sicil. *intiniriri*, dr. *întineri*; frecvența sufixului *-arius* : ital. *caddararu*, dr. *căldărar*, ital. *palumbaru*, dr. *porumbar*; întrebuințarea sufixului *-ia* : ital. *surdia*, dr. *surzie*, ital. *firraria*, dr. *fierărie*; formarea timpurilor compuse ale verbului cu *habere*; același procedeu, în italiană și în română, de a indica persoana prin forma verbală (*dorm*, *vin* etc.), nu prin pronumele așezat în fața verbului, ca în franceză (*je dors*, *je viens*). În sfîrșit, se pot releva, în română, în dialectele Italiei meridionale și în dalmată o serie de cuvinte păstrate în comun, pe care nu le mai găsim în limbile romanice occidentale [8].

Latina balcanică. Latina „balcanică" nu este o simplă denumire „geografică" [9], ci proba unei grupări ulterioare celei pe care am examinat-o : ea este restrînsă la latina vorbită în Peninsula Balcanică, cu excluderea latinei din Italia, și aceasta începînd din secolul al V-lea al erei noastre, ca urmare a evenimentelor politice și economice care au provocat împărțirea imperiului roman.

Dacă latina care se găsește la baza românei este grupată cu elementele latine ale limbilor balcanice, ca albaneza sau sîrbo-croata, nu este mai puțin adevărat că și albaneza a cunoscut inovații venite din apus (astfel lat. $u > ü$), care nu se regăsec în română, și că dalmata, ea însăși, conține trăsături care o separă de latina balcanică și o leagă de latina occidentală.

Toate faptele pe care le-am enumerat aici pe scurt constituie trăsături ale „structurii" românei, ce nu pot fi ignorate atunci cînd ne propunem să descriem trăsăturile caracteristice ale românei, în raport cu celelalte limbi romanice.

[8] Date bibliografice : Al. Rosetti, *Ist. limbii rom.*, I³, p. 44—46; H. Lüdtke, *Sprachliche Beziehungen der Apulischen Dialekte zum Rumänischen*, în „Etudes roumaines", III—IV, Paris, 1957, p. 130—146 și J. E. Grimes și F. B. Agard, *Linguistic divergence in Romance*, în „Language" 35, 1959, p. 598—604.

[9] Iorgu Iordan, *loc. cit.*, p. 169.

Româna „limbă balcanică" este, cum am văzut mai sus, o formulă respinsă de unii lingviști [10], pentru motivul că această formulare ar putea face să se creadă că româna este o limbă amestecată. Dar se știe că, în general, orice limbă conține un „amestec" oarecare, în timp ce noțiunea de limbă „mixtă" constituie o categorie aparte [11]. Formularea noastră răspunde, prin urmare, unei realități lingvistice mult mai profunde, și, pe alt plan, unei caracteristici de netăgăduit a structurii limbii române, datorită faptului că latina a găsit limbi autohtone în provinciile dunărene, în care mai tîrziu s-a impus, și că devenind româna, a trăit timp de secole în contact cu limbi balcanice ca bulgara, neogreaca, albaneza și sîrba, și a dobîndit trăsături nelatine : fapte de natură sociolingvistică, datorite influenței substratului și interferenței de vocabular. Nu există deci nici o contradicție în afirmația că româna este o limbă romanică și, *în același timp*, că aparține unei „uniuni lingvistice" balcanice.

Ne propunem să analizăm aici trăsăturile „balcanice" ale limbii române.

★

Sistemul vocalic al latinei orientale, după secolul al IV-lea, a suferit o modificare, prin contopirea vocalelor *ō* și *ū* în *o*. Tabloul vocalismului era deci următorul :

i (< ị) — u (ụ̯, ụ)

ẹ (ẹ, ị̯) — o (ọ̯, ọ)

ę (< ę) lipsă

a (< a)

e și *ae* au fost diftongați în *ie* după sec. al V-lea. În acest fel, sistemul vocalic a suferit o nouă amenajare :

i — u

e — o

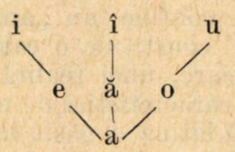
a

Româna. După secolul al VI-lea, a avut loc diftongarea condiționată a lui *e* și *o* accentuați în *ea'*, *oa'*, diftongi care constituie originalitatea românei, și în care *e* și *o* au rolul de semivocale, la fel ca *i*, de exemplu în *i̯a'*.

[10] Iorgu Iordan, *loc. cit.*, p. 161, n. 3.

[11] Vezi A. Rosetti, *Langue mixte et mélange de langues*, în „Acta linguistica", V, Copenhaga, 1945—1949, p. 73—79.

Între timp sistemul vocalic al românei s-a îmbogățit prin pătrunderea lui *ă*, datorit substratului, și lui *î*, provenit, într-o epocă veche, din *ă*:

Apoi s-au constituit diftongii cu *i* ca al doilea element: *ai*, *îi*, *ei*, *oi*, *ui*.

ă se opune lui *a* numai sub accent: *răi* (pl.)-*rai*, sau la finala absolută: *casă-casa*;

î se întrebuințează înaintea unei consoane nazale sau înaintea lui *r* (*l*): *cîmp*, *lînă*, *cîrpă*, *mîl*; *î* se opune lui *a* numai sub accent: *rîd-rad*.

ă nu se întrebuințează la inițiala absolută, decît în *ăl(a)*, *ăst(a)*; *ă* și *î* se opun în general numai sub accent: *văr-vîr*.

Vocalele nazalizate nu au o întrebuințare fonologică.

Diftongii sînt accentuați pe elementul vocalic cel mai deschis: *a'i*, *a'u*, *i'a*, *e'u*, etc. Diftongii cu *i* ca al doilea element sînt semnalați în toate pozițiile. Cei cu *u* ca al doilea element sînt semnalați, în regulă generală, numai la finala absolută și accentuată: *tău*, *grîu*, *bou*, *băi*. *Ea* este întrebuințat sub accent sau la finală: *teacă*, *cartea*; rareori e neaccentuat: *alealalte*, *dumneata*; *ǫa* nu există decît sub accent.

Semivocalele *i* și *u* sînt întrebuințate ca consoane; ele joacă, în silabă, rolul consoanei. Dar, din punct de vedere acustico-articulator, semivocalele sînt, în același timp, vocale. Astfel, după criteriul acustico-articulator: *y* fricativ și consonantic (nevocalic) se opune lui *e* nefricativ și neconsonantic (vocalic) în *biată-beată*. După criteriul funcțional: caracterul asilabic al lui -*i* în *lupi* (pl.), opus lui *i* din *lupii* (pl. articulat), *e* din *beată*, opus lui *e* din *fete* (pl.).

Consoanele. Sistemul consonantic al românei posedă fricativele și africatele prepalatale *š*, *č*, *ž*, *ǧ*, pe care latina nu le cunoștea, și africatele dentale *ts* și *dz* (dialectal). Ele provin din lat. *s*, *k*, *g*, *d*, *t* urmate de o vocală prepalatală. *h*, fricativă postpalatală surdă, vine din slavă.

Limba literară, bazată pe dialectul din regiunea București, nu cunoaște muierea consoanelor.

Opoziții consonantice distinctive:

surdă-sonoră: *bat-pat*, *vin-fin*, *dare-tare*, *zar-sar*.

Opoziția sonoră-surdă apare rareori înaintea unei consoane.

Oclusivă-neoclusivă: *pier-fier*, *dare-rare*, *țură-sură*.

Labiale-nelabiale: *pat-dat*, *pare-care*.

Nazale-nenazale: *nor-dor*, *mal-bal*.

Lichide-nelichide: *rai-tai*, *lat-dat*.

k' apare la finală și înaintea tuturor vocalelor, cu excepția lui *ă* și *î*: *chin*, *chef*, *chior*, *chiar*, *chiul*.

č și *ǧ* nu se întrebuințează înaintea lui *ă*, *î*.

ț (ts), *č* și *ǧ* sînt foneme simple.

Înaintea lui *-i* consoanele sînt slab palatalizate; dar această palatalizare nu are valoare fonologică.

e̯ și *i̯* constituie categoria fonologică a semivocalelor; *e̯* formează primul element al diftongului *e̯a'* : *be̯ată* etc., și *i̯* apare la finală : *lupi̯* etc.

Semivocalele *y* și *w* sînt întrebuințate ca consoane.

Iată enumerarea caracterelor tipice ale semivocalelor și ale semiconsoanelor examinate mai sus.

1. criteriu funcțional (caracter asilabic) :

e̯ opus vocalei *ⁱ* : *lupⁱ*, opus lui *lupi* (= *lupii*), prin opoziția *i̯* asilabic : *-i* silabic; *e̯* din *be̯ată* opus vocalei *e* din *bete*.

2. localizare palatală : *teacă*, dar *toacă*,

3. criteriu acustico-articulator (caracter vocalic) : *y* fricativ și consonantic (nevocalic), opus lui *e̯*, nefricativ și neconsonantic (vocalic) în *biată-beată*.

Româna posedă, prin urmare, foneme vocale, foneme semivocale și foneme consoane, atît din punct de vedere acustico-articulator cît și funcțional : *e̯(ⁱ)* și *o̯(ᵘ)* în *lupi̯* și *lupᵘ* (regional), *beată* și *coadă*, de exemplu, din punct de vedere opozițional (și, prin urmare, funcțional) nu sînt identice nici cu *y*, *w*, nici cu *i*, *u*, nici cu *e*, *o*. Aceste foneme formează categoria propriu-zisă a fonemelor semivocale, în timp ce *y* și *w* sînt consoane.

Din punct de vedere al accentului, după pierderea diferențelor cantitative în sec. al V-lea al erei noastre, accentul de intensitate a trecut pe primul plan : româna se caracterizează printr-un pronunțat accent de intensitate.

În domeniul morfologiei, trebuie semnalată constituirea neutrului. Neutrul latin, dispărut în primele secole ale erei noastre, s-a păstrat, doar parțial, în italiană. Româna a procedat ca alte limbi și și-a constituit un neutru pentru a desemna neînsuflețitele, întrebuințînd desinențele existente : masculin, la singular, și feminin, la plural. Vom releva, în același timp, tendința românei de a-și crea un gen personal. Categoria genului, în română, este dominată de diferența între însuflețit și neînsuflețit, personal și impersonal.

Latina balcanică a pierdut flexiunea nominală, dar româna a păstrat vocativul masculin în *-e* (cu crearea de forme noi în *-ule* și *-lor*) și dativul feminin al declinării I și a III-a : *unei case* < *casae*, *unei morți* < *morti*. Aceste fapte au fost puse în legătură cu păstrarea cazurilor în bulgară.

În domeniul vocabularului, trebuie semnalat că din 1000—1500 cuvinte, care formează vocabularul de bază al limbii române, constituit din cuvinte alese după criteriul întrebuințării cuvîntului de întreaga populație, precum și al importanței lui, 60% din cuvinte sînt de origine latină, și 20% de origine slavă. O statistică a vocabularului poeziilor lui M. Eminescu se prezintă după cum urmează : dintr-un total de 3607 cuvinte, elemente latine : 48,68%, cu o frecvență de 83%, în timp ce cuvintele slave, în proporție de 16,81%, au o frecvență de 6,93%.

II

Am examinat pe scurt structura limbii române și am arătat originalitatea ei, în comparație cu alte limbi romanice.

Ne propunem, acum, să vedem cum s-a constituit sistemul românei, plecînd de la latină și de la celelalte limbi balcanice cu care româna a venit în contact de-a lungul secolelor.

1. Elemente din structura limbii române datorite acțiunii forțelor interne.

Diftongii cu *e*, *i* și *o* ca prim element *(ẹa', i̯a', ọa')* și cu *i* ca al doilea element (*ai̯* etc.), pe care i-am enumerat mai sus; rotacismul lui *-n-*, semnalat în diverse puncte ale teritoriului nord-dunărean, începînd din secolul al XV-lea, pînă în zilele noastre, la fel ca în istroromână; crearea neutrului și a genului personal.

2. Elemente ale structurii limbii române datorite influenței substratului sau „uniunii lingvistice" balcanice: vocala *ă*; tratarea labială a grupelor lat. *ct* și *cs* (lat. *lucta* > dr. *luptă*, lat. *coxa* > dr. *coapsă*); adjoncțiunea lui *-va* (< lat. *volet*) pronumelor nedefinite și adverbelor: dr. *careva*, *undeva*; postpoziția articolului; tendința înlocuirii infinitivului prin subjonctiv; introducerea propozițiilor finale cu ajutorul conjuncțiilor dr. *(ca) să* urmate de subjonctiv, în timp ce propozițiile completive sînt introduse cu ajutorul dr. *că*, *să*; procedeu asemănător în română și albaneză al formării cuvintelor: dr. *de-parte*, *nici-un*; sufixele: *-esc*, pentru derivarea adjectivelor din nume: *bărbătesc*, *românesc* etc., *-ește*: *ciobănește*; *-ș* în *ușor* (< lat. *levis*), combinat cu *-ior*; *-ză* în *coacăză*. În sfîrșit, o serie de cuvinte pe care româna le posedă în comun cu albaneza.

Elemente datorită contactului cu graiurile slave meridionale de tip bulgar[12]: iodizarea lui *e* inițial: *el* pronunțat *i̯el*, și introducerea, în sistemul consonantic al românei, al spirantei surde *h*: *har*. În domeniul morfologiei, desinența *-o* a vocativului singular al numelor feminine comune și al persoanelor: *soro*, *Anico*. Procedeul numărării, de la 11 la 19: dr. *unsprezece* (v. sl. *jedinŭ na desęte*) și modul de a număra zecile, de la 20 la 90: dr. *douăzeci* (v. sl. *dŭva desęti*); numărarea unităților zecilor: dr. *șaizeci și trei* (v. sl. *šestĭ desętŭ i (ti) trĭje*). În sfîrșit, numeralul „sută": dr. *sută* (v. sl. *sŭto*). Scurtarea formelor infinitivului (*cîntare* > *cînta)* reproduce procedeul bulgar care elimină pe *-ti* la infinitiv. În sfîrșit, larga extindere a flexiunii reflexive: *ruga* > *a se ruga*. În domeniul vocabularului, cuvintele slave figurează în vocabularul de bază al limbii române și în sectorul cuvintelor de o mai mică frecvență, dar uzuale și necesare: *drag*, *iubi*, *plăti*, *prieten*, *primi*, *scump* etc. În sfîrșit, existența unor cuvinte românești al căror sens este calchiat pe al cuvintelor slave corespunzătoare. Numeroase prefixe și sufixe de origine slavă și numeroase nume proprii provenite din slavă.

Majoritatea toponimiei române din nordul Dunării este de origine slavă.

---

[12] Vezi Al. Rosetti, *Ist. limbii rom.*, III, p. 51 și urm.

3. Semnalăm, în sfîrşit, un mare număr de elemente din vocabularul românesc de provenienţă turcă-otomană, neogreacă (în sec. XVII şi XVIII), rusă şi franceză, cu începere din secolul al XVI-lea şi pînă în zilele noastre ; aceste fapte fac parte din categoria interferenţelor de vocabular, datorite modificărilor social-lingvistice care s-au produs de-a lungul secolelor.

III

Din expunerea noastră reiese că sistemul limbii române a suferit o serie de reamenajări, în timpul evoluţiei sale de la latina vulgară pînă în zilele noastre.

Româna este astăzi limba romanică al cărei vocabular s-a modificat în cursul sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea, prin eliminarea în masă a vocabularului de origine turcă-otomană şi greacă şi prin intrarea masivă a termenilor de civilizaţie ,,europeană", veniţi cu deosebire din franceză, ceea ce a permis limbii române să-şi modernizeze majoritatea sectoarelor vocabularului său.

Vom spune, în concluzie, că scopul nostru a fost de a urmări mersul evoluţiei limbii latine, din momentul pătrunderii ei în Peninsula Balcanică. Consideraţiile structurale permit stabilirea sistemului unei limbi şi discernarea cauzelor care l-au modificat. Limba nu este o făptură vie, ci un mijloc de comunicare între făpturi vii, şi prin aceasta participă la viaţa şi evoluţia societăţii.

August 1962

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

OBSERVAȚII ASUPRA LEXICULUI DACOROMÂN

(TRĂSĂTURI SPECIFICE ȘI ARII LEXICALE)

DE

B. CAZACU,
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI R.P.R.,

și

ROMULUS TODORAN

1. Limba, în general, reprezintă un complex de variante coexistente, care se întrepătrund reciproc. Între aceste variante există deosebiri calitative, determinate de valoarea funcțională a fiecăreia dintre ele în viața colectivității. Am putea afirma că, din acest punct de vedere, la unul dintre poli se găsește v a r i a n t a l i t e r a r ă (limba literară), destinată în special exprimării în scris, mijloc de comunicare a celor mai de seamă manifestări culturale ale unei națiuni, iar la celălalt pol, v a r i a n t e l e r e g i o n a l e, ramificații t e r i t o r i a l e ale limbii (dialectele și graiurile), cu un registru funcțional mai restrîns, limitat de obicei la necesitățile vieții rurale. Bineînțeles că limba literară și dialectele nu reprezintă numai noțiuni polare, ci ele se găsesc în legături corelative [1].

Variantele regionale, la rîndul lor, alcătuiesc „o unitate complexă în diversitate" [2], în care putem distinge elemente convergente și divergente [3].

---

[1] Cf. Walter Henzen, *Schriftsprache und Mundarten*, Bern, 1954, p. 42 : „Schriftsprache und Mundart stellen somit nicht nur polare Begriffe dar, sie bilden... auch Korrelate. Ihr Prestige sinkt oder steigt auf gegenseitige Kosten nach Perioden" („Limba literară și varianta regională nu reprezintă deci numai noțiuni polare, ele formează... de asemenea noțiuni corelative. Prestigiul uneia crește sau scade în dauna celeilalte, după epoci").

[2] „... složnoe edinstvo v mnogoobrazii", *Voprosy teorii lingvističeskoj geografii*, pod redakciej... R. I. Avanesova (Moskova, 1962, p. 9).

[3] Cf. Eduard Stankiewicz, *On Discretness and Continuity in Structural Dialectology*, în „Word", XIII, 1957, 1, p. 47 : „The central problem in dialectology is the problem of grouping divergent systems, distributed in geographical proximity, within a higher framework of similarities or of convergence" („Problema centrală a dialectologiei este cea a grupării sistemelor divergente, distribuite în vecinătate geografică, într-un cadru mai larg de asemănări sau de convergențe").

Trăsăturile comune constituie un supersistem („diasistem"); acesta însă nu trebuie confundat cu limba literară care se bazează pe un dialect de prestigiu sau este rezultatul unei formule de compromis — determinată cultural ori politic — dintre diversele dialecte [4].

Trăsăturile comune și divergente se manifestă în diversele compartimente ale limbii și formează, proiectate pe hărți, arii continue (unitare) sau arii discontinue (neunitare). Între elementele care constituie trăsături specifice ale foneticii și gramaticii și cele care reprezintă trăsăturile specifice ale lexicului, există deosebiri în sensul că primele apar în serii, iar ultimele au caracterul unor fenomene singulare, unice [5].

2. Înainte de a prezenta repartizarea dialectală a lexicului dacoromân sînt necesare cîteva considerații asupra particularităților lexicului dacoromân în comparație cu lexicul celorlalte dialecte ale limbii române.

Dialectul dacoromân este cel mai important dintre cele patru dialecte românești. Importanța lui constă nu numai în faptul că e vorbit de cel mai numeros grup de români, dar și în aceea că acest dialect stă la baza limbii române naționale [6].

Studiul lexicului dacoromân — spre deosebire de studiul lexicului celorlalte dialecte ale limbii române — poate fi efectuat atît diacronic, pe baza atestărilor din textele vechi, cît și sincronic, pe baza diverselor monografii și glosare dialectale și, în special, a bogatelor date oferite de *Atlasul lingvistic român.*

Desigur, în expunerea de mai jos, vom ține seama, în primul rînd, de aspectul sincronic, dar ne vom referi — atunci cînd materialul o impune — și la istoria limbii.

3. Cel ce studiază lexicul dialectului dacoromân poate avea în vedere, în special, două aspecte ale problemei : a) componența, în general, a lexicului sub raport etimologic și b) repartizarea teritorială a elementelor lexicale de diverse origini.

Examinarea lexicului pe cele două planuri, vertical (originea diverselor elemente lexicale și succesiunea lor cronologică pe un anumit teritoriu) și orizontal (repartiția lor teritorială actuală) ne oferă posibilitatea delimitării cadrului necesar unei înțelegeri mai juste a problemelor abordate.

Lexicul dacoromânei, comparat cu lexicul celorlalte dialecte românești (aromân, meglenoromân și istroromân) prezintă anumite trăsături proprii. Aceste trăsături rezultă, pe de o parte din cercetarea comparativă a elementului latin — baza lexicului limbii române — în cele patru dialecte ale ei, iar pe de altă parte din prezența în dacoromână a anumitor

---

[4] Cf. E. Stankiewicz, *loc. cit.*

[5] Charles Camproux, *Phonétique et répartition lexicale*, în „Revue de Linguistique Romane" XXII, 1958, 85—86, p. 22—31, a încercat să demonstreze anumite raporturi între ariile fonetice și ariile lexicale.

[6] Pentru problema bazei limbii române literare vezi Emil Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în LR IX, 1960, 5, p. 60—78 (cf. și observațiile lui I. Gheție, *Pe marginea unei hărți din ALR (spúnem-spuném)*, în FD, 1962, p. 245—250 ; Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București, 1960, p. 320—324 ; Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, București, 1962, p. 43 și urm.

elemente de alte origini, pe care nu le găsim în dialectele româneşti din sudul Dunării.

În ceea ce priveşte elementul latin, dacoromâna prezintă, în mod firesc, un f o n d d e c u v i n t e c o m u n c u c e l e l a l t e d i a l e c t e, care, alături de particularităţile comune din domeniul gramaticii şi al foneticii, determină gruparea dacoromânei, a aromânei, a meglenoromânei şi a istroromânei în cadrul aceleiaşi limbi : limba română.

Dar dacoromâna cuprinde şi un număr de elemente latine care nu se găsesc în dialectele româneşti din sudul Dunării.

Într-o cercetare mai veche, G. Giuglea[7], urmărind comparativ elementele latine din dacoromână şi aromână, enumera aproximativ 400 de cuvinte de origine latină care apar numai în dacoromână, ca, de exemplu : *ager* ,,agile" (< lat. *agilis*), *arc* ,,arc" (< lat. *arcus*), *armăsar* ,,étalon" (< lat. *admissarius*), *aspru* ,,âpre" (< lat. *asper*), *atinge* ,,atteindre" (< lat. *attingere*), *beţiv* ,,ivrogne" (< lat. * *bibitivus*), *blînd* ,,doux" (< lat. *blandus*), *crunt* ,,cruel" (< lat. *cruentus*), *fagure* ,,rayon de miel" (< lat. *favulus*), *foarte* ,,très" (< lat. *fortis*), *foaie* ,,feuille" (< lat. *folia*), *frumos* ,,beau" (< lat. *formosus*), *jude* ,,juge" (< lat. *judex*), *nutreţ* ,,pâture" (< lat. *nutricium*), *pace* ,,paix" (< lat. *pax-pacem*), *peţi* ,,demander en mariage" (< lat. * *petire* < *petere*) etc.

E necesar să subliniem că, între elementele menţionate de G. Giuglea, o bună parte sînt ieşite din uz, ca, de exemplu : *deşidera* ,,désirer" (< lat. *desiderare*), *duroare* ,,douleur" (< lat. *dolor, -em*), *gint* ,,nation, peuple" (< lat. *gens, -tem*), *measer* ,,pauvre, malheureux"(< lat. *miser*), *opu (este)* ,,(il est) nécessaire, il faut" (< lat. *opus (est)*) etc. sau sînt păstrate regional, ca de exemplu : *brîncă* ,,main" (< lat. *branca*), *im* ,,boue" (< lat. *limus*), *lard* ,,lard" (< lat. *lardum*), *păioară* ,,voile" (< lat. *palliola*), *ţest* ,,un fel de capac de pămînt sau de tuci, cu care se acoperă (pe vatra înfierbîntată) pîinea, mălaiul etc., puse la copt", ,,four de campagne pour cuire le pain" (< lat. * *testum*), *vintre* ,,ventre" (< lat. *venter, -trem*) etc. [8].

Caracterul specific al dialecului dacoromân rezultă însă şi din existenţa anumitor cuvinte de alte origini, de exemplu, elemente maghiare

---

[7] Cf. G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dacorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944, p. 114 şi urm.

[8] Importanţa diverselor elemente din componenţa lexicală a dacoromânei ar putea fi mai exact precizată pe baza datelor statistice. Deocamdată dispunem, în această direcţie, numai de unele rezultate elaborate pe baza textelor literare (cf. V. Şuteu, *Observaţii asupra frecvenţei cuvintelor în operele unor scriitori români*, SCL X, 1959, 3, p. 419—445 ; Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, SCL XII, 1961, 1, p. 35—71). Amintim aici statistica lexicului poeziilor lui Eminescu efectuată de D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 40—41 ; cf. şi *Fizionomia lexicală a limbii române*, în DR. X, p. 362—373.

Din totalul de 3607 cuvinte cuprinse în poeziile publicate în timpul vieţii poetului, 48,68 % sînt latine, 16,81 % slave, 1,33 % neogreceşti, 1,20 % turceşti, 0,49 % germane, 0,88 % comune cu albaneza ş.a. Din această statistică se desprinde constatarea că, aşa cum e şi firesc, aproape jumătate din cuvintele întrebuinţate de Eminescu în poeziile sale sînt de origine latină ; după acestea, în ordine descrescîndă, ca importanţă, urmează cele slave, apoi cuvintele de diverse origini ca turceşti, maghiare, greceşti ş.a. Bineînţeles că, în circulaţie, adică sub raportul frecvenţei, elementul latin creşte mult în importanţă (ajungînd la 83 %), în timp ce frecvenţa celorlalte elemente apare redusă (elementele slave au o frecvenţă de 6,93 %, iar toate celelalte sub 1 %).

ca : *cheltui* ,,dépenser" (< magh. *költeni*), *fel* ,,sorte" (< magh. *féle*), *gînd* ,,pensée" (< magh. *gond*), *marfă* ,,marchandise" (< magh. *marha*), *oraș* ,,ville" (magh. *város*), *vamă* ,,douane" (< magh. *vám*) ș.a. ; sau elemente germane, ca : *cartof* ,,pomme de terre" (< germ. *Kartoffel*), *chelner* ,,serveur" (< germ. *Kellner*), *chiflă* ,,petit pain" (< germ. *Kipfel*), *gang* ,,passage couvert" (< germ. *Gang*), *halbă* ,,chope" (< germ. *Halbe*), *stofă* ,,étoffe" < (germ. *Stoff*) ș.a., pe care nu le întîlnim în dialectele românești sud-dunărene. Absența acestor termeni în aromână, meglenoromână și istroromână se explică prin condițiile istorico-sociale în care au trăit și s-au dezvoltat populațiile românești din Peninsula Balcanică.

De asemenea, în dacoromână, apare un număr de termeni :

— vechi slavi [ca de exemplu : *bici* ,,fouet" (< v. sl. bičĭ), *boală* ,,maladie" (< v. sl. *bolĭ*), *boier* ,,boyard" (< v. sl. *boljarinŭ*), *cinste* ,,honneur" (< v. sl. *čistĭ*), *cîrmă* ,,gouvernail" (< v. sl. *krŭma*), *claie* ,,meule" (< bg., srb., *kladnja*), *colț* ,,croc" (< bg. *kolec*, srb. *kolak*), glumă ,,plaisanterie" (< v. sl. *glumŭ*, bg. *gluma*), *iute* ,,vif" (< v. sl. *ljute*), *lanț* ,,chaîne" (< bg. *lanec*), *pagubă* ,,dommage" (< v. sl. *paguba*) ș.a.] ;

— grecești [ca de exemplu : *cort* ,,tente" (< ngr. *korti*), *folos* ,,profit" (< ngr. *felos*), *prisos* ,,superflu" (< ngr. *perissos*), *sosi* ,,arriver" (< ngr. *sono*, viitor *soso*) ș.a.] ;

— turcești [ca de exemplu : *alai* ,,cortège" (< tc. *alay*), *bucluc* ,,embarras, mauvaise affaire" (< tc. *bokluk*), *catîr* ,,mulet" (< tc. *katir*), *cearceaf* ,,drap" (< tc. *çarșaf*), *chiabur* ,,koulak" (< tc. *kibar*), *farfurie* ,,assiette" (< tc. *fağfurî*), *tarla* ,,lopin de terre" (< tc. *tarla*) ș.a.] care lipsesc în dialectele transdanubiene.

4. Limba română, spre deosebire de celelalte limbi romanice, are un c a r a c t e r m u l t m a i u n i t a r, fapt care a fost subliniat în repetate rînduri [9].

Unitatea limbii române se manifestă și în domeniul vocabularului : această unitate rezultă, în primul rînd, din fondul latin care ocupă, după cum am văzut, locul primordial în componența lexicală a limbii române. Numeroase cuvinte, așa cum arată hărțile *Atlasului lingvistic român*,

---

[9] Cf. J. Boutière, *Quelques observations sur les cartes lexicologiques de l'Atlas linguistique de la Roumanie*, în ,,Études romanes dédiées à Mario Roques...", Paris, 1946, p. 194 : ,,Ce qui frappe dès l'abord lorsqu'on examine ces cartes [de l'ALR]... c'est leur unité, au moins relative, qui confine parfois à la pauvreté ; nous sommes, la plupart du temps, bien loin de l'exubérante richesse que présentent d'autres Atlas linguistiques, et notamment celui de Gilliéron" (,,Ceea ce izbește din capul locului cînd examinăm aceste hărți [ale ALR-ului...] este unitatea lor, cel puțin relativă, care se apropie adesea de sărăcie : sîntem, de cele mai multe ori, departe de exuberanta bogăție pe care o prezintă alte atlase lingvistice și, în special, acela al lui Gilliéron) ; cf. și Karl Jaberg, *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des Dacorumänischen Sprachgebietes*, în ,,Vox Romanica" V, 1940, p. 51 și urm.: ,,Die Eigenart des rumänischen Sprachgebietes und damit des ARL wird bedingt durch die soziale Einheitlichkeit der durchaus dominierenden landwirtschaftliche Bevölkerung, durch den relativ kleinen Unterschied zwischen der Reichssprache und den Dialekten, durch die — an der Zentralromania gemessen — m e r k - w ü r d i g e G l e i c h a r t i g k e i t d e r M u n d a r t e n ... " [subliniat de noi] (,,Particularitatea domeniului lingvistic dacoromân și implicit a ALR este condiționată de unitatea socială a populației dominant agricole, de relativ puțin pronunțata deosebire dintre limba națională și dialecte, de s u r p r i n z ă t o a r e a — în comparație cu Romania centrală — o m o g e n i t a t e a d i a l e c t e l o r ... ").

constituie arii unitare pe întreg teritoriul limbii române; dintre cele privitoare la părţile corpului, cităm, de exemplu, următoarele: *buric* „ombilique" (< lat. **umbulicus* = *umbilicus*), *deget* „doigt" (< lat. *digitus*), *dinte* „dent" (< lat. *dens*, *-tem*), *frunte* „front" (< lat. *frons*, *-tem*), *genunchi* „genou" (< lat. genunculum), *ochi* „œil" (< lat. *oculus*), *picior* „pied" (< lat. *petiolum*), *sînge* „sang" (< lat. *sanguis*), *unghie* „ongle" (< lat. *ungla* = *ungula*) ş.a. (vezi harta nr. 1).

5. Cercetarea modului în care se succed, pe un anumit teritoriu, termeni desemnînd aceeaşi noţiune şi care, în stadiul actual, *coexistă* şi *se opun* unii altora, prezintă un deosebit interes. O asemenea modalitate de abordare a problemei aduce precizări utile studiului istoric al lexicului: se ştie că diversele elemente lexicale care se opun unele altora şi care caracterizează vocabularul graiurilor actuale îşi au originea în diacronie.

În cursul dezvoltării limbii, se constată, din diverse cauze, suprapuneri sau substituiri ale anumitor cuvinte, ieşirea completă din uz a altora, ori restrîngerea ariei lor de răspîndire. Această prospecţiune în trecut, care permite cercetătorului să precizeze *cronologia succesiunii termenilor* pe un anumit teritoriu, *stratigrafia* lor, este un aspect al diacroniei, care e necesar să fie luat în considerare în explicarea variantelor lexicale coexistente în sincronie.

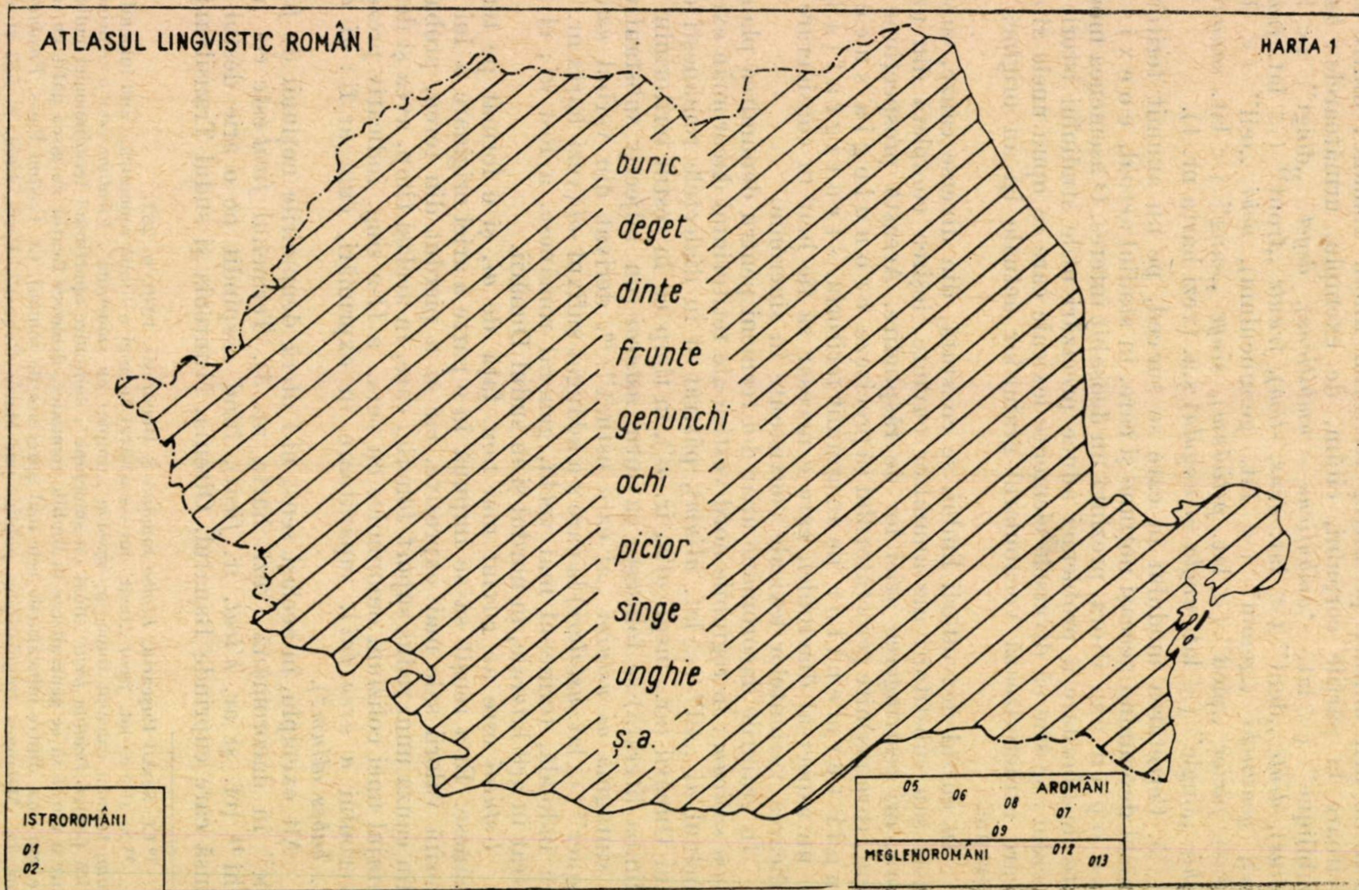
În graiurile dacoromâne apar doi termeni pentru denumirea plantei *allium sativum*: în regiunile nord vestice ale teritoriului dacoromân există termenul *ai* „ail" (< lat. *alium*), păstrat şi în dialectele româneşti din sudul Dunării (ar., megl. *al'ŭ*, ir. *al'*), în timp ce în restul teritoriului (şi în limba literară) se foloseşte cuvîntul *usturoi* (un adjectiv substantivat din sintagma *ai usturoi* „ai care ustură")[10], derivat din verbul *ustura* „piquer" (< lat. *ustulare*) la care s-a adăugat sufixul *-oi* (vezi harta nr. 2). Fără îndoială, termenul mai vechi, general românesc, a fost *ai*; el s-a păstrat în arii laterale, în nordul şi în sudul Dunării.

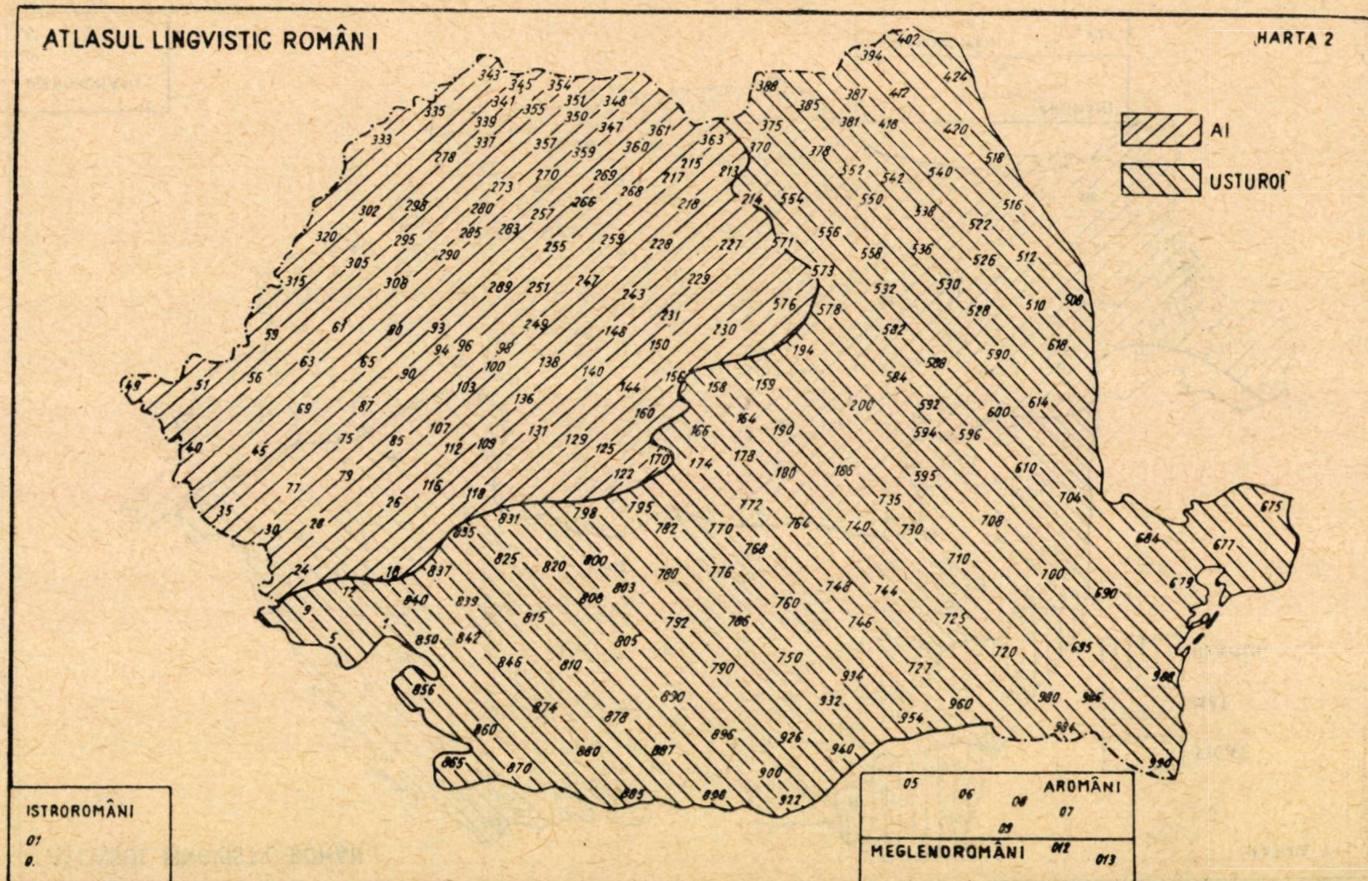
Usturoi este un cuvînt mai nou, faţă de *ai*, şi e format pe teren românesc. El a reuşit să se impună în o parte a ariei originare a lui *ai*, datorită valorii sale mai expresive, iar *ai* a pierdut din teren, probabil şi din cauza unui redus suport fonetic, care, în acelaşi timp, avea şi dezavantajul unei coliziuni omonimice cu pers. a II-a sing. indicativ prezent a verbului *a avea (ai)*, supărătoare în exprimări, cum ar fi: *ai ai?* (lat. *habes alium?*).

Alt exemplu, în acelaşi sens, ni-l oferă denumirile noţiunii de *ficat* „foie" în dacoromână (vezi harta nr. 3). Termenul *ficat* este cel mai vechi[11] (cf. şi ar. *h'icat*, ir. *ficăt*), fiind răspîndit pe o arie destul de întinsă care cuprinde Banatul, Oltenia, Muntenia şi sudul Transilvaniei.

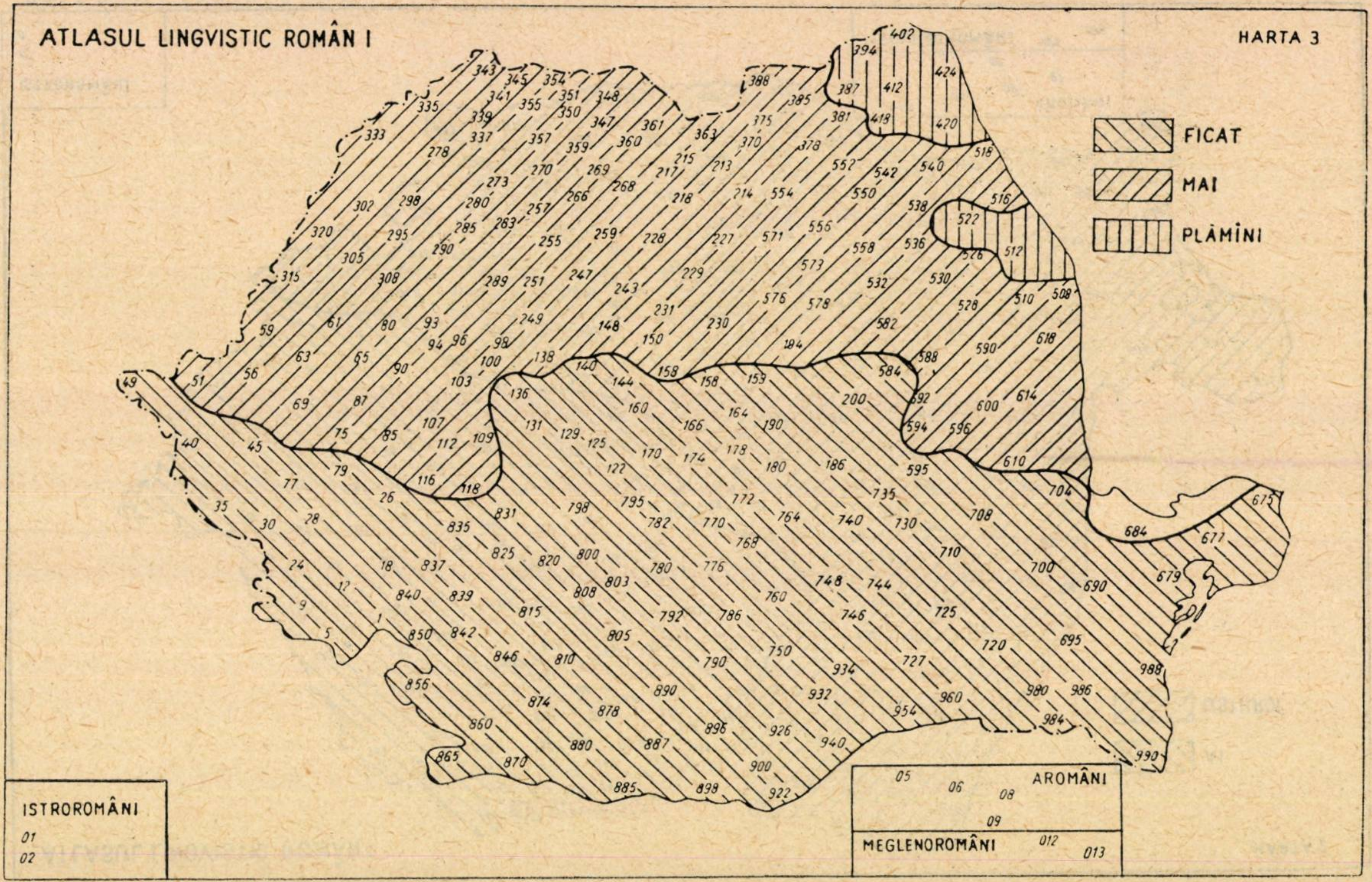
[10] Cf. Sextil Puşcariu, *Limba română* I, Bucureşti, 1940, p. 282.

[11] Se ştie că lat. *jecur* „ficat" nu s-a păstrat în nici o limbă romanică, fiind înlocuit de *ficatum*, termen calchiat după gr. *sykotòn* „umplut cu smochine". *Ficatum* este o exprimare eliptică pentru *ficatum jecur* „ficat cu smochine", denumire aparţinînd terminologiei culinare şi care a reuşit să se generalizeze în limbile romanice, deoarece ficatul de gîscă gătit cu smochine era una dintre mîncărurile cele mai apreciate de romani. Cf. Gaston Paris, *Ficatum en roman*, în „Mélanges linguistiques publiés par Mario Roques", Paris, 1909, p. 532 şi urm.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I
HARTA 1
buric
deget
dinte
frunte
genunchi
ochi
picior
sînge
unghie
ş.a.
ISTROROMÂNI
01
02
AROMÂNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÂNI
012
013

După S Puşcariu, Limba română vol I

Dupa ALRM I vol I h 69

Mai (< magh. *máj*) — termen aparținînd, de asemenea, la origine, terminologiei culinare — este un împrumut mai nou, răspîndit în partea de nord a teritoriului dacoromân (Crișana, Maramureș, nordul Transilvaniei, centrul și sudul Moldovei).

Într-o arie izolată din nord-estul țării, apare denumirea *plămîni (negre)* (care a pătruns în aria *mai*), dat fiind că face parte din același grup semantic : terminologia organelor interne (ale corpului omenesc) [12].

În sfîrșit, în același sens, ne putem raporta la termenii care denumesc noțiunea de *a gusta* „goûter" (vezi harta nr. 4). Dacoromâna cunoaște pentru această acțiune trei arii, bine conturate : *gusta*, *cuștul(u)i* și *cușăi*. Aria cea mai întinsă este a lui *gusta*, în Muntenia, Moldova, Banat și sudul Transilvaniei. În același timp, acest termen este și cel mai vechi, de origine latină (< lat. *gustare*), cunoscut odinioară de toți dacoromânii.

În regiunile din nord-vestul Transilvaniei, s-a impus termenul, de origine maghiară, *cuștul(u)i*, cu varianta *cuștăl(u)i* (< magh. *kostolni*), iar în Maramureș *cușăi*, de origine ucraineană (< ucr. *kušaty*) [13]. Ambii termeni au pătruns la o dată relativ recentă, concurînd termenul mai vechi.

Din interpretarea datelor hărților de mai sus (2, 3 și 4) rezultă că, în raport cu dezvoltarea istorică a lexicului limbii române, unul dintre cuvintele care apar în opoziție reprezintă conservarea vechiului termen (*ai*, *ficat*, *gusta*), iar altul sau altele reprezintă inovațiile (*usturoi*) sau împrumuturile (*mai*, *custul(u)i*, *cușăi*).

6. Repartizarea teritorială a unor termeni se explică și prin condițiile istorico-sociale de conviețuire a dacoromânilor cu diverse populații alogene (maghiare și germane — în Transilvania și Banat, ucrainiene — în nordul Moldovei și Maramureș, sîrbești — în Banat ș.a.) [14].

Hărțile *Atlasului lingvistic român* oferă numeroase exemple de acest fel, în special din domeniul diverselor terminologii meșteșugărești. Harta 350 din *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, vol. I (București, 1956) cartografiază termenii care desemnează noțiunea de *vopsea (pentru piei)* „teinture (pour le cuir)". Aria cea mai întinsă (Oltenia, Muntenia, Dobrogea și sudul Transilvaniei) e cuprinsă de cuvîntul *vopsea* (vezi harta nr. 5) cu diverse variante, *văpseauă*, *văpseală*, *văcsea* etc., un postverbal de la verbul *vopsi* (< bg. *vapsam* < n.gr.).

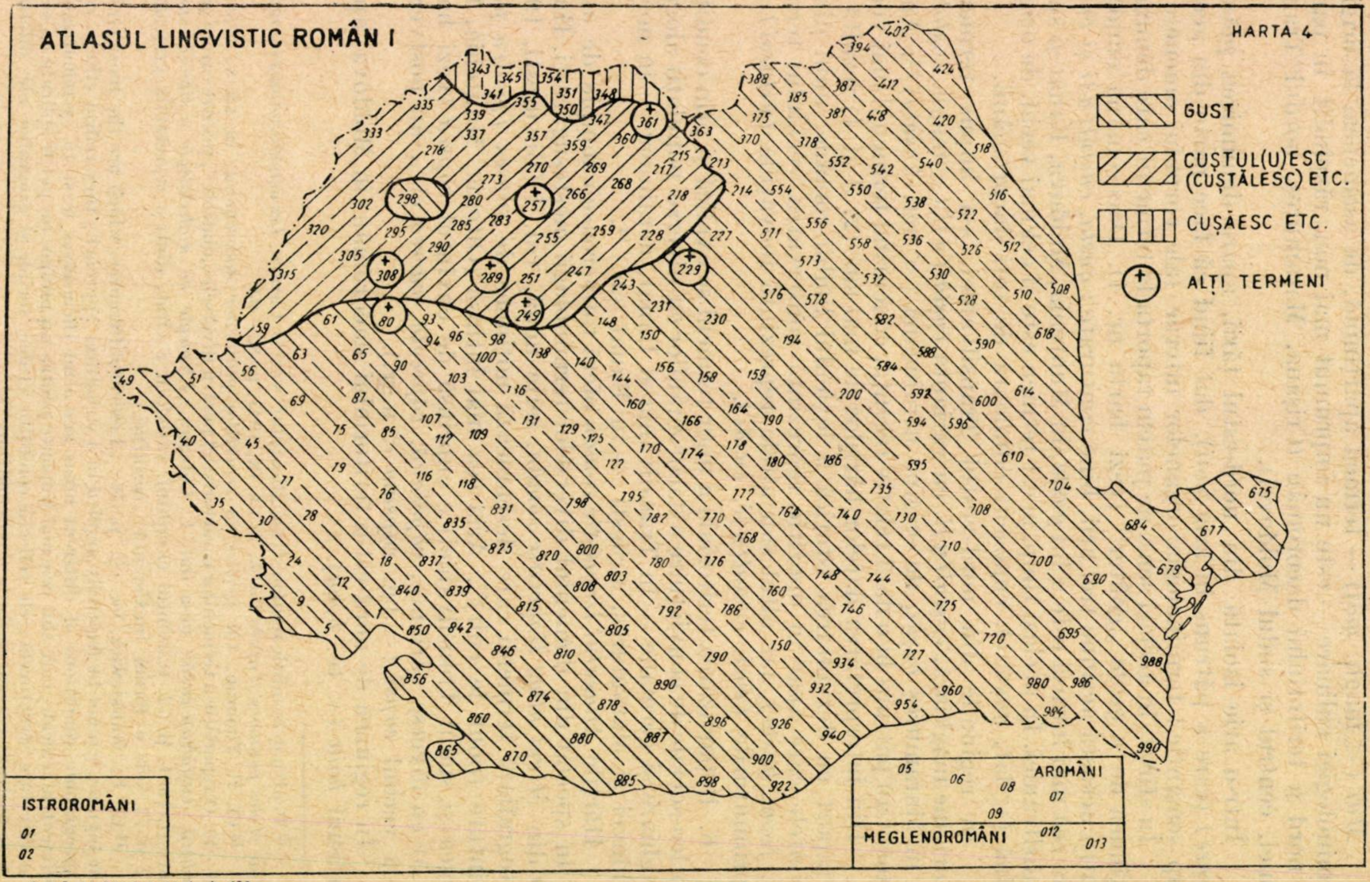
În regiunea de nord-est a teritoriului dacoromân (în Moldova) apare termenul *boia* (< tc. *boya*).

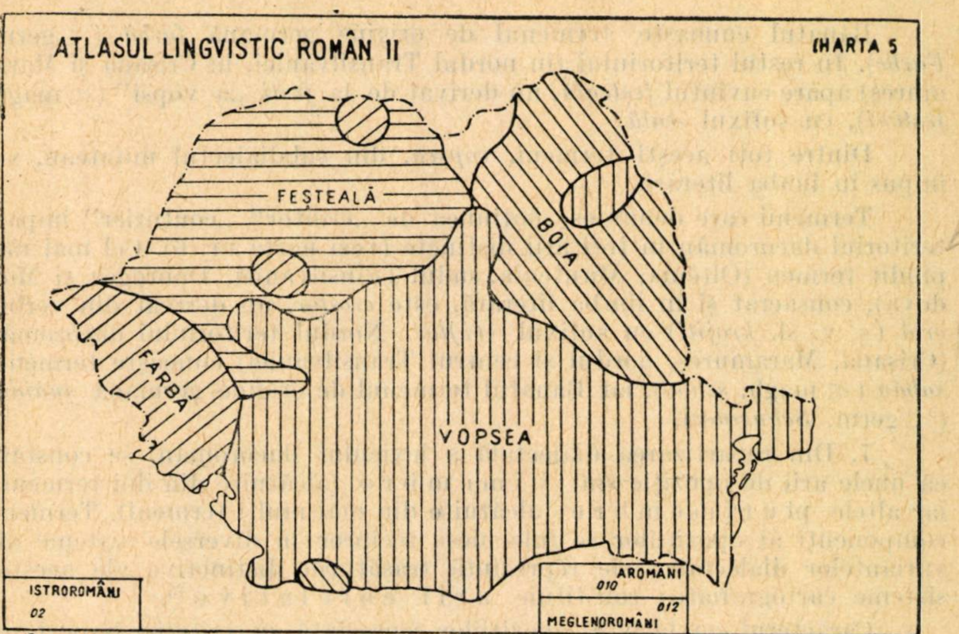
[12] Pentru denumirile românești ale „ficatului" vezi B. Cazacu, *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR*, în BL IX, 1941, p. 83—94.

[13] Cf. R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR V, 1956, 2, p. 46—48. O repartiție a termenilor caracteristici pentru diversele „dialecte", printre care și *gusta-cuștul(u)i*, *cuștăl(u)i-cușăi*, ne-a dat I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 72. (Cuvîntul *cuștul(u)i*, *cuștăl(u)i* e citat, dintr-o regretabilă greșeală, la p. 72 și 73 sub o formă inexistentă : *cușă(l)ui*.)

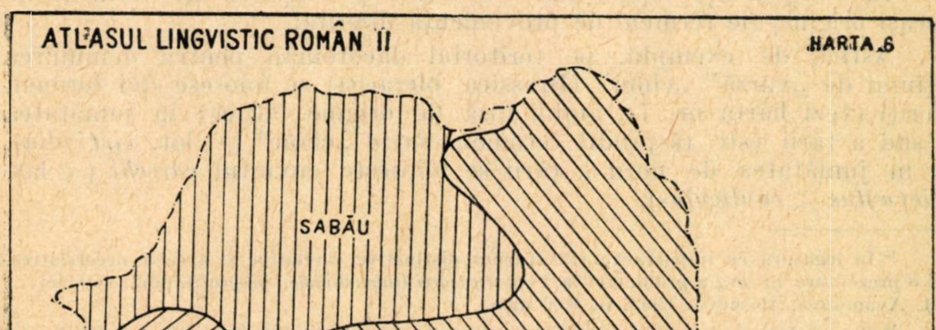
[14] Cf. E. Stankiewicz, *loc. cit.*, p. 46 : „Lexical differences, which are the most striking to the layman, cannot be fruitfully applied in a structural approach ; they reflect ethnic, social and geographic conditions of different areas and lend themselves least to systematization" („Diferențele lexicale, care sînt cele mai frapante pentru un profan, nu pot fi aplicate cu succes într-o cercetare structurală ; ele reflectă condițiile etnice, sociale și geografice ale diferitelor arii și se pretează cel mai puțin la o sistematizare").

După ALRM I, vol 1, h 125

După ALRM, s n, vol I h 350

După ALRM, s n, vol I h 327

Banatul cunoaşte termenul de origine germană *farbă* (< germ. *Farbe*). În restul teritoriului (în nordul Transilvaniei, în Crişana şi Maramureş) apare cuvîntul *feşteală*, un derivat de la *feşti* „a vopsi" (< magh. *festeni*), cu sufixul *-eală*.

Dintre toţi aceşti termeni, *vopsea*, din subdialectul muntean, s-a impus în limba literară.

Termenii care denumesc noţiunea de „croitor" „couturier" împart teritoriul dacoromân în trei arii distincte (vezi harta nr. 6). Cel mai răspîndit termen (Oltenia, Muntenia, sudul Transilvaniei, Dobrogea şi Moldova), consacrat şi în limba literară, este *croitor*, un derivat din verbul *croi* (< v. sl. *krojiti*) cu sufixul *-(i)tor*. Nordul teritoriului dacoromân (Crişana, Maramureş, nordul şi centrul Transilvaniei) cunoaşte termenul *sabău* (< magh. *szabó*), iar Banatul termenul de origine germană *şnaidăr* (< germ. *Schneider*).

7. Din repartizarea dialectală a lexicului dacoromân, se constată că unele arii de opoziţie sînt b i m e m b r e (alcătuite din doi termeni), iar altele p l u r i m e m b r e (alcătuite din mai mulţi termeni). Termenii componenţi ai opoziţiilor se înlocuiesc reciproc în diversele sisteme ale variantelor dialectale; ele reprezintă trăsăturile distinctive ale acestor sisteme cartografiate; constituie a r i i c o r e l a t i v e [15].

Caracterul corelativ al opoziţiilor reprezintă un criteriu important, de prim ordin, în stabilirea limitelor şi a structurii dialectale a unei limbi [16].

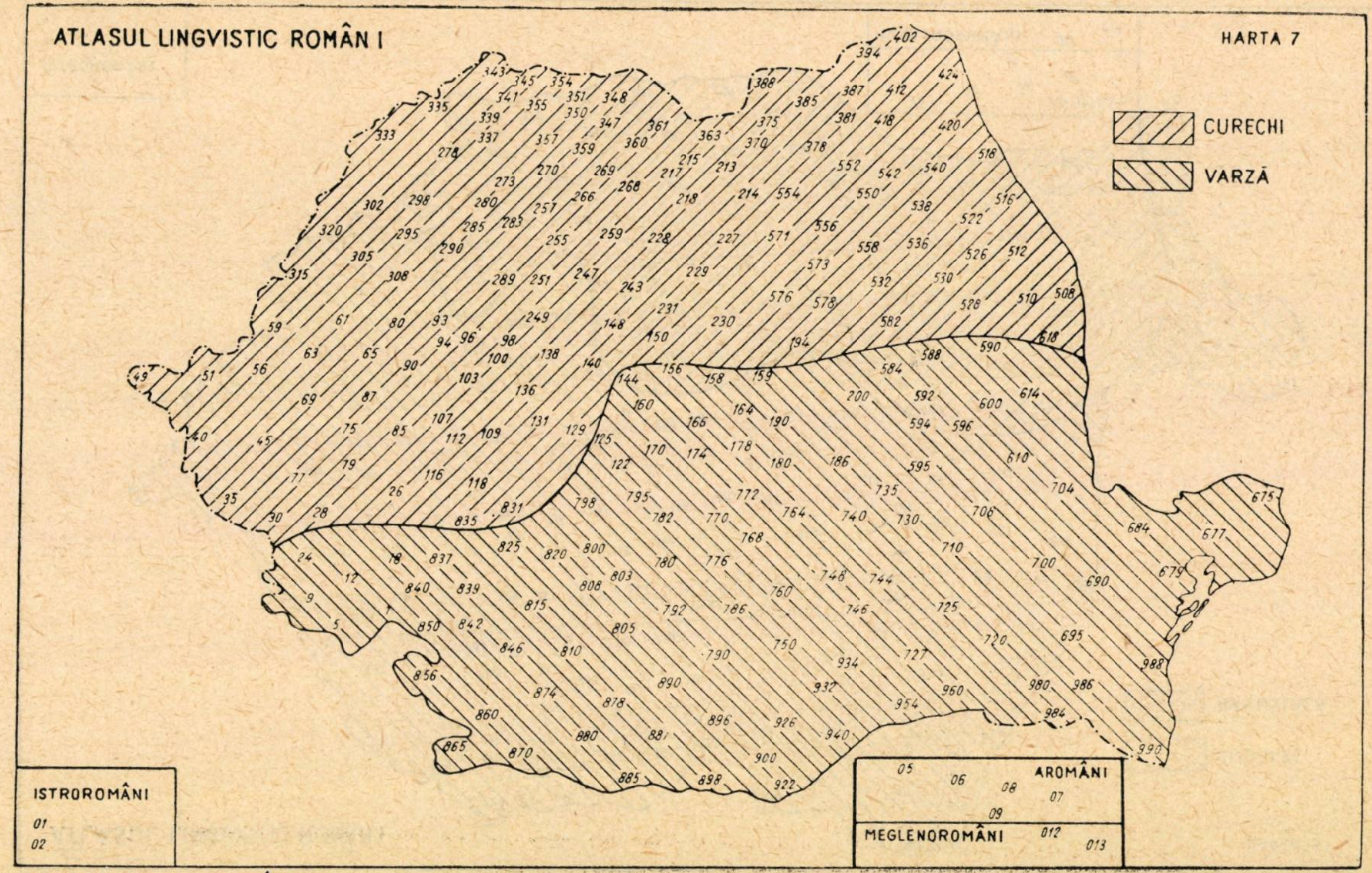
În componenţa opoziţiilor corelative pot apărea fie termeni de aceeaşi origine, fie termeni de provenienţă diferită.

Astfel, de exemplu, pe teritoriul dacoromân pentru denumirea noţiunii de „varză" „chou" (Brassica oleracea) se folosesc doi termeni diferiţi (vezi harta nr. 7), ambii însă de origine latină: în jumătatea de sud a ţării este răspîndit termenul *varză* „chou" (< lat. *vir(i)dia*), iar în jumătatea de nord a ţării se foloseşte cuvîntul *curechi* (< lat. *colic(u)lus* < *cauliculus*).

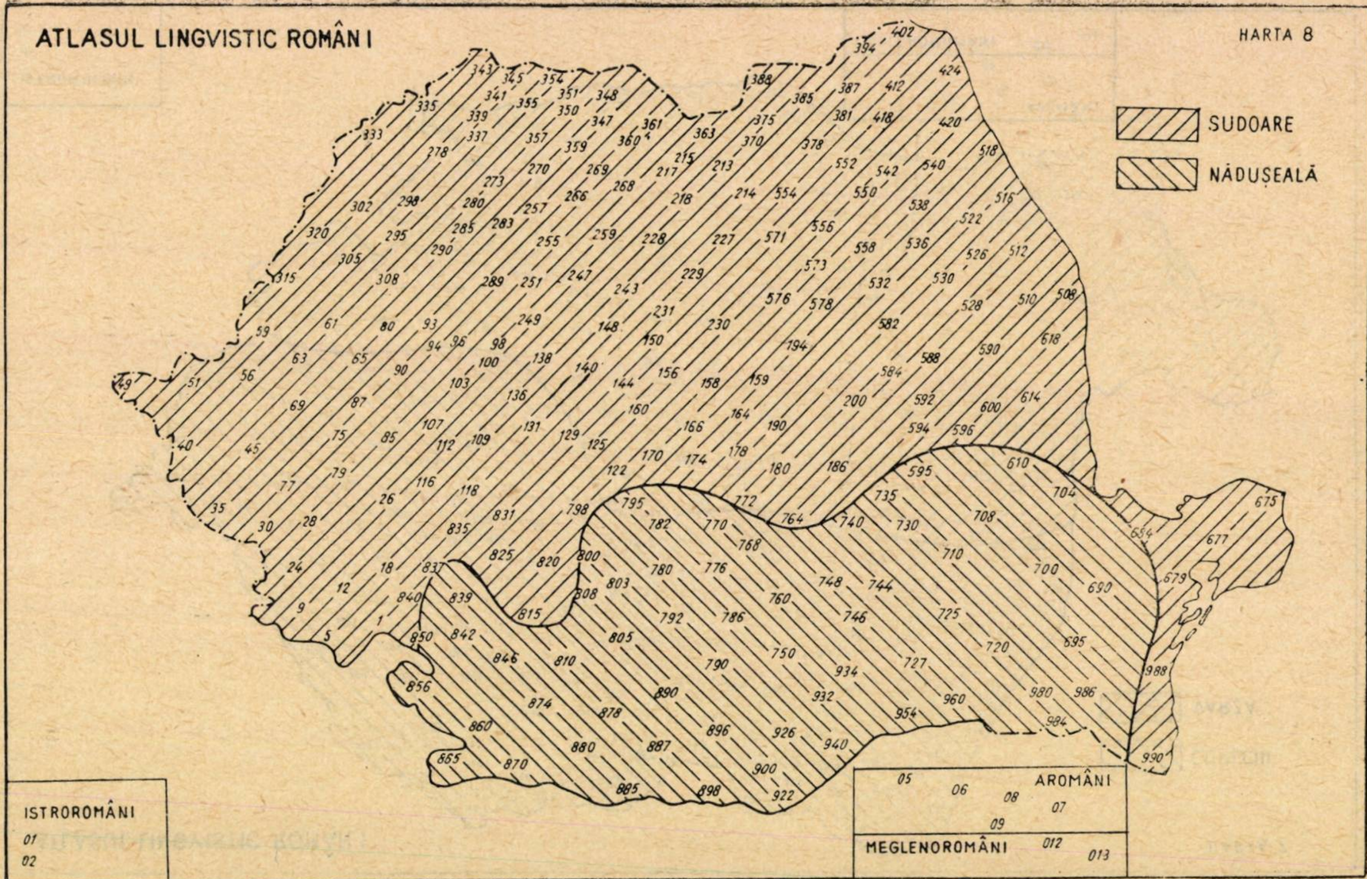
---

[15] În legătură cu importanţa trăsăturilor distinctive corelative şi a celor necorelative, vezi o prezentare pe larg a problemei în *Voprosy teorii lingvisticeskoi geografii*, pod redakciej... R. I. Avanesova, Moscova, 1962, p. 9 şi urm.

[16] Observaţia este valabilă pentru orice nivel al structurii limbii. În ceea ce priveşte trăsăturile distinctive ale lexicului regional, I. Gheţie, într-un recent articol (*Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, în SCL XV, 1964, 3, p. 317–346), invocă, în primul rînd, apartenenţa termenilor respectivi la fondul de bază al limbii: „Aplicînd şi aici (în lexic) criteriul frecvenţei faptelor de limbă, deosebim, pe de o parte, cuvinte desemnînd noţiuni primordiale ale vieţii materiale şi spirituale, care fac parte din fondul de bază al limbii şi, pe de altă parte, cuvinte aparţinînd zonelor periferice ale vocabularului. Este evident că p e n t r u s t a b i l i r e a s t r u c t u r i i d i a l e c t a l e a u n e i l i m b i, i n t e r e s e a z ă n u m a i e l e m e n t e l e c a r e s e î n c a d r e a z ă î n p r i m a c a t e g o r i e" (sublinierea noastră), p. 328. O asemenea modalitate de abordare a problemei, în sensul exagerării importanţei cuvintelor aparţinînd fondului de bază al limbii şi, mai ales, limitarea, în exclusivitate, numai la această categorie de termeni, apare discutabilă şi impune unele rezerve: se ştie că tocmai elementele aparţinînd fondului de bază au, de obicei, o răspîndire generală şi conferă limbii un caracter unitar, iar divergenţele corelative apar, de cele mai multe ori, între termeni care ţin de restul vocabularului.

După S. Pușcariu, Limba română, vol. I

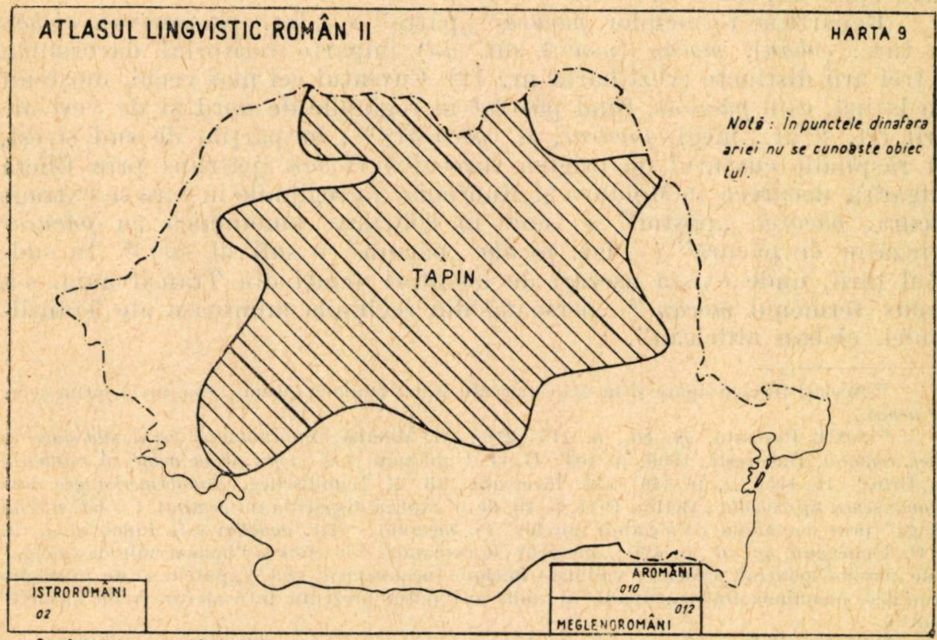

După S. Pușcariu, Limba română, vol. I

Un caz asemănător ni-l oferă repartizarea termenilor care denumesc noţiunea de „transpiraţie” (vezi harta nr. 8) : nordul ţării a păstrat termenul, de origine latină, *sudoare* „sueur” (< lat. *sudor*, *-rem*), în timp ce în sud s-a răspîndit un termen format pe teren românesc : *năduşeală*, derivat din verbul *năduşi* (< *năduşe*, plural vechi al lui *năduh* „senzaţie de greutate în respiraţie, sufocare”, cf. bg. *naduham*) [17].

În unele situaţii, se constată că un termen apare atestat într-o arie unică, limitată, fără a avea echivalente corespunzătoare în afara ei — fapt care se explică prin absenţa obiectului sau a noţiunii respective. Într-un astfel de caz, corelaţia lingvistică, fireşte, nu se poate realiza.

Un asemenea exemplu ni-l oferă harta 422 (ALRM, serie nouă, vol. I) *ţapină* „unealtă formată dintr-o cange de oţel fixată într-o coadă de lemn, întrebuinţată la manevrarea buştenilor”. Cuvîntul *ţapin(ă)*, cu

După ALRM, s.n., vol I, h 422

variantele *sapină*, *ţabină* (cf. ital. *zappa*, pătruns sub forma *zappin* în graiurile germane din Carintia şi *capin* în slovenă, de unde, prin muncitorii forestieri, a ajuns în dacoromână) [18], s-a răspîndit numai în acele regiuni în care pădurăritul este mai dezvoltat (vezi harta nr. 9) ; în afara ariei menţionate, el nu este atestat, deoarece obiectul nu este cunoscut.

[17] Cf. şi Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 340—341.

[18] Cf. V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului*, în ST. C. ŞT. VIII, 1957, I, p. 26, 31—32, 173.

Alteori repartiţia dialectală a termenilor se realizează în arii corelative de opoziţii plurimembre. Astfel, pe teritoriul dacoromân se întrebuinţează, după cum se ştie, trei termeni pentru a desemna noţiunea de ,,zăpadă" ,,neige" (vezi harta nr. 10); termenul cel mai vechi, păstrat în regiunea de vest, este *nea* (< lat. *nivem*) [19]. În Oltenia, Muntenia, sudul Transilvaniei şi Dobrogea e răspîndit cuvîntul de origine slavă *zăpadă* (un postverbal de la *a zăpădi* ,,a acoperi cu zăpadă, a troieni", cf. v.sl. *zapadati* ,,a cădea", în special despre zăpadă), iar în nord-estul Transilvaniei şi Moldova este atestat cuvîntul *omăt* (un postverbal de la *a omăta* ,,a troieni", cf. rus. *omăt*, ucr. *omët*) [20].

Repartiţia termenilor care desemnează abdomenul împarte dacoromâna de asemenea în trei arii corelative [21] (vezi harta nr. 11): în est şi nord-est apare termenul *pîntece*, cu varianta *pîncete* ,,ventre" (< lat. *pantex*, *-ticem*); în sud-vest *foale* (< lat. *follis*, *-em*); în sud, cu unele enclave spre est, *burtă* [22].

Repartiţia termenilor *păcurar* ,,pâtre" (< lat. *pecorarius*), *cioban* (< turc. *çoban*), *mocan* (*moc* + suf. *an*) împarte teritoriul dacoromân în trei arii distincte (vezi harta nr. 12). Cuvîntul cel mai vechi, moştenit din latină, este *păcurar*, fiind păstrat în regiunile de nord şi de vest ale ţării (cf. şi ar., megl. *picurar*, ir. *pecurår*) [23]; în părţile de sud şi est, s-a răspîndit cuvîntul de origine turcească *cioban* (pătruns prin filieră bulgară), deoarece în Moldova şi Muntenia, în regiunile în care se extrage păcura, *păcurar* ,,păstor" a venit în coliziune omonimică cu *păcurar* ,,vînzător de păcură" (< lat. *picula* ,,păcură" + sufixul *-ar*) [24]. În sud-estul ţării, unde există aşezări de locuitori veniţi din Transilvania, s-a impus termenul *mocan* [25] ,,persoană din regiunile muntoase ale Transilvaniei, cioban ardelean".

---

[19] Acelaşi termen apare şi în dialectele din sudul Dunării (arom. *neao*, megl. *nęuă* şi ir. *nę*, *nęvu*).

[20] Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 215–216; G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 104; B. O. Unbegaun, *Les noms de la neige en roumain*, în ,,Orbis" II, 1953, 2, p. 346–351. Încercarea lui E. Gamillscheg, *Randbemerkungen zum Rumänischen Sprachatlas*, Berlin, 1941, p. 19, de a explica dispariţia lui *nea*(*uă*) (< lat. *nivem*) ,,neige" prin omonimia cu *n'ęa*(*uă*) ,,brebis" (< *męa*(*uă*) < lat. *agnella*) este îndoielnică. Cf. B. O. Unbegaun, *op. cit.*, p. 196; ,,on peut se demander toutefois si l'homonymie de ,,neige" et de ,,brebis" pourrait présenter vraiment quelque inconvénient réel" (,,putem să ne întrebăm totuşi dacă omonimia dintre ,,zăpadă" şi ,,mia" ar fi putut prezenta într-adevăr vreun inconvenient").

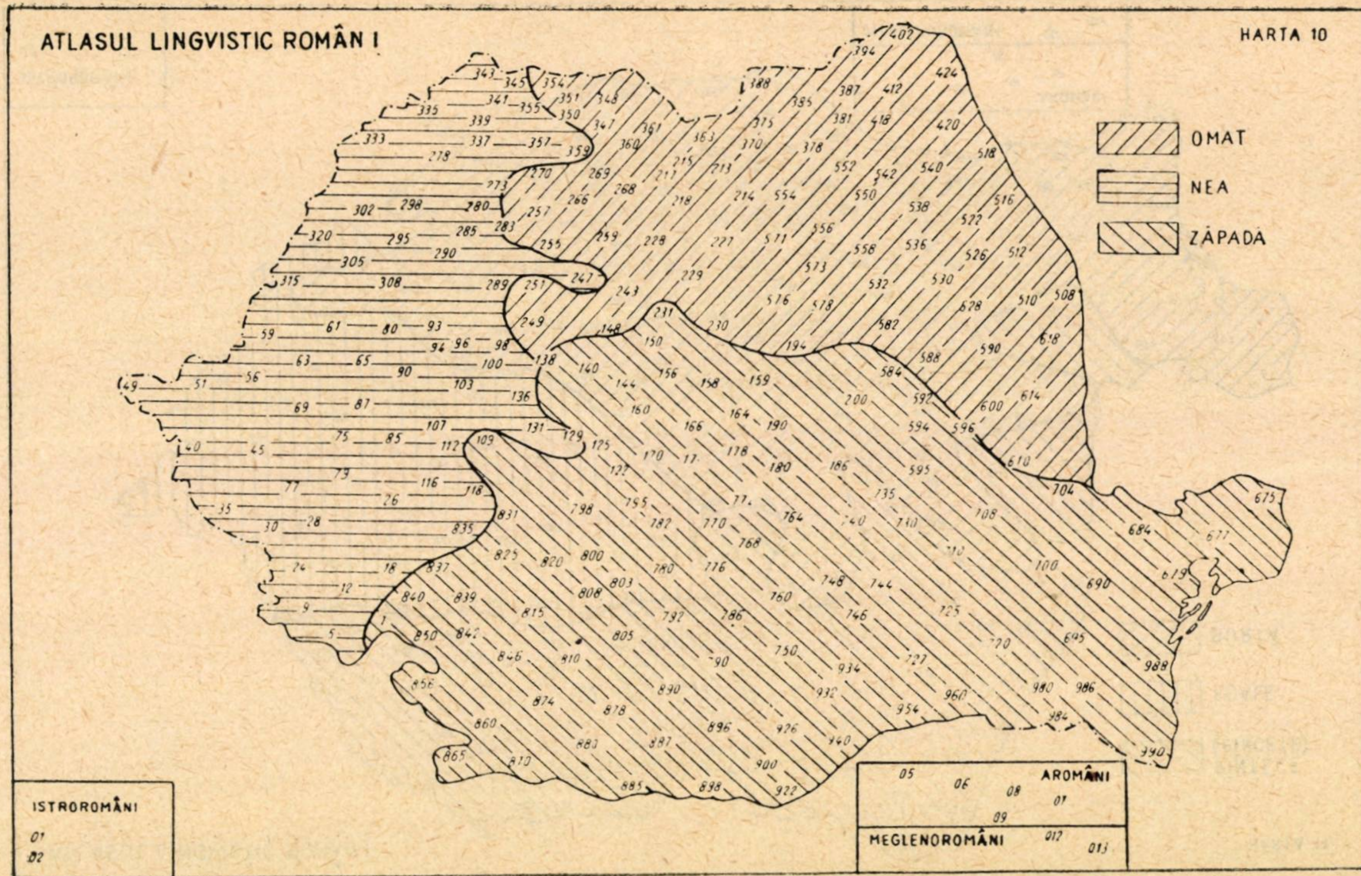
[21] Cf. Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 196.

[22] E interesant de menţionat că denumirea mîncării preparate din abdomenul de vacă, anume *ciorbă de burtă*, apare recent şi în celelalte arii: termenul circulă în această sintagmă, însoţind denumirea mîncării specifice în regiunea de sud a ţării.

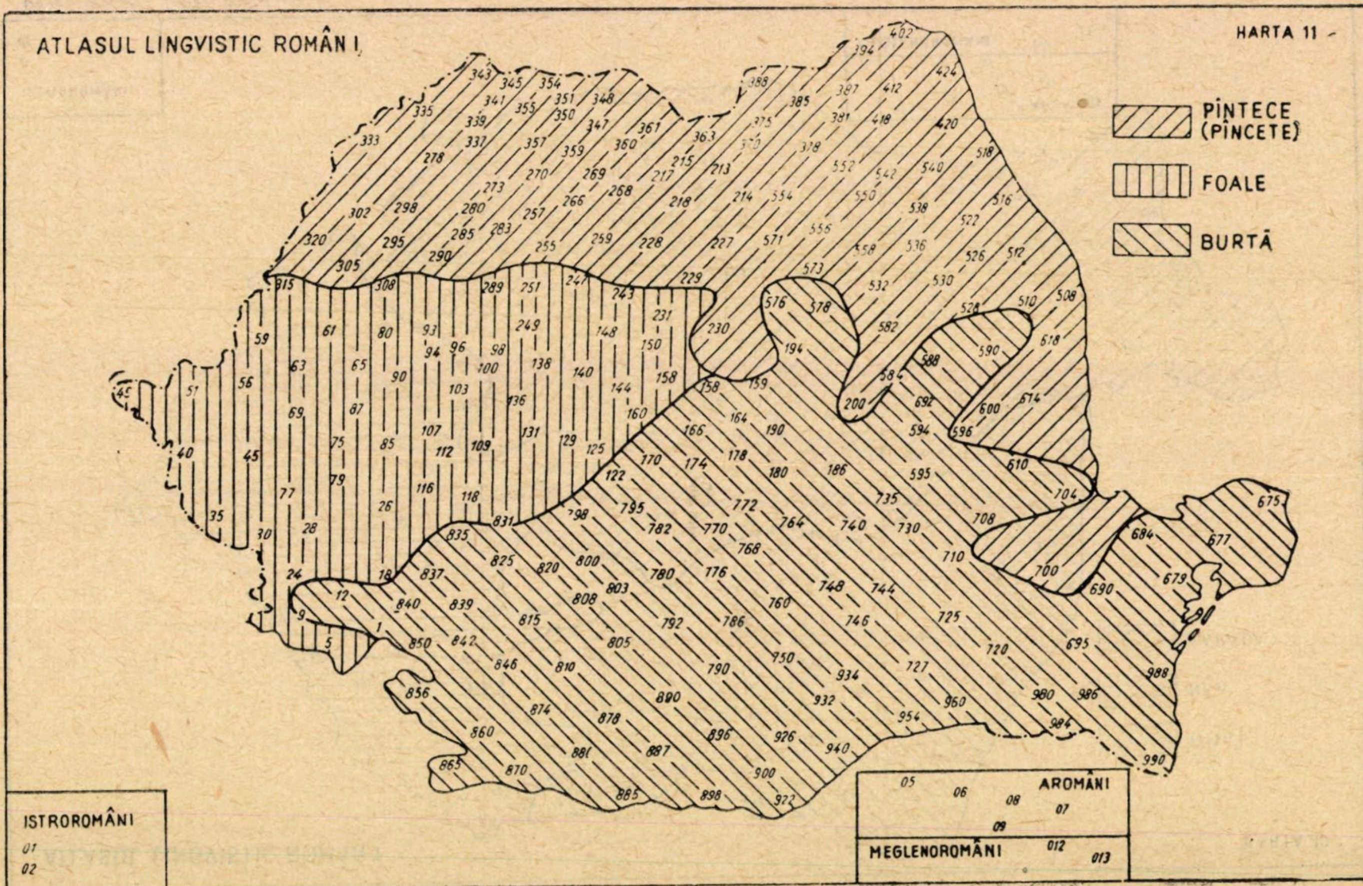
[23] Apariţia cuvîntului *cioban* în cîteva puncte (în Ardeal şi în Banat) din aria *păcurar* trebuie explicată printr-o influenţă a limbii literare.

[24] Cf. D. Caracostea, *Wortgeographisches und Wortgeschichtliches vom Standpunkte der Homonymität*, în ,,Mitteilungen des Rumänischen Instituts von Wien", I, Heidelberg, 1914, p. 100 şi urm.; cf. şi Sever Pop, *Problèmes de géographie linguistique roumaine*, în ,,Revue des études indo-européennes", t.I, fasc. I, 1958, p. 61–84.

[25] Cf. Sever Pop, *loc. cit.*, p. 66: ,,Par ce dernier mot, nous désignons dans notre langue, en premier lieu, 'le montagnard qui s'occupe de bergerie' et, en second lieu, 'l'homme simple et fruste qui ne sait pas apprécier les choses fines'. Ce sont les habitants de la plaine, en contact avec la civilisation, plus que ne l'étaient les montagnards, qui ont donné à ce mot

După S Pușcariu, Limba română, vol I

După S. Puşcariu, Limba română, vol I

Un exemplu similar ni-l prezintă termenii care denumesc noţiunea de „femeie" (vezi harta nr. 13). Teritoriul dacoromân e divizat în trei arii, corespunzătoare celor trei cuvinte întrebuinţate pentru această noţiune : *femeie*, *muiere* şi *boreasă*. Aria celui dintîi este cea mai întinsă, cuprinzînd Muntenia, Oltenia, sudul Transilvaniei, Moldova şi nordul Transilvaniei, inclusiv Maramureşul. Cuvîntul *femeie*, precum se ştie, îşi are originea în lat. *familia*; începînd cu secolul al XVII-lea, el suferă o evoluţie semantică (de la sensul de „familie" la cel de „femeie"); textele noastre vechi din secolul al XVII-lea, ca şi dialectele transdanubiene (ar. *fumeal'e*, megl. *fămȩl'ă*, *fumȩl'ă*) păstrează sensul etimologic [26].

Cel de-al doilea termen, *muiere* (< lat. *mulier*, *-erem*) se întîlneşte în Banat, Crişana şi centrul Transilvaniei, fiind cunoscut şi în dialectele româneşti din sudul Dunării (ar. megl. *mul'ari*, ir. *mul'ȩre*) şi, altă dată, general răspîndit în română.

A treia arie, mai restrînsă, o constituie *boreasă*, o formaţie românească de la *boier* cu sufixul *-easă*, întîlnită mai cu seamă în ţara Oltului, unde ţăranii au fost înnobilaţi, adică făcuţi „boieri".

Din punct de vedere al stratigrafiei lingvistice, e în afară de orice îndoială că *muiere* e termenul cel mai vechi care, într-o perioadă relativ recentă, a început să fie concurat de *femeie*, în a cărui arie a apărut *boreasă*.

În sfîrşit, să ne oprim un moment la examinarea termenilor care desemnează noţiunea de *porumbel* „pigeon" (vezi harta nr. 14).

Teritoriul dacoromân apare împărţit în 4 arii : ariile cele mai întinse sînt *porumb* în nord şi *porumbel* în sud; ambii termeni sînt de origine latină (< lat. *palumbus* > *porumb* + sufix *-el* > *porumbel*). În aria sudică se foloseşte forma diminutivală, pentru a evita coliziunea omonimică cu *porumb* [27] (fr. *maïs*).

În sud-vestul ţării (Banat) este folosit termenul de origine slavă *golumb* (cf. v. sl. *golǫbŭ*), pătruns prin maghiară (magh. *galamb*) [28], iar în nord-estul ţării *hulub*, de asemenea împrumut mai recent din ucraineană (< ucr. *holub*).

8. Am încercat să prezentăm cîteva aspecte mai importante ale repartizării dialectale a lexicului dacoromân pe baza ariilor anumitor termeni din *Atlasul lingvistic român*. Din expunerea noastră se pot desprinde unele constatări, referitoare la trăsăturile caracteristice ale lexicului dacoromân, în general, şi la repartizarea termenilor în graiurile dacoromâne în special.

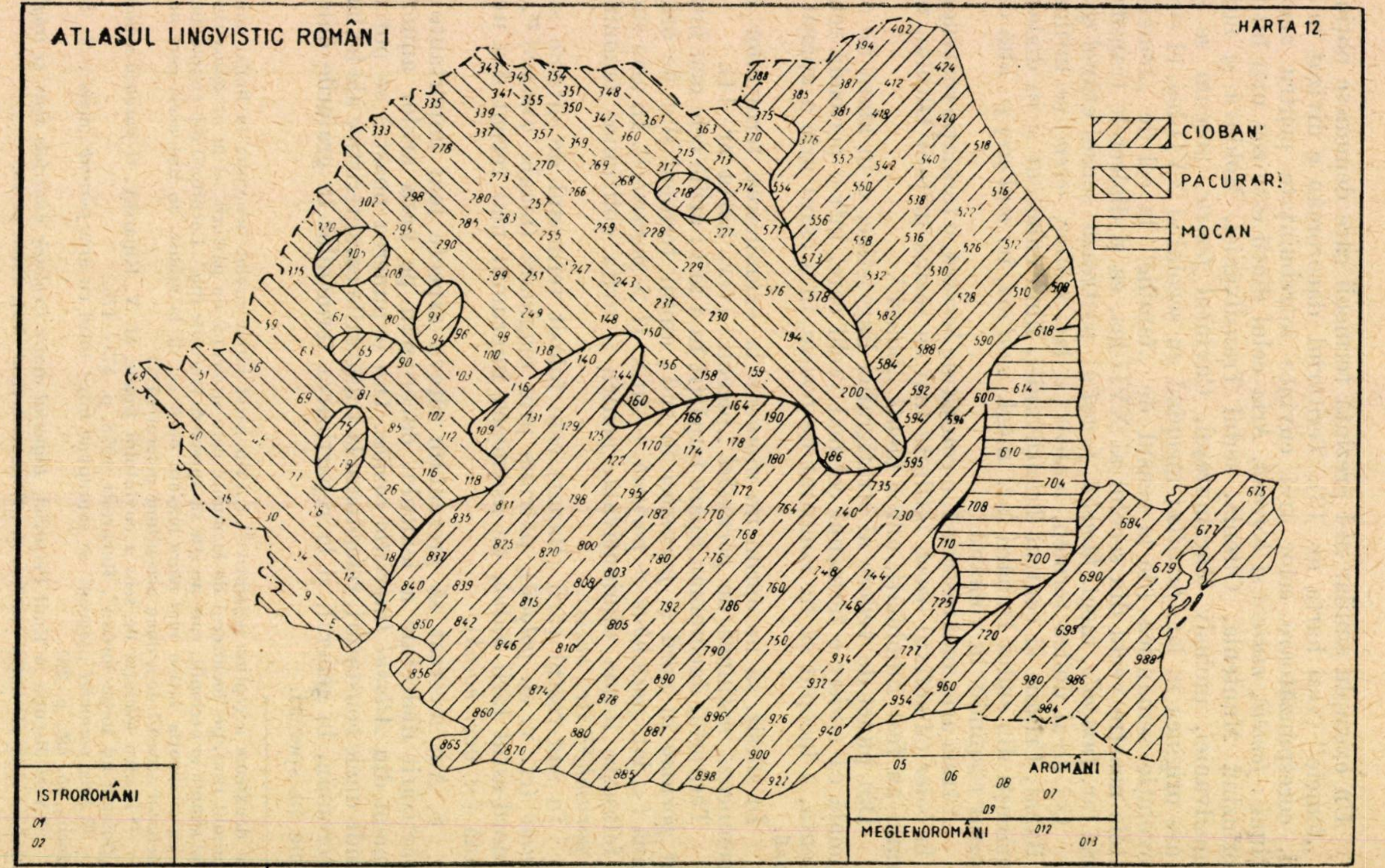
---

cette deuxième acception péjorative". („Prin acest ultim cuvînt denumim în limba noastră, în primul rînd, pe 'locuitorul de la munte care se ocupă de păstorit' şi în al doilea rînd pe 'omul simplu şi necioplit, care nu ştie să aprecieze lucrurile fine'. Locuitorii din cîmpie, în contact cu civilizaţia într-o mai mare măsură decît cei de la munte, au fost aceia care au dat termenului această de-a doua accepţiune peiorativă".)

[26] Pentru evoluţia de sens a cuvîntului *femeie*, cf. V. Kiparsky, *O paralelă semantică*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", Bucureşti, 1958, p. 475–476.

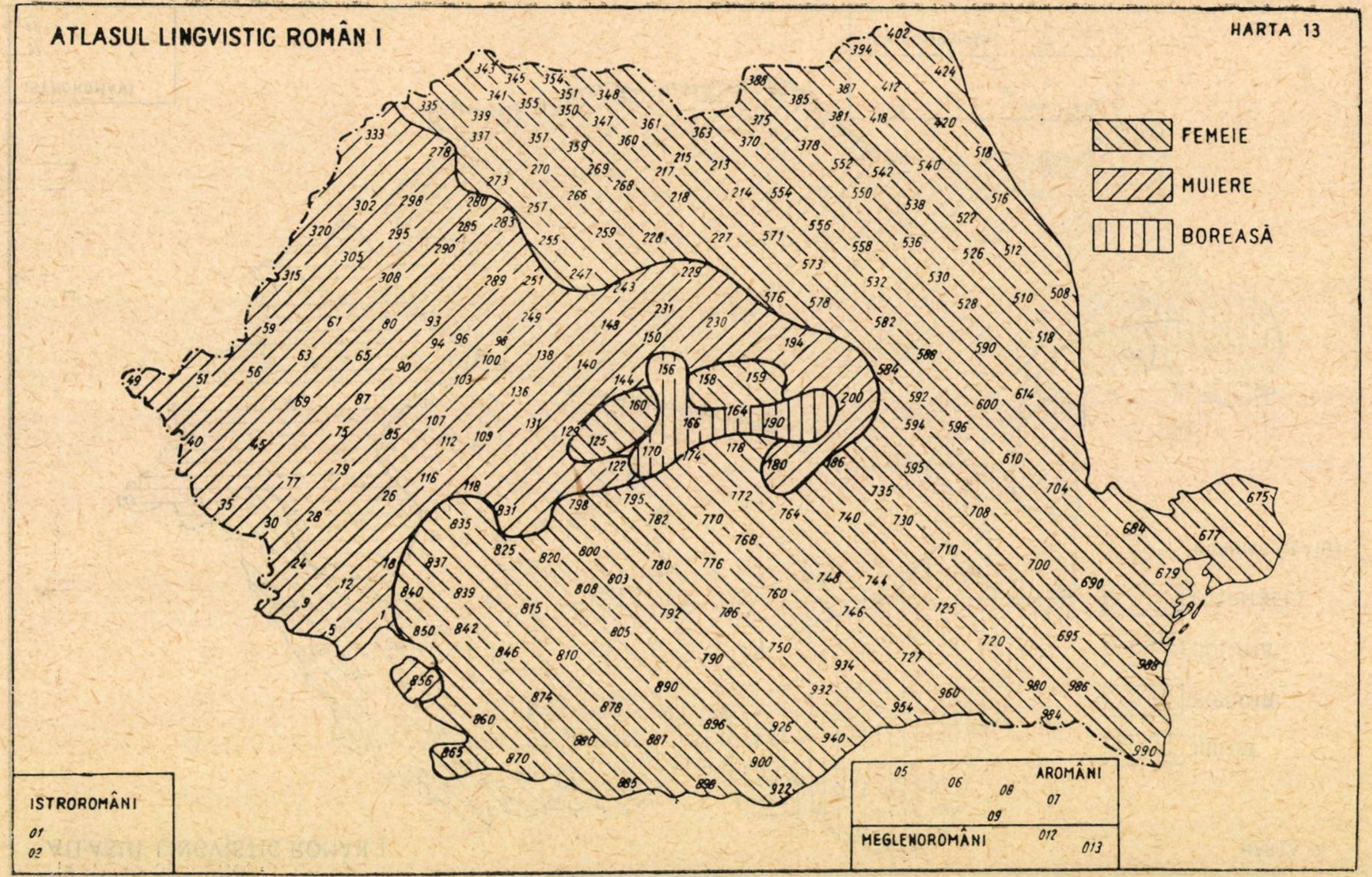
[27] Aria *porumbel* „pigeon" se suprapune întru totul cu aria *porumb* „maïs", cf. Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 201.

[28] Vezi discuţia la Emil Petrovici, *Raportul dintre izoglosele dialectale slave şi izoglosele elementelor slave ale limbii române*, în „Romanoslavica" VII, 1963, p. 15.

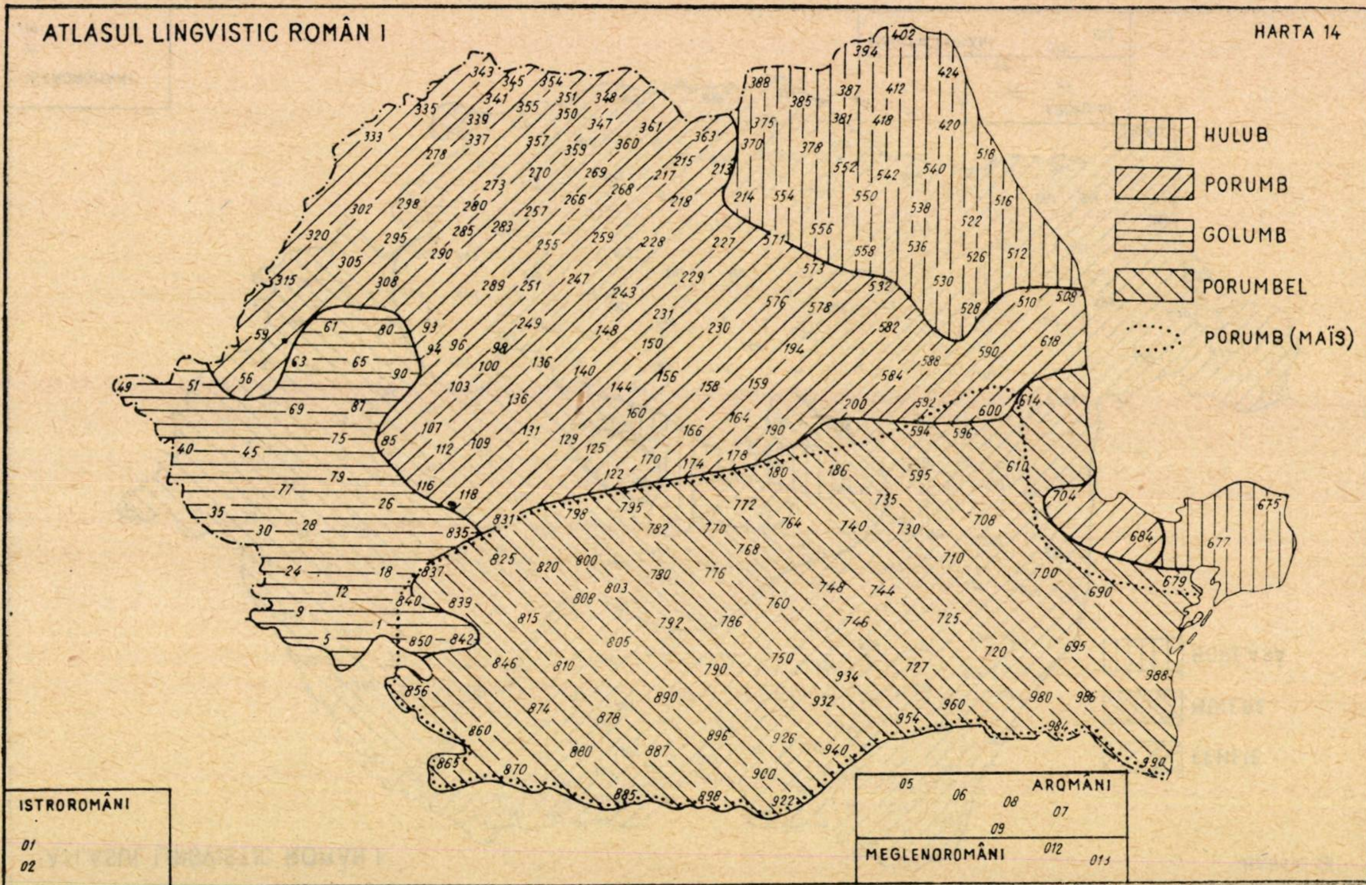

După S. Pușcariu, Limba română, vol. I

3 – c. 1021

După ALRM I, vol 2, h 278

După S. Pușcariu, Limba română, vol. I

Repartizarea izogloselor în cadrul dacoromânei arată — ca şi delimitarea particularităţilor fonetice şi gramaticale ale diverselor graiuri — că lanţul carpatin nu a constituit şi nu constituie, aşa cum s-a demonstrat şi de alţii, o graniţă dialectală. În majoritatea cazurilor, sudul Transilvaniei se grupează cu Oltenia şi Muntenia, iar nord-estul acestei provincii istorice face arie comună cu Moldova. Această repartizare este o consecinţă a legăturilor permanente, existente de-a lungul secolelor între românii de pe ambele versante ale Carpaţilor.

Repartizarea diverşilor termeni din cadrul dacoromânei arată totodată raporturile dintre anumite elemente de origine latină şi elementele de alte origini, în succesiunea lor cronologică, ca o consecinţă a împrejurărilor concrete de viaţă ale poporului român în legăturile lui cu populaţiile conlocuitoare.

Examinînd modul în care se opun reciproc diferiţi termeni corelativi din graiurile dacoromâne, constatăm că, în majoritatea cazurilor, termenii specifici subdialectului de sud (muntean) sînt cei care s-au impus şi în exprimarea literară.

Ianuarie 1965

B. Cazacu
Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti
Romulus Todoran
Facultatea de filologie Cluj

DESCRIERE STRUCTURALĂ A VERBULUI ROMÂNESC (V)

DE

VALERIA GUŢU-ROMALO

AFIXELE FLEXIONARE VERBALE

4.1.6. FLECTIVELE PREZENTULUI INDICATIV

Flectivele acestui timp sînt alcătuite dintr-un sufix [vezi 4.0.5.2.(5)] şi o serie de desinenţe.

4.1.6.1. S u f i x e l e de prezent indicativ se caracterizează prin caracterul lor v a r i a b i l. Variaţia se realizează între minimum 2 şi maximum 5 termeni.

Sufixul este aproape întotdeauna realizat pozitiv în formele A_4 şi A_5. În celelalte forme sufixul este -ø- la unele verbe, dar realizat pozitiv la altele.

Sufixul de prezent indicativ poate fi :

S_1A : /-á ∼ ắ ∼ ø-/, ocurent la o parte a verbelor în *-a* : *a ara*, *a cînta*, *a săpa*, *a da*, *a sta* etc.

S_2A : /-i̯á ∼i̯é ∼ø/ ocurent în paradigma unora din verbele în *-a* cu radical terminat în vocală (cu excepţia celor terminate în vocală labială nonalternantă) : *a apropia*, *a mîngîia*, *a tăia*, *a speria* etc.

S_3A : /-u̯á ∼u̯ắ ∼ø-/ ocurent în formele de prezent ale verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă : *a continua*, *a lua*.

S_4A : /-á ∼ắ ∼éz ∼eáz-/ ocurent în paradigma unor verbe în *-a* ca *a lucra* etc.

S_5A : /-á ∼é ∼éz ∼áz-/ ocurent la verbe ca *a veghea*, care prezintă în tot cursul paradigmei un radical terminat în consoană palatală (în cazul lui *a veghea* /g'/ notat ortografic *gh* sau *ghe* : /veg'éz/, /veg'éz^{i}/, /veg'ázǎ/, /veg'ém/, /veg'áţ^{i}/, /veg'ázǎ/ [18].

---

[18] Ortografic : *veghez*, *veghezi*, *veghează*, *veghem*, *vegheaţi*, *veghează*.

S_6A : /-i̯á ~i̯é ~i̯éz ~i̯áz-/ ocurent în paradigma unor verbe în *-a* cu radical terminat în /i/, ca *a sublinia*.

S_7A : /-á ~é ~éz ~éaz-/ ocurent în paradigma lui *a crea*.

Notă. Ortografia actuală nu redă decît cu totul aproximativ pronunţarea formelor verbului *a crea* : în limba literară actuală se pronunţă /kreem/, deşi se scrie *creăm* [19], iar în vorbirea mai puţin îngrijită chiar /krei̯ém/, /krei̯áţ'/, /krei̯ázǎ/ etc. În acest caz sufixul de prezent realizat în paradigma lui *a crea* este identic cu cel din *a sublinia* (vezi mai sus).

S_8A : /-í ~ø-/ ocurent în paradigma cîtorva verbe în *-î* (foarte puţine) ca *a coborî, a omorî, a doborî*.

S_9A : /-í ~ắsc ~ắşt-/, ocurent în paradigma unor verbe în *-î* ca *a hotărî, a urî* etc.

$S_{10}A$: /-í ~ø-/ ocurent în paradigma unor verbe de *-i* ca *a fugi, a veni, a sui, a contribui* etc.

$S_{11}A$: /-í ~ésc ~éşt-/ ocurent în paradigma de prezent a unor verbe ca *a goni, a răpi, a luci* etc.

$S_{12}A$: /-í ~i̯ésc ~i̯éşt-/ ocurent în formele de prezent indicativ ale unor verbe în *-i* avînd radical cu finală vocalică ca *a alcătui, a construi, a dărui, a grăi* etc.

$S_{13}A$: /-é ~ø-/ ocurent în paradigma : (a) verbelor în *-ea* : *a vedea, a părea* etc., (b) verbului *a fi* (*sîntém, sîntéţi*).

Notă. Se întrebuinţează şi formele *sîntem, sînteţi* (deci $S_{14}A$).

$S_{14}A$: /-e ~ø-/ ocurent în paradigma verbelor în *-e* ca *a arde, a prinde, a rupe, a scrie* etc.

Notă. Verbul *a scrie* cunoaşte în vorbirea mai puţin îngrijită, alături de formele literare *scriem, scrieţi* şi formele *scrim, scriţi*.

Cu totul excepţional, în paradigma de prezent a verbului *a şti*, este ocurent sufixul :

$S_{15}A$: -ø-, /ştí -ø- u̯/, /şti -ø- i̯/, /ştí-ø-i̯e/ /ştí-ø-m/, /ştí-ø-ţ'/, /şti-ø-u̯/.

Observaţie. (1) Formele A_4 şi A_5 ar putea fi analizate şi *şt-i-m, şt-i-ţi*, ceea ce ar permite degajarea unui sufix /-i ~ ø-/, cf. $S_{10}A$. Preferăm totuşi analiza cu sufix -ø- pentru că, cu excepţia cîtorva forme, în restul paradigmei verbului *a şti* se păstrează un radical constant (vezi şi 4.1.8.1. ***Observaţie***).

(2) Formele neliterare *scrim, scriţi* menţionate în nota de la paragraful precedent trebuie analizate în acelaşi mod. Ele sînt de altfel explicabile prin influenţa analogică a lui *a şti*, a cărui paradigmă cuprinde

[19] Ortografierea *creăm* se explică prin aplicarea principiului morfologic, cf. *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Bucureşti, 1960, p. 27 § 7 şi p. 28 § 11.

destul de multe forme asemănătoare ca structură morfologică și fonetică cu cele ale verbului *a scrie* (nelit. *a scri*) : comp. *știu* : *scriu*, *știi* : *scrii*, *ști-am*, /ști-i̯ám/ : *scri-am*/scri-i̯ám/ etc.

4.1.6.2. Desinențele de prezent indicativ se caracterizează prin marea lor varietate.

Persoana I singular este marcată prin desinențele :

d_1A_1 : -ø ocurentă după : (a) radicali terminați în consoană sau grup consonantic (cu excepția grupului muta cum liquida și a grupului constituit din două lichide — vezi mai jos d_3A_1) și sufix de prezent cu realizare ø : *ar* -ø — ø, *pun* -ø — ø, *laud* -ø — ø, *fug* -ø—ø, *vin* -ø—ø, *cînt* -ø — ø, *merg* -ø — ø, *curm* -ø — ø, *vînd* -ø — ø, *zvîrl* -ø — ø [20].

Notă. Verbul *a zvîrli* cunoaște în limba vorbită și o formă *zvîrlu*.

(b) după un sufix de prezent realizat pozitiv în A_1 : *lucr-ez-ø*, *gră-iesc* -ø, *hotăr-ăsc* -ø.

d_2A_1 : /-i̯/ ocurentă la toate verbele avînd radical cu finală vocalică (cu excepția celor cu radical terminat în vocală labială nonalternantă) și sufix de prezent cu realizare -ø- în A_1 : *ta*- ø -*i*/ta -ø-i̯/, *șovă*- ø -*i*, *înche-ø-i*, *mîngî-ø-i*, *despo-ø-i*, *stăru-ø-i*, *apropi-ø-i*, *speri-ø-i*.

Notă. În cazul verbelor cu radical terminat în /i/ se înregistrează (alături de /sperii̯/ și pronunțări de tipul /speri/ care impun analiza cu desinență -ø. Mai rar se întîlnesc și forme neliterare de tipul *speriu* /speriu̯/ care prezintă o desinență /-u̯/. Nu le înregistrăm însă ca aparținînd altui sistem lingvistic.

d_3A_1 : /-u/ ocurentă în paradigma verbelor al căror radical se termină cu un grup consonantic muta cum liquida sau cu un grup alcătuit din două lichide și cu sufix de prezent cu realizare -ø- în A_1 : *afl-ø-u* /afl-ø-u/, *umbl-ø-u*, *intr-ø-u*, *url-ø-u* [21] etc.

d_4A_1 : /-u̯/ ocurentă după : (a) un radical terminat în /u/ : *continu-ø-u* /kontínu-ø-u̯/ etc.

(b) un radical monosilabic terminat în vocală, în paradigma unor verbe cu flexiune mai mult sau mai puțin aberantă : *ști-ø-u* /ștí-ø-u̯/, *scri-ø-u*, *da-ø-u*, *ia-ø-u*, *bea-ø-u* etc.

Notă. Desinența /-u̯/ apare în vorbirea neliterară și în formele A_1 ale unor verbe cu radical polisilabic terminat în /i/ : cf. *speriu*, *periu* etc.

d_5A_1 : -*m*, ocurentă în paradigma verbului *a avea* : *a-ø-m*.

dA_1 poate fi deci : -ø, /-i̯/, /-u/, /-u̯/, /-m/.

Repartiția acestor desinențe se circumscrie destul de clar în termeni fonetici exceptînd un număr restrîns de verbe.

---

[20] Cf. *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*.

[21] După două lichide poate apărea și d_1A_1 (-ø), cf. *zvîrl* (vezi mai sus).

Persoana a II-a singular este marcată prin desinențele :

d_1A_2 : /-^{i}/ ocurentă în paradigma verbelor :

(a) avînd radical cu finală consonantică — fac excepție verbele al căror radical se termină cu un grup m u t a c u m l i q u i d a, sau două lichide — și sufix de prezent cu realizare -ø- în A_2 : *ar-ø-i* /ar-ø-^{i}/, *porț-ø-i*, *coș-ø-i*, *arz-ø-i* etc.

(b) cu sufix de prezent realizat pozitiv în A_2 : *lucr-ez-i* /lucr-ez-^{i}/, *ghic-ești-i* /ǵiĉ-eșt-^{i}/, *hotăr-ășt-i* /hotăr-ășt-^{i}/.

Notă. După consoană (cf. situațiile menționate mai sus) calitatea fonică a elementului final din forma A_2 este discutată și discutabilă. Am preferat soluția care consideră că avem a face cu un *i* nesilabic reprezentînd fonemul /i/ ca fiind mai economică pentru descriere — și, de altfel, mai în acord cu forma grafică.

d_2A_2 : /-i/ ocurentă în paradigma verbelor cu radical terminat cu un grup m u t a c u m l i q u i d a sau un grup alcătuit din două lichide și cu sufix de prezent cu realizare -ø- în A_2 : *afl-ø-i* /afl-ø-i/, *umbl-ø-i*, *umpl-ø-i*, *intr-ø-i*, *url-ø-i*, *zvîrl-ø-i*.

d_3A_2 : /-i̯/ ocurentă după un radical terminat în vocală și urmat de un sufix de prezent cu realizare negativă : *ta-ø-i* /ta-ø-i̯/, *șovă-ø-i*, *inche-ø-i*, *speri-ø-i*, *scri-ø-i*, *ști-ø-i*, *continu-ø-i*, *stăru-ø-i*, *da-ø-i* etc.

Observație. Numărul radicalilor cu finală vocalică este la pers. a II-a singular mai mare decît la pers. I singular, deoarece în cazul anumitor verbe în această formă se realizează membrul ø al alternanței consonantice n/ø : A_1 = *pun -ø-ø*/ A_2 = *pu-ø-i*, A_1 = *vin-ø*/A_2 = *vi-ø-i*, A_1 = *rămîn-ø-ø*/ *rămî-ø-i* (vezi SCL XV, 1964, nr. 4, p. 515 urm.).

Persoana a II-a singular poate fi deci marcată prin desinențele :

/-^{i}/, /-i̯/ și /-i/

a căror ocurență este determinată fonetic și morfologic.

Din înregistrarea desinențelor de pers. I și a II-a singular reiese că în cazul verbelor cu radical terminat în vocală (cu excepția verbelor în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă) și sufix cu realizare -ø- în A_1 și A_2 aceste două forme sînt caracterizate prin desinențe omonime : $dA_1 = dA_2$ = /-i̯/, ceea ce are ca urmare omonimia formelor A_1 și A_2 : *închei* (A_1) = *închei* (A_2), *șovăi* (A_1) = *șovăi* (A_2), *sperii* (A_1) = *sperii* (A_2), *stărui* (A_1) = *stărui* (A_2).

Persoana a III-a singular e marcată prin desinențele :

d_1A_3 : /-ă/ ocurentă :

(a) la toate verbele în *-a* (cu excepția celor al căror radical are o finală vocalică) indiferent de sufixul de prezent : *ar-ø-ă*, *urc-ø-ă* ; *d-ø-ă* ; *lucr-eaz-ă* etc.

(b) la toate verbele în *-î* cu sufix de prezent cu realizare -ø- în A_3 : *coboar-ø-ă*, *omoar-ø-ă* etc.

(c) la cîteva verbe în *-i* cu sufix de prezent cu realizare -ø- în A_3 : *ofer-ø-ă*, *sufer-ø-ă*, *zvîrl-ø-ă* [22].

[22] Cf. *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație.*

Notă. În limba vorbită se întîlnesc frecvent şi formele *ofere, sufere, zvîrle*, mai fireşti, dacă avem în vedere tipul morfologic în care se încadrează aceste verbe prin flectivele celorlalte forme ale paradigmei.

d_2A_3 : /-u̯ă/ ocurentă la verbele în *-a* cu radical terminat în vocală labială nonalternantă şi sufix de prezent cu realizare -ø- în A_3 : *continu-ø-ă* /kontínu-ø-u̯ă/, *plo-ø-uă*/ pló-ø-u̯ă/ [23].

d_3A_3 : /-e/, ocurentă în paradigma verbelor :

(a) în *-i* (cu excepţia celor menţionate înainte la d_1A_3 şi a verbelor avînd radical cu finală vocalică), indiferent de sufixul de prezent : *fug-ø-e, sar-ø-e, vin-ø-e, est-ø-e, ghic-eşt-e, alcătu-ieşt-e* etc.

(b) în *-î* cu sufix de prezent cu realizare pozitivă în A_3 : *hotăr-ăşt-e, ur-ăşt-e* etc.

(c) în *-e* : *prind-ø-e, pricep-ø-e, rup-ø-e, umpl-ø-e*

(d) în *-ea* : *poat-ø-e, şad-ø-e, ved-ø-e, ar-ø-e*.

d_4A_3 : /-i̯e/ ocurentă în paradigma verbelor cu radical terminat în vocală (cu excepţia celor menţionate la d_2A_3) : *apropi-ø-e* /aprópi-ø-i̯e/, *închе-ø-ie* /înk'é-ø-i̯e/, *mîngî-ø-ie* /mîngî-ø-i̯e/, *scri-ø-e* /skri-ø-i̯e/, *şti-ø-e* /şti-ø-i̯e/, *contribu-ø-ie* /kontribu-ø-i̯e/.

d_5A_3 : -ø, cu caracter izolat, apărînd numai la cîteva verbe cu paradigmă aberantă (*a lua, a bea, a vrea*) : *ia-ø, bea-ø, vrea-ø*.

Persoana a III-a poate fi deci marcată prin desinenţele :

/-ă/, /-u̯ă/, /-e/, /-i̯e/ şi /-ø/

Persoana I plural este marcată prin desinenţa unică

dA_4 : /-m/

Persoana a II-a plural este marcată prin desinenţa comună pentru toate verbele :

dA_5 : /-ţ^i/

Persoana a III-a plural se realizează prin desinenţe o m o n i m e fie cu cele de persoana a III-a singular (deci $A_6 = A_3$), fie cu cele de persoana I singular deci $A_6 = A_1$)

$dA_6 = dA_3$ apare :

(a) la majoritatea covîrşitoare a verbelor în *-a* : *cîntă* (A_3) = *cîntă* (A_6), *lucrează* (A_3) = *lucrează* (A_6), *apropie* (A_3) = *apropie* (A_6).

(b) la verbele în *-î* cu sufix de prezent realizat negativ în A_3 (şi A_6) : *coboară* (A_3) = *coboară* (A_6), *omoară* (A_3) = *omoară* (A_6).

(c) la verbele în *-i* cînd radicalul se termină în vocală, iar sufixul de prezent se realizează negativ în A_3 şi A_6 : *contribuie* (A_3) = *contribuie* (A_6), *suie* (A_3) = *suie* (A_6).

(d) la cîteva verbe în *-i* al căror radical se termină în *-r-* : *acoperă* (A_3) = *acoperă* (A_6), *suferă* (A_3) = *suferă* (A_6).

$dA_6 = dA_3$ poate fi deci :

(-ă), (-u̯ă), /-e/, /-i̯e/

$dA_6 = dA_1$ apare :

---

[23] În SCL XV, 1964, nr. 2, p. 205 a apărut, din greşeală, *plou-ă, plou-at*.

(a) în paradigma verbelor în *-e* : *prind* (A_1) = *prind* (A_6), *merg* (A_1) = *merg* (A_6), *umplu* (A_1) = *umplu* (A_6).

(b) în paradigma verbelor în *-ea* : *pot* (A_1) = *pot* (A_6), *văd* (A_1) = *văd* (A_6).

(c) în paradigma verbelor în *-i*, cu radical terminat în consoană sau grup de consoane și cu sufix de prezent cu realizare -ø- în A_1 și A_6 : *fug* (A_1) = *fug* (A_6), *vin* (A_1) = *vin* (A_6), *sînt* (A_1) = *sînt* (A_6).

(d) la verbele în *-i* cu sufix de prezent realizat pozitiv în toate formele : *povestesc* (A_1) = *povestesc* (A_6), *grăiesc* (A_1) = *grăiesc* (A_6).

(e) la verbele în *-î* cu sufix de prezent realizat pozitiv în toate formele : *hotărăsc* (A_1) = *hotărăsc* (A_6).

(f) la verbul *a ști* : *știu* (A_1) = *știu* (A_6).

(g) la verbele *a da, a sta, a lua, a bea.*

$dA_6 = dA_1$ poate fi deci :

-ø-, /-u/ sau /-u̯/.

4.1.7. FLECTIVELE IMPERATIVULUI

Paradigma imperativului se reduce la două forme — de pers. a II-a singular și plural — și se caracterizează în general prin omonimia acestora cu anumite forme de prezent indicativ.

4.1.7.1. Forma de plural a imperativului este întotdeauna, la toate verbele, identică cu forma corespunzătoare de indicativ, singura deosebire posibilă fiind cea de intonație : imperativul este caracterizat adeseori printr-o intonație caracteristică constînd în articularea pe un ton mai înalt și cu mai mare intensitate a silabei accentuate. Această intonație caracteristică nu însoțește obligatoriu formele de imperativ.

Singura excepție o constituie verbul *a fi*, care are la pers. a II-a plural imperativ o formă omonimă cu cea de conjunctiv : *fiți* !

4.1.7.2. Forma de imperativ singular este de asemenea, în cazul celor mai multe verbe omonimă cu una din formele prezentului indicativ și anume : fie cu forma de pers. a II-a sing., fie cu cea de pers. a III-a sing.

Terminațiile de pers. a II-a sing. imperativ pot fi deci :

$$SG = SA + dG_2 = dA_2 \ (dA_3)$$

4.1.7.3. Situația sufixelor sub aspectul repartiției și al realizării este identică cu cea înregistrată la prezent indicativ (cf. 4.1.6.1).

4.1.7.4. Desinențele de pers. a II-a sing. imperativ pot fi, conform omonimiei menționate :

$dG_2 = dA_2$: /-ʲ/, /-i̯/, /-i/ sau

$dG_2 = dA_3$: /-ă/, /-u̯ă/, /-e/, /-i̯e/, -ø.

Circumscrierea repartiției acestor două serii de desinențe presupune, cum a arătat acad. Al. Graur [24], depășirea limitelor morfologiei și apelul la sintaxă. Dacă ocurența desinențelor cuprinse în fiecare din cele două serii poate fi descrisă, ca și în cazul prezentului indicativ, în termeni fo-

[24] Cf. *Note asupra pers. a II-a sing. a imperativului în românește*, în SCL XII, 1961, p. 159–161.

netici sau morfologici, concurența dintre cele două serii nu poate fi delimitată decît făcînd apel la sintaxă : $dG_2 = dA_2$ este ocurentă în cazul verbelor intranzitive, pe cînd cealaltă serie se realizează în paradigma verbelor tranzitive. Deși această regulă de distribuție nu este absolut cuprinzătoare înregistrîndu-se și unele, foarte puțin numeroase, excepții (verbele *a auzi* și *a vedea* au /-^{i}/, deși sînt tranzitive), justețea ei se verifică dacă avem în vedere existența unui destul de mare număr de radicale identice sau foarte apropiate, care se pot combina cu desinențe din ambele serii, după cum sînt tranzitive sau intranzitive : *ajungi* (*la timp*) /*ajunge*(*-l*), *arzi*/*arde*(*-l*), *fierbi*/*fierbe*(*-l*), *minți*/ *minte*(*-l*), *plîngi*/ *plînge*(*-l*), *scazi*/ *scade*(*-l*), *sorbi*/ *soarbe*(*-l*), *treci*/*trece*(*-l*) etc.

Majoritatea verbelor din lista examinată [25] au la imperativ singular desinențe omonime cu cele de persoana a III-a sing. prezent indicativ. Multe din aceste verbe cunosc și o formă paralelă omonimă cu cea de persoana a II-a prezent indicativ (cf. paragraful anterior).

4.1.7.5. Verbele care nu au decît o formă de imperativ singular identică cu cea de pers. a II-a sing. prezent indicativ ca unică posibilă sînt (avînd în vedere lista menționată) :

a dormi	*a pieri*	*a cădea*	*a rămîne*	*a sta* [26]
**a auzi*		*a tăcea*	*a rîde*	
a fugi	*a răsări*	**a vedea*		
a ieși	*a fi*	*a zăcea*		
a muri				

Cum se vede, numai două din aceste verbe (cele precedate de asterisc) sînt tranzitive, iar din punct de vedere morfologic predomină net verbele în *-i*. Din categoria foarte numeroasă a verbelor în *-a*, nu prezintă desinența *-i* la imperativ singular decît *a sta* (și *a zbura* care are însă și o formă de desinență *-ă* : *zboară* ! puțin întrebuințată) [27].

4.1.7 6. În cazul verbelor *a bea* și *a lua*, care prezintă la pers. a III-a sing. prezent indicativ terminații insolite, constatăm aceeași situație la imperativ singular : (*el*) *bea*/ *bea* (*tu*), (*el*) *ia*/*ia* (*tu*).

4.1.7.7. Verbul *a fi*, deși prezintă, cum era de așteptat, desinența *-i*, are o formă de imperativ diferită de cea de pers. a II-a sing. a prezentului indicativ : (*tu*) *ești*/*fii* (*tu*) ! Datorită radicalului această formă de imperativ coincide cu cea de pers. a II-a a prezentului conjunctiv.

4.1.7.8. O situație specială în ce privește forma de imperativ singular prezintă verbele *a duce, a zice, a veni* și derivatele lor. Primele două realizează această formă cu o terminație ø și un radical identic cu cel al perfectului simplu și al participiului : *du* ! *zi* ! Verbul *a veni* prezintă o terminație insolită *-o*, adăugată unui radical identic cu cel din forma de pers. a III-a sing. a prezentului indicativ : *vino* ! Alături de această formă se întîlnește, mai rar în limba actuală, și o formă cu terminația *-ă* : *vină* !

---

[25] Vezi Anexa I în SCL XV, 1964, 2, p. 213—216.

[26] Verbul *a da* (cu o paradigmă foarte asemănătoare sub aspectul flectivelor, cu *a sta*), fiind tranzitiv are la imperativ singular o formă identică cu cea a pers. a III-a prezent indicativ : *dă!* , apropiindu-se astfel de *a bea* și *a lua*.

[27] Cf. acad. Al. Graur, *art. cit.*

4.1.7.9. Un singular verb, *a face*, prezintă o formă de imperativ (*fă* !) care nu poate fi raportată, considerată sub aspectul radicalului la nici o altă formă din paradigma acestui verb.

Observație. Un număr destul de mare din verbele incluse în cercetare nu au imperativ : *a avea*, *a curge*, *a* (*se*) *cuveni*, *a durea*, *a se întîmpla*, *a ninge*, *a părea*, *a ploua*, *a putea*, *a ști*, *a trebui*, *a voi*, *a vrea*. Cum se vede sînt fie verbe cu sens modal, fie verbe defective și sub aspectul persoanei.

4.1.7.10. Radicalul imperativului poate fi deci : (a) comun cu cel al unei forme de prezent indicativ (e cazul celor mai multe verbe), (b) comun cu radicalul perfectului simplu și al participiului, (c) specific imperativului.

4.1.7.11. O caracteristică a imperativului, în afara celei deja menționate, a paradigmei reduse la două forme, o constituie faptul că însoțit de *nu* acest mod prezintă o formă diferită de cea care apare în construcțiile afirmative — cf. : *cîntă!/nu cînta!*, *du!/nu duce!*, *mergi!/nu merge!* etc.

Forma de imperativ singular este în construcțiile negative *omonimă cu cea de infinitiv.*

4.1.7.12. Imperativul prezintă deci o paradigmă dublă realizată în două serii de forme :

cîntă/nu cînta, *mergi/nu merge*, *fă/nu face*
cîntați/nu cîntați, *mergeți/nu mergeți*, *faceți/nu faceți*,

serii care cuprind o parte comună (forma de plural) și o parte distinctă (forma de singular).

Notă. În vorbirea multora se manifestă tendința de a elimina această particularitate a imperativului, prin extinderea formei afirmative și în construcțiile negative : *fă!/nu fă!*, *zi!/nu zi!* [28], extindere a cărei urmare o constituie reducerea paradigmei imperativului la o singură serie de forme. Trebuie relevat însă că această generalizare nu afectează decît un număr restrîns de verbe, cele cu forme de imperativ singular distincte de formele prezentului indicativ și anume *a face* și *a zice*. Toate celelalte verbe, inclusiv *a veni*, *a da*, *a bea*, *a lua* păstrează distincte cele două serii. Nu se spune *nu dă! nu vino!* etc.

4.1.8. FLECTIVELE PREZENTULUI CONJUNCTIV

Paradigma de prezent conjunctiv coincide în ce privește terminațiile, exceptînd formele de persoana a III-a singular și plural, cu cea de prezent indicativ.

Ca și în cazul formelor de prezent indicativ terminațiile sînt analizabile în sufix și desinență.

4.1.8.1. S u f i x e l e de prezent conjunctiv sînt parțial sau total omonime cu cele de prezent indicativ. Deosebirea, atunci cînd se manifestă, privește realizarea sufixului în forma de persoana a III-a singular și plural.

[28] Cf. expresia curentă și foarte răspîndită : *Nu zi vorbă mare!*

Sufixele care se realizează pozitiv numai în formele de persoana I şi a II-a plural sînt total omonime. Înregistrăm deci S_1A', S_2A', S_3A', S_8A', $S_{10}A'$, $S_{13}A'$, $S_{14}A'$, $S_{15}A'$ omonime cu sufixele S_1A, S_2A, S_3A etc. şi avînd aceeaşi repartiţie cu acestea.

Observaţie. $S_{15}A'$ se realizează nu numai în paradigma verbului *a şti* şi în formele neliterare ale lui *a scrie*, ci şi în prezentul conjunctiv al verbului *a fi* : *fi-ø-m* etc.

Parţial omonime cu sufixele de prezent indicativ sînt (prezentînd o realizare distinctă în A_3', A_6') sufixele :

S_4A' şi S_5A' realizate ca /-éz-/ în A_3', A_6' (faţă de /-e̯áz-/, /-áz-/ în $A_{3,6}$)

S_6A' realizat ca /-i̯éz/ (în A_3 apare /-i̯áz-/.

S_9A' realizat ca /-ásc-/ (faţă de /-ắşt-/ din A_3 şi /-ắsc-/ din A_6).

$S_{11}A'$ realizat ca /-e̯ásc-/ (faţă de /-éşt-/ din A_3 şi /-ésc-/ din A_6).

$S_{12}A'$ realizat ca /-i̯ásc-/ (faţă de /-i̯éşt-/ din A_3 şi /-i̯ésc-/ din A_6).

Un sufix S_7A' corespunzător lui S_7A nu apare, deoarece la prezent conjunctiv verbele caracterizate prin S_7A prezintă un sufix identic cu S_6A', deci /-á ~ é ~ éz-/.

În schimb apare un sufix $S_{11bis}A'$: /-í ~ ésc ~ éşt ~ ásc-/ (realizat în paradigma unor verbe în *-i* cu radical terminat în /ĉ/ sau /ĝ/) diferit de $S_{11}A$: /-í ~ ésc ~ éşt-/.

Ca urmare S_6A' are o distribuţie mai largă decît S_6A, realizîndu-se în paradigma verbelor caracterizate prin S_6A şi S_7A şi, dimpotrivă, $S_{11}A'$ are o distribuţie mai restrînsă decît $S_{11}A$.

Ca atare numărul sufixelor de prezent conjunctiv rămîne egal cu cel al sufixelor de prezent indicativ (15), dar se modifică, în mică măsură, repartiţia lor.

O deosebire între sufixele de prezent indicativ şi prezent conjunctiv se manifestă şi în ce priveşte numărul realizărilor diferitelor sufixe.

Astfel S_4A', S_5A' şi S_6A' prezintă 3 realizări (faţă de S_4A, S_5A, S_6A cu 4 realizări), iar S_9A', $S_{11}A'$ ($S_{11bis}A'$) şi $S_{12}A'$ prezintă 4 realizări (faţă de sufixele corespunzătoare de la prezent indicativ care prezintă doar 3 realizări).

4.1.8.2. D e s i n e n ţ e l e de prezent conjunctiv sînt :

dA'_1 : -ø, /-i̯/, /-u/, /-u̯/, /-m/
dA'_2 : /-ⁱ/, /-i̯/ sau /-i/
dA'_4 : /-m/
dA'_5 : /-ţⁱ/

Repartiţia acestor desinenţe este identică cu cea înregistrată la prezent indicativ (cf. 4.1.6.2.).

4.1.8.3. Persoana a III-a singular este marcată, ca şi la prezent indicativ, prin desinenţele :

/-ă/, /-u̯ă/, /-e/, /-i̯e/ şi /-ø/.

Repartiţia acestor desinenţe este însă diferită :

d_1A_3' : /-ă/ este ocurentă în paradigma verbelor care au /-e/ cu dA_3.

d_2A_2' : /-u̯ă/ este ocurentă în paradigma cîtorva verbe în *-a* cu radical terminat în /o/ nonalternant şi cu sufix de prezent cu realizare -ø- în

A'_3 : *să plouă*, de ex. Aceste verbe au o desinență /-uă/ și în forma A_3. Deci $A'_3 = A_3$.

$d_3A'_3$: /-e/ este ocurentă :

(a) în paradigma verbelor care au /-ă/ ca dA_3

(b) în paradigma verbelor în *-a* avînd radical terminat în /u/ nonalternant și sufix de prezent cu realizare negativă în A'_3, verbe care au /-uă/ ca dA_3 : *să continue*.

(c) în paradigma verbului *a umple*, care are /-e/ ca dA_3, deci $A'_3 = A_3$.

$d_4A'_3$: /-ie/ are aceeași distribuție ca și d_4A_3 /-ie/, deci $A'_3 = A_3$.

$d_5A'_3$: -ø are o distribuție mai largă decît d_5A_3 = -ø : apare în paradigma verbelor *a bea*, *a vrea*, *a lua* și, de asemenea, *a da* și *a sta*.

4.1.8.4. Din această descriere rezultă că :

— $d_3A'_3$ /-e/ are o distribuție mai largă decît d_1A_3 /-ă/,
— $d_1A'_3$ /-ă/ are o distribuție mai restrînsă decît d_3A_3 /-e/
— $d_2A'_3$ /-uă/ are o distribuție mai restrînsă decît d_2A_3 /-uă/
— $d_5A'_3$ -ø are o distribuție mai largă decît d_5A_3 -ø
— $d_4A'_3$ /-ie/ și d_4A_3 /-ie/ au distribuție identică.

4.1.8.5. Ca urmare mai multe categorii de verbe au terminații de prezent indicativ și conjunctiv omonime :

(a) verbele cu /-uă/ dA'_3 : (*plouă* = *să plouă*)
(b) verbele cu /-ie/ ca dA'_3 (*încheie* = *să încheie*, *suie* = *să suie*)
(c) verbele cu -ø ca dA_3 (*ia* = *să ia*, *bea* = *să bea*, *vrea* = *să vrea*)
(d) verbul *a umple* (*umple* = *să umple*).

4.1.8.6. Verbele *a fi* și *a avea* au o situație specială. *A avea* prezintă desinențele /-e/ în A_3 și /-ă/ în A'_3 (ca orice verb în *-ea*), dar radicalele celor două forme sînt net distincte : *are*/*să aibă*. *A fi* are /-e/ ca dA'_3 și dA_3, dar A'_3 și A_3 se disting în virtutea radicalelor deosebite : *este* / *să fie*.

4.1.8.7. Forma A'_6 este întotdeauna, la toate verbele, omonimă cu A'_3 : *să cînte* (A'_3) = *să cînte* (A'_6), *să coboare* (A'_3) = *să coboare* (A'_6), *să vadă* (A'_3) = *să vadă* (A'_6), *să prindă* (A'_3) = *să prindă* (A'_6), *să vină* (A'_3) = *să vină* (A'_6), *să apropie* (A'_3) = *să apropie* (A'_6), *să contribuie* (A'_3) = *să contribuie* (A'_6), *să aibă* (A'_3) = *să aibă* (A'_6), *să fie* (A'_3) = *să fie* (A'_6), *să vrea* (A'_3) = *să vrea* (A'_6), *să lucreze* (A'_3) = *să lucreze* (A'_6), *să povestească* (A'_3) = *să povestească* (A'_6), *să hotărască* (A'_3) = *să hotărască* (A'_6) etc. etc.

4.1.8.8. Omonimia terminațiilor de prezent indicativ și conjunctiv pentru 4 forme din cele 6 ale paradigmei și, în cazul unui număr destul de mare de verbe, pentru totalitatea paradigmelor A' și A (cf. 4.1.8.5) a avut ca urmare atașarea la formele de conjunctiv a unui element capabil să le diferențieze de cele de prezent indicativ : *să*, element de origine conjuncțională, devine marcă a conjunctivului.

În limba actuală *să* are rolul unui afix mobil : *să* este întotdeauna proclitic față de șirul morfematic indisociabil realizat din radical și terminația de conjunctiv prezent, fără să fuzioneze însă cu acesta.

Între *să* și radicalul verbal se pot intercala :

(a) cîteva a d v e r b e : *mai*, *prea*, *cam*, *tot*, *și*, *nu*, eventual grupate mai multe la un loc : *să* mai *vii*, *să* nu *vii*, *să* și *plece*, *să* cam *plece*, *să* nu prea *vrea* etc.

(b) formele oblice atone ale p r o n u m e l u i p e r s o n a l și r e f l e x i v, eventual grupate între ele sau cu adverbele menționate sub (a) : *să*-l *vezi*, *să* se *ducă*, *să* i-o *spui*, *să* li-l *arate*, *să* n-o *duceți*, *să* nu mi-l mai *aducă*.

Intercalarea poate să reprezinte un grup de maximum 4 unități. Acest maximum se realizează cînd se combină unități din cele două categorii (cf. ultimul exemplu). Cînd elementele grupului intercalat aparțin aceleiași categorii, grupul cuprinde maximum 2 unități.

Prezența elementului proclitic *să* este obligatorie (cu unele excepții), dacă conjunctivul apare într-o subordonată.

Cînd conjunctivul prezent apare într-o propoziție principală, *să* este obligatoriu numai la verbele la care lanțul morfemic R + TA′ este omonim cu forma corespunzătoare de prezent indicativ, dar este facultativă cînd se deosebesc prin terminații sau radicale specifice, de ex. : *(să) spună ce vrea!*, *(să) lucreze ce-i place!*, *(să) fie ce-o fi!*, *(să) fii cuminte!* etc., dar *să plouă cît o vrea*.

Relația dintre *să* și grupul R + TA′ este o relație de dependență a lui *să* față de acest grup, deoarece *să* este totdeauna coocurent cu un R + TA′, pe cînd R + TA′ (mai ales cînd e TA'_3 sau TA'_6) sînt ocurente fără *să*.

Avînd în vedere constatările făcute, putem considera pe *să* m o b i l și o m i s i b i l în cadrul lanțului morfemic *să* + R + TA′.

Notă. (A) Modificarea poziției în sistem a lui *să*, transformarea lui din conjuncție subordonatoare în marcă a conjunctivului se manifestă în :

(1) Reducerea posibilităților combinative ale lui *să* : în limba actuală *să* nu apare d e c î t cu conjunctivul (în limba veche putea însoți o formă de indicativ sau de condițional).

(2) Atenuarea caracterului subordonator : *să* poate însoți conjunctivul în orice poziție, inclusiv într-o propoziție independentă (cf. *Să vină mîine*), poziție exclusă pentru un element conjuncțional subordonator.

(3) Restrîngerea posibilităților de intercalare între *să* și verb.

(B) Faptul că solidarizarea *să* + verb derivă din necesitatea de a evita omonimia este dovedit de păstrarea pînă azi a posibilității de folosire a formelor paradigmei A′ f ă r ă *să* în cazul verbelor cu forme A′ clar caracterizate.

4.1.8.9. Formele de prezent conjunctiv au deci în limba română contemporană structura :

$$(\text{să}) \# R + SA' + dA'$$

Explicaţie. Parantezele indică caracterul neobligatoriu, în anumite situaţii, al afixului mobil, iar # marchează punctul de junctură între afixul mobil şi restul formei verbale, deci punctul de disociere (în acest caz, numai prin intercalare) a lanţului morfemic care reprezintă formele de prezent conjunctiv.

4.1.9. FLECTIVELE INFINITIVULUI

Formele de infinitiv permit în limba română actuală analiza în : radical, o parte afixală reprezentată printr-un element *a*, care precedă radicalul şi o terminaţie postpusă acestuia, pe care o putem numi conform tradiţiei sufix.

4.1.9.1. Terminaţiile de infinitiv pot fi :

T_1E : /-á/ : *a cînta, a lucra, a veghea*, /a veǵ-á/.

T_2E : /-u̯á/ : *a lua*, /a lu-u̯á/, *a ploua* /a plo-u̯á/, *a continua*/ a kontinu-u̯á/.

T_3E : /-i̯á/ : *a apropia* / a apropi-i̯á/, *a tăia* / a tă-i̯á/

T_4E : /-î/ : *a coborî, a hotărî, a urî*

T_5E : /-i/ : *a veni, a fugi, a răpi, a sui*

T_6E : /-eá/ : *a putea, a şedea, a vedea*

T_7E : /-e/ : *a alege, a prinde, a rupe*

T_8E : -ø : *a fi* -ø, *a şti* -ø.

Repartiţia acestor sufixe nu poate fi circumscrisă fonetic decît în unele cazuri. Ele se asociază paradigmatic cu alte afixe flexionare, ceea ce permite să se afirme repartiţia lor morfologică.

> *Notă.* În gramaticile curente, verbele se grupează în patru c o n j u g ă r i avînd în vedere sufixul infinitival. Conjugarea I se caracterizează prin TE-á, a II-a prin TE-eá, a III-a prin *-e* ca TE, iar a IV-a prin *-i* şi *-î* ca TE.
>
> Încadrarea verbelor în *-i* şi *-î* în aceeaşi conjugare presupune considerarea acestor terminaţii infinitivale ca v a r i a n t e ale aceluiaşi sufix infinitival.
>
> Acad. Gr. Moisil, în clasificarea verbelor propusă în vederea traducerii automate [cf. SCL XI, 1960, nr. 1], le consideră terminaţii distincte, caracterizînd clase de verbe diferite. Această soluţie — care face abstracţie de orice consideraţii etimologice şi se bazează pe analiza situaţiei din limba actuală — este justificată cum vom vedea nu numai de prezenţa unor terminaţii fonic distincte, care ar putea fi eventual reduse la o singură unitate, dar şi de prezenţa unor sincretisme specifice, care deosebesc *net* cele două tipuri de paradigme.
>
> De altfel considerarea lui *-î* ca realizare fonetică a lui *-i* condiţionată de finala *-r* a radicalului verbal este de la bun început exclusă de existenţa în limbă a unor verbe ca *a urmări, a sări, a muri*, dintre care multe nici nu sînt măcar neologisme.

4.1.9.2. Ocurența elementului antepus *a* este condiționată s i n t a g m a t i c : *a* apare în anumite grupări sintagmatice — cele mai multe —, dar e omis în altele : -*a* n u a p a r e atunci cînd (1) urmează după verbele *a putea* (*poate veni*) și, regional, *a ști* (*știe citi*) și (2) cînd infinitivul dependent de *a avea* sau *a fi* este precedat de un pronume sau adverb relativ (*Nu are ce face*, *Nu are cînd veni* etc.). În toate celelalte situații, TE este asociat lui *a* antepus.

4.1.9.3. Elementul *a* are caracter m o b i l, putînd fi îndepărtat de radical prin intercalarea unor cuvinte ca : (1) cîteva adverbe : *nu*, *mai*, *prea*, *și*, *cam*, *tot* (*a* nu *veni*, *a* mai *veni*, *a* prea *vrea* etc.) — mai des se întîlnesc în această poziție *nu* și *mai* — (2) formele oblice atone ale pronumelui personal și reflexiv (*a*-l *duce*, *a*-i *spune*, *a* se *duce*, *a*-și *spune* etc.). Uneori se pot intercala grupări realizate din cuvintele menționate : *a* nu mai *veni*, *a* nu-l *înțelege* etc.

> *Notă*. Elementul afixal *a*, antepus radicalului, este la origine o prepoziție. Modificarea poziției în limbă, transformarea lui *a* prepoziție într-o marcă verbală se manifestă în :
>
> (1) Reducerea posibilităților combinative ale lui *a* : În limba actuală, *a* care era altădată o prepoziție destul de mult întrebuințată cu diverse valori — mai ales cu sens local și modal, — apare însoțind o combinație radical cu TE sau, foarte rar, cu sens modal în construcții oarecum fixe de tipul : *miroase a fum*, *calcă a popă*.
>
> (2) Asocierea aproape generală a lui TE cu *a* antepus : *a* apare și atunci cînd infinitivul are rol de subiect, deci cînd construcția prepozițională nu este justificată în sistemul limbii (*A umbla pe jos e sănătos*), ca și în cazurile în care e precedat de diverse prepoziții (*Stă fără a se mișca*, *Dorință de a lucra* etc.).

4.1.9.4. Elementul antepus *a* este deci o m i s i b i l și m o b i l în structura infinitivului, care poate fi descrisă prin :

$$(a) \# \text{R} + \text{TE}$$

4.1.10. FLECTIVELE PERFECTULUI COMPUS

Formele de perfect compus înglobează în structura lor pe lîngă un lanț morfemic avînd structura participiului, deci R + flectiv de participiu, un e l e m e n t f l e c t i v m o b i l.

4.1.10.1. Flectivul de participiu este incompatibil în cadrul perfectului compus de combinația cu morfeme de gen și de număr, ca atare lanțul morfemic nedisociabil este c o n s t a n t și i n v a r i a b i l în cursul întregii paradigme a perfectului compus.

4.1.10.2. Dimpotrivă elementul flectiv mobil este v a r i a b i l în raport cu persoana, diferind de la o formă la alta a perfectului compus și avînd formele :

am, *ai*, *a*, *am*, *ați*, *au*.

Structura fonemică a acestui element permite degajarea unei porțiuni invariabile : /a/, în toate formele și a unei porțiuni variabile a cărei realizare concretă /-m/, /-i̯/, -ø, /-m/, /-ț^{i}/, /-u̯/ coincide perfect cu seria de desinențe specifice imperfectului (comp. 4.1.1.1.). Avînd în vedere calitatea de a indica persoana și numărul putem considera aceste porțiuni variabile ale elementului afixal mobil d e s i n e n ț e.

Porțiunea constantă poate fi considerată ca marcînd împreună cu flectivul din lanțul morfemic indisociabil valoarea temporală. Deoarece nu are o poziție fixă, deci nu-l putem numi nici sufix, nici prefix, și deoarece apare întotdeauna asociat unui sufix participial îl vom numi e l e m e n t a f i x a l m o b i l.

4.1.10.3. Cele două componente ale elementului flectiv mobil sînt i n d i s o c i a b i l e.

4.1.10.4. Deci formele perfectului compus sînt reprezentate printr-o succesiune de morfeme care înglobează d o u ă l a n ț u r i m o r f e m i c e i n d i s o c i a b i l e : elementul flectiv mobil /*a*/ + desinențe și gruparea R + TD. Din cele 4 componente ale formelor de perfect, trei sînt constante și una singură variabilă : desinența.

4.1.10.5. Formele de perfect compus se caracterizează prin posibilitatea de disociere a celor două porțiuni morfemice indisociabile în punctul lor de junctură. Disocierea se poate realiza prin (a) schimbarea poziției porțiunii mobile : alături de *am cîntat*, de ex., este posibilă, deși foarte puțin frecventă, și ordinea *cîntat-am* sau (b) prin intercalarea unor elemente lexicale în punctul de junctură. Se pot intercala, cînd ordinea în succesiunea componentelor formei de perfect compus este cea normală, o s e r i e r e s t r î n s ă d e a d v e r b e : *și*, *mai*, *cam*, *prea*, *tot*: *a* și *cîntat*, *a* mai *cîntat*, *a* cam *cîntat*, *a* prea *cîntat*. Alte adverbe sau alte cuvinte nu se pot intercala între componentele formelor de perfect compus. Se spune : *nu a cîntat*, *azi a cîntat*, sau *a cîntat azi* etc.

Observație. În limbajul poetic adeseori destul de mult diferit de limbajul standard, se exagerează uneori această posibilitate de scindare a formelor de perfect compus prin intercalarea, neobișnuită, a unei serii mai largi de elemente exterioare.

4.1.10.6. Cînd porțiunea mobilă a flectivului este postpusă față de grupul R + TD, scindarea formei verbale este de asemenea posibilă. În acest caz în punctul de junctură dintre cele două lanțuri morfemice indisociabile se pot intercala forme oblice atone ale p r o n u m e l u i p e r s o n a l ș i r e f l e x i v — cf. de ex. : *dusu*-l-*ai*, *dusu*-te-*ai* etc. — și nu adverbe : formulări ca **dusu-cam-ai*, de ex., nu sînt posibile.

4.1.10.7. În asemenea situații se realizează varianta cu finală /-u/ a flectivului de participiu (vezi exemplele de la 4.1.10.6).

4.1.10.8. Elementul mobil are aceeași structură în paradigma t u t u r o r verbelor.

4.1.10.9. Formele de perfect compus au deci structura :

$$/\mathrm{a}/ + d \underset{\smile}{\#} \mathrm{R} + \mathrm{S'D} + \mathrm{S\,D} \quad \text{sau}$$

$$\{\mathrm{am}\} \underset{\smile}{\#} \mathrm{R} + \mathrm{S'D} + \mathrm{SD}$$

Explicație. Săgeata de sub semnul # indică caracterul permutabil al elementului mobil.

Notă. (A) Elementul mobil asociat lanțului morfemic R + TD provine din formele verbului *a avea*. În limba contemporană nu-l putem atașa însă la paradigma verbului *a avea*, deoarece 3 din 6 forme (3, 4, 5) sînt distincte : *ar/are*, *am/avem*, *ați/aveți*.

(B). Elementul mobil nu poate fi considerat v e r b (deși variază în raport cu persoana), deoarece nu variază în raport cu nici o altă categorie gramaticală specifică verbului [29].

4.1.11. FLECTIVELE PREZENTULUI CONDIȚIONAL

Paradigma de condițional înglobează forme alcătuite dintr-un element mobil asociat unui lanț morfemic R + SE.

4.1.11.1. Lanțul morfemic R + SE este i n d i s o c i a b i l și i n v a r i a b i l.

4.1.11.2. Elementul flectiv mobil variază în cadrul paradigmei prezentului condițional de la o formă la alta fiind realizat prin următoarele secvențe fonice :

aș, *ai*, *ar*, *am*, *ați*, *ar*.

Realizările 2, 4 și 5 sînt identice cu cele ale elementului mobil care intră în structura formelor de perfect compus (cf. 4.1.10.2).

Ca și în cazul perfectului compus, prezența în aceste secvențe fonice a unei porțiuni constante și a unei porțiuni variabile, permite degajarea în cadrul elementului mobil, a unei d e s i n e n ț e : /-ș/, /-i̯/, /-r/, /-m/, /-ț^{i}/, /-r/ (dintre care unele apar și în alte forme verbale) asociate porțiunii constante /a-/.

4.1.11.3. Elementul flectiv mobil reprezintă ca și gruparea R + SE, un lanț i n d i s o c i a b i l. Permutarea sau disocierea celor două componente ale elementului mobil este imposibilă.

4.1.11.4. Scindarea formelor de prezent condițional se poate face într-un singur punct și anume la junctura celor două lanțuri morfemice indisociabile. Scindarea se realizează :

(a) Prin schimbarea poziției elementului flectiv mobil — ordinea obișnuită este în limba română contemporană standard : {aș} # R + + SE, de ex., *ar veni*, dar este posibilă și ordinea inversată : *veni-ar*. În această succesiune apare uneori o variantă a sufixului infinitival amplificată prin *-re* : *-are*, *-ire*, *-îre*, *-ére*, *-ere*, de ex., *venire-ar*, *închinare-aș* etc.

Notă. Succesiunea cu elementul mobil postpus este extrem de rară în limba actuală, și se întîlnește în construcții cu caracter fix : în blesteme, în urări, în poezia populară (mai veche).

[29] Vezi V. Guțu-Romalo, *Forme verbale compuse*, în SCL XI, 1960, nr. 2, p. 194—195.

(b) Prin intercalarea unor elemente lexicale :

— Formele de prezent condițional în care elementele componente se succed în ordinea obișnuită admit intercalarea unei serii de adverbe (*mai*, *și*, *prea*, *tot*, *cam*) în punctul de junctură a celor două lanțuri morfemice indisociabile, de ex. : *ar* mai *veni*, *ar* și *pleca*, (*n-*)*ar* prea *veni*, *ar* mai și *cînta* etc.

— Cînd elementul flectiv mobil este postpus se intercalează formele oblice atone ale pronumelui personal și reflexiv, de ex. *arde*-te-*ar focul*, *duce*-te-*ai* etc.

> *Notă.* În acest ultim caz se realizează varianta neamplificată prin *-re* a sufixului de infinitiv.

4.1.11.5. Formele de prezent condițional au deci structura

{aș} # R + SE

4.1.11.6. Pentru aceleași considerente ca cele menționate în nota de la 4.1.10.9., elementul mobil din formele de condițional prezent nu poate fi considerat verb.

4.1.12. FLECTIVELE FORMELOR DE VIITOR

Viitorul cunoaște în limba română mai multe realizări — toate reprezentînd forme cu afix mobil.

4.1.12.1. Un tip de viitor, cel înregistrat de obicei de gramaticile școlare, este alcătuit dintr-o combinație fixă și invariabilă de morfeme, identică cu infinitivul R + SE și un element flectiv mobil, de obicei antepus față de acest lanț morfemic, realizat în formele :

voi, *vei*, *va*, *vom*, *veți*, *vor*.

4.1.12.2. Acest element mobil poate fi segmentat în două unități : o parte constantă /*v-*/ și o parte variind în raport cu persoana, alcătuind împreună un lanț morfemic indisociabil.

4.1.12.3. Cele două lanțuri morfemice indisociabile care constituie formele de viitor pot fi disociate. Disocierea se poate realiza :

(a) Prin schimbarea poziției elementului mobil : alături de *voi cînta* este posibilă și succesiunea *cînta-voi*. Postpoziția elementului mobil, posibilă în limba actuală, are un caracter nefiresc, livresc și se întîlnește mai ales în poezie.

(b) Prin intercalarea unor anumite elemente lexicale în punctul de junctură :

— se intercalează adverbele *mai*, *și*, *cam*, *prea*, *tot*, atunci cînd succesiunea celor două lanțuri morfemice componente este cea obișnuită în vorbirea standard : *voi* mai *cînta*, *va* cam *lipsi*, *vei* și *ajunge*, *vor* prea *lăuda*.

— cînd flectivul este postpus se pot intercala formele atone ale cazurilor oblice ale pronumelui personal și reflexiv : *duce*-mă-*voi*, *duce*-l-*va*, *duce*-te-*vei* etc.

Spre deosebire de prezentul condițional, în alcătuirea formelor de viitor, sufixul care însoțește radicalul verbal este întotdeauna același, indiferent de poziția elementului mobil.

Notă. Elementul flectiv mobil care caracterizează viitorul este numit de obicei v e r b a u x i l i a r și ratașat la verbul *a vrea*. Din punct de vedere etimologic raportul dintre acest element mobil și *a vrea* este evident. În limba actuală însă raportarea la *a vrea* nu este justificată pentru că o singură formă (6) din 6 este omonimă cu forma A_6 a verbului *a vrea*, toate celelalte fiind distincte : *voi/vreau*, *vei/vrei*, *va/vrea*, *vom/vrem*, *veți/vreți*, *vor* = *vor*.
Seria *voi*, etc. nu poate fi considerată *verb*, deoarece nu variază în raport cu timpul și modul.

4.1.12.4. Formele de viitor discutate au structura :

$$\{\text{voi}\} \,\#\, \text{R} + \text{SE}$$

Observație. Viitorul de acest tip, deși predomină ca frecvență în multe texte literare, este simțit în vorbirea actuală ca formație livrescă, pretențioasă și e evitat ca atare în limba vorbită.

4.1.12.5. Alături de formele de viitor descrise se întrebuințează în limba română actuală și un viitor ale cărui forme sînt alcătuite dintr-un lanț morfemic cu structura R + SE și un element mobil, realizat ca : *oi*, *ei* (*ăi*, *îi*, *-i*), *a* (*o*), *om*, *eți* (*ăți*, *îți*, *oți*) *or*, clar derivat din cel înregistrat în formele discutate în 4.1.12.1. — 4.1.12.4. și care, deși variind în raport cu persoana, este dificil de analizat.

4.1.12.6. Posibilitățile de disociere ale acestor forme sînt aceleași ca pentru formele de viitor discutate în paragrafele precedente.

Observație. Postpunerea elementului mobil se întîlnește mai ales, dacă nu exclusiv, atunci cînd între elementul mobil și restul formei de viitor este intercalat un pronume : *duce*-s-*a*, *duce*-l-*oi* etc.

4.1.12.7. Aceste forme de viitor au deci aceeași structură :

$$\{\text{oi}\} \,\#\, \text{R} + \text{SE}$$

ca cele discutate în paragrafele anterioare, diferența privind doar realizările flectivului mobil.

Notă. Din pricina lipsei elementului inițial v-, desprinderea acestui flectiv de paradigma originară a lui *a vrea* este și mai evidentă. De altfel dispariția acestui *v*- inițial a fost posibilă, probabil, tocmai pentru că la un moment dat orice relație paradigmatică între seria care reprezintă flectivul mobil și verbul *a vrea*, dispare. Altfel, raportarea la *a vrea* păstrîndu-se, ar fi fost de așteptat ca inițiala să se conserve : una din caracteristicile flexiunii verbale românești o constituie tendința de a nu altera partea inițială a secvenței fonice care reprezintă radicalul verbal.

4.1.12.8. Paralel cu formele de viitor în care un flectiv mobil se asociază unei grupări identice cu cea de infinitiv, se întrebuinţează şi forme de viitor caracterizate prin prezenţa unei porţiuni omonime cu conjunctivul prezent.

Partea omonimă cu conjunctivul este precedată de un element invariabil *o* :

o să cînt	o să cîntăm
o să cînţi	o să cîntaţi
o să cînte	o să cînte

4.1.12.9. Aceste forme ca şi toate celelalte forme cu flectiv mobil sînt d i s o c i a b i l e , permiţînd scindarea în două părţi prin intercalarea unor elemente lexicale străine formei de viitor. Ca şi în formele mai înainte discutate intercalarea este posibilă într-un singur punct al lanţului şi anume la junctura radicalului cu partea care îl precedă : *o să* # *cînt* etc.

Ca şi în cazul prezentului conjunctiv scindarea se realizează prin intercalarea (a) unui adverb din seria : *mai*, *cam*, *şi*, *prea*, *tot* : *o să* mai *cînt*, *o să* şi *cînt*, *o să* cam *plec*, *o să* prea *ştiu* etc. sau (b) a unui element pronominal : *o să*-l *aduc*, *o să* mă *duc*, *o să*-i *spun* etc.

4.1.12.10. Spre deosebire de celelalte forme cu flectiv mobil disocierea lanţului morfemic care reprezintă aceste forme de viitor se realizează n u m a i prin intercalare, nu şi prin schimbarea succesiunii elementelor componente (' *aduc o să* nu se întîlneşte).

Observaţie. În limba vorbită se întîlneşte pentru persoana a III-a plural, alături de forma menţionată cu *o*, o formă cu *or* : (*ei*) *or să cînte*. Această diferenţiere creează şi în cazul viitorului de acest tip o flexiune internă.

> *Notă*. Forma *or* se explică prin suprapunerea a două forme de viitor : (*v*)*or veni* şi *o să vină*, suprapunere din care rezultă formele de tipul *or să vină*. Apariţia acestei forme a fost favorizată de omonimia formelor de persoana a III-a singular şi plural, omonimie supărătoare.

4.1.12.11. Structura formelor acestui tip de viitor este :

$$/\text{o să}/ \# \text{R} + \text{SA}' + \text{dA}'$$

sau

$$\{o\ \text{să}\} \# \text{R} + \text{SA}' + \text{dA}'$$

4.1.12.12. O modalitate de exprimare a viitorului reprezintă în limba română şi un grup de morfeme foarte asemănător cu cel discutat în paragrafele precedente de care se deosebeşte prin prezenţa, în locul elementului invariabil *o*, a formelor *am*, *ai*, *are*, *avem*, *aveţi*, *au*, serie care corespunde perfect ca expresie paradigmei de prezent indicativ a verbului *a avea*.

4.1.12.13. Această particularitate, precum şi faptul că în cadrul grupului discutat, formele ocurente în locul lui *o* invariabil nu exclud o variaţie a morfemului de timp, comp. : (*spun că*) *au să cînte*, (*spuneau că*)

aveau să cînte (*a doua zi*), situează această formație într-o zonă exterioară morfologiei, la limita între formele cu flectiv mobil și combinația liberă de cuvinte. Trebuie precizat însă că spre deosebire de alte construcții foarte obișnuite în limba română în care *a avea*, cu sensuri foarte variate, mai ales modale, guvernează un conjunctiv, t o p i c a în cadrul grupului cu valoare de viitor este f i x ă : *are să vină* echivalent cu *va veni* nu poate apărea cu succesiunea * *să vină are*, dar *are să vină* echivalent cu *trebuie să vină*, de ex., admite permutarea elementelor componente : topica *să vină are*, deși rară, este posibilă.

Din punctul de vedere al topicii, grupul *a avea* + conjunctiv atunci cînd reprezintă o modalitate de exprimare a viitorului, manifestă o clară asemănare cu viitorul de tipul *o să cînt*.

4.1.12.14. Trebuie precizat de asemenea, că grupul *a avea*+conjunctiv, echivalent semantic cu formele de viitor, se deosebește de grupările omonime și prin posibilitățile de variație în raport cu morfemele de timp și de mod, în sensul că *a avea* nu apare cu această valoare decît la p r e z e n t sau, mai rar, la i m p e r f e c t (cf. exemplele anterioare). Ori de cîte ori *a avea* este coocurent cu alte morfeme modale sau temporale, construcția realizează un sens net distinct : cf. *a avut să spună*, *ar avea să spună* etc.

4.1.12.15. Particularitățile semnalate, mai ales cele referitoare la topică, sînt expresia unei clare tendințe a construcției în discuție de a se plasa la nivel morfologic.

4.1.13. FLECTIVELE VIITORULUI ANTERIOR

Viitorul anterior prezintă o mai mică varietate de expresie decît viitorul. De altfel e și mult mai puțin întrebuințat.

4.1.13.1. Viitorul anterior se caracterizează prin asocierea elementului mobil {voi} sau {oi} cu un element invariabil /fi/ și un lanț morfemic R + S'D + SD.

4.1.13.2. Grupul morfemic reprezentînd formele de viitor anterior are deci o parte omonimă cu viitorul verbului *a fi* (*voi fi* etc.) și o altă parte omonimă cu participiul. Formele de viitor anterior nu pot fi însă disociate în punctul lanțului unde apare radicalul : **vor fi mai venit* nu e posibil, deci nu pot fi descrise ca fiind alcătuite din „viitorul verbului *a fi* și participiu"[30].

4.1.13.3. Lanțul morfemic reprezentînd formele de viitor anterior permite disocierea în punctul de junctură al elementului {voi} sau {oi} cu /fi/, așa încît /fi/ + R + S'D + SD constituie un lanț morfemic indisociabil.

4.1.13.4. Disocierea se realizează numai prin intercalarea adverbelor : *mai*, *și*, *cam*, *prea*, *tot* : de ex., *va* mai *fi venit*, *va* și *fi ajuns*, *va* cam *fi înțeles*, *va* tot *fi mers*.

4.1.13.5. Formele de viitor anterior au structura :

{voi} # /fi/ + R + S'D + SD

[30] Cf. de ex., *Gramatica limbii române*, București, 1963, ed. a II-a, vol I, p. 270.

4.1.14. FLECTIVELE CONDIȚIONALULUI PERFECT

Alături de prezent condițional, limba română cunoaște o paradigmă de condițional trecut.

4.1.14.1. Condiționalul trecut se caracterizează prin prezența aceluiași flectiv mobil {*aș*} pe care l-am înregistrat și la prezent condițional, înglobat însă, de data aceasta, într-un lanț morfemic cu altă structură : Flectivul mobil {*aș*} este asociat în formele de trecut condițional unui grup, constant în toate formele, alcătuit dintr-un element /fi/, un radical verbal și un flectiv omonim cu cel de participiu.

4.1.14.2. Lanțurile morfemice reprezentînd formele verbale de trecut condițional permit disocierea în punctul de junctură dintre flectivul *aș* și restul lanțului, au deci structura morfemică :

{aș} # /fi/ + R + S'D + SD.

4.1.14.3. Disocierea acestui lanț se realizează numai prin introducerea în punctul de junctură a unui adverb din seria : *mai*, *și*, *cam*, *prea*, de ex. : *aș* mai *fi cîntat*, *ar* cam *fi cîntat*, *ar* și *fi venit* etc.

Disocierea prin schimbarea poziției elementelor în cadrul lanțului morfemic nu se produce.

4.1.15. FLECTIVELE DE PERFECT CONJUNCTIV

Ca și condiționalul, conjunctivul înglobează două timpuri : p r e z e n t u l (cf. 4.1.8.) și p e r f e c t u l.

4.1.15.1. Perfectul conjunctiv se caracterizează prin prezența unui element mobil invariabil /să/ asociat cu un element de asemenea invariabil /fi/ și o grupare morfemică avînd structura R + S'D + SD.

Lanțul morfemic reprezentînd formele de perfect conjunctiv nu conține nici un element variabil în raport cu persoana și numărul. Ca atare această zonă a paradigmei verbale se caracterizează prin sincretismul persoanelor și numerelor.

4.1.15.2. Lanțurile morfemice care reprezintă formele de perfect conjunctiv sînt disociabile în punctul de junctură dintre /să/ și rest. Formele de perfect conjunctiv au deci structura :

/să/ # /fi/ + R + S'D + SD.

4.1.15.3. Disocierea se realizează ca și în cazul prezentului conjunctiv, n u m a i prin i n t e r c a l a r e a unui a d v e r b (din seria : *nu*, *mai*, *și*, *cam*, *prea*, *tot*) sau a unei forme atone oblice de p r o n u m e p e r s o n a l sau r e f l e x i v, de ex. : *să* mai *fi venit*, *să* te *fi dus*, *să*-l *fi dus*, *să*-i mai *fi spus* etc.

4.1.15.4. Ca și în cazul prezentului conjunctiv ordinea de succesiune a elementelor componente ale lanțului este f i x ă.

4.1.16. FLECTIVELE INFINITIVULUI PERFECT

Foarte rar se întîlnește în limba contemporană forma de infinitiv perfect.

4.1.16.1. Această formă, invariabilă, ca și cea de prezent infinitiv, sub aspectul persoanei, este constituită din /a/, /fi/ și o grupare R + S'D + SD.

Partea inițială a lanțului este omonimă deci cu infinitivul (prezent) al verbului *a fi*, pe cînd partea finală este omonimă cu participiul.

4.1.16.2. Formele de infinitiv perfect sînt disociabile în punctul de junctură între /a/ și /fi/, deci /a/ reprezintă elementul mobil. Acest element mobil poate fi omis în aceleași condiții ca la infinitiv prezent.

4.1.16.3. Structura infinitivului perfect este deci :

(/a/) # /fi/ + R + S'D + SD.

4.1.16.4. Disocierea se realizează prin i n t e r c a l a r e a a d v e r b e l o r ș i a f o r m e l o r o b l i c e p r o n o m i n a l e (personale și reflexive), de ex. *a* mai *fi venit*, *a* o *fi dus*, *a* se *fi dus*, *a*-i *fi spus* etc.

4.1.17. FLECTIVELE PREZUMTIVULUI PREZENT

Prezumtivul prezent cunoaște în limba actuală mai multe modalități de realizare.

4.1.17.1. Formele de prezumtiv prezent sînt alcătuite dintr-un lanț morfemic avînd structura R + SF (omonim deci cu gerunziul) și o grupare morfemică omonimă cu cea a formelor de viitor cu {voi} sau {oi} ale verbului *a fi*.

4.1.17.2. Disocierea este posibilă în același punct ca și în cazul viitorului și se realizează prin intercalarea unui adverb din seria *mai*, *și*, *cam*, *prea*, de ex. : *va* mai *fi așteptînd*, *va* cam *fi crezînd* etc.

Nu este posibilă permutarea elementelor componente ale lanțului.

4.1.17.3. Aceste forme de prezumtiv prezent au deci structura

{voi} # /fi/ + R + SF

sau

{oi} # /fi/ + R + SF.

4.1.17.4. Formele de prezumtiv prezent pot avea ca primă parte a lanțului o grupare morfemică omonimă cu prezentul condițional al verbului *a fi*.

4.1.17.5. Disocierea formelor de prezumtiv prezent se produce în acest caz în punctul de junctură între {aș} și /fi/ și se realizează prin intercalarea acelorași adverbe : *ar* cam *fi crezînd*, de ex.

4.1.17.6. În acest caz formele de prezumtiv prezent au deci structura :

{aș} # /fi/ + R + SF.

4.1.17.7. Prezumtivul prezent cunoaște și o paradigmă invariabilă sub aspectul persoanei și numărului în care partea inițială a lanțului morfemic este omonimă cu cea a perfectului conjunctiv (/să fi/).

4.1.17.8. Disocierea se produce în acest caz între /să/ și /fi/ prin introducerea acelorași adverbe : *să* mai *fi crezînd*, de ex.

4.1.17.9. Aceste forme de prezent prezumtiv au deci structura :

/să/ # /fi/ + R + SF.

4.1.18. FLECTIVELE PREZUMTIVULUI PERFECT

Prezumtivul perfect cunoaște de asemenea mai multe modalități de realizare.

4.1.18.1. Formele prezumtivului perfect sînt *omonime* :

— fie cu cele de *viitor anterior* și în acest caz au structura :

{voi} # /fi/ + R + S'D + SD

sau

{oi} # /fi/ + R + S'D + SD

— fie cu cele de *perfect condițional* și în acest caz au structura :

{aș} # /fi/ + R + S'D + SD

— fie cu cele de *perfect conjunctiv*, avînd structura :

/să/ # /fi/ + R + S'D + SD.

4.1.18.2. Disocierea se realizează prin intercalarea adverbelor *mai*, *și*, *cam*, *prea*, *tot*.

CONCLUZII

4.1.19.1. (A) *Formele verbale sintetice* au structuri destul de variate în care r a d i c a l u l verbal este asociat unuia sau mai multor a f i x e p o s t p u s e față de radical.

(B) Afixele se grupează în sufixe și desinențe.

(C) O formă verbală sintetică presupune c e l p u ț i n u n sufix (cf. gerunziul).

De cele mai multe ori însă radicalul este asociat cu două afixe — care pot fi : (a) un sufix și o desinență (cf. prezentul indicativ, imperfectul).

(b) două sufixe (cf. participiul).

Formele de mai mult ca perfect au structura cea mai complicată fiind reprezentate prin lanțuri morfemice în care un radical este asociat cu două sufixe și două desinențe.

Paradigma de perfect simplu cuprinde forme cu trei afixe : un sufix și două desinențe.

(D) Radicalul și afixele reprezentînd diverse forme sintetice alcătuiesc l a n ț u r i m o r f e m i c e i n d i s o c i a b i l e .

(E) Afixele, atît sufixele, cît și desinențele, pot fi realizate atît pozitiv, cît și negativ.

(F) Afixele variază de la o formă verbală la alta și, în cadrul aceleiași zone a paradigmei, de la un grup de verbe la altul.

(G) Sufixele se pot grupa în s u f i x e c u r e a l i z a r e u n i c ă în toate formele unui timp și mod, cf. de ex., imperfectul — și s u f i x e c u m a i m u l t e r e a l i z ă r i în cadrul aceluiași timp și mod. Acestea din urmă pot fi : sufixe realizate î n t o t d e a u n a pozitiv (cf. perfectul simplu al verbelor în *-a*, prezentul indicativ al unor verbe în *-a* etc.), sau sufixe realizate pozitiv și negativ (cf. prezentul indicativ al unor verbe în *-a* etc.).

(H) În flexiunea verbală românească sînt numeroase cazurile de omonimie a afixelor. Omonimia desinențelor poate privi același timp și mod (cf. desinențele de prezent, de imperfect) sau timpuri și moduri diferite. Omonimia sufixelor privește zone diferite ale paradigmei verbale și poate fi mai extinsă sau mai restrînsă la diferite categorii de verbe.

4.1.19.2. (A) *Formele cu afix mobil*, mai numeroase decît cele sintetice, se caracterizează toate prin p o s i b i l i t a t e a d e d i s o c i e r e a l a n ț u l u i m o r f e m a t i c într-un anumit punct și prin p r e z e n ț a, în cadrul lanțului morfematic, a u n e i g r u p ă r i i n d i s o c i a b i l e d e m o r f e m e o m o n i m ă total sau parțial c u d i f e r i t e f o r m e s i n t e t i c e.

(B) Formele cu afix mobil se deosebesc prin : (a) structura grupărilor indisociabile, (b) prin structura elementului mobil, (c) prin posibilitățile de disociere ale lanțului.

(C) Elementul mobil poate fi reprezentat prin unități analizabile (cf. de ex., perfectul compus) sau neanalizabile (cf. de ex., prezentul conjunctiv).

(D) *Elementul mobil este întotdeauna comun tuturor verbelor* deci formele cu afix mobil cuprind o parte comună tuturor verbelor. Această parte comună se reduce la elementul mobil (cf. perfectul compus, de ex.) sau cuprinde și o parte (cea inițială) a lanțului morfemic indisociabil (cf., de ex., conjunctivul trecut).

(E) Elementul mobil poate fi o b l i g a t o r i u sau o m i s i b i l. Elemente mobile o m i s i b i l e apar în structura infinitivului și a prezentului conjunctiv : în cazul infinitivului caracterul facultativ al elementului mobil are în vedere situații sintactice diferite (prezența și absența elementului mobil nu sînt posibile în general în același context), pe cînd în cazul prezentului conjunctiv caracterul omisibil al elementului mobil privește aceleași contexte.

(F) Formele cu afix mobil se deosebesc prin posibilitățile de disociere. Disocierea se poate realiza (a) prin p e r m u t a r e și i n t e r c a l a r e (cf. perfectul compus, prezentul condițional etc.) sau (b) n u m a i prin i n t e r c a l a r e (cf. conjunctivul prezent și perfect etc.).

(G) Formele cu afix mobil se deosebesc între ele și prin c a t e g o r i i l e d e e l e m e n t e l e x i c a l e prin intercalarea cărora se produce disocierea.

(a) Se pot intercala adverbe sau forme pronominale.

(b) Unele forme cu afix mobil admit numai intercalarea adverbelor : *mai*, *şi*, *cam*, *prea*, *tot* (cf. perfectul compus, viitorul atunci cînd succesiunea elementelor în cadrul formei verbale este cea obişnuită).

(c) Alteori se pot intercala numai forme pronominale (cf. perfectul compus, viitorul, prezentul condiţional) atunci cînd elementul mobil este postpus.

(d) Viitorul de tip /o/ + /să/ # R + SA' + dA' admite intercalarea adverbelor menţionate şi a formelor pronominale.

(e) Cele mai largi posibilităţi de intercalare prezintă formele de conjunctiv şi infinitiv, care admit pe lîngă disocierea prin adverbele menţionate şi prin formele pronominale şi intercalarea adverbului *nu*, care este exterior tuturor celorlalte forme cu afix mobil.

Noiembrie 1964

Facultatea de limbă şi literatură română,
Bucureşti, Ed. Quinet 7

CÎTEVA OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA CLASIFICAREA MORFOLOGICĂ A VERBELOR ROMÂNEȘTI

DE

JIŘÍ FELIX

1. Într-un articol recent [1] m-am ocupat de diversele clasificări cunoscute ale verbelor românești [2] și am prezentat un proiect propriu de clasificare morfologică. Pornind de la ideea că trebuie luate în seamă morfemele tuturor formelor simple (eventual variantele acestor morfeme), am ajuns la împărțirea verbelor regulate din limba română în 12 categorii. Articolul de față urmărește să comunice cîteva date și observații care constituie o completare a celui citat mai înainte.

2. Am aplicat împărțirea propusă de noi la toate verbele cuprinse în *Dicționarul limbii române moderne* (București, 1958), cu excepția acelora prezentate ca regionale, învechite, arhaizante sau ieșite din uz. Am lăsat la o parte de asemenea omonimele verbale și variantele formelor literare (în cazurile discutabile am urmat recomandările *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1960). În total am extras 4 862 de verbe (inclusiv 31 neregulate), repartizate în cele 12 categorii astfel:

Tipul I *a aduna*: cuprinde 762 de verbe în *-a*, a căror rădăcină se termină în consoană sau grup de consoane, precum și în *-u* (silabic).

Tipul II *a încheia* : după această paradigmă se conjugă următoarele 33 de verbe în *-i* sau *k* + *a* : *a adia*, *a apropia*, *a deochea*, *a descheia*, *a descovoia*, *a descuia*, *a desfoia*, *a despuia*, *a dezmînia*, *a îmbia*, *a împrăștia*, *a încheia*, *a încovoia*, *a încuia*, *a înfuria*, *a înjunghia*, *a înmuia*, *a întîrzia*, *a întretăia*, *a învia*, *a mîngîia*, *a mînia*, *a muia*, *a peria*, *a răzgîia*, *a reînvia*, *a sfîșia*, *a speria*, *a strătăia*, *a tăia*, *a se țuțuia*, *a*

---

[1] *Classification des verbes roumains*, în „Philologia Pragensia", 1964, 3, p. 291—299.

[2] Pe lîngă clasificarea tradițională în 4 conjugări menținută și în ultima ediție a *Gramaticii Academiei R.P.R.*, am discutat clasificările morfologice propuse în timpul din urmă de Alf Lombard, Gr. Moisil și Paula Diaconescu, amintind și clasificările sintactice propuse de Valeria Guțu-Romalo și Florica Dimitrescu.

zgîria, *a se zvăpăia*. În rădăcinile acestor verbe apar numai alternanțe vocalice.

Tipul III *a lucra* : totalizează 1 919 verbe în *-a*. În rădăcinile acestor verbe apar numai alternanțe fonetice.

Tipul IV *a tăcea* : după această paradigmă se conjugă următoarele 25 de verbe în *-ea* : *a apărea*, *a cădea*, *a compărea*, *a se complăcea*, *a decădea*, *a dispărea*, *a displăcea*, *a durea*, *a încăpea*, *a întrevedea*, *a părea*, *a plăcea*, *a prevedea*, *a putea*, *a reapărea*, *a recădea*, *a redispărea*, *a revedea*, *a scădea*, *a străvedea*, *a ședea*, *a tăcea*, *a transpărea*, *a vedea*, *a zăcea*.

Tipul V *a cere* : după această paradigmă se conjugă următoarele 60 de verbe avînd (cu excepția verbului *a face* și a compuselor lui care au o rădăcină diferită la persoana a II-a sg. a imperativului afirmativ) o singură rădăcină pentru toate formele simple : *a abate*, *a se abține*, *a aparține*, *a așterne*, *a aține*, *a bate*, *a cere*, *a cerne*, *a coase*, *a combate*, *a concepe*, *a contraface*, *a conține*, *a crede*, *a crește*, *a cunoaște*, *a descoase*, *a descrește*, *a desface*, *a deșterne*, *a deține*, *a dezbate*, *a discerne*, *a face*, *a geme*, *a începe*, *a se încrede*, *a întrece*, *a întrețese*, *a întreține*, *a menține*, *a naște*, *a obține*, *a paște*, *a percepe*, *a petrece*, *a pierde*, *a preface*, *a pricepe*, *a răzbate*, *a recunoaște*, *a reface*, *a reîncepe*, *a renaște*, *a retrece*, *a reține*, *a reumple*, *a revinde*, *a satisface*, *a screme*, *a străbate*, *a strățese*, *a susține*, *a se teme*, *a trece*, *a țese*, *a ține*, *a umple*, *a vinde*, *a se zbate*.

Tipul VI *a merge* : însumează 178 de verbe în *-e*. Cu excepția verbului *a rupe* (și a compuselor lui), care au o singură rădăcină, toate celelalte verbe din această categorie au două rădăcini : una pentru prezentul indicativ și conjunctiv, imperfect, participiul prezent și, la cele mai multe, pentru imperativ (la imperativul afirmativ fac excepție verbele *a duce* și *a zice*) și alta pentru perfectul simplu, mai-mult-ca-perfectul și participiul trecut.

Tipul VII *a fugi* : după această paradigmă se conjugă următoarele 49 de verbe în *-i* : *a absorbi*, *a adormi*, *a adsorbi*, *a ascuți*, *a asmuți*, *a auzi*, *a clincăni*, *a consimți*, *a contraveni*, *a conveni*, *a cuveni*, *a despărți*, *a deveni*, *a dezminți*, *a dormi*, *a fugi*, *a ieși*, *a interveni*, *a împărți*, *a se împuți*, *a înghiți*, *a minți*, *a muri*, *a năzări*, *a parveni*, *a pieri*, *a presimți*, *a preveni*, *a proveni*, *a puți*, *a răsări*, *a răscoli*, *a readormi*, *a redeveni*, *a reieși*, *a reîmpărți*, *a repezi*, *a resimți*, *a resorbi*, *a reveni*, *a sări*, *a simți*, *a slobozi*, *a sorbi*, *a subîmpărți*, *a supraveni*, *a surveni*, *a tresări*, *a veni* [3].

Tipul VIII *a șovăi* : cuprinde 157 de verbe în vocală + *i*. În rădăcinile acestor verbe apar numai alternanțe vocalice.

Tipul IX *a oferi* : după această paradigmă se conjugă următoarele 16 verbe în consoană + *i* : *a absolvi* [4], *a acoperi*, *a azvîrli*, *a conferi*, *a deferi*, *a descoperi*, *a diferi*, *a înăbuși*, *a oferi*, *a reacoperi*, *a redescoperi*, *a referi*, *a solvi*, *a sprijini*, *a suferi*, *a zvîrli*. În rădăcinile acestor verbe apar numai alternanțe vocalice.

---

[3] Judecînd numai după DLRM și verbul *a se înfurci* ar face parte din această categorie.
[4] „A scuti pe un acuzat de pedeapsă".

Tipul X *a vorbi*: totalizează 1 604 verbe în *-i*. În rădăcinile lor nu apar alternanțe fonetice.

Tipul XI *a coborî*: după această paradigmă se conjugă următoarele 5 verbe în consoană + *î*: *a coborî, a doborî, a omorî, a tăbărî, a vîrî*. În rădăcinile acestor verbe apar numai alternanțe vocalice.

Tipul XII *a hotărî*: după această paradigmă se conjugă următoarele 24 de verbe în consoană + *î*: *a amărî, a borî, a chiorî, a cosorî, a deszăvorî, a dîrî, a hotărî, a izvorî, a mohorî, a ocărî, a ogorî, a otărî, a pîrî, a se ponorî, a posomorî, a scociorî, a soborî, a stoborî, a tîrî, a urî, a viforî, a zădărî, a se zăporî, a zăvorî*.

Considerăm ca neregulate verbele *a avea, a bea, a circumscrie, a consta, a da, a decerna, a se deda, a descrie, a fi, a înscrie, a lua, a mirosi, a mînca, a mînea, a oua, a ploua, a preceda, a preda, a prelua, a prescrie, a preşti, a răzda, a reda, a relua, a scrie, a sta, a subscrie, a succeda, a şti, a transcrie, a usca, a vrea*. Acestea sînt verbe 1) cu mai multe decît două rădăcini, 2) cu două rădăcini deosebite mult din punct de vedere fonetic, 3) cu o singură rădăcină, dar cu morfeme gramaticale aparținînd mai multor paradigme.

În procente, repartizarea verbelor românești se prezintă astfel:

Tipul I/*a aduna*	15,67%
Tipul II/*a încheia*/	0,68%
Tipul III/*a lucra*/	39,46%
Tipul IV/*a tăcea*/	0,51%
Tipul V /*a cere*/	1,23%
Tipul VI /*a merge*/	3,66%
Tipul VII /*a fugi*/	1,02%
Tipul VIII /*a şovăi*/	3,23%
Tipul IX /*a oferi*/	0,33%
Tipul X /*a vorbi*/	32,96%
Tipul XI /*a coborî*/	0,10%
Tipul XII /*a hotărî*/	0,49%
31 de verbe neregulate	0,63%

Credem că n-ar fi potrivit să se modifice ordinea paradigmelor în funcție de mărimea procentajului, fiindcă în felul acesta am ajunge la o însușire complet eterogenă: *a lucra, a vorbi, a aduna, a merge, a şovăi, a cere, a fugi, a încheia, a tăcea, a hotărî, a oferi, a coborî*. Este însă evident că, studiindu-se timpurile și modurile verbelor românești, trebuie să se înceapă cu paradigmele care au procentajul cel mai ridicat.

3. Examinînd formele simple ale verbelor regulate constatăm că nici un timp și nici un mod luat separat (în afara imperativului discutat mai jos) nu are 12 serii de morfeme gramaticale. De acest fapt trebuie să se țină seama la prezentarea sistemului verbal românesc străinilor. Cele

mai multe serii de morfeme gramaticale există în formele indicativului prezent și ale conjunctivului prezent (11) :

paradigma :	indicativul prezent :		conjunctivul prezent :	
I	-O/-*u*	-*ăm*-	-O/-*u*	-*ăm*
	-*i*	-*ați*	-*i*	-*ați*
	-*ă*	-*ă*	-*e*	-*e*
II	-O	-*em*	-O	-*em*
	-O	-*ați*	-O	-*ați*
	-*e*	-*e*	-*e*	-*e*
III	-*ez*	-*ăm*/-*em*	-*ez*	-*ăm*/ *em*
	-*ezi*	-*ați*	-*ezi*	-*ați*
	-*ează*/-*ază*	-*ează*/-*ază*	-*eze*	-*eze*
IV	-O	-*em*	-O	-*em*
	-*i*	-*eți*	-*i*	-*eți*
	-*e*	-O	-*ă*	-*ă*
V, VI	-O/-*u*	-*em*	-O/-*u*	-*em*
	-*i*	-*eți*	-*i*	-*eți*
	-*e*	-O	-*ă*	-*ă*
VII	-O	-*im*	-O	-*im*
	-*i*	-*iți*	-*i*	-*iți*
	-*e*	-O	-*ă*	-*ă*
VIII	-O	-*im*	-O	-*im*
	-O	-*iți*	-O	-*iți*
	-*e*	-*e*	-*e*	-*e*
IX	-O	-*im*	-O	-*im*
	-*i*	-*iți*	-*i*	-*iți*
	-*ă*	-*ă*	-*e*	-*e*
X	-*esc*	-*im*	-*esc*	-*im*
	-*ești*	-*iți*	-*ești*	-*iți*
	-*ește*	-*esc*	-*ească*/-*ască*	-*ească*/-*ască*
XI	-O	-*îm*	-O	-*îm*
	-*i*	-*îți*	-*i*	-*îți*
	-*ă*	-*ă*	-*e*	-*e*
XII	-*ăsc*	-*îm*	-*ăsc*	-*îm*
	-*ăști*	-*îți*	-*ăști*	-*îți*
	-*ăște*	-*ăsc*	-*ască*	-*ască*

La perfectul simplu există 6 serii de morfeme gramaticale :

I, III	*-ai* *-aşi* *-ă/-e*	*-arăm* *-arăţi* *-ară*	VI	*-séi* *-séşi* *-se*	*-serăm* *-serăţi* *-seră*
II	*-ai* *-aşi* *-e*	*-arăm* *-arăţi* *-ară*	VII, VIII, IX, X	*-ii* *-işi* *-i*	*-irăm* *-irăţi* *-iră*
IV, V	*-ui* *-uşi* *-u*	*-urăm* *-urăţi* *-ură*	XI, XII	*-îi* *-îşi* *-î*	*-îrăm* *-îrăţi* *-îră*

Mai-mult-ca-perfectul şi participiul trecut au cîte 5 serii de morfeme gramaticale :

paradigma :	mai-mult-ca-perfectul :		participiul trecut :
I, II, III	*-asem* *-aseşi* *-ase*	*-aserăm* *-aserăţi* *-aseră*	*-at*
IV, V	*-usem* *-useşi* *-use*	*-userăm* *-userăţi* *-useră*	*-ut*
VI	*-sesem* *-seseşi* *-sese*	*-seserăm* *-seserăţi* *-seseră*	*-s, -t*
VII, VIII, IX, X	*-isem* *-iseşi* *-ise*	*-iserăm* *-iserăţi* *-iseră*	*-it*
XI, XII	*-îsem* *-îseşi* *-îse*	*-îserăm* *-îserăţi* *-îseră*	*-ît*

Imperfectul şi participiul prezent au cîte 2 serii de morfeme gramaticale :

paradigma :	imperfectul :		paradigma :	participiul prezent
I, II, III, VIII, XI, XII	*-am* *-ai* *-a*	*-am* *-aţi* *-au*	I, III, IV, V, VI, XI, XII	*-înd/-ind*
IV, V, VI, VII, IX, X	*-eam/-am* *-eai /-ai* *-ea /-a*	*-eam/-am* *-eaţi/-aţi* *-eau/-au*	II, VII, VIII, IX, X	*-ind*

Imperativul are o situaţie specială. Dacă luăm ca bază cele 12 paradigme stabilite de noi, ajungem la concluzia că acest mod are 12 serii de desinenţe (considerăm o serie de desinenţe desinenţele persoanelor a II-a sg. şi a II-a pl. imperativ afirmativ). Avînd însă în vedere neregularităţile relativ numeroase ale formei persoanei a II-a sg., credem că ar fi mai simplu ca, la discutarea imperativului, să se atragă atenţia asupra următoarelor: 1) la verbele regulate [5], forma persoanei a II-a pl. imperativ afirmativ este identică cu aceea a persoanei a II-a pl. indicativ prezent; 2) forma persoanei a II-a sg. imperativ afirmativ este, de regulă, identică cu aceea a persoanei a III-a sg. indicativ prezent [6]. În cazul în care ultimele două forme nu sînt identice, forma aberantă a imperativului trebuie să facă parte din caracterizarea verbului în discuţie.

Este necesar ca această caracterizare să cuprindă pe lîngă infinitiv şi forma persoanei I sg.ind. prez., la verbele cu două rădăcini (de tipul *a merge*) forma participiului trecut şi, la toate verbele regulate, indicele care să exprime eventualele modificări fonetice intervenite în cursul conjugării.

Praga 3, Fibicova 7,
R. S. Cehoslovacă

[5] De altfel şi la cele neregulate, cu singura excepţie a verbului *a fi*.

[6] La tipurile IV, VI şi VII persoana a II-a şi a imperativului afirmativ este identică însă, de cele mai multe ori, cu persoana a II-a sg. a indicativului prezent.

FONETICA GRAIULUI DIN VALEA JIULUI

(II.) CONSONANTISMUL *

DE

GR. RUSU

Labialele *p*, *b*, *m*, *f*, *v* urmate de iod sau de *i* (< lat. *ī*, slav. *i*) apar, în graiul din Valea Jiului, atît palatalizate, cît și nepalatalizate. Fenomenul așa-zisei „palatalizări a labialelor" [1] nu este general și nici colectiv în această regiune. Rostirea cu labialele alterate a fost notată mai ales în cazurile cînd acestea erau urmate de *ie* (< lat. *ĕ*). În poziție finală, labialele sînt palatalizate numai în partea de est a regiunii, în localitățile Livezeni, Dîlja Mare, Dîlja Mică, Cimpa, Jieț și Bănița. Forme cu labiale palatalizate s-au înregistrat și în localitățile anchetate în Țara Hațegului.

În Valea Jiului se întîlnesc aproape toate stadiile de palatalizare: *pẗ*, *pĉ*, *ẗ*, *ĉ* pentru *p*; *bd̈*, *bĝ*, *d̈* pentru *b*; *mń*, *ń* pentru *m*; *ŝ*, *ḱ* pentru *f*; *ẑ*, *y* pentru *v*. Rostirea mai obișnuită pentru *p*, *b*, *m*, în condițiile arătate mai sus, este *pẗ*, *bd̈*, *mń*. De obicei *p* trece la *ẗ*, *ĉ* în cuvintele în care urmează un alt *p*, deci datorită unui fenomen de disimilare: *ẗept*, *ĉept*, *ẗẹpẗińĕ*, *ĉẹpẗińe* etc. Dar *p*, *b* trecuți la *ẗ*, *d̈* s-au notat și în cazuri în care nu urma un *p*, respectiv *b*: *tălẗ*, *ẗẹle*, *ald̈*, *vord̈ésc* etc. Nicăieri însă pronunțarea nu este absolut consecventă; în unele cuvinte se pronunță *pẗ*, *bd̈*, în altele *p*, *b*.

---

* Vezi prima parte a acestui studiu, „Vocalismul", în *Studii și cercetări lingvistice*, XV, 1964, 6, p. 735–747.

[1] Am pus între ghilimele termenul de *palatalizare a labialelor* pentru că nu sîntem de acord cu el, deoarece nu corespunde realității. Am arătat în altă parte (vezi articolul nostru *Evoluția în limba română a lui iod precedat de consoanele labiale și consecințele pe plan fonologic*, în FD. IV, București, 1962, p. 76) că labialele urmate de iod nu au suferit nici o modificare, consoana palatală nu s-a dezvoltat din labială, ci din iod, care urma după ea, în urma articulării tot mai puternice a acestuia. Întrucît descrierea fonetică a graiului din Valea Jiului o facem după metoda tradițională, întrebuințăm și termenul de „palatalizarea labialelor".

Atît în Valea Jiului, cît și în Țara Hațegului, fenomenul nu cuprinde toate labialele. Astfel *f* și *v* urmați de iod sau de *i* se palatalizează numai în Dîlja Mică, Bănița, în stadiul *h́*, *y*, și în Cimpa, în stadiul *ś*, *ź*. În celelalte localități din Valea Jiului, *f* și *v* sînt nealterați.

Iată care e situația labialelor în graiul din Valea Jiului, cînd acestea sînt urmate de iod sau de *i* :

P

p + *i̯*, *i* > *pť* : *o căpťiiét* (*căpťiiát*) LV I, Bn I, IV, *o lipťím* C VI, J III, V, Bn IV, *opťiŋcă* DM III, Dm II, C IV, Bn I, IV, V, *pťẹle* CN I, VII, B VI, I I, II, JC I, P I, LV II, ALR I/831, A I, IX, DM II, Dm II, DB I, C IV, J III, Bn I, IV, V, V VII, *pťẹrďĕ* ALR II/833, *pťerdúťă* Bn IV, *să topťẹșťĕ* DM III, Dm I, C V, J IV, Bn I, V, *topťílă* DM III, Dm I, C V, J IV, Bn V, *adắpť* LV II, Bn I, *ắripť* (*áripť*) LV I, II, DM V, Dm II, C V, J IV, Bn IV, V, *lupť* LV I, II, DM III, V, Dm II, C IV, J IV, Bn I, IV, V, *napť* „pl. de la *nap*" ALR I/831, *tălpť* „pl. de la *talpă*" LV I, DM III, Dm I, C V etc. ;

p + *i̯*, *i* > *pĉ* : *pĉẹle* C II, III, (vită) *pĉerdúťă* J V, *ắripĉ* C IV, *tălpĉ* C IV.

La Cimpa, în unele cazuri, al doilea element al grupului consonantic rezultat din palatalizarea lui *p* este un sunet intermediar între *ť* și *ĉ*, notat *ť*(ĉ) sau *ĉ*(ť) : *pĉ*(ť)*išór* C IV, *popť*(ĉ) „pl. de la *popă*" ALR II/833, *lupť*(ĉ)*i* (a), *znopĉ*(ť) C IV ;

p + *i̯*, *i* > *ť* : *tălť* Bn IV, *ťẹle* P IV, *ťĕpt* CN I, ALR/I 835, P I, JC I, II, II, DM I, J I, II (furca) *ťĕptului̯* ALR I/831, *ťẹpťin* (*ťẹpťĕn*) CN I, ALR I/835, L II, P I, III, JC I, I I, II, III, ALR I/831, A II, III, DM I, III, Dm I, DB III, C I, V, ALR II/833, J I, II, IV, Bn V, V VII, *ťipér*ⁱ ALR I/835, ALR II/833.

p + *i̯*, *i* > *ĉ* : *ĉept* C II, III, *ĉ*(ĉ)*ẹpĉ*(ĉ)*in* C II.

Aproape în același fel se prezintă situația și în Țara Hațegului : *cîńepťíșťĕ* PȘ IV, *opťiŋcă* Pts I, Ld I, Cor I, PȘ I, *pťẹle* Pts I, Ld I, Cor I, PȘ I, *tălpťij'* PȘ IV, *să topťẹșťĕ* PȘ IV, *ắripť* (*áripť*) Pts I, Ld I, Cor I, PȘ I, *lupť* Pts I, Ld I, Cor I, PȘ I, *ťẹpťĕn* VL VII, Ld IV, RB VI, H II, Cor IV.

B

b + *i̯*, *i* > *bď* : (pînza se) *albďẹșťĕ* DM III, C V, *bďĕt* „biet", *zbďáră* ALR II/833, *obďálă*, *obďẹle* ALR I/835, *albď* LV II, DM III, V, Dm II, C IV, J IV, Bn IV, *ĉerbď* „pl. de la *cerb*" ALR I/831, DM I, J I, II, *ᵘorbď* DM I, ALR II/833, J I, II, *porúmbď* „pl. de *porumbel*" LV II, DM IV, Bn IV, *științbď* Dm I, J I, II etc. ; *b* > *bĝ* : *vîrvu límbĝi*, *ᵘᵃorbĝ* C II, *porúmbĝ* C IV, *șťirbĝ* C II, III ; *b* > *ď* : *să alďáscă* Bn V(pînza) *u̯o-nalďím* Dm I, *vorďésc*, *vorďẹșťĕ* C VI, ALR II/833, Bn I, *alď* Bn I.

M

m + *i̯*, *i* > *mń* : *amńáz* ALR I/835, P IV, DM IV, ALR II/833, *lumńínă* DM V, C II, ALR II/833, J I, II, III, V, Bn IV, *mńĕl* CN III, VII, ALR I/835,

Urn I, II, V, VI, B IV, VI, L I, P IV, I I, III, LV I, II, A I, IX, DM III, V, Dm II, DB III, Ptr IX, C IV, ALR II/833, J IV, Bn I, IV, V, V I, III, *mńércur*^{i}, CN III, IV, ALR I/835, Urn I, II, V, B VI, L I, P IV, I I, III, LV I, II, A I, IX, DM III, IV, Dm II, DB III, C III, Bn I, IV, V, V I, *mńẹre* ALR I/835, V II, *mńic* ALR I/831, *mńi*^{u}*ắră* ALR I/835, *mńirẹ́ásă* ALR II/833, *strămńi*^{u}*ór* CN IV, Urn VI, B VII, P V, *lácrămń* ALR I/831, DM I, *p*^{i}*ălmń* ALR II/833 ;

m + *i̯* > *ń* : *ńĕrcur*^{i} CN III, V III.

Aceeaşi situaţie, cu excepţia *m* > *ń*, o întîlnim şi în ţara Haţegului : *mńálă* Pts III, UC III, PŞ I, *mńĕl* Pts I, Ld I, RB I, UC I, Cor I, PŞ I, *mńércur*^{i} Pts I, VL III, RB I, Cor I, PŞ I etc.

F

f + *i̯*, *i* > *ḱ* : *ḱer* Dm II, III, Bn V, *ḱin* Dm III, Bn V, *ḱínă* Dm II, Bn V, *ḱir* Dm III ;

f + *i̯*, *i* > *ś* : *śĕrb* ALR II/833, *ŝẹre* C II, III *śir* ALR II/833.

V

v + *i̯*, *i* > *y* : *yẹ̆rme* Dm II, III, Bn IV, V, *yĕzure* Dm III, Bn IV, *yis* Bn V ;

v + *i̯*, *i* > *ź* : *ẑẹ̆rme* C IV, J IV, *źĕzure* C IV, J IV, *ă‿zăbăźít* ,,am zăbovit'' ALR II/833.

FORME CU LABIALE NEPALATALIZATE

P

pẹ́le CN II, ALR I/835, Urn VI, B VIII, L I, P II, JC I, DM II, DB II, Ptr IX, V I, *pept* JC, P II, *pẹ́pten* JC II, (eu) *per* ; *per*^{i} ; *pẹ́re* ALR I/835, I III, DB II, *perdútă* B II, DB III, *p*^{i}*ẹ́le* CN II, Urn I, V, I I, II, DM II, Ptr X, *p*^{i}*ĕpt* ALR I/831, DM II, Ptr X, C I, *p*^{i}*ĕr* CN IV, B V, I III, LV II, ALR I/831, *să pi̯áră* CN IV, B V, LV II, *pi̯ẹ̆le* Urn II, *picór* ; *pic*^{u}*áre* CN IV, V, ALR I/835, Urn VI, VIII, B VII, L I, I III, LV I, A III, *să topẹ́şt"ĕ* LV II, A II, III, DB III, *topílă* CN IV, Urn IV, P III, I IV, LV II, A II, III, DB III, *lup*^{i} ALR I/835, Ptr X, V II, *plop*^{i}, *tu scap*^{i} ALR I/835, 831, *stîlp*^{i} ALR II/833, *tălp*^{i} Urn VI, B II, L II, P IV, I III, A II, DM IV, DB III, Ptr X, *znop*^{i} ALR I/835, Urn VI, P V, I III, ALR I/831, A V.

B

vrábi^{i}*ĕ* ALR I/831, V II, *albínă* V II, *alb*^{i} ALR I/835, Ptr X, V II, *bumb*^{i}, *corb*^{i}, ALR I/835, 831, *limb*^{i} I IV, *porúmb*^{i} L II, P III, I III, ALR I/831, ^{u}*orb*^{i} V II, *roi̯b*^{i}, *slab*^{i} ALR I/835, V II, *şt"irb*^{i} ALR I/835, 831, V II.

M

mel B VIII, *mércur'* Urn VI, B IV, VIII, J IV, *mi̯ĕl* Ptr X, *mi̯ĕrcur'*, Ptr IX, X, *mi̯ẹri̯ĕ* ALR I/831, Ptr X, *lumínă* CN V, ALR I/835, Urn I, IV, B I, L I, P IV, I III, LV I, A III, VI, DB IV, C VI, *lácrăm'* CN I, II, ALR I/835, P I, II, JC I, II, I I, II, III, DM II, DB I, II, C I, III, V II, *pom'*, *ulm'* ALR I/835.

F

fer Urn V, B V, VIII, I I, LV II, DM V, DB III, J IV, Bn IV, Ptr IX, V I, *îl férbe* Urn VI, *fẹrẹa* P II, DM I, I I, II, JC I, II, DB I, II, DB II, C I, III, J I, *f'er* CN II, ALR I/835, Urn I, VI, JC I, I I, III, LV I, A I, DM III, C IV, Bn I, *f'ẹre* CN I, II, I II, III, DM II, DB I, J II, *fi̯ĕr* CN III, IV, Urn II, B IV, L I, P IV, A IX, Ptr X, V III, *fi̯ẹre* CN I, ALR I/835, P I, DM II, Ptr X, *fínă* (în toate localitățile, cu excepția DM II, Bn V) și în ALR I/835, 831, *ștrimf'* ALR I/835, ALR II/833 etc.

V

vẹrme CN III, ALR I/835, Urn I, V, VI, B IV, VI, VIII, L I, I I, III, LV II, A I, DM V, DB III, Ptr IX, Bn I, V I, *ver* Ptr X, *vézure* Urn V, B VI, VIII, L I, I I, LV I, A I, DM III, V I, II, *vi̯ẹrme*, *v'ẹrme* CN III, Urn II, L I, P IV, LV I, ALR I/831, A III, DM III, Ptr X, Bn I, V III, *vi̯ĕzure*, *v'ĕzure* CN III, VII, Urn I, II, VI, B IV, L I, P IV, I III, DB III, Ptr IX, X, Bn I, V, V III, (se) *ĉimpăvẹșt'ĕ* CN IV, B II, P IV, I III, V, LV II, A II, J V, *t'ivím* CN IV, Urn IV, B I, LV II, DB III, C V, *vin* ALR II/833, *visắz* ALR I/835, 831, *păstrav'*, *păstrăv'* ALR I/835 ALR II/833 etc.

În Țara Hațegului: *pẹle* RB I, III, *p'ẹle* VL I, *p'ele* VL III, *mel* Ld I, *mércur'* VL I, *mi̯ĕl* VL III, *fer* Pts I, RB III, Pș I, *f'er* VL I, Ld I, Uc I, Cor I, *fi̯ĕr* V L III, RB I, *vẹrme* Pts I, VL I, Ld I, Uc I, RB I, Cor I, Pș I, *vézure* Pts I, RB I, Cor I, Pș I, *v'ẹrme* VL III, *v'ĕzure* VL I, Uc I, *t'ivím* Pts IV, H, II, Cor IV, Pș IV.

După Densusianu fenomenul palatalizării labialelor este „ceva accidental" în graiul din Țara Hațegului și a fost adus aici de păstori veniți din părțile învecinate ale Sibiului [2].

Se naște întrebarea dacă explicația dată de O. Densusianu în ce privește situația labialelor în Țara Hațegului corespunde realității. E greu de presupus că, într-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat, în graiul din Țara Hațegului labialele erau nealterate și că fenomenul palatalizării a fost importat, în acest grai, din regiunile limitrofe, în special din părțile Sibiului. Dar în jurul Sibiului, după cum se știe, palatalizarea labialelor se găsește în ultimul ei stadiu, *p* > *k̓*, *b* și *v* > *ǵ*, *m* > *ń* și *f* > *h́*, stadiu neatestat în Țara Hațegului [3]. Dacă admitem totuși părerea lui O. Densusianu trebuie să presupunem că formele cu labialele alterate au

---

[2] Vezi O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 36.

[3] Privitor la acest „ultim stadiu de palatalizare", vezi D. Macrea, *O veche controversă lingvistică. Palatalizarea labialelor și tradiția limbii noastre literare*, în CL. VI, 1961, 1, p. 31 și urm.

pătruns în țara Hațegului în epoca în care acest fenomen se afla încă în regiunea Sibiului în stadiul *pḱ* (*pẗ*), *bǵ* (*bd̈*) și care, în graiul din jurul Sibiului, a evoluat la *ḱ*, *ǵ*, iar în graiul din Țara Hațegului s-a păstrat în stadiul *pẗ*, *bd̈*.

După părerea noastră, pentru a explica situația labialelor în Țara Hațegului și în Valea Jiului, nu e nevoie să ne gîndim la nici o „infiltrațiune" din regiunile învecinate, deoarece aceste ținuturi intră în aria în care labialele palatalizate prezintă stadiul *pẗ*, *bd̈*, *mń*. În Valea Jiului, mai cu seamă acest stadiu a fost înregistrat în mod mai frecvent pe cînd *t''*, *d''* pentru *p*, *b*, după cum am arătat mai sus, apare mai ales în cuvintele în care silaba următoare conținea un alt *p*, respectiv *b*. Formele cu *ẗ*, *d̈* în loc de *pẗ*, *bd̈*, se datoresc așadar unui fenomen de disimilare.Faptul că dinaintea lui *ie* s-au înregistrat forme cu labialele palatalizate în toate localitățile, pe cînd în poziție finală acestea sînt alterate numai în partea de est a Văii Jiului, în localitățile arătate mai sus, se explică prin aceea că labialele palatalizate urmate de *ie* formează o arie mai mare decît aceea a labialelor palatalizate în poziție finală. În prima intră toată regiunea Văii Jiului, iar în a doua, numai o parte din regiune, cea de est. Se pare că fenomenul palatalizării labialelor a regresat în graiul din Valea Jiului în ultimii 50 de ani. În prezent labialele *f* și *v* sînt palatalizate, după cum am arătat mai sus, numai în trei localități, Bănița, Dîlja Mică și Cimpa. În trecut formele cu *f* și *v* alterați au fost probabil mult mai răspîndite. Gustav Weigand a înregistrat la Livezeni formele *yin* și *ḱer* pentru *vin* și *fier*, iar O. Densusianu a notat, tot la Livezeni, formele *ḱer* și *ḱiu̯*, specificînd însă că mai des se rostește *fi̯er*, *fiu̯*. Așadar, într-un interval de aproximativ 50 de ani, probabil sub influența limbii literare și a graiurilor învecinate, îndeosebi a celor din Oltenia, a fost părăsită rostirea *ḱer*, *ḱiu̯*, *yin*, revenindu-se la pronunțarea cu labiale.

O revenire la pronunțarea cu labiale în locul rostirii cu palatale se observă nu numai în cazul lui *f* și *v*, ci și a celorlalte labiale.

Dentalele *t*, *d*, *n*, urmate de *e*, *i* sau de diftongul *e̯a* sînt pretutindeni alterate, în sensul că ele sînt rostite puternic muiate : *fráẗĕ* CN III, Urn V, VI, B VI, VIII, IV, P IV, I I, III, LV I, II, A I, IX, DM V, Dm II, DB III, Ptr IX, C IV, Bn IV, V, V I, *frúnẗĕ* CN III, Urn I, V, VI, B VI, VIII, IV, P IV, I I, III, LV I, II, A I, IV, DM V, Dm II, DB III, Ptr IX, C IV, Bn I, IV, V, V I, III, *mínẗĕ* CN III, Urn I, V, VI, B IV, VI, VIII, P IV, I I, III, LV I, A I, IX, DM V, Dm II, DB III, Ptr IX, C IV, Bn IV, V I, *púnẗĕ*, *părínẗĕ* (în toate localitățile), *d̈ínẗĕ* CN III, VII, Urn I, II, V, VI, B IV, VI, VIII, L I, P IV, I I, III, LV I, II, A I, IX, DM V, Dm II, III, DB III, Ptr IX, C IV, Bn I, IV, V, V I, III, *d̈ĕs*, *d̈ĕstrámă* (*d̈istrámă*), *d̈ĕsẗíd*, *d̈ĕscúlț*, *d̈ĕscúi̯*, *d̈ĕzbrác*, *d̈ĕpárẗĕ* (în toate localitățile), *ńepót* (în toate localitățile), *ńepᵘo̯tă* (cu *a* deasupra) (în toate localitățile), *băẗălă* Urn IV, I IV, P III, LV II, A II, III, DM III, IV, Dm I, DB III, J IV, Bn I, V, V VII, *beẗág* I III, C V, J VI, *cárẗa* CN V, LV I, C IV, J VII, *d̈ápăn* Urn IV, L II, I IV, LV II, A II, III, DM III, VI, DM I, C V, J IV, Bn I, V, V VIII.

În ceea ce privește consoana *ń* trebuie să remarcăm că în graiul din Valea Jiului vechiul *ń* de origine romanică sau slavă nu a trecut la

iod ca în alte graiuri dacoromâne, ci se păstrează pînă astăzi : *călcíń* (*călcíńĕ*) CN VII, B IV, P IV, LV I, II, A I, DM III, V, Dm II, Ptr I, C IV, ALR II/833, J IV, Bn I, IV, V, *cuń*; *cúńĕ* Urn II, L II, P IV, LV I, II, A III, DB IV, C IV, ALR II/833, J IV, V, Bn I, IV, V, V VII, *căpătîń* CN III, Urn I, II, IV, V, P IV, LV I, II, A I, DM V, Dm II, C IV, ALR II/833, J IV, Bn I, IV, V, V III, *cláńĕ*, *cláń* CN V, P V, I III, LV I, A V, DM IV, C IV, ALR II/833, J VII, Bn II, IV, *bă'ięș*, *bríńe* ALR I/835, *butóń* I III, A III, VI, *lăturuóńĕ* C N IV, P III, A II, III, Dm I, J IV, Bn I, *mesóńĕ* „față de masă" CN IV, Urn IV, *rățóń* CN III, LV II, J V, Bn IV, *sapóń* „săpoi" ALR II/833, J VII, Bn IV, *urzóń* LV II, A II. La acestea se mai adaugă și unele împrumuturi din limba maghiară : *badîń* CN IV, Urn VI, B II, L II, P IV, I III, LV II, A II, ALR II/833.

Situația dentalelor se prezintă la fel și în localitățile anchetate în Țara Hațegului : *frát'e*, *frúnt'e* Pts I, VL I, Uc I, RB I, Cor I, Ld I, VL I, III, PȘ I, *múnt'e* Pts I, VL I, UC I, RB I, Ld I, Cor I, PȘ I, *d'înt'e* Pts I, VL I, UC I, RB I, Ld I, Cor I, PȘ I, *d'escúį* Pts I, VL I, UC I, *d'eșt'éį* Cor I, PȘ I, *aluńíș* Ld III, PȘ III, *fíńĕ* „pl. de la *fină*" Pts I, VL I, III, RB I, Cor I, PȘ I, *fúńĕ* (*fúńiįĕ*) Ld IV, *căpătîń* Pts I, Cor I, PȘ I, *cuń*, *cúńĕ* Pts IV, RB VI, H II, Cor IV, PȘ III, *urzóń* VL VII, H II, Cor IV, PȘ IV etc.

Alături de formele *călcíń*, *cuń*, *căpătîn*, *cláńĕ* etc., deci cu *ń* păstrat, s-au notat atît în Valea Jiului, cît și în Țara Hațegului, în multe cazuri, forme cu *ń* trecut la *į* : *călcíį* Urn VI, V, B VI, VIII, I I, III, DB III, A IX, V II, *căpătîį* Urn VI, B IV, VIII, L I, I I, III, DB III, Ptr IX, *cuį* CN IV, Urn VI, B II, L I, A II, DB III, Ptr X, *mușuróį* V IV, *răț^u^óį* P III, DB III, Ptr X, C IV, V II, *cláįĕ* Urn VI, B VII, L I, DB V, Ptr X, Bn IV, V II, IV.

Adeseori același informator dă ambele forme, cu *ń* păstrat și cu *ń* trecut la *į* : *călcíį* [k] *călcíń* CN III, *călcíįu* (a), *călcíń* Urn I, L I, *călcíį*; *călcíńĕ* V I, III, *călcíį*; *călcíńĕ*, [k] *călcíįĕ* Ptr IX, *călcíį*, [k] *călcíńĕ* DM III, *căpătîń*; *căpătîįĕ* sau *căpătîńĕ* CN VII, *căpătîń*; *căpătîįĕ*, [k] *căpătîńĕ* A IX, *cláįĕ*, [ε] *cláńĕ* L I, *cláįĕ* [k] *cláńĕ* L I, *cláńĕ*, [k] *cláįe* A V, *cuį*; *cúńĕ* ALR I/835, *cuį*; *cúńĕ*, [k] *cúįĕ* I III, *cuį*, *cuń* DM IV, *cuį*; *cúńe* (mai rar : *cúįe*) V VI, *latur^u^óį*, [k] *latur^u^óń* DM III, *mușuróń*; *mușuráįĕ* ALR I/831, *răț^u^óį*; *răț^u^óń* I III, *badîį*; *badîńĕ* L II.

Nu s-a înregistrat niciodată forma *víńe*, ci pretutindeni se rostește *víįe*. Explicația este lipsa viilor în regiune [4].

În partea apuseană a Țării Hațegului, O. Densusianu a înregistrat, alături de *t'e*, *d'e*, *t'i*, *d'i*, faza mai nouă de palatalizare a dentalelor *tśe*, *dźe*, *tśi*, *dźi*, infiltrată, după părerea lui, din Banat [5].

În anchetele întreprinse de colectivele celor două institute de lingvistică, din Cluj și București, nu a fost înregistrat, în nici una din localitățile cercetate în Țara Hațegului, stadiul *ć*, *đ* (*tś*, *dź*). S-a notat însă în Valea Jiului într-o singură localitate, în Cimpa, la doi informatori din generația mai tînără : *cárćĕ* C II, III, *fráćĕ* C II, III, *lapćĕ*, *parínćĕ*, *đínćĕ*, *đĕs* C II, III.

[4] Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 36.
[5] *Ibidem*, p. 32.

Și în alte cazuri Cimpa prezintă unele asemănări cu Banatul. Problema care se pune este dacă, în ceea ce privește rostirea ca *ć*, *đ* a dentalelor *t*, *d*, urmate de vocalele *e*, *i*, la fel ca în graiurile din Banat, trebuie să presupunem o influență bănățenească asupra graiului din Cimpa sau o evoluție internă. E mai probabil că, întocmai ca în alte graiuri românești, de exemplu din partea centrală și de sud-est a Transilvaniei, și la Cimpa avem a face cu o evoluție internă [6].

AFRICATELE *č*, *ǧ*

Africata *č* se rostește, în graiul din Valea Jiului, de obicei la fel ca în limba literară. În unele cazuri însă s-a înregistrat *č̆*, mai dur decît *č*, avînd o nuanță intermediară între *č* din limba literară și *č̆* din Maramureș : (eu) *čer* CN I, P I, JC II, I I, II, DM I, II, J I, II, *záčě* CN I, I I, II, DM I, J I, II, *záčě* P I, JC II, *crúčě* JC II, J I, II, A II, DM I, II, DB II, J I, *crúčě* JC I, P I, J II, *crač* DB III, *pičór* D II, DB III, *stîŋgáč* CN I, I I II, J I, II, *čas* CN I, Urn I, IV, L I, P IV, A III, IV, DM V, *čerc* A II, DB III, *čiriáșă* CN I, *rădăčínă*, *cóčină* Bn IV.

Într-o singură localitate, în Cimpa, africata *č* și-a pierdut elementul oclusiv de la început, devenind o constrictivă palatală muiată, notată în transcriere fonetică *ś* : *belśúg* „belciug", *búśum* C IV, *butúś* ALR II/833, *craś*, *śerc* C IV, *śină* „cină", *śir* „cir", *dúlśe*, *să dúśe*, *fáśě* ALR II/833, *stîŋgáś* C I, II, *śer* C I, II, III *záśě*, *crúśě* C I, II, III.

Perechea sonoră a africatei *č*, anume *ǧ*, e rostită, în graiul din Valea Jiului, ca *j* : *belčúje* „pl. de la *belciug*" P IV, I III, *culéjem* A III, DB III, *d''ejetár* CN I, II, P I, II, JC II, I I, II, DM II, DB I, II, *dájě* CN V, Urn II, *druj'* „pl. de la *drug*" CN V, L I, P IV, I III, A III, VI, DB IV, Bn IV, *jánă* ALR I/835, CN I, II, P I, JC II, DM II, *jęme* L II, Bn I, *jîjiie* CN I, II, P I, JC I, II, DM II, DB II, *mérjă* CN IV, VII, Urn IV, B V, L I, P IV, I III, LV II, DB II, III, J IV, Bn I, *sînje* CN III, V, VII ALR I/835, B IV, VI, VIII, P IV, I I, III, LV I, II, A I, IX, DM V, DB III, Ptr IX, J IV, Bn IV, V I, III etc.

Rostirea *j* pentru *ǧ* a fost înregistrată și în localitățile anchetate în Țara Hațegului : *jejěrát*, *sîjă*, *jîjiie*, *fújă*, *plîjă*, *jem*, *jíńere* VL II, *sîjă*, *ńějél*, *júńere*, *fújă*, *plîjă*, *jěm* Ld II, *ńijél*, *d''ějětár*, RB II, *jějětár*, *jěnúnt'ě* H I, *jánă*, *faj*, *ńijél*, *fújă*, *plîjă*, *jem* Cor II, *jănunkě*, *jejărát* PȘ II.

Totuși pentru unele cuvinte s-a notat, în toate localitățile și de la aceiași informatori, numai forme cu *ž* : *žánă*, *faž* VL II, *žîžíię*, *žánă* Ld II, *žem*, *fúžě*, *faž*, *ženúnk* RB II, *žană*, *sîžě*, *ńižél*, *plîžě*, *faž*, *fúže*, *žíńere* H I, *sîžă* Cor II, *žánă*, *žîžiiă*, *sîžě*, *ńižél*, *faž*, *fúžă*, *plîžă* PȘ II etc. E de remarcat

[6] Cf. *ḱem*, *ǵem* > *t''em*, *d''em* în graiurile din vestul Transilvaniei și *čem*, *ǧem* în cele din nordul Transilvaniei.

că O. Densusianu a notat în Țara Hațegului, numai ź pentru ǵ. Din materialul nostru reiese că astăzi, la 50 de ani după ancheta lui O. Densusianu, rostirea obișnuită este și în Țara Hațegului — în toate localitățile anchetate de noi — j pentru ǵ. De altfel formele cu ẑ sînt destul de sporadice.

Așadar, și în ceea ce privește rostirea ca j a africatei ǵ există o corespondență între localitățile din Țara Hațegului și cele din Valea Jiului.

În Valea Jiului s-a notat ź (sau ẑ) numai la Cimpa: *cîrlížě* C V, *ǵěžetár'* C III, *ẑîẑiịě* C I, III, *mẹrźě* C VI, *sîźě* C IV, *sîẑěrát* C V.

Iată o a doua particularitate care apropie graiul din această localitate de graiurile din Banat. Nici în acest caz nu trebuie să presupunem o influență din Banat. Și graiurile din Moldova și nord-estul Transilvaniei prezintă trecerea africatelor ć, ǵ la fricative asemănătoare celor din Banat și de la Cimpa.

Consoanele s, z, ț sînt totdeauna dure în graiul din Valea Jiului, la fel ca în majoritatea graiurilor dacoromâne. Sub acțiunea lor, e, i, ea au devenit ă, î, a: *fusă* Urn IV, L II, P III, LV II, A II, III, DM III, VI, Dm I, DB III, Bn I, V, *visăz, săcúre* ALR I/835, *túsă* CN IV, Urn V, VI, B VIII, P IV, I I, III, LV I, II, A IX, DM V, Dm II, DB III, C IV, J IV, Bn IV, V, V I, *zăr* (în toate localitățile), *vițăl* Urn VI, P IV, L II, I III, A II, DM IV, C IV, Bn IV, V VI, *țăsálă* B II, L II, I III, LV II, A II, J V, *sîmt* CN IV, Urn IV, B V, L I, P IV, I III, LV II, DM IV, DB II, C VI, J VI, Bn I, *să sîmtă, sîtă, a a^u^uzî, am auzît, urzîm* (în toate localitățile), *ascuțîm* CN V, Urn VI, P IV, V, I III, A III, V IV, *sámă* ALR I/831, *sáră* ALR I/835, 831, Ptr V, ALR II/833, V II, *urzálă* C IV, Urn IV, B I, L II, P III, I IV, LV II, A II, III, DM VI, DB III, C V, ALR II/833, J IV, Bn V, *zámă* (în toate localitățile), *să pețáscă, viñețálă* ALR II/833 etc.

În localitățile Livezeni, Dîlja Mare, Dîlja Mică, Cimpa și Jieț se rostește destul de frecvent ḍ pentru z sau un sunet intermediar între z și ḍ, notat ᶻḍ sau ᵈz: *așăḍám* ALR II/833, *brîḍă* DM III, ALR II/833, *búḍă* DM I, III, Dm II, C II, J I, *îi caḍút* ALR II/833, *frúnḍă* ALR I/831, DM IV, ALR II/833, *grinᶻḍ* ALR II/833, *ieḍ* „pl. de la ied" C V, *láuᶻḍ* ALR II/833, *mînḍátă* DM IV, *pînḍă* DM III, IV, C V, *uorḍ* „pers. a II-a de la vb. *a urzi*" DM III, IV, ALR II/833, *ráḍă* DM III, *urḍálă* DM III, J IV, *urᶻḍálă* DM VI, *să urᵈzáscă* ALR II/833, *am urᵈzît* Dm I, *veḍ* „vezi" DM III, Dm III, *ḍámă* DM III, Dm III, *ḍăr* DM III, Dm III, C IV, *să ᵈzícă* ALR II/833 etc.

Consoanele ș, j au uneori un caracter dur, rostindu-se după ele ă, î în loc de e, i. Alteori s-au notat forme în care ș și j au un timbru mai mult sau mai puțin palatal, avînd tonalitatea mai ridicată, după ele rostindu-se vocalele e, i: *mașînă* Urn VI, L I, P III, C V, J IV, Bn IV, V, V IV, *prașîm* C IV, J VII, Bn IV, V, IV, *șînd'ilă* Urn I, L I, LV I, DM V, J VII, Bn IV, *tușăsc* ALR I/831, LV II, DM V, Dm II, C IV, J IV, Bn IV, V, *șăzăt^u^áre* C V, J IV, Bn V, *îl cojîm* L IV, *jînt'ițá* DB V, *jîr* B III, *jîrébiě* P III, A II, DM III, VI, Bn I, V, *nășě* (*nănășě*) (sg. și pl.) CN IV, ALR I/831, I III,

LV I, A I, IX, DM V, DB III, *tovărășe* (sg. și pl.) CN V, Urn VI, P IV, A I, IX, Dm II, Ptr IX, V I, *cuáje* CN VI, Urn VI, P V, DM IV, DB II, Ptr X, C VII, J III, *cojéșt* I III, *corájiie* ALR II/833, *jir* ALR I/831, Ptr III etc.

Ocluzivele palatale *k*, *ǵ* din limba literară sînt rostite în graiul din Valea Jiului *t*, *d* : *t'ag* ALR I/835, 831, Ptr X, V II, *t'eie* ALR I/835, Ptr X, ALR II/833, *t'ingă* CN V, ALR I/835, B II, L I, I III, DB II, Ptr X, ALR II/833, *t'or* CN II, ALR I/835, P I, JC I, II, I I, II, III, DM I, DB II, C I, J II, *jenúnt'e* CN III, VII, Urn I, II, V, VI, P IV, I I, LV I, II, A I, DM III, V, Dm II, III, DB III, Ptr IX, X, C IV, J IV, Bn I, IV, V, V I, II, *uot'*, *uot'* CN IV, ALR I/835, P I, JC I, II, I II, ALR I/831, DM I, DB II, C I, ALR II/833, J I, II, Bn I, *păręt'e* „pereche" ALR II/833, *șt'op* CN II, ALR I/835, CN II, ALR I/835, Urn VI, L II, I I, II, III, ALR I/831, DM I, II, C I, *d'em* CN IV, ALR I/835, Urn IV, L II, P III, I IV, LV II, ALR I/831, A II, III, DM III, VI, Dm I, DB III, Ptr X, C V, J IV, Bn I, V, V II, *d'índă* I III, LV I, J III, Bn IV, *únd'iie* CN I, ALR I/835, L II, P I, JC I, J I, II, III, ALR I/831, DM IV, Ptr X, ALR II/833.

O. Densusianu a constatat că, în partea apuseană a Țării Hațegului, *k* a trecut la *ts*, dar „alături de *ts* se aude și *t* (fonetismul mai vechi) în vorbirea celor mai bătrîni", pe cînd în regiunea răsăriteană (de la Hațeg pînă la Cîmpul-lui-Neag) se pronunță numai *k* [7].

În anchetele făcute între anii 1954—1957 nu s-a înregistrat în nici una din localitățile cercetate în Țara Hațegului, *ć*(*ts*), *đ*(*dz*) pentru *k*, *ǵ*, ci numai *t*, *d* : *t'ingă*, *pădút'e*, *t'or*, *curét'* VL II, *t'ingă*, *curiét'*, *t'ęia*, *uăt'*, *pădút'e*, Ld II, *t'ică*, *pădút'e*, *t'or* RB II, *urę́t'e*, *t'eie*, *șt'op*, *t'or*, *t'ică* H I, *t'ingă*, *pădút'e*, *t'ică*, *uriet'e*, *t'uor* Cor II, *t'ingă*, *șt'op*, *ur'ęt'e*, *padút'e* PȘ II, *d'índă*, *d'em* VL II, *d'índă*, *d'em*, *únd'iie* Ld II, *să înd'ită*, *d'em* RB II, *d'índă*, *d'em* H I, *înd'ít*, *únd'iie*, *d'em* Cor II, *d'em* PȘ II. Rezultă deci că în partea de răsărit a Țării Hațegului rostirea obișnuită este cea cu *t*, *d*, pentru *k*, *ǵ*, la fel ca în Valea Jiului.

Lichida *l*, urmată de *e*, *i*, *ea*, se rostește, de obicei, la fel ca în limba literară : *pęle* Urn VI, B VI, VIII, LV II, DM V, Ptr IX, J IV, Bn V, V I, III, *culéjem* A III, DB III, *cîrlíje* L IV, *cália* L III, I III, LV II, C VI, *cálea* CN IV, Urn I, IV, B V, L III, P IV, I III, DB II, J IV, *opleán* Urn VI, B II, A II, DM IV, J V etc.

Uneori însă *l*, în această poziție, are un caracter palatal mai pronunțat, rostindu-se muiat, transcris fonetic *l'* sau *l'* : *al'ęg* P III, *gl'iie*, *tăl'ină* L I, *gl'iie* LV I, J VII, Bn IV, *l'e dăm* DM IV, Bn IV, *l'éucă* P IV, DM IV, DB III, *l'éucă* LV I, C IV, Bn IV, *mél'iță* Ptr IV, *opl'án* P IV, LV I, DB III, C IV, Bn IV, *pl'ávă* I III, LV I etc. (După *l'* anchetatorii, la fel ca după *t'*, *d'*, *ń*, n-au mai notat semivocala *e* respectiv *i*.)

ACCENTUL

Graiul din Valea Jiului prezintă unele deosebiri față de limba literară și în ceea ce privește locul accentului : *acoló* ALR II/833, *cócor* ;

---

[7] Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 39.

cócoŕ Bn I, *îl curắț* (1) I III, *jînťiță* Bn II, *lacắt* (*lăcît*) CN II, DB II, J III, IV, Bn I, IV, *mădúhă* C VII, J III, Bn III, V VI, *măgúră* ALR I /831, *meríșťĕ* Urn VI, *să scutọ́ră* L I, *pasắre* Urn II, *orắturⁱ*, Urn IV, *păsắre* DB III, *polĭță* CN V, Urn I, IV, P IV, L I, LV I, A III, VI, DM V, ALR II/833, *staturắm* A II, *țắpin* CN VI, *zăhắr* ALR I/831, *zahắr* ALR II/833, *să zmicắră* Urn VI.

Uneori, unul și același cuvînt a fost accentuat diferit în diferitele localități: *cormắn* Urn I, VI, DB V, *cᵘórmăn*, *córman*, *córmîn* I III, LV I, A V, Bn III, IV. Alteori același informator accentuează singularul sau pers. I într-un fel, iar pluralul și pers. a II-a într-altfel: *mắtură* dar *mătúrⁱ* (pl.) I III, *strắcur* (I) dar *străcórⁱ* (II) V I.

FENOMENE DE SANDHI

În acest capitol vom trata fenomene de asimilare între consoane în contact, uneori în interiorul cuvîntului, dar mai ales în fonetica sintactică [8].

1. Asimilare în ceea ce privește sonoritatea: *faź‿bíńe* „faci bine" ALR II/833, *obzắś* „optzeci" ALR II/833, *li̯-am daᵈ‿ďĕ pomẹ́nă* ALR II/833, *am daᵈ‿ďĕ rău̯* ALR II/833, *tod‿ďamărúntu*, *zminťíᵈ‿ďe cap*, *l-o-mbetắᵈ‿ďĕ cap*, *pamîńᵈ‿ď-ĕla alb* ALR II/833, *tod‿ďiŋ grîu̯* P V, *tod‿ďin lắpťĕ* I III, *mńi s-o uscắᵈ‿gúra* ALR II/833, *sîńᵈ‿barbắťĕ*, *am petrecúᵈ‿viị́áța* ALR II/833; *îj‿dă* [AL], *îș dă* [L] ALR II/833, *n-aj‿vri̯a* ALR II/833, *îj‿dau̯* ALR I/835, *îj‿vînďĕ* ALR I/835, *îj‿dau̯*, *aj‿da* ALR I/831, *îj‿dă* Urn IV, LV II, *aj‿vrẹ* CN III, Urn IV, J VI, *îj‿vînďĕ* I III, J VI, *gălbinúj‿ďĕ u̯ou̯* Urn IV, *umplúj‿ďĕ ápă* ALR II/833, *fag‿ďĕm* ALR II/833, *dug‿gunói̯* Bn IV, *log‿ďĕ fînắț* Bn II, *să‿dug dúpă ápă* ALR II/833 *l-o prîz‿ďĕ gúșă*, *m-am prîz‿ďĕ crắś*, *u̯oz‿ďĕ vácă* ALR II/833, *s-o duz‿dúpă i̯ĕl* DB IV, *nu i̯ez ďiŋ‿cásă* LV II, DB IV, *mi̯-o spuz‿doi̯ u̯ắmeń* DB IV, *îz‿bucurọắsă* DB IV, *îz‿bucurós* LV II, *îz‿graș* Bn I, *s-o duz‿barbắțî* ALR II/833; *toḍ‿ďi la mẹ́să* ALR II/833, *să nu-ḍ‿văd*, *hoț‿ďĕ drum*, *țîi̯ĕ-z‿dau̯*, *nu-z‿dau̯*, *să-ḍ‿di̯ẹ* ALR II/833, *staz‿ďĕ mắi̯ beț* DB IV, *pofťiz‿ďĕ mîŋcắț* DB IV *nu bez‿ďĭ‿ápă* Urn IV, *vă dúcez‿ďĕ búnă sámă*, *cîz‿boi̯ ai̯* DB II, IV, LV II, B V, *să nu-ḍ‿văd násu* ALR II/833, *copág‿gaunu̯ós* B III.

2. Asimilare în ceea ce privește locul articulației: *l-an‿tăi̯ắt* ALR II/833, *ďiŋ‿cíńepă* V VII, *ďiŋ‿cărămidă* B I, *mẹ́re-ŋ‿galóp* LV II, *piŋ‿cásă* DB II, *îŋ‿cotắrcă* LV I, *îŋ‿cărúță* ALR II/833, *îŋ‿cásă* ALR II/833, *lîŋgă* T. 267. 1, *să strîŋg* T. 267, 1, *strúŋgă* ALR I/831, *líŋgură* ALR I/835, *hai̯ ŋ‿cásă* ALR I/835; *n-aŋ‿găsît* „n-am găsit" ALR I/835, *caŋ‿gru̯ópă* „cam groapă" ALR II/833, *m-aŋ‿grețăluịít* „m-am..." ALR II/833, *aŋ‿căutắt și nu l-aŋ‿găsít* „am căutat... și nu l-am găsit" ALR I/835, *dac-aŋ‿keltuí*

---

[8] Referitor la această problemă vezi acad. E. Petrovici, *Forme absolute și forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obișnuită și în transcrierea fonetică*, în F. D. III, p. 57 și urm.; M. Sala, *Cîteva probleme de fonetică sintactică în „Texte dialectale" culese de E. Petrovici*, în SCL VI, 1955, 3–4, p. 223 și urm.

„dacă-am cheltui" ALR I/835, *n-aŋ‿găsít* „n-am găsit" ALR I/835, *um‿băịát* B IV, *um‿păhár* B IV, I III, Lv II, A IX, ALR II/833, *îm‿párť'ĕ* Urn VI, B VII, DB V, *îm‿pătúl* B VII, *d'im‿pleu̯* Urn IV, *um‿pl'ocád* I III, *îm‿pod* Urn VI, L I, A V, C IV, *um‿porc* ALR I/831, *um‿pumn* ALR II/833, *îm‿pálme* ALR II/833, *m‿pămînt* ALR I/835, *m‿picắre* ALR I/835, *om‿par* ALR I/835; *am‿bun* „an bun" DM IV, *d'im‿báltă* ALR II/833, *um‿ban* Urn IV, L III, I III, ALR II/833, *d'im‿bań* T. 266, 29, *îm‿bădíń* I III, DM IV, *um‿bît* L I, *d'im‿bláńĕ* L I, *îm‿blid* T. 266, 30 *um‿blid* T. 266, 26, *m‿brắță* ALR I/835, *bumbac îm‿bumbác* V VII, *mẹ́re-m‿bui̯ẹ́stru* Lv II, *îm‿magazíi̯ĕ* DM IV, *îm‿mắrźińa ápi* ALR II/833, *n-áre ńiś um‿mńirós* ALR II/833, *îm‿miljóc* Urn IV, I III, *îmmulțíre* ALR II/833, *suptrắĝere* „scădere", *súpprefèct* ALR II/833, *îm‿páre* T. 266, 28 *îm‿pláĉe* ALR I/831, *mă-ńńéc* ALR II/833, *tóď'‿d'ĕúna* ALR II/833.

3. *Asimilare în ceea ce privește felul articulației*: *îɱ‿fáță, piɱ‿feri̯ástă, d'iɱ‿vrẹ́me, îl îɱfắși̯i̯, cíntă-ɱ frúză* ALR I/835, *cáre d'iɱ‿voi̯* (ALR I/831), *îm‿víńĕ, aɱ‿vazút* ALR II/833.

GRUPURI DE CONSOANE SURDE REDUSE LA O CONSOANĂ SONORĂ

o foz‿múltă lúme Urn IV, *am foz‿la tîrg* L I, *o foz‿la cred'ințát* ALR II/833, *n-aɱ‿foz‿ńiĉ i̯ĭu̯* Urn IV, B IV, *purĉẹ́i̯i să căli̯ẹ́z‿la su̯óre* ALR II/833, *crej‿máre* ALR II/833, *poz‿d'ĕ sîmpť'ẹ́tru* ALR II/833, *o foz‿bubát, o foz‿d'ĕ fáță* ALR II/833, *nu i̯-o foz‿drag* C V, *taméz‿dumńitále* „mulțumesc dumitale" ALR II/833.

Consoană surdă urmată de m, l devenită sonoră: *plecáz‿míńĕ* Urn IV, *să dug‿míńe* J VI, *în tăd‿lócu* CN VII, *m-am duz‿la tîrg* ALR II/833, *să dug‿la lúcru* ALR II/833.

Accidente generale

Asimilare: *mîrzáre*; *mîrzắr'*, Urn VI, VII, B VII, L IV, P V, I I, III, Lv I, A IV, DM IV, C V, J III, V, Bn I, IV, *cărindár'* ALR II/833. (Asimilarea a fost probabil ușurată, în acest din urmă exemplu, de existența, în trecut, al numelui vechi al lunii ianuarie).

Disimilare: *mărúnť* „mănunchi" L I, H II, *mărúnť'ĕ* Bn II, *salĉińẹ́r'* P V, A V, V VI, VL V, Ld III, Uc II, Pş III.

Asimilare-disimilare la distanță: *bíbol* CN IV, Urn VI, L II, P IV, L III, Lv II, A II, DM IV, C IV, J V, Bn IV, VL V, Ld III, Uc II, Pş III, *bibolíță* CN IV, ALR I/835, L II, P IV, I III, Lv II, A II, DB III, J V, Bn IV, Pş III.

Proteză: Semnalăm proteza unui *s* devenit *z* înaintea lui *b* în cuvîntul *zbiĉ* Urn VI, P IV, Lv II, DM IV, DB III, Bn IV, V VI, Uc II, *vírvu zbíĉului* P IV.

Afereză: *cóper'* (1, 2), *cópere, coperím, coperít, cópere* Urn IV, L I, P IV, I III, Lv II, DM IV, DB II, C VI, Bn I, *coperíș* Urn VI, Lv I, A VI, DM V, DB II. Alături de acestea s-au înregistrat însă și forme cu *a-*: *acóper, acóper', acópere, acoperím, acoperít* J VI, *acoperíș* B II, A III, C VI, J III, V.

Epenteză. Un exemplu de epenteza lui *c* în grupul *sl* ne oferă *i̯ęscăle* CN IV, L II, P IV, LV II, A II, DM IV, VL IV, Ld III, Uc Pş I. Densusianu o explică în felul următor : prin intercalarea lui *c* între *s* şi *l* a rezultat **i̯ęscle* şi mai tîrziu între *c* şi *l* s-a produs epenteza vocalei *ă*. La A II, însă, anchetatorii au înregistrat şi forma *i̯ęscle* şi *i̯ęscăle*. În alte cazuri, epenteza lui *c* nu a fost constatată nici de către O. Densusianu în Ţara Haţegului şi nici de noi în Valea Jiului.

Metateză : *caprắst* „căpăstru" DM IV, C IV, J V, Bn I, IV, *proléca* „porecla" ALR I/835.

Grupurile *str*, *str'*, *ştr'*, devenite *st*, *sẗ*, *şẗ* : *al nost*, *a nǫstă*, *ai̯ noşẗ*, *ale nǫsẗĕ* CN IV, Urn IV, B V, L I, I III, LV II, DB II, C VI, J IV, Bn I, *al vost*, *a vᵘǫstă*, *ai̯ voşẗ*, *ale vᵘåsẗĕ* CN IV, Urn IV, B V, L I, I III, LV II, DB II, C IV, J IV, Bn I.

Transformări ale unor grupuri de consoane : *hń* > *mń* : *cóm'i ĕ* Urn I, B I, L I, *comnări̯i̯ĕ* Bn IV ; *v'i* > *m'i* : *pim'iţă* ALR I/835, Urn I, I III, LV I, ALR I/831, A IX, DM V, RB V. În unele cazuri grupul *m'i* rezultat din *v'i* a fost redus la *m* : *pímiţă* (*pémiţă*) CN V, VII, Urn II, VI, L I, P IV, A III, VI, DB II, C VI, J III, V, Bn I, IV, V VII ; *cń* > *m'i* : *pom'ięşẗĕ* ALR I/831, *să tom'ięşẗĕ* ALR II/833 ; *scr* > *scl* : *sclinẗit* CN VII, Urn I, II, A IX.

OBSERVAŢII FONOLOGICE

FONEMELE VOCALICE

Numeroasele nuanţe vocalice ale graiului din Valea Jiului se pot reduce uşor la zece vocale care pot fi cuprinse într-un sistem triunghiular, prezentînd patru grade de deschidere şi trei serii de localizare : seria anterioară, cu trei grade de deschidere *i*, *e*, *ę* ; seria centrală, cu patru grade de deschidere *î*, *ă*, *ą̆*, *a* şi seria posterioară, cu trei grade de deschidere *u*, *o*, *ǫ*.

Triunghiul vocalic caracteristic al graiului din Valea Jiului are aspectul următor :

```
i     î     u
  e   ă   o
    ę ą̆ ǫ
      a
```

Nu toate aceste vocale-tip pot fi însă considerate foneme.

Vocalele din perechile [*i*-*î*], [*e*-*ă*], [*ę*-*ą̆*] se găsesc în distribuţie complementară : *i*, *e*, *ę* după consoane cu timbru palatal (palatale sau palatalizate), iar *î*, *ă*, *ą̆* după consoane cu timbru velar. În felul acesta fonemele vocalice de gradul al II-lea, al III-lea şi al IV-lea de plenitudine vocală se împart în două serii : seria celor trei foneme vocalice nelabializate şi seria celor trei foneme vocalice labializate.

Așadar, graiul din Valea Jiului posedă șapte foneme vocalice care se grupează într-un triunghi vocalic, avînd aspectul următor :

i/î u
e/ă o
ę/ą ǫ
a

E de remarcat că fonemul vocalic de gradul al III-lea de plenitudine vocală a fost notat de anchetatori după consoane cu timbru palatal nu numai [e], ci și [ĕ] și chiar [ă].

O distribuție complementară identică prezintă și perechea constituită din diftongul notat, după consoană, [ᵉa, ęa, ia, i̯a] și vocala [a]. Diftongul apare după consoane cu timbru palatal, iar [a] după consoane cu timbru velar. Trebuie precizat însă că anchetatorii au notat un [a] și după consoanele palatale (care au luat naștere în urma muierii mutative). O. Densusianu a notat și în aceste cazuri diftong.

Trebuie subliniat că toate fonemele vocalice de gradul al II-lea și al III-lea de deschidere se realizează, adeseori, sub forma unor diftongi :

[i̯e, ⁱe, i̯ę, ⁱę, ⁱ, i̯ĕ, ⁱă, i̯ă, ᵘo, u̯o, ^u̯ă^o, ^u̯o^ă, u̯ă ᵘǫ, u̯ǫ, ᵘå, u̯å] etc.

Vocalele de tipul [ę], [ą] nu pot fi considerate variante poziționale față de [e], [ă], deoarece în perechi minimale de felul lui [ved″ém] (prez.) — [ved″ę́m] (imperf.), [îŋgrășám] (prez.) — [îŋgrășám] (imperf.) au valoare distinctivă.

Sistemul acesta vocalic este valabil pentru toate grupurile de graiuri din Valea Jiului.

FONEMELE CONSONANTICE

Consonantismul graiului din Valea Jiului prezintă opoziția dintre consoanele cu timbru palatal și consoanele cu timbru velar. Consoanele cu timbru palatal sînt fie palatalizate (diezate), ca de exemplu /p' m' f' v' l' r'/, fie palatale (în urma muierii mutative), ca de pildă / t' d' n' /, realizate ca dorsopalatale : [t″ d″ n′].

Deși consoanele palatalizate / t' d' n'/ au suferit, în graiul Văii Jiului, muierea mutativă, devenind dorsopalatale, din punct de vedere fonologic ele nu prezintă nici o deosebire față de celelalte consoane cu colorațiune palatală ca de exemplu / p' b' m'/ etc. a căror articulație specifică nu s-a alterat. La fel ca /t'/ (*t* diezat) din limba literară, care prezintă numai o ușoară palatalizare — în sensul lățirii zonei de contact dintre coroana limbii și palat —, dar al cărui timbru palatal e foarte perceptibil și fără nici o muiere mutativă, și /t′/ (*t* palatal) din Valea Jiului se opune fonemului consonantic /t/ (*t* nediezat și nepalatal), deosebind prin această opoziție atît cuvinte, cît și forme gramaticale [9].

---

[9] În legătură cu identitatea, din punct de vedere fonologic, a consoanelor cu colorațiune palatală (diezate) /p' b' m'/ etc. și a consoanelor muiate (dorsopalatale) vezi acad. E. Petrovici, *Probleme de fonologie*, în SCL VIII, 1957, 1, p. 63 și urm. ; Gr. Rusu, *Consoane dorsopalatale (muiate) și corelația de palatalizare (diezare)*, în CL III, 1958, p. 143 și urm.

După numărul fonemelor consonantice care participă la corelația de diezare (palatalizare), graiul din Valea Jiului se împarte în trei grupuri :

Grupul I, în care intră localitățile Cîmpul-lui-Neag, Uricani, Bărbăteni, Lupeni, Paroșeni, Jiu—Coroiești, Iscroni, Aninoasa, Dealul Babii, Petroșani și Vulcan are următoarele perechi de foneme consonantice nediezate și diezate : /p /—/ p'/, /b /—/ b'/, /m /—/ m'/, /f /—/f' /, /v /—/v' /, /t /—/t' /, /d /—/d' /, /n /—/ń /, /l /—/ l'/, /r /—/r' /.

Grupul al II-lea, format din localitățile Livezeni, Dîlja Mare și Jieț, prezintă următoarele perechi de foneme consonantice : /p /—/p' /, /b /—/b' /, /m /—/m' /, /f/—/f' /, /v /— /v' /, /t / — /t' /, /d /—/d' /, /n /—/ ń /, /l /—/l' /, /r /—/r' /.

Grupul al III-lea, care cuprinde localitățile Dîlja Mică, Bănița și Cimpa posedă următoarele perechi de foneme consonantice : /p /—/p' /, /b /—/b' /, /m /—/m' /, /v /—/v' /, /t /—/t' /, /d /— /d' /, /n / —/ń /, /l / — /l' /, /r /—/r' /.

Trebuie să precizăm faptul că fonemele consonantice diezate /p' /, /b' /, /m' /, din grupul al II-lea și /p' /, /b' /, /m' /, /v' / din grupul al III-lea nu se întîlnesc în poziție finală, ci numai înaintea vocalei /a / și într-un număr mic de cuvinte : [pẹánă], [pẹáră], [șpẹárgă], [obẹádă], [mẹásă], [pomẹánă], [vẹádră], [vẹárgă], [vi̯árză], [nicovẹálă], [turbi̯ază], [lúmi̯a], [să mẹárgă]. Ele se opun corespondentelor lor nediezate /p /, /b /, /m /, /v / numai în cadrul silabelor, ca de exemplu : /p'ană/—/parte /, /ob'adă/—/(o) bate /, /m'asă/—/mamă /, /v'adră /—/varsă/. Am găsit o singură pereche minimală, /pară/ „să i se pară" — /p'ară/ „pară", în care opoziția /p /—/p' / are valoare distinctivă, deosebind două cuvinte. Prin urmare randamentul fonologic al opozițiilor dintre consoanele /p /—/p' /, /b /—/b' /, /m /—/m' /, /v /—/v' / este, în grupurile al II-lea și al III-lea din graiul Văii Jiului foarte redus. De asemenea e mai redus decît în limba literară, în toată regiunea, randamentul fonologic al opoziției /r /—/r' /, deoarece cuvintele terminate în sufixele *-ar*, *-or*, *-er* au /r' / (*r* diezat) atît la singular, cît și la plural : [armăsár^i-r^i], [birjár^i-r^i], [boi̯ár^i-r^i], [căldărár^i-r^i], [cojocár^i-r^i], [duld"ér^i-r^i], [munčitór^i-r^i], [ńegustor^i-r^i] etc.

După numărul și felul unor foneme consonantice cu timbru palatal, grupul al III-lea al graiului din Valea Jiului se împarte în alte două subgrupuri : unul, în care intră localitățile Dîlja Mică și Bănița, posedă două foneme consonantice inexistente în limba literară și în unele graiuri regionale, anume fricativele palatale /χ́/ și /γ́/, provenite din /f / și /v /, urmate de iod sau de *i* (< lat. *ī*), prin palatalizare, notate în transcriere fonetică [h'], [y] : [h'er], [h'in/, [h'ínă], [yẹ́rme], [yĕzure], [yis] „vis" etc. Al doilea subgrup în care intră numai Cimpa unde din aceleași foneme (/f' /, /v' /) s-au dezvoltat, prin palatalizare, fonemele /ś/, / ź /. Acestea nu reprezintă numai pe /f' /, /v' /, ci în ele s-au confundat mai multe foneme. Astfel în / ŝ /, notat [ś] sau [ŝ], s-au confundat atît /f' / urmat de iod sau de *i*, cît și /č /. Iată cîteva exemple : [bel úg] „belciug", [búśum] „bucium", [butúś] „butuci", [ẹre] „cere", [śínă]„cină", [śĕr] „fier", [śĕrb] „fierb", [śẹre] „fiere", [śir] „fir", [śínă] „fină" etc. Această

confuzie a dat naștere unor omonime : [śĕr] = *cer* și *fier* ; [śẹre] = *cere* și *fiere*, iar forma [śînă] înseamnă atît *cină*, cît și *fină*.

Fonemul /ź/, notat [ź] sau /ź/, corespunde lui /ĝ/, lui /v' / urmat de iod sau de *i* și lui /j / din elementele de origine latină : [cîrlíźe] ,,cîrlige'', [mẹrźĕ] ,,merge'', [sîźĕ] ,,sînge'', [źĕr] ,,ger'', [źẹrme] ,,vierme'', [źer] ,,vier'', [źoc] ,,joc'', [źúd''ĕcă] ,,judecă'', [źug] ,,jug'' etc. Și în cazul acesta apar o serie de omonimii : [źĕr], de pildă reprezintă atît substantivul *ger*, cît și substantivul *vier*. Frecvența fonemelor / ś/, /ź /, care, după cum am văzut, corespund la cîte două sau trei foneme din limba literară, este foarte mare în graiul din Cimpa.

O frecvență asemănătoare are în Valea Jiului, în toate grupurile de graiuri, fonemul /ń /, deoarece vechiul *n* palatal de origine romanică sau slavă nu a trecut la iod ca în limba literară și ca în majoritatea graiurilor dacoromîne, ci se păstrează pînă astăzi : [călcíń (călcíńĕ)], [căpătíń], [cuń ; cúńĕ], [cláńĕ ; clăń] etc. La aceasta se mai adaugă și unele împrumuturi din limba maghiară : [badíń].

Menținerea lui /ń / a făcut să se păstreze opoziția /n /—/ń/ pentru a deosebi pers. I indic. prez. de pers. a II-a și pers. I conj. prez. de pers. a II-a : [pun—puń], [rămîn—rămîń], [spun—spuń], [țîn—țîń], [vin—viń], [să rămîn—să rămîń], [să spun—să spuń], [să țîn—să țîń], [să vin— să viń] etc. Limba literară și cele mai multe graiuri regionale, după cum se știe, pentru a deosebi aceste forme, utilizează alternanța /n /—/y /.

Într-o epocă destul de recentă (prin sec. XVII sau XVIII) lui *ń* din romanică sau din slavă i s-a adăugat și *n* palatalizat, provenit dintr-un *n* urmat de *e* sau *i*, confundîndu-se în același fonem, /ń/ : [aluńíș], [bîrńĕ], [cíńepă], [míńĕ], [ńĕgru] etc.

Frecvența lui /ń / a crescut, în Valea Jiului, și datorită trecerii lui *m* urmat de iod sau *i* (< lat. *ī*, sl. *i*) sau în poziție finală, la /mń / : [amńáz], [dumńítru], [lumńínă], [mńálă], [mńel] [pomń] etc.

Lipsa fonemelor consonantice diezate /z'/, /ț'/, /s'/, /ș'/ are importante repercusiuni în morfologie. Astfel, formele nearticulate de singular și plural ale substantivelor și adjectivelor masculine, precum și acelea de pers. I și pers. a II-a sg. ale prezentului indicativ cu radicalul terminat în /ț /, /z /, /s /, /ș / sînt identice : [bulz] (sg. și pl.), [ĉuhuréz] (sg. și pl.), [mîz] (sg. și pl.), [sturz] (sg. și pl.), [colț] (sg. și pl.), [grăpez (1)—grăpez (2)], [cruț (1)—cruț (2)], [cosáș] (sg. și pl.), [arindáș] (sg. și pl.), [cocóș] (sg. și pl.), [ĉiréș] (sg. și pl.) etc.

De asemenea, sînt identice, în acest grai, și formele de sg. și pl. ale substantivelor feminine, precum și pers. a III-a sg. a prezentului indicativ și conjunctiv la conjugarea I cu radicalul terminat în aceleași consoane : [búză] (sg. și pl.), [frûză] (sg. și pl.), [mîză] (sg. și pl.), [cărúță] (sg. și pl.), [miță] (sg. și pl.), [spíță] (sg. și pl.), [(el) crúță—(el să) crúță], [(el) lásă—(el să) lásă], [mu̯áșă] (sg. și pl.), [továrășă] (sg. și pl.), [(el) ŋgrášă—(el să) ŋgrášă] etc.

Din cauza contopirii lui /k'/ cu /t'/, forma [părẹt''ĕ] reprezintă atît substantivul *pereche*, cît și *perete*, forma [t''ámă] reprezintă pers. a III-a sg. și pl. de la verb. *a chema* și subst. *teamă*, forma [t''ĕm] înseamnă *chem*

și *tem* (de la *a se teme*), iar forma [t″ẹi̯] reprezintă substantivul *tei* și forma de pl. de la *cheia* etc.

În graiul Văii Jiului nu există consoane labializate (rotunjite) ca foneme autonome din punct de vedere fonologic, deoarece în sistemul vocalic al acestui grai trebuie presupusă existența unui fonem vocalic /ǫ /, corespunzînd, în seria vocalelor rotunjite, lui /ę /, /ą̆ / (*e*, *ă* deschiși) din seria vocalelor nerotunjite. Fonemul acesta vocalic se realizează ca [ᵘǫ, u̯ǫ, ᵘå, u̯å], deci cu o rotunjire mai puternică decît aceea a vocalelor următoare.

Dacă am admite că un cuvînt notat de anchetatori [tu̯åtă] sau chiar [tu̯átă] constituie o pereche minimală cu [tată], de care se deosebește printr-un *t* rotunjit (bemolat), atunci sistemul vocalic din Valea Jiului ar fi asimetric, cazierul vocalei rotunjite de gradul al II-lea de plenitudinea vocală rămînînd gol.

Martie 1964

Institutul de lingvistică, Cluj,
Emil Racoviță 21

OBSERVAȚII ASUPRA DEBITULUI VORBIRII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU

1. Debitul vorbirii face parte dintre elementele care caracterizează fonetic o limbă în raport cu altele. Studierea debitului limbii române nu a reținut pînă acum atenția cercetătorilor [1].

Definim *debitul vorbirii* prin raportul dintre timp și unitatea de măsură a vorbirii și anume prin numărul de silabe rostite într-o secundă. Stabilirea unității de măsurare a debitului comportă unele discuții. Cercetătorii au propus elemente diferite : fie sunetul (Otto von Essen ; L. Hegedüs) [2], fie silaba (Hetty A. Huygens - Wijma ; I. Fónagy și K. Magdics) [3], fie chiar morfemul (H. Karlgren) [4]. În lucrarea noastră, considerăm ca unitate de măsură *silaba* [5], pornind de la observația că ritmul vorbirii se bazează pe o înșiruire de silabe într-un flux continuu și nu pe alăturea unor sunete izolate. Avem în vedere că atît delimitarea diverselor sunete ca unități, cît și a morfemelor (inegale, ca număr de foneme), pun unele probleme pentru limba română. Silaba presupune mai puține discuții, cel puțin cînd trebuie să stabilim *numărul* de unități pe care le luăm în considerație.

---

[1] Acest aspect a fost mai puțin studiat și de cercetătorii altor limbi. „Tempo-ul mediu al unor segmente mai mari a fost menționat de cei mai mulți cercetători în treacăt" (H. Karlgren, *Speach Rate and Information Theory* [în] *Proceedings of the Fourth International Congress of Phonetic Sciences*, Helsinki, 1961, Mo, Haga, 1962, p. 671.

[2] Otto von Essen, *Sprechtempo als Ausdruck psychischen Geschehens* [în] „*Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*", 5–6, 1959, p. 317–338 ; L. Hegedüs, Sprechtempoanalysen im Ungarischen, 1, 1957, p. 8–20.

[3] Hetty A. Huygens-Wijma, *Facteurs de temps du débit, d'après l'emploi de la langue et les qualités biologiques*, [în] *Proceedings of the Third International Congress of Phonetic Sciences, Ghent, 1938*, Ghent, 1939, p. 465–473 ; I. Fónágy și K. Magdics, *Speed of Utterance in Phrases of Different Length* [în] „*Language and Speach*", vol. 3, part. 4, oct.-dec. 1960, p. 179–192.

[4] H. Karlgren, *art. cit.*, p. 672.

[5] Cf. și R. H. Stetson, *Motor Phonetics*, Amsterdam, 1951, p. 80.

2. Materialul la care ne referim în lucrarea de față este limitat. El cuprinde numai texte citite și anume, buletine radiodifuzate. Subiectele care au citit textele — bărbați și femei — sînt crainici, deci persoane cu o anumită deprindere de lectură, avînd o ,,dozare'' a debitului care să asigure audierea textelor în cele mai bune condiții. Această delimitare a studiului nostru pornește de la faptul cunoscut, că debitul vorbirii prezintă destul de multe diferențe atît de la o persoană la alta, cît și la aceeași persoană în funcție de diverse dispoziții, de schimbarea ambianței etc. [6]. De aceea, am căutat să grupăm subiecte cît mai omogene și care să fie înregistrate în condiții cît mai asemănătoare. Textele citite fac parte, de asemenea, dintr-o categorie în care rolul elementelor afective, emoționale, este redus.

Am înregistrat 12 texte : un radiojurnal și două buletine de știri ; trei buletine medicale (emisiunea ,,Sfatul medicului'') ; trei buletine sportive (emisiunea ,,Sport'') ; trei buletine meteorologice.

Durata textelor este următoarea :

(I) radiojurnal 6′8″	(I) buletin sportiv 7′30″
(II) buletin de știri 4′39″	(II) buletin sportiv 7′56″
(III) buletin de știri 11′11″	(III) buletin sportiv 9′51″
(I) buletin medical 3′52″	(I) buletin meteorologic 61″
(II) buletin medical 4′10″	(II) buletin meteorologic 71″
(III) buletin medical 3′42″	(III) buletin meteorologic 51″

Total : 3722 secunde (= 62′2″ = 1 h 2′2″).

Am utilizat cîte trei texte din fiecare categorie pentru a putea avea cîteva elemente generale, care să ne permită stabilirea unei medii a datelor.

3. Înregistrarea celor 12 texte pe benzi de magnetofon s-a făcut în Laboratorul Centrului de cercetări fonetice și dialectale, în lunile iulie-august 1963. Măsurarea duratei s-a făcut prin cronometrare.

Pentru interpretarea datelor, am împărțit fiecare text în segmente componente (= fraze), criteriul frazării fiind intonația. În acest sens, am considerat sfîrșitul unei fraze coincident cu sfîrșitul unui contur intonațional, marcat de o pauză finală [7]. Facem această precizare de metodă, întrucît, la unii autori apar și alte unități componente, avînd drept criteriu al segmentării ritmicitatea [8].

În cazul cînd au fost necesare unități mai mici decît frazele (pentru a compara, de exemplu, debitul în cadrul unei aceleiași fraze) am luat în considerație secvențe compuse dintr-un anumit număr de silabe (incluzînd unul sau mai multe cuvinte, după cum era cazul).

---

[6] Hetty A. Huygens-Wijma, *art. cit.*, p. 465 ; Otto von Essen, *art. cit.*, p. 317 ; L. Hegedüs, *art. cit.*, p. 8.

[7] Folosim termenul *pauză finală* — în sensul dat de K. L. Pike, *The Intonation of American English*, Ann Arbor, 1945, p. 31 : o pauză care arată că vorbitorul încheie un enunț.

[8] Cf. de exemplu : *stress-groups* — la Cécile Verreecken, *Stress-Groups* [în] : *Proceedings of the Third International Congress of Phonetic Sciences, Ghent, 1938*. Ghent, 1939, p. 248—249 ; *rhythmical period* — la I. Fónágy și K. Magdics, *art. cit.* p. 180 ; *Atemgruppe* — la I. Fónágy, *Die Silbenzahl der ungarischen Wörter in der Rede* [în] ,,Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung'' 1, 1961, p. 92.

4. Dintre numeroasele probleme pe care le ridică studiul debitului într-o limbă, materialul de faţă, limitat la un singur sector, pune în evidenţă numai cîteva aspecte.

4.1. Ne propunem să urmărim în ce măsură există o variaţie mare a debitului verbal, de la o persoană la alta, sau la aceeaşi persoană în cadrul aceluiaşi text şi în ce măsură există asemănări în viteza vorbirii — respectiv aceeaşi viteză pentru unităţi egale, chiar la persoane diferite.

Am comparat următoarele fraze, identice, dar rostite de persoane diferite şi am obţinut rezultatele următoare :

— *Institutul meteorologic comunică starea timpului* (în toate cele trei buletine meteorologice) : 19 silabe — 3 secunde ;

— *Timpul probabil* (idem) : 5 silabe — 1 sec. ;

— *Aţi ascultat emisiunea* : *Sport* (în toate cele 3 buletine sportive) : 9 silabe — 1 sec. ;

— *Sfatul medicului* (în cele 3 buletine medicale) : 6 silabe — 1 sec.

— *Am transmis „Sfatul medicului"* (idem) : 9 silabe — 2 sec.

— *Pe scurt, din cuprins* (în 2 buletine de ştiri) : 5 silabe — 1 sec.

Compararea frazelor respectiv indică o durată identică pentru unităţi identice.

Am adăugat la acestea, analiza unor fraze diferite ca elemente componente (alte enunţuri), dar alcătuite din acelaşi număr de silabe şi am obţinut rezultatele următoare :

Există o serie de fraze, egale ca număr de silabe, care sînt rostite în aceeaşi durată, fie în cadrul unui aceluiaşi text, fie chiar în cadrul a două texte şi la subiecte diferite.

De exemplu :

— *Intrată în funcţiune, noua maşină produce zilnic, în cantităţi duble în comparaţie cu maşinile de pînă acum, piese de sîrmă, necesare construcţiilor de locuinţe.* Şi : *Astfel, au fost efectuate lucrări pentru înfrumuseţarea oraşului, recuperarea materialului rezultat din demolări şi pregătirea terenurilor pentru noile construcţii.* (Radiojurnal) : 57 silabe — 10 sec.

— *Deformaţiunile dentare şi maxilare la copii.* Şi : *Nici un aliment nu este atît de complex ca laptele.* (Sfatul medicului I) : 17 silabe — 3 sec.

— *Este bine să cunoaştem la timp aceste deformaţiuni, pentru a putea interveni înainte ca efectul fizionomic să devină prea accentuat.* Şi : *Transformarea laptelui în derivate se bazează pe scoaterea anumitor componenţi prin diferite procedee sau cu aparate speciale.* (Sfatul medicului II) 46 silabe — 8 sec.

— *Cerul a fost variabil.* Şi : *Cerul va fi variabil.* (Buletin meteorologic III) : 7 silabe — 1 sec.

— *Tinerii jucători români au dispus cu 4 la 3 de echipa Republicii Democrate Germane.* Şi : *Ea a realizat în proba de o sută metri — spate, timpul de 1 minut 9 secunde 6 zecimi.* (Buletin sportiv II) : 31 silabe — 5 sec. etc.

Exemplele de acest fel se pot înmulţi, arătînd că, deşi viteza vorbirii variază în funcţie de factori diverşi, există şi unele elemente prin care ea nu rămîne numai un fapt individual. Putem astfel observa cores-

pondenţe mai generale între numărul de unităţi de vorbire şi durată. Evident, nu vom putea deduce din datele de mai sus regula că toate frazele de aceeaşi lungime se rostesc în aceeaşi durată de timp, dar vom putea determina o *medie* a timpului frazelor de lungime egală (pentru categoria de texte studiate de noi).

Am urmărit raportul timp (secunde), /număr de silabe/ viteză a vorbirii — în textele : buletin de ştiri (III), buletin sportiv (I), buletin sportiv (III), buletin meteorologic (I, II, III), buletin medical (I, II), — alegînd un număr de fraze aproximativ egal din fiecare tip de texte, pentru a avea date comparabile.

Am trasat graficul : *timp* — funcţie de *numărul de silabe*.

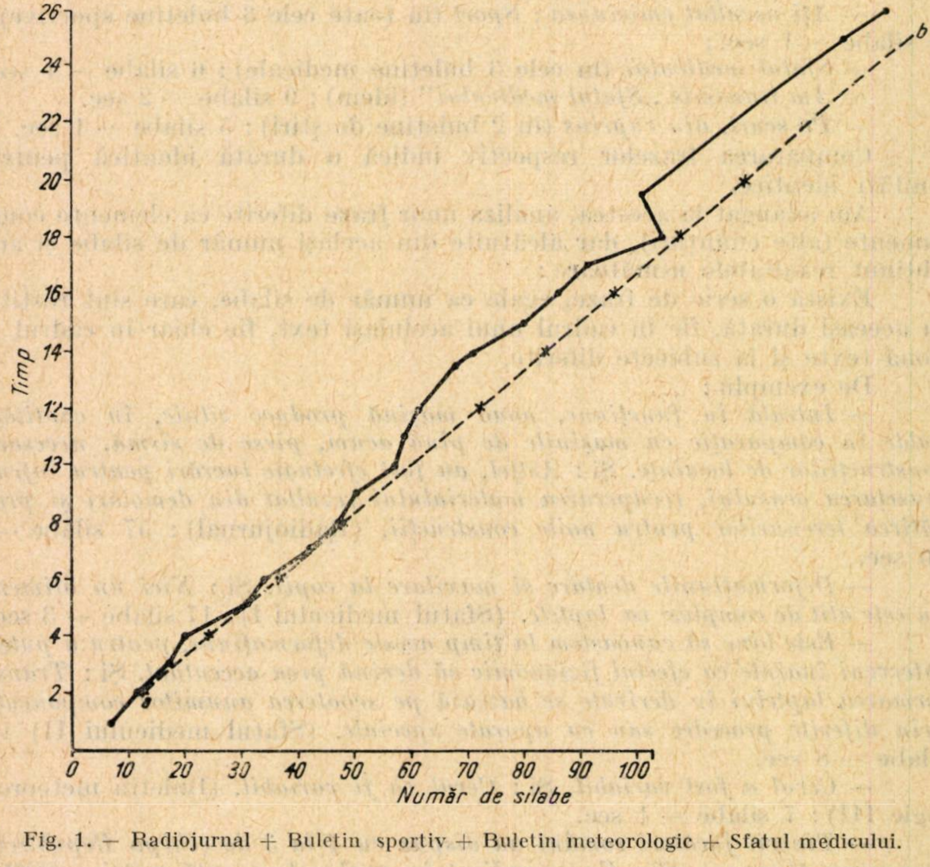

Fig. 1. — Radiojurnal + Buletin sportiv + Buletin meteorologic + Sfatul medicului.

În acest grafic am înscris valorile medii care rezultă, respectiv din textele de mai sus. Din acest grafic se constată că aspectul curbelor este linear (cu excepţia unor fluctuaţii inerente care se datoresc particularităţilor individuale ale vorbitorilor), timpul în care se rosteşte o frază fiind direct proporţional cu lungimea frazei. Viteza medie de rostire a frazei

fiind dată tocmai de raportul dintre numărul de silabe şi timp, ea este reprezentată de panta curbei în punctele pentru care o calculăm. Dat fiind caracterul linear al graficului, rezultă că panta este aceeaşi în toate punctele, deci viteza de rostire este aceeaşi. În cazul cînd variaţia liberă s-ar produce uniform (n-ar avea loc fluctuaţiile menţionate), reprezentarea grafică în planul timp — număr de silabe ar fi o dreaptă (ridicată de noi printr-o linie punctată), cum rezultă din ecuaţia :

$$\text{viteză} = \frac{\text{număr de silabe}}{\text{timp}} = \text{constant}$$

Panta dreptei ar fi dată de : $\text{tg. } \alpha = \frac{\text{număr de silabe}}{\text{timp}} = \text{viteză}.$

Pentru o analiză mai completă este utilă reprezentarea grafică a *vitezei* — funcţie de *numărul de silabe.*

Aceste grafice pun în evidenţă următoarele : la un număr de silabe mai mic, viteza este mai mică, iar la un număr de silabe mai mare, viteza creşte [9]. Am înscris în aceste grafice o variaţie a numărului de silabe de la 1 pînă la 150. Pe prima parte a intervalului (aproximativ pe o jumătate din intervalul studiat), viteza de rostire a silabelor variază, menţinîndu-se însă în jurul unei *valori medii* (6 silabe/sec.) — pe care am indicat-o printr-o dreaptă punctată, paralelă cu axa numărului de silabe. Desigur, viteza nu rămîne exact la aceleaşi valori pe tot intervalul menţionat, ci are valori în plus sau în minus (între 4 şi 8, deci ± 2 silabe/sec.). Se observă că această variaţie este mult mai marcată în prima parte a intervalului (10—60 silabe), în partea a doua variaţiile fiind mult mai mici. Pe intervalul 1—10 silabe, viteza variază în mod sensibil (acest lucru nu apărea suficient de clar în datele graficelor : timp — număr de silabe) — şi are loc întreaga variaţie, pînă la atingerea valorii medii (respectiv 1—6), după care se produce procesul de egalizare menţionat. Rezultă : o variaţie proporţională a vitezei, în funcţie de numărul de silabe ; media vitezei de vorbire — 6 silabe/sec. ; rostirea frazelor de aceeaşi lungime aproximativ în aceeaşi durată de timp.

4.2. Am urmărit, de asemenea, variaţia debitului în cadrul aceleiaşi fraze, la unul şi acelaşi subiect. Pentru aceasta, am subîmpărţit fraza în secvenţe de lungime egală şi am comparat secvenţa cu care începe o frază cu secvenţa care încheie o frază. Exemplele extrase din materialul de faţă ne-au dat următoarele rezultate :

Prima a avut loc [secvenţa iniţială] — 6 silabe — 1 sec. — / *ţărilor nordice* [secvenţa finală] — 6 silabe — 1 sec. (Buletin sportiv I).

— *În cursul zilei de azi* [id.] — 7 silabe — 1 sec. — / *cu cerul mai mult noros* [id.] — 7 silabe — 1 sec. (Buletin meteorologic I).

— *Întîlnim uneori la adulţi* [id.] — 9 silabe — 2 sec. — /*în perioada copilăriei* [id.] — 9 silabe — 2 sec. — (Buletin medical I).

---

[9] Unii cercetători, observînd această tendinţă de egalizare a duratei în fraze mai lungi şi mai scurte — *în vorbire* — au numit-o „lege a egalizării", formulînd-o ca : încercarea involuntară a vorbitorilor de a rosti fraze lungi şi fraze scurte într-un timp aproximativ egal (deci, de a rosti frazele lungi mai repede). I. Fónagy şi K. Magdics, *art. cit.*, p. 179.

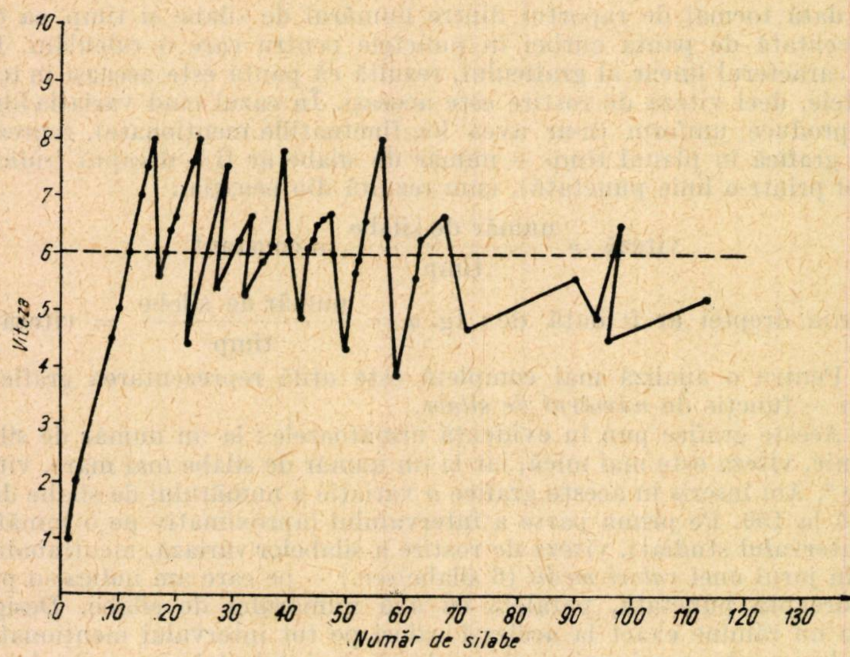

Fig. 2. — Buletin sportiv.

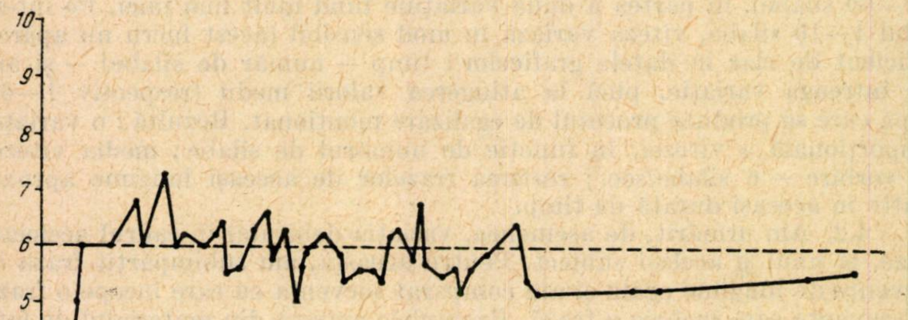

Fig. 3. — Radiojurnal.

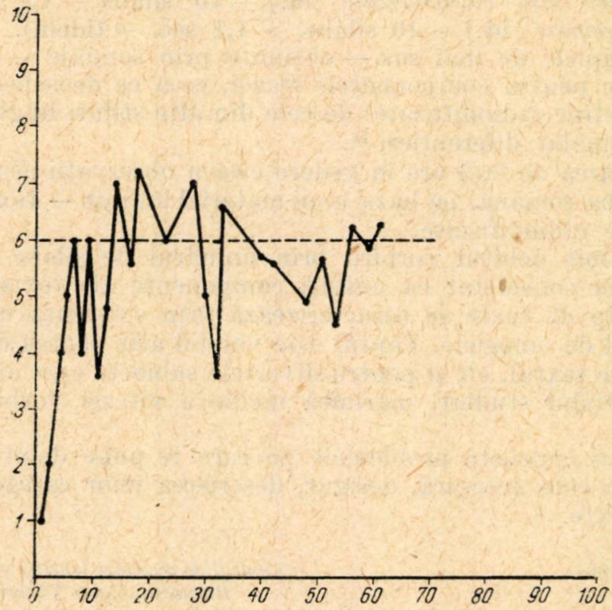

Fig. 4. — Buletin meteorologic.

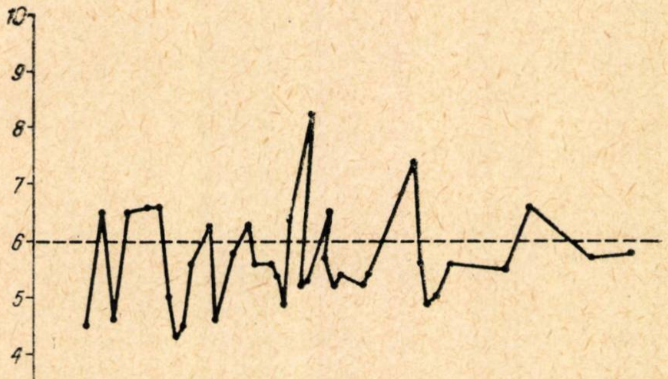

Fig. 5. — Sfatul medicului.

— *Acestea sînt caracterizate* [id.] — 10 silabe — 1,1 sec. — sau *a osului în întregime* [id.] — 10 silabe, — 1,1 sec. — (idem).

În exemplele de mai sus — obținute prin sondaje — există o egalitate de timp pentru componentele frazei, ceea ce deosebește textele de acest fel (buletine radiodifuzate) de cele din alte stiluri lingvistice, pentru care s-au semnalat diferențieri [10].

5. Lucrarea de față are în vedere cîteva observații asupra debitului verbal în limba română, pe baza unui material limitat — textele cercetate fiind buletine radiodifuzate.

Am definit debitul vorbirii prin numărul de silabe rostite într-o secundă și am considerat ca unități componente ale textelor — frazele.

Acest tip de texte se caracterizează prin existența unei viteze de vorbire destul de omogene. Faptul este valabil atît pentru diversele părți care alcătuiesc textul, cît și pentru diversele subiecte care au citit textele. Pentru materialul studiat, mărimea medie a vitezei vorbirii este 6 silabe/sec.

Pentru a cunoaște problemele pe care le pune debitul vorbirii în limba română este necesară, desigur, descrierea unor categorii mult mai variate de texte.

Ianuarie 1964

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

[10] Cf. Cécile Verreecken, *art. cit.*, p. 251 ; L. Hegedüs, *art. cit.*, p. 12.

UN ASPECT AL DERIVĂRII REGRESIVE POSTSUBSTANTIVALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ: NUME DE ARBORI ȘI ARBUȘTI FRUCTIFERI

DE

TH. HRISTEA

I

Înțelegem prin **derivare regresivă postsubstantivală** formarea unui cuvînt nou de la un substantiv, prin suprimarea unui afix. În limba română, formațiile regresive postsubstantivale sînt construite exclusiv prin suprimarea unui sufix lexical sau a unei desinențe, care se identifică formal cu un morfem de ordinul afixelor derivate (de ex. -ă sau -ie).

În funcție de categoria lexico-gramaticală căreia îi aparține cuvîntul nou creat există, în limba română, trei tipuri fundamentale de derivare regresivă postsubstantivală:

A. SUBST. < SUBST.: *mașter* „tată vitreg" (< *mașteră*); *papetar* (< *papetărie*) etc.;

B. VERB < SUBST.: *aloca* (< *alocație*); *picta* (< *pictor*) etc.

C. ADJ. < SUBST.: *aspid* < *aspidă* (în DA, s. v.) sau *fecior* „fecioresc" (< *fecioară*):

> „Și-n sîni *feciori* a scăpărat scînteia.
> — Cuminecă-se roaba ta, Femeia" [1].

În cele ce urmează ne vom ocupa de un aspect particular al primului tip de derivare regresivă postsubstantivală (**A**). E vorba de formarea celor mai multe nume de arbori și arbuști fructiferi de la numele fructului, prin suprimarea morfemului -ă (semnul distinctiv al majorității substantivelor feminine și cel mai răspîndit sufix moțional al limbii române).

---

[1] Tudor Arghezi, *Versuri*, București, 1959, p. 283.

Pentru a înțelege mai bine acest tip de derivare, realizată în sens invers, e necesar să precizăm că româna a moștenit din latina tîrzie următorul model, pe care apoi l-a generalizat :

cireș (< *ceresius*) [2] — **cireașă** (< *ceresia*).
corn (< *cornus*) — **coarnă** (< *corna*, pl. lui *cornum* „coarnă").
păr (< *pĭrus*) — **pară** (< *pĭra*, pl. lui *pĭrum* „pară").
piersic (< *pĕrsĭcus*) [3] — ***piersică*** (< *pĕrsĭca*, pl. lui *pĕrsĭcum* „piersică").
prun (< *prūnus*) — **prună** (< *pruna*, pl. lui *prunum* „prună").
pom (< *pomus*) — **poamă** (< *poma*, pl. devenit sg. fem. al lui *pomum* „fruct").

Prin analogie cu aceste perechi, destul de numeroase, se vor fi format cîteva nume de arbori, de arbuști și chiar de plante cu fructe comestibile. Din diferite motive, numele acestora nu pot fi explicate prin latină. Denumirile fructelor se explică însă fără nici o dificultate serioasă, pornindu-se de la diverse prototipuri latinești, atestate sau neatestate. Astfel *alună* a fost interpretat în mod convingător ca un continuator al lat. **abellona*, cu schimb de sufix (*-ona*) din *nux abellāna*. Cuvîntul e atestat și singur (*abellana*), cu sensul fr. *noisette* „alună". Dintre variantele atestate mai notăm pe *avellana* și *ăbellina*. Întrucît presupusul **abellona* are mulți continuatori în idiomurile romanice (pentru care vezi REW, nr. 17, CDDE, nr. 51 și DA, s.v.), considerăm că reconstrucția este justificată [4]. Spre deosebire de *alună*, a cărei origine latină pare incontestabilă, **alun** nu poate fi explicat decît de la numele fructului, prin suprimarea lui *-ă* și după analogia celorlalte numiri de pomi (HEM, DA, CADE, DM, s.v. etc.) [5].

Dacă în cazul lui *alun* lingviștii (și mai ales lexicografii noștri) procedează, în general, corect, deducîndu-l din *alună*, cînd e vorba de **nuc**, îi dau acestui cuvînt explicații neconvingătoare sau insuficiente. Astfel, după CDDE, nr. 1252 atît *nuc* cît și *nucă* provin din lat. *nŭx*, *nŭcem* (prin intermediul lui **nuce*). W. Meyer-Lübke (REW, nr. 6009) explică și el ambele cuvinte românești prin lat. *nŭx*, *nŭce*, tradus numai prin „Nuß", deși în realitate avea și sensul germ. „Nußbaum" [6]. Șăineanu (DU, s.v.) pornește de la un etimom neatestat **nucus*, iar pe *nucă* îl consideră „o formă trasă din masc. *nuc*". La fel ca Șăineanu îl explică pe *nuc* și Walter Domaschke, într-un studiu consacrat elementelor de origine latină din

---

[2] În loc de *ceras(i)us*. Vezi CDDE, nr. 358 și Densusianu, ILR I, p. 57—58.

[3] Părerea lui C. von Sanzewitsch, din WJb, II, 1895, p. 207, după care rom. *piersic* provine din rusă, este, desigur, eronată. De fapt e vorba despre ucr. *персик*, care este indiscutabil un împrumut din română. Vezi și CDDE nr. 1387, col. 2.

[4] După CADE, s.v., *alună* provine chiar din lat. *abellana*! Dacă aceasta este realitatea, atunci ar trebui măcar admisă (pentru explicarea lui *u* în loc de *i*) intervenția etimologiei populare, care va fi apropiat cuvîntul în discuție de *lună*. În orice caz, *abellana* nu putea deveni, în mod normal, *alună*.

[5] *Alun* există și în aromână, unde se explică foarte ușor tot prin derivare regresivă. T. Papahagi, DDA, p. 86, îl deduce totuși din lat. **abellonus*.

[6] Și chiar sensul fr. *noisette* „alună" (Vezi Bloch-Wartburg, *Dict. étym. de la langue française*, ed. a III-a, 1960, s.v. *noix*.

vocabularul românesc, grupate pe serii semantice [7]. La o formă neatestată recurge, în ultima analiză, şi Tiktin, cînd spune că lat. *nux, -cis* a fost transformat în **nucus- *nuca*, după modelul lui *pĭrus — pĭra* (rom. *păr — pară*) [8].

Este adevărat că, în mod normal, *nuc* ar fi putut rezulta numai din lat. **nucus*, dar reconstrucţia nu se justifică, fiindcă nu are suport în nici o limbă romanică. De aceea Candrea preferă să explice cuvîntul în interiorul limbii române : [„refăcut din pl. *nuci*, sg. **nuce* < lat. *nux, nucem*]. Din cît am observat, niciodată însă numele pomului nu provine din forma lui de plural (şi mai ales de la pluralul fructului). În schimb se cunosc nenumărate exemple cînd denumirea arborelui provine din forma de singular a fructului. În afară de aceasta *nuc* e alt cuvînt decît *nucă* sau **nuce*. Or, după cum se ştie, de la pluralul unui cuvînt se reface aproape întotdeauna o variantă, nu o nouă unitate lexicală [9].

Şi S. Puşcariu consideră că *nuc* şi *nucă* au luat naştere pe teren românesc, după modelul celorlalte nume de arbori şi fructe, dar le deduce pe amîndouă direct din forma mai veche de sing. **nuce* (< lat. *nŭx, nŭcem*) [10]. O astfel de derivare este, de bună seamă, greu de imaginat. În realitate, lat. *nŭx, nŭcem* a dat mai întîi **nuce* (pl. *nuci*), ca şi *crux, crucem* > *cruce* (pl. *cruci*). Din pluralul mult folosit *nuci* s-a refăcut, prin analogie, *nucă*, aşa cum din *fălci* (pl. mai vechiului *falce* < lat. *falx, falcem*) s-a refăcut *falcă* [11]. Forma *nucă* a fost refăcută foarte de timpuriu, întrucît cea aşteptată (**nuce*) nu este atestată. În istroromână există însă *nucę* şi *nukę*, ceea ce ne îndreptăţeşte şi mai mult să credem că, înaintea lui *nucă*, s-a folosit, în dacoromână **nuce*. Din *nucă* a fost derivat *nuc*, după modelul perechilor *prun — prună; păr — pară* etc., în care atît numele pomului cît şi al fructului se explică, fără nici o greutate, direct din latină.

Cum i se va fi spus însă arborelui pînă la apariţia în limbă a lui *nuc*? În cazul de faţă nu avem cum să demonstrăm că fructul a fost cunoscut înaintea pomului. N-avem, de asemenea, cum să dovedim nici că a existat un termen autohton pentru denumirea pomului. De aceea trebuie să presupunem că *nucă* a însemnat, iniţial, şi „nuc", aşa cum astăzi *măr* are şi sensul fr. „pomme" şi pe cel al lui „pommier".

În sprijinul supoziţiei că, la început, *nucă* (şi mai vechiul **nuce*) vor fi însemnat atît „noyer" cît şi „noix" se pot aduce măcar trei argumente, care nu pot fi uşor trecute cu vederea.

1. În latină *nŭx, -cis* desemna şi „nucul" şi „nuca". De aceea ni se pare firesc că acest termen să se fi transmis limbii române cu dubla lui

[7] Vezi Walter Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, în WJb, XXI — XXV, 1919, p. 140.

[8] Vezi TDRG, s.v. (Et. : „Lat. *nux, -cis*, das nach dem Muster von *pĭrus — pĭra* [rum. *păr — pară*] etc. in *nucus — nuca* gespalten wurde").

[9] Pentru verificarea acestei afirmaţii, vezi J. Byck şi Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, BL I (1933).

[10] Vezi S. Puşcariu EW, nr. 1197 : „*nuc — nucă* ist auf rum. Boden nach dem Muster anderer Baum- und Fruchtnamen aus älterem **nuce* entstanden < *nux, nucem*".

[11] Cf. şi CDDE, nr. 546, unde se mai citează şi *salcă* < *salce, sălci*, precum şi artic. nr. 1252, consacrat lui *nuc — nucă*. Autorii nu invocă, totuşi, influenţa pl. *nuci*, pentru a-l explica pe *nucă*, iar în CADE, s.v. se trimite la *nuc*.

semnificație. Am văzut că *măr* care este tot de origine latină (< *mēlum*) desemnează pînă astăzi, în română, atît pomul cît și fructul, diferențiate numai în ceea ce privește genul și pluralul (*meri* față de *mere*). Mai departe vom vedea că și dubla semnificație a v. sl. *маслина* se reflectă în vechiul românesc *maslină* și în rus. *маслина* (folosite cu ambele înțelesuri).

2. It. *noce* (care continuă tot lat. *nŭx*, *nŭcis*) înseamnează atît „nuc" cît și „nucă", deci o situație asemănătoare cu aceea pe care am fi așteptat-o și în română. E adevărat că numele pomului e masculin, iar al fructului e feminin, deosebirea dintre ele făcîndu-se cu ajutorul articolului. Această diferențiere s-a făcut, probabil, ulterior și ea nu dovedește nimic. Important ni se pare faptul că atît *il noce* cît și *la noce* provin din același prototip latin : *nŭx*, *-nŭcis*. În aceeași situație se află și sard. *núke* și *nuge* (arbore și fruct) [12].

3. Oricît de bizar ar părea, megl. *nucă* are și sensul de „nuc" (cum rezultă din CDDE, nr. 1252, unde cuvîntul e tradus prin „noyer" și „noix"). Sensul de „nuc" al megl. *nucă* e cît se poate de limpede, în acest citat din *Dicționarul megleno-român* al lui Th. Capidan : „Ună *nucă* māri fęsi multi nuts" [13].

Acestea sînt motivele care ne îndreptățesc să credem că *nuc* provine din *nucă*, și nu *nucă* de la *nuc* (cum se arată în DU, în CADE și în DLRM, s.v.).

În idiomurile sud-dunărene, *nuc* poate fi explicat la fel ca în dacoromână. Prin urmare nici pentru istr. și ar. *nuc* nu e nevoie să reconstruim un presupus prototip **nucus* [14], care n-a lăsat urmași în nici o altă limbă romanică.

După părerea noastră și **frag** „fraisier" derivă din *fragă*, care la rîndul lui este lat. *fraga*, *-am*, formă de sing. care a înlocuit în latina tîrzie pe clasicul *fragum* (CDDE, nr. 630).

În limbile romanice există aproape exclusiv continuatori ai lui *fraga*, *-ōrum*, întrebuințat (ca și în română) mai ales la plural, cu sensul fr. „fraises" (v. REW nr. 3480 și CDDE nr. 630). *Fragum* era în latină inuzitat [15] și, în afară de aceasta, nu denumea planta pe care noi o numim *frag*, ci fructul ei. Meyer-Lübke explică însă atît pe *frag* cît și pe *fragă* prin lat. *fragum* „Erdbeere", ceea ce nu ni se pare corect. Candrea îl deduce pe *frag* (plantă) din lat. *fragum*, deși acesta avea sensul fr. „fraise", iar pe *fragă* (fruct) din lat. *fraga*, pl. lui *fragum*. La fel procedează Scriban în DLR (s. v.), DLRM și chiar DA, (s. v.). În română *frag* are două sensuri și anume : 1° „fraise" (regional, în special prin Moldova) ; 2° „fraisier" : „Jos la trunchiul bradului, /Crește floarea *fragului*" ALECSANDRI, P. P., p. 31 (în DA, s. v.). Cf. și „*Fragii* . . . să răsădesc în rînduri de-a lungul gardurilor". ION. CAL., p. 94 (în TDRG, s.v.) etc.

---

[12] Vezi Max Leopold Wagner, *Diz. etim. sardo*, fasc. 12, Heidelberg, 1960, s.v. *núke*.

[13] Vezi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, p. 208, col. 2.

[14] Cum face, de pildă, Iosif Popovici, care în *Dialectele române* (partea a II-a), Halle 1909, p. 130, col. 1, îl deduce pe istr. *nuc* din lat. **nucus*, iar pe *nuce* din **nuca*. Cf. și T. Papahagi (*op. cit.*, p. 787) : „**nuc** < lat. *nux*, *nucem* (poate chiar **nucus*) ; **nucă** < lat. *nux*, *nucem* (sg. ** nuțe* > *núcă*) sau, poate, chiar **nuca*".

[15] Vezi A. Ernout și A. Meillet, *Dict. étymol. de la langue latine*, ed. a IV-a, Paris, 1959, p. 251 ; L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, ediția a 57-a, p. 566.

Frag (folosit cu primul sens) poate fi un singular refăcut din pl. *fragi*, cum a și fost interpretat [16]. Cu înțelesul de ,,plantă al cărei fruct este fraga" pare mai normal să fie un derivat, de dată relativ recentă, de la numele fructului. Dacă această părere este mai greu de acceptat, ar trebui părăsită măcar ideea că *frag* este un continuator al lui *fragum*, care, după cum am văzut, nu se întrebuința nici chiar în latină.

Avînd în vedere că e rar, și **mur** ar putea fi refăcut din *mură* [17], eventual sub influența lui *frag* și a altor plante din aceeași sferă semantică :

Împrejur înfloreau *fragii* și *murii*.
Pajiștea smălțată de bujori și-albăstrele [18].

Toate dicționarele noastre (CDDE, CADE, TDRG, DU, DLR și DM) îl deduc pe *mur* din lat. *mōrus*, *i* ,,mûrier" [19]. Este adevărat că acesta a existat în latina clasică, dar formele romanice vechi și actuale ne îndreaptă aproape toate spre forma tîrzie *mora* (pluralul, devenit sing. fem. al lui *morum*, *i* ,,fruit du mûrier") : v. fr. *moure* (și *meure*) ; fr. *mûre* ; sp. *mora* ; port. (*a*)*mora* ; sard. log. *mura*, rtr. (*a*)*mura*, it. *mora* etc. [20].

Numai cu sensul de ,,dud", pe care *mur* îl are și astăzi în Transilvania, trebuie considerat un continuator al lat. *morus*. Cf. și it. *mòro* ,,dud negru", tot din latină.

Dacă derivarea lui *mur* din *mură* trebuie pusă, totuși, sub semnul întrebării, se pare că nu există nici un impediment serios pentru a-l deriva pe **căpșun** din *căpșună* (ca în DLR și în DLRM, s.v.). Etimologia lui *căpșună* nu este însă prea sigură. Tiktin s-a gîndit, fără temei, că ar fi posibil să avem de-a face cu un derivat din lat. *capsa* : ,,Vielleicht zu lat. *capsa* ,,Kasten" (TDRG , s.v.). DM îl consideră în mod tot așa de neîntemeiat un derivat de la *cap* + suf. -*uș*-*ună* ! Singura etimologie mai plauzibilă i se dă acestui cuvînt în DA (s.v.), după DR , II, p. 593—594 : ,,Derivat din *căpușă* (care în dialectul arom. are și înțelesul de ,,căpșúnă"), cu suf. augmentativ -*une* (< lat. *onem*), *căpșuna* fiind comparată cu o ,,căpușă mare" [21]. Existența variantei *căpușună* (înregistrată în DA și în DLR, s.v.) susține această etimologie.

La început, *căpșună* a însemnat ,,capron" și ,,capronier" (DA , s.v.). Din atestările existente reiese că chiar și astăzi, dialectal, *căpșună* denumește atît planta cît și fructul ei : ,,Frunzișoară de *căpșună* . . . ,,HODOȘ", P. P., 186, cf. 47 : ,,Păștea frunze de *căpșună*" ȘEZ. III, p. 243 etc. Din *căpșună* nu era greu să se formeze *căpșun*, care nu trebuie, în nici un caz, socotit un împrumut de origine slavă (și anume nord-estic) [22]. Așa cum

---

[16] Vezi J. Byck-Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 37.

[17] Cum admite și Al. Graur, *Corrections roumaines au* REW, în BL v, p. 106.

[18] Vezi Vlaicu Bîrna, *Arcul aurorii. Poeme*, EPL, 1962, p. 39.

[19] La fel procedează și W. Meyer-Lübke (REW, nr. 5696 a).

[20] Schimbarea lui *o* în *u* este greu de explicat, dar ea apare, după cum se vede, și în alte forme romanice. Vezi și CDDE, nr. 1172, unde *múră* este explicat prin lat. *mora* (= clas. *morum*). Tiktin îl deduce pe *mură* chiar din *morum*, iar DLRM îl derivă, împotriva tuturor așteptărilor, din *mur* !

[21] Vezi S. Pușcariu, DR II (1922), p. 593—594. Pentru înțelesul de ,,căpșună" al arom. *căpușe*, vezi și T. Papahagi, *op. cit.*, p. 271.

[22] Cum îl consideră D. Scheludko, *Nordslavische Elemente im Rumänischen*, în ,,Balkan-Archiv" I, 1925, p. 161, unde cuvîntul e dedus din ucr. *kapšuk*. Cf. și V. Vascenko, *Восточносло-*

din *căpșună* a fost refăcut *căpșun*, la fel și din varianta *căpușună* a fost derivat *căpușun* (pentru care vezi Scriban, DLR, s.v.) [23].

Întrucît face parte din același cîmp semantic ca și *mur*, *frag* și *căpșun*, îl discutăm aici și pe **zmeur** < *zmeură* (a cărui origine rămîne încă obscură) [24]. Dacă etimologia lui *zmeură* este nesigură, se mai poate, oare, susține că *zmeur* e un derivat regresiv din numele fructului? Indiferent de originea celui dintîi, ni se pare clar că *zmeur* provine din *zmeură*, nu invers (ca în DLRM s.v.). Pe vorbitori i-a interesat în primul rînd numele fructului și pentru aceasta au găsit, mai întîi, un nume, pe care, apoi, nu au avut nici un motiv să-l mai schimbe. O dovadă că *zmeur* e derivat de la *zmeură* este și faptul că numele plantei este foarte puțin uzitat. În dicționare nu există atestări decît pentru *zmeură*, care (asemenea lui *mură* și *căpșună*) apare, uneori, și cu sensul de „zmeur": „Adîncimi întunecoase, Unde *zmeura* și fragii și mura... Cresc în voie despre oameni" [25]. Iată și o atestare recentă pentru forma rară, *zmeur* :

„Pe culmile de marmori și de *zmeur*
Măruntii șnepi se simt atît de singuri" [26].

Un derivat regresiv evident este și **coacăz**, care provine din *coacăză*, element comun cu albaneza (poate chiar un împrumut din această limbă) [27]. Alb. *kokëzë* e un diminutiv de la *kokjë* „boabă", „fruct" și el mai explică ar. *coacăză* și bg. *kokazi*. În românește *coacăză* cunoaște și varianta *coacăță*, din care s-a refăcut **coacăț** (inserat în DA și în DLR, s.v.). Spre deosebire de *coacăț*, *coacăz* e mult mai bine atestat și intră chiar într-o serie de sintagme, despre a căror existență sîntem minuțios informați, în special de Panțu : *coacăz-negru*, *coacăz-roșu*, *coacăz-sălbatic*, *coacăz-de-munte* etc. [28].

II

Alte nume de arbori și arbuști au fost refăcute, prin același procedeu, din forme feminine, care constituie împrumuturi de origine slavă, turcă, greacă etc. Uneori, atît numele fructului cît și al arborelui par a avea o proveniență externă. În această situație sînt (după DA, mss) **smo-**

вянские заимствования в румынском языке (*Автореферат диссертации*), Leningrad, 1958, p. 19, unde *căpșun* e considerat un împrumut slav, și anume estic.

[23] Același autor arată că, în vest, *căpșun* înseamnă și „căpșună". Dacă este adevărat, atunci *căpșun* (cu sensul fr. *capron*) ar putea fi un singular refăcut din pl. mult folosit *căpșune*. Cf. și *frag* „fraise", pentru care am admis aceeași explicație.

[24] Proveniența acestui cuvînt din ngr. σμέυρον (pl.) σμέυρα este nesigură, deși e admisă de aproape toate dicționarele românești. *Smeură* e un cuvînt general românesc și străvechi, din moment ce denumește fructul unei plante aparținînd vegetației alpine, în timp ce σμεῦρον e puțin folosit și pe deasupra e un termen străin în neogreacă.

[25] C. Conachi, *Poezii*, Iași, 1856, p. 8 (ap. TDRG, s.v. *zmeură*). Tiktin chiar traduce cuvîntul, în germană, prin „Himbeere" (Strauch und Frucht).

[26] Nina Cassian, *Vîrstele anului*, p. 103.

[27] Vezi (pentru amănunte și pentru indicații bibliografice) DA, s.v. și S. Pușcariu, *Limba română* vol. I, București, 1940, p. 265.

[28] Vezi Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, ed. a II-a, 1929, București, și DA (s.v. *coacăză*).

chin și **smochină**. Pe cel dintîi CADE, DLR și DM îl deduc totuși din *smochină* (< vsl. *smokvina*, bg. *smokinja*). Derivarea lui *smochin* din *smochină* e greu de acceptat, în primul rînd fiindcă există vsl. смокынъ și bg смокинъ [29], care explică forma veche [30] și actuală a cuvîntului românesc. În al doilea rînd, în textele religioase din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, *smochin* apare extrem de des (în comparație cu *smochină*) [31]. Marea lui frecvență trebuie pusă pe seama influenței exercitate de originalele slave. În sfîrșit, ar mai fi de adăugat că smochinul crește, în stare sălbatică, și pe la noi [32], prin urmare unii vorbitori au avut posibilitatea de a cunoaște simultan atît fructul cît și pomul, nu exclusiv pe cel dintîi, ca în cazul arborilor exotici autentici.

În cîteva cazuri trebuie să admitem că am împrumutat mai întîi numele pomului și apoi am format de la el denumirea fructului. **Dudă**, de exemplu, provine din **dud**, iar acesta este tc. *dud* „mûrier" și „mûre" (ȘIO, II, p. 161).

Spre deosebire de *dud*, sinonimele lui **agud** și **iagod** sînt, în mod cert, refăcute din *agudă* și *iagodă*, de origine slavă. Berneker (*Slav. etym. Wört.*, p. 25) dă suficiente forme slave pentru a putea explica cele două cuvinte românești : v. bg. *agoda* și *jagoda* „fruct" ; bg. *jágoda* f. — *jagode* n. „fragă" ; scr. *jăgoda* ; slov. *jagoda*, pol. *jagoda* etc. Dintre acestea ne interesează, în primul rînd, formele bulgărești și sîrbo-croate, la care trimite și CADE (s.v. *agudă*). DM trimite direct la vsl. *agoda* (considerat în DA neatestat), iar DLR indică atît vsl. *agoda* și *jagoda* cît și bg. și rus. *iagoda*.

Dacă în CADE, DLR și DM *agud* este corect explicat din *agudă*, în DA ultimul e considerat „forma feminină a lui *agud*", iar acesta e dedus direct din srb. *jagoda*. Tiktin procedează și mai greșit, fiindcă îl amintește pe *agud* în articolul consacrat lui *dud* (< tc. *dud*), iar pe *iagod* îl tratează într-un articol aparte, deducîndu-l din slav. *jagoda* „Beere". *Dud* și *agud* nu circulă în aceeași regiune. Primul este specific Munteniei, iar al doilea — Moldovei (ȘIO, II, p. 161 ; TDRG II, p. 580, s.v. *dud* ; DLR, s.v. *agud* etc.). Repartiția dialectală a celor două sinonime e confirmată de atestările existente în dicționare. Dăm numai cîteva, referitoare la *agud* :

„Frunză verde trei *aguzi*". SEVASTOS, C., p. 28 (în DA, s.v.).

„un drum între ziduri și între o livadă de *aguzi*". ALECS., (în CADE, s.v.).

„Tresări în *agudul* înmugurit strigătul cucului" SADOVEANU, P. M., p. 256 (în DL, s.v.).

---

[29] Vezi Fr. Miklosich, *Lexicon...*, p. 864, unde se mai dau și alte forme slave (în primul rînd *смокы*).

[30] La Candrea, PS. II, p. 323/20, apare forma *smoкынii* paralel cu *smokinii* (221/24 etc.).

[31] Vezi PS., 323/20 ; Coresi, EV, 158/37 și 452/12 ; Dosoftei PS. 364 ; id. VS 191/1 etc. (în DA mss). Numai în *Tetraevanghelul* lui Coresi *smochin* apare de 13 ori, în timp ce *smochină* se întîlnește doar de 3 ori. Vezi *Indicele de cuvinte* la ediția alcătuită de Florica Dimitrescu a *Tetraevanghelului lui Coresi*, București, 1963, p. 398, col. 2.

[32] După cum ne informează Z. C. Panțu, în *op. cit.*, p. 280 : „Crește sălbatic... prin locurile pietroase în Dobrogea și pe stîncile de la Vîrciorova ; uneori cultivat chiar sub cerul liber, pe la București și prin alte localități din țară...".

Cu cîteva excepții, chiar toponimia confirmă datele dicționarelor, potrivit cărora *dud* și *dudă* sînt specifice Munteniei, iar *agud* și *agudă* caracterizează vorbirea din Moldova [33]. Tot prin Moldova mai circulă și *iagód*(*ă*), iar în Oltenia și Banat *iágod* < *iágodă* (cu accentul ca în sîrbă și bulgară).

Variante la cele două cuvinte :

agut < *agută* (cu exemple în DA, s.v. *agud* și *agudă*).

iágut < *iágudă* (în CADE, s.v. *iagod*).

De aceeași origine cu precedentele este și *vișină* < sl. *višnja* (care însemna în același timp „vișin" și „vișină"). Dubla semnificație a etimonului slav rezultă și din sensurile pe care le au astăzi unii dintre continuatorii lui direcți (cf. rus. *вишня* „vișin" și „vișină"; bg. *вишна* și *вишня* „vișin" și „vișină" etc.). Tiktin deduce atît pe *vișin* cît și pe *vișină* direct din sl. *višnja*, pe cînd în CADE, DLR și DM (s.v.) **vișin** < *vișină*. Tot de origine slavă este și *călină* din care s-a format apoi **călin** (DLR și DM s. v.). În celelalte dicționare, etimologia acestor două cuvinte este neclară și, parțial, chiar incorectă. DA tratează într-un singur articol atît pe *călin* cît și pe *călină*, iar la etimologie indică bg. *kalina*. TDRG nu dă etimologia fructului, în schimb pentru *călin* trimite la vsl. *kalina*. La fel procedează DU și CADE (s.v.), unde se face chiar următoarea precizare : [vsl. **kalina*, păstrat sub această formă în toate limbile slave]. Berneker (p. 473) citează, într-adevăr, o mulțime de forme slave : rus. *кали́на*, bg. *kalina*, scr. *kàlina*, pol. *kalina*, slov. *kalina* etc. Menționăm însă că în limbile slave *kalina* este de genul feminin și denumește atît arbustul cît și fructul lui (cf. bg. și rus. *кали́на* „călin" și „călină"). Nu încape îndoială că în romînește cuvîntul a primit mai întîi o formă de genul feminin (ca și etimonul lui), iar după aceea s-a refăcut un masculin (*călin*), specializat pentru desemnarea pomului. La început, *călină* (singurul care se explică formal prin slavă) a însemnat, probabil, și „călin", ceea ce ar fi în concordanță cu etimonul slav.

Așa cum *Călina* se întrebuințează ca nume de femeie (și chiar ca toponimic) [34] la fel și *Călin* se întîlnește frecvent ca nume propriu pentru bărbați.

Ceea ce este și mai interesant e că, sub influența lui *călină-călin*, a apărut în limbă perechea sinonimă *barbură-barbur*. Boabele care formează fructul călinului se numesc și *barbure*, deoarece cu sucul lor roșu se face „îmbărburarea" [35]. După ce boabele călinului au primit denumirea de *barbure*, copăcelul însuși a început să fie numit și **barbur** (HEM, p. 2517 și DA, s.v.).

Asemănător în multe privințe, cu *călinul* este și **mălin** (< *mălină*). Și aici Tiktin și Candrea explică prin slavă numele arbustului, iar pe *mălină*, primul îl lasă fără etimologie, iar al doilea îl compară cu *mălin*. E limpede însă și de data aceasta că prin slavă (cf. srb. *malina*, rus. *малина* „zmeură" și „zmeur") nu se poate explica decît *mălină*.

[33] Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia romînească*, București, 1963, p. 555.

[34] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 63.

[35] Adică semnul crucii, mai ales la copii, pe frunte, bărbie și obraji. „Îmbărburarea" se face în ziua de Sf. *Bárbura* (= *Barbara* = *Varvara*), adică la 4 decembrie.

În DL (s.v. *mălin*) se dă ca variantă a acestuia *mălină*. Din moment ce forma de genul feminin se mai folosește încă pentru arbust [36], nu încape îndoială că *mălin* a fost refăcut ulterior, ca și *călin* (< *călină*) [37]. În sprijinul acestei derivări (admise în DLR și în DM, s.v.) poate fi adus **scoruș** < *scorușă* (cum acceptă, în mod inconsecvent, dar, de data aceasta, corect, chiar CADE, s.v.). După Candrea, prototipul lui *scorușă* este cuvîntul bulgăresc *skoruša* (folosit atît pentru arbore cît și pentru fruct). Scriban mai adaugă vsl. srb. *oskoruša*, ucr. *skoruš* și ceh. *skoruše*. Aceleași forme slave le mai dă și Tiktin, dar la etimologia lui *scoruș*, nu a lui *scorușă* (cum ar fi fost normal).

În concluzie : *scorușă* este de origine slavă (mai precis bulgărească), iar *scoruș* e o formație regresivă românească, din cel dintîi. Din cauza terminației, *scorușă* a fost simțit exclusiv ca nume de fruct (ca și *călină* și *mălină*). Pentru arbore există și varianta **scoruj** (atestată în CADE și în DA, mss.).

★

De origine turcească este *moșmoană* (fructul comestibil al unui arbust din familia rozaceelor). Etimonul turcesc este *mușmulá* „nèfle" (ȘIO II, p. 266 ; TDRG, s.v. etc.), care a devenit în română *mușmúlă*, prin adăugarea terminației *-ă*, însoțită de o firească schimbare a accentului (nu există, în românește, nici un nume de fruct terminat în *-á*). De la *mușmulă* s-a ajuns la *moșmoană*, prin intermediul variantelor atestate : *moșmulă* și *moșmoală*. Pentru fiecare din formele amintite există cîte un masculin corespunzător, care denumește arbustul : **mușmul** (DLR, s.v. și DI, p. 500 col. 3) < *mușmulă* ; **moșmul** < *moșmulă* (DL III, p. 131) ; **moșmol** (ȘIO, CADE, sv. etc.) < *moșmoală* ; **moșmon** < *moșmoană* (formă muntenească devenită literară).

Tot din turcă am primit (indirect) pe *zarzără* și apoi am refăcut din el numele pomului (**zarzăr**). La originea lui îndepărtată *zarzără* este un cuvînt persan : *zerdalu* (format din *zerd* „galben" + *alu* „prună"). Din persană cuvîntul a trecut în turcă (*zerdali*), iar de aici în greacă și în bulgară (singura limbă în care găsim o formă care poate explica pe cea din română). Este *zarzala*, cu sensul de „zarzără" și „zarzăr". Forma etimologică *zarzălă* există și în română (regional, prin Oltenia, unde au mai fost înregistate și variantele *zarzălă* și *zărzălie*).

Îndeaproape înrudit cu *zarzăr* este **cais**, derivat și el din *caisă*, cum a arătat nu de mult acad. Al. Graur [38]. Etimologia lui *caisă* mai are însă nevoie de unele precizări. După părerea noastră direct din turcă nu poate veni decît varianta *cáisă*, foarte obișnuită mai ales prin regiunea Ol-

[36] Cf. și următorul citat din TDRG (s. v. *malină*) : „Frunzuliţe trei *măline*". Mat. Folkl. I, 452. Regional (prin Transilvania) *mălin* are și sensul de „liliac" (DL, s.v.). Cuvîntul a fost înregistrat și cu forma *melin* : „A-nflorit *melinul* în grădină" (Vezi *Materiale și cercetări dialectale*, Editura Academiei R.P.R., 1960, vol. I, p. 180, col. 2).

[37] Pentru *mălin* și *călin* vezi și G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 74.

[38] Vezi Al. Graur, *Etimologii românești*, București 1963, p. 67.

tenia [39], în timp ce *caisă* (cu hiat și cu accent paroxiton) se explică mult mai comod prin ngr. κaῖσι (pl. κaῖσια). Și într-un caz și în celălalt cuvîntul străin a primit terminația *-ă*, caracteristică pentru numele de fructe în limba română. Din *cáisă* a fost refăcut **cais** iar din *caísă* a fost derivat **ca-ís** (nu invers, ca în DLRM, s.v.).

Din neogreacă vine, probabil, și *castană*, iar din acesta s-a format, în interiorul limbii române, **castan**. Această derivare nu este totuși sigură, după cum nu e foarte sigură nici refacerea lui **perj** din *perjă* (folosit regional cu sensul de „prună"). Originea maghiară a lui *perjă* trebuie pusă sub semnul întrebării, din cauză că, în această limbă, *perzsa* nu înseamnă și „piersic" (cum se arată în DM, s.v. *perj*), ci numai „pers" și „persic" (adică „persan"). Cele două cuvinte sînt totuși foarte asemănătoare din punct de vedere formal și, în afară de aceasta, se reduc la același trunchi mai îndepărtat.

Ceea ce pare logic este că noua denumire (*perjă*) a fost aplicată mai întîi fructului, întotdeauna mai important și deci mai viu în conștiința subiectelor vorbitoare decît pomul. Din aceste motive considerăm că și denumirile următoarelor varietăți de pruni s-au format tot prin derivare regresivă :

avram < *avramă* (de origine grecească : *avramilon*, pl. *-la*) ;
bărdac < *bărdacă* (de origine turcească) [40] ;
goldan < *goldană* (folosit mult în sintagma *prună goldană*) ;
motrun < *motrună* (după V. Bogrea din gr. μοτροῦνα) [41].

Spre deosebire de celelalte, *motrună* denumește o varietate de pere și numai prin extensiune și un soi de prune, asemănătoare cu *perele motrune*.

Sigură e și proveniența lui **pergamut** din *pergamută*, dar etimologia fructului, atît cea imediată cît și cea îndepărtată, nu este pe deplin elucidată (cf. it. *bergamòtta*, fr. *bergamote*, probabil, în ultimă analiză, o deformare a tc. *beg-armûdı* < *beg* „seigneur" și *armud* „poire"). Mai întîi s-a format derivatul postsintagmatic *păr pergamut* și apoi a urmat elipsa lui *păr* și substantivarea lui *pergamut*.

III

Cel mai ușor este să demonstrăm că numele pomului provine de la fruct în cazul acelor arbori care nu s-au cultivat niciodată pe la noi. Fructele, fiind importate, au putut fi ușor cunoscute de un mare număr de vorbitori. O dată cu obiectul (în cazul de față fructul exotic) ne-a venit și cuvîntul care îl denumea. Metoda de cercetare a vocabularului, cunoscută în lingvistică sub numele de *Cuvinte și lucruri* (germ. *Wőrter und Sachen*) își găsește aici o evidentă ilustrare. Cînd, în mod excepțional, s-a simțit nevoia de a se numi într-un fel oarecare arborele care produce fructul exotic, nu s-a recurs din nou la un împrumut, ci de cele mai multe

[39] Vezi ALR s.n. vol. I, harta nr. 204 („cais") și nr. 205 („caisă") cf. și ALRM, s.n., vol I, hărțile nr. 143 („cais") și 144 („caisă"), p. 812, 848, 876 și 872 (Oltenia).

[40] Pentru detalii, vezi ȘIO II, p. 38.

[41] Vezi DR II, 1922, p. 899.

ori s-a creat un derivat românesc de la numele fructului, prin analogie cu modelele existente deja în limbă.

În continuare, vom încerca să arătăm cum au apărut în limba română cele mai multe denumiri ale arborilor fructiferi exotici. Începem discuția cu **banan**, a cărui etimologie necesită unele precizări.

H. Tiktin și L. Șăineanu nu dau etimologia cuvîntului, A. Scriban nici măcar nu-l înregistrează, iar DA (s.v.) îl consideră un ,,neologism format după franceză". În limba franceză există însă numai *bananier*, care nu are cum să explice pe rom. *banan*. După CADE și DM *banan* provine chiar din *banană*. Deși foarte plauzibilă, această etimologie n-a fost acceptată de autorii *Dicționarului de neologisme* (DN), care deduc cuvîntul din it. *banano*. Din moment ce sînt satisfăcute atît criteriul formal cît și cel semantic, noua etimologie nu poate fi, teoretic, înlăturată. Atestări speciale, care să o susțină, nu există însă. Din această cauză și, mai ales, fiindcă majoritatea numelor de arbori fructiferi s-au format, în limba română, prin derivare regresivă de la numele fructelor, considerăm că este mult mai convingătoare prima etimologie.

Banană ne-a putut veni pe mai multe căi : din italiană, din engleză și, indiscutabil din franceză, adică din acea limbă din care l-am luat în mod sigur și pe *bananier* (înregistrat în DLR, DL, DLRM, DN și DER s.v.). Deși în dicționarele noastre lipsesc complet atestările la cuvîntul *banană*, în limba vorbită el este foarte cunoscut și nimic nu ne îndreptățește să-l considerăm recent. Din *banană*, s-a putut forma ușor *banan*, probabil după ce l-am împrumutat din franceză pe *bananier*. Acesta este învechit, rar, și, desigur, livresc. El nu va rezista concurenței pe care i-o face sinonimul *banan*, din cauză că nu se încadrează în sistemul atît de clar și de puternic, format din perechile : *cireș — cireașă* ; *cais — caisă* ; *păr — pară* ; *nuc — nucă* etc. Nu încape îndoială că presiunea numeroaselor perechi de acest fel putea ușor să provoace chiar apariția, în limbă, a lui *banan*.

În aceeași situație cu *banan* se află **mandarin** (2), pe care Candrea, Șăineanu și Tiktin nu-l înregistrează, iar Scriban îl tratează în același articol cu omonimul său *mandarin* (1) ,,înalt demnitar în China veche, Coreea și Indochina". La etimologie se indică fr. *mandarin*, care nu poate explica și numele arbustului (denumit în franceză prin derivatul *mandarinier*). DN (s.v.) nu dă etimologia cuvîntului în discuție, deși ar fi fost de așteptat să-l deducă tot din italiană, ca și pe *banan*. Singurul dicționar în care se dă o explicație etimologică lui *mandarin* (2), tratat ca un cuvînt aparte de *mandarin* (1) este DLRM, unde citim : — Fr. *mandarine* (it. *mandarina*). O astfel de etimologie nu poate fi acceptată, din cel puțin două motive. În primul rînd fiindcă fr. *mandarine* înseamnă numai ,,mandarină", nu și ,,mandarin" (pomului am văzut că i se spune, în această limbă, *mandarinier* < *mandarine*). În al doilea rînd, fiindcă it. *mandarino* desemnează atît pomul cît și fructul și nu vedem cum s-ar putea demonstra că româna l-a împrumutat numai cu primul sens (pe *mandarină* îl deduc din fr. *mandarine* atît CADE cît și DLR, DM și DN).

Înaintea lui *mandarină* a circulat la noi varianta de origine turcească *mandalină* (înregistrată în DI, p. 126, col. 3) [42]. Din forma nouă și literară (*mandarină*) s-a putut forma foarte ușor *mandarin*, atunci cînd s-a simțit nevoia de a se folosi și numele pomului [43]. Modelul derivării l-au putut constitui nu numai *cireș* — *cireașă*; *prun* — *prună* etc. (moștenite din latină), ci și perechi de felul lui: *curmal* — *curmală*; *măslin* — *măslină* etc., în care numele arborelui exotic a luat naștere tot prin derivare regresivă, dar într-o epocă mult mai veche.

Astfel **măslin** este bine atestat încă din secolul al XVI-lea și al XVII-lea [44]. În slavă însă n-au existat, se pare, decît маслина și маслиние, care însemnau atît „măslin" cît și „măslină" [45]. Aceeași dublă semnificație o are astăzi rus. *маслина* [46].

În limba veche și în poezia populară, chiar rom. *măslină* e atestat cu sensul de „măslin" [47], ceea ce înseamnă că, la început, cuvîntul s-a folosit în ambele înțelesuri. Cel de „fruct" era, desigur, mai răspîndit și cu timpul el a rămas singurul sens al lui *măslină*, din cauză că a apărut în limbă derivatul *măslin* care urma să denumească exclusiv arborele. Tiktin (excesiv de prudent) îl lasă pe *măslin* fără etimologie și la fel procedează și Candrea. Ei îl deduc din slavă numai pe *măslină*, ceea ce ni se pare corect. Cît privește pe *măslin* acesta trebuie interpretat ca în DU, DLR și DM, adică o formație românească din *măslină*.

Credem că după modelul lui *măslin* — *măslină* (mai ales) s-a format și sinonimul **oliv** (< *olivă*). CADE și TDRG nu înregistrează nici unul dintre aceste neologisme. În DU există numai *oliv*, dar fără etimologie, iar în DI (p. 204, col. 2), în DL și în DM numai *olivă*, dedus, în ultimul dicționar, din fr. *olive*. Singurele dicționare care insereazå atît pe *oliv* cît și pe *olivă* sînt DLR și DN. Ele nu rezolvă însă în mod convingător etimologia lui *oliv*. Astfel Scriban (DLR, s.v.) îl deduce din it. *olivo*, iar DN (s.v.) din lat. *oliva*. Cît privește pe *olivă*, ambele dicționare sînt de acord că a fost împrumutat din franceză (< *olive*), dar DLR admite și it. *oliva* (< lat. *oliva*). Originea franțuzească a lui *olivă* nu poate fi pusă la îndoială. Tot din franceză cuvîntul a mai fost împrumutat și cu unul din sensurile lui derivate și anume „mică piesă de sticlă folosită în fonetica experimentală, pentru înregistrarea suflului nazal" (DLRM, s.v.). În ultimele decenii, fr. *olive* a pătruns în română și ca adjectiv invariabil, însemnînd „de culoarea olivei" (sinonimul popular e *măsliniu*) [48].

---

[42] Pentru o altă atestare și pentru etimologia acestei variante dispărute, vezi și Al. Graur, *Etimologii românești*, p. 112—113.

[43] Etimologia dată aici lui *mandarin* am propus-o și la *Dicționarul general al limbii române*, în curs de elaborare, și a fost acceptată.

[44] Vezi Candrea, PS, II, p. 101, 275 și 323.

[45] Așa reiese din Fr. Miklosich, *Lexicon*..., p. 363, col. 1 și din Candrea, PS, II, p. 435 și 526.

[46] Vezi *Словарь русского языка*, Moscova, 1958, vol. II, p. 316.

[47] Vezi (pentru sensul vechi și popular al cuvîntului), Candrea, PS. II, p. 101; DL, III, p. 44 (s.v. *măslină*) și DA mss. s.v.

[48] Deși circulă destul de mult (în anumite medii), adj. *oliv* nu e înregistrat de nici un dicționar românesc.

Nu pare normal ca, după ce l-am luat pe *olivă* din franceză, să-l fi luat pe *oliv* din italiană. În orice caz, atestări care să ne conducă spre această concluzie nu există, deocamdată. Şi mai îndoielnic este că *oliv* provine din latină (cum se arată în DN, s.v.). Lăsînd la o parte faptul că această explicaţie întîmpină şi o greutate formală, nu vedem de ce lat. *oliva* „măslin" şi „măslină" ar fi fost împrumutat, în română, numai ca denumire a arborelui, nu şi a fructului. Foarte probabil *oliv* (care e rar şi recent) a fost format din mai vechiul *olivă* (numele fructului este atestat încă din sec. al XIX-lea) [49].

În sprijinul interpretării lui *oliv* ca un derivat regresiv din *olivă* se mai pot aduce următoarele exemple de formaţii similare : **naramz** (< *naramză*) ; **portocal** (< *portocală*) ; curmal (< *curmală*) ; **chitru** (< *chitră*) etc.

Etimologia lui *chitru* este greşit rezolvată în toate dicţionarele româneşti care înregistrează acest cuvînt (excepţie face TDRG, în care numele arborelui apare fără etimologie). Ele îl deduc din ngr. κίτρον, deşi acesta denumeşte fructul (arborelui i se spune κιτρεά şi mai ales κιτριά, care nu putea să devină în româneşti *chitru*). Din forma de plural a fructului, care este κίτρα şi care se întrebuinţează mai mult decît singularul, a rezultat în româneşte *chitră* şi apoi din acesta a fost derivat *chitru*. Numele arborelui nu s-a întrebuinţat, probabil, decît în mod cu totul excepţional. De aceea nu e de loc întîmplător că pentru *chitru* (cu sensul de arbore) nu există în dicţionare nici o atestare, în timp ce pentru *chitră* avem încă din secolul al XVII-lea (în DA, s.v. *chitru*). Întrucît nu creşte pe la noi, pomul nu i-a interesat prea mult pe vorbitori, aşa cum nu ne interesează, astăzi, pe noi cum se numeşte, de pildă, arborele exotic care produce *grepfruturile*. Afirmaţia făcută despre *chitru* este în mare măsură valabilă şi pentru alţi arbori fructiferi (asiatici, tropicali sau mediteraneeni). În concluzie : *chitru* (arbore) din *chitră*, nu *chitră* de la *chitru* (ca în DM, s.v.).

Deşi nu e vorba de un arbore fructifer, îl amintim tot aici şi pe **scorţişor** (< *scorţişoară*). Iniţial n-a existat, în limbă, decît numele condimentului, atestat încă din sec. al XVII-lea : „Nardŭ şi şofran, trestie şi *scorţişoară*". BIBLIA 1688 (ap. TDRG, s.v.).

Din *scorţişoară* (care a fost asimilat cu fructele, în general) a putut fi uşor extras *scorţişor*, în momentul cînd s-a simţit nevoia folosirii unui nume şi pentru arborele care produce acest condiment [50]. Mai multe dicţionare româneşti vechi (şi în special noi) înregistrează numele acestui copac, dar fără nici o atestare. De aceea ne întrebăm dacă *scorţişor* n-a fost cumva creat chiar de către lexicografii noştri din secolul trecut. Din

---

[49] Vezi un citat din culegerea *Poezii populare române* a lui G. Dem. Teodorescu (apărută în 1885), în DL, s.v. : *Crească-ne olivele | Una cu legumele*" (p. 210). Cf. şi zicala : *Mănîncă ghearghinele şi îngînă olivele* (se spune astfel despre cel care nu ştie să preţuiască valoarea lucrurilor sau care, în lipsa unui lucru bun, se mulţumeşte şi cu unul mai prost). Vezi Zanne, P. III, p. 621 şi DA, mss., s.v. *olivă*.

[50] *Scorţişoara* este, de fapt „scoarţa" aromatică a mai multor arbori orientali, în special al celui denumit *Cinnamonum Zeylanicum* (Panţu). Ca şi sinonimul său franţuzesc (*cannelle*), *scorţişoară* este un diminutiv derivat de la *scoarţă* + suf. compus *-işoară*.

dicționarele mai vechi a pătruns în cele recente [51], ajungînd, în felul acesta, un element al limbii, deși se pare că nu are o existență reală.

IV

După ce am discutat un număr însemnat de fapte, sînt necesare cîteva concluzii și o comparație cu alte limbi, în primul rînd romanice.

1. Pentru a exprima diferența dintre pomi și fructele acestora, româna și-a constituit un sistem de forme clar și unitar, în care numele arborelui este de genul masculin, iar al fructului de genul feminin. Latina tîrzie ne-a transmis modelul după care s-a format ulterior întreaga serie a numelor de arbori și arbuști fructiferi, în opoziție cu numele fructelor. Făcînd abstracție de *strugure* (în cazul căruia numele arbustului care îl produce e un cuvînt de altă origine) [52] se poate spune că nu există, în dacoromâna actuală, decît un singur nume de fruct comestibil care nu e feminin: este *măr* „pomme" (de genul neutru). Subiectele vorbitoare au reacționat față de această unică deficiență a sistemului, creînd forma dialectală *mară*, refăcută, desigur, după *pară* [53].

2. Din punctul de vedere al modului în care au apărut, în limba română, denumirile arborilor și ale fructelor, putem distinge trei situații fundamentale: **a.** Numele pomului și al fructului au aceeași proveniență: ambele sînt moștenite din latină (*prun — prună* etc.) sau împrumutate (*smochin — smochină* etc.).

b. Numele pomului este moștenit sau împrumutat, iar al fructului este derivat de la el cu ajutorul suf. -ă: *arină* < *arin* (lat.); *agrișă* < *agriș* (magh.); *roșcovă* < *roșcov* (bulg.) etc.

c. Numele fructului e moștenit sau împrumutat, iar al pomului e derivat de la cel dintîi, prin suprimarea morfemului -ă: *alun* < *alună* (lat.); *măslin* < *măslină* (slav.) etc. Cf. și **lămîi**, refăcut din *lămîie* (ngr.), după modelul mai vechilor *gutui—gutuie*.

Întreaga discuție anterioară a fost menită să demonstreze că situația de sub c este cel mai bine reprezentată. Se poate chiar conchide că imensa majoritate a numelor de arbori și arbuști fructiferi s-au format, în românește, de la numele fructului (terminat în -ă și, foarte rar, în -ie).

---

[51] Vezi DL și DM. El mai apare și în CADE, DU și TDRG, s.v.

[52] Cf. și fr. *raisin* „strugure", față de *vigne* „viță de vie"; it. *uva*, față de *vigna* etc. De altfel, n-ar fi exclus ca la început de tot *strugure* să fi însemnat numai „ciorchine". În limba veche este atestată sintagma *strugur(e) de auă*, iar în Moldova se mai spune și astăzi *strugure de poamă*. Vezi DA s.v. *auă*, CADE și DLR, s.v. *strugure*.

[53] Pentru atestări ale variantei *mară* (răspîndită mai ales prin Banat și Oltenia) vezi DA mss.; CDDE, nr. 1045; TDRG, s.v. *măr* și culegerea intitulată *Lexic regional*, București, 1960, p. 54. O atestare mai nouă, în GL, nr. 49 (456), din 6 dec. 1962, p. 4, col. 7: „Ba o cireașă pietroasă, ba o *mară* de vară, ba 3—4 castraveți cruzi, fără sare...".

3. În ceea ce privește sensul primitivului în raport cu al derivatului am observat că există două situații distincte și anume :

a. Substantivul de genul feminin a denumit la început exclusiv fructul (ca și în limba din care a fost împrumutat) : *caisă*, *banană*, *mandarină* etc. Prin tăierea lui -ă, s-au format *cais*, *banan*, *mandarin* etc., completîndu-se sistemul cu denumirile arborilor.

b. Substantivul cu formă feminină a desemnat, inițial, atît fructul cît și pomul care îl produce (vezi cele spuse despre *nucă*, *smeură*, *măslină*, *mălină* etc.)[54]. Aceasta înseamnă că unitatea sistemului (așa cum se prezintă el în romîna contemporană) n-a existat dintotdeauna. Ea s-a realizat treptat, pe măsură ce a acționat analogia cu perechile de felul lui *păr* — *pară*; *prun* — *prună* etc. (moștenite din latină). Refacerea unor forme terminate în consoană dură (pentru numele de arbori) se datorește, desigur, și presiunii generale a sistemului morfologic romînesc care nu cunoaște substantive masculine terminate în -*ă* (cu excepția cîtorva nume de persoane).

Rămășițe ale unui sistem imperfect (caracteristic limbii romîne vechi și foarte vechi) se mai întîlnesc, probabil, și astăzi în limba populară și în graiurile regionale [55].

Prin refacerea unor masculine din substantivele feminine care desemnau atît fructul cît și pomul s-a realizat un dublu cîștig : **α.** formele primitive s-au specializat pentru denumirea fructului, întrucît purtau semnul distinctiv al substantivelor feminine romînești, care este terminația -*ă* și, mai rar, -(*i*)*e*. **β.** Vocabularul limbii s-a îmbogățit cu noi unități lexicale, absolut necesare pentru realizarea unei simetrii perfecte a sistemului. Iată de ce socotim că, în cazul de față, prin acțiunea derivării regresive, s-a realizat un progres, atît pe plan semantic-lexical, cît și în ceea ce privește sistemul morfologic al limbii.

4. Unele derivări sînt, după cum am văzut, nesigure, din cauză că nu se știe precis etimologia primitivului. Ele apar însă ca foarte probabile tocmai în lumina examinării modului de constituire a întregului sistem de denumiri romînești ale arborilor și ale fructelor (vezi cele spuse despre *castan*, *perj*, *goldan* etc.).

În cazul lui *afin* — *afină*; *corcoduș* — *corcodușă* și *măceș* — *măceașă* nu se cunoaște nici etimologia și nici care este mai vechi dintre cele două elemente ale perechii. De aceea considerăm că în astfel de cazuri raportul dintre numele pomului și al fructului rămîne încă obscur [56].

5. Ar mai trebui precizat că din punctul de vedere al structurii morfologice -ă (care a fost suprimat din formele feminine primitive) nu

---

[54] Și *zarzala* are în bulgară ambele înțelesuri, dar în romînă nu este atestat decît sensul de „fruct al zarzărului".

[55] S.v. *rodie*, DL arată că acesta denumește „fructul comestibil al rodiului" precum și pomul care face fructul descris acolo. Ultimul sens este ilustrat prin următorul citat : „Vino la grădina ta, /C-a înflorit *rodia*". ȘEZ. VIII, p. 41. Tot astfel, în DA, s.v. *lămîie*, se menționează că (popular) acesta are și sensul de „lămîi". Atestări : „Florile *lămîiei*" ȚICHINDEAL, F. 270 ; BIBICESCU, P. P . 21 : „Frunză verde de- *alămîie*. . . ȘEZ. XXI, p. 81 ; cf. și II 136/21 ; I, 210/24 ; DOINE , 217/14 ; „Creangă de-*alămîie*". ȘEZ. I, 115/27.

[56] Totuși după DLR *corcoduș* provine sigur din *corcodușă*, iar după DLRM *corcodușă* e neîndoielnic derivat de la *corcoduș* !

este de fapt sufix lexical, ci terminație și desinență de nominativ sing. nearticulat. Dacă fr. *banane* a devenit, în română, *banană*, aceasta este exclusiv o chestiune de adaptare fonetică, nu de formare a cuvintelor. În schimb, dacă din *dud* (tc.) a fost derivat *dudă*, iar de la *roșcov* (bg.)[57] a fost format *roșcovă*, morfemul -ă din cuvintele nou apărute este, în același timp, desinență, dar și sufix lexical, pentru că s-a format cu ajutorul lui (și în interiorul limbii române) un nou cuvînt. Nefiind vorba de suprimarea unui sufix lexical autentic, ci a unei desinențe interpretate ca un morfem de ordinul afixelor moționale, putem vorbi, în cazurile discutate, despre o falsă derivare regresivă postsubstantivală.

★

Situația din limba romînă, așa cum rezultă din analiza pe care am făcut-o, devine interesantă mai ales dacă o raportăm la alte limbi, aparținînd familiei indo-europene.

Dintre cele romanice, franceza este (după română) cea mai unitară din punctul de vedere care ne interesează aici. Numele arborilor și arbuștilor sînt în această limbă, derivate cu suf. -(*i*)*er*, de la numele fructelor : **cerisier** < *cerise* ,,cireașă'' ; **griottier** < *griotte* ,,vișină'' ; **groseillier** ,,coacăz'' < *groseille* ; **pêcher** ,,piersic'' < *pêche* etc. Cf. totuși **églantier** ,,măceș'', față de *églantine* ,,măceașă'', deși ar fi fost de așteptat un **églantinier*[58].

După cum vedem pomul și fructul sînt denumite prin cuvinte diferite, dar cu aceeași rădăcină, la fel ca în româna contemporană. În franceza veche existau excepții de la această regulă cu caracter general. *Olive*, de pildă, însemna și ,,olivier'', asemenea etimonului latin *oliva* ,,măslin'' și ,,măslină'' (Bloch-Wartburg, *op. cit.*, s.v.).

În ceea ce privește genul, fructul este, în general, feminin iar arborele sau arbustul e masculin. Cf. *poire* — *poirier* ; *noix* — *noyer* ; *orange* — *oranger* etc. Există însă destule cazuri cînd numele fructului și al pomului nu sînt diferențiate din punctul de vedere al genului, ceea ce strică, desigur, unitatea sistemului francez. Cf. *abricot*, *citron*, *capron*, *limon*, *marron* etc., care, deși denumesc fructe, sînt totuși masculine, asemenea derivatelor : **abricotier** ,,zarzăr'' și ,,cais'' ; **citronnier** ,,lămîi'' ; **limonier** ,,lămîi'' ; **capronier** ,,căpșun'' ; **marronnier** ,,castan'' etc.

În italiană situația este, în linii mari, următoarea : de obicei numele arborelui este masculin, iar al fructului e feminin : *melo* (m.) ,,măr'' — *mela* (f.) ,,măr'' (fruct) ; *prugno* (m.) ,,prun'' — *prugna* (f.) ,,prună'' ; *pero* — *pera* ; *banano* — *banana* etc.

[57] În bulgară *rojkov* (m) denumește atît pomul cît și fructul. *Carub* (sinonimul lui *roșcov*) este un împrumut din italiană (*carrubo*), nu din franceză, cum se arată în DA și în DM (s.v.). În franceză *caroube* însemnează ,,roșcovă'' (arborelui i se spune *caroubier*, după cum era și de așteptat). Singura atestare pentru *carub* este din V. Alecsandri : ,,O pădure de maslini, de *carubi*, de lauri și de rodieri'' (ap. TDRG, unde nu se dă totuși etimologia acestui neologism). La Alecsandri se mai întîlnesc și alte ,,italienisme'' : *biondinetă* ,,bălăioară'', *contadin* ,,țăran'' și *contadina* ,,țărancă'' etc. Vezi V. Alecsandri, *Poezii*, ESPLA, 1955, I, p. 164 și 419.

[58] Pentru explicarea acestei inconsecvențe, vezi Bloch-Wartburg, *Diction. étym. de la langue française*, ed. a III-a, 1960, s.v.

Uneori, diferența dintre numele pomului și al fructului se realizează numai prin gen, nu și prin desinență : *noce* înseamnează atît ,,nuc" cît și ,,nucă", dar o dată e masculin, iar a doua oară e feminin. Alți termeni, cum ar fi : *dàttero* ,,curmal" și ,,curmală", **limone**, **fico**, **mandarino**, **portogallo**, **marrone** etc., sînt numai de genul masculin, deși desemnează atît pomul cît și fructul. Mai mult : alături de *marrone* (cu sensul de ,,castan" și ,,castană"), care e numai masculin, există perechea sinonimică : **castàgno** (m.) — **castagna** (f.). Tot astfel *oliva* (f.) înseamnează ca și în latină atît ,,măslină" cît și ,,măslin", dar pentru pom se folosește și derivatul **olivo** (< *oliva*).

Și în spaniolă constatăm destule cazuri de asimetrie și inconsecvență, deși numele fructului este aproape întotdeauna feminin, iar al arborelui e masculin. Cf. *banana* (f.) alături de **banano** (m.), *cereza* (f.) ,,cireașă" alături de **cerezo** (m.) ,,cireș" etc. *Melocoton*, însă (care denumește o varietate de piersic și provine din lat. *malum cotonium*) se întrebuințează numai ca masculin și desemnează atît pomul amintit cît și fructul lui. Pentru arbore se folosește însă mai des derivatul **melocotonero**. La fel pentru ,,banan" se folosește paralel : **banano** (< *banană*), dar și derivatul cu sufix **bananero**. Lui *higo* ,,smochină", îi corespunde însă numai derivatul **higuera** ,,smochin". În afară de aceasta, numele fructului este masculin, iar al pomului e feminin. Alteori există deosebiri formale prea mari între numele fructului și al pomului. Acesta e cazul lui **nuez** (f.) ,,nucă" și al lui **nogal** (m). ,,nuc", care provin din aceeași rădăcină, dar al doilea are la bază un derivat latin (*nucālis* < *nux*) [59].

În portugheză, unitatea sistemului se reduce la faptul că numele pomilor sînt formate (la fel ca în franceză) cu ajutorul unui sufix derivativ : *-eira* (masc. *-eiro*). Spre deosebire de celelalte idiomuri romanice, aici arborele și fructul au, în general, același gen (de obicei feminin) : *pera* — *pereira*; *cereja* — *cerejeira*; *oliva* — *oliveira* etc. Asimetria rezidă în existența unor perechi în care ambele elemente sînt de genul masculin : **limo** ,,lămîie"— **limoeiro** ,,lămîi"; **morango** ,,fragă"— **morangueiro** ,,frag" etc. Există și excepții de altă natură : numelui de fruct (masculin sau feminin) îi pot corespunde două derivate, aparținînd la genuri diferite. Ex. : **figo** (m.) — **figueiro** (m.) și **figueira** (f.) ,,smochin"; **castanha** (f.) — **castanheiro** (m.) și **castanheira** (f.) ,,castan".

O lipsă de unitate se observă și în limbile germanice. Astfel, în engleză, același cuvînt desemnează, de obicei, atît pomul cît și fructul *walnut* ,,nuc" și ,,nucă"; *plum* ,,prun" și ,,prună"; *peach* ,,piersic" și ,,piersică" etc. Pentru pom se mai întrebuințează însă niște sintagme sau perifraze în a căror componență intră cuvîntul **tree** ,,copac, arbore" (**peach tree** ,,piersic", **walnut tree** ,,nuc" etc.).

În germană, numele fructului este de cele mai multe ori feminin, iar al arborelui, masculin : *Birne* (f.) ,,pară" alături de **Birnbaum** (m.) ,,păr"; *Nuß* (f.) ,,nucă" alături de **Nußbaum** (m.) ,,nuc"; *Zitrone* (f.) ,,lămîie", **Zitronenbaum** (m.) ,,lămîi" etc. După cum vedem, pomul e

[59] Vezi *Diccionario de la lengua española* (decimoctava edición), Madrid, 1956, p. 923 și 928 (*nuez* < lat. *nux, nucis*).

denumit aproape întotdeauna printr-un cuvînt compus din numele fructului + subst. **Baum** (de genul masc.) „pom", „copac", „arbore".

Excepțiile nu lipsesc nici în această limbă și ele privesc atît genul celor două categorii de substantive cît și procedeele concrete de exprimare a numelor de arbori și de fructe. Astfel, numele mărului (e vorba de fruct) e masculin (der *Apfel*) ca și al pomului (der **Apfelbaum**). **Pisang** (cuvînt mai vechi, tot de genul masc.) înseamnă atît „banan" cît și „banană". Este adevărat că se folosește mai puțin decît sinonimele *Banane* (f.) și **Bananenbaum** (m.), dar există. La fel **Pfirsich** (masc.) înseamnă atît „piersic" cît și „piersică", însă pentru arbore mai există și compusul **Pfirsichbaum** (m.).

O evidentă lipsă de unitate întîlnim și în limbile slave. Astfel în rusă *лимон* e masculin, *слива* e feminin, iar *яблоко* e neutru. Pentru *măr* „pommier" există un alt cuvînt din aceeași rădăcină : *яблоня* (de genul feminin). *Слива*, însă, înseamnă atît „prun" cît și „prună" *груша* „păr" și „pară" ; *абрикос* (m.) „cais" (n.) „caisă" etc.

Uneori se întrebuințează și în această limbă o perifrază pentru denumirea arborelui, ceea ce complică și mai mult lucrurile (cf. *лимоное дерево* „lămîi" ; *апельсиновое дерево* „portocal" și chiar *грушевое дерево*, literal : „arbore producător de pere"), alături de *груша*, care rămîne, totuși, termenul obișnuit.

În bulgara contemporană, același cuvînt se întrebuințează de obicei, atît pentru denumirea pomului cît și a fructului : *krușa* „păr" și „pară" ; *sliva* „prun" și „prună" ; *práskova* „piersic" și „piersică" etc. Dar, spre deosebire de acestea, care sînt feminine, *banan*, *limon*, *rojkov* etc. sînt masculine, deși au și ele ambele înțelesuri [60]. Pentru denumirea „bananului" se mai folosește perifraza *bananovo dărvò*, ca și *mandarinovo dărvò* pentru „mandarin" (fem. *mandarina* are însă numai sensul de „fruct al mandarinului" !). Bulgara cunoaște și cîteva dublete, de felul lui *vișna — vișnia* „vișin" și „vișină" ; *smòkva* și *smokinia* „smochin" și „smochină" etc. Dialectal există și *smòkvița*, iar în limba mai veche *smokòvnita*, dar acestea sînt rezervate numai pentru denumirea pomului. Din punct de vedere lexical, aceste sinonime reprezintă, desigur, un element de progres, dar în dauna armoniei generale a sistemului, așa cum se prezintă el în ultima limbă pe care am atras-o în comparație.

★

Din analiza comparativă întreprinsă în paginile anterioare, reiese că, pentru denumirea arborilor fructiferi, se folosesc, în diverse limbi, cîteva procedee fundamentale :

α. Același termen ca și pentru fruct : lat. *oliva* ; vsl. *маслина* ; bg. *rojkov* etc.

β. Un alt cuvînt (simplu), moștenit sau împrumutat : it. *melo* ; rom. *cireș*, *dud* etc.

γ. Un derivat cu sufix sau fără sufix : fr. *bananier* ; port. *pereira* ; rom. *alun* etc.

---

[60] Vezi recentul *Румънско български речник*, Sofia, 1962, p. 101, 633, 981 etc.

δ. Un compus format din numele fructului + termenul generic pentru „arbore" : germ. *Birn***baum** ; *Pflaumen***baum** etc.

ε. O perifrază în componența căreia intră neapărat același termen generic pentru „arbore" + numele fructului sau un adjectiv derivat de la acesta : engl. *walnut* **tree** ; rus. *лимонное* **дерево** etc.

După cum vedem, de cele mai multe ori, fructul constituie punctul de plecare pentru denumirea arborelui. Și aceasta, fiindcă fructele sînt cele care se impun, în primul rînd, atenției vorbitorilor, iar numele lor se întrebuințează în toate limbile incomparabil mai mult decît numele arborilor care le produc. În lumina acestei concluzii generale, unele derivări, pe care le-am socotit în lucrarea de față probabile, devin acum mai plauzibile.

Un sistem al denumirilor de arbori și de fructe atît de unitar ca în limba română și îndeosebi constituit, în cea mai mare măsură, printr-un procedeu atît de special, cum este derivarea regresivă, se pare că nu e cu putință să mai descoperim în nici o altă limbă indo-europeană. Iată de ce putem conchide că, pentru a exprima ideea de „pom" în opoziție cu cea de „fruct" româna a mers pe un drum propriu, impus de sistemul ei morfologic.

Iulie 1964

Facultatea de limba și literatura română, București, Ed. Quinet, 7

STUDII GĂGĂUZE (II)*

DERIVATELE ÎN -*ka*

DE

VLADIMIR DRIMBA

Cuvintele terminate în -*ka* neaccentuat, aparținînd fondului turcic al lexicului găgăuz, se repartizează în două grupuri diferite de derivate : unul, mai numeros, îl constituie derivatele cu sufixul moțional -*ka* (cu varianta -*yka*), iar celălalt, derivatele cu sufixul diminutival -*ka*. Cele două sufixe omofone au fost deja semnalate în diverse studii consacrate găgăuzei, dar explicațiile care li s-au dat pînă acum necesită unele rectificări și completări, pe care vom încerca să le aducem în rîndurile care urmează [1].

I. Sufixul moțional -*ka* ~ -*yka*

N. K. Dmitriev s-a ocupat cel dintîi de acest sufix : după ce arată că pentru formarea femininului în găgăuză se întrebuințează „formantul" -*ka* la cuvintele terminate în consoană și formantul -*y-ka* la cuvintele terminate în vocală, Dmitriev spune : „Atît formantul însuși, cît și categoria gramaticală a genului feminin din limba găgăuză trebuie explicate pe

---

* V. « Studii și cercetări lingvistice », XV, 1964, nr. 3, p. 365—373. Versiunea franceză a acestui articol a apărut în « Revue roumaine de linguistique », nr. 3/1964.

[1] Abrevieri: *Буджс. сесляр* = *Буджактан сесляр*. Литература йазылары. [Хазырлайан: Дионис Танасоглу], Chișinău, 1959.

Čakir = Mihail Čakir, *Laflïk gagauzča* (*türkčä*) *hem romïnğa* (*moldovanğa*), Chișinău, 1938.

Gafarov = B. G. Gafarov, *Система спряжения в гагаузском языке* (Автореферат канд. дисс.), Moscova, 1951.

Гаг. дили = D. Tanasoglu — H. Arabadži, *Гагауз дили 5—6-жсы класслар ичин*. Икинжи колверим редактору: Л. А. Покровская, Chișinău, 1962.

Moškov = V. Moškov, *Словарь языка бессарабских гагаузов*, anexă la :

Moškov, *Наречия* = V. Moškov, *Наречия бессарабских гагаузов*, St. Petersburg, 1904.

de-a-ntregul printr-o influență slavă, întrucît în trecut categoria genului feminin n-a existat în nici una dintre limbile din sistemul turcic". Exemplele citate de Dmitriev sînt : *baldïska* 'sora mai mică a soției' (= tc. *baldız* 'cumnată'), *čingenäyka* 'țigancă' (< masc. *čingenä* 'țigan'), *čorbağiyka* 'stăpînă (a casei)' (< masc. *čorbağı* 'stăpîn (al casei)', *χazäyka* 'stăpînă (a casei)' și *komšuyka* 'vecină' (< masc. *komšu* 'vecin') [2]. Dintre acestea, trebuie eliminat *χazäyka*, a cărui origine rusească (< *хозяйка*), considerată de către Dmitriev ca fiind posibilă, este neîndoioasă, precum și *baldïska* și *čorbağiyka*, care provin, foarte probabil, direct din bulgărește (v. mai jos).

Explicația și unele dintre exemplele date de Dmitriev au fost repetate și de alți cercetători [3]. În ceea ce privește originea slavă a sufixului, L. A. Pokrovskaja precizează (referindu-se la *baldïska*) că avem a face cu „indicele rusesc *-ка* al genului feminin al substantivelor" [4].

În realitate, sufixul de care ne ocupăm a fost împrumutat, în ambele sale variante (*-ka* și *-yka*), din limba bulgară (*-ка* ~ *-йка*, unde *-й-* se explică din terminația masc. *-ия*), iar influența rusă, mai recentă, a avut rolul de a consolida productivitatea sufixului găgăuz, care este mult mai mare decît cum rezultă din datele furnizate de Dmitriev. În cele mai multe cazuri, derivatele bulgărești și rusești prin care a pătruns sufixul în găgăuză au fost împrumutate de către acest idiom împreună cu corespondentele lor masculine. Derivatele găgăuze în *-ka* ~ *-yka*, atît cele împrumutate ca atare din bulgară și rusă, cît și cele formate pe teren găgăuz, indică femininul unui termen care denumește o persoană (în special o persoană care practică o anumită profesiune sau care are o anumită calitate permanentă și caracteristică).

Sufixul *-ka* ~ *-yka* — care nu se supune legii armoniei vocalice — a putut pătrunde în găgăuză prin împrumuturi lexicale din limba bulgară ca cele care urmează :

ka'lugerka 'călugăriță' (masc. *ka'luger* 'călugăr') (Mo kov, p. 51) < bg. *калугерка* (masc. *калугер*) ;

predse'datel'ka 'președintă' (masc. *predse'datel'* 'președinte') (Gafarov, p. 16) < bg. *председателка* (masc. *председател*) ; cf. rus. *председательница* ;

u'čitel'ka 'învățătoare' (masc. *u'čitel'* 'învățător') (Gafarov, p. 16) < bg. *учителка* (masc. *учител*)) ; cf. rus. *учительница*.

Tot astfel și forma *'ruska* 'rusoaică' (Čakir, p. 80) pare a fi împrumutată direct din bg. *руска*, fem. lui *русин*.

Este probabil că și formele următoare de feminin ale unor termeni de origine turcică au fost împrumutate tot din limba bulgară, deși formarea lor în găgăuză este și ea posibilă :

---

[2] N. K. Dmitriev, *Гагаузские этюды*, în *Ученые записки Ленинградского государственного университета*, Серия филол. наук. Вып. 1, nr. 20, 1939, p. 4 (reprodus în culegerea postumă de studii *Строй тюркских языков*, Moscova, 1962, p. 252—253).

[3] Gerhard Doerfer, *Das Gagausische*, în *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, Wiesbaden, 1959, p. 268 ; N. A. Baskakov, *Тюркские языки*, Moscova, 1960, p. 133.

[4] L. A. Pokrovskaja, *Термины родства в тюркских языках*, în culegerea colectivă de studii *Историческое развитие лексики тюркских языков*, Moscova, 1961, p. 67.

čorba'ğiyka (v. mai sus), atestat și sub forma *čorbağïyka* (*Буджс. сеслäр*, p. 118, 119, 121), cf. bg. *чорбаджийка* (fem. lui *чорбаджия*);

gaga'uzka 'găgăuză' (*Гаг. дили*, p. 64), fem. lui *gagauz* 'găgăuz', cf. bg. *гагаузка* (fem. lui *гагаузин*);

χa'ğiyka 'femeie care a fost în pelerinaj la Ierusalim' (Moškov, p. 103), fem. lui *χağï* 'hagiu'; cf. bg. *хаджийка* (fem. lui *хаджия*);

ter'ziyka 'croitoreasă' (*Гаг. дили*, p. 64), fem. lui *terzi* 'croitor'; cf. bg. *терзийка* (fem. lui *терзия*).

Dintre împrumuturile din limba rusă, n-am găsit decît un singur cuvînt mai vechi: *slu'žanka* 'servitoare' (< *служанка*), fără corespondent masculin (*pad'išaχïn karïsï yollayor slu'žankasïnï baksïn n'äpayor o čoğük* « nevasta împăratului își trimite servitoarea ca să vadă ce face băiatul acela »; Moškov, *Наречия*, p. 238).

Celelalte împrumuturi din limba rusă sînt recente:

dele'gatka 'delegată', fem. lui *delegat* 'delegat' (Gafarov, p. 16) < *делегатка* (masc. *делегат*);

depu'tatka 'deputată', fem. lui *deputat* 'deputat' (Gafarov, p. 16; *Гаг. дили*, p. 64) < *депутатка* (masc. *депутат*);

pio'nerka 'pionieră', fem. lui *pioner* 'pionier' (*Гаг. дили*, p. 189) < *пионерка* (masc. *пионер*);

stu'dentka 'studentă', fem. lui *student* 'student' (*Гаг. дили*, p. 64) < *студентка* (masc. *студент*).

Sufixul a devenit, apoi, productiv în găgăuză; numărul derivatelor în *-ka* ~ *-yka* trebuie să fie mult mai mare decît al exemplelor următoare, pe care le-am întîlnit în sursele care ne-au fost accesibile:

Al'laχka 'Maica Domnului': *Al'laχlan Al'laχka* « Dumnezeu și Maica Domnului » (Moškov, *Наречия*, p. 135) < *Allaχ*;

čiŋğe'n'äyka 'țigancă' (Moškov, p. 111) < *čiŋğen'ä* 'țigan';

čï'fïtka 'evreică': *bakayor čï'fïtka ... čäšïrlarna* « se uită evreica... la rufele lui » (Moškov, *Наречия*, p. 164) < *čïfït* 'evreu' (cf. și bg. *чифутка*, fem. lui *чифут*);

χï'sïmka 'rudă (femeie)' (Moškov, p. 107) *χïsïm* 'rudă (bărbat) pînă la al treilea grad' (*ib.*);

kara'gözka 'fată (sau femeie) cu ochi negri, oacheșă': *не, мари карагöзка, бакэрсын ...* « Ce te uiți, fă oacheșo ... » (*Буджс. сеслäр*, p. 217) < *karagöz* 'cu ochi negri, oacheș';

kolχoz'čuyka 'colhoznică' (*Гаг. дили*, p. 64) < *kolχozču* 'colhoznic';

kom'šuyka 'vecină' (Moškov, p. 60; *Гаг. дили*, p. 64) < *komšu* 'vecin' (cf. și bg. *комшийка*, fem. lui *комшия*);

pad'i'šaχka 'împărăteasă' (Moškov, p. 77; *Буджс. сеслäр*, p. 96) < *pad'išaχ* 'împărat';

sä'ğïyka 'mulgătoare' (*Буджс. сеслäр*, p. 19) < *säğï* 'mulgător';

škola'ğïyka 'elevă': *Единжи класстакы школажыйка Люда ...* « Eleva Liuda din clasa a șaptea ... » (*Гаг. дили*, p. 189) < *školağï* 'elev';

yardïm'ğïyka 'persoană (de sex feminin) care ajută, ajutoare'': *Вармыш Кирананын бир йардымжыйкасы, Тудорки. О пек севäрмиш'*

Киранайы хем херкерä йардым едäрмиш она « Kirana avea o ajutoare, Tudorki. Ea o iubea foarte mult pe Kirana şi totdeauna o ajuta » (*Буджс. сеслäр*, p. 133) < *yardïmǧï* 'ajutor' (s. m.);

yüredi'ǧiyka 'învăţătoare' (*Гаг. дили*, p. 64, cf. şi p. 17, 18): *Машинин какусу ÿредиджийка* « sora mai mare a Maşei este învăţătoare » (*Буджс. сеслäр*, p. 26) < *yürediği* 'învăţător'.

Sufixul moţional slav *-ka* există nu numai în găgăuză, ci şi în alte limbi turcice, în care a pătruns pe diferite căi. Astfel, de exemplu, în caraima occidentală, *-ka* (~ *-γa*) ~ *-č'a* (în derivate ca : *oruska* 'rusoaică', *konsuγa* 'vecină', *biyč'a* 'regină' etc.) [5] este de origine polonă (şi rusă); *-ka* din tătara crimeeană [6] şi din alte limbi turcice vorbite în Uniunea Sovietică este de origine rusă. La fel ca şi în aceste limbi, apariţia în găgăuză a sufixului moţional *-ka* (~ *-yka*), cu toată productivitatea lui, încă nu înseamnă apariţia, în acest idiom, a categoriei genului gramatical, aşa cum a afirmat Dmitriev, — nu atît fiindcă sufixul nu are o întrebuinţare regulată şi generală în formarea femininului numelor [7], cît mai ales datorită faptului că el nu are absolut nici o implicaţie de ordin morfologic.

Credem că nu este lipsit de interes să relevăm aici şi alte împrumuturi care reproduc forme de feminin din limbile din care au fost împrumutate. Sufixele cu care sînt derivaţi, în aceste limbi, termenii corespunzători, nefiind simţite, în cele mai multe cazuri, ca atare, în găgăuză, nu au devenit productive în acest idiom :

a) *pravu'l'äsa* (Moškov, p. 81) ~ *provu'l'äsa* (Moškov, *Наречия*, p. 101) 'preoteasă' (sinonim cu *popa'd'iya* < bg. *попадия*) < rom. *preuteasă*, derivat de la *preut* (~ *preot*) cu suf. *-easă*.

b) nume de dansuri împrumutate din nume de dansuri moldoveneşti derivate cu suf. (articulat) *-easca* :

błan'e'räska (Moškov, *Наречия*, I-ое прибавление, p. 19) < *blănăreasca*;

ru's'äcka (*op. cit.*, p. 20) < *ruseasca*;

c) în sfîrşit, cîteva împrumuturi din limbile rusă şi bulgară, reproducînd forme derivate cu sufixul moţional *-ица* (cu aceeaşi valoare ca şi a lui *-ка*) :

ca'rica 'împărăteasă' (Moškov, *Наречия*, p. 49), sinonim cu *padi'šaχka* (v. mai sus) < rus., bg. *царица* (fem. lui *царь*, respectiv *цар*);

'felšerica 'felceriţă' (*Дока олду фелшерица* « Doka a ajuns felceriţă », *Буджс. сеслäр*, p. 27; masc. *'felšer* 'felcer') < rus. *фельдшерица* (fem. lui *фельдшер*);

ka'luǵerica 'călugăriţă' (Moškov, p. 51), dublet al lui *ka'luǵerka* (v. mai sus) < bg. (învechit) *калугерица* (fem. lui *калугер*);

'kr'es'n'ica 'naşă (de botez)' (Moškov, p. 62; probabil greşit în loc de 'fină') < rus. *крестница* 'fină' (fem. lui *крестник*).

---

[5] Ananiasz Zajączkowski, *Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraimskim*, Cracovia, 1932, p. 35—36.

[6] *Op. cit.*, p. 36.

[7] B. G. Gafarov, *Система спряжения в гагаузском языке*, p. 6.

Ultimele exemple sînt interesante pentru faptul că, deşi sufixul n-a devenit productiv în găgăuză, valoarea lui moţională este bine percepută (de ex. fem. *'felšerica* — masc. *'felšer*).

II. Sufixul diminutival *-ka*

L. A. Pokrovskaja relevă, printre termenii de înrudire din găgăuză, următoarele formaţii diminutivale cu sufixul neaccentuat *-ka*: *bu'baka* 'tată, tătic' (< *buba* 'tată' = tc. *baba*) şi *da'yïka* 'unchi (fratele unic al mamei)' (< *dayï* = tc. *dayı* 'unchi după mamă') [8]. În ceea ce priveşte sufixul, Pokrovskaja spune că el „poate fi atribuit cu siguranţă influenţei slave... ; în găgăuză, formantul *-ka*, care se adaugă la cîţiva termeni de înrudire, precum şi la nume proprii în formă diminutivală (*'Mitika*, *'Katika*, *'Kostika* etc.), le dă acestora o nuanţă de alintare, de intimitate" [9].

Mai întîi, cîteva completări la exemplele citate de Pokrovskaja:

Alături de *bu'baka* se întrebuinţează şi forma *bo'baka* (< *boba*, variantă a lui *buba*): *Čoğük ğen'ä sor'ēr*: „*Bo'baka, d'ēr*, ..." «Băiatul iar întreabă: „Tăticule, zice, ... "» (Moškov, *Наречия*, p. 178). Forma *'baka*, cu acelaşi sens [10], este, evident, o prescurtare din *bubaka* (~ *bobaka*).

Dayïka este atestat, la Čakir (p. 38), sub forma *dayika*.

În sfîrşit, lui *mïsïr* 'bibilică' (cf. tc. *mısır tavuğu*) din dicţionarul lui Moškov (p. 73) îi corespunde, în dicţionarul lui Čakir (p. 72), forma *mïsïrka*, care pare a fi un derivat diminutival, mai degrabă decît unul moţional. Dacă este aşa, atunci sufixul *-ka* nu serveşte exclusiv la derivarea unor termeni de înrudire.

Sufixul de care ne ocupăm este, aşa cum s-a spus, de origine slavă. Trebuie doar precizat că el a pătruns în găgăuză în primul rînd prin împrumuturi din limba bulgară, apoi a fost întărit prin împrumuturi ruseşti şi chiar moldoveneşti (în *-ică* şi *-că*).

Cele mai numeroase împrumuturi din forme diminutivale (în *-ка* şi *-ичка*) pe care le-am găsit sînt cele de origine bulgară.

Începem cu *bal'dïska* 'sora mai mică a soţiei' (Moškov, p. 11; cf. şi *Гаг. дили*, p. 64: *балдызка*); cuvîntul a fost considerat pînă acum [11] ca fiind un derivat găgăuz cu sufixul moţional *-ka*, ceea ce nu este exact, deoarece forma primitivă, *baldïz*, desemnează, în toate limbile turcice în care se întrebuinţează, o persoană de sex feminin (în general cu acelaşi înţeles ca şi în găgăuză) [12]. De fapt, cuvîntul provine direct din bg. *балдъзка*, care este un derivat diminutival de la *балдъза* (< tc. *baldız*) [13].

---

[8] L. A. Pokrovskaja, *Термины родства в тюркских языках*, p. 48 şi 49.
[9] *Op. cit.*, p. 48.
[10] Vezi L. A. Pokrovskaja, *op. cit.*, p. 26.
[11] Vezi mai sus, p. 284 şi notele 2, 3 şi 4.
[12] Vezi L. A. Pokrovskaja, *op. cit.*, p. 67—68.
[13] Vezi Najden Gerov, *Речник на българскu език*, I, Plovdiv, 1895, p. 23.

Alte împrumuturi din forme diminutivale bulgărești :

cĭ'garka 'țigaretă' (Moškov, p. 107) < *цигарка* ;

ğü'm'erka 'jumară' (Moškov, p. 34) < *джумерка* (mai ales la pl. *джумерки*) ;

kuku'mävka 'bufniță mică' (Čakir, p. 36 ; la Moškov, p. 62 : *kukumav*, *kukum'äu̯*, *kukum'ä'u*) < *кукумявка* (cf. tc. *kukumav*) ; forma *'mävka* dată de Moškov (p. 71) este o prescurtare din *kukumävka* ;

ku'panka 'albie mică, covățică' (Moškov, p. 63, care înregistrează și forma *ku'pana* ; Čakir, p. 37) < *копанка* (diminutiv al lui *копаня*);

'p'itička 'turtă-dulce în formă de inel' (Moškov, p. 80 ; cf. *'p'ita* 'pîine', *ibid.*) < *питичка* (diminutiv al lui *пита* 'pîine rotundă ; colac') ;

'pïtika 'cărăruie' (Moškov, p. 83) < *пътека* ;

s'i'n'iška 'dantelă albastră-deschis cu care se împodobesc capetele prosopului' (Moškov, p. 88) < *синичка*, fem. lui *синичък* 'albăstriu' ;

'yarka 'găinușă (înainte de a începe să ouă), puică' (Moškov, p. 39) < *ярка*.

Din limba rusă au fost împrumutate derivate diminutivale ca :

gra'matka 'cărticică' (Moškov, p. 24) < *грамотка* ;

ka'morka 'cămăruță' (Moškov, p. 52) < *каморка*.

În unele cazuri este mai greu de precizat dacă cuvîntul a fost împrumutat din rusă sau din bulgară ; de ex. :

'kurtka 'cojocel scurt femeiesc' (Moškov, p. 64) < *куртка* [14].

Iată și împrumuturile din forme diminutivale moldovenești pe care le-am întîlnit :

ba'dika ,,termen cu care frații mai mici se adresează fraților mai în vîrstă'' (Moškov, p. 10) < *bădică* ;

'mïcka 'pisicuță' (Moškov, p. 73) < dintr-un derivat (neatestat) cu sufixul diminutival *-că* de la *mîță* 'pisică' (formația nu este în nici un caz găgăuză, căci în acest idiom sufixul nu cere sincopa terminației vocalice a cuvîntului) ;

t'e't'ika 'tată, tătic' (Moškov, p. 96, care îl pune în legătură cu *'t'ät'ü* 'id'. ; Čakir, p. 95) < *tetică*.

În afară de *-ka*, găgăuza mai cunoaște încă două sufixe diminutivale de origine străină : *-ču* (neaccentuat, numai în *kayïnču* 'cumnat (fratele

---

[14] În multe cazuri valoarea diminutivală a împrumutului nu este simțită, deci asemenea cazuri n-au avut nici un rol în pătrunderea sufixului *-ka* în găgăuză :

'brička 'brișcă, caleașcă' (Moškov, p. 17 ; Čakir, p. 18) < rus., bg. *бричка* ;

gïr'bačka 'vătrai' (Moškov, p. 25) < bg. *гърбачка* ;

ko'ropka 'cutie' (Moškov, p. 60) < rus. *коробка* ;

'mayka 'maiou' (*Гаг. дили*, p. 216) < rus. *майка* ;

ru'baška 'cămașă' (*Гаг. дили*, p. 216) < rus. *рубашка* ;

'sem'ička 'semințe de floarea-soarelui' (Moškov, p. 87) < rus. *семечко* ;

'sumka 'ghiozdan' (*Гаг. дили*, p. 85) < rus. *сумка* ;

sur'vatka 'zer' (Moškov, p. 91) < bg. *суроватка* ~ *сурyватка* ;

že'letka 'jiletcă' (*Буджс. сеслäр*, p. 69) < rus., bg. *жилетка*, — și altele.

mai mic al soției)', de origine bulgară [15], și *-ica* (paroxiton); acesta din urmă apare în cîteva împrumuturi românești și bulgărești :

furku'lica 'furculiță' (Moškov, p. 102) < rom. *furculiță*;

χal'vica 'halviță' (Moškov, p. 104) < rom. *halviță*;

ko'd'ica 'codiță, cosiță trecută pe după ureche' (Moškov, p. 58) < rom. *codiță*;

ko'f'ica 'butoiaș pentru apă, cu cercuri de fier' (Moškov, p. 61) < rom. *cofiță*;

ku'mica 'finuță' : — *Оф, лаф етмä, кумица* « Of, nu vorbi, finuțo » (*Буджс. сеслäр*, p. 115) < bg. *кумица*.

Cu toate că n-a ajuns să fie productiv în găgăuză, valoarea diminutivală a lui *-ica* este, totuși, bine simțită [16], căci pentru cîteva dintre cuvintele citate mai sus există și formele primitive, nederivate, corespunzătoare (uneori — este adevărat — cu un sens foarte îndepărtat) : '*furka* 'furcă de tors' (< *furcă*), *χalva* 'halva', '*kofa* 'găleată', '*kumu* ~ '*kuma* 'fină'.

Martie 1964

Institutul de lingvistică
București,
Calea Victoriei 194

[15] L. A. Pokrovskaja, *Термины родства в тюркских языках*, p. 69 ; Vladimir Drimba, *Studii găgăuze. I. Originea cuvintelor terminate în* -u, -ü *și* -i, în SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 367.

[16] În cîteva cazuri, valoarea diminutivală a lui *-ica* nu este simțită :

'*bradavica* ~ '*bradvica* 'neg' (Moškov, p. 17) < bg. *брадавица* ~ *брадвица*;

či'brica ~ *ču'brica* (Moškov, p. 110) ~ *cim'brica* (*Гаг. дили*, p. 236) 'cimbru' < bg. *чубрица*;

gar'čica 'muștar' (Moškov, p. 21) < rus. *горчица*;

gîr'lica 'o boală a porcilor' (Moškov, p. 26) < bg. *гърлица* 'boală de gît la porci', — și altele.

COLOCVIUL INTERNAŢIONAL DE LINGVISTICĂ APLICATĂ
(Octombrie 1964, Nancy)

O delegaţie din ţara noastră, alcătuită din acad. prof. Al. Rosetti şi T. Slama-Cazacu, a participat la lucrările Colocviului Internaţional de lingvistică aplicată, care a avut loc în cadrul Universităţii din Nancy între 25 şi 31 octombrie 1964. Cei doi delegaţi au fost invitaţi de Comitetul de organizare (prin prof. B. Pottier şi G. Bourquin) să participe cu comunicări în legătură cu rapoartele difuzate anticipat.

În afară de cei 50 de invitaţi, care urmau să prezinte rapoarte, comunicări sau intervenţii pregătite, au participat încă 150 de persoane (lingvişti, tehnicieni, matematicieni, psihologi, profesori de limbi etc.), care au solicitat permisiunea de a asista la lucrările colocviului. Fiecare jumătate de zi a fost consacrată unei secţiuni, în cadrul căreia se prezenta un raport, urmat de comunicările sau intervenţiile pregătite şi apoi de discuţii. Programul a prevăzut şi o seară în care grupuri de lucru au discutat anumite probleme speciale, o şedinţă consacrată înfiinţării Asociaţiei Internaţionale de Lingvistică Aplicată, precum şi o după amiază de excursii în împrejurimile oraşului Nancy (în special la Lunéville).

Domeniile în care s-au încadrat lucrările au fost : I Automatizarea în lingvistică ; II Pedagogia limbilor vii ; III Coordonarea cercetărilor în Europa.

În cadrul primului domeniu — avînd ca temă „Utilizarea informaţiei semantice : A) în traducerea mecanică şi B) în documentarea automată — au fost următoarele secţiuni : A. 1) „Utilizarea informaţiei semantice pentru soluţionarea ambiguităţii sintactice" (raport prezentat de S. Lamb, comunicări sau intervenţii pregătite de G. Bourquin, J. C. Gardin, P. Guiraud, B. Pottier, B. Vauquois) ; 2) „Utilizarea informaţiei semantice pentru selectarea unităţilor lexicale în microglosare " (la raportul Lydiei Hirschberg au făcut o intervenţie pregătită matematicianul J. Benzécri etc.) ; 3) „Rezolvarea polisemiilor în textele scrise şi structurarea enunţului" (raportul a fost prezentat de J. Dubois, iar comunicări sau intervenţii pregătite au făcut : S. Ceccato, M. Coyaud, A. Greimas, Y. Lebrun, B. Vauquois şi T. Slama-Cazacu — care a prezentat „un model experimental pentru rezolvarea polisemiilor în lanţul discursiv").

B. 1) „Informaţia semantică în documentarea automată" (raport de J. C. Gardin, intervenţii de S. Ceccato, L. Hirschberg) ; 2) „Aportul lingvisticii cantitative" (la raportul prezentat de H. Eggers — „Subiect şi obiect direct în germană, studiate în vederea demonstrării posibilităţii unor analize cantitative în domeniul sintactic" — au luat cuvîntul J. Benzécri, E. Evrard, P. Guiraud, M.A.K. Halliday, R. Moreau, Ch. Muller).

În domeniul II, al pedagogiei limbilor vii, avînd ca temă „Teoriile lingvistice și posibilitățile lor de aplicare", au fost secțiunile : 1) „Structura lexicală și predarea vocabularului" (raportor E. Coșeriu, intervenții pregătite : K. Baldinger, J. Benzécri, A. Culioli, L. Hirschberg, A. Isacenko, Larochette, Rudigoz, J. Sinclair, S. Ullmann) ; 2) „Structurile sintactice fundamentale și predarea lor" (raportor A. Isacenko, intervenții de M. Miko, W. Doroszewski, E. Coșeriu, J. Martinet, M.A.K. Halliday, R. Gsell, G. Capelle, B. Pottier etc.) ; 3) „Problemele pedagogice ale traducerii" (raportul lui J. C. Catford — „Traducerea și predarea limbii" — a fost trimis abia în timpul colocviului, iar raportorul a lipsit ; a făcut o comunicare J. P. Vinay).

În ultimul domeniu (III) s-a discutat despre „Situația actuală a cîtorva anchete asupra limbilor vorbite și a limbilor științifice și tehnice ; la raportul lui P. Rivenc au prezentat intervenții mai ample O' Huallachain, A. Phal, M.A.K. Halliday, A. Gimson, B. Quemada și T. Slama-Cazacu (în această intervenție am încercat să completez informațiile prezentate în raport, vorbind despre cercetările din țara noastră cu privire la limba română vorbită). În sfîrșit, în ultima secțiune a prezentat un raport S. Nord, iar acad. Al. Rosetti a expus situația cercetărilor din țara noastră în domeniul lingvisticii matematice, al traducerii automate, al lingvisticii structurale.

În una dintre după-amieze, cîteva grupe de lucru au discutat despre probleme legate de „Lexicologie", „Pedagogie propriu-zisă", ALGOL (notație pentru traducerile automate), „Crearea Asociației de lingvistică aplicată" și „Limbajul copilului" (în ultimul grup — care a suscitat și interesul unor lingviști ce nu s-au ocupat încă de limbajul copilului — am prezentat rezultatele cercetărilor românești efectuate în acest domeniu).

Colocviul s-a încheiat prin constituirea Asociației Internaționale de Lingvistică Aplicată și prin alegerea unui birou provizoriu, avînd ca președinte pe prof. B. Pottier iar ca vice-președinte pe prof. A. Isacenko ; acest birou urmează să elaboreze proiectul de statut.

Neputînd intra aici în detalii spre a analiza materialele prezentate (care vor apărea de altfel într-un volum), voi încerca să desprind cîteva idei centrale, linii directoare și tendințe semnificative nu numai pentru perspectivele lingvisticii aplicate, dar și pentru dezvoltarea întregii lingvistici actuale.

Trebuie relevat mai întîi marele interes pe care îl suscită astăzi lingvistica aplicată, printre lingviști foarte cunoscuți (care au ținut să participe la colocviu), precum și printre matematicieni, ingineri, psihologi, profesori de limbi străine, documentariști etc. Importanța lingvisticii aplicate a fost subliniată și în cuvîntul inaugural al rectorului Universității din Nancy — cunoscutul romanist P. Imbs —, care a arătat că aplicarea lingvisticii constituie o prelungire a cercetării fundamentale. Au apărut însă totodată și deficiențele unei discipline aflate într-un stadiu de început și care nu și-a precizat încă bine nu numai metodologia, dar nici chiar domeniul (fac parte din ea, după cum s-a arătat, numai traducerea automată, predarea limbilor și, poate, lingvistica aplicată la cunoașterea și terapeutica stărilor patologice, sau ar trebui adăugate și alte aspecte, între care am propune, părîndu-ne deosebit de importantă, însăși metodologia cercetării lingvistice, adică „lingvistica aplicată la lingvistică"?).

Majoritatea materialelor au prezentat nu atît rezultate definitive, cît propuneri de diferite teorii sau metode care ar putea fi utile pentru lingvistica aplicată. Faptul denotă tot o stare incipientă și poate stîrni tocmai prin aceasta un interes sporit și printre lingviștii „tradiționaliști". Într-adevăr, în stadiul actual, se pare că lingvistica aplicată poate beneficia mai ales de pe urma aplicării unor teorii lingvistice — a căror valoare de aplicabilitate urmează să fie verificată — și mai puțin de pe urma unor încercări de a se crea *ad hoc* soluții strict tehnice, direct și îngust legate de un anumit aspect practic. În momentul de față, pentru ling-

vistica aplicată joacă un rol deosebit de important cercetarea fundamentală (idee subliniată şi de către A. Martinet). În această ordine de idei ne pare semnificativ faptul că la acest colocviu — care în mod firesc reprezintă tendinţele moderne ale lingvisticii — au participat (şi mai ales au avut un rol foarte activ ori au stîrnit un mare interes) lingvişti care, ocupîndu-se de lingvistica generală de pe poziţii „moderat" structuraliste, pot aduce, prin principiile formulate de ei sau prin rezultate de detaliu, contribuţii utile lingvisticii aplicate. Din acest punct de vedere, îmi pare necesar să subliniez că o greşită înţelegere a „lingvisticii aplicate", de către unii lingvişti, a făcut-o sinonimă cu „lingvistica structurală" (adesea numai cu gramaticile transformaţionale) sau chiar cu „lingvistica matematică", riscînd să îndepărteze astfel pe lingviştii care nu se ocupă cu aceste aspecte sau care nu acceptă teoriile respective, de domeniile aplicative în care contribuţia lor le-ar fi deosebit de utilă. Cu acest prilej, s-a putut deci observa nu numai importanţa cercetărilor fundamentale, ci şi conştiinţa limitelor cercetării strict aplicative sau al formalizării extreme, şi făcute ca scop în sine, a unor aspecte parţiale ale limbii. În primul rînd— fapt interesant faţă de cunoscuta metodologie structuralistă care cere renunţarea la metoda inductivă —, au fost vorbitori — ca prof. H. Eggers — care au subliniat necesitatea cunoaşterii faptelor de limbă reale, obţinute obiectiv („Des exemples inventés ne nous servent ici à rien"), şi care au cerut (ca B. Vauquois) să se dea o descriere a fenomenelor lingvistice care să corespundă realităţii. Importanţa legăturii cu realitatea a fost subliniată şi pe alt plan, prin insistenţa asupra legăturii dintre categoriile lingvistice şi realitate (S. Ullmann).

Un fenomen deosebit de interesant îl reprezintă, la acest colocviu, pe de-o parte sublinierea importanţei pentru lingvistică, a semnificaţiei, care păruse să cadă în desuetudine în urma înţelegerii greşite a posibilităţilor de aplicare a teoriei informaţiei şi în genere a unora dintre încercările de formalizare extremă a limbii [1]. În legătură cu aceasta trebuie să menţionez că am remarcat o insistentă preocupare pentru context şi o necontenită relevare a rolului acestuia şi a importanţei studierii lui (concomitent cu sublinierea — de pildă, de către J. C. Gardin sau J. Dubois — a problemelor complexe pe care le ridică acesta, în special pentru traducerea automată). Pe de altă parte, un fenomen interesant îl constituie şi atragerea atenţiei asupra pericolului pe care îl reprezintă matematizarea excesivă şi „cu orice preţ" în lingvistică. Desigur, aportul matematicii devine astăzi din ce în ce mai necesar în anumite domenii ale lingvisticii aplicate (şi uneori ea poate fi foarte utilă chiar lingvisticii teoretice, dacă ne gîndim la posibilitatea de a obţine astfel date precise — de pildă prin mijloace statistice —, care să ferească de observaţii cu caracter impresionist şi să certifice prin garanţii cantitative, legitimitatea unor generalizări).Pentru traducerile automate, pentru alcătuirea dicţionarelor automate sau pentru a permite maşinii să recunoască structura frazelor etc. (vezi rapoartele H. Eggers, L. Hirschberg) sau pentru alcătuirea de „tezaure documentare" — de dicţionare cuprinzînd termenii speciali ai unui domeniu — etc., pentru documentarea automată (raportul lui J. C. Gardin), exprimarea matematică a unor legi lingvistice devine legitimă şi necesară. Matematizarea nu poate cuprinde însă întregul domeniu al lingvisticii (sînt aspecte care se revelează mai bine prin analize calitative) şi nici nu trebuie considerată altceva decît un mijloc (iar nu un scop). De altfel chiar în domeniile aplicative în care matematizarea este necesară, rolul

[1] În legătură cu aceasta îmi pare interesant să menţionez aici cîteva precizări semnificative, ale unuia dintre organizatorii colocviului : „On se trouve obligé, en toute bonne foi, d'avoir recours à la substance sémantique. Il n'y a pas à en rougir. Les récentes études uniquement formelles ont montré, par leur échec, que la langue était autre chose qu'un simple mécanisme de combinaisons [...]. La linguistique est, qu'on le veuille ou non, une science humaine (B. Pottier, *Sur la nature du cas et de la préposition*, în *Mélanges de linguistique et de littérature romanes — I. Frank*, Universität des Saarlandes, 1957, p. 551).

prelucrării matematice se oprește la un anumit punct — care trebuie depistat cu precizie și respectat. Raportoarea L. Hirschberg — ea însăși și matematiciană — a subliniat această idee în concluziile raportului ei : „D'une part le développement d'un formalisme très général ne peut être utile que s'il permet des rapprochements ou des découvertes nouvelles, d'autre part il faut que la postulation mathématique ne soit pas trop simplifiée sans quoi, il ne resterait qu'un lien superficiel entre les résultats théoriques et l'observation. Si cex deux conditions n'étaient pas satisfaites, la mathématisation n'apporterait que des notations lourdes et constituerait un obstacle à l'intuition".

În cursul discuțiilor, s-a subliniat de asemenea, că statistica trebuie făcută nu ca scop în sine, ci ceea ce interesează este eficiența ei : ea „este o problemă de eficacitate și numai de eficacitate", a spus cunoscutul matematician prof. Favard, inaugurînd una dintre ședințe, în calitate de președinte. De altfel, expunînd în cursul colocviului punctul nostru de vedere împotriva unei „dezumanizări" a limbii, am întîlnit aproape în permanență un consens. Tocmai din această perspectivă, cercetările de psiholingvistică par interesante, în acest moment, pentru lingvistica aplicată. Interesul pentru psihologie sau apelul la noțiuni psihologice s-a reflectat atît în unele rapoarte (de pildă, în acela al lui J. Dubois sau P. Rivenc — care a vorbit pe larg despre importanța cercetărilor de psihol'ngvistică genetică —, sau chiar în acela al lui S. Lamb — care a vorbit despre acumularea necontenită a informației semantice în creierul uman —, sau în discuții libere și în intervenții (S. Ullmann, de pildă, a arătat rolul și necesitatea cercetărilor psihologice pentru studiul cîmpurilor lingvistice etc.). Importanța perspectivei psiho-pedagogice apare evidentă dacă voi menționa că mulți profesori de limbi nu s-au considerat satisfăcuți cu ceea ce le-au oferit lingviștii, declarînd că așteptau ceva mai mult decît li s-a dat la colocviu din partea acestora (de aceea, probabil, au ținut ca unul dintre „grupurile de lucru" să se intituleze „Pédagogie *vraie*"). Unul dintre participanți (profesorul A. Culioli, de la Universitatea din Paris) a spus că problema este *cum* să fie predat elevilor cîmpul semantic de pildă, și a încercat să găsească o soluție cerînd lingviștilor să nu considere acest domeniu ca „impur" și să nu lase asemenea cercetări numai în seama psiholingvistului. (Desigur că soluția nu va putea fi găsită numai prin efortul unor lingviști, fără o colaborare cu psihologi și cu pedagogi). O idee care mi se pare interesantă de reținut este aceea exprimată de A. Martinet și de E. Coșeriu cu privire la necesitatea unei metodologii diferențiate a predării limbilor (în școală sau în universitate, pentru lectură ori pentru a vorbi limba respectivă, în raport cu sistemele de notații etc.) ; iar în legătură cu aceasta subliniez propunerea lui A. Culioli de a se găsi modul optim în care să se predea o limbă studenților, astfel încît ei să o poată preda la rîndul lor elevilor.

Colocviul de la Nancy a reușit deci să scoată în evidență importanța și necesitatea lingvisticii aplicate, chiar dacă (sau poate tocmai pentru că) a arătat că lingvistica aplicată este încă într-o fază inițială, de definire a obiectului și a principiilor ei metodologice. S-a dovedit însă, în orice caz, necesitatea ca lingviștii să se preocupe intens de acest domeniu — lăsat în parte, pînă astăzi, în voia rutinei empirice sau a unor tendințe extremist formaliste —, pentru care cercetările fundamentale, bazate pe o metodologie ferm axată pe principiile apropierii obiective și complexe de realitatea lingvistică, pot aduce o contribuție esențială, dar în contact cu care, pe de altă parte, însăși teoria lingvistică va ieși îmbogățită.

Noiembrie 1964

Tatiana Slama-Cazacu
Institutul de psihologie,
București, Str. Frumoasă. 26

CONSFĂTUIREA DE LINGVISTICĂ MATEMATICĂ DE LA CLUJ (18—20 iunie 1964)

Între 18—20 iunie 1964 au decurs lucrările Consfătuirii de Lingvistică Matematică organizată de Institutul de Lingvistică şi Institutul de Calcul al Filialei Academiei R.P.R. din Cluj.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Acad. Tiberiu Popoviciu, director al Institutului de calcul al Filialei Academiei R.P.R. din Cluj.

La Conferinţă au participat cercetători şi cadre didactice din Cluj, Bucureşti, Sibiu, Tg. Mureş, Timişoara etc.

Lucrările s-au axat pe trei teme principale :

Cercetări de traducere automată (lucrări practice)

Noi metode în traducerea automată (lucrări teoretice) şi

Statistică lingvistică şi cercetări stilistice.

Lucrări practice în vederea traducerii automate au fost prezentate de următorii :

E. Székely, E. Bölöni-Kovács, I. Máthé, P. Schveiger.

,,Cu privire la analiza independentă a conjugării verbelor maghiare pentru necesităţile traducerii automate'' prezintă rezultatele cercetărilor grupului de la Facultatea de Filologie din Cluj.

Erica Nistor (Domonkos) Bucureşti, în lucrarea ,,Clasificarea informaţiilor gramaticale utilizate în traducerea automată'', prezintă schema de clasificare a informaţiilor, care au apărut în algoritmul de traducere automată din limba engleză în limba română, experimentat în anul 1962 la calculatorul MECIPT-1 ; clasificarea s-a făcut din punctul de vedere al obţinerii informaţiilor şi al scopului servit.

Paul Schveiger şi Elvira Hales, de la Facultatea de Filologie din Cluj, prezintă lucrarea ,,Cu privire la clasificarea mecanică a adjectivelor'' (în limba română).

Lucrări teoretice, cuprinzînd propuneri şi utilizarea a noi metode, pentru ridicarea calităţii obţinute pînă în prezent în traducerea automată au fost prezentate de următorii :

Karel Pala, de la Academia de Ştiinţe din Praga : ,,Discuţii asupra teoriei profunzimii'', informează despre lucrările grupului cehoslovac de sub conducerea lui P. Sgall în domeniul fragmentării propoziţiei în informaţii vechi şi noi şi prezintă considerente personale asupra ipotezei lui V. H. Ingve din teoria profunzimii.

Erica Nistor (Domonkos), Bucureşti : ,,Construcţii regresive în limba română'', cuprinde cercetări asupra construcţiilor în care adjectivul stă înaintea substantivului, în legătură cu aplicarea teoriei profunzimii în limba română.

Evseev Joan şi Abraham Samuilă, Universitatea din Timişoara : „Cu privire la modelul generativ aplicaţional şi calculul transformaţiilor din limba rusă", se discută în ce măsură modelul lui Şaumian este un model generativ.

Lucrări de statistică lingvistică şi cercetări asupra stilului cu ajutorul metodelor statistice au fost prezentate de următorii :

Prof. Béla Kelemen, Facultatea de filologie Cluj : „Importanţa studierii elementelor relaţionale la stabilirea caracteristicilor stilurilor limbii literare", relevă importanţa studierii relaţiilor şi a elementelor care le reprezintă, în vederea stabilirii stilurilor.

Conf. R. Todoran de la Universitatea Cluj în lucrarea „Lexicul dialectului aromân sub raport statistic" prezintă un amplu studiu asupra dialectului aromân, prin metode statistice.

J. Németh şi A. B. Németh, Institutul de Calcul, Cluj : „Despre tipologia statistică a contextelor" : prezintă o lucrare matematică despre tipologia contextelor.

Prof. Nicolae Pîrvu, Universitatea Babeş Bolyai, Cluj, „Expresivitatea psihologică a limbii" comunică un studiu asupra cuvintelor din limba română, care exprimă temperamente, caractere etc.

Aurelia Stan şi Ioan I. Stan, Institutul de Lingvistică, Cluj : „Entropia cazului în limba română", expun rezultatele calculelor asupra cantităţii de informaţie a fiecărui caz din declinarea românească, socotit prin probabilitatea lor de apariţie în propoziţie.

Viorica Pamfil, Universitatea Cluj, a prezentat lucrarea „Contribuţii la dezvoltarea lexicului pe bază statistică" expune cercetări începînd cu vechile scrieri româneşti pînă astăzi.

Ioana Anghel, Elena Comşulea, Emese Kiss, Ioan Stan, Facultatea de filologie Cluj, „Observaţii statistice privind topica propoziţiei principale în proza beletristică contemporană", cuprinde cercetări statistice asupra amplasării cuvintelor în frază.

Sabina Teiuş şi Valentina Şerban, Universitatea Cluj, în lucrarea „Observaţii statistice asupra stilului din nuvelele lui Liviu Rebreanu şi ale lui Camil Petrescu" expun un studiu comparativ asupra stilului celor doi scriitori, efectuat prin metode statistice.

Doina Grecu, Felicia Stan şi Ioan I. Stan, „Observaţii statistice asupra sistemului fonologic al limbii române", expune unele constatări fonologice pe bază statistică.

Titiana Suciu, Universitatea Cluj, „Cu privire la limba scrierilor lui Pavel Dan", studiază stilul acestui autor pe bază statistică.

Grupul A. Duică, A. Toşa, S. Odaie, C. Reichel, E. Demian, G. Losonczi, I. Stan, Institutul Pedagogic Tg. Mureş, „Repartizarea substantivelor în stilul beletristic, publicistic şi ştiinţific" expun rezultatele statisticii făcute cu privire la numărul substantivelor în cele trei stiluri.

În urma comunicărilor s-au purtat vii discuţii asupra eficacităţii şi perspectivelor metodelor matematice în lingvistică.

August 1964 *Erica Nistor (Domonkos)*

Bucureşti, „Cartimex"

ROMULUS VUIA, *Tipuri de păstorit la români* (*sec. XIX—începutul sec. XX*), Editura Academiei R.P.R., 1964, Academia R.P.R., Studii de etnografie III, 252 pag.

Cercetarea monografică a lui Romulus Vuia reprezintă o contribuţie de seamă la cunoaşterea tipurilor de păstorit practicate de români în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX - lea.

Păstoritul la români a preocupat intens pe etnografi, folclorişti, istorici şi lingvişti, datorită interesului pe care îl prezintă pentru studiul limbii şi al istoriei poporului român.

Studiul etnografic al păstoritului nu poate fi despărţit de cercetarea terminologiei păstoreşti [1], şi de aceea surprinde lipsa referinţelor la lucrările lui Ov. Densusianu şi S. Puşcariu.

De asemenea, lucrarea nu a beneficiat de materialul înregistrat în anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* (s-a folosit un chestionar referitor la termeni păstoreşti), care ar fi putut ajuta la precizarea sensurilor şi a ariei de răspîndire a termenilor studiaţi (cf. *cotlon*, p. 22, *covercă*, p. 24, *obor*, p. 24 ş.u., *poiată*, p. 62, 143, 195, *sobă*, p. 65, *pilc*, p. 65, 66, 67, *odăi, conace, sălaşe*, p. 98—102 ş.u., *vătaf*, p. 171, 180 etc.).

Folosind (critic) o bibliografie bogată de specialitate precum şi materialul documentar cules, în decursul mai multor decenii, în anchete etnografice, R. Vuia stabileşte, în clasificarea sa, patru tipuri de păstorit : 1. păstoritul agricol local, 2. păstoritul agricol cu stînă la munte, 3. păstoritul din zona fîneţelor şi 4. păstoritul bazat pe păşunea alpină şi iernat la cîmpie.

Aceste tipuri de păstorit formează obiectul primelor patru capitole ale lucrării ; în capitolul al V-lea, Probleme adiacente, se tratează despre văratul vitelor mari la munte, participarea femeilor la viaţa de la stînă, produsele din lapte ; după *încheiere*, p. 209—225, urmează lista *ilustraţiilor*, p. 227—230 şi *rezumatul* în limba franceză, p. 231—244.

Tipurile de păstorit sînt definite pe baza unei atente examinări a trăsăturilor specifice, care permite descrierea, pe lîngă cele patru tipuri de bază, şi a unor forme intermediare, de tranziţie (cf. ,,mocănia cojenească'', p. 36, păstoritul mixt agricol local îmbinat cu cel cu

---

[1] Cf. ,,notele'' lingvistice ale lui R. Vuia : termeni de origine turcă pătrunşi în terminologia noastră păstorească, p. 42, n. 7. R. Vuia respinge categoric explicarea dispariţiei termenului *păcurar* ,,cioban'' din Ţara Românească şi Moldova din cauza omonimiei cu *păcurar* ,,vînzător de păcură'' (cf. S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, 1940, p. 201 şi h. 13). Nu există nici un motiv, după părerea noastră, pentru a nu admite o interferenţă a acestor două cauze : omonimia *păcurar* ,,cioban'' — *păcurar* ,,vînzător de păcură'' şi influenţa turcească mai pronunţată în Ţara Românească şi Moldova, la care trebuie să adăugăm şi locul pe care oile şi produsele lor îl ocupau în relaţiile economice pe care Poarta Otomană le avea cu Principatele Române.

stîna la munte, din Bazinul de la Bozovici, Banat, p. 64—67 etc.), determinate de complexitatea fenomenului social-economic în discuţie (cf. şi p. 209 ş.u.).

Concluziile cele mai importante care se desprind din prezentarea tipurilor de păstorit sînt : păstoritul nu poate fi separat, în structura vechii economii ţărăneşti, de agricultură (cf. p. 143 şi 218, n. 2), iar teza „migraţiilor pastorale" şi a „nomadismului', în secolele trecute, este infirmată, atît pentru românii nord-dunăreni cît şi pentru cei din sudul Dunării [2].

Păstoritul astfel înţeles ne permite să susţinem cu noi argumente convingătoare c o n t i n u i t a t e a p o p o r u l u i r o m â n l a n o r d u l D u n ă r i i [3], iar teoria admigraţiei de peste Dunăre, în sec. X—XIII, a poporului român format în Peninsula Balcanică, trebuie exclusă.

Aceste concluzii decurg din analiza s i s t e m a t i c ă ş i i n f o r m a t ă a păstoritului la români, prezentat în cadrul influenţelor sale reciproce cu păstoritul popoarelor înconjurătoare, în spaţiul carpato-balcanic (cf. p. 50—55, 60).

În stabilirea tipurilor de păstorit, R. Vuia ţine seama de nivelul economic al aşezărilor, modul de asociere a stăpînilor de oi, perioadele păstoritului, participarea membrilor de familie la diferite activităţi în perioada văratului sau a iernatului, categoriile de animale şi numărul lor, tipul de stînă şi strungă, sistemul de măsurare şi împărţire a produselor, prepararea laptelui şi a derivatelor lui, aria de răspîndire a tipului de păstorit.

Aspectele variate care sînt luate în consideraţie în descrierea tipologică a păstoritului explică folosirea în cursul lucrării a unei bogate terminologii păstoreşti.

Monografia lui R. Vuia, ca şi alte studii de etnografie şi folclor publicate în anii din urmă, prezintă această termonologie în formă literarizată, fără să ţină seamă, deci, de caracterul regional al acestor termeni şi de fonetismul lor dialectal. Acestei literarizări se datoresc formele : *băsonu* (= băśońu), p. 32, 204, 205, *darar* (= dzărar), p. 40—53 — cf. *cucurudz*, p. 65, *strungaş* (= strungaŝ), p. 77, *şioban* (=śoban) şi *şiubăr* (= śubăr), p. 92, *căsoanele* (= căsoańele), p. 100, *başe* (= baśe), p. 194, *ursor* (= urśor), p. 199. ş.a.

Şi în studiile etnografice şi folclorice, redarea termenilor regionali în transcriere fonetică (într-un sistem simplificat), trebuie să fie singurul criteriu ştiinţific de notare.

Lipsa unui *indice de cuvinte* îngreuiază studierea termenilor păstoreşti şi urmărirea circulaţiei unor termeni în legătură cu pendularea practicată de unele grupuri de păstori (cf. *crintă*, p. 22, 38, 85, 138, 145, 168, 205 etc.).

Fotografiile, dar mai ales schiţele care însoţesc textul (lista ilustraţiilor cuprinde 97 de titluri), au o valoare documentară deosebită.

În tratarea materialului se remarcă grija autorului pentru definirea termenilor pe care îi foloseşte (cf. „păstorit *stabil* în cîmpie", opus lui „păstorit *agricol local*", p. 42, *transhumanţă*, p. 187—189 etc.).

Lucrarea lui R. Vuia se impune prin sistematizarea unui valoros material documentar şi prin interpretarea lui judicioasă ; ea îndeamnă pe specialiştii din diverse domenii de cercetare să întreprindă noi studii pentru înţelegerea importanţei pe care a avut-o păstoritul în viaţa poporului român.

Valeriu Rusu

Decembrie 1964 *Centrul de cercetări fonetice şi dialectale Bucureşti, Calea Victoriei, 194*

---

[2] La nordul Dunării o p e n d u l a r e mai accentuată au practicat-o numai mărginenii şi mocanii, iar pendularea vlahilor balcanici este un fenomen de „transhumanţă complexă" (cf. p. 184—187), deosebit de aşa-numitul „nomadism" (cf. p. 219).

[3] Cf. *Istoria României*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 775 ş.u. şi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, II, *Limbile balcanice*, Ediţia a patra revăzută şi adăugită, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1964, p. 46—50.

PAUL L. GARVIN, *Natural Language and the Computer*, McGraw-Hill Book Company, Inc., New York, Toronto, San Francisco, London, 1963, 398 p.

Un ciclu de conferinţe organizate în 1960—1961 în cadrul Universităţii californiene din Los Angeles, a constituit punctul de plecare al culegerii de faţă. Volumul a apărut sub îngrijirea lui Paul L. Garvin.

Autorii, în majoritatea lor angrenaţi în activităţi legate direct de problemele automatizării şi ale maşinilor de calcul, îşi propun iniţierea cititorului nespecialist în domeniul atît de actual al prelucrării limbii naturale de către calculator (se are în vedere exclusiv calculatorul digital).

Urmărirea articolelor este facilitată de un glosar, conţinînd scurte explicaţii ale termenilor de specialitate din domeniul lingvisticii, matematicii sau ciberneticii, care intervin pe parcurs.

Volumul este prevăzut de asemenea cu o bibliografie selectivă, un indice de autori şi un indice de probleme.

Organizarea volumului reflectă structura logică a domeniului. Cartea este împărţită în 6 părţi : I. Three linguistic models of language, II. Mathematics and computation, III. Language-data processing, IV. Machine translation, V. Information retrieval, VI. Overview. Primele două capitole prezintă problemele fundamentale ale lingvisticii, respectiv matematicii, pe care capitolul 3 le raportează la problema prelucrării limbii naturale de către calculator. Capitolele 4 şi 5 sînt consacrate celor 2 arii în care utilizarea calculatorului a înregistrat pînă în momentul de faţă cele mai mari succese : traducerea automată şi clasarea informaţiilor. Capitolul 6 unifică într-o privire de sinteză întreaga discuţie.

Capitolul de lingvistică teoretică abordează modelele lingvistice fundamentale : modelul definiţional (Paul L. Garvin, *The definitional model of language*, p. 3—22), transformaţional (Robert P. Stockwell, *The transformational model of generatric or predictrie grammar*, p. 23—46) şi informaţional (Thomas A. Sebeok, *The informational model of language ; analog and digital coding in animal and human communication*, p. 47—64). Reţinem în cadrul modelului definiţional cele trei serii de nivele lingvistice în termenii cărora operează Garvin : I. două nivele de *structurare* (nivelul morfemelor caracterizate prin dualitatea formă-conţinut ; nivelul fonemelor, exclusiv diferenţiatoare, fără conţinut), II. mai multe nivele de *integrare* în funcţie de gradul diferit de complexitate a unităţilor lingvistice (se subliniază că gradul de complexitate — *structura internă* —) nu are nici un fel de repercusiuni asupra *funcţionării externe* a unităţilor lingvistice) şi III. două nivele de *organizare* (*selecţia* sau nivelul paradigmatic şi *aranjamentul* sau nivelul sintagmatic). De distincţiile selecţie /aranjament, funcţionare externă/ structură internă, sînt legate — subliniază Garvin — cele mai productive tehnici de analiză lingvistică modernă : tehnica *substituţiei* (care are ca rezultat definirea unei clase paradigmatice) şi tehnica *omiterii* — „dropping" — care evidenţiază relaţiile sintagmatice de dependenţă (ex. : omiterea lui A este permisă, omiterea lui B nu este permisă → A este dependent faţă de B).

Captivant se vădeşte articolul citat al lui Sebeok. Pornind de la o serie de experienţe (întreprinse de mai mulţi cercetători) din care rezultă că şi speciile subumane dispun de un sistem de comunicare, autorul introduce în discuţie distincţia între tipul *digital* (admite în oricare moment al funcţionării exclusiv una din cele două stări discrete externe pe care le cunoaşte) şi tipul *analogic* (străbate o multitudine de stări intermediare între o extremă şi alta) de organ, mecanism, calculator. El sugerează că, pe cînd în vorbirea umană informaţiile sînt codificate atît în termeni analogici cît şi în termeni digitali, speciile subumane comunică, conform cu datele

obţinute pînă în momentul de faţă, prin semne codificate numai în termeni analogici. Cu alte cuvinte, nu este exclus ca mecanismul digital al codării să fie o facultate exclusiv umană.

Continuînd linia teoretică a primei părţi, în partea a II-a a volumului, W. Karush (*The use of mathematics in the behavioral science*, p. 67—83) discută modalităţile de aplicare a tehnicii matematice la un domeniu de cercetare lingvistică distingînd în cadrul acestui proces patru etape : I *aplicarea directă* (chestiunea supusă cercetării e convertibilă într-o problemă matematică simplă a cărei rezolvare nu implică inovaţii), II *aplicarea inventivă* (chestiunea supusă cercetării poate fi exprimată matematic dar rezolvarea implică o inovaţie relevantă şi pe plan matematic), III *modelarea* (transpunerea matematică constituie ea însăşi o problemă) şi IV *construcţia teoretică* (se urmăreşte elaborarea unei baze matematice ale cărei consecinţe deductive să fie aplicabile la domeniul particular de cercetare).

Semnalăm de asemenea problema foarte interesantă a comunicării între calculatoare echipotenţiale folosind limbaje diferite, pusă în discuţie din punct de vedere teoretic în articolul lui Melkanoff (*Computer languages*, p. 84—94).

Capitolele III, IV şi V ne introduc în realitatea nemijlocită a prelucrării limbilor naturale (respectiv engleză şi rusă) cu ajutorul calculatorului. Se indică direcţii în cercetare, metode de lucru, realizări.

Garwin (*A linguist's view of language-data processing*, p. 109—127) distinge în prelucrarea automată a limbilor naturale două mari categorii de operaţii : a) analiza lingvistică şi b) traducerea automată, clasarea sau rezumarea automată a informaţiilor. La rîndul ei, traducerea automată este separată de clasarea şi rezumarea automată (denumite ramuri de prelucrare a conţinutului — *content-processing*) în funcţie de două criterii : 1) rolul analizei lingvistice (fundamental în traducerea automată, auxiliar în clasare şi rezumare) şi 2) obiectivul urmărit (recunoaşterea conţinutului pentru transferarea lui din limba L_1 în limba L_2 ; evaluarea conţinutului în vederea unei prelucrări ulterioare).

Condiţia sine qua non a activităţii calculatorului o constituie recunoaşterea automată a vorbirii şi scrierii (caracterelor). Procesul complex de recunoaştere a vorbirii presupune înarmarea calculatorului cu mijloace de sesizare a elementelor semnificative pentru comunicare (după cum rezultă din cercetare, acestea nu reprezintă decît 1/10 din energia totală a vocii umane) şi cu instrucţiuni permiţînd scindarea fluxului sonor semicontinuu în unităţi discrete. Se adaugă şi alte dificultăţi : multe dintre particularităţile grafice nu sînt indicate în mesajul vorbit (început de paragraf, literă mare, punctuaţie), una şi aceeaşi formă vorbită poate avea mai multe corespondente grafice (homofonele), unele secvenţe nefiind suficient de clar pronunţate nu pot fi recunoscute de maşină. Problema recunoaşterii caracterelor e mai puţin complicată (caracterele, cu excepţia scrierii de mînă, sînt discrete, iar detectarea elementelor semnificative în forma literelor nu a fost pînă acum abordată). O dată degajate fonemele (grafemele), maşina va continua procesul de recunoaştere la nivelul morfemelor şi ulterior la nivelul sensului.

Analiza lingvistică automată echivalează cu capacitatea unui calculator de a da, pe baza prelucrării cîtorva texte, o descriere a sistemului limbii naturale pe care acestea o reprezintă. Rezultatele obţinute pînă în momentul de faţă nu sînt semnificative ; se conturează totuşi posibilităţi de succes în analiza limbilor reflexionare (de tipul limbii engleze), în care distribuţia deţine un grad superior de relevanţă şi se discută despre alcătuirea unei gramatici pur automate (Garvin, *art. cit.*, p. 109—127, David G. Hays, *Research procedures in machine translation*, p. 183—214). În această direcţie, considerăm că detectarea cu ajutorul maşinii a trăsăturilor distribuţionale ale morfemelor (radicali, sufixe, prefixe, nu cuvinte sau tulpini) ar reduce în proporţii atît de serioase volumul memoriei calculatorului încît riscul unei complicări a regulilor sintactice poate fi acceptat. Într-adevăr, un prim sondaj întreprins asupra radicalilor adjectivali a do-

vedit că radicalii puri sînt extrem de rar întîlniţi; în majoritatea cazurilor limba operează cu radicali „universali" (concomitent verbali, substantivali, adjectivali etc.) şi ne punem întrebarea dacă nu cumva s-ar putea renunţa în cadrul codului gramatical utilizat de maşină la distingerea părţilor de vorbire.

În legătură cu traducerea automată, volumul consacră un spaţiu amplu dicţionarului şi algoritmului de traducere (în special sintaxei). Se subliniază (Kenneth E. Harper, *Dictionary problems in machine translation*, p. 215–222) necesitatea fuzionării informaţiei lexicale cu informaţia gramaticală în cadrul unor dicţionare (idioglosare) complete, pasibile în permanenţă de remanieri, omiteri sau adăugiri.

Pe plan sintactic, după David Hays (art. cit., p. 183–214) esenţială pentru traducerea automată este teoria *separaţiei* sau proiectivitatea (termen folosit pentru prima dată de Lecerf, în legătură cu observaţia că, în majoritatea limbilor, două ocurenţe legate între ele pot fi separate numai prin ocurenţe depinzînd de ele direct sau indirect). Procedeul sintactic recomandat de Garvin, care l-a aplicat în traducerea din rusă în engleză (*Syntax in machine translation*, p. 223–232), îl constituie detectarea fulcrelor, a cuvintelor pivot în jurul cărora se organizează propoziţia.

Problematica prelucrării conţinutului e foarte variată. Semnalăm numai cîteva din contribuţiile noi.

Pentru a transforma clasarea tematică a informaţiilor într-o sarcină de căutare pe care calculatorul s-o poată îndeplini, Swanson (*The formulation of the retrieval problem*, 255–267) preconizează alcătuirea unui vocabular previzibil, a unor fraze anticipate, pentru fiecare temă. Apariţia lor în documentele prelucrate de maşină va fi considerată relevantă pentru tema respectivă.

Abordînd aceeaşi problemă, M. E. Maron (*A logician's view of language-data processing*, p. 128–150) substituie deciziei complet deterministice de relevanţă greutatea probabilistică (*weighted tags*) măsurabilă prin frecvenţa termenilor consideraţi relevanţi, distanţa între două folosiri ale aceluiaşi termen etc. Apariţia în titlu, în primul sau ultimul paragraf, în prima sau ultima propoziţie dintr-un paragraf, într-o propoziţie conţinînd cuvintele *concluzie, sumar*, într-o propoziţie cu nume proprii, date etc. reprezintă tot atîtea criterii simple a căror subsumare la metoda statistică generală se dovedeşte fructuoasă. Am adăuga în acest sens adverbe şi locuţiuni adverbiale ca: *desigur, în mod necesar, în mod obligatoriu, deseori* etc., care conferă o poziţie deosebită faţă de context propoziţiilor în care figurează.

Legat permanent de problemele practice vitale pentru prelucrarea automată a limbii, volumul furnizează preţioase indicaţii metodologice preconizînd adoptarea elastică a tehnicilor logice şi matematice, perfectarea ciclică a memoriei maşinii (formele neidentificate de maşină trec prin mîinile unui editor şi se reîntorc în maşină, informaţia nouă fuzionînd cu cea veche).

Lectura articolelor ne convinge de preţiosul laborator de experimentare a teoriilor lingvistice pe care îl oferă calculatorul cercetătorilor. În felul acesta, lingvistica — disciplină empirică — dobîndeşte posibilităţi de verificare superioare criteriilor pedagogice sau pur teoretice utilizate pînă acum.

Reluînd o afirmaţie a lui L. C. Ray (p. 105), chiar dacă am ignora contribuţia practică a calculatorului la studiile lingvistice, analiza multilaterală riguroasă pe care o provoacă necesităţile prelucrării automate şi pe care o ilustrează atît de strălucit volumul de faţă este un bun cîştigat şi merită deplina noastră admiraţie.

Sanda Golopenţia-Eretescu

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

Februarie 1965

S. R. LEVIN, *Linguistic Structures in Poetry*, Mouton & Co., The Hague, 1962, 64 p. (= Janua Linguarum nr. XXII).

În cunoscutul său eseu *The Music of Poetry* (apărut în volumul *On Poetry and Poets*, London, 1957), T. S. Eliot observă că în istoria limbajului poetic se întîlnesc două tipuri de etape alternative : în anumite perioade „sarcina" lingvistică a poetului constă în exploatarea posibilităţilor muzicale a unui fel de convenţie stabilită între limba poetică şi limba vorbită ; în alte perioade, de obicei următoare celor „stilizatoare", poetul trebuie să racordeze limba poetică, sclerozată prin suprastilizare, la schimbările intervenite în vorbirea curentă şi, implicit, la schimbările intervenite în gîndire şi sensibilitate. Distincţia este foarte importantă, dar nu este exclusiv diacronică ; tendinţa de apropiere de limba vorbită coexistă cu tendinţe stilizatoare în orice producţie poetică. Diferenţele sînt de ordinul nuanţelor.

Recenta lucrare a lui S. R. Levin este o încercare de a analiza aceste două componente ale operei poetice, pornind de la metodele lingvisticii structurale şi anume de la cele mai noi descoperiri ale ei : gramatica generativă şi metoda transformărilor. Este interesant de observat că în vreme ce stilistica tradiţională se îndreaptă cu egală atenţie către studiul versului, al prozei şi al dramei, stilistica structuralistă se ocupă doar de studiul versului, poate datorită faptului că poezia este un comportament verbal cu un mare grad de specificitate, regizat de restricţii şi licenţe aparte, care tind să se organizeze într-un „cod" bine constituit şi lesne de descris. Dacă problemele metricii, ale fonologiei şi gramaticii poetice pot fi rezolvate cu mijloacele lingvisticii structurale, o „gramatică a dramei" ar cere ajutoare substanţiale de la rezultatele esteticii. Legile structurii poeziei pot fi prezentate ca *aplicări* (cazuri particulare) ale regulilor lingvistice, legile structurii dramei însă nu pot fi prezentate într-o terminologie lingvistică decît prin *analogie*. Din toate artele cuvîntului poezia este deci cea în care cuvîntul joacă rolul cel mai însemnat, ceea ce sună ca o confirmare tîrzie a teoriei lui Giambattista Vico, după care poezia este forma originară a limbii.

De la Vico la structuralişti însă distanţa este foarte mare : dacă cel dintîi ar fi putut eventual subscrie la propoziţia „*language is poetry differently ordered*", S. R. Levin porneşte de la premisa inversă că „*poetry is language differently ordered or arranged*" (p. 11). Propoziţia este adevărată, dar nu e suficientă ca definiţie. Alte tipuri de limbaj „non-casual" prezintă aceeaşi particularitate. De aceea S. R. Levin încearcă o caracterizare amănunţită a tipului de aranjament lingvistic, diferit de cel normal, existent în poezie. Acest tip de aranjament, anunţat încă din *Introducere*, este numit *coupling* (cuplaj) şi urmează să fie o probă în plus, adusă de cercetarea lingvistică, la teorema *unităţii* operei poetice şi o explicaţie a tendinţei operei poetice de a fi memorizată.

Autorul porneşte (§ 2 *Poetry, Grammars, Stylistics*) de la gramatica generativă a lui N. Chomsky. Nivelul transformaţional introdus de N. Chomsky în analiza lingvistică reuşeşte să explice anumite relaţii între propoziţii, de care vorbitorul este conştient, de pildă relaţia între o propoziţie la diateza activă şi aceeaşi propoziţie trecută la diateza pasivă.

S. R. Levin nu intenţionează să dea o gramatică a unui limbaj „non-casual", în speţă a limbii poetice. Totuşi, ceea ce îl interesează nu este stilul individual — analizabil, după B. Bloch, în termenii distribuţiei frecvenţelor şi a probabilităţilor tranziţionale — ci stilul unui *gen*, în legăturile pe care le are el cu limba comună, dar şi în raport cu propriile lui convenţii. Unii lingvişti, de pildă A. A. Hill, sugerează că raportul dintre gramatică şi stilistică este paralel cu raportul dintre studiul structurii propoziţiei — care ar reveni gramaticii — şi studiul relaţiilor suprapropoziţionale — care ar intra în domeniul stilisticii. S. R. Levin nu se raliază acestei opinii, pentru că, după el, relaţiile suprapropoziţionale există în orice comunicare lingvistică.

Într-adevăr, Z. S. Harris a demonstrat în *Discourse Analysis* (*Language*, XXVIII, 1952, p. 1—30) existenţa şi importanţa acestor relaţii în orice „text" format din mai multe propoziţii. Deci poetica urmează să studieze relaţiile în cadrul şi în afara propoziţiei care există în poezie şi diferă de cele din limba comună.

Dar acest lucru nu poate fi făcut fără referinţe continue la raporturile dintre axa paradigmatică şi axa sintagmatică. Discuţia este de o factură mai puţin obişnuită în lingvistica americană unde, de obicei, — cu excepţia lui K. L. Pike, care dezvoltă un model *Word and paradigm* — intră în discuţie mai ales axa sintagmatică. Dar, aşa cum s-a observat, efectele poeziei sînt în mare măsură bazate pe paradigme, normale sau create de poem. În § 3, *Paradigm and Positions*, S. R. Levin urmăreşte paradigmele specifice poeziei. Definirea paradigmelor poate porni, ca în gramatica mai veche, de la cuvînt sau rădăcină, sau poate fi una pur contextuală. Potrivit definirii contextuale, o paradigmă este o clasă alcătuită din forme care pot apărea într-un context dat. De exemplu, în contextul *Omul este* — # poate apărea orice membru al paradigmei *bun, frumos, profesor, de admirat* etc. E uşor de văzut că, astfel definită, noţiunea de paradigmă devine identică cu ceea ce R. Wells numea *clasă de substituţie* (în *Immediate Constituents*, în „Language", XXIII, 1947, p. 81 şi urm.). Dar, pe lîngă acest tip de paradigme, pe care S. R. Levin le include sub numele de paradigme de tip I sau clase poziţionale, autorul introduce şi paradigme de tip II, definite pe baze semantice, deci, în terminologia autorului, pe baze extralingvistice. După cum clasele de substituţie pot fi compuse din elemente foarte diferite care au o singură trăsătură comună, contextul comun, tot aşa paradigmele de tip II pot fi compuse din elemente foarte diferite între ele, cu condiţia să aibă măcar o trăsătură semantică în comun. Astfel cuvinte ca *lună, stea, timp* şi *soare* constituie o paradigmă de tip II, pentru că le leagă sensul „fenomen al naturii". Fireşte, sinonimele şi antonimele formează paradigme de tip II. În cazul limbii comune paradigmele de tip II pot fi reduse la paradigme de tip I, pentru că, aşa cum susţine Z. S. Harris, diferenţele şi asemănările semantice pot fi exprimate ca diferenţe şi asemănări distribuţionale. În cazul limbii poetice însă, apar echivalenţe momentane, inexprimabile distribuţional, se nasc, pentru durata unui vers sau a unei metafore, paradigme sinonimice sau de apropiere metaforică, dar se desfac în versul următor, regrupîndu-se diferit. În spatele axei sintagmatice de-a lungul textului poetic se constituie şi se dizolvă continuu serii paradigmatice proteice, cele care dau tot farmecul lecturii şi memorizării poemului. Acestea nu pot fi exprimate în termeni distribuţionali, ci este nevoie, pentru descrierea lor, să recurgem la sens. Alţi teoreticieni, de pildă Svend Johansen (în articolul *La notion de signe dans la glossématique et dans l'esthétique* în *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague*, V, „Recherches structurales", 1949, p. 288—303) nu sînt de această părere. După Svend Johansen defectul interpretărilor poeziei este că transformă în noţiuni denotative o structură conotativă care n-a existat *niciodată*, nici chiar pentru autor, într-o formulare denotativă completă. Acest defect este şi al analizei explicite a paradigmelor de tip II. Pe de altă parte nici soluţia propusă de S. Johansen, anume folosirea, pentru descrierea conţinutului conotativ, a unui sistem raţional de designaţii arbitrare, nu pare practicabilă pentru că neglijează caracterul provizoriu şi proteic al paradigmelor conotative.

Nu numai la nivelul morfematic se produce intervenţia echivalenţelor extralingvistice. S. R. Levin observă că la nivelul fonematic, în analiza poeziei, intervine interesul pentru echivalenţele fizice : în cazul unei aliteraţii în /b/ într-un vers nu ne preocupă contextul în care /b/ apare, ci faptul că toate cuvintele aliteraţiei încep cu /b/. De fapt, aşa cum am avut ocazia să arătăm în altă parte (*Distribuţia sunetelor în poezie* în *Fonetică şi dialectologie*, V, 1963, p. 21—25), în analiza nivelului sonor al unui poem se modifică graniţa dintre formă şi substanţă. L. Hjelmslev susţine în *La stratification du langage* (în „Word", X, 1954, p. 172—173) că, în cursul cercetării, substanţa poate fi la rîndul ei divizată în formă şi substanţă. Domeniul analizei

formale poate îngloba anumite zone ale substanţei fără însă să epuizeze vreodată întreaga substanţă. Deci analiza poeziei nu ia în consideraţie *toată* substanţa fonică (de pildă, nu ia în consideraţie variantele individuale ale sunetului - tip), ci formalizează doar o porţiune din ea, în speţă trăsăturile articulatorii sau acustice de bază ale fonemului şi uneori ale variantelor lui poziţionale.

În § 4, *Coupling*, autorul dezvoltă teoria componentei lingvistice specifice a operei poetice. El observă, pornind de la cunoscuta axiomă a lui R. Jakobson în legătură cu proiectarea, în poezie, a axei paradigmatice pe axa sintagmatică, că poemul este alcătuit din convergenţe fonice combinate cu convergenţe semantice, adică din *cuplări* între paradigme de tip II semantice şi fonetice proiectate pe axa sintagmatică. Pentru a demonstra însă acest fel de convergenţe, S. R. Levin are nevoie de lărgirea considerabilă a noţiunii de echivalenţă. Două poziţii sînt echivalente dacă sînt comparabile sau paralele. Într-o construcţie ca Adjectiv + Conjuncţie + Adjectiv + Nume (*frumosul şi bunul renume*) cele două adjective sînt în poziţii comparabile. Într-o construcţie ca Adjectiv + Nume + Conjuncţie + Adjectiv + Nume (*bunul renume şi remarcabila cinste*), dubla pereche Adjectiv + Nume se găseşte în poziţii paralele. Dacă în poziţii echivalente apar termeni aparţinînd aceleeaşi paradigme de tip II, atît la nivel semantic, cît şi la nivel fonetic, avem de-a face cu un cuplaj (coupling). Într-un vers ca *Natura doarme dusă, ţăriile în pace* (Eminescu, *Sarmis*), analiza propusă de S. R. Levin ar găsi la nivel morfologic două poziţii echivalente (Nume + Verb + Complement circumstanţial) + (Nume [+ Verb subînţeles] + Complement circumstanţial) în care apare membri ai unei paradigme de tip II. *Natura* şi *ţăriile* intră în aceeaşi paradigmă, iar *dusă* şi *în pace* au sensul comun de „liniştit". Efectele sonore *Natura* **d***oarme* **dusă**, **ţări***ile* în pace se adaugă la cele semantice şi formează un cuplaj. Nu întotdeauna însă cuplajele apar foarte clar în textul poetic, de aceea S. R. Levin recurge la metoda transformărilor. Fiind dat un text el îl modifică după necesităţile analizei. Astfel,

> A Soul ....
> . . . .
> Which nor to guilt nor fear it Caution owes,
> And boasts a Warmth that from no passion flows;
>
> (Pope)

devine, după transformările NDNV→ NVDN şi V_1DN_1 that P (no) N_2V_2 ←— → V_1DN_1 Ving P no N_2:

> A Soul ...
> . . . .
> Which nor to guilt nor fear owes it Caution,
> And boasts a Warmth flowing from no passion.

Transformările sînt justificate la nivel lingvistic şi reuşesc să facă aparente unele paralelisme din text. În schimb ele distrug efectul rimal, contradicţia dintre *owes* şi *flows*, primul verb referindu-se la *Caution*, iar al doilea la *Warmth* şi *passion*, adică tocmai cel mai important efect stilistic din versurile citate. Metoda lui S. R. Levin pune în evidenţă paralelismele din structura poeziei însă nu este în stare să dea socoteală de diversitatea în unitate, de ceea ce R. Jakobson numea efecte ale „aşteptării frustrate", adică de acele abateri de la norma pe care poemul şi-o stabileşte singur şi care, atît în ritm cît şi în sintaxă dau poemului farmec stilistic. Care e deosebirea între un *doggerel* şi un vers reuşit? Cuplaje se găsesc în amîndouă, dar dozarea varietăţii dă versului calitate, pe cînd uniformitatea mecanică compromite *doggerel*-ul.

Componenta stilizatoare a poemului este studiată de autor în § 5. *The Conventional Matrix*. Echivalenţele nu au în *toate* poemele situaţia de cuplaje. Un poem poate fi foarte scurt sau alcătuit dintr-o singură propoziţie. În acest caz echivalenţele se structurează după o matrice

care nu este sintactică, ci e derivată „from the body of conventions which a poem, as an organized literary form, observes" (p. 42). De fapt cazurile menţionate sînt cazuri-limită, în care matricea convenţională joacă, ea singură, rolul predominant. În celelalte poeme matricea convenţională coexistă cu cea sintactică. După S. R. Levin cele mai importante convenţii observate de poezia engleză sînt metrul şi rima, definite ca o periodicitate a echivalenţei. Definirea metrului este schematică, făcută pe baza ictuşilor, fără să fie luate în consideraţie cazurile cînd pe ictuşi (*down-beats*) nu cade nici un accent de cuvînt. A vorbi în felul acesta despre metru înseamnă a pierde din vedere legătura lui indisolubilă cu ritmul. Discutabilă pare şi definirea jocurilor sonore, adică a aliteraţiei, asonanţei, consonanţei etc., ca forme de cuplaj în care elemente echivalente fonic apar în poziţii echivalente în raport cu metrul poemului. Definirea este însoţită şi de o clasificare a efectelor sonore după cum (1) cele două forme în cuplaj apar în silabe sub ictus, (2) cele două forme în cuplaj apar în silabe în *off-beat*, (3) din cele două forme în cuplaj una apare sub ictus şi cealaltă sub *off-beat*. În primul rînd efectele sonore nu au legătură directă cu ictuşii : efectele sonore sînt *realizări* sonore, în timp ce ictuşii sînt *scheme* sonore. Efectele sonore trebuie corelate cu *ritmul*, adică cu accentele propriu-zise. În al doilea rînd accentul nu are însemnătate decît în ce priveşte jocurile vocalice ; importă, la o apariţie repetată a unei vocale într-un vers, dacă ea apare sau nu sub accent (indiferent de ictus). Pentru jocurile consonantice însă problema se pune altfel : contează mai ales poziţia consoanei repetate în cuvînt sau în silabă ; o aliteraţie este repetarea unei consoane iniţiale în cuvînt sau silabă. În ce priveşte analiza concretă a unei strofe de Emily Dickinson (p. 44—45) observaţiile lui R. S. Levin sînt în general juste, totuşi ele urmăresc cu prea multă perseverenţă demonstrarea unităţii sonore a strofei. A vedea în versul *On mists the Apennine* un joc sonor între [m] şi [p] pe motivul că ambele sunete sînt bilabiale este, poate, o exagerare. Nu trebuie să ne intereseze doar similarităţile fonetice, ci şi diversitatea sonoră. Poetica clasică franceză condamna jocurile sonore prea evidente ca duşmane ale adevăratei eufonii. Dacă în poemele lui Hopkins, Cummings sau Auden abundă jocurile sonore, alţi mari poeţi le evită. Evoluţia, în manuscrise a unui vers de M. Eminescu este grăitoare pentru eliberarea treptată de violente efecte sonore. În prima redactare versul suna :

	Pînzării învăpăiete de zăpadă viorie
consoane	p z r v p t d z p d v r
vocale	în ă în ă ă e e e ă a ă e

O redactare ulterioară reduce din numărul corespondenţelor sonore :

Pînzării învăpăiete
De ninsoare viorie

În sfîrşit, în forma definitivă, primele două versuri din „Crăiasa din Poveşti" sună :

Neguri albe, strălucite,
Naşte luna argintie,

Jocuri fonice subzistă, dar mult mai discrete decît în prima variantă.

O ultimă obiecţie în legătură cu § *The Conventional Matrix* : metrul şi rima nu sînt singurele forme ale convenţiilor artistice observate de poem. Acesta poate fi turnat uneori în tipare mai largi : strofe, refrene, forme fixe. Strofa de pildă este un modelator de mare însemnătate ; raporturile ei cu sintaxa au fost studiate recent de L. Gáldi (*Remarques sur l'expressivité de la syntaxe poétique de Lermontov*, în *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, IX, 1963, p. 55—74). Şi formele fixe au însemnătate în raport cu sintaxa poetică. Cu totul altele sînt efectele de cuplaj într-un sonet shakespearian, unde ultimele două versuri au efect de „pointe", decît într-un sonet italian, legat prin restricţii rimale mai aspre, sau decît într-un rondel, unde versuri întregi se repetă în mod obligatoriu.

La sfîrşitul paragrafului despre matricea convenţională S. R. Levin adaugă cîteva consideraţii foarte utile privitoare la gradul de cuplaj existent în poezie. Autorul este conştient că cuplajele nu pot fi extinse în dauna complexităţii şi că proporţia lor în poem nu are vreo legătură cu valoarea poemului. Legile diversităţii şi ale abaterilor de la cuplaj nu sînt însă urmărite. Înainte de un ultim paragraf, de concluzii recapitulative, autorul introduce o analiză de text (sonetul XXX de Shakespeare), menită să demonstreze valoarea metodei. Analiza urmăreşte doar *cuplajele*, neglijînd deliberat aspectul imagistic şi semantic al sonetului. Rezultatele analizei sînt din această cauză foarte limitate. Pentru a dovedi existenţa anumitor cuplaje S. R. Levin recurge la transformări care duc la distorsiuni grave în text şi la pierderea celor mai fine efecte stilistice.

Studiul lui S. R. Levin aduce, la nivelul sintactic, completări utile metodelor de „lectură strînsă" (*close reading*). În afară de aceasta, noţiunile de cuplaj şi matrice convenţională au importanţă *teoretică*, punînd în lumină unele din particularităţile lingvistice ale textului poetic. Teoria lui S. R. Levin evidenţiază caracterul de comportament verbal specific al poeziei şi, deci, dezvoltă teoria generală a limbajurilor „non-casuale". Monografia lui S. R. Levin este, în acest sens, o contribuţie merituoasă în linia lucrărilor care studiază poezia de pe poziţiile lingvisticii structurale.

Martie 1964 *Toma Pavel*

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

ALBERT HENRY, *Études de syntaxe expressive. Ancien français et français moderne*. Université libre de Bruxelles. Travaux de la Faculté de Philosophie et Lettres. Tome XIX. Paris, 1960, 175 p.

Cartea lui Albert Henry cuprinde un număr de articole mai vechi şi mai noi, deosebite ca subiect şi ca structură, dar unite prin ideea comună de căutare a resurselor de afectivitate.

Construcţiile sintactice descrise şi explicate în *Études*... sînt fie din limba veche franceză, fie din franceza medie sau contemporană, adesea chiar din alte limbi romanice (italiana sau spaniola). Cîmpul de investigaţie al autorului este foarte larg. Se cercetează toate stilurile limbii (literar, familiar, popular), se urmăreşte dacă construcţia în discuţie a dispărut sau se dezvoltă, dacă este concurată de alte construcţii etc. Autorul dovedeşte subtilitate şi fineţe în aprecierea şi diferenţierea sensurilor unor construcţii sintactice, lucru care îl sprijină în clasarea şi definirea lor.

Primul articol, intitulat *Le commensuratif en ancien français et en ancien italien*, aduce în discuţie problema combinării mijloacelor de construcţie ale comparativului şi ale superlativului relativ în vechea franceză şi în vechea italiană. Autorul arată cum în vechea franceză, de la exemple de comparativ de tipul : *et luy demanderent sa fille plus juenne*, s-a ajuns la construcţii hibride în care primul termen al comparaţiei este un superlativ relativ, iar al doilea termen al comparaţiei este construit cu mijloacele specifice comparativului (introdus prin *que*) : *Pour ce que vous avez* **le plus** *amoureux visaige* **que** *dame qui soit en cest monde* (p. 18). Acelaşi tip de construcţie este relevat şi în vechea italiană (*in picciol tempo divenne* **il più** *valoroso in tutte cose* **che** *niuno altro barone*). Un alt tip de confuzie între gradele de comparaţie este în italiana veche construcţia superlativului absolut cu al doilea termen al comparaţiei (cînd identic cu al comparativului, cînd cu al superlativului relativ).

Un alt procedeu semnalat în italiana veche, dar căruia îi găsim echivalente semantice şi în română, este construirea superlativului absolut în *-issimo* cu adverbe de tipul *più, molto* etc., caracteristice pentru superlativul absolut construit analitic. Aceste construcţii prezintă o intensificare a gradaţiei exprimate de superlativul absolut. Şi în română există construcţii de superlativ absolut întărite de adverbe. În limba română veche superlativul absolut se construia şi cu locuţiunea *fără seamă* (*fără seamă mulţi*) care apare însă şi pe lîngă un superlativ construit cu *tare* (*fără seamă tare plodit*. Palia de la Orăştie, la Densusianu HLR, II, p. 168).

Construcţia italienească întărită este explicată de Albert Henry prin uzura formulei de superlativ absolut. În cazul celorlalte construcţii hibride, autorul dă mai multe explicaţii : 1. confuzie de ordin logic care face ca cele două mijloace de comparaţie să nu fie complet diferenţiate ; 2. confuzie de ordin formal, provenind din identitatea parţială a formulelor de introducere a termenului al doilea al comparaţiei ; 3. uzura formulelor şi căutarea altor expresii încărcate de afectivitate.

Articolul *Nate que nate* se ocupă de această expresie înregistrată în vechea franceză şi pe care autorul încearcă s-o explice. *Que* din această formulă reprezintă o simplă particulă, un semn de egalitate, care marchează identitatea dintre cei doi termeni. Construcţia are o intonaţie specială şi accentul cade pe primul termen. Ea este apropiată de autor de construcţiile spaniole semnalate de Spitzer ca *porfiar que porfiar* „mal es lo que mal es" de care se deosebeşte numai prin locul accentului. (În spaniolă este accentuat al doilea termen.) Acest tip de construcţie poate fi apropiat de tautologia din limba română, semnalată de acad. Al. Graur (*Tautologia în limbă*, în SCL XIII, p. 443—449) şi descrisă în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 415—417. Construcţiile tautologice din română seamănă mai mult cu cele spaniole atît prin diversitatea categoriilor gramaticale care intră în astfel de combinaţii (substantive, adjective, forme verbale şi chiar propoziţii), cît şi prin locul accentului. În franceză această construcţie este limitată şi din punctul de vedere al timpului şi din acela al categoriilor gramaticale alese.

Un exemplu de studiu în care sincronia se împleteşte cu diacronia îl oferă *Considérations sur la fortune de ça en français*. Pornind de la valorile lui *ça* în limba veche, autorul urmăreşte cum a evoluat acesta în secolele următoare şi în limba contemporană în diverse stiluri. Interesantă este răspîndirea lui *ça* ca pronume. El a ajuns să fie sinonim cu *quelque chose* şi să înlocuiască pronumele personale *il, elle* şi pe neutrul *on* în unele construcţii. *Ça* exprimă o gamă întreagă de nuanţe afective cînd ţine locul unei fiinţe. Cînd însă ţine locul unei colectivităţi de persoane sau cînd se foloseşte în reluarea unui nume de fiinţă *ça* este lipsit de afectivitate.

O altă construcţie gramaticală afectivă este descrisă în studiul **Pour** *terme isolant*. Prin izolare, autorul înţelege procedeul anticipării cu ajutorul lui *pour* a unor părţi de propoziţie care sînt apoi reluate, fie printr-un pronume, fie prin acelaşi termen. Pot fi anticipate, de obicei la începutul frazei, subiectul, numele predicativ, complementul. De aici decurge importanţa sublinierii rolului şi sensului lui *pour* în asemenea construcţii. Dintre părţile de propoziţie care pot fi anticipate cu ajutorul lui *pour* numai numele predicativ şi complementul pot figura de două ori în termeni identici (*Pour une gaffe, c'est une gaffe* ; *Pour un physique avantageux, vous avez un physique avantageux*). Motivul pentru care subiectul nu poate fi reluat în aceiaşi termeni este de natură afectivă, spune autorul. Explicaţia poate fi discutată, mai ales că autorul însuşi propune şi o altă explicaţie, de natură sintactică. În cazul complementului şi al numelui predicativ totdeauna între cei doi termeni ai repetiţiei se află intercalat verbul ; prin urmare, reluarea, în aceste cazuri, spre deosebire de subiect, este posibilă din punctul de vedere al ritmului frazei.

Trebuie semnalat de asemenea articolul *Le subjonctif d'imminence contrecarrée en ancien français*, în care sînt descrise cîteva construcţii sintactice care exprimă iminenţa în vechea franceză şi, în special, construcţia mai răspîndită în care principala cu verbul la subjonctiv imperfect sau mai-mult-ca-perfect este urmată de o subordonată introdusă prin *quant* cu verbul la perfectul

simplu, prezentul istoric sau perfectul compus. Construcția care exprimă iminența în franceza contemporană (în special *aller* + infinitivul) s-a dezvoltat mai tîrziu, după secolul al XV-lea. În *Sur la juxtaposition affrontée du realis et de l'irrealis en ancien français* se aduc unele precizări cu privire la concordanța timpurilor în vechea franceză.

Ultimele trei articole din volum (*A propos de quelques exclamatifs intensifs du français contemporain*, *Ce que c'est que la vie !*, *Magnifique la luxure !*) se ocupă de cîteva construcții exclamative și intensive din franceza contemporană. Ilustrate cu un material bogat, cules din scriitorii contemporani, construcții exclamative cu *ce que, que, combien, comme, qu'est-ce que, comment que* sînt analizate din punctul de vedere al sensului, al răspîndirii lor în limbă, al vechimii și al șanselor de dezvoltare în viitor. O construcție exclamativă ca *magnifique, la luxure* este caracterizată din punctul de vedere formal prin lipsa copulei, dislocare, antepunerea predicatului frazei, intonație diferită de a frazei normale (lucruri arătate și de alți cercetători), iar din punctul de vedere al sensului prin atemporalitate, punerea în evidență a două elemente, exprimarea unei judecăți de valoare sau a unei constatări în care vorbitorul este interesat ; toate acestea oferă o expresivitate deosebită construcției.

În toate articolele, urmărind construcțiile sintactice în epoci și în stiluri diferite, autorul nu pierde din vedere cîteva fenomene specifice sintaxei afective : topica, accentul, intonația și elipsa unor elemente din cadrul frazei.

Îmbinînd analiza gramaticală cu filologia și stilistica cartea lui Albert Henry constituie un bun exemplu de felul cum trebuie studiate construcțiile sintactice expresive, cu toate că, uneori, autorul înclină să explice mai mult prin motive de ordin afectiv decît prin motive de ordin gramatical unele tipuri discutate.

August 1964

Magdalena Popescu-Marin
Institutul de lingvistică,
București, Calea Victoriei 194

Български етимологичен речник, свезка I (а-бронз), свезка II (бронхи-владея), изд. БАН, Sofia, 1962–1963

Literatura lexicografică bulgară, aflată într-un continuu progres, s-a îmbogățit de curînd cu această nouă lucrare. Dicționarul etimologic al limbii bulgare, operă de mare întindere, după cum dovedesc cele două fascicule apărute, duce mai departe tradițiile dicționarului lui St. Mladenov în lumina cercetărilor etimologice moderne.

Trebuie subliniat de la început faptul că noul dicționar (autori : acad. Vl. Gheorghiev, I. Gălăbov, I. Zaimov, St. Ilcev) înregistrează nu numai cuvinte aparținînd limbii literare contemporane, ci și forme, expresii din graiurile populare. Aceasta va contribui, fără îndoială, la cunoașterea mai adîncită a limbii bulgare, la lămurirea unor probleme ale influențelor reciproce dintre limbile balcanice.

Deși principiile după care este întocmit dicționarul sînt anunțate de autori pentru faza finală de elaborare a lucrării, unele constatări în această privință se pot face pe baza materialului existent. Cuvintele sînt studiate astfel : a) cuvîntul titlu, unde sînt date forma principală a cuvîntului sau cea mai apropiată de etimonul stabilit, întrebuințările stilistice ale cuvîntului, repartizarea sa geografică, sensul (sensurile) ; b) derivatele ; c) etimologia ; d) corespondentele din alte limbi slave. Omonimele sînt tratate în articole separate.

Schema de mai sus este cel mai frecvent întîlnită, în special la cuvinte din fondul slav comun, astfel că cititorul obține o imagine globală asupra răspîndirii cuvîntului respectiv în limbile slave contemporane sau în alte limbi indo-europene.

Inventarul lexical prezent în corpul dicționarului este selecționat după alte criterii decît în vechiul dicționar al lui St. Mladenov. În primul rînd, sînt inserate cuvinte apărute în ultimele două decenii, care fac parte din lexicul politic și tehnic. Față de cuvintele de origine străină, autorii au o altă atitudine, ei neincluzînd pe cele cu sferă limitată de întrebuințare și termenii profesionali. Totuși, se pare că din categoria acelor cuvinte care se utilizează larg și au derivate formate pe terenul limbii bulgare unele au fost excluse pe nedrept, de exemplu : *акомпанименм*, (*акомпанирам*), *алегория* (*алегоричен*, *алегорически*), *анализ* (*анализирам*, *аналитичен*), *анкета* (*анкетирам*) etc.

La neologismele a căror pătrundere în limbă s-a făcut pe căi multiple, autorii citează toate sursele posibile, nelimitîndu-se la o singură soluție etimologică [1].

În dicționar sînt înregistrate și nume topice, care apar de obicei după derivate, pentru a se putea urmări modul de formare a lor ; în titlu sînt date atunci cînd numele comun de la care s-au format nu poate fi identificat.

Materialul lexical studiat și rezolvările etimologice, în unele cazuri cu totul noi, pe care le oferă dicționarul trezesc un justificat interes. Din acest punct de vedere lucrarea se dovedește utilă într-o însemnată măsură pentru cercetările privind relațiile dintre limba bulgară și limba română. În cele ce urmează, ne vom opri asupra celor două fascicule apărute, pornind de la acest considerent.

În primul rînd, merită atenție soluțiile etimologice ale unor cuvinte românești, care diferă de cele stabilite în lingvistica noastră. Între acestea figurează, spre exemplu, cea dată cuvîntului *барабой* „cartof", considerat ca un împrumut din limba română, dar pe care dicționarele noastre îl consideră, dimpotrivă, etimonul rom. *baraboi*. Adevărata proveniență a rom. *baraboi* se pare că este cea arătată în dicționarul de care ne ocupăm, anume din ceh. *brambor*, *brambora*, format din Branibor, numele ceh al orașului Brandenburg, de unde se aduceau cartofii în Cehoslovacia și în alte țări europene [2].

Așa cum era firesc, autorii acordă importanța cuvenită influențelor exercitate de limba română asupra limbii bulgare. La împrumuturile din românește menționate în cele două fascicule, adăugăm cîteva care au rămas neexplicate :

балагу́вам „a vorbi neclar, a bolborosi" < rom. *a bîigui* (variante regionale *a bulgui*, *a bîlgui*) < magh. *bolyogni*, *bolyongni*.

бáер (*баи́р*) cu sensul secundar de „podoabe femeiești din bani vechi" (dialectal) este comparat cu tc. *bayir* „deal, mal" ; explicația este valabilă numai pentru sensul principal al cuvîntului, acela de „movilă, colină". Cuvîntul are corespondent în românește : *báier* „salbă de bani, amuletă" < lat. *bajulus*, cu variantele *baiur*, *băierel* (DA, vol. I, p. 433), în aromână : *báir* „salbă, colier, șir", cu derivatul *mbairu* „înșir" (T. Papahagi, *Dicționarul general și etimologic al dialectului aromân*, București, 1963, p. 190) ; cuvîntul se găsește și la meglenoromâni : *báiăr* „șir de mărgele" (Th. Capidan, *Dicționar megleno-român*, p. 32).

бо́фла „femeie grasă" < rom. *buflea* (Muntenia), *buflea* < magh. *bufli* („poreclă dată unui om gras și buhăit", DA, vol. I, p. 676) ; cf. și rom. *buflei* „copil sau pui de animal gras, dolofan" (DM, p. 98).

бръмка, (*бру́мка*, *брю́ка*, *брюк*) „umflătură din cauza unei lovituri ; congestie, hemoragie ; coșuri de vărsat, umflătură a pielii" < rom. *brîncă* (< lat. *branca*) „boală la vite și la porci,

---

[1] Asupra acestei modalități de lucru atrage atenția acad. Al. Graur, în recenzia publicată în SCL XIV, 1963, nr. 1, p. 135, recomandînd-o în cazul multor neologisme din limba română.

[2] Vezi fascicula I, p. 33. La acest cuvînt se precizează în mod eronat că forma *baraboi* este pluralul de la *baraboiu* ; litera „u" nu reprezintă o realitate fonetică, ci o moștenire grafică tradițională. Semnalăm că această scriere cu „u" final, neconformă cu normele ortografice actuale, apare și la cuvintele *baci* (p. 37), *butoi* (p. 93).

cu umflături la gît sau la cap; umflătură în forma castravetului" (DA, vol. I, p. 639: „erizipel", DM, p. 93).

Unele etimologii ni se par discutabile tocmai prin siguranţa cu care sînt rezolvate. Este vorba de cuvinte asupra cărora s-a scris pînă acum în diverse moduri în literatura de specialitate, fără a se fi ajuns la un acord definitiv.

Ne referim în primul rînd la *бач* „baci", privit ca un împrumut din scr. *ба̏ч* „cioban", provenit din magh. *bacs*. Lăsînd la o parte faptul că *bacs* explică numai sensul de „frate mai mare" al cuvîntului *baci*, nu ni se pare chiar atît de sigură împrumutarea bg. *бач* din scr. *ба̏ч*. Prezenţa în limba bulgară a numeroşi termeni păstoreşti de origine română ca: *батут* „lapte bătut", *бота* „botă, vas pentru lapte", *брънза* „brînză", *мокан* „mocan, ţăran de la munte", *бът* „ciomag, bîtă ciobănească", *мачук*, *мачука* „măciucă", *фичор* „slugă sau ajutor pe lîngă baci la stînă" ne dau motive să credem că *бач* este un împrumut din limba română.

În al doilea rînd, ne oprim la cuvîntul *вата́х*, *вата́ф[ин]* „maistru la turnătorie" (învechit), „conducător al echipei de căluşari" (dialectal), care este dat ca etimon al rom. *vătaf*, în virtutea faptului că „h" trece în „f" în cuvintele româneşti de origine sud-slavă (v. sl. *прахъ* > „praf", *врьхъ* > „vîrf" etc.). Fără îndoială, cuvîntul este vechi în ambele limbi, originea lui putînd fi tracă, aşa cum presupun autorii dicţionarului. Argumentul fonetic amintit în sprijinul împrumutării cuvîntului din limba bulgară nu numai că nu este convingător, dar nu este necesar, deoarece cuvîntul *vătaf* este atestat în izvoare româneşti din secolul al XVI-lea în forma *vatah*[3]. Dat fiind, deci, că trecerea „h" > „f" este un fenomen românesc, putem admite foarte bine trei lucruri: 1) că ambele limbi au moştenit în mod independent cuvîntul din tracă, 2) că a fost preluat numai de limba bulgară, de unde l-au luat românii, 3) că l-au moştenit numai românii şi apoi din limba română a trecut în limba bulgară.

În favoarea ultimei supoziţii ar fi, poate, existenţa în limba bulgară, în terminologia jocului căluşarilor, a cuvîntului românesc *флоричика*.

În încheiere, unele nedumeriri cu privire la explicaţiile date la următoarele cuvinte:

варзилка „vopsea roşie pentru ouă" < rom. *a vărza*, *a înverzi*. Prima formă verbală ne este necunoscută, dicţionarele noastre neînregistrînd-o.

бурта „stomac, burtă" < rom. *burtă*. Este neclar de ce se trimite spre comparaţie la *бурда* „doc, pînză groasă, pătură" (< ngr. *мпо̂рда*); cele două cuvinte nu au nimic comun între ele, în afara unei asemănări formale întîmplătoare.

Prin sugestiile interesante şi informaţiile bogate pe care le oferă, dicţionarul etimologic al limbii bulgare în curs de elaborare se anunţă ca o lucrare de valoare, care se bucură încă de acum de aprecieri pozitive din partea specialiştilor[4].

Octombrie 1964

Virgil Nestorescu
Institutul de lingvistică, Bucureşti,
Calea Victoriei 194

[3] Cf. Th. Capidan, *Raporturi lingvistice slavo-române*, DR III, p. 191.
[4] Cf. recenzia semnată de Eva Havlova în „Slavia", 2, 1964, p. 308—310.

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex.:

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE

IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* şi va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('... '). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent), după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct. Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul lucrării (subliniat); *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); *d*) ediţia (în cifre arabe); *e*) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine); *f*) anul apariţiei (*nu se pune editura*); *g*) pagina. Ex.: 1 Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul articolului (subliniat); *c*) titlul revistei (între ghilimele; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; iniţialele nu se despart prin punct); *d*) numerotaţia (anul, volumul, nr.); *e*) pagina. Ex.: Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, SCL XV, 1964, nr. 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în „Romanoslavica", IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex.: Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex.: în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul iniţial. Dacă autorul *găseşte absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

SCL, AN XVI, NR. 2, P. 173—310, BUCUREŞTI, 1965

I. P. „Informaţia" — c. 1021

43830

Lei 12.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL XVI

1965

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE * Anul XVI, nr. 3/1965

EA RPR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1966.

În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135 sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite la comitetul de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an

Adresa redacţiei:
BUCUREŞTI, Raionul 30 Decembrie
Calea Victoriei nr. 194
Telefon 15.07.91

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XVI, nr. 3 1965

SUMAR

Pag.

AL. ROSETTI, Situaţia limbii române între limbile balcanice 313
ANDREI AVRAM, Asupra tipologiei fonologice cantitative 323
DUMITRU COPCEAG, Caracteristici structurale romanice ale diftongilor româneşti *ea* şi *oa* 327
ALEX. ROCERIC-ALEXANDRESCU şi EM. VASILIU, Statutul fonematic al africatelor în româna comună 335
TAMARA REPINA, Cu privire la structura frazei cu subordonată consecutivă în limba română contemporană 341
VALERIA GUŢU-ROMALO, Descriere structurală a verbului românesc (VI). Clasificarea verbelor în conjugări 355
MARIA MANOLIU, Raporturi între morfeme 373
SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU, Delimitarea clasei numeralului 383
ION GHEŢIE, Localizarea textelor vechi româneşti după criterii lingvistice . . . 391

NOTE

LILIANA IONESCU, Asupra calculului tipurilor sintactice ale limbii române. . . 407
VALERIU RUSU, Africatele în „Lexiconul Marsilian" 415

CRONICĂ

VICTOR VASCENCO, Terminologia lingvistică în discuţia slaviştilor. 417

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

IORGU IORDAN, Istoria limbii spaniole (Curs universitar) (*Olga Tudorică*). . . 423
ANDRÉ MARTINET, A Functional View of Language *(Sorin Stati)* 425
AURÉLIEN SAUVAGEOT, Français écrit, français parlé *(Sanda Reinheimer)*. . 427
NORA GALLI DE'PARATESI, Semantica dell'eufemismo. L'eufemismo e la repressione verbale con esempi tratti dall'italiano contemporaneo *(Anca Giurescu)* 429
WERNER BAHNER, Kurze Bibliographie für das Studium der romanischen Sprachwissenschaft (mit besonderer Berücksichtigung des Französischen) *(Tudora Şandru)* 431

NOTE BIBLIOGRAFICE

Libros de los exenplos por a.b.c. Edición crítica por John Esten Keller. Vocabulario etimológico por Louis Jennings Zahn *(Marius Sala)* 435
La Gaya Ciencia de P. Guillén de Segovia *(Marius Sala)* 436
El cancionero de Gallardo. Edición crítica por José María Azáceta *(Marius Sala)* 437

SCL, An XVI, nr. 3, p. 311–438, Bucureşti, 1965

SITUAȚIA LIMBII ROMÂNE ÎNTRE LIMBILE BALCANICE *

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Româna este, după cum se știe, o limbă romanică. Ea s-a dezvoltat însă într-un mediu deosebit de mediul celorlalte limbi romanice : limbile autohtone, ca și cele vecine, erau diferite, civilizația, în răsăritul Europei, era alta.

Limba română prezintă elemente care provin din limbile balcanice, alături de care ea a trăit timp de veacuri, elemente care o deosebesc de celelalte limbi romanice [1].

Limba română s-a format pe un teritoriu romanizat care cuprindea Dacia nord-dunăreană (regiunile actuale ale Olteniei, Banatului, Transilvaniei, Munteniei, sudul Moldovei, zona vecină din sudul Dunării, porțiunea de-a lungul Dunării și Dobrogea), iar la vest și sud-est provinciile romanizate care au fost din totdeauna într-un contact administrativ și comercial strîns cu Dacia și anume Dardania și cele două Moesii.

Latina balcanică cuprinde dalmata (dispărută astăzi), româna (dacoromâna și dialectele române sud-dunărene : macedo-, megleno- și istroromâna) precum și elementele latine din vocabularul albanez, bulgar și sîrbocroat. Trebuie menționat însă că dalmata și albaneza prezintă și caracteristici proprii grupului occidental al limbilor romanice.

★

În primul rînd e necesar să trecem în revistă limbile pe care latina le-a găsit în Peninsula Balcanică și în sudul țărilor dunărene, în momentul expansiunii sale în Europa orientală. Limba tracă și, într-o măsură mai

---

* Versiunea în limba franceză a acestui articol a apărut în. *Bălgarska Akademija na naukite. Slavjanska Filologija*, t. III, Sofia, 1963, p. 171—180.

[1] Pentru amănunte, v. lucrarea noastră *Istoria limbii române*, I[3] : „Limba latină”, II[3] : „Limbile balcanice”, III[4] : „Limbile slave meridionale” (București, 1960, 1962) și bibliografia respectivă.

mică, ilira, aşa cum sînt ele atestate în rarele monumente vechi, în toponimia şi onomastica veche a Peninsulei Balcanice şi a ţărilor dunărene; în al doilea rînd, compararea limbii române cu albaneza ne furnizează cîteva elemente comune celor două limbi, care se explică, în primul rînd, prin limba tracă.

Vom trece pe urmă la examinarea elementelor pe care româna le-a împrumutat din slava sudică şi care au reuşit să pătrundă în morfologia limbii române.

★

Vladimir Georgiev a presupus existenţa, în locul unei singure limbi, traca, a două limbi înrudite: daco-moesiana în nordul teritoriului: Dacia (astăzi, cu aproximaţie, România şi Ungaria, la est de Tisa), Moesia (astăzi Iugoslavia de nord-est şi Bulgaria de nord), Sciţia minoră (Dobrogea de astăzi) şi limba tracă propriu-zisă, din partea orientală a Peninsulei Balcanice, pînă la litoralul Mării Negre [2].

Argumentele lui Vl. Georgiev se sprijină pe cercetarea numelor de locuri din regiunea balcanică şi dunăreană.

,,Limba dacă (daco-moesiană) este limba-mamă a albanezei", spune Vl. Georgiev [3].

Este oare daco-moesiana un dialect al limbii trace? Vechii autori consideră că daco-geta (limba din Dacia) este o limbă tracă (de ex. Strabon, VII, 3, 2).

Aceasta ne permite să tragem concluzia că, în orice caz, daco-moesiana prezenta divergenţe dialectale: acest lucru este dovedit de examenul comparativ al elementelor de vocabular pe care româna şi albaneza le au în comun (aproximativ 82 de termeni); de fapt, corespondenţele fonetice care se pot stabili între limba tracă şi română, pe de o parte, şi între limba tracă şi albaneză, pe de altă parte, arată că în numeroase cazuri româna şi albaneza, deşi pornesc de la aceeaşi sursă, prezintă totuşi tratamente diferite. Acest lucru ne permite să explicăm termenii respectivi în mod independent în fiecare limbă, pornind de la acelaşi cuvînt din tracă (v. mai jos). Aceste fapte ne autorizează să susţinem existenţa unei ,,Uniuni lingvistice balcanice". Kr. Sandfeld a dovedit, de altfel, acest lucru în lucrarea sa *Linguistique balkanique* [4] (1930), care a deschis cercetării noi perspective.

N. S. Trubetzkoy a precizat, pe urmă, ce înseamnă o ,,uniune lingvistică" (Sprachbund) [5].

,,Uniunea lingvistică balcanică" cuprinde româna, albaneza, neogreaca, bulgara, slava macedoneană şi sîrbocroata (într-o mai mică măsură).

Influenţa limbilor balcanice asupra românei s-a exercitat în nordul şi sudul Dunării; întrucît dialectele slave meridionale se întindeau de

[2] Vladimir Georgiev, *La toponymie ancienne de la Péninsule Balkanique et la thèse méditerranéenne*, Sofia, 1961, p. 5—11.

[3] *Op. cit.*, p. 8.

[4] Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930.

[5] N.Troubetzkoy, în *Actes du premier Congrès international des linguistes*, Leiden, 1938, p. 18.

asemenea şi la nordul Dunării, astăzi este recunoscut faptul că limba română s-a format la nordul şi la sudul Dunării, începînd chiar din latina orientală.

În ce priveşte faptele de civilizaţie reamintim că în perioada veche partea meridională a Peninsulei Balcanice (după delimitarea aproximativă propusă de K. Jireček şi revizuită mai tîrziu de P. Skok) se afla sub influenţa civilizaţiei greceşti pînă la o linie care trecea la sud de Skopje, apoi la vest de Sofia, pînă la litoralul Mării Negre, trecînd la sudul munţilor Balcani (Haemus). Cultura greacă depăşise însă această frontieră : provinciile romane Dacia Mediterranea sau Macedonia erau bilingve (latină şi greacă) ; se vorbea greceşte de asemenea în Dacia Traiană. În Dobrogea, civilizaţia greacă fusese adusă în oraşele de pe litoral de către coloniile greceşti, semnalate aici încă din secolul al VII-lea î.e.n. De altfel grecii pătrunseseră în interior, instalînd case comerciale pe Dunăre.

În afara elementelor privitoare la păstorit (obiecte, obiceiuri etc.), transmise populaţiilor româneşti din sudul şi nordul Dunării, amintim că aceste fapte de civilizaţie sînt complexe : civilizaţia bizantină a fost transmisă popoarelor balcanice, în evul mediu, prin intermediul cultului : biserica ortodoxă a vehiculat în felul acesta, începînd cu secolul al VIII-lea, limba greacă în tot Orientul creştin.

★

Care sînt elementele pe care limba română le datorează limbilor balcanice ?

I

În expunerea noastră, vom separa aceste fapte de cele datorite contactului românei cu limbile slave meridionale. Aceste fapte din urmă se datoresc simbiozei populaţiei dunărene romanizate cu Slavii, care se stabilesc în vechile provincii dunărene ale imperiului roman şi pe urmă în Peninsula Balcanică, începînd cu secolul al VI-lea al erei noastre. Aşa cum am mai spus, vom examina aceste fapte în partea a doua a prezentei lucrări.

Fonetică. ă. Sistemul fonetic al limbii române, raportat la cel latin, s-a îmbogăţit cu două foneme : vocalele *ă* şi *î*. Acestea sînt vocale din seria medială. *î* este mai închis decît *ă*, şi nu este originar, într-o epocă veche. Acest timbru vocalic (în perioada cea mai veche a limbii române) provine din *ă*. Cît despre *ă*, prezenţa lui în română trebuie explicată ţinîndu-se seama de timbrul vocalic asemănător din albaneză (notat *ë*) şi din bulgară (notat *ъ*).

ă are mai multe origini în română : provine din 1. *a* neaccentuat : lat. *camisia* > dr. *cămaşă*, alb. *këmishë* ; cf. bg. *cár-cărică*, *baštá — băština* ; 2. din *o* latin neaccentuat : lat. *contra* > dr. *către*, lat. *consilium* > alb. *këshillë* ; 3. din *e* neaccentuat : lat. *peccatum* > dr. *păcat*, alb. *mëkat*.

n. Trecerea lui *n* intervocalic la *r*, printr-o fază intermediară *nr* şi nazalizarea vocalei precedente a fost relevată în dacoromână, în evul mediu şi chiar astăzi, într-o regiune restrînsă din Transilvania. În albaneză,

rotacismul lui *n* caracterizează dialectul tosc : *Shqipëri*, în timp ce ghega a păstrat pe *n* : *Shqjpni.*

Există deci un paralelism între română și albaneză în tratarea oclusivei nazale.

ct și *cs*. S-a înregistrat tratamentul labial al acestor două grupe de consoane în română și albaneză. Acest tratament se regăsește în mai multe limbi din antichitate (dialectele grecești, vechea macedoneană), iar astăzi în italiana meridională : lat. *lucta* > dr. *luptă*, alb. *luftë*, lat. *coxa* > dr. *coapsă*, alb. *kofshë*.

Morfologie. Pronumele nehotărît și adverbul. În română pronumele nehotărît și adverbul se construiesc prin adăugarea lui *-va* (< lat. *volet*), iar în albaneză prin a lui *-do* (alb. *duaj*, *dua* ,,will ; liebe'') : dr. *careva*, *undeva*, alb. *kudo*, *sado*.

Postpunerea articolului. Dintre toate explicațiile care au fost date pentru a se lămuri acest fenomen în română și în albaneză (dr. *omul bun*, alb. *njeriu i dijshem* ,,l'homme sage''), vom reține pe cea care ia în considerare faptul că în română adjectivul care determină substantivul se așază după substantiv : *omul bun*. Acest fapt individualizează româna printre celelalte limbi romanice. Această poziție a adjectivului a avut ca urmare postpunerea articolului la substantiv, prin absorbție : *homo ille-bonus* a devenit *homo-ille bonus*.

Faptele limbii bulgare comportă o altă interpretare : ele se explică printr-o tendință la postpunere întîlnită în bulgară încă din vechea slavă, precum și astăzi în unele graiuri rusești.

Tendința înlocuirii infinitivului cu conjunctivul. În română se spune *vreau să mănînc.*

Această construcție, cu conjunctivul, înlocuiește infinitivul : *vreau a mînca* este imposibil, astăzi, în română. Inovația vine din neogreacă : încă din epoca Noului Testament, infinitivul nu se mai întrebuințează ca formă verbală în neogreacă : el s-a substantivat (φα'γί < φαγεῖν) și a fost înlocuit de conjunctivul construit cu o conjuncție (ἵνα) : δός μου να πιῶ ,,dă-mi să beau''.

Înlocuirea infinitivului prin conjunctiv este caracteristică. Fenomenul apare în limbi care fac parte din aceeași ,,uniune lingvistică'' (procedeul este cunoscut de asemenea de bulgară, de slava macedoneană și de albaneză). Faptele relevate în dialectele Italiei meridionale (Calabria de sud și Terra d'Otranto), care au înlocuit limba coloniilor grecești stabilite aici încă din antichitate, confirmă explicația apariției acestui procedeu în Peninsula Balcanică sub influența neogreacă. În română, albaneză, slava macedoneană, bulgară și sîrbocroată conjunctivul se introduce prin conjuncțiile *să*, *të* sau *da*.

Sintaxa. Propozițiile finale. În română, albaneză, neogreacă și bulgară propozițiile finale sînt introduse cu ajutorul conjuncțiilor dr. *(ca) să*, alb. *të*, ngr. να, bg. *da* urmate în română, albaneză și neogreacă de subjonctiv, în timp ce propozițiile completive sînt introduse cu ajutorul conjuncțiilor dr. *ca*, *să*, alb. *qe (se)*, ngr. πῶς (ποῦ, ὅτι), bg. *če (što)* : dr. *m-am dus pînă la prăvălie ca să cumpăr pîine.*

Vocabular. Derivarea. Procedee asemănătoare se folosesc și în formarea cuvintelor : dr. *de-parte*, alb. *për-anë*; dr. *nici un*, alb. *asnjë*. Sufixe : *-ește* : *ciobănește*, alb. *-isht* : *çobanisht*; *ș* în *ușor* (< *levis*), combinat cu *-ior*, cf. în albaneză *-sh* în *lemsh* „Knäuel", *-ză* formează substantive diminutivale : dr. *coacăză*, alb. *kokazë* „bomboane".

Cuvinte. Româna și albaneza au în comun aproximativ 82 de termeni. Prezența lor nu poate fi explicată prin albaneză în română, nici prin română în albaneză, deoarece nu există corespondențe fonetice în acest sens. Ele provin din două dialecte ale unei limbi comune, care a transmis fiecăreia din cele două limbi cuvintele respective, care s-au conformat pe urmă regulilor specifice fiecărei limbi. Astfel, în română *î* : alb. *u*, rom. *s*, alb. *th* etc. [6] Cîteva din aceste cuvinte fac parte din terminologia păstorească *(baci, balegă, căpușă, fluier, gălbează, gard* etc.*)*.

Urmează enumerarea vocabularului de bază comun românei și albanezei [7] : *abur* s.m. „vapeur" : alb. *avull* s.m. „Dunst"; *argea* s.f. „sous-sol pour le tissage du lin, voûte d'une cave" : alb. g. *ragal* „Hütte"; *baci* s.m. „fromager; joueur aux osselets qui a la main" : alb. *baç* „fromager"; *balaur* s.m. „dragon, hydre, monstre" : alb. *bollë* „grosse Schlange", g. *bullar* „Wasserschlange"; *balegă* s.f. „fiente" : alb. *baigë* etc. „Kuh- und Pferdemist"; *baltă* s.f. „lac, étang, marais, marécage, bourbier" : alb. *baltë* s.f. „Schlamm, Sumpf, Ton, Erde"; *barză* s.f. „cigogne" : alb. *bardhë* adj. m. „weiss"; *bască* s.f. „toison, laine" : alb. *baskë* s.f. „Fliess"; *bîlc* s.n. „flaque, mare, bourbier" : alb. *pellg*, *pellk* s.m. „Weiher, Regenpfütze"; *bîr* interj. „cri d'appel du berger à ses moutons" : alb. *berr* s.m. „Schaf, Weidevieh"; *brad* s.m. „sapin" : alb. *bredh* „Tanne"; *brîu* s.n. „ceinture" : alb. *brez* s.m. „Gürtel"; *buc* s.m. „balle du blé, flocons qui proviennent du battage des semences de chanvre ou de lin" : alb. *byk* „pàglia"; *bucurie* s.f. „joie, allegresse", vb. *(a se) bucura* „se réjouir" : alb. *bukurë* adj. „schön", *bukuri* s.f. „Schönheit", *bukuroj* vb. „verschöneren"; *bunget* s.n. „partie où une forêt est le plus épaisse" : alb. *bunk*, det. *bungu* s.m. „Eiche"; *buză* s.f. „lèvre; bord" : alb. *buzë* s.f. „Lippe; Spitze, Rand, Schnabel eines Gefässes"; *căciulă* s.f. „bonnet de fourrure" : alb. *kësulë* s.f. „Kopfbedeckung, Haube, Mütze, Nachtmütze"; *călbează*, *gălbează* s.f. „clavelée" : alb. *këlbazë*, *gëlbazë* s.f. „Leberegelkrankheit der Schafe"; *căpușă* s.f. „tique" : alb. *këpushë* s.f. „Zecke"; *cătun* s.n. „hameau; cabane, four creusé en terre; tanière" : alb. *katunt* s.m. „Gebiet, Stadt, Dorf", *katund* „villaggio, borgata"; *ceafă* s.f. „nuque" : alb. *qafë* s.f. „Kehle, Hals"; *cioară* s.f. „corneille" : alb. *sorrë* s.f. „Krähe"; *cioc* „bec; pointe, proue" : alb. *çok* s.m. „Fussfessel; Schnabel"; *ciuf* s.m. și n. „tignasse; toupet (du cheval); huppe" : alb. *cupë* s.f. „langes Kopfhaar"; *ciump* adj. s.n. „bout, chicot, moignon" : alb. *thump* s.m. „Stachel"; *ciupi* vb. „picorer, becqueter; cueillir; pincer" : alb. (g.) *cupis* „picke, beisse mit dem Schnabel"; *ciut*, *șut* adj. „écorné; écourté; essorillé", *ciută* s.f. „biche; daine" : alb. *shut* adj. „ohne Hörner", *shutë* s.f. „Hirschkuh"; *coacăză* s.f. „groseille" : alb. *coqë* „Beere, Baumfrucht";

---

[6] Vezi tabelele de corespondență din lucrarea noastră *Ist. lb. rom.* II[3], p. 104—106.
[7] Pentru amănunte v. *op. cit.*, II[3], p. 106—121.

copil s.m. „enfant, bâtard" : alb. *kopil* s.m. „Knecht; junger Mensch"; *curpen, curpăn* s.m. „sarment de vigne sauvage; clématite des Alpes" : alb. *kulpër, kurpul* s.m., *kulpërë* s.f. „Art Schlingpflanze; clématite sauvage"; *cursă* s.f. „trappe; piège; embûche" : alb. *kurthë* s.f. „Falle, Fangeisen"; *droaie* s.f. „bande, troupe; grande quantité": alb. *droe* s.f. „Furcht"; *druete* s.m. „pièce de bois gros et court; pièce détachée du tronc d'un arbre que l'on vient d'abattre, qui est sain, sans crevasses" : alb. *dru*, det. *druja*, pl. *drutë* s.f. şi m. „Holz, Baum, Stange, Pfahl, Brennholz; pezzo di legno, bastone, piuolo"; *fărîmă* s.f. „miette; débris; brin, reste" : alb. *thërrimë* s.f. „Splitter, Scherbe, Trumm, Brotkrume"; *fluier*, s.n. *fluieră* s.f. „flûte, chalumeau" : alb. *fljojere* s.f. „Flöte, Pfeife"; *gălbează*, v. *călbează*; *gard* s.n. „clôture, enclos, clayonnage, haie sèche, palissade" : alb. *gardh* s.m. „Hecke, Zaun": *gard* „siepe"; *gata* adv. „prêt" : alb. *gat* adj. „bereit", *gatuaj* „bereite zu, koche, bilde, schaffe"; *ghimpe* s.m. „piquant, épine, aiguillon" : alb. *gjëmb* s.m. *gljimp, gljëmbë* s.f. „Dorn"; *ghionoaie* s.f. „pivert" : alb. *gjon* s.m. „Nachteule"; *ghiuj* s.m. „vieux" : alb. *gjysh* s.m. „Grossvater"; *gogă* s.f. „croque-mitaine" : alb. *gogë* s.m. „Gespenst, Wauwau, zum Kinderschrecken"; *grapă* s.f. „herse" : alb. *grep* s.m. „Angelhaken, Haken"; *gresie* s.f. „grès; pierre à aiguiser" : alb. *gërresë* s.f. „Schabholz, Schabeisen, bes. der Töpfer"; *groapă* s.f. „tombe; fosse" : alb. *gropë* s.f. „Grube, Graben, Grab"; *grumaz* s.n. „cou, gorge" : alb. *gurmaz* s.m. „Kehle"; *grunz* s.m. şi n. „grumeau, pelote" : alb. *grundë* s.f. „Kleie"; *guşă* s.f. „gorge; jabot, goître; double menton" : alb. *gushë* s.f. „Hals; Läppchen des Hahns"; *hameş* adj., s.m. „avide" : alb. *hamës* s.m. „Fresser"; *jumătate* s.f. „moitié, demie" : alb. *gjymës* „halb", *gjymësë* s.f. „Hälfte"; *lete, îndelete* adv. „lentement, sans se presser" : alb. *i lehtë* „leicht (levis und facilis)"; *leurdă* s.f. „ail des bois" : alb. *hudhër* s.f. „Knoblauch"; *măgură* s.f. „éminence, colline, tumulus" : alb. *magulë* s.f. „Hügel"; *mal* s.n. „bord escarpé, berge, rive (d'un fleuve), rivage (de la mer)" : alb. *mal* s.m. „Berg, Gebirge"; *mare* adj. „grand, gros" : cf. alb. *i math (i mall)* „gross"; *mărar* „camomille puante, pied d'alouette, fenouil de porc" : alb. *maraj* s.m. „Fenchel, foeniculum officinale"; *mazăre* s.f. „pois; petit pois" : alb. *modhullë* s.f. „Erbse"; *mînz* s.m. „poulain" : alb. *mëz* „männliches Füllen von Pferd und Esel"; *moş* s.m. „vieux, vieillard; grand père, aïeul" : alb. *motshë, moshë* s.m. „Greis, Alter"; *mugur, mugure* s.m. „bourgeon" : alb. *mugull* s.m. „Pfropfreis, Spross"; *murg* adj. „brun" : alb. *murg* „dunkel, schwarz, grau"; *muşcoi, mîşcoi* s.m. „mulet" : alb. *mushk* s.m. „Maulesel"; *năpîrcă* s.f. „vipère" : alb. *nepërkë* s.f. „Viper, Natter"; *noian* s.m. „océan, immensité" : alb. *ujë* s.f. „Wasser", *ujane* s.f. „océan"; *părău, pîrău* s.n. „torrent, ruisseau" : alb. *përrua, prrua*, det. *përroi* s.m. „Bett eines Flusses, Baches; Bach, Tal, Waldstrom"; *pupăză* s.f. „Huppe" : alb. *pupë* s.f. „Wiedehopf", *pupcë, pupzë, pupa* s.f. „upupa, ucello", *pupë, pupëzë* s.f. „upupa, uccello"; *rînză* s.f. „gésier; caillette (estomac des ruminants)" : alb. *rëndës* s.m. „Lab", *sarbăd* adj. „aigre, aigrelet (en parlant du lait), fade" : alb. (*i*) *thartë*, (*i*) *tharbët* adj. „sauer; acido"; *scăpăra* vb. „battre le briquet, faire jaillir des étincelles : étinceler" : alb. *shkrep* vb. „schlage Funken; Feuer; far cilecca"; *scrum* s.n. „cendre" :

alb. *shkrumb* ,,alles verkohlte, verbrannte"; *sîmbure, sîmbur* s.n. ,,noyau; pépin": alb. *thumbëz* s.f. ,,Knopf", *thumbull, sumbull* s.f. ,,Knopf"; *spînz* s.m. ,,helleborus purpurascens": alb. *shpendër* s.f. ,,ellèboro"; *strepede* s.f. ,,ciron (ver du fromage)": alb. *shtrep* s.m. ,,Wurm, Made"; *strungă* s.f. ,,défilé; bercail, parc à brebis": alb. *shtrungë* s.f. ,,Abteilung des Pferchs, in dem die Ziegen gemolken werden"; *şopîrlă* s.f. ,,lézard": alb. *shapi* s.m. ,,Eidechse"; *ştiră* s.f. ,,stérile (en parlant des animaux et des femmes)" alb. *shtjerrë* s.f. ,,Lamm, junge Kuh"; *şut* v. *ciut*; *ţap* s.m. ,,bouc": alb. *cap, cjap* ,,Ziegenbock", *cape* s.f. ,,Ziege"; *ţarc* s.n. ,,parc à bestiaux": alb. *thark* s.m. ,,Hürde, Pferch; recinto di siepe per ovile o porcile"; *ţeapă* s.f. ,,pointe (d'un pieu); pal; piquant": alb. *thep* s.m. ,,punta; roccia o sasso che termina in punta"; *urdă* s.f. ,,fromage blanc tiré du petit lait qui est resté après la fabrication du fromage à la pie": alb. *udhos* s.m. ,,Käse"; *vatră* s.f. ,,foyer, âtre": alb. (g.) *votër*, (t.) *vatrë* ,,Herd, Feuerstelle" (cuvîntul are reprezentanţi în limbile slave); *viezure* s.m. ,,blaireau": alb. *vjedhull* s.f. ,,ein getreidefressender Vierfüssler, Hamster oder Dachs"; *zară* s.f. ,,liquide blanchâtre, aigrelet, qui provient du lait, après en avoir extrait le beurre": alb. *dhallë* s.f. ,,saure Milch"; *zgardă* s.f. ,,collier que l'on met autour du cou du chien": alb. *shkardhë* s.f. ,,Hundekette".

★

Elementele enumerate mai sus acordă limbii române un caracter particular în cadrul limbilor romanice. Raportată la limbile balcanice, limba română (reprezentată la sudul Dunării de aromână, megleno- şi istroromână, iar la nordul Dunării de dacoromână) ne apare ca o limbă care posedă cîteva trăsături specifice balcanice, de exemplu postpunerea articolului sau înlocuirea infinitivului cu conjunctivul.

Prin alte trăsături, româna este foarte apropiată de albaneză: faptele de vocabular pledează în acest sens.

II

Vom trece acum la examinarea elementelor pe care limba română le-a dobîndit în urma contactului său cu slava meridională, şi anume cu graiurile de tip bulgar, începînd cu sfîrşitul sec. V şi sec. VI al erei noastre.

În ce priveşte teritoriul pe care s-a produs acest contact, el trebuie fixat atît la nordul cît şi la sudul Dunării: la venirea lor, produsă la sfîrşitul sec. V şi în sec. VI, slavii au ocupat mai întîi regiunile situate la nordul Dunării, pentru ca în cursul secolelor VI şi VII să treacă Dunărea şi să ocupe în întregime Peninsula Balcanică, pînă departe spre sud, insulele Mării Egee, iar la sud-vest cîteva cetăţi de pe coasta dalmată. De asemenea trebuie să se ţină seama de constituirea primului stat bulgar (679), care şi-a extins dominaţia şi la nordul Dunării. În secolele următoare, şi mai ales în secolul X, statul bulgar îşi extinde dominaţia la nordul Dunării, pe un teritoriu situat la sud şi la nord de Carpaţi, pînă la Tisa.

Influenţa slavei meridionale asupra limbii române s-a reînnoit în cursul secolelor, prin aportul adus de populaţiile slave situate la nord de noua lor patrie dunăreană, forma cuvintelor slave fiind adaptată în mod continuu la noua pronunţare. Din această cauză elementele slave din limba română prezintă trăsături mai noi decît cele din neogreacă, unde fondul de cuvinte slave nu a fost reîmprospătat.

La începutul raporturilor dintre slava meridională şi română, elementele slave pătrunse în română au un caracter net popular. Dar începînd cu sec. X—XI, cînd se constituie statele feudale româneşti, cu voievozi purtînd nume slave, se introduc elemente slave aparţinînd vocabularului de cancelarie, administrativ şi bisericesc, întrucît românii au adoptat cultul slav ortodox în sec. XI [8].

Fără îndoială, o mare parte a slavilor de limbă bulgară care se găseau la nordul Dunării şi-au părăsit limba învăţînd limba română : cauza acestui proces este prestigiul de care se bucura civilizaţia romană, precum şi rolul economic dominant al populaţiei romanizate.

Simbioza populaţiilor slave cu românii explică, aşadar, într-un mod satisfăcător, caracterul şi rezultatele influenţei slavei meridionale asupra limbii române.

*

Cele mai vechi elemente slave care au pătruns în limba latină a populaţiilor romanizate, devenită mai tîrziu limba română, posedă trăsăturile limbii bulgare. Aceste trăsături sînt caracteristice şi cîtorva cuvinte intrate în română prin intermediul maghiarei : astfel sînt verbele în *-uire (alcătui*, *bănui*, *bîntui*, *făgădui)* şi cuvîntul *gînd* (cu *o* + *n* trecut la *ăn* şi apoi la *în* în română, ca în cuvintele slave cu *ǫ*, redat în română prin *ăn*, trecut ulterior la *în*).

Printre trăsăturile bulgare ale elementelor slave din limba română trebuie semnalat tratamentul *eá* < v. sl. *ě*, şi tratamentul *șt*, *jd* a v. sl. *št*, *žd* : dr. *sfeșnic*, *primejdie*.

Fonetică. Fără îndoială, iodizarea lui *e* iniţial în română se datorește influenţei slave : *el* > *i̯el*, la fel şi introducerea în sistemul consonantic românesc a spirantei surde *h* : dr. *hrană* : v. sl. *xrana*.

Morfologie. Vom semnala, mai întîi, introducerea desinenţei *o* la vocativul singular al substantivelor feminine comune şi al numelor de persoană : *soro*, *Anico*. Procedeul numărătorii de la 11 la 19 reproduce sistemul slav : dr. *unsprezece* : v. sl. *jedinŭ na desęte*, şi chiar procedeul numărătorii zecimilor, de la 20 la 90 : dr. *douăzeci* : v. sl. *dŭva desęti*. Apoi numărătoarea unităţilor zecimilor dr. *șaizeci și trei* : v. sl. *šestĭ desętŭ i (ti) trĭje*. Numeralul „sută" : dr., ar. *sută* reproduce pe v. sl. *sŭto*. Cuvîntul a pătruns în română într-o perioadă îndepărtată, după cum o dovedeşte tratamentul neobişnuit *u* al lui *ŭ* slav (*ŭ* slav, în română, este redat prin zero sau prin *o*, cînd împrumutul datează din epoca în care *ŭ* a fost vocalizat în bulgară). Scurtarea formelor de infinitiv s-a făcut, fără îndoială, sub influenţă bulgară *(cantare* > *cînta)*, unde există procedeul

[8] Vezi *op. cit.*, III[4], p. 34—35.

eliminării lui *-ti* de la infinitiv. Cît priveşte aspectul verbal, el n-a fost introdus în română. Prefixarea verbelor cu ajutorul lui *po-* (rar) : *ponegri* (< *negru*), *pre-* (*preface*), *răs-* (*răsfira*) sau *ză-* (rar) : *zăurdi* (< *urdă*) nu e decît un slab ecou al aspectului verbal slav. În schimb, flexiunea reflexivă, sub influenţa slavă, are o largă întrebuinţare în limba română : *ruga* > *a se ruga* etc.

Vocabular. — În domeniul vocabularului influenţa slavei meridionale asupra limbii române este deosebit de activă : există cuvinte slave care au intrat în vocabularul de bază al limbii române, iar altele în sectorul cuvintelor disponibile (cuvinte cu o frecvenţă redusă, dar uzuale şi utile, cum sînt „cămaşă", „braţ", „nas", „ochi" etc.). Citām cîteva dintre acestea : *drag*, *iubi*, *plăti*, *prieten*, *primi*, *scump* etc.

În sfîrşit, se pot înşira multe cuvinte româneşti al căror sens este calchiat după sensul cuvintelor slave. În domeniul formării cuvintelor, întrebuinţarea sufixelor şi prefixelor de origine slavă este foarte răspîndită. Pe lîngă aceasta, există un număr important de nume proprii care vin din slavă.

Toponimia ţărilor româneşti nord-dunărene este în mare parte de origine slavă. Aceasta se explică prin faptul că vechea toponimie a fost tradusă în parte în limba slavă de către slavii care au ocupat teritoriile de la nordul Dunării (astfel *Repedea* > *Bistriţa* etc.) şi prin aceea că slavii au dat nume de locuri care s-au transmis populaţiilor de limbă română. Există nume de locuri care dovedesc frecvenţa populaţiilor slave în aceste regiuni şi nume de origine slavă care au putut fi date de populaţia de limbă română, stabilită între timp, şi care nu implică neapărat prezenţa slavilor în aceste teritorii.

III

Limba română este singura supravieţuitoare a latinei orientale care, în timpul vieţuirii în comun cu limbile neromanice din Peninsula Balcanică a căpătat de-a lungul secolelor caractere neromanice care-i dau o fizionomie aparte printre celelalte limbi romanice.

După cum s-a văzut mai sus, influenţa slavei meridionale asupra limbii române a fost importantă.

Dar aceasta n-a putut schimba caracterul fundamental romanic al limbii române, căci instrumentele gramaticale ale limbii române sînt de origine latină : fără ajutorul lor nu se poate forma nici o propoziţie în limba română. Acest lucru rezultă din analiza oricărei propoziţii româneşti. Să luăm, spre exemplificare, o propoziţie formată cu cuvinte de origine slavă : *iubesc foarte mult pe prietenii mei dragi*. Această propoziţie cuprinde 3 cuvinte slave : *iubi*, *prieten* şi *drag*. Dar toate instrumentele gramaticale sînt de origine latină : *-esc*, sufix verbal latin (< *-isc*), *foarte* (lat. *forte*) serveşte la formarea superlativului, *mult* (lat. *multum*), *pe* (< lat. *per*), *prietenii*, cu desinenţa pluralului şi articolul (< lat. *illi*), *mei* adj. posesiv (< lat. *meus*), *dragi* cu *i*, marca pluralului.

Analiza de mai sus lămureşte problema apartenenţei limbii române la limbile romanice şi a situaţiei limbii române printre limbile balcanice.

E necesar să atragem atenţia asupra faptului că slavii din nordul Dunării şi-au pierdut limba, în timp ce în sudul Dunării limbile autohtone (traca, daco-moesiana, ilira) şi latina au dispărut, în favoarea slavei meridionale.

Dar limba greacă s-a menţinut pe toată întinderea teritoriului situat la sud de linia de demarcaţie stabilită de Jireček (v. mai sus); la fel şi albaneza, într-o regiune, e adevărat, slab slavizată.

Situaţia românei între limbile balcanice este deci aceea a unei limbi romanice, vorbite la nord şi la sud de Dunăre, care a trăit izolată de limbile romanice occidentale, începînd cu sec. V şi s-a dezvoltat în contact strîns cu limbi neromanice, contact din care au rezultat schimburi reciproce. Împrumuturile de vocabular făcute din română, în primul rînd de bulgară şi pe urmă de sîrbocroată şi de albaneză, privesc istoria fiecărei limbi balcanice.

Trebuie menţionate, de asemenea, faptele de civilizaţie pe care româna le are în comun cu popoarele balcanice şi care se dezvoltă paralel cu faptele de limbă semnalate mai sus.

Situaţia deosebită a limbii române printre limbile romanice îşi găseşte deci explicaţia în condiţiile geografice, etnografice, politice şi culturale în care s-a dezvoltat limba română în decursul secolelor în lumea balcanică.

1963

Centrul ce cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei, 194

ASUPRA TIPOLOGIEI FONOLOGICE CANTITATIVE *

DE

ANDREI AVRAM

1. Studiul relaţiilor care există în interiorul sistemelor fonologice poate avea ca obiect : a) relaţiile dintre foneme, considerate ca unităţi indivizibile ; b) relaţiile dintre trăsăturile distinctive (în acest caz fonemele sînt concepute ca structuri). În general, studiile de tipologie au avut în vedere primul aspect ; A. V. Isačenko [3], de exemplu, a studiat raportul dintre numărul vocalelor şi cel al consoanelor în limbile slave. S-ar putea cita o serie întreagă de lucrări (apărute mai ales în ultimii ani) consacrate aspectelor cantitative ale limbii. Se pare însă că unităţile ,,infra-fonemice'' nu au atras atenţia savanţilor preocupaţi de aceste aspecte. În cele ce urmează, propunem cîteva criterii pentru o tipologie cantitativă bazată pe studierea unităţilor minimale care pot fi degajate în fonologie. Este vorba de o tipologie pur c a n t i t a t i v ă, dat fiind că, în mod conştient, se face abstracţie de calitatea fonemelor şi a trăsăturilor distinctive examinate. Procedeul este nu numai admisibil, ci şi necesar pentru scopul pe care ni l-am propus : folosindu-l, putem aplica aceleaşi criterii de comparaţie la limbi ale căror sisteme fonologice sînt foarte diferite din punct de vedere calitativ.

2. Pentru ca principiile expuse mai jos să fie aplicabile la un grup de limbi oarecare, e necesar să avem la dispoziţie descrieri ale sistemelor lor fonologice făcute după o metodă identică. Pentru ceea ce ne interesează, metoda binară este cea mai convenabilă. Tablourile care ne prezintă fonemele diverselor limbi analizate în trăsături distinctive (t.d.) cu ajutorul acestei metode permit să se elaboreze o tipologie cantitativă bazată pe raporturile numerice existente, pe de o parte, între t.d. — pe de altă parte, între acestea şi foneme.

Am ales, pentru a ilustra teoria, patru limbi ale căror sisteme fonologice au fost descrise după metoda binară : două limbi indo-europene destul de îndepărtate una de alta (sanscrita şi engleza) şi două limbi neindo-europene, neînrudite (chineza şi ghiliaca). Am utilizat clasificările

---

* Versiunea în limba franceză a acestui articol a apărut în RRL IX, 1964, 2, p. 131—134.

date de V. V. Ivanov şi V. N. Toporov [4] pentru sanscrită, Roman Jakobson, C. Gunnar M. Fant şi Morris Halle [6] pentru engleză (received pronunciation), Helen Wong [9] pentru chineză şi Roman Jakobson [5] pentru ghiliacă.

3. Prin analogie cu distribuţia fonemelor, se poate vorbi de distribuţia (*D*) trăsăturilor distinctive: aceasta este totalitatea t.d. ale unui sistem fonologic cu care poate să se combine o anumită t.d. E adevărat că ne găsim în prezenţa unei distribuţii propriu-zise sau sintagmatice numai în cazul fonemelor (un fonem oarecare poate fi precedat sau urmat de cutare sau cutare fonem); în cazul t.d. vorbim — întrebuinţînd o metaforă — de o distribuţie paradigmatică; „contextul" unei t.d. constă în t.d. simultane.

Într-un sistem care posedă n opoziţii ($= 2n$ t.d.) distribuţia unei t.d. nu poate depăşi valoarea $2n - 2$ (trăsătura distinctivă x nu se combină nici cu non-x, şi, evident, nici cu ea însăşi). Există, totuşi, descrieri în care se atribuie anumitor foneme trăsătura x şi, în acelaşi timp, trăsătura non-x; de exemplu, vocalele semideschise sînt «compacte» şi, totodată, «difuze», în sistemele care cunosc trei grade de apertură a vocalelor. În acest caz, distribuţia unei t.d. poate atinge, teoretic, valoarea $2n - 1$. Remarcăm însă că s-a propus [2] o metodă cu ajutorul căreia cazurile de acest tip pot fi eliminate, descrierea devenind astfel întru totul consecventă din punctul de vedere al analizei binare. Tablourile pe care le-am utilizat nu conţin această inconsecvenţă.

Poate fi numit randament (*R*) al unei t.d. numărul de foneme caracterizate prin trăsătura respectivă. *R* este întotdeauna inferior numărului *F* care corespunde totalităţii fonemelor unui sistem ($R = F$ ar fi un non-sens, dat fiind că o trăsătură comună pentru toate fonemele unei limbi nu este distinctivă, prin definiţie). Teoretic, *R* poate fi egal cu $F - 1$; în realitate, el este, în majoritatea cazurilor, departe de a atinge această valoare.

Complexitatea (*C*) unui fonem corespunde, după cum se ştie, numărului de t.d. care constituie conţinutul fonologic al fonemului respectiv. *C* poate fi, cel mult, egal cu numărul opoziţiilor (adică cu $T/2$, T fiind numărul trăsăturilor distinctive).

Eficacitatea (*E*) unui sistem fonologic este reflectată de valoarea raportului F/T. În general, o mare eficacitate a sistemului corespunde unui număr mare de corelaţii (eficacitatea maximă se întîlneşte în sistemele „pătrate" [7]).

4. În tabloul de mai jos am înscris, pentru cele patru limbi citate, datele următoare:

F — numărul fonemelor;

T — numărul t.d.;

Dm — distribuţia medie a t.d.;

Rm — randamentul mediu al t.d. (cifre absolute şi procentaj calculat prin raportarea randamentului mediu absolut la numărul total al fonemelor);

Cm — complexitatea medie a fonemelor;

E ($= F/T$) — eficacitatea sistemelor fonologice.

Între paranteze, am indicat, în coloanele 3–5, valoarea minimă şi cea maximă a lui *D*, respectiv, a lui *R* şi a lui *C*.

	1	2	3	4	5	6
	F	T	Dm	Rm	Cm	E(=F/T)
I Sanscrită	*33*	*18*	*12,00* (4–16)	*12,88=39,03%* (2–28)	*7,03* (2–9)	*1,83*
II Engleză	*28*	*18*	*11,11* (5–16)	*9,11=32,53%* (2–21)	*5,85* (2–8)	*1,55*
III Chineză	*27*	*18*	*11,11* (6–16)	*8,38=31,03%* (3–18)	*5,59* (3–8)	*1,50*
IV Ghiliacă	*33*	*18*	*11,11* (5–16)	*11,05=33.48%* (2–24)	*6,03* (2–8)	*1,83*

Tabloul ne permite să facem constatările următoare :

a) Distribuţia medie este aceeaşi pentru trei din cele patru limbi studiate ; ea este cu ceva mai ridicată în sanscrită.

b) Procentajul care indică randamentul mediu al t.d. este sensibil mai mare în sanscrită decît în celelalte trei limbi.

c) Fonemele din ghiliacă şi mai ales cele din sanscrită sînt, în general, mai complexe decît fonemele englezei sau ale chinezei.

d) Sanscrita şi ghiliaca posedă sisteme mai eficace decît sistemele englezei şi chinezei : cu ajutorul aceluiaşi număr de t.d. (18), primele două limbi disting un număr mai mare de unităţi fonematice.

e) Aceeaşi eficacitate se obţine în ghiliacă cu ajutorul aceluiaşi număr de trăsături distinctive ca în sanscrită, fără ca în prima dintre aceste două limbi complexitatea medie a fonemelor să fie sensibil mai mare decît în engleză sau în chineză (care posedă sisteme relativ puţin eficace).

f) Deosebirile existente între cele patru limbi studiate nu ascund anumite asemănări, care reflectă, se pare, anumite proprietăţi comune ale „codurilor'' lingvistice.

5. Principiile pe care le-am expus pot servi la o analiză cantitativă a relaţiilor dintre axa paradigmatică şi axa sintagmatică. De exemplu, ar fi interesant să se studieze — după cum a sugerat Joseph H. Greenberg [1] — raporturile dintre eficacitatea sistemelor şi redundanţa la nivelul textului.

În orice caz, credem că tipologia fonologică cantitativă „sub-fonemică'' poate fi un complement util al tipologiei calitative studiate plecînd de la aceleaşi elemente lingvistice minimale, trăsăturile distinctive (vezi, de exemplu, tipologia limbilor slave datorită lui Edward Stankiewicz [8]).

Ianuarie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei, 194

BIBLIOGRAFIE

[1] GREENBERG, JOSEPH H., *Essays in Linguistics*, [Second Impression], Chicago, [1958], p. 81–82.

[2] HALLE, MORRIS, *In Defense of the Number Two*, în *Studies Presented to Joshua Whatmough on his Sixtieth Birthday*, Edited by Ernst Pulgram, Haga, 1957, p. 65–72.

[3] ISAČENKO, A. V., *Versuch einer Typologie aer slavischen Sprachen*, în « Linguistica Slovaca », I–II, 1939–1940, p. 64–76.

[4] ИВАНОВ, В. В. – ТОПОРОВ, В.Н., *Санскрит*, Moscova, 1960 (clasificarea : p. 55–56).

[5] JAKOBSON, ROMAN, *Notes on Guiliak*, în Academia Sinica, « The Bulletin of the Institute of History and Philology », XXIX, 1957 (= *Studies Presented to Yuen Ren Chao on his Sixty-fifth Birthday*), p. 255–281 (clasificarea : p. 264).

[6] JAKOBSON, ROMAN–FANT, C. GUNNAR M.–HALLE, MORRIS, *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates*. Second Printing with Additions and Corrections, Massachusetts Institute of Technology, 1955 (clasificarea : p. 43).

[7] MARTINET, ANDRÉ, *Rôle de la corrélation dans la phonologie diachronique*, în ,,Travaux du Cercle linguistique de Prague", VIII, 1939, p. 273–288.

[8] STANKIEWICZ, EDWARD, *Toward a Phonemic Typology of the Slavic Languages*, în *American Contributions to the Fourth International Congress of Slavistics. Moscow, September 1958*, Haga, 1958, p. 301–317.

[9] WONG, HELEN, *Outline of the Mandarin Phonemic System*, în ,,Word", IX, 1953, 3, p. 268–276 (clasificarea : p. 271).

CARACTERISTICI STRUCTURALE ROMANICE ALE DIFTONGILOR ROMÂNEŞTI *EA* ŞI *OA*[*]

DE

DUMITRU COPCEAG

1. În lucrarea de față nu tratez problema existenței diftongilor *ea* și *oa* ca entități acustico-fiziologice, întrucît aceasta mi se pare în afară de orice îndoială [1]. Ceea ce urmăresc este semnalarea cîtorva caracteristici structurale romanice ale lor, care ar putea fi, eventual, luate în seamă la stabilirea sistemului fonologic al limbii române. Nu este vorba despre asemănări de ,,substanță", ci despre o serie de aspecte distribuționale și funcționale comune diftongilor românești și principalilor diftongi din unele idiome romanice.

2.1. Aspectele menționate mai sus se manifestă pe p l a n m o r f o n e m a t i c, ceea ce înseamnă că avem a face cu fenomene adînc înrădăcinate în sistemul limbii, căci morfonemul — potrivit definiției date de Trubetzkoy [2] — este ,,imaginea complexă a două sau mai multe foneme susceptibile să se înlocuiască unul pe altul în cadrul aceluiași morfem, în concordanță cu condițiile morfologice ale unei limbi" — de unde rezultă că într-un morfonem elementul fonologic se îmbină organic cu cel morfologic. De aceea, după cum observă S. Pușcariu, ,,de obicei m o r f o n e m u l nu e împrumutat, ci este un p r o d u s a l g e n i u l u i l i m b i i și de cele mai multe ori nu este d e c î t c o n t i n u a r e a, în c o n ș t i i n ț a g r a m a t i c a l ă a s u b i e c t e l o r v o r b i t o a r e, a u n e i l e g i f o n o l o g i c e" [3].

Iată acum faptele pe care le am în vedere, privite în perspectivă strict sincronică, fără luarea în considerație a aspectului istoric al pro-

---

[*] Versiunea în limba spaniolă a acestui articol a apărut în RRL IX, 1964, 3, p. 253 și urm.

[1] Indiferent de faptul dacă îi numim diftongi propriu-ziși, pseudodiftongi sau diftongoizi. Aceasta e, în fond, o problemă de terminologie, care nu schimbă cu nimic esența discuției noastre : dacă diftongilor românești le dăm numirea de pseudodiftongi sau diftongoizi, aceeași denumire li se poate da și diftongilor din celelalte limbi romanice.

[2] N. S. Troubetzkoy, *Sur la morphonologie*, în ,,Mélanges linguistiques dédiés au Premier Congrès des Philologues slaves", Praga, 1929, p. 85—86.

[3] S. Pușcariu, *Morfonemul și economia limbii*, DR VI, 1929—1930, p. 220.

blemei, căci ceea ce ne interesează nu este felul cum s-a ajuns la situația actuală, ci faptul că în prezent între română și alte idiome romanice există, din punctul de vedere al diftongilor, o serie de asemănări structural-tipologice evidente.

2.2. Atît în română cît și în alte cîteva idiome romanice opozițiile /vocală/ ~ /diftong / operează ca elemente de flexiune internă în conjugarea unor anumite categorii de verbe, ceea ce, din cîte știu, nu există decît cu totul incidental în limbile slave [4]. Sextil Pușcariu (*op. cit.*, p. 213) scrie : „În privința morfologiei limba română se aseamănă mai mult cu limbile slave decît cu cele romanice : rolul morfonemului în declinare, conjugare și în derivațiune este covîrșitor.

Așa se face că pe cînd gramaticul latin, stabilind paradigma de conjugare a unui verb ca *porto*, scrie :

port-o
- as
- at
- amus
- atis
- ant

— și exemplul lui poate fi urmat de cel ce scrie gramatica limbii italiene și a celor mai multe limbi romanice — gramaticul român nu poate face decît foarte rar uz de această schematizare, prin care se scot în relief desinențele, căci el trebuie să scrie :

port
porți
poartă
purtăm
purtați
poartă".

Dacă afirmația lingvistului clujean, în ce privește asemănarea românei cu limbile slave din punct de vedere morfonologic este, parțial, întemeiată, exemplul ales de el nu ne duce totuși, nicidecum, la un model slav, ci la un model romanic, reprezentat deosebit de bine în spaniolă [5]. De aceea, voi compara româna în primul rînd cu această limbă, semnalînd totodată și faptele analoge din franceză sau italiană, care însă, spre deosebire de cele din spaniolă și română, au un caracter sporadic.

2.3. Astfel, reducînd faptele românești și spaniole la expresia lor cea mai generală și notîndu-le prin simbolurile V = vocală, D = diftong, C = consoană (sau grup consonantic), T = terminație [6], am putea încadra

---

[4] Am în vedere formule de tipul rus. *сел-сяду*, care nu se încadrează însă de loc în modelul romanic schițat mai departe.

[5] Numărul verbelor spaniole, caracterizate prin fenomene morfonematice asemănătoare cu cele românești se ridică la cîteva sute. Toate au în temă vocalele *e* sau *o* (provenite, respectiv, din *ĕ*, *ŏ* latinești), care se diftonghează în poziție tonică.

[6] Prin „terminație" înțeleg desinența propriu-zisă plus sufixe gramaticale. (Vezi *Gramatica limbii române*, I [București], ed. II, 1964, p. 256–257).

opoziţia morfonematică dintre pers. I, II pl. a indicativului şi subconjunctivului prezent — pe de o parte — şi pers. III pl. — pe de altă parte, în următorul model comun :

pers. I, II pl. ~ pers. III pl.

/C V C T́/ ~ /C D́ C T/[7]

Exemple :

Sp. / *pensamos* / *pensáis* / ~ / *piensan* /

/ *probamos* / *probáis* / ~ / *prueban* /

Rom. / *plecăm* / *plecaţi* / ~ / *pleacă* /

/ *jucăm* / *jucaţi* / ~ / *joacă* /

Fapte similare există şi în alte idiome romanice, ca italiana sau franceza[8], însă, după cum am mai spus, ele au un caracter sporadic şi nu unul masiv, ca în română şi spaniolă.

De exemplu :

It. / *moviamo* / *movete* / ~ / *muovono* /

Fr. / (*nous*) *venons* / (*vous*) *venez* / ~ / (*ils*) *viennent* /

2.4. Şi opoziţia dintre pers. a II-a sg. şi pers. a II-a pl. a imperativului verbelor româneşti şi spaniole se încadrează în acelaşi model, pe care de data aceasta e mai comod să-l inversăm (căci sîntem deprinşi să începem paradigma imperativului cu pers. a II-a sg.) :

/C D́ C T/ ~ /C V C T́/

Sp. /¡ *piensa* ! / ~ /¡ *pensad* ! /

/ ¡ *prueba* ! / ~ / ¡ *probad* ! /

Rom. / *pleacă* ! / ~ / *plecaţi* ! /

/ *joacă* ! / ~ / *jucaţi* ! /

---

[7] Am luat în consideraţie, pentru uşurinţa expunerii, cazurile cele mai frecvente, repre zentate prin verbele bisilabice care încep în consoană. Dacă vrem să ţinem seama şi de cele care au mai mult de două silabe, putem modifica modelul în felul următor /. . . C V C T́/ ~ /. . . C D́ C T/. Cît despre cele 7—8 verbe spaniole care încep în vocală, cred că numărul lor ne îngăduie să nu le luăm în consideraţie. Totuşi, dacă am vrea s-o facem, formula ar mai avea nevoie de încă o modificare : /. . . (C) V C T/ ~ /. . . (C) D C T/. Chiar cu aceste modificări, cele afirmate mai sus rămîn, în esenţă, valabile.

[8] N-am cercetat amănunţit situaţia din retoromană. În orice caz, unele dialecte ale ei prezintă fenomenul în discuţie. De exemplu, în graiurile friulane apar forme ca :

/ *purtíñ* / *purtéš* / ~ / *puártin* /.

2.5. Prezența diftongului caracterizează de asemenea pers. a III-a sg. a verbelor românești și spaniole de tipul celor menționate mai sus, de unde posibilitatea de a o încadra în modul comun C D́ C T (sp. *piensa*, *prueba*; rom. *pleacă*, *joacă*). Deosebite sînt numai primele două persoane ale singularului, care în spaniolă au diftong *(pienso*, *piensas*; *pruebo*, *pruebas)*, pe cînd în română, nu *(plec*, *pleci*; *joc*, *joci)*. Dacă luăm în considerație nu numai formele examinate mai înainte, ci întreaga paradigmă a unui verb spaniol și a unui verb românesc, cu vocalele *e* sau *o* în temă, obținem modele, dacă nu total identice, în orice caz, foarte asemănătoare :

Rom. [pers. III sg. pl. ind. subj.; pers. II sg. imperat.] /C D́ C T/ ~ [Restul formelor] /C V C T́/

Sp. [pers. III sg. pl. ind. subj.; pers. II sg. imperat.; pers. I, II sg. ind. subj.] /C D́ C T/ ~ [Restul formelor] /C V C T́/

După cum se vede, deosebirea dintre cele două modele constă numai în faptul diftongării vocalei la pers. I și a II-a sg. ind. subj.

2.6. Nu lipsit de semnificație mi se pare faptul că adesea vorbitorii profani sesizează analogiile structurale dintre verbul românesc și cel spaniol pomenite mai sus. Astfel, am auzit pe unii români care învață spaniola, afirmînd că verbele neregulate spaniole de clasa I, II și IV (adică cele cu *e*, *o* în temă) „seamănă" cu verbele românești de tipul *a pleca* sau *a juca*, deoarece, atît în cazul celor dintîi, cît și în cazul celor de-al doilea, „avem cînd vocală, cînd diftong". Aceasta nu trebuie să ne surprindă, căci la indicativul și subjonctivul prezent, începînd cu pers. a III-a sg., paradigmele verbelor românești și spaniole în discuție se încadrează într-un model unic, fapt de care vorbitorii profani cu simț lingvistic mai dezvoltat își dau ușor seama [9]:

			Sp.	Rom.
	pers. III sg.	C D́ C T	*juega*	*joacă*
pl.	pers. I	C V C T́	*jugamos*	*jucăm*
	pers. II	C V C T	*jugáis*	*jucáți*
	pers. III	C D́ C T	*juegan*	*joácă.*

[9] Mai ales că și „ritmul" paradigmelor românești și spaniole este același, în sensul că accentul cade pe aceeași silabă în forma românească și în forma spaniolă corespunzătoare, ceea ce nu infirmă, ba dimpotrivă, confirmă teza privitoare la analogiile structurale despre care am vorbit. Or, cei care învață teoretic o limbă străină — în cazul nostru spaniola — sînt puși în situația de a repeta „ritmic" diversele paradigme verbale, ceea ce îi face să sesizeze — conștient sau inconștient — asemănarea dintre ritmul conjugării românești și al celei spaniole. Niciodată nu mi-a fost dat să aud pe vreun român — chiar începător — accentuînd *juegán*, *piensá* sau *próbamos*, în loc de *juégan*, *piénsa*, *probámos*.

Fireşte, impresiile vorbitorilor profani [10] nu pot fi invocate ca o dovadă hotărîtoare în sprijinul tezei pe care o susţin. Totuşi, de îndată ce nu unul, ci mai mulţi vorbitori sesizează aceste „asemănări", impresia lor întăreşte, într-o măsură considerabilă, rezultatele investigaţiei lingvistului. Înseamnă că analogiile structurale discutate aici nu sînt simple speculaţii teoretice, ci realităţi vii, pe care vorbitorii le simt.

3.1. Altă particularitate morfonematică comună românei şi cîtorva idiome romanice apusene este deosebirea masculinului de feminin (la adjective şi la substantivele cu moţiune) prin natura vocalei din temă, ca element de flexiune internă. Astfel, faptele din română, portugheză, sardă şi unele dialecte italieneşti pot fi încadrate în următorul model comun :

$$\overbrace{/C\ V\ C\ (V)/}^{\text{Masc.}} \sim \overbrace{/C\ V_1\ C\ V/}^{\text{Fem.}}$$

Exemple :

Rom. *negru-neagră* ; *socru-soacră* ; *nostru-noastră* ; *sec-seacă* ; *gros-groasă*
Ptg. *nǫvo-nǫva* („nou-nouă") ; *pǫrco-pǫrca* („porc-scroafă")
Sard. *mǫrtu-mǫrta* („mort-moartă")
Nap. *k'inə-k'enə* („plin-plină") ; *spuse-sposa* („soţ-soţie")
Calabr. *viekkyu-vekkya* („vechi-veche").

3.2. În idiomele romanice pomenite mai sus nu avem a face cu o opoziţie / vocală /~/ diftong /, ci / vocală /~/ vocală /, sau / diftong /~ / vocală /, ceea ce nu infirmă analogia structurală dintre ele şi română : în fond, diftongii sînt şi ei vocale de tip special, aşa încît în modelul nostru am fost îndreptăţiţi să-i încadrăm în categoria notată prin V_1.

Şi aici avem a face, la origine, cu un fapt fonetic (influenţa timbrului vocalei finale asupra vocalei din temă) [11], generator de consecinţe morfologice.

3.3. Important pentru discuţia noastră e faptul că aceste consecinţe — adică existenţa unui morfonem $\frac{V}{V_1}$ în interiorul cuvîntului

[10] În altă ordine de idei, mai pot menţiona faptul că în conştiinţa lingvistică a unora dintre românii care învaţă spaniola se stabileşte un raport constant între diftongul românesc *oa* şi diftongul spaniol *ue*. Adesea mi-a fost dat să aud că „acolo unde în română e *oa* în spaniolă e *ue*". Nici aici nu avem a face cu o pură impresie, ci cu o constatare căreia nu-i lipseşte motivarea structurală : multe unităţi din planul conţinutului au, în planul spaniol al expresiei diftongul *ue*, iar în cel românesc diftongul *oa*. De ex. : *poartă-puerta, soartă-suerte, moarte-muerte, soacră-suegra, coardă-cuerda, poate-puede, doarme-duerme, roată-rueda, noastră-nuestra, voastră-vuestra* etc., de unde în mintea vorbitorilor bilingvi se stabileşte uşor echivalenţa *oa — ue*.

[11] Fenomenul este specific idiomelor romanice, fiind oarecum opus celui din limbile turcice, în care vocala din temă o influenţeaza pe cea din sufix. Dacă în limbile turcice situaţia s-ar putea reprezenta schematic prin $C\ \overset{\curvearrowright}{V\ C\ V}$, în română şi în cele cîteva idiome romanice menţionate, modelul, ar fi $C\ \overset{\leftarrow}{V\ C}\ V$. Nu putem intra mai amănunţit în discutarea acestei probleme, întrucît am deplasa, inevitabil, discuţia de pe planul pur descriptiv pe cel istoric. Cert este însă că faptul românesc e un fapt de origine romanică.

(în silaba accentuată), ca mijloc de deosebire a masculinului de feminin — caracterizează idiomele romanice, neexistînd în cele slave [12].

4.1. În legătură cu cele spuse mai sus se pot trage unele concluzii privitoare la sistemul fonologic al limbii române. Este vorba despre interpretarea fonologică a grupurilor de sunete ortografiate prin *cons.* + *ea*, *cons.* + *oa*, de pildă ***bea***, ***tea***, ***dea***, ***boa***, ***doa*** etc., care, după cum se știe, se poate face în două feluri :

fie

/ C / / ea / respectiv / C / / oa /

fie

/ C′ / / a / respectiv / C° / / a /

4.2. Cînd sîntem puși în fața unor asemenea alternative, cred că trebuie urmată calea pe care o sugerează acad. E. Petrovici : „În caz de dubiu în interpretarea fonologică a unei realități fonetice, morfologia ne va călăuzi în alegerea unei soluții sau a alteia. Se poate chiar susține că datele necesare pentru stabilirea sistemului fonologic al unui idiom sînt furnizate și verificate în primul rînd de morfologie, compartimentul limbii cel mai puțin expus influențelor străine. Opozițiile fonologice larg folosite în morfologie (în flexiune și derivație) sînt mult mai caracteristice pentru sistemul fonologic al unei limbi decît o opoziție pe baza unei perechi minimale de cuvinte, care pot fi de proveniență străină recentă. Adeseori asemenea opoziții prezentînd un slab randament funcțional, trebuie considerate doar ca elemente marginale ale sistemului fonologic al unei limbi" [13] (subl. mea — D.C.).

4.3. Dacă lucrurile stau astfel, mult mai plauzibilă este, evident, ipoteza întîi, căci opozițiile / e / ~ / ea / și / o / ~ / oa / apar în cadrul conjugării verbelor și al categoriei genului la adjective și la substantivele cu moțiune, pe cînd opozițiile / C / ~ / C′ / și / C / ~ / C° /, în poziție medială deosebesc între ele, cu neînsemnate excepții, nu diversele forme gramaticale ale aceluiași cuvînt, ci cuvinte deosebite, aparținînd, de cele mai multe ori, la categorii gramaticale distincte și la sfere semantice distincte, așa încît randamentul funcțional al acestor opoziții este foarte scăzut, practic chiar inexistent. De obicei, în lucrările de specialitate se dau exemple ca / *tacă* / ~ / *teacă* /, /*bată*/ ~ /*beată*/, /*sare*/ ~ /*soare*/, /*mare*/ ~ /*moare*/ etc., care, în procesul real al comunicării, au șanse minime de a fi confundate. Evident, pericolul de confuzie între /*pleacă*/ ~ /*placă*/ ~ sau /*moare*/ ~ /*mare*/ este infinit mai mic decît între /*pleacă*/ ~ /*plec*/ și /*moare*/ ~ /*mor*/. E drept că în primul caz avem a face cu „perechi minimale", a căror importanță însă, cum arată acad. E. Petro-

[12] Formele rusești de tipul *мóлод-молодá* sau *сед-седá* [*mólət-məladá* ; sed-s'idá] conțin la masculin și feminin vocale deosebite numai datorită accentului, pe cînd în formele romanice menționate atît vocala formei masculine cît și aceea a formei feminine apar în silabă tonică.

[13] Acad. E. Petrovici, *Analiză fonologică și morfonologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromâne*, în CL VIII, 1963, p. 37.

vici, nu e prea mare, pe cînd în al doilea, nu. În schimb, în al doilea caz este vorba despre forme strîns asociate în mintea subiectelor vorbitoare şi făcînd parte dintr-un sistem bine închegat.

4.4. Fără a avea intenţia de a aborda aici complicata problemă a definiţiei fonemului, îmi îngădui să invoc două afirmaţii ale autorilor, care mi se par foarte întemeiate : aceea că limba — deci şi sistemul opoziţiilor ei fonologice şi morfonologice — există în conştiinţa lingvistică a celor ce o vorbesc [14], şi aceea că „fonemul este unul dintre elementele sistemului sonor al limbii, legat prin anumite raporturi de interdependenţă cu fiecare dintre celelalte elemente ale acestui sistem. Aceste raporturi de interdependenţă pot fi variate. Ele îşi pot găsi expresia în alternanţele morfonematice..." [15]. Ultima afirmaţie poate fi dezvoltată, cred, în felul următor : cînd există două posibilităţi de interpretare fonologică a unui grup de sunete, foneme trebuie considerate acele sunete care a u c e l e m a i m u l t e ş i m a i p r o f u n d e l e g ă t u r i c u r e s t u l s i s t e m u l u i [16].

4.5. Afară de aceasta, dacă admitem ipoteza /C/ /a/ ~ /C'/ /a/ şi /C/ /a/ ~ /C° / /a/ ar însemna că în flexiunea internă verbală (şi în cea nominală, de altfel), avem a face cînd cu alternanţe vocalice, cînd cu alternanţe consonantice, sau chiar cu alternanţe vocalice şi în acelaşi timp consonantice. Astfel, în *plec* ~ *pleacă* avem o opoziţie fonologică /ă/ [17] ~ /a/ (/pl'ăk/ ~/pl'akă/), în *văd* ~ *vede* o opoziţie /v/ ~ /v'/ (/văd/ ~ /v'ăd'ă/), iar în *speli* ~ *spală* o opoziţie /p'/ ~ /p/ şi /ă/ ~ /a/. Exemple analoge s-ar putea da destule, atît din limba literară, cît şi din diversele graiuri româneşti.

4.6. Dimpotrivă, dacă admitem ipoteza /e/ ~ /ea/ şi /o/ ~ /oa/, întreaga flexiune internă se reduce la opoziţii vocalice [18], ceea ce face ca sistemul ei să devină mai simplu şi mai regulat, cu alte cuvinte să fie „mai sistem" (căci noţiunea de sistem o implică pe aceea de simplitate şi regularitate). În gramaticile tradiţionale lista alternanţelor vocalice proprii flexiunii interne româneşti reprezintă, pe plan paradigmatic, un asemenea sistem. El s-ar complica simţitor şi ar pierde mult din regularitate dacă alături de alternanţele vocalice am introduce şi alternanţe consonantice, cînd singure, cînd combinate cu cele vocalice.

*

[14] Vezi N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, ed. II, Göttingen, 1958 (trad. rusă, Moscova, 1960, p. 7) ; vezi, de asemenea, acad. E. Petrovici, CL I, 1956, p. 25 şi S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 212. Acesta din urmă scrie : „Pentru ca să putem vorbi de un morfonem e nevoie ca legătura constantă dintre fonem şi morfem să existe în conştiinţa unei limbi".

[15] H. A. Gleason, Jr., *An introduction to descriptive linguistics*, New York, 1955 (trad. rusă, Moscova, 1959, p. 237).

[16] Ceea ce reprezintă, în fond, exprimarea cu alte cuvinte a părerii acad. E. Petrovici din citatul reprodus.

[17] Notarea aceluiaşi fonem s-ar putea face şi prin ă/e. (Vezi, de pildă, acad. E. Petrovici, CL I [1956], p. 23).

[18] Fac abstracţie, fireşte, de ultima consoană a temei (ca în *carte-cărţi* etc.) precum şi de grupul *st, sc,* tot la sfîrşitul temei (ca în *gîscă-gîşte, poveste-poveşti*).

În concluzie, cred că părere citată a lui S. Puşcariu cu privire la aspectul slav al morfonologiei româneşti trebuie, cel puţin parţial, revizuită. Într-o lucrare mai veche [19] am căutat să demonstrez că funcţiunea morfonematică a opoziţiei /cons. dură/ ~ /cons. palatalizată/ [20] la finală are un caracter romanic. La aceasta trebuie să adăugăm faptele morfonematice — tot cu caracter romanic — specifice conjugării româneşti, precum şi pe cele specifice categoriei genului adjectivelor în limba română.

Ianuarie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

[19] Dumitru Copceag, *Funcţiunea morfonematică a palatalizării finalelor în idiomele romanice*, SCL XIII, 1962, p.59–68.
[20] sau africatizată.

STATUTUL FONEMATIC AL AFRICATELOR ÎN ROMÂNA COMUNĂ*

DE

ALEX. ROCERIC-ALEXANDRESCU și EM. VASILIU

0. Termenul „Română Comună" (rom. com.) are în primul rînd un sens diacronic (istoric); în această lucrare, numim „Română Comună" perioada lingvistică care precedă imediat despărțirea limbii romanice de est în aromână și dialectele dacoromâne (probabil și în istroromână și meglenoromână) [1].

Pe de altă parte, „Romăna Comună" este un sistem lingvistic ipotetic care exprimă relația genetică [2] între dialectele române cunoscute astăzi (dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân). Cu alte cuvinte, într-un caz particular, fiind date sistemul fonematic al Românei Comune și o serie de reguli, putem, teoretic, obține sistemul fonematic al dialectelor menționate mai sus.

Autorii își propun să determine statutul fonematic al africatelor în rom. com. și să stabilească schimbările fonetice principale care pun în evidență acest statut fonematic.

1. În sistemul fonematic latin (lat.) nu existau africate, nici ca foneme și, probabil, nici ca alofone.

În latina vulgară (lat. vulg.) africatele au apărut ca urmare a palatalizării oclusivelor /t, d, k, g/.

---

* Versiunea în limba engleză a acestui articol a apărut în RRL IX, 1964, 5, p. 497—501.

[1] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, IV, București, 1941, p. 16 și urm.

[2] Cf. A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1924, p. 24; *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo, 1925, p. 15; F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, p. 301.

1.1. *Schimbări fonetice în latina vulgară de est* (lat. vulg. est)

Trebuie să avem în vedere următoarele forme de palatalizare pe baza cărora putem explica statutul rom. com. :

(1) [k + e, je, i] > [č]
(2) [g + e, je, i] > [ğ]
(3) [k + jo, ju, ja] > [c]
(4) [t + jo, ju, ja, je] > [c]
(5) [d + jo, ju, ja, je] > [ḍ]

Datorită dezvoltării ulterioare în sp., rom., tosc. şi rhet. a lat. [ja, jo, ju], trebuie să presupunem pentru aceste limbi un stadiu [dja, djo, dju] [3]. Evoluţia acestui [ḍ] secundar în poziţiile deja menţionate este paralelă cu evoluţia celui primar. De exemplu : lat. *jacet* > dr. [zace], lat. *jugum* > dr. *ʒug*, lat. *jovis* > dr. *ʒoj* paralel cu perechile : lat. *diana* > dr. [zînə], lat. *deorsum* > dr. [ʒos], lat. *adjuto* > dr. [aʒut].
Exemple : (1) lat. *cera* > lat. vulg. est **cera* >rom. *ceară* ; (2) lat. *gelum* > lat. vulg. est. **gelu* > rom. *ger* ; (3) lat. *urceolum* > lat. vulg. est [urkjor] > *urcjor* > rom. *urcior* ; lat. *brachium*>lat. vulg. est [*bracjum]> rom. *braţ* ; lat. *acia* > lat. vulg. est [acja] > rom. *aţă* ; (4) lat. *sentio* lat. vulg. est [sencjo] > rom. *simţ* ; lat. *pretium* > lat. vulg. est [precju] > rom. *preţ* ; lat. **invitiare* > lat. vulg. est [invicja] > rom. *învăţa* ; (5) lat. *assediare* > lat. vulg. est [*asedja]> rom. *aşeza* ; lat. *prandium* > lat. vulg. est [*pranḍju] > rom. *prînz* ; lat. *radia* > lat. vulg. est [*radja] > rom. *rază* ; lat. *diecem* > lat. vulg. est [*ḍjece] > rom. *zece*.
Aceasta este o presupunere bazată pe evoluţia ulterioară a dialectelor (vezi mai jos).

1.2. *Statutul fonematic al africatelor în lat. vulg. est*

Este evident că regulile (1)—(2) stabilesc raporturile de distribuţie complementară dintre [k, g] şi [č, ğ] : perechile [k, č] şi [g, ğ] nu contrastează în nici un context.

Regulile (4)—(5) stabilesc distribuţia complementară dintre perechile [t, c] şi [d, ḍ]. Membrii ambelor perechi nu contrastează în nici un context.

Astfel, putem considera patru unităţi fonematice :

/k/ cu alofonele [k, č]
/g/ „ „ [g, ğ]
/t/ „ „ [t, c]
/d/ „ „ [d, ḍ]

Regula (3) stabileşte raportul de neutralizare dintre fonemele /k/ şi /t/ în contextele [ja, jo, ju]. În aceste contexte poate apărea numai o alofonă a lui /t/ (anume /c/) şi este exclusă orice alofonă a fonemului /k/.

[3] Cf. W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, Paris, 1890, I, 352 ; E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1923, p. 158—159.

2. Cîteva schimbări fonetice ulterioare au dus la o nouă organizare fonematică, caracteristică rom. com.

2.1. *Schimbări fonetice de la lat. vulg. est la rom. com.*

Schimbările fonetice principale care rezultă din fonemicizarea lui č, ğ, c, ḑ sînt următoarele:

(6) ['cjo, 'cju, 'cja][4] > [co, cu, ca]
(7) ['djo, dju, dja] > [ḑo, ḑu, ḑa]
(8) [čé..., a, ə, e] > [čẹá..., a, ə, e] > [čá... a, ə, e]
(9) [ğé..., a, ə, e] > [gẹá... a, ə, e] > [ğá... a, ə, e]

2.1.1. Exemple: (6) lat. vulg. est [*invicjo] > rom. com. [invəcu] > dr. *învăț*, ar. *nvețu*, mr. *anveț*, ir. *nmeț* (S. Pușcariu, *Studii istroromâne* II, București, 1926, p. 319), lat. vulg. est [*bracju] > rom. com. [bracu] > dr. *braț*, ar., mr. *braț*, ir. bråț, lat. vulg. est [*acja] > rom. com. [acə] > dr. *ață*, ar. *ață*, mr. *ață*, ir. *ață* (Al. Philippide, *Originea Românilor* II, Iași, 1927, p. 166); (7) lat. vulg. est [*meḑju] > rom. com. [mjeḑu] > dr. *miez*[5], ar. *ńedzu*, mr. *ńez*, ir. *ml'ez* (S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 319), lat. vulg. est [*fronḑja] > rom. com. [frundzə] > dr. *frunză*, ar. *frundză, frîndză* (Al. Philippide, *op. cit.*, p. 158), mr. *frunză* (Th. Capidan, *Meglenoromânii. Istoria și graiul lor* II, București, 1925, p. 128), ir. *frúnză* (Al. Philippide, *op. cit.*, p. 158).

Diftongarea lui [e] accentuat în contextele specificate mai sus (8), (9) poate fi considerată ca rom. com., deoarece toate dialectele prezintă același reflex al lui [e] în această poziție. Stadiul [ẹ] trebuie interpretat ca un stadiu tîrziu. Această interpretare este susținută de existența unor forme ca: dr. *șapte*, ar. *șapte*, mr. *șapti*, ir. *șåpte* (pentru aceste exemple, vezi Al. Philippide, *op. cit.*, p. 215) care presupun cu necesitate un mai vechi [ẹa].

(8), (9) lat. *ligat* > dr. *leagă*, ar. *leagă*, mr. *legă*, lat. *nĭgra* > ir. *nẹgră*.

Astfel, trebuie să admitem următoarele tipuri de schimbări:

lat. *cera* > [*cẹarə] > *čarə*; lat. *genna* > [*geanə], ğanə

2.1.2. *Comentariu.* Regulile (6)—(7) reflectă dispariția lui i̯ nonvocalic (= [j]) în poziție neaccentuată, înainte de [o, u] și, atît în poziție accentuată, cît și în poziție neaccentuată, înainte de [a]. Dispariția lui [j] în contextele menționate mai sus a sporit palatalizarea lui /t, k, d/ în stadiul [c, ḑ], în timp ce păstrarea lui [j] în poziție accentuată înainte de [o, u] a permis o nouă palatalizare în unele dialecte[6]:

(10) [cjo', cju', ḑjo', ḑju'] > [čjo', čju', ğio', ğju'] > [čó, čú, ğó, ğú].

---

[4] Semnul ['] notează faptul că accentul se află în alte poziții decît în secvențele care urmează după el.

[5] Reflexul rom. com. [ḑ] apare (în cîteva dialecte dr. [d], în altele [z]. Dialectele sudice cunosc, de asemenea, ambele reflexe (vezi exemplele de mai sus), stadiul [ḑ] fiind mai vechi decît [z].

[6] Cf. Al. Philippide, *op. cit.*, p. 149.

Schimbarea respectivă (10) este tîrzie și dovada cea mai importantă este faptul că nu în toate dialectele există reflexele acestei a doua palatalizări.

2.1.3. *Exemple* : lat. *inclinationem* > mr. *ancliničiuni* (Th. Capidan, *Meglenoromânii*..., p. 128) ; lat. *ex-perditionem*, ar. *asperdičune* „stricăciune" ; lat. *mateuca* > ar. *məčukə*, *macukə* (Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 316) ; lat. *petiolus* > dr. *picior*, ar. [*či*]*čor*, mr. *picor*, ir. *pičor*, *picor* (S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 319).

Regula (10) exprimă trecerea de la rom. com. la cîteva dialecte române particulare.

Regulile (8)—(9) stabilesc diftongarea lui [e] accentuat înainte de [a, ə, e]. Africatele precedente [č, ğ] au „absorbit" elementul nevocalic palatal al diftongului [ẹ] : în aceste condiții, africatele [č, ğ] au devenit primul element al grupului [C + a] (C = consoană). Schimbările (6)—(9) pot fi considerate anterioare rom. com. ; regulile care exprimă aceste schimbări sînt, de fapt, reguli care *derivă* stadiul rom. com. din stadiul lat. vulg. est.

Schimbările stabilite de (6)—(9) sînt caracteristice pentru toate dialectele românești (vezi exemplele de mai sus, 2.1.1.).

2.2. *Statutul fonematic al africatelor în rom. com.*

Regulile (6)—(7) stabilesc o nouă distribuție a lui [c, ḍ] în rom. com. în opoziție cu distribuția acelorași sunete în lat. vulg. est : [c, ḍ] pot apărea în acest stadiu înainte de [a, o, u] ceea ce nu se întîmplă în lat. vulg. est. Prin urmare, sunetele [c, ḍ] intră în contrast cu [t, d] înainte de [a, o, u].

Exemple. rom. com. [învəcu], [bracu], [acə], [mjeḍu], [frunḍə] contrastează cu rom. com. [tu] < lat. *tu*, rom. com. [duku] < lat. *duco*, rom. com. [də] < lat. *dat*, rom. com. [lata] < lat. *lata*. Noile perechi contrastive [t : c], [d : ḍ] indică despărțirea fonemelor /t, d/ în patru elemente fonematice contrastante : /t, c, d, ḍ/.

Regulile (8)—(9) stabilesc posibilitatea de contrast între [č, ğ] și [k, g] înainte de [a] : [kasa > kasə], [*ceară > čarə], deci [k : č] înainte de [a] ; [*geanə] > [ğanə] contrastează cu [galbenu] (< galbĭnus), astfel [ğ : g], înainte de [a].

Cele două perechi contrastive [k : č, g : ğ] indică scindarea lui /k, g/ în patru noi elemente fonematice, și anume /k, č, g, ğ/. Sistemul fonematic al rom. com. este caracterizat prin despărțirea fonemelor oclusive ale lat. vulg. est în patru serii fonematice :

t c č k
d ḍ ğ g

3. *Observații finale*. Distincția dintre /c, d/ și /č, ğ/ nu este comună tuturor dialectelor românești. În cîteva dialecte dacoromâne și aromâne există fie doar /c, ḍ/ sau un tip diferit de africate /tś, dz'/, fie o variație liberă între /č/ și /c/, /ğ/ și /ḍ/.

Exemple. dr. Criş-Mureş [čer, ts'er], [čini, ts'inə] (Al. Philippide, *op. cit*., p. 167), Someş-Tisa [ğenunk'ĕ, dz'enunt'e] (id., ib. p. 179), ar. Olimp. [tsitsor], fărş. [tsičor] (Th. Capidan, *Aromânii*..., p. 324), ar. [ağut], Olimp. [adzut] (id. ib., p. 319), ar. [tsinusă], Olimp [činuşă] (id. ib., p. 323).

Statutul africatelor presupune un stadiu comun iniţial cu două serii de africate /c, ḍ/ şi /č, ğ/ şi confundarea tîrzie a celor două serii într-una singură în cîteva dialecte.

Cealaltă explicaţie posibilă, scindarea unei singure serii de africate în două serii diferite, nu este posibilă, pentru că stagiile ulterioare ale rom. com. nu prezintă nici un context care să fi putut determina această scindare.

Acest tip de context este posibil în lat. vulg. : sînt două tipuri de palatalizare a lui /k, g/ : *a*) [č, ğ] înainte de [e, i, je] şi *b*) [c] înainte de [ja, jo, ju]. În aceste contexte [g] a dispărut (cf. lat. *corrigia* > rom. com. *curea*).

În aceste condiţii putem accepta ipoteza de mai sus : diferenţa fonematică între /č, ğ] şi /c, ḍ/ aparţine rom. com. : în lat. vulg. est ambele serii contrastau ca alofone ale lui /k, g/ şi /t, d/. Diferenţa dintre lat. vulg. est şi rom. com. este marcată numai prin relaţiile privitoare la oclusive şi africatele corespunzătoare : în lat. vulg. est africatele c, ḍ, contrastau cu [č, ğ] ca alofone ale lui /k, d/ şi /k, g/, respectiv.

În rom. com. ambele serii de africate contrastau ca unităţi fonematice independente.

Iunie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

CU PRIVIRE LA STRUCTURA FRAZEI CU SUBORDONATĂ CONSECUTIVĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

DE

TAMARA REPINA

Unul din aspectele cele mai puţin studiate ale limbii române contemporane este sintaxa frazei şi, în special, a frazei compuse prin subordonare cu diferite variante ce le oferă.

Numeroasele probleme legate de descrierea structurii unor asemenea fraze, de analiza tipurilor structurale specifice cutărei sau cutărei categorii de frază, de definirea legăturii dintre componentele lor etc. n-au atras pînă acum suficient atenţia cercetătorilor. Studierea amănunţită a fiecărei categorii de propoziţii subordonate ne-ar permite să definim posibilităţile sintactice ale diverselor mijloace lingvistice, să caracterizăm limba română ca un sistem de elemente interdependente, strîns legate între ele.

Articolul de faţă reprezintă o modestă încercare de a analiza structura frazei cu subordonată consecutivă în limba română contemporană [1], de a contura tipurile ei structurale din punctul de vedere al legăturii gramaticale şi semantice dintre propoziţia principală şi cea subordonată.

Nu am ales întîmplător pentru analiză tocmai această grupă de subordonate. Pînă în ultimul timp în lingvistica românească nu a existat unanimitate de păreri, în ce priveşte clasificarea şi definirea consecutivelor. Unii lingvişti le consideră ca un fel de subordonate modale şi le analizează în cadrul celor din urmă [2]. Alţii însă le caracterizează drept subordonate de sine stătătoare, [3] fie că nu oferă nici un argument în

---

[1] În cursul expunerii se fac unele comparaţii privitor la construcţiile româneşti şi cele asemănătoare din limbile franceză şi rusă.

[2] *Gramatica limbii române* [ed. I], 1954, vol. II, p. 203—207.

[3] Acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 714—715; Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 111—112, 142—152.

În *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, 1963, vol. II, propoziţia circumstanţială consecutivă e considerată corespunzînd complementului consecutiv, p. 314.

favoarea acestei clasificări, fie că se sprijină pe unii factori cu caracter „extern" şi anume : opunerea lor semantică subordonatelor cauzale, asemănarea lor în unele cazuri cu cele finale, paralelismul cu aşa-numitele conclusive şi altele similare, în timp ce, după părerea noastră, cea mai bună dovadă a justeţei acestui punct de vedere ar fi descrierea structurii „interne" a consecutivelor, definirea posibilităţilor lor structurale. Analiza consecutivelor sub acest aspect (ceea ce vom încerca să facem în articolul de faţă) ar putea contribui şi la rezolvarea acestei probleme controversate.

În ce constă deci specificul consecutivelor? Care este structura lor „internă"?

Se ştie că subordonatele consecutive exprimă consecinţa sau rezultatul faptului expus în regentă, de aceea ele se găsesc totdeauna în postpunere faţă de aceasta. În ce priveşte semantica şi locul consecutivelor în frază, ele reprezintă un grup mai mult sau mai puţin unitar, ceea ce de altfel nu se poate spune nici despre structura lor gramaticală, nici despre legătura dintre componentele lor.

Din cercetarea materialului lingvistic putem stabili că în cadrul frazei cu subordonată consecutivă [4] în limba română contemporană există *trei tipuri* structurale esenţiale :

Tipul I

În lucirea albă a lemnului se desluşea ceva straniu, **încît** *Apostol lăsă repede capul în jos.* (Rebreanu. Pădurea. 255) [5],

Ca ieşit din fire izbi muchea securei în zăvor, **încît** *uşa se deschise departe înaintea lui.* (Slavici. Nuvele. I, 300),

Pe de altă parte, domnitorii înşişi şi unii boieri clădesc mănăstiri la oraş, **încît** *viaţa culturală iese din izolarea chiliei şi a curţii de ţară...* (Piru. 91) [6].

În frazele de acest fel găsim două părţi bine determinate, bine distincte : partea principală care poate fi caracterizată ca „autosemantică", adică mai mult sau mai puţin independentă în ceea ce priveşte sensul ei, şi partea subordonată care, cu toate că exprimă consecinţa celei principale, este şi ea în oarecare măsură „autosemantică". Subordonata se referă la întreaga propoziţie principală, exprimînd rezultatul ei ; în propoziţia principală nu există nici nu cuvînt care ar cere completarea prin subordonată. Menirea celei din urmă constă deci în aducerea *unor informaţii suplimentare* asupra consecinţei faptului expus în propoziţia principală, dar această consecinţă, această informaţie suplimentară, la rîndul ei, prezintă o comunicare într-o anumită măsură independentă, completă

[4] Articolul de faţă nu se ocupă de subordonatele consecutive, construite cu modul conjunctiv.

[5] Vezi lista prescurtărilor de la sfîrşitul articolului.

[6] Stabilind tipurile structurale ale frazei cu subordonată consecutivă, pentru moment facem abstracţie de caracterizarea lor stilistică, precum şi de analiza conjuncţiilor care le introduc.

în ceea ce privește sensul ei. Acest fel de fraze pot fi considerate ca *bimembre* [7], ca un tip de structură conținînd două „nuclee semantice” [8].

Caracterul bimembru al acestor fraze devine și mai evident dacă le comparăm cu altele asemănătoare lor în privința sensului și a legăturii logice dintre propoziția principală și subordonată, dar cu totul deosebite pe plan gramatical. De exemplu :

Era lume multă, într-un colț recruții cîntau un marș soldățesc; *era imposibil de dormit.* (Munteanu. Siena. 115),

Drept în fundul salonului, alb, gătit de sărbătoare un pom de Crăciun, numai beteală și lumînări aprinse, *nu ți-ai mai fi luat ochii de pe el* (Barbu. Tereza. 131),

În clipa aceea ușa se deschise și *Horvath nu mai avu timp să se retragă.* (Munteanu. Statuile. 124),

Ofițerul se zăpăcise și *nu mai știa ce să spună trupei.* (Barbu. Tereza. 38).

Avem aici fraze bazate pe coordonare (sau pe juxtapunere), a căror ultimă parte exprimă, la fel ca și în exemplele precedente, din punct de vedere logic, consecința faptului expus în propoziția premergătoare. Asemenea fraze, compunîndu-se gramatical din două sau mai multe părți independente, adică cu totul autosemantice, se deosebesc de cele citate mai sus numai prin mijloacele gramaticale care le unesc. În ceea ce privește însă caracterul autosemantic al componentelor lor, putem să spunem că în ambele cazuri avem de-a face cu două părți autosemantice, cu două nuclee semantice, cu două membre de sine stătătoare a căror dependență reiese numai din caracterul conjuncției ce le unește [9].

Deci acest tip de structură (I) în cadrul frazei cu subordonată consecutivă îl definim ca bimembru. Legătura dintre cele două părți ale acestei structuri bimembre s-ar putea caracteriza ca un fel de „alăturare sintactică” [10].

---

[7] În ceea ce privește caracterul monomembru și bimembru al frazelor se pot consulta de exemplu studiile următoare : Н. С. Поспелов, *Сложноподчиненное предложение и его структурные типы*, în „Вопросы языкознания”, 1959, nr. 2; Н.С. Поспелов, *О грамматической природе сложного предложения*, în „Вопросы синтаксиса русского языка”, Москва, 1950; М. С. Гурычева, *К вопросу об анализе сложного предложения во французском языке*, în „Иностранные языки в школе, 1953, nr. 5 și altele.

[8] Termenul „nucleul semantic” (семантическое ядро) îl împrumutăm de la E. V. Gulîga, vezi studiile următoare: *Функционирование придаточных предложений в качестве самостоятельных*, în Научные доклады высшей школы, Филологические науки”, 1960, nr. 4; *Структурно-семантическая классификация сложноподчиненных предложений*, ibidem, 1958, nr. 3.

[9] Nu adîncim aici problema legăturilor dintre coordonare și subordonare, ea poate constitui obiectul unui studiu aparte. Recurgem la comparația frazei compuse prin subordonare cu cea alcătuită prin coordonare numai cu scopul de a lămuri unele probleme legate de cea dintîi.

[10] „синтаксическое примыкание” — vezi Г. П. Уханов, *О грамматической природе придаточного предложения*, în „Вопросы языкознания”, 1961, nr. 2; С. Г. Ильенко, *О структурном соотношении главного и придаточного в системе сложноподчиненного предложения*, în *Ученые записки Ленинградского государственного педагогического института имени А. И. Герцена*, том 236, Ленинград, 1963.

Interesant este faptul că acest tip de structură a propoziției consecutive nu este caracteristic numai pentru limba română, ci și pentru alte limbi, de exemplu, pentru limba franceză și rusă.

În franceză găsim acest tip structural în fraze ca :

Et il se pencha encore davantage. Henri l'imita, **de sorte que** *les deux têtes se touchaient presque.* (La reine M. 679),

L'enveloppe déchirée étalait ses deux côtés, **de sorte qu'***on pouvait en même temps lire la suscription.* (Hugo. L'Homme. 121).

În rusă în fraze ca :

Он вдруг ударил кулаком по столу, **так что** *все в комнате подпрыгнуло и задребезжало.* (Тургенев. 267),

В воздухе, куда ни взглянешь, кружатся целые облака снежинок, **так что** *не разберешь, идет ли снег с неба или с земли.* (Чехов. 48)[11].

Tipul al II-lea

Se simțeau *atît de* bine cufundați în fotolii, *încît* timp de cîteva minute nu se uitară unul la altul... (Mazilu. Bariera. 145),

El iubește *așa de* mult omenirea *încît*, în realitate, urăște pe toți oamenii, convins că numai el e om adevărat. (Rebreanu. Pădurea. 170),

Albaneza nu este o limbă romanică, ci a suferit numai o *atît de* puternică influență latină, *încît* Gustav Meyer a putut să o socotească drept „jumătate romanică".

(Al. Rosetti. I. 40)

După cum se vede din exemplele citate mai sus, structura acestor fraze este cu totul diferită, deși incontestabil și aici avem de-a face cu subordonată consecutivă.

În aceste exemple e de observat în primul rînd că partea principală a frazei nu are înțeles deplin dacă nu e completată de subordonată, iar, în al doilea rînd, că propoziția principală conține totdeauna un corelativ gramatical [12] (exprimat prin adverbe sau adjective de intensitate : *atît (de)*, *așa (de)*, *atîta* etc.), pe care vorbitorul îl descifrează, îl concretizează cu ajutorul subordonatei. Menirea celei din urmă constă deci, spre deosebire de tipul I, nu în aducerea unor informații suplimentare la ceea ce este

[11] Vezi, de pildă Е. П. Мартьянова, *Пособие по синтаксису современного французского языка*, Харьков, 1962, p. 130—132; *Грамматика русского языка*, издание АН СССР, Москва 1960, том II, часть 2, p. 338—339; Н. М. Васильева, *К вопросу о структуре сложного предложения в старофранцузском языке*, in *Ученые записки Московского областного педагогического института имени Н. К. Крупской*, том CVIII, 1961, выпуск 8, p. 3—71.

[12] Vezi și *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a II-a, 1963, p. 238.

expus mai înainte, ci în concretizarea, explicarea, lămurirea corelativului gramatical.

Acesta din urmă este atît de strîns legat de subordonată, încît amîndouă componentele unei asemenea structuri se prezintă ca ceva nedespărțit, alcătuind un singur „nucleu semantic". Corelativul gramatical indică un înalt grad de intensitate a acțiunii (a calității) exprimate prin partea principală, trezind interesul ascultătorului, făcîndu-l să aștepte un fel de descifrare, de continuare, de explicare, în timp ce subordonata concretizează manifestarea și rezultatul acestei intensități și prin aceasta parcă „satisface curiozitatea" convorbitorului, trezită prin corelativ din partea principală a frazei. Propoziția principală, fiind neterminată în ceea ce privește sensul ei, „atrage" parcă subordonata ca un fel de magnet, prezentîndu-se astfel ca o forță mai activă a acestei unități structurale. Tipul al II-lea ar putea fi caracterizat ca o structură *monomembră*, conținînd un singur „nucleu semantic" [13].

Să comparăm cu frazele analizate mai sus următoarele fraze din limba franceză și rusă :

Puis il se leva, salua et sortit avec *tant de* promptitude *que* tout le monde en demeura stupéfait. (M-Oriol. 12),

Il disait les mots historiques d'un ton *si* solennel, qu'il devenait impossible de les comprendre. (J-Chr. 10),

Этот противный человек *до того* обрадовался моему рассказу, *так* визгливо хохотал и даже прыгал, *что* я чуть не побил его. (Тургенев. 286),

Слеткин вышел от матушки весь красный и с *таким* ядовито-злым и дерзостным выражением лица, *что*, встретившись с ним в гостиной, я просто остолбенел . . . (Тургенев. 275).

Putem constata deci că nici tipul al II-lea nu este caracteristic numai limbii române. Îl găsim de asemenea în amîndouă din limbile la care ne referim [14].

Tipul al III-lea

În fiecare dimineață... *tușea* **de** *nu putea nimeni să doarmă din cauza lui*. (Munteanu. Siena. 44),

Miclos *rîdea* **de** *sărea cămașa de pe el*... (Popovici. 9),

Vara te coceai în el, îți scotea sufletul căldura soarelui care bătea în acoperiș, iarna *tremurai* **de**-*ți cădeau dinții*. (Barbu. Tereza. 120),

Brișca intra în arie. În brișcă, pe capră, țanțoșă, cu biciul într-o mînă, cu hățurile în alta, *îmbrobodită* **de** *i se vedea numai vîrful nasului*,... mătușa Uțupăr, de la Secara. (Stancu. 1),

[13] Asupra analizei acestui tip de structură revenim mai jos în legătură cu studierea tipului al III-lea.

[14] Comparați studiile citate mai sus, nota 11, p. 344.

... şi *era un pui de ger* în dimineaţa aceea, de *crăpau lemnele*. (Creangă. Opere. 22).

Structura unor asemenea fraze s-ar putea caracteriza în felul următor : subordonata, ca în cazul precedent (II), este legată de unul din cuvintele din principală care este corelativul ei. Spre deosebire însă de tipul al II-lea, unde corelativul are un caracter gramatical şi este exprimat printr-un adverb sau un adjectiv de intensitate, în cadrul structurii a III-a corelativ este un cuvînt semnificativ : un verb, un adjectiv (un participiu), mai rar un substantiv. Menirea subordonatei constă aici, pe de o parte, în desemnarea unui grad înalt al intensităţii acţiunii (a calităţii) din principală şi, pe de altă parte, în concretizarea rezultatului acestei intensităţi. Dacă în cadrul structurii a II-a funcţiile se repartizează între corelativ şi subordonată : primul anunţă că acţiunea sau calitatea din principală se caracterizează printr-o mare intensitate, iar cea de-a doua precizează manifestarea concretă a consecinţei acestei intensităţi — în structura a III-a amîndouă funcţiile le îndeplineşte propoziţia subordonată. În principală nu există nici un cuvînt special, nici un instrument gramatical, care să anunţe această intensitate. Numai prezenţa subordonatei, însoţită de o intonaţie corespunzătoare, ne permite să înţelegem că omul care tuşea — nu tuşea pur şi simplu, ci tuşea *atît de* tare sau *aşa de* mult, încît nimeni nu putea să doarmă din cauza lui (primul exemplu) sau că Miclos nu rîdea pur şi simplu, ci rîdea *atît de* tare, încît sărea cămaşa de pe el (al doilea exemplu). Eliminarea propoziţiei subordonate ar schimba cu totul sensul părţii principale, i-ar ridica cu desăvîrşire această nuanţă de intensitate, pe care i-o atribuie tocmai subordonata.

Legătura dintre principală şi subordonată este şi aici foarte strînsă, atît de strînsă, încît componentele unor asemenea fraze reprezintă şi ele un singur ,,nucleu semantic'', iar fraza în întregime — un tip bine exprimat de structură *monomembră*. În această privinţă tipul al III-lea se apropie de cel precedent.

Pe lîngă aceasta însă cele două structuri se deosebesc esenţial una de alta. În tipul al II-lea al structurii legătura dintre principală şi subordonată este *unilaterală*, adică propoziţia principală are nevoie de cea subordonată pentru completarea sensului, pentru descifrarea conţinutului concret al corelativului gramatical. Subordonata în acest caz, deşi depinde de principală, nu are totuşi, nici din punct de vedere gramatical, nici din cel semantic, nici o influenţă asupra principalei. Eliminarea subordonatei (însoţită de schimbarea corespunzătoare a intonaţiei) : Erau *atît de* bine cufundaţi în fotolii ! — va lăsa un fel de nedumerire în ceea ce priveşte rezultatul concret al intensităţii care este amintită prin *atît de*, dar nu va ridica, nici nu va reduce în nici un fel intensitatea calităţii (acţiunii) însăşi.

Dimpotrivă structura a III-a ne dă un exemplu bine exprimat al unei legături *reciproce* dintre componente. Caracterul reciproc al legăturii dintre principală şi subordonată se manifestă, după cum ni se pare, în faptul că, pe de o parte, principala are nevoie de subordonată pentru

completarea sensului (la fel ca în tipul al II-lea), așadar subordonata concretizează, descifrează rezultatul, consecința acțiunii (a calității) expuse în partea principală prin corelativ, dar, pe de altă parte, subordonata, concretizînd-o, introduce în principală o nuanță nouă de sens : numai datorită subordonatei principala exprimă ceea ce este de exprimat, adică intensitatea acțiunii, cel mai înalt grad al intensității. Fără subordonată partea principală s-ar preface într-o simplă constatare a faptului : El tușea. Miclos rîdea etc. Caracterul reciproc al legăturii se manifestă deci, din partea principalei, în faptul că ea — prin nevoia de a fi completată — „atrage" subordonata, iar din partea subordonatei, în faptul că cea din urmă, „alipindu-se" la principală, îi schimbă sensul. Partea mai activă a unor asemenea fraze este astfel propoziția subordonată, deși nici rolul principalei nu trebuie subapreciat.

Prin urmare, dacă caracterul monomembru al structurii apropie tipul al III-lea de cel precedent (II), specificul legăturii dintre componente (unilateral — II, reciproc, „bilateral" — III) le deosebește în mod hotărîtor. Din punct de vedere formal această deosebire se exprimă prin caracterul diferit al corelativelor : II — gramatical, III — semnificativ.

Corelativul din structura a III-a poate fi exprimat prin părți de vorbire diferite. După acest criteriu s-ar putea distinge trei varietăți ale acestui tip structural :

a) cu un corelativ verbal,
b) cu un corelativ adjectival (sau participial),
c) cu un corelativ substantival [15].

Primul este cel mai răspîndit dintre ele. Posibilitățile semantice ale verbelor folosite în calitate de corelativ din această structură sînt greu de limitat : aproape orice verb sau locuțiune verbală exprimînd o acțiune care se poate caracteriza printr-o intensitate oarecare permite acest fel de construcții. Totuși, după cum reiese din materialul lingvistic de care dispunem, cel mai des structura a III-a (a) se întîlnește cu verbe aparținînd următoarelor grupuri semantice, adică corelativele pot fi exprimate prin verbe care desemnează :

1) acțiuni care se realizează cu ajutorul vocii : *a striga*, *a răcni*, *a urla*, *a rîde*, *a plînge*, *a înjura*, *a tuși*, *a se certa* și altele asemănătoare.

Și moșneagul, scos din minți, *răcni* de *răsunau împrejurimile*... (Gîrleanu. Opere. 185),

În fața porții județenei, Horvath se întîlni cu Gherasim. Acesta ținea un ziar în mînă și *strigă* de *se opriră toți trecătorii de pe stradă*. (Munteanu. Statuile. III).

2) acțiuni care se realizează prin utilizarea unor forțe fizice : *a bate*, *a lovi*, *a freca*, *a apăsa*, *a strînge*, *a trînti (ușa)*, *a învîrti* etc.

[15] Comparați : С. Е. Крючков, Л. Ю. Максимов, *Типы сложноподчиненных предложений с придаточной частью, относящейся к одному слову или словосочеанию главной части*, în „Вопросы языкознания", 1960, nr. 1.

— ... *Am bătut* nişte ţărani din Bolintin **de** *le-a venit rău* — spunea Ieftimie, căruia îi plăcea să se spovedească. (Mazilu. Bariera. 124),

Toma nici n-avu timp să se dezmeticească. Vru să intervină, dar cineva îl *lovi* cu un baston în cap **de**-*şi pierdu cunoştinţa*. (Munteanu. Siena. 138).

3) acţiuni care desemnează trecerea de la o stare (fizică sau sufletească) la alta : *a slăbi, a se îngrăşa, a se schimba, a se înverzi, a se înduioşa, a se necăji* etc.

— ... De acum trei ani *te-ai schimbat* **de** *nici nu te mai recunosc*! (Rebreanu. Pădurea. 145),

— ... Noi *slăbim* **de** *ni se pot număra coastele*... (Munteanu. Statuile. 324).

4) acţiuni legate de deplasarea rapidă în spaţiu : *a fugi, a goni, a merge, a o rupe la fugă, a o lua la sănătoasa* etc.

Iepurele *a rupt-o la fugă* **de**-*i sfîrîiau lăbuţele.* (Manual. II. 128),

Şi cînd mă uit înapoi, doi hojmalăi se şi luase după mine ; şi unde nu încep *a fugi* **de**-*mi scăpărau picioarele*... (Creangă. Opere. 12).

5) stări caracterizate prin senzaţia de foame, de sete, de frig, de somn etc. : *a fi cald, rece, frig, foame, sete, somn* şi altele asemănătoare.

— ... Şi acum, noapte bună ! *Mi-e somn* **de** *nu te văd.* (Munteanu. Statuile. 150),

— Ştii că azi *mi-e foame* **de** *aş fi în stare să te mînînc şi pe tine* ! strigă Bologa rîzînd... (Rebreanu. Pădurea. 81) [16].

Numărul adjectivelor corelative din structura a III-a (b) este mai mult sau mai puţin limitat. În majoritatea cazurilor se folosesc cele care desemnează tot felul de calităţi fizice : *slab, gras, puternic, lung, frumos, urît* etc. sau morale : *leneş, obraznic, făţarnic* etc.

La plecare un soldat... îi dăduse mantaua lui, dar el nu o primise, şi, vînăt de frig şi *slab* **de** *i se vedeau oasele obrazului cum îi străpungeau pielea*, înainta cu greu... (Gîrleanu. Opere. 90),

— ... Auzi, măi ! Nu-l vezi că-i o tigoare de băiet, *cobăit* şi *leneş*, **de** *n-are păreche*. (Creangă. Opere. 16).

Construcţiile cu substantive (III c) sînt şi mai rare. Majoritatea lor capătă mai degrabă o nuanţă determinativă :

Lampa de gaz care scotea *un fum greu* **de**-*ţi tăia răsuflarea* o numise „Ursuleţul"... (Mazilu. Bariera. 95)

---

[16] Grupurile enumerate nu cuprind toată varietatea cazurilor, ne limităm la cele mai tipice.

(= *care*-ţi tăia răsuflarea, dar cu nuanţa de : un fum *aşa de* greu *că*-ţi tăia răsuflarea)[17].

Cel de-al treilea tip de structură (III) în sistemul frazelor cu subordonată consecutivă lipseşte cu totul din limba rusă. Acest tip există însă în limba franceză[18]. De exemplu :

Les pauvres Tarasconnais *se desséchaient* et *maigrissaient* **que** *c'était pitié.* (Daudet),

Ce pauvre Chiffon *pleure* **que** *ça fait peine à voir.* (Gyp),

Tu as là un bois qui *brûle* et qui *pète* **que** *ça fait plaisir.* (Lavedan),

Ils sont *rouges* **qu'***on croit qu'ils vont éclater.* (Droz),

Mais ils sont *riches* **que** *c'en est dégoûtant.* (Gyp).

Structura acestor fraze este asemănătoare tipului al III-lea (a, b) din limba română.

Am încercat să schiţăm aici cele trei tipuri esenţiale caracteristice pentru fraza cu subordonată consecutivă :

I — *fraza bimembră* cu două „nuclee semantice" mai mult sau mai puţin independente, al căror caracter de subordonare reiese din specificul conjuncţiei care le uneşte ;

II — *fraza monomembră* cu legătură unilaterală între componente, al cărei element mai activ este principala ;

III — *fraza monomembră* cu legătură *reciprocă* între componente, al cărei element mai activ este subordonata, cu toate că şi principala îşi păstrează „o activitate" oarecare[19].

Trebuie spus însă că determinarea tipurilor structurale esenţiale pentru o frază cu anume subordonată nu înseamnă încă caracterizarea mai mult sau mai puţin deplină a respectivei unităţi gramaticale. De asemenea este necesară studierea valorii stilistice a acestor tipuri structurale, precum şi a mijloacelor gramaticale folosite în fiecare dintre ele.

Pe baza materialului studiat se poate constata că cele trei tipuri stabilite mai sus au o menire stilistică deosebită. Astfel primele două aparţin atît limbii scrise, cît şi celei vorbite[20]. Să comparăm cîteva exemple :

---

[17] Problema legăturilor dintre diferitele feluri de subordonate trebuie studiată aparte. Cercetarea posibilităţilor semantice ale corelativelor din structura a III-a poate şi ea să constituie obiectul unui studiu de sine stătător.

[18] Găsim exemple de acest fel la Kr. Sandfeld : *Syntaxe du français contemporain*. Paris. 1936 t. II. *Les propositions subordonnées*, — care de altfel observă că ele nu sînt caracteristice decît „à la langue familière et populaire". Totuşi însuşi faptul că în franceză există acest tip de structură merită să fie menţionat. Exemplele citate mai jos le-am împrumutat tot de la Kr. Sandfeld, *op. cit.*, p. 414.

[19] Este evident că, pe de o parte, fiecare dintre aceste trei tipuri prezintă unele variante, iar, pe de altă parte, că în afara acestor trei tipuri mai sînt unele intermediare. Dar nu este cazul aici să ne ocupăm de studierea lor, dimensiunea articolului fiind limitată.

[20] E vorba despre menirea stilistică a tipurilor structurale ; în ceea ce priveşte caracterizarea conjuncţiilor folosite în ele, ne vom ocupa de aceasta mai jos.

Cuvintele autorului

I De îndată ce plecă însă sublocotenentul, fața pretorului își recăpătă expresia de satisfacție, **încît** *Apostol zîmbi înseninat.* (Rebreanu. Pădurea. 230)

II Toma era *atît de* adîncit în gînduri, **încît** *nu auzi cînd se deschise ușa*... (Munteanu. Siena. 84).

Vorbirea directă

I — ... De vreo zece zile avem fierbere, și pregătiri, și ordine peste ordine, **încît** *te trec sudori reci*... (Rebreanu. Pădurea. 195)

II — *Atîta* mi-a bătut capul primarul și fetița *atîta* a plîns, *că* mi-am călcat pe inimă și i-am dat voie să vă servească. (Ibid. 238).

Textul științific

I Gramatica Academiei nu face însă asemenea grupări în clase de propoziții, **încît** *acest tratament special al propoziției consecutive surprinde.* (M. Avram. 112)

II Toate aceste treceri de la o categorie la alta, *atît* de frecvente *încît* aproape că devin regulate, dau limbii române o mare mobilitate... (Gr. Ac. I. 249).

Deci se poate spune că tipurile I—II sînt mai mult sau mai puțin neutre în ceea ce privește menirea lor stilistică [21].

Cel de-al treilea tip de structură (III) este cu mult mai puțin neutru în menirea sa stilistică. Avînd de obicei o nuanță afectivă, el aparține prin excelență stilului vorbit al limbii române. În majoritatea cazurilor exemplele de acest fel se întîlnesc sau în vorbirea directă a personajelor, sau în expunerea autorilor a căror limbă este foarte apropiată de cea vorbită. În această privință prezintă un interes deosebit limba lui Ion Creangă, care folosește construcțiile amintite (III) extrem de des :

Cucoșul atunci se așază pe țol, scutură puternic din aripi, și îndată se umple ograda și livada moșneagului, pe lîngă paseri și de cirezi de vite, iară pe țol toarnă o movilă de galbeni care *străluceau* la soare, **de**-*ți luau ochii*! (Creangă. Opere. 172),

---

[21] Subliniind „neutralitatea" stilistică a tipurilor structurale amintite, trebuie să observăm că ele se întîlnesc totuși mai mult în vorbirea scrisă sau cea orală a oamenilor culți. Oamenii mai puțin culți în vorbirea lor de fiecare zi evită, de obicei, întrebuințarea frazelor compuse prin subordonare, înlocuindu-le prin cele coordonate, ceea ce reiese din tendința limbii vorbite — mai ales a stilului familiar — spre coordonarea propozițiilor.

Atunci baba se duce în poiată, găbuieşte găina, o apucă de coadă şi o *ia la bătaie*, **de**-*ţi venea să-i plîngi de milă*! (Ibid. 173).

Nu este identică nici folosirea mijloacelor gramaticale atît la aceste trei tipuri, cît şi înăuntrul fiecăruia dintre ele.

Cum s-a văzut din exemplele citate, în frazele cu subordonată consecutivă se folosesc de obicei trei conjuncţii : *încît*, *că*, *de*, dar repartizarea acestor conjuncţii nu este identică pentru fiecare tip de structură.

În primul tip conjuncţia cea mai folosită, mai mult sau mai puţin neutră în plan stilistic, este *încît*, dar pe lîngă ea mai găsim şi pe *de*, care de altfel aparţine stilului vorbit (familiar, popular) :

Acum n-ar mai lipsi decît ca Florica să întrebe ce mîncare să facă la prînz, iar el să-i răspundă ,,tăieţei cu varză" şi ea să se jelească : ,,Varza s-a scumpit cu doi lei **de** *nu-ţi mai ajung niciodată banii.*" (Munteanu. Statuile. 32),

,,Dragul mamei mult dorit. Tare-mi tremură inima de grija ta, că de o săptămînă n-am mai primit nici o ştire şi pe aici geme pămîntul de oaste şi cătane, **de** *trăim mereu cu frica în sîn*..." (Rebreanu. Pădurea. 37).

Conjuncţia *că* în acest fel de fraze nu apare decît însoţită de adverbele *aşa*, *astfel* etc., formînd locuţiuni conjuncţionale [22].

În cel de-al doilea tip întîlnim două conjuncţii : *încît* şi *că*, dintre care cea de-a doua aparţine mai mult stilului vorbit [23]. *De* în aceste fraze se foloseşte mai rar şi are totdeauna un caracter familiar, popular :

... căci lupului îi scăpărau ochii şi-i sfîrîia gîtlejul de flămînd ce era. Şi nici una, nici două, haţ! pe ied de gît, îi rătează capul pe loc, şi-l mănîncă *aşa de* iute şi cu *aşa* poftă, **de**-ţi părea că nici pe o măsea n-are ce pune. (Creangă. Opere. 161—162),

Şi cea dintîi şcolăriţă a fost însăşi Smărăndiţa popii, o zgîtie de copilă ageră la minte şi *aşa de* silitoare, **de** întrecea mai pe toţi băieţii şi din carte, dar şi din nebunii. (Ibid. 10).

În cel de-al treilea tip nu găsim decît conjuncţia *de*, care aparţine şi aici stilului vorbit.

Dacă în legătură cu aceasta, am pune întrebarea : oare aceste trei conjuncţii care introduc subordonatele consecutive sînt sinonime? — ar trebui să răspundem că în cea mai mare parte ele nu pot fi numite sinonime. În ciuda faptului că toate trei se folosesc în aceeaşi categorie

---

[22] Locuţiunile conjuncţionale ca *aşa că*, *astfel că*, *aşa încît* şi altele le lăsăm de o parte : analiza acestor locuţiuni ne-ar duce inevitabil la studierea problemelor privind legătura consecutivelor cu unele tipuri de propoziţii independente şi de fraze compuse prin coordonare, ceea ce nu constituie scopul articolului de faţă.

[23] Vezi acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 714.

de subordonate, ele se întrebuințează de obicei ori pentru a introduce tipuri diferite de structură (de pildă : *încît* — tipul I, *de* — tipul al III-lea), ori, introducînd același tip de structură, au o menire stilistică diferită (de exemplu : *încît, de* — tipul I, aceleași conjuncții — tipul al III-lea). Sinonimia conjuncțiilor se observă în oarecare măsură numai în cel de-al doilea tip structural *(încît, că-că, de)*.

Cercetarea întreprinsă ne permite să definim posibilitățile structurale, sintactice și stilistice ale frazelor cu subordonată consecutivă, să le reprezentăm pe cele din urmă ca o unitate gramaticală cu granițe structurale mai mult sau mai puțin determinate. Rezultatele analizei s-ar putea sistematiza în schema următoare :

Tipul de structură		Planul stilistic	Mijloace gramaticale (conjuncțiile)
I	Bimembru	Neutru	*încît*
		Vorbit (familiar, popular)	*de*
II	Monomembru cu legătură unilaterală între componente	Neutru	*încît, că*
		Vorbit (familiar, popular)	*că, de*
III	Monomembru cu legătură reciprocă între componente	Vorbit (familiar, popular)	*de*

Revenind la dreptul subordonatelor consecutive de a fi clasate ca o categorie de subordonate de sine stătătoare, trebuie să subliniem că specificul structurii frazelor pe care am ținut să-l schițăm în acest articol poate servi ca un argument hotărîtor în sprijinirea punctului de vedere care susține că subordonatele consecutive au un caracter de sine stătător.

Rezumînd cele arătate mai sus, putem spune că analiza frazei pune înaintea cercetătorului o serie de probleme foarte importante care cer să fie studiate. Descrierea și definirea structurii fiecărei clase de propoziții subordonate ne ajută să pătrundem mai adînc în specificul sistemului gramatical al limbii respective pe de o parte, iar pe de altă parte ușurează studierea ei în comparație cu celelalte limbi din aceeași familie (romanice, indo-europene etc.).

Leningrad

LISTA PRESCURTĂRILOR

M. Avram	Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*. București, 1960.

Barbu. Tereza	Eugen Barbu, *Tereza*. Nuvele. Bucureşti, 1961.
Creangă. Opere	Ion Creangă, *Opere*, Bucureşti, 1957.
Gîrleanu. Opere	Emil Gîrleanu, *Opere alese*. Bucureşti, 1955.
Gr. Ac, I	Gramatica limbii române, ed. Academiei R.P.R., vol. I. Bucureşti, 1954.
Hugo. L'homme	Victor Hugo, *L'homme qui rit*. Moscou, 1947.
J-Chr.	Romain Rolland, *Jean-Christophe*. Moscou, 1953.
Manual II	*Limba română, Carte de citire pentru clasa a II-a elementară*. Bucureşti, 1955.
M-Oriol	Guy de Maupassant, *Mont-Oriol*. Moscou. 1956.
Mazilu. Bariera	Teodor Mazilu, *Bariera*. Bucureşti, 1959.
Munteanu. Siena	Francisc Munteanu, *Terra di Siena*. Bucureşti, 1956.
Munteanu. Statuile	Francisc Munteanu, *Statuile nu rîd niciodată*. Bucureşti, 1961.
Piru	Alexandru Piru, *Literatura română veche*. Bucureşti, 1961.
Popovici	Titus Popovici, *Setea*. Bucureşti, 1958.
Rebreanu. Pădurea	Liviu Rebreanu, *Opere alese*. Vol. III. *Pădurea spînzuraţilor*. Bucureşti, 1959.
La reine M.	Alexandre Dumas, *La reine Margot*. Moscou. 1955.
Al. Rosetti	Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*. Vol. I. Bucureşti, 1960.
Slavici. Nuvele. I	Ion Slavici, *Nuvele*. Vol. I, Bucureşti, 1958.
Stancu	Zaharia Stancu, *Desculţ*. Bucureşti, 1960.
Тургенев	И.С.Тургенев, *Собрание сочинений*, том 7. Москва, 1955.
Чехов	А. П. Чехов. *Рассказы и повести*. Москва, 1958.

DESCRIERE STRUCTURALĂ A VERBULUI ROMÂNESC (VI)

CLASIFICAREA VERBELOR ÎN CONJUGĂRI

DE

VALERIA GUȚU-ROMALO

5.0. Din examinarea paradigmelor diferitelor verbe rezultă un inventar destul de bogat și de complex de afixe flexionare verbale. Aceste afixe se repartizează inegal în cadrul diferitelor zone care corespund diverselor valori gramaticale exprimate în flexiunea verbală : anumite valori gramaticale cunosc o realizare unică, comună tuturor verbelor, pe cînd altele sînt exprimate prin mai multe afixe variind de la un grup de verbe la altul, uneori de la un verb la altul [30].

Afixele care caracterizează diferitele zone ale paradigmei se organizează în s e r i i reprezentînd totalitatea de afixe care realizează flexiunea unui verb sau a unui grup de verbe.

Aceste serii cuprind afixe comune, cu realizare unică pentru toate verbele, precum și afixe realizate diferit de la un grup de verbe la altul. Importante din punctul de vedere al clasificării morfologice a verbelor, al clasificării în conjugări sînt tocmai afixele cu mai multe realizări, pe cînd zonele reprezentate prin afixele comune sînt nerelevante.

5.1. Dacă facem abstracție de afixele cu realizare unică, cum sînt afixele din formele cu afix mobil și toate desinențele cu excepția celor de prezent indicativ și conjunctiv, și înregistrăm numai situațiile în care un anumit morfem flexionar este reprezentat prin mai multe realizări, obținem următoarele serii de flective [31] vezi *Tabelul 1* :

Seriile din tabelul nr. 1 cuprind t o a t e a f i x e l e r e l e v a n t e cu excepția celor din formele de imperativ ale căror particularități flexionare sînt determinate, cum am văzut, și de criterii sintactice [32].

---

[30] Vezi *Descriere structurală a flexiunii verbale românești* IV și V *Afixele*, în SCL XVI, 1 și 2, 1965.

[31] Seriile din tabelul 1 au fost stabilite pe baza descrierii cuprinse în *lucr. cit.*

[32] Cf. *lucr. cit.* 4.7.1.4., în SCL XVI, 1965, nr. 2.

Tabelul

	1	2	3
Infinitiv (E)	/-á/	/-á/	/-u̯á/
Prezent indicativ (A)	-ø- + -ø -ø- + /-i̯/ -ø- + /-ă/ /-ắ-/ + /-m/ /-á-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + /-ă/	-ø- + /-u/ -ø- + /-i/ -ø- + /-ă/ /-ắ-/ + /-m/ /-á-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + -ă	-ø- + /-u̯/ -ø- + /-i̯/ -ø- + /-u̯ă/ /-uắ-/ + /-m/ /-ná-/ + /-ţ^{i}/ /-ø-/ + /-u̯ă/
Prezent conjunctiv (A′)	-ø- + /-e/	-ø- + /-e/	-ø- + /-e/
Imperfect (B)	/-á-/	/-á-/	/-u̯á-/
Perfect simplu (C)	/-á ~ ắ-/	/-á- ~ -ắ-/	/-u̯á -~ -uắ-/
Mai mult ca perfect (H)	/-á + se-/	/-á + se-/	/-u̯á + se-/
Participiu (D)	/-á + t/	/-á + -t/	/-u̯á + t/
Gerunziu (F)	/-înd/	/-înd/	/-(u̯) înd/
Exemple :	*a ara* *a cînta*	*a afla* *a intra*	*a continua*

	8	9	10
Infinitiv (E)	/-u̯á/	/-i̯á/	/-á/
Prezent indicativ (A)	/-éz-/ + -ø /-éz-/ + /^{i}/ /-e̯áz-/ + /-ă/ /-ắ-/ + /-m/ /-á-/ + /-ţ^{i}/ /-e̯áz-/ + /-ă/	/-i̯éz-/ + -ø /-i̯éz-/ + /-^{i}/ /-i̯áz-/ + /-ă/ /-ié-/ + /-m/ /i̯a-/ + /-ţ^{i}/ /-iáz-/ + /-ă/	/-éz-/ + -ø /-éz-/ + /-^{i}/ /-áz-/ + /-ă/ /-é-/ + /-m/ /-á-/ + /-ţ^{i} / /-áz-/ + /-ă/
Prezent conjunctiv (A′)	/-éz-/ + /-e/	/-i̯éz-/ + /-e/	/-éz- /+ /-e/
Imperfect (B)	/-(u̯)á-/	/-i̯á-/	/-á-/
Perfect simplu (C)	/-u̯á- ~ -u̯ắ-/	/-i̯á- ~ -i̯é -/	/-á- ~ -é-/
Mai mult ca perfect (H)	/-u̯á + se-/	/-i̯á + se-/	/-á + se-/
Participiu (D)	/-u̯á + t/	/-i̯á + t/	/-á + t/
Gerunziu (F)	/-(u̯) înd/	/-înd/	/-índ/
Exemple :	*a perpetua*	*a sublinia*	*a veghea*

1

4	5	6	7
/-u̯á/	/-á/	/-i̯á/	/-á/
~ ~ -ø- + /-u̯ă/ ~ ~ ~	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-ă/ /-ắ-/ + /-m/ /-á-/ + /-ţ^{i}/ /-ø-/ + /-ă/	-ø- + /-i̯/ -ø- + /-i̯/ -ø- + /-i̯e/ /-i̯é-/ + /-m/ /-i̯á-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + /-i̯e/	/-zé/- + -ø /-éz-/ + /-^{i}/ /-e̯áz-/ + /-ă/ /-ă-/ + /-m/ /-á-/ + /-ţ^{i}/ /-e̯áz-/ + /-ă/
-ø- + /-u̯ă/	-ø- + /-ă/	-ø- + /-i̯e/	/-éz-/ + /-e/
/-u̯á-/	/-á-/	/-i̯á/	/-á-/
/~ u̯ă-/	/-á- ~ -ă-/	/-i̯á- ~ -i̯é-/	/-á- ~ -ă-/
/-u̯á + se-/	/-á + se-/	-/i̯á + se-/	/-á + se-/
/-u̯á + t/	/-á + t/	/-i̯á + t/	/-á + t/.
/-u̯índ/	/-índ/	/-índ/	/-índ/
a ploua *a oua*	*a preceda*	*a apropia* *a mîngîia*	*a lucra* *a bloca*

11	12	13	14
/-(i̯)á /	/-î/	/-í/	/-í/
/-éz-/ + -ø /-éz-/ + /-^{i}/ /-e̯áz-/ + /-ă/ /-(i)é̯-/ + /-m/ /-(i̯) á-/ + /-ţ^{i}/ /-e̯áz-/ + /-ă/	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-ă/ /-î-/ + /-m/ /-î-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + /-ă/	-ø-+ -ø- -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-ă/ /-í-/ + /-m/ /-í-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + /-ă/	-ø- + /-i̯/ -ø- + /-i̯/ -ø-+/i̯e/ /-í-/ + /-m/ /í/ + /-ţ^{i}/ -ø- + /-i̯e/
/-(i̯)éz-/ + /-e/	-ø- + /-e/	-ø- + /-e/	-ø- + /-i̯e/
/-e̯á-/	/-á-/	/-eá-/	/-i̯á-/
/-(e̯)á- ~ -(i̯)e/	/-î-/	/-í-/	/-í-/
/-(i̯)a + se-/	/-î + se-/	/-í + se-/	/-í + se-/
/-(i̯)a + t/	/-î + t/	/-í + t/	/-í + t/
/-índ/	/-înd/	/-înd/	/-índ/
a crea	*a coborî*	*a acoperi*	*a contribui* *a şovăi*

(continuare

	15	16	17
Infinitiv (E)	/-í/	/-í/	/-í/
Prezent indicativ (A)	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø + /-e/ /-í-/ + /-m/ /-í-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + -ø	-ø- + -ø -ø- + /^{i}/ -ø- +./-e/ /-í-/ + /-m/ /í-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + -ø	/-ésc-/ + -ø /-éşt-/ + /^{i}/ /-éşt-/ + /-e/ /-í-/ + /-m/ /-í-/ + /-ţ^{i}/ /-ésc-/ + -ø
Prezent conjunctiv (A')	-ø- + /-ă/	-ø- + /-ă/	/-e̯ásc-/ + /-ă/
Imperfect (B)	/-e̯á-/	/-á-/	/-e̯á-/
Perfect simplu (C)	/-í-/	/-í-/	/-í-/
Mai mult ca perfect (H)	/-í + se-/	/-í + se-/	/-í + se-/
Participiu (D)	/-í + t/	/-í + t/	/-í + t/
Gerunziu (F)	/-índ/	/-índ/	/-índ/
Exemple :	*a sări*	*a fugi*	*a porni* *a ameţi*

	22	23	24
Infinitiv (E)	/-á-/	/-e/	/-e/
Prezent indicativ (A)	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-e/ /-é-/ + /-m/ /-é-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + -ø	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + -ø	-ø- + /-u/ -ø- + /-i/ -ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + /-u/
Prezent conjunctiv (A')	-ø- + /-ă/	-ø- + /-ă/	-ø- + /-e/
Imperfect (B)	/-á-/	/-eá-/	/-e̯á-/
Perfect simplu (C)	/-ú-/	/-ú-/	/-ú-/
Mai mult ca perfect (H)	/-ú + se-/	/-ú + se-/	/-ú + se-/
Participiu (D)	/-ú + t/	/-ú + t/	/-ú + t/
Gerunziu (F)	/-înd/	/-înd/	/-înd/
Exemple :	*a tăcea* *a plăcea*	*a începe*	*a umple*

tabelul 1)

18	19	20	21
/-í/	/-í-/	/-î́/	/-e̯á/
/-i̯ésc-/ + -ø /-i̯éşt-/ + /-^{i}/ /-i̯éşt-/ + /-e/ /-í-/ + /-m/ /-i-/ + /-ţ^{i}/ /-i̯ésc-/ + -ø	/-ésc-/ + -ø /-éşt-/ + /-^{i}/ /-éşt-/ + /-e/ /-í-/ + /-m/ /-í-/ + /ţ^{i}/ /-ésc-/ + -ø	/-ắsc-/ + -ø /-ắşt-/ + /-^{i}/ /-ắşt-/ + /-e/ /-î́-/ + /-m/ /-î́-/ + /ţ^{i}/ /-ắsc-/ + -ø	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-e/ /-é-/ + /-m/ /-é-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + -ø
/-i̯ásc-/ + /-ă/	/-ásc-/ + /-ă/	/-ásc-/ + /-ă/	-ø- + /-ă/
/-i̯á-/	/-á-/	/-á-/	/-e̯á/
/-í-/	/-í-/	/-î́-/	/-ú-/
/-í + se-/	/-í + se-/	/-î́ + se-/	/-ú + se-/
/-í + t/	/-í + t/	/-î́ + t/	/-ú + t/
/-índ/	/-índ/	/-î́nd/	/-î́nd/
a alcătui	*a toci*	*a hotărî*	*a putea* *a părea*

25	26	27	28
/-e/	/-e/	/-e/	/-i̯e/
-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + -ø	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + -ø	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /ţ^{i}/ -ø- + -ø	-ø- + /-u̯/ -ø- + /-i̯/ -ø- + -i̯e/ /-i̯é-/ + /-m/ /-i̯é-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + /-u̯/
-ø- + /-ă/	-ø- + -ă	-ø- + /-ă/	-ø- + /-i̯e/
/-á-/	/-e̯á-/	/-á/	/-i̯á-/
/-ú-/	/-se-/	/-se-/	/-se-/
/-ú + se-/	/-şé + se-/	/-sé + se-/	/-sé + se-/
/-ú + t/	/-ø + s/	/-ø + s/	/-ø + s/
/-î́nd/	/-î́nd/	/-î́nd/	/-índ/
a face	*a aprinde* *a pune*	*a alege* *a duce*	*a scrie*

(continuare

	29	30	31
Infinitiv (E)	/-e/	/-e/	/-u̯á/
Prezent indicativ (A)	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ /-ø-/ + -ø	-ø- + -ø -ø- + /-i̯/ -ø- + /-e/ /-e-/ + /-m/ /-e-/ + /-ţ^{i}/ /-ø-/ + -ø	-ø- + /-u̯/ -ø- + /-i̯/ -ø- + -ø /-u̯ắ-/ + /-m/ /-u̯á-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + /-u̯/
Prezent conjunctiv (A′)	-ø- + /-ă/	-ø- + /-ă/	-ø- + -ø
Imperfect (B)	/-e̯á-/	/-á-/	/-u̯á-/
Perfect simplu (C)	/-se-/	/-se-/	/-u̯á- ∼ -u̯ắ-/
Mai mult ca perfect (H)	/-sé + se-/	/-sé + se-/	/-u̯á + se-/
Participiu (D)	/-ø + t/	/-ø + t/	/-u̯á + t/
Gerunziu (F)	/-înd/	/-índ/	/-(u̯)înd/
Exemple :	*a rupe*	*a coace* *a frînge*	*a lua*

	36	37	38
Infinitiv (E)	/-ø-/	/-ø/	/-á/
Prezent indicativ (A)	-ø- + /-u̯/ -ø- + /-i̯/ -ø- + /-i̯e/ -ø- + /-m/ -ø- + /-ţ^{i}/ -ø- + /-u̯/	-ø- + -ø -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-e/ /-é-/ + /-m/ /-é-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + -ø	-ø- + /-u̯/ -ø- + /-^{i}/ -ø- + /-ă/ /-ắ-/ + /-m/ /-á-/ + /-ţ^{i}/ -ø- + /-u̯/
Prezent conjunctiv (A′)	ø + /-i̯e/	-ø- + /i̯e/	-ø- + -ø
Imperfect (B)	/-i̯á-/	/-á-/	/-á-/
Perfect simplu (C)	/-ú- /	/-ú-/ (/-se-/)	/-á- ∼ -ắ-/
Mai mult ca perfect (H)	/-ú + se-/	/-ú + se-/ (/-sé + se-/)	/-á + se-/
Participiu (D)	/-ú + t/	/-ø + t/	/-á + t/
Gerunziu (F)	/-índ/	/-índ/	/-înd/
Exemple :	*a şti*	*a fi*	*a preda*

tabelul 1)

32	33	34	35
/-á/	/-eá/	/-eá/	/-eá/
-ø-+/-u̯/ -ø- + /-i̯/ -ø- + /-ă/ /-ắ-/ + /-m/ /-á-/ + /-ţ^i/ -ø- + /-u̯/	-ø- + /-u̯/ -ø- + /-i̯/ -ø- + -ø /-é-/ + /-m/ /-é-/ + /ţ^i/ -ø- + /-u̯/	-ø- + /-u̯/ -ø- + /-i̯/ -ø- + -ø /-é-/ + /-m/ /-é-/ + /-ţ^i/ -ø- + -ø	-ø- + /-m/ -ø- + /-i̯/ -ø- + /-e/ /-é-/ + /-m/ /-é-/ + /ţ^i/ -ø- + /-u̯ /
-ø- + -ø	-ø- + -ø	-ø- + -ø	-ø- + /-ă/
/-e̯á-/ (/-á-/)	/-e̯á-/	/-e̯á/ (/-i̯á-/)	/-e̯á-/
/-ú-/	/-ú-/	/-ú-/	/-ú-/
/-ú + se-/	/-ú + se/	/-ú + se-/	/-ú + se-/
/-á + t/	/ú + t/	/-ú + t/	/-ú + t/
/-índ/	/-índ/	/-índ/	/-índ/
a da *a sta*	*a bea*	*a vrea*	*a avea*

5.2.0. Diferitele serii stabilite se deosebesc între ele nu numai prin flectivele pe care le înglobează, ci şi prin omonimiile caracteristice.

5.2.1. Considerăm *omonime* două afixe identice ca expresie, dar deosebindu-se prin apartenenţa la zone diferite ale aceleiaşi paradigme şi prin posibilităţile combinative : sînt omonime, de ex., sufixul de infinitiv şi de imperfect în cazul unor verbe ca *a ara*, sufixul de infinitiv şi de perfect simplu în paradigma unor verbe ca *a veni* etc. ; sînt de asemenea omonime desinenţele de pers. a III-a singular prezent indicativ şi prezent conjunctiv, în paradigma unor verbe ca *a apropia* sau desinenţele de persoana I singular şi a III-a plural în paradigma unor verbe ca *a fugi*.

În această primă etapă considerăm de asemenea *omonime* (avînd în vedere existenţa sufixelor variabile în flexiunea verbală românească) două sufixe chiar dacă nu coincid ca expresie în toate realizările lor, deci dacă au o singură realizare comună, cu condiţia să aparţină la zone diferite ale aceleiaşi paradigme şi să se deosebească prin posibilităţile lor combinative (sub aspectul afixelor) : considerăm deci omonime, de ex., sufixul de imperfect /-á-/, sufixul de prezent /-á- ~ -ắ- ~ø/ şi sufixul de perfect simplu /-á -~ /-ắ-/ în paradigma unui verb ca *a ara*, dar considerăm diferite, neomonime, sufixele /-á- ~ -ắ- ~ -ø/ şi /-á- ~ -ắ- ~ éz- ~ eáz/ care caracterizează aceeaşi zonă a prezentului în paradigma unor verbe diferite : *a ara* şi *a opera*, de exemplu.

5.2.2. Examinînd seriile de flective din tabelul 1 distingem două categorii de omonimii :

(a) Omonimii comune, generale, pe care le regăsim în toate seriile, deci în orice paradigmă verbală (exceptînd paradigmele aberante), cum sînt : omonimiile $dA'_3 = dA'_6$; $dA_1 = dA'_1$, $dA_2 = dA'_2$, $dA_4 = dA'_4$, $dA_5 = dA'_5$; SA = SA'.

(b) Omonimii specifice, care caracterizează un grup mai mare sau mai restrîns de verbe, cum sînt, de exemplu, omonimiile $dA_3 = dA_6$, SC = S'D etc.

Aceeași omonimie poate fi realizată prin diferite afixe — cf. omonimia $dA_3 = dA_6$ realizată fie prin *-ă* : *(el)cîntă = (ei) cîntă*, de exemplu, sau prin *-e* ca în *(el) apropie = (ei) apropie*. Din aceasta decurge importanța primordială a omonimiilor în clasificările morfologice [33].

5.2.3. Omonimiile specifice, dacă facem abstracție de mai mult ca perfect ale cărui flective sînt întotdeauna univoc deductibile din cele de perfect simplu, sînt :

Omonimii sufixale

(a) SA = SB = SC = S'D = SE (ex. *a cînta*, *a lucra*)
(b) SA = SC = S'D = SE (ex. *a coborî*, *a sări* etc.)
(c) SB = SE (ex. *a părea* etc.)
(d) SC = S'D (ex. a *părea*, *a începe* etc.)
(e) SA = SE (ex. *a rupe*, *a duce* etc.)
(f) SA = SE = S'D (ex. *a da*, *a lua*)
(g) SA'= SE (ex. *a fi*).

Omonimii desinențiale

(α) $dA_3 = dA_6$ (ex. *a cînta*, *a lucra*, *a coborî* etc.)
(β) $dA_1 = dA_6$ (ex. *a putea*, *a muri*, *a rupe* etc.)
(γ) $dA_3 = dA'_3$ (ex. *a apropia*, *a sui*, *a umple* etc.)
(Δ) $dA_1 = dA_2$ (ex. *a apropia*, *a sui* etc.).

5.2.4. Fiecare serie de afixe din tabelul 1 este caracterizată de o parte din cele 11 omonimii specifice, cum se vede în tabelul 2.

5.2.5. Fiecare serie de afixe se caracterizează deci printr-un număr de omonimii sufixale (cel puțin 1 și maximum 2) și desinențiale (1, 2 sau 3).

O singură serie (35) nu cunoaște nici o desinență omonimă (avem în vedere omonimiile specifice).

[33] Cf. în această problemă L. Hjelmslev, *Sur l'indépendance de l'épithète*, în TCLC XII, 1959, p. 201—202.

Tabelul 2

	a	b	c	d	e	f	g	α	β	γ	Δ
Seria 1	+							+			
2	+							+			
3	+							+			
4	+							(+)		+	
5	+							+		+	
6	+							+		+	+
7	+							+			
8	+							+			
9	+							+			
10	+							+			
11	+							+			
12		+						+			
13		+						+			
14		+						+		+	+
15		+							+		
16		+							+		+
17		+							+		
18		+							+		
19		+							+		
20		+							+		
21			+	+					+		
22			+	+					+		+
23				+	+				+		
24				+	+				+	+	
25				+	+				+		+
26					+				+		
27					+				+		+
28					+				+	+	
29					+				+		
30					+				+		+
31	+								+	+	
32						+			+		
33			+	+					+		
34			+	+						[+]	
35			+	+							
36				+	+				+	+	
37							+		+	[+]	
38	+								+		

5.2.6. În numeroase cazuri, mai multe serii de afixe prezintă aceleaşi omonimii (acelaşi număr şi acelaşi tip). Aşa sînt:

1.	Seriile 1—3, 7—11	(două omonimii)
2.	„ 4, 5	(trei „)
3.	Seria 6	(„ „)
4.	Seriile 12, 13	(două „)
5.	Seria 14	(patru „)
6.	Seriile 15—20	(două „)
7.	Seria 17	(trei „)
8.	„ 21	(„ „)
9.	„ 22	(patru „)
10.	„ 23	(trei „)
11.	„ 24	(patru „)
12.	„ 25	(„ „)
13.	Seriile 26, 29	(două „)
14.	„ 27,30	(trei „)
15.	Seria 28	(„ „)
16.	„ 31	(trei „)
17.	„ 32	(două „)
18.	„ 33	(trei „)
19.	„ 34	(„ „)
20.	„ 35	(două „)
21.	„ 36	(patru „)
22.	„ 37	(trei „)

5.2.7. Grupele 16—22 cuprind cîte o singură serie caracterizată fiecare, printr-o combinaţie de omonimii strict specifică, uneori, chiar prin omonimii specifice (cf. seria 32 — omonimia (f), seria 37 — omonimia (g) —). Ca atare reprezintă serii a b e r a n t e şi deci ireductibile.

5.2.8. Celelalte grupe înglobează mai multe serii de afixe sau, în cazurile în care nu cuprind decît o singură serie, aceasta se deosebeşte de seriile altor grupe prin prezenţa unei omonimii suplimentare. Aşa sînt:

(A) Grupul 2 faţă de grupul 1
(B) Grupul 3 faţă de grupul 2
(C) Grupul 5 faţă de grupul 4
(D) Grupul 7 faţă de grupul 6
(E) Grupul 9 faţă de grupul 8
(F) Grupul 11 şi 12 faţă de grupul 10
(G) Grupurile 14 şi 15 faţă de grupul 13

Din această examinare, s-ar părea că omonimiile fundamentale sînt cele sufixale, iar dintre omonimiile desinenţiale, omonimiile α şi β.

5.3.0. Compararea diferitelor serii de afixe stabilite, sub aspectul realizării lor concrete, duce la constatarea că, în multe cazuri, diferenţele dintre seriile caracterizate prin aceleaşi omonimii fundamentale nu privesc decît a n u m i t e zone ale paradigmei.

De multe ori, deosebirile pot fi circumscrise în termeni fonetici: prezența afixelor diferite poate fi pusă în legătură cu o anumită structură a finalei radicalului. În acest caz, avem de-a face cu alomorfe fonetice ale unui morfem.

Alteori ocurența unei serii nu poate fi circumscrisă decît prin raportarea la un grup sau prin indicarea individuală a radicalului verbal: în primul caz afixele deosebite constituie alomorfe morfologice, în al doilea, alomorfe lexicale ale unui morfem.

Gruparea în clase flexionare, deci în *conjugări*, se bazează pe *alomorfe morfologice*.

5.3.1. Examinarea seriilor de afixe care prezintă aceleași omonimii, deci fac parte din aceleași grupe, sub aspectul afixelor concrete pe care le cuprind și a ocurenței lor, arată că:

(a) Ocurența seriilor 1, 2, 3, 4, 6 poate fi delimitată fonetic în cadrul clasei verbelor în *-a*:

Seria 2 se realizează după un radical terminat într-un grup consonantic *muta cum liquida* sau un grup alcătuit din două lichide.

Seria 3 — după un radical terminat în /u/ nonalternant.

Seria 4 — după un radical terminat în /o/ nonalternant.

Seria 6 — după un radical cu finală vocalică diferită de /u/ și /o/ nonalternante.

Seria 5, identică din punctul de vedere al omonimiilor cu Seria 4, dar diferită ca realizare fonetică, se realizează în paradigma verbului *a preceda* și a încă cîtorva verbe.

Seria 1 se realizează în celelate cazuri.

(b) Ocurența seriilor 7, 8, 9, 10 și 11 poate fi de asemenea circumscrisă fonetic în cadrul clasei verbelor în *-a*:

Seria 8 se realizează după un radical terminat în /u/ nonalternant, iar Seria 11 după un radical terminat în /e/.

Seria 9 — după un radical cu finală vocalică (diferită de /u/ și /e/).

Seria 10 — după un radical terminat în /k′/ sau /g′/ nonalternante.

Seria 7 — după un radical cu finală consonantică — oricare, afară de /k′/ sau /g′/.

Diferența privind realizările sufixului de prezent indicativ și conjunctiv dintre seriile 1—6, pe de o parte, și 7—11 pe de alta, nu poate fi redusă la nivel fonetic (decît în cazul unui număr restrîns de verbe): în aceleași condiții fonetice sufixul de prezent poate fi: {-á- ~ -ắ- ~ -ø-}[34] sau {-á- ~ -ắ- ~ -éz-}, de ex.: *in*tr-ø-*u*/ *lu*cr-ez-ø, *contin*u-ø-u/ *perpet*u-ez-ø, *aprop*i-ø-i/ *sublin*i-ez-ø etc.

Ca atare, seriile 1—6 și 7—11 reprezintă serii morfologic ireductibile: verbele în *-a* se scindează astfel în două clase.

Sufixele de prezent care caracterizează cele două clase trebuie considerate altfel decît s-a făcut pînă acum: sufixul de prezent realizat totdeauna pozitiv {-á- ~ -éz-}, avînd în vedere realizările foarte diferite sub aspectul componenței fonetice, poate fi considerat diferit, deci neomonim față de sufixul de imperfect, infinitiv etc.

[34] Afixul cuprins între acolade, {-á ~ ø-}, de exemplu simbolizează afixul morfologic, indiferent de realizările sale fonetice.

(c) Seriile 12 și 13 din grupul 4 se caracterizează prin unele sufixe și desinențe diferite (/-i-/ față de /-î-/ etc.), dar deosebirile nu pot fi circumscrise fonetic; atît /-î-/, cît și /-i-/ sînt ocurente în condiții fonetice identice: după un radical terminat în /r/, de exemplu, *a coborî*, *a suferi*. Le considerăm deci serii morfologic ireductibile.

(d) În schimb seriile 13 și 14, foarte asemănătoare din punctul de vedere al omonimiilor, pot fi reunite la nivel fonetic: seria 13 caracterizează o parte din verbele în *-i* cu radical terminat în /r/, pe cînd seria 14 se realizează după un radical cu finală vocalică.

(e) Seria 16 se poate reuni cu seria 15: seria 16 caracterizează o parte din verbele în *-i* cu radical terminat în /č/, /ğ/, iar seria 15 unele verbe în *-i* cu radical terminat cu o altă consoană.

(f) Seriile 17, 18, 19 și 20 se delimitează între ele în termeni fonetici:

Seria 18 se realizează atunci cînd radicalul unei categorii de verbe în *-i* se termină în vocală.

Seria 19 — cînd radicalul se termină în /č/ sau /ğ/, seria 20 cînd radicalul se termină în /r/, iar seria 17 în toate celelalte cazuri.

Ca și în cazul verbelor în *-a* repartiția afixelor din diferite serii ne obligă să considerăm diferit sufixele {-í ~ ø-} și {-í ~ ésc-}, {-î́ ~ ø-} și {-î́ ~ ăsc-} și anume: vom continua să considerăm sufixele de prezent {-i ~ ø-} și {-î́ ~ ø-} omonime cu sufixul de infinitiv, de perfect etc., dar considerăm neomonime cu sufixele de infinitiv, de perfect simplu, etc., sufixele de prezent {-í ~ ésc-}, {-î́ ~ ắsc-}.

Deoarece toate verbele caracterizate prin sufixul de prezent {-î́ ~ ắsc-} au radicalul terminat în /r/, finală care nu apare la nici unul din verbele în paradigma cărora apare sufixul {-í ~ -ésc-}, le putem considera alomorfe fonetice ale aceluiași alomorf morfologic.

(g) Ocurența seriilor 21 și 22 se circumscrie fonetic în cadrul verbelor în *-ea*: Seria 22 se realizează după un radical terminat în /č/, seria 23, cînd radicalul are altă finală.

(h) Seriile 23, 24 și 25 se pot de asemenea reuni: Seria 24 se realizează cînd radicalul unor verbe în *-e* se termină într-un grup *muta cum liquida*, seria 25, cînd finala radicalului este /č/ sau /ğ/, iar seria 23, în celelalte cazuri.

(i) În aceleași condiții se reunesc seriile 26, 27 și 28: Seria 27 se realizează cînd radicalul unor verbe în *-e* se termină în /č/ sau /ğ/, seria 28, după radical cu finala /i/, iar seria 26, în celelalte cazuri.

(j) Se delimitează în termeni fonetici ocurența seriilor 29 și 30. Seria 30 este specifică pentru unele verbe în *-e*, cu radical terminat în /č/ sau /ğ/, iar seria 29, pentru celelalte cazuri.

Verbele în *-e* se grupează deci în 3 clase flexionare: ultimele două se deosebesc de prima (seriile 23, 24, 25) prin omonimii diferite, iar între ele prin realizarea morfemului de participiu: SD este = *s* pentru unele, *-t* pentru altele, iar ocurența acestor sufixe nu poate fi delimitată fonetic.

5.3.2. Examinarea diferitelor serii de afixe din punctul de vedere al reducției alomorfelor ne obligă deci să distingem, din pricina particulari-

tăţilor înregistrate la **5.3.2** (b) şi (f), încă două omonimii importante din punct de vedere morfologic :

(a') SB = SC = SD = SE (ex. *a lucra*, *a sublinia* etc.)
(b') SC = S'D = SE (ex. *a hotărî*, *a răpi* etc.).

Dimpotrivă, putem face abstracţie în clasificare de omonimiile derivate, rezultate din combinarea în serie a anumitor alomorfe fonetice : (γ) $dA_3 = dA_3'$ şi (Δ) $dA_\Delta = dA_2$, precum şi de omonimiile (f) şi (g) care caracterizează seriile aberante.

5.4.1. Avînd în vedere omonimiile caracteristice putem grupa verbele caracterizate flexionar prin seriile de afixe 1—30 (şi pe care le considerăm v e r b e r e g u l a t e) în 8 tipuri paradigmatice, cum rezultă din tabelul nr. 3.

Tabelul 3

Omonimii / Tipuri	a	a'	b	b'	c	d	e	α	β	Exemple
A	+							+		a ara, a continua, a apropia, a ploua, a proceda
B		+						+		a lucra, a perpetua, a sublinia
C			+					+		a acoperi, a sui
										a coborî, a doborî
D			+						+	a fugi, a muri
E				+					+	a isprăvi, a hotărî
F					+	+			+	a putea, a vedea, a şedea
G					+		+		+	a începe, a umple, a face
H							+		+	a alege, a prinde
										a rupe, a frige

5.4.2. Aceste 8 tipuri corespund, dacă avem în vedere a l o m o r f e l e m o r f o l o g i c e prin care se realizează diversele omonimii, în 10 clase paradigmatice : Tipurile C şi H se subdivid fiecare în 2 clase.

Aceste clase paradigmatice, pe care le putem numi cu termenul tradiţional de c o n j u g ă r i, sînt :

Conjugarea I — avînd ca afixe caracteristice :
1. SA = SB = SC = S'D = SE : {-á-}
2. SF : {-înd}
3. $dA_3 = dA_6$: {-ă}

Ex. *a ara*, *a apropia* — cf. seriile 1—6.

Conjugarea a II-a avînd ca afixe caracteristice:
1. SB = SC = S'D = SE : {-á-}
2. SA : {-á- ~ -éz-}
3. SF : {-înd}
4. $dA_3 = dA_6$: {-ă}
Ex. *a lucra, a sublinia* — cf. seriile 7—11.

Conjugarea a III-a avînd ca afixe caracteristice:
1. SA = SC = S'D = E : {-í-}
2. SB : {-á-}
3. SF : {-ind}
4. $dA_3 = dA_6$: {-ă}
Ex. *a coborî* — cf. seria 12.

Conjugarea a IV-a avînd ca afixe caracteristice:
1. DA = SC = S'D = SE : {-í-}
2. SB : {-eá-}
3. SF : {-ind}
4. $dA_3 = dA_6$: {-ă}
Ex. *a acoperi, a sui* — cf. seriile 13, 14.

Conjugarea a V-a avînd ca afixe caracteristice:
1. SA = SC = S'D = SE : {-i-}
2. SB : {-eá-}
3. SF : {-ind}
4. $dA_1 = dA_6$: {-e}
Ex. *a sări, a fugi* — cf. seriile 15, 16.

Conjugarea a VI-a avînd ca afixe caracteristice:
1. SC = S'D = SE : {-i-}
2. SA : {-i- ~ -ésc-}
3. SB : {-eá-}
4. SF : {-ind}
5. $dA_1 = dA_6$
Ex. *a isprăvi, a muri* — cf. seriile 17, 18, 19, 20.

Conjugarea a VII-a avînd ca afixe caracteristice:
1. SC = S'D : {-ú-}
2. SB = SE : {-eá}
3. SA : -é-
4. SF : {-înd}
5. $dA_1 = dA_6$
Ex. *a părea, a tăcea* — cf. seriile 21, 22.

Conjugarea a VIII-a avînd ca afixe caracteristice:
1. SC = S'D : {-ú-}
2. SA = SE : {-e-}
3. SB : {-eá-}
4. SF : {-înd}
5. $dA_1 = dA_6$
Ex. *a începe, a umple, a face* — cf. seriile 23, 24, 25.

Conjugarea a IX-a avînd ca afixe caracteristice :

1. SA = SE : {-e-}
2. SB : {-eá-}
3. SC : {-se-}
4. S'D : {-s}
5. SF : {-înd}
6. $dA_1 = dA_6$

Ex. *a prinde, a duce, a scrie* — cf. seriile 26, 27, 28.

Conjugarea a X-a avînd ca afixe caracteristice :

1. SA = SE : {-e-}
2. SB : {-eá-}
3. SC : {-se-}
4. SD : {-t}
5. SF : {-înd}
6. $dA_1 = dA_6$

Ex. *a rupe, a coace* — cf. seriile 29, 30.

5.4.3. Avînd în vedere deci omonimiile relevante și alomorfele morfologice (ireductibile în termeni fonetici) ale diferitelor morfeme verbale, ajungem la 10 conjugări reprezentînd 8 tipuri paradigmatice.

În cazul unei singure clase — conjugarea I — am inclus și unele verbe *(a preceda, a succeda* etc.*)* prezentînd alomorfe lexicale.

Printr-un procedeu similar s-ar putea reuni, în scopuri practice (pentru simplificarea predării flexiunii verbale, de exemplu), conjugările III și IV, dîndu-se lexical, ca excepții, verbale, foarte puțin numeroase, în *-ri (a acoperi, a suferi* etc.*)* și în *-rî (a coborî, a doborî)* cu flexiune de tip C, precum și conjugările IX și X, indicîndu-se în același mod verbele, destul de puține, care, ca *a rupe, a frînge* etc., prezintă *-t* cu sufix de participiu.

5.5.0. Clasificarea astfel obținută diferă atît de clasificarea tradițională în 4 conjugări, cît și de clasificările efectuate de Alf Lombard (care, în *Le verbe roumain*, stabilește 6 clase de verbe, grupînd separat verbele în *-a* (ez) și în *-i* (*-î*), (*-esc*)) și de acad. Gr. Moisil (care distinge, sub aspectul flectivelor, 5 clase de verbe dintre care clasa verbelor în A se subîmparte în 6 grupe, clasa verbelor în I în 5 grupe, a verbelor în Î în 2 grupe, ajungîndu-se astfel la 15 tipuri de flexiune).

5.5.1. Rezultatele diferite obținute de acad. Gr. Moisil se explică prin faptul că domnia-sa a avut în vedere flectivele considerate global, sub forma lor grafică, pe cînd prezenta clasificare are ca punct de plecare diferitele *afixe* rezultate din analiza flectivelor considerate sub aspectul componenței lor fonetice.

5.5.2. Diferențele față de clasificările menționate în 4 și 6 conjugări se explică, în primul rînd, prin extinderea bazei de clasificare : clasificarea în 4 conjugări are în vedere un singur sufix — cel de infinitiv, iar la clasificarea în 6 conjugări se ajunge ținînd seama nu numai

de sufixul de infinitiv, ci şi de cel de prezent [35]. Introducerea printre criteriile clasificării a acestui din urmă sufix este, cum am văzut, deplin îndreptăţită de repartiţia sufixelor de prezent, dar nu este suficientă pentru a acoperi toată varietatea morfologică a verbului românesc. De aceea clasificarea propusă are în vedere t o a t e afixele r e l e v a n t e.

5.5.3. Prin extinderea bazei de clasificare la întreaga paradigmă şi prin rezultatele la care ajunge, clasificarea noastră se apropie de cea propusă de romănistul ceh Jiři Felix, care, în studiul său, *Classification des verbes roumains* [36], distinge 12 clase de verbe.

Clasele stabilite de cele două clasificări coincid în mare. Deosebirile se explică prin modul de lucru : pe cînd clasificarea propusă de noi are în vedere *omonimiile specifice* şi afixele la nivelul *alomorfelor morfologice*, lingvistul ceh porneşte de la afixele concrete ca atare şi adaugă un criteriu de natură diferită : n u m ă r u l radicalelor verbelor [37], criteriu care nu intervine decît în clasarea verbelor în *-e*.

Ca urmare, verbele în *-a*, care în clasificarea noastră se repartizează în 2 clase *(a aduna, a forma)* sînt grupate în studiul discutat în 3 clase (tip *a aduna, a forma* şi *a apropia*) rămînînd necuprinse în clasificare verbele de tipul *a preceda* şi *a ploua*, care prezintă omonimia *plouă* = *să plouă* (deci *-ă* = *-ă* şi nu *-e* = *-e*, ca *apropie* = *să apropie*). Verbele în *-i* şi *-î* (deci de conjugarea a IV-a în clasificarea tradiţională) sînt grupate în 6 clase (în clasificarea noastră 5).

În schimb, verbele în *-e* sînt repartizate numai în 2 clase (tip *a cere* şi *a merge*) reunindu-se într-o singură clasă, a VI-a, verbele cu sufix de participiu *-s* şi *-t*, în virtutea faptului că sînt considerate verbe cu două radicale [38], şi adăugîndu-se ca excepţie, la clasa a V-a verbul *a umple.*

5.5.4. Dacă raportăm clasificarea obţinută în această cercetare la clasificarea curentă şi tradiţională a verbelor româneşti în 4 conjugări, constatăm :

Am scindat în virtutea sufixului de prezent verbele în *-a* în două conjugări (I şi II).

Verbele conjugării a IV-a, în *-i* şi *-î*, se repartizează în mai multe grupe avînd în vedere sufixele şi desinenţele : verbele în *-î* se încadrează, o parte, cele cu sufix de prezent {*-î-* ∼ -ø-}, în conjugarea a III-a şi o altă parte în conjugarea a VI-a, iar verbele în *-i*, pe baza desinenţelor diferite, se repartizează în conjugarea a IV-a, a V-a şi a VI-a. Conjugarea a VI-a cuprinde deci atît verbe în *-i*, cît şi verbe în *-î*. Verbele în *-e*, avînd în vedere structura formelor de participiu şi de perfect simplu, se repartizează în trei clase : conjugarea a VIII-a, a IX-a şi a X-a.

Neschimbată rămîne la prima vedere situaţia verbelor în *-ea* (care reprezintă, în clasificarea propusă, conjugarea a VII-a) : Verbele în *-ea*

[35] În ansamblul său clasificarea cunoscutului romanist suedez are în vedere, pe lîngă afixele menţionate, vocalismul, consonantismul şi accentuarea radicalului — vezi : Alf Lombard, *Morfologia verbului românesc*, în SCL IX, 1957, nr. 1, p. 7—16.

[36] Apărut în *Philologica Pragensia* VII, 1964, 3, p. 291—299.

[37] *Loc. cit.*, p. 295.

[38] S-ar părea că autorul consideră verbe cu radicale diferite numai unele din verbele al căror radical variază sub aspectul n u m ă r u l u i de elemente fonice componente.

reprezintă o categorie omogenă morfologic în măsura în care facem abstracţie de verbul *a mînea*, element lexical arhaic şi care se deosebeşte de celelalte verbe în *-ea* printr-un sufix de perfect simplu /-se/. Această caracteristică obligă la desprinderea verbului *a mînea* din conjugarea a VII-a : verbul *a mînea* reprezintă încă un caz de paradigmă aberantă, hibridă din punctul de vedere al limbii actuale.

5.6.1. Repartizarea verbelor cu un anumit sufix de infinitiv în clase morfologice distincte duce la concluzia că pentru caracterizarea morfologică a unui verb nu este suficientă indicarea formei de infinitiv (cum se procedează în mod curent în dicţionare).

Posibilitatea de a reface în întregime paradigma unui verb regulat presupune unele informaţii suplimentare. Acest supliment de informaţie poate fi reprezentat prin indicarea tipului morfologic, deci a conjugării (de exemplu : *a ara*$_{I}$, *a lucra*$_{II}$, *a coborî*$_{III}$ etc.) sau prin indicarea (cum se procedează în dicţionarele şi în gramaticile limbii latine) unor forme care conţin afixele specifice. Cum deosebirile cele mai multe decurg din diversitatea flectivelor de prezent şi participiu, e firesc să se indice, alături de infinitiv, participiul şi una din formele de prezent indicativ. Avînd în vedere existenţa paradigmelor defective unipersonale e de preferat să alegem forma de persoana a III-a singular, realizată de cvasi-totalitatea verbelor. De altfel, cu această formă apar desinenţele morfologice specifice. La aceste trei forme trebuie adăugată a patra, în cazul verbelor care au, ca *a veni* de exemplu, o formă neregulată de pers. a II-a sg. imperativ — deci : *a veni*, *vin*, *venit*, *vino*.

Simplificînd, s-ar putea reduce forma de participiu la toate verbele la care există o relaţie biunivocă între infinitiv şi participiu — infinitiv şi prezent, deci : *a veni*, *vin*, *vino*, dar *a rupe*, *rupt*, de exemplu.

5.6.2. Aceste indicaţii referitoare la afixele prin care se realizează flexiunea trebuie completate prin indicarea variaţiilor radicalului [39], cum procedează Alf Lombard [40].

Martie 1965

Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Ed. Quinet, 7

BIBLIOGRAFIE

F. B. AGARD, *Structural Sketch of Rumanian*, în *Language*, 1958, vol. 34, nr. 3 (*Supplement*).

J. FELIX, *Classification des verbes roumains*, în *Philologica Pragensia* VII, 1964, nr. 3, p. 291–299.

Gramatica limbii române, Academia Republicii Populare Române, ed. a II-a, Bucureşti, 1964, vol. I.

Acad. AL. GRAUR, *Note asupra persoanei a II-a sg. a imperativului în româneşte*, în SCL XII, 1961, p. 159–161.

[39] Variaţiile radicalului în sistemul flexionar românesc au fost descrise în SCL XV, 1964, 2, 4 şi 5.

[40] Cf. *Le verbe roumain*, Lund, 1954 şi *Morfologia verbului românesc*, în SCL IX, 1957, 1, p. 7–16.

VALERIA GUŢU-ROMALO, *Forme verbale compuse*, în SCL XI, 1960, 2, p. 191–197.
Acad. I. IORDAN, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956.
ALF LOMBARD, *Le verbe roumain*, Lund, 1954.
ALF LOMBARD, *Morfologia verbului românesc*, în SCL IX, 1957, 1, p. 7–16.
Acad. GR. MOISIL, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română*, în SCL XI, 1960, 1, p. 7–25.
I. PĂTRUŢ, *Despre structura şi clasificarea verbelor româneşti*, în CL VI, 1961, 2.

RAPORTURI ÎNTRE MORFEME *

DE

MARIA MANOLIU

Este meritul lingvisticii structurale de a fi descoperit în cadrul unităţilor minimale semnificative şi alte relaţii decît cele cuprinse în sfera mult discutatei opoziţii lexical ~ gramatical.

Glosematicienii, de pildă, au remarcat existenţa relaţiilor de tip funcţie (determinare, combinare), a celor de tip *şi... şi*, *sau... sau*. Plerematemele (unităţile minimale — semn din planul conţinutului) se împart în c e n t r a l e sau m a r g i n a l e, după cum pot sau nu să apară singure în lanţ (vorbire), în m o r f e m e sau p l e r e m e, după cum contractează sau nu recţiune heterosintagmatică, e x t e n s e sau i n t e n s e, după cum intră sau nu în raporturi de determinare heteronexuală [1].

Descriptiviştii se ocupă în special de aspectele poziţionale realizate în cadrul axei sintagmatice. Astfel, poziţia unui morfem faţă de alte morfeme constituie criteriul de divizare a lor în : (1) *aditive* „care se adaugă" *(copil + -iţă)*; (2) *replacive* „care se înlocuiesc" *(ă* din *casă* faţă de *e* din *case)*; (3) *additive-replacive*; (4) *substractive* „care se scad" (t se scade din *petit(e)* pentru a forma masculinul *peti(t)*)[2]. După poziţia părţilor lor, morfemele se împart în continue (la Harris „contiguous phonemic sequence" [3]) şi discontinue (la Harris, „non contiguous phonemic sequence" [4]) [5].

Între anumite categorii de pleremateme din descrierea glosematică şi unele clase de morfeme din descrierea distribuţională se stabilesc cîteva corespondenţe deosebit de interesante. Rezultatele identice ale unor

---

* Versiunea în limba franceză a articolului a apărut în RRL IX, 1964, 5, p. 521.

[1] L. Hjelmslev, *Essai d'une théorie des morphèmes*, în TCLC XII 1959, p. 150 şi urm.

[2] E. Nida, *The identification of morphemes*, în „Language " XXIV, p. 414–415.

[3] *Methods in structural linguistics*, Chicago, 1960, § 12.3.1.

[4] *Ibidem*, § 12.3.2.

[5] În cercetarea aspectelor poziţionale de distribuţie, Solomon Marcus foloseşte noţiunile raport de congruenţă, de dominare (vezi *Lingvistica matematică*, Bucureşti, 1963).

analize efectuate după criterii deosebite descoperă anumite raporturi de echivalență între principiile lor metodologice și totodată relevă importanța pe care o au în limbă grupurile de morfeme în discuție și tipul respectiv de relații.

Este cazul relațiilor obligatorii sintagmatice care apar în glosematică sub forma selecției, iar în analiza distribuțională ca *interdependențe*, *dependențe parțiale*.

În teoria lui L. Hjelmslev, proprietatea de a contracta selecții heterosintagmatice desparte *morfemele* (genul, numărul, cazul, determinarea, timpul, modul, persoana, diateza, comparația) de *plereme*. Zellig S. Harris detașează din grupul morfemelor discontinui un grup special sub numele de *partially dependent non-contiguous sequences* format din morfemele care intră în acord (morfemul de număr al substantivului și cel al adjectivului, de pildă, sînt considerate părți ale unui singur morfem discontinuu).

Grupa morfemelor (opuse pleremelor) cît și cea a morfemelor discontinue-parțial-dependente se regăsesc în mulțimea morfemelor gramaticale din descrierea semantică-substanțialistă.

Opoziția *additive/replacive* ne evocă prin însuși numele termenilor ei raportul de concatenație (axa sintagmatică — lanțul lui L. Hjelmslev) și cel de substituție (axa paradigmatică, sistemul).

Datorită importanței și gradului lor de generalitate ridicat (ele se regăsesc la toate nivelele de unități lingvistice), raporturile funcționale au fost mai mult discutate în literatura lingvistică structurală [6] și de aceea nu ne vom opri aici asupra lor.

1. *Raporturi de poziție*. Diviziunea, larg întîlnită în descrierile distributive, în morfeme *segmentale* (compuse din succesiuni de sunete-foneme) și *suprasegmentale* (formate din accent, intonație, context, trăsătură distinctivă fonică, ordine) ne pare destul de ciudată. Intonația, accentul și cu atît mai puțin trăsăturile distinctive, nu apar în vorbire ca elemente așezate *deasupra sunetelor*, ci concomitent cu ele. Se prea poate ca diviziunea aceasta să se datoreze viziunii grafice (spațiale) a descriptiviștilor (care operează cu un *corpus of dates*, format din liste de enunțuri, *utterances*) și faptului că în analiza planului morfematic domină ideea morfemului conceput *linear* ca o secvență fonică independentă.

Pare mai normal ca într-o analiză a raporturilor poziționale dintre morfeme să se țină seama în primul rînd de desfășurarea lor în timp — coordonată implicată de modalitatea fundamentală a realizării acestora în vorbire (mesaj) — și nu de aspectul spațial-grafic.

Din acest punct de vedere raporturile dintre morfeme se împart, în mare, în : (a) *simultaneități*, dacă secvențele lor temporale de realizare coincid — cel puțin parțial, — și (b) *succesiuni*, dacă secvențele temporale în care se pronunță morfemele respective sînt net distincte.

---

[6] Vezi și tipurile de relații discutate de B. Trnka : *indetermination*~*determination* ; *coordination* ~ *subordination*, *integration* ~ *contrastiveness*, *compatibility* ~ *incompatibility*. *On the morphological classification of Words*, în „Lingua", 1962, 1, p. 423 și urm.

Morfemele formate dintr-unul sau mai multe sunete apar de obicei unul după altul, intră în raport de succesiune (de pildă rom. *copiliță* este format din /copil/ „copil" + /iț(ă)/ „morfem diminutival"; sp. *claramente* este format din /clara/ + /mente/ „sufix adverbial" etc.).

Intonația, accentul, trăsătura distinctivă se realizează simultan (integral sau parțial) cu un morfem compus dintr-unul sau mai multe sunete. Astfel, în română „pluralul" se poate exprima prin muierea sau africatizarea consoanei finale (de ex. *plop*, „singular", *plop'*, „plural"; *lat* ~ *lats* (scris *lați*). În franceză diferența dintre viitor indicativ și condițional prezent constă — la pers. I, de pildă, — în gradul de deschidere al vocalei finale *(je chanterai*, cu *ẹ* ~ *je chanterais*, cu *ę)*. Gradul de deschidere, semiocluziunea, muierea consoanei, se pronunță simultan cu celelalte trăsături care compun fonemul respectiv, dar care fac parte dintr-un alt morfem. În limbile romanice, în special în franceză și în română, se întîlnesc adesea morfeme formate dintr-una sau mai multe trăsături distinctive (în număr mai mic decît numărul total necesar producerii unui sunet) și/sau dintr-unul sau mai multe foneme-sunete.

De pildă, în fr. *bon* [bõ] ~ *bonne* [bon], *paysan* [peizã] ~ *paysanne* [peizan], formantul masculinului este {nazalitatea} iar al femininului /oralitate + *n*/. În fr. *bref* ~ *brève* [brev] masculinul are formantul /{închis} + {surd}/, iar femininul are formantul /{deschis} + {sonor}/.

Notă. Segmentarea morfematică efectuată la nivelul trăsăturilor de fonem — și nu al fonemelor — se justifică în cazul în care unul dintre morfeme păstrează cel puțin o trăsătură din fonemul A, în timp ce restul trăsăturilor aceluiași fonem se grupează în corpul altui morfem. Descrierea formanților (expresia morfemelor) prin trăsături de fonem devine cu adevărat avantajoasă în cazul în care schimbarea de semnificație corespunde schimbării unei singure trăsături fonice (este cazul, de pildă, al morfemelor de plural din limba română și a unora dintre morfemele de gen din franceză). În plus, o astfel de descriere reduce considerabil numărul omonimiilor din grupa morfemelor-radical. De pildă, într-o segmentare care se oprește la nivelul fonemelor, morfemele „a ploua" și „plop" au același formant /plo/ (comp. *ploua-ploaie*; *plop-plop'*); dacă descrierea se face în termenii trăsăturilor distinctive, omonimia dispare: „plop" are formantul /plo + {consoană, oclusiune, bilabialitate, non-sonoritate} /, iar *ploaie, ploua* au ca radical comun /plo/ sau /plo + {vocală sau semivocală}/.

Contextul, ca indice diferențiativ de semnificație, se realizează concomitent cu morfemele care se îmbină. De exemplu, în enunțul: *Cantar de mio Cid*, *cantar* este nume „cîntec", în timp ce în enunțul *voy cantar*, *cantar* este verb „(a) cînta". Semnificația „nume" sau „verb" apare după ce s-a desfășurat tot enunțul, în orice caz, un enunț mai mare decît morfemul *cantar*, dar care îl include pe acesta din urmă. Ordinea cuvintelor, folosită ca mijloc de a diferenția semnificațiile, se realizează de asemenea simultan cu alte morfeme (segmentale) (cf. fr. *une* seule *femme*, sp. *una sola mujer*, rom. *o singură femeie* cu fr. *une femme seule*, sp. *una mujer sola*, rom. *o femeie singură*- izolată).

În română, diferența dintre semnificațiile „mai" (lună, nume) și „mai" adverb, se exprimă prin secvența /m + a + i/ cît și prin poziția acesteia în enunț (comp. *A mai venit luna* și *A venit luna mai*. Ordinea
a M b c a b c M

a M b c corespunde semnificației „adverb", ordinea abcM corespunde semnificației „nume".

2. Raporturile temporale dintre morfeme pot fi descrise mai nuanțat cu ajutorul unor relații din teoria mulțimilor.

(a) *Coincidență* (incluziune reciprocă) = raportul dintre două morfeme A și B, ale căror secvențe temporale coincid integral (de exemplu, relația între morfemul pronominal *tu* și intonația interogativă : *Tu?*; fr. *(il)* e*(st)* și accentul dinamic etc. ...).

(b) *Includere*, raportul dintre două morfeme A și B în cazul în care secvența temporală de realizare a lui B este inclusă în secvența temporală a lui A, dar nu și invers. De pildă, în cuvîntul fr. *bref*, *brève*, se grupează două morfeme.

A „scurt" = /*br* + {vocală, anterioară, nelabială, medie} + {consoană, fricativă, labio-dentală}/, și
B „masculin" = /{închisă} + {non-sonoră}/ sau
C „feminin" = /{deschisă} + {sonoră}/.

(c) *Echipolență*, raportul dintre două morfeme A și B, în cazul în care secvența temporală de realizare a lui A cuprinde o parte din secvența temporală a lui B și invers. Este cazul raportului dintre morfemele care se combină pentru a produce forma fr. *bon*, *bonne*, în care

A „bun" = /*b* + {vocală posterioară medie}/.
B „feminin" = /{oralitate} + *n*/
opus lui C „masculin" = /{nazalitate}/.

(d) *Disjuncție*, raportul dintre două morfeme A și B în cazul în care timpul secvenței A nu coincide de loc cu timpul secvenței B : ex. /copil/ + /iț(ă)/, sp. /buen/ + /o/.

Raporturile de simultaneitate se realizează așadar ca : echipolențe, incluziuni sau coincidențe, niciodată ca disjuncții; raporturile de succesiune se realizează totdeauna ca disjuncții.

3. Raporturile temporale descrise mai sus (echipolență, incluziune, coincidență, disjuncție) se prezintă sub mai multe forme, în funcție de poziția în timp a p ă r ț i l o r m o r f e m e l o r.

Atît morfemele care intră în raport de succesiune cît și cele care intră în raport de simultaneitate pot fi *discontinue* sau *continue*[7] (vezi § ø).

În cadrul unei secvențe formate numai din două unități morfematice sînt posibile următoarele îmbinări :

(a) morfem continuu + morfem continuu
(b) morfem continuu + morfem discontinuu
(c) morfem discontinuu + morfem discontinuu.

---

[7] Intonația, accentul, trăsătura distinctivă pot forma morfeme continue; trăsăturile de foneme se pot distribui și discontinuu.

3.1. *Continuu + Continuu.* Îmbinarea a două morfeme continue A şi B se realizează în cadrul succesiunii (disjuncţiei) numai ca *alăturare* — timpul secvenţei B urmează după timpul secvenţei A (de ex. rom. /copil/ + + /iţă/; sp. /buen/ + /o/etc.).

Două morfeme simultane continue se pot îmbina în mai multe feluri: (a) coincidenţă totală (vezi fig. 1): $TA \subset TB$, $TB \subset TA$[8].

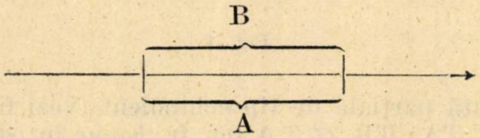

Fig. 1

(b) Coincidenţă parţială, includere, — $TA \not\subset TB$, $TB \subset TA$ — : (α) finală (vezi fig. 2): $TA_1 \not\subset TB$; $TA_2 \subset TB$; $TB \subset TA_2$

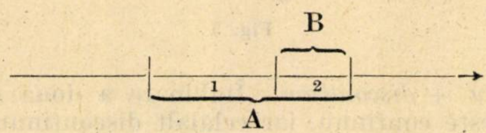

Fig. 2

De exemplu, fr. (je) *chanterais* comparat cu *chanterai* poate fi descompus în:

A = chanter + {vocală} „a cînta"

B = {medie, deschisă, anterioară, nelabială} = „pers. I" + „condiţional prezent".

β) Coincidenţă iniţială (vezi fig. 3): $TA_1 \subset TB$; $TA_2 \not\subset TB$; $TB \subset TA$.

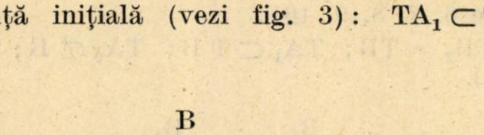

Fig. 3

[8] T = timpul de pronunţare; semnul ⊂ se citeşte *este inclus*.

γ) Coincidenţa medială (vezi fig. 4) : TA_1 şi $TA_3 \not\subset TB$; $TA_2 \subset TB$; $TB \subset TA$ (comp. engl. *set* [sɪt] ~ *sat* [sɛt], unde gradul de deschidere al vocalei *i* ~ *e* realizează opoziţia între „prezent" şi „trecut").

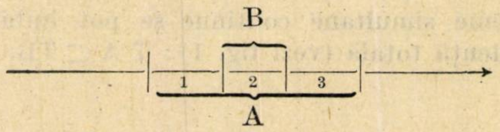

Fig. 4

(c) Coincidenţă parţială de tip echipolent (vezi fig. 5) : $TA_1 \not\subset TB$; $TA_2 \subset TB$; $TB_1 \subset TA$; $TB_2 \not\subset TA$ (cf. fr. *bonne* în care, $A=A_1 : b+A_2$: {vocală, medie, posterioară} iar $B = B_1$: {oralitate} + B_2 : *n*.

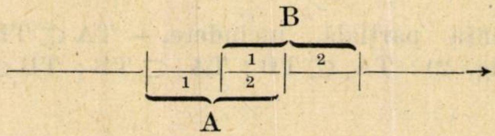

Fig. 5

3.2. *Continuu + discontinuu.* Îmbinare a două morfeme succesive dintre care unul este continuu, iar celălalt discontinuu se realizează sub forma *intercalării* — timpul secvenţei B taie în două timpul secvenţei A. Este cazul raportului dintre aşa-zisele morfeme formate din „*staggared phonemes*" [9] şi „*broken sequence*" [9], secvenţe tăiate, sfărîmate.

În limbile romanice cazurile de acest gen sînt extrem de rare (cf. rom. *aceasta* şi *acesta*, unde /a/, morfem de feminin, intersectează morfemul demonstrativ de apropiere /ace. . . (s)ta/).

Din punct de vedere teoretic se pot stabili în cadrul simultaneităţii următoarele forme de îmbinare a unui morfem continuu cu unul discontinuu (vezi figurile 6, 7, 8, 9, 10) :

(a) $TB_1 + TB_2 = TB$; $TA_1 \subset TB$; $TA_2 \not\subset B$; $TA_3 \subset TB$; $TB_{1,2} \subset TA$ (vezi fig. 6).

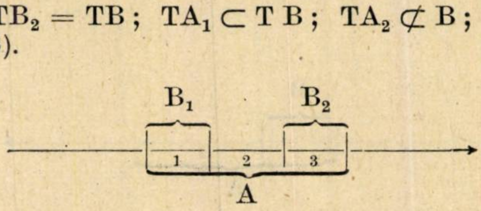

Fig. 6

[9] Zellig S. Harris, *op. cit.*, § 12.3.2.1. şi 12.3.2.2. Segmentarea efectuată la nivelul trăsăturilor distinctive nu ne mai permite să considerăm secvenţele engl. *set*, *sat* ca fiind formate din cîte o secvenţă „intercalată" şi dintr-una „sfărîmată" (vezi paragraful precedent — γ).

(b) $TA_{1,3} \subset TB$; $T_{2,4} \subset TB$; $TB_{1,2} \subset TA$ (vezi fig. 7)

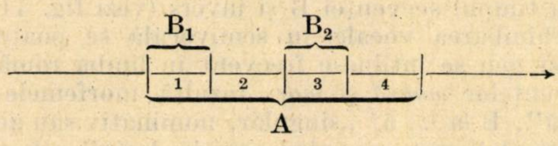

Fig. 7

(c) $TA_{1,3,5} \not\subset TB$; $TB_{1,2} \subset TA$; $TA_{2,4} \subset TB$ (vezi fig. 8).

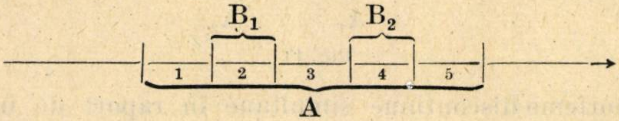

Fig. 8

Caracterul în mod obişnuit continuu al fluxului sonor impune anumite limite posibilităţilor de combinare a două morfeme în cazul în care acestea şi numai acestea compun enunţul.

Dacă cele două morfeme se află în raport de echipolenţă, una din părţile morfemului discontinuu succede sau precede în mod obligatoriu morfemul continuu (vezi fig. 9, 10) [10]:

(d) $B_1 + B_2 = B$; $TA_{1,3} \not\subset TB$; $TA_2 \subset TB$; $TB_1 \subset TA$; $TB_2 \not\subset TA$

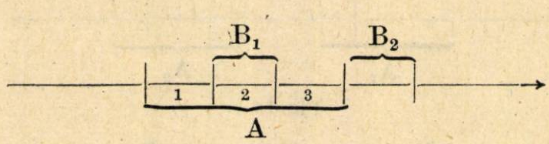

Fig. 9

(e) $TA_{1,3} \not\subset TB$; $TA_2 \subset TB$; $TB_1 \not\subset TA$; $TB_2 \subset TA$

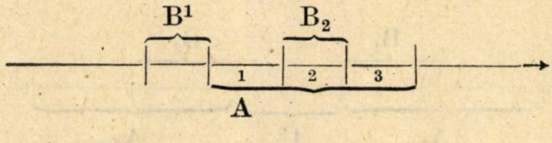

Fig. 10

[10] A se vedea mai departe şi cazurile de limitare a posibilităţilor combinatorii în cadrul unirii a două morfeme discontinue — § 3.3.

3.3. *Discontinuu + discontinuu*. Îmbinarea a două morfeme discontinue are în cadrul succesiunii forma *întrepătrunderii* : timpul secvenţei A se întretaie cu timpul secvenţei B şi invers (vezi fig. 11). Dacă se face abstracţie de schimbarea vocalei în semivocală se poate spune că raporturile de acest gen se întîlnesc frecvent în limba română. Astfel, din compararea secvenţelor *moară* şi *mori* rezultă morfemele discontinue A /mo. . .r/ „moară", B /a. . . ă/ „singular, nominativ sau acuzativ" ; /ø...i/ „plural toate cazurile" sau „singular genitiv-dativ" (cf. şi *folositoare* = =/folosito. . . r/ + /a. . . e/ ; *noastre* = /no. . . tr/ + /as. . . e/etc. . . .) [11].

$$\begin{cases} A_1 + A_2 = A \\ B_1 + B_2 = B \end{cases}$$

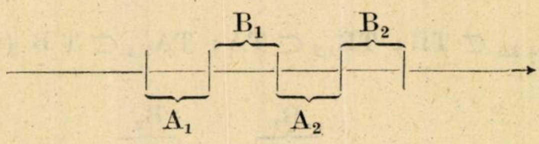

Fig. 11

Două morfeme discontinue simultane în raport de includere sau coincidenţă (totală) pot să producă un enunţ marcat numai dacă numărul morfemelor din enunţ este mai mare decît doi (a se compara figurile 12, 13, 14, 15, 16).

$$\begin{cases} A_1 + A_2 = A \\ B_1 + B_2 = B \end{cases}$$

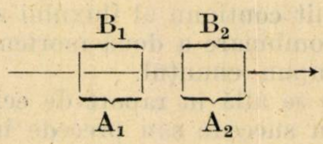

Fig. 12

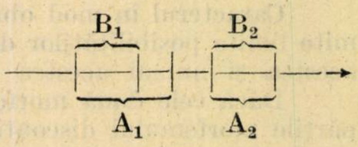

Fig. 13

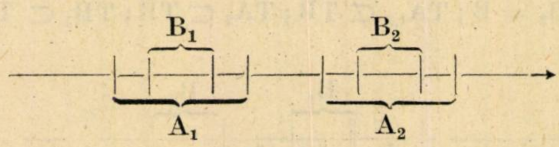

Fig. 14

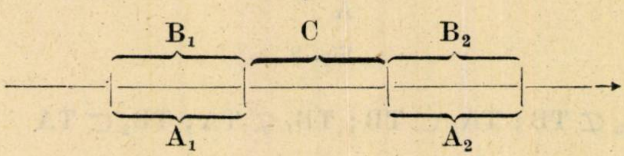

Fig. 15

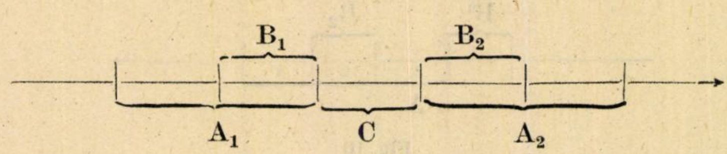

Fig. 16

[11] Dacă se ţine seama de schimbarea *o* > *w*, atunci îmbinarea dintre aceste morfeme este de tipul descris prin figura nr. 17.

Cazurile descrise prin figurile 12, 13, 14 se pot realiza numai dacă are loc o întrerupere a continuității în vorbire. În cadrul aceluiași cuvînt o asemenea întrerupere este un accident și nu produce morfeme discontinue, analizabile ca atare. Dacă secvența luată în considerație depășește cadrul cuvîntului, părțile morfemelor discontinue fac parte — în mod necesar — din categoria morfemelor gramaticale (vezi raportul heterosintagmatic, proprietate a morfemelor gramaticale și numai gramaticale — § ø), presupun, așadar, apariția în lanț a pleremelor, cel puțin a două plereme (morfeme lexicale).

În schimb, raportul de echipolență se poate realiza, teoretic vorbind, între două morfeme discontinue simultane chiar dacă enunțul este format numai din două unități morfematice (vezi de pildă, fig. 17).

$A' + A'' = A$ (un singur morfem)
$B' + B'' = B$ („ „ „)

$TB_{2,3} \not\subset TA$
$TB_1 \subset TA$
$TA_{1,3} \not\subset TB$
$TA_2 \subset TB$

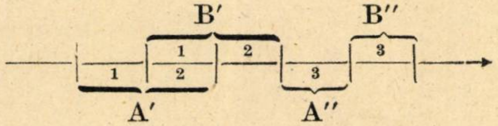

Fig. 17[12]

Iunie 1964

Facultatea de limbă și literatură română
București, Ed. Quinet 7

[12] A se vedea nota 11.

DELIMITAREA CLASEI NUMERALULUI *

DE

SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU

0. Ne propunem reexaminarea conceptului tradiţional [1] de numeral în lumina metodelor lingvisticii structurale.

În acest scop vom încerca : a) să delimităm precis inventarul clasei de cuvinte numeral şi b) să stabilim dacă există un criteriu distributiv care să justifice separarea clasei numeral de celelalte clase de cuvinte cu ocurenţa limitată la grupul nominal [2] (substantiv, adjectiv, pronume) [3].

1.0. Gramatica tradiţională distinge următoarele subclase de numeral : a) cardinal, b) colectiv, c) fracţionar, d) multiplicativ, e) distributiv, f) adverbial, g) ordinal.

Oricît de sumară, o comparaţie a acestora evidenţiază faptul că membrii subclaselor b) — g) au ca element component comun membrii subclasei a). În cadrul numeralelor fracţionare distingem secvenţe ca *doi*, *trei*, *opt* etc. şi secvenţa *-ime*. Numeralele multiplicative sînt compuse din numeralul cardinal + secvenţa independentă *(în... it)*. Numeralele colective distributive şi adverbiale reprezintă sintagme din care pot fi

---

* Versiunea în limba franceză a acestui articol a apărut în RRL IX, 1964, 5, p. 503 — 512.

[1] În legătură cu conceptul tradiţional de numeral, vezi Al. Rosetti — J. Byck, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, Bucureşti, 1945, p. 64—68 ; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 355—368 ; Luiza Seche, *În jurul categoriei numeralului*, LR IX, 1960, 3, p. 63—70 ; El. Carabulea, *Despre categoria numeralului*, SCL XI, 1960, 3, p. 417 — 421 ; *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1963, ed. a II-a revăzută şi adăugită, vol. I, p. 181—201.

[2] Presupunem definită propoziţia şi degajat grupul nominal (a cărui natură de subiect sau obiect nu ne preocupă) de grupul verbal.

[3] Pentru definirea distribuţională a substantivului, adjectivului, pronumelui, vezi : P. Diaconescu, *Numărul şi genul substantivului românesc. Analiză contextuală*, în SCL XV, 1964, 3, p. 295 şi urm. ; M. Manoliu, *Asupra claselor pronominale din limba română contemporană*, SCL XV, 1964, 2, p. 181 — 194 ; T. Pavel, Capitolul *Adjectivul* din *Gramatica structurală a limbii române*, în curs de elaborare (colectivul de lingvistică structurală al Centrului de cercetări fonetice şi dialectale).

izolate ca elemente independente — prin proba comutării cu zero sau cu alt element — secvenţele morfematice [*toţi*], *tus-*, *cîte(şi)*, *ori* şi numeralul cardinal. În sfîrşit, după cum arată M. Manoliu [4], numeralul ordinal este compus din segmentele *(a... a)*, *(l... le)*, *(zero)*, *(numeralul cardinal)*, în care *(a... a)* reprezintă morfemul ordinii, iar opoziţia *(l... le)*/*(zero)* marchează opoziţia masculin/feminin.

Cu excepţia numeralului ordinal, toate celelalte subclase conţin, alături de numeralul cardinal, un morfem independent [5]. Morfemul discontinuu *(a... a)* se combină exclusiv cu numeralul cardinal.

1.1. Subclasele b) — f) se orientează către alte părţi de vorbire [6]. Numeralele fracţionare se caracterizează prin distribuţia substantivală, apărînd în contextele lingvistice ale acestei clase $\# D_a + \ldots \#$ şi $\# \ldots + D_b \#$ (în care $\#$ = pauză de cuvînt, D_a = *acest*, *aceşti*, *această*, *aceste*, *acestui*, *acestei*, *acestor*, D_b = *meu*, *mea*, *mei*, *mele*, *fiecăruia*, *copilului*, *femeii)*. Ex. : *această optime*, *acestei optimi*, *aceste optimi*, *acestor optimi*, *optimea fiecăruia*, *optimea suprafeţei* etc. Numeralele multiplicative au o distribuţie identică cu participiile trecute ale unor verbe eventive de tipul *înroşit*, *înălbit*, *îmbogăţit*. Numeralele distributive şi adverbiale, ca şi sintagmele *întîia dată*, *a doua oară* etc. constituie construcţii cu distribuţie adverbială (ex. : *mănîncă de cinci ori*/ *mănîncă mereu*; *mănîncă a patra oară*/ *mănîncă iar*; *lucrează cîte doi*/ *lucrează astfel*) etc. În cazul numeralelor colective, nu este vorba de o construcţie — ci de un grup nominal cu centru şi modificator (*toţi* = centru, *trei* = modificator).

Nu se încadrează în contextele diagnostice ale altor părţi de vorbire numeralul cardinal şi numeralul ordinal.

1.2. Facem abstracţie de utilizarea metalingvistică matematică, a numeralelor cardinale — încadrabile în acest caz în clasa I de substantive definite de P. Diaconescu prin contextele $\#$ *acest* — $\#$, $\#$ *acestui* — $\#$, $\#$ *aceşti* — $\#$, $\#$ *acestor* — $\#$ *(acest şase*, *acestui şase*, *aceşti şase*, *acestor şase)* — precum şi de metonimiile sau metaforele de tipul *doi(uri)* „notă de doi" *opt(uri)* „figură realizabilă cu bicicleta, motocicleta, patinele : *merge în opturi*, *face opturi*, care se comportă la fel cu substantivele din categoria a III-a a aceleiaşi clasificări (context : $\#$ *acest* — $\#$, $\#$ *acestui* — $\#$, $\#$ *aceste* — $\#$, $\#$ *acestor* — $\#$).

Că în aceste cazuri *şase*, *doi*, *trei (o sută)* funcţionează ca substantive o dovedeşte faptul că pot fi declinate *(doi*, *unui doi*; *nişte doiuri*, *unor doiuri* etc.*)*, admit determinarea *(doiul*, *treiului*, *suta*, *sutei)*, admit numărul comun *(un doi*, *nişte doiuri)*. Or, toate aceste trăsături sînt

[4] M. Manoliu, *Articolul posesiv în româna contemporană (Asupra variantelor pronominale legate de limbile romanice)*, în SCL XV, 1964, 1, p. 69—76.

[5] După cum se vede, nu am luat în considerare substantive ca *duzină*, *sfert*, *jumătate*, pronume sau adjective ca : *primul*, *ultimul*, *întîiul*, *care*, chiar dacă — semantic (şi acest fapt are implicaţii uneori în sintaxă permiţînd coordonări de tipul *primul* şi *al doilea*) se raliază clasei numeral, au o distribuţie şi o structură morfematică net distincte.

[6] Vezi Al. Rosetti — J. Byck, *op. cit.*, p. 64 : „*Numeralul nu constituie o categorie în sine*, **întrucît e vorba de adjective, pronume, substantive sau adverbe** (sublinierea noastră).

incompatibile cu numeralul care este indeclinabil — pe plan morfologic — *(doi, a doi, la doi, doi)*, nu admite determinarea și nu cunoaște decît numărul singular *(unu, un, o)* sau plural *(doi, cinci)*, niciodată numărul comun [7].

1.2.1. În sfîrșit, *unul (una, unii, unele)* sugerează — alături de altul *(alta, alții, altele)* și într-o oarecare măsură de *primul (prima, primii, primele)*, *ultimul (ultima, ultimii, ultimele)* — apartenența la o clasă specială — de natură pronominală — în care diferența dintre centru și modificator este marcată prin prezența sau absența lui *-ul (altul — alt om, unul — un om, ultim — ultim legămînt* dar și *ultimul legămînt* etc.).

1.3. Întrucît numeralul ordinal = numeralul cardinal + morfemul discontinuu *(a... a)*, considerăm mai simplă interpretarea lor nu ca două subclase distincte ci ca două forme flexionare (exprimînd sau nu categoria de ordine) ale aceleiași clase — *numeral*.

2.0. Pentru degajarea inventarului specific clasei numeral devine deci suficientă examinarea inventarului oferit de gramatica tradițională pentru numeralul cardinal.

Compararea mai multor ocurențe : *(unu)*, *(optzeci și unu)*, *(treizeci)*, *(nouă sute)*, *(opt mii)*, *(cinci milioane șaptesute de mii șase sute douăzeci și patru)*, *(cincisprezece)*, *(o sută treisprezece)*, *(un milion)* etc. evidențiază combinări multiple ale cîtorva secvențe minimale ușor reperabile. Fără a mai reproduce procesul de spargere a compușilor, aceste secvențe minimale sînt : [a] : *unu (un, o)*, *doi (două)*, *trei*, *patru*, *cinci*, *șase*, *șapte*, *opt*, *nouă zece* ; [b] *zeci*, *sută*, *mie*, *milion*, *miliard*, *bilion*, *trilion*, *catralion*. Am separat în cadrul lor seria [a] — pentru care vom folosi termenul de *numerale primare*—de seria [b] în raport cu contextul (1) # — — + *S* # (S = substantiv nedeterminat) în care seria [a] este admisă *(un om, trei oameni, zece oameni)*, iar seria [b] este respinsă (**douăzeci oameni*, **o sută oameni*, **un milion oameni* etc.). Seria [a] se opune seriei [b] și prin faptul că prima poate apărea independent pe cînd a doua implică încadrarea într-o construcție [8] înglobînd cel puțin un membru al seriei [a] : *o sută, douăzeci* etc.

De altfel, membrii seriei [b], apărînd în contextele diagnostice ale substantivului citate anterior, nu aparțin clasei numeral ci clasei substantiv și prezintă interes în discuția de față numai în măsura în care participă la formarea construcțiilor numerale.

2.1. Analiza construcțiilor numerale permite semnalarea următoarelor modalități fundamentale de combinare :

A. a′ spre a″ *(a″ = zece* ; *a′* = oricare numeral primar cu excepția lui *a″)*. Ex. : *treisprezece*, *șaptesprezece* ;

B. ab. Ex. : *(două sute)*, *treizeci*, *(șapte milioane)* ;

---

[7] P. Diaconescu, *op. cit.*, definește numărul singular prin perechile de contexte (1) un --ø, o--ø , (2) o--ø, ø-ø și neadmis de *mulți*--ø, *multe*--ø, numărul plural prin perechile de contexte (1) *mulți*--ø, ø--ø, (2) *multe*--ø, o--ø, (3) ø--ø și neadmis de contextele *un*--ø, *o*--ø, iar numărul comun prin perechile de contexte (1) *un*--ø, *mulți*--ø, (2) *o*--ø, *multe*--ø, (3) *un*--ø, *multe*--ø.

[8] Utilizăm termenul de construcție în accepția de secvență de două sau mai multe cuvinte făcînd parte din aceeași clasă de substituție cu un singur cuvînt izolat (morfem).

C. ab′ şi a′ (b′ = *zeci*). Ex. : *(douăzeci şi cinci)*, *(şaptezeci şi patru)* ;
D. ab de b. Ex. : *(douăzeci de mii)*, *(şaptezeci de miliarde)*.

Oricare ar fi tipul de combinare, o construcţie numerală înregistrează deci ocurenţa obligatorie a cel puţin un numeral primar. Din acest punct de vedere, construcţii ca : *(o sută)*, *(o mie)*, *(un milion)* se încadrează în tipul B *(ab)* : *o*, *un* = *a*; *sută*, *mie*, *milion* = *b*.

Întrucît întreaga construcţie face parte din aceeaşi clasă cu unul din membrii ei (numeralul primar cu o ocurenţă obligatorie), construcţiile numerale reprezintă construcţii endocentrice.

2.2. Tipurile de mai sus se combină la rîndul lor, în construcţii mai complexe, prin juxtapunere sau intercalare.

2.2.1. Tipurile B şi D pot genera construcţii unitare prin repetare. Ex. : (ab) (ab) = *(două sute două zeci)*, (ab) (ab) (ab) : *(două mii trei sute şaptezeci)*, (ab de b) (ab de b) : *(două sute de milioane treizeci de mii)*, (ab de b) (ab de b) (ab de b) : *(două sute de miliarde treizeci de milioane optzeci de mii)*. În cazul tipului B, condiţia este ca *b* să fie reprezentat de fiecare dată prin alt membru al seriei, neadmiţîndu-se construcţii ca : **(două mii trei mii şapte mii)*. În schimb, *a* poate fi repetat : *(două mii două sute douăzeci)*. În cazul tipului D e obligatorie diferenţa între termenii *b* precedaţi de prepoziţie (nu e admis : **(douăzeci de miliarde treizeci de miliarde optzeci de miliarde)*. Şi în cazul tipului D nu există restricţii pentru *a*. Cu alte cuvinte, judecînd după criteriul extralingvistic, matematic, este obligatorie succesiunea descendentă a elementelor *b* în cadrul constituenţilor unei construcţii : *(*a *milioane*, a *mii*, a *sute*, a *zeci)* *(*ab *de miliarde*, ab *de milioane*, ab *de mii)* etc.

Tipurile A şi C nu formează construcţii numerale prin repetare : **(treisprezece şaptesprezece)*, **(doisprezece unsprezece şaptesprezece)*, **(două zeci şi cinci şaptezeci şi patru)*, **(douăzeci şi doi treizeci şi cinci şaptezeci şi nouă)* tocmai deoarece nu se poate realiza succesiunea descendentă a elementelor *b* de care vorbeam mai sus.

2.2.1.1. Se juxtapun şi constituenţi realizaţi conform unor tipuri diferite de combinare : *(ab) (a′ spre a″)*, *(ab de b)*, *(ab)*, *(ab)*, *(ab′* şi *a′)* etc. Ex. : *(două sute nouăsprezece)*, *(două sute de mii şaptezeci)*, *(două sute douăzeci şi cinci)* etc.

2.2.1.2. Ultimul constituent al unei construcţii numerale formate prin juxtapunere poate consta uneori dintr-un numeral primar izolat. Ex. : *(un milion şase sute de mii şapte)*.

2.2.2. Între tipuri se produc intercalări. Aşa, de exemplu, în tipurile B şi D, *a* poate fi substituit prin tipul A, obţinîndu-se construcţiile *(a′ spre a″)b*, şi *(a′ spre a″) b de b (nouăsprezece mii)*, *(şaptesprezece mii de miliarde)* etc. Este exclusă însă substituirea similară a lui *a* în tipul C : **(a′ spre a″) b′ şi a′*, **ab′* şi *(a′* spre *a″)*, **(a′* spre *a″) b′* şi *(a′* spre *a″)*. Ex. : **(nouăsprezece zeci şi şase)*, **(cincizeci şi nouăsprezece)*, **(cincisprezece zeci şi treisprezece)* etc. Tipul C. poate substitui secvenţa *ab* în cadrul tipului D : *(ab′* şi *a′)* de *b*. Ex. : *(douăzeci şi cinci de mii)*, *(treizeci şi patru de milioane)*.

După cum se observă, poate fi înlocuit în cadrul tipului de combinare exclusiv un termen *a* sau un complex în care figurează un termen *a* — niciodată însă un termen *b*.

2.2.3. Numeroase construcţii cumulează în cadrul lor toate cele patru tipuri de combinare, atît juxtapuse cît şi intercalate. Ex. : *(nouăsprezece milioane cincizeci de mii o sută douăzeci şi patru)*, *(şaptezeci şi cinci de milioane nouăsprezece mii o sută treizeci şi doi)* etc., pe care le putem reda, în lumina celor expuse, astfel : { [(a′ spre a″)b] [ab de b] [ab] [ab′ şi a′]}, { [(ab′ şi a′) de b] [(a′ spre a″)b] [ab] [ab′ şi a′]} sau, mai simplu : { [B (A inclus)] [D] [B] [C]} şi {[D (C inclus)] [B (A inclus)] [B] [C]}.

2.3. Pe plan fonologic, fiecare constituent e separat printr-o pauză interioară redusă, fără ca prin aceasta să se spargă unitatea construcţiei, net delimitate în frază prin pauză de cuvînt înainte de primul constituent şi după ultimul.

Că aceşti constituenţi corespund în general modului în care se separă simbolurile cifrice care notează numere mari, pentru a permite lectura, este o problemă pe care nu o luăm aici în discuţie, aşa cum ignorăm şi criteriile extralingvistice care restrîng posibilităţile de distribuţie ale fiecărui numeral primar sau substantiv din seria *b* în conformitate cu poziţia corespondentului cifric în lanţul numărării [9].

2.4. Aprecierea gradului de complexitate al unei construcţii numerale se face în funcţie de numărul mai mare sau mai mic de constituenţi primari juxtapuşi în care poate fi descompusă. În momentul în care două construcţii au acelaşi număr de constituenţi primari, se continuă comparaţia la nivelul constituenţilor acestor constituenţi primari (pe care îi putem denumi constituenţi de gradul II) şi aşa mai departe.

Astfel, distincţia între *(două sute cinci mii)* şi *(două mii cinci sute)*, care comportă fiecare aceleaşi morfeme, o putem opera numai pe baza faptului că în cele două construcţii separarea în constituenţi se efectuează diferit. În primul caz, construcţia aparţine tipului B de

a b
combinare *(două sute cinci) mii*, în care primul membru este decompozabil în doi constituenţi juxtapuşi : (a^1b^1) (a^1) *ab*.

/\\
(a^1b^1) (a^1)

În al doilea caz, construcţia e compusă din doi constituenţi primari juxta-

x y
puşi *(două mii) (cinci sute)*, în interiorul cărora intervine aceeaşi relaţie B :
[x] [y]
| |
(ab)(ab)

Comparaţia evidenţiază caracterul mai complex al ultimei construcţii.

2.5. Tipul A se opune tipurilor B—D prin faptul că se realizează exclusiv între numerale primare, neincluzînd termeni din seria [b]. De

[9] Nu e admis, de exemplu *(zece sute)*, dar reprezintă o construcţie marcată *(zece mii)*.

aceea, la fel cu numeralele primare, tipul A este admis de contextul (1) # — — + S # : # *zece oameni* # # *cincisprezece oameni* # etc. Tipurile B—D, incluzînd termeni *b*, nu sînt admise de contextul (1) : *# *două sute oameni* #, *# *douăzeci și patru oameni* #, *# *șaptezeci de miliarde oameni* # etc.

2.5.1. În construcţiile realizate prin juxtapunere, comportamentul construcţiei este dictat de ultimul constituent. Atunci cînd ultimul constituent (de gradul I, bineînţeles) este reprezentat de un numeral primar sau de o combinare A (excludem deci cazul în care numeralul primar încadrat în tipul de combinare C apare ca ultim *termen* — nu ca ultim *constituent* — al construcţiei), construcţia se leagă direct de substantiv, la fel cu un numeral primar. Ex. : # [(*două mii*) (*cinci sute*) (*opt*)] *oameni* #, # [(*trei milioane*) (*șapte sute de mii*) (*cinci sute*) (*nouăsprezece*)] *oameni* #, dar *# [(*nouă sute*) (*douăzeci și cinci*)] *oameni* #. În rest, construcţiile realizate prin juxtapunere se leagă de substantiv prin intermediul prepoziţiei *de*.

2.6. Separînd construcţiile numerale de numeralele primare, clasa numeral apare a fi o clasă cu un inventar foarte restrîns de unităţi minimale. Capacitatea infinită de combinare a acestora între ele și antrenarea în combinări a membrilor substantivali din seria [b] — explicabile prin criterii extralingvistice — diferenţiază net clasa numeral de toate celelalte părţi de vorbire și impun asocierea cu capacitatea combinatorie infinită caracteristică oricărei serii de simboluri (literele unui alfabet, cifrele). Teoretic, o construcţie numerală nu cunoaște limite în ce privește numărul de constituenţi posibili, chiar dacă, practic, se observă o limitare în acest sens. Corespondent morfematic al simbolurilor logografice pe care le reprezintă cifrele, numeralul cunoaște, datorită acestui fapt, o capacitate distributivă de simbol, nu de cuvînt.

3.0. Clasa numeral, definită prin inventarul independent [a], tipurile de combinare A—D și seria [b] de componenţi substantivali introduși în construcţiile numerale, nu este admisă de contextele diagnostice ale substantivului, adjectivului și pronumelui :

— context diagnostic substantival :

*# *acest trei* #, *# *această trei* #
*# *trei acest* #, *# *trei meu* #

— context diagnostic adjectival : *# *cel trei* #, *# *cea trei* #
cei trei #, # *cele trei*

— context diagnostic pronominal : *# *cine poate spune* ↑ # *trei* ↓ #
*# *ce vezi* ↑ # *trei* ↓ # etc.

3.1. Pentru stabilirea contextului diagnostic al numeralului primar și al construcţiilor numerale, pornim de la contextul 2) # I_n ↑ # — ↓ # în care # = pauză de cuvînt, I_n = elementul interogativ : *cîţi? cîte?* exclus din contextul diagnostic al pronumelui, ↑ = intonaţie interogativă, ↓ = intonaţie enunţiativă :

(2) # *cîţi* ↑ # *unu, doi, şapte, zece, nouăsprezece, (o sută doi), (cinci mii opt sute trei), atîţia, mulţi, puţini, cîţiva, toţi, oricîţi* ↓ #
cîte ↑ # *una, două, şapte, zece, nouăsprezece, (o sută două), (cinci mii opt sute trei), atîtea, multe, puţine, cîteva, toate, oricîte* ↓ #.

Alături de numeral, în acest context sînt admise aşadar cuvintele : *atîţia (atîtea), mulţi (multe), puţini (puţine) cîţiva (cîteva), toţi (toate), oricîţi (oricîte)* [10].

În contextul (3) # I_n + *S* ↑ # — + *S* ↓ #, în care S = substantiv nedeterminat, sînt excluse *toţi (toate)* care nu pot apărea decît în poziţie anterioară unui substantiv determinat şi construcţiile numerale B — D (independente sau la final de construcţie)

(3) # *cîţi oameni* ↑ # *un om* ↓ #
[*doi, şapte, zece, nouăsprezece, (o sută doi), (cinci mii opt sute trei), atîţia, mulţi, puţini, cîţiva, oricîţi*] *oameni* ↓
cîte case ↑ # *o casă* ↓
[*două, şapte, zece, nouăsprezece, (o sută două), (cinci mii opt sute trei), atîtea, multe, puţine, cîteva, oricîte*] *case* ↓ #.

Pentru a include şi construcţiile numerale formate pe baza tipurilor B — D sau avînd ca ultim constituent unul din tipurile de combinare B — D, trebuie efectuată următoarea modificare :

(3 a) # I_n + S ↑ # — — + de + S ↓ #.

(3 a) # cîţi oameni ↑ # [(două sute), (douăzeci şi cinci) (două sute de mii)] + de + oameni ↓ #
cîte case ↑ # [(două sute), (douăzeci şi cinci), (două sute de mii)] + de + case ↓ #.

Separarea numeralului de elementele neomogene care apar în contextele (2) şi (3—3a) se poate efectua cu ajutorul contextului (4) # I_n ↑ + + S′ ↑ # în care I_n = *cît? cîtă? cîţi? cîte?* iar S′ = substantive din clasele IV—VII conform clasificării Paulei Diaconescu.

(4 a) # cît + S'_6 ↑ # [atît, mult, puţin, cîtva, oricît] + S'_6 ↓ #
S'_6 = *aur, lapte, optimism* etc.

(4 b) # cîtă + S'_5 ↑ # [*atîta, multă, puţină, cîtăva, oricîtă*] + S'_5 ↓ #
S'_5 = *cinste, milă* etc.

(4 c) # cîţi + S'_4 ↑ # [*atîţia, mulţi, puţini, cîţiva, oricîţi*] + S'_4 ↓ #
S'_4 = *ochelari, lapţi* etc.

(4 d) # cîte + S'_7 ↑ # [*atîtea, multe, puţine, cîteva, oricîte*] + S'_7 ↓ #
S'_7 = *icre* etc.

---

[10] Şi *indiferent cîţi* (familiar, cu elipsa lui *cîţi*).

După cum se poate observa, numeralul este exclus din această serie de contexte, care înregistrează în schimb ocurenţa lui *mult (multă, mulţi, multe)*, *atît (atîta, atîţia, atîtea)*, *puţin (puţină, puţini, puţine)*, *cîtva (cîtăva, cîţiva, cîteva)*, *oricît (oricîtă, oricîţi, oricîte)*.

*Aparţine, aşadar, clasei numeralul orice cuvînt care apare în seriile de contexte (2) şi (3*a*) şi este exclus din seria de contexte (4).*

3.2. Contrastul dintre contextele (2) şi (3—3a) este determinat de apariţia independentă (în poziţie de centru) a numeralului în contextul (2) şi de poziţia lui de adjunct (modificator) în (3—3a) şi a fost necesar pentru degajarea variantelor *unu/un*, *o*. Rezultă că, la fel cu pronumele şi substantivul, numeralul este un centru — modificator opozabil adjectivului (exclusiv modificator).

Spre deosebire de contextul (4), seriile de contexte (2) şi (3—3a) — în care numeralul este admis — nu includ decît două contexte, corespunzînd genului masculin — respectiv feminin.

Nu am formulat un context pentru evidenţierea numărului, întrucît, după cum am menţionat în 1, 2, numeralul, ca şi substantivele din seriile IV—VII, se caracterizează prin singular (*unu*, *un*, *o* ; orice numeral sau construcţie numerală cărora li s-a adăugat morfemul de ordine) sau plural (toate celelalte numerale primare şi construcţii numerale, cu excepţia lui *unu*, *un*, *o*), dar niciodată prin număr comun.

Nu au fost necesare contexte consacrate detectării cazurilor, întrucît numeralul nu comportă flexiune pe plan morfematic, ci pe plan sintactic (vezi 2.1.).

Nu am formulat contexte cu topică distinctă (anterioară sau posterioară centrului) pentru numeralul în poziţia de modificator, întrucît el nu este admis decît în poziţie anterioară unui centru exclusiv nedeterminat. Poziţia posterioară unui centru substantival determinat echivalează pentru numeral cu adăugarea morfemului de ordine *(a... a)* — dar această problemă nu intră în discuţia de faţă.

3.3. Examinarea contextelor (2) şi (3—3a) evidenţiază faptul că numeralul implică în mod necesar contexte cu un antecedent : pluralul. De altfel, raportul între numeral şi categoria de număr se evidenţiază şi din cele spuse anterior (§2.1., 3.2.) ca foarte strîns, sugerînd apropieri cu raportul termeni/categorie gramaticală în cazul pronumelui reflexiv sau al articolului hotărît [11] (pronume reflexiv/diateză reflexivă, articol hotărît/determinare, numeral/număr). Varietatea infinită de construcţii numerale ar face însă foarte complicată aplicarea în practică a acestei apropieri (considerarea numeralului ca morfem discontinuu şi neobligatoriu al numărului — alături de desinenţă şi alternanţe — morfeme obligatorii).

Iulie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

[11] Vezi, în acest sens, A. Juilland, *Structural Relations*, Haga, 1961, p. 31.

LOCALIZAREA TEXTELOR VECHI ROMÂNEȘTI DUPĂ CRITERII LINGVISTICE

DE

ION GHEȚIE

1. Una dintre problemele cele mai importante ale filologiei românești este localizarea vechilor monumente de limbă din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea. Se știe că numeroase scrieri vechi, tipărite sau, mai ales, manuscrise au ajuns pînă în zilele noastre fără nici o indicație privitoare la locul unde au fost alcătuite. Dacă examinarea filigranelor poate furniza elemente decisive pentru datarea unui text, ea nu oferă decît simple indicii atunci cînd e vorba de localizarea lui. Studierea grafiei manuscriselor este în măsură, de asemenea, să ne ofere unele deslușiri în legătură cu locul unde ele au fost scrise; asupra rezultatelor la care ajungem mergînd pe această cale planează însă, adeseori, un justificat semn de întrebare. În lipsa dovezilor externe de orice fel, localizarea vechilor texte trebuie făcută prin examenul comparativ al particularităților de limbă pe care le conțin.

2. Localizarea textelor vechi după criterii lingvistice s-a făcut, în filologia românească, încă din primele timpuri. Studiul atent al diverselor cercetări filologice întreprinse din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pînă astăzi scoate în evidență o particularitate foarte răspîndită a metodei de cercetare a textelor noastre vechi, *și anume localizarea monumentelor de limbă prin raportare la stările lingvistice din graiurile actuale (și nu din epoca respectivă, cum ar fi fost normal)*. Astfel, Candrea, Pușcariu, Drăganu, Cartojan, E. Petrovici, G. Istrate [1], pentru a nu cita decît

[1] I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. I, București, 1916, p. LXXXIX—XCIII; S. Pușcariu, *Essai de reconstitution du roumain primitif*, în *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 87—88; N. Drăganu, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București, 1914, p. 5—7; N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească. Noi contribuții. Studiu și text*, București, 1922, p. 71—72 și, mai ales, *Fiore di virtù în literatura românească*, București, 1928, p. 57 și urm.; E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și*

pe o parte dintre cei în cauză, au stabilit apartenența unor texte la anumite regiuni ale Dacoromaniei, orientîndu-se după actualele aspecte ale limbii române. Chiar atunci cînd unii filologi au sesizat insuficiența acestei metode, ei au sfîrșit, din diverse motive, prin a o adopta. „Locul unde s-a făcut traducerea psalmilor și a Faptelor Apostolilor va trebui firește să-l căutăm într-o regiune unde particularitățile fonetice și lexice ale acestor texte *să fie de acord cu graiul vorbit pe vremuri în acea regiune*" [2], — afirmă I.-A. Candrea, dar, așa cum vom vedea mai încolo, el s-a raportat, aproape fără excepție, la limba de astăzi. Necesitatea confruntării particularităților lingvistice ale unui text cu realitățile dialectale ale epocii cînd a fost scris e afirmată, în chip limpede, de N. Cartojan. Încercînd să stabilească în care din satele ardelenești cu numele de Sîmpetru au fost copiate, de popa Ion Românul, *Albinușa*, *Rujdenița* și *Alexandria*, el arată: „Un răspuns precis la această chestiune nu se poate da decît pe temeiul unei precise cartografieri dialectale pentru prima jumătate a sec. al XVII-lea" [3]. Cum o asemenea operație i se părea cu neputință de făcut, autorul se adresa, în cele din urmă, faptelor contemporane de limbă.

3. Încă din primii ani ai activității sale lingvistice, O. Densusianu a combătut, cu dreptate, pe cei care susțineau, adesea din interese exterioare științei, că în trecut limba română era unitară [4] (și deci actualul tablou dialectal al Dacoromaniei este, în cea mai mare parte, rezultatul unor evoluții care s-au petrecut în ultimele patru secole). La fel de greșită ni se pare atitudinea, diametral opusă, de a considera că limba română prezenta în secolul al XVI-lea aceeași diversitate dialectală ca în zilele noastre (ceea ce duce la consultarea comodă a actualelor atlase lingvistice și face, a priori, inutilă orice încercare de dialectologie istorică). Același Densusianu afirma mai tîrziu, într-un curs universitar: „În secolul al XVI-lea divergențele de la o regiune la alta — în fonetism — nu apar prea deosebite de cele de astăzi" [5]. Este, fără îndoială, adevărat că, în linii mari, structura limbii române nu s-a schimbat din secolul al XVI-lea pînă astăzi. În acest sens, afirmația lui Densusianu că, în privința fonetismului, „limba română timp de trei sute de ani nu a

---

nerotunjite în limba română, în SCL III, 1952, p. 148—149; G. Istrate, *Originea și dezvoltarea limbii române literare*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași* (seria Științe sociale, tom. III, 1957, fasc. 1—2, p. 77 și urm.; *Originea limbii române literare. Noi contribuții*, *ibidem*, tom. VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 67 și urm.; în ultimul dintre aceste studii (p. 68), G. Istrate își motivează teoretic poziția, în felul următor: „numeroase fapte de limbă existente în cărțile lui Coresi nu sînt cunoscute vorbitorilor dintre Tîrgoviște și Brașov; judecînd după prezența lor în altă parte, ca și după faptul că limba nu se schimbă radical într-o perioadă relativ scurtă, nu putem crede că aceste particularități erau cunoscute vorbitorilor dintre Tîrgoviște și Brașov, în secolul al XVI-lea, și că au dispărut, de acolo, ulterior. *Dacă ele nu sînt semnalate, pentru regiunea respectivă, în momentul de față, înseamnă că nu erau cunoscute nici în trecut și Coresi le-a luat din altă parte*" (sublinierile ne aparțin).

[2] I. A. Candrea, *op. cit.*, p. LXXXIX (sublinierile ne aparțin).

[3] *Fiore di virtù...*, p. 57.

[4] *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. XXX. (Vezi și vol. II, p. 12.)

[5] *Fonetica limbii române în secolul al XVI-lea*, București, 1927—1928, p. 361 (curs litografiat); vezi și *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 12 și urm.

evoluat mult" conţine, măcar în parte, un adevăr necontestat. A. Avram are totuşi dreptate cînd arată că părerea lui Densusianu valabilă, poate, cînd avem în vedere fonetica, nu se confirmă atunci cînd ne raportăm la aspectele fonologice ale evoluţiei limbii române în ultimele patru secole [6]. Ea nu se susţine, pe de-a-ntregul, nici în privinţa foneticii, decît în cazul cînd luăm în consideraţie scrierile literare şi neglijăm aspectele dialectale ale vocalismului şi consonantismului [7], conservate în scrisori, documente sau inscripţii şi care prezintă o însemnătate deosebită pentru problema care ne interesează. Examinînd lucrurile din acest punct de vedere, remarcăm un număr destul de mare de particularităţi fonetice ale graiurilor actuale, care nu apar în textele din secolul al XVI-lea şi sînt, probabil, ulterioare acestui secol. În această categorie intră, de pildă, trecerea lui *č̕* la *ŝ*, respectiv *ś*, în Moldova şi Banat sau palatalizarea dentalelor, în părţile bănăţene, în stadiile *ć* şi *đ*, fenomene posterioare secolului al XV-lea şi pe care primele texte româneşti nu le atestă [8]. Tot aici pot fi citate şi unele evoluţii fonetice proprii Crişanei, cum ar fi trecerea lui *ǧ* la *j* *(jenunchi)* datînd, probabil, din jurul anului 1750 [9]. Şi în domeniul morfologiei pot fi întîlnite unele forme apărute cu siguranţă după 1600. Astfel, desinenţele pers. 1 sg. (*-m*) şi 3 pl. (*-u*) ale indicativului imperfect *(aveam, aveau)*, caracteristice limbii literare de astăzi, nu erau cunoscute în secolul al XVI-lea. Monumentele cele mai vechi de limbă prezintă la pers. 3 sg. şi pl. a indicativului perf. comp. forma (el, ei) *au avut*, în timp ce în zilele noastre graiurile dacoromâne ne înfăţişează următorul tablou dialectal: în Moldova şi în Transilvania de nord se spune (el, ei) *o avut*, în Banat (el) *o avut*, (ei) *or avut*, în Muntenia (el, ei) *a avut*, iar în Oltenia (el) *a avut*, (ei) *au avut*. Exemplele pot fi înmulţite.

Chiar dacă nu toate faptele din această categorie au pătruns în limba scrisă (sau au pătruns foarte tîrziu), iar altele pot fi mai vechi decît secolul al XVI-lea, ele nu sînt mai puţin preţioase în a ne arăta că graiurile dacoromâne au continuat să se transforme în privinţa foneticii şi morfologiei în cursul ultimelor secole. Fenomene odinioară răspîndite pe mari întinderi şi-au restrîns circulaţia şi au devenit insule într-un anumit grai sau au dispărut cu totul, în timp ce inovaţii pornite dintr-o arie restrînsă s-au generalizat în cele mai multe graiuri. În mod nemijlocit, isoglosele fonetismelor, formelor şi cuvintelor s-au deplasat într-o direcţie sau alta, graniţele dialectale cunoscînd o serie de schimbări, fapt care are o importanţă deosebită pentru cel ce încearcă să localizeze textele vechi folosindu-se de mărturia fenomenelor de limbă.

Dacă nu se poate face abstracţie de dinamica graiurilor dacoromâne de la anul 1600 încoace, înseamnă că singurul mijloc sigur de a

---

[6] A. Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, Bucureşti, 1964, p. 136 (extras din SCL).

[7] Cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 13.

[8] Cf. I. Pătruţ, *Contribuţii slave şi maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL III, 1958, p. 70; E. Petrovici, *Graiul Caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Bucureşti, 1935, p. 115; idem, *Repartiţia graiurilor dacoromâne după Atlasul lingvistic român*, în LR III, 1954, 5, p. 16; O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 37.

[9] Vezi I. Pătruţ, *Influenţe maghiare în limba română*, în SCL IV, 1953, p. 213.

stabili proveniența regională a unui text este raportarea la configurația dialectală a limbii din epoca în care el a fost scris. Este necesară, așadar, întocmirea unor lucrări cît mai minuțioase de dialectologie istorică românească, din care să rezulte în modul cel mai clar cu putință cum au evoluat graiurile dacoromâne în cursul timpului pentru a ajunge la stadiul actual și ce înfățișare au avut ele în diversele momente ale acestei evoluții. Operația nu este cu neputință de întreprins, cum cred unii cercetători [10], căci, dacă descrierea graiurilor nu a fost făcută în trecut cu metodele curente astăzi, documentele, scrisorile sau diversele însemnări reflectă limba vie a poporului și ne oferă un număr mare de date, pe baza cărora reconstituirea aspectului dialectal al dacoromânei poate fi făcută cu o siguranță destul de mare [11].

4. Importanța acordată de noi datelor oferite de dialectologia istorică nu înseamnă că examinarea limbii contemporane nu poate fi utilă. Dimpotrivă, ea este indispensabilă, mai ales astăzi cînd cercetările asupra istoriei graiurilor se află încă în faza de început. Așa cum arată G. Ivănescu, — „dialectele populare de azi sînt un izvor de netăgăduit de informații veridice asupra a ceea ce au trebuit să fie întotdeauna aceste dialecte populare" [12]. Atlasele și monografiile dialectale trebuie puse la contribuție întrucît, în ciuda numeroaselor schimbări petrecute în cursul timpului, multe din fenomenele existente în graiurile de astăzi au capacitatea de a oglindi, destul de fidel, situația din trecut.

În cele ce urmează vom încerca să dăm unele indicații asupra criteriilor după care localizarea textelor vechi poate fi făcută pe temeiul informațiilor oferite de dialectologia contemporană. Pentru a conferi de la început, un caracter cît mai concret afirmațiilor noastre, vom avea în vedere localizarea propusă de Candrea pentru așa-numitele texte rotacizante.

Se știe că cel dintîi care a susținut că *Psaltirea Scheiană Codicele Voronețean*, *Psaltirea Hurmuzachi și Psaltirea Voronețeană* au fost traduse în nordul țării (mai precis, în Maramureș) a fost Nicolae Iorga [13]. Argumentarea lingvistică a acestei afirmații a fost făcută de I. A. Candrea, în introducerea la ediția *Psaltirii Scheiene*. În această din urmă lucrare, după ce arată că locul unde s-au tradus textele rotacizante trebuie căutat într-o regiune „unde particularitățile fonetice și lexice ale acestor texte să fie de acord cu graiul vorbit pe vremuri în acea regiune", I. A. Candrea susține că „singura regiune unde întîlnim în grai cele mai multe din fenomenele relevate în textele pomenite e Maramureșul".

Faptele pe care se întemeiază Candrea sînt următoarele :

1. Rotacismul, constatat documentar în Maramureș la sfîrșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor, precum și în zilele noastre în Oașul vecin în cuvintele *cerüșă* și *plătanger*.

2. Redarea diftongului *oa* prin *o* *(broște*, *morte*, *nopte)* ; la oșani *oa* a fost redus la *ǫ* : *cǫdă*, *nǫpte*, *ǫmeni*.

[10] Cf. G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 144.
[11] Cf. Al. Rosetti, în SCL I, 1950, 1, p. 104.
[12] *Op. cit.*, p. 95—96.
[13] În *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, București, 1904, p. 15 și urm.

3. ,,*Ă* aton se rostește adeseori ca *ḁ* în Țara Oașului : *bḁlaur*, *bḁrbat*, *cḁlare* etc. ; comp. formele din *Ps. Scheiană* cu *a* în loc de *ă*'' : *amariră*, *lasa*, *saraci* etc.

4. Prezența lui *u* final, care se aude la toți oșenii în cuvîntul (*u̯*)*optu* ; în celelalte cuvinte se aude cînd *u* întreg, cînd *ŭ*.

5. Întrebuințarea semnului σ în loc de *r*, la începutul și la mijlocul cuvintelor, unde consoana avea valoarea de *rr* (*r̄*) : *σădăcină*, *aσgintu* ; astăzi în Oaș, în poziții similare, se pronunță *r̄* (*r* lung).

6. *N* păstrat în *călcăniiu*, *puniu*, *vulponilor* ; la oșeni *n* muiat a trecut la *i*, după ce a nazalizat consoana precedentă : *întĩie*, *cḁlcĩi*, *lupõi̯e*.

7. J + *o*,*u* latin redat prin *ǧ* : *ǧuca*, *ǧude*, ca în Maramureș și Oaș.

8. *D* + *e*, *i* latin redat prin *dz* : *dzilele*, *Dumnedzeu*.

9. Formele asimilate *gici*, *gice*, *gicem* etc., prezente în textele rotacizante, se găsesc în zilele noastre în aceleași regiuni.

10. Pluralul *mînuri* se conservă pînă azi în Maramureș și Oaș.

11. Aceeași observație cu privire la construirea genitiv-dativului numelor proprii cu *lu*, în loc de *lui*.

12. În textele rotacizante găsim *ști*, în loc de *știe*, la fel ca în regiunile amintite.

13. Imperfectul indicativului pers. 1 sg. apare fără *-m*, deopotrivă în textele rotacizante și în Maramureș-Oaș.

14. Formele de conjugare *sem*, *seți* se întrebuințează astăzi în Maramureș și Oaș.

15. Imperativul negativ în *-areți*, *-ereți*, *-ireți* din aceste texte s-a păstrat în cele două regiuni învecinate.

16. ,,Multe cuvinte pierdute astăzi aiurea se întrebuințează încă, parte în Țara Oașului, parte în Maramureș, întocmai ca în Ps. Scheiană și în Cod. Voronețean'' : *adămană*, *bogătate*, *cîtilin*, *a cure*, *învăscut*, *mișel*, *tun* etc.

17. Anumiți termeni de origine maghiară, care nu se găsesc în alte texte și deci nu circulau aiurea (*felelet*, *a gilălui*, *a hălăstui*, *fuglu*, *izeclean*, *utăluitoriu*) nu puteau fi folosiți ,,decît într-o regiune în vecinătatea căreia elementul unguresc era preponderent'' (de data aceasta nu se face referință la circulația actuală a termenilor) [14].

Pe baza faptelor de mai sus, Candrea conchide : ,,Toate aceste considerațiuni ne determină să fixăm patria traducătorilor Psaltirii și Apostolului în Maramureș. Cît privește locul din Maramureș unde se vor fi făcut aceste traduceri, credem că nu poate fi nici un altul mai indicat decît fosta mănăstire a Sf. Arhangel Mihail din Peri'' [15].

5. După cum se vede, I. A. Candrea se referă aproape întotdeauna la aspectele dialectale actuale ale dacoromânei (așa cum puteau fi ele cunoscute în primele două decenii ale secolului nostru). O singură excepție face el în privința rotacismului, a cărui răspîndire de astăzi l-ar fi dus spre Munții Apuseni, unde, după părerea lui, textele rotacizante

[14] Vezi I. A. Candrea, *op. cit.*, p. LXXXIX–XCII.
[15] I. A. Candrea, *op. cit.*, p. XCII–XCIII.

nu au putut fi traduse. Să vedem însă cum se prezintă lucrurile dacă ne adresăm nu numai studiilor dialectologice contemporane, ci şi datelor pe care ni le oferă cercetarea istorică a graiurilor. Iată, bunăoară, cazul lui *dz*. Hărţile ALR ne arată că *dz* se pronunţă astăzi în două mari arii: una cuprinde Maramureşul, fostul judeţ Năsăud şi nordul Moldovei, pînă la sud de Iaşi, cealaltă, situată în Banat, se extinde şi asupra Hunedoarei vecine [16] şi Olteniei nord-vestice. În puncte izolate, fenomenul a fost înregistrat în Munţii Apuseni [17] şi în valea superioară a Crişului negru [18]. Dacă lăsăm la o parte Banatul (deşi, la un examen obiectiv, nici o posibilitate nu trebuie exclusă) şi admitem că unele fapte din cele înşirate mai sus par a scoate Moldova din discuţie, rezultă că localizarea făcută de Candrea pe baza pronunţării lui *dz* se confirmă. Ce ne spun însă textele noastre vechi, scrise în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, şi chiar după 1700? Ele ne arată, fără a lăsa vreun dubiu, că, în urmă cu cîteva secole, *dz* se folosea nu numai în Moldova, Banat, şi Maramureş, ca astăzi, ci şi în întreaga Transilvanie, cu excepţia părţii ei sudice. Astfel, în B i h o r *dz* era folosit, în jurul anului 1641, în comuna Pociovelişte, r. Beiuş, căci într-un text scris aici îl întîlnim în cuvinte ca: *audză*, *credzi*, *pîndză*, *prăndzul* etc. (Vl. Drimba, *O copie din secolul al XVII-lea a „Tîlcului Evangheliilor" şi „Molitevnicului" diaconului Coresi*, în SCILF IV, 1955, p. 551). Cîteva decenii mai tîrziu, în 1682, popa Pătru din Tinăud (r. Aleşd) scrie *dzic*, *dzile*, *D(u)mnedzău* (G. Giuglea, *Cazania protopopului Popa Pătru din Tinăud (Bihor)*, în DR I, 1921, p. 358). Pronunţarea lui *dz* se menţinea în Bihor, cel puţin în unele locuri, şi în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, căci texte provenind din satele Suiug, Sitari, Pociovelişte continuă să-l noteze (I. Pătruţ, *Influenţe maghiare în limba română*, p. 213). *Dz* era folosit în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi în S ă l a j, după cum ne dovedeşte *Ceaslovul* tradus de popa Florea din Criştelic (r. Zalău), unde se întîlneşte peste tot: *audzi* (ms. Ac. nr. 206, f. 66 v°), *dzilele* (f. 68 r°), *lumineadză* (f. 75 r°), *şedzi* (f. 80 r°), *dziş* (f. 80 v°) etc. Transcriind *Antologhiul* tipărit la Rîmnicul-Vîlcii (în care apărea în mod normal *z*), popa Filip din Năpradea (r. Zalău) scrie, în 1742, într-o notiţă, *dzil(e)*, dovadă că graiul lui îl cunoştea pe *dz* (SD, XIII, p. 136). Aceeaşi e situaţia în fostul judeţ S a t u M a r e, de unde era originar popa Chirilă din Aciua (r. Şomcuta), care scrie *audzimŭ* (1702; SD XIII, p. 135), *D(u)m(ne)dz(e)u* (1702; SD XIII, p. 136), *au cădzuto* (1715, SD XIII, p. 136). Coborînd spre sud, îl întîlnim pe *dz* lîngă C l u j, la Feleac, în 1681; *dzile* (SD XIII, p. 100) sau într-o însemnare făcută la Cîmpeni, în 1686: *dzilel(e)* (SD XIII, p. 8). Din jurul R e g h i n u l u i provine un text, datat 1710 şi scris în Archiud sau în apropierea acestui sat (situat la sud de actuala arie ardeleană al lui *dz*), în care notăm pe *au dzisŭ*, *şădzindŭ*, *au vădzutŭ* (N. Iorga, *Acte româneşti din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova*, Bucureşti, 1916, p. 269—270). Un localnic îl notează

[16] Vezi şi D. Şandru, *Lăpujul de sus*, în BL III, 1935, p. 128.
[17] Vezi D. Şandru, *Pays des Motzi*, în BL II, 1934, p. 206.
[18] Vezi T. Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, [Bucureşti, 1961], p. 67.

pe *dz* la 1737 în satul Chiheru de Jos, r. Reghin : *dzi*, *Leordzi*[*i*], *Dumnedzău* (SD XIII, p. 231). Pînă spre 1750, *dz* putea fi întîlnit şi în fostul judeţ A l b a, la Teiuş, r. Alba : *dzile* (1747 ; SD XIII, p. 192 ; s-ar putea însă ca autorul notiţei să fie originar din Deuş, r. Cluj). În mod neaşteptat, faţă de ceea ce ştiam pînă astăzi asupra repartiţiei dialectale a lui *dz* şi *z* în secolul al XVI-lea, îl întîlnim pe *dz* chiar în unele manuscrise copiate după 1550 la Braşov. Astfel, în *Octoihul* copiat în 1570 de Oprea Diacul, ginerele popii Dobre de la biserica Şcheilor, notăm forme ca *vădzură*, *dzi*, iar într-un adaos românesc la *Molitvelnicul* slavon copiat probabil în a doua jumătate a secolului al XVI-lea la biserica Şcheilor din Braşov găsim pe *dzi* (dar şi *zi*), *dzice* (P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba română. Noi contribuţii*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", V, 1963, p. 129–130).

Rezultă din toate acestea că pînă după 1650 *dz* era un sunet răspîndit în Banat, Crişana, Transilvania situată la nord de linia Mureşului, Maramureş şi întreaga Moldovă [19], prin urmare traducerea textelor rotacizante, întîmplată înainte de 1550, poate fi localizată, pe baza acestei particularităţi fonetice, în oricare din regiunile mai sus amintite.

Aproximativ la fel stau lucrurile şi în privinţa lui *ǧ* (< *j* + *o*, *u* latin şi în unele cuvinte ca : *ǧur* şi termenii din familia lui, *ǧos*, *ǧupîn*, *ǧumătate*). Astăzi *ǧ* se mai pronunţă numai în Maramureş (unde a devenit dur) şi în Bucovina, iar în puncte izolate în Moldova (p. 582, 596), Munţii Apuseni, Valea Almăjului, în Valea Crişului Negru, în Lăpujul de sus şi în Jina [20]. În trecut, *ǧ* era folosit în întregul B i h o r, unde îl găsim notat spre 1641 la Pociovelişte : *aǧută*, *ǧoi*, *ǧocъ*, *ǧudeca* (Vl. Drimba, *loc. cit.*, p. 551), la Tinăud (1682) : *aǧutoriu*, *aǧunge* (G. Giuglea, *loc. cit.*, p. 357), la Suiug (1740) : *ǧoi*, *giunghere*, *giosu*, *giugu* (I. Pătruţ, *loc. cit.*, p. 213), la Beiuş (1770) : *aǧutat-au*, (1783–89) : *ǧupănul* (SD XIII, p. 49). În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea (pînă spre 1760–70) textele din S ă l a j prezintă frecvent pe *ǧ* în locul lui *j* din limba literară de astăzi : Criştelic, 1669 : *aǧiutoriul* (Ms. Ac. nr. 206, f. 68, r°), *aǧiuta* (f. 69 r°), *să ǧudece* (f. 118 v°), *ǧurămîntul* (f. 163 v°), Săntău, r. Tăşnad, cca 1750 : *pregiurul* (SD XIII, p. 237), Bădăcin, r. Şimleu, 1766 : *ǧurămăntŭ* (SD IV, p. 35, dar şi *jurămîntul*). După I. Pătruţ, în regiunea Crişurilor şi în Sălaj, trecerea lui *ǧ* la *j* s-a făcut în secolul al XVIII-lea, probabil pe la 1750. Un text provenind din Suciul de jos, r. Lăpuş, datat 1608, notează de asemenea pe *ǧ* : *ǧudeţul*, *ǧupărul*, *ǧurămîntu* (Al. Rosetti, *Lettres... tirées des archives de Bistritza*, Bucureşti, 1926, p. 78). *Ǧ* este frecvent şi în însemnările pe cărţi provenind din N ă s ă u d şi din regiunea situată la sud, spre R e g h i n : Chiheru de jos, 1737 : *gios* (de cîteva ori ; SD XIII, p. 232), Năsăud, 1748 : *gios* (SD XIII, p. 137), Rodna, r. Năsăud, 1768 : *giudecată* (SD XIII, p. 162). *Ǧ* poate fi întîlnit, de asemenea, în fostele judeţe T u r d a (Agriş,

[19] Vezi, pentru secolul al XVI-lea, Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea—XVI-lea*, Bucureşti, 1956, p. 105.

[20] Vezi, pe lîngă hărţile ALR, D. Şandru, *Pays des Motzi*, p. 205, idem, *Lăpujul de Sus*, p. 138, *Vallée d'Almăj*, p. 140, T. Teaha, *op. cit.*, p. 70, D. Şandru-F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, în GS V, 1931, p. 319.

r. Turda, 1766) : *giudecată* ; SD XIII, p. 260), Alba (Alba-Iulia, 1648 : *giopînul*, SD, IV, p. 28 ; 1768 : *ǧosŭ*, *ǧumătate*, SD XIII, p. 33), Hunedoara (Hunedoara, 1703 ; *gios*, SD, XIII, p. 145 ; 1709 : *gios*, SD XIII, p. 121 ; după 1737 : *giuneril(e)*, SD XIII, 118 ; 1754 : *agiutoriul*, SD XIII, p. 120). De remarcat că textele religioase tipărite în secolul al XVII-lea la Bălgrad (Alba-Iulia) și care reflectă graiul vorbit pe vremea aceea în aceste regiuni prezintă consecvent pe *ǧ* acolo unde scrierile muntenești contemporane au totdeauna *j* [21]. Exemple cu *ǧ* găsim, după 1700, și în documente scrise în sudul Transilvaniei, considerat a face arie comună cu Muntenia încă în secolul al XVI-lea : Făgăraș, 1707 : *giupănul* (SD XIII, p. 96) ; Calborn, r. Făgăraș, 1737 : *aǧutorul*, *gios* (SD XIII, p. 73) ; Voila, r. Făgăraș, 1738 : *am giu(de)cat* (SD XIII, p. 208).

Iată deci că, asemenea lui *dz*, *ǧ* avea în secolele trecute o extindere cu mult mai mare decît cea actuală. Afirmația acad. Al. Rosetti [22] că în sec. al XVI-lea *ǧ* era răspîndit în Banat, Ardealul nordic, Maramureș și întreaga Moldovă rămîne valabilă și pentru secolul următor, ba chiar, în privința anumitor regiuni, și pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Mai mult, *ǧ* poate fi întîlnit, pînă în secolul al XVIII-lea în unele regiuni (Transilvania sudică), unde nu fusese notat în secolul al XVI-lea. Orientîndu-ne după această particularitate fonetică, putem spune, așadar, că localizarea textelor rotacizante, scrise înainte de 1550, numai în Maramureș se dovedește neîntemeiată.

La concluzii asemănătoare ajungem, punînd la contribuție datele dialectologiei istorice, și în privința altor fapte invocate de I. A. Candrea, cum ar fi : *u* final, *r* lung (*r̄*), *ń* (*n* + yod latin), *ști* (pentru *știe*), imperfectul indicativului, pers. 1 sg. și 3 pl. fără *-m*, respectiv *-u*, formele de conjugare *sem*, *seți*, imperativul negativ în *-areți*, *-ereți*. Spațiul restrîns de care dispunem ne împiedică să consemnăm, în continuare, materialul ilustrativ adunat pentru fiecare fenomen în parte. Așa cum vom avea prilejul să vedem mai încolo, argumentele lui Candrea se elimină singure (fără a recurge la sprijinul dialectologiei istorice), întrucît ele nu se întemeiază pe o bază metodică riguroasă.

6. Dacă examinăm faptele cercetate mai sus, observăm că ele prezintă o trăsătură comună. În toate cazurile avem a face cu fenomene vechi (în privința foneticii, cu sunetele din româna comună), răspîndite odinioară pe întreg cuprinsul țării (sau pe o mare parte a lui) și care în cursul secolelor și-au restrîns treptat aria de întrebuințare, ajungînd ca astăzi să fie cunoscute în regiuni mai mult sau mai puțin restrînse. Desigur, nu e exclus, cel puțin teoretic, ca aria lui *r̄* de pildă, să fie

---

[21] Vezi Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, București, 1961, p. 86.

[22] *Op. cit.*, p. 107. Ulterior *ǧ* a trecut spre o fricativă (*ẑ* sau *ź*) în Banat, Moldova și Transilvania centrală și nord-vestică (în această ultimă regiune *ẑ* (*ź*) a evoluat spre *j*). Trecerea lui *ǧ* la *ẑ* (*ź*) poate să fi început, în puncte izolate, încă în secolul al XVI-lea (vezi Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea – XVI-lea*, p. 108, unde se dau exemple cu *ǧ* (< *g* + *e*, *i* latin) trecut la *j*), dar pentru marea majoritate a teritoriului dacoromân fenomenul pare mai recent (cf. O. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 38). Putem presupune, cu șansa de a fi aproape de adevăr, că pe teritoriul unde astăzi se pronunță *ẑoi*, *źoi* și într-o mare parte a zonei ardelene a lui *joi* se pronunța în secolul al XVI-lea *ǧoi*, iar trecerea lui *ǧ* la *ẑ* (*ź*) nu s-a făcut decît în secolul următor sau chiar (măcar pentru unele regiuni) după 1700 (vezi I. Pătruț, *Influențe maghiare...*, p. 213).

astăzi aceeaşi ca în urmă cu patru veacuri [23]. Nu avem însă cîtuşi de puţin siguranţa că în trecut această arie n-a fost mai mare; dimpotrivă, exemplele date de noi arată în chip neîndoios că, în multe cazuri, lucrurile au stat astfel. Există, aşadar, o mare doză de probabilitate ca un text caracterizat printr-o anumită particularitate lingvistică din această categorie să fi fost scris dincolo de graniţele actualei arii în care el se întrebuinţează. Dacă aşa stau lucrurile, înseamnă că pentru a localiza un text vechi de cîteva secole, nu trebuie să ne adresăm acestor fapte (pe care le putem numi *arhaisme*, într-un sens oarecum diferit de cel curent astăzi), decît cel mult spre a primi unele indicaţii dintre cele mai generale (dar şi acestea fiind dubioase, măcar într-un procent oarecare, dacă nu se întreprinde o cercetare istorică prealabilă).

Dimpotrivă, putem să ne referim cu suficientă siguranţă la fenomenele mai noi, apărute în cursul istoriei limbii, la *inovaţiile* care în urmă cu cîteva sute de ani se găseau răspîndite pe o arie mai restrînsă, iar în zilele noastre cunosc o expansiune maximă. În acest caz putem presupune că fenomenul respectiv nu a fost folosit în trecut dincolo de limitele actualei sale arii de răspîndire.

Aşa, de pildă, dacă am socoti, împreună cu Candrea, că *o* din *morte*, *forte* îl reprezintă pe actualul *ǫ* (şi nu este un simplu fapt de grafie [24]), atunci isoglosa actuală a lui *ǫ* circumscrie *o* regiune în interiorul căreia s-au scris, cu siguranţă, textele rotacizante. Aceeaşi observaţie în legătură cu pluralul *mînuri*, dacă admitem că el a fost creat din mai vechiul *mînule*, cum susţine acad. Al. Graur [25].

Acceptarea inovaţiilor drept mijloc de localizare a vechilor monumente de limbă nu trebuie făcută însă fără anumite rezerve. Astfel, sîntem obligaţi să avem în vedere faptul că şi inovaţiile, asemenea arhaismelor, pot să se găsească astăzi în două stadii: de expansiune sau de regres. Nu tot ce apare nou în limbă şi se acceptă la un moment dat este păstrat în epocile următoare. Acesta e cazul rotacismului (asupra căruia nu insistăm) sau a formelor verbului a zice: *gici*, *gice*, *gicem*, *giceam* etc. Astăzi *gice* (provenit, prin asimilare, din *dzice*) se foloseşte, cum arăta Candrea, numai în Maramureş şi Oaş; în trecut, el avea o răspîndire mai mare. În secolul al XVI-lea, *gice* poate fi întîlnit, în afara traducerilor rotacizante, şi în alte texte, unele dintre ele scrise, de pildă, în regiunea Turzii *(Textele măhăcene)* sau în Banat *(Palia)* [26].

---

[23] Cum crede acad. E. Petrovici că stau lucrurile cu actuala arie a lui *u* final (şoptit), care în secolul al XVI-lea „avea aproximativ aceeaşi întindere ca astăzi" (*loc. cit.*, p. 148); vezi şi acelaşi, *Forme absolute şi forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obişnuită şi în transcrierea fonetică*, în FD III, 1961, p. 61; cf. acad. Iorgu Iordan, *Introducere* la Ion Neculce, *Letopiseţul ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, Ediţia a II-a, Bucureşti, 1959, p. LXVII, CXXIII; I. Pătruţ, *Despre delabializarea consoanelor finale*, în „Romanoslavica" VI, 1960, p. 21.

[24] Aşa cum, pe bună dreptate, susţin O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 48 (cu unele rezerve), Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 38, 97, I. Pătruţ, *Rostirea nouă, două etc.*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 664.

[25] Al. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL IV, 1936, p. 100–102.

[26] Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 133–134; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 106.

După 1600, inovaţia este notată în Maramureş, 1602—1617 (Al. Rosetti, *Lettres... de Bistritza*, p. 72), Iaşi, 1617, (Hasdeu, *Arch. ist.* I, 1, p. 13), Moldova, cca 1640 (N. Iorga, *Documente româneşti din archivele Bistriţei*, I, Bucureşti, 1899, p. 72), Pociovelişte-Bihor, cca 1641 (Vl. Drimba, *loc. cit.*, p. 551). Probe că *gice* era răspîndit în trecut dincolo de graniţele Oaşului şi Maramureşului găsim chiar în limba de astăzi. În Oaş, Sălaj, Bihor, Hunedoara şi Banat a fost înregistrată în zilele noastre (după 1890) forma *ice* „zice" (la fel *ici*, *icem*, *iceţi* etc.) [27]. Acest *ice* nu poate proveni, în regiunile de mai sus, decît dintr-un *gice*, trecut prin asimilare la *cice* (atestat în CV, 136, 11 şi C. Tod., 199, 24 v°); de aici, prin disimilare totală, s-a ajuns la *ice* [28]. S. Puşcariu [29] îl deriva din *gice* chiar pe *cică*, acesta din urmă răspîndit şi în Muntenia, ceea ce ar dovedi că *gice* se întrebuinţa în trecut pe un teritoriu foarte vast [30].

Tot o inovaţie astăzi în regres este şi trecerea lui *ă* proton la *a* (*lasa*, *saraci*), aşa cum a arătat R. Todoran [31].

Folosirea inovaţiilor pentru a localiza textele vechi prezintă încă un inconvenient. Noi avem certitudinea că în cazul lui *sară* (< *seară*), de exemplu, aria secolului al XVI-lea e inclusă în aria actuală, dar diferenţa dintre cele două arii poate să fie considerabilă. În secolul al XVI-lea *sară* putea fi folosit, să zicem, numai în unele regiuni din nordul ţării, pe cînd astăzi el este răspîndit în Moldova, Transilvania, Maramureş, Crişana, Banat şi Oltenia. Precizia localizării suferă în acest caz. Spre a opera cu maximum de exactitate, trebuie să apelăm la un număr cît mai mare de inovaţii aflate în expansiune, pentru ca — din interferenţa liniilor de isoglosă — teritoriul delimitat de faptele cu extindere maximă să se micşoreze treptat.

7. Vom face, în continuare, cîteva consideraţii asupra mărturiei pe care răspîndirea actuală a elementelor lexicale o poate aduce pentru localizarea textelor vechi. Printre cuvintele citate de Candrea şi grupate de noi sub numerele 16 şi 17 se găsesc unele de origine latină, care nu trebuie luate în consideraţie (*a cure*, *genune* etc.). Altele provin din diverse

---

[27] Vezi I. A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1907, p. 23; Gh. Hetco, *A berettyómenti román nyelvjárás* [= Graiul românesc din Valea Bereteului], Belényes [= Beiuş], 1912, p. 37, M. Pompiliu, *Graiul românesc din Biharea în Ungaria*, în *Convorbiri literare* XX (1887), p. 1012, D. Şandru, *Le Bihor*, în BL IV, 1936, p. 131, T. Teaha, *op. cit.*, p. 76 T. Frîncu — G. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Bucureşti, 1888, p. 79, *Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte*, Basme populare româneşti, Bucureşti, 1961, p. 179 (Boşoroi, r. Haţeg). În Banat îl găsim atestat spre sfîrşitul secolului trecut în poeziile scrise în graiul bănăţenesc ale lui Victor Vlad-Delamarina : *işie* „zice", *işia* „zicea" (Victor Vlad Delamarina, *Poezii bănăţeneşti*. Întocmiri, Lugoj, 1902, p. 15—16).

[28] Cf. G. Weigand, *Samosch- und Theiss Dialekte*, în JL VI (1899), p. 30; G. Pascu, *Istoria literaturii şi limbii române în secolul XVI*, Bucureşti, 1921, p. 39.

[29] *Dicţionarul Academiei*, s.v. *ci-că*, p. 399.

[30] În zilele noastre a fost atestată în Muntenia (Frăsinet-Vlaşca) forma *jicea* „ziceau": *să cheam-aşa fincă nainte vrieme... jicea părinţii miei, iera o baltă cu frăsini multe.* (O. Densusianu, I. A. Candrea, Th. D. Sperantia, *Graiul nostru*, I, Bucureşti, 1906, p. 155).

[31] R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic dialectal: ă protonic > a*, în SCL V, 1954, nr. 1—2, p. 75—76. — Cît despre folosirea lui *lu* în loc de *lui*, aceasta este o inovaţie care caracterizează astăzi (şi caracteriza şi în secolul al XVI-lea) graiurile din diverse părţi ale ţării (vezi Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*. 133—134, I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 79, 94, 107).

limbi, îndeosebi din maghiară, deci pot fi asemănate, într-un fel, cu inovațiile fonetice și morfologice (au pătruns în limbă la un moment dat și au cunoscut ulterior o anumită expansiune, care astăzi poate să se găsească în punctul ei maxim). Se pune însă întrebarea dacă pe baza actualelor noastre cunoștințe de dialectologie sincronică a limbii române sîntem în stare a stabili, pentru fiecare cuvînt în parte, aria lui precisă de răspîndire, așa cum facem cu fenomenele fonetice, repetabile, uneori, în zeci și sute de cuvinte, sau chiar cu cele morfologice. Cercetarea monografică n-a explorat pînă astăzi decît un număr foarte mic din miile de localități existente pe teritoriul țării noastre, așa încît înregistrarea unui cuvînt rar (de origine maghiară, să zicem) într-un punct al Transilvaniei, nu înseamnă cîtuși de puțin că el nu se poate găsi, în circulație locală, într-o altă parte a regiunii. Oricît de bogat a fost chestionarul lexical al *Atlasului lingvistic român*, e de la sine înțeles că el n-a putut avea în vedere toate cuvintele limbii române (în special pe cele de importanță secundară sau cu un sens specializat, cum sînt unele dintre cuvintele citate de Candrea) [32]. Nu trebuie să pierdem din vedere posibilitatea ca unele dintre cuvintele maghiare din texte să nu fi avut circulație în limbă, ele fiind creații livrești datorate traducătorilor și deci zadarnic am căuta să stabilim răspîndirea lor actuală [33].

Este totuși adevărat că numărul mare de maghiarisme ne îndreaptă atenția mai ales spre Transilvania (și mai puțin spre Moldova, unde circulau, înainte de 1550, toate fenomenele fonetice și morfologice invocate de Candrea). Ele ne indică însă o regiune în care influența maghiară a fost puternică, iar elementul maghiar numeros. Acest teritoriu pare a fi fost mai degrabă Bihorul (sau Sălajul) [34], decît Maramureșul, cum susține Candrea (unde influența maghiară nu a fost niciodată deosebit de puternică sau, în orice caz, nu atît de puternică ca în regiunile învecinate [35]).

Acad. Al. Rosetti a arătat, mai demult, că din numărul maghiarismelor prezente în textele rotacizante trebuie reținute numai acelea care nu se întîlnesc în celelalte scrieri ale secolului al XVI-lea [36]. Aplicînd acest criteriu, d-sa găsește două categorii de fapte : cuvinte de origine maghiară care circulă, în afara Transilvaniei, și în Moldova sau Banat (*badic*, *băsău*, *celui*, *hălăstui*) și cuvinte de aceeași proveniență atestate în zilele noastre în jumătatea nordică a Transilvaniei. Din cele două cuvinte aparținînd acestei ultime categorii (*adămană* și *felelui*), primul

[32] Vezi G. Istrate, *Noul Atlas lingvistic român*, în FD II (1960), p. 146.

[33] Vezi N. Drăganu, *op. cit.*, p. 5 ; cf. I. Bianu, *Despre introducerea limbii românești în biserica românilor*, București, 1904, p. 11 (Academia Română, Discursuri de recepțiune, XXVI).

[34] Cf. S. Pușcariu, *Essai de reconstitution...*, p. 87–88.

[35] Însuși Candrea pare să-și fi dat seama de acest lucru, de vreme ce susține că textele au fost traduse ,,într-o regiune în vecinătatea căreia elementul unguresc era preponderent'', în loc să spună, cum ar fi fost logic, că traducerea s-a făcut în regiunea unde elementul maghiar era numeros (și nu în vecinătatea ei).

[36] *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, p. 193.

a fost notat în Oaş şi în localitatea Sîngeorz-Băi, r. Năsăud, iar al doilea în regiunea Sălajului, Turzii şi Băii Mari [37].

8. După cum se poate vedea din cele de mai sus, nici unul dintre argumentele aduse de Candrea în favoarea tezei sale că textele rotacizante ar fi fost traduse în Maramureş nu rezistă criticii. Dimpotrivă, toate dovezile lingvistice invocate de el probează că traducerea s-a făcut undeva într-o zonă mult mai întinsă, care cuprinde Crişana, Transilvania de la nord de Mureş, Maramureşul şi, în unele privinţe, Moldova şi chiar Banatul (cu alte cuvinte, pe teritoriul unde în secolul al XVI-lea se vorbea subdialectul nordic, delimitat de acad. Al. Rosetti [38]).

Am ţinut să facem această precizare, deşi obiectul cercetării de faţă nu este problema localizării textelor rotacizante, pentru a arăta la ce rezultate se ajunge atunci cînd nu se au în vedere criterii fundamentate şi se urmăreşte demonstrarea unor idei preconcepute (Candrea a plecat de la opinia lui Iorga că textele rotacizante au fost traduse sub influenţa husitismului, în secolul al XV-lea, în mănăstirea Peri din Maramureş) [39].

Aşa cum s-a arătat mai demult, problema apariţiei primelor traduceri româneşti de cărţi religioase are două aspecte : unul lingvistic şi altul de istorie politică şi culturală. Numai după ce s-a făcut datarea şi localizarea textelor prin criterii lingvistice, urmează să se stabilească legătura între traduceri şi mişcarea culturală care le-a provocat [40]. Recent, P. P. Panaitescu a acceptat fără rezerve localizarea propusă de Candrea, arătînd că „fiecare dintre fenomenele invocate, luat separat, depăşeşte regiunea Maramureşului", „dar luate împreună, ele concordă toate numai pentru Maramureş" [41]. Pornind de la această constatare de ordin lingvistic şi admiţînd că traducerea e anterioară anului 1520, d-sa a ajuns la concluzia că singura mişcare de care poate fi legată transpunerea cărţilor religioase în româneşte este lupta bisericii româneşti din Maramureş pentru emancipare de sub tutela episcopatului ucrainean de Muncaci, întîmplată în ultimul deceniu al secolului al XV-lea. Textele ar fi fost traduse, deci, la această dată, probabil pe la 1490–1500 [42]. Cum localizarea traducerilor trebuie făcută într-o regiune mult mai întinsă decît Maramureşul, rezultă că teoria lui P. P. Panaitescu este, măcar în parte, susceptibilă de a fi revizuită.

---

[37] Vezi DA, s.v. *felelui* (ultima atestare, neînregistrată în DA, provine din Copalnic-Mănăştur, r. Lăpuş, localitate situată la sud de Baia Mare. Celelalte două cuvinte citate de acad. Al. Rosetti *(fuglu, gilălui)* nu pot fi luate în consideraţie, întrucît, în cazul lor, nu se indică regiunile unde au fost înregistrate în zilele noastre.

[38] *Op. cit.*, p. 188–189. O discuţie critică a argumentelor aduse în sprijinul localizării în Maramureş a textelor rotacizante a făcut I. Bărbulescu, *Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, [Bucureşti], 1928, p. 59 şi urm. ; cf. N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, în „La Transylvanie", Bucureşti, 1938, p. 625–626, 636.

[39] Încă în 1901, independent de Iorga, Candrea ajunsese la concluzia că textele rotacizante au fost traduse în secolul al XV-lea (1425–1450) ; vezi *Monumentele cele mai vechi de limbă românească*, în „Noua revistă română", IV (1901), p. 24.

[40] Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, p. 191.

[41] *Începuturile scrisului în limba română*, în „Studii şi materiale de istorie medie" IV, 1960, p. 125.

[42] *Istoria României*, II, Bucureşti, [1962], p. 706–707.

Particularitățile lingvistice aduse în discuție de Candrea sînt, în marea lor majoritate, ceea ce am numit noi *arhaisme*. Așa cum am arătat mai sus, în lipsa unor date riguroase de dialectologie istorică românească, trebuie să ne adresăm inovațiilor în expansiune, spre a avea un procent ridicat de probabilitate. Nu putem încerca să stabilim acum, pe baza acestor fapte, locul unde s-au tradus cărțile rotacizante ; ne propunem să revenim asupra problemei într-o contribuție viitoare. Un fapt peste care nu putem trece atunci cînd localizăm aceste texte (și altele asemănătoare) este că ne aflăm nu în prezența originalelor, ci a unor copii (excepție face, poate, *Psaltirea Hurmuzachi*). În limba acestor texte se deosebesc cu ușurință *două straturi de limbă*, unul caracteristic originalului, celălalt copistului [43]. Exemplarele cunoscute nouă ale traducerii *Psaltirii* și *Faptelor apostolilor* prezintă numeroase alternanțe grafice, dintre care cităm : *singur-săngur*, *seară-sară*, *mențiră-mințără*, *dzise-dzăse*, *șeapte (șepte)-șapte*, *sfrășeaște-sfrășaște*, *iubesc-iubăsc*, *ivesc-ivăsc*, *deșert-deșărt*, *se înșelară -se șălară*, *fieru-heru*, *fi-hi*, *genunchi (gerunchi) — genuchi (geruchi)* etc. Aceeași situație se constată și în alte texte copiate, cum ar fi *Alexandria (calarași-călărași*, *zicea-zicè*, *jos-gios* etc.) sau *Codicele Sturdzan*.

Rezultă de aici că, în privința textelor copiate, trebuie delimitate în prealabil cele două straturi de limbă, iar localizarea trebuie făcută pentru fiecare în parte [44]. Unele dintre alternanțele grafice existente în manuscrisele rotacizante se întîlnesc în toate aceste texte ; nu o dată însă o anumită alternanță apare numai într-unul din ele. E necesar, de aceea, ca localizarea să fie făcută *pentru fiecare lucrare în parte*, întrucît concluziile la care ajungem pot fi, cel puțin teoretic, diferite, de la caz la caz. Mai mult, în cazul *Psaltirii Scheiene* trebuie să ținem seama de faptul că ea a fost copiată de trei persoane care, așa cum a arătat Candrea, aveau anumite trăsături de limbă specifice.

9. În sfîrșit, atragem atenția asupra faptului că, localizînd textele vechi după criterii lingvistice, noi stabilim *nu regiunea în care s-a scris textul*, ci *regiunea de unde era originar scriitorul și al cărei grai îl vorbea*. Este adevărat că, în majoritatea cazurilor, cele două arii coincid. Așa cum a arătat acad. Al. Rosetti, „e rar, însă, ca scriitorul (grămăticul, diacul) unui text să vină de departe și ca graiul său să fie profund diferit de graiul localității unde a scris textul" [45]. Astfel, pe o carte bisericească din Densuș găsim următoarea însemnare, din 1767 : „am venitŭ din Răchitova, aicea în Dîmsuș, murindŭ popa Pascu, și, rămănăndŭ satul fără preotŭ, s-au legat de mine să le fiu preotŭ" (SD XIII,

[43] Cf. N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, I, București, 1940, p. 52, A. Avram, *op. cit.*, p. 6–7 ; cf. de asemenea Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea – al XVI-lea*, p. 26 : „în textele care sînt copiate, ele [= alternanțele grafice] pot fi însă datorite copistului : acesta a introdus în textul copiat particularități ale graiului său, care era diferit de graiul originalului".

[44] În acest sens, foarte utile sînt eventualele notițe ale copistului, care ne dau informații asupra graiului vorbit de el. La însemnările popii Ion Românul s-a raportat, în mod judicios, N. Cartojan, cînd a stabilit locul unde au fost copiate textele din *Codex Neagoeanus* (vezi *Alexandria...*, p. 71, *Fiore di virtù...*, p. 55–58).

[45] *Limba română în secolele al XIII-lea – XVI-lea*, p. 66.

p. 85). Răchitova este situată în apropierea Densușului, amîndouă localitățile făcînd astăzi parte din raionul Hațeg. Alteori însă scriitorii sînt originari din regiuni mai îndepărtate și e cazul să amintim aici pe numeroșii dieci moldoveni (G. Ștrempel a numărat 16),[46] care, în secolele XVII și XVIII, peregrinează dincolo de frontierele provinciei lor natale, copiind texte religioase mai ales în partea vestică a Transilvaniei, spre Banat.

N. Iorga a publicat (SD XIX, p. 4—5) o scrisoare trimisă de egumenul Athanasie lui Dosoftei, mitropolitul Moldovei. Particularitățile lingvistice ale textului ne trimit spre jumătatea nordică a țării, mai precis spre Moldova: *aș hi spusŭ*, *săngur*, *Săcul*, *mărturisăscu*, *Dumnedzău*, *putè*, *spunè*, *afurisiè*, *zapiseli*, articolul posesiv invariabil: *altorŭ rude sau altorŭ surori* a *părintelui său*. Textul a fost scris însă la mănăstirea Snagov, al cărei egumen era Athanasie, și faptul poate să ne surprindă, dacă ne gîndim că anumite trăsături cum ar fi pronunțarea dură a lui *s* sau trecerea lui *-eà* la *-è* n-au caracterizat niciodată graiul din regiunea Bucureștilor, iar altele, de pildă *dz*, nu mai aveau curs în Muntenia încă dinaintea secolului al XVI-lea. Acest Athanasie era însă moldovean, ucenic al mitropolitului Varlaam la mănăstirea Secul, și scria așa cum vorbea, adică moldovenește.

N. Drăganu a atras atenția asupra unei colecții de texte populare, aflată într-un manuscris din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Autorul a arătat, cu argumente convingătoare, că textele au fost scrise în Bihor [47]. Scriitorul (sau unul dintre scriitori, acela căruia îi datorăm textul de pe p. 250—251) [48] nu era însă originar din Bihor, ci mai degrabă din Maramureș sau din regiunea învecinată a Năsăudului, cum ne dovedesc particularități lingvistice ca: *pcerde*, *mneu*, *oci* „ochi", *zisam* „visam", *te-și si* (= fi) *sărutat* etc. [49].

10. Discuția purtată în paragrafele anterioare ale lucrării ne permite să tragem o serie de concluzii. Ele sînt următoarele:

1. Singurul mijloc sigur de a stabili proveniența regională a vechilor texte este raportarea la configurația dialectală a limbii în epoca în care ele au fost scrise.

2. Cum datele pe care le deținem în prezent asupra răspîndirii dialectale a diverselor fenomene lingvistice în secolele trecute sînt insuficiente, putem utiliza, cu bune rezultate, informațiile atlaselor și monografiilor din timpurile noastre. Pentru aceasta e necesar:

a) să stabilim în prealabil data aproximativă la care a fost compus textul. Cu cît ea e mai apropiată de epoca actuală, cu atît mărturia informațiilor contemporane cîștigă în valoare. Nu trebuie însă să neglijăm faptul

---

[46] G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, [București], 1959, p. XXXV.

[47] *Pagini de literatură veche (O colecție de cărți populare într-un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII)*, în DR III (1922—23), p. 240—241.

[48] *Ibidem*, p. 250.

[49] Dintre ele, *mneu* ne îndreaptă, deopotrivă, spre Bihor, deși aici (în special în jumătatea sudică a regiunii) palatalizarea labialelor nu este atît de răspîndită ca în Maramureș. *Oci*, *zisam*, *pcerde* și *si*, în schimb, ne obligă să căutăm locul de origine al scriitorului mai spre răsărit, către Maramureș.

că, pe măsură ce ne îndepărtăm de secolul al XVI-lea, se impune tendința de a accepta unele norme lingvistice supradialectale, ceea ce face ca în anumite texte să apară particularități de limbă străine graiului celui ce scrie, împrumutate din altă parte;

b) să precizăm dacă textul este original sau copie. În ambele cazuri, trebuie să știm dacă avem a face cu opera unei singure persoane sau a mai multora. În cazul cînd ne găsim în prezența unei copii, se impune delimitarea particularităților lingvistice ale originalului de cele datorite copistului (eventualele însemnări ale acestuia fiind deosebit de prețioase în acest sens). Cînd ne aflăm în prezența unei tipărituri, trebuie să stabilim, în măsura posibilului, dacă tipograful nu e cumva din altă regiune dialectală decît autorul sau traducătorul cărții [50]. (*Palia*, scrisă de bănățeni și de ardeleni, a fost tipărită de un muntean, fiul diaconului Coresi.) În toate situațiile, e bine să localizăm fiecare text în parte și nu grupuri de texte, oricît de ispititoare ar fi concordanțele lingvistice dintre ele.

3. Odată făcute aceste operații preliminare, putem confrunta particularitățile de limbă ale textului cu răspîndirea actuală a faptelor respective, ținînd însă seama de următoarele recomandări:

a) mărturia *arhaismelor* nu este probantă; de aceea ele trebuie scoase din discuție;

b) putem în schimb lua în considerație *inovațiile*, fără a uita însă că ele pot fi:

α) în regres — și în acest caz renunțarea la ele se impune;

β) în expansiune, cînd ele trebuie reținute;

c) spre a obține un grad mai mare de exactitate e necesar să proiectăm pe hartă cît mai multe fapte de limbă (ne referim la inovații);

d) din pricina datelor insuficiente pe care le deține dialectologia actuală, faptele de lexic trebuie privite cu mai mare rezervă decît cele fonetice sau morfologice;

e) dintre cuvintele de origine străină vom reține, în măsura posibilului, numai pe acelea care nu apar în celelalte texte din epoca respectivă.

4. În teorie, localizăm, nu aria unde a fost scris un text, ci pe aceea din care era originar scriitorul și al cărei grai îl vorbea. În regulă generală, ariile coincid. Pentru a avea deplină siguranță în această privință, trebuie să avem în vedere:

a) eventualele informații în legătură cu activitatea scriitorului (dacă numele lui ni s-a păstrat);

b) locul unde a fost găsit textul (e vorba, în primul rînd, de manuscrise). Dacă localitatea se află în interiorul ariei delimitate de noi, e foarte probabil ca regiunea de origine a scriitorului să fie, totodată, locul unde a fost alcătuit textul. Criteriul nu este însă totdeauna probant, întrucît în epoca veche cărțile și manuscrisele circulau destul de intens și e posibil ca un text să fi fost descoperit la mare distanță de regiunea unde a fost scris și al cărei grai îl vorbea, probabil, scriitorul.

---

[50] Cf. I. Șiadbei, *Fragmentul Leviticului românesc de la Belgrad*, în RF I, nr. 3, p. 278.

5. După localizarea textului, rezultatele la care am ajuns trebuie confruntate cu datele obținute în privința altor texte, a căror proveniență dialectală a putut fi stabilită cu mai mare precizie (și prin alte criterii decît cele lingvistice).

6. În sfîrșit, să reamintim că informațiile pe care ni le furnizează răspîndirea actuală a unor fapte de limbă trebuie în permanență controlate prin datele oferite de cercetarea istorică a graiurilor, oricît de puține ar fi ele în momentul de față. Dacă deținem un material istoric bogat și atent verificat, putem să ne adresăm și arhaismelor sau inovațiilor în regres (ale căror arii de răspîndire dintr-un anumit moment al evoluției limbii pot fi astfel stabilite cu precizie). În acest caz însă, localizarea textelor se face, de fapt, cu ajutorul dialectologiei istorice, situația actuală din graiuri constituind un simplu mijloc de control al rezultatelor la care s-a ajuns.

Septembrie 1964

Institutul de lingvistică, București,
Calea Victoriei, 194

ASUPRA CALCULULUI TIPURILOR SINTACTICE ALE LIMBII ROMÂNE

DE

LILIANA IONESCU

0.1. După cum a observat A. G. Oettinger [1], în ultimii ani cercul celor care se interesează de problemele analizei sintactice a fost considerabil mărit, incluzînd pe lîngă specialiştii în lingvistică matematică, preocupaţi de găsirea algoritmilor pentru traducerea automată, pe specialiştii în logică matematică, interesaţi de structura limbilor formale şi pe specialiştii în matematică aplicată, care urmăresc să stabilească tipul limbii convenabile pentru programele maşinilor automate de informare.

Din această cauză, au apărut o serie de metode noi de analiză sintactică. Menţionăm, astfel, alături de metoda lui N. Chomsky şi de cea a lui Z. Harris, procedura de analiză sintactică automată, preconizată de A. G. Oettinger, analiza sintactică predictivă a lui I. Rhodes şi M. E. Sherry şi gramaticile categoriale, iniţiate de Y. Bar-Hillel şi J. Lambek.

0.2. Lucrarea de faţă este o încercare de a aplica metoda calculului tipurilor sintactice a lui J. Lambek [2] la limba română, deoarece însuşi autorul metodei şi-a exprimat îndoiala asupra utilităţii folosirii ei prentru studiul gramaticilor limbilor naturale [3].

1.1. Calculul sintactic este un sistem algebric liber, bazat pe un număr de reguli de deducţie [4].

Tipurile sintactice se atribuie elementelor denumite de Lambek „fraze" [5] sau „formule" [6], secvenţe de cuvinte sau de morfeme care pot fi delimitate prin paranteze. După cum arată

[1] Anthony G. Oettinger, *Automatic Syntactic Analysis and the Pushdown Store*, în „Proceedings of Symposia in Applied Mathematics", vol. XII, „Structure of Language and its Mathematical Aspects", American Mathematical Society, 1961, ed. R. Jakobson, p. 104.

[2] Vezi expunerea metodei şi exemplificări în J. Lambek : *The Mathematics of Sentence Structure, The American Mathematical Monthly*, vol. 65, 3, 1958, p. 154—170; *Contributions to a Mathematical Analysis of the English Verb-Phrase*, J. Canad. Ling. Assoc., vol. 5, 1959, p. 83—89: *On the Calculus of Syntactic Types*, în volumul citat, nota 1.

[3] Vezi J. Lambek, *On the Calculus*..., p. 172.

[4] Vezi J. Lambek, *The Mathematics of*..., p. 163 sau *On the Calculus*..., p. 167.

[5] J. Lambek, *On the Calculus*..., p. 167.

[6] J. Lambek, *The Mathematics* of..., p. 158.

Chomsky [7], delimitarea prin paranteze a unor fraze categorizate în tipuri particulare este o parte a descrierii structurale a secvenţelor terminale. Identificarea frazelor se face conform următoarelor definiţii :

a) Toate frazele atomice (cele care conţin un singur element) sînt fraze.

b) Dacă A şi B sînt fraze, atunci (AB) — înlănţuirea lor prin juxtapunere — este de asemenea frază.

1.2. Toate tipurile sintactice se formează dintr-un număr de tipuri primitive. Pentru Lambek acestea din urmă sînt : *s* — propoziţie (,,sentence''), prin care se înţeleg toate propoziţiile declarative complete şi *n* — nume, prin care se înţeleg toate numele proprii şi elementele cu distribuţie asemănătoare lor. (Se foloseşte şi tipul *i* pentru toate infinitivele intranzitive.)

Celelalte tipuri sînt derivate din acestea, prin trei operaţii formale : multiplicare, diviziune la stînga şi diviziune la dreapta.

Exprimînd prin definiţii cele prezentate, putem afirma că :

a) Toate tipurile primitive sînt tipuri.

b) Dacă x şi y sînt tipuri, atunci sînt tipuri şi (xy), (x/y) şi (x\y).

J. Lambek precizează că în termenii *n* şi *s* nu se exprimă cuvintele sau secvenţele de cuvinte, ci numai tipurile lor sintactice. Tipurile sintactice descriu funcţia unui cuvînt sau a unei expresii. Prin intermediul lor se poate distinge, de exemplu, între *frumos* din contextul *un cîntec frumos* şi *frumos* din contextul *el cîntă frumos* (adjectiv şi adverb, în termenii gramaticii tradiţionale). Rezultă deci că acelaşi cuvînt poate avea tipuri sintactice diferite (ca în exemplul citat) după diferitele lui funcţii şi invers, cuvinte diferite pot avea acelaşi tip dacă îndeplinesc aceeaşi funcţie [8] (*meu* din contextul *băiatul meu* are acelaşi tip ca *frumos* din *un cîntec frumos*, avînd aceeaşi funcţie).

1.3. Lambek atribuie tipuri sintactice frazelor conform următoarelor reguli :

A) Dacă A are tipul a şi B — tipul b, atunci (AB) are tipul (ab).

B) Dacă (AB) are tipul c pentru orice B de tipul b, atunci A are tipul (c/b).

C) Dacă (AB) are tipul c pentru orice A de tipul a, atunci B are tipul (a\c).

1.4. În felul acesta, se poate crea un calcul formal, cuprinzînd regulile :

(1) $x \to x$: Toate secvenţele de tipul x au de asemenea tipul x (este o regulă trivială).

$$(2)\quad \frac{xy \to z}{x \to z/y}$$

Dacă orice secvenţă de tipul xy are tipul z, atunci orice secvenţă de tipul x are tipul (z/y) (deasupra barei este prezentată premisa, dedesubt — concluzia), şi simetric :

$$(2')\quad \frac{xy \to z}{y \to x\backslash z}$$

Dacă orice secvenţă de tipul xy are tipul z, atunci orice secvenţă de tipul y are tipul (x\z).

$$(3)\quad \frac{x \to z/y}{xy \to z}$$

---

[7] N. Chomsky, *On the Notion ,,Rule of Grammar''*, în volumul citat, nota 1, p. 8.

[8] *Comments on Lambek's Paper* (este vorba despre *On the Calculus...*) în volumul citat, nota 1, p. 264.

Dacă orice secvenţă de tipul y are tipul (z/y), atunci orice secvenţă de tipul xy are tipul z, şi simetric :

$$(3') \quad \frac{y \rightarrow x\backslash z}{xy \rightarrow z}$$

Dacă orice secvenţă de tipul y are tipul $(x\backslash z)$, atunci orice secvenţă de tipul xy are tipul z.

$$(4) \quad \frac{x \rightarrow y \quad y \rightarrow z}{x \rightarrow z}$$

Dacă orice secvenţă de tipul x are tipul y şi orice secvenţă de tipul y are tipul z, atunci orice secvenţă de tipul x are şi tipul z.

1.5. Regulilor de atribuire a tipurilor sintactice li se adaugă următoarele reguli de simplificare a expresiilor formale obţinute :

(Ia) $(x/y)y \rightarrow x$, şi simetric

(Ia′) $y(y\backslash x) \rightarrow x$,

adică : o expresie de tipul (x/y), urmată de o expresie de tipul y, produce o expresie de tipul x şi tot o expresie de tipul x produce o expresie de tipul y, urmată de o expresie de tipul $(y\backslash x)$.

(IIa) $(x\backslash y)/z \rightleftarrows x\backslash(y/z)$

Regula, reversibilă, prevede echivalenţa celor două tipuri.

Distincţia între tipurile echivalente fiind practic dificilă se poate scrie în ambii membri $x\backslash y/z$, omiţînd parantezele.

(IIa′) Într-un mod asemănător $(x/y)/z$ se poate scrie ca $x/y/z$, fără paranteze, şi simetric :

(IIa″) $z\backslash(y\backslash x)$ se poate scrie ca $z\backslash y\backslash x$.

1.6. Ideea calculului sintactic îşi are originea în lucrările lui Ajdukiewicz, Leśniewski şi Husserl. Lambek urmăreşte ca, prin analogie cu fizica clasică, în care corectitudinea unei ecuaţii se putea stabili comparînd dimensiunile celor două părţi ale ei, să determine corectitudinea gramaticală a propoziţiilor atribuind tipuri gramaticale cuvintelor care le alcătuiesc.

O propoziţie este corectă dacă rezultatul calculului aplicat tipurilor sintactice ale constituenţilor ei este *s* („sentence”).

1.7. Din cele expuse pînă acum se poate observa că, prin calculul sintactic, o serie de reguli gramaticale pot fi transferate din gramatică în dicţionar.

Astfel, de exemplu, în loc să folosim pentru analiza propoziţiei *Băiatul aleargă* un dicţionar cuprinzînd tipurile :

băiatul → n
aleargă → v

şi regula gramaticală nv = p (p = propoziţie), este suficient, pe baza calculului sintactic, să apelăm numai la un dicţionar cuprinzînd tipurile :

băiatul → n
aleargă → $n\backslash p$

Folosind regula de simplificare (Ia′), putem analiza fraza dată astfel :

$$\underbrace{\overset{\text{Băiatul}}{n} \quad \overset{\text{aleargă}}{n\backslash p}}_{p}$$

După expresia lui D.G. Hays [9], reprezentat într-un glosar printr-un simbol al codului gramaticii, tipul sintactic al unei forme constituie întreaga ei contribuţie la indicarea structurii oricărei propoziţii în care apare.

INVENTARUL TIPURILOR SINTACTICE

2.1. Pentru a stabili tipurile sintactice ale limbii române vom folosi tipurile primitive p (s la Lambek) — tip al propoziţiei, incluzînd toate propoziţiile declarative afirmative şi n — tip al numelui, incluzînd substantivele comune nearticulate sau articulate cu articolul hotărît enclitic, în cazul nominativ sau acuzativ.

Deoarece în română substantivele proprii sînt în distribuţie defectivă cu cele comune, vom folosi simbolul $\hat{n}$ pentru numele proprii în contextele specifice numai lor.

De asemenea, dacă un tip sintactic apare cu necesitate în legătură cu un nume la plural, vom nota numele la plural prin n^{*}.

Vom atribui tipul i tuturor infinitivelor urmînd alte verbe, deoarece calculul sintactic ar da acelaşi rezultat pentru *acum*, în contextul *Eu citesc acum* şi pentru *citi*, în contextul *Eu pot citi*, cu toate că între ele există deosebiri de distribuţie.

Deşi Lambek nu face precizări în acest sens, reiese cu claritate că aplicarea metodei lui necesită o analiză distribuţională prealabilă. Numai aşa pot fi distinse numele proprii de cele comune şi de pronumele personale sau infinitivele de adverbe (în unele situaţii).

2.2. Vom da acum inventarul principalelor tipuri sintactice derivate ale românei, arătînd care sînt părţile de vorbire tradiţionale pe care le includ.

(1) $(n\backslash p)$ — tip al verbelor. Verbele intranzitive au întotdeauna acest tip. Verbele tranzitive pot avea şi un alt tip sintactic. Fraza (în sensul lui Lambek) *Băiatul aleargă*, are tipul p, iar *băiatul* are tipul n. Aplicînd regula C de atribuire a tipurilor sintactice, obţinem pentru *aleargă* tipul $(n\backslash p)$. Fiind vorba de un context comun substantivelor comune şi proprii, nu este nevoie să considerăm că în cazul substantivelor proprii verbul ar avea tipul $\hat{n}\backslash p$. Interpretînd tipul obţinut putem spune că *aleargă* (deci verbul) transformă de la dreapta numele într-o propoziţie. Acest tip sintactic este identic cu acela al verbelor intranzitive din engleză, derivat de Lambek din fraza *John works* (works $\rightarrow$ $(n\backslash s)$).

(2) $(n\backslash p/n)$ — tip al verbelor tranzitive, este de asemenea identic cu tipul corespunzător din engleză. Fraza *Băiatul bea lapte*, de exemplu, are tipul p, iar *băiatul* şi *lapte* — tipul n. Aşezînd parantezele astfel : *Băiatul (bea lapte)* obţinem pentru *bea* tipul $(n\backslash p)/n$ (prin regula C, obţinem pentru fraza *bea lapte* tipul $(n\backslash p)$ şi apoi, prin regula B, obţinem pentru *bea* tipul menţionat).

Aşezînd parantezele astfel : *(Băiatul bea) lapte* obţinem pentru *bea* tipul $n\backslash(p/n)$ (prin regula B, obţinem pentru fraza *băiatul bea* tipul (p/n) şi apoi, prin regula C, obţinem pentru *bea* tipul menţionat).

Conform regulii de simplificare (IIa), tipurile $(n\backslash p)/n$ şi $n\backslash(p/n)$ sînt echivalente, putînd fi redate sub forma $(n\backslash p/n)$.

(3) $(n\backslash n)$ — tipul în care se încadrează adjectivele determinînd substantive comune, adjectivele posesive, adjectivele demonstrative *acesta* şi *acela (aceasta, aceea, aceştia, acestea, aceia, acelea)*, numeralele ordinale după substantive cu articol hotărît, afară de *întîiul* şi

---

[9] David G. Hays, *Research Procedures in Machine Translation*, în vol. „Natural Language and the Computer", ed. by P. L. Garvin, McGraw-Hill Book Company, 1963 (Univ. of California, Engineering and Sciences Extension Series), p. 191.

primul, numeralele multiplicative atunci cînd aparţin grupului nominal *(recoltă îndoită)*, participiile determinînd substantive comune, supinele şi substantivele în genitiv. Engleza nu posedă acest tip sintactic, determinantele numelor fiind aşezate de obicei înaintea determinatelor.

Fraza *(Băiatul tînăr) aleargă*, de exemplu, are tipul *p*, *băiatul* — tipul *n*, iar *aleargă* — tipul (n\p). Prin regula de simplificare (Ia′) rezultă că *(băiatul tînăr)* are tipul *n*. Aplicînd regula C, obţinem apoi pentru *tînăr* tipul menţionat : (n\n). Acest tip ne arată că adjectivul calificativ modifică substantivul de la dreapta. Aceeaşi caracteristică aparţine şi celorlalte părţi de vorbire încadrate în tipul sintactic în discuţie.

(4) (n/n) — tipul sintactic în care se încadrează adjectivele demonstrative *acest*, *acel* *(această, acea, aceşti, aceste, acei, acele)*, adjectivele nehotărîte, numeralele cardinale *un* şi *o*, numeralele ordinale *primul*, *întîiul* şi cele determinînd substantive nearticulate. Acest tip coincide cu cel al adjectivului englez.

Fraza *(Acest băiat) aleargă*, de exemplu, are tipul *p*, *băiat* are tipul *n*, iar *aleargă* — tipul (n\p). Din regula de simplificare (Ia′) rezultă că *acest băiat* are tipul *n*. Aplicînd apoi regula B de atribuire a tipurilor sintactice, obţinem pentru *acest* tipul (n/n) menţionat mai sus.

(4′) Adjectivul determinînd un nume propriu are un tip asemănător : (n/$\hat{n}$). Formula ne indică faptul că numele propriu este modificat de la stînga. Ea poate fi dedusă dintr-un context cum ar fi *(Tînărul Ion) aleargă* prin aceeaşi procedură ca şi pentru tipul (4), cu singura deosebire că *Ion* are tipul $\hat{n}$.

(4″) Asemănător cu (4) şi (4′) este tipul sintactic în care se încadrează numeralele cardinale de la 2 în sus, numeralele colective şi cele nehotărîte. Deosebirea este dată numai de necesitatea apariţiei numelui la plural. Formula acestui tip sintactic este (n^*/n^*). Ea poate fi dedusă dintr-un context cum ar fi *(Mulţi băieţi) aleargă*, prin aceeaşi procedură ca şi formula tipului (4). Deosebirile sînt următoarele : băieţi are tipul n^*, aleargă — tipul n^*\p, iar *mulţi băieţi* — tipul n^*.

(5) (p\p) — tipul sintactic în care se încadrează adverbele de orice fel, substantivele în dativ şi gerunziile. Acest tip coincide cu cel al adverbului englez *here*.

Fraza *(Băiatul aleargă) repede*, de exemplu, are tipul *p*, *băiatul* — tipul *n*, iar *aleargă* — tipul (n\p). Pe baza regulei (I a′) obţinem pentru *băiatul aleargă* tipul p, iar apoi, aplicînd regula C obţinem pentru *repede* tipul (p\p), menţionat mai sus.

Lambek observă că un alt mod de aşezare a parantezelor determină o altă formulă a acestui tip sintactic. Dacă în fraza considerată aşezăm parantezele astfel : *Băiatul (aleargă repede)*, vom obţine pentru *aleargă repede* tipul (n\p) pe baza regulii C şi apoi, tot pe baza regulii C, vom obţine pentru *repede* tipul (n\p)\(n\p). De aceea, Lambek afirmă că orice cuvînt care are tipul (p\p) are de asemenea tipul (n\p)\(n\p).

Deşi gramaticile consideră că topica obişnuită este verb + adverb, unele adverbe româneşti pot avea şi o altă topică. Ele pot sta la începutul propoziţiei, fără ca această aşezare să aibă valoare stilistică, emfatică. Aşa, de exemplu, în fraza *Astăzi merg la şcoală*, aşezarea lui *astăzi* pe primul loc nu implică depăşirea limitelor exprimării neutre. Aceasta ar determina însă modificarea tipului sintactic al adverbului considerat. Noi alegem ca bază topica verb + adverb, comună tuturor adverbelor.

(6) (p\p/n) — tipul sintactic al prepoziţiilor construite cu acuzativul. Acest tip este identic cu tipul prepoziţiilor din limba engleză. El se poate deduce dintr-o frază cum ar fi *(Băiatul aleargă) (prin grădină)*, care are tipul *p*. În această frază *băiatul* şi *grădină* au tipul *n*, iar *aleargă* — tipul (n\p). *(Băiatul aleargă)* are conform regulii (Ia′) tipul p, iar *prin grădină* — tipul (p\p), conform regulii C. Aplicînd regula B obţinem apoi pentru *prin* tipul

menţionat : $(p\backslash p)/n$. Regula de simplificare (IIa) ne arată că putem scrie această formulă fără paranteze : $p\backslash p/n$.

(7) $(p\backslash p)/(n\backslash n)$ — tipul sintactic al prepoziţiilor construite cu genitivul. Formula se poate obţine dintr-un context cum ar fi *(Avionul zboară) (deasupra casei)* printr-o procedură asemănătoare cu aceea folosită pentru obţinerea tipului (6). Rezultatul deosebit provine din faptul că substantivul *casei* are tipul sintactic $(n\backslash n)$.

(8) $(n\backslash n^{*}/n)$ — tipul conjuncţiilor coordonatoare legînd substantive comune în nominativ sau acuzativ.

Acest tip se poate obţine dintr-un context cum ar fi *(Băiatul (şi fata)) merg*, care are tipul *p*. *Băiatul* şi *fata* au tipul *n*, iar *merg* tipul $(n^{*}\backslash p)$, întrucît forma lui este obligatoriu de plural. Fraza *Băiatul şi fata* are conform regulii (Ia′) tipul n^{*}, fraza *şi fata* are conform regulii C tipul $n\backslash n^{*}$. Aplicînd regula B obţinem pentru *şi* tipul $(n\backslash n^{*})/n$ pe care-l putem scrie conform regulii (IIa′), $(n\backslash n^{*}/n)$.

(9) $(p\backslash p/p)$ — tipul sintactic în care se încadrează conjuncţiile coordonatoare legînd propoziţii, conjuncţiile subordonatoare, pronumele şi adverbele relative. Formula lui se obţine printr-o procedură asemănătoare cu aceea folosită în cazul tipului sintactic (8), dintr-un context cum ar fi *(Băiatul aleargă), (iar (fata rîde))*, în care nu numai întreaga frază are tipul *p*, ci şi frazele *băiatul aleargă* şi *fata rîde*, după cum ne indică regula de simplificare (Ia′). Regula C ne dă pentru fraza *iar fata rîde* tipul $p\backslash p$, iar regula B ne dă pentru *iar* tipul $(p\backslash p)/p$, pe care-l putem scrie fără paranteze conform regulii (IIa). Tipul acesta este identic cu cel al conjuncţiilor din limba engleză.

(10) $(p/n\backslash p)$ — tipul sintactic al pronumelor personale, posesive, demonstrative şi nehotărîte în cazul nominativ. El este identic cu tipul pronumelor personale engleze, în nominativ. Pronumele nu pot avea acelaşi tip sintactic cu substantivele (atît comune cît şi proprii), date fiind deosebirile de distribuţie. Aşa, de exemplu, substantivul *băiatul* din propoziţia *Băiatul tînăr citeşte* nu poate fi înlocuit prin *el*, şi nici *Ion* din propoziţia *Tînărul Ion citeşte* nu poate fi înlocuit prin *el*.

Alegem pentru a stabili tipul pronumelui fraza *El aleargă*, care are tipul *p*, *aleargă* are tipul $(n\backslash p)$. Aplicînd regula B obţinem pentru *el* tipul $p/(n\backslash p)$, pe care-l putem scrie conform regulii (IIa) : $p/n\backslash p$.

Formulele tipurilor sintactice ale pronumelor personale în dativ şi acuzativ, forme accentuate şi neaccentuate, sînt foarte complicate.

(11) $(p\backslash p)/n)\backslash(p\backslash p)$ — tipul sintactic al pronumelor în acuzativ, formă accentuată. El se poate deduce dintr-un context cum ar fi *(Băiatul merge) (cu mine)*, avînd tipul *p*. *Băiatul* are tipul *n*, *merge* — tipul $(n\backslash p)$, *cu* — tipul $(p\backslash p/n)$. Fraza *Băiatul merge* are conform regulii (Ia′) tipul *p*, iar *cu mine*, tipul $p\backslash p$, conform regulii C. O nouă aplicare a regulii C ne indică pentru *mine* tipul menţionat mai sus.

(12) $(n\backslash p/n)/(n\backslash p/n)$ — tipul sintactic al pronumelor în dativ şi acuzativ, formă neaccentuată. Apelăm la un context avînd tipul *p*, cum ar fi *(Băiatul (îmi citeşte) lecţia)*, în care *băiatul* şi *lecţia* au tipul *n*, iar *citeşte* — tipul $(n\backslash p/n)$. Conform regulii C, *îmi citeşte* are tipul $n\backslash(p/n)$. Aplicînd acum din nou regula B, obţinem pentru *îmi* tipul anunţat.

(13) $(n\backslash p/n)\backslash(n\backslash p)$ — tipul pronumelui în dativ, formă accentuată. Formula se obţine dintr-un context avînd tipul *p*, cum ar fi *Băiatul (îmi citeşte mie)*, în care *băiatul* are tipul *n*, *îmi* — tipul $(n\backslash p/n)/(n\backslash p/n)$, iar *citeşte* — tipul $(n\backslash p/n)$. Conform regulii C, *îmi citeşte mie* are tipul $(n\backslash p)$. Sub (12) am stabilit că *îmi citeşte* are tipul $n\backslash(p/n)$, de unde rezultă că tipul lui *mie* se obţine aplicînd din nou regula C.

Nu am prezentat aici inventarul complet al tipurilor formelor pronominale. Totuşi, se poate observa că aplicarea metodei calculului sintactic la sistemul pronominal al limbii

române implică o serie de dificultăţi. În primul rînd, după cum am semnalat mai sus, prin structura foarte complicată a formulelor tipurilor sintactice; în al doilea rînd, pentru că operează distincţii care complică foarte mult descrierea, ca de exemplu distincţia între formele pronominale accentuate şi neaccentuate. Această distincţie se suprimă însă în cazul pronumelor în dativ urmînd după un imperativ. În fraza *Spune-mi tot*, *îmi* are acelaşi tip cu *mie*, forma accentuată, din cauza topicii identice. (Nu ne-am ocupat însă decît de propoziţiile declarative.) Pronumele ridică deci probleme greu solubile prin calculul sintactic.

CONCLUZII

3.1. H. Hiż consideră că analiza lui Lambek este proprie limbilor în care înlănţuirea cuvintelor joacă un rol fundamental, ca engleza, deci limbilor în care topica este relativ fixă şi că, probabil, nu este proprie limbilor în care topica este foarte liberă, cum ar fi latina [10].

Aplicaţia pe care am încercat-o ne-a condus la concluzia că metoda se poate aplica şi limbilor în care topica este relativ liberă (ca româna), cu condiţia precizării de la început a topicii alese ca bază.

Aceasta deoarece atribuirea tipurilor sintactice este în concepţia lui Lambek nu un scop, ci numai *mijlocul* prin care se poate determina corectitudinea propoziţiilor.

3.2. Gramaticalitatea este o problemă de maximă importanţă, în primul rînd pentru traducerea automată. Ea se verifică de obicei prin reacţia unuia sau a mai multor vorbitori aleşi ca subiecte. După cum arată însă R. P. Stockwell [11], reacţia vorbitorului este greu de luat în consideraţie, pentru că ea se referă exclusiv la gramaticalitate. O propoziţie logic fără sens, deşi perfect construită gramatical, este semnalată de către subiecte ca negramaticală, fiindcă în aprecierile subiectelor sensul joacă un rol esenţial.

Metoda lui Lambek oferă astfel un procedeu obiectiv de verificare a gramaticalităţii. În *acest* sens considerăm utilă aplicarea ei la limba română, cu toate dificultăţile pe care le implică atribuirea unora dintre tipurile sintactice (în special pentru pronumele personale).

De altfel, chiar Chomsky a subliniat faptul că regulile dependente de context sînt practic *de neocolit* (subl. ns.) în descrierea gramaticală [12].

Aprilie 1964

Facultatea de limbă şi literatură română, Bucureşti, Ed. Quinet 7

---

[10] *Comments on Lambek's Paper...*, p. 265.

[11] Robert P. Stockwell, *The Transformational Model of Generative or Predictive Grammar*, în volumul citat în nota 9, p. 43.

[12] N. Chomsky, *On the Notion...*, p. 9.

AFRICATELE ÎN „LEXICONUL MARSILIAN"

DE

VALERIU RUSU

Ov. Densusianu admite, în darea de seamă la *Lexiconul Marsilian*[1], părerea lui C. Tagliavini că această lucrare a fost scrisă de un german (mai degrabă sas), de prin părţile Crişului şi Mureşului, spre Banat (regiunea este stabilită pe baza particularităţilor fonetice), în perioada 1687–1700.

Autorul dării de seamă remarca însă tratamentul diferit al celor două africate : *če*, *či* şi *ǧe*, *ǧi*[2] (C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum"*..., p. 57, 81). Africata sonoră *ǧ* era pronunţată ca fricativă : *lese*, *fulser* etc. (= *lege*, *fulger* ; *s* transcrie sunetul *ž* sau *ź*), iar africata surdă *č* este păstrată intactă : *cser*, *cserk* *(cs = č)*[3].

Explicaţiei lui Densusianu, după care această situaţie s-ar datora faptului că „autorul lexiconului cunoştea desigur şi vorbirea generală românească, nu numai cea dialectală, şi de aceea în unele cazuri s-a conformat celei dintîi..." (p. 193), i se poate aduce obiecţia : de ce autorul s-a conformat normei generale din limba română numai în cazul africatei surde, nu şi în acela al africatei sonore?

Graiurile populare din această regiune (Crişana) prezintă astăzi acelaşi tratament al celor două africate : *ĉ*, ca în graiurile munteneşti, şi *ĝ* > *j*[4].

---

[1] Ov. Densusianu, [Dare de seamă la] C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum", dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII. Studio filologico e testo*, Bucureşti, 1930, 282 pag. (Vol. V din seria *Études et recherches*, publ. de Acad. Rom.), în „*Grai şi Suflet*", V, 1931, 1, p. 191–194.

[2] În sistemul de transcriere ALR : *ĉ*, *ĝ*.

[3] Sînt înregistrate şi unele excepţii : *inkops* = *încopšįu* (sau *încopśįu*) „încopciu", n. 1105, pentru africata surdă şi *gsinere*, *gsingas (gs = ǧ)* şi *sagyiatta*, n. 982, pentru africata sonoră.

Abateri de la pronunţarea generală în Crişana : *ĝ* > *j*, au fost înregistrate recent de Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti, 1961, p. 70 : în com. Călugări şi, parţial, în Cristior, apar fonetismele : *ĝẹmẹ*, *ĝánă*, *fúĝẹ*, *genúņțẹ*, *ĝúńirẹ* „ginere" etc.

[4] Cf. E. Petrovici, *Graiul românesc de pe Crişuri şi Someş*, în „Transilvania", an. 72, p. 551–558 şi Teofil Teaha, *op. cit.*, p. 69–70. Observaţiile lui I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, în legătură cu tratamentul africatelor în graiurile din Crişana („Africatele *ĉ*, *ĝ* sînt, ca şi fricativa *j*, identice cu sunetele corespunzătoare din graiurile munteneşti...", p. 104), trebuie să fie îndreptate ţinînd seama de ultimele cercetări pe teren.

Regiunea în care africata $\hat{c}$ a fost păstrată este, de fapt, mult mai întinsă, căci fonetismul din Maramureș ($\check{c}$, africată cu caracter dur) se opune de asemenea ariei fricativizante din Moldova. Deci Crișana și Maramureșul formează împreună o arie cu africata surdă ($\hat{c}$) păstrată, care se opune ariilor fricativizante învecinate (Moldova și Banat).

Tratamentul $\hat{g} > j$[5] a trecut prin faza $\hat{z}$, deci Crișana aparținea ariei Moldova — Cîmpia Ardealului (Maramureșul face excepție: păstrează africata $\check{g}$, cu caracter dur) — Banat, în care africata sonoră $\hat{g}$ se fricativizase.

În concluzie, tratamentul diferit al africatelor ($\hat{c}$ și $\hat{g} > \hat{z}$, $\acute{z}$) în *Lexiconul Marsilian*, nu se datorește folosirii normei dialectale pentru africata sonoră și a normei general românești pentru africata surdă, cum afirmase Ov. Densusianu, ci reprezintă o particularitate a consonantismului crișean din acea perioadă[6]; autorul acestui dicționar a folosit, deci, pentru ambele africate ($\hat{c}$ și $\hat{g}$), corespondentele dialectale din graiul vorbit în regiunea sa.

Decembrie 1964

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
București, Calea Victoriei 194

---

[5] I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL IV, 1953, p. 211—217, și *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL III, 1958, p. 68—69, explică acest fonetism prin influența maghiară: maghiarii au înlocuit pe $\hat{z}$ cu sunetul maghiar cel mai apropiat, *j*, rostire care a fost adoptată apoi și de români (*fuĝe, ĝoc* > * *fuẑe*, **ẑoc* > *fuje, joc*).

[6] Fenomenul $\hat{g} > j$ s-a dezvoltat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (T. Teaha, *op. cit.*, p. 70). Datei anterioare (1687—1700), cînd a fost redactat acest lexicon, îi corespundea deci stadiul $\hat{z}$ (cf. I. Pătruț, *op. cit.*, CL III, 1958, p. 68), atestat de grafiile *lese, fulser* etc. (= *lege, fulger*), în care *s* transcrie sunetul $\acute{z}$ sau $\dot{z}$. (Cf. C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum"*..., p. 81 și Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 191.)

TERMINOLOGIA LINGVISTICĂ ÎN DISCUŢIA SLAVIŞTILOR

A IV-A CONSFĂTUIRE A COMISIEI TERMINOLOGICE INTERNAŢIONALE DE PE LÎNGĂ COMITETUL INTERNAŢIONAL AL SLAVIŞTILOR (Ljubljana, 25—30 mai 1964)

Anul trecut, în cursul ultimei săptămîni a lunii mai, s-au desfăşurat la Ljubljana lucrările celei de-a IV-a consfătuiri a Comisiei terminologice internaţionale (C.T.I.) de pe lîngă Comitetul Internaţional al Slaviştilor [1]. Instituită cu prilejul celui de-al IV-lea Congres internaţional de slavistică (Moscova, 1958), comisia şi-a propus, în domeniul limbii, să coordoneze activitatea de elaborare a *Dicţionarului terminologiei lingvistice slave* şi implicit să contribuie, în procesul alcătuirii acestei lucrări, la o anumită reglementare şi, eventual, unificare a terminologiei lingvistice folosite în limbile cehă, slovacă, polonă, sorabă [2], rusă, ucraineană, bielorusă, sîrbocroată, slovenă, macedoneană şi bulgară. Este vorba, aşadar, de toate limbile slave vii.

★

Se ştie că datorită unor condiţii specifice, idiomurile slave dispun în domeniul ştiinţei noastre de o terminologie, în general, eterogenă : alături de termeni împrumutaţi pot fi întîlniţi numeroşi termeni formaţi prin decalc (comp., bunăoară, rus. *префикс/приставка* „prefix") ; alături de termeni de circulaţie internaţională figurează termeni de factură proprie, naţională (ceh. *dentální/zubné* „dental", rus. *дентальный/зубной* „id." ; ceh. *styl/sloh* „stil", rus. *стиль/слог* „id.") ; alături de termeni analizabili ne întîmpină formaţii nemotivate din punctul de vedere al vorbitorului contemporan (comp., în rusă, *общенародный язык* „limbă comună" şi, un termen din alt domeniu, *деепричастие* „gerunziu") ; în sfîrşit, alături de termeni de uz general există cuvinte formate relativ recent de diferiţi savanţi, cu circulaţie mai mult sau mai puţin restrînsă (în lingvistica cehă, de exemplu, este cazul unor termeni propuşi de

---

[1] Invitat de Academia slovenă de ştiinţe şi arte (R. S. F. Iugoslavia) în calitate de membru al Comisiei terminologice internaţionale de pe lîngă Comitetul Internaţional al Slaviştilor, am participat la lucrările consfătuirii ca reprezentant al Asociaţiei slaviştilor din R. P. Română şi al Universităţii Bucureşti.

[2] În *Dicţionar* va fi reprezentat, după toate probabilităţile, numai dialectul de est (rus. верхнелужицкое наречие) al limbii sorabe (sau lusaciene, termen căruia i se acordă preferinţă în ultimul timp. Cf. De Bray, *Guide to the Slavonic languages*, Londra, 1951, p. 673 ; Paul Garde, *Réflexions sur les différences phonétiques entre les langues slaves*, în „Word", vol. 17 (1961), nr. 1, p. 43).

Fr. Trávníček sau Boh. Havránek). În această ordine de idei este interesant să comparăm, de pildă, denumirea adjectivului în limbile romanice, unde termenul apare consecvent ca rezultat al împrumutului direct (frc. *adjectif*, ital. *aggettivo*, span. *adjetivo*, rom. *adjectiv* etc.) și în limbile slave (ceh. *přídavné jméno*, *adjektivum*; slovac. *prídavné meno*, *adjektívum*; pol. *przymiotnik*; sorab. *kajkostnik*, *přidawnik*, *adjektiw*; rus. *имя прилагательное*, *адъектив*; ucr. *прикметник*, *ад'єктив*; bielorus. *прыметнік*, *ад'ектыў*; scr. *придев/придјев*, *аdјектив*; sloven. *pridevnik*, *adjektiv*; maced. *придавка*; bg. *прилагателно име*)[3]. Este semnificativă, sub acest raport, constatarea pe care o făcea acum cîțiva ani prof. A. V. Isačenko (Berlin), președintele comisiei a cărei activitate o vom prezenta mai jos: ,,Dacă citești o lucrare de lingvistică în franceză, italiană, spaniolă sau română, avînd cunoștințe minime în domeniul latinei sau a uneia din aceste limbi, poți înțelege conținutul lucrării. Dar dacă un rus încearcă să citească o lucrare lingvistică în cehă sau sîrbocroată, sau un bulgar un articol științific scris în limba polonă, se nasc îndată impedimente aproape de neînvins, determinate în primul rînd de lipsa de unitate în domeniul terminologiei"[4].

Soluția constă, evident, în unificarea nomenclaturii lingvistice. Cum, însă, această sarcină necesită timp și mai ales o minuțioasă muncă de pregătire, s-a căzut de acord ca mai întîi să se treacă la înregistrarea și prelucrarea lexicografică a materialului terminologic în cadrul fiecărei limbi[5] (în linii mari, țelul a și fost atins), apoi la compararea și coordonarea pe scară internațională a datelor obținute și, în sfîrșit, la unificare. După cum s-a exprimat unul din participanții la consfătuire, internaționalizarea terminologiei nu poate avea loc, bineînțeles, decît pe cale ,,non-violentă", ținîndu-se seama — prin intermediul comisiilor naționale ale C.T.I. — de specificul și tradițiile terminologiei fiecăreia din limbile în discuție. Încercări de reglementare și standardizare au mai fost făcute, după cum se știe, și pînă acum, mai ales de lingviștii cehoslovaci. În această ordine de idei pot fi menționate unele lucrări ca: *Projet de terminologie phonologique standardisée*, în ,,Travaux du Cercle linguistique de Prague", 4, 1931; J. Vachek, *Dictionnaire de linguistique de l'École de Prague*, Utrecht-Anvers, 1960; O. Man, L. Koval, *Rusko-český slovník lingvistické terminologie* (sub redacția acad. Boh. Havránek, doc. K. Hausenblas, prof. A. V. Isačenko, prof. Al. Jedlička, prof. L. V. Kopecký, O. Leška, M. Mucala și prof. Vl. Skalička), Praga, 1960 ș.a.

★

La consfătuirile anterioare — Praga (1960)[6], Varșovia (1962)[7] și Budyšin (1963) — au fost elaborate principiile și structura *Dicționarului*, conceput ca instrument de lucru de tip informativ și totodată ca lucrare cu caracter coordonator și normativ. Pentru ca legătura intimă dintre noțiuni (resp. termeni) să fie cît mai pregnantă, materialul va fi prezentat tematic, ierarhia termenilor urmînd să fie redată cu ajutorul sistemului de clasificare zecimală.

---

[3] Să nu uităm că în toate aceste cazuri sinonimul de circulație internațională este, în general, mai puțin (sau chiar cu mult mai puțin) răspîndit în limba respectivă decît termenul propriu, național. Cu toate acestea, în vederea unificării — fie chiar parțiale — a terminologiei limbilor slave, în *Dicționar* va figura, de regulă, pe locul întîi termenul internațional, cel de origine latino-romanică (bineînțeles, în limbile în care el există deja: cehă, slovacă, sorabă, rusă, ucraineană etc.).

[4] A. V. Isačenko, *Термин-описание или термин-название*? în ,,Славянска лингвистична терминология", vol. I, Sofia, 1962, p. 25.

[5] O dovadă a interesului pentru această problemă o constituie articolele publicate, în ultima vreme, în *Славянска лингвистична терминология*, vol. I, Sofia, 1962.

[6] Cf. ,,Вопросы языкознания", 5, 1960, p. 149—151.

[7] Cf. ,,Вопросы языкознания", 5, 1962, p. 161—162.

Lucrarea va avea la sfîrşit un indice alfabetic, pe limbi, care să uşureze găsirea cutărui sau cutărui termen. Pentru a face accesibilă această lucrare unui cerc cît mai larg de lingvişti, la finele fiecărui articol vor fi date echivalentele respective în engleză şi germană. Din iniţiativa semnatarului acestor rînduri, cooptat cu prilejul celui de al V-lea Congres internaţional al slaviştilor (Sofia, 1963) ca membru al C.T.I. din partea Asociaţiei slaviştilor din R.P.R., şi ca urmare a unei propuneri similare făcute de prof. Paul Garde, comisia a aprobat introducerea limbii franceze alături de celelalte două limbi occidentale. Aşadar, *Dicţionarul* va înregistra, propriu-zis, echivalentele principalilor termeni lingvistici din 14 limbi (11 slave şi 3 neslave), numărul articolelor fiind de aproximativ 2 500—3 000. La reuniunile amintite mai sus au fost discutate, de asemenea, anumite capitole din lista de cuvinte, întocmită de Comisia terminologică cehoslovacă şi publicată sub formă de volum, precum şi o parte din termenii propuşi de celelalte comisii naţionale drept echivalente a cuvintelor-titlu cehe şi slovace.

Organizată de Comitetul iugoslav al slaviştilor, consfătuirea de la Ljubljana s-a desfăşurat sub auspiciile Academiei slovene de ştiinţe şi arte *(Slovenska akademija znanosti in umetnosti)* şi ale Institutului de limbă slovenă *(Inštitut za slovenski jezik)*. La lucrările acestei reuniuni internaţionale au luat parte membrii permanenţi ai comisiei şi unii invitaţi : A. Jedlička, A. Tejnor, K. Hausenblas şi V. Straková (Praga), J. Horecký şi J. Ružička (Bratislava), R. Kolarič (Novi Sad), T. Logar (Ljubljana), D. Brozović (Zadar), B. Vidoeski (Skopje), J. Toporišić (Zagreb) ş.a. ; din ţările neslave : G. Jacobsson (Göteborg), P. Garde (Aix-en-Provence), R. Růžička (Leipzig) şi V. Vascenco (Bucureşti). Din motive de sănătate n-au putut participa la consfătuire cîţiva membri permanenţi ai comisiei (W. Doroszewski, A. B. Şapiro) în frunte cu preşedintele C.T.I., prof. dr. A. V. Isačenko, care a trimis întrunirii o scrisoare de salut.

Lucrările reuniunii au fost deschise de prof. dr. A. Jedlička (R. S. Cehoslovacă), vice-preşedinte al C.T.I., care a trecut în revistă realizările obţinute de la ultima consfătuire încoace şi a prezentat ordinea de zi a şedinţelor. Participanţii la consfătuire au fost salutaţi de acad. prof. dr. Bratko Kreft, directorul Institutului de limbă slovenă ; a urmat apoi prezentarea unor dări de seamă din partea comisiilor terminologice naţionale ale ţărilor slave şi a unor informări din partea reprezentanţilor ţărilor neslave.

În cele zece şedinţe de lucru care au urmat Comisia a dezbătut o serie de referate şi comunicări, unele legate nemijlocit de diferite capitole sau aspecte ale dicţionarului în curs de elaborare, altele privind terminologia lingvistică a limbilor slave. Comunicările prezentate în primele zile s-au referit mai ales la stadiul actual al terminologiei în diverse limbi slave : *Problema terminologiei gramaticale slovene. Termeni noi* (dr. R. Kolarič), *Dezvoltarea şi problematica terminologiei lingvistice macedonene* (dr. B. Vidoeski) şi *Terminologia categoriei „distinctive features" în limbile slave* (dr. D. Brozović). În referatul prof. A. Jedlička, intitulat *Problematica terminologiei din domeniul teoriei limbii literare*, a fost scoasă în evidenţă deosebita bogăţie terminologică de care dispun limbile slave sub acest raport şi unele greutăţi legate inevitabil de prezentarea lexicografică a echivalentelor unor termeni ca : *limbă naturală, limbă artificială, limbă naţională, limbă internaţională, limbă comună, limbă auxiliară, limbă vorbită, limbă scrisă, bilingvism, trilingvism* ş.a. Iată cum va arăta în *Dicţionar*, bunăoară, articolul *limbă literară* [8].

---

[8] Modul de prezentare al echivalentelor, în pagină, n-a fost stabilit definitiv. Dispunerea lor va fi probabil verticală, ca în modelul de mai jos. Iniţialele din dreptul fiecărui echivalent, pe limbi, sînt redate în grafie cehă, valoarea siglelor fiind : *Č* = cehă, *S* = slovacă, *P* = polonă, *HL* = sorabă (lusaciană), *R* = rusă, *U* = ucraineană, *BR* = bielorusă, *SCH* = sîrbocroată, *SL* = slovenă, *M* = macedoneană, *B* = bulgară, *A* = engleză, *N* = germană, *F* = = franceză.

Č	spisovný jazyk
S	spisovný jazyk
P	język ogólny
HL	spisowna rěč
R	литературный язык
U	літературна (писемна) мова
BR	літературная мова
SCH	књижевни език, стандардни језик
SL	knjižni jezik
M	литературен јазик
B	книжовен език
A	standard language
N	Schriftsprache, Hochsprache
F	langue littéraire

Un alt referat, *Stadiul actual al conceptelor și termenilor din domeniul stilisticii* (doc. Karel Hausenblas), axat pe unele probleme de semiologie, în cadrul căreia autorul — sprijinindu-se pe logica modernă — deosebește trei aspecte distincte (sintactic, semantic și pragmatic), a prilejuit o discuție vie, orientată pe linia discutării capitolului al VIII-lea din lista de cuvinte. După cum a reieșit din discuții, și în acest domeniu există o serie de termeni (de exemplu, rus. *просторечие*) a căror traducere în celelalte limbi slave este uneori destul de anevoioasă. Se cuvine o mențiune specială discutării unor aspecte legate de redarea terminologiei slave în alte limbi, mai ales occidentale. În comunicarea sa, *Terminologia lingvistică a limbilor slave în comparație cu terminologia franceză*, prof. P. Garde s-a oprit asupra cîtorva particularități ale terminologiei lingvistice franceze (caracterul ei „nemotivat" sub raportul formei interne, absența dubletelor și a termenilor de factură populară, folosirea aproape în exclusivitate a limbii latine ca sursă de împrumut, slaba dezvoltare a derivării etc.) care o deosebesc atît de mult de cea a limbilor slave sau germanice și explică unele dificultăți de traducere. Ședința consacrată discutării acestei probleme a fost prezidată de Victor Vascenco.

Referatul cu titlul *Terminologia lingvisticii matematice*, prezentat de dr. Ján Horecký, a constituit o bună bază de discuții în problema terminologiei noilor metode și teorii lingvistice (lingvistica descriptivistă, glossematică, transformaționalistă etc.). Membrii comisiei au examinat cu acest prilej cîteva liste de termeni, proprii diferitelor teorii și școli contemporane : A. Martinet *(monème, lexème, phonématique, fonction contrastive, fonction démarcative, signifiant amalgamé, signifiant discontinu, modalités, expansion* etc.*)*, Ch. F. Hockett *(onset of a syllable, peak of a syllable, interlude of a syllable, code of a syllable* etc.*)*, lingvistica descriptivistă *(stimulus, reaction, informant, idiolect, distribution, utterance, discourse, graphonomy, common core, constituent, immediate constituent* etc.), școala Universității Harvard *(code, distinctive features, message, redundancy, obstruent, spectrograph, spectrogram, feedback* etc.*)* ș.a. Fiind neologică și relativ puțin răspîndită, această terminologie — spre deosebire de cea a metodelor și teoriilor tradiționale — permite să se ajungă mai ușor la un numitor comun și creează condiții ideale de unificare. Nu este, însă, mai puțin adevărat că pentru atingerea acestui scop comisia va trebuie să depună eforturi dintre cele mai susținute.

Menționăm, în sfîrșit, două comunicări privind aspectul verbal în limbile slave. Prima, intitulată *Terminologia aspectului verbal în lingvistica rusă* (V. Vascenco), a încercat să expună pe plan diacronic, în strînsă legătură cu principalele concepții în domeniul aspectologiei ruse, terminologia respectivă folosită de-a lungul veacurilor, iar cea de-a doua, prezentată de prof.

dr. R. Růžička (R.D.G.) a trecut în revistă nomenclatura aspectului verbal cu precădere în lucrările slaviştilor occidentali.

Lucrările consfătuirii s-au încheiat cu raportul prezentat de prof. Alois Jedlička, în care s-au consemnat principalele rezultate ale şedinţelor de lucru şi s-a schiţat un plan al acţiunilor viitoare. Precizarea şi definitivarea echivalentelor în cele 11 limbi slave şi 3 neslave, problemă centrală a etapei următoare, va pretinde un efort sporit din partea membrilor comisiei şi, în acelaşi timp, atragerea de specialişti în domeniul terminologiei diferitelor niveluri ale limbii. Se prevede ca *Dicţionarul* să fie terminat, în manuscris, în 1966 pentru a putea vedea lumina tiparului în preajma celui de-al VI-lea Congres internaţional al slaviştilor (Praga, 1968). S-a propus editarea volumului al II-lea al culegerii *Славянска лингвистична терминология* în care urmează să apară (la Sofia, în cursul anului 1965) materialele consfătuirii, precum şi alte articole legate de terminologia limbilor slave. În şedinţa de închidere a lucrărilor consfătuirii a luat cuvîntul acad. prof. dr. Bratko Kreft, directorul Institutului de limbă slovenă, care, relevînd înaltul nivel al comunicărilor prezentate şi al discuţiilor purtate cu acest prilej, a subliniat din nou că Academia slovenă de ştiinţe şi arte şi Institutul de limbă slovenă sînt mîndre de a fi fost gazdele unei asemenea reuniuni ştiinţifice.

Lucrările consfătuirii de la Ljubljana au contribuit, fără îndoială, nu numai la un progres vădit în importanta acţiune lexicografică întreprinsă de C.T.I., ci şi la o mai bună cunoaştere şi apropiere, pe plan ştiinţific, între cercetători. Reuniunea din Slovenia a constituit, după cum s-a scris în presa iugoslavă, o expresie a colaborării rodnice a lingviştilor din ţările slave şi neslave.

Iulie 1964

Victor Vascenco

Facultatea de limbi slave, Bucureşti, Pitar Moş 15

IORGU IORDAN, *Istoria limbii spaniole* (Curs universitar), Bucureşti, 1963, 190 p.

Concepută ca manual destinat studenţilor secţiei de limbă spaniolă, cartea de faţă se dovedeşte utilă, prin informaţia bogată şi prin caracterul ei de sinteză. şi pentru profesori şi cercetători.

Autorul face o operă de selecţionare a unui material existent în lucrări de bază din domeniul lingvisticii spaniole. Sînt folosite, de obicei, în ultimele lor ediţii: Rafael Lapesa, *Historia de la lingua española*; R. Menéndez Pidal, *Origines del español*; V. F. Šišmarev, *Ocerki po istorii Ispanii*; W. J. Entwistle, *The Spanish Language together with Portuguese, Catalan and Basque*; Kurt Baldinger, *Die Herausbildung der Sprachräume auf der Pyrenäenhalbinsel*; Harry Meyer, *Beiträge zur sprachlichen Gliederung der Pyrenäenhalbinsel und ihren historischen Begründung*; Gerhard Rohlfs, *Manual de filologia hispánica*; A. Zamora Vicente, *Dialectologia española*, lucrări cărora autorul le face în introducere o concisă prezentare critică.

Suprafaţa bibliografică este în realitate mult mai largă, căci în afară de operele citate şi de dicţionare, cu ajutorul cărora de multe ori verifică şi corectează faptele înregistrate de R. Lapesa sau de R. Menéndez Pidal, întîlnim la tot pasul referinţe şi trimiteri la alte lucrări, precum : E. Gamillscheg, *Romania Germanica* (Berlin, 1964); *Historia lingüistica de los visigodos* (Madrid, 1932); Ludwig Phandl, *Spanische Literaturgeschichte* (Leipzig-Berlin, 1924); Max Leopold Wagner, *Lingua e dialetti dell'America Spagnola* (Firenze, 1949).

În introducere autorul face cunoscută concepţia şi metoda sa de lucru potrivit cărora „istoria sau lingvistica internă" nu pot fi separate de cea externă. Se mai poate adăuga aici şi necesitatea, principial declarată, a studierii limbii literare ca document al evoluţiei limbii spaniole de-a lungul secolelor. Atitudinea personală a autorului apare şi în privirea de ansamblu asupra limbilor din Peninsula Iberică; autorul nu se limitează la expunerea diferitelor opinii în legătură cu poziţia printre celelalte limbi romanice a catalanei, ci îşi exprimă convingerea că aceasta trebuie să fie considerată o limbă independentă. Punctul de vedere critic este prezent de altfel pe fiecare pagină a lucrării.

Primele patru capitole se ocupă de limbile preromanice din Peninsula Iberică, de romanizarea Peninsulei Iberice, de elementul germanic şi de cel arab; urmează un capitol de tranziţie *Limba spaniolă în sec. IX–X*, după care sînt cercetate, în zece capitole, dialectele limbii spaniole, dezvoltarea limbii spaniole în sec. XII–XX, iudeospaniola, spaniola din America.

Deşi pentru primele patru capitole se foloseşte pe larg *Historia de la lengua española* a lui Rafael Lapesa, informaţia pe care o oferă cartea da faţă provenind din mai multe izvoare (Baldinger, Šišmarev) este mai cuprinzătoare, iar interpretarea multor fapte este cu totul personală. Bunăoară, în capitolul *Romanizarea Peninsulei Iberice*, autorul acordă o mai mare atenţie ariilor laterale sau periferice şi celor centrale pentru a explica trăsăturile arhaice sau inovatoare; elementul germanic este tratat mai detaliat, iar elementul arab este studiat, lucru foarte important, din perspectiva limbii actuale, fapt care duce la constatarea, inexistentă la Lapesa, că majoritatea cuvintelor arabe din limba spaniolă fac parte din vocabularul pasiv. Probleme care sînt menţionate în treacăt de Lapesa ca adaptarea cuvintelor arabe, cu sau fără articol, se bucură în cartea lui Iorgu Iordan de o tratare dezvoltată. Opiniile lui K. Baldinger, C. Battisti şi A. Steiger cu privire la arabi sînt completate de autorul *Istoriei*. Spre deosebire de Steiger, de exemplu, autorul consideră importantă calea prin care au pătruns cuvintele arabe în spaniolă (orală sau prin scrieri); dispariţia articolului *al* este explicată prin asimilarea lui *l* la consoana următoare, *a* iniţial fiind considerat, prin falsă analiză, prepoziţie.

Viziunea de ansamblu, romanică şi românească, preocupări anterioare de toponimie, stilistică şi limbă vorbită dau autorului posibilitatea de a discerne interpretări care se confirmă de cele care rămîn la stadiul de simple ipoteze. Astfel, Iorgu Iordan contestă afirmaţiile lui Menéndez Pidal cu privire la existenţa în epoca vizigotă a unei limbi romanice formată (*llano romance*) şi la folosirea conştientă în sec. IX—XI a latinei de către vorbitorii din León, iar caracterul arhaic şi deosebirea mai mare dintre dialectul asturian şi celelalte dialecte spaniole le atribuie nu numai romanizării tîrzii ca Menéndez Pidal, ci şi configuraţiei solului care a făcut dificilă comunicarea cu alte regiuni.

Sînt corectate adesea explicaţiile date de Lapesa (sensurile noi ale cuvintelor *poridat* şi *nuevos* nu sînt calchiate, ele au putut apărea independent, în spaniolă) sau de Corominas (*doncella* nu este un împrumut catalan).

Prin comparaţia cu celelalte limbi romanice, Iorgu Iordan prezintă unele fapte de limbă spaniolă într-o lumină mai largă, care înlesneşte explicarea unor fapte, ca acordul după înţeles în cazul pronumelui de politeţă *el, ella* în dialectul leonez sau ca substituirea lui *suus* prin *illorum* în dialectul aragonez, fapte pentru care Lapesa sau Zamora Vicente nu au dat lămuriri.

Comparaţia cu celelalte limbi romanice sub aspectul stabilirii de paralele între fapte şi permanenta referire la limba română decurg din caracterul didactic al lucrării care se adresează unor cititori — studenţi — români. Astfel se explică şi grija permanentă pentru motivarea faptelor şi pentru o expunere cît mai clară, mai sistematică.

Lucrarea prof. Iorgu Iordan reprezintă o sinteză a preocupărilor de istorie a limbii spaniole, de dialectologie şi filologie spaniolă. Desigur, fiind prima lucrare de acest fel în limba română, sînt de împlinit şi cîteva deziderate, ca, de pildă, includerea unor hărţi şi texte dialectale sau o atenţie mai mare pentru spaniola din America latină (căreia în volum i se dedică numai trei pagini).

Aceste cîteva observaţii nu ştirbesc întru nimic valoarea lucrării. Istoria limbii spaniole, lucrare densă, sistematică şi bogată, constituie un preţios instrument de lucru pentru hispaniştii români şi chiar pentru cei străini.

Februarie 1965

Olga Tudorică

Facultatea de limbi şi literaturi romanice şi clasice, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

ANDRÉ MARTINET, *A Functional View of Language*, Oxford University Press, 1962, 166 p.

Sub forma unei serii de prelegeri, cunoscutul structuralist francez abordează cîteva probleme metodologice esențiale ale lingvisticii contemporane. Simpla înșirare a celor cinci titluri de capitole e edificatoare în acest sens : *Realism și formalism*, *Pentru o sintaxă funcțională*, *Tipologia lingvistică*, *Varietatea lingvistică* (e vorba de ramificațiile teritoriale și sociale ale limbii) și *Evoluția limbii*.

Cititorul familiarizat cu publicațiile lui Martinet va regăsi în paginile acestor studii de sinteză ideile care stau la baza unor lucrări mai vechi (în primul rînd *Economie des changements phonétiques* și *Eléments de linguistique générale*) și chiar o bună parte din materialul ilustrativ folosit și cu alte prilejuri (de pildă, aspecte ale sistemului fonologic al limbii franceze, evoluția consonantismului latin în Romania occidentală, cazul ergativ în indoeuropeană, problema genului în limba franceză etc.). Rostul și totodată importanța cărții constă desigur nu în noutatea conținutului ei, ci în faptul că grupează într-o expunere concisă și sistematică idei și rezultate prezentate de autor într-o formă mai amplă și mai „tehnică" în lucrări anterioare.

Mai categoric și mai limpede ca niciodată, Martinet își definește concepția structurală, în opoziție cu celelalte școli structuraliste și în raport cu cîștigurile aduse lingvisticii de statistică și teoria informației. Martinet este un structuralist „realist", adică pornește de la premisa că structura este o trăsătură a realității lingvistice, pe care lingvistul are datoria s-o descopere. Prin aceasta el se deosebește de „formaliști", care a p l i c ă limbii o structură fabricată de ei (p. 4—5). „Realismul" constă și în tratarea diferențiată a părților sistemului, separînd ce e important sau prezent în vorbirea tuturor, de ceea ce e periferic sau caracteristic numai pentru o parte a membrilor unei comunități lingvistice. (În schimb, descrierile „formaliste" încearcă să cuprindă în aceeași formulă o situație oricît de complexă.) De aici, necesitatea de a vorbi de sisteme parțiale (p. 9—11), de o ierarhie a opozițiilor lingvistice (p. 107), de aici obligația de a prezenta „fără rușine" fenomenele periferice ca atare (p. 5). De exemplu, indiferent dacă /ai/ din engl. *ice* e considerat un fonem sau două foneme, fonologul trebuie să admită că statutul monofonematic nu e la fel de clar ca acela al lui /a/ din *father*, respectiv că statutul difonematic nu se impune tot atît de categoric ca acela al lui /kl/ din *clear* (p. 7). Într-adevăr :

„Ceea ce se întîmplă de fapt, în prea multe cazuri, este că includerea fenomenelor periferice viciază întreaga descriere în favoarea lor și în dauna a ceea ce este realmente vital din punct de vedere lingvistic" [1].

Eșecul nostru în găsirea unei formule atotcuprinzătoare reflectă, poate, o nedeterminare obiectivă („a factual indeterminancy") și mai puțin imperfecțiunea metodelor cu care am operat (p. 21).

Atitudinea „realistă" este adoptată de Martinet și în faimoasa chestiune a segmentării morfologice, preocupare centrală a descriptivismului. În conținutul formei latine *homini* recunoaștem trei elemente : „om", „dativ" și „singular", totuși ar trebui — după Martinet — să renunțăm la ideea unei segmentări în morfeme („moneme" în terminologia autorului) : „Datoria noastră este s-o [= articulația lingvistică] descriem așa cum o găsim : nu trebuie

---

[1] What really happens in too many cases, is that the inclusion of margins warps the whole description in their favour at the expense of what is, linguistically, really vital (p. 20).

să încercăm niciodată să separăm unităţi formale care întîmplător se suprapun sau fuzionează"[2].

Nu avem nimic de obiectat împotriva structuralismului „realist", însă metoda pe care autorul ne-o recomandă în analiza morfologică nu e totuşi „realistă". Segmentarea formelor flexionare în limbile indo-europene e desigur foarte dificilă, dar fuziunea elementelor de conţinut nu e atît de mare ca să nu putem separa în *homini*, partea lexicală de partea gramaticală[3]. Prudenţa autorului ni se pare excesivă şi în problema izomorfismului dintre planul morfologic („prima articulaţie") şi planul fonologic („a doua articulaţie"). Critica izomorfismului e atît de radicală, încît nu sînt admise nici măcar paralelisme atît de simple şi de generale ca acelea dintre fonem şi morfem, alofon şi alomorf etc. (p. 38–40).

„Realismul" constă şi în menţinerea sensului cu rol de criteriu în analiza lingvistică. După Martinet, definiţia sensului ar trebui să se bazeze pe necesitatea, pentru vorbitor, de a alege în diferite puncte ale lanţului vorbirii între mai multe unităţi, în scopul exprimării unui „element de experienţă" (p. 95–96). În acord cu această teorie, autorul declară că genul nu este morfem în limba franceză; într-adevăr alegînd pentru exprimarea noţiunii „munte" substantivul *montagne*, vorbitorul nu-i poate alege genul şi nu are latitudinea să facă o astfel de alegere nici la eventualele atribute ale acestui cuvînt (p. 16).

În sintaxa structurală, aşa cum o vede lingvistul francez, intră problema clasificării monemelor după criteriul autonomiei sintactice şi clasificarea funcţiilor sintactice. Aceasta corespunde, în terminologia consacrată, cu clasificarea părţilor de vorbire şi, respectiv, analiza în părţi de propoziţie. (Semnalăm în treacăt că pentru Martinet, ca şi pentru majoritatea descriptiviştilor, graniţa dintre sintaxa propoziţiei şi sintaxa frazei nu e atît de netă ca în gramatica tradiţională, de aceea nu trebuie să ne surprindă tratarea la un loc a propoziţiilor subordonate cu părţile secundare de propoziţie.)

Monemele se clasifică în: a) a u t o n o m e (al căror rol în propoziţie e clar). De exemplu, fr. *vite, hier, dimanche* (în *il viendra dimanche*); b) d e p e n d e n t e (care pot îndeplini roluri variate). De exemplu, *village*; c) f u n c ţ i o n a l e (arată relaţia dintre alte moneme şi restul enunţului): prepoziţiile, conjuncţiile, desinenţele cazuale (p. 45).

Funcţiile sintactice sînt şi ele trei la număr: a) funcţia predicat; b) funcţiile primare şi c) funcţiile non-primare, adică funcţiile elementelor legate de moneme cu o funcţie primară (p. 50). Propoziţia dată ca exemplu *ieri, şeful departamentului a dictat o scrisoare*... conţine trei elemente cu funcţie primară (*ieri, o scrisoare* şi *şeful departamentului*), iar *departamentului* are o funcţie non-primară.

Martinet nu evită terminologia clasică, dar înlocuieşte definiţiile cunoscute cu altele, a căror superioritate e discutabilă. De exemplu, s u b i e c t e ceea ce însoţeşte în mod necesar predicatul (p. 49), deosebindu-se de c o m p l e m e n t numai prin faptul că intră în componenţa enunţului minimal[4].

După cum se ştie, structuraliştii contemporani operează în general cu trei unităţi: fonem, morfem şi enunţ (engl. *utterance*)[5], triadă care apare la Martinet sub forma: fonem-monem-propoziţie. Dacă i s-ar cere neapărat să adauge încă o unitate între monem şi pro-

---

[2] It is our duty to describe it as we find it: we should never try to disentangle formal units which happen to overlap or be confused (p. 48).

[3] Obiecţii se pot ridica şi împotriva „semnificanţilor discontinui". De exemplu, în *sine dubio*, „signifiant"-ul lui *sine* este — după Martinet — /sine/ + /... o/, iar /... o/ e în acelaşi timp „signifiant" al monemului de singular (p. 92).

[4] A subject is different from a complement only because it is constitutive of the minimal utterance (p. 62).

[5] La autorii de gramatici generative întîlnim şi „grup nominal", „grup verbal", precum şi părţile de vorbire clasice (deci „cuvîntul") — dar nici una dintre aceste unităţi nu e definită.

poziţie, lingvistul francez declară că ar introduce „fraza autonomă" sau „independentă". Din exemplele date (*down the road* „în josul drumului", *with the dog* „cu cîinele", cuvintele flexionare ca în latină şi greacă) — p. 90 — se vede că „fraza autonomă" corespunde foarte bine cu „partea de propoziţie" din gramatica tradiţională.

A. Martinet e bine cunoscut ca un apărător fervent al lingvisticii diacronice. Susţinîndu-şi şi în volumul de faţă punctul de vedere, nu ne îndeamnă însă la o revenire spre lingvistica istorică „clasică" ; de altfel, el arată — şi credem că pe bună dreptate — că această lingvistică prestructurală nu se caracterizează în primul rînd prin istorism, cum afirmă de obicei adversarii ei. „Lingvistica tradiţională din ultimii 150 de ani a fost angajată probabil mai des în compararea limbilor înrudite şi în încercarea de a explica o trăsătură a unei limbi prin trăsături ale altei limbi, decît în efortul de a determina cum şi de ce a evoluat o limbă dată" (p. 134). Pe primul plan al interesului a fost deci scoaterea la iveală a corespondenţelor şi mai puţin explicarea lor. Structuralismul este în măsură să dea o adevărată lingvistică istorică, cu condiţia să caute cauzalitatea schimbărilor lingvistice în caracterul social al limbii.

Dacă limbile se schimbă — afirmă Martinet — aceasta se întîmplă în fond pentru că se schimbă nevoile celor ce le folosesc. Afirmaţia e valabilă în fonologie ca şi în lexic, în morfologie ca şi în sintaxă (p. 135). Altă cauză a schimbărilor lingvistice e tendinţa de reducere a cheltuielii de energie necesară pentru memorizarea şi producerea formelor limbii (p. 136).

Un punct central al ultimei prelegeri este prezentarea limbii ca un „cîmp de bătaie al unor tendinţe antagoniste — consecinţele lingvistice ale unor schimbări sociale din trecut, care se ciocnesc cu implicaţiile inovaţiilor corespunzătoare noilor stadii din evoluţia societăţii. . . "[6].

Prin structuralismul său „realist", care îmbină descrierea cu istoria şi nu sacrifică complexitatea fenomenelor lingvistice de dragul unor formule, ca şi prin felul cum vede explicaţia schimbărilor, André Martinet se caracterizează şi în volumul de faţă ca un continuator al celor mai bune tradiţii ale şcolii sociologice franceze.

Mai 1964

Sorin Stati
Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

AURÉLIEN SAUVAGEOT, *Français écrit, français parlé*. Paris, 1962.

Cunoscut atît ca fino-ugrist cît şi ca cercetător al limbii franceze, Aurélien Sauvageot se reafirmă ca un lingvist care analizează minuţios şi atent subtilităţile şi nuanţele aspectului vorbit al francezei contemporane. În lucrarea de faţă, după cum arată într-un avertisment introductiv, observaţiile sale tind să precizeze care este starea actuală a limbii franceze, „care sînt punctele vulnerabile şi noile resurse în direcţia dezvoltării limbii".

Sauvageot arată că diferenţele dintre limba franceză scrisă şi limba franceză vorbită devin astăzi tot mai evidente, că ceea ce preceptele academice încearcă să menţină este o stare a limbii care nu mai corespunde cu situaţia ei actuală. Este remarcată inadaptabilitatea crescîndă a regulilor gramaticale la aspectul de azi al limbii vorbite. Printr-o serie întreagă

[6] A language is necessarily the battlefield of conflicting trends, the linguistic consequences of past social changes running against the implications of new innovations corresponding to new stages in the evolution of society. . . (p. 138).

de trăsături noi, limba aceasta, care nu este numai aceea a conversaţiei cotidiene, ci şi limba radiodifuziunii şi a presei, se depărtează din ce în ce mai mult de idealul de limbă corectă şi armonioasă, reprezentat şi azi de modul de exprimare al marilor scriitori din sec. XVII, XVIII, XIX. A. Sauvageot arată că devin din ce în ce mai imperios necesare preocupările legate de exprimarea curentă, zilnică, în scopul unei studieri ştiinţifice a limbii sub aspectul ei viu.

Autorul discută numai cîteva dintre neconcordanţele existente între cele două aspecte ale limbii şi iată cîteva dintre constatările sale :

Dacă tradiţia a impus ca o lege imuabilă o anume topică fixă a cuvintelor în propoziţii şi dacă gramaticile o înregistrează, alta este situaţia relevată de formulările cotidiene : sînt foarte frecvente inversările care se fac în ceea ce priveşte locul adjectivului epitet, locul complementului sau al propoziţiei complement, locul subiectului.

Care sînt mijloacele de exprimare a numărului şi genului în franceza vorbită? Pentru categoria numărului, singura posibilitate de distingere între singular şi plural, în afară de sens, bine înţeles, este folosirea determinativilor nominali : articole, adjective posesive etc. În limba vorbită există tendinţa eliminării formelor de plural „aberante", distincte de singular ; A. Sauvageot înregistrează la radio : *les résultats finals* (p. 60). Formarea femininului adjectivelor se bazează pe opoziţia care se creează între două teme distincte : de exemplu o temă vocalică pentru masculin *grand* (grã) şi o temă consonantică pentru feminin *grande* (grãd), care stă la baza derivatelor cu ajutorul sufixelor : *grandir, grandeur, grandet* etc.

Studiul limbii franceze ar trebui astfel să insiste asupra bogăţiei de opoziţii tematice care apar nu numai în cazul adjectivelor, ci şi în cursul flexiunii verbale : *j'appelle*, tema : (apel-) şi *nous appelons*, tema : (apl-) ; *je tue*, tema : (tü-) şi *nous tuons*, tema : (tw-).

Un alt capitol se referă la exprimarea timpului. Autorul constată, pe bună dreptate, tendinţa întrebuinţării viitorului analitic, *aller écrire*, în locul celui sintetic, întrebuinţare favorizată de nuanţa modală, de necesitate, a primului. Nu credem însă că este cazul să se vorbească despre apariţia unui nou timp şi anume a aceluia care să indice o acţiune simultană continuă, fie în prezent, fie în trecut, fie în viitor (*je suis en train de lire, il était en train d'écrire, je serai en train de manger*). Valoarea acestei construcţii perifrastice este modală şi nu se încadrează în studiul valorilor timpurilor existente.

Exemplele date se pot înmulţi cu altele din sintaxă (l'articulation du discours, le problème de l'interrogation), din morfologie (transitivité et intransitivité, le problème de la voie passive), de ortografie, de fonetică sau de vocabular.

În funcţie de constatările sale, A. Sauvageot preconizează printre altele o nouă împărţire a părţilor de vorbire, căci, după părerea lui, realitatea limbii nu corespunde cu clasificările date de gramatici. Autorul le repartizează în trei clase : nume, verbe şi particule sau cuvinte ajutătoare, distincţiile în interiorul acestor clase fiind de o mai mică importanţă. În interiorul clasei numelor, numai parţial se pot distinge substantivele şi adjectivele, avînd în vedere extinderea posibilităţilor de a folosi substantivul ca epitet şi adjectivul ca determinant specific substantivului : *un spectacle prometteur, un accusé récalcitrant* (p. 49). Exemplele date nu sînt cele mai concludente, avînd în vedere că dicţionarul (Larousse 1962) înregistrează *prometteur* şi cu valoare adjectivală, iar *accusé* numai ca substantiv.

În interiorul clasei *mots outils*, se disting : *les déterminatifs nominaux, les déterminatifs verbaux* (pronumele), *les particules rectives* (prepoziţii) şi *les éléments articulatoires* (conjuncţii).

„Cette tripartition répond au système actuel de la langue, indépendamment de ce qu'a pu être sa structure, dont les grandes lignes sont toujours rappelées par l'orthographe" (p. 52). Care este avantajul unei asemenea împărţiri, de ce este preferabilă denumirea de „éléments articulatoires" aceleia de conjuncţii, autorul nu o spune prea limpede. De altfel, clasificarea

dată nu face decît să reia în linii mari clasificarea clasică, fără schimbări şi mai ales fără îmbunătăţiri esenţiale. Includerea în aceeaşi clasă a articolelor şi demonstrativelor constată o stare de fapt nu numai din punctul de vedere al actualităţii, ci şi din acela al istoriei limbii (chiar dacă nu a fost în intenţia autorului).

Fiecare chestiune e sprijinită de exemple, de cele mai multe ori culese din ziare şi reviste şi, mai ales, auzite la radio. Autorul relevă o serie întreagă de greşeli de exprimare des întîlnite, explicînd cauzele care le-au provocat şi, pe baza lor, într-un capitol intitulat ,,Perspectives" înregistrează schimbările posibile în evoluţia limbii, cum ar fi :

— pierderea opoziţiei dintre *o* deschis şi *o* închis ;

— aflux din ce în ce mai mare de cuvinte, mai ales engleze etc.

Asemenea schimbări vor avea loc dacă limba va evolua în mod liber. A. Sauvageot se arată foarte încrezător în stăvilirea acestor dezvoltări ,,si les usagers prenaient en main les destins de la langue" (p. 187).

Pronunţarea şi-ar păstra caracterul, valorile timpurilor s-ar conserva intacte, cuvintele străine n-ar fi introduse în limbă în masă, ci tolerate de pe poziţia unei atitudini critice. Sauvageot preconizează un posibil control asupra limbii, care s-o îndrepte pe un anumit făgaş de dezvoltare. Dar ,,l'Académie Française, qui avait reçu de son fondateur un mandat exprès de policer la langue, ne poursuit sa tâche qu'empiriquement. Elle s'est transformée en une sorte de chambre d'enregistrement. Elle consacre l'usage une fois qu'il est établi. Elle se trouve toujours placée devant le fait accompli, qu'il ne lui reste plus qu'à entériner ou à refuser d'admettre" (p. 227).

Dacă însă prin intermediul Academiei şi prin felurite mijloace (învăţămînt, presă) evoluţia limbii ar fi supusă unui control permanent, ,,la nation ne serait plus exposée à se réveiller un jour devant une situation qui serait préjudiciable à l'efficacité de la langue" (p. 189).

Ne putem exprima rezerve în legătură cu acest optimism, mai ales în legătură cu deplina eficacitate a acestui determinism impus dezvoltării unei limbi ; dar este justă părerea autorului că cercetările trebuie să se îndrepte tot mai mult asupra aspectului vorbit, viu, al limbii ; predarea limbii franceze, fie ca limbă maternă, fie ca limbă străină, nu are decît de profitat. Valoarea cărţii lui A. Sauvageot stă în primul rînd în faptul că atrage atenţia asupra necesităţii unui asemenea studiu organizat şi aprofundat.

Martie 1964

Sanda Reinheimer
Facultatea de limbi şi literaturi romanice şi clasice, Str. Ed. Quinet 7

NORA GALLI DE'PARATESI, *Semantica dell'eufemismo. L'eufemismo e la repressione verbale con esempi tratti dall'italiano contemporaneo*, Torino, 1964, 195 p.

În cunoscuta serie de publicaţii ale Facultăţii de litere şi filozofie a Universităţii din Torino a apărut acest studiu consacrat problemei eufemismului, interesant atît prin latura sa teoretică, cît şi prin exemplele din italiana contemporană.

Lucrarea este împărţită în două părţi : prima tratează problema din punct de vedere teoretic, aducînd puţine exemple italiene şi străine (franceze, engleze). Partea a doua cuprinde

numai exemple italieneşti pentru toate categoriile de interdicţii lingvistice pe care le-a găsit autoarea. Desigur, nu poate fi o listă exhaustivă a eufemismelor existente, ci o încercare pentru a arăta varietatea şi linia lor de dezvoltare.

Această separare precisă prezintă unele dezavantaje : prima parte, extrem de săracă în exemplificări, pare artificială. Abia după lectura celei de-a doua părţi se pot verifica afirmaţiile teoretice. Deci, materia este împrăştiată, ideile exprimate nu sînt susţinute cu exemple edificatoare.

Înainte de a analiza situaţia eufemismului, autoarea arată că apariţia lui este produsă de interdicţia unui cuvînt sau a unei noţiuni, cauzată de viaţa în societate, care impune anumite reguli de convieţuire. Interdicţia, în raport cu vorbitorii, poate fi intrinsecă, ca o normă internă a individului, sau extrinsecă, exprimînd respectul faţă de interlocutori. Exemplele din prima categorie sînt mai numeroase.

Foarte interesant este subcapitolul „Relatività storica e sociale dell'interdizione linguistica" (p. 21) care explică cum, în mod necesar, obiectele interdicţiilor lingvistice variază de la o societate la alta şi de la o clasă socială la alta. Interesant este şi faptul că în multe cazuri nu este vorba de un adevărat eufemism, ci doar de „... una esigenza di tipo estetico-stilistico" care tinde „di rendere più alto il linguaggio banale" (p. 24). De pildă, se preferă „estremità" şi nu „piedi", „mal di stomaco" şi nu „mal di ventre".

Autoarea analizează apoi „I moduli di sostituzione" (p. 27) folosiţi în locul cuvîntului interzis şi atrage atenţia asupra mijloacelor extralingvistice (p. 29), ca intonaţia şi gestul, folosite deseori împreună cu termenii aluzivi, sau chiar în locul lor. Discută apoi alterarea fonetică şi gramaticală, folosirea cuvintelor străine, circumlocuţiunile (sinecdocă, metonimie, metaforă, litotă, perifrază etc.). Autoarea subliniază că folosirea termenului interzis este foarte răspîndită, atît singur, cît şi în imprecaţii şi expresii fixe.

Teoretic, modurile de substituire sînt bine analizate, dar în ceea ce priveşte, de pildă, alterarea gramaticală, exemplele date nu sînt de loc convingătoare. De altfel, însăşi autoarea arată că acestea „non nascono per eufemismo" (p. 37), ci sînt caracteristice pentru un stil oficial, birocratic (de ex. „autorità inquirenti" pentru „inquistori", „visita necroscopica" pentru „necroscopia"). Şi în cazul folosirii cuvintelor străine (p. 38), pare că eufemismul nu este singura cauză : obiectul *nou* vine cu numele său care poate fi folosit din snobism în unele cazuri, din necesitate (neavînd un altul) în alte cazuri.

În ce priveşte demonstraţia teoretică, remarcăm faptul că sînt date prea multe exemple de eufemisme care de fapt sînt rezultatul a două cauze. De aceea ni se pare mai potrivită caracterizarea făcută la p. 51 că „ciò che definisce il lessico eufemistico è piuttosto l'insieme delle caratteristiche che esso possiede", pentru că, după cum remarcă şi autoarea (p. 52), multe moduri de substituţie sînt tipice pentru eufemism, în timp ce altele sînt comune unei inovaţii semantice absolut normale pentru orice limbă.

O altă deficienţă constă în faptul că autoarea dă un mare număr de exemple din arabă (p. 36, 40, 48, 56), limbă mai puţin cunoscută, în timp ce exemplele din alte limbi sînt extrem de rare. Poate ar fi fost mai util să se arate situaţia existentă astăzi în limbile de mare circulaţie, cu atît mai mult cu cît în prefaţă se subliniază că partea teoretică va fi exemplificată cu fapte din limbi diverse.

În capitolul IV, care se ocupă de legăturile cu alte fenomene, autoarea conchide că atunci cînd „l'eufemismo si concretizza nelle formazioni scherzose, pare quasi che il risultato sia apposto a quello che l'interdizione richiederebbe l'oggetto colpito à più sottolineato che coperto", concluzia poate fi extinsă, afirmînd că, în majoritatea cazurilor, acesta este rezultatul folosirii eufemismelor.

Partea a doua, cum am mai spus, cuprinde o listă, pe cît posibil completă, a lexicului eufemistic italian contemporan. Prima impresie : se dă prea multă atenţie interdicţiei sexuale (p. 75—113) şi interdicţiei de decenţă, în timp ce interdicţia politică şi socială, mult mai interesante după părerea noastră, sînt abia schiţate.

Subcapitolul interdicţiei în cadrul raportului lingvistic direct (p. 142) care impune folosirea titlurilor (academice, nobiliare, militare) sau a unor formule fixe (vezi limbajul comercial şi birocratic, p. 145) nu foloseşte îndeajuns argumentele găsite. Sînt explicate unele expresii, extrem de interesante, dar procedeul nu este exploatat suficient. În ciuda rezervelor exprimate, acest al patrulea capitol relativ la interdicţia socială, este foarte bun.

Dintre precizările cuprinse în acest capitol subliniem faptul că în politică nu poate fi vorba de interdicţia unui cuvînt ci a unei noţiuni. Remarcăm că această distincţie era necesară şi în prima parte teoretică.

Lucrarea Norei Galli de'Paratesi, extrem de serioasă, cuprinzînd o bibliografie bogată şi un indice util, interesează pe toţi cei care se ocupă de probleme de semantică.

Septembrie 1964

Anca Giurescu
Institutul de limbi străine
Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

WERNER BAHNER, *Kurze Bibliographie für das Studium der romanischen Sprachwissenschaft (mit besonderer Berücksichtigung des Französischen)*, Halle, 1962, 106 p.

Urmărind să ofere „studenţilor în romanistică o privire de ansamblu asupra celor mai importante lucrări de specialitate în domeniul lingvisticii romanice", autorul precizează, în scurtul său „Vorwort", că „în general vor fi trecute în bibliografie lucrările şi articolele de revistă considerate indispensabile", cîteva „lucrări speciale, importante din punct de vedere metodic", „foarte puţine opere care au valoare pur istorică" şi, „numai în cazuri excepţionale, unele lucrări de lingvistică generală şi filologie clasică".

Materialul bibliografic, selecţionat în conformitate cu aceste criterii, este repartizat în următoarele douăsprezece grupe : I. *Romanische Sprachwissenschaft* (allgemein), II. *Französisch*, III. *Provenzalisch*, IV. *Frankoprovenzalisch*, V. *Spanisch*, VI. *Portugiesisch*, VII. *Katalanisch*, VIII. *Rätoromanisch*, IX. *Sardisch*, X. *Italienisch*, XI. *Dalmatisch* şi XII. *Rumänisch*.

Fiind puţine, lucrările referitoare la dalmată, francoprovensală, sardă şi retoromană sînt indicate global, în cîte o singură listă pentru fiecare grupă. Cele referitoare la restul grupelor, fiind mai numeroase, sînt grupate pe capitole de *bibliografie*, *reviste*, *dicţionare*, *istoria limbii*, *gramatică* etc. Întrucît pentru unele limbi nu există lucrări consacrate tuturor temelor, iar, pentru altele, anumite lucrări pun probleme speciale (iudeospaniola şi spaniola din America latină pentru grupa „spaniolă" de exemplu), numărul acestor capitole diferă de la o grupă la alta, şi nu numai numărul, ci chiar structura şi conţinutul capitolelor.

În cadrul fiecărei grupe însă, repartizarea şi sistematizarea lucrărilor variază în aşa fel încît e greu de sesizat principiile pe care le-a avut în vedere autorul. Astfel, grupele I şi II conţin, fiecare, cîte un capitol de „morfologie" şi un altul de „formare a cuvintelor" ; în grupele V, VI şi XII aceste două sectoare formează un singur capitol, în timp ce în grupa

X „formarea cuvintelor" e tratată împreună cu „sintaxa" ; în grupa VI „sintaxa" e grupată cu „stilistica", iar în celelalte atît „sintaxa" cît şi „stilistica" formează capitole separate.

Aceeaşi constatare se poate face şi cu privire la capitolele „istoria limbii" şi „gramatică istorică". În grupele I şi VII ele alcătuiesc un singur capitol, pe cînd grupa X are un capitol special de „istoria limbii" şi un altul de „gramatică istorică", grupa II cuprinde un capitol de „istoria limbii — generalităţi" şi un altul de „istoria limbii — studii speciale", iar grupa V unul de „gramatică istorică", altul de „istoria limbii — generalităţi" şi un al treilea de „istoria limbii — studii speciale".

Lucrările referitoare la argou sînt trecute la grupele II, VII şi X, într-un capitol special (*Argot*), dar la grupele V şi VI în acelaşi capitol cu *Volkssprache*, iar la grupa XII împreună cu *Vulgärsprache*, ceea ce ar însemna că *Argot* este tot una cu *Volkssprache* sau *Vulgärsprache*.

Despre lucrările introduse în bibliografie — se spune tot în prefaţă — „nu se dau decît cele mai necesare indicaţii bibliografice". Dar, şi în privinţa aceasta, nu se are în vedere un criteriu unitar şi consecvent. Pentru unele lucrări se indică ediţia I, pentru altele ediţia ultimă şi, pentru foarte puţine, şi una şi alta. De asemenea, pentru unele, afară de numărul volumelor, locul şi anul apariţiei — se dau şi alte indicaţii (dacă ediţia e revăzută sau adăugită, dacă lucrarea e tradusă, dacă e extras dintr-o revistă, uneori se fac chiar scurte aprecieri : învechită, ipotetică etc.). Astfel de indicaţii, utile şi necesare, lipsesc pentru o serie întreagă de lucrări importante. Despre dicţionarul fostei Academii Române, despre cel al lui Tiktin, al lui Candrea şi despre *Dicţionarul limbii române moderne* nu se precizează că dau şi etimologia cuvintelor, încît cititorul neavizat poate să creadă că ele sînt numai dicţionare explicative, mai ales că nu apar în capitolul „dicţionare etimologice" ci, împreună cu *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, cu dicţionarele germano-române de Gh. Pop, de E. Silzer ş.a., în acelaşi capitol de „dicţionare".

Imprimarea titlurilor cu cursive sau cu alt corp de literă ar fi uşurat de asemenea orientarea şi consultarea bibliografiei.

Sînt numeroase lucrări a căror repartizare într-un capitol sau altul dă naştere la discuţii. Iată două exemple : publicaţia *Fonetică şi dialectologie* şi *Dictionnaire étymologique macédo-roumain* de G. Pascu sînt semnalate, amîndouă, în capitolul „Sprachgeographie", nu în cel de „Zeitschriften", prima, şi în cel de „Etymologische Wörterbücher", al doilea. Sînt apoi unele lucrări care, prin conţinutul lor, ar putea intra în două sau mai multe capitole. Eventualele inadvertenţe s-ar înlătura, în parte cel puţin, dacă fiecărei lucrări i s-ar atribui un număr de ordine, la care să se facă trimitere de la un capitol la altul.

După cum reiese din titlu şi din prefaţă, bibliografia e selectivă, nu exhaustivă. În general, ea cuprinde majoritatea lucrărilor care pot oferi o privire de ansamblu sau, uneori, de amănunt în domeniul disciplinei respective. Lipsesc totuşi, în fiecare grupă, unele lucrări care, prin conţinutul, structura şi valoarea lor, ar fi putut sta alături de multe altele înregistrate în bibliografie. Lipsa unora dintre acestea pare a se datori caracterului oarecum subiectiv al criteriilor de apreciere şi selectare, probabil însă şi împrejurării că pe multe dintre ele autorul nu le-a găsit în bibliotecile sau măcar în lucrările pe care le-a putut avea la îndemînă.

Semnalez mai jos cîteva, referindu-mă numai la grupele „română" şi „spaniolă" (le indic în ordinea capitolelor din bibliografie).

Lista revistelor din grupa „română" poate fi completată cu *Studii şi cercetări ştiinţifice* (filologie), Iaşi, 1955 şi *Romanoslavica*, Bucureşti, 1958.

Printre lucrările de „istoria limbii" se pot cita şi A. Philippide, *Istoria limbii române*, I : *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, care, chiar dacă e considerată învechită, oferă încă

şi astăzi un material bogat, interpretări şi sugestii utile pentru studiu. În aceeaşi situaţie se găsesc clasicele lucrări ale lui B. P. Hasdeu, *Cuvente den betrani* şi M. Gaster, *Chrestomatie română*. Surprinzătoare este lipsa din acest capitol a lucrării acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană* (ed. I din 1954, a II-a din 1956, revăzută şi completată cu un scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească, cu un indice de materii şi de cuvinte. În capitolul „dicţionarelor etimologice", se citează numai volumul al doilea al dicţionarului lui Cihac; cel puţin pentru valoarea lui istorică era necesar să fie menţionat şi volumul I. Lipseşte din acest capitol şi *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939, al lui Aug. Scriban, a cărui valoare o formează mai ales partea etimologică (v. Iorgu Iordan, în „Buletinul Philippide", VI, p. 351).

Pentru o orientare mai largă asupra lucrărilor de „cercetări dialectale şi geografie lingvistică" ar fi fost util să fie trecute în bibliografie şi Ov. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului* şi mai ales colecţia *Graiul nostru*, 2 vol., de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu şi Th. D. Speranţia.

Şi din capitolul „onomastică şi toponomastică" lipsesc cîteva lucrări de bază — printre ele citez pe St. Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936.

Lipsuri se întîlnesc şi la grupa „spaniolă".

Nu figurează în lista revistelor publicaţii importante ca *Boletín de Dialectologia Española*, Barcelona, 1941, *Hispanic Review*, Philadelphia, 1933, *Archivum*, Oviedo, 1951, *Boletín de Filología*, Montevideo, 1936 şi *Boletín de Filología*, Santiago de Chile, 1950.

Afară de *Vocabulario de Romance en Latín* a lui Antonio de Nebrija, ar fi trebuit menţionată şi cunoscuta sa *Gramatica castellana*, 1492, „cea dintîi gramatică nu numai a limbii spaniole, ci, ţinînd seamă de valoarea ei ştiinţifică, cea dintîi gramatică adevărată în general" (Iorgu Iordan, *Istoria limbii spaniole*, p. 139).

În capitolul „fonetică şi fonologie" ar fi fost bine venită şi menţionarea lucrărilor lui T. Navarro, *El acento castellano*, Madrid, 1935 şi *Estudios de fonología española*, Syracuse, 1946, iar în cel de „cercetări dialectale", poate, menţionarea unor monografii mai ample asupra unora dintre dialectele spaniole, cum este, de exemplu, M. Alvar, *El español hablado en Tenerife*, Madrid, 1959 ş.a.

Bibliografia referitoare la spaniola din America ar putea fi completată mai ales cu unele dintre numeroasele lucrări consacrate cercetării limbii spaniole vorbite în diferite ţări latino-americane: González Moreno, *El español en México*, 1935, Lincoln Canfield, *La pronunciación del español en Salvador*, 1952, J. Calcaño, *El castellano en Venezuela*, Caracas, 1950 şi altele.

Unele lipsuri, de aceeaşi natură, se întîlnesc şi în celelalte grupe. Mai semnalez numai faptul că, într-o bibliografie de „lingvistică romanică", alături de tratate de „fonetică generală" (M. Grammont, *Traité de phonétique*, E. Seidel, *Das Wesen der Phonologie* ş.a.), nu ar fi trebuit să fie lăsate la o parte cele de fonetică romanică ale lui P. E. Guarnerio, *Fonologia romanza*, Milano, 1918, L. Clédat, *Manuel de phonétique et morphologie romane*, Paris, 1925 şi Tache Papahagi, *Manual de fonetică romanică — română, italiană, franceză şi spaniolă*, Bucureşti, 1943.

Ca orientare generală, lucrarea lui Bahner este, fără îndoială, utilă. Completată, pentru fiecare limbă în parte, cu cîteva lucrări importante şi, mai ales, revizuită, ca repartizare şi organizare tehnică a materialului, ea ar putea fi folosită şi de specialişti, nu numai de studenţi, cărora li se adresează în primul rînd.

Februarie 1965

Tudora Şandru

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

LIBRO DE LOS EXENPLOS POR A.B.C. Edición crítica por John Esten Keller. Vocabulario etimológico por Louis Jennings Zahn. Madrid, C.S.I.C., 1961, 450 p. („Clásicos hispánicos").

Libro de los exenplos por a.b.c. este cea mai extinsă culegere de povestiri moralizatoare (= *exenplos*) din literatura spaniolă. A fost scrisă probabil la începutul secolului al XV-lea. Autorul, Clemente Sánchez de Vercial, a prezentat aceste povestiri în ordinea alfabetică după primul cuvînt din maxima latinească care precedă fiecare povestire. Culegerea de față este foarte valoroasă datorită nu numai întinderii textului, ci și conținutului (are peste 400 de teme luate din izvoare clasice, orientale sau din folclorul spaniol). Din aceste motive, *Libro de los exenplos por a.b.c.* este considerată o culme a genului de povestiri moralizatoare medievale spaniole.

Importanța deosebită a textului a făcut ca el să fie în atenția specialiștilor; Pascual de Gayangos, Amador de los Ríos, Menéndez y Pelayo, Morel-Fatio, J. D. M. Ford, A. H. Krappe, J. Th. Welter, T. F. Crane sînt filologi care i-au subliniat valoarea. Apariția unei ediții complete, așa cum este cea publicată de J. E. Keller, umple un gol în literatura medievală spaniolă.

Textul critic este precedat de o introducere în care se dau informații istorice și se fac precizări cu privire la criteriile care au stat la baza alcătuirii ediției.

Importanța lingvistică a lucrării lui Clemente Sánchez de Vercial constă în faptul că a fost scrisă într-o perioadă în care nu se produseseră marile schimbări cauzate de Renaștere. În felul acesta, *Libros de los exenplos por a.b.c.* reprezintă cea mai mare dezvoltare pe care a cunoscut-o limba spaniolă populară înainte de influența cultă latinească manifestată o dată cu începuturile Renașterii. Bogăția mare a vocabularului în discuție se datorește conținutului textului. Deși prin natura lui acest text este ecleziastic, el conține, dată fiind varietatea temelor tratate, numeroase cuvinte neînregistrate pînă atunci (numărul lor atinge 700).

Într-un studiu introductiv consacrat prezentării principiilor de întocmire a vocabularului, Zahn face cîteva considerații interesante cu privire la cuvintele incluse în vocabular. Astfel, rezultatele statisticii constată că vocabularul spaniolei nu s-a schimbat prea mult din Evul Mediu pînă astăzi (numai 85 de cuvinte, din cele 2500, adică 3%, au dispărut). Interesantă este și observația privind originea cuvintelor: după cuvintele de origine latină, care reprezintă marea majoritate, urmează cele de origine germanică (24), arabă (18), preromană (7), celtică (4). Dintre elementele neolatine un loc de seamă îl ocupă cele franceze și provensale (40), urmate de cele catalane (8) și italiene (1). Pentru a putea explica această repartiție a vocabularului pe origini trebuie să ținem seama și de repartiția pe sfere semantice.

Zahn arată că cei mai bine reprezentaţi sînt termenii eclesiastici (205), urmînd cei care se referă la viaţa de la ţară (177), la viaţa urbană (155), viaţa domestică şi structura clădirilor (145), război (28), relaţii familiale (28), mare şi pescuit (15) etc. Un număr de 1600 termeni sînt abstracţi sau cuvinte care nu pot fi clasificate, după părerea autorului, din punct de vedere semantic.

Glosarul are la fiecare cuvînt şi observaţii etimologice ; la unele dintre cuvinte autorul a dat noi explicaţii (*crufa, lagañoso, loco, menear, rroznar, sañudo, trocar* etc.).

Ediţia prezentată şi glosarul care o însoţeşte sînt de un real folos pentru toţi hispaniştii.

Ianuarie 1965

Marius Sala
Institutul de lingvistică, Bucureşti, Calea Victoriei 194

LA GAYA CIENCIA DE P. GUILLÉN DE SEGOVIA. Transcripción de O. J. Tuulio. Introducción, Vocabularios y Índices, por J. M. Casas Homs, I—II, Madrid, C.S.I.C., 1962. Vol. I : LXXX + + 224 p., vol. II : 316 p. („Clásicos hispánicos").

Gaya Ciencia de P. Guillén, cunoscută de obicei sub numele de *Gaya* sau *Gaya de Segovia*, este o lucrare care conţine prima culegere de rime din literatura spaniolă. A fost scrisă de Pero Guillén de Segovia, probabil în 1475.

Din punctul de vedere al conţinutului, lucrarea de care ne ocupăm constă din două părţi esenţial deosebite : prima parte, numită *Prohemio*, este un fragment dintr-o operă în care predomină elementele umanistice, în timp ce partea a doua, de provenienţă medievală, este un conglomerat format din *Prinçipios o rrayzes del libro de los consonantes, Tabla del libro de los consonantes, Rimario*. Locul cel mai de seamă în partea a doua este ocupat de *Rimario*.

Lucrarea prezintă interes atît pentru istoria literară cît şi pentru lexicografie. Acest fapt explică atenţia deosebită care i-a fost acordată în diferitele lucrări de ansamblu sau de amănunt scrise pînă acum. Don Ramón Menéndez Pidal a remarcat încă de la începutul secolului necesitatea întocmirii unei ediţii complete. La îndemnul său, lingvistul finlandez O. J. Tallgren Tuulio a pregătit, timp de mai mulţi ani, textul definitiv. Evenimentele din timpul războiului civil spaniol au distrus însă o parte din material. După moartea lui Tuulio, C.S.I.C. a însărcinat pe J. M. Casas Homs, specialist în studiile lexicografice, cu pregătirea unei noi ediţii, cea de faţă.

Textul este precedat de o introducere în care se fac importante precizări cu privire la autorul şi la caracterul operei analizate. Afară de această introducere, materia volumului I cuprinde şi textul stabilit de editor.

Volumul al II-lea, de un real folos pentru lexicografi, are mai multe părţi. Prima, „Vocabulario general", cea mai dezvoltată, conţine toate cuvintele de care s-a servit Guillén pentru a obţine listele de rime. A doua parte, „Vocabulario especial", conţine lista cuvintelor din *Prohemio*, însoţite de scurte definiţii sau explicaţii. Ultima parte, „Índice de las rimas", este consacrată rimelor discutate de Guillén, date în ordinea alfabetică.

Importanţa lingvistică a textului este evidentă. Datorită ediţiei excelente pe care o avem acum la dispoziţie se pot face studii privind frecvenţa verbelor de diferite conjugări sau se

pot cerceta diverse aspecte ale formării cuvintelor (prefixe și sufixe), ale diftongării, ale hiatului sau ale silabației din spaniola medievală. O subliniere specială merită numărul mare de nume de persoană și de loc care apar în listele lui Guillén. Materialul bogat pus la dispoziție permite și studii onomasiologice sau privitoare la neologismele din spaniola vorbită în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Decembrie 1964

Marius Sala
Institutul de lingvistică, București, Calea Victoriei 194

EL CANCIONERO DE GALLARDO. Edición crítica por José María Azáceta, Madrid, C.S.I.C., 1963, 322 p. („Clásicos hispánicos").

Este ediția completă a unui canțonier de la începutul secolului al XVI-lea. Interesul deosebit al acestui text constă în faptul că datează din perioada de trecere de la Evul Mediu la Renaștere, cînd începe să fie puternică influența italiană. Autorul este anonim. Numele *Gallardo* provine de la unul dintre foștii proprietari ai manuscrisului.

Textul este însoțit de un studiu dezvoltat consacrat analizei manuscrisului și locului pe care îl ocupă între textele similare din secolele al XV-lea și al XVI-lea. Studiul preliminar cuprinde și observații interesante privind satira politică la adresa realităților timpului.

Editorul a însoțit textul cu note bogate care ușurează analiza lui și scot în evidență o serie de fapte lingvistice interesante. Volumul se încheie cu un indice al autorilor citați în versurile editate și cu un indice al primelor versuri ale poeziilor.

Ianuarie 1965

Marius Sala
Institutul de lingvistică, București, Calea Victoriei 194

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

(STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE
de IORGU IORDAN)

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('. . . '). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent), după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct. Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă) ; *b*) titlul lucrării (subliniat) ; *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; *d*) ediţia (în cifre arabe) ; *e*) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine) ; *f*) anul apariţiei (*nu se pune editura*) ; *g*) pagina. Ex. : 1 Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1964, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; *b*) titlul articolului (subliniat) ; *c*) titlul revistei (între ghilimele ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; iniţialele nu se despart prin punct) ; *d*) numerotaţia (anul, volumul, nr.) ; *e*) pagina. Ex. : Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, SCL XV, 1964, nr. 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica", IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex. : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol" scris în întregime. Ex. : în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte *absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor suportîndu-se de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.
IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 582 p. + 1 pl., 34 lei.
Sub red. acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţia romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei.
AL. GRAUR, **Etimologii româneşti**, 1963, 94 p., 5,15 lei.
TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic (Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain) général et étymologique)**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.
N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic romînesc**, 1963, 470 p., 29 lei.
* * * **Fonetică şi dialectologie**, vol. V, 1964, 292 p., 12 lei.
* * * **Atlasul lingvistic român**, 1961, serie nouă, vol. III, hărţile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei; vol. IV, hărţile de la 910–1236, 103 lei.
* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. IV, 1962, 204 p., 8,20 lei.
* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 1962, 257 p., 3,70 lei.

SCL, AN XVI, NR. 3, P. 311—438, BUCUREŞTI, 1965

I. P. „Informaţia" – c. 1498

43830

Lei 12.–

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XVI

1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1965.

În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135 sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite la comitetul de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei
BUCUREŞTI, Raionul 30 Decembrie,
Calea Victoriei nr. 194
Telefon 15.07.91

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XVI, nr. 4 1965

SUMAR

Pag.

I. FISCHER, Cuvinte panromanice absente din limba română 441
DUMITRU COPCEAG, Elemente structurale romanice în lexicul românesc 449
ANDREI AVRAM, Despre trecerea lui [ă] la [î] în dacoromână 457
MARIA MĂRDĂRESCU, Frecvenţa silabelor deschise şi închise în limba română literară 463
MARIA ILIESCU şi LILIANA MACARIE, Schiţă de evoluţie a declinării în latina tîrzie 469
N. SARAMANDU, Locul complementului indirect exprimat prin substantiv 499
SANDA REINHEIMER, Schiţă de descriere structurală a verbelor de mişcare 519
DORIN GĂMULESCU, Împrumuturi româneşti şi aromâneşti în argourile sud-slave 531
GR. RUSU, Cîteva precizări în legătură cu sistemul fonologic al dacoromânei comune 541

MISCELLANEA

MARIA ILIESCU, Lucrări recente de latină vulgară 549
SOLOMON MARCUS, Un precursor al poeticii matematice : Pius Servien . . . 555

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

NICOLAE FILIPOVICI–RAUL SERRANO PÉREZ, Dicţionar spaniol-român (*Olga Tudorică*) 565
ULRICH RICKEN „Gelehrter” und „Wissenschaft” im französischen (*Cristina Micuşan*) 567
PEDRO URBANO GONZALES DE LA CALLE, Contribución al estudio del bogotano. Orientaciones metodológicas para la investigación del castellano en America (*Florenţa Sădeanu*) 568
GENEVIÈVE MASSIGNON, Les parlers français d'Acadie. Enquête linguistique (*Sanda Reinheimer*) 571

SCL, An XVI, nr. 4, p. 439–574, Bucureşti, 1965

CUVINTE PANROMANICE ABSENTE DIN LIMBA ROMÂNĂ *

DE

I. FISCHER

0. În încercările de situare a limbii române în cadrul limbilor romanice, importanța primordială a fost acordată, în domeniul lexical, cuvintelor latine păstrate numai în limba română [1]. În rîndurile care urmează, ne vom ocupa de aspectul complementar al diferențierii lexicale romanice, care a reținut mai puțin atenția cercetătorilor [2] : cuvintele păstrate în ansamblul limbilor romanice occidentale, dar pierdute în limba română. Cîteva lămuriri metodologice preliminare sînt necesare, nu numai pentru a justifica cercetarea, ci și pentru a atrage atenția asupra limitelor metodei folosite și a relativității rezultatelor.

0.1. Luarea în discuție a cuvintelor p a n romanice occidentale și nu numai a unor termeni conservați pe o arie mai restrînsă prezintă avantajul că reduce posibilitatea explicării dispariției cuvintelor prin intervenția hazardului : comparația se face cu termeni bine înrădăcinați în limbă, cunoscuți și folosiți de marea majoritate a vorbitorilor. Dar și noțiunea de ,,panromanic'' este relativă : fiind vorba de situația actuală, nu putem trage concluzii certe asupra răspîndirii în antichitate a cuvintelor studiate ; pe de altă parte, o serie de cuvinte care vor fi avut în antichitate o răspîndire generală, s-au pierdut în cîte una din limbile romanice actuale și au ieșit astfel din sfera preocupărilor noastre. În sfîrșit, este imposibil să avem o evidență clară a răspîndirii cuvintelor în toate dia-

* Vezi versiunea în limba franceză în RRL, IX, 1964, 6, p. 595–602, sub titlul *Panroman sauf roumain.*

[1] Vezi, acum, Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I⁴, p. 169–180.

[2] S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 33–34, îi consacră numai cîteva rînduri. Cursul lui I. A. Candrea, *Elemente latine dispărute din limba română* (1932), își propune un scop diferit de al lucrării de față : nu ține seama nici de răspîndirea romanică a termenului latin, nici de data dispariției lor din românește ; de aceea importanța cursului e mai degrabă de domeniul lingvisticii generale, explicațiile avînd în vedere cauzele care pot elimina un cuvînt dintr-o limbă. De altfel, lista alfabetică anexată se oprește la litera C.

lectele teritoriale : unele cuvinte pot lipsi pe arii destul de întinse ale unei limbi romanice, dar fiind atestate în cîte un grai din fiecare limbă romanică au fost considerate panromanice ; altele au putut fi omise din liste, deoarece atestarea lor nu figurează în sursele lexicografice curente. Nu credem însă că aproximaţiile provenite din această ultimă situaţie pot influenţa în mod esenţial concluziile provenite din ansamblul materialului.

În alcătuirea listelor ne-am servit de Dicţionarul etimologic Ernout-Meillet (ed. a 3-a, 1951), şi am extras cuvintele cu menţiunea ,,panroman sauf roumain'' , supunînd unei verificări proprii cazurile care ni s-au părut dubioase şi cele pe care ne-am bazat prin concluzii cu caracter general. În alcătuirea părţii romanice a Dicţionarului, A. Ernout s-a folosit în primul rînd de ediţia din 1935 a Dicţionarului lui Meyer-Lübke.

0.2. Dificultăţi într-o oarecare măsură mai mari apar în însăşi interpretarea materialului. În primul rînd, ar putea părea eronată, din punct de vedere metodologic, folosirea unor mărturii negative : dispariţia cuvintelor putîndu-se datora unui număr mare de factori, este desigur riscată încercarea de a trage concluzii din absenţa în limba română a unuia sau altuia dintre cuvintele panromanice. În al doilea rînd, absenţa din textele sau din graiurile româneşti a unui termen nu permite precizarea datei la care s-a produs pierderea din limbă a termenului respectiv.

Există deci riscul proiectării într-o epocă depărtată în trecut a unei situaţii relativ recente. Dificultatea datării este mărită şi de întreruperea continuităţii geografice între aria ocupată de limba română şi Romania occidentală : vocabularul dalmat şi elementele latine din albaneză sînt insuficiente pentru a permite determinarea cronologiei inovaţiilor lexicale ale orientului domeniului lingvistic latin.

0.3. În această situaţie, orice încercare de interpretare a materialului lexical negativ, dacă se poate spune aşa, obţinut din comparaţia limbii române cu celelalte limbi romanice, ar putea părea temerară şi sortită unui eşec neîndoielnic. Totuşi există anumiţi factori care pledează în favoarea cercetării întreprinse, impunînd, desigur, anumite precauţii metodologice.

În primul rînd frapează numărul mare al cuvintelor panromanice absente din limba română, considerabil superior celor absente din oricare dintre celelalte limbi romanice, inclusiv cele iberice, situate în extremul occident al Romaniei.

În al doilea rînd, numeroşi termeni se grupează în anumite sfere semantice, ceea ce exclude, cel puţin parţial, hazardul dintre cauzele dispariţiei lor.

În sfîrşit, unele dificultăţi de datare amintite mai sus, pot fi înlăturate prin luarea în considerare a termenilor care exprimă noţiunile denumite prin cuvintele dispărute.

1. Dăm mai jos, în ordine alfabetică, lista cuvintelor (în forma lor latină literară [3]) :

***abbas*, *aetas*, *ala*, *alnus*, *alumen*, *amo*, *amplus*, *anas*, *ancora*, *apium*, *arca*, *argilla*, *arista*, *ars*, *auarus*, *auena*,**

---

[3] Chiar dacă unele nu au circulat în limba literară.

baca, *ballaena*, *balneum*, *ballo*, *bulla*,
caluus, *color*, *committo*, *corpus*, *crusta*, *cuculus*,
debeo, *dexter*, *dunc*,
erro,
fallo, *findo*, *fons*, *fornax*,
gaudium, *genistra*, *grandis*, *gratus*,
hasta, *honos*, *hortus*,
iacto, *iam*, *infans*, *infernum*, *intubus*, *iungo*,
laboro, *lampas*, *lampreda*, *lancea*, *lanterna*, *lappa*, *lassus*, *latro* (*subst.*), *lectus*, *lentus*, *lima*, *littera*,
mantellum, *mataxa*, *mater*, *matta*, *matutinus*, *melior*, *membrum*, *memoro*, *merda*, *molo*, *molinus*, *molinarius*, *monachus*, *mordeo*, *mortarium*, *moueo*, *mundus* (adj.), *mundus* (subst.),
nanus, *nassa*, *natis*, *nego*, *nidus*, *nudus*, *nullus*,
obscurus, *opera*, **orulo* „a tivi”, *orno*, *ostreum*,
pala, *pampinus*, *pannus*, *papauer*, *par*, *parabola*, *paro*, *pater*, *pauci*, *pauor*, *pauper*, *pectorale*, *peior*, *perdix*, *persona*, *pertica*, *peruica*, *pes*, *pietas*, *pituita*, *pix*, *planctus*, *planta* „plantă”, *planta* „talpă”, *planus*, *ploro*, *plus*, *poena*, *pollex*, *pŏpulus*, *portus*, *praesto* (verb), *pratum*, *precor*, *probus*, *puleium*, *pumex*, *punctum*, *puppis*, *purgo*, *purpura*, *purus*,
rabies, *racemus*, *radix*, *rana*, *ranceo*, *rapum*, *regula*, *remus*, *restis*, *rete*, *rigo*, *robur*, *rosa*, *ructus*, *ruga*, *rumor*, *ruta*,
sabbatum, *saeta*, *sagma*, *saliua*, *saluo*, *saluus*, *sapio*, *sarculo*, *sarpo*, *satis* (*ad satis*), *semita*, *semper*, *sequor*, *situla*, *soleo*, *solus*, *stagnum*, *strena*,
tabula, *tardo*, *tectum*, *temo*, *tempto*, *tepidus*, *timor*, *tinea*, *tingo*, *transuersus*, *turris*,
uagina, *ualeo*, *uanus*, *uasto*, *uello*, *uelum* „văl”, uelum „pînză de corabie”, *uerecundia*, *uerruca*, *uersus* (prep.), *uestio*, *ueto*, *uia*, *uicis* (gen.), *uilla*, *uilis*, *uillutus*, *uimen*, *uinco*, *undemia*, *undemiator*, *uipera*, *uncia*, *uolo*, *uoluo*.

1.1. În total: 203 cuvinte. Dintre acestea, 128 sînt substantive 31 adjective, adverbe, 41 verbe, 3 particule. La acestea trebuie adăugate numele de luni (*ianuarius*, *october*) și numeralele *undecim*, *tredecim*, *riginta*, *octoginta*, *centum*.

1.2. Înainte de a încerca o interpretare a materialului, e necesar un examen critic al faptelor. În acest scop, vom avea în vedere două criterii: (1) originea cuvintelor care au înlocuit vechii termeni în românește [4] și (2) situația în limba română a familiei cuvîntului dispărut. Pe baza acestor criterii vor putea fi stabilite anumite straturi cronologice: există șanse mai mari ca un cuvînt latin să fi dispărut mai devreme cînd este înlocuit tot de un cuvînt latin, derivat al celui dintîi sau de un cuvînt din substrat; dar nu putem formula presupuneri certe, cînd înlocuirea s-a făcut prin elemente din fondul slav, maghiar etc.; aceeași e situația cuvin-

[4] Stabilirea înlocuirilor nu este ușoară, datorită lipsei unor lucrări lexicografice complete, care să aibă în vedere și sinonimia în textele vechi.

telor care exprimă nuanţe speciale, şi care au fost înlocuite cu termeni cu accepţiune mai largă : situaţia lor trebuie apreciată în raport cu sfera lor semantică şi, în măsura posibilului, cu realitatea istorică.

1.2.1. Vom încerca, aşadar, în primul rînd să stabilim, pe aceste baze, o listă a termenilor dispăruţi cel mai devreme, pentru care sîntem îndreptăţiţi să presupunem că lipseau în latina dacică.

ala, înlocuit cu *alapa* („palmă") ; evoluţia sensului face dificultăţi ; ar putea fi însă favorizată de paronimia cu *ala* ;

erro, înlocuit cu un derivat al adjectivului *erraticus* ;

gaudium, înlocuit cu *bucurie*, element de substrat ;

grandis, înlocuit cu *mare*, reprezentînd fie lat. *mas*, fie un element de substrat (dispariţia termenului propriu *magnus* e aproape generală) ;

infans are drept corespondent lat. *fetus* [5] ; este însă vorba aici mai degrabă de o inovaţie occidentală, termenul propriu, *puer*, dispărînd din întreaga Romanie ;

lappa : *brustur(e)*, element de substrat (?) ;

matutinus : un derivat al lui **de-mane* ; de altfel, întregul sistem al denumirii „dimineţii" şi a zilei de „mîine" a suferit perturbări în latina tîrzie ;

mordeo : *morsico* (şi **muccico*) ;

muscus : *musculus* ;

pannus : **pannula* (> rom. *pănură*) ? ;

perdix : **perturnicula* (contaminat cu *coturnicula*) ;

pes : *peciolus* derivarea cuvîntului din *pes*—**ped(i)ciolus*, diminutiv al diminutivului *pediculus*—e problematică ; indiferent de etimologia reală, vorbitorii au avut, datorită paronimiei, sentimentul înrudirii celor două cuvinte) ;

pix : *picula* ;

pollex : *pollicaris* (> arom. *pulicar*) ;

radix : *radicina* ;

rete : **retella* ;

tingo : *intingo* [6] ;

uestio : *inuestio* (rom. *învește*, *învești*) [7] ;

uinco : *inuinco* [8] ;

uolo : *exuolo* (> *zbor*).

1.2.2. Această listă iniţială, care are şansele cele mai mari să reprezinte o situaţie foarte veche (deşi, în principiu, nu e exclusă existenţa concomitentă a cuvîntului simplu şi a derivatului său), poate fi completată prin includerea termenilor înlocuiţi cu sinonime latine. Evident, şi pentru aceşti termeni posibilitatea circulaţiei concomitente nu e exclusă.

bulla : *uesica*, termen conservat şi în alte limbi romanice.

findo : *despico*, *crepo* (conservat şi în alte limbi romanice), *disseco* ;

---

[5] Sinonimia actuală cu *copil*, element de substrat, e mai recentă.

[6] Amplificarea cu prefixul *in-* poate fi mai tîrzie.

[7] Vezi mai sus, *tingo* şi nota. În favoarea caracterului recent al prefixului, s-ar putea semnala derivatul *veşmînt*.

[8] Cf. *tingo* şi *uestio*.

iacto : *ar(r)unco* [9];
mater : *mamma* (păstrat şi în alte limbi romanice);
molinus (inovaţie occidentală) : *mola*;
nidus : **cubium*;
pater : *tata* (păstrat şi în alte limbi romanice);
ploro : *plango* (păstrat, alături de *ploro*, în ital., sardă, retoromană) [10];
rana : **brosca* (< *bruscum* < *ruscus*);
restis : *funis* (atestat şi în alte limbi romanice);
sapere (inovaţie occidentală) : *scire* (atestat numai în sardă).

1.2.3. Cele două liste de mai sus, sînt, la prima vedere, puţin semnificative : conservări de arhaisme : (*scire*), înlocuirea unor cuvinte occidentale prin cuvinte atestate şi în domeniul occidental (*tata*, *mamma*, *plango*, *mola*, *funis* etc.), derivate care ar fi putut coexista cu termenul simplu (*morsico*, *retella*, *peciolus*, formaţiile cu *in*-, *ex*-). Ele apar însă în adevărata lor lumină, dacă analizăm ansamblul materialului din punctul de vedere al sferelor semantice.

2. Majoritatea listei stabilite la începutul acestui articol (1) o constituie termenii tehnici ai diverselor profesiuni şi, în general, cuvintele care denumesc noţiuni presupunînd un anumit grad de cultură materială.

2.1. Termeni din marină (în care vom include şi animalele marine) : *ancora*, *ballaena*, *lampreda*, *nassa*, *ostreum*, *portus*, *puppis*, *remus*, *restis*, *uelum*.

2.2. Termeni de militari:
hasta, *lancea*, *latro*, *pectorale*, *turris*, *uagina*.

2.3. Termeni comerciali (în care vom include şi numele unor mărfuri, obiecte de import):
alumen, *arca*, *mataxa*, *nassa*, *pumex*, *purpura*, *saeta*, *sagma*, *situla*.

2.4. Nume de plante diverse [11] (şi noţiuni înrudite):
alnus, *apium*, *auena* [12], *baca*, *genista*, *intubus*, *lappa*, *pampinus* [13], *papauer*, *peruica*, *planta* (există însă derivatul *împlînta*), *puleium*, *racemus*, *rapum*, *rosa*, *ruta*.

2.5. Termeni din domeniul agriculturii (al viticulturii, al creşterii animalelor etc.):
anas, *pala*, *pertica*, *pratum*, *radix*, *rigo*, *uimen*, *uindemia*, *uindemiator*.

2.6. Termeni de civilizaţie:
ars, *balneum*, *ballo*, *fornax*, *lampas*, *lanterna*, *lectus*, *lima*, *littera*, *mantellum*, *matta*, *molinarius*, *molinus*, *molo*, *pix*, *populus*, *regula*, *rete*, *situla*, *uilla*, *uncia*.

2.7. Termeni din domeniul religiei:
abba(s), *infernum*, *monachus*, *parabola*, *pietas*, *sabbatum*, *strena*.

---

[9] Semnalat de Du Cange; cf. şi M. Iliescu, RL V, 1960, p. 320.

[10] Cf. G. Rohlfs, *Lexik. Diff.*, p. 32 şi urm.

[11] Nu e lipsit de semnificaţie faptul că însuşi termenul pentru „grădină", *hortus*, se află printre cuvintele panromanice absente din română.

[12] Cu excepţia „orzului", „meiului" şi al „secarei", numele latine de cereale sînt absente din limba română.

[13] Şi terminologia latină a viticulturii e redusă în româneşte.

3. La aceasta se adaugă un număr de termeni din limbajul curent: *aetas*, *ala*, *amo*, *amplus*, *auarus*, *bulla*, *caluus*, *color*, *corpus*, *crusta*, *debeo*, *dexter*, *dunc* (inovaţie occidentală?), *erro*, *fallo*, *findo*, *fons*, *grandis*, *gratus*, *honos*, *hortus*, *iacto*, *iam*, *infans* (cu sensul „copil", inovaţie occidentală), *iungo*, *laboro*, *lassus*, *latro*, *lentus*, *mater*, *matutinus*, *membrum*, *memoro*, *merda*, *mordeo*, *moueo*, *mundus* (adj. şi subst.), *muscus*, *nanus*, *natis*, *nego*, *nidus*, *nudus*, *nullus*, *obscurus*, *opera*, *orno*, *pannus*, *par*, *paro*, *pater*, *pauci*, *pauor*, *pauper*, *pes*, *pituita*, *pix*, *planta* („talpă"), *planus*, *ploro*, *poena*, *polio*, *pollex*, *populus*, *praesto* (verb), *probus*, *purgo*, *purus*, *rabies*, *ruga*, *ructus*, *rumor*, *saliua*, *saluus* (şi derivatul *saluo*), *sapio* (păstrat în occident cu valoarea lui *scire*, acesta din urmă conservat în româneşte), *semper*, *sequor*, *soleo*, *solus*, *stagnum*, *tardo*, *tectum*, *tempto*, *tepidus*, *timor*, *transuersus*, *ualeo*, *uanus*, *uello*, *uerruca*, *uersus*, *uestio*, *ueto*, *via*, *uicis*, *uilis*, *uolo* (*-are*), *uoluo*.

3.1. Numărul termenilor din limbajul curent, dispăruţi din limba română, este destul de ridicat şi este necesară o încercare de clasificare a lor, care să contribuie la caracterizarea de ansamblu a latinei dacice.

Trebuie eliminate, în primul rînd, din discuţie inovaţiile occidentale (de tipul *dunc*, *infans*, *demando*, *sapio*), precum şi cele înlocuite cu derivate ale lor (*tingo*, *uestio*, *uolo*) sau care reprezintă înlocuiri diferite ale unui cuvînt latin ieşit din uz (*magnus*, înlocuit în occident cu *grandis*, aici cu *mare*) [14].

Pentru ceilalţi termeni se pot observa unele trăsături comune, în care recunoaştem tendinţele generale de evoluţie ale vocabularului latin în epoca tîrzie, formulate în felul următor de A. Ernout: „On constate surtout une tendance à la simplification, dont le résultat est de faire disparaître les archaïsmes et les anomalies au profit de formes régulières, souvent d'origine familière et vulgaire. On constate aussi une tendance à réduire le nombre des doublets synonymes, des formes surabondantes et à effacer par là des nuances de sens: de ce côté l'appauvrissement du vocabulaire est certain, et le lexique perd en précision ce qu'il gagne en facilité" [15].

Se produce astfel eliminarea unor elemente din diverse grupe sinonimice: *amplus*, *grandis* sînt eliminate (ca şi clasicul *magnus*); *iungo* e înlocuit de sinonimele destul de apropiate *prendo* şi *ligo*; *tepidus* dispare lăsînd pentru acoperirea întregii noţiuni de „cald" numai pe *cal(i)dus*; din grupul care înseamnă „a omorî" latina de care ne ocupăm păstrează numai pe *occido* (*neco* apare în compusul *îneca*, cu sens specializat); „a plînge" elimină nu numai pe vechiul *fleo* ci şi pe *lacrimo*, *lamento* şi *ploro*; pentru „culoare" (color) e suficient termenul care înseamnă „chip, înfăţişare, aspect exterior" (*facies*).

Cînd în grupul sinonimic există termeni familiari şi expresivi, aceştia elimină pe cei banali: exemplul cel mai concludent este dispariţia din româneşte a cuvintelor esenţiale în vocabularul latin, *pater* şi *mater* (care aveau, pe lîngă sensul biologic, şi unul social — „şeful familiei" — făcînd

---

[14] Vezi situaţiile discutate mai sus, **1.2.1.** şi **1.2.2.**

[15] A. Ernout, *Aspects du vocabulaire latin*, Paris, 1954, p. 185.

astfel parte din straturile mai înalte ale lexicului), înlocuite cu *tata* și *mamma*, din limbajul infantil.

Uneori dispariția cuvîntului nu este compensată de existența unui termen sinonim, înlocuirea producîndu-se prin perifraze : *nego* „a spune (că) nu", *nullus* „nici un(ul)", *memoro* etc.

Evident, nu pot fi găsite cauze precise pentru dispariția fiecărui termen în parte, evoluția detaliilor vocabularului fiind adesea determinată de factori fortuiți și nereconstituibili ; important e faptul că în latina dacică s-au manifestat aceleași tendințe de sărăcire și de simplificare observate pe toată întinderea Romaniei, cu deosebirea că aici procesul a fost mai adînc și eliminarea elementelor literare din vocabular a mers mai departe.

4. Pe baza materialului înfățișat mai sus, se pot desprinde unele concluzii, cu caracter oarecum provizoriu [16], tinzînd la caracterizarea vocabularului latinei dacice :

(a) Există foarte puține elemente care să constituie în mod cert isoglose definitorii ale unei arii dialectale propriu-zise : exemplele citate mai sus, **1.2.**, nu sînt suficient de concludente : pe de o parte, în cazurile înlocuirilor cu termeni din substrat, nimic nu împiedică folosirea concomitentă a termenilor latini corespunzători, măcar de către o parte a vorbitorilor ; pe de altă parte, în cazul înlocuirilor prin sinonime, trebuie eliminate situațiile în care Dacia nu participă la o inovație occidentală, păstrînd termenul vechi și banal (mai ales atunci cînd acesta din urmă există și în occident : *scio/sapio*, de exemplu) ; în sfîrșit, chiar și în celelalte cîteva exemple de înlocuiri prin sinonime, nu poate fi exclusă posibilitatea folosirii concomitente a celor doi termeni, atît în Dacia cît și pe alte teritorii.

Cazurile în care un cuvînt panromanic occidental corespunde unui cuvînt păstrat numai în românește sînt extrem de rare : *iacto / ar(r)unco*, *findo / despico* și *disseco* (acesta păstrat numai în aromână) ; la care s-ar putea adăuga și *pes / peciolus*, unde termenul folosit în românește are un sens atestat numai aici.

(b) Ansamblul elementelor de vocabular discutate pare mai degrabă să ne îndrepte spre o diferențiere s t i l i s t i c ă dintre cele două arii ale Romaniei, reflectînd schimbarea profundă a îndeletnicirilor precum și întreruperea contactului cu organizarea statală și cu viața culturală a Imperiului și a succesorilor lui direcți. Astfel se explică dispariția terminologiei tehnice a unor atît de numeroase profesiuni (cf. **2**), cît și înlocuirile unor cuvinte din limbajul curent prin sinonime vulgare sau familiare (*pater / tata*, *pes / peciolus* etc.) sau chiar simpla lor dispariție, necompensată decît prin perifraze (cf. **3.1.**).

Septembrie 1964

Institutul de lingvistică,
București, Calea Victoriei 194.

[16] Pentru concluzii definitive e necesară examinarea în ansamblu a vocabularului romanic din limba română, coroborată, în măsura posibilului, cu datele istoriei. Asupra unora din aceste probleme vom avea ocazia să revenim.

astfel partea din structura mai multe ale lexicului, inerente ca atare şi mecanic din limbajul infantil.

Unori dispariţia cuvântului nu este compensată de existenţa unui termen sinonim, înlocuirea producându-se prin perifraze: [illegible] etc.

Evident, nu pot fi găsite cauze precise pentru dispariţia fiecărui termen în parte [illegible] determinată de factori [illegible]; important e faptul că în latina [illegible] s-au manifestat aceleaşi tendinţe [illegible] Romaniei, [illegible] procesul a fost mai [illegible] elementele latine ale vocabularului [illegible] mai departe.

Pe baza rezultatelor [illegible] se pot desprinde unele concluzii, cu caracter [illegible], privind la caracterizarea vocabularului latinei dunărene:

(a) Există [illegible]

[illegible]

ELEMENTE STRUCTURALE ROMANICE ÎN LEXICUL ROMÂNESC *

DE

DUMITRU COPCEAG

1. Dacă în domeniul fonologiei şi al gramaticii cercetările de lingvistică structurală găsesc un teren cît se poate de prielnic, în acela al lexicului ele sînt simţitor mai dificile, la prima vedere chiar imposibile. Într-adevăr, s-ar părea că noţiunile de „sistem" şi „lexic" se exclud : sistemul presupune regularitate, stabilitate, simetrie, posibilitatea de a grupa faptele într-un număr determinat şi relativ mic de clase sau categorii ; lexicul, dimpotrivă, se caracterizează printr-un număr mare de elemente eterogene, fluctuante, şi, în consecinţă, foarte greu sistematizabile [1].

1.1. Cu toate acestea, pînă în prezent există cîteva încercări de lexicologie structurală, ale căror rezultate — adesea foarte interesante — sînt de natură să încurajeze munca de cercetare a unui domeniu încă puţin cunoscut.

Felul cel mai clar, mai simplu şi mai „structural" de a pune problema îl găsim, cred, la lingvistul danez Louis Hjelmslev. De aceea voi lua observaţiile lui ca punct de plecare în expunerea care urmează. După cum se ştie, Hjelmslev operează cu patru categorii fundamentale — c o n ţ i n u t, e x p r e s i e, s u b s t a n ţ ă şi f o r m ă [2]. Planul conţinutului (ca şi planul expresiei, de altfel) e văzut ca o masă amorfă, ca un „continuum" a cărui segmentare variază de la limbă la limbă. „Fiecare limbă trasează linii demarcatoare proprii prin masa amorfă a gîndirii, introduce în ea diverşi factori aranjaţi în diferite feluri, crează centre de gravitate în diverse locuri şi le face să fie mai slabe sau mai puternice, de la caz la caz.

---

* Versiunea în limba franceză a prezentului articol a apărut în RRL IX, 1964, 5, p. 547 şi urm.

[1] Stephen Ullmann, *Descriptive semantics and linguistic typology*, în „Word", 1953, 3, p. 225—226.

[2] Vezi Louis Hjelmslev, *Prolegomena to the Theory of Language*, în „Supplement to International Journal of American Linguistics", vol. 19, 1, January 1953, p. 29—38.

Întocmai ca o grămăjoară de nisip care poate fi turnată în felurite tipare, sau ca norul de pe cer care, în ochii lui Hamlet îşi schimbă forma de la o clipă la alta. Şi după cum aceeaşi grămăjoară de nisip poate fi turnată în tipare cu totul deosebite, sau după cum acelaşi nor poate căpăta forme mereu noi, tot aşa aceeaşi semnificaţie poate îmbrăca forme diferite, sau, altfel spus, poate fi structurată în chipuri deosebite, de la limbă la limbă" [3].

Ca exemplu de segmentare inegală a conţinutului în diferite limbi, Hjelmslev dă, printre altele, cîteva denumiri de culori în engleză şi gaelică, precum şi cuvintele care denumesc noţiunile „copac", „lemn", „pădure" în daneză, germană şi franceză. În engleză şi gaelică, porţiunea de conţinut pe care el o numeşte „zona culorii" (*colour zone*) e segmentată astfel (*op. cit.*, p. 33):

<table>
<tr><th>Engl.</th><th>Gael.</th></tr>
<tr><td rowspan="2">green
„verde"</td><td rowspan="2">gwyrd</td></tr>
<tr></tr>
<tr><td rowspan="2">blue
„albastru"</td><td rowspan="3">glas</td></tr>
<tr></tr>
<tr><td rowspan="2">grey
„cenuşiu"</td></tr>
<tr><td rowspan="3">llwyd</td></tr>
<tr><td rowspan="2">brown
„cafeniu"</td></tr>
<tr></tr>
</table>

O nepotrivire analogă între limbi — adică o segmentare inegală a conţinutului — se observă şi în tabelul care cuprinde denumirile daneze, germane şi franceze ale noţiunilor „copac", „lemn", „pădure" (*op.cit.*, p. 34):

<table>
<tr><th>Dan.</th><th>Germ.</th><th>Fr.</th></tr>
<tr><td rowspan="3">trae</td><td rowspan="2">Baum</td><td rowspan="2">arbre</td></tr>
<tr></tr>
<tr><td rowspan="2">Holz</td><td rowspan="3">bois</td></tr>
<tr><td rowspan="3">skov</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Wald</td></tr>
<tr><td>forêt</td></tr>
</table>

Felul în care se segmentează conţinutul unei limbi e numit de Hjelmslev f o r m ă a c o n ţ i n u t u l u i. Evident, această segmentare se face cu ajutorul elementelor din planul expresiei, aşa încît, în ultimă analiză, concepţia hjelmsleviană despre structură poate fi redusă la un principiu simplu şi totodată fundamental: r a p o r t u l d i n t r e p l a n u l c o n ţ i n u t u l u i ş i p l a n u l e x p r e s i e i, fără luarea în consideraţie a „substanţei". Această idee stă, într-un fel sau altul, la baza tuturor — sau, în orice caz, a majorităţii — încercărilor de studiere structurală a lexicului, inclusiv încercarea, deosebit de importantă, a lui J. Trier, prin-

[3] L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 32.

cipalul teoretician al așa-ziselor „cîmpuri semantice" sau „sectoare noționale". Ea se dovedește a fi deosebit de fructuoasă în domeniul studierii structural-tipologice a două sau mai multe limbi, după cum se poate vedea din cele cîteva încercări de acest gen făcute pînă în prezent [4]. De altfel, mai toate — dacă nu chiar toate — criteriile de lucru propuse de S. Ullmann [5] pentru cercetarea tipologic-comparativă a limbilor [6] se reduc, în fond, la principiul enunțat mai sus, adică la r a p o r t u r i l e dintre planul conținutului și planul expresiei. Evident, compararea a două sau mai multe limbi din punctul de vedere al acestor raporturi e mult mai profundă și mai importantă decît compararea din punctul de vedere al „substanței" : substanța, datorită caracterului său concret, e instabilă, variabilă de la epocă la epocă și— în ce privește unele amănunte — chiar de la individ la individ ; raporturile, dimpotrivă, au un caracter abstract și sînt, prin aceasta, mai generale, mai permanente, mai apte de a ilustra asemănările sau deosebirile structurale dintre diverse limbi.

1.2. Afară de aceasta — făcînd o divagație în domeniul așa-zisei „lingvistici externe" — felul în care e segmentat conținutul unei limbi oglindește, în mare măsură, „viziunea despre lume" a vorbitorilor respectivi, oglindește felul lor de viață, mediul geografic în care trăiesc, organizarea lor economico-socială, credințele și obiceiurile lor, valorile lor etice și culturale. „Omul nu intră în contact cu [întreaga] lume, ci cu un sector limitat al ei, într-o comunitate determinată a ei, în cadrul căreia își duce viața. Aceasta se deosebește de alte comunități ... prin felul în care și-a organizat munca, dusă pentru satisfacerea necesităților sale..., prin instituțiile politice și ordinea socială care rezultă de aici, prin obiceiurile și normele de conduită în vigoare..." [7]. „Acele detalii ale realității obiective care au căpătat importanță pentru comunitatea [respectivă], care au ajuns să fie percepute conștient de către ea, sînt verbalizate, reprezentate prin semne lingvistice. Concepția despre lume a fiecărei comunități coincide, deci, cu suma conținuturilor lingvistice cuprinse în limba ei maternă ... De aici rezultă că fiecare limbă e un mic cosmos"[8]. Faptul că limbile se deosebesc una de alta sub acest aspect e ușor explicabil : „În principiu, o limbă nu poate dispune de termeni speciali pentru exprimarea t u t u r o r noțiunilor. În primul rînd [pentru că] numărul noțiunilor care s-ar putea [teoretic] exprima de către oameni în procesul diferitelor reacții la fenomenele lumii exterioare este infinit. Apoi, chiar

---

[4] Pt. amănunte vezi cap. IV din lucrarea lui S. Ullmann, *The Principles of Semantics*, Glasgow, 1951.

[5] Stephen Ullmann, *Descriptive semantics and linguistic typology*, în „Word", vol. 9, 1953, 3, p. 225—240.

[6] Aceste criterii sînt : a) procentul de cuvinte motivate și nemotivate ; b) procentul termenilor specializați și al termenilor generali (prin cei dintîi Ullmann înțelege cuvintele cu o structură care oglindește cele mai mici detalii și nuanțe ale conținutului — cum ar fi de pildă germ. *brechen-zerbrechen, hinein-herein* etc., — prin cei de-al doilea, cuvintele cu un conținut amplu și oarecum imprecis) ; c) modalitatea de redare a nuanțelor afective ; d) organizarea și repartizarea resurselor sinonimice ; e) polisemia ; f) omonimia — și mijloacele de soluționare a conflictelor dintre omonime.

[7] Heinz Schulte-Herbrüggen, *El lenguaje y la visión del mundo*, Santiago [de Chile], 1963, p. 15.

[8] *Ibidem*, p. 16.

dacă ar fi vorba de crearea unor forme lingvistice nu pentru toate noţiunile posibile ci numai pentru un număr limitat (deşi foarte mare) de noţiuni, nu putem scăpa din vedere capacitatea redusă a memoriei omeneşti. Cel mai raţional lucru e să existe un număr relativ mic de termeni gata făcuţi (adică de unităţi ale limbii), uşor de mînuit (concişi, exacţi), şi totodată o serie de norme potrivit cărora, în caz de necesitate, să se poată forma diverse sintagme (unităţi ale vorbirii) pentru a desemna restul noţiunilor" [9]. Categoriile logicii formale sînt pretutindeni aceleaşi, aşa încît orice noţiune poate fi, principial, exprimată în orice limbă. În unele limbi însă aceeaşi noţiune e exprimată printr-un cuvînt, pe cînd în altele, printr-o perifrază, adică printr-un fel de definiţie. Prin cuvinte propriu-zise sînt exprimate noţiunile care joacă un rol important în viaţa colectivităţii respective. Astfel, locuitorii „pampelor" argentiniene au circa 200 de termeni pentru denumirea diverselor soiuri de cai şi de vite, iar japonezii, patruzeci de termeni pentru desemnarea diverselor varietăţi de orez. Arabii dispun de circa şase mii de termeni legaţi de noţiunea „cămilă", laponii denumesc în chipuri diferite renul de unu, doi, trei, patru, cinci, şase şi şapte ani, iar eschimoşii folosesc cîţiva termeni pentru noţiunea de „gheaţă", în funcţie de natura ei (gheaţa de mare e denumită într-un fel, gheaţa de apă dulce în altul etc.) [10]. Lucrurile stînd astfel, e lesne de înţeles că o cercetare structurală a lexicului diverselor limbi în felul pomenit mai înainte poate furniza un material preţios pentru studierea comunităţilor respective din punct de vedere etnografic, economic, istorico-social şi cultural.

2. Fireşte, unei asemenea cercetări îi poate fi supusă şi limba română. Diversele elemente constitutive ale lexicului românesc — elementul latin, slav, grecesc, turcesc etc. — au fost studiate amănunţit, din punctul de vedere al substanţei. Din punct de vedere structural, însă — adică din punctul de vedere al r a p o r t u l u i dintre formă şi conţinut — nici unul dintre aceste elemente nu a fost studiat, din cîte ştiu, pînă în prezent. Or, un asemenea studiu ar putea merge simţitor mai mult în profunzime decît un studiu al substanţei, arătînd ce anume e mai permanent, mai o r g a n i c l a t i n e s c în limba română, spre deosebire de ceea ce e slav, grec, turc, maghiar sau creaţie proprie românească. Totodată, el ar revărsa, fără îndoială, o lumină interesantă asupra concepţiei despre lume a poporului român.

Bineînţeles, o cercetare exhaustivă de acest gen, cu luarea în consideraţie a tuturor sferelor semantice, sau cel puţin a majorităţii lor, ar trebui să aibă o amploare care depăşeşte cu mult cadrul lucrării de faţă. În ea mă limitez doar la punerea problemei şi la ilustrarea, prin cîteva exemple, a elementului romanic din structura lexicului românesc. Pentru a-l scoate în evidenţă, îl opun celuilalt element bine reprezentat — cel puţin din punctul de vedere al „substanţei" — în limba română, şi anume elementului slav. Din compararea limbii române cu cîteva limbi romanice

---

[9] L. A. Kaloujin — E. F. Skorokhod'ko, *Nekotorîe zamečaniîa o leksičeskoĭ semantike na materialah terminologii rodstva i svoĭstva*, în volumul *Issledovaniîa po strukturnoĭ tipologii*, Moscova, 1963, p. 187.

[10] H. Schulte-Herbrüggen, *op. cit.*, p. 17—18.

şi cîteva limbi slave în ce priveşte segmentarea unor anumite sectoare ale conţinutului rezultă o serie de caracteristici structurale romanice ale lexicului românesc. În alte cazuri, o operaţie analogă s-ar putea face pentru punerea în evidenţă a unor elemente structurale slave, maghiare, greceşti, turceşti sau balcanice din lexicul limbii române. Judecînd, e drept, numai după o primă cercetare de acest fel, rezultă că nu numai din punctul de vedere al substanţei, ci şi din acela al structurii lexicului românesc elementul romanic e dominant. Rămîne ca o investigaţie ulterioară, mai amplă şi mai aprofundată, să verifice această presupunere.

2.1. Un ,,cîmp semantic'' în care lexicul românesc are o structură net romanică, radical deosebită, în multe privinţe, de cea slavă, este acela al legăturilor de rudenie. Astfel, pe lîngă o serie de noţiuni şi termeni care coincid în limbile romanice şi limbile slave[11] (,,tată'', ,,mamă'', ,,frate'', ,,soră''), există un număr relativ mare de elemente cu o structură deosebită în limbile din cele două familii, după cum se poate vedea din tabelul de la p. 454 (în care am însemnat cu C planul conţinutului şi cu E planul expresiei, sau, mai exact planurile expresiei, din diversele limbi romanice şi slave).

Încercări de a studia comparativ diverse limbi din punctul de vedere al numelor de rudenie s-au mai făcut pînă în prezent. Dintre cele mai recente, menţionez lucrarea citată a lingviştilor sovietici Kalujin şi Skorokhod'ko, care, pe lîngă cîteva limbi europene, cercetează situaţia din limba hindi şi din japoneză, încercînd cu ajutorul unor operaţii de logică matematică să reducă faptele la o serie de elemente constitutive fundamentale, comune tuturor limbilor. În ce priveşte limba română, nu cunosc nici un studiu care să aibă drept obiect scoaterea în evidenţă a particularităţilor ei structurale romanice în acest domeniu. Or, aceste particularităţi se observă cu uşurinţă : ca şi celelalte limbi romanice, româna nu are cîte doi termeni pentru denumirea noţiunilor de ,,socru'' (unul pentru ,,tatăl soţiei'', altul pentru ,,tatăl soţului'') şi ,,soacră'' şi nu face deosebire între diversele feluri de ,,cumnaţi'' şi ,,cumnate''. De asemenea, ca şi celelalte limbi romanice are cîte un termen pentru denumirea noţiunilor ,,văr'', ,,verişoară'', ,,naş'', ,,naşă'', ,,fin'', ,,fină'', exprimaţi în limbile slave prin perifraze[12]. În sfîrşit, împreună cu o limbă romanică — ita-

---

[11] Compararea cu t o a t e limbile romanice şi t o a t e limbile slave ar complica mult discuţia. De altfel, ea nici nu e necesară : două-trei limbi din fiecare familie sînt suficiente pentru a ilustra starea de lucruri din română. Dintre limbile slave am ales pe cele mai arhaice : rusa, ucraineana şi poloneza. Dintre cele romanice, am luat, în două cazuri, italiana şi spaniola, contînd pe faptul că franceza e o limbă destul de bine cunoscută în România şi că, în consecinţă, la faptele italiene şi spaniole cititorii români vor putea adăuga singuri faptele franceze. Afară de aceasta franceza n-ar fi fost indicată în cazul numelor de rudenie datorită faptului că e — din cîte ştiu — singurul idiom romanic ,,mare'', în care noţiunile ,,socru'', ,,soacră'', ,,ginere'', ,,noră'', ,,cumnat'', ,,cumnată'' sînt exprimate prin cîte două cuvinte, nu prin cîte unul. La italiană şi spaniolă s-ar putea adăuga catalana, portugheza, sarda şi graiurile retice (cel puţin unele dintre ele).

[12] De pildă, în rusă, ,,văr'' se spune *dvoĭurodniĭ brat* (textual : ,,frate de gradul doi''), ,,naş'' *krëstniĭ otets* (,,tată de botez''), ,,naşă'' *krëstnaĭa mat'* (textual : ,,mamă de botez'') etc. Perifraze similare există în ucraineană şi poloneză.

E		C	E		
Sp.	Ital.	Rom.	Ru.	Ukr.	Pol.
suegro	suocero	socru	test′	test′	teść
			svëkor	svëkor	świekr
suegra	suocera	soacră	tëšča	tëšča	teściowa
			svekrov′		
cuñado	cognato	cumnat	a) dever′	diver	szwagier
			b) šurin	šurin	
			c) z′at′	švager	
cuñada	cognata	cumnată	d) zolovka	zovitsa	szwagrowa
			e) svoïačenitsa	svoïačka	
			f) nevestka	bratova	bratowa
primo	cugino	văr			
prima	cugina	verişoară	—	—	—
padrino	padrino	naş	—	—	—
madrina	madrina	naşă	—	—	—
ahijado	figliaccio	fin	—	—	—
ahijada	figliaccia	fină			—
nieto	nipote	nepot			wnyk
					bratanek
sobrino					siostrzeniec

Explicații :

a) „Fratele soțului"
b) „Fratele soției"
c) „Soțul surorii"
d) „Sora soțului"
e) „Sora soției"
f) „Soția fratelui"

liana — româna desemnează printr-un singur termen (*nepot*, it. *nipote*) noţiunile de „fiu al fratelui sau surorii” şi „fiu al fiului sau fiicei”.

2.2. Într-o situaţie oarecum asemănătoare e „zona conţinutului” care cuprinde un interval de timp de 24 de ore : segmentarea ei lingvistică nu e aceeaşi în limbile romanice şi în limbile slave. Deosebirea constă în aceea că limbile slave au un cuvînt special cu sensul „răstimp de 24 de ore”, pe cînd limbile romanice, printre care şi româna, nu au un asemenea cuvînt[13], ci numai cuvinte care desemnează diversele subdiviziuni ale intervalului de timp în discuţie. Din punctul de vedere al acestor subdiviziuni („dimineaţă”, „seară”, „zi”, „noapte”) şi al termenilor respectivi, situaţia din limbile slave e identică, sau, în orice caz asemănătoare[14] cu cea din limbile romanice.

Cele spuse mai sus se pot ilustra cu ajutorul următoarei scheme :

E			C	E		
Fr.	It.	Rom.		Rus	Ukr.	Pol.
jour	giorno	zi		sutki	doba	doba
nuit	notte	noapte				

2.3. Încă un exemplu de structurare semantică deosebită în limbile slave şi în limbile romanice, ar fi chiar cel pe care îl dă Hjelmslev pentru a ilustra deosebirea dintre germană, franceză şi engleză, şi anume, denumirile noţiunilor „lemn”, „copac”, „pădure”.

În cazul nostru, ceea ce interesează e faptul că în limbile slave zona semantică a „lemnului” nu e segmentată în două subzone : „lemnul ca material”, şi „lemnul ca plantă”, de unde existenţa unui singur termen (*derevo*, *drzewo* etc.) pentru întreaga noţiune, faţă de doi termeni în limbile romanice (*lemn-copac* ; *albero-legno* ; *árbol-madera* etc.) :

E			C	E		
Sp.	It.	Rom.		Rus	Ukr.	Pol.
árbol	albero	copac		Derevo	Derevo	Drzewo
madera	legno	lemn				

★

[13] În anumite contexte cuvîntul „zi” (*jour*, *giorno*, *día* etc.) își poate modifica sensul fundamental („timpul cuprins între dimineaţă şi seară”), desemnînd, prin extindere semantică, un „interval de 24 de ore”. Ceea ce interesează însă în cazul de faţă e lipsa unui cuvînt special cu acest sens.

[14] Abstracţie făcînd de unele situaţii speciale, cum ar fi cea din spaniolă, pe care tocmai din această cauză am exclus-o din tabelul de mai sus.

Exemple similare s-ar putea da şi din multe alte domenii, care ar merita, cred, sub acest raport, o investigaţie amănunţită. Fireşte, o asemenea investigaţie ar depăşi cu mult cadrul restrîns al unui articol de revistă, în care problema poate fi numai schiţată, cu eventualele sugestii pentru aprofundarea ei ulterioară. Or, tocmai aceasta am încercat să fac în lucrarea de faţă.

Iulie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194.

DESPRE TRECEREA LUI [*ă*] LA [*î*] ÎN DACOROMÂNĂ*

DE

ANDREI AVRAM

Într-un studiu consacrat vocalelor românești [*ă*] și [*î*] [1], acad. Al. Rosetti a arătat, printre altele, că [*ă*] neaccentuat (<[*a*] sau [*e*] precedat de labiale) a devenit, într-o serie de cuvinte, [*î*], cînd era urmat „d'une chuintante, d'une vibrante ou d'une sifflante" [2]. Plecînd de la constatarea că, cu o singură excepție (v. sl. *rasypati* : rom. *răsipi*>*rîsipi*), în exemplele date de acad. Al. Rosetti [*ă*] devenit [*î*] era urmat de un grup de consoane (*ciopîrți*, *cîștiga*, *hîrtie*, *tîrziu*, *vîrtute* etc.) se pune întrebarea dacă trecerea lui [*ă*] la [*î*] a fost favorizată de prezența după vocală a unor tipuri anumite de consoane sau de prezența unui grup consonantic ca atare, indiferent de natura primului element al grupului. Ne propunem să răspundem la această întrebare, urmărind, totodată, să stabilim în ce măsură accentul (respectiv, absența accentului) a jucat un rol în fenomenul care ne interesează aici.

Concluziile noastre se bazează, în esență, pe examinarea distribuției actuale a vocalelor [*ă*] și [*î*] în contextul « consoană inițială... consoană sau grup de consoane ». Deși am avut în vedere, după DLRM [3], numai cuvintele în care cele două vocale apar în contextul « C... C(CC) », rezultatele obținute pot fi considerate concludente, dat fiind că : 1) materialul este destul de bogat ; 2) fenomenul în discuție nu are caracter de „lege", ci constă doar într-o t e n d i n ț ă [4] a evoluției fonetice a limbii române ; prin urmare, nu e necesar să studiem absolut toate cuvintele,

---

* Versiunea în limba franceză a prezentului articol a apărut în RRL IX, 1964, 4, p. 431–436.

[1] A. Rosetti, *Contributions à l'analyse physiologique et à l'histoire des voyelles roumaines ă et î*, în BL III, 1935, p. 85–112.

[2] *Ibidem*, p. 107.

[3] Academia Republicii Populare Române, Institutul de lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne*, [București], 1958.

[4] A. Rosetti, *op. cit.*, p. 108 : „Le passage de *ă* à *î*, provoqué par la tendance générale à la fermeture, n'a pas toujours abouti. Il y a toute une série de mots dans lesquels *ă* est resté intact, sans que l'on trouve des raisons phonétiques à ce conservatisme".

ci e suficient să stabilim preponderența numerică a unuia sau a altuia dintre cele două fonetisme, în diverse poziții; 3) un sondaj asupra cuvintelor cu [*ă*] sau [*î*] în silabă neinițială ne arată că, în general, distribuția celor două vocale depinde de aceiași factori pe care îi pune în evidență analiza cuvintelor care încep cu succesiunile [C*ă*] sau [C*î*].

Făcînd, mai întîi, o comparație între cuvintele cu [*ă*] sau [*î*] accentuați (în cuvinte monosilabice sau în prima silabă a unor cuvinte polisilabice), am constatat că ambele vocale apar înainte de consoane simple de diverse tipuri; [*ă*] este însă cu mult mai rar decît [*î*], în această poziție. Cu puține excepții (de exemplu, *păcură*), [*ă*] apare în forme din paradigma sau din familia unor cuvinte care cunosc, la alte forme, fonetismul [*a*] sau [*e*], în aceeași poziție: *lături*, *măr*, *văr* etc. (cf. *lature*, *mere*, *vezi* și *să vadă* etc.). Prezența timbrului închis [*î*] nu poate fi pusă însă în legătură cu alternanțele vocalice în: *bîtă*, *cîșiță*, *mîță*, *pîră* etc. (și, de asemenea, nici în formele verbelor de origine onomatopeică de tipul *fîșîie*, *sîsîie*, *tîcîie* [5]). O situație cu totul deosebită întîlnim la cuvintele cu [*ă*] sau [*î*] în silabă neaccentuată. De astă dată, vocala semideschisă apare frecvent, înainte de aproape toate consoanele, indiferent dacă ea alternează sau nu cu [*a*] sau cu [*e*]; alături de *a lăsa*, *a mări*, *păros* (cf. *las*, *mare*, *peri*), avem: *băjenar*, *bășică*, *găsi*, *mărar* etc. În schimb, vocala [*î*] — mult mai rară în această poziție — apare, de regulă, numai în derivate de la cuvinte cu [*î*] accentuat sau în forme din paradigmele unor cuvinte care conțin și forme cu [*í*]: *mîlos (<mîl)*, *a sîsîi*, *a vîrî* (cf. *sîsîie*, *vîr*).

Pe baza datelor din alineatul precedent, se poate afirma că dacoromâna preferă vocalismul [*î*] sub accent și vocalismul [*ă*] în poziție neaccentuată [6], indiferent de natura consoanei următoare (marea majoritate a excepțiilor se explică în felul arătat mai sus): *gît*, *gîză*, *mîță*, *vîr(ă)* etc. (dar *văr*, după *vară* și *veri*). Această preferință este ilustrată de o formă ca *mîcă<mămucă*.

Trecem acum la examinarea distribuției lui [*ă*[și a lui [*î*] în pozițiile în care după vocală urmează un grup consonantic.

Am văzut că printre exemplele date de acad. Al. Rosetti figurează cîteva cuvinte cu [*î*] înainte de grupul « [*r*] + consoană ». Vocala închisă apare frecvent și înaintea grupurilor în care primul element este lichida [*l*]: *tîlhar*, *vîlcea* etc. Acest paralelism se întîlnește și la cuvintele de origine slavă în care grupurile dacoromâne actuale « vocală + [*l*] sau [*r*] » corespund lichidelor silabice originare [*l̥*], [*r̥*]; acad. Al. Rosetti [7] admite, pe bună dreptate, că, în ambele cazuri, vocala închisă a fost precedată de stadiul [*ă*] (în cuvinte ca *tîlcui*, *cîrmi*). În poziția menționată (în silabă neaccentuată) apare frecvent și vocala [*ă*] (*sălbatic*, *tălmăci* etc.), fără ca prezența ei să poată fi pusă întotdeauna în legătură cu prezența unui [*a*] sau a unui [*e*] în aceeași paradigmă sau în aceeași familie de cuvinte. În-

[5] În terminațiile formelor de acest tip (deci în silabă post-tonică) „normalement, *î* ne paraît que là où le thème a lui aussi la voyelle *î*, partout ailleurs nous trouvons *ă*" (A. Graur, BL VI, 1938, p. 147; vezi și Sextil Pușcariu, DR I, 1920–1921, p. 96, nota 1).

[6] Din cauza presiunii sistemului morfonologic, [*ă*] s-a păstrat în forme de tipul *cîntăm* (cf. *cînta*, *cîntam* etc.)

[7] *Op. cit.*, p. 108.

tîlnim deci aceeaşi situaţie ca înainte de grupul « [*r*] + consoană » (unde, alături de cazuri de tipul *bărbat* — cf. *barbă* —, există altele, ca *bărbînţă*, *mărgea*, care nu pot fi explicate prin influenţa unui [*a*] din aceeaşi paradigmă sau din aceeaşi familie de cuvinte [8]). Subliniem, totuşi, că, înainte de amîndouă lichidele, majoritatea formelor cu [*ă*] menţinut se explică prin influenţa alternanţelor.

În silabă accentuată vocala [*ă*] apare aproape exclusiv ca termen al alternanţei [*a*] ∼ [*ă*], atît înainte de [*l*], cît şi înainte de [*r*] : *bălţi*, *bărbi*, *cărnuri*, *sălcii*, *tălpi*, *vărs* (excepţiile de tipul *ţărm* sînt foarte puţin numeroase). În absenţa alternanţei, vocala este, de obicei, închisă : *bîlci*, *bîrsă*, *dîrstă*, *gîlcă*, *pîrghie*, *sîrg* etc.

Faptele discutate în rîndurile precedente ne permit să tragem concluzia că înainte de grupul « lichidă + consoană » dacoromâna preferă vocalismul [*î*] în silabă accentuată, întocmai ca înainte de consoană simplă. În ce priveşte însă silaba neaccentuată, nu se poate vorbi de predominarea vocalei [*ă*] ; făcînd abstracţie de formele de tipul *băltoacă*, *vărsat* (cf. *baltă*, respectiv, *varsă*, *verşi*, *să verse*), şi în această poziţie este mai frecventă tot vocala [*î*]. Aşadar, rolul grupului « lichidă + consoană » ca factor favorabil trecerii lui [*ă*] la [*î*] a fost mai important decît rolul accentului.

Vom examina, în continuare, cazurile în care primul element al grupului consonantic este o consoană alta decît [*l*] sau [*r*].

O primă subcategorie este constituită din cuvintele în care vocala este urmată de « muta cum liquida ». Deşi exemplele de care dispunem nu sînt prea numeroase, menţionăm, totuşi, prezenţa lui [*î*] în *mîglă*, *pîclă*, sub accent — faţă de [*ă*] în *pătlagină*, *năclăi*, *măcriş* etc., în silabă neaccentuată ([*î*] apare însă şi în *bîtlan* şi, după *gît*, în *gîtlej*, *gîtlan*). Vocala [*ă*] apare şi înainte de [*gn*], [*kn*], în silabă neaccentuată (*zăgneată*, *răcni*) şi, prin analogie, şi sub accent (*răcnet*).

În cea de-a doua subcategorie am grupat cuvintele care conţin grupul « nazală + consoană ». Aici fonetismul obişnuit este [*î*], atît sub accent, cît şi în silabă neaccentuată (*dîmb*, *sîmbure* ; *bîntui*, *pîndi*) ; cu puţine excepţii (ca *zăngăt*), [*ă*] apare numai ca termen al alternanţei [*ă*] ∼ [*a*] : *căngi*, *lănţug*, *şănţuleţ* etc.

A treia subcategorie este formată din cuvintele care conţin grupurile cu o fricativă ca prim element. Fonetismul [*ă*] apare în : *băhni*, *băştinaş*, *a căsca* etc. (cf. *bahnă*, *baştină*, *casc* [9]) şi, destul de frecvent, în cuvinte ca : *lăstun*, *păstrăv*, *văzduh*, unde [*ă*] nu poate fi explicat prin influenţa alternanţelor ; în acelaşi timp, trebuie să menţionăm că [*ă*] s-a menţinut în derivatele cu prefixul *răs-*/*răz-*. Vocala închisă apare şi înainte de accent (*cîşlegi*, *mîhni*, *mîzgăli* etc.), dar acest fonetism predomină numai în silabă accentuată : *mîzgă*, *pîslă*, *vîslă*, *vîsc* etc.

În sfîrşit, ne-a mai rămas să examinăm cuvintele care conţin grupul « oclusivă + consoană (afară de [*l*] şi [*r*]) ». În silabă neaccentuată apare, de regulă, fonetismul [*ă*] : *căpşună*, *rădvan*, *văpsi* etc. (de multe ori,

---

[8] A. Rosetti, *op. cit.*, p. 108, nota 2.

[9] Vocala semideschisă s-a menţinut, de asemenea, în forme ca *hotărăsc* (cf. *hotărască*).

prezența vocalei semideschise trebuie pusă în legătură cu alternanțele : *lăptar—lapte, răbda—rabd*) ; sub accent, am întîlnit fonetismul [î] în *bîtcă* și în *mîtcă*.

Menționăm că, adesea, cele două vocale apar în același cuvînt : lit. *tîrziu* — reg. *tărziu*, dar lit. *tălmăci* — reg. *tîlmăci* [10]. (Menținerea lui [ă] pînă astăzi, în unele cuvinte și în unele graiuri, arată că tendința închiderii vocalei este de dată relativ recentă.) Noi am avut în vedere, în general, formele care figurează în DLRM ca titluri de articole (dat fiind că sînt variantele literare sau cele mai răspîndite).

Vom încerca acum să sintetizăm rezultatele analizei noastre și să stabilim importanța relativă a diverșilor factori cu care poate fi pusă în legătură prezența lui [ă] sau a lui [î]. Distribuția actuală a celor două vocale ne permite să definim condițiile care au favorizat transformarea lui [ă] în [î] sau — pentru cazurile cînd între sunetul originar și [î] nu a existat stadiul [ă] — condițiile care au făcut ca în trecerea de la o vocală oarecare la o vocală neutră să fie preferată vocala [î] [11].

După părerea noastră, ierarhia factorilor care au jucat un rol în realizarea tendinței de închidere a lui [ă] în [î] (respectiv, în transformarea unei vocale oarecare în [î] și nu în [ă]) este următoarea :

1. P r e z e n ț a u n u i g r u p c o n s o n a n t i c d u p ă v o c a l ă. Importanța mai mare a acestui factor, în raport cu importanța locului accentului reiese, printre altele, din faptul că lichidele silabice din cuvintele de origine slavă au fost tratate la fel, indiferent de locul accentului (*bîrlog*, ca și *tîrg*) [12].

2. A c c e n t u l. După cum s-a văzut, fonetismul [î] este preferat în silabă accentuată, indiferent dacă vocala este urmată sau nu de un grup consonantic ; predominarea lui [ă] este evidentă în silabă neaccentuată, înainte de consoană simplă [13].

3. N a t u r a e l e m e n t e l o r c a r e c o n s t i t u i e g r u p u l c o n s o n a n t i c. Se poate remarca, mai întîi, că înainte de « muta cum liquida » repartizarea vocalelor [ă] și [î] este aproximativ aceeași ca înainte de consoană simplă (în general, [î] sub accent și [ă] în silabă neaccentuată). Dimpotrivă, înainte de grupurile consonantice cu o lichidă sau o nazală ca prim element apertura vocalei nu este influențată decît într-o mică măsură de locul accentului : [î] este fonetismul cel mai frecvent, fie că silaba este, fie că nu este accentuată. În ce privește cuvintele în care apar celelalte grupuri consonantice, e de remarcat faptul că [ă] apare destul de des înainte de « [s] + consoană » (acest grup este frecvent

---

[10] Fluctuația [ă] — [î] apare în poziții variate (*mănăstire — mînăstire, păcăli — pîcăli* etc.) ; vezi Sextil Pușcariu, DR VII, 1931—1933, p. 8 ; A. Graur et A. Rosetti, BL VI, 1938, p. 7. Prin urmare, nu credem că prezența lui [î] în *rîsipi* (alături de *răsipi*) poate fi explicată prin caracterul consoanei următoare (cf. *răsad, răsări, răsură* etc.). Vorbind despre vocalismul „ezitant" al verbelor de origine onomatopeică, Alf Lombard (*Le verbe roumain. Étude morphologique*. Tome II, Lund, 1955, p. 663) observă că limba ezită mai ales între [ă] și [î].

[11] Facem abstracție de cazurile în care e de presupus că a jucat un rol hotărîtor gradul de deschidere al vocalei originare — de exemplu [i] în ngr. σύρμα > rom. *sîrmă* (A. Rosetti, *op. cit.*, p. 108—109).

[12] Vezi și observațiile din alineatul următor, care vin în sprijinul acestei afirmații.

[13] Vezi însă observațiile din alineatul următor.

în limba română). Este ușor de văzut că există o legătură între natura elementelor care alcătuiesc grupul consonantic și locul ocupat de vocala precedentă în structura silabei: urmată de «muta cum liquida», vocala este, în mod evident, finală de silabă (silabă deschisă), în timp ce înainte de «lichidă sau nazală + consoană» vocala se află în interiorul silabei (silabă închisă). Dar în cuvinte ca *păstaie* este posibilă nu numai silabația [*păs-ta*], ci și silabația [*pă-sta*]; așa se explică, după părerea noastră, faptul că înainte de grupul «[*s*] + consoană»[14] [*ă*] s-a menținut în cazuri relativ numeroase (mai ales în silabă neaccentuată), ca înainte de [*s*] simplu sau înainte de «muta cum liquida» (deci în silabă deschisă). Prin urmare, în ce privește rolul celui de-al treilea factor discutat aici, putem spune că, înainte de un grup consonantic, [*ă*] a devenit [*î*] mai ales în silabă închisă.

Grupînd la un loc concluziile parțiale din rîndurile precedente, putem spune, cu o formulă generală, că tendința lui [*ă*] de a trece la [*î*] a fost favorizată de prezența unui grup consonantic după vocală, de prezența accentului și de caracterul închis al silabei în care se găsea vocala. Factorul cel mai important care s-a opus acestei tendințe a fost presiunea exercitată de sistemul alternanțelor vocalice[15].

Iunie 1964

Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194.

[14] Grupurile cu [*z*], [*ș*], [*j*] au o situație similară.

[15] Importanța factorilor morfonologici a fost subliniată pentru română mai ales de S. Pușcariu, DR VI, 1929–1930, p. 211–243; cf. A. Graur, BL VII, 1939, p. 163–165. În ce privește rolul jucat de acești factori în trecerea de la [*ă*] la [*î*] (respectiv, în menținerea vocalei semideschise), vezi Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*. Volumul întîi. *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 19–20; A. Rosetti, *op. cit.* p. 108, nota 2; vezi și observațiile noastre din SCL XV, 1964, 3, p. 277–278 și din RRL IX 1964, 1, p. 35–36.

FRECVENȚA SILABELOR DESCHISE ȘI ÎNCHISE ÎN LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ*

DE

MARIA MĂRDĂRESCU

1. Ținînd seamă de elementele terminale ale grupului sonor, din punct de vedere fonetic silabele pot fi grupate în două tipuri fundamentale: silabe închise și silabe deschise.

Am încercat să stabilim, cu ajutorul metodei statistice, unele dintre particularitățile limbii române în ceea ce privește raportul dintre frecvența silabelor închise și a celor deschise.

2. Textele pe care am studiat frecvența silabelor deschise și a celor închise în limba română literară conțin grupuri de cîte 1000 de silabe fiecare și au fost alese din opere literare românești moderne (proză și poezie — secolele XIX, XX)[1]. În proză am numărat 3000 de silabe, iar în poezie 5000 de silabe.

Am ales, de asemenea, grupuri de cîte 1000 de silabe și din publicații periodice[2].

3. În delimitarea silabelor am procedat conform regulilor tradiționale de despărțire a cuvintelor în silabe[3].

Silabele deschise le-am notat *PA*, iar pe cele închise *AP*[4].

---

* Vezi versiunea în limba franceză în RRL IX, 1964, 6, p. 615.

[1] *Texte beletristice*

a) Proză: L. Rebreanu, *Nuvele*, București, 1957, p. 6—8; M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, București, 1955, p. 5—6; *Gazeta literară* (proză beletristică) an X, 1963, 43 (502).

b) Poezie: M. Eminescu, *Poezii*, București, 1958, p. 103—104; G. Bacovia, *Scrieri alese*, București, 1961, p. 65—73; G. Coșbuc, *Versuri*, București, 1961, p. 3—8; T. Arghezi, *Versuri*, București, 1959, p. 19—21, 24—25, 29, 30—31; *Gazeta literară* (versuri) an X, 1963, 49; *Luceafărul* (versuri) an VI, 1963, 25 (132).

[2] *Publicistică*: *Scînteia* an XXXII, 1963, 6117, p. 1; *Informația Bucureștiului* an XI, 1964, 3246, p. 1; *Sportul Popular* an XX, 1964, 4374, p. 2.

[3] Vezi *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1960, cap. VIII, p. 71—72.

[4] *PA* ⧺ *AP*; ⧺ — reprezintă silabe care precedă pauza (finale).

Silabele finale ale substantivelor masculine, plural, articulat (po*mii*, obra*jii*) le-am integrat în categoria *PA*#, considerînd că se termină în *i* silabic (*[*pómi*]*, *[*obráji*]*).

În formele de tipul f*iii*, cop*iii* am considerat silabele finale terminate în *[i]* nu în *[ii̯]*, incluzîndu-le de asemenea în tipul *PA*# (*[*copi̯ii*]*, *[*fi̯ii*]*).

Acceptînd părerea, admisă în general, conform căreia, pe plan fonologic, nu există nici o deosebire între semivocale și consoane, întrucît și unele și altele se comportă la fel în cadrul silabei, am integrat în grupul silabelor de tipul *AP* și silabele ale căror foneme finale se realizează ca *[i̯]*, respectiv *[u̯]*. Am notat această categorie de silabe *ay* ; *aw* (*ay* — silabă finală : grîul*ui* ; silabă nefinală : t*ai*că-său ; *aw* — silabă finală : m*eu*).

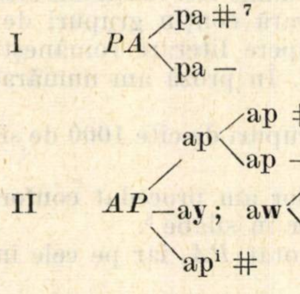
Am numărat aparte silabele finale terminate în „pseudo- *i* final” (pusti*uri*, *ani*), notîndu-le *ap*ⁱ [5] și înglobîndu-le în tipul *AP*[6].

Am încadrat silabele terminate în africatele prepalatale *[ĉ, ĝ]* (furnici *[*furníĉ*]*, regi *[*reĝ*]*) și oclusivele palatale *[k̑, ǵ]* (vechi *[*vek̑*]*, unghi *[*unǵ*]*) în tipul *AP*.

Silabele urmate, în scris, de cratimă nu le-am considerat finale (*zicîndu-se*, *c-aici*, *iac-aici*, sau în cuvinte compuse *gata-gata*). Excepție am făcut în cazul numelor proprii (*Ion-Vodă*, *Ștefan-Voievod*, *Popa-lui-Vodă*, *Lemn-metal*).

Pentru a menține un criteriu unitar al delimitării silabelor nu am numărat numele proprii de origine străină, prescurtările (de tipul : *Tg*. Mureș, *C.S.M.S.*, *min.*), cifrele, indicînd rezultate sportive sau date calendaristice, întîlnite în text.

4. Tipurile de silabe rezultate din materialul excerptat le-am împărțit după cum urmează :

Conform acestei delimitări, am întocmit tabelele 1, 2 și 3 în care am prezentat frecvența silabelor închise și deschise pentru fiecare text în parte.

[5] Am întîlnit o singură situație în care silaba *apⁱ* nu apare în final : cî*ți*va ; nu am numărat silabele acestui cuvînt.

[6] Cf. Emil Petrovici, *Le pseudo-i final du roumain*, BL, 1934, II, p. 86—97 ; Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, p. 115—116 ; Andrei Avram, *Semivocalele românești din punct de vedere fonologic*, SCL IX, 1958, 1, p. 8.

[7] Silabele urmate de [#] (pauză) sînt, după cum am stabilit anterior, silabe finale de cuvînt, iar silabele urmate de [—] (cratimă) sînt silabe nefinale.

Tabelul 1
(Proză beletristică)

Autorul textului	Frecvenţa silabelor(%)									Total silabe
	PA			*AP*						
	pa #	pa—	Total *PA* %	ap: ap #	ap: ap—	ay ; *aw*: ay# aw#	ay ; *aw*: ay— aw—	ap[i]	Total *AP* %	
L. Rebreanu	35,0	33,9	68,9	11,9	11,4	5,0	0,3	2,5	31,1	1 000
M. Sadoveanu	30,9	40,8	71,7	9,7	10,6	4,8	0,2	3,0	28,3	1 000
Gazeta literară	33,9	33,4	67,3	12,5	12,3	4,2	0,8	2,9	32,7	1 000

4.1. Din tabele rezultă că proporţia silabelor închise şi a celor deschise este net în favoarea celor deschise. Raportul aproximativ *PA*/*AP* este, pentru textele aparţinînd prozei beletristice şi publicisticii de $\approx$ 7/3 (într-un grup de 10 silabe, 7 silabe sînt deschise, iar 3 închise), iar pentru poezie de $\approx$ 6/4 (din 10 silabe, 6 sînt deschise, iar 4 închise). (Vezi tabelul 4, în care am prezentat sintetic rezultatele.)

Tabelul 2
(Poezie)

Autorul textului	Frecvenţa silabelor(%)									Total silabe
	PA			*AP*						
	pa #	pa—	Total *PA* %	ap: ap #	ap: ap—	ay ; aw: ay# aw#	ay ; aw: ay— aw—	ap[i]	Total *AP* %	
M. Eminescu	29,4	35,5	64,9	15,6	12,7	1,9	0,3	4,6	35,1	1 000
G. Bacovia	29,4	36,1	65,5	19,1	11,2	2,8	0,6	0,8	34,5	1 000
G. Coşbuc	30,0	26,6	56,6	24,1	10,1	6,9	0,4	1,9	43,4	1 000
T. Arghezi	27,4	35,0	62,4	18,1	12,8	3,6	0,1	3,0	37,6	1 000
Luceafărul Gazeta literară	26,2	37,3	63,5	15,8	13,6	2,5	0,2	4,4	36,5	1 000

Procentul total al silabelor deschise din textele de proză (69,30) este mai mare decît cel din textele de poezie (62,58). În proză silabele închise (30,70) apar în mai mică măsură decît în poezie (37,42).

Remarcăm, în plus, că o mare parte a silabelor închise este reprezentată de tipul *a*y ; *a*w. Aceste silabe închise prezintă, în partea lor finală, un element vocalic (semivocalele [i̯, u̯]) care le face să fie întrucîtva apropiate din punct de vedere fonetic de silabele deschise.

Diferită, faţă de rezultatele obţinute pentru poezie, este proporţia *PA*/*AP* la Coşbuc (tabelul nr. 2) unde procentul silabelor *AP* (43,4) depă-

şeşte cu mult pe cel obţinut la ceilalţi poeţi. O explicaţie a acestei situaţii s-ar putea găsi în frecvenţa deosebită a rimelor masculine faţă de cele feminine întîlnite în text (din totalul de 142 silabe, în rimă, numărate la Coşbuc, 77 se încadrează în tipul *AP*, iar 65 în *PA*) ; dar diferenţa mică, de numai 12 silabe finale, între cele două tipuri silabice, nu a putut să influenţeze rezultatul statisticii noastre.

Tabelul 3

(Publicistică)

Denumirea publicaţiei	Frecvenţa silabelor (%)									Total silabe
	PA			*AP*						
				ap		ay ; aw				
	pa#	pa-	Total *PA*%	ap#	ap-	ay# aw#	ay- aw-	api	Total *AP*%	
Scînteia	30,4	43,8	74,2	8,8	12,3	2,5	0,1	2,1	25,8	1 000
Informaţia Bucureştiului	27,2	46,0	73,2	10,0	12,8	1,9	0,1	2,0	26,8	1 000
Sportul Popular	23,0	42,1	65,1	15,5	14,4	3,8	0	1,2	34,9	1 000

4.2. Am semnalat raportul $PA/AP \approx 7/3$ în textele publicistice. Constatăm că frecvenţa silabelor de tipul *PA* este mai mare în aceste publicaţii (70, 83) decît în proza beletristică (69,30). Nu ar fi lipsită de interes stabilirea cauzelor acestei abateri aparente de la tendinţa generală a limbii.

Tabelul 4

Textele	Frecvenţa silabelor (%)				Numărul total al silabelor
	PA		*AP*		
	frecvenţă absolută	frecvenţă relativă %	frecvenţă absolută	frecvenţă relativă %	
Proză (literară)	2 079	69,30	921	30,70	3 000
Poezie	3 129	62,58	1 871	37,42	5 000
Publicistică	2 125	70,83	875	29,17	3 000
Total	7 333	66,66	3 667	33,34	11 000

4.3. Urmărind rezultatele finale, din tabelul 4, observăm că frecvenţa silabelor de tipul *PA* variază, în limba română literară, între 62,58 (poezie) minimum şi 70,83 (publicistică) maximum, iar frecvenţa silabelor *AP* este cuprinsă între 29,17 (publicistică) minimum şi 37,42 (poezie) maximum.

Raportul total al silabelor deschise şi închise în limba română literară, după cum reiese din textele excerptate, este aşadar $PA/AP \approx 7/3$.

4.4. Putem afirma, în concluzie, că în limba română literară există o preferinţă generală pentru folosirea tipului silabic *PA* (silabe deschise) [8].

[8] Cf. şi Em. Petrovici, *Quelques tendances phonétiques du roumain actuel*, în RL VII, 1962, 2, p. 311.

5. Ni se pare, de asemenea, interesantă compararea rezultatelor obținute în cercetarea noastră cu datele de care dispunem din alte limbi.

5.1. Gunnar von Proschwitz [9], extinzînd cercetarea lui W. von Wartburg [10], în această problemă, ajunge la concluzia că preponderența silabelor deschise în *limba franceză* este reală, dar proporția lor, față de cele închise, este mai mică decît cea prezentată de W. v. Wartburg (5/1). Raportul silabelor deschise și închise, obținut de Proschwitz pentru exprimarea franceză literară, este 3,15/1, iar pentru exprimarea familiară 2,50/1. Preponderența numerică a silabelor deschise în limba franceză se explică în parte și prin rolul jucat de *liaison*.

Pe baza cifrelor stabilite de Tomás Navarro și reproduse de B. Malmberg rezultă că în *limba spaniolă* procentul silabelor deschise (68,22) depășește pe cel al silabelor închise (31,78) [11] într-o proporție de $\approx 7/3$. Raportul PA/AP din limba spaniolă este asemănător deci cu cel stabilit pentru limba română.

Tendința spre folosirea cu precădere a silabelor deschise a fost remarcată de W. v. Wartburg și pentru limba italiană [12].

Comparînd rezultatele obținute pentru română cu datele de care dispunem din franceză, spaniolă și italiană, constatăm că, prin predilecția spre folosirea tipului silabic PA, limba română se încadrează într-o tendință generală a limbilor romanice.

5.2. O situație deosebită față de cea din limba română prezintă *limba maghiară*, ale cărei silabe finale de cuvînt, sînt de cele mai multe ori închise și nu deschise [13]. În limba română majoritatea silabelor finale de cuvînt sînt deschise.

În lucrarea Verei Mazlova [14] asupra limbii cehe se afirmă, ca rezultat al unor cercetări anterioare, superioritatea evidentă a silabelor deschise asupra celor închise în *limba cehă*.

6. Pornind de la constatarea importanței aspectelor cantitative în caracterizarea unei limbi, am încercat să dovedim că frecvența tipurilor silabice poate reprezenta o trăsătură distinctivă în descrierea tipologică a limbilor.

Septembrie 1964.

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
București, Calea Victoriei 194.

[9] Gunnar von Proschwitz, *Étude sur la répartition des syllabes ouvertes et fermées en français moderne*, Göteborg, 1953.

[10] Vezi W. v. Wartburg, *Evolution et structure de la langue française*, Berne, p. 270; W. v. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, 1945, p. 163 ș.u.

[11] Vezi Bertil Malmberg, *La structure syllabique de l'espagnol*, „Boletim de Filologia", 1949, Tomo IX, p. 99–120. Sînt citate tipurile și frecvențele silabelor limbii spaniole stabilite de Tomás Navarro : tipul *ba* 58, 45, *bat* 27, 35, *a* 5,07, *bba* 4,70, *ab* 3,31, *bbab* 1,12. Conform acestor frecvențe am stabilit frecvențele silabelor deschise și a celor închise citate pentru limba spaniolă.

[12] Vezi W. v. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique* , Paris, 1945, p. 163.

[13] Edith Vertes, *Statistische Untersuchungen über den phonetischen Aufbau der Ungarischen Sprache*, în „Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae", 1953, T. III, f. 1–2, p. 155 („. . . die letzte Silabe der Wörter öfter geschlossen ist, als offen").

[14] Vera Mazlova, *Une contribution à l'analyse de la langue tchèque au point de vue acoustique*, în „Lingua", ian. 1950, vol. II (2), p. 198–209.

5. Ni se pare, de asemenea, interesantă compararea rezultatelor obținute în cercetarea noastră cu datele de care dispunem din alte limbi.

5.1. Gunnar von Proschwitz [9], extinzînd cercetarea lui W. von Wartburg [10], în această problemă, ajunge la concluzia că preponderența silabelor deschise în limba franceză este reală, dar proporția lor, față de cele închise, este mai mică decît cea prezentată de W. v. Wartburg (7/1). Raportul silabelor deschise și închise, obținut de Proschwitz pentru exprimarea franceză literară, este 3,15/1, iar pentru exprimarea familiară 2,50/1.

Preponderența numerică a silabelor deschise în limba franceză se explică în parte și prin rolul jucat de *liaison*.

Pe baza unor date stabilite de Tomás Navarro și reproduse de B. Malmberg rezultă că în limba spaniolă frecvența silabelor deschise (68,22) depășește pe cea a silabelor închise (31,78) [11] (un raport de 2,1/1). Raportul *P.L.* 2,1/1 din limba spaniolă este asemănător deci cu cel stabilit pentru limba română.

Aceeași apre tendința cu preponderență a silabelor deschise a fost semnalată de W. v. Wartburg și pentru limba italiană [12].

Comparînd rezultatele obținute pentru română cu datele de care dispunem din franceză, spaniolă și italiană, constatăm că prin preferința spre folosirea tipului silabic *P.L.* limba română se încadrează într-o tendință generală a limbilor romanice.

5.2. O situație deosebită față de cea din limbile romanice prezintă limba maghiară, ale cărei silabe finale de cuvînt sînt de cele mai multe ori închise și nu deschise [13]. În limba română majoritatea silabelor finale de cuvînt sînt deschise.

În lucrarea Verei Mazlova [14] asupra limbii cehe se afirmă, ca rezultat al unor cercetări anterioare, superioritatea evidentă a silabelor deschise asupra celor închise în limba cehă.

6. Pornind de la constatarea importanței aspectelor cantitative în caracterizarea unei limbi am încercat să dovedim că frecvența tipurilor silabice poate reprezenta o trăsătură distinctivă în descrierea tipologică a limbilor.

Septembrie 1964

Catedra de fonetică și dialectologie Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj

---

[9] Gunnar von Proschwitz, *Étude sur la répartition des syllabes ouvertes et fermées en français moderne*, Göteborg, 1953.

[10] Vezi W. v. Wartburg, *Évolution et structure de la langue française*, Berna, p. 250; W. v. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, 1946, p. 181 ș.u.

[11] Vezi Bertil Malmberg, *La structure syllabique de l'espagnol*, „Boletim de Filologia", Lisboa, IX, p. 99–120. Sînt citate tipurile și frecvențele silabelor limbii spaniole stabilite de Tomás Navarro: tipul *le* 58, *el* 45, *tra* 9,5, *les* 5,07, *pla* 4,70, *es* 3,24, *tras* 1,12. Conform acestor frecvențe am stabilit frecvența silabelor deschise și a celor închise din textele pentru limba spaniolă.

[12] Vezi W. v. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, 1946, p. 183.

[13] Endre Vértes, *Statistische Untersuchungen über den phonetischen Aufbau der Ungarischen Sprache*, în „Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae", 1953, T. III, f. 1–2, p. 158: „... die letzte Silbe der Wörter öfter geschlossen ist, als offen".

[14] Vera Mazlova, *Une vérification de l'analyse de la langue tchèque au point de vue de sa structure*, în „Lingua", Amsterdam, 1960, vol. II (3), p. 196–209.

SCHIȚĂ DE EVOLUȚIE A DECLINĂRII ÎN LATINA TÎRZIE*

DE

MARIA ILIESCU și LILIANA MACARIE

Destrămarea declinării latine este rezultatul unei îndelungi evoluții datorată unor factori foarte diverși. Tendința de reducere a numărului cazurilor caracterizează latina de la începutul tradiției literare : la singular, instrumentalul și puțin mai tîrziu locativul s-au confundat cu alte cazuri (ablativul și genitivul), iar restul vocativului (la numele masculine în *-us*) tindea să fie absorbit de nominativ ; la plural, o singură formă servea pentru a exprima dativul, ablativul, instrumentalul și locativul [1].

I. *Declinările*. Cele cinci declinări existente în limba latină se deosebeau din punctul de vedere al vitalității și importanței lor, încă din cele mai vechi timpuri.

Declinările a IV-a și a V-a erau categorii neproductive iar substantivele — și așa puțin numeroase — aparținînd acestor două declinări s-au dovedit labile, în sensul că au prezentat tendința de trecere la alte declinări mai puternice. Astfel, substantivele de declinarea a V-a (teme în *-ē*) au manifestat destul de timpuriu tendința de trecere la declinarea I (teme în *-a*) și uneori, mai rar, la declinarea a III-a. Începutul acestei tendințe este dovedit de existența formelor duble de tipul *luxuriēs/luxuria*, *materiēs/materia*, *canitiēs/canitia* [2]. Formele în *-(i)a* au repurtat victoria în această luptă ; încă în textele tîrzii găsim forme ca *glacia* pt. *glacies* (glose), *facia* pt. *facies* (Virgilius Gramm.) etc. [3]. Faza finală a procesului schițat aici se oglindește în limbile romanice, unde marea majoritate a substantivelor din fosta declinare a V-a latină aparțin declinării I. Foarte puține cuvinte de declinarea a V-a care n-au trecut la declinarea I au fost

---

* Vezi versiunea franceză a paragrafului VI și IX în RRL IX, 1964, p. 437—444.

[1] Väänänen, *Introduction*, p. 118 ; Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1953, p. 9.

[2] F. Sommer, *Handbuch der Lateinischen Laut-und Formenlehre*, Heidelberg, 1914, p. 394.

[3] Väänänen, *Introduction*, p. 113.

moştenite în limbile romanice. Printre acestea se numără *res*, *fides* şi unele reflexe ale lui *facies*, toate cuvinte mult folosite şi din cauza aceasta mai rezistente la regularizare.

Tendinţa de simplificare a sistemului şi de eliminare a elementelor slabe a acţionat în acelaşi fel şi în cadrul declinării a IV-a, ale cărei substantive au trecut la declinarea a II-a. Încă de la Plaut, Terenţiu şi Cato se întîlnesc forme de genitiv în *-i*, pe lîngă cele normale în*-us* : *fructi*, *gemiti*, *tumulti*. La Varro şi Lucretius apar unele substantive neutre de declinarea a IV-a cu desinenţa de nominativ şi acuzativ *-um* în loc de *-u* : *gelum*, *genum*, *cornum*. Tendinţa de dispariţie a declinării a IV-a în favoarea declinării a II-a este bine ilustrată în limbile romanice, unde nu s-au păstrat decît urme cu totul izolate ale acestei declinări [4]. Trecerea unor substantive de tipul *socrus*, *nurus* la declinarea I *socra*, *nora* [5] se explică prin preponderenţa genului asupra tipului de declinare.

Din pricina numărului restrîns de cuvinte care aparţineau în latineşte celor două declinări discutate, cercetătorii nu au ajuns pînă în prezent la concluzii definitive în legătură cu stabilirea datei dispariţiei acestor declinări [6]. Independent de aceasta, se poate preciza, totuşi, că declinările a IV-a şi a V-a au fost muribunde în latina tîrzie şi nu au mai jucat nici un rol în sistemul declinării, fapt pentru care, în studiul de faţă, nu ne vom mai ocupa de ele.

În legătură cu celelalte declinări trebuie remarcat că la temele imparisilabice (de decl. III) cu accent fix pe rădăcină (de tipul *mens-méntis*) apare de timpuriu un nominativ după modelul temelor parisilabice : *bovis* pt. *bos* (Varro), *mentis* pt. *mens* (Ennius), *carnis* pt. *caro* (Livius Andronicus [7]). Vezi şi Appendix Probi *pecten non pectinis* 21, *glis non gliris* 115 etc.

Exemple pentru acest tip de regularizare în latina orientală se găsesc la P. Skok [8] care semnalează între altele toponimicul *Pontes* pt. *Pons* (*Traiani*) la Procopius.

Limbile romanice arată că această tendinţă a ieşit victorioasă [9]. Excepţie fac numele proprii şi unele substantive care pot fi asimilate lor (ca : *frater*, *pater* etc.). Acestea, după cum se va vedea, au păstrat în general mai bine forma de nominativ.

Tipul de declinare a substantivelor imparisilabice cu accent mobil a rezistat unificării temei înainte de faza romanică : *dolor*, *-ris*, *civitas*, *-atis* [10].

Productive au fost mai ales temele în nazală (*sermo*, *-onis*, *ratio*, *-nis*, *latro*, *-nis)* care au servit probabil drept punct de plecare tipului de declinare în *-a*, *-anis* [11] pentru nume de persoane şi apelative, masculine şi feminine : *amita*, *-anis*, *mamma*, *-anis*, *barba*, *-anis*.

---

[4] G. Rohlfs, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, Band II, Bern [1949], p. 52—53.

[5] Pt. *nora* alături de *norus* vezi de exemplu *Formulae Marculfi* II 15.

[6] Pei, *France*, p. 152—153.

[7] Väänänen, *Introduction*, p. 113.

[8] P. Skok, *Zum Balkanlatein* în ZRPH, LIV, 1934, p. 440.

[9] Vezi REW[3] 5496, 5688, 1706.

[10] Väänänen, *Introduction*, p. 114.

[11] Meyer-Lübke, *Lateinische Sprache*, p. 483.

Väänänen [12] arată că flexiunea temelor de tipul *latro*, *-onis* a fost extinsă asupra temelor în *-a* şi în *-e* (numele greceşti) sub influenţa distincţiei care se făcea între cazul subiect şi cazul regim, cînd era vorba de persoane. Aici este locul să menţionăm că şi factorul stilistic a jucat un rol în evoluţia flexiunii substantivale. Apartenenţa substantivelor expresive ca *glutto*, *-ōnis*, *caupo*, *-ōnis* la tipul de declinare de care este vorba aici a contribuit fără îndoială la extinderea acestuia. Declinarea în *-o*, *-onis*, *-a*, *-anis* este frecventă în textele tîrzii din Spania [13], din Galia [14], din Retia [15] din Italia după anul 750 [16], şi în latina din peninsula balcanică [17]. După părerea lui Jud şi a lui Planta la dezvoltarea tipului *-a*, *-anis*, *-o*, *-onis* a contribuit influenţa germanică. În ceea ce priveşte însă latina orientală, credem că a jucat un rol important influenţa noului tip de declinare a numelor greceşti.

Deşi Skok şi Mihăescu [18] nu dau exemple decît de nume proprii aparţinînd acestui tip de declinare, trebuie să presupunem că în latina din Orient au existat şi substantive comune aparţinînd acestei declinări, avînd în vedere că în româna veche găsim forme ca *tătîne* şi *mămîni* corespunzătoare celor din inscripţiile din Italia ca *mamani* CIL X 2965 Puteoli, *tatani* CIL X 3646.

În legătură cu declinarea a III-a ar mai fi de remarcat, printre altele, că o serie de teme în *-i* trec la declinarea a II-a ; vezi App. Probi 99 *palumbes*, *non palumbus* şi reflexele romanice corespunzătoare [19].

Unele neutre imparisilabice cu accent fix au trecut la declinarea a II-a : *ossum* în loc de *os*, *vasum* în loc de *vas* etc.

Substantivele de declinarea a III-a cu nominativul *-ēs (caedēs, sedēs)* s-au confundat cu cele în *-is (civis, navis)*, din cauza numărului mare de dublete în *-is* ale nominativelor normale în *-ēs (aedēs* şi *aedis, famēs* şi *famis)* ; vezi App. Probi 90—93 *cautēs*, *non cautis*, *vatēs*, *non vatis*.

II. *Genul.* Caracteristică pentru evoluţia numelui în latina tîrzie este tendinţa de slăbire a categoriei neutrului. Confuziile care se produc, încă din latina arhaică, între neutre şi masculine, pe de o parte şi neutre şi feminine, pe de altă parte, arată că neutrul a fost slab încă de la începutul latinităţii. Aceasta se explică prin faptul că opoziţia gen animat (masculin-feminin)/gen inanimat (neutru) nu mai corespundea unor noţiuni reale [20].

---

[12] Väänänen, *Introduction*, p. 116.

[13] Juan Bastardas Parera, *Particularidades sintacticas del latin medieval* (Cartularios españoles de los siglos VIII al XI), Barcelona, 1953, p. 32.

[14] J. Jud, *Recherches sur la genèse et la diffusion des accusatifs en* ***-ain*** *et en* ***-on***. Thèse de Zürich, 1907.

[15] R. von Planta, *Die Sprache der rätoromanischen Urkunden des* 8—10 *Jh.* in A. Helbock, *Regesten von Vorarlberg und Liechtenstein* I, 1920, p. 80 etc.

[16] Salvioni, *La declinazione imparisillaba in „-a, -ane", „-o, -one"*, în *Romania*, XXXV, 19, p. 198.

[17] P. Skok, *op. cit.*, p. 440.

[18] H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, [Bucureşti] 1960, p. 134 : *Cocceiani*, de la *Cocceia*, Ulmetum, *Sergiani*, de la *Sergia* (Moesia Inferior) etc. ; *Aurelianeni*, de la *Aureliana*, Viminacium (Moesia Superior).

[19] REW³ 6181.

[20] Väänänen, *Introduction*, p. 108.

Neutrele de declinarea a II-a şi a III-a tind să se confunde cu masculinele aceloraşi declinări : la Plaut se întîlneşte *corius*, *dorsus* pt. *corium*, *dorsum*, la Petronius *balneus*, *vinus*, *fatus*, precum şi fenomenul invers, la Plaut *nasum* pt. *nasus*, la Petronius *thesaurum* pt. *thesaurus*. La Plaut apare, de asemenea, acuzativul *papaverem* pt. *papaver* iar la Petronius *lactem* pt. *lac*.

O importanţă deosebită o prezintă pluralele neutre în *-a*. O parte dintre ele au început să fie tratate ca substantive feminine de declinarea I. Punctul de plecare trebuie să fi fost, pe lîngă cel formal, sensul colectiv al acestor plurale, care pare să fie moştenit din indo-europeană [21].Lucru cert este că încă din latina arhaică apar la unele substantive cu sens colectiv dublete ca *armentum/armenta*, *caementum/caementa*, *ganeum/ganea*, *rapum/rapa* etc. În unele cazuri, ambele dublete au trecut în limbile romanice, dezvoltînd uneori şi diferenţe de sens [22].

Deşi tendinţa de slăbire a neutrului se manifestă de timpuriu, trebuie subliniată ideea că nu poate fi vorba de dispariţia lui din sistem înainte de faza premergătoare limbilor romanice. Foarte interesante în acest sens sînt datele furnizate de Bengt Löfstedt [23]. El demonstrează, pe baza materialului studiat (texte neliterare din sec. VII/VIII), că în mintea scribilor era încă vie categoria neutrului. Analizînd pe bază de statistici desinenţa de acuzativ *-m* la declinările I şi a II-a, el constată, în ceea ce priveşte rezistenţa, o variaţie destul de mare de la o declinare la alta şi anume : la declinarea I *-m* s-a păstrat mult mai bine la nume de persoane decît la nume de lucruri iar la declinarea a II-a *-m* s-a păstrat mult mai bine la neutre decît la masculine. Aceeaşi tendinţă a fost observată şi de Sas [24] care, la pag. 147 a cărţii sale, arată că în timp ce masculinele de declinarea a II-a din textele lui Marculfus au în 49% din cazuri desinenţa *-o* la acuzativ singular, neutrele aceleiaşi declinări prezintă această desinenţă numai în 12% din cazuri; în documentele publicate de Lauer-Samaran şi Tardif pentru anii 692—717 în 83% din cazuri desinenţa *-o* apare la masculinele de declinarea a II-a, în timp ce la neutre aceeaşi desinenţă apare numai în 51% etc.

Credem, ca şi B. Löfstedt [25], că acest lucru se explică prin persistenţa în conştiinţa, cel puţin a unei anumite categorii de vorbitori, a necesităţii de a se face o distincţie între neutre, pe de o parte şi masculine sau feminine, pe de altă parte. De aceeaşi părere este şi Sas care merge însă mai departe şi afirmă că „păstrarea lui *-um* la declinarea neutrelor poate fi socotită cu greu accidentală şi indică existenţa unei desinenţe *-um* sau *-ō* ca o desinenţă distinctă pentru declinarea neutră" [26].

---

[21] E. Löfstedt, *Syntactica* I, p. 48.

[22] Astfel, s-au păstrat în limbile romanice dubletele *folium/ folia* (REW 3415), *lignum/ ligna* (REW 5034), *persicum/persica* REW 6427), *gaudium/gaudia* (REW 3705), *fatum/fata* (REW 3222) etc.; numeroase exemple de trecere a pl. neutre la declinarea I sg. sînt date de Max Niedermann. în *Recueil Max Niedermann*, Neuchâtel, 1954, p. 108—109.

[23] B. Löfstedt, *Studien*, p. 229.

[24] Louis Furman Sas, *The Noun Declension System in Merovingian Latin*, Paris, 1937.

[25] *Studien*, p. 229—230.

[26] *Op. cit.*, p. 161.

Tot pe linia persistenţei categoriei neutrului, trebuie semnalat că nominativul şi acuzativul singular în *-us* al neutrelor consonantice de declinarea a III-a *(latus, pignus, corpus)* s-a menţinut mult mai bine decît acuzativul masculinelor [27]. Multe dintre acestea au trecut şi în limbile romanice [28].

Şi Pei [29] semnalează pentru secolul VIII în Gallia păstrarea distincţiei între terminaţiile masculine-feminine şi cele neutre.

În sfîrşit, trebuie amintită extraordinara vitalitate a pluralului colectiv în *-a*. După cum bine arată Väänänen [30], nu poate fi întîmplător faptul că pentru dubletele *balneum/balneus, dorsum/dorsus, vasum/vasus* etc. nu au fost înregistrate plurale în *-i* sau *-os*.

Plurale izolate în *-a* s-au păstrat aproape în toate limbile romanice, dînd naştere unui tip eteroclit şi pietrificat de declinare masculină la singular şi feminină la plural; acesta nu a rămas viu decît în limba română: *bracchium/bracchia*>it. *braccio-braccia*, fr. v. *braz-brace*, prov. v. *bratz-brasa*, rom. v. *braţ-braţă* (<*braţe*). Remarcabil este faptul că tipul acesta de declinare exista încă din latina secolului al VI-lea. În traducerea latină a lui Oribasius (Italia de Nord, în jurul anului 600) neutrele singulare sînt tratate toate ca masculine iar neutrele plurale au desinenţa de nominativ şi acuzativ în *-a* [31]. Persistenţa accentuată a desinenţei neutre *-a* la declinarea a II-a şi a III-a este semnalată pentru Italia şi în secolul VIII [32].

Pluralul neutru în *-ora*, care a arătat o anumită creştere încă în latina tîrzie, s-a arătat deosebit de productiv în estul Romaniei. Plurale în *-ora* se găsesc frecvent în documentele tîrzii din nordul Italiei şi au rămas productive în dialectele italiene centrale şi meridionale şi în română. Paul Aebischer [33] afirmă că desinenţa populară *-ora* în această parte a Romaniei se explică şi prin faptul că această regiune a arătat o deosebită predilecţie pentru proparoxitone [34].

Existenţa încă în latina tîrzie a unei declinări eteroclite (sg. *-u(s)*, pl. *-a*) şi a desinenţei productive *-ora* pe teritoriul Romaniei de est [35] (în măsura în care cuprindem aici şi italiana) ni se par fapte importante pentru explicarea neutrului românesc [36]. Ele sprijină ideea susţinută de Gh. Ivănescu [37] că „pe teritoriul apenino-balcanic, la declinarea a doua,

[27] Väänänen, *Introduction*, p. 110.

[28] Vezi de exemplu REW 2248, 6079, 8634, 6335 etc.

[29] *Op. cit.*, p. 147.

[30] *Introduction*, p, 110.

[31] H. Mørland, *Die lateinischen Oribasiusuebersetzungen*, Symbolae Osloenses, fasc. supplet. V, Oslo, 1932, p. 63 (apud Väänänen, p. 111).

[32] Politzer, *Trends*, p. 30–32.

[33] *Les pluriels analogiques en* **-ora** *dans les chartes latines de l'Italie*, în *Bulletin Du Cange*, VIII, 1933, p. 5–76 şi IX, 1934, p. 26–36.

[34] „En vertu de la sympathie que montrent les langues romanes de l'est pour les proparoxytons", p. 74.

[35] Vezi şi G. Caragaţă, *Plurale româneşti şi italieneşti în -ora*, în Bul. Philippide, III, 29–56.

[36] Pt. problema neutrului românesc vezi şi Al. Graur, *Les substantifs neutres en roumain*, în *Mélanges Linguistiques*, Paris-Bucureşti, 1936, p. 31–42, şi Al. Rosetti, în SCL, VIII, 1957, p. 407–413.

[37] *Neutrul latin clasic în latina populară şi limbile romanice*, în SCL VIII, 1957, 3, p. 305.

genul neutru s-a întărit şi la acest fapt a contribuit căderea, în această parte a imperiului, a desinenţei *-s*".

Chiar dacă nu poate fi vorba de o „întărire" a neutrului, este cert că rezistenţa pluralelor în *-a* şi *-ora* şi căderea lui *s* a avut ca urmare apariţia unei categorii destul de numeroase de substantive cu sg. în *-u* şi pl. în *-a* şi *-ora*, considerate neutre. Acestea stau la baza neutrului românesc [38].

III. Evoluţia declinării din latina tîrzie a fost influenţată nu numai de reducerea numărului declinărilor şi de confuzia parţială a neutrului cu masculinele şi femininele, dar şi de *schimbări fonetice*.

1) Una dintre cele mai vechi trăsături ale consonantismului latin a fost slăbirea şi apoi căderea lui *m* final, care s-a manifestat încă din secolul II î.e.n. Faptul reiese din indicaţiile gramaticilor, din procedeele metrice şi din inscripţii. Exemple ca *speculu (speclum)*, *ara* (*aram)* se găsesc încă în inscripţiile arhaice [39]. Este interesant de observat că deşi tendinţa de cădere a lui *-m* este atît de veche, ea nu s-a realizat în mod uniform la desinenţele de acuzativ ale numelui. S-a văzut mai sus că există deosebiri din punctul acesta de vedere între substantivele aceleiaşi declinări după gen. Deosebiri mai mari se observă însă de la o declinare la alta. Astfel, la declinarea I lipsa lui *m* este, în toate cazurile, mai frecventă decît la celelalte două declinări. La declinarea a III-a, *-m* s-a păstrat mai bine decît la declinarea a II-a [40]. Grăitoare în acest sens sînt exemple ca : *sexta partem* (Ed. Rothari 63), *nulla repetitionem* (Ed. Rothari 224). Menţionăm în continuare cîteva date care ilustrează această tendinţă, folosindu-ne de statisticile lui Sas [41] : în *Peregrinatio Aetheriae* 15% din substantivele în acuzativ au desinenţa *-a*, 2% au desinenţa *-o* şi 1% au desinenţa *-e* ; în *Lex Salica* corespund următoarele cifre : 49% *-a*, 26% *-o*, 11% *-e*. Rezultatele obţinute de Politzer [42] pentru documentele italiene din secolul VIII concordă parţial cu cele precedente. La acuzativul decl. I se găsesc 2057 de exemple fără *-m* faţă de 78 de exemple cu *-m*, în timp ce la decl. a II-a se înregistrează 790 exemple fără *-m* faţă de 470 cu *-m*. Bengt Löfstedt [43] consideră că acest fenomen trebuie atribuit unor cauze morfologice şi nu fonetice, avînd în vedere că *-m* a rezistat în mod obişnuit mai bine după *u* decît după *a*, *e* sau *i*, astfel că procentajul cel mai mare de cazuri cu *-m* păstrat ar fi trebuit să apară la declinarea a II-a.

2) Pierderea lui *-s* este şi ea atestată în inscripţiile arhaice, dar exclusiv după vocală scurtă [*nationu* = *nationos* (65), *Manlio* = *Manlios* (50)] [44].

În latina clasică *-s* apare în general folosit corect iar Cicero consideră neglijarea lui drept un fenomen rustic. Inscripţiile din Pompei prezintă

---

[38] Pentru înlocuirea desinenţei de neutru pl. *a* prin *e* vezi Ivănescu, *op. cit.*, p. 310 şi urm.

[39] Vezi E. Diehl, *Altlateinische Inschriften*, ed. IV, 1959.

[40] Vezi şi Sas, *op. cit.*, p. 472 : „the third declension reveals a somewhat more conservative norm than that found in the other two major declensions. The classical *-em* ending is seen in the majority of the recorded examples in 9 of the 10 texts under consideration".

[41] *Op. cit.*, 501, 507, 515.

[42] *Trends*, p. 16, 18.

[43] *Op. cit.*, p. 24.

[44] E. Diehl, *op. cit.*

o serie de exemple cu *-s* căzut [45], iar după secolul II aceste exemple se înmulțesc, ce e drept, nu numai în inscripțiile din Dacia și Italia, unde probabil că *-s* a dispărut din rostirea comună prin secolele II și III [46]. Dacă pierderea lui *-s* în Romania orientală trebuie pusă în legătură cu vechea tendință de slăbire a lui, din epoca arhaică, este o problemă controversată. Unii cercetători [47] sînt de părere că prezența lui *-s* în occident se datorește influenței școlilor [48].

3) În ceea ce privește vocalismul, trebuie să semnalăm că a contribuit la modificarea declinării contopirea lui *ē*, *ĕ* și *ĭ* în silabă neaccentuată la *e* și a vocalelor *ō*, *ŏ*, în aceeași poziție la *ọ*. Se știe că în toate limbile romanice în afară de sardă și română și *ŭ* trece la *ọ*, atît în poziție accentuată cît și neaccentuată. Deosebirea dintre vocalele lungi și scurte, la desinențe, dispăruse probabil încă înainte de Commodian, dacă avem în vedere că în inscripțiile de la Pompei se găsesc exemple în care ablativul este folosit ca troheu [49].

În urma acestor schimbări, fără să ținem seama, pentru moment, de funcțiile sintactice, se constată că, din cauza dispariției lui *-s* în partea de est a Romaniei, numărul cazurilor cu desinență specifică este mai mic decît cel al cazurilor cu desinență specifică din vest și că în toată Romania numărul desinențelor de singular este mai redus decît al desinențelor de plural.

Pe lîngă transformările fonetice au mai contribuit la schimbarea sistemului de declinare și mulți alți factori, ca : tendința de reducere a numărului cazurilor morfologice, schimbările care au avut loc în exprimarea funcțiilor sintactice ale cazurilor, rolul crescînd al prepozițiilor.

IV. *Tendința de reducere a numărului formelor cazuale* [50]. *Nominativul.* În general, terenul nominativului nu a fost invadat de alte forme cazuale.

O situație specială o are peninsula Iberică unde, cum se vede din documentele tîrzii, folosirea formei de acuzativ în locul formei de nominativ se întîlnește de timpuriu și se extinde tot mai mult. Înlocuirea desinențelor *-us* și *-er* de la nominativul declinării a II-a, prin *-o*, *-u* și rareori prin *-um* este obișnuită (desinențele cu *-m* se datoresc, fără îndoială, unor grafii hipercorecte) : (Doc. an. 837) *Aras quas dedit mihi domino meo Petro*. . . ; (Documentos gallegos ineditos 2, 5, 827 del Tumbo de Sobrado) *et est ipsum agrum inter ecclesiam Sanctum Iulianum et castrum de Paredinas.*

La plural, situația este aceeași : *-os* apare pt. *-i* (*San* Millán, 9, 27, 864) *in*. . . *ipsa silva*. . . *alios heredes non habeant porcionem.*

---

[45] Väänänen, *Introduction*, p. 77.

[46] Meyer-Lübke, *Lateinische Sprache*, p. 451.

[47] W. von Wartburg, *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume*, Bern, 1950, p. 21.

[48] Pentru această problemă vezi B. Löfstedt, *Studien*, p. 128—134.

[49] Sittl, *Der Untergang der lateinischen Deklination*, în ALL II, 1885, p. 555.

[50] În cele ce urmează vom încerca să dăm un tablou al felului în care diferitele cazuri morfologice au încercat să-și lărgească sfera de întrebuințare, înlocuindu-le pe altele. Ne bazăm pe materialul oferit de monografiile textelor tîrzii și pe studiile care se ocupă de limba inscripțiilor din diferitele regiuni ; nu ne vom opri decît asupra acelor fenomene care au lăsat urme în limbile romanice sau care reprezintă o tendință mai generală.

Trebuie semnalat că numele proprii se comportă altfel decît numele comune. Ele păstrează în general bine desinenţa *-us* şi apar ca atare şi în alte funcţii sintactice decît nominativul: Valpuesta 9, 13, 903 *dedit... ad Gemellus*; San Cugat 191, 5, 986 *emit de Emericus*, idem 191, 9, 986 *in terra de Ariulfus*. În aceeaşi situaţie este şi substantivul *Deus*: San Millan 12, 39, 871 *ad Deus rogare* [51]. (Nominativul *Deus* a fost moştenit de spaniolă : *Dios*. Tot cu forma de nominativ s-a păstrat *Deus* şi în franceză şi în retoromana de vest.) Se ştie că numele de persoană folosesc nominativul pentru toate cazurile.

La declinarea a III-a apar la nominativ desinenţele *-em*, *-e* şi *-i* (document asturian 1, 2, 854) *Ego...venerabile rex Ordonio*; (Documentos gallegos ineditos 7, 7, 860) *Et est ipsa hereditatem in monte...*

În cadrul celor trei declinări însă, se observă că declinarea a III-a a fost mai refractară la folosirea acuzativului în locul nominativului decît celelalte declinări. San Vicente 14, 9, 929 *cum uxor mea*, Cardeña, 288, 4, 945 *pro animam pater meus* [52]. E posibil ca acest fenomen să se datorească faptului că în această declinare intrau multe apelative substantive folosite des ca termeni de adresare (*homo*, *uxor*, *pater*, *frater*, *abba*) care urmau regimul numelor proprii, conservatoare, după cum s-a văzut şi în ceea ce priveşte nominativul.

Singularul declinării I şi pluralul declinării a III-a nu sînt concludente, deoarece formele de acuzativ şi de nominativ coincid.

Folosirea formelor de acuzativ în locul celor de nominativ la declinarea a II-a şi a III-a este una dintre cele mai importante inovaţii ale limbii latine din Spania [53].

Spre deosebire de Spania, în Galia nominativul a avut mai multă stabilitate. După cum reiese între altele din tablourile statistice întocmite de Sas [54] şi din documentele studiate de Mario Pei [55], vechile desinenţe de nominativ s-au păstrat aproape în 100% din cazuri. Se întîmplă foarte rar ca acuzativul să apară în locul nominativului. Exemplele sînt mai ales din cadrul toponimicelor, no 54 *cella qui dicitur Cruce, loco qui dicitur Bodornello* [56]. Aceeaşi este şi situaţia în inscripţii [57]. Din acest punct de vedere, Reţia merge mînă în mînă cu Galia. În documentele latine din această regiune a imperiului nominativul este strict separat de acuzativ şi de cazurile oblice [58].

În perioada romanică, ca urmare a acestui fapt, atît în Galia cît şi în Reţia s-a păstrat un timp sistemul de declinare cu două cazuri. În sursilvană se pot vedea chiar şi azi urmele acestui sistem.

---

[51] Yuan Bastardas Parere, *op cit.*, p. 24–25.

[52] *Idem, op. cit.*, p. 24.

[53] *Idem, op. cit.*, p. 19 : „...el uso del acusativo en lugar del nominativo en los nombres de la segunda y tercera declinaciones constituye una innovación propria del latín hispánico".

[54] *Op. cit.*, p. 499 şi urm.

[55] *Op. cit.*, p. 214.

[56] Pei, *France*, p. 214.

[57] Jules Pirson, *La langue des inscriptions latines de la Gaule*, Bruxelles, 1901, p. 189.

[58] R. von Planta, *op. cit.*, p. 80 şi urm.

O atenție specială merită desinența de nominativ plural *-as*. Primele exemple se găsesc în inscripțiile de la Pompei [59] și în imprecații [60]. Ulterior *-as*, folosit ca desinență de nominativ plural, apare în inscripțiile de pe tot întinsul imperiului [61] (cu excepția Galiei unde pare să fi pătruns mai tîrziu). În literatură se găsește începînd din secolul III și devine din ce în ce mai frecventă.

În unele cazuri nominativul plural *-as* este chiar mai frecvent decît cel în *-ae* [62]. Aceasta este situația în traducerile lui Oribasius. După statistica făcută de Mørland, în primele două cărți se poate găsi *-as* de 14+15 ori iar *-aé* numai de 7 + 6 ori. Același fenomen se observă și la Anthimus [63].

În textele din secolele VIII—X din Galia și Spania, folosirea desinenței *-as* la nominativ plural devine un fenomen cu totul obișnuit [64].

Azi majoritatea cercetătorilor [65] sînt de acord că *-as* este vechea desinență indo-europeană de nom. pl., păstrată în dialectele italice. Prin imigranți osco-umbrici acest provincialism s-a infiltrat în păturile inferioare ale populației romane din provincii [66]. Ea a fost, desigur, întărită și extinsă prin tendința limbii populare de a lărgi sfera acuzativului; a mai contribuit și paralelismul cu singularul declinării a II-a, unde, după căderea lui *-m*, nominativul a ajuns identic cu acuzativul. După D. Norberg a contribuit și frecventa alăturare a unor substantive de declinarea I la unele adjective de declinarea a III-a și invers, cu alte cuvinte analogia lui *-es* de la pluralul declinării a III-a : *villas regales* etc.

Faptul că *-as* nu s-a impus în Romania de est se datorește probabil căderii lui *-s*. În această regiune desinența *-as* de la plural s-ar fi confundat cu *a* de la singular. Totuși, *-as* ca desinență de nominativ plural pare să fi fost destul de extins în Italia. Urme ale acestui plural se găsesc și azi în Nordul Italiei și mai cu seamă în regiunea Napolitană : *le pegora, le stela, dó dòna* („due donne" [67]).

Dacă în Galia acuzativul și nominativul se mențin bine distincte pînă în perioada documentelor merovingiene, alta pare să fi fost situația în Italia unde confuzia între cele două cazuri era avansată în această perioadă [68].

Dacă excludem situațiile în care se ajunge la contopirea formală a nominativului și a acuzativului în urma căderii lui *-s*, hotărîtoare pentru gradul de slăbiciune sau tărie a nominativului nu pot fi aici decît formele

---

[59] Väänänen, *Latin*, p. 197.

[60] M. Jeanneret, *La langue des tablettes d'exécration, latines*, Neuchâtel, 1918, p. 79.

[61] Vezi de ex. *Limba latină*, p. 27 și 30.

[62] Gerola Berengario, *Il nominativo plurale in -as nel latino*, în *Acta Universitatis Gotoburgensis*, 1950, 3, p. 352.

[63] Vezi Löfstedt, *Syntactica* I, p. 330.

[64] Pei, *France*, p. 137 ; Bastardas, *op. cit.*, p. 19.

[65] Vezi Väänänen, *Latin*, p. 83 ; E. Löfstedt, *Syntactica* I, p. 330 ; D. Norberg, *Zur Geschichte der lateinischen Deklination* în *Syntaktische Forschungen*, Uppsala, 1943, p. 27 ; Gerola Berengario, ibid.

[66] Dag Norberg, *op. cit.*, p. 27.

[67] Rohlfs, *op. cit.*, II, p. 45.

[68] D. Norberg, *op. cit.*, p. 26.

de singular ale substantivelor imparisilabice de declinarea a III-a și formele de plural ale declinării a II-a.

După statisticile făcute de Politzer pe baza documentelor din secolele VII și VIII pare să fi fost încă preponderentă desinența de nominativ, deși desinența de acuzativ ocupă un procentaj destul de mare. La singularul declinării a III-a imparisilabice se găsesc în total pentru nominativ [69] de 372 de ori desinențele de nominativ și de 240 de ori desinențele de acuzativ, iar la nominativul plural al declinării a II-a [70] se găsesc de 187 de ori desinențele de nominativ și numai de 23 de ori desinențe de acuzativ în locul desinențelor de nominativ. Aceste cifre sînt semnificative pentru evoluția ulterioară a latinei din Italia, întrucît la singular, la categoria imparisilabicelor a ieșit victorios acuzativul *(imperatore<imperatore(m)* ; *salute<salute(m))*, iar la pluralul declinării a II-a desinența *-i* s-a păstrat pînă azi [71].

Interesantă este folosirea formelor de nominativ ale unor apelative frecvent folosite *(pater, mater, frater)* în locul celor de acuzativ, semnalate de B. Löfstedt [72] : *si pater (= patrem) percusserit, si frater (=fratrem) eius occidisset.* Pe drept cuvînt acest fapt este pus în legătură cu situația specială pe care o au substantivele proprii și comune nume de persoană la care se păstrează mai bine nominativul.

Deși nu aruncă o lumină asupra pierderii sau păstrării desinenței de nominativ, originea desinenței de plural *-i* la declinarea a III-a în Romania de est — de altfel mult discutată de lingviști — este un fenomen care merită atenția noastră. Mulți cercetători [73] cred că este vorba de un plural analogic după declinarea a II-a ; alții sînt de părere că e vorba de o evoluție fonetică. Astfel, Meyer-Lübke [74] crede că trebuie să presupunem o evoluție *-es>-i*, părere care a fost împărtășită și de alți cercetători. El admite [75] că orice *ē* se transformă în italiană în *i*. După Mario Pei [76] *-ē, -ĕ* și *-i* pot da în italiană atît *e* cît și *i*. Potrivit acestor din urmă două păreri, *-i* de la pluralul declinării a III-a s-ar putea explica de la desinența de plural *-es*.

În sfîrșit, alți cercetători [77] explică pe *i* ca provenind din vechea desinență *-is* de la pluralul declinării vocalice. Această explicație nu pare convingătoare dacă ținem seama de faptul că *-is* era o desinență muri-

---

[69] *Trends*, p. 21.

[70] Politzer, *Trends*, p. 26.

[71] Rohlfs, *op. cit.*, p. 48—49 ; Meyer-Lübke, *Grammatik* II § 35 ; de altă părere este Politzer (*Romanic Review* XLIII, p. 272) care încearcă să demonstreze că pl. *-i* de la declinarea a II-a provine din desinența de dat. și abl. *-is>i*. Vezi în legătură cu aceasta B. Löfstedt, Studien, p. 237.

[72] *Studien*, p. 251.

[73] D'Ovidio, AGI IX 1886, p. 89 ; E. Richter, ZRPh XXXIII 1909, p. 147 ; Grandgent *Mélanges A. Thomas* (Paris 1927), p. 187 ; Rohlfs, *op. cit.*, II p. 365 etc.

[74] *Lateinische Sprache*, p. 670.

[75] Meyer-Lübke, *Grammatik* I, § 306.

[76] *Modern Language Notes* LVIII, 1943, p. 116 (apud B. Löfstedt, *op. cit.*, p. 43).

[77] D'Ovidio, *Sull'origine dell'unica formula flessionale*, Pisa, 1872, p. 45 ; Edouard Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, 4-e édition, Paris, 1956, § 215 b și (pentru română) Sextil Pușcariu, *Die Rumänische Sprache*, Leipzig, 1943, p. 219.

bundă încă din secolul III e.n. și că prezența ei în unele texte tîrzii se datorește unor tendințe arhaizante.

O încercare serioasă de soluționare a acestei probleme au făcut F. N. și R. L. Politzer (Romanic Review 43, 278) [78], cercetînd desinența de plural a declinării a III-a pe baza documentelor longobardice. Concluzia lor este favorabilă explicației fonetice. Desinența *-i* în loc de *-es* apare de 44 de ori, predominînd în documente care provin din regiuni în care căderea lui *-s* este foarte frecventă (în Italia centrală). În acest caz, nu poate fi vorba de analogie, deoarece, dacă ea ar fi acționat, ar fi avut ca urmare înlocuirea lui *-es* cu *-i* și în documentele din alte regiuni. Politzer nu optează clar pentru explicația lui Meyer-Lübke sau a lui Mario Pei (vezi mai sus); el presupune, totuși, că *-e-* înainte de *-s* era pronunțat ca un *i*.

Credem că trebuie ținut seama și de faptul că *i* și *e* final se confundau de mult în pronunțare.

Este foarte probabil că și în această problemă, ca în atîtea altele, nu poate fi luată în considerare numai o singură explicație. Trebuie să avem în vedere eventuala închidere a lui *-e-* înainte de *-s*, influența analogică a masculinelor de declinarea a II-a [79], cît și necesitatea de a distinge pluralul de singular.

În ce privește Romania orientală, credem că se poate afirma, pe baza reflexelor romanice de pe acest teritoriu, că și aici situația nominativului a fost aceeași ca în Italia.

Genitivul. Majoritatea monografiilor consacrate inscripțiilor și documentelor tîrzii acordă genitivului un loc relativ restrîns. Acest lucru se justifică, altfel, prin situația de fapt a genitivului, care și-a pierdut repede vitalitatea fiind înlocuit fie prin construcții prepoziționale [80], fie de alte cazuri sintetice, în speță de dativ [81]. Presupunerea lui Dag Norberg [82], conform căreia genitivul ar fi fost mai rezistent decît dativul, mai rămîne încă de demonstrat. Exemplul declinării I în care s-a păstrat bine desinența *-arum* nu este concludent, deoarece se știe că *-arum* ca și *-orum* au arătat o viabilitate neobișnuită (vezi mai departe).

Între exemplele date de Bastardas Parera [83] pentru folosirea acuzativului în locul genitivului, numai unul aparține declinării I și acesta este nume propriu (San Cugat 53, 13, 957 : *in orto Mariam, femina).*

În documentele tîrzii din Galia desinența de genitiv singular de declinarea I, menținută relativ bine, a fost înlocuită uneori prin *-a* și rareori prin *-am.* (Facem abstracție de construcția prepozițională cu *de* + *-a* (<*am),* care devine tot mai frecventă, și de construcția hibridă

[78] La B. Löfstedt, *Studien,* p. 45.

[79] B. Löfstedt, *Studien,* p. 47.

[80] Yuan Bastardas Parera, *op. cit.,* p. 21 : „La manera habitual de expresar la relación de genetivo sea mediante la preposición de mas acusativo".

[81] După C. Battisti, *Avviamento allo studio del latino volgare,* Bari, 1949, p. 198, genitivul singular al declinării I și a II-a nu mai exista în sec. VIII. După Meyer-Lübke, *Lateinische Sprache,* p. 487, genitivul a încetat de a mai fi folosit în limba populară de la începutul sec. III.

[82] *Op. cit.,* p. 45.

[83] *Op. cit.,* p. 42.

de + *ae*. Aceasta din urmă a fost semnalată de Planta [84] pentru Reția (*anima de mea matrae*).

În textele examinate de Sas, *-a* pentru genitiv apare în procentaj de 4 % în documentele editate de Tardif pînă la anul 692, în procentaj de 8 % în documentele pînă la 717, în procentaj de 21 % în documentele pînă la 770 și în procentaj de 6 % în documentele pînă la 800.

În documentele studiate de Mario Pei genitivul corect apare de 67 de ori ; *-a* la genitiv apare de 15 ori iar *-am* de 2 ori [85].

R. von Planta [86] semnalează pentru Reția apariția frecventă a unei desinențe *-as* la genitivul substantivelor de declinarea I, mai ales la nume proprii nescurtate și la pronume posesive. Pînă acum această desinență nu a fost explicată în mod satisfăcător.

În Italia, după Politzer [87] desinența *-ae* a genitivului singular a declinării I este destul de stabilă. Procentajul lui *-(a)e* față de *-a* (care apare sporadic și aici) este următorul : în documentele din Siena *-ae* apare în 90 % dintre cazuri, în documentele din Pisa în 93 % dintre cazuri, în documentele de la Lucca în 88 % dintre cazuri, în documentele de la Piacenza în 71 % dintre cazuri și în documentele din Nordul Italiei în 80 % dintre cazuri. Stabilitatea cea mai mare se observă deci la documentele din Pisa și Siena, localități aparținînd unei regiuni a Italiei care, și în alte cazuri, merge mînă în mînă cu româna.

Cîteva exemple de *-a* în locul desinenței de genitiv *-ae* au fost înregistrate și de Stati [88] în inscripțiile din Dacia și Scytia Minor, fiind interpretate ca exemple de folosire a cazului general. De fapt, dintre cele 7 exemple, numai 5 sînt socotite de autorul însuși drept sigure ; dintre acestea, 3 sînt nume proprii iar 2 se află în inscripții la sfîrșit de rînd. Unele sînt susceptibile și de alte interpretări ; de aceea le considerăm puțin concludente [89]. H. Mihăescu [90] dă, de asemenea, două exemple de genitiv în *-a*, dar și acestea sînt discutabile. Autorul însuși le dă cu multă rezervă [91].

Exemplele pe care le găsim la Bastardas Parera de înlocuire a genitivului singular de declinarea a II-a prin acuzativ sînt aproape toate terminate în *-o*, nume de persoane proprii sau comune. Toate exemplele pot fi interpretate ca dative adnominale : San Millán 10, 2, 867 *sub benedictione domino Elmiro episcopo* ; San Vicente 20, 7, 978 *pro memoria*. . .

---

[84] R. von Planta, *op. cit.*, p. 80.

[85] Pei, *op. cit.*, p. 137.

[86] *Op. cit.*, p. 82.

[87] *Trends*, p. 15.

[88] S. Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor* [București, 1961], p. 75.

[89] Vezi recenzia Mariei Iliescu din RFRG, 1, p. 151—156. La cele arătate în această recenzie ar trebui adăugat că exemple ca *veteranus ala* II sînt interpretate de J. Pirson (*op. cit.*, p. 196) ca ablative care servesc la indicarea unității militare (cohortă, escadron etc.) : *Eques ala Asturum, Eques ala Claudiana.* Toate aceste exemple ar putea fi interpretate și ca nominative, avînd în vedere rolul de apoziție pe lîngă *ala* („veteran cohorta II . . .").

[90] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 155.

[91] În inscripția *Lupus anemola ic avetat* 14524, *anemola* pare să fie apoziție : „Lupu, sufletelul, stă aici" (e vorba de o inscripție funerară dedicată soțului) iar *sepulcrus ic est Bizantia filia* după Beșevliev, *Epigrafski prinosi*, Sofia, 1952, p. 73 este interpretat de acesta ca nominativ invariabil fiind vorba de un nume de persoană.

viro meo Lallino. Numai două dintre ele au desinenţă de acuzativ : Cardeña 175, 19, 949 *pro remedium fratrem meum* şi San Cugat 96, 11,971 *propter Deum amore*.

Bastardas este de părere că toate aceste exemple, indiferent de desinenţa lor, ilustrează nu o construcţie iberică (în această parte a Romaniei genitivul şi dativul sintetic au fost înlocuite de timpuriu prin prepoziţie + nume) ci o construcţie galică [92].

În Galia, desinenţa genitivului de declinarea a II-a sg. *-i* relativ bine păstrată, este concurată în primul rînd de *-o* (mai rar de *de* + *-o*). Exemplele date de Mario Pei [93] pentru a ilustra înlocuirea lui *-i* prin *-o* (după el este vorba de cazul general) pot fi interpretate ca dative adnominale. Toate sînt nume proprii sau apelative : 55 *judicio evindicato domno Hiltberto rege et avunculo nostro Grimoaldo*.

Şi în Italia, bazîndu-ne pe statistica lui Politzer [94], apare deseori *-o* în locul genitivului. Singurul exemplu dat de autor este de asemenea un dativ adnominal : *signum manus Fussiano*.

Cele 5 exemple date de S. Stati [95] pentru ilustrarea aceluiaşi fenomen şi considerate şi de el drept caz general sînt de asemenea nume proprii iar unele pot fi interpretate altfel decît genitive.

Este remarcabil că desinenţa de genitiv plural a declinării a II-a s-a păstrat deosebit de bine. În Galia, fenomenul este remarcat atît de Pei [96] cît şi de Sas [97] şi de Uddholm [98]; *-orum* invadează chiar genitivul declinării a III-a. Se găsesc în diferite texte tîrzii exemple ca : *fratrorum*, *mensorum*, *abbatorum*, *aerorum*. Desinenţa preferată a limbii populare la genitivul plural al substantivelor şi al pronumelor a rămas *-orum*, probabil şi din cauza caracterului ei fonetic pregnant, care nu permitea confuzia cu alte desinenţe. Vitalitatea acestei desinenţe se vede în faptul că ea a fost moştenită la substantive — e adevărat, mai mult în forme fixe — în etapa veche a unor limbi romanice : v. fr. *diablour*, *Francour*, *ancianor*, v. it. *angeloro*, prov. *parentor*. La pronume, desinenţa *-oru* a rămas vie, de cele mai multe ori, pînă azi : fr. *leur*, rom. *lor*, it. *loro*. Este interesant că în unele cazuri *-orum* a înlocuit chiar pe *-arum*, cum reiese din v. fr. *feste chandeleur*, v. it. *regno*, *feminoro*, fapt care stă la baza identităţii articolului *(-lor)* la substantivele feminine şi masculine româneşti.

După Politzer [99], şi în Italia, în secolele VII şi VIII, *-orum* se păstrează deosebit de bine. Concurentul principal al desinenţei regulate de genitiv este *-is*. Pentru tăria desinenţei de genitiv *-orum* pledează şi apariţia ei în locul desinenţelor de dativ. Fenomenul merge mînă în mînă

[92] Vezi şi Pidal, *Origenes*, p. 394—395.
[93] *France*, p. 104, 218.
[94] *Op. cit.*, p. 18.
[95] *Op. cit.*, p. 78.
[96] *Op. cit.*, p. 143 : „In the genitive, the ending *-orum* shows a fairly strong tendency to survive".
[97] *Op. cit.*, p. 172, 509.
[98] *Formulae Marculfi*, Uppsala, 1953, p. 58 : „à basse époque la désinence *-orum* devient plus fréquente".
[99] *Trends*, p. 26.

cu folosirea desinențelor pronominale *-ius*, *-eius*, *-orum* pt. *-i* și *-is* [100]. Din punct de vedere al fondului, lucrul se explică prin confuzia sintactică dintre genitiv și dativ, provenită în urma preluării de către dativ a unor funcții genitivale, despre care va fi vorba mai departe. Cele mai concludente exemple de folosire a genitivului în locul dativului sînt cele în care este vorba de un complement indirect: Isidor din Sevilla I, 33, 1 *Verba enim non recta lege coniuncta solecismus est, ut si quis dicet, inter nobis pro inter nos*; *aut dare ueniam* **sceleratorum** *pro sceleratis*. Ioca Monachorum (probabil secolul VI) *Hoc illorum dictum est*; Vita Memorii 6 *alter alterius mortem dedit*; Vita Hugberti 6 *dedit alapam ipsius et obmutuit*; Formulae Senon. rec. 3: *interrogatum fuit ipsius servo*.

Pentru latina orientală este remarcabil că în *Getica* lui Iordanis se găsesc exemple deosebit de clare pentru folosirea genitivului în locul dativului:

Get. 7. 50 **loci** *nomen dedit Saxum Marpesiae*
18, 102 **ipsius** *urbis ferre subsidium gestiens*
44, 234 *ille... non solum impunitatem* **Suavorum** *indulsit, sed ut sibi de suo genere principem constituerent* [101].

Fenomenul este deosebit de interesant pentru flexiunea articulată nominală și pronominală românească, deoarece permite să înțelegem cum s-au generalizat la pronume și la articol formele de genitiv și nu cele de dativ *(lui (<illui), ei (<illei), lor (<illorum))* [102].

În ceea ce privește declinarea a III-a, se constată că în documentele din Spania, exemplele de înlocuire a desinențelor de genitiv prin cele de acuzativ la această declinare sînt tot atît de izolate ca și la declinarea I. În general nu se semnalează pentru acest caz, la singular, decît fluctuații între *-es* și *-is* [103] și apariția sporadică a lui *-e* (*-i*) în locul lui *-is*.

Genitivele plurale de declinarea a III-a apar în general rar în textele studiate [104]. În textele din Galia desinența *-(i)um* este concurată rareori de *-es* și *-ibus*. Frecvente sînt numai construcțiile prepoziționale *de* + *-es (-is)* și *de* + *-ibus*.

Și în documentele italiene *-ibus* apare în locul lui *-(i)um*. Faptul este interesant avînd în vedere că această desinență nu poate fi interpretată drept desinență de caz general.

Dativul a fost în general bine păstrat la declinarea I și mai ales la a II-a, unde coincide formal cu acuzativul și ablativul. Bengt Löfstedt [105] presupune că în Italia dativul sintetic al declinării a III-a s-a menținut și mai multă vreme decît cel al declinărilor I și a II-a [106].

---

[100] E adevărat că nu întotdeauna este vorba exclusiv de desinențele acestea. Uneori și *-is* de la gen. decl. a III-a și foarte rar *-i* de la gen. decl. a II-a apar în locul desinențelor de dativ.

[101] În afară de exemplul din Isidor, exemplele sînt luate din Löfstedt, *Syntactica* I, p. 209–224, care discută pe larg problema confuziei formale și sintactice a genitivului cu dativul.

[102] Vezi și Mario Pei, *France*, p. 145; Sas, *op. cit.*, p. 214, Politzer, *Trends*, p. 22.

[103] Pentru toată problema vezi și B. Löfstedt, *Studien*, p. 251–253.

[104] Vezi Sas, *op. cit.*, p. 216 și Politzer, *Trends*, p. 28.

[105] *Studien*, p. 224.

[106] Dacă presupunem că aceeași a fost situația în Orient, am putea ajunge pe această cale la explicarea desinenței *-i* de la dativul singular feminin românesc al declinării a III-a.

În ce privește Galia, din textele cercetate de Sas, de Pei și de Uddholm reiese că vechea desinență *-ae* se luptă din ce în ce mai greu împotriva construcției analitice *ad* + *-a(m)*. Rareori apare și dativul în *-a*. În textele examinate de Mario Pei, acest fenomen apare o singură dată[107], la Marculfus faptul este ceva mai frecvent și apare mai ales în formule de adresare[108]. Iată explicația lui Uddholm[109]: „Le datif *femina* pour *feminae* est de vieille date; il a supplanté *feminae* dans la langue parlée, sans doute grâce à l'analogie avec la 2ᵉ et la 3ᵉ déclinaison". Și în documentele tîrzii din Italia[110] apar dative în *-a*.

Dintre cele 7 exemple date de S. Stati[111] pentru folosirea desinenței *-a* în loc de *-ae*, interpretate de către autor drept caz general, 3 sînt socotite de S. Stati însuși ca nominative (p. 96). Celelalte 4 exemple, toate nume proprii, apar în dedicații, cu alte cuvinte în condiții foarte asemănătoare cu cele ale formulelor de adresare din textele lui Marculfus.

Partizanii teoriei cazului general văd în acest *-a* de la dativ ca și în cel de la genitiv (vezi mai sus) desinența cazului unic. Avînd în vedere însă pe de o parte raritatea genitivului și dativului în *-a*, pe de altă parte frecvența crescîndă a genitivului și dativului analitic cu *de* respectiv *ad* + *a* (<*am*), ar putea fi vorba de un fenomen de hipercorectitudine, constînd în lăsarea la o parte a prepoziției fără înlocuirea lui *-a* prin *-ae*. S-a văzut mai sus că în Reția apare un fenomen, într-un fel, foarte asemănător și anume construcția hibridă *de* + *-ae*. Numai că în acest caz procedeul a fost invers. S-a adăugat prepoziția păstrîndu-se desinența sintetică *-e*. Mai ales la dativ, analogia cu declinarea a doua a putut juca un rol important, deoarece la această declinare *-o* (desinența de dativ) coincide cu *o* (>*um*). Se putea spune deci tot atît de bine *ad amico* ca și *amico*. De aici *ad femina* și *femina*.

La dativul singular de declinarea a III-a trebuie semnalat că în locul desinenței *-i* apare uneori *-e*[112] în toate provinciile imperiului. Explicația poate fi atît de ordin fonetic (confuzia lui *e* și *i* final neaccentuat) cît și analogic (după *-e* de la acuzativ și ablativ). Deoarece și în cazul dativului construcția analitică *ad* + *e* (<*em*) este foarte frecventă[113], *-e* ar putea fi explicat prin omiterea hipercorectă a lui *ad* din această construcție.

În Iberia se observă cazuri în care desinența *-is* de la dat. și abl. plural înlocuiește desinențele *-as* și *-os* care vor ieși învingătoare[114]. Acest fenomen pare să fie o influență galică, deoarece pe teritoriul Franței de

[107] Pei, *France*, p. 135.
[108] Uddholm, *op. cit.*, p. 57.
[109] Ibid. Vezi și Sas, *op. cit.*, p. 36.
[110] Politzer, *Trends*, p. 15.
[111] *Op. cit.*, p. 75.
[112] J. Pirson, *op. cit.*, p.. 120; Max Bonnet, *Le latin de Grégoire de Tours*, Paris, 1890, p. 124; Fritz Werner, *Die Latinität der Getica des Jordanis*, Inaugural-Dissertation . . ., Halle, 1908, p. 26; B. Löfstedt, *Studien*, p. 68; Mario Pei, *France*, p. 146—147; S. Stati, *op. cit.*, p. 81.
[113] Sas, *op. cit.*, p. 221.
[114] Bastardas, *op. cit.*, p. 27.

azi desinenţele *-is* pe de o parte şi *-os* pe de altă parte au fost mult timp în concurenţă pentru cazul oblic. Din cauza slăbirii vocalei desinenţiale rezultatul acestui conflict n-a avut importanţă deosebită în Galia [115].

La declinarea a III-a este foarte frecventă înlocuirea lui *-ibus* prin *is* şi *-es*. În textele analizate de Sas [116] pentru teritoriul Galiei se observă descreşterea simţitoare a desinenţei *-ibus*, înlocuită mai ales de construcţia analitică *ad* + *-es* (*-is*). Desinenţa *-es* (*-is*) apare şi fără *ad*.

Slăbiciunea desinenţei *-ibus* care este semnalată şi de Beszard [117], Haag [118], Politzer [119] şi B. Löfstedt [120] se datoreşte după acesta din urmă faptului că era singura desinenţă bisilabică în paradigma pluralului declinării a III-a şi că desinenţa *-es* (*-is*) era foarte puternică deoarece marca două cazuri principale : nominativul şi acuzativul. În legătură cu primul argument, trebuie să ne dea de gîndit situaţia existentă la declinările I şi a III-a, unde genitivul plural, deşi bisilabic, s-a dovedit deosebit de rezistent. A doua explicaţie pare mai fundată întrucît, în textele merovingiene studiate de Sas, *-is* de la dativul şi ablativul declinării I a fost înlocuit mai adesea prin *-as* (care era şi desinenţa nominativului) decît prin *-os* la declinarea a II-a (care diferea de nominativ). Faptul că *-ibus* este înlocuit mai frecvent de *-es* decît *-is* de *-os* la declinarea a II-a reiese şi din statistica pe baza documentelor editate de Tardif : *-es* apare pentru *-ibus* într-un procentaj de 41 % iar *-os* pentru *-is* numai într-un procentaj de 21 %.

R. v. Planta [121] remarcă separaţia strictă dintre dativ şi acuzativ în textele latine medievale de pe teritoriul Reţiei. Desinenţa de dativ păstrată pînă azi în declinarea pronominală pare să fi fost deosebit de puternică.

Din materialul cercetat de Politzer [122] reiese că *-os* înlocuieşte numai de 4 ori pe *-is* de la pl. decl. a II-a în timp ce *-is* îl înlocuieşte de 11 ori pe *-ibus* de la pl. decl. a III-a.

Acuzativul. Relaţiile între desinenţele de acuzativ şi cele de nominativ, genitiv şi dativ au fost schiţate în cadrul paragrafelor consacrate acestora din urmă. S-a văzut că pe teritoriul iberic desinenţele de acuzativ au invadat pe cele de nominativ şi că în mod cu totul sporadic ele apar în toată Romania în locul celor de genitiv şi dativ singular; tendinţa aceasta apare însă mai pronunţată la plural şi anume acolo unde acuzativul are aceeaşi formă cu nominativul.

Mai rămîne să examinăm relaţiile dintre acuzativ şi ablativ, în măsura în care acesta mai exista în latina tîrzie, ca un caz viu de sine stătător cu desinenţe şi funcţii proprii [123]. Pentru singular nu se pune

[115] Pei, *France*, p. 143.
[116] *Op. cit.*, p. 265.
[117] *La langue des fomules de Sens*, Paris, 1910, p. 271.
[118] *Die Latinität Fredegars*. Erlangen, 1898, p. 44—45 (apud B. Löfstedt, p. 28).
[119] *Trends*, p. 28, 29.
[120] B. Löfstedt, *op. cit.*, p. 236.
[121] *Trends*, p. 26, 28.
[122] *Op. cit.*, p. 93.
[123] B. Löfstedt, *Studien*, p. 231 este dispus să nege acest lucru. Pt. această problemă vezi şi Dag Norberg, *op. cit.*, p. 84.

de fapt nici o problemă, deoarece desinențele de acuzativ și de ablativ s-au contopit la toate declinările ajungînd la *-a*, *-o* și *-e*, în urma căderii timpurii a lui *-m* și a confuziei dintre *-o* și *-u* în poziție finală neaccentuată.

La plural, unde desinențele de ablativ și dativ se confundă la toate declinările, constatăm că, din punctul de vedere care ne interesează pe noi aici, lupta dintre desinențele de acuzativ și de ablativ se reflectă de fapt în lupta dintre desinențele de acuzativ și de dativ.

În legătură cu rezistența desinențelor diferitelor cazuri în latina tîrzie, putem trage, așadar, următoarele concluzii:

Din punctul de vedere al vitalității formelor de nominativ și de acuzativ, Romania se poate împărți în trei zone: în Peninsula Iberică, desinențele de nominativ au fost înlocuite aproape total prin cele de acuzativ; în Galia și în Reția desinențele de nominativ s-au păstrat relativ bine dar nu au impietat asupra acuzativului; în Italia și în latina orientală cele două cazuri și-au împărțit terenul în sensul că la singular pare să fi învins, cel puțin parțial, acuzativul iar la plural s-a impus nominativul.

O situație specială o au numele proprii care, în toate regiunile, au tendința să se păstreze la nominativ. Dovada cea mai bună este că în latina din Spania, unde, în opoziție cu tendința generală a acuzativului de a invada sfera nominativului, la multe nume de persoană proprii și comune a învins nominativul. Explicația ar trebui căutată și în faptul că numele de persoane apar mai des ca subiecte în frază și că sînt folosite în formule de adresare.

Se remarcă o rezistență deosebită a desinențelor de singular la declinarea a III-a. Faptul trebuie pus în legătură și cu componența lexicală a acestei declinări care cuprinde multe cuvinte din nucleul principal al vocabularului latin, deci cuvinte mult folosite și mai refractare la regularizare. Acest lucru rezultă și din materialul adunat în lucrarea Lilianei Macarie asupra vocabularului latin [124]: din totalul de 138 de substantive care fac parte din vocabularul de bază al latinei 81 aparțin declinării a III-a.

Se remarcă păstrarea și chiar extinderea (la dativ) a desinențelor de genitiv pl. *-orum* (paralel cu desinențele pronominale *-ius*, *-aeius*, *-orum*).

V. *Rolul prepozițiilor în sistemul declinării din latina tîrzie.* În cursul evoluției limbii latine se manifestă din ce în ce mai net tendința de a preciza valoarea cazurilor cu ajutorul prepozițiilor.

Este lucru știut că în latina tîrzie se produce confuzie în regimul prepozițiilor care în latina clasică cereau acuzativul și ablativul, în sensul că cele care foloseau ablativul apar urmate de acuzativ și invers. Primul fenomen trebuie pus pe seama extinderii acuzativului în dauna ablativului, iar cel de-al doilea, în cele mai multe cazuri, ca o hipercorectitudine. Prin căderea timpurie a lui *-m* în limba vorbită, trebuie să presupunem

[124] *Observații în legătură cu stabilitatea vocabularului latin*, sub tipar.

că formele de acuzativ *-a*, *-o* (*-u*) şi *-e* s-au folosit în vorbire la singularul tuturor declinărilor, atît după prepoziţiile care cereau ablativul, cît şi după cele care cereau acuzativul. În urma extinderii generale a acuzativului şi a slăbirii ablativului, această formă unică fără *-m* a fost interpretată ca acuzativ. O dovadă ne-o oferă formele de pronume, care s-au dovedit mai conservatoare [125].

În inscripţii, unde norma limbii literare era mai slabă, încep să apară de timpuriu confuzii, adică forme cu *-m* acolo unde era de aşteptat să apară tradiţionalul ablativ şi invers. În textele tîrzii aceste confuzii abundă. Prin analogie, s-a folosit de timpuriu şi la plural acuzativul : *cum sodales* (inscripţie din Moesia), *cum sacramentales suos legitimos* (Ed. Roth. 166).

Dacă procesul schiţat a putut să aibă loc, aceasta este o dovadă că a slăbit cu timpul valoarea diferitelor construcţii sintactice, în mintea vorbitorilor. Rezultatul concret care a avut importanţă în sistemul declinării a fost înlocuirea ablativului, caz prepoziţional prin excelenţă în latina clasică [126], prin acuzativ, caz prepoziţional prin excelenţă în latina tîrzie şi în limbile romanice [127].

Al doilea fenomen specific latinei populare şi apoi latinei tîrzii este întărirea cazurilor sintetice prin prepoziţii [128]. Încă de la începuturile latinităţii, acuzativul mişcării şi ablativul separaţiei s-au exprimat numai prin construcţii prepoziţionale [129], cu excepţia cîtorva expresii împietrite : *domum*, *rus*, *Romam* (ac.), *domo*, *rure*, *Romā* (abl.).

Ulterior, domeniul ablativului sintetic s-a restrîns din ce în ce mai mult.

Ablativul instrumental începe să fie, în toate cazurile, înlocuit de *per* + acuzativ [130] ; ablativul comparativului este şi el întărit prin prepoziţii [131].

În ceea ce priveşte sistemul declinării, cel mai important fenomen este echivalenţa care începe să se facă simţită între dativul şi genitivul sintetic, pe de o parte şi construcţiile formate din prepoziţie + caz prepoziţional (acuzativ) pe de altă parte.

La dativ s-a pornit de la exprimarea obiectului indirect prin *ad* + acuzativul, în locul dativului sintetic. Exemple apar încă la Plaut şi se găsesc în măsură tot mai mare în textele populare şi tîrzii : Plaut, Ep. 38 : *ad hostis exuvias dabit* ; Cic., Ad Att. X, XVI : *ad te dederam litteras* ; Actus Petri cum Simone VI : *dixit Theon ad illum* ; Fredegarius II 62 : *dixit ad eam* etc. Pentru provinciile dunărene, Mihăescu dă exemple numeroase la p. 157 a cărţii sale : (Dalmatia) *votum fecit ad martirem Asterium* ;

---

[125] Vezi, de exemplu, *cum quem covixi* în Diehl, *Vulgärlateinische Inschriften*, Bonn, 1910, nr. 154 sau *noviscum non noscum*, *vobiscum non voscum* Ap. Probi 220, 221 etc.

[126] B. Löfstedt, *Studien*, p. 233.

[127] Vezi, între altele, Uddholm, *op. cit.*, p. 112 : „l'on peut supposer que, dans la langue parlée de la Gaule, l'acc. était devenu le cas qu'on employait de préférence après les prépositions".

[128] C. Battisti, *op. cit.*, p. 198 ; Dag Norberg, *op. cit.*, p. 26—45.

[129] De ex. *eo in urbem*, *venio ex urbe*.

[130] Väänänen, *Introduction*, p. 120 : Cic. Phil. 2, 102 *consuluisti me per litteras*.

[131] Ovidiu, Epist. 16, 98 *nec Priamost a te dignior ulla nurus*.

(Panonia) *ad Iudaeos exclamavit (Victorinus)*; (Dacia) *ad extructionem aetomae dedit* 1212 Apulum etc.

Construcția aceasta a fost mult folosită în textele religioase și biblice, deoarece era comodă în cazul sintaxei numelor proprii indeclinabile [132].

Genitivul sintetic a început să fie echivalent mai întîi cu *de* + abl. iar apoi cu *de* + acuz. Pentru această situație, trebuie să se fi început de la genitivul partitiv: Plaut *dimidium de praeda*; Test. Porcelli: *ut de cibariis suis aliquid dimitteret eis*; Actus Petri cum Simone XX: *unam de senioribus*; Vitae Patrum V 4, 59: *de raphanelaeo misit in pulmentum* etc.

Și genitivul obiectiv și subiectiv a fost adesea înlocuit prin *de* + abl., încă din faza veche a latinei: Ter. Heaut. 424 *admiratio de filio*. J. B. Hofmann [133] dă și un exemplu interesant de înlocuire a genitivului obiectiv prin construcția analitică cu *de*: Vitae Patrum (sec. VI) 5, 6, 7 *hoc erat mirabile de ipso*.

Exemplele pe care ni le furnizează Mihăescu [134], pentru înlocuirea genitivului (partitiv) prin *de* + subst. la caz prepozițional sînt în număr de 3 (2 pentru Dalmatia și 1 pentru Noricum). Credem că raritatea acestor exemple nu este întîmplătoare, deoarece și pe baza reflexelor romanice constatăm că în Orient prepoziția *de* nu a ajuns la extinderea de care s-a bucurat în occident. Este interesantă și observația lui Werner care își exprimă mirarea că în opera lui Iordanes prepoziția *de* nu este atît de folosită cum ar fi de așteptat [135]. Spre deosebire de contemporanul său occidental Grégoire de Tours, Iordanes nu folosește prepoziția *de* pentru înlocuirea cazurilor sintetice.

Este posibil ca folosirea mai slabă în Orient a prepoziției *de* să poată fi pusă în legătură cu un fapt istoric și anume cu extinderea ei mai mare de la începutul secolului al III-lea, deci către sfîrșitul dominației romane în Dacia, dacă și în măsura în care această părere emisă de unii învățați [136] corespunde unei situații reale.

Construcția *de* + nume la acuz. (< abl.) cîștigă tot mai mult teren în latina populară și tîrzie din Occident ajungînd, pentru exprimarea unei serii de funcții, echivalentul genitivului sintetic [137].

Lupta dintre genitivul și dativul sintetic și construcțiile echivalente analitice caracterizează evoluția sistemului declinării din latina tîrzie. Durata și rezultatul acestei lupte nu au fost identice pe întreg cuprinsul Romaniei. Ele au fost influențate, între altele, și de sintaxa cazurilor.

VI. *Sintaxa cazurilor*. Funcția de subiect a nominativului și de complement direct a acuzativului a continuat să se păstreze. Aceasta a con-

---

132 Christine Mohrmann, *Etudes sur le latin de chrétiens*, Roma, 1958, p. 40.

133 *Beiträge*, p. 105.

134 *Op. cit.*, p. 155.

135 *Op. cit.*, p. 63: „*de* ist noch nicht so sehr in seiner Anwendung erweitert wie man es nach dem Range, den die Praeposition im Romanischen einnimmt, erwarten könnte".

136 Karl Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein*, herausgegeben und bearbeitet von Helmut Schmeck, München [1954], p. 103.

137 Pentru această evoluție, vezi Väänänen, *Préposition* **de**, p. 1–20.

tribuit la stabilitatea celor două cazuri, independent de desinenţele lor morfologice.

S-a amintit mai sus că acuzativul devine caz prepoziţional prin excelenţă. În afară de aceasta, acuzativul începe să fie folosit tot mai frecvent în locul ablativului pentru a indica momentul săvîrşirii acţiunii. În latina tîrzie apare chiar şi un acuzativ al preţului. Aceste fapte au contribuit la dispariţia ablativului, care nu mai era necesar din momentul cînd putea fi înlocuit prin acuzativ atît cu prepoziţii cît şi fără ele.

Obiectul indirect rămîne exprimat prin dativ, fie el sintetic sau analitic.

O atenţie specială merită apoziţia care, în latina populară şi tîrzie stă la nominativ, în loc să se acorde în caz cu substantivul pe care-l determină. Fenomenul nu este de fapt specific latinii, ci limbii populare neîngrijită în general.[138] În inscripţii abundă exemple de tipul *anima et cor uratur Sextili, Dionysiae filius* (Audollent 21).

H. Mihăescu[139] şi S. Stati[140] dau multe exemple pentru provinciile dunărene : Dacia 1468 Sarmizegetusa *Aurelie Respectae rarissim* **femina** *Herculanus*. Faptul că apoziţia în nominativ este un fenomen general a fost observat încă de Pirson[141].

Schimbările cele mai substanţiale s-au petrecut în sfera atributului substantival, mai ales în exprimarea raportului de posesie, care în latina clasică era redat prin genitiv.

Începînd din secolul V[142] se observă în Galia şi în orient înlocuirea genitivului posesiv prin dativul adnominal. În loc de *exercitus praedicti regis* se încetăţeneşte construcţia *exercitus praedicto rege* (Fredegar, Chron. 37). În loc de *litteras domini Sulpicii* se spune *litteras domino Sulpicio* Desiderii epist. II 16, în loc de *sponsa filii sui* se spune *sponsa filio suo* Marculfus II 15.

Uddholm[143] subliniază că Marculf evita pe *de* pentru a exprima genitivul mai ales cînd era vorba de nume de persoane[144], fapt care este caracteristic şi celorlalţi scriitori merovingieni[145].

Este demn de remarcat că în Italia asemenea construcţii sînt extrem de rare. Genitivul posesiv nume de persoană este şi el exprimat de cele mai multe ori prin prepoziţia *de* : Edictus Rothari 6, 41 *infans parvulo de massario*, Venantius Fortunatus II 363 *pedes de peccatore*[146].

Şi în Spania dativul adnominal este extrem de rar[147]. S-a văzut mai sus (p.481) că exemplele pe care Bastardas Parera le-a găsit în docu-

---

[138] E. Löfstedt, *Syntactica* I, p. 82.

[139] *Op. cit.*, p. 154.

[140] *Op. cit.*, p. 96.

[141] *Op. cit.*, p. 165.

[142] Skok, *op. cit.*, p. 453.

[143] *Op. cit.*, p. 119.

[144] G. Svennung, *Untersuchungen zu Palladius und zur lateinischen Fach- und Volkssprache*, Uppsala 1935, p. 221, atrage atenţia că dativul adnominal este adoptat de limba populară nu numai pentru persoanele fizice, dar şi pentru cele civile.

[145] Max Bonnet, *op. cit.*, p. 609, 610.

[146] Ambele citate de Uddholm, ibid.

[147] Bastardas, *op. cit.*, p. 47.

mentele tîrzii cercetate de el au fost interpretate ca rezultat al unei influențe celtice. Cele mai multe exemple sînt, de altfel, din domeniul catalan. Ca și în Italia, modul obișnuit de exprimare a relațiilor de genitiv (inclusiv cel posesiv) constă în construcții cu prepoziția *de*. Pentru exprimarea atributului acestea apar încă în inscripții [148]. În documentele tîrzii înlocuirea genitivului posesiv (ca și a celui obiectiv, de materie și de calitate) cu prep. *de* este generală [149]: Santo Toribio 11, 19, 868 *cultores de ipsa ecclesia*; San Milan 9, 50, 864 *octo casulles de lino*; Sang Cugat 5, 10, 912 *casa de Martino*.

Așadar, din punctul de vedere al exprimării genitivului posesiv, la un moment dat Romania se împarte în două: Galia și Orientul folosesc tipul *filius regi* iar Italia și Iberia *filius de rege*. Dintre aceste două din urmă regiuni se pare că Iberia a adoptat mai repede construcția cu *de* decît Italia [150].

Construcția dativului adnominal cu sens posesiv, care a jucat un rol hotărîtor în dezvoltarea sistemului declinării a unei părți din Romania se apropie mult de „dativus sympatheticus", construcție populară care a cunoscut o deosebită înflorire în latina tîrzie, concurînd și ea genitivul. Einar Löfstedt, care se ocupă pe larg de această problemă [151], dă la pag. 234 cîteva exemple paralele din Mulomedicina Chironis și din Vegetius, ilustrînd folosirea dativului simpatetic în Mulomedicina față de genitivul clasic la Vegetius: **cui** *caput erigere si volueris* (Mulo 316) = **cuius** *caput si erigere volueris* (Veg. II 88, 1). *Facito ... vapores ut* **equo** *in os eant* (Mulo 523) față de *ut ille ... vapor ... os* **equi** *et nares impleant* (Veg. II 28, 5). Tot E. Löfstedt (p. 237) dă un exemplu tipic de echivalență a genitivului cu dativul simpatetic: Greg. Tur. De virt. Mart. I 15 **sibi** *quoque atque in rethorica* **socii sui Felicis** *ex oleo ... dum tetigerunt oculos, lumen reddidisse.*

În cazuri ca *pabulum ovibus*, *tutor liberis* și titluri ca Cato 70 *Bubus medicamentum*, Pall. 12. 9 *Remedium vitibus* [152] obișnuite în limba populară, se poate spune că dativul adnominal provine direct din dativul simpatetic [153].

Un sprijin puternic l-a găsit dativul adnominal și în dativul posesiv cu care este strîns înrudit din multe puncte de vedere [154].

O deosebită dezvoltare a construcției dativului adnominal se înregistrează și în Orient. Skok [155] semnalează o serie de exemple din inscripții (sec. V—VI) din Dalmația unde construcția este atestată pînă în secolul XII [156] (CIL III 9552 *Arca Stephano presbytero et Martanae*

[148] Pidal, *Gramática*, p. 206.
[149] Bastardas, *op. cit.*, p. 47.
[150] Väänänen, *Préposition* de p. 13.
[151] *Syntactica*, II, p. 225—237.
[152] Svennung, *op. cit.*, p. 223.
[153] E. Löfstedt, *Syntaktica*, I², p. 209.
[154] B. Löfstedt, *Dativ*, p. 82
[155] *Op. cit.*, p. 453.
[156] Wilhelm Giese, *Balkansyntax oder thrakischer Substrat*, în *Studia Neophilologica*, XXIV, 1—2, 1952, p. 52.

iugoli eius; 1080 *Bolano filio Dobrovito*... ; 1099 *Paginam testimonio nostro*; *ante presenciam Johanii comiti*) și din lista castelelor dată de Procopius : Ῥιγινοκάστελλον = *regini castellum* (Bulgaria de vest), Μουζιανοκάστελλον = *Mutiani castellum* (Küstendil); Λουποφοντάνα = *lupi fontana* (Bela Palanca) etc. H. Mihăescu [157] completează exemplele date de Skok pentru Dalmația și adaugă inscripții cu același fenomen din Moesia superior (*Petrus, filius Thomae vicario*; Naissus), Moesia inferior (*coniux autem P. Rosinacio glorioso maister militum defuncta est*; sec. VI) și Dacia (*quaestor collegio* 882 Potaissa).

Construcția dativului adnominal stă la baza construcțiilor de tipul *li filz le rei* din vechea franceză [158] și provensală și a tipului vechi românesc *fecior împăratului, nepot lui Ștefan Vodă* (Grigore Ureche).

După cum s-a arătat mai sus, în latina tîrzie s-a creat prin folosirea pe scară tot mai largă a prepozițiilor o echivalență între dativul sintetic și construcția *ad* + acuzativul. Urmarea acestui fapt a fost, în cazul dativului adnominal, înlocuirea lui prin construcția analitică. Astfel se ajunge la exemple ca : CIL XIII 2483 (sec. VI) *hic requiiscunt membra ad duus fratres Gallo et Fidencio*; Formulae Andecavenses 28 *et taliter ipsi homo dedit respunso, quod terra sua fossado fecisset, nam terra ad illo homine numquam fossadasset.* Formulae Andecavenses 45 *Servus nomen illi ancilla ad illo nomen illa extra voluntate ad conigium se coiunxerunt.*

Desigur că B. Löfstedt [159] are dreptate cînd arată că la încetățenirea acestei construcții a jucat un rol important și dativul posesiv. De la *ancilla est illi* s-a ajuns la *ancilla est ad illum* și paralel cu aceasta de la *ancilla illi* la *ancilla ad illum.* Dovada este făcută prin aceea că limbile romanice care cunosc tipul *ancilla est ad illum* (vechea franceză și română [160]) au păstrat și tipul *ancilla ad illum* în timp ce italiana și spaniola în loc de *ancilla est ad illum* folosesc numai construcția care reprezintă tipul *ancilla est de illo* : it. *la casa è di mio padre*, sp. *la casa es de mi padre.*

Într-adevăr, în vechea franceză găsim expresii ca *la femme al rei Hugon* (Voyage de Charlemagne p. 822) sau *les filz as cunturs* (Rol. 850).

Construcția cu *ad* din franceza veche este vie și azi în franceza populară [161] : *le père à Lucien, le fils à papa.*

Soarta dativului adnominal n-a fost aceeași în Galia și în Orient. În Galia, forța construcțiilor analitice cu *de* cu valoare genitivală (genitiv partitiv, genitiv de relație etc.) a reușit să atragă în cele din urmă și construcțiile posesivale care pînă atunci se exprimau, cel puțin parțial, prin *ad* + acuzativul (=dativul) sau prin dativul sintetic. În felul acesta, se separa clar, și din punct de vedere formal, atributul de complementul indirect. Victoria construcției cu *de* asupra celorlalte posibilități de expri-

---

[157] *Op. cit.*, p. 156.

[158] E. Gamillscheg, *Historische französische Syntax*, Tübingen, 1957, p. 16.

[159] *Dativ*, p. 82.

[160] Nu fără importanță pentru tăria dativului în română este faptul că a păstrat, singură dintre toate limbile romanice, construcțiile *îmi este foame, sete* etc.

[161] C. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. V. Copenhague, 1908 — [1935], § 103.

mare a ideii de posesie, s-a consfinţit abia la sfîrşitul evului mediu [162], ca rezultat al unui proces îndelungat de concurenţă între *de*, *ad* şi construcţia sintetică. Următorul text este edificator: Joinville [163] § 274, *Après la bataille* **le conte** *de Flandre estoit la bataille* **au conte** *de Poitiers, le frère* **le roy**; *laquex bataille* **dou conte** *de Poitiers estoit à pié.*

Meyer-Lübke [164] arăta că despărţirea dintre Galia şi Orient a avut loc din cauza genitivului adnominal [165]. El este de părere că acesta a fost exprimat întotdeauna cu *de* în Galia şi a aplecat balanţa în favoarea construcţiei cu *de* şi pentru genitivul posesiv; dimpotrivă, în orient genitivul adnominal a fost exprimat prin dativ, întărindu-l pe acesta. În adevăr, se pare că în Galia nu găsim exemple de tipul *paginam testimonio nostro* 1099 din inscripţiile din Dalmatia.

Credem că explicaţia acestui proces de diferenţiere se poate căuta pe de o parte, în mica extindere pe care a avut-o *de* în Orient şi, pe de altă parte, în vitalitatea deosebită a dativului (dativ, simpatetic, posesiv etc.) în această parte a Romaniei. Dativul adnominal cu sau fără *ad* a rămas unica posibilitate de exprimare a fostului dativ posesiv şi totodată, formal, a obiectului indirect. De aceea, iniţial, genitivul şi dativul au avut aceeaşi formă în sistemul declinării.

Faptul că dativul adnominal a stat la baza identităţii formale între genitivul şi dativul declinării româneşti şi albaneze a fost semnalat şi de Skok [166] şi de Giese [167], fără ca unul din cei doi cercetători să intre în amănunte.

Este remarcabil faptul că în aromână şi astăzi genitivul şi dativul declinării articulate se identifică din punct de vedere formal. În dacoromână, *a* (< *ad*) a rămas numai la vechiul dativ adnominal care, în sistemul declinării, a trecut la categoria genitivului, căreia îi aparţinea ca sens.

S-ar putea presupune că apariţia prepoziţiei *la*, provenită dintr-un *ad* întărit [168] (*illac* + *ad*) de la dativul analitic popular dacoromân (*a da apă la vite*) — care, după părerea noastră, trebuie să fie vechi — şi de la dativul meglenoromân, se datorează necesităţii de a distinge atributul posesival exprimat prin dativ adnominal cu *ad* de dativul cu *ad* complement indirect. În felul acesta s-ar înţelege şi mai uşor compunerea lui *ad* cu *illac* care arată apropierea. Tot ideea de direcţie-apropiere a fost subliniată şi în latina populară, în momentul înlocuirii dativului sintetic obiect indirect prin *ad* cu acuzativul.

În lumina faptelor din latina tîrzie expuse aici, credem, împreună cu E. Lerch [169], că egalitatea formală dintre genitiv şi dativ în română decurge

[162] Nyrop, *op. cit.*, VI, p. 140.
[163] Citat după id. ibid.
[164] *Rumänisch*, p. 10.
[165] Prin genitiv adnominal, Meyer-Lübke (*op. cit.*) înţelege genitivul posesiv nume de lucru, spre deosebire de genitivul posesiv propriu-zis, la care atributul este nume de persoană.
[166] *Op. cit.*, p. 453.
[167] *Op. cit.*, p. 52.
[168] Meyer-Lübke, *Grammatik*, III, p. 428.
[169] Scrisoare la Löfstedt, *Syntactica* I, p. 402.

din evoluţia internă a latinei orientale ; explicaţia că ar proveni de la o influenţă albaneză sau bulgărească „este superfluă şi improbabilă ; mai degrabă ar putea fi vorba de influenţa inversă”.

VII. *Cazul general.* Aproape în toate cărţile şi studiile consacrate latinei tîrzii, se vorbeşte despre „cazul general” la care se reduce în cele din urmă declinarea latinească, în trecerea ei către limbile romanice. Unii cercetători consideră că punctul de plecare al cazului general este acuzativul, alţii socotesc că nu poate fi vorba de un anumit caz, ci de contopirea lor. Urmează să vedem cum se prezintă problema cazului general în lumina faptelor expuse pînă aici, referindu-ne — bineînţeles — numai la un caz general sintetic. Facem abstracţie de acuzativul folosit în mod general după prepoziţie şi de contopirile desinenţelor rezultate din cauze fonetice (de exemplu, desinenţele acuzativului şi ale ablativului singular).

Inscripţiile şi textele tîrzii din Spania nu oferă indicii despre înlocuirea cazurilor oblice sintetice printr-un caz general sintetic. Nici măcar acuzativul, despre care se ştie că a înlocuit în această regiune aproape total nominativul, nu se întîlneşte decît în mod cu totul izolat în locul genitivului şi al dativului. S-a văzut că exemplele date pentru înlocuirea genitivului prin acuzativ pot fi interpretate, în marea lor majoritate, ca dative adnominale datorate influenţei celtice. Prin aceeaşi influenţă se explică şi înlocuirea desinenţelor de nominativ şi acuzativ plural prin desinenţele de dativ şi ablativ la declinarea I şi a II-a [170].

În Galia, nu poate fi vorba de la bun început de caz general deoarece se ştie că nominativul a supravieţuit în această regiune. În ceea ce priveşte singularul, pentru tendinţa constituirii unui caz general ar pleda exclusiv folosirea desinenţei *-a* la genitivul şi dativul declinării I. Pe de o parte, după cum s-a văzut, această desinenţă este extrem de rară, pe de altă parte ea poate fi interpretată ca provenind de la construcţia analitică *ad* + *-a* (< *-am*) cu lăsarea la o parte a prepoziţiei în tendinţa de a scrie mai corect. Nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că foarte multe dintre substantivele folosite cu această desinenţă sînt nume proprii, care, după cum s-a văzut, nu numai că au alt regim, dar o bună parte dintre ele apar (pentru dativ cel puţin) în formule de adresare [171]. Exemplele de înlocuire a genitivului prin cazul oblic la declinarea a II-a sînt în aceeaşi situaţie cu cele din Iberia ; toate sînt de fapt dative adnominale.

La pluralul declinării I şi a II-a, desinenţa de dativ *-is* este înlocuită uneori prin *-as*, respectiv *-os* şi invers, fără ca lupta dintre aceste desinenţe să ducă la înfrîngerea sau victoria uneia dintre ele. Numai la declinarea a III-a, slăbiciunea desinenţei *-ibus* a permis instaurarea lui *-es* de la nominativ şi acuzativ.

Deoarece se ştie că genitivul sintetic a dispărut relativ repede, cazul oblic general ar fi urmat să rezulte din unificarea formală a dativului şi a acuzativului. Textele nu ne arată decît la plural tendinţa de realizare a unui asemenea caz.

---

[170] Şi Juan Bastardas Parera, *op. cit.*, p. 15, este de părere că Peninsula Iberică nu cunoaşte cazul oblic general.

[171] Facem abstracţie de faptul că Uddholm interpretează dativele în *-a* ca arhaice.

În Italia, situația a fost asemănătoare celei din Spania, în ceea ce privește înlocuirea cazurilor oblice sintetice prin cazuri analitice, și celei din Orient în privința unificării nominativului cu acuzativul, pe baza fie a formelor celui dintîi, fie a celui de-al doilea. Nu am avut la îndemînă suficiente fapte pentru a aprecia în ce măsură cazurile sintetice au arătat tendința de a se unifica înainte de a fi înlocuite prin construcții propoziționale. După părerea lui Bengt Löfstedt [172] este sigur că cel puțin deosebirea sintactică între dativ și acuzativ s-a menținut pînă tîrziu.

În Orient, ca și în Italia, nominativul s-a unificat, din punct de vedere formal, cu acuzativul. Cazul general ar fi trebuit să se realizeze și aici prin contopirea desinențelor de dativ cu cele de acuzativ sau de nominativ după dispariția din limba vorbită a genitivului. Or, evoluția sintactică a cazurilor, inscripțiile și textele tîrzii, precum și reflexele romanice nu ne îndreptățesc să presupunem că desinențele de dativ au dispărut și acolo unde ele nu se confundau, din motive fonetice, cu acuzativul.

În concluzie, credem că nu poate fi vorba de realizarea unui caz general sintetic la sfîrșitul latinității.

Acuzativul poate fi numit caz general, în măsura în care, după ce s-a contopit cu ablativul, a devenit caz prepozițional prin excelență și a fost folosit în sistemul declinării analitice.

VIII. *Originile declinării articulate.* Chiar dacă în latina tîrzie încă nu se poate vorbi de o categorie bine distinctă a articolului, toți cercetătorii sînt de acord că rădăcinile ei trebuie căutate în această regiune.

După cum arată Löfstedt [173] „originea folosirii articolului izvorăște conform naturii sale din nevoia unei exprimări clare, concrete și deictice". Nu poate fi întîmplător că întărirea desinențelor cazuale cu ajutorul pronumelui [174] are loc tocmai atunci cînd începe destrămarea sistemului clasic de declinare prin slăbirea disinențelor cazuale provocată, după cum am văzut, de diverși factori. Pronumele [175] au păstrat mult mai bine desinențele decît substantivele și din cauza aceasta ele au fost folosite pentru a înlocui cantitatea de informație pierdută prin dispariția multor desinențe substantivale specifice.

Esențială în dezvoltarea lentă de la pronume la articol este slăbirea celui dintîi, în sensul reducerii tot mai puternice a valorii sale demonstrative [176]. Reducerea valorii demonstrative a pronumelui s-a manifestat în tot timpul latinității și a avut drept cauză folosirea lui foarte frecventă emfatică și pleonastică. Aceasta a mers mînă în mînă cu reduceri fonetice de tipul *ill'* [177]. Au contribuit la aceasta atît limba vorbită, amatoare de exprimări pleonastice, cît și limba literară care folosea cu predilecție pe *ille* emfatic [178].

---

[172] *Studien*, p. 224.
[173] *Syntactica* I, p. 381.
[174] Vezi și B. Löfstedt, *Studien*, p. 225.
[175] În lucrarea de față nu vom face distincția între pronume și adjective demonstrative.
[176] *Syntactica* I, p. 365 și Hofmann, *Umgangssprache*, p. 101.
[177] Hofmann, *Umgangssprache*, p. 37.
[178] E. Lerch, *op. cit.*, p. 165.

Löfstedt [179] arată astfel că *ille*, care a jucat rolul principal în constituirea articolului romanic, s-a redus relativ devreme la rolul unui *is* anaforic. Din acel moment, a început să existe premisa categoriei articolului. Dacă totuşi nu se poate vorbi încă de articol propriu-zis în faza preromanică a latinei, acest lucru se datoreşte în primul rînd faptului că *ille* a fost concurat în această funcţie şi de alte pronume, ca de exemplu *ipse* — ceea ce nu a rămas fără urmări pentru limbile romanice. Totodată poziţia lui *ille* încă nu era stabilă [180], el folosindu-se atît înainte cît şi după substantiv.

În ceea ce priveşte poziţia pronumelui — deosebit de importantă pentru articolul românesc — o statistică făcută pe baza TLL [181] arată că numărul exemplelor cu *ille* postpus nu este cu mult mai mic decît cel al exemplelor cu *ille* prepus. La unii autori tîrzii postpunerea este chiar regula. Astfel la Pelagius, autorul cărţii a 5-a din *Vitae Patrum* (sec. VI) : 5, 14, 17 *dixit abstinens ille* ; 5, 13, 15 *frater autem ille* ; *frater ille* ; *fratri illi* ; 5, 16, 18 *rogant frater ille senem illum* etc. [182] Trager [183] susţine chiar că în secolul VI postpunerea viitorului articol este în general preponderentă şi subliniază că în Italia, trecerea de la postpunerea pronumelui la prepunerea lui a fost mult mai lentă decît în Franţa.

În traduceri, postpunerea a fost favorizată de multe ori de modelul grecesc. Se ştie că articolul grecesc a fost redat în traduceri încă din latina clasică prin pronume : *Cito perferte mihi stolam illam primam* (στολὴν τὴν πρώτην) Luc. 15, 22 ; *abbate Macario illo maiore* (τοῦ μεγάλου) Vitae Patrum VI, 2, 6 ; *Macarius ille Aegyptius* (ὁ Αἰγύπτος) Vitae Patrum VI 3, 4.

Exemplele date mai sus, ilustrează, pe lîngă felul cum era tradus articolul grecesc, şi una din construcţiile sintactice care au stat la baza articolului romanic, şi anume legarea apoziţiei de numele precedent prin *ille* [184] care se întîlneşte încă la Petronius : *baro ille longus* (Petr. 40, 7) [185].

Credem însă că Löfstedt [186] are dreptate atunci cînd afirmă că articolul s-a dezvoltat mai ales în contexte în care se exprimau opoziţii, comparaţii sau diviziuni, cazuri în care membrul al doilea se opunea celui dintîi prin *ille* deictic.

Plaut Men. 26 *imponit geminum alterum in navem pater,/ Tarentum avexit secum ad mercatum simul,/* **illum** *reliquit* **alterum** *apud matrem domi*. Desigur că drumul parcurs de la acest exemplu şi pînă la Anth. : *mela*

---

[179] *Syntactica* I, p. 359.

[180] Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax* II, 1924, p. 129 ; E. Lerch. *Gibt es im Vulgärlateinischen oder im Rumänischen eine Gelenkspartikel*, în ZRPH, LX, 1940, 163.

[181] *Thesaursus Linguae Latinae* vol. VII, 1, fasc. III *ignotus-immobile*, 1936.

[182] Exemplele sînt citate după Hofmann, *Beiträge*, p. 108.

[183] L. G. Trager, *The use of the latin demonstratives up to* 600 *as the romance article*, New York, 1931, p. 186.

[184] Löfstedt, *Syntactica* II, p. 365 ; Hofmann, *Umgangssprache*, p. 101.

[185] Gamillscheg, *Zum romanischen Artikel und Possessivpronomen*, Berlin, 1936 socoteşte că aici este vorba de o funcţie specială a articolului ca „particulă de legătură" „Gelenkspartikel" care s-a păstrat numai în româneşte : *fata cea mare*.

[186] *Syntactica* II, p. 366.

bene matura in arbore, quae dulcia sunt, bona sunt; nam illa acida non sunt congrua a fost destul de lung.

Chiar dacă diverși cercetători au adus exemple în care *ille* apare într-o funcție foarte apropiată de articol, mai ales după secolul VI, la o cercetare mai minuțioasă se dovedește că e vorba de cazuri izolate de multe ori susceptibile de interpretări felurite. Probabil că E. Lerch [187] și H. F. Muller [188] au dreptate cînd vorbesc de adevărata dezvoltare de la pronume către articol abia în secolul VIII. Existența articolului ca o categorie gramaticală este desigur un fapt romanic nu latin.

În încheiere, cîteva cuvinte despre *unus*, care, pînă să ajungă articol, a trecut de la faza de numeral cardinal la aceea de numeral — pronume nehotărît cu sensul „quidam"[189]. Plaut. Aul. 521 *quid ais tu, quam ego unam vidi mulierem audacissumam.* În latina tîrzie se pare că *unus* în acest sens era destul de bine reprezentat [190]: *Et accessit ad eum una ancilla dicens* Mat. 26; *dicitur ergo ibi unus psalmus* Per. Aeth. XXV, 6; *tulerat enim eis quidam unum piscem modicum* Vitae Patrum V 15, 43.

Credem că o cercetare a dezvoltării paralele a articolului nehotărît și hotărît ar arăta că cel dintîi a precedat pe cel de-al doilea, dar nu a fost ridicat la rang de categorie, decît în clipa în care putea fi opus în mod constant articolul hotărît, adică în clipa în care a fost integrat noului sistem al declinării.

Păstrarea formelor de genitiv la flexiunea pronominală și deci la articolul românesc s-a discutat mai sus. Din punct de vedere sintactic este evident că la flexiunea pronominală, sub desinențele cazuale ale genitivului trebuie căutate funcțiile dativului.

Ca și în cazul formei unice de genitiv și de dativ, faptele arată că este pe deplin justificată ideea că în limba română pronumele, inclusiv postpunerea lui, se explică din latină [191].

IX. *Tipurile posibile de exprimare a dativului în faza premergătoare limbilor romanice în Galia și în Orient.* Avînd în vedere cele spuse pînă aici se poate presupune că în ultima fază a latinei tîrzii au existat următoarele posibilități de exprimare a dativului, caz folosit la un moment dat atît pentru complementul indirect cît și pentru atributul posesival.

1. Desinență sintetică: *casae, amico, morti.*
2. Desinență sintetică întărită de un pronume-articol postpus: *casae illei* [192], *amico illui, morti illei.*
3. Desinență sintetică întărită de pronume-articol prepus: *illei casae, illui amico, illei morti.*

Se poate folosi și echivalentul analitic al dativului:

[187] *Op. cit.*, p. 164.

[188] *A chronology of vulgar latin*, Halle, 1929, p. 252.

[189] Löfstedt, *Syntactica* II, p.

[190] Hofmann, *Umgangssprache*, p. 101: „Im Spätlatein ist dieses *unus* bei vulgären Schriftstellern bereits streng durchgeführt".

[191] Vezi și concluziile lui Fr. Schürr, *Zum rumänischen Artikel*, în *Rom. Forschungen*, 1940, p. 113, 1941, p. 131; S. Pușcariu, ZRPh, 1937, p. 240 și A. Graur, *À propos de l'article postposé* și *Notes sur l'article postposé en roumain*, în *Mélanges linguistiques*, Paris-Buc. 1936, p. 50—60.

[192] În loc de formele *illei, illui* în unele regiuni trebuie să fi fost și forma clasică *illi*.

4. *Ad* + substantiv la caz prepoziţional = dativ sintetic : *ad femina, ad amico, ad morte.*

Dacă la acest tip se adaugă articolul, el poate sta (5) în cazul prepoziţional (acuzativ) (5, 6), sau poate să-şi păstreze desinenţele de dativ (7, 8), mai bine zis desinenţele de dativ care funcţionau ca genitive. Sînt frecvente exemplele în care pronumele a rămas fidel formelor sintetice pe cînd numele era exprimat analitic, ca: *quis tullit pauperi istius saccolum suum* (Hist. Franc. 255, 21), *ipsius Audoino vindediseet* (Tardif 43) [193].

5. *Ad* + substantiv la caz prepoziţional întărit de pronume postpus în caz prepoziţional : *ad femina illa, ad amico illo, ad morte illa.*

6. *Ad* + substantiv la caz prepoziţional întărit de pronume-articol antepus în caz prepoziţional : *ad illa femina, ad illo amico, ad illa morte.*

7. *Ad* + substantiv la caz prepoziţional + pronume-articol postpus la dativ : *ad femina illei, ad amico illui, ad morte illei* (stă la baza declinării articulate româneşti comune) [194].

8. *Ad* + substantiv la caz prepoziţional + pronume-articol antepus la dativ : *ad illei femina, ad illui amico, ad illei morte.*

Acest din urmă tip de declinare pare să fi fost o realitate şi în latina tîrzie din Reţia, deoarece în primele texte retoromane de vest [195] şi azi încă, dialectal, găsim urmele vechii desinenţe de la dativul pronumelui-articol şi anume *a gli* sau *agli* în loc de *al, alla.* Este evident că *gli* provine din < *illi* şi *agli* din *ad* + *illi* (ca şi *al, ali* din româna comună) iar *al* şi *alla,* care s-a impus azi, din *ad* + *illu* şi *ad* + *illa.* Trebuie să presupunem că şi în această regiune a Romaniei a fost viu tipul 6 şi 8 [196].

Şi mai interesant e faptul că în unele graiuri retoromane de vest s-a păstrat viu şi tipul sintetic 3 adică : *illei casae, illui amico.* Mena Grisch [197] dă exemple pentru dialectul surmiran : *ži kwil li mam* „spune-i asta mamei”, *li bap* „tatălui”, *lis frārs* „fraţilor” faţă de nom. acuz. *la mam, il bap, ils frārs.* La rîndul său M. Lutta [198] dă exemple pentru Bravuogn : *li fel* „fiului”.

În Orient toate tipurile înşirate mai sus exprimau din punct de vedere sintactic atît funcţiile dativului cît şi pe ale genitivului, iar din punct de vedere formal, în ceea ce priveşte pronumele-articol, o serie de desinenţe de genitiv exprimau funcţiile dativului.

Ulterior, s-a simţit parţial nevoia să se distingă clar obiectul indirect de atribut. Aceasta s-a realizat după părerea noastră în două feluri : a) limitarea prepoziţiei *ad* numai la exprimarea posesiei (deci ca semn al

---

[193] Exemplele au fost citate după B. Löfstedt, *Studien*, p. 252.

[194] Vezi I. Coteanu, *Schiţă a declinării numelui în româna comună*, în SCL XV, 1964, 4, p. 468–469.

[195] *El l'g sumgiaunt êr la mugliêr agli marid* (Bifrun I Cor. 7, 3) ; *L'g contredi agli duonna* (Bifrun 1. Cor. 11, 14–15). (Exemplele din Ant. Velleman, *Grammatica teoretica, practica ed istorica della Lingua Ladina*, Zürig, 1915, I, p. 127.)

[196] Pt. această problemă vezi şi Schmid, *op. cit.*, p. 67–70 şi L. Mourin, *Introduction à la morphologie comparée des langues romanes, Sursilvain et engadinois anciens et ladin dolomitique*, 1964 Bruges, p. 198–201.

[197] *Die Mundart von Surmeir*, Bern, 1939, p. 182 şi 219.

[198] *Die Mundart von Bergün*, Halle, 1923, p. 325.

noului genitiv), b) întărirea lui *ad* de la dativ printr-o particulă care arăta direcţia, pentru exprimarea obiectului indirect.

Evoluţia ulterioară a limbii arată că aproape toate tipurile reconstituite teoretic pe baza mijloacelor de exprimare a latinei tîrzii din orient au stat la baza unor forme româneşti.

X. *Concluzii.* Credem că din cele expuse aici s-a putut urmări drumul îndelungat şi sinuos al dispariţiei sistemului declinării latine sintetice cu multiplele ei vicisitudini şi că totodată s-au putut întrevedea începuturile noilor sisteme de declinare romanice. În cele ce urmează vom sublinia încă o dată acele fenomene care ni s-au părut mai importante pentru dezvoltarea latinei orientale.

În partea de est a Romaniei a existat în latina tîrzie o declinare eteroclită sg. *-u(s)*, pl. *-a* care a înlocuit vechea declinare a substantivelor neutre şi a cărei forţă provine de la desinenţa pluralului, moştenită din indo-europeană.

Schimbările fonetice au afectat mai puternic declinarea din Romania de est (Italia şi provinciile Dunărene) în urma căderii lui *-s*, decît cea a Romaniei de vest.

Singularul declinării a III-a pare să fi fost mai rezistent la presiunea tendinţei de reducere a cazurilor morfologice decît celelalte declinări.

Este posibil ca *-i* de la pluralul declinării a III-a să provină nu numai din analogie cu declinarea a II-a, ci şi ca urmare a evoluţiei fonetice a desinenţei *-es*, dacă admitem că de la început *e* a fost pronunţat mai închis înaintea lui *s*.

În latina orientală nominativul şi acuzativul, cele două cazuri „forte'' din declinarea latină tîrzie, şi-au împărţit terenul în sensul că la singular pare să fi învins, cel puţin parţial, acuzativul iar la plural s-a impus nominativul. Din acest punct de vedere Orientul se situează pe aceeaşi linie cu Italia.

Numele de persoane şi apelativele au avut şi în partea de est a Romaniei un regim special care se caracterizează prin folosirea acestor substantive mai ales la nominativ.

Din motive sintactice genitivul a fost cazul cel mai slab (dintre nominativ, acuzativ şi dativ) şi a dispărut, din această cauză, cel mai repede din vorbire. În schimb unele desinenţe mai pregnante ale genitivului, mai ales cea de gen. pl. de la decl. II-a (alături de unele desinenţe pronominale de genitiv) au arătat o deosebită vitalitate fiind moştenite şi de limbile romanice. În acest caz numai forma mai este de genitiv, conţinutul aparţinînd dativului.

În latina orientală, dativul a arătat din punct de vedere sintactic o vitalitate deosebită. Aceasta se manifestă prin păstrarea vie a dativului posesiv, şi prin înlocuirea genitivului posesiv cu dativul adnominal atît la nume de persoane cît şi la nume de lucruri. (La începutul perioadei romanice Orientul a mers în această privinţă mînă în mînă cu Galia unde însă dativul adnominal nu apare la nume de lucruri.) Extinderea dativului adnominal stă la baza noului sistem de declinare în care genitivul este formal identic cu dativul. E posibil ca la această trăsătură caracteristică

pentru latina orientală să fi contribuit şi dezvoltarea relativ mică a propoziţiei *de* în această regiune.

Evoluţia sintactică a cazurilor, inscripţiile şi textele tîrzii precum şi reflexele romanice nu ne îndreptăţesc să presupunem că desinenţele de dativ au dispărut şi acolo unde din motive fonetice nu se confundau cu acuzativul.

În protoistoria articolului romanic, a cărui istorie începe abia în secolul VIII, a existat o perioadă (sec. VI) în care se pare că a predominat postpunerea lui *ille*.

În ceea ce priveşte păstrarea formei de dativ a articolului, Orientul merge mînă în mînă cu retoromana de vest.

LISTA DE ABREVIERI

Hofmann, *Beiträge* — J. B. Hofmann, *Beiträge zur Kenntnis des Vulgärlateins*, în *Indogermanische Forschungen*, XLIII, 1925.

Hofmann, *Umgangssprache* = J. B. Hofmann, *Lateinische Umgangssprache*, ed. a II-a, Heidelberg, 1936.

Limba Latină = *Crestomaţie romanică*, Vol. I, *Limba latină* [Bucureşti], 1962, p. 1—134.

B. Löfstedt, *Dativ* — Bengt Löfstedt, *Zum lateinischen possessiven Dativ*, în *Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft*, 1963.

B. Löfstedt, *Studien* = Bengt Löfstedt, *Studien über die Sprache der Langobardischen Gesetze. Beiträge zur Frühmittelalterlichen Latinität*, Stockholm, 1961.

E. Löfstedt, *Syntactica* I, II = Einar Löfstedt, *Syntactica. Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins*, Zweite, erweiterte Auflage, Lund 1956.

Meyer-Lübke, *Grammatik* — Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, vol. I—III, Leipzig, 1890—1902.

Meyer-Lübke, *Lateinische Sprache* — Wilhelm Meyer-Lübke, *Die Lateinische Sprache in den romanischen Ländern*, în *Grundriss Gröber* I^2,

Meyer-Lübke, *Rumänisch* — Wilhelm Meyer-Lübke, *Rumänisch und Romanisch*, Bucureşti, 1930.

Pei, *France* = Mario Pei, *The language of the Eight Century Texts in Northern France*, New York, 1932.

Pidal, *Gramática* = Ramon Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, ed. a X-a, Madrid, 1958.

Pidal, *Origenes* = Ramon Menéndez Pidal, *Origenes del Español*, ed. a IV-a, Madrid, 1956.

Politzer, *Trends*=Frieda N. Politzer and Robert L. Politzer, *Romance Trends in* 7th *and* 8th *century Latin Documents*, Chapel Hill, 1953.

Väänänen, *Introduction* = Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1963.

Väänänen, *Latin* = Veikko Väänänen, *Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes*, ed. a II-a, Berlin, 1959.

Väänänen, *Préposition* **de** = Veikko Väänänen, *La préposition latine* **de** *et le génitif. Une mise au point*, în *Revue de Linguistique Romane*, XX, 1956.

LOCUL COMPLEMENTULUI INDIRECT EXPRIMAT PRIN SUBSTANTIV ÎN CADRUL GRUPĂRII COMPLETIVE — PENTRU LIMBA ROMÂNĂ DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

DE

N. SARAMANDU

INTRODUCERE

În lucrarea de față ne-am propus să stabilim *tendințele generale* care se manifestă în topica complementului indirect exprimat prin substantiv în limba română din secolul al XVIII-lea.

Atenția noastră s-a îndreptat atît spre modul de dispunere a complementului indirect-substantiv față de determinat — în *postpunere* și în *antepunere*, *alăturat* și *la distanță* — cît și spre felul specific de *distribuire* și *ordonare* a acestuia în cadrul grupărilor completive *simple* (determinat — complement indirect) și *complexe* (în care complementul indirect apare ca determinat alături de complementul direct, de complementul circumstanțial etc., sau alături de toate felurile de complemente).

Ca rezultat al acestei analize, ne-am propus să precizăm care din grupările completive ce cuprind un complement indirect exprimat prin substantiv pot fi considerate „normale", „tipice" („regulate", „specifice", „neafective" etc.) pentru limba română din secolul al XVIII-lea. Ne-a interesat, de asemenea, să stabilim cazurile de *topică fixă* și să precizăm măsura (gradul) în care, pentru secolul al XVIII-lea, topica complementului indirect exprimat prin substantiv era *liberă*.

De-a lungul cercetării ne-am menținut în limitele *analizei formale* și numai atunci și acolo unde a fost nevoie ne-am referit la semnificația unităților aflate în discuție. La baza întregii analize a stat *metoda statistică* de cercetare a faptelor de limbă.

★

Analiza exemplelor se va face în ordinea grupărilor de doi, trei şi patru membri, încadrate în următoarele tipuri :

tipul I — grupări *bimembre* : determinat[1], complement indirect — substantiv ;

tipul al II-lea — grupări *trimembre* : (A) determinat, complement indirect — substantiv, complement direct ; (B) determinat, complement indirect — substantiv, complement circumstanţial [2] ;

tipul al III-lea — grupări *de patru membri* : determinat, complement indirect — substantiv, complement direct, complement circumstanţial.

Numerotînd 1—2—3—4 ordinea : determinat — complement direct-complement indirect — substantiv — complement circumstanţial, obţinem următorul tablou al tipurilor :

Tipuri	grupări			
	(1)	(2)	(3)	(4)
I	1	—	3	—
II (A)	1	2	3	—
II (B)	1	—	3	4
III	1	2	3	4

Repartizarea celor 1150 de exemple, de care dispunem, pe tipurile de grupări indicate mai sus este următoarea :

I : 540 (47 %)
II (A) : 296 (25,7 %)
II (B) : 208 (18,1 %)
III : 106 (9,2 %)
total : 1150 (100 %)

Era de aşteptat ca grupările cu un număr mai mic de membri să întrunească un număr mai mare de exemple, deoarece, cu cît gruparea este — din acest punct de vedere — mai simplă, cu atît posibilităţile ei de realizare sînt mai numeroase. Se observă că numărul exemplelor este mai mare la grupările trimembre cu complement direct decît la cele cu complement circumstanţial, fapt determinat de frecvenţa de apariţie în cadrul grupării completive a diferitelor complemente.

Cu ajutorul formulei matematice a permutărilor :

$P_n = A_n^n = 1 \times 2 \times 3 \times 4 \times \ldots \times n$, aflăm numărul posibilităţilor de ordonare a elementelor componente ale grupărilor :

pentru tipul I : $P_2 = A_2^2 = 1 \times 2 = 2$ posibilităţi
pentru tipul II : $P_3 = A_3^3 = 1 \times 2 \times 3 = 6$ posibilităţi
pentru tipul III : $P_4 = A_4^4 = 1 \times 2 \times 3 \times 4 = 24$ posibilităţi

[1] În categoria determinatelor intră : *verbul*, la moduri personale şi nepersonale, *adjectivul*, *adverbul* şi *interjecţia*.

[2] Am introdus la „circumstanţiale" şi complementul de agent, deoarece numărul grupărilor care-l cuprind este foarte redus, iar comportamentul lui — din punctul de vedere al chestiunii care ne interesează — nu ridică probleme deosebite.

Înşirăm, în tabelul de mai jos, posibilităţile realizate întîlnite în texte, cu numărul de exemple care le reprezintă:

Tipul grupării	poziţii[3] a b c d	număr de exemple postpuneri	număr de exemple antepuneri	total postp.	total antep.
bimembre	1 3	475		475	
	3 1		65		65
trimembre (A)	1 2 3	168		277	
	2 1 3	80			
	1 3 2	29			
	3 1 2		12		19
	3 2 1		5		
	2 3 1		2		
trimembre (B)	4 1 3	81		184	
	1 4 3	65			
	1 3 4	38			
	3 1 4		11		24
	3 4 1		7		
	4 3 1		6		
de patru membri	4 1 2 3	20		92	
	1 4 2 3	15			
	2 1 4 3	13			
	1 2 4 3	10			
	2 1 3 4	8			
	1 2 3 4	8			
	4 2 1 3	5			
	4 1 3 2	4			
	1 4 3 2	3			
	1 3 2 4	3			
	2 4 1 3	2			
	1 3 4 2	1			
	3 1 4 2		6		14
	4 3 2 1		3		
	4 3 1 2		3		
	3 4 1 2		2		
	3 1 2 4		1		
			Total	1 028	122

Din observarea tabelului reiese că la grupările bimembre şi trimembre se realizează toate posibilităţile de combinare — cu postpunerea şi antepunerea complementului indirect. La grupările de patru membri se realizează toate posibilităţile de combinare cu complementul indirect în postpunere, dar numai cinci (din 12) cu complementul indirect în ante-

[3] Înţelegem prin „poziţie" locul ocupat de fiecare element component în cadrul grupării completive.

punere. Această situaţie trebuie pusă în legătură cu numărul mai mic de exemple care reprezintă grupările de patru membri. Probabil că, dacă numărul exemplelor ar spori, ar creşte şi numărul combinărilor realizate în cadrul acestor grupări, ele fiind — toate — virtual posibile.

Pa baza tabelului de la pagina 501 trecem la analiza tipurilor de grupări, în cadrul căreia vom urmări următoarele probleme:

a) dispunerea complementului indirect — substantiv în postpunere şi antepunere;

b) posibilităţile de alăturare şi distanţare de determinat a complementului indirect — substantiv;

c) locul determinatului şi al determinanţilor în grupările completive care cuprind un complement indirect exprimat prin substantiv; poziţii şi grupări „preferate" (sau „specifice").

I. ANALIZA TIPURILOR DE GRUPĂRI

A) Dispunerea complementului indirect în postpunere şi antepunere

Urmărind tabelul de la pagina 501 desprindem următoarele constatări:

1. Numărul postpunerilor este cu mult mai mare decît al antepunerilor: din totalul de 1150 de exemple, 1028 (adică 89,4 %) reprezintă cazuri de postpunere a complementului indirect şi numai 122 (10,6 %) reprezintă cazuri de antepunere. Din această constatare statistică se desprinde cu claritate concluzia că, în limba română din secolul al XVIII-lea, complementul indirect exprimat prin substantiv manifesta o puternică tendinţă de a se aşeza după elementul determinat.

2. Se observă că proporţia generală este respectată aproape întocmai la grupările bimembre (88 %—12 %) şi la cele trimembre B (88,5 — 11,5 %). Ea este depăşită în favoarea postpunerilor la grupările trimembre A (93,6 %—6,4 %) şi în favoarea antepunerilor la grupările de patru membri (86,8 %—13,2 %). Aşadar: a) prezenţa complementelor circumstanţiale nu afectează modul de dispunere a complementului indirect — substantiv în postpunere sau în antepunere; b) prezenţa complementului direct în cadrul grupării determină dispunerea complementului indirect — substantiv în postpunere în mai mare măsură decît în mod obişnuit; c) în cadrul grupărilor de patru membri „mobilitatea" elementelor componente creşte şi, ca urmare, sporesc posibilităţile de antepunere a complementului indirect — substantive.

3. În concluzie, facem afirmaţia că aşezarea complementului indirect — substantiv în postpunere şi antepunere depinde de prezenţa celorlalţi determinanţi în cadrul grupării completive.

B) Posibilităţi de alăturare şi distanţare de determinat a complementului indirect — substantiv

Urmărim această chestiune la grupările de trei şi patru membri, comparativ cu modul de comportare a celorlalţi determinanţi.

Din analiza tabelului de la pagina 501 reiese că :

1. *La grupările trimembre A* se manifestă următoarele tendințe în dispunerea complementului indirect — substantiv față de determinat :
a) de a se distanța *în postpunere* (168 exemple din 277),
b) de a se alătura *în antepunere* (14 exemple din 19).

Complementul direct preferă alăturarea de determinat (265 exemple din 296), atît în *postpunere* (180 exemple din 209), cît și în *antepunere* (85 exemple din 87).

2. *La grupările trimembre B* complementul indirect — substantiv manifestă următoarele preferințe :
a) de a se alătura *în postpunere* (119 exemple din 184),
b) de a se alătura *în antepunere* (17 exemple din 24).

Complementele circumstanțiale preferă alăturarea *în antepunere* (88 exemple din 94).

3. *La grupările de patru membri* se observă următoarele tendințe :

a) *pentru complementul indirect:* distanțare în postpunere (72 exemple din 92) și alăturare în antepunere (9 exemple din 14) ; puține cazuri de alăturare (29 exemple din 106) ; la două distanțe[4] în antepunere nu apare ;

b) *pentru complementul direct: alăturare* (75 exemple din 106), atît în postpunere (46 exemple din 75), cît și în antepunere (29 exemple din 31) ; puține exemple de așezare la o distanță în antepunere (2 din 106) și la două distanțe în postpunere (4 din 106) ; la două distanțe în antepunere nu apare ;

c) *pentru complementele circumstanțiale:* realizează numărul cel mai mare de antepuneri (38 exemple, față de 14, pentru complementul indirect, și de 31, pentru complementul direct), atît alăturat (28 exemple din 38), cît și distanțat (10 exemple din 39) ; înregistrează singurele cazuri de dublă distanțare în antepunere (3 exemple).

Iată exemplificate tendințele semnalate mai sus :

pentru grupările trimembre A : ,,Vulpea *prisăcarului* să-și vîndă cimiliturile sale'' (Cantemir, 75) ; ,,El încă, ieșind den Tîrgoviște, și-au scuturat papucii *dă prah*,...'' (R. Popescu, 255) ;

pentru grupările trimembre B : ,,Apoi, peste doao-trei zile porunci stăpînul său *robilor* să-i gătească cele de cale,...'' (Esopia, 47) ; ,,Iar *împăratului* i să supărasă cu zorbaleli,...'' (Neculce, 24) ;

pentru grupările de patru membri : ,,Atunce i-au întrebat vizirul pe boieri *pentru Gligorie-vodă*, unde să află...'' (Neculce, 35) ; ,,să ne întărească depururea *asupra vrăjmașilor* noștri cei văzuți și nevăzuți...'' (Ivireanul, 84) ; ,,ațîța pe domnu cu mînie *asupra Craioveștilor*...'' (R. Popescu, 260) ; ,,scură prunele bine *de apă*...'' (Carte de bucate, f. 59[v]) ; ,,Și îndată îl dete *pe mîna unui armaș* rău,...'' (Esopia, 86).

[4] ,,Distanța'' este dată de numărul de determinanți care se așază între complementul indirect — substantiv și determinat.

C) Locul determinatului și al determinanților în grupările completive care cuprind un complement indirect exprimat prin substantiv. Poziții și grupări „preferate" (sau „normale")

Pe baza indicațiilor statistice cuprinse în tabelul de la pagina 501 se poate stabili repartizarea (distribuirea) pe poziții a determinatului și a determinanților în cadrul grupărilor completive care ne interesează. Din observarea tabelului se desprind următoarele constatări :

1. *Determinatul* preferă primul loc (poziția *a*), în grupările bimembre și trimembre, și locul secund (poziția *b*), în grupările de patru membri. În foarte puține cazuri stă la sfîrșitul grupării (pozițiile *c*, *d*). Așadar, în marea majoritate a exemplelor, determinatul se așază în fața determinanților, iar atunci cînd gruparea se mărește devine „nucleul" în jurul căruia se dispun determinanții.

2. *Complementul indirect-substantiv* ocupă, în cadrul tuturor tipurilor de grupări, de preferință, ultimul loc. Se confirmă astfel, o dată în plus, *tendința lui de a se distanța în postpunere.*

3. *Complementul direct* ocupă locul secund (poziția *b*) în grupările trimembre *A* (unde determinatul ocupă primul loc) și locul al treilea (poziția *c*) în grupările de patru membri (unde determinatul ocupă locul secund). Se evidențiază astfel încă o dată *tendința lui de a se alătura determinatului în postpunere.*

4. *Complementele circumstanțiale* ocupă primul loc sau locul secund în grupările trimembre *B* și primul loc sau locul al treilea în grupările de patru membri. E clară deci *preferința acestora de a se alătura determinatului, mai ales în antepunere.*

În conformitate cu tendințele semnalate mai sus, se stabilesc pentru limba română din secolul al XVIII-lea următoarele grupări „preferate" (sau „normale") cuprinzînd complementul indirect exprimat prin substantiv :

a) determinat — complement indirect (1—3),

b) determinat — complement direct — complement indirect (1—2—3),

c) complement circumstanțial — determinat — complement indirect (4—1—3), și determinat — complement circumstanțial — complement indirect (1—4—3),

d) complement circumstanțial — determinat — complement direct — complement indirect (4—1—2—3).

Rațiuni de ordin riguros statistic (cantitativ) ne obligă să considerăm exemplele pe care le vom da în continuare ca reprezentative pentru ordonările „normale", „tipice" (sau „preferate"), selectate din rîndul grupărilor completive ce cuprind un complement indirect exprimat prin substantiv :

a) „Mergi *la albină*, și vei cunoaște cît iaste de lucrătoare,. . ." (Molnar, 2); „Dar să vă aduc o istorie a lui, vrednică *de lăudat*. . ." (Cantemir, 83); „Greșit-am *domnului*" (Ivireanul, 105);

b) „Este vrednic a mărturisi adevărul și *pentru neprieteni*” (Cantemir, 63); „Daț ale chesariului, *chesariului* și ale lui Dumnezeu *lui Dumnezeu*” (Ivireanul, 97);

c) „Apoi, preste puține zile, acel Eniom să cunoscu *cu muiarea* lui Esop” (Esopia, 85); „Zise cu bucurie mare și cu glas de prorocie *cătră fečoară*” (Ivireanul, 114);

d) „Baizit-împărat iar au luat cetățile *de la moldoveni*” (R. Popescu, 254).

II. LOCUL COMPLEMENTULUI INDIRECT – SUBSTANTIV ÎN LEGĂTURĂ CU FORMA DE EXPRIMARE A COMPONENȚILOR GRUPĂRII COMPLETIVE

A) Exprimarea determinatului și locul complementului indirect — substantiv

În cadrul grupărilor completive care cuprind un complement indirect exprimat prin substantiv, determinatul poate fi reprezentat de un (o):

a) *verb* = la toate modurile, personale și nepersonale,
b) *adjectiv*,
c) *adverb*,
d) *interjecție*. Așadar, determinatul își „epuizează” posibilitățile de exprimare.

Din analiza exemplelor rezultă că determinatele verbale au, față de cele neverbale, mult mai numeroase posibilități de apariție în cadrul diferitelor grupări. Astfel, de pildă, verbele la modul indicativ apar în toate tipurile de grupări, cu antepunerea și postpunerea complementului indirect — substantiv, în timp ce adverbul nu apare decît în grupările bimembre și numai cu postpunerea complementului indirect — substantiv.

Ca și *adverbul*, *interjecția* nu apare decît în grupările bimembre cu postpunerea complementului indirect. În asemenea situații avem a face cu îmbinări (sau grupuri) *inseparabile*, deoarece un al treilea membru nu poate fi introdus între cei doi componenți ai grupului, și *indeplasabile* [5], pentru că nu există posibilitatea inversării ordinii componenților. Asemenea îmbinări pot fi denumite grupuri „monolit”.

Adjectivele și verbele la modul *supin* apar doar în grupările bimembre, de unde rezultă că realizează împreună cu determinantul — complement indirect grupuri *inseparabile*.

Verbele la modul *participiu* nu apar decît în grupările bimembre și în cele trimembre *B* (la acestea, cu postpunerea complementului indi-

[5] Terminologia aceasta apare la W. Meyer Lübke, în *Grammaire des langues romanes*, vol. III (Syntaxe), Paris, 1900, capitolul al VI-lea („Accentuation et Ordre des Mots”), p. 793, unde grupurile „inseparabile” sînt considerate „grupuri fixe”. Pentru W. Meyer Lübke *inseparabile* sînt grupurile „care nu admit între cele două elemente componente un al treilea element”, iar *indeplasabile* sînt cele care „suportă separarea, dar păstrează mereu aceeași ordine”.

rect). Aceste grupări sînt *inseparabile* atunci cînd complementul indirect este antepus.

Verbele la modurile *infinitiv*, *gerunziu* și *imperativ* nu apar în grupările trimembre *A*, nici în cele de patru membri cu antepunerea complementului indirect. Deci, complementul direct nu poate amenința caracterul inseparabil al grupurilor în care complementul indirect — substantiv precede determinatul — verb la modurile menționate mai sus.

Doar verbele la modurile *indicativ* și *subjonctiv* apar în toate tipurile de grupări, atît cu antepunerea cît și cu postpunerea complementului indirect — substantiv. Deducem de aici că, în prezența unor asemenea determinate, complementul indirect exprimat prin substantiv atinge „mobilitatea" maximă.

B) Exprimarea determinanților și locul complementului indirect — substantiv

Complementul indirect — substantiv poate sta în următoarele cazuri : *dativ* — fără prepoziție (exprimare sintetică), *acuzativ* cu prepoziție (exprimare analitică), *genitiv* cu prepoziție sau locuțiune prepozițională (exprimare analitică). În exemplele noastre complementul direct este reprezentat fie de un *substantiv* nume comun sau propriu (inclusiv nume de persoană), fie de un *pronume* (personal, posesiv, demonstrativ, relativ-interogativ, nehotărît, negativ). Complementele circumstanțiale sînt exprimate printr-un *adverb* (sau *locuțiune adverbială*), sau printr-un *substantiv*.

Pentru a lua în considerație posibilitățile de exprimare a tuturor determinanților în cadrul aceleiași grupări completive, ne vom referi, în analiza care urmează, la grupările de patru membri (106 exemple). Înșirăm, în continuare, alăturările realizate, în ordinea descrescîndă a numărului de exemple :

nr. crt.	compl. direct	compl. circumstanț.	compl. indir. subst.	nr. ex.	
1	substantiv	adverb	acuzativ	17	
2	substantiv	substantiv	acuzativ	15	
3	substantiv	substantiv	dativ	13	
4	pronume	adverb	acuzativ	10	post-
5	substantiv	adverb	dativ	9	puneri
6	substantiv	adverb	genitiv	7	
7	pronume	substantiv	dativ	6	
8	pronume	substantiv	acuzativ	6	
9	pronume	adverb	dativ	4	
10	pronume	adverb	genitiv	2	
11	pronume	substantiv	genitiv	2	
12	substantiv	substantiv	genitiv	1	
13	substantiv	substantiv	acuzativ	5	ante-
14	substantiv	adverb	dativ	3	puneri
15	substantiv	substantiv	dativ	2	
16	pronume	adverb	acuzativ	2	
17	substantiv	adverb	acuzativ	2	

Vom considera „preferate" alăturările de la punctele 1—6 (pentru postpuneri) şi 13—14 (pentru antepuneri), care întrunesc cu mult peste jumătate din numărul exemplelor.

Pentru a selecta exemplele „tipice" va trebui să urmărim felul în care se repartizează pe grupări alăturările „preferate" stabilite mai sus:

grupări	alăturări (numărul curent)																	total ex.
	2	1	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
1.4—1—2—3	⑧	④	—	2	2	④	—	—	—	—	—	—						20
2.1—4—2—3	2	④	⑤	—	2	2	—	—	—	—	—	—						15
3.2—1—4—3	—	1	—	⑤	—	—	1	③	2	1	—	—						13
4.1—2—4—3	④	2	1	—	—	1	—	—	—	—	1	1						10
5.2—1—3—4	—	—	—	1	—	—	④	1	1	—	1	—						8
6.1—2—3—4	2	1	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—						8
7.4—2—1—3	—	—	1	1	1	—	—	1	—	1	—	—						5
8.4—1—3—2	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—						4
9.1—4—3—2	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—						3
10.1—3—2—4	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—						3
11.2—4—1—3	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—						2
12.1—3—4—2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—						1
13.3—1—4—2													⑤	—	—	—	1	6
14.4—3—2—1													—	—	1	②	—	3
15.4—3—1—2													—	1	—	—	1	2
16.3—4—1—2													—	②	—	—	—	2
17.3—1—2—4													—	—	1	—	—	1
total ex.	17	15	13	10	9	7	6	6	4	2	2	1	5	3	2	2	1	106

Nu ne mai rămîne decît ca, ţinînd seamă şi de exprimarea determinatului (v. punctul *A* al analizei din prezentul capitol), să exemplificăm ordonările care întrunesc numărul cel mai mare de exemple; în tabelul nostru ele sînt încercuite sau subliniate. Înşirăm exemplele în ordinea alăturărilor, expusă în tabelul de la pag. 506:

1.A[6]. „îndată trimisă scrisoare *la Licaron împăratul*,..." (Esopia, 86); „au şi logodit pă fii-său *cu fata* lui Ioan Cantacuzino..." (R. Popescu, 232); „Scură caisile bine *de apă*..." (Carte de bucate, f. 60ᵛ).

B. „scurîndu agurida *de apă* bine, o pune în záhar..." (Carte de bucate, f. 60ʳ); „au jăluit pe Duca-vodă *la împărăţie* foarte tare,..." (Neculce, 43).

2.A. „să aibă a da pe tot anul socoteală *la mitropolitul* şi *la epitropi* de obşte..." (Condică, 110); „cu acele cuvinte îl opriia pe Petru *de la lucrarea* mîntuirii noastre,..." (Ivireanul, 78).

B. „Cu rugăciunea să cerem *de la Dumnezeu* mîntuire..." (Ivireanul, 106); „înfricoşat cuvînt va auzi ca un strîmb judecătoriu *de către* dreptul *judecătoriu*..." (Condică, 46).

3.A. „durerea aduce în grabă vîrtutea *duhurilor*,..." (Cantemir, 89); „să supune legii cela ce au dat legea *lui Moysi* în muntele lui Horiv" (Ivireanul, 100).

B. „să dea putere dintru înălţimea lăcaşului său şi prealuminatului nostru *domn*,..." (Ivireanul, 90); zidesc *matcei* văsut pe vremea clociturii" (Molnar, 46).

4.A. „Ia lămîile şi naramzele şi le cură supţirel *de coajă*..." (Carte de bucate, f. 57ᵛ).

B. „au luat Cetatea Albă, Chiliia şi alte locuri carele le luase moldovenii *de la turci*, mai nainte" (R. Popescu, 254).

5.A. „neprietenii aduc stricăciune *Republicii* de dinafară,..." (Cantemir, 93).

B. „atunci vînzătoriul să plătească *cumpărătoriului* toată paguba" (Condică, 134).

6.A. „sultanul Selim... iar au rădicat oşti *asupra sultanului* de la Misir..." (R. Popescu, 269).

Pentru alăturările cu antepunerea complementului indirect exprimat prin substantiv:

13.A. „*De la stînile* ce vor fi pe moşie, are să ia stăpînul moşii după aşezămîntul ce va face, sau brînză sau bani" (Condică, 84).

14.A. „*Priiatenilor* şi *vecinilor* tăi pururea să le voieşti bine" (Esopia, 87).

III. FELUL TOPICII COMPLEMENTULUI INDIRECT EXPRIMAT PRIN SUBSTANTIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

În prezentul capitol al lucrării ne propunem să stabilim măsura (proporţia) în care topica complementului indirect exprimat prin substantiv era, în secolul al XVIII-lea, *liberă* şi *fixă*. Vom preciza, de asemenea, cazurile de topică „semiliberă", ca şi limitele ce se impun topicii libere.

---

[6] Am grupat sub A ordonările „tipice", „specifice" pentru topica complementului indirect exprimat prin substantiv în secolul al XVIII-lea, iar sub B pe cele „nespecifice", „nefireşti". Le-am considerat pe acestea din urmă „nespecifice": a) fie pentru că întruneau un număr foarte mic de exemple, b) fie pentru că erau depăşite — ca număr de exemple — de alte ordonări, considerate de noi „specifice" (conform indicaţiilor statistice).

A. Cazuri de topică fixă

Cazurile de topică fixă nu pot fi puse în mod exclusiv pe seama formei de exprimare a *determinatului* sau a *determinantului* complement indirect exprimat prin substantiv. Nu se pot stabili situaţiile de topică fixă nici în funcţie doar de prezenţa, în cadrul grupării completive, a altor complemente şi de forma de exprimare a acestora. De asemenea, nu se pot preciza reguli de topică fixă a complementului indirect substantiv legate de determinările nominale primite de acesta sau de celelalte complemente (direct, circumstanţial etc.). Prezenţa subiectului în interiorul grupării completive, introducerea lui între determinat ĭi determinant nu poate condiţiona caracterul fix al topicii complementului indirect substantiv. În sfîrşit, nu există reguli de topică fixă ale acestui complement care să fie provocate exclusiv de apariţia lui în propoziţiile principale, regente sau subordonate.

Numai în 12 exemple, din cele 1150 de care dispunem, complementul indirect exprimat prin substantiv prezintă o topică fixă (în texte din secolul al XVIII-lea). Dintre acestea, şase reprezintă cazuri de topică fixă cu complementul indirect substantiv în postpunere şi şase cu complementul indirect substantiv în antepunere.

a) Cazuri de topică fixă cu complementul indirect-substantiv în post-punere (6 exemple)

Este vorba de situaţiile, semnalate anterior (v. p. 505), în care determinatul este un *adverb* sau o *interjecţie*. Arătam că grupările cu un asemenea determinat sînt *inseparabile* (nefiind decît bimembre) şi *indeplasabile* (complementul indirect substantiv apărînd doar în postpunere). Le-am denumit, acolo, grupări „monolit".

În toate exemplele complementul indirect este un substantiv în acuzativ cu prepoziţie. El nu poate fi un substantiv în dativ sau în genitiv.

Exemple: „pentru mirosul cel din fire s-au arătat departe *de* toată *stricăciunea*" (Ivireanul, 88); „—O, vai *de becistniciia* lui!" (Esopia, 58); „dar vai *de judecătoriul* acela ce va mitui la hotărîrile judecăţilor..." (Condică, 46).

b) Cazuri de topică fixă cu complementul indirect-substantiv în ante-punere (6 exemple)

Este vorba, în toate exemplele, de propoziţii subordonate atributive introduse de pronumele relativ *care* însoţit de un substantiv. Substantivul care însoţeşte pronumele poate fi cel determinat din regentă (şi atunci se repetă), sau un altul.

În toate exemplele noastre complementul indirect este un substantiv în acuzativ. Prin aceasta, însă, nu se exclude posibilitatea ca el să fie un substantiv în dativ sau în genitiv.

Exemple : „oricare va da mai mult să se protinisească a-l cumpăra, *din* care *bani* să-ş ia împrumutătoriul dreptul lui deplin" (Condică, 74); „era ca un izvor curgătoriu, *dintru* a căruia *învăţătură* mulţi să adapă,..." (Esopia, 41); „domnul... înfăţişat să aduce... de sicriiul cel însufleţit, adecă de sfînta fečoară, *de* care *sicriu* s-au atins vameşul şi s-au îndreptat,..." (Ivireanul, 99).

În concluzie la acest subcapitol facem afirmaţia că, în limba română din secolul al XVIII-lea, *topica complementului indirect exprimat prin substantiv era fixă în proporţie de 1%* (12 exemple din 1150) şi liberă în proporţle de 99%.

B. Cazuri de topică „semiliberă"

Din rîndul exemplelor cu topica complementului indirect—substantiv liberă am selectat categoria cazurilor de topică „semiliberă" — 102 exemple.

Situaţiile de topică „semiliberă" a complementului indirect—substantiv apar la grupările trimembre — A şi B — şi la cele de patru membri, atunci cînd complementul direct—pronume sau complementul circumstanţial—adverb ocupă un loc fix faţă de determinat, formînd cu acesta grupări *inseparabile* şi *indeplasabile*. În asemenea împrejurări, complementul indirect-substantiv nu poate sta decît înaintea sau după „grupul fix" format de determinat şi celelalte complemente — direct, circumstanţial, sau amîndouă împreună. În acest fel sînt limitate posibilităţile complementului indirect de a se dispune faţă de determinat, micşorîndu-i-se „mobilitatea".

1. *Cazuri de topică semiliberă la grupările trimembre A* (*90 de exemple*)

Ne interesează grupările în care complementul direct—pronume formează cu determinatul un „grup fix". Într-un asemenea grup, complementul direct—pronume poate apărea: a) fie alăturat în antepunere, b) fie alăturat în postpunere. Aşadar, ordonările care ne interesează, din cadrul grupărilor trimembre A, vor fi : 2—1—3 şi 3—2—1 pentru situaţia a), 1—2—3 şi 3—1—2— pentru situaţia b).

Ilustrăm, în continuare, cazurile în care complementul direct pronume formează cu determinatul un grup fix :

a) Alăturarea *complement direct—determinat* (82 exemple) este inseparabilă şi indeplasabilă (în exemplele de care dispunem noi) atunci cînd :

1. complementul direct este un pronume *personal, formă scurtă*, iar determinatul este un verb la modurile *indicativ* (afară de timpul perfect compus), *conjunctiv* sau *infinitiv* (64 exemple).

— Verbul este la modul *indicativ* (38 exemple).

În 36 exemple ordonarea este 2—1—3, cu postpunerea complementului indirect substantiv, iar în două este 3—2—1, cu antepunerea complementului indirect substantiv.

Exemple : „mă zăbovești *pentru* această *scîrnă*" (Esopia, 46) ; „*spre mîncare* ne îndeamnă blestematul acesta, de pîntece" (Ivireanul, 107).
— Verbul este la modul *conjunctiv* (23 exemple).
În 21 exemple ordonarea este 2—1—3, iar în două este 3—2—1.
Exemple : „să-l ajute *la pricina* ce va avea..." (Condică, 64) ; „socotim că *de firea* Struțo — cămilei să ne înveți" (Cantemir, 80).
— Verbul este la modul infinitiv (3 exemple).
În toate exemplele ordonarea este 2—1—3, ordonarea 3—2—1 nefiind posibilă.
Exemplu : „acesta iaste lucrul cel dintîi al bunătății lui, a mîntui pre omul... și a-l aduce *la frumusețiia* cea dintîi..." (Ivireanul, 71).
2. complementul direct este un *pronume relativ* care introduce o propoziție subordonată atributivă (18 exemple).
Ordonarea posibilă este numai 2—1—3.
Exemplu : „i-au și vinit mazîlia, pentru povestea unei cărți, ce au scris el *la hanul* tătărăscu" (Neculce, 37).
b) Alăturarea *determinat-complement direct* (8 exemple) este inseparabilă și indeplasabilă atunci cînd :
1. complementul direct este un *pronume personal* la persoana a III-a, singular, feminin, formă scurtă, iar determinatul este un verb la modul indicativ, timpul perfectul compus — 3 exemple.
Toate exemplele ilustrează ordonarea 1—2—3, deși este posibilă și ordonarea 3—1—2.
Exemplu : „au bătut cetatea Uivariul și au dobîndit-o *de la nemți*" (Neculce, 33).
2. complementul direct este un *pronume personal*, formă scurtă, iar determinatul este un verb la modul gerunziu — 5 exemple.
Toate exemplele ilustrează ordonarea 1—2—3, dar este posibilă și ordonarea 3—1—2.
Exemplu : „întrebîndu-l vizirul *de Vasilie-vodă*, au început turcul a dzice viziriului" (Neculce, 19).

2. *Cazuri de topică semiliberă la grupările trimembre B* (*11 exemple*)

Ne interesează grupările în care complementul circumstanțial — adverb formează cu determinatul un „grup fix". Într-un asemenea grup, complementul circumstanțial — adverb poate apărea numai alăturat, în antepunere, determinatului. De aceea, ordonările care ne interesează vor fi : 4—1—3, cu postpunerea complementului indirect substantiv, și 3—4—1, cu antepunerea complementului indirect-substantiv.
Dintre adverbele care pot forma cu determinatul un „grup fix" am întîlnit în exemplele noastre următoarele : *și* (de 3 ori), *tot* (de 3 ori), *încă*, *încăși* (de 3 ori), *mai*, *cît*.
Ordonarea 4—1—3 apare în 10 exemple, iar 3—4—1 într-un singur exemplu.
Exemple : „au și început cu toții *asupra turcilor*..." (Neculce, 48) ; „nu poate să să mai bată *cu turcii*" (Neculce, 10) ; „(numai) *de bot* cît căuta să-l apuce..." (Cantemir, 88).

3. *Cazuri de topică semiliberă la grupările de patru membri* (*1 exemplu*)

Nu apare nici o situaţie nouă faţă de cele semnalate la grupările trimembre. În cadrul grupărilor de patru membri, pot forma grupuri fixe cu determinatul : a) ori complementul direct-pronume, b) ori complementul circumstanţial-adverb, c) ori amîndouă împreună. Deoarece situaţiile a) şi b) le-am ilustrat la grupările trimembre, nu ne rămîne decît să ilustrăm situaţia c) cu singurul exemplu de care dispunem : „s-au rugat să vie, că doar i-ar mîntui *de turcu*" (R. Popescu, 241).

Cazurile de topică semiliberă — 102 exemple — reprezintă 9% din numărul total de 1150 de exemple. Adăugînd acestora cele 12 exemple de topică fixă obţinem cele 114 exemple, care constituie 10% din totalul de 1150. În restul de 1036 exemple — 90% — topica complementului indirect exprimat prin substantiv este, în limba română din secolul al XVIII-lea, *în întregime liberă.*

C. Topica liberă şi limitele ei

Din analizele precedente s-a desprins constatarea foarte importantă că, în limba română din secolul al XVIII-lea, topica complementului indirect exprimat prin substantiv era fixă „în proporţie de 1%" şi liberă „în proporţie de 99%" (v. p. 510). Din rîndul exemplelor de topică liberă am extras apoi cazurile de topică „semiliberă".

Topica „semiliberă" reprezenta numai una din formele sub care se manifestă limitele ce se impun complementului indirect — substantiv în dispunerea lui faţă de determinat. În cazul acestui fel de topică sînt limitate mai ales posibilităţile de alăturare şi de distanţare ale complementului indirect-substantiv. Există însă şi împrejurări în care modul de folosire a anumitor construcţii sintactice impun complementului indirect-substantiv aşezarea mai ales în postpunere sau în antepunere. Atunci cînd aceste construcţii sînt dintre cele în care se manifestă şi cazurile de topică „semiliberă", libertatea de dispunere a complementului indirect—substantiv este în şi mai mare măsură afectată.

În tabelul ce-l vom da în continuare, am repartizat exemplele în 3 categorii, avînd drept criterii ale acestei repartizări : a) posibilităţile de exprimare a determinatului şi b) felul propoziţiei—principală sau subordonată. Pe baza acestor criterii am stabilit următoarele categorii de grupări completive :

1. grupări în care determinatul este un verb la mod personal — în propoziţie principală,

2. grupări în care determinatul este un verb la mod personal — în propoziţie subordonată,

3. grupări în care determinatul este un verb la mod nepersonal sau un adjectiv—indiferent de felul propoziţiei.

În alcătuirea acestui tabel ne-am orientat după indicațiile oferite de rezultatele analizelor de la capitolul *II A* al lucrării.

determinat	VERB la mod personal		VERB la mod nepersonal ; ADJECTIV	total
locul c. ind.	prop. princ.	prop. subord.		
postpunere	433 (84,9 %)	376 (94,5 %)	216 (94 %)	1 022 (89,8 %)
antepunere	77 (15,1 %)	22 (5,5 %)	14 (6 %)	116 (10,2 %)
total	510 (100 %)	398 (100 %)	230 (100 %)	1 138 (100 %)

Din observarea tabelului desprindem următoarele constatări:

1. Din totalul de 1138 exemple, 1022 (89,8 %) reprezintă cazuri de postpunere a complementului indirect—substantiv, iar 116 (10,2 %) reprezintă cazuri de antepunere.

2. Această situație generală se prezintă, la cele trei categorii de grupări stabilite, după cum urmează:
a) procentajul este în mod sensibil depășit în favoarea antepunerilor în propozițiile principale (cu verb la mod personal);
b) procentajul este depășit în favoarea postpunerilor în propozițiile subordonate (cu verb la mod personal) și în grupările cu determinatul verb la mod nepersonal sau adjectiv.

Așadar, complementul indirect exprimat prin substantiv manifestă cea mai mare libertate de dispunere față de determinat în propozițiile principale și cea mai mică în propozițiile subordonate și în cele în care determinatul este un verb la mod nepersonal (gerunziu, infinitiv, supin, participiu), sau un adjectiv.

În continuare, ilustrăm analitic constatările de mai sus, prezentînd situația complementelor indirecte substantive în cele trei categorii de grupări precizate anterior.

a) *Complementele indirecte-substantive în propozițiile principale cu verb la mod personal* (*510 exemple*)

În propozițiile principale, complementul indirect—substantiv apare ca determinant al verbelor la modurile: indicativ — 432 exemple, subjonctiv — 52 exemple și imperativ — 26 exemple.

Determinînd un verb la modul indicativ, complementele indirecte substantive apar în postpunere în 367 exemple (85 %) și în antepunere în 65 exemple (15 %). Verbele la modul subjonctiv apar în propoziții principale imperative: cu complement indirect postpus în 42 exemple (81 %) și cu complement indirect antepus în 10 exemple (19 %). Verbele la modul imperativ apar numai în propoziții principale. Față de aceste verbe, complementele indirecte-substantive se așază în postpunere în 24 exemple (92,3 %) și în antepunere în 2 exemple (7,7 %).

Așadar, în propozițiile principale, complementele indirecte-substantive au cea mai mare libertate de dispunere atunci cînd determină un verb la modul subjonctiv (realizînd un procentaj foarte ridicat de antepuneri : 19%). Această libertate descrește atunci cînd verbul determinat este la modul indicativ (15% antepuneri), fiind foarte limitată atunci cînd determinatul este un verb la modul imperativ (7,7% antepuneri) [7].

Exemple : „viziriul au grăit *împăratului*" (Neculce, 43) ; „*din pricinile* mici se nasc gîlcevele mari" (Cantemir, 73) ; „Judecătorii să nu să pornească nici odinioară *la* vreo *strîmbătate*" (Condică, 60) ; „*Cu fămeia* ta pururea să vorbești binișor,..." (Esopia, 87) ; „Fraților, plecați-vă *învățătorilor* voștri..." (Ivireanul, 91) ; „*Lui Dumnezeu* te roagă pururea să nu dea vîrtute dușmanilor tăi..." (Esopia, 87).

b) Complementele indirecte-substantive în propozițiile subordonate cu verb la mod personal (398 exemple)

1. În propozițiile atributive (91 exemple) complementul indirect — substantiv apare postpus în 90 exemple și antepus într-un singur exemplu.

2. În propozițiile completive directe (113 exemple) complementul indirect—substantiv se postpune în 106 exemple și se antepune în 7 exemple.

3. În propozițiile finale (79 exemple) complementul indirect substantiv apare *numai postpus*.

4. În propozițiile cauzale (39 exemple) complementul indirect se postpune în 30 exemple și se antepune în 9 exemple.

5. În propozițiile condiționale (18 exemple) complementul indirect se postpune în 17 exemple și se antepune într-un singur exemplu.

6. În propozițiile consecutive complementul indirect substantiv se postpune în toate cele 8 exemple.

7. În alte propoziții subordonate (modale, temporale, subiective, concesive, completive indirecte) — 50 exemple — complementul indirect — substantiv apare postpus în 46 exemple și antepus în 4 exemple.

Așadar, dintre propozițiile subordonate, *atributivele*, *completivele directe*, *finalele*, *condiționalele* și *consecutivele* sînt cele în care complementul indirect substantiv se postpune prin excelență, Mobilitatea cea mai sporită o manifestă acest complement în propozițiile *cauzale*, unde procentajul antepunerilor este foarte ridicat : 23% (9 exemple din 39).

Exemple :

1. „mi se pare a nu fi făr' de lacrămi, socotind nevoia ce au venit *cetății* și *cetățenilor* acelora" (R. Popescu, 251). Singurul exemplu de antepunere a complementului indirect—substantiv într-o propoziție atributivă este acesta : „Muerea stearpă, după moartea bărbată-său ce nici *de la*

[7] Vezi situația generală a postpunerilor și antepunerilor, prezentată în primul capitol al lucrării, p. 502.

altă *muere* nu i-au rămas cumvaş copii... i să dă dreptate..." (Condică, 104). Este evident că, într-un asemenea caz, antepunerea complementului indirect se face cu scopul precis de a se insista asupra lui. E vorba, deci, de motive de ordin afectiv (stilistic).

2. „au scris într-o carte neşte cuvinte duioase, şi au zis să le dea *frăţine-său*" (R. Popescu, 264); „socotim că *de firea* Struţo-cămilei să ne înveţi" (Cantemir, 80). Antepunerea complementului indirect—substantiv se face din raţiuni de ordin afectiv în propoziţiile completive directe.

3. „... s-au dus la Ţarigrad, cu sabia să ia împărăţiia *de la tatăsău*" (R. Popescu, 261).

4. „Fraţilor, plecaţi-vă învăţătorilor voştri şi vă cuceriţ lor, că ei priveghiază *pentru sufletele* voastre,..." (Ivireanul, 91); „Om bun, nu mă omorî, că mie îmi iaste năpaste. Că eu *la holde* şi *la spice* nu stric..." (Esopia, 84).

5. „Ci mai mare osîndă vom să luom, de nu ne vom pocăi şi de nu ne vom lăsa *de răutăţile* noastre" (Ivireanul, 95). Iată şi singurul exemplu de antepunere a complementului indirect—substantiv într-o propoziţie condiţională: „*De* această *vînzare* deacă înţeleseră vameşii tîrgului, îndată veniră..." (Esopia, 53).

6. „Esop ţine Samul de nu se înclină *împărăţii* tale" (Esopia, 83).

c) *Complementele indirecte-substantive pe lîngă determinate-verbe la mod nepersonal şi adjective* (*230 exemple*)

Referindu-ne la tabelul prezentat la pagina 513, subliniem faptul că, în prezenţa unui verb la gerunziu sau infinitiv, complementul indirect substantiv are mobilitatea cea mai scăzută. Raportul postpuneri-antepuneri este de 77—3, pentru *gerunziu*, şi 56—1, pentru *infinitiv*. O libertate de dispunere întrucîtva sporită se observă în prezenţa verbelor la *participiu* şi a *adjectivelor*, (raportul postpuneri-antepuneri fiind 37—4 şi, respectiv, 44—5). Pe lîngă cele trei verbe la supin, complementul indirect-substantiv se postpune de două ori şi se antepune o dată.

Exemple: Postpuneri: „iar Bogdan... temîndu-se *de Neagoe-vodă*, au vrut să fugă, ..." (R. Popescu, 267); „nu mai poate a-ş muta judecata de acolo şi a să părăsi *de* acel *judecător*..." (Condică, 64); „Să înceape cu ger pînă la ĭ, după aceaea plecat *spre zăpadă*" (Calendar, 43); „au lănci otrăvite, aducătoare *de răni* netămăduite" (Cantemir, 51); „nu iaste alt ceva,... fără de a lăsa vreo lucrare de folos *cugetului*". (Molnar, 16).

Antepuneri: „dar, norocul *lui Selim* slujindu-i, într-alt chip au venit lucrurile" (R. Popescu , 263); „fiind ea *din oaă* de albină aleasă, nici chipul unui trîntor nu are..." (Molnar, 37); „Toţi Şoimii, Ulii, Coroii şi alte păsări *de stîrvuri* iubitoare lăudară... înţelepciunea Corbului" (Cantemir, 68); „Dar, lucru *la Cămilă* de socotit, este puţina mîncare şi marea ei răbdare la sete" (Cantemir, 95—96).

CONCLUZII

1. În primul capitol al lucrării, consacrat analizei statistice a tipurilor de grupări, am pus în evidenţă modul de dispunere a complementului indirect—substantiv în grupările completive, în postpunere şi antepunere, alăturat şi la distanţă de determinat. Am stabilit acolo locul determinatului şi al tuturor determinanţilor în cadrul grupărilor completive care cuprind un complement indirect exprimat prin substantiv. Am precizat, cu acest prilej, preferinţa pentru *postpunere* a complementului indirect substantiv. Totodată am stabilit tendinţa generală şi constantă a complementului indirect exprimat prin substantiv de *a se distanţa în postpunere şi de a se alătura în antepunere*.

2. În continuare am analizat modul de ordonare a complementului indirect substantiv în legătură cu forma de exprimare a componenţilor grupării verbale şi am precizat *alăturările şi ordonările uzuale* în limba română scrisă din secolul al XVIII-lea. În funcţie de exprimarea determinatului, am stabilit *grupurile fixe* (inseparabile şi indeplasabile) şi am relevat *treptele de mobilitate* a complementului indirect-substantiv pe lîngă determinatele verbe — la toate modurile — şi adjective.

3. În ultimul capitol al lucrării am stabilit cazurile de *topică fixă* şi *semiliberă* şi am arătat care sînt *limitele ce se impun topicii libere*. Cu acest prilej, am ajuns la concluzia cu caracter general că, în limba română din secolul al XVIII-lea, *topica complementului indirect exprimat prin substantiv este fixă în proporţie de 1⁰/₀ şi liberă în proporţie de 99⁰/₀*.

4. Am stabilit, de asemenea, că, *în propoziţiile principale*, complementul indirect-substantiv manifestă cea mai mare mobilitate de dispunere faţă de determinat, mai ales cînd acesta este un verb la modul *conjunctiv*. Această mobilitate este sensibil redusă în propoziţiile subordonate — excepţie făcînd propoziţiile *cauzale* — şi în grupările completive în care determinatul este un *verb la mod nepersonal* sau un *adjectiv*.

ABREVIERI

Calendar — *Calendar pe anul 1733*, 50 pagini

Cantemir — Dimitrie Cantemir, *Lupta dintre Inorog şi Corb* [Istoria ieroglifică] (1705), ediţia Em. C. Grigoraş, Bucureşti, 1927, p. 48—97

Carte de bucate — *Carte de bucate* (1749), f.2^r—13^v, 41^r—46^v, 57^r—63^v

Condică — *Pravilniceasca Condică* (1780), ediţie critică, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957, p. 36—134

Esopia — *Viaţa şi pildele preaînţeleptului Esop*, (Sibii, la Petru Bart, 1795), ediţia I. C. Chiţimia, ESPLA, Bucureşti, 1956, p. 39—88.

Ivireanul — Antim Ivireanul, *Predici* (1716), ediţie critică de G. Ştrempel, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962, p. 71—120

Molnar — Ion Molnar, *Economia stupilor*, Viena, 1785, p. 1—50

Neculce — Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte* (1745), ediţia Iorgu Iordan, ESPLA, Bucureşti, 1959, p. 3—52

R. Popescu — Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţărîi Rumâneşti* (1719), în „Cronicari munteni", vol. I, ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, Bucureşti, E.P.L., 1961, p. 227—276

BIBLIOGRAFIE

1 W. MEYER LÜBKE, *Grammaire des langues romanes*, vol. III (Syntaxe), Paris, 1900, chapitre VI (Accentuation et Ordre des Mots), p. 792–850

2 *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea (Sintaxa), Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963, cap. Ordinea cuvintelor şi a propoziţiilor, p. 428–467

3 NICOLAE DRĂGANU, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Bucureşti, 1945

4 AL. ROSETTI, *Istoria limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 166–168 (Ordinea cuvintelor)

5 IORGU IORDAN, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, cap. Topica, p. 231–239

6 IORGU IORDAN, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, cap. XI (Topica), p. 716–732

7 AL. GRAUR, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 238–240 (Legi statistice)

8 KR. SANDFELD et HEDVIG OLSEN *Syntaxe roumaine*, II (Les groupes de mots), Copenhague, 1960 ; III (Structure de la proposition), Copenhague, 1962

9 R. A. BUDAGOV, *Etiudi po sintaxicu ruminscogo iazica*, Moscva, 1958, glava piataia (Periadoc slov v predlojenii), p. 173–219

10 ANDREAS BLINKEMBERG, *L'ordre des mots en français moderne*, deuxième partie, Kobenhavn, 1933, Livre huitième (Les determinants du verbe), p. 166–184 (et passim)

11 ANDREAS BLINKEMBERG, *Le probleme de la transitivité en français moderne. Essai syntacto-semantique*, Kobenhavn, 1960

12 J. MAROUZEAU, *L'ordre des mots en latin* (Volume complémentaire), Paris, 1953

13 JOZSEF HERMAN, *Recherches sur l'ordre des mots dans les plus anciens textes français en prose*, Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, IV, 1954, fasc. 1–2, p. 69–94, fasc. 3–4, p. 351–382

14 PIERRE GUIRAUD, *Les caractères statistiques du vocabulaire* ,Paris, 1954, p. 1 –6 (Le language et les nombres)

15 PIERRE GUIRAUD, *Problèmes et methodes de la statistique linguistique*, Dordrecht – Holland, 1959

16 M. ZDRENGHEA, *În legătură cu topica obiectului direct şi a celui indirect*, AUI IV, 1958, p. 205–209

17 ION COTEANU, *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă*?, LR XII, 1963, 3, p. 242–246

18 FINUŢA ASAN, *Reluarea complementului în limba română*, S.G III 1961, p. 93–105

Iunie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Calea Victoriei, 194

SCHIȚĂ DE DESCRIERE STRUCTURALĂ A VERBELOR DE MIȘCARE

DE

SANDA REINHEIMER

1. Problemele ridicate de studiul planului expresiei au preocupat mai mult pe cercetători decît cele pe care le ridică studiul planului conținutului. Hjelmslev preconizase necesitatea studierii planului conținutului, deși a arătat că punctul de vedere structuralist nu a fost aplicat la cercetarea vocabularului, pentru că vocabularul ,,se prezintă la prima vedere ca însăși negarea unei stabilități, a unei sincronii, a unei structuri'' [1]. Pornind de la principiul izomorfismului planurilor limbii, Hjelmslev propune abordarea studiului conținutului cu ajutorul metodelor folosite la studiul expresiei. Drept cea mai importantă este indicată comutarea, prin care o corelație contractează o relație cu o corelație din planul opus al limbii. Doi membri ai unei paradigme sînt comutabili sau invariante, dacă înlocuirea unuia dintre acești membri prin celălalt antrenează o înlocuire analogă în planul opus. Doi membri ai unei paradigme care nu comută sînt variante.

L. J. Prieto, în *Contributions à l'étude fonctionnelle du contenu* [2], definește cîteva dintre noțiunile necesare în studiul planului conținutului. Un ,,semnificat'' este opus altui semnificat atunci cînd semnificatul primului nu poate să admită al doilea semnificat. El numește pertinentă trăsătura substanțială a unui semnificat, cînd acesta se distinge prin singura trăsătură în discuție de un alt semnificat, căruia i se opune. Prieto unește ansamblul trăsăturilor pertinente ale unui semnificat sub numele de ,,pler''. Două plere sînt identice cînd au toate variantele comune, două plere sînt opuse cînd n-au nici o variantă comună. Opoziția dintre doi semnificanți nu presupune o opoziție a semnificanților respectivi, ci numai ca trăsăturile lor pertinente să nu coincidă.

---

[1] L. Hjelmslev, *Pour une sémantique structurale*, TCLC XII, 1959, p. 97.
[2] TIL, 1956.

În articolul *Analiza unităților de conținut* [3], S. Stati dezvoltă ideea studierii planului conținutului cu mijloace aparținînd planului expresiei. Așa cum în planul expresiei se distinge cea mai mică mărime de expresie, în planul conținutului se distinge cea mai mică mărime de conținut — trăsătura distinctivă, a cărei comutare atrage schimbări în planul expresiei. Astfel de trăsături sînt : sens lexical, gen, număr, diateză, aspect verbal etc.

În *Systématique des éléments de relation* [4], B. Pottier face analiza prepozițiilor din limba franceză pe baza trăsăturilor semantice pertinente, stabilite prin descompunerea sensului lor lexical. Spre deosebire de Hjelmslev, care interpretase criteriile folosite în clasificare la studiul categoriei cazului și anume : direcția, coerența, subiectivitatea, ca simple expresii ale unor relații, Pottier consideră că ele sînt valori semantice, că se caracterizează prin conținut semantic.

2. În cele ce urmează vom încerca să stabilim trăsăturile semantice pertinente și, pe baza lor, unitățile semantice din cadrul categoriei verbelor de mișcare în limba română. Verbele de mișcare luate în considerație sînt cele ce au drept semnificație autodeplasarea într-un spațiu orizontal. Au fost introduse în cadrul analizei, pe baza semnificației pe care o au în DLRM ; pentru alcătuirea inventarului lor nu s-a folosit nici un criteriu deosebit de analiză. Ba, mai mult, au fost eliminate din cadrul cercetării o serie de verbe care, prin analiza lor, ar fi impus stabilirea unui număr mai mare de trăsături distinctive, fără să contribuie la elucidarea problemelor ce se ridică.

Au fost eliminate astfel din analiză verbele *a ocoli*, *a înconjura*, *a cîrmi*, care prezintă o trăsătură pertinentă în plus față de celelalte și anume traiectoria mișcării, realizînd opoziția dintre verbe ce indică o mișcare cu o traiectorie în linie dreaptă (sau presupusă dreaptă) și verbe ce indică o mișcare cu o traiectorie deviată. De asemenea, nu s-au luat în considerație verbele : *a fugi*, *a alerga*, *a țîșni*, care se opun celorlalte verbe analizate prin viteza cu care se efectuează mișcarea etc.

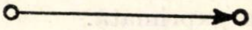
Verbele care constituie obiectul cercetării sînt următoarele : *a ajunge*, *a se apropia*, *a se depărta*, *a se duce*, *a ieși*, *a înainta*, *a se înapoia*, *a se îndepărta*, *a se îndrepta*, *a se întoarce*, *a intra*, *a merge*, *a se opri*, *a parcurge*, *a păși*, *a pleca*, *a porni*, *a sosi*, *a umbla*, *a se urni*, *a veni*.

Fiind vorba de o cercetare pur semantică, dintre mărimile existente în planul conținutului ne vom ocupa numai de sensul lexical.

Considerăm că sensul lexical se poate descompune în mărimi mai mici, în trăsături pertinente ; o trăsătură semantică este pertinentă sau relevantă dacă prin înlocuirea ei atrage o schimbare în planul expresiei și pe baza ei se constituie o opoziție între doi membri ai aceleiași paradigme. Combinate în mod diferit, fascicolele de trăsături (plerele, în terminologia lui Prieto) au corespondente pe planul expresiei, segmente diferite.

[3] PLG IV, p. 30.
[4] Paris, 1962.

Trăsătura fundamental comună tuturor verbelor de mișcare luate în considerare este existența unei deplasări între două puncte : punctul inițial și cel final al mișcării :

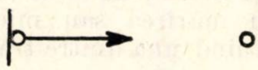

Mișcarea mecanică a unui corp material este schimbarea în timp a poziției corpului sau a unei părți a acestuia în raport cu un alt corp solid ales ca sistem de referință.

Sistemul de referință față de care se desfășoară mișcarea exprimată de verb este dat de o limită sau de două limite indicate de context. În funcție de raportul în care se află mișcarea verbului față de limitele date, am stabilit următoarele trăsături pertinente :

I) *Contactul dintre repaus și mișcare*

Verbele de mișcare dau fie o perspectivă generală a întregii desfășurări a mișcării, fie o privire de amănunt asupra unui anumit moment al acesteia. Astfel, ele pot să exprime momentul de trecere de la starea de repaus la starea de mișcare :

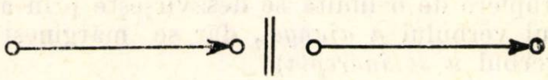
sau momentul de trecere de la starea de mișcare la starea de repaus

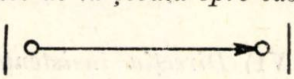
a porni, *a se urni*, avînd drept semnificație desprinderea de o limită dată, insistă asupra momentului inițial al mișcării, în timp ce *a se opri* insistă asupra momentului de încetare a mișcării.

II) *Orientarea* (*la Pottier : limită simplă/limită dublă*)

Sistemul de referință al autodeplasării poate să fie constituit dintr-o singură limită (a) sau din două limite (b).

a) enunțurile : ***se duce spre casă, vine de la școală.***
b) enunțurile : ***se duce de la școală spre casă, vine de la școală acasă.***

Verbe de tipul *a se duce, a veni* au drept caracteristică posibilitatea de a exprima o mișcare inclusă în cadrul a două limite, specificate sau nu de context și permit, deci, biorientare. Înlocuind trăsătura de orien-

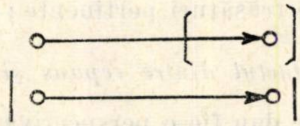
tare dublă cu aceea de uniorientare, observăm că verbe de tipul : *a se îndrepta*, *a ajunge* nu permit contextul (b), ele pot să apară numai în contextul (a) : *se îndreaptă spre casă, ajunge acasă.* Verbe de tipul *a parcurge* au drept caracteristică referirea la două puncte spațiale între care se desfășoară mișcarea exprimată.

III) *Raportarea la un spațiu interior*

Verbele *a intra* și *a ieși* indică pătrunderea, respectiv ieșirea dintr-un spațiu interior, în timp ce celelalte verbe nu se caracterizează prin această raportare.

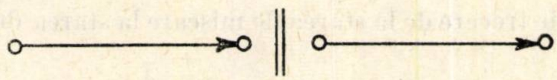
a intra în oraș

a umbla în oraș

IV) *Direcția* (*la Pottier: apropiere/îndepărtare*)

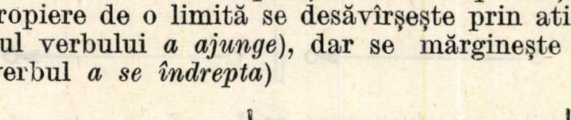
Față de una și aceeași limită, direcția mișcării se concretizează în apropiere sau depărtare, în mărirea sau micșorarea distanței corpului în raport cu limita. Substituind una dintre trăsături celeilalte, obținem :

pentru

el se apropie de casă	*el se îndepărtează de casă*
el ajunge	*el pleacă*
el intră	*el iese*

V) *Coincidența* (*la Pottier: atingere/nonatingere*)

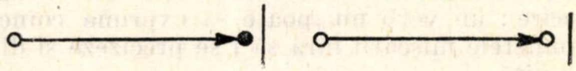
Punctul inițial și cel final al mișcării pot coincide sau nu cu limita indicată de context. Depărtarea de o limită se face dintr-un punct care este limita însăși sau dintr-un punct care se află la o distanță oarecare de limită. Pe această bază se creează opoziția dintre : *a porni* și *a se depărta*. Tendința de apropiere de o limită se desăvîrșește prin atingerea acestei limite (este cazul verbului *a ajunge*), dar se mărginește la micșorarea distanței (ex. verbul *a se îndrepta*)

VI) *Direcția insistentă*

Semnificația verbului poate fi limitată la indicarea orientării mișcării (*mă îndrept spre casă*) sau poate să insiste asupra direcției (*vin spre casă*). Înțelegem prin direcție insistentă că deplasarea are drept scop pre-

ponderent atingerea unui punct mai apropiat de o limită dată decît cel inițial (respectiv : mărirea distanței față de limita dată) în opoziție cu direcția non-insistentă unde preponderentă este specificarea orientării mișcării.

insistența non-insistența

În enunțul : *pleacă de la școală acasă*, înlocuind insistența asupra direcției față de limita ,,școală'', cu insistența față de limita ,,casă'' obținem : *se duce de la școală acasă*.

VII) *Raportarea la actul vorbirii*

Enunțurile : *mă duc acasă, vin acasă* se deosebesc din punctul de vedere al raportării acțiunii verbului la actul vorbirii. Acțiunea este efectuată de pers. I, *vin, venim*, ne arată că scopul, limita mișcării sînt raportate la pers. a II-a ; mișcarea este orientată spre pers. II, spre tine, sau spre voi, acolo unde te afli tu, sau vă aflați voi. Pers. III este exclusă din sistemul de referință al acțiunii verbului. Cînd autorul acțiunii este pers. II, punctul final al mișcării este în mod obligatoriu dependent de persoana I : *vino, veniți*, ne arată că mișcarea este orientată spre o limită legată de pers. I : acolo unde mă aflu eu sau unde ne aflăm noi. Cînd autorul acțiunii este pers. III, mișcarea este îndreptată spre pers. I sau a II-a : *el vine, ei vin*, acolo unde ne aflăm eu, tu, noi sau voi, într-un loc care are legătură cu pers. I sau a II-a.

Mergi cu el ,,însoțește-l spre locul unde se îndreaptă''
Vino cu el ,,însoțește-l spre locul unde mă aflu eu''
Merg cu el ,,îl însoțesc spre locul unde se îndreaptă''
Vin cu el ,,îl însoțesc spre locul unde te afli tu''.

Verbul *a veni* raportează acțiunea verbului la persoanele participante la actul vorbirii.

VIII) *Presupunerea unei mișcări anterior efectuate*

a se întoarce la București este opus lui *a se duce la București*, prin aceea că presupune limita ,,București'' atinsă printr-o mișcare precedentă sau ca punct de plecare al unei mișcări precedente. Cel de-al doilea enunț este neutru din punctul de vedere al raportului care există între limita ,,București'' și cel ce efectuează mișcarea față de această limită.

3. Pe baza combinațiilor de trăsături semantice pertinente urmează să stabilim unitățile semantice invariante. Revenind la principiul izomorfismului planurilor limbii, amintim că în planul expresiei, trăsăturile relevante nu există ca atare ; ele sînt elemente abstracte, la care ajungem

prin analiză. Trăsăturile relevante există numai în combinații, în fascicole numite foneme. Fonemul împrumută însușirea esențială a elementelor din care e alcătuit, caracterul relevant [5]. Trăsăturile relevante există și în planul conținutului numai în combinații. Revenind la categoria verbelor de mișcare : un verb nu poate să exprime coincidența limitei cu unul dintre punctele mișcării fără să i se precizeze și direcția mișcării față de această limită.

Rezultatul combinației de trăsături relevante de conținut este unitatea semantică fundamentală sau invarianta semantică care împrumută, ca și fonemul, însușirea esențială a elementelor din care e alcătuit, caracterul relevant. Două unități semantice sînt diferite în cazul în care cumulează combinații de trăsături diferite și au corespondente pe planul expresiei segmente diferite.

Tabelul care urmează indică posibilitățile de combinare a trăsăturilor pertinente relevate în cadrul categoriei verbelor de mișcare, care se realizează în limba română.

Semnele folosite în tabel caracterizează verbul de mișcare din punctul de vedere al trăsăturilor componente :

I) Contactul dintre repaus și mișcare :
\+ trecere de la repaus la mișcare sau invers
— perspectivă generală asupra mișcării.

II) Orientarea :
\+ biorientare
— uniorientare

III) Raportarea la un spațiu interior :
\+ intrare sau ieșire
— neraportare la un spațiu interior

IV) Direcția :
\+ apropiere
— depărtare

V) Coincidența :
\+ coincidență
— non coincidență

VI) Direcția insistentă :
\+ direcție insistentă
— direcție non-insistentă

VII) Raportarea la actul vorbirii :
\+ raportare la actul vorbirii
— neraportare la actul vorbirii

VIII) + presupunerea unei mișcări anterioare
— non presupunerea unei mișcări anterioare.

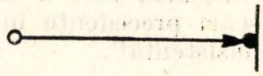
[5] S. Stati, *art. cit.*, p. 35.

Semnul 0 indică termenii neutri din punctul de vedere al unei trăsături sau inexistenţa acesteia în fasciculul de componente ale sensului lexical al verbului.

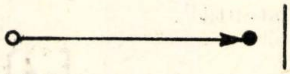
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
— a ajunge	—	—	—	+	+	+	—	—
— a se apropia	—	—	—	+	—	+	—	—
— a se depărta	—	—	—	—	—	+	—	—
— a se duce	—	+	—	+	—	+	—	—
— a ieşi	—	+	+	—	+	+	—	—
— a înainta	—	+	—	—	+	+	—	—
— a se înapoia	—	+	—	+	+	+	—	+
— a se îndepărta	—	—	—	—	—	+	—	—
— a se îndrepta	—	—	—	+	—	—	—	—
— a se întoarce	—	+	—	+	—	+	—	+
— a intra	—	+	+	+	+	+	—	—
— a merge	—	0	0	0	0	0	—	—
— a se opri	+	—	—	+	+	+	—	—
— a parcurge	—	+	—	—	+	—	—	—
— a păşi	+	0	0	0	0	—	—	—
— a pleca	—	+	—	—	+	+	—	—
— a porni	+	+	—	—	+	+	—	—
— a sosi	—	+	—	+	+	+	—	—
— a umbla	—	+	—	0	0	—	—	—
— a se urni	+	—	—	—	+	+	—	—
— a veni	—	+	—	+	—	+	+	—

4. După ce am stabilit trăsăturile componente ale fiecărui sens lexical, vom încerca să definim unităţile semantice din categoria verbelor de mişcare, pe baza trăsăturilor lor :

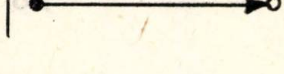
a ajunge „apropierea de o limită coincidentă cu punctul final al mişcării ; permite numai orientare unică, direcţie insistentă".

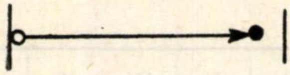
a se apropia „apropierea de o limită non-coincidentă cu punctul final al mişcării ; permite orientarea unică, direcţie insistentă".

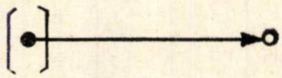
a se depărta „depărtarea de o limită, non-coincidentă cu punctul iniţial al mişcării, direcţie insistentă ; uniorientare".

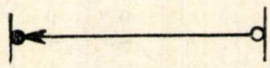
a se duce „apropierea de o limită coincidentă sau nu cu punctul final al mişcării, biorientare, direcţie insistentă".

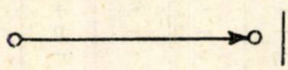
a ieși „ieşirea dintr-un spaţiu interior, direcţie insistentă, biorientare".

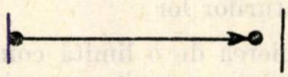
a se înapoia „apropierea de o limită coincidentă cu punctul final al mişcării şi care a constituit punctul iniţial al unei mişcări precedente, în sens invers, biorientare, direcţie insistentă".

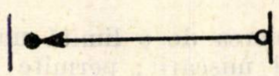
a se îndrepta „apropierea de o limită non-coincidentă cu punctul final al mişcării ; uniorientare, direcţie non-insistentă".

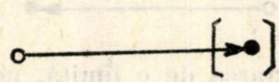
a înainta „depărtarea de o limită coincidentă cu punctul iniţial al mişcării, biorientare, cu direcţie insistentă faţă de ambele limite".

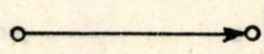
a se întoarce „apropierea de o limită coincidentă sau nu cu punctul final al mişcării, care a constituit punctul iniţial al unei mişcări precedente în sens invers ; biorientare, direcţie insistentă".

a intra „pătrunderea într-un spaţiu interior, biorientare, direcţie insistentă".

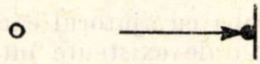
a merge „deplasare".

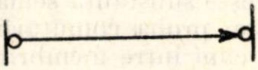
În diferite contexte, datorită sensului lexical al prepoziţiilor cu care verbul este întrebuinţat (v. Pottier) şi care s-au specializat pentru indicarea unei anumite mişcări, verbul *a merge* poate să aibă valori deosebite :

a merge la şcoală = *a se duce la şcoală*
a merge prin oraş = *a umbla prin oraş*
a merge spre casă = *a se îndrepta spre casă*

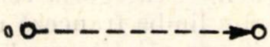
a se opri „trecerea de la starea de mişcare la starea de repaus ; uniorientare ; direcţie insistentă"

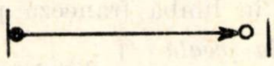
a parcurge „deplasarea între două limite coincidente cu punctele mişcării".

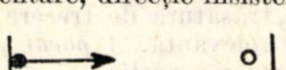
a păşi „deplasare cu specificarea continuă a trecerii de la starea de repaus la starea de mişcare".

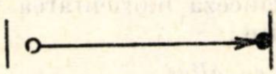
a pleca „depărtarea de o limită coincidentă cu punctul iniţial al mişcării ; biorientare, direcţie insistentă".

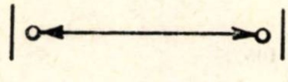
a porni „trecerea de la starea de repaus la starea de mişcare ; biorientare, direcţie insistentă".

a sosi „apropiere de o limită coincidentă cu punctul final al mişcării ; biorientare, direcţie insistentă".

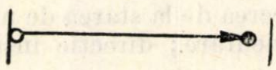
a umbla „deplasare între două limite".

a se urni „trecerea de la starea de repaus la starea de mișcare; uniorientare; direcție insistentă”.

a veni „apropierea de o limită coincidentă sau nu cu punctul final al mișcării; biorientare, direcție insistentă, raportare la actul vorbirii”.

5. Comutarea este proba cu ajutorul căreia se poate ajunge la distingerea diferențelor structurale existente între două stări ale aceleiași limbi [6], dar nu numai atît; cu ajutorul comutării avem posibilitatea să desprindem și diferențele structurale dintre două limbi diferite. Și aici, cercetările în domeniul vocabularului lipsesc aproape cu desăvîrșire.

Dar și în ceea ce privește substanța semantică a limbilor, în comparație cu două limbi diferite, proba comutării și comparațiile pe care le permite ne ajută să vedem cum între membrii uneia și aceleiași categorii se pot stabili relații diferite, cum o categorie poate fi alcătuită diferit din punct de vedere paradigmatic, cum limitele membrilor ei nu se suprapun, nu coincid.

O asemenea comparație între categoria verbelor de mișcare din limba română și aceeași categorie din limba franceză ne arată următorul lucru: cîmpul semantic al mișcării este tăiat în mod deosebit chiar în limbi înrudite.

Pentru verbele care exprimă apropierea cu coincidență: *a sosi* și *a ajunge*, franceza nu are ca trăsătură relevantă orientarea. Ambele unități sînt reprezentate în limba franceză printr-una singură: *arriver*

a ajunge la școală }
a sosi la școală } *arriver à l'école*

De asemenea, în cazul verbelor caracterizate prin trăsăturile de depărtare și de coincidență, trăsătura de trecere de la starea de repaus la starea de mișcare nu este relevantă. *A porni* și *a pleca* au echivalent în limba franceză același termen: *partir*

a porni la gară }
a pleca la gară } *partir à la gare*

Înlocuind însă în franceză biorientarea prin uniorientare, obținem segmente fonematic diferite:

partir — s'en aller

S'en aller nu este admis în contextele cu limită dublă unde apare *partir*.

---

[6] Hjelmslev, *art. cit.*, p. 105.

Este de remarcat că sfera întrebuințării verbului *aller* este în limba franceză mult mai largă decît în limba română.

a se duce la școală — *se rendre à l'école*

a merge la școală — *aller à l'école*

Aller este uneori întrebuințat și în locul lui *venir*, în legătură cu care E. Le Gal [7] face următoarea observație :

,,On emploie surtout : *je viendrai* lorsqu'on se trouve, au moment où l'on parle, dans le lieu où l'on doit revenir. *Je viendrai ici cet hiver.* Mais si l'on se trouve dans un lieu éloigné, au lieu d'écrire à quelqu'un qu'on *viendra* le voir, on dira mieux : *j'irai vous voir*". De aceea, autorul indică în enunțul *Je termine ma lettre en vous assurant que je viendrai vous voir à l'automne* preferabilă, întrebuințarea verbului *aller*.

Tabloul care urmează schițează corespondențele existente între verbele de mișcare din limba română și franceză.

a se opri	s'arrêter
a ajunge a sosi	arriver
a se apropia	s'approcher
a se îndrepta	se diriger
a veni	venir
a se duce	se rendre
a merge	aller
a umbla	marcher
a porni	partir
a pleca	s'en aller
a se depărta a se îndepărta	s'éloigner
a se întoarce	retourner
a se înapoia	revenir rentrer

Mai 1964

Facultatea de limbi și literaturi romanice și clasice, București, str. Ed. Quinet 7

[7] *Ne dites pas... Mais dites...*, Paris, 1956, p. 139.

ÎMPRUMUTURI ROMÂNEŞTI ŞI AROMÂNEŞTI ÎN ARGOURILE SUD-SLAVE

DE

DORIN GĂMULESCU

Existenţa argourilor în sîrbocroată, şi totodată în limbile slave de sud, a fost semnalată pentru prima oară de Vuk Karadžić, în cea de-a doua ediţie a cunoscutului său dicţionar [1]. Cu această ocazie el publică şi explică 47 termeni argotici, culeşi de la un tînăr orb din Vukovar.

Cercetările ulterioare, destul de numeroase şi cuprinzătoare, pe lîngă înregistrarea unui bogat material din diferite argouri sud-slave şi studierea apariţiei, structurii şi funcţiei acestor aspecte ale limbii [2], au contribuit şi la identificarea originii fondului lexical de care dispun aceste argouri.

Un important pas în această direcţie l-a făcut Vatroslav Jagić, care, în lucrarea *Die Geheimsprachen bei den Slaven* [3] dă etimologia unui însemnat număr de cuvinte din argourile sud-slave, atestate pînă atunci [4]. Din limba română sînt explicate cuvintele *jarba* (< rom. *iarbă*) şi *undža* „casă", *undžica* „cameră" (< rom. *unghiu*) [5], iar la cuvintele *gagul* „drac"

Abrevieri Прилог I = B. Markov, Прилог кон тајните јазици, în „Македонски јазик" V (1954) кн. 2, p. 208–230 ; Прилог II = B. Markov, Прилог кон тајните јазици, în Македонски јазик „VI (1955), Кн. 1, p. 4–21. Glosarul este semnat de H. Hovenberg şi B. Markov. Сбну = Сборник на Българското книжовно Дружество.

[1] Vezi Vuk Stef. Karadžić, Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима, Viena, 1852, s. v. *gegavački*.

[2] În afara bibliografiei citate în corpul lucrării vezi şi : T. Đorđević, O тајним језицима în „Гласник Скопског научног друштва" III, 1928, p. 322–323 ; S. Tomislav, *Opaske o šatrovačkom*, în „Književnik" 14, sv. 2, 1960, Zagreb, p. 207–216 ; A. Šoljan-I. Slamnig, *O šatrovačkom*, în „Krugovi", 1955, Zagreb, p. 82–86 ; Kadri Halimi, Арбанашке речи у српским тајним говорима în "Гласник Етнографског музеја" XVII, Belgrad, 1954, p. 75–90.

[3] Lucrarea a apărut în „Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften philosophisch-historische Classe, CXXXIII Band, Jahrgang 1895, Viena, 1896, V Abhandlung, p. 1–80.

[4] *Op. cit.*, p. 23–36.

[5] *Op. cit.*, p. 24.

şi *laul* „usturoi", atrage atenţia asupra terminaţiilor lor româneşti [6]. Etimologii româneşti de acest fel întîlnim şi în alte lucrări asupra argourilor sud-slave; o imagine de ansamblu găsim într-un articol publicat în 1936 [7]. Aici sînt studiate nouă cuvinte româneşti şi aromâneşti [8], încercîndu-se şi delimitarea lor pe baza criteriilor geografic şi fonetic.

Căile de pătrundere a cuvintelor româneşti în argourile sud-slave sînt variate. Unele au fost luate direct din aromână sau dacoromână (graiurile româneşti din Krajina şi Banatul iugoslav sau cele vorbite pe teritoriul patriei noastre), altele au pătruns indirect. Cîteodată termenul în discuţie poate proveni alături de dacoromână şi de aromână şi din altă limbă (albaneză de pildă) [9] sau să fie format de la cuvinte de origine română împrumutate în limbile respective într-un trecut mai îndepărtat [10]. În sfîrşit, un caz particular îl prezintă unele argouri ale căldărarilor, cum sînt cele notate în Cipulić (Bosnia) [11] şi Veles [12], care reprezintă resturi ale aromânei, folosite ca argou de către meseriaşii aromâni slavizaţi.

În ceea ce priveşte răspîndirea cuvintelor dacoromâneşti sau aromâneşti din argourile sud-slave, un rol deosebit au avut argourile meseriaşilor macedoneni, care, începînd cu secolul al XIX-lea, îşi intețesc deplasările de durată în interiorul Peninsulei Balcanice în căutare de lucru [13]. Nu este mic numărul acelora care ajungeau chiar pînă în România [14] şi după ce lucrau aici o perioadă de timp — uneori cîţiva ani — se înapoiau cu cîştigul la familiile lor rămase în satul natal [15]. Despre deplasările meseriaşilor macedoneni în România, care au durat pînă în preajma celui de-al doilea război mondial [16], ne informează istoricii şi etnografii, dar găsim indicaţii indirecte în mărturiile oferite de argourile lor, în permanenţă îmbogăţite şi împrospătate cu elemente noi de la populaţiile cu care au venit în contact. Astfel, în argoul zidarilor din Kriva Palanka pentru

---

[6] V. Jagić, *op. cit.*, p. 24.

[7] E. Petrovici, *Cuvinte argotice sud-slave de origine românească*, în DR VII, 1931–1933, p. 175–176.

[8] În lucrarea amintită acad. E. Petrovici discută următorii termeni de origine română şi aromână: *are* „este", *biserka* „biserică", *brnza* „brînză", *galbin* „ducat", *karnja* „carne", *kasarina* „prăvălie", *krculja* „poliţă", *nore* „nu este", *skutura* „fură".

[9] Cf. *Kal, kaljan*, p. 7; *barba*, p. 5.

[10] Cf. *frula*, p. 6–7.

[11] Vezi R. Uhlik, *Ciganizmi u šatrovačkom argou i u sličnim govorima*, în „Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu", Istorija i etnografija, nova serija, sv. IX, 1954, p. 1.

[12] Vezi M. S. Filipović, Тајни језици у Велесу, în „Гласник Скопског научног друштва" XI, 1932, p. 180.

[13] Vezi A. Belić, Галички дијалекат, în Српски дијалектолошки зборник", VII, Belgrad, p. 79; B. Milojević, Јужна Македонија, 1921; Насеља, XX, 1925, p. 43–44.

[14] A. Belić, *op. cit.*, p. 79.

[15] Iată ce ne spune un anonim într-un articol publicat în 1929: „Ei migrează (idu u pečalbu) în oraşele din împrejurimi: Skoplje, Ohrida, Bitolia, Veles etc., însă destul de mulţi dintre ei merg în România şi rămîn acolo mai mulţi ani... După ce petrec în emigraţie un timp oarecare şi cîştigă bani, se înapoiază acasă şi cu aceşti bani îşi procură în primul rînd hrană pentru cei din casă şi alte lucruri de strictă trebuinţă". Vezi Anonim, Бошкачки мајсторски говор în „Наш Југ", Skoplje, an I, 1929, 4, p. 8–9.

[16] Vezi Ceko-Stefanović, *Чокалистаци тражe шести печалбарски континент*, în „Јужни Задругар" an. IX, 1, XI, 1940, p. 8–9, Skoplje.

noțiunea de „fată" există termenii *romunče*, *vlasen*, *vlajče* [17], referindu-se în mod neîndoios la locuitorii României (în macedoneană *romunka* „română"), căci românii din Peninsula Balcanică sînt denumiți de aceștia *Vlah*, *Vlasi*. În același argou notăm folosirea termenilor *sokotela* [18] „socoteală" și *cujka* [18] „țuică, rachiu", evident din dacoromână, și termenul *kore* [19] „bani", extras din expresia românească *a nu avea o chioară* (*un chior*) „a nu avea nici un ban" (DA, s.v. *chior*).

Desigur că amintirea meseriașilor macedoneni nu s-a pierdut cu totul nici în limba română. În legătură cu ei trebuie pusă probabil expresia *a se duce în Bitolea*[20] cu sensul „a se duce departe de tot", care s-a format pornindu-se de la cunoscutul oraș macedonean Bitolia (pronunțat de macedoneni *Bitola*), adesea punct de pornire și înapoiere al acestora în căutare de lucru.

Argourile meseriașilor macedoneni au exercitat o puternică influență asupra argourilor sud-slave, servindu-le ca sursă de îmbogățire [21]. Astfel, prin intermediul lor, termenii de origine română au circulat dintr-un argou în altul, mulți dintre ei fiind cunoscuți de majoritatea argourilor sud-slave.

În prezent, argourile sud-slave ca atare, și mai cu seamă cele ale meseriașilor, sînt pe cale de dispariție[22]. Cercetarea lor însă oferă date interesante, menite să contribuie la întregirea imaginii de ansamblu a relațiilor româno-sud-slave, lingvistice și etnice.

În cele ce urmează vom da, în ordine alfabetică, o serie de termeni de origine română și aromână din argourile sud-slave, încercînd, după putință, să stabilim gradul lor de circulație și modul de pătrundere.

Albuša, s.f., „țuică" a fost notat doar în argoul căldărarilor din Cipulić (Bosnia)[23]. Este format din arom. *albu* (DDA, p. 81) și sufixul scr. *-uša* (folosit pentru formarea substantivelor feminine de la adjective : *plav* „blond", *plavuša* „fată, femeie blondă") după modelul mac. *belačka* „rachiu, țuică", folosit în argoul meseriașilor macedoneni [24] alături de *ljuta* (etc.), *cujka*, *culjka* [25], ultimele două de origine românească.

---

[17] Vezi Прилог I, p. 228 ; termenii în discuție și numele autorilor se dau în transcrierea internațională pentru limbile slave, iar titlul operelor în original.

[18] *Op. cit.*, p. 229.

[19] *Op. cit.*, p. 227.

[20] Vezi Societatea de științe istorice și filologice, *Lexic regional*, București, 1960, p. 44.

[21] În lucrarea sa *Conventionelle Geheimsprachen auf der Balkanhalbinsel*, publicată în „Archiv für slavische Philologie" VIII, 1885, Berlin, p. 99—102, Const. Jireček emite chiar părerea că argourile meseriașilor macedoneni stau la baza tuturor celorlalte argouri sud-slave. Cu această părere se declară de acord și Šišmanov (vezi Бележки за българските тайни езици и пословечки говори, Сбну, XII, 1895, p. 46) iar Đ. Tešić (vezi „Прилог проучавању шатровачког", în „Гласник Етнографског музеја" књ. XVII, 1954, p. 217, adaugă la argourile meseriașilor și pe cel al orbilor.

[22] După cum ne informează B. Markov în Прилог II, unele argouri ale meseriașilor, ca cel al zidarilor din Šlegovo, și-au pierdut caracterul de limbă secretă, fiind în prezent cunoscute de toți locuitorii localității, inclusiv de femei și copii, și chiar în localitățile învecinate.

[23] N. F., Калаџија, în „Босанска вила" 1886, Sarajevo, p. 56.

[24] M. S. Filipović, *op. cit.*, p. 180.

[25] Прилог I, p. 229.

are, vb. pers. III, prez. sg. „este" (în argoul căldărarilor din Bosanska Krajina [26]) < arom. *are*, întrebuinţat şi cu sensul „este", „există", „se află" (cf. DDA, p. 137). Tot aici a fost notată şi forma *nore* [27] „nu este", de aceeaşi origine. Cf. expresia arom. *ţe are, ţenu-àre?*, „ce e, ce nu e?", „ce mai e" (DDA, p. 88).

barba, s.f., „barbă" (în argoul muzicanţilor) [28], „tată" (în argoul zidarilor din Šlegovo) [29]. Cu primul sens provine din arom. *barbă* (DDA, p. 192) sau rom. *barbă*, în timp ce la formarea celui de-al doilea sens a putut contribui şi it. *barba* „om în vîrstă" [30], împrumutat şi în limba sîrbocroată [31].

barbos, **brbos** [32], „om bătrîn" < arom. *bărbos* (DDA, p. 199), sau rom. *bărbos*. It. *barbos* < *barba* „om în vîrstă" [33], nu poate explica forma *brbos* căci, e limpede că avem de-a face cu adaptarea lui *ăr* la sistemul fonetic al limbii macedonene şi nu a lui *ar*. Altfel ar trebui să avem şi *brba* faţă de *barba*.

biserka, s.f., „biserică", în argoul zidarilor din Sirinić (Šar-Planina)[34]; <arom. *biseárică*, pronunţat şi cu sincopa celui de al doilea *i*, ca în termenul argotic. Cf. DDA, p. 210.

brnza, s.f., „brînză", este un termen foarte frecvent în argourile sud-slave. A fost înregistrat cu acest fonetism în argoul frînghierilor, olarilor şi negustorilor din Serbia de sud-vest [35] şi în unele argouri ale meseriaşilor macedoneni (Kriva Palanka, Šlegovo) [36]. În acestea din urmă a fost notată şi pronunţarea **brndza** [37], iar în cel al meseriaşilor din Bracigovo **brъnza** [38]. În măsura în care nu avem de a face cu o greşeală de tipar, cităm şi varianta **briza**, notată de Ž. Petković [39]. La baza tuturor acestor variante trebuie să fi stat rom. *brînză* (dial. *brîndză*)[40]; nu este exclusă, însă, nici proveninţa lor (sau a unora dintre ele) din scr. *brindza* < rom. *brîndză*, notat în Banatul iugoslav [41].

[26] S. Trojanović, Прилог тајним језицима, în „Јужнословенски филолог" V, 1925–1926, p. 225.

[27] *Op. cit.*, p. 225.

[28] A. Argirov, S.: към българските тайни езици, în „Сборник на Българското книжовно дружество" I, 1901, p. 30.

[29] Прилог II, p. 15.

[30] Vezi C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, vol. I, Firenze, 1950, p. 229–430.

[31] Vezi Српска академија наука, Речник српскохрватског књижевног и народног језика, vol. I, Belgrad, 1959, p. 301.

[32] Прилог II, p. 15.

[33] Vezi C. Battisti, G. Alessio, *op. cit.*, p. 435.

[34] Ž. Petković, Језик наших шатроваца, Belgrad, 1928, p. 33; S. Trojanović, *op. cit.*, p. 223.

[35] M. Đ. Milićević, Др. Ватрослав Јагић у Србији и у Софији, în „Годишњица Николе Чупића", XV, Belgrad, 1895, p. 88.

[36] Прилог I, p. 218. 224.

[37] *Op. cit.*, p. 218, 224.

[38] A. Argirov, S., *op. cit.*, p. 11.

[39] Vezi *op. cit.*, p. 31.

[40] Vezi E. Petrovici, *op. cit.*

[41] Vezi I. Popović, *Valacho-serbica, L'influence de la langue roumaine sur le serbocroate et sa géographie*, în „Godišjak" II, Balkanološki Institut, Sarajevo, 1961, p. 102.

burta [42], s.f., „stomac mare" (fără indicaţii asupra argoului sau localităţii) < rom. *burtă*.

cujka, culjka, s.f., „ţuică, rachiu" (în argoul meseriaşilor macedoneni din Kriva Palanka şi al zidarilor lui Šlegovo ; cf. Прилог I, p. 229) < rom. *ţuică*, de origine obscură. În aromână acest cuvînt lipseşte.

čapa, s.f., „ceapă" (într-un argou din Vukovar) [43] < rom. *ceapă* < lat. *caepa* (DA, II, p. 253). În aromână termenul nu a fost notat.

čerešar, s.m., „luna mai" (în argoul meseriaşilor din Smilovo [44]) < rom. *cireşar* „luna iunie" (dar şi „luna mai"), format din *cireaşă*. (DA, II, p. 478). Cf. şi bg. *čerešar* „om care vinde cireşe" în Речник на съвременния български книжовен език, vol. III, Sofia, 1959, p. 612.

čomaga, s.f., „bîtă, ciomag" (în argoul dulgherilor [45]) < arom. *ciumagă* (< tc. *tchomac*) [46], care îi explică mai bine genul decît rom. *ciumag*. Termenul dialectal în bulgară *čomaga* are aceeaşi origine ; cf. Речник на съвременния български книжовен език, vol. III, Sofia, 1959, p. 628.

fakatura, s.f., „cap" (în argoul muzicanţilor [47]) < rom. *făcătură* „fapt" (DA, p. 3), poate prin contaminarea sensului cu cel al lui *făptură* „figură", „chip", „faţă" (DA, p. 52).

fljaška, s.f., „prostituată" (în argoul speculaţiilor cu bilete de spectacol din Belgrad [48]) < rom. *fleaşcă*, folosit în Banat cu sensul de „femeie fără cuviinţă" (DA, p. 136).

frntulja, s.f., „prostituată" (în acelaşi argou [49]) < rom. *frînt* sau arom. *frîmtu* „frînt", „zdrobit", „spart" (DDA, p. 471) + suf. scr. *-ulja*.

frula, s.f., „nas" (în acelaşi argou [50]) reprezintă un caz deosebit de cel al termenilor prezentaţi mai sus, în sensul că el s-a format, prin metaforă, de la un cuvînt de origine românească *frula* „fluier" < rom. *fluier* [51], împrumutat mai de mult în sîrbocroată şi larg răspîndit în această limbă.

furati, vb., „a fi prieten cu o fată" (în acelaşi argou [52]) < (probabil) rom. *a fura*, prin metaforă.

---

[42] Речник српскохрватског књижевног и народног језика, vol. II, Belgrad. 1962, p. 308.

[43] Ž. Petković, *op. cit.*, p. 26.

[44] D. Konstantinov, Тајен јазик на смиловски печалбари, în „Прилози" nr. 1, Научно друштво, Битола, 1960, p. 35.

[45] P. Gъbjuv, Принос към българскитѣ тайни езици, СбНУ, XVI–XVII, 1900, p. 870.

[46] Vezi DDA, p. 368.

[47] A. Argirov, S., *op. cit.*, p. 36.

[48] Đ. Tešić, Прилог проучавању шатровачког говора „Гласник Етнографског музеја", XVII, 1954, p. 219.

[49] *Op. cit.*, p. 219.

[50] *Op. cit.*, p. 219.

[51] Vezi I. Popović, *op. cit.*, p. 109.

[52] Đ. Tešić, *op. cit.*, p. 219.

galben, galbin, s.m., „ducat" este cunoscut unui mare număr de argouri [53]. A fost notată şi varianta **galban** [54]. Forma *galben* poate fi explicată, aşa cum face Rade Uhlik, prin ţig. *galbeno* [55], în timp ce pentru celelalte două (*galbin*, *galban*), trebuie recurs la formele dialectale româneşti *galbin*, *galbăn*, *galbîn* „ducat" (DA, p. 22) [56].

jarba, s.f., „iarbă" (în argoul orbilor din Vukovar [57]) < arom. *iarbă* (DDA, p. 569) sau rom. *iarbă*.

kal, s.m., „cal" (în argoul dulgherilor din Bracigovo [58]) < rom. sau arom. *cal* (DDA, p. 238). A fost notată şi forma *kalica* [59] „iapă", formaţie proprie. Împrumutat din albaneză, termenul argotic ar fi trebuit să sune *kal'* (aşa cum se pronunţă în ghegă de unde au fost preluaţi majoritatea termenilor de origine albaneză) căci atît sîrbocroata cît şi macedoneana cunosc opoziţia dintre *l* şi *l'*. De fapt, cuvîntul albanez trebuie să fi stat la baza variantelor *kaljan* [60], *kaljac* „cal", *kaljče* [61] „mînz" etc.

kamaša, s.f., „cămaşă" (în argoul zidarilor din Kriva Palanka) [62] < rom. *cămaşă*. În aromână cuvîntul nu există, iar alb. *këmishë* ar fi trebuit să dea *kamiša*, formă pe care o găsim, de asemenea, întrebuinţată ca termen argotic [63].

kandovam, vb., „citesc" (în argoul meseriaşilor din Bracigovo) [64] < rom. a *cînta*, poate prin aluzie la cititul în biserică, cf. şi *spevam* „spun", *spevala* „gură" în argoul zidarilor din Šlegovo [65], de la *(s)pevam* „cînt".

kanjo, s.n., „cîine", „levă de argint" (în argoul muzicanţilor) [66] < (cel puţin cu ceea ce priveşte primul sens) rom. *cîine*, arom. *cîne* (DDA, p. 287), eventual prin intermediul limbii ţigăneşti.

kapla, s.f., „cap" (în argoul căldărarilor lui Cipulić) [67] < arom. *cap*, art. *caplu*; cf. şi expresia „caplu faţe, caplu tradze" (DDA, p. 244).

karne [68], s.n., „carne" est un termen argotic mai răspîndit şi au fost notate mai multe variante : **karnja**, **karnjič** (ambele în argoul olarilor şi

---

[53] Vezi R. Uhlik, *op. cit.*, p. 8 ; pentru întrebuinţarea termenului în Paraćin vezi M. S. Milićević, *op. cit.*, p. 92, iar în Aleksinac-T. Đorđević, Белешке о тајним језицима, în Караџић, 8–9, Aleksinac, 1900, p. 163.

[54] Ž. Petković, *op. cit.*, p. 23. L. Grđić-Bjelokosić, Баналачки језик, în „Гласник Земаљског музеја", XII, 1900, Sarajevo, p. 590.

[55] Vezi R. Uhlik, *op. cit.*, p. 16.

[56] Arom. *galbin* (DDA, p. 486) se întrebuinţează numai cu sensul propriu.

[57] Vuk Karadžić, *op. cit.*, p. 85 ; cf. şi Ž. Petković, *op. cit.*, p. 32.

[58] A. Mišev, Материяли за говорите в Брацигово, СбНУ, XI. 1894, p. 25.

[59] Cf. Luka Grđić-Bjelokosić, *op. cit.*, p. 591.

[60] N. F., *op. cit.*, p. 56.

[61] Luka Grđić-Bjelokosić, *op. cit.*, p. 591.

[62] Прилог I, p. 225.

[63] Cf. O. Jašar-Nasteva, Албански зборови во македонските тајни јазици, în „Македонски јазик", IV, 1953, 4 ; B. Rusić–A. Šmaus, Речник „петљачког језика" (у Охриду), în „Прилози проучавању народне поезије" III, 1936, Belgrad, p. 131.

[64] A. Argirov, S., *op. cit.*, p. 16.

[65] Прилог II, p. 2.

[66] A. Argirov, S., *op. cit.*, p. 32.

[67] N. F. *op. cit.*, p. 56.

[68] S. Trojanović, *op. cit*, p. 222, 224.

negustorilor din Aleksinac [69]), **karnje** (în argourile din Serbia de sud-est) [70] şi **karni** (cf. Ž. Petkovic, *op. cit.*, p. 26). Variantele cu *nj*(*ń*) < din rom. *carne* (în pronunţarea românilor din Banatul iugoslav şi Krajina : *carńe*), iar cele cu *n* din arom. *carne* (DDA, p. 248), aşa cum, de altfel, a arătat acad. E. Petrovici în lucrarea amintită.

kasarina, s.f., „dugheană", „casă" (în argoul meseriaşilor din Serbia de sud-est)[71] < rom. arom. *casă* (DDA, p. 249) + suf. scr. augmentativ-*arina*.

krculja, s.f., „poliţă, obligaţie" (în argoul meseriaşilor din Paraćin[72]) < rom. *cărţulie* (< *carte*), prin adaptarea lui *ăr* > *r̥* ca în *brbos* < *bărbos*.

kuljta, s.f., „cap" (în argoul zidarilor macedoneni din Podgorci-Struško [73]) este, după toate probabilităţile, un termen împrumutat de aceşti meseriaşi, pe timpul petrecut la lucru în România, din rom. *cult* „instruit".

ќor, s.m., „ban" (în argoul meseriaşilor macedoneni din Skoplje[74]) şi **ќora**, s.f., (în cel al zidarilor din Kriva Palanka [75] şi al dulgherilor din Bracigovo) [76]. Ambele variante constituie împrumuturi româneşti din rom. *chior*, *chioară*, prin extinderea sensului „ban", „para" [77].

lapte, s.n., „lapte" (în argoul orbilor din Bitolia) [78] < arom. *lapte* „id." (DDA, p. 615–616). Spre aceasta ne conduc atît motive de ordin geografic, cît şi fonetic, căci împrumutat din dialectele româneşti din Banatul iugoslav sau Krajina, care cunosc palatalizarea consoanelor finale, forma cuvîntului ar fi trebuit să fie *lápќe*.

levam, vb., „iau", întrebuinţat în mai multe argouri [79] şi „fur", doar în argoul dulgherilor din Bracigovo [80] ; imperativul **lemni go!** „fură-l", „ia-l", notat de M. S. Filipović în argoul meseriaşilor din Veles [81], provine tot de la verbul *levam* prin perfectizare cu ajutorul afixului — nu — şi asimilarea lui *v* la *m*, proces fonetic cunoscut limbii macedonene. După toate aparenţele, verbul *levam* este un calc al expresiei româneşti *a face la stînga* „a fura", fiind format din adj. *levo* „stîng" şi suf. *-am*.

---

[69] T. Đorđević, *op. cit.*, p. 159.

[70] M. Đ. Milićević, *op. cit.*, p. 88, 92.

[71] M. Đ. Milićević, *op. cit.*, p. 89, S. Trojanović, *op. cit.*, p. 228.

[72] M. Đ. Milićević, *op. cit.*, p. 92.

[73] H. Polenakovik', Уште два прилога кон македонски тајни јазици, în „Македонски јазик", II, 1951, 9–10, p. 211.

[74] H. Polenakovik', Прилози кон македонските тајни јазици, în „Македонски јазик" II, 1951, 3–4, p. 53; termenul a fost notat la pl. (k'ori).

[75] Прилог I, p. 227.

[76] P. Gъbjuv, *op. cit.*, p. 851.

[77] Vezi p. 3.

[78] P. Čilev, Тайният език на слепците в Битолско, СбНУ, XVI–XVII, 1900, p. 876–878; cf. şi O. Iašar-Nasteva, *op. cit.*, p. 60.

[79] Vezi H. Polenakovik', Прилози ..., p. 53 ; Il. Šišmanov, *op. cit.*, p. 35 ; M. Đ. Milićević, *op. cit.*, p. 89 ; Vera Dimitrijević, Папуџије у Скопљу, vol. XIII, Beigrad, p. 38–39.

[80] P. Gъbjuv, *op. cit.*, p. 851.

[81] M. Filipović, *op. cit.*, p. 180.

lingura, s.f., „lingură" (în argoul zidarilor din Kriva Palanka [82] şi cel al orbilor din Bitolia [83]), **lingurka** (în argoul zidarilor din Šlegovo[84] şi Kriva Palanka [85]), **ljongarka** „lingură", „lopată" (în argoul meseriaşilor din Bracigovo) [86]; a fost notată şi varianta **lingur** „mîncare", în argoul cerşetorilor din Prilep [87]. Toate aceste variante au la bază rom., arom. *lingură* (DDA, p. 653), cu specificarea că *lingur* a putut fi obţinut din pl. *linguri*. Pentru sens cf. şi *ljanga* „mîncare", „ospăţ" < alb. *l'ugε* + rom. *lingur(ă)*, în argoul dulgherilor din Bracigovo (Vezi СбНУ XII, p. 50; XIV, p. 852).

ljuvam, vb., „căsătoresc" (în argoul meseriaşilor din Bracigovo [88]) are ca etimon probabil arom. *l'eau*, întrebuinţat şi cu sensul „a (se) căsători" (DDA, p. 646). Termenul argotic s-a format de la part. activ. *loată* (:*o* pronunţat *u* ca în mac. şi bulg. şi epenteza lui *v*) prin contaminare cu forma de prezent *l'eau*.

mamaljuga, s.f., „mămăligă" (în argoul zidarilor din Kriva Palanka[89]) <scr. *mamaljuga* „idem" < rom. *mămăligă*.

merde, s.n., „excrement" (în argoul dulgherilor din Bracigovo [90]) < arom. *merdu* „id" (DDA, p. 678) sau rom. *merdă* „id" [91].

muska, s.f., „soţie" (în acelaşi argou[92]) < rom., arom. *muscă* (DDA, 717), extras, poate, dintr-o expresie peiorativă. (De notat că cu calificative depreciative sînt numite soţiile şi în alte argouri ca, de pildă, *skrofa* [93], *pljaka*, *pljakurina* [94] în argoul negustorilor şi olarilor din Aleksinac).

nafiraca, s.f., „cămaşă" (în argoul meseriaşilor din Kriva Palanka [95]) este, după aparenţă, un cuvînt compus din pref. slav *na-* (pe) + rom. *fir* + rom. *aţă* (adică „fir peste aţă"), sugerîndu-se astfel un obiect de îmbrăcăminte cîrpit des.

ojeri!, vb., pers. II, imperativ, „fură!" (în argoul dulgherilor[96]); este format pornindu-se de la subst. rom. *oier* „crescător de oi", prin aluzie la furtul de oi, frecvent în trecut. La origine termenul trebuie să se fi întrebuinţat în sensul „fură repede că vin (te prind) oieri".

ok̄uj!, vb., pers. II, imperativ, „vorbeşte!" (în argoul negustorilor din Skoplje [97]), trebuie pus în legătură cu expr. rom. „a face cu ochiul";

---

[82] Прилог I, 226.
[83] P. Čilev, *op. cit.*, p. 876–878.
[84] Прилог II, p. 18.
[85] Прилог I, p. 226.
[86] A. Argirov, S., *op. cit.*, p. 18.
[87] Il. Šišmanov, *op. cit.*, p. 50; P. Cepenkov, Таен просяшки разговор în СбНУ, XIII, 1896, p. 271–273.
[88] A. Argirov, *op. cit.*, p. 18.
[89] Прилог I, p. 218.
[90] A. Mišev, *op. cit.*, p. 185–186.
[91] Cf. Il. Šišmanov, *op. cit.*, p. 35.
[92] Vezi „Наш Југ" an. I, 1929, 4, Skoplje, p. 9; C. Stefanović, Печалба без печалења în „Вардар" IV, 1935, p. 470, Skoplje, p. 2.
[93] Il. Šišmanov, *op. cit.*, p. 49.
[94] T. Đorđević, *op. cit.*, p. 159.
[95] Прилог I, p. 227.
[96] P. Gъbjuv, *op. cit.*, p. 864.
[97] H. Polenakovik', Уште два прилога ..., p. 210.

semnificaţia termenului argotic ar fi, deci, „fă cu ochiul!", „spune (din ochi)!".

panje, s.n., **panja**, **panjota** [98], s.f., **palj** [99], s.m., **palja** [100], s.f., **pana** [101], s. f., **pan** [102], **pantik** [103], s.m., „pîine"; variantele cu *nj* (ñ); *lj* (l'), provin din rom. *pîine* (pron. pîñe în graiurile româneşti din Banatul iugoslav şi Krajina), iar cele cu *n* din arom. *pîne* (DDA, p. 857—858). În argoul elevilor din Zagreb [104] au fost notaţi termenii **panja** „mîncare", **panjati** „a mînca", iar M. Šahinović notează pentru *panja* sensul de bucată de pîine [105]. Acelaşi autor dă şi termenul **panjoka** „pîine de 1 kg" [106], formaţie evidentă din *panja* şi scr. *oka* „oca".

pene, s.n., (în argoul muzicanţilor din Bracigovo) [107] „pană cu care se cîntă la lăută" < rom. *pană* „id" (pl. *pene*).

pordek, s.m., „cîine" (în argoul meseriaşilor din Paraćin [108] < rom. *porc-de-cîine* „ticălos" (DLRM, p. 643), prin schimbarea (înţelegerea greşită a) sensului.

porkam se, vb., „a bea" (în mai multe argouri din Serbia sud-estică, Macedonia şi Bulgaria de vest [109]) < rom. *porc*, cuprins în expresia „a se îmbăta (a fi beat) ca un porc" [110].

pruja, s.f., „prună" (în argoul meseriaşilor din Kriva Palanka [111]) < rom. *prună*, pl. *prune* (pron. *pruñe* în graiurile româneşti din Banatul iugoslav şi Krajina).

rъndza, s.f., „intestine" (în argoul muzicanţilor [112]) < rom. *rînză* „pipotă", „stomac" (DLRM, p. 721).

skutura!, vb., pers. II, imperativ, „fură!" (în argoul căldărarilor din Prizren [113]) < arom. *scutur* (DDA, p. 936), *ascutur* „scutur", „deretic" etc. (DDA, p. 164).

sokotela, s.f., „socoteală" (în argoul zidarilor din Kriva Palanka [114]) < rom. *socoteală* „id".

stranje „straie, haine" (în argoul cerşetorilor din Ohrida [115]) < arom. *strañiu* (pl. *strañe*) „id" (DDA, p. 978).

---

[98] Ž. Petković, *op. cit.*, p. 33.
[99] B. Rusić-A. Šmaus, *op. cit.*, p. 132.
[100] Vuk Karadžić, *op. cit.*, p. 85.
[101] Ž. Petković, *op. cit.*, p. 33.
[102] M. Cepenkov, *op. cit.*, p. 271—273; Il. Šišmanov, *op. cit.*, p. 50.
[103] Il. Šišmanov, *op. cit.*, p. 36.
[104] J. Hamm, *Dvije-tri o govoru zagrebačkih srednjoškolaca*, în „Nastavni Vjesnik" XLVIII, 1939—1940, 4, Zagreb, p. 247.
[105] Vezi M. Šahinović, *Rječnik jugoslavenskih šatrovaca*, Zagreb, s. a. p. 24.
[106] *Op. cit.*, p. 24.
[107] A. Argirov, *op. cit.*, p. 35.
[108] M. Đ. Milićević, *op. cit.*, p. 91.
[109] Il. Šišmanov, *op. cit.*, p. 39.
[110] Il. Šišmanov, (*op. cit.*, p. 39) îl derivă din aromână, dar aici expresia amintită lipseşte.
[111] Прилог I, p. 228.
[112] A. Argirov, S., *op. cit.*, p. 35.
[113] S. Trojanović, *op. cit.*, p. 225.
[114] Прилог I, p. 228.
[115] B. Rusić-A. Šmaus, *op. cit.*, p. 225.

šošorea „iepure'' (în argoul zidarilor din Kriva Palanka [116])<rom. *șoșoi* „iepure'' (DLRM, p. 836) + suf. rom. *-ea*.

varza, s.f., „popă'' (în argoul orbilor [117]) < rom. *varză*, prin metaforă. În aromână cuvîntul lipsește.

Iunie 1964

Facultatea de limbi slave
București, str. Pitar-Moș, 7–13

[116] Прилог I, p. 230.
[117] Fr. S. Kuhac, *Prilog za povjest glasbe južnoslavenske*, în „Rad Jugoslavenske Akademije'', tom. 38, 1877, p. 37.

CÎTEVA PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU SISTEMUL FONOLOGIC AL DACOROMÂNEI COMUNE

DE

GR. RUSU

În cele ce urmează vom discuta observațiile făcute de Andrei Avram [1] la articolul nostru intitulat *Schiță a sistemului fonologic al dacoromânei comune* și publicat în această revistă [2] și vom face și unele completări și precizări la problemele tratate.

Reluînd cele susținute într-un alt articol [3], Andrei Avram consideră că și în dacoromâna comună, la fel ca și în dacoromâna contemporană, segmentele fonetice [în], [îm], [în] din cuvinte ca *întinde, împărat, încuia, înainte, înalt* erau monofonematice : vocala [î] și nazala următoare reprezentau o singură unitate fonologică, deoarece vocala medială nu putea să apară în poziție inițială decît urmată de o consoană nazală. Elementul independent era nazala, în timp ce vocala care o preceda nu era decît un apendice fonetic, lipsit de valoare distinctivă [4].

În sprijinul interpretării monofonematice a grupurilor inițiale amintite, autorul aduce faptul că aceste segmente fonetice erau notate, în multe din textele românești din secolul al XVI-lea, cu litera ↑, ca și consoanele nazale din interiorul cuvîntului [5].

După părerea noastră interpretarea fonologică dată de Andrei Avram segmentelor fonetice amintite nu poate fi acceptată nici pentru dacoromâna contemporană (aici avem în vedere atît limba literară, cît și graiurile regionale) și nici pentru dacoromâna vorbită între secolele al XI-lea — al XV-lea.

---

[1] Vezi Andrei Avram, *Cu privire la sistemul fonologic al dacoromânei comune*, în SCL, XV, 1964, 3, p. 357—364.

[2] Vezi SCL XV, 1964, 3, p. 347—356.

[3] Vezi Andrei Avram, *Interpretarea fonologică a lui* [î] *inițial în limba română*, în FD IV, 1962, p. 7—22.

[4] Vezi idem, *Cu privire la sistemul fonologic al dacoromânei comune*, în SCL XV, 1964, 3, p. 357—359.

[5] *Ibidem*, p. 359.

Problema statutului fonologic al sonantelor „silabice" în diferite limbi a fost de mult rezolvată de N. S. Troubetzkoy. Se știe că sonantele „silabice" sînt totdeauna însoțite de un element vocalic, uneori foarte scurt, avînd un timbru nedeterminat, apropiat de acela al lui [ă] sau [î]. În idiomul în care există un fonem vocalic de tipul lui [ă] sau [î], neîntovărășiți de sonantă, sonanta „silabică" după Troubetzkoy, trebuie interpretată ca realizarea grupului de tipul [ă] sau [î] + sonantă. În schimb, în limba care nu posedă un fonem vocalic de tipul sus-amintit, secvența fonică [ă] sau [î] + sonantă are valoare monofonematică [6]. Drept ilustrare Troubetzkoy dă exemplul lui *r* „silabic" bulgar și sîrb care se pronunță aproximativ la fel în cele două limbi. În bulgară *r* „silabic" reprezintă două foneme, deoarece aici există o vocală [ă] neîntovărășită de *r*, iar în sîrbă chiar o pronunțare [ăr] nu poate avea decît valoare monofonematică de /r̥/ (*r* silabic) [7].

Un caz asemănător avem și în istroromână. Sextil Pușcariu [8] și, recent, acad. E. Petrovici și P. Neiescu, în cercetările făcute asupra istroromânei, au notat uneori sonante silabice, dar de obicei au auzit în locul lor grupuri constituite dintr-un element vocalic avînd timbrul [ă] sau [î] urmat de sonantă [9]. Sonantele cu [ă] și cele fără [ă] — în realitate cu un [ă], [î] foarte slab perceptibil — aflîndu-se în variație liberă (același subiect pronunță cînd [ăr], cînd [r̥]) reprezintă evident un grup constituit din fonemul vocală /ă/ urmat de un fonem sonantă [10].

Situații asemănătoare au fost semnalate de acad. E. Petrovici [11] și de Pavle Ivić în graiuri sîrbo-croate [12].

Dacoromâna prezintă același caz cu istroromâna: grupul inițial [î] + nazală și nazala „silabică" inițială sînt în variație liberă. Vocala [î] existînd ca fonem autonom în poziții în care nu e întovărășită de nazală, e evident că nazala „silabică" inițială trebuie interpretată ca o realizare a grupului /î/ + nazală. Trebuie remarcată, de altfel, ocurența lui /î/ inițial și înaintea altor consoane ca *îl*, *îți*, *îi*.

În una din regulile pentru stabilirea valorii monofonematice sau difonematice a segmenților fonici, N. S. Troubetzkoy susține că „nu pot fi considerate ca realizare a unui fonem simplu decît un grup de sunete ale căror părți constitutive nu se repartizează, în limba în chestiune, în două silabe" [13].

Andrei Avram amintește această regulă, dar, după părerea noastră, trece prea ușor peste ea. În cuvinte ca *înainte*, *înalt* limita silabei se află între vocală și nazală, ca și în cazurile în care nazala este precedată de vocala [a]: *amar*, *amăgi* etc.

---

[6] Vezi N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 64.

[7] *Idem, op. cit.*, p. 62.

[8] Vezi Sextil Pușcariu, *Studii istoromâne*, II, București, 1926, p. 71.

[9] Pentru exemple vezi articolul acad. E. Petrovici, *Rezistența sistemului fonologic la o puternică influență străină. În legătură cu sonantele „silabice" istoromâne r̥, n̥, m̥*, în CL, IX, 1964, 1, p. 35–39.

[10] *Ibidem.*

[11] Vezi E. Petrovici, *Graiul carașovenilor*, București, 1935, p. 89 și urm.

[12] *Ibidem.*

[13] Vezi N. S. Troubetzkoy, *op. cit.*, p. 57.

În textele din secolul al XVI-lea, ceea ce a rezultat din lat. *animam* e notat în mod frecvent *înemă* sau *înimă* (în textele rotacizante *îremă*, *înremă* sau *îrimă*) [14]. E de presupus că asemenea forme au existat și în dacoromâna comună. Oare și acestea trebuie interpretate ca avînd o nazală silabică inițială?

Este apoi în afara oricărei discuții faptul că dacoromâna comună poseda vocala [î] și în alte poziții: în interiorul cuvîntului, în poziție finală etc., unde, după cum vom vedea mai jos, se opunea celorlalte două vocale mai deschise, [ă] și [a].

Prin urmare, interpretarea fonologică a segmentelor fonetice [în], [îm], în poziție inițială, nu poate fi decît difonematică : /î/ + /n/, /î/ + /m/.

Andrei Avram consideră că, în dacoromâna comună nu existau două foneme vocalice mediale mai închise decît /a/, deoarece segmentele fonologice reprezentate astăzi prin cele două foneme, /ă/ și /î/, erau notate în primele texte românești (care reprezintă perioada imediat următoare celei pe care am avut-o noi în vedere) în același fel. În afară de aceasta, chiar dacă s-ar fi făcut o distincție fonetică între [ă] și [î], după Andrei Avram „existența a două timbre vocalice mediale mai închise decît [a] nu implică nicidecum existența a două foneme corespunzătoare" [15] și deci a opoziției /ă/ : /î/ care e recentă în dacoromâna contemporană și are un randament funcțional foarte slab.

Dar faptul că opoziția /ă/ : /î/ este slabă în limba română contemporană ne îndreptățește oare să negăm existența ei în dacoromâna comună? În această perioadă de dezvoltare a limbii române exista cu siguranță un verb ca *a urî* (< lat. *horrire*). Limba dintre secolele al XI-lea — al XV-lea poseda, fără îndoială, și verbul *a ura* (< lat. *orare*). Infinitivul celor două verbe se deosebea, după cum vedem, prin opoziția /a/ : /î/, iar persoana I plural a indicativului prezent și persoana a III-a singular a perfectului simplu prin opoziția /î/ : /ă/ (*urîm*^{u}-*urăm*^{u}, *urî-ură*). Opoziția /ă/ : /î/ datează încă din româna comună.

În articolul discutat arătam că vocala [ă] nu am întîlnit-o la început de cuvînt. Examinînd mai amănunțit situația acestei vocale în limba română actuală, în poziția amintită, am ajuns la concluzia că, în formele în care ea se întîlnește astăzi în poziție inițială (*ăst*, *ăsta*, *ăstălalt*, *ăstui* (*a*), *ăstei* (*a*), *ăști*(*a*), *ăstora*, *ăl*, *ăla*, *ălui*(*a*), *ăi*(*a*), *ăle*(*a*), *ălor*(*a*)), exista și în dacoromâna comună. O formă ca *ăst* (< lat. *istum*) a luat naștere în sintagme de felul : *omu est* > *omu u̯ est* > *omu u̯ ăst* [16], în prima fază a românei comune, cînd exista încă *u* final silabic, iar *e* inițial se rostea fără proteza lui *i*. După cum vedem, vocala [ă] în poziție inițială se prezenta, în dacoromâna comună, aproximativ în aceeași situație ca și în limba română actuală.

Dacă în prezent admitem calitatea de fonem a vocalei [ă] la început de cuvînt, deși apare într-un număr redus de cuvinte aparținînd îndeosebi

[14] Vezi O. Densusianu, *Istoria limbii romîne*, II, București, 1961, p. 38.

[15] Vezi Andrei Avram, *op. cit.*, p. 360.

[16] Vezi Candrea-Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907, s. v. ; Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913, s.v.

unor graiuri regionale şi vorbirii familiare, nu vedem nici un motiv care ne-ar împiedeca să acceptăm existenţa fonemului /ă/ în poziţie iniţială în dacoromâna comună.

În continuare vom examina, din punct de vedere diacronic şi sincronic, situaţia lui iod pe care Andrei Avram îl consideră un element dependent de context, care nu îndeplinea nici o funcţiune distinctivă, prezenţa lui înainte de vocale de timbru palatal fiind impusă de poziţia iniţială, de cuvînt sau de silabă. Astfel, într-un cuvînt ca *ied*, apariţia lui [i̯] ar fi determinată de [e]; în acest caz nu am avea o succesiune de două foneme /i̯/ + vocală de gradul al doilea de apertură, ci un singur fonem, /e/, realizat la început de cuvînt ca [i̯e] [17].

După cum se ştie, segmentul [i̯e] provenea, atît în poziţie iniţială, cît şi după o consoană, dintr-un lat. *ĕ* sau *ae*, deveniţi, într-o fază tîrzie a latinei *ę*, apoi diftongul *ie*, al cărui prim element s-a dezvoltat în [i̯]. Astfel, lat. *hĕri*, *hĕdera*, *fĕl*(*e*), *mĕl*(*e*) > *i̯aderă*, *fi̯are*, *mi̯are* (cf. fr. *hier*, *lierre*, *fiel*, *miel*). Primul element al diftongului a devenit de timpuriu un iod şi s-a confundat cu iod provenit din *e*, *i* în hiat, avînd efect identic asupra dentalelor precedente: lat. *tĕnĕt*, *dĕcem* > *ti̯ene*, *ḍi̯eče* > *ţine*, *ḍeče* (cf. lat. *vĭdĕat*, *audĭat* > *vedi̯at*, *audi̯at* > *v*^{e}*aḍă*, *auḍă*).

Cînd şi-a pierdut iodul iniţial în grupuri ca *i̯e*, *i̯a* (*i̯ed*, *i̯arbă*) statutul de fonem autonom după părerea lui Andrei Avram? Probabil atunci cînd şi *e* provenit din lat. *ē*, *ĭ* a început să fie pronunţat *i̯e*: lat. *ĭlle*>*el* > *i̯el*. Începînd de la această dată *e* iniţial nu mai era posibil, ci numai *i̯e*.

Dar *i̯* se întîlnea şi în alte poziţii decît la început de cuvînt şi de silabă, ca de exemplu în *mai̯*, *sui̯*, *roi̯* (<sl. *roji*). Acest *i̯* avea statut de consoană, căci dacă se adăuga un element flexionar la forme ca *sui̯*, *roi̯*, iod trecea (cum trece şi în limba de astăzi) la silaba următoare: *su-i̯e*, *ro-i̯ul*^{u} (cf. *rup*: *ru-pe*, *pat*: *pa-tul*). Despre *e* însă se poate zice că el prezenta o singură ocurenţă: era precedat de consoane palatale sau palatalizate. Cf. *casă* — *vińe*, *ară* — *tal'e*, *se* (*să*) *m*^{o}*ară* — *se se sui̯e*. În grupuri ca *te*, *de*, *ne*, *le*, *pe*, *be* etc. consoana era (cum este şi astăzi în limba literară) poate foarte puţin palatalizată. În fonologie însă nu gradul de palatalizare, sonoritate, nazalizare etc. determină statutul fonologic al unui segment fonic, ci prezenţa sau lipsa acestor trăsături, oricît ar fi ele de reduse. Consoanele în grupurile *te*, *de*, *ne*, *le* etc. erau palatalizate — foarte probabil uşor, ca în limba literară actuală — în comparaţie cu *tă*, *dă*, *nă*, *lă* etc. Putem deci susţine, aşa cum am afirmat de altfel în articolul nostru, că *e* se găsea în distribuţie complementară cu *ă*: *e* după consoane palatale (ca *i̯*, *ń*, *l'*, *č*, *ğ* etc.) şi palatalizate (indiferent de gradul de palatalizare), iar *ă* după consoane nepalatale, nepalatalizate, în care trăsătura palatalizării lipsea cu totul.

Prin urmare, grupul iniţial *i̯e*- era compus din fonemul iod, care se întîlnea şi în alte poziţii decît înaintea lui *e* la început de cuvînt (şi de silabă), iar *e* nu se bucura de nici o autonomie, fiind determinat de consoanele (palatale sau palatalizate) precedente (printre care trebuie socotit şi iod) şi aflîndu-se în distribuţie complementară cu *ă* (care putea să apară

[17] Vezi Andrei Avram, *op. cit.*, p. 361.

şi în poziţie iniţială : *ăsta*, *ăla* etc.). *e* nu era decît varianta contextuală a lui /ă/.

Dependenţa vocalelor de consoana precedentă poate fi dovedită şi cu alte numeroase cazuri. Ne vom opri doar la două exemple : lat. *vĭdĕo* şi *sĕdeo* > rom. com. *vedz*^{u}, *şedz*^{u}. Formele cu *e* (*ved*^{u}, *şed*^{u}) le regăsim şi astăzi în dialectul aromân. În dacoromâna contemporană avem formele *văd* (*văz*) şi, în multe graiuri regionale, *şăd*, cu *e* > *ă*. Cărui fapt se datorește această transformare fonetică ? Fără îndoială consoanelor precedente. Am arătat în articolul nostru că una din tendinţele de evoluţie a consonantismului dacoromânei comune a fost durificarea labialelor. Aceeaşi tendinţă de durificare a început să se manifeste, în unele regiuni, şi în ce priveşte consoanele *ş*, *s*, *dz*, *ţ*. Urmarea acestei depalatalizări a fost posteriorizarea anterioarelor care urmau după aceste consoane. Prin urmare, e greu de acceptat părerea că o nuanţă vocalică, care nu apărea niciodată în mod independent, ci numai după o consoană, schimbîndu-şi timbrul în funcţie de timbrul consoanei care o preceda, ar fi constituit, în dacoromâna comună, un fonem autonom şi că ar fi determinat în acelaşi timp timbrul consoanei precedente.

Nu putem fi de acord nici cu interpretarea pe care Andrei Avram o dă grafiilor de tipul [bïiată], [pïiatră] din textele secolului al XVI-lea. După autorul citat, aceste cuvinte aveau, în această perioadă şi evident şi în perioada anterioară, cu o silabă în plus faţă de formele corespunzătoare din limba literară contemporană, labiala fiind urmată de vocala [i], nu de [i̯] sau de [y].

Redarea lui iod după labiale a constituit o problemă nu numai pentru cei care au scris primele noastre texte, dar şi pentru anchetatorii *Atlasului lingvistic român*. După cum se ştie, cuvinte ca *piele*, *obiele*, *miere*, *fier*, *vierme* au fost transcrise de ALR, îndeosebi în graiurile din Muntenia, în mai multe feluri : *pi̯ele*, $\overset{h'}{\text{pi̯}}$*ele*, *obi̯ele*, $\overset{y}{\text{obi̯}}$*ele*, *mi̯ere*, *fi̯er*, $\overset{h'}{\text{fi̯}}$*er*, *vi̯erme*, $\overset{y}{\text{vi̯}}$*erme* etc. Cum trebuie interpretate din punct de vedere fonologic aceste forme ?

Segmentele fonetice notate de ALR $\begin{bmatrix}h'\\ \text{pi̯}\end{bmatrix}$, $\begin{bmatrix}y\\ \text{bi̯}\end{bmatrix}$, $\begin{bmatrix}h'\\ \text{fi̯}\end{bmatrix}$, $\begin{bmatrix}y\\ \text{vi̯}\end{bmatrix}$ sînt constituite din trei foneme, diferite deci de [pi̯], [bi̯], [mi̯], [fi̯], [vi̯] ? După părerea noastră toate aceste notaţii reprezintă o singură realitate fonologică : succesiunea de două foneme, labială + iod.

Cei care au scris textele din secolul al XVI-lea, deoarece nu aveau în alfabetul chirilic un semn pentru iod, au căutat să redea o realitate fonetică şi fonologică românească folosind diverse transcrieri : *pïiatră* sau *pïatră*, *bïiată* sau *bïată*, *pïiarde* sau *pïarde*, *pïare*, *mïercuri* etc. Cuvintele citate mai sus erau deci constituite, în secolul al XVI-lea şi în perioada anterioară, din acelaşi număr de silabe ca şi în dacoromâna contemporană.

Andrei Avram susţine că în cuvinte ca *iarbă* vocala din silaba iniţială era [ȧ] (*a* cu o articulaţie anterioară), iar în cuvinte cu *oase* era [å] (*a* cu o articulaţie labială). Înaintea acestor vocale anterioare, respectiv posterioare apăreau, în mod automat (impuse de context), [i̯] şi [u̯].

Materialul studiat de noi nu ne oferă nici un exemplu din care am putea deduce că timbrul anterior, respectiv posterior al lui [a] ar fi fost independent de context, că cele două nuanțe vocalice ar fi putut să apară singure și în alte poziții fără să fie precedate de o consoană. Nici Andrei Avram nu ne dă astfel de exemple. Realitatea este că, în dacoromâna comună, la fel ca și în româna actuală, nu [i̯] și [u̯] apăreau „în mod automat" înaintea unui [á] sau a unui [å], ci invers, cele două nuanțe vocalice erau determinate de timbrul consoanei care le preceda.

În *Schița* noastră, bazați pe numeroase exemple, am arătat că, precedat de o consoană palatală, [a], avea un timbru anterior, iar după o consoană labializată primea un timbru posterior ([viṅá], [văduu̯å] etc.). Prin urmare, în cuvinte ca *iarbă* și *[oase* segmentele fonetice [i̯a] și [u̯a] nu reprezentau, pe plan fonologic, o singură unitate, ci constituiau o succesiune de două foneme.

Cele două foneme, /i̯/ și /u̯/, se întîlneau și în poziție finală în tema unor substantive, adjective și verbe [18]. Alternînd între ele, îndeplineau un important rol morfologic : deosebeau singularul de plural la substantive și adjective (*rău̯-răi̯, nou̯-noi̯*) și persoana I de persoana a II-a la verbe (*dau̯ — dai̯, stau̯-stai̯, l'au̯ — l'ai̯* „iau-iai").

Prin urmare, și în această poziție, iod (*i̯*) și wau (*u̯*) erau foneme autonome, avînd același rol ca oricare alt fonem consonantic și comportîndu-se ca orice consoană. Așadar, sistemul fonologic al dacoromânei comune, ca și cel al limbii literare contemporane, poseda fonemele /*i̯*/ și /*u̯*/ atît în poziție inițială, cît și în alte poziții. Secvențele fonetice [i̯i], [i̯e], [i̯a], [u̯u], [u̯o], [u̯a] nu erau fonologic identice cu [i], [e], [ᵉa] [u] [o], [ᵒa]. În dacoromâna comună existau următoarele identități : [î] ≡ [i] ≡[u]≡[ü], [ă]≡[e]≡[o]≡[ö], [a]≡[ᵉa]≡[ᵒa]≡[ᵒ̈a]. Cu excepția lui [î], [ă], [a] care, după cum am văzut, puteau să apară în orice poziție, în mod independent, prezența celorlalte nouă nuanțe vocalice era condiționată de consoanele precedente.

Andrei Avram arată pe bună dreptate că părerile noastre asupra sistemului vocalic al dacoromânei comune diferă radical. E și normal ca această deosebire de păreri să se extindă și asupra consonantismului. În *Schița* prezentată am susținut și ne menținem părerea că, în dacoromâna comună, timbrul vocalelor nu avea valoare distinctivă. Ceea ce era fonologic pertinent la vocale era numai gradul de apertură.

Limba vorbită în perioada secolelor al XI-lea — al XV-lea, la fel ca și limba secolului al XVI-lea și ca dacoromâna contemporană, era o limbă de *tip consonantic* [19], în sensul că consoanele erau predominante atît în ce privește numărul, cît și în privința rolului pe care îl aveau în determinarea

---

[18] Privitor la această problemă vezi I. Pătruț, *Probleme de morfologie și ortografie. În legătură cu i̯ în limba română*, în SCL III, 1958, p. 255—258.

[19] În ce privește caracterul consonantic al limbii române vezi acad. E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL I, 1950, 2, p. 213.

timbrului vocalelor următoare şi în stabilirea deosebirilor între cuvinte şi forme [20].

Acad. E. Petrovici arată că într-o perioadă mai veche de dezvoltare a limbii române vocalele erau cele care determinau timbrul consoanelor, acestea din urmă fiind mult mai puţine ca număr decît în limba actuală[21]. Cele susţinute de acad. E. Petrovici sînt valabile pentru prima fază a românei comune, cînd existau încă *-i* şi *-u* silabici şi cînd *e* şi *o* accentuaţi în poziţie deschisă nu ajunseseră la *a*. Situaţia aceasta nu mai exista însă în dacoromâna de după despărţirea de celelalte dialecte, şi nici chiar în faza a doua a românei comune. Vocalele *-i* şi *-u* dispăruseră, nu însă înainte de a colora consoanele precedente, iar *e* şi *o* accentuaţi în poziţia arătată mai sus se transformaseră în *a*, după ce au transferat însă timbrul palatal, respectiv labial asupra consoanei precedente. În această perioadă, consoanele asupra cărora vocalele anterioare, repectiv posterioare îşi imprimaseră amprenta lor, adică consoanele palatalizate şi cele labializate, erau foneme autonome. Ele nu mai depindeau de vocalele următoare, ci, dimpotrivă, timbrul acestor vocale era determinat de consoanele precedente.

Nu vom mai repeta, în rîndurile de faţă, cele susţinute în articolul nostru în legătură cu sistemul vocalic linear al dacoromânei comune. Am crezut, însă, necesare unele completări privitoare la cele două foneme vocalice /ă/ şi /î/, precum şi cîteva precizări în ce priveşte rolul determinant al consoanelor asupra timbrului vocalelor care le urmau.

Andrei Avram crede că ,,elementele vocalice finale'' din segmentele fonetice notate de noi [p^{i}], [p^{u}] ar putea fi considerate variante poziţionale ale fonemelor /i/, respectiv /u/ şi că ,,o consoană în situaţia labialei din [lup^{i}] (neurmată, pe plan fonetic, nici de o altă consoană, nici de o vocală propriu-zisă) nu este în mod obligatoriu finală pe plan fonologic'' [22].

Aşa-zisele ,,elemente vocalice finale'' în segmentele fonetice [p^{i}], [p^{u}] nu aveau nici o valoare vocalică în dacoromâna comună, ele nu reprezentau decît timbrul consoanei precedente. De aceea nici nu au fost percepute de străini, care nu aveau în limba lor astfel de consoane, şi, în consecinţă, nu au fost notate de aceştia în numirile de locuri şi în numele de persoane româneşti care se întîlnesc în documentele scrise, între secolele al XII-lea — XV-lea, în limba latină sau în slavă. Toată morfonologia românească ne arată că [^{i}] şi [^{u}] nu existau nici pe plan fonologic.

Din observaţiile făcute de Andrei Avram deducem că, d-sa, spre deosebire de noi, consideră că sistemul fonologic al dacoromânei comune era mult diferit de cel al limbii române contemporane.

E foarte probabil că, în dacoromâna comună, ca şi în limba română de astăzi, existau deosebiri dialectale. În articolul nostru am arătat că dacoromâna comună nu era unitară în ce priveşte rostirea consoanei *ş* şi în privinţa procesului de durificare a labialelor, proces care am presupus

---

[20] Vezi idem, *Probleme de fonologie*, în SCL VIII, 1957, 1, p, 68 ; acad. Al. Graur, *Evoluţia limbii române. Privire sintetică*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1963, p. 58.

[21] Vezi SCL I, 1950, p. 213.

[22] Vezi Andrei Avram, *op. cit.*, p. 363.

că a început imediat după despărţirea dacoromânei de celelalte dialecte. E posibil să fi existat şi alte deosebiri de pronunţare de la o regiune la alta, deosebiri datorite unor evoluţii fonetice petrecute în unele regiuni. Acestea au avut, fără îndoială, urmări asupra sistemului fonologic, îndeosebi asupra inventarului fonemelor. Nu credem însă că aceste deosebiri fonetice erau aşa de mari de la o regiune la alta, încît să schimbe complet sistemul şi să putem vorbi de mai multe sisteme fonologice în dacoromâna comună.

Mai 1964

Institutul de lingvistică,
Cluj, str. Emil Racoviţă, 21.

LUCRĂRI RECENTE DE LATINĂ VULGARĂ *

DE

MARIA ILIESCU

Pentru toţi cei care se interesează de perioada trecerii de la latină la limbile romanice, filologi clasici şi romanişti, anul 1963 s-a remarcat prin apariţia a două lucrări importante : Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, Klincksieck [1963] 230 p. şi R. A. Haadsma şi J. Nuchelmans, *Precis de latin vulgaire, suivi d'une anthologie annotée*, Groningen, 1963, 137 p.

Cartea cunoscutului învăţat finlandez Veikko Väänänen face parte din seria de manuale şi studii lingvistice publicate de Centrul de filologie romanică de pe lîngă Facultatea de litere de la Strasbourg şi se adresează specialiştilor, pe cînd lucrarea lui Haadsma şi Nuchelmans, după cum reiese din prefaţă, este destinată în special studenţilor care se pregătesc în domeniul limbilor romanice.

În patru capitole concise şi bine echilibrate — Sunetele, Cuvintele, Formele şi Fraza — autorii acestei din urmă lucrări reuşesc să dea un tablou sugestiv al latinei populare şi al tendinţelor sale în drumul parcurs spre trecerea la limbile romanice. Expunerea este precedată de o introducere foarte folositoare şi urmată de 13 texte comentate. În introducere se lămureşte noţiunea de latină vulgară, se discută diferenţierea dialectală a latinei tîrzii şi se expune în linii mari istoria Romei, expansiunea şi dezvoltarea latinei şi naşterea limbilor romanice. Pe baza textelor, care ocupă o jumătate din manual, autorii îşi propun să ilustreze evoluţia latinei populare începînd din secolul al III-lea î.e.n. şi pînă în secolul al IX-lea e.n. Prin includerea în antologie a lui Plaut şi a lui Cicero, ei reuşesc să demonstreze că latina sub aspectul ei popular a existat concomitent şi paralel cu aspectul ei literar, clasic. Includerea în antologie a textelor populare dinainte de secolul I e.n. — procedeu adaptat pentru prima dată în capitolul *Latină* din *Crestomaţia romanică* vol. I sub conducerea academicianului Iorgu Iordan, Bucureşti [1962] — trebuie acceptată şi de viitoarele antologii de latină vulgară. Foarte bine venit este şi capi-

* Versiunea în limba franceză a acestui articol a apărut în RRL, IX, 1964, 5, p. 559.

tolul din Rhetorica ad Herennium și Scrisoarea unui soldat din secolul al II-lea e.n., care face parte dintr-o colecție de papiri mai puțin cunoscuți, dar pentru aceasta nu mai puțin importanți pentru studierea latinei vorbite. Antologia cuprinde și un număr destul de mare de inscripții și izvoare tradiționale ale latinei populare ca : Petroniu, Itala și Vulgata, Peregrinatio Aetheriae, Lex Salica, Gregorius din Tours, fragmente din diplomele regale merovingiene și, în sfîrșit, excerptele din Glosele de la Reichenau. Pasajele alese cu grijă, pentru a fi cît mai ilustrative, sînt precedate de scurte introduceri în care se indică și ediția folosită, în unele cazuri sînt urmate și de traducerea în franceză (Plaut, Petroniu, Frodebertus și Inportunus). Comentariile sînt bogate și interesante. Foarte utile ni se par trimiterile la paragrafele din prima parte a lucrării, unde s-a expus mai pe larg fenomenul care se întîlnește în text ca și trimiterile la formele din limbile romanice. Autorii nu s-au limitat, în cadrul acestor trimiteri, numai la limbile romanice, mai cunoscute, ci au atras în sfera comparației și limbile mai mici sau mai puțin cunoscute, cum sînt româna, catalana și retoromana. În sfîrșit, înainte de a trece la cîteva observații de amănunt, în general în ordinea paginilor, mai rămîne să semnalăm grija autorilor de a folosi cele mai noi și mai bune ediții și comentarii ca : *Pactus Legis Salicae* II, 1,2 ed. K. A. Eckhardt, Göttingen, 1955-1956, G. Y. Y. Walstra, *Les cinq épîtres rimées dans l'Appendice des formules de Sens*, Leiden, 1962 etc.

Mai întîi, cîteva cazuri în care ar fi fost binevenită și trimiterea la formele românești : la § 42.1, lipsește *ficat* alături de *fègato — higado — foie* ; la § 66, *aci* alături de sp. *aquí* etc. ; la § 68 *cîte* alături de compusul *caduno (catuno)* ; *caput* cu sens de „extremitate" s-a păstrat și în rom. *cap* (p. 109, nota 16) ; lat. *vitellum* este continuat și de rom. *vițel* (p. 113, nota 3) ; lat. *pedica* trăiește mai departe și în rom. *piedică* (p. 114, nota 19), iar *discarricare* (p. 114, nota 20 și 21) și *impingere* (p. 115, nota 24) stau la baza verbelor românești *a descărca* și *a împinge*.

Credem că originea nominativului plural la declinarea a III-a (§ 49) în Orient nu poate fi explicată prin vechea desinență *-is* a temelor în *-i*, deoarece aceasta era muribundă deja în sec. III, iar prezența ei în unele texte tîrzii se datorește unor tendințe arhaizante. În ce privește categoria neutrelor în limba română (§ 50) numită de către autori în mod impropriu „ambigene" ar fi fost necesară indicarea și unor alte lucrări în afară de cea a lui O. Nandriș (p. 45), ca cele ale lui Al. Graur, Iorgu Iordan, Al. Rosetti, G. Ivănescu etc.

Tot în legătură cu neutrul ar fi trebuit să se precizeze că pl. *-ora* (§ 51) nu numai că s-a menținut în română și în unele dialecte italiene, dar că a cunoscut o anumită productivitate în latina tîrzie. (Vezi P. Aebischer, *Les pluriels analogiques en -ora dans les chartes latines de l'Italie*, ALMA, 1933, p. 5—76.) Toată problema neutrului este în schimb foarte bine prezentată în cartea lui Väänänen (p. 109—111.).

În ceea ce privește vocativul românesc în *-e* (§ 55) el este — cum arată și ultimele lucrări de specialitate — de origine latină, și nu slavă, ipoteză avansată de Haadsma și Nuchelmans. Väänänen nu discută de loc problema vocativului românesc.

Mai clar ar fi trebuit să fie paragraful imediat următor (§ 56) consacrat înlocuirii genitivului şi mai ales înlocuirii genitivului cu dativul adnominal, sau posesiv, care a jucat un rol important în constituirea sistemului de declinare în franceza veche, şi mai ales în Orient. De asemenea, fără să fie legată de vreo explicaţie simpla constatare că în vechea franceză s-au păstrat urme de gen. pl. *-orum* (§ 56) pierde din importanţă. Ea trebuie legată de păstrarea aceleiaşi desinenţe în declinarea pronominală şi de folosirea acesteia chiar şi pentru exprimarea raporturilor de dativ din cauza formei ei mai pregnante (§ 64 c).

Pronumele neaccentuat subiect (§ 64 f) este într-adevăr o caracteristică a limbii franceze, dar şi a friulanei şi, în mai mică măsură, a retoromanei centrale, a provensalei şi a franco-provensalei.

În legătură cu paragraful 70 ar fi trebuit să se remarce că pronumele precursor al articolului romanic putea sta atît înainte cît şi după substantivul determinat şi că probabil, în secolul al VI-lea, postpunerea era chiar mai frecventă.

Aşa cum s-a vorbit, la începutul subcapitolului consacrat substantivului, de declinări mai productive şi mai neproductive, ar fi trebuit şi în cadrul subcapitolului în care este tratat verbul să se spună cîteva cuvinte despre creşterea numărului verbelor de declinarea I-a şi a IV-a şi a tipului frecventativ în *-to* (*canto*), ca şi a celui incoativ în *-isco*, *-esco*. Este adevărat că acesta din urmă este pomenit în cadrul paragrafului 91 a.

Folosirea verbului *venire* (§ 76 c) ca auxiliar al pasivului este obişnuită nu numai în italiană ci şi în retoromană.

Valoarea primitivă a lui *habere* + inf. „a trebui, a fi necesar'' (§ 80) se regăseşte azi aproape în toate limbile romanice moderne în construcţia *habere* + prep. + inf.

Nu destul de clar reiese faptul că folosirea infinitivului cu acuzativ descreşte după verbele *declarandi*, dar creşte după verbele *voluntatis* şi că deosebirea esenţială între construcţia latinească şi rămăşiţele ei romanice constă în aceea că, în acestea din urmă subiectul acuzativului cu infinitivul foloseşte şi drept complement direct al verbului regent. Această problemă este trecută cu vederea şi de către Väänänen în cadrul propoziţiilor completive (p. 173).

Printre monografiile citate la capitolul consacrat inscripţiilor, ar fi trebuit, credem, să figureze lucrarea lui H. Mihăescu, *Limba latină din provinciile dunărene ale imperiului roman*, Bucureşti, 1962. Ar fi fost dezirabil ca să se dea măcar cîte o inscripţie din toate provinciile imperiului. Iberia şi Dacia sînt absente, şi Galia foarte slab reprezentată.

În capitolul XLI din *Cena Trimalchionis* ar fi meritat o notă, sau o trimitere la fonetică, formele sincopate *calfecit* şi *calda* şi substantivul *balneus* cu desinenţa de masculin în locul clasicului *balneum*. La nota 44 a aceluiaşi text ar fi fost indicat să se arate că sufixul *-ax*, cu care e format *abstinax*, era frecvent în latina populară.

Folosirea lui *quoniam* drept conjuncţie completivă se explică desigur şi prin sinonimia sa parţială cu *quia* (p. 106, nota 2).

O notă sau o trimitere la paragraful 80 ar fi fost utilă pentru construcţia *traversare habebamus* din Peregrinatio Aetheriae cu sens de tre-

buinţă. Nota 7 de la acelaşi text ar fi trebuit să fie dată la Cena Trimalichionis XXXVIII r. 10, unde cuvîntul apare pentru prima oară în antologie. Cred că interpretarea corectă a lui *quod* (p. 109, r. 1 sus) este aceeaşi ca aceea de la nota 19 unde, pe drept cuvînt, este considerat conjuncţie temporală.

La *Lex Salica* ar fi trebuit remarcat folosirea frecventă a perfectului conjunctiv pasiv cu auxiliarul la perfectul conjunctiv, şi nu la prezentul conjunctiv ca în latina clasică ; ca de exemplu *si quis ei fuerit adprobatum*.

La p. 115 nota 27, alături de it. *strega* şi v. fr. *estrie* poate figura şi retorom. *stria*, rom. *strigă*.

La *Frodebertus et Inportunus* r. 5 ar fi trebuit remarcat sensul instrumental al prepoziţiei *ad*. Forma sincopată *domno* din acelaşi text stă la baza rom. *domn*, iar *inde* de la r. 1, p. 119 este acelaşi cu fr. *en*, it. *ne*, (friul. (*i*) (*n*) (*d*).

În sfîrşit, la nota 12, p. 123, ar fi fost util să se remarce confuzia dintre formele lui *tollo* şi ale lui *ferro*.

Cartea lui Veikko Väänänen are, faţă de aceea a lui Haadsma şi Nuchelmans, avantajul de a fi mai mare, aşa încît autorul nu a fost nevoit să ajungă la concentrarea extremă a materialului, deosebit de dificilă în cazul bogăţiei de fapte din domeniul latinei vulgare. Cartea cuprinde şi cinci părţi şi anume : I. *Le latin vulgaire : notions générales* ; II. *Les sens* ; III. *Les mots* ; IV. *Les formes et leurs fonctions* ; V. *La phrase*.

Meritul cel mai de seamă al acestei valoroase lucrări este, după părerea noastră, cel de a pune la dispoziţia cercetătorului sinteza ultimelor concluzii şi puncte de vedere în ce priveşte epoca lingvistică a trecerii de la latină la limbile romanice. Autorul a reuşit aceasta, datorită unei foarte bogate informaţii bibliografice, care este folosită din plin şi sistematic în lucrare, spre deosebire de manualul de la Groningen, unde indicaţiile bibliografice din cuprinsul părţii teoretice au uneori un caracter arbitrar.

O altă calitate remarcabilă a „Introducerii în latina vulgară", este faptul că autorul ei a evitat cu desăvîrşire schematizările, reuşind să schiţeze, fără să piardă din claritate, procesul complicat al evoluţiei limbii latine tîrzii. Acest lucru se vede, de exemplu, din felul cum înfăţişează Väänänen înlocuirea nominativului cu acuzativul : „C'est l'aboutissement d'un long procès dont les péripeties ne sont ni simples ni linéaires" (p. 122). Tot în legătură cu sistemul declinării, merită menţionată aici şi părerea justă a autorului cu privire la pierderea desinenţelor cazuale, atît de deseori puse exclusiv pe seama schimbărilor fonetice : „il s'agit en premier lieu d'un développement syntaxique, qui n'exclut cependant pas un concours de facteurs phonétiques comme la chute de *-m* final et la fusion de certaines voyelles à la finale".

Foarte importante şi bine întemeiate mi se par ideile în legătură cu mult discutata unitate sau diversificare a latinei vulgare, expuse în subcapitolul *De l'unité latine à la diversité romane*. Cele două teze, — cea a unităţii latinii şi cea a rapidei ei diversificaţiuni, nu trebuie înţelese ca opuse şi inconciliabile. Este lucru cert că unitatea latinii postclasice şi tîrzii în liniile ei mari, cel puţin în forma ei scrisă, nu poate fi negată.

Pe de altă parte, trebuie să fi existat, fără îndoială, vechea tendință de diferențiere locală a latinei vulgare. Această diferențiere nu a mers însă, la început, prea departe, așa că între diferitele regiuni atinse de schimbările locale, aspectul general al limbii vorbite, cu toate începuturile diferențierii, nu putea fi, în timpul latinei tîrzii, prea variat.

Bogat și bine alcătuit este capitolul consacrat cuvintelor, care cuprinde și derivarea și compunerea. S-ar fi putut încerca, poate, și aici o privire de ansamblu asupra evoluției vocabularului, pe lîngă diferitele fapte particulare interesante.

În paginile consacrate „formelor" se discută atît probleme de morfologie cît și unele probleme de sintaxă a cazurilor. În sfîrșit, în capitolul dedicat frazei, este tratat acordul, interogarea, negația, ordinea cuvintelor, sintaxa propoziției și a frazei, coordonarea și subordonarea. Ar fi fost bine dacă s-ar fi vorbit undeva și de evoluția conjuncțiilor. La pag. 170–171 se vorbește de cele coordonatoare, însă cele subordonatoare nu sînt tratate în ansamblul lor, ci numai în cadrul fiecărei propoziții. În cadrul propoziției completive nu se vorbește de loc de completiva construită cu conjunctivul fără conjuncție, variantă populară a completivei cu *ut*, și, cum am arătat mai sus, se trece foarte repede asupra evoluției acuzativului cu infinitiv.

Iată acum și cîteva observații de amănunt din domeniul românei și al retoromanei. Se remarcă o inconsecvență în cele spuse la pag. 49 și 71 în legătură cu retoromana. La prima dintre cele două pagini citate se spune că retoromana „practic nu are decît finale vocalice", pentru ca la p. 71 să se afirme că în ceea ce privește tratamentul lui *-s* retoromana ține de vest, păstrînd acest sunet în poziție finală.

Greșeala provine de la faptul că nu se face diferențierea necesară în cazul de față între cele trei grupe de dialecte retoromane. Cel vestic păstrează desinența *-s*, cel central și oriental prezintă o situație de trecere. O parte din substantivele masculine (cele corespunzătoare substantivelor românești cu opoziție sg. consoană dură/ pl. consoană moale) au pluralul în *-i*, care și aici (ca în română) a alterat consoana după care urma. Deci friul. *dut/duc'* < * *duti*, *an/agn* < * *ani*; *vidiel/vidiei* < * *vidieli* etc.

Necesitatea distincției între cele trei grupe de dialecte retoromane e necesară, credem, și la trimiteri, întrucît sînt extrem de rare, chiar inexistente, cazurile în care un cuvînt cu același etimon latinesc să aibă o formă identică în toate cele trei grupe. Alegerea uneia dintre cele trei forme ca reprezentanta retoromanei în întregimea ei este arbitrară și duce la confuzii. E regretabil că așa s-a procedat în unele cazuri.

Astfel, la p. 48 se trimite la rhet. *meie* (pron. pos.) care nu coincide nici cu engad. *me* sau *mai*, sursilv. *mei* și friul. m. *mio*, f. *mia*, Val Gadera (dialect central) *mi*, *mia* etc. Greu de identificat este și forma rhet. *tschiro* la care se trimite la p. 56. În engad. cuvîntul este *tschel*, sursilv. *tschiel*, friul. *cil*. Rhet. *riva* (p. 58) nu este proprie decît engadinei și sursilvanei! *Cântar* (p. 71) este forma sursilvană și nu engadineză, cum se specifică de data aceasta în mod greșit. Engad. *bal* (p. 82) este desigur o greșeală de tipar pentru *bel*. Lista exemplelor de felul acesta poate fi mult mărită.

Și multe din trimiterile la limba română nu sînt corecte. Din cîte ne-am dat seama, autorul a folosit ca sursă principală Dicționarul etimo-

logic al lui Meyer-Lübke, fără a ține însă seama de *Corrections roumaines au REW* publicate de A. Graur în *Bulletin Linguistique* din 1937 și fără a consulta un alt dicționar românesc. Astfel se trimite (p. 58) la cuvîntul *spică* < *spica* (REW[3] 8145), necunoscut în limbă (A. Graur, *op. cit.* îl dă și el cu semn de întrebare). *Flamă* la care se trimite la p. 60 (vezi REW 3350) pare să fie savant și nu moștenit (A. Graur, *op. cit.*) ca și *oseminte* de la p. 89. (Vezi REW 6114 *osăminte* și Graur, *op. cit.*, care este recent.)

Tot la p. 89 se trimite la a. (= ancien) roum. *călțămînt*. Nu este vorba de vechea română, ci de o formă aromână dată de REW 1694! Pentru productivitatea sufixului *-ie* în română nu este bine ales *asprie* (p. 91) neînregistrat de dicționare. Substantivul derivat de la *aspru* este *asprime*.

În alte cazuri forme românești sau retoromane sînt omise fără justificare. Astfel, în cadrul sinonimelor expresive care ajung să însemne „gură" (p. 80) lipsește *gula* > rom. *gură*.

Printre urmașii lat. *vitellus* lipsește rom. *vițel* (el e omis și de REW 9387). Alături de engad. *manair* (p. 101) și rom. *mînea* are sensul de a „petrece noaptea". Alături de it. *onde*, *donde*, v. fr. *ont*, fr. *dont* etc. trebuie consemnat și rom. *unde*.

În ce privește retoromana, ea lipsește cu totul din tablourile de la p. 58, unde sînt date exemple din toate limbile romanice pentru oclusivele surde și sonore, deși respectivele cuvinte latinești au fost moștenite și de acest idiom romanic.

În concluzie, ne rămîne să ne exprimăm satisfacția pentru apariția celor două cărți și subliniem încă o dată deosebita valoare practică a celei dintîi și valoarea teoretică a celei de-a doua. Faptul că ambele sînt scrise în limba franceză, va înlesni mult larga lor consultare de către studenții și cercetătorii din toate țările.

Iunie 1964

Institutul de lingvistică,
București, Calea Victoriei 194

UN PRECURSOR AL POETICII MATEMATICE: PIUS SERVIEN *

DE

SOLOMON MARCUS

Fiu al binecunoscutului astronom român Nicolae Coculescu, Pius Servien — pe numele său adevărat Şerban Coculescu — este autorul unor lucrări interesante şi valoroase de stilistică, poetică, filozofia ştiinţelor şi fundamentele matematicii, publicate în Franţa, între 1930 şi 1952.

Născut în 1903, în România, Pius Servien avea să părăsească ţara la vîrsta de 13 ani, plecînd în Franţa. De atunci a mai vizitat de două ori ţara noastră, prima oară în 1926—1927, pentru a face serviciul militar, iar a doua oară în 1938. Şi-a trecut doctoratul în litere în 1928, la Paris. A murit în 1959, în Franţa. De formaţie umanistă complexă, cu vaste cunoştinţe atît în domeniul ştiinţelor exacte cît şi în cel al artelor şi literaturii, el s-a integrat în mod organic în cultura franceză, cîştigîndu-şi o înaltă apreciere atît din partea unor matematicieni ca Borel, Hadamard, Montel şi Denjoy sau fizicieni ca Dirac, cît şi din partea unui poet ca Paul Valéry. Cu excepţia volumului de poezii „Curgînd clepsidra", întreaga sa operă este scrisă în limba franceză.

Pius Servien a desfăşurat o activitate publicistică bogată, destul de eterogenă şi de inegală ca valoare. Ne vom opri aici numai asupra unor părţi ale acestei activităţi. Ne exprimăm recunoştinţa faţă de profesorul Constantin Drîmbă, membru corespondent al Academiei R.P.R., pentru a ne fi atras atenţia asupra cercetărilor lui Servien şi pentru a ne fi pus la dispoziţie unele documente şi date interesante relative la acest savant. Profesorul C. Drîmbă a fost prieten apropiat al lui Servien în timpul şederii sale în Franţa.

Dintre lucrările lui Servien, două ne-au reţinut în special atenţia prin caracterul lor de pionierat, prin anticiparea îndrăzneaţă a unor idei centrale astăzi în lingvistica matematică şi în poetica matematică; este vorba de „Les rythmes comme introduction physique à l'esthétique" (Paris, 1930) şi, mai ales, de „Le langage des sciences" (Actualités scientifiques et industrielles, Paris, 1938). Prin aceste lucrări, Pius Servien este, după cum vom arăta, un precursor de seamă al unor teorii recente, deosebit de actuale.

Limbajul ştiinţific (*LS*) este definit de Servien în opoziţie cu limbajul liric (*LL*). Mai întîi, fiecare frază din *LS* are un sens unic determinat, în timp ce fiecare frază din *LL* are o infinitate nenumărabilă de sensuri (o mulţime este numărabilă dacă elementele ei pot fi numerotate; pro-

---

* Expunere prezentată la 5 martie 1965, în cadrul cercului de poetică de sub conducerea acad. prof. Al. Rosetti.

totipul mulțimilor infinite numărabile îl constituie mulțimea numerelor întregi pozitive 1, 2,..., n,..., în timp ce prototipul mulțimilor nenumărabile îl constituie totalitatea punctelor unei drepte sau ale unui segment de dreaptă). Servien compară sensurile unei fraze din *LL* cu variațiile infinite ale unui chip omenesc, care în fiecare moment este altfel decît în fiecare din momentele precedente.

Orice frază din *LS* admite o infinitate de fraze echivalente, adică avînd același sens cu ea. Tocmai acest fapt face posibile, în *LS*, definițiile și demonstrațiile. O definiție este indicarea unei perechi de fraze echivalente iar o demonstrație este, de multe ori, de exemplu atunci cînd se stabilește o condiție necesară și suficientă pentru ca un anumit fapt să aibă loc, indicarea unui șir de fraze echivalente. Existența frazelor echivalente este strîns legată de existența, în *LS*, a frazelor nule, adică a frazelor care, adăugate altora, nu aduc nici o modificare de sens. De exemplu, fraza „doi plus trei fac cinci" — pe care Servien o dă ca exemplu de frază din *LS* — este echivalentă cu fraza „doi plus trei fac cinci plus unu minus unu". Aici, fraza „plus unu minus unu" este o frază nulă. În schimb, în *LL* nu există fraze nule (nici măcar fraza vidă, tăcerea, nu e aici nulă !) și nu există fraze echivalente. Fiecare frază din *LL* este un unicat, irepetabilitatea sensului fiind esențială pentru o astfel de frază. Acestei fraze i se asociază un fascicol de sensuri, care se prezintă ca un spectru continuu. Fiecare iradiere a acestui spectru este sesizată de un anumit individ uman și numai unul, într-un moment bine determinat al existenței sale.

După cum se observă, apartenența unei fraze la *LS* este, pentru Servien, incompatibilă cu apartenența sa la *LL*. Aici trebuie însă să introducem o modificare, care să dea modelului lui Servien mai multă suplețe. În loc de a considera *LS* și *LL* ca două limbaje disjuncte, este mult mai comod — și mai adecvat realității — să admitem că fiecare frază aparține *LL* (deci să admitem că nu există fraze prin ele însele apoetice), iar *LS* este o parte a *LL* — eventual, chiar *LS*=*LL*. Cu alte cuvinte, fiecare frază este susceptibilă de două ipostaze, una prin care ea aparține *LS* și alta prin care aparține *LL*.

Pot exista fraze care încă nu au fost integrate *LS* sau *LL*, dar nu i se poate nega nici unei fraze această capacitate. Baudelaire și Arghezi au încorporat lui *LL* numeroase fraze considerate pînă la ei apoetice, iar alte fraze, considerate astăzi apoetice, vor fi inserate într-un context care să le confere poezie, mîine. Cu alte cuvinte, apartenența unei fraze la *LS* sau *LL* nu e o proprietate intrinsecă a acestei fraze, ci un raport al ei cu contextul în care este plasată. Să luăm chiar exemplul folosit de Servien. O frază de tipul „deux et deux font quatre" aparține lui *LS* atunci cînd ea se află într-un manual de aritmetică sau este folosită într-o operație de contabilitate. Dar aceeași frază constituie primul vers din poezia „Page d'écriture" a lui Jacques Prévert. În acest din urmă context, „doi și cu doi fac patru" nu mai este echivalent cu „doi și cu doi fac patru plus unu minus unu"; aici nu mai există fraze nule, nici fraze echivalente, fraza „doi și cu doi fac patru" devine o frază din *LL*. „Poetul scoate cuvintele din starea lor naturală și le aduce în starea de grație" spune Lucian Blaga.

Jacques Prévert a adus în starea de grație o frază în aparență atît de banală ca „doi și cu doi fac patru".

Dar dacă o frază din *LS* admite o infinitate de fraze echivalente, aceasta înseamnă că sensul exprimat de ea manifestă o relativă independență de materialul sonor; într-adevăr, două fraze echivalente pot fi foarte diferite ca structură sonoră (frazele „unu este mai mic decît doi" și „diferența dintre cinci și trei este mai mare decît diferența dintre patru și trei", deși echivalente, au foarte puțin comun ca structură sonoră). Nu același lucru se întîmplă cu o frază din *LL*. Varietatea de sensuri cu care este ea încărcată depinde esențial de structura sonoră, deoarece o modificare oricît de mică a acestei structuri introduce o perturbație în implicațiile ei afective. Ajungem astfel la o nouă distincție între *LS* și *LL* : primul nu depinde de structura ritmică a frazelor, pe cînd al doilea este esențial dependent de această structură. Într-adevăr, ritmul unei fraze revine la un șir finit de numere întregi pozitive, numărul de termeni ai acestui șir fiind egal cu numărul de silabe accentuate existente în frază, iar termenul de rang n al șirului fiind egal cu suma dintre 1 și numărul de silabe neaccentuate care separă a n-1-a silabă accentuată de a n-a silabă accentuată. De exemplu, ritmul versului eminescian „Mai am un singur dor" este dat de șirul 2, 2, 2. Se știe însă că într-o limbă naturală nu putem avea oricît de multe silabe neaccentuate consecutive; fiecărei limbi naturale i se asociază un număr întreg pozitiv p, astfel încît să nu putem avea, în limba respectivă, mai mult de p silabe neaccentuate consecutive. De aici rezultă că ritmul unei fraze nu poate conține termeni mai mari ca $p + 1$. Pe de altă parte este clar că două fraze de aceeași structură ritmică au același număr de silabe accentuate, deci șirurile asociate au același număr n de termeni. Deoarece nu există decît un număr finit de șiruri de lungime n, avînd ca termeni numere întregi pozitive mai mici ca $p + 2$, rezultă că numărul frazelor care au aceeași structură ritmică cu o frază dată este finit. Însă pentru orice frază din *LS* există o infinitate de fraze echivalente cu ea, deci o infinitate de fraze echivalente cu ea și avînd o structură ritmică diferită. Am demonstrat astfel că sensul unei fraze din *LS* nu depinde de structura ritmică a acestei fraze.

Din cele de mai sus nu rezultă că în *LS* ritmul este indiferent. Într-adevăr, dintre două fraze echivalente, dar cu structură ritmică diferită, una poate fi mai scurtă, mai simplă, mai elegantă, poate fi mai accesibilă, poate stimula mai mult la reflecție decît cealaltă. În această privință, ritmul poate fi unul din criteriile de selecție a uneia din mai multe fraze echivalente. Un memoriu de matematică își are structura sa ritmică, de loc indiferentă cititorului, deoarece această structură îi impune un anumit regim de activitate a gîndirii. Dar, repetăm, această structură ritmică nu influențează sensul exprimat, ci numai modul în care această exprimare se face. Cu totul altfel apare ritmul în *LL*. Aici, structura ritmică a unei fraze nu poate fi despărțită de ceea ce această frază exprimă, ea aparține organic conținutului exprimat. Să ne gîndim, de pildă, la pulsația molcomă, de fericită și duioasă reverie, din „Sara pe deal"; oare nu aparține ea însăși substanței acestei poezii? Ar fi oare corect să spunem că aici structura ritmică 13133/23133/23133... e, pentru Eminescu, rezultatul unei

alegeri dintre mai multe structuri, corespunzătoare unor fraze echivalente? Eminescu ar fi putut oscila, negreşit, între mai multe structuri ritmice, dar aceasta numai atîta vreme cît oscila între mai multe fascicole de sensuri care se cereau exprimate. O dată cu victoria unuia dintre fascicole asupra celorlalte, structura ritmică s-a impus şi ea într-un mod unic, deoarece fiecare fascicol de sensuri, prin aderenţa sa la structura sonoră care-l exprimă, implică o structură ritmică bine determinată.

Cu totul alta este situaţia în *LS*; aici, după cum am văzut, nici un sens nu implică o structură ritmică determinată, deci mai întîi hotărîm sensul pe care vrem să-l exprimăm, apoi alegem o structură ritmică dintr-o infinitate de structuri posibile.

Ajungem astfel la problema stilului. În *LS*, problemele de stil sînt cu adevărat la ele acasă, pentru că efectiv se pune, pentru fiecare sens care se cere exprimat, chestiunea unei alegeri, a alegerii unei fraze dintr-o infinitate de fraze care exprimă sensul respectiv. În această alegere ne folosim de numeroşi factori, dintre care unii au fost semnalaţi mai sus. Posibilităţile infinite ale unei astfel de alegeri explică, în bună măsură, de ce este posibil să recunoşti un matematician chiar dintr-o expunere a unor rezultate cunoscute, neoriginale. Să luăm, de pildă, primul volum al tratatului de *Teoria funcţiilor de variabilă complexă* al lui Simion Stoilov. Aici sînt prezentate aspecte clasice ale acestei teorii, noţiunile şi teoremele nu aparţin autorului, multe dintre ele sînt cunoscute încă din secolul trecut. Toate aceste fapte matematice sînt prezentate, bineînţeles, într-o formă mai modernă, dar aceasta se întîmplă şi în alte tratate de teoria funcţiilor de variabilă complexă şi nu ar fi suficient să imprime acestui tratat puternica personalitate a autorului. Şi totuşi, orice matematician român va recunoaşte aici, numai din cîteva pagini, uneori din numai cîteva fraze, pe Stoilov. Acea îmbinare specifică de economie a expresiei, eleganţă a expunerii şi proprietate a termenilor, acele formulări care delimitează net esenţialul de accesoriu şi luminează problematica ulterioară, cine oare le-ar putea atribui altuia decît lui Stoilov? Dacă ne referim la memoriile originale ale matematicienilor, personalitatea stilistică devine şi mai interesantă. Dar cît de puţin s-a studiat structura stilistică a limbajului ştiinţific! (Printre rarele publicaţii de acest fel, vezi cartea lui Th. Savory, *The language of science*, Londra, 1953 şi articolele lui L. I. Kalujnin relative la un limbaj informaţional pentru matematică). Şi aceasta este o problemă în primul rînd lingvistică.

Spre deosebire de *LS*, pentru care stilul revine la o selecţie între mai multe fraze echivalente, în *LL* o problemă similară a stilului nu există, deoarece aici nu există fraze echivalente. Aici problema stilului este alta. Ea constă, mai întîi, în a sesiza, a intui cu o cît mai mare acuitate, cu o cît mai fină nuanţare, trecerile de la un fascicol de sensuri la altul, pe care le provoacă cele mai mici modificări de expresie, relative fie la fraza în cauză, fie la contextul în care este ea plasată; apoi, în a definitiva, pe baza acestei sesizări, forma frazelor. Dar fascicolul de sensuri asociat unei fraze în *LL* reuneşte diferitele sensuri pe care oameni diferiţi le asociază, în momente diferite, frazei considerate. Poetul sesizează, într-o perioadă limitată, doar o parte a acestui fascicol. Dacă f_1 şi f_2 sînt două fraze

diferite, cărora li se asociază, în *LL*, fascicolele de sensuri S_1 şi S_2, s-ar putea întîmpla ca S_1 şi S_2 să posede în comun un anumit subfascicol, fie el S_{12}. Dacă S_{12} este tocmai subfascicolul sesizat de poet în intervalul de timp în care îşi scrie poezia, este evident că poetul va folosi, în mod indiferent, una dintre frazele f_1 şi f_2, deşi, în fapt, numai una dintre aceste fraze era îndreptăţită. Dar prin aceasta el a încălcat un imperativ primordial al *LL*, limbaj care nu admite fraze echivalente. Dacă ţinem seamă că, pe parcursul compunerii unei poezii, astfel de situaţii pot să intervină în număr considerabil de mare, ne dăm seama în ce măsură şi în ce fel nişte versuri se pot îndepărta, mai mult sau mai puţin, de la poezie, de la *LL*. Măiestria stilistică revine deci aici în a evita, pe cît posibil, situaţii de tipul celor descrise mai sus, în care opoziţia dintre două fraze ale *LL* se neutralizează, provocînd, în mod accidental, echivalenţa dintre cele două fraze. De altfel, marii poeţi au observat de mult acest pericol, şi în cele mai bune poeme ale lor orice cititor simte că nici un cuvînt, nici măcar o virgulă, nu pot fi clintite de la locul lor. Dar astfel de situaţii, în care neutralizarea opoziţiilor dintre fraze este în întregime evitată, sînt foarte rare (poate chiar inexistente). Însă orice poet aspiră la aceasta.

Relativa independenţă a *LS* de structura sonoră a frazelor constituie o premisă importantă a creării diferitelor limbaje simbolice, folosite în matematică, în fizică, în chimie şi în alte ştiinţe. Într-adevăr, dat fiind că sensurile, în *LS* , sînt reprezentate nu prin fraze, ci prin clase de fraze echivalente, rezultă că o notaţie optimă este aceea care notează tocmai aceste clase. Poincaré observa că o notaţie bună echivalează cu o descoperire. Prin aceasta el recunoştea funcţia euristică a stilului în *LS*. Dar folosirea limbajelor simbolice ne apropie de structura limbajelor logice (artificiale), care manifestă un pronunţat caracter numeric ; de aici, observaţia lui Servien că *LS* are implicată, în ţesătura sa, o structură numerică, structură care va fi explicitată cînd timpul o va cere. Prin aceasta, Servien anticipa o idee care avea să fie în plină actualitate cu douăzeci de ani mai tîrziu şi, în continuare, şi astăzi, în problema limbilor logice de informaţie pentru diferitele ramuri ale ştiinţei.

Vechiul deziderat al lui Leibniz, de construire a unei limbi universale, l-a preocupat cu insistenţă pe Servien. El a demonstrat deosebit de convingător că perspectivele construirii unei astfel de limbi sînt oferite tocmai de structura *LS*. Într-adevăr, pentru fiecare sens exprimabil în *LS* există, în fiecare limbă naturală, o infinitate de fraze care-l exprimă. *LS* devine astfel acel nucleu lingvistic care-şi are reprezentanţi în fiecare limbă naturală, puntea de legătură între aceşti reprezentanţi fiind tocmai existenţa unui sens comun, necondiţionat de specificul unei limbi naturale. Dacă adăugăm la aceasta observaţiile fine ale lui Servien relative la structura probabilistică a limbii, recunoaştem o prefigurare a preocupărilor atît de actuale, cu douăzeci de ani mai tîrziu, de construire a unor limbi logice universale. Cercetările matematicianului olandez Hans Freudenthal, concretizate în cartea sa *Lincos* (Limba cosmică), apărută în 1960, se află, în germene, la Pius Servien. Servien a insistat asupra necesităţii de a se studia specificul gramatical al *LS*, observînd că structura gramaticală a acestui limbaj este incomparabil mai simplă decît a *LL*. Acest deziderat

a început a fi realizat abia în ultimii ani, o dată cu accelerarea preocupărilor de lingvistică aplicată.

Deosebit de judicioase sînt ideile lui Servien relative la problema traducerii. Ramificaţiile pe care *LS* le are în toate limbile naturale fac ca, pentru el, traducerea dintr-o limbă în alta să fie pe deplin posibilă. Operaţia de traducere din limba naturală L_1 în limba naturală L_2 constă aici în trecerea de la o frază din L_1 la o frază din L_2 cu acelaşi sens s ca şi prima. Dar deoarece în L_2 există o infinitate de fraze avînd sensul s, rezultă că traducerea *LS* nu este numai o problemă de fidelitate ştiinţifică, ci şi una de stil. În ceea ce priveşte *LL*, el nu este traductibil. Ceea ce se numeşte aici, în mod obişnuit, o traducere, este de fapt un proces de aproximare, căruia i se caută, cu mari eforturi, în ultima vreme, osatura ştiinţifică. Pius Servien a pus, în orice caz, problema traducerii pe un teren ştiinţific, anticipînd sau prefigurînd unele cercetări valoroase din ultima vreme, datorite lui R. Jakobson (*On linguistic aspects of translation*, „On translation", Cambridge, 1959), G. Mounin („Les problèmes théoriques de la traduction", 1963 şi „La machine à traduire", 1964) şi mai ales lui I. I. Revzin şi V. I. Rozenţveig (*Основы общего и машинного перевода* 1964).

Una dintre cele mai interesante idei emise de Servien se referă la obiectul esteticii ca ştiinţă. Luînd în consideraţie, în mod explicit, arta literară, estetica este, după Servien, studiul *LL* şi al fascicolelor de sensuri pe care el le exprimă, cu ajutorul *LS*. Cu alte cuvinte, estetica, studiind *LL*, îşi formulează aprecierile cu ajutorul *LS*. Dacă ţinem seama că mulţimea sensurilor exprimate în *LL* este nenumărabilă (chiar dacă ne limităm la o singură frază din *LL*) şi necuantificabilă, în timp ce mulţimea sensurilor exprimabile în *LS* este numărabilă, discretă, cuantificabilă, rezultă că scopul pe care şi-l propune estetica este, într-un anume sens, asemănător multor altor discipline. Într-adevăr, procesul de aproximare a nenumărabilului prin numărabil este o metodă frecventă de cercetare a realităţii în cele mai multe ştiinţe exacte.

Din cele de mai sus rezultă că tendinţa de folosire a metodelor matematice în estetică este naturală şi inevitabilă. Structura ritmică are un caracter numeric, iar studiul ei este un studiu matematic. Consideraţiile lui Servien relative la ritm şi la probabilitate prefigurează cercetările de mare amploare ale lui A. N. Kolmogorov şi ale colaboratorilor săi din ultimii ani. Dar aşa cum statistica lingvistică nu poate da rezultate rodnice dacă nu porneşte de la descrierile lingvisticii structurale, nici statistica stilistică nu se valorifică decît în cadrul unei stilistici structurale. Un probabilist de seamă, von Mises, scria în cartea sa *Wahrscheinlichkeit, Statistik und Wahrheit*, că există trei feluri de minciuni : minciuna din obligaţie, minciuna vinovată (rău intenţionată) şi ... statistica ! Sensul acestei butade a lui von Mises nu poate scăpa nimănui : dacă metoda statistică este aplicată fără respectarea „tuturor regulilor artei", atunci putem „demonstra", cu ajutorul ei, orice. Marea abundenţă de lucrări de statistică lingvistică sau stilistică trebuie luate — cu rare excepţii — sub rezervă, tocmai datorită nerespectării tuturor regulilor artei. În afară de regulile care ţin de statistica matematică însăşi, aici mai intră şi regulile conexării

judicioase a investigației statistice cu cea structurală. Pius Servien este un pionier al stilisticii structurale, al esteticii științifice. Opera sa a fost salutată cu căldură de către Paul Valéry, care i-a scris : „Vous avez fait la tentative la plus intéressante et la plus hardie que l'on ait faite à ma connaissance pour capturer l'Hydre Poétique". Într-adevăr, încercarea lui Servien este deosebit de temerară. Ea este parcă o replică la îndoiala amară pe care Rainer Maria Rilke o exprima, la începutul secolului nostru, în ale sale „Scrisori către un tînăr poet".

„De altfel, nimic mai rău decît critica pentru a te apropia de o operă de artă, ea nu duce decît la neînțelegeri, mai mult sau mai puțin fericite. Nu orice poate fi cuprins în cuvînt, nu despre totul se poate vorbi, așa cum de foarte multe ori am putea să o credem, sînt întîmplări care rămîn fără grai, ele se petrec pe un tărîm în care cuvîntul nu a pătruns niciodată".

„Iar despre operele de artă este cel mai greu de vorbit, ele sînt existențe tainice, a căror viață veșnică trăiește alături de viața noastră trecătoare".

Într-adevăr, a încerca să explici ceea ce nu se poate explica, acel inefabil care ne emoționează într-o compoziție poetică, e o încercare deosebit de temerară. Dar nu e o încercare hazardată ! Servien și-a dat seama că această problemă trebuie abordată pe o cale indirectă ; căutînd să surprindă cît mai multe trăsături ale *LS* el a obținut, prin negarea acestor trăsături, informații prețioase despre *LL*. Deci primul pas, în înțelegerea *LL*, constă tocmai în elucidarea cît mai detaliată a ceea ce se întîmplă în afara sa, adică în *LS*. Limbajul complementar *LS* se prezintă astfel ca un model de primă aproximație al limbajului poetic.

În ciuda caracterului ei nediscret, necuantificabil, gîndirea poetică se prezintă, dintr-un anume punct de vedere, mai accesibilă cercetării științifice decît gîndirea științifică. Ne referim la faptul , deja analizat mai sus, că gîndirea poetică este mult mai intim legată de structura sonoră decît gîndirea științifică, relativ independentă de această structură. Aceasta permite ca gîndirea poetică să poată fi investigată exclusiv în planul expresiei. Așa se face că modelele logice și cele probabilist-informaționale pot fi aplicate aici cu deosebite perspective. Deocamdată, sînt încercate acele modele logice care au fost destinate inițial studiului gramaticii. Astfel, I. I. Revzin a construit un model logic al parodiei, folosind limbajele cu un număr finit de stări. Mijloacele teoriei informației și ale teoriei probabilităților sînt aplicate pe scară mare, dar, cu excepția cîtorva cercetări, printre care cele ale lui Kolmogorov și ale școlii sale, relative la structura metrică a versurilor lui Pușkin și Maiakovski și la entropia poetică, nu s-au semnalat rezultate importante. Aceasta se întîmplă, în bună măsură, pentru că, așa cum am mai spus, nu dispunem încă de o poetică structurală, de o estetică în sensul preconizat de Servien, fapt care răpește statisticii stilistice baza ei logică, structurală. Metodele matematice pătrund în celelalte științe mai întîi prin aspectele lor numerice, statistice, și numai în al doilea rînd prin cele logice, structurale. Acestea din urmă cer mai mare maturitate din partea științei respective. Așa s-a întîmplat în biologie și economie, unde instrumentul matematic numeric are deja o anumită vechime ; așa s-a întîmplat și în lingvistică, unde, după cum

se știe, metodele statistice au pătruns mult înainte de metodele matematice structurale. Dar, nu întîmplător statistica lingvistică a început a deveni eficientă numai din momentul în care ea a fost coroborată cu metodele lingvisticii structurale moderne. Este poetica, în momentul de față, într-un stadiu destul de avansat pentru a putea adopta unele tipuri de structuri ale matematicii moderne, pentru a deveni în felul acesta o poetică structurală care să folosească metoda modelării matematice? Servien a schițat în orice caz o cale posibilă de construire a poeticii structurale, a esteticii științifice. Este adevărat că termenul de „poetică structurală" e folosit destul de des în ultima vreme, dar nu în sensul preconizat de Servien, ci într-un sens destul de depășit, care corespunde stadiului în care se afla lingvistica structurală înainte de apariția ciberneticii (aici se înscriu, de exemplu, cercetările lui Riffaterre și Saporta). Poate că această etapă este necesară, pe drumul către o poetică structurală modernă, dar în nici un caz nu îi ține locul.

În ce raport s-ar afla estetica preconizată de Servien cu cercetările obișnuite de critică și istorie literară? Aceste cercetări, atunci cînd nu abordează condițiile externe ale operelor literare, sînt — sau tind să fie — o metaartă, adică un comentariu despre *LL*, redactat tot în *LL*. Aici se înscriu, de exemplu, cele mai multe pagini din *Istoria literaturii române*, a lui G. Călinescu. Estetica lui Servien este altceva, ea se vrea nu o literatură, ci o știință despre substanța emotivă a operelor literare.

Evident că se pot găsi eșantioane ale *LS* în cadrul unui text elaborat în *LL* — și tocmai acest fapt a determinat pe unii cercetători să considere critica literară o disciplină în același timp științifică și literară. Dar, din păcate, foarte mulți critici și istorici literari consideră că din momentul în care se abordează substanța emotivă a unei opere literare, critica literară nu poate fi decît literatură. Pentru acești critici și istorici literari, legitimitatea unei estetici de tipul celei preconizate de Servien poate părea desigur bizară, sau cel mult de importanță secundară.

Un domeniu foarte puțin cercetat este acela al comentării *LS* cu mijloacele *LL*. Aici se înscriu unele pagini memorabile ale poetului și matematicianului Ion Barbu. Investigarea operei sale literare nu va fi nici pe departe completă, atîta vreme cît nu se vor lua în considerare paginile sale lirice despre matematică (și despre matematicieni). La Ion Barbu se petrec uneori împletiri atît de strînse ale *LS* cu cel liric, încît exegeza textelor sale pune probleme deosebit de dificile. Nu trebuie să uităm că tema lirică principală — la Ion Barbu — este totuși poezia matematicii, poezia structurii matematice a gîndirii și a lumii.

În sfîrșit, deosebit de importantă este investigarea *LS* cu ajutorul *LS*. Aici se înscriu cercetările de metamatematică, de filozofia științelor și altele.

Nu ne-am oprit asupra părților mai slabe ale lucrărilor lui Pius Servien, pentru că am vrut să scoatem în evidență ceea ce este valabil și actual. Există la Servien o tendință nesănătoasă de a privi orice problemă ca o problemă de limbaj. Există apoi o repulsie — am putea-o numi retrogradă—față de utilizarea aparatelor, a mașinii în investigarea limbajului. Dar tocmai această utilizare a adus în actualitate multe dintre ideile sale.

Fără îndoială că se impune o reconsiderare a întregii sale opere, care numără multe volume și multe articole. O ediție selectivă, comentată, a acestei opere ar fi extrem de bine venită.

Prin gîndirea sa îndrăzneață, prin împletirea măiastră a gîndirii științifice cu cea lirică, prin originalitatea ideilor sale, Pius Servien își are un loc bine meritat în istoria culturii.

Martie 1965

Institutul de matematică,
București, str. M. Eminescu, 47.

NICOLAE FILIPOVICI – RAUL SERRANO PÉREZ, *Dicționar spaniol-român*, București, 1964, XCVI–1010

Dicționarul prezintă o deosebită importanță nu numai pentru faptul că este prima lucrare lexicografică de acest tip, ci și pentru că fiind rod al unei munci de cîțiva ani, se impune prin seriozitatea cu care a fost întocmit.

Acest dicționar, care numără peste 50 000 de cuvinte, cuprinde, pe lîngă lexicul de bază al limbii, termeni de specialitate din domeniul beletristicii, publicisticii și tehnicii. Trebuie remarcat faptul că autorii au ținut seamă, la întocmirea lui, și de dificultățile întîmpinate de cei care se dedică traducerilor din literatura hispano-americană, tot mai numeroase la noi, și de aceea au inclus un însemnat număr de cuvinte specifice limbii vorbite în America latină, desemnate, în general, sub numele de americanisme.

Dicționarul propriu-zis nu are un caracter normativ; indicațiile asupra scrierii și pronunțării corecte în limba spaniolă sînt cuprinse în Compendiul de gramatică intitulat „Noțiuni generale de gramatica limbii spaniole", care cuprinde aproape toate elementele fundamentale ale gramaticii spaniole și poate astfel servi ca un îndreptar pentru cei ce doresc să se inițieze în studiul limbii spaniole.

Pentru întocmirea dicționarului autorii au consultat o bogată bibliografie, compusă din douăzeci și șase de dicționare de diferite tipuri: dicționare bilingve (spaniol-francez; spaniol-german, spaniol-portughez, spaniol-rus), dicționare etimologice, de sinonime, de americanisme etc., în general, toate, în ultimele ediții. Atenția acordată lucrărilor celor mai recente se vădește și în compendiu, de ex., în legătură cu forma corectă a pronumelui personal în acuzativ, care, potrivit ultimelor cercetări, ar fi *lo*, indiferent dacă este vorba de persoane sau lucruri. Atrage luarea aminte și consultarea *Dicționarului de proverbe și zicători* al lui I. A. Candrea sau a colecției lui Zanne, *Proverbele românilor* care le-a oferit autorilor dicționarului traducerea semantică fidelă în limba română a proverbelor și locuțiunilor spaniole.

Lucrării îi lipsește însă o atitudine științifică. Sistematizări necorespunzătoare, termeni improprii, exprimări stîngace sau inadvertențe ne întîmpină la tot pasul. Bunăoară, chiar dacă autorii au considerat că nu este potrivită întrebuințarea unei terminologii de specialitate în partea dedicată foneticii și gramaticii, pentru că dicționarul se adresează unui public larg, ar fi trebuit totuși ca în explicațiile date să se găsescă o formulă care să nu fie sub nivelul unui manual mediu de gramatică. Iată cîteva exemple luate cu totul la întîmplare (pentru a descrie diverse pronunțări): „j" la sfîrșitul cuvîntului se aude prea puțin sau nu se aude de loc; „r", cînd e simplu, la începutul unui cuvînt sau precedat de consoanele *l*, *n*, *s*, se pronunță apăsat".

Criteriul după care sînt formulate indicațiile de pronunțare nu este unic: autorii recurg cînd la descrierea articulației, cînd la poziția organelor articulatorii, cînd la comparația cu limbile română, italiană, portugheză, franceză sau engleză. Uneori asemănarea cu româna este exagerată: „s", potrivit *Manualului de pronunțare spaniolă* a lui Navarro Tomás, pe care autorii

îl au în vedere în descrierea altor sunete, nu are o pronunţare identică cu cea existentă în limba română.

În partea dedicată gramaticii este inexplicabilă lipsa unor categorii gramaticale sau morfologice (a adjectivului nehotărît, de exemplu), a unor valori gramaticale (ca valoarea consecutivă a conjuncţiei *conque*) sau încadrarea greşită în categoriile morfologice (*entonces* nu este conjuncţie, cum apare în dicţionare, ci adverb).

Se impune însă să relevăm un fapt important, valabil atît pentru paragrafele de pronunţare, cît şi pentru cele de morfologie : autorii nu s-au limitat la descrierea faptelor de limbă din Peninsula Iberică, ci s-au oprit şi la cele din America latină, semnalînd de cîte ori a fost nevoie (la verb, interjecţie) deosebirile existente. Este interesant paragraful „Cîteva observaţii privind întrebuinţarea verbului în limba spaniolă" în care Nicolae Filipovici stabileşte unele corespondenţe între valorile modale şi temporale ale verbului din română şi spaniolă.

Traducerea românească a termenilor spanioli este, în general, exactă. Autorii au găsit aproape totdeauna echivalentul cel mai potrivit. Totuşi, în unele cazuri, corespondentul românesc al cuvîntului spaniol este impropriu sau inexact, avînd cîteodată un sens contrariu celui indicat de dicţionarele spaniole. O comparaţie cu *Pequeño Larousse ilustrado* este instructivă. Astfel *cisterna* este tradus, din cauza asemănării fonetice cu cuvîntul românesc corespunzător, prin „cisternă". Dar *cisterna* înseamnă în spaniolă „depósito subterráneo para agua llovediza", adică „depozit subteran pentru apă de ploaie" *(Pequeño Larousse)*. *Chapuza* = *chapuz*, este tradus prin „cîrpăceală, rasoleală, lucru de mîntuială". Dar *Pequeño Larousse* explică pe *chapuza* prin „obra de muy poca importancia", „lucru de importanţă foarte mică". *Pino* „drept, vertical" după autorii noştri, *Pequeño Larousse* îl explică prin „muy pendiente" ; că acesta este sensul exact, se poate vedea din următorul citat : „*la* pendiente es *muy pina y hay que caminar haciendo equilibrios para us resbalar*" (Goytisolo *La Charca*). *Vinazo*, după dicţionarul de faţă ar însemna „vin prost, poşircă", după *Pequeño Larousse*, „vino sumamente fuerte y espeso".

Alteori sînt omise sensurile figurate sau secundare ale cuvintelor ; astfel, *asperillo* ar fi, conform dicţionarului, 1. „strepezeală". 2. „gust acru" ; contextele în care apare dovedesc că mai are un sens, pe acela de „buchet" : *Era un clareto de una hoja de asperillo delicioso* (J. Goytisolo, *La Chanca*). *Carbúncul* este tradus prin „carbuncul" (acest termen nu există în DLRM), nu şi prin „rubin" *(rubí)*, aşa cum indică *Pequeño Larousse*. Sensul figurat al verbului *encajar*, care corespunde rom. „a înghiţi", „a încasa", lipseşte din dicţionar (cf. *Pequeño Larousse*, s.v. : *le encajó toda la conferencia*). De asemenea, *estribo* înseamnă după *Pequeño Larousse* şi „ramal corto de montañas que arranca de una cordillera", ceea ce ar corespunde rom. „pinten de munte". *Mazo* (s. v. maza) are şi sensul „tronco de la pita" („trunchi de agavă"), iar *tranco* pe acela de „umbral de la puerta" (= prag al uşii), sensuri neînregistrate de dicţionar. *Tembleque* este tradus prin „om sau obiect care tremură" ; el înseamnă însă şi „tremurici".

S-ar putea remarca în traducerea cuvintelor spaniole şi alt aspect, acela al traducerii prin perifrază, chiar atunci cînd limba română posedă termeni corespunzători celor spanioli. Cîteva exemple : *badén* „şanţ făcut de ploaie, şanţ de scurgere" putea fi tradus prin „rîpă" ; pentru *nava* „cîmpie între munţi" există în română „vîlcea", iar pentru *torrentera* „mîncătură de puhoi", „viroagă".

Aceste observaţii, precum şi altele care s-ar mai putea face, reprezintă un deziderat în vederea îmbunătăţirii unei lucrări valoroase. Dacă nu uităm că este vorba de primul dicţionar spaniol-român pe care îl înregistrează lingvistica românească, înţelegem că, astăzi, avem la îndemînă un instrument de lucru util nu numai în munca de studiu şi de cercetare a limbii spaniole, ci şi în aceea de traducere.

Decembrie 1964

Olga Tudorică
Facultatea de limbi şi literaturi romanice şi clasice, Bucureşti, str. Ed. Quinet 7

ULRICH RICKEN, *„Gelehrter" und „Wissenschaft" im fraönzsischen* (Beiträge zu ihrer Bezeichnungsgeschichte vom 12.—17. Jahrhundert), Berlin, 1961, 323 p.

Apărută în anul 1961, în editura Academiei germane de ştiinţe din Berlin, cartea lui Ulrich Ricken se înscrie printre puţinele încercări de aplicare a metodei onomasiologice de cercetare a unei limbi, la studiul noţiunilor cu caracter abstract.

Aşa cum reiese şi din titlul cărţii, ea încearcă, şi reuşeşte, să cuprindă istoria denumirilor pentru noţiunile de „învăţat" şi „ştiinţă" din limba franceză, între secolele 12—17. Materialul conţinut în volumul de faţă este organizat în cuprinsul a trei mari capitole, intitulate: I. *Zur Methodik und sachlichen Grundlage*, II. *Theorie und Praxis* şi III. *Bezeichnungen des Gelehrten vom* 12. — 17. *Jahrhundert*, precedate de o scurtă introducere şi urmate de un capitol de concluzii, o bibliografie cuprinzătoare şi un indice de cuvinte.

Primele două părţi ale cărţii prezintă un interes deosebit prin faptul că în cuprinsul lor se dezvoltă pe larg problemele teoretice legate de metoda de cercetare onomasiologică — probleme care s-au axat în general, în jurul stabilirii sferelor vocabularului în care această metodă poate fi aplicată — expunîndu-se în continuare, economia lucrării şi scopul pe care şi-l propune, anume să demonstreze posibilitatea şi utilitatea aplicării metodei onomasiologice şi în cercetarea noţiunilor din domeniul istoriei societăţii şi al culturii spirituale.

Reţine atenţia, încă de la început, preciziunea şi claritatea cu care este definită metoda onomasiologică — delimitată strict de metoda semasiologică de cercetare a vocabularului şi de cea a „cîmpurilor semantice" preconizată de Jost Trier — cît şi stabilirea riguroasă a principiilor pe baza cărora este organizată şi efectuată cercetarea în cadrul lucrării. Considerăm necesar să subliniem în această ordine de idei, elementul nou şi valoros din punct de vedere metodologic pe care cartea lui Ulrich Ricken îl aduce faţă de cercetările onomasiologice anterioare, anume corelarea studiului multilateral al realităţii istorice social-culturale cu istoria fenomenului lingvistic luat în discuţie. Plecînd de la datele concrete oferite de istoria formării şi dezvoltării ştiinţelor, autorul urmăreşte modul în care realitatea social- culturală s-a oglindit pe plan diacronic în reflectarea umană.

Lucrarea are de asemenea meritul de a fi stabilit o distincţie clară între unităţile cu care operează cele trei metode de cercetare a vocabularului unei limbi, precizînd că obiectul cercetării onomasiologice îl formează *unităţile conceptuale* „Begriffseinheiten", mai cuprinzătoare decît *conceptele* cu care operează semasiologia şi mult mai precise şi delimitate decît *cîmpurile semantice* ale metodei lui Jost Trier.

Scopul pe care îl urmăreşte Ulrich Ricken în studiul său, anume de a analiza, pentru o perioadă de aproape cinci secole, modalităţile de denumire ale unei unităţi conceptuale provenite din domeniul noţiunilor spiritual-culturale, în ciuda instabilităţii ei diacronice, este realizat cu multă minuţiozitate ştiinţifică, urmărindu-se atent procesul care a determinat succesiunea în timp a diferiţilor termeni. Este bine reliefat în cuprinsul cărţii, factorul de bază, esenţial, care explică schimbările petrecute în inventarul şi conţinutul denumirilor pentru noţiunile de „învăţat" şi „ştiinţă", de-a-lungul celor cinci secole urmărite, factor care îşi are originea în modificările survenite în înţelegerea istorică a raportului dintre teorie şi practică. Avînd în vedere importanţa acestui proces de abordare diferită a ştiinţelor teoretice şi a celor practice, autorul consacră problemei un capitol special intitulat *Teorie şi practică*, în care se dezvoltă şi se analizează pe larg reflectarea acestui raport în planul lingvistic. În baza acestui capitol se delimitează conţinutul unităţii conceptuale luate în discuţie, făcîndu-se o prezentare competentă şi succintă a istoriei formării conceptului de „ştiinţă" în Franţa, cu începere din secolul

al IX-lea, şi urmărindu-se eforturile din ce în ce mai puternice ale ştiinţei de a se elibera de gîndirea teologică, pînă la etapa modernă în care conceptul de ştiinţă îmbracă accepţia actuală. Paralel, se analizează evoluţia noţiunii de „învăţat" ca atribut al omului care şi-a însuşit cunoştinţe ştiinţifice, înregistrîndu-se termenii care notează în succesiune diacronică gîndirea ştiinţifică, aşa cum apar ei în scrierile a 20 de autori din această perioadă, de la Philippe de Thaon şi pînă la Richelet.

Prezentarea prealabilă, în context, a termenilor care denumesc conceptul de „învăţat", pentru reliefarea şi precizarea conţinutului lor noţional, sporeşte considerabil valoarea lucrării, excluzînd posibilitatea unor eventuale obiecţii în legătură cu discutarea valorii lor conceptuale şi a sistematizării lor ulterioare. Denumirile înregistrate sînt grupate în trei mari categorii intitulate : *termeni cu preponderenţă ocazionali, termeni uzuali* şi *termeni afectivi*, care formează fiecare obiectul unui capitol special al părţii a treia a lucrării, în care se discută pe larg etapele principale ale acestui proces istoric continuu de înlocuire a unor termeni pentru noţiunea de „învăţat" prin alţii.

În această parte a cărţii, autorul dă dovadă de o deosebită competenţă şi rigurozitate ştiinţifică în analiza termenilor foarte numeroşi şi variaţi pentru conceptul studiat, întregind datele furnizate de referinţele pe baza cărora şi-a fundamentat expunerea, cu discuţii ample şi explicaţii documentate. Lucrarea se distinge în plus şi prin faptul că nu limitează cadrul cercetării la prezentarea exclusivă a situaţiei termenilor pentru noţiunea de „învăţat" în franceza secolelor 12—17 ci, pentru o mai bună reliefare şi înţelegere a faptelor prezentate, oferă în final un element relevant de comparaţie prin raportarea lor, în linii generale, la situaţia actuală din franceza contemporană.

Lucrarea lui Ulrich Ricken este valoroasă prin contribuţia ei teoretică, prezentînd în acelaşi timp un deosebit interes prin modalitatea aplicării practice a metodei onomasiologice la studiul noţiunilor abstracte, prin cercetarea, pe baza dezvoltării realităţii concret-istorice consemnată în diverse documente ale timpului, a evoluţiei continue a procesului de denumire a unei noţiuni. Deschizînd drumul cercetărilor ulterioare de onomasiologie diacronică, studiul de faţă reprezintă o ilustrare convingătoare a faptului că sfera de cercetare onomasiologică se poate extinde şi asupra noţiunilor legate de cultura spirituală.

Valoarea cărţii este cu atît mai mare, cu cît reuşeşte să fundamenteze practic principiile şi metoda de lucru expuse în cuprinsul cărţii, punînd în acelaşi timp la dispoziţia cititorului, un material bogat, bine sistematizat, analizat cu competenţă şi minuţiozitate.

Ianuarie 1965

Cristina Micuşan
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

PEDRO URBANO GONZALES DE LA CALLE, *Contribución al estudio del bogotano*. Orientaciones metodológicas para la investigación del castellano en America. Bogotá, 1963, 343 p.

În acest volum s-a publicat materia expusă de profesorul Gonzales de la Calle în diferite cursuri referitoare la limba spaniolă din America, ţinute la Institutul Caro y Cuervo din Bogotá, între anii 1943 şi 1949. În cursurile sale, prof. de la Calle a urmărit să comenteze şi să revizuiască unele probleme expuse de Cuervo în cunoscuta sa lucrare *Apuntaciones criticas sobre el lenguage bogotano, con frecuente referencia al de los paises de Hispano-America*, apărută pentru prima dată în 1867.

Dintre problemele numeroase şi variate studiate de Cuervo, autorul cărţii de faţă s-a oprit mai ales asupra celor de fonetică şi vocabular, expuse în capitolul X: *Voces nuevas (evolución fonética)*. În introducere, autorul arată că scopul său este să se asigure că termenii studiaţi de Cuervo reprezintă într-adevăr bogotanisme, să cerceteze legăturile acestora cu limba spaniolă vorbită în Spania şi în ţările Americii Latine, să le indice etimologia şi să urmărească evoluţia lor pînă în prezent.

Aceste obiective au fost realizate numai în parte.

Urmînd întocmai planul lucrării lui Cuervo, cartea profesorului Gonzales de la Calle este formată, la rîndul ei, din capitole cu subiecte variate, constituind fiecare în parte un fel de glose marginale la lucrarea amintită. În felul acesta, problemele studiate par oarecum împrăştiate şi nu alcătuiesc un tot unitar întocmit după un plan care să urmărească elucidarea unor categorii delimitate de fenomene. Sînt studiate pe rînd subiecte ca: trecerea lui *b* la *g*, slăbirea pronunţării lui *d* (iniţial, medial şi final), slăbirea lui *-s* final, sincopa lui *r*, transformarea lui *i*, *u* atoni în *e*, respectiv *o*, depalatalizarea lui *ll* şi *ñ*, „yeismo", „seseo" etc. De asemenea sînt analizate cuvinte şi expresii cu trăsături fonetice sau semantice specifice Americii Latine: *pues*, *pus* şi *pos*, *es que* cu valoarea lui *diz que*, *especie* pentru *especia*, *murlo* şi *marlo* pentru *muslo*, *chorlo* şi *chorno* pentru *chozno*. Sînt studiate etimologiile unor cuvinte ca *frisol* şi *frijol*, *bursaca* şi *burjaca*, *chaleco* etc.

O lipsă a cărţii este că autorul nu aduce contribuţii personale la studiul spaniolei vorbite în Bogotá. Cu toate că a stat în acest oraş timp de zece ani, comentariile sale sînt făcute din bibliotecă, întemeiate pe cunoştinţele sale teoretice de lingvistică în general, de fonetică în special şi pe o bogată bibliografie privind problemele în discuţie, bibliografie care se opreşte însă la lucrările apărute în al V-lea deceniu al secolului nostru, epocă în care au fost elaborate cursurile din care este alcătuită cartea. Referindu-ne în special la propunerea care şi-o face autorul de a „urmări pînă în prezent evoluţia faptelor expuse de Cuervo în lucrarea sa", regretăm că profesorul de la Calle nu a folosit prilejul şederii în capitala Columbiei pentru a studia pe viu felul de a vorbi al populaţiei din acest oraş pentru a putea astfel să constate evoluţia unor fenomene în cursul celor 100 de ani cîţi s-au scurs de la apariţia cărţii lui Cuervo pînă în prezent. Un exemplu concret de felul cum se simte această lipsă în carte: în cap. X, unde se discută situaţia grupelor de consoane (*ct*, *pt* etc.), autorul se întreabă dacă exemplele date de Cuervo sînt din Bogotá sau din altă parte a Americii (pentru că aici, ca şi în alte părţi, Cuervo nu precizează acest lucru). Aici era cazul ca lămurirea pe care nu o dă autorul din trecut să fi fost adusă de profesorul de la Calle în observaţiile sale.

O idee de bază a cărţii lui Gonzales de la Calle, pe care acesta o susţine în introducere şi o sprijină apoi cu exemple în diferite capitole, este următoarea: Cuervo, cum era normal pentru epoca sa, vedea realităţile dialectale ale limbii spaniole vorbite în Bogotá prin prisma normelor limbii spaniole literare şi era preocupat mai ales să sublinieze cuvintele sau fenomenele considerate de el greşeli care trebuie îndreptate şi pe care le califica adesea drept trăsături specifice oamenilor inculţi, necioplţi. Prof. Gonzales de la Calle are alt punct de vedere şi nu e de mirare, căci de la apariţia lucrării lui Cuervo părerile în ceea ce priveşte limba spaniolă vorbită în ţările Americii Latine au evoluat. Gonzales de la Calle consideră că nu trebuie să vedem în faptele dialectale ale spaniolei din America simple greşeli şi abateri de la limba literară, care trebuie cenzurate, ci realităţi lingvistice legitime, demne de a face obiectul unui studiu atent. Aceste realităţi dialectale spune el, nu sînt în majoritatea lor arbitrare, ci aproape totdeauna îşi au rădăcinile în condiţiile limbii în care apar. Pentru a ne da seama de acest lucru, însă, este necesar să studiem spaniola americană, în cazul nostru cea bogotană, în legătură cu spaniola din Spania, pentru a ajunge, dacă e posibil, la baza romanică sau latină a cuvintelor care formează obiectul studiului nostru.

Iată cîteva fapte aduse în sprijinul acestei idei. Se ştie că în latina populară, într-un grup de două vocale alăturate, accentul cădea pe vocala cea mai deschisă. În limbile romanice se aplică în general această lege şi în grupe de silabe care nu erau alăturate în latină, ci au devenit astfel prin căderea unei consoane intermediare. În spaniolă s-a conservat accentuarea din latina populară la producerea acestor grupe de vocale numai atunci cînd vocala primitivă accentuată era mai deschisă decît cea atonă. Ex. : lat. *donarium*>sp. *donáire*, producîndu-se astfel un diftong descrescînd ; în alte cazuri însă nu : lat. *auditum*> sp. *oído*. În spaniola din America (Mexic, Chile, Bogotá) se aplică vechea lege a accentului chiar şi în cazuri ca cel din urmă citat. Ex. : *bául* (sp. lit. *baúl*), *óido* (sp. lit. *oído*), *páis* (sp. lit. *país*). Aşadar, în spaniola americană se generalizează norma de accentuare din latina populară, eliminîndu-se excepţiile care apar în spaniola literară. Fără să-şi dea seama de acest lucru, Cuervo consideră această accentuare ca o gravă eroare a spaniolei bogotane. În ce priveşte răspîndirea geografică, după cum arată şi Amado Alonso, acest fenomen se întîlneşte în aproape toate ţările Americii Latine, însă în Spania tendinţa deplasării accentului apare numai în dialectul leonez. Dialectul andaluz nu cunoaşte în general această tendinţă. Deci nu poate fi vorba în acest caz de o influenţă andaluză, lucru pe care îl subliniază autorul pentru a susţine părerea lui, exprimată şi cu alte ocazii, că nu se poate aplica în general teoria andaluzismului la faptele dialectale din spaniola bogotană. Această părere a sa este ilustrată şi mai departe, în cap. IV, unde vorbeşte de slăbirea lui *-s* final. Acest fenomen, contrar afirmaţiilor unor autori, nu se întîlneşte în Bogotá, ci numai pe coasta septentrională a Columbiei, regiune care are în general un fonetism deosebit de cel din capitală. Prin aceasta se demonstrează încă o dată „neandaluzismul" spaniolei bogotane.

Revenind la prima idee la care ne-am referit, şi anume a fenomenelor dialectale din spaniola americană care reprezintă o continuare a tendinţelor limbii, concretizate în trecerea de la latină la spaniolă, autorul vorbeşte în cap. VI despre grupul *ns* care se pronunţă în America *s* în cuvinte ca : *cospirar, costancia, costruir, costitución, ispector, istruir, mostruo* etc. În spaniola literară, cuvintele culte păstrează grupul *ns*, însă pronunţarea din spaniola americană cu *n* pierdut este conformă cu legile fonetice care au acţionat în latina populară şi nu face decît să continue tendinţele care au dus la formarea limbii spaniole (unde după cum se ştie grupul *ns* > *s*, ex. : *mostrar, costumbre*).

Ocupîndu-se de situaţia lui *d* (final, intervocalic şi iniţial), a cărui articulaţie este în general slăbită chiar şi în spaniola literară, autorul arată că în unele ţări hispano-americane *-d* şi *-d-* cade cu totul. La fel se întîmplă uneori şi cu *d-* în anumite condiţii în fonetică sintactică. Ex. *quear* pentru *quedar* (în zona Mării Caraibelor), *amao, amaa*, pentru *amado, amada* (în Chile). Adesea, după căderea lui *-d-*, vocalele se reduc : *pegada* > *pegáa* > *pegá* (în Mexic). În fonetică sintactică : *lo eja* pentru *lo deja*, *le ice* pentru *le dice* (în Chile). Comparînd aceste fenomene cu cele petrecute în latină, în trecerea ei spre limbile romanice, se constată o asemănare aproape totală, *-d-* intervocalic, *-d* final şi *d-* iniţial, precedat de cuvinte terminate în vocală, sînt expuse unei slăbiri articulatorii care adesea a cauzat dispariţia lui totală. În concluzie autorul arată că pronunţarea slăbită a lui *d* este produsul natural al tradiţiei de pronunţare castiliane, iar atunci cînd se evită în mod intenţionat, aceasta produce efectul unei pronunţări afectate.

În afara problemelor de principiu pe care le pune în analiza lucrării lui Cuervo, Gonzales de la Calle ia în cercetare şi fapte mai speciale, explicarea unor fonetisme dialectale sau a unor etimologii date de Cuervo, pe care crede necesar să le corecteze sau să le completeze cu date noi.

De multe ori, observaţiile sale sînt judicioase şi, adesea, sprijinindu-se pe autoritatea unor autori consacraţi ca Amado Alonso, Henriques Ureña şi alţii, scot la iveală unele interpretări greşite pe care Cuervo le dă faptelor analizate. Se întîmplă însă şi cazuri în care, după

părerea noastră, corecţiunile propuse de Gonzales de la Calle nu sînt destul de convingătoare, explicaţiile date de Cuervo rămînînd, cu toată vechimea lor, mai aproape de realitate. Vorbind despre forma *onde* (sp. lit. *donde*), autorul afirmă că nu este vorba de un arhaism, derivat din lat. *unde*, aşa cum crede Cuervo, ci de forma *donde*, cu *d*- iniţial căzut, aşa cum se întîmplă adesea în silabă atonă. În sprijinul teoriei sale aduce argumentul că sensul locativ „din ce parte" se fixează cu mai multă precizie în locuţiunea latină *de unde* (> sp. *donde*) decît în simplul lat. *unde* (> sp. *onde*). Lăsînd la o parte faptul că în *donde* *d*- nu face parte dintr-o silabă neaccentuată, aşa cum se întîmplă în alte exemple care se dau pentru căderea lui *d*- iniţial, nici argumentul de ordin semantic nu stă în picioare dacă ne gîndim că rom. *unde* (< lat. *unde*) are exact acelaşi sens locativ, precizat, ca şi sp. *donde* şi corespunzătorul său arhaic şi dialectal *onde*.

Pe marginea afirmaţiei lui Cuervo că *renco* şi *derrengar* sînt cuvinte cu origine diferită şi că al doilea l-a influenţat pe primul în varianta *rengo*, profesorul de la Calle face un lung comentariu, cuprinzînd întreg capitolul X al cărţii, în care încearcă să demonstreze printre altele că aceste cuvinte fac parte din aceeaşi familie, avînd la bază lat. *rēnes* (cu derivatele *reniculus* şi **dis-, renicare*), iar *g* din *rengo* se datoreşte sonorizării lui *c*. Deşi ipoteza pare veridică la prima vedere, la o analiză mai amănunţită se observă că dreptatea este totuşi de partea lui Cuervo. Într-adevăr aşa cum arată şi J. Corominas în al său Dicţionar etimologic (s.v.), în timp ce *derrengar* are într-adevăr la bază un derivat al lat. *rēnes*, *renco* (atestat pentru prima dată în sec. al XVI-lea) nu poate fi separat de cat. *ranc* şi oc. *ranc* (atestat în sec. al XII-lea), ceea ce arată că la bază trebuie să fie o formă cu *a* (variante cu *a* există şi în spaniolă). Acest fapt exclude etimologia *reniculus* propusă de Gonzales de la Calle. (Corominas propune ca etimon un termen germanic *wrankjan* „torcer").

Am atins aici doar cîteva dintre problemele discutate de prof. Gonzales de la Calle în cartea sa, care cuprinde, după cum am mai spus, subiecte multiple şi variate. Cartea reprezintă, cu toate limitele sale, o contribuţie interesantă la studiul limbii spaniole americane în general şi bogotane în special. Un merit al autorului este că încearcă să explice faptele dialectale şi nu se limitează numai la descrierea lor, aşa cum se întîmplă cu multe lucrări de acest gen apărute în ultimul timp. Deşi autorul nu foloseşte metodele de cercetare cele mai moderne, totuşi el ajunge adesea la concluzii juste, care pot contribui şi la elucidarea altor probleme legate de limba spaniolă din America.

Februarie 1965

Florenţa Sădeanu

Institutul de lingvistică, Bucureşti, Calea Victoriei, 194

GENEVIÈVE MASSIGNON, *Les parlers français d'Acadie. Enquête linguistique*, 2 vol., Paris, 1962, 974 p.

Acadia este o regiune a Americii de Nord, cunoscută azi sub denumirea Provinciile Maritime ale Canadei, cuprinzînd Noua Scoţie, Noul Brunswick şi Insula Prinţului Eduard. Ea a început să fie colonizată la începutul sec. al XVII-lea, deci în acelaşi timp cu provincia Québec ; a trecut sub jurisdicţie engleză în 1713, iar în 1755 guvernatorul englez a luat o măsură radicală : deportarea masivă a acadienilor de origine franceză de pe teritoriul englez. De aceea, spre deosebire de Québec, unde vorbitorii de limbă franceză sînt azi în proporţie de 78 %, Acadia modernă este minoritară : 244 933 francofoni, faţă de 885 000 anglofoni (după recensămîntul din 1941).

G. Massignon abordează studiul limbii vorbite de acadienii de origine franceză şi, ca un prim rezultat al cercetărilor, prezintă lucrarea de faţă în care se ocupă numai de vocabularul acadian.

Lucrarea începe printr-o prezentare documentată a istoriei Acadiei, a mediului geografic, insistînd asupra situaţiei actuale a provinciilor respective şi asupra locului pe care îl ocupă limba franceză (limba engleză este limbă oficială).

Autoarea a reuşit să stabilească originea pe regiuni a populaţiei acadiene şi observă că majoritatea ei provine din provincii situate în centrul vestic al Franţei : Poitou, Aunis, Saintonge, Angoumois.

Caracterizînd pe scurt limba studiată, autoarea arată că limba elitei laice sau bisericeşti este o limbă de o claritate perfectă, mînuită cu uşurinţă, apărîndu-se foarte bine împotriva anglicismelor şi americanismelor : „ces deux fléaux du parler français au Canada chez les classes populaires". În schimb „le langage quotidien" este o franceză sărăcită, invadată de anglicisme (cuvinte engleze deformate de o pronunţare şi o terminaţie franceză), plină de termeni şi expresii învechite sau regionale.

Cercetarea s-a efectuat pe baza unei anchete lingvistice care a avut în vedere limba vorbită de oameni ce se ocupă cu agricultura, exploatarea forestieră şi pescuitul. Au fost aleşi de preferinţă oameni în vîrstă, care n-au fost de loc sub influenţa şcolii, nu ştiu să scrie nici franceza, nici engleza, media de vîrstă fiind 65 de ani.

Analiza vocabularului constă în analiza denumirilor a 1941 de noţiuni, indicate prin cuvîntul francez corespunzător, pentru plante sau animale, prin numele ştiinţific. Pentru fiecare noţiune sînt daţi termenii culeşi, în transcriere fonetică, cu notarea numerică a locului anchetat. Urmează, pentru cea mai mare parte dintre noţiuni, o rubrică : „Anciens Documents", unde sînt date citate din vechile documente ale Acadiei sau Canadei care menţionează termenul studiat. Sînt citaţi în continuare termeni francezi comuni sau dialectali care sînt legaţi de acadianisme din punctul de vedere al formei, urmărindu-se, atunci cînd e cazul, evoluţia lor semantică. Într-o a treia rubrică sînt semnalate datele moderne, atestări ale termenului respectiv în glosare sau povestiri de călătorie din sec. al XIX-lea sau al XX-lea şi echivalentul canadian.

Ancheta a avut la bază un chestionar dinainte alcătuit, după modelul celui existent pentru Noul Atlas Lingvistic al Franţei şi adaptat specificului vieţii din America de Nord.

Noţiunile sînt grupate pe domenii de activitate, ceea ce a determinat împărţirea lucrării în trei secţiuni. Sub titlul „La nature nord-américaine et ses ressources" autoarea prezintă termenii legaţi de relief şi starea timpului, de flora şi fauna regiunii. Animalele şi plantele sînt grupate pe familii, specii şi genuri. Secţiunea a doua „Les travaux agricoles et domestiques" cuprinde termenii ce denumesc noţiuni privitoare la cultivarea ogorului, uneltele întrebuinţate, animalele domestice, tehnicile meşteşugăreşti, uneltele casnice, unităţile de măsură etc. Secţiunea a treia trece în revistă termenii care desemnează părţile corpului, simţurile, îmbrăcămintea, gradele de rudenie, vîrsta, noţiuni legate de viaţa afectivă, de trăsăturile de caracter, de educaţie, obiceiuri, distracţii, religie.

Datorită faptului că autoarea nu-şi propune decît înregistrarea termenilor găsiţi şi nu are în vedere interpretarea bogatului material pe care ni-l prezintă, concluziile sînt sumare, mărginindu-se la o generalizare a faptelor enunţate.

Afirmarea limbii franceze pe teritoriul american şi epoca la care s-a produs transplantarea au anumite consecinţe asupra configuraţiei actuale a vocabularului acadian. Baza lui este limba franceză comună, vorbită pe întreg teritoriul european de limbă franceză. Se observă

şi întrebuinţarea unor termeni populari (de loc termeni de argou). Sînt înregistraţi în proporţie de 5 % termeni francezi întrebuinţaţi cu un sens diferit de cel francez. Unii dintre ei sînt adaptaţi noilor noţiuni privitoare la climă, floră, faună, obiceiuri nord-americane. Sînt cunoscute astfel adaptări ale unor termeni francezi rămaşi disponibili prin absenţa noţiunilor respective: *la truite, le lézard, l'outarde, le rossignol* desemnează specii americane, asemănătoare cu cele europene.

Autoarea insistă asupra întrebuinţării foarte frecvente a termenilor nautici în vorbirea obişnuită; ei afectează vocabularul acadian concret, introducîndu-se în terminologiile nemaritime, şi sînt întrebuinţaţi şi cu sens figurat. *Amarrer* înseamnă „a înhăma, a lega şireturile la pantofi". *Agrés* sau *gréments* desemnează în vocabularul maritim „pînzele cu frînghiile lor", în cel agricol „unelte".

Se observă în vocabularul acadian existenţa unui mare număr de cuvinte care se găsesc în dialecte şi graiuri franceze, şi anume în cele din centrul vestic al Franţei. Autoarea face însă distincţie între termenii dialectali şi termenii vechi (ancien sau moyen-français), deşi în general unul şi acelaşi termen este în acelaşi timp vechi şi dialectal. Se ştie că dialectele, mai conservatoare, păstrează cuvinte care au circulat în limba veche şi care au dispărut din limba vorbită actuală. Existenţa unor termeni din franceza sec. al XII-lea sau al XIII-lea într-o limbă despărţită de trunchiul central numai în sec. al XVII-lea nu poate fi explicată decît printr-o punte de legătură pe care o constituie dialectele. Termenii în discuţie au toţi pentru acadiană valoarea unor regionalisme franceze, şi numai din punctul de vedere al cercetătorului limbii franceze europene, ei pot fi împărţiţi în dialectali şi vechi.

Este prezentată în continuare, pe scurt, influenţa limbii engleze asupra francezei, diferitele căi de pătrundere a anglicismelor în franceza acadiană. Adaptarea termenului englez se face printr-o pronunţare franceză şi uneori prin adăugarea unei terminaţii franceze (ex. *-er* la infinitivul verbelor). În general, anglicismele nu afectează structura internă a frazei, dar limba este tot mai mult invadată de anglicisme, engleza fiind limba majorităţii concetăţenilor, limba noţiunilor moderne, a tehnicii, a afişelor, limba oficială a administraţiei, a şcolii. Sub imperiul acestei influenţe mereu crescînde, se constată sărăcirea limbii franceze din Acadia; evoluţia pe care o presupune autoarea este în direcţia unei anglicizări tot mai puternice şi mai puţin în direcţia unei apropieri de franceza europeană.

Un alt scurt paragraf se ocupă de divergenţele acadiene şi canadiene. Autoarea trage concluzia că deosebirile constau în special în originea dialectală franceză diferită a celor două ramuri lingvistice (în Canada predomină influenţa dialectelor vorbite la nord de Loara). În al doilea rînd, legătura cu limba franceză contemporană este mult mai puternică în Canada.

Sînt discutate apoi mijloacele de îmbogăţire a vocabularului graiurilor acadiene. Sînt foarte puţine domeniile în care acestea sînt mai bogate în termeni decît limba franceză (este cazul unui număr restrîns de noţiuni legate de agricultură). Mult mai multe sînt cuvintele întrebuinţate cu sensuri multiple, polivalenţa termenilor fiind caracteristică graiurilor acadiene. În ceea ce priveşte derivarea, sufixele şi prefixele folosite sînt cele specifice, prin răspîndirea lor, şi limbii franceze europene.

Concluziile pe care ni le oferă lucrarea sînt modeste, sumare în comparaţie cu bogăţia materialului de fapte prezentat. Partea lucrării în care ne este prezentat acest material este însă foarte documentată (vezi şi numărul de lucrări date la lista bibliografiei). Fiecare noţiune este analizată cu o minuţiozitate demnă de remarcat, care denotă o muncă susţinută pentru elucidarea fiecărui aspect. Autoarea intervine uneori cu păreri personale în explicarea unor etimologii sau în descoperirea cauzelor care stau la baza unei evoluţii semantice.

Lucrarea este deosebit de interesantă, pentru că surprinde aspecte specifice din centrul şi vestul Franţei, aspecte care au, în raport cu limba franceză contemporană, valoarea unor elemente arhaice, azi în continuă evoluţie în limba Provinciilor Maritime ale Canadei. Nu putem să aşteptăm decît cu un mare interes lucrările referitoare la fonetica şi structura gramaticală a graiurilor acadiene.

Sanda Reinheimer

Facultatea de limbi şi literaturi romanice şi clasice, Bucureşti, str. Ed. Quinet, 7

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME:

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* şi va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct. Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă); *b)* titlul lucrării (subliniat); *c*) tomul sau volumu (eventual partea sau capitolul în cifre romane) *d*) ediţia (în cifre arabe); *e*) locul de apariţi (oraşul, în româneşte la articolele în limb străine); *f*) anul apariţiei (*nu se pune editura*) *g*) pagina. Ex. 1 Al. Graur, *Etimologii ro mâneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul ar ticolului (subliniat); *c*) titlul revistei (într ghilimele; dacă există siglă, aceasta se d nesubliniată; iniţialele nu se despart pri punct); *d*) numerotaţia (anul, volumul, nr.) *e*) pagina. Ex. : Al. Rosetti, *Consideraţi asupra foneticii şi fonologiei limbii române t secolul al XVI-lea*, SCL XV, 1964, 2, p. 12

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a top nimicelor pe teritoriul României*, în „Rom noslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe or după prima menţionare se repetă numele a torului urmat, după virgulă, de *op. cit.* su liniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceea cu cea menţionată prima dată, după nume autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex. : Roset *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poa pune abrevierea *cit.* între virgule, după num autorului, ca abrevierea unui titlu care repetă, după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date compl şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţ de cuvîntul „secol" scris în întregime. E în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacţiei în m ximum 24 ore. Se vor evita corectări c modifică textul iniţial. Dacă autorul găse *absolut necesară* adăugarea unor fraze s cuvinte, aceasta se va face numai în cor tura I, iar costul modificărilor va fi supor de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului a colelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, sch bul de publicaţii etc. se va trimite pe adr comitetului de redacţie, Calea Victoriei 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, *Limba latină*, 1965, 439 p., 28 lei.
* * * **Atlasul lingvistic român**, serie nouă, 1965, vol. IV, Hărţile de la 910 la 1236, 103 lei.
* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.
Sub red. acad. Iorgu Iordan, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei; vol II, 1965, 1213 p., 45 lei.
N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic romînesc**, 1963, 470 p., 29 lei.
AL. GRAUR, **Etimologii româneşti**, 1963, 94 p., 5,15 lei.
IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 528 p. + 1 pl., 34 lei.
TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic (Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et etymologique)**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.
* * * **Fonetică şi dialectologie**, vol. V, 1964, 292 p., 12 lei.

SCL, AN XVI, NR. 4, P. 439—574, BUCUREŞTI, 1965

I. P. „Informaţia" – c. 2191

43830

Lei 12.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

5

ANUL XVI

1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1966.

În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135 sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite la comitetul de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei
BUCUREŞTI, Raionul 30 Decembrie
Calea Victoriei nr. 194
Telefon 15.07.91

SCL, AN XVI, NR. 5, P. 575—752, BUCUREŞTI, 1965

I. P. „Informaţia" — c. 2625

43830

Lei 12.—

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XVI, nr. 5 1965

SUMAR

Pag.

AL. ROSETTI, Asupra valorii expresive a sunetelor vorbite 577
I. COTEANU, Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei (I) 579
ION GHEŢIE, Din nou despre *şi*, semn al conjunctivului în graiul crişean . . . 605
AL. ROSETTI, Despre *şi* „să" în textele din secolul al XVI-lea 611
SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU, Locul numeralului în structura grupului nominal 613
CLAUDIA TUDOSE, Lexicul de bază în secolul al XVI-lea 619
D. CHIŢORAN, Colocaţie şi sens. O contribuţie la studiul sensului elementelor lexicale 655
DOINA GRECU, Cu privire la raportul prenume-hipocoristic-frecvenţă în sistemul de denominaţie al unei comune 669
OCTAVIAN TOCACIU, Unele date statistice privind frecvenţa literelor şi digramelor în limba română (scrisă) contemporană. 683

DISCUŢII

S. ABRAHAM, Bazele unei semantici structurale 723

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

WALTER BELARDI – NULLO MINISSI, Dizionario di Fonologia (*Constant Maneca*) 729
Statistical Methods in Linguistics nr. 1, 2, 3 (*Alexandra Roceric-Alexandrescu*) 731
С. К. ШАУМЯН, Проблемы теоретической фонологии (*N. Saramandu*) 733
LOUIS MICHEL, *La langue des pêcheurs du Golfe du Lion* (*Daniela Rădulescu*) 739
Българска диалектология—проучвания и материали vol. I (*Olimpia Guţu*) 741
R. UDLER, Молдавские говоры Черновицкой области в сравнении с говорами Молдавской ССР, Закарнатской области УССР и других смежных областей дакороманского массива (*Victor Vascenco* şi *Emil Vrabie*) 744

NOTE BIBLIOGRAFICE

GERHARD BENDZ, *Studien zu Callius Aurelianus und Cassius Felix* (*H. Mihăescu*) 749
KARIN NEF-REINER, *Aspetti dell'evoluzione sintattica nella lingua italiana contemporanea* (*Magdalena Popescu-Marin*) 750

SCL, An XVI, nr. 5, p. 575–752, Bucureşti, 1965

ASUPRA VALORII EXPRESIVE A SUNETELOR VORBITE

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Onomatopeele conţin sunete expresive. Dar trebuie evitat de a se pune în relaţie directă valoarea expresivă a sunetelor vorbite cu denumirea sunetelor. S-a spus, de pildă, despre consoana *l* că este potrivită pentru a exprima curgerea apei în cuvîntul *fluviu*, pentru că acest cuvînt conţine „lichida" *l* [1]. Aceasta ar însemna, însă, a confunda două planuri diferite, între care nu există relaţie directă [2]. Pentru a ne da seama de valoarea expresivă a sunetelor vorbite, trebuie să pornim de la date obiective, cum ar fi, de pildă, rezultatul experienţelor asupra impresiei auditive produse de sunetele vorbite asupra vorbitorilor.

Astfel, în urma unui mare număr de experienţe, s-a stabilit că vocalele *e*, *i*, *ü* şi *ö* sînt percepute ca sunete clare şi înalte, în timp ce *o* şi *u* sînt sunete grave şi joase. Oclusivele surde exprimă zgomote dure, fricativele zgomote succesive etc. [3].

În această cercetare trebuie să se ţină seama de observaţia lui M. Grammont, că valoarea expresivă a sunetelor vorbite este pusă în valoare numai atunci cînd sensul cuvîntului se pretează la aceasta [4].

Este interesant de constatat că se uzează de valoarea expresivă a sunetelor vorbite în termeni care denumesc noţiuni ce sînt familiare copilului mic. Aceşti termeni folosesc fonemele *m* sau *n* (pentru a denumi „mama", „hrana", „sînul"), sau oclusivele nenazale *p* sau *b* (pentru a denumi „tatăl") [5]. Alegerea fonemelor, în aceste cazuri, nu este deci întîmplătoare. Răspunde unei necesităţi şi caracterul imitiativ al denumirilor („mişcarea labială a copiilor în timpul alăptării")[5] este evident.

---

[1] Toma Pavel, *Distribuţia sunetelor în poezie*, în FD, V, 1963, p. 22.

[2] *Ibidem.*

[3] Heinz Wissemann, *Untersuchungen zur Onomatopoiie*, I, Heidelberg, 1954, p, 238—239.

[4] M. Grammont, *Onomatopées et mots expressifs. Trentenaire de la Soc. pour l'étude des langues romanes*, Montpellier, 1901, p. 265.

[5] Bertil Malmberg, *Couches primitives de structure phonologique*, în „Phonetica", 11, 1964, p. 222.

Onomatopeele imită zgomote naturale cu ajutorul fonemelor limbii vorbite ; dar aceste foneme nu redau decît cu aproximaţie realitatea fonetică.

Limba foloseşte onomatopeele pentru formarea de cuvinte noi, pornind de la onomatopee.

Acest gen de creaţie lexicală a fost observată în diverse limbi, al căror vocabular s-a îmbogăţit prin acest procedeu.

Astfel, în limba română, o serie de cuvinte care denumesc diverse zgomote au la origine onomatopei : *bîjbîi*, *bîzîi*, *bocăni* etc. Limbile africane sau extrem orientale dau o largă întrebuinţare onomatopeelor pentru formarea cuvintelor noi. O dată intrate în vocabularul limbii respective, aceste cuvinte sînt tratate în acelaşi fel ca şi cele din fondul existent al limbii [6].

În limbajul poetic, distribuţia fonemelor este relevantă, căci ea nu este întîmplătoare.

De pildă, distribuţia labialelor în versul lui Mallarmé :

Le *v*ierge, le *v*i*v*ace et le *b*el aujourd'hui [7].

Dar este evident că, dacă distribuţia fonemelor este voită, alegerea lor este de asemenea voită. Această alegere este într-adevăr necesară şi condiţionată de legile expresivităţii pe care le-am evocat mai sus, şi nu se poate face abstracţie de ele în analiza poetică.

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei, 194

[6] Vezi expunerea noastră asupra întrebuinţării onomatopeelor, în SCL XIII, 1962, p. 440–441.
[7] Toma Pavel, *art. cit.*, p. 23.

PREMISE PENTRU STABILIREA VOCABULARULUI STRĂROMÂNEI [1]

I

DE

I. COTEANU

1. Restabilirea vocabularului idiomului care, înainte de a se despărţi în aromână şi dacoromână, forma o singură unitate, prezintă dificultăţi deosebite din cauză că nu avem despre el nici un fel de informaţii directe. În aceste condiţii, se impun mari precauţii de metodă.

În cercetarea de faţă, scopul nostru este numai reconstituirea g l o b a l ă a vocabularului amintit. Am încercat, deci, pe baza unor principii simple, să determinăm întinderea şi, mai ales, stratificarea elementelor lui constitutive, fără să ne ocupăm de detalii, de etimologia unor cuvinte mai mult ori mai puţin dezbătute sau de diverse aspecte ale unor evoluţii semantice particulare.

După teoriile general acceptate pînă acum, aromâna şi dacoromâna s-au despărţit cele dintîi de trunchiul străromân. Ele şi-au format, cu alte cuvinte, individualitatea lingvistică înaintea meglenoromânei şi istroromânei. Pe acest fapt ne-am bizuit restrîngînd cercetarea de faţă la analiza asemănărilor şi deosebirilor lexicale dintre aromână şi dacoromână, cu toate că şi situaţia celorlalte două idiomuri ar mai avea nevoie de clarificări şi precizări.

Ţinem să subliniem că cercetarea noastră se limitează la determinarea unei părţi din inventarul lexical al străromânei. De aceea, nu ne-am oprit aici asupra faptelor de semantică. Ele vor forma obiectul unor analize ulterioare, care considerăm că se pot întreprinde mai uşor după ce vom avea imaginea ierarhiei lexicale din străromână.

---

[1] Numim *străromână* perioada anterioară despărţirii aromânei şi dacoromânei. În cercetarea de faţă am avut în vedere în mod special acea parte din perioada amintită care se plasează cît mai aproape de momentul despărţirii celor două idiomuri.

2. Primul principiu care ne-a condus a fost considerarea vocabularului ca o mulţime cît de cît organizată de elemente lexicale. În orice mulţime de obiecte se disting însă subdiviziuni, potrivit cu criteriul de clasificare adoptat. În cazul nostru, acest criteriu a fost originea cuvintelor.

3. Al doilea principiu, care decurge în mod necesar din precedentul, este gradul de r e z i s t e n ţ ă a părţilor de diverse origini ale unui vocabular. Dacă aromâna şi dacoromâna reprezintă continuatoarele neîntrerupte ale limbii latine din fostul Imperiu Roman de Răsărit, atunci este teoretic imposibil ca partea cea mai importantă, în sensul de cea mai frecvent folosită a vocabularului lor, să nu fie cea latinească. Cercetările statistice recente au demonstrat că, într-un număr de circa 4000 de termeni uzuali, cuvintele-unelte gramaticale ajung la o frecvenţă de aproximativ 50%. Prin urmare, dintr-o sută de repetări, jumătate sînt ale cuvintelor-unelte gramaticale. În aromână şi în dacoromână, cuvintele-unelte fiind în zdrobitoarea lor majoritate latineşti, principiul se confirmă.

4. Rezistenţa unei anumite părţi a vocabularului se datoreşte marii frecvenţe a termenilor, căci, dacă un număr de cuvinte reapare în mod constant în toată extensiunea geografică şi stilistică a unui idiom, transmiţîndu-se fără modificări importante de la o generaţie la alta, este sigur că acele cuvinte au fost permanent utilizate de vorbitori.

De aici rezultă principiul s t r a t i f i c ă r i i, potrivit căruia în vocabularul din orice stadiu de dezvoltare a unui idiom, cuvintele au importanţă lingvistică diferită, în raport cu frecvenţa lor. Organizarea lor poate fi comparată cu o serie de sfere concentrice din ce în ce mai omogene.

Din acest punct de vedere, este incontestabil că, în momentul cînd ne propunem să restabilim înfăţişarea unui stadiu vechi de vocabular, este mult mai util să pornim de la straturile lui cele mai omogene spre straturile mai diverse. Stratul omogen şi concentrat al vocabularului conţine şi reprezintă expresia unei îndelungate experienţe sociale, care nu poate şi nici nu trebuie neglijată.

În felul acesta se justifică şi conceptul de vocabular fundamental, vocabular de bază, fond lexical principal, vocabular esenţial sau fond lexical uzual.

5. La cele spuse mai sus, se adaugă, în cazul aromânei, meglenoromânei, istroromânei şi dacoromânei un fapt de istorie culturală specific. Spre deosebire de idiomurile romanice din apus, în aromână, dacoromână (ca şi în celelalte două) nu s-a exercitat influenţa latină savantă a şcolii şi bisericii. Elementul latinesc nu a fost deci modificat nici în formă, nici în conţinut de împrumuturi făcute pe cale cultă din latină. Afirmaţia din urmă este valabilă numai în parte pentru dacoromână, care, începînd din secolul al XVIII-lea, primeşte pe cale livrescă un număr de cuvinte latineşti, dar acest lucru nu schimbă datele problemei noastre, cele două idiomuri avînd un lexic latinesc moştenit cu caracter popular indiscutabil.

6. Rezultă că cercetarea noastră trebuie să continue prin compararea elementului latinesc cel mai frecvent din aromână şi dacoromână. Pentru dacoromână dispunem de cunoscuta lucrare a acad. Al. Graur. Pentru aromână am întocmit noi înşine lista vocabularului fundamental, pe baza criteriilor expuse în continuare.

7. Vocabularul fundamental al aromânei pe care-l prezentăm mai jos a fost stabilit cu ajutorul frecvenței, polisemiei și derivării, aplicate în această ordine la basmele culese de P. N. Papahagi. În lista astfel obținută, am inclus apoi un număr de cuvinte extrase din recentul dicționar aromânesc al lui T. Papahagi, tot pe baza criteriilor enunțate mai sus. De repartiția dialectală a termenilor am ținut seama, în măsura în care ea a fost indicată în mod expres de autorii citați. Cu toate dificultățile care decurg din faptul că nu se cunoaște perfect de bine răspîndirea regională a lexicului aromânesc, am adăugat deci, la criteriile adoptate inițial, și pe cel dialectal.

8. Frecvența nu a fost calculată aritmetic. Nu am făcut acest lucru, pe de o parte fiindcă textele de care am dispus nu sînt prea numeroase și nici prea variate, pe de altă parte fiindcă această operație ar fi cerut un imens volum de muncă, fără să avem certitudinea că rezultatele ar fi meritat într-adevăr efortul depus. Discuțiile în legătură cu metoda determinării fondului lexical principal duse acum cîțiva ani în revista „Studii și cercetări lingvistice" [2] ne-au convins că ceea ce dă statistica matematică poate să dea, în anumite limite, și aplicarea combinată a frecvenței, polisemiei și derivării. Este foarte adevărat însă că rigoarea statisticii convinge mai ușor. Din păcate, pînă acum nu s-a făcut încă o analiză de felul acesta pentru întreaga limbă română sau măcar pentru o bună parte a ei.

În aceste condiții nu se putea încerca determinarea vocabularului uzual aromânesc decît cu metoda empirică a combinării celor trei criterii despre care am vorbit mai înainte. După cum rezultă de aici, frecvența reprezintă în cazul nostru numai un indiciu aproximativ. Astfel, dacă nu am avut nici o îndoială introducînd în lista de mai jos articolul *al*, adverbul *acló*, pronumele *aest*(*u*), prepoziția *tră*, verbele *am*, *h'iu*, *dau* etc., am fost în multe cazuri mult mai circumspecți. Nu am putut decide ușor, de exemplu, dacă *el* și *nîs*, sinonime perfecte, deși primul e regional și arhaic, trebuie să figureze amîndouă sau numai *nîs*. În textele lui P. Papahagi, *nîs* apare aproape tot atît de des ca și *el*, dar ultimul are o foarte mare frecvență la cazurile oblice , anticiparea complementului direct și a celui indirect prin *l'*, respectiv prin *lu*, *l* ca și utilizarea lui *l'* conjunct spre a indica posesia fiind reguli cu caracter general în aromână. De aceea, cu toate că, la nominativ, *el* nu este atît de frecvent ca *nîs*, l-am considerat pronume curent astăzi în aromână și l-am înglobat în lista noastră împreună cu *nîs*. Perechea *eu-mine* se află într-o situație similară atît cu *el -nîs* cît și cu *tu-tine*, deși *tu*(ca pronume personal) este, la nominativ, o formă moartă. El are însă, la cazurile oblice, un regim asemănător cu celelalte pronume, cf. : *bună-ți dimineața* (PB, 254), *fă cumu-ți tal'e caplu* (id. 176), *țe ț-u ntribarea*? (id. 499) etc. De aceea, am reținut pe *eu* și pe *tu*, dar nu și pe *mine*, *tine*.

Sinonimia aromânei nu este studiată. Observațiile făcute în acest sens de T. Papahagi în dicționarul său, deși în mod incontestabil utile, nu ne ajută totdeauna. Iată cîteva exemple care ilustrează dificultățile legate de absența unor informații mai precise în această direcție. Verbul *fug* în-

[2] Vezi SCL IX, 1958, 1 și 3.

seamnă în aromână atît „a fugi”, cît și „a pleca”, „a duce”, „a goni, fugări”. El se poate substitui perfect cu *ńergu* sau cu *pleca*, cf. *aide s-ńarḑim* (PB,667) și *ţuţ armîńil'i fug cu oile, fug diparte ca s-ierneaḑă* (DDA s.v.). Sensul „pleca” este foarte puternic, cum reiese și mai evident din participiul ar. *fugat*: *suntu fugaţ di luni* (DDA s.v.). Faptul are desigur legătură cu lipsa unor derivate de la acest verb și cu sistemul conjugării aromânești, care arată, între altele, că *fugat* este analogic (deci recent) și are valoare de adjectiv; *suntu fugaţ* fiind greu de interpretat ca diateză pasivă. Indiferent însă de detaliile care complică această sinonimie, substituirea lui *ńergu* prin *fug* este ușoară, ceea ce face ca, pînă la proba contrară, cele două verbe să pară că se distribuie la fel, iar introducerea lor în vocabularul uzual să fie în mare măsură compromisă. În ceea ce ne privește, am considerat însă că, în momentul de faţă, echilibrul lor se menţine încă și, în consecinţă, le-am apreciat pe amîndouă ca verbe frecvente, incluzîndu-le printre cuvintele uzuale aromânești.

Sinonimia aici în discuţie s-ar putea lărgi prin introducerea în serie a verbului *pleca*, dacă acesta nu ar avea și înţelesul de „apleca” și, mai ales, dacă n-ar fi a n e m i a t, cum observă T. Papahagi în DDA (s.v.). Nu am extins deci seria lui *fug* și la *pleca*, neintroducînd pe cel din urmă printre cuvintele frecvente astăzi în aromână.

Alt caz prin care vrem să ilustrăm modul nostru de lucru în legătură cu frecvenţa este sinonimia *floare* — *lăluδă* — *lilice*. Slab reprezentat la P. Papahagi în *Basme*, *floare* apare mult mai frecvent, dacă acceptăm situaţia din dicţionarul lui T. Papahagi. Aici avem *floară ș-gălbińioară*; *cu perlu floară* („cu părul alb ca floarea”), *bana noastră-i ca floară*; *videm vuloḑi* (*poieni*) *cu flori* etc. Autorul însuși spune însă că *floare* e „concurat și anemiat de sinonimele *lăluδă* și *lilice*” (s.v.). *Lăluδă* (= *laludă*) nu e nici el frecvent (apare numai de cîteva ori în *Basmele* lui P. Papahagi); *lilice*, la fel. S-ar părea, prin urmare, că nici unul din cele trei substantive nu este suficient de activ ca să-l trecem la fondul uzual, chiar dacă primul are sprijin în *fluriţă* „făină de patiserie”. Cu toate acestea, considerînd din parcurgerea textelor lui P. Papahagi că *lilice* apare mai des, ne-am permis să-l înscriem numai pe acesta în lista noastră. Fără îndoială, procedeul nu e lipsit de arbitrar, dar am considerat că eliminarea celor trei termeni ar fi fost o soluţie și mai puţin bună.

Ceva mai simplu se prezintă o sinonimie ca *fleacă* — *fleamă* „flacără”, deși *fleamă* are, la figurat, și sensul de „infern, drac”. Nici unul din cele două cuvinte nu ni se pare însă uzual, mai ales că, în textele lui P. Papahagi, ele nu se întîlnesc. În consecinţă, nu le-am înregistrat. Nici din seria *lăhtar*, *ceașu*, *dată*, *asparmă*, avînd toate sensul aproximativ de „spaimă, groază”, n-am reţinut nici unul, dar, de data aceasta, pentru că am considerat că, prin frecvenţa și sensul lui, *frică* le reprezintă foarte bine pe toate.

Complicată este și sinonimia lui *pas* pe care DDA îl înregistrează cu pl. *păsuri*. El dă ca sinonime *drășcl'eauă*, *jgl'ioată*, *urmă*, pe cînd EW 1276, care nu cunoaște pe *pas* în aromână, îl traduce prin (*či*)*čor*, *čapă* și *drășcl'eauă*. Din seria aceasta, am reţinut numai pe *urmă*, căci dintre *tor* și *urmă* ni s-a părut mai frecvent ultimul. În sfîrșit, dintre *bană* și *yaţă*, am

ales pe cel dintîi, *yață* (*ǵață*) „ființă" fiind în mod evident periferic în aromână.

9. Polisemia a fost interpretată în cercetarea de față ca o dovadă a viabilității cuvintelor cu sensuri multiple[3]. Ca în orice altă limbă, și în aromână, termenii polisemantici sînt numeroși. Un substantiv ca *pade*, de exemplu, înseamnă „loc șes, pajiște, pămînt, jos" etc. P. Papahagi traduce însă pe *ea-u padea* „poftim de-ți arată puterea", pe *s-nu easă tu pade alih'a* „să nu iasă la iveală adevărul", pe *zborlu a tăl îm pade nu cade* „cuvîntul tău e sfînt, e ascultat", iar pe *s-nu ti dai di pade* prin „să nu te trădezi". La T. Papahagi, cuvîntul are 8 sensuri : 1) „terrain applani, plan", 2) „en bas", 3) „à pied, pédestrement", 4) „faire flêche de tout bois" : *pade s-feațe* „se făcu șes, se făcu luntre și punte", 5) „au hasard", 6) „mettre au jour, mettre en vue, divulguer", 7) „vaincre" : *l-băgă-n pade* „l-a pus jos, l-a învins", 8) „tomber malade". T. Papahagi dă și termeni entopici compuși cu *pade* ca prim element, de ex. *Padea-almurgu*.

Nu e locul să înșirăm aici cuvintele polisemantice aromânești. Exemplul anterior e suficient pentru ca, pe baza lui, să tragem concluzia că toți termenii polisemantici sînt prin natura lor uzuali și să nu mai fie nevoie de altă justificare a prezenței lor în lista noastră.

10. Este de asemenea ușor de înțeles de ce derivarea și, cînd e cazul, compunerea reprezintă un bun criteriu pentru calificarea unui cuvînt ca uzual. Cînd găsim de exemplu, familii ca *auș*, *aușeame*, *aușeaște*, *aușeatic*, *aușescu*, *aușie*, *aușit* (adj.), *aușit* (s.) sau *aumbră*, *aumbrat* (adj.), *aumbrată* (s.), *aumbredu* (v.), *aumbros* (adj), nu avem de ce să stăm la gînduri în legătură cu viabilitatea lui *auș* și *aumbră*.

Sînt însă și familii de cuvinte formate, de cele mai multe ori, dintr-un primitiv de origine grecească, fără mare răspîndire sau frecvență, pe care nu e posibil să le luăm în seamă, de exemplu : *atih* „nenorocos", *atihescu* „a sărăci", *atihie* „nenorocire", *atihisescu* „a se simți rău" sau *clirunom*, *clironomil'e*, *clirunumsescu*, *clirunumsit*. Chiar familiile care exprimă noțiuni foarte importante ca *icunom*, *icunumie*, *icunumisescu*, *icunumisire*, *icunumisit* nu sînt totdeauna semnificative. Aprecierea lor depinde de frecvența și polisemia primitivului, iar, în cazul de mai sus, *icunom* nu se sprijină nici pe una, nici pe cealaltă. Cu atît mai clar se prezintă, în condițiile de mai sus, familia lui *efcula* (*efculie*, *efculipsescu*, *efculipsit*), al cărui primitiv *efcula*, sinonim cu *lișor* , se elimină de la sine din cauza acestei sinonimii.

11. O problemă de foarte mare importanță pentru stabilirea aspectului concret al listei noastre a fost alegerea termenului reprezentativ dintr-o familie de cuvinte. În principiu, am adoptat punctul de vedere din dicționarul etimologic al lui I.-A. Candrea și O. Densusianu, considerînd, ca și ei, că un derivat ca dr. *arătură* are drept primitiv pe *ara*, că dr. *noatin* are drept primitiv pe *an* etc., deși atît *arătură* cît și *noatin* au etimoane lati-

---

[3] Din punct de vedere funcțional, polisemia nu reprezintă o cauză de slăbire a frecvenței cuvintelor decît dacă dă naștere la contexte care conțin omonimii intolerabile. Altminteri, ea constituie un factor important de menținere a cuvintelor în limbă.

nești : *aratura* și *annotinus*. Tot astfel, ar. *apătos* trebuie reprezentat prin primitivul *apă*, deși etimologia e confuză. (Candrea și Densusianu presupun un **aquatare* > *aquato* > *apat*, datorită accentului pe *a*- sau influenței lui *apă*, ceea ce ni se pare mai posibil ; *aquatus* fiind atestat, cf. fr. *aqueux* CDDE 61.)

În același sens, am considerat că ar. (*pre*) *ascumta* „pe ascuns", *ascumtalui* „într-ascuns", *ascumtișalui* „în ascuns", *ascumtos* „ascuns" și *ascumtu* „ascuns" au legătură vizibilă cu verbul (*ascundu*) prin participiul *ascumtu* al acestuia, după cum *mînar* „miel învățat să mănînce din mînă și să-și urmeze stăpînul" trebuie grupat cu *mînă*. În schimb, dintre *falcă* și *fălcare*, a căror înrudire nu poate fi pusă la îndoială, am ales pe *fălcare*, fiind un termen răspîndit și important pentru organizarea socială a aromânilor, în timp ce *falcă* e mai rar.

Cînd însă legătura unui derivat cu primitivul lui nu ni s-a mai părut evidentă, am procedat în consecință. Astfel, ar. *ncalțu* „încălța" ar fi trebuit, după principiul anterior, să se grupeze sub *călcîńu* sau sub verbul *calcu*, împreună cu *călcătură*, *discalțu*, *disculțu* . Dar ar. *ncalțu* nu se leagă direct nici de *călcîńu*, nici de celelalte. După CDDE, familia s-a dezvoltat din *calce* (lat. *calx*). Reprezentantul lui *calx* nu se găsește însă în aromână. În concluzie, am înregistrat pe *ncalțu* ca și cînd ar fi el însuși un primitiv.

În același mod am tratat și cuvintele cu prefix, cînd am considerat că termeni ca ar. *departe*, *dispartu* și *mpartu* sînt reprezentați prin ar. *parte*, dar și atunci cînd, dintre *h'ig* (lat. *figere*) și *nh'ig* (lat. *infigere*) am înregistrat numai pe primul.

Am reținut, de asemenea, numai termenii cu prefix : *mprost* „în picioare", *nvescu* „a îmbrăca", *dizvescu* „dezbrăca" etc., pentru simplul motiv că primitivul nu apare în limbă sau, dacă apare ca, de exemplu, *alumtă* „luptă", el este concurat în mod evident de un sinonim, în speță de *bătie*.

Cuvinte compuse propriu-zise găsim relativ puține în aromână. Cu excepția lui *ampatur* „a alerga în goana calului", celelalte sînt mai ales unelte gramaticale și adverbe, de exemplu : *cama* „mai" (*ca* + *ma*), *carekișdo* (*care* + alb. *kișdo*) „oricare", *cariți* și *carițindo* (*care* + *ți* ; *care* + *ți* + *do*), *iți* (*i* + *ți*), *dit* (*di* + *tu*), *ițido* (*i* + *ți* + alb. -*do*), *iuțido* „oriunde" (*iu* + *ți* + alb. -*do*), *mași* „numai" (*ma* + pron. *și*), *vîră*, *vîrnă*, *vîrnăoară* (din *vîr* + *ună* ; *vîr* + *ună* + *oară*) etc.

Exceptînd pe *ampatur*, am înregistrat numai primitivele, evident dacă au corespuns criteriilor stabilite anterior. De aceea, *cama*, *iți*, *cariți*, *carițindo*, *iuțido* etc. nu apar în listă. Se înțelege de la sine că pe *kișdo* nu am avut nici un motiv să-l înregistrăm.

Procedeul descris aici are la bază premisa, confirmată de altminteri de analiza materialului, că aromâna continuă sistemul latinesc de formare a cuvintelor fără întrerupere. Discuții pot să se nască numai în privința productivității unor sufixe și prefixe în momentul actual sau în trecut, dar chestiunea nu se clarifică decît după ce dispunem de o listă a cuvintelor și sufixelor uzuale. Această restrîngere a cîmpului de observație permite apro-

fundarea aspectelor mișcării vocabularului aromânesc în cursul vremii, pentru că vocabularul uzual este principalul mijloc de apreciere a vitalității diverselor modalități de dezvoltare lexicală a unei limbi.

12. LISTA VOCABULARULUI FUNDAMENTAL AL AROMÂNEI

— Verbele sînt înregistrate la indicativ prezent, persoana I, potrivit cu uzanța generală pentru aromână, unde forma-tip nu mai este infinitivul. Glosarea s-a făcut însă prin infinitivul dacoromânesc.

— Semnul ? neînsoțit de nici un etimon arată etimologia necunoscută. Același semn, pus după un etimon, arată etimologia discutabilă.

— Cînd nu am avut un motiv special (frecvență, răspîndire geografică), am ales dintre variantele unui cuvînt pe cea mai apropiată de etimon.

— Cuvintele neglosate an sens similar sau identic celor corespunzătoare din dacoromână. De sensurile speciale ale cuvintelor nu am ținut seama la glosare.

— Abrevieri: alb. = albaneză, bulg. = bulgară, ar. = aromână, it. = italiană, l. = latină, ngr. = neogreacă, s. = slavă (veche slavă, bulgară, sîrbă etc.), t. = turcă.

	a	prep.	l. ad
	abușeala	adv. „de-a bușilea”	?
	ac	s.	l. acus
	acaț	v. „prinde”	l. *accaptiare
5	acăk'isescu	v. „înțelege”	ngr. ἀπεινάζω
	acló	adv.	l. eccum-illoc
	acru	a.	l. acrus
	acși	adv. „așa”	l. eccum-sic
	acumpăr	v.	l. comparare
10	acumtin	v. „conteni, adăposti”	l. continere
	adar	v. „face”	?
	adete	s. „obicei”	t. adet
	adil'u	v. „respira”	l. * adiliare
	adînca	a.	l. aduncus
15	aduc	v.	l. adducere
	aduk'escu	v. „pricepe, simți”	alb. dukem
	adun	v.	l. adunare
	aḑ (î)	adv. „azi”	l. hac die
	aeri	adv. „ieri”	l. (ad) heri
20	aest (u)	pron.	l. * istus
	aflu	v.	l. afflare
	afoară	adv.	l. ad foras
	agale	adv.	ngr. ἀγάλια
	aǵia	adv.	l. ad vix
25	agîrșescu	v. „uita”	s. grěšiti
	agońa	v. „repede”	cf. ngr. ἀγωνιῶ
	agru	s. „ogor, țarină”	l. ager

	agru	a. ,,sălbatic''	ngr. ἄγριος
	agudescu	v. ,,lovi''	s. goditi
30	ağun	v.	l. jejunare
	ağungu	v.	l. adjungere
	ağut	v.	l. adjutare
	ah !	i.	?
	ahî (n) tu	adv. ,,atît''	l. eccum-tantus
35	ahtaře	pron. ,,astfel''	l. eccum-tale
	ahte	s. ,,răzbunare''	t. aht
	ahulescu	v. ,,pipăi''	ngr. χουχουβίζω
	alag	v. ,,alerga''	l. * allergare [4]
	alatřu	v. ,,lătra''	l. latrare
40	alavdu	v. ,,lăuda''	l. laudare
	alăcescu	v. ,,bălăci''	?
	alăk'escu	v. ,,lipsi''	s. lěpiti
	albu	a.	l. albus
	aleg	v.	l. allegere
45	alǵină	s.	l. *albina
	alih'a	adv. ,,adevărat''	ngr. ἀλήθεια
	alin	v. ,,urca , sui''	?
	alingu	v. ,,linge''	l. lingere
	altu	pron.	l. alter
50	alumtu	v. ,,luptă''	l. luctare
	al'umtrea	adv.	l. alia mente re
	alunic	v.	l. lubricare
	al'urea	adv.	l. aliubire
	am	v. ,,avea''	l. habere
55	(a)ma	conj. ,,dar, însă''	t. amma
	amalamă	s. ,,auř''	ngr. μάλαγμα
	amar	a.	l. amarus
	amare	s.	l. mare
	ameastic	v.	l. masticare
60	amin	v. ,,împuşca''	l. minare
	amintu	v. ,,cîştiga''	l. augmentare
	amiră	s. ,,împărat''	ngr. ἀμιρᾶς
	amîn	v. ,,întîrzia, amîna''	l. mane
	amîn-	particulă pentru numerale	l. *amin-
65	ampatur	v. ,,călăři (în galop)''	ar. a+n+patrule
	amput	v. ,,puţi''	l. in + *putire
	an	s.	l. annus
	analtu	a.	l. in-altus
	ananǵe	s. ,,nevoie''	ngr. ἀνάγκη
70	anapod	a.	ngr. ἀνάποδος
	ančup	v. ,,înhăţa''	?
	angan	v. ,,chema, striga animale''	l. in-gannare
	angrecu	v. ,,apăsa''	l. *ingrevicare

[4] Pentru **allergare*, în loc de **allargare*, vezi acum GER, p. 54.

	angučescu	v. ,,ghici''	?
75	(an)sar	v. ,,sări''	l. salire
	(a)ntru	v. ,,intra''	l. intrare
	anumire	s. ,,umăr''	l. humerus
	anvălescu	v.	s. valiti
	anvărliga	adv. ,,de jur împrejur''	?
80	ańurzescu	v. ,,mirosi''	ngr. μυρίζω
	aoa	adv. ,,aici''	l. ad hac
	apală	s. ,,sabie''	t. pala
	apă	s.	l. aqua
	apir	v. ,,a se lumina de ziuă''	l. aperire
85	aplec	v. ,,alăpta''	l. applicare
	aprindu	v.	l. apprendere
	aprir	s. ,,aprilie''	l. aprilis
	aprok'u	v.	l. appropiare
	apuc	v.	l. aucupare ?
90	ar	v.	l. arare
	aradă	s. ,,rînd''	ngr. ἀράδα
	aradu	v. ,,rade''	l. radere
	arap	v. ,,răpi''	l. rapere
	arar	adv. ,,rar''	l. rarus
95	araţe	a. ,,rece''	l. recens
	aravdu	v. ,,răbda''	?
	arău	a. ,,rău''	l. reus
	arbines	s. ,,albanez''	alb. arbënésë
	arbur(e)	s. ,,arbore''	l. arborem
100	arcoare	s. ,,frig''	l. *recor
	ardu	v.	l. ardere
	arină	s. ,,nisip''	l. arena
	aripă	s.	l. *alapa ?
	aripidină	s. ,,povîrniş''	alb. rrëpinë ?
105	arîd	v.	l. ridere
	arîm	v. ,,scobi''	l. rimare
	arîńe	s. ,,rîie''	l. aranee
	arîpă	s. ,,prăpastie''	l. ripa
	arîu	s.	l. rivus
110	armă	s.	l. arma
	armân	s. ,,aromân''	l. romanus
	armîn	v. ,,rămîne''	l. remanere
	arnescu	v. ,,mătura''	s. rinọti
	aroamig	v.	l. rumigare
115	arod	v. ,,roade''	l. rodere
	aroşu	a. ,,roşu''	l. roseus
	arsar	v. ,,(ră)sări''	l. resilire
	aruc	v. ,,arunca''	l. eruncare
	arucutescu	v. ,,rostogoli''	?
120	arugéḍ	v. ,,tocmi''	ar. rugă ,,salariu''
	arup	v.	l. rumpere

	ar(u)şine	s.	l. *rosionem
	ascap	v.	l. *excappare
	ascapir	v.	?
125	ascapit	v. ,,înghiţi, apune''	l. *excapitare
	ascuk'u	v. ,,scuipa''	l. *scupire
	ascundu	v. ,,ascunde''	l. abscondere
	aslan	s. ,,leu''	t. aslan
	aspar	v. ,,speria''	l. expavere ?
130	aspargu	v.	l. spargere
	aspel	v.	l. experlavare
	aspun	v.	l. exponere
	astal'u	v. ,,a ieşi înainte''	l. *extaliare
	astingu	v.	l. extinguere
135	astrag	v. ,,arunca, zvîrli''	l. *extragere
	astup	v. ,,îndopa''	l. *stuppare
	asudoare	s. ,,transpiraţie''	l. sudor
	aşteptu	v.	l. *astectare
	aşternu	v.	l. asternere
140	atumţea	adv.	l. *ad-tunc-ce
	aţel	pron.	l. ecce-*illus
	aţest	pron.	l. ecce-*istus
	aţia	adv. ,,aici''	l. ecce-hic
	aumbră	s.	l. umbra
145	aungu	v. ,,unge''	l. ungere
	aurăscu	v. ,,urî, plictisi''	l. horrescere
	aurlu	v.	l. ululare
	auă	s. ,,strugure''	l. uva
	auş	s. ,,bătrîn''	l. avus
150	avdu	v. ,,auzi''	l. audire
	avegl'u	v. ,,veghea, păzi''	l. vigilare
	avin	v. ,,vîna''	l. venari
	avlie	s. ,,curte''	tc. avli
	avră	s. ,,răcoare''	l. aura
155	aysteare	s. ,,comoară, vistierie''	
	ayu	s. ,,sfînt''	ngr. ἅγιος
	azboair	v. ,,zbura''	l. exvolare
	babă	s.	s. baba
	bag	v.	?
160	baligă	s.	?
	baltă	s.	s. blato
	bai(e)r	s.	l. bajulus
	bană	s. ,,viaţă''	alb. banë
	barbă	s.	l. barba
165	bărbat	s.	l. barbatus
	baş	v. ,,săruta''	l. basiare
	bat	v.	l. battere
	băseareeă	s.	l. basilica
	beau	v.	l. bibere

170	birbec	s.	l. berbex
	bitisescu	v. „sfîrşi, termina"	ngr. μπιτίζω
	besu	v.	l. bissire
	blastim	v.	l. blastemare
	boaţe	s. „voce"	l. *box
175	boe	s. „statură"	t. boy
	bou	s.	l. bovus
	braţ	s.	l. brachium
	brîn	s.	?
	buḍă	s.	alb. buzë?
180	bumbuneḍ	v. „tuna"	ngr. μπουμπουνίζω
	bun	a.	l. bonus
	buric	s.	l. umbilicus
	busul'oc	s.	s. bosileku
	bute	s.	l. buttis
185	ca	conj.	l. quam
	cac	v.	l. cacare
	cad	v.	l. cadere
	cafe	s. „cafea"	t. kahve
	caftu	v. „cere"	l. *cautare
190	cal	s.	l. caballus
	calcu	v.	l. calcare
	cald	a.	l. calidus
	cale	s.	l. callis
	can	adv. „cel puţin"	ngr. κἄν
195	canda	conj. „parcă"	ar. că+anda
	cap	s.	l. caput
	capră	s.	l. capra
	cara	conj. „dacă"	l. qualis
	care	pron.	l. qualis
200	carne	s.	l. caro
	carte	s.	l. charta
	casă	s.	l. casa
	caş	s.	l. caseus
	cade	pron. „fiecare"	ngr. κάθε
205	că	conj.	l. quod
	căčulă	s.	?
	căloare (căr̆oare)	s.	l. calor
	călăuz	a.	t. kılavuz
	căldare	s.	l. caldaria
210	călivă	s. „colibă"	ngr. καλύβα
	călugăr	s.	s. kalugeru
	cămeaşe	s.	l. camisia
	căpak'e	s.	ngr. καπάκι
	căpestru	s.	l. capistrum
215	căpitan	s.	it. capitano
	cărare	s. „corabie"	ngr. καράβι

	cărleḍ	v. ,,crîcni''	?
	cărțînescu	v. ,,scîrțîi''	s. (bulg.) kurcam
	cărvane	s. ,,caravană''	t. kervan
220	căsmete	s. ,,soartă''	t. kısmet
	cătrane	s. ,,catran''	t. katran
	cătră	prep.	l. contra
	cătușe	s. ,,pisică''	l. catta
	cățăl	s.	l. catellus
225	căvală	adv. ,,călare''	it. cavallare
	cîmpu	s.	l. campus
	cîndu	adv.	l. quando
	cîne	s.	l. canis
	cîntu	v. ,,cînta''	l. cantare
230	cîrligu	s.	?
	cîrtescu	s. ,,întrista''	?
	cît	adv.	l. quantum
	cl'ae	s. ,,cheie''	l. clavis
	cl'em	v.	l. clamare
235	coadă	s.	l. coda
	coardă	s. ,,funie''	l. chorda
	coastă	s.	l. costa
	coc	v.	l. cocere
	codru	s.	l. *quodrum
240	cofă	s.	s. kofa
	coh'e	s. ,,ungher''	ngr. κόχη
	cor	s. ,,horă''	l. chorus
	corbu	s.	l. corbus
	cornu	s.	l. cornus
245	cos	v.	l. cosere
	cot	s.	l. cubitus
	creaștit	s. ,,vîrf, creastă''	l. crescere ?
	crep	v.	l. crepare
	cŕescu	v.	l. crescere
250	criștin	s.	l. christianus
	cruescu	v.	s. kroiti
	cŕună	s.	l. corona
	cruțe	s.	l. crux
	cu	prep.	l. cum
255	cuc	s.	l. cucus
	cucot	s. ,,cocoș''	s. kukotu
	cuğamite	a.	s. koğa-mi-ti
	cuib	s.	l. *cubium
	cum	adv.	l. quomodo
260	cumată	s. ,,bucată''	ngr. κομμάτα
	cunake	s. ,,gazdă, popas''	t. konak
	cunoscu	v.	l. connoscere [5]

[5] Fără asteric, după cum a arătat I. Fischer în ,,Bulletin linguistique'', XVI, 1948, p. 156.

	cupie	s. ,,turmă"	ngr. κουπί
	cur	s.	l. culus
265	cur	v. ,,curge"	l. cur̀rere
	curat	a.	l. cur̀are
	cur̀bane	s. ,,miel fript"	t. kurban
	curcubetă	s.	l. cucurbita
	cur̀mu	v.	l. cor̀mare ?
270	curund	adv.	l. cur̀rere
	cuscru	s.	l. consocer̀
	cusurin	s. ,,văr"	l. consobrinus
	cuted̦	v.	l. cottizar̀e
	cuţît (cuţut)	s.	l. *acotitus
275	cuvendă	s. ,,discuţie"	alb. kuvënt
	čelnic	s. ,,celnic"	s. čeliniku
	(či)čor̀	s. ,,picior'	l. petiolus
	činuşe (ţinuşe)	s.	l. *cinusia
	čipit	s. ,,ţipăt, ţipenie"	?
280	čireaşe	s.	l. ceresia
	čirşescu	v. ,,insista"	l. quaerere
	čoară	s. ,,sfoară"	?
	čoc	s. ,,cioc (an)"	alb. çok ?
	čucutescu	v. ,,a se izbi"	ar. čoc
285	čučur	v. ,,şopti"	cf. alb. çuçurás
	čudie	s. ,,minune, mirar̀e"	s. čudo
	čulescu	v.	alb. çulis ?
	dadă	s.	s. dada
	d(a)rac	s. ,,drac"	l. draco
290	dau	v.	l. dar̀e
	deapir̀	v. ,,a se văita"	l. depilare
	di	prep.	l. de
	didinde	adv. ,,dincolo"	l. de unde
	dimîndu	v. ,,porunci"	l. demandar̀e
295	dim(i)neaţă	s.	l. de- *manitia
	din	prep.	l. de in
	dinte	s.	l. dens
	dińic	v. ,,dumica, fărîma"	l. *demicare
	dip	adv. ,,de loc"	t. dip
300	dipun	v. ,,coborî"	l. deponere
	discalic	v.	l. discaballicare
	discalţu	v.	l. discalciare
	discarcu	v.	l. discarricare
	disic	v. ,,despica"	l. dissecare
305	dispol'u	v. ,,despuia"	l. dispoliare
	dişcl'id	v.	l. discludere
	dişteptu	a.	l. de-excitus
	dizńerdu	v.	l. *dismerdare
	dizvescu	v. ,,dezbrăca"	l. disvestire

310	doi	n.	l. * dos
	domnu	s.	l. dominus
	dor	v.	l. dolere
	dormu	v.	l. dormire
	dreptu	a.	l. directus
315	duc	v.	l. ducere
	dulţe	a.	l. dulcis
	duminică	s.	l. dominica
	dumniḑă	s.	l. domine deus
	după	prep.	l. de post
320	duşman	s.	t. düşman
	ḑac	v. ,,zăcea''	l. jacere
	ḑamă	s. ,,zeamă''	l. zama
	ḑare	s. ,,zare''	s. zarja
	ḑaţe	n.	l. decem
325	ḑeaḑit	s. ,,deget''	l. digitus
	ḑeană	s.	l. *genna
	ḑinucl'u	s.	l. genuclum
	ḑîc	v.	l. dicere
	ḑîuă	s.	l. dies
330	ea	i. ,,iată''	
	el	pron.	l. ille
	ergu	s. ,,presimţire''	ngr. ἔργον
	es	v.	l. exire
	etă	s. ,,epocă''	alb. jetë
335	eu	pron.	l. ego
	fac	v.	l. facere
	fag	s.	l. fagus
	faşe	s.	l. fascia
	faţă	s.	l. facia
340	fălcare	s.	l. * falcaria ?
	fără	prep.	l. foras
	făriná	s.	l. farina
	fărşirot	s.	ar. Frăşari
	feată	s.	l. feta
345	fet	v.	l. fetare
	fičor	s.	l. *fetiolus
	fîntînă	s.	l. fontana
	flitur	s.	l. flitulus ?
	flurie	s. ,,galben''	ngr. φλορί
350	foame	s.	l. fames
	foc	s.	l. focus
	frate	s.	l. frater
	frec	v.	l. fricare
	frică	s.	gr. φρίκη
355	frig	v.	l. frigere
	frimintu	v. ,,frămînta''	l. *fragmentare
	frîmte	s. ,,frunte''	l. frons

	frîndă	s.		l. frondia
	frîng	v.		l. frangere
360	fucară	s.	,,sărac''	t. fukara
	fudul	a.		t. fodul
	fug	v.		l. fugire
	fum	s.		l. fumus
	fumeal'e	s.	,,copii, familie''	l. familia
365	fund	s.		l. fundus
	fune	s.		l. funis
	fur	v.		l. furare
	furcă	s.		l. furca
	furnigă	s.		l. formica
370	furtie	s.	,,povară''	ngr. φορτίον
	fus	s.		l. fusus
	galbin	a.		l. galbinus
	găl'ină	s.		l. gallina
	gărdină	s.	,,grădină''	s. gradina
375	glar	a.	,,prost''	ngr. μάγκλαρος
	gl'eață	s.	,,gheață''	l. glacia
	gl'em	s.	,,ghem''	l. *glemus
	gol	a.		s. golu
	graiu	s.		s. grajati
380	gras	a.		l. grassus
	greu	a.		l. grevis
	grîn	s.	,,grîu''	l. granum
	gros	a.		l. grossus
	gumar	s.	,,măgar''	ngr. γομάρι
385	gură	s.		l. gula
	gustu	v.		l. gustare
	gușe	s.	,,gît''	?
	guvă	s.	,,gaură''	alb. guvë
	ǵiftu	s.	,,țigan''	ngr. γύφτος
390	ǵine	adv.		l. bene
	ǧepe	s.	,,buzunar''	t. cep
	ǧoc	v.		l. * jocare
	ǧoi	s.		l. jovis
	ǧone	s.	,,voinic''	l. *jovenis
395	ǧudic	v.		l. judicare
	ǧug	s.	,,suiș, jug''	l. jugum
	ǧumitat (e)	s.		l. dimidietas
	ǧur	v.		l. jurare
	hală	s.	,,hal, stare''	t. hal
400	haraua	s.	,,bucurie''	ngr. χαρά
	hăbare	s.	,,știre''	t. haber
	hăndac	s.	,,șanț''	t. handak
	hărios	a.	,,bucuros''	cf. ngr. χαρά
	hărnescu	v.	,,hrăni''	s. hraniti
405	hoară	s.	,,sat''	ngr. χώρα

	hrisafe	s. ,,fir aurit''	ngr. χρυσάφι
	huzmik'ar	s. ,,servitor''	t. hizmetkâr
	h'avră	s. ,,friguri''	l. febris
	h'er	s.	l. ferrum
410	h'erbu	v.	l. ferbere
	h'icat	s.	l. ficatum
	h'ig	v.	l. figere
	h'il'u	s.	l. filius
	h'ir	s. ,,fir, ață''	l. filum
415	h'iu	v.	l. fieri
	i	conj. ,,sau, ori''	ngr. ἤ
	iapă	s.	l. equa
	iarbă	s.	l. herba
	iarnă	s.	l. hiberna
420	imnu	v. ,,umbla''	l. ambulare
	inimă	s.	l. anima
	irńie	s. ,,pustietate''	ngr. ἐρημία
	iu	adv. ,,unde''	l. ubi
	ǰale	s.	s. žali
425	ǰar	s. ,,jar, spuză''	s. žaru
	ǰilescu	v.	s. žaliti
	k'adică	s. ,,piedică''	l. pedica
	k'ale	s.	l. pellis
	k'aptin	s.	l. pecten
430	k'atră	s.	l. petra
	k'efe	s. ,,poftă''	t. keyif
	k'eptu	s.	l. pectus
	k'er	v.	l. perire
	k'ic	v.	?
435	k'ir	s. ,,jupîn''	ngr. κύριος
	k'iro	s. ,,vreme''	ngr. καιρός
	k'iseḍ	v.	l. pisare
	k'iș	v.	l. *pissiare
	la	prep.	l. illac ad
440	lac	s.	l. lacus
	lacrimă	s.	l. lacrima
	laiu	a. ,,negru''	?
	lală	s. ,,unchi''	alb. lalë
	lantu	pron. ,,celălalt''	l. alter
445	lapte	s.	l. lac
	largu	a. ,,departe''	l. largus
	las	v.	l. laxare
	lau	v. ,,spăla''	l. lavare
	leagîn	v.	l. * leviginare
450	leg	v.	l. ligare
	lele !	i.	s. (bg.) lele
	lemnu	s.	l. lignum
	leane	s.	s. lěni

	lihoană	s. „lăhuză”	ngr. λεχῶνα
455	lilice	s. „floare”	alb. lule
	limbă	s.	l. lingua
	lingură	s.	l. lingula
	lipsescu	v.	ngr. λείπω
	lişin	v.	l. *laesionare
460	lişor	a. „uşor”	l. levis
	lînă	s.	l. lana
	lînḍit	a. „bolnav”	l. languidus
	loc	s.	l. locus
	lucreḍu	v.	l. lucrare
465	lugurie	s. „chestie”	ngr. λογάρι
	lume	s.	l. lumen
	luminare	s. „lumînare”	l. luminaria
	lună	s. „astru”	l. luna
	lung	a.	l. longus
470	luni	s.	l. lunis
	luńină	s.	l. *luminia
	lup	s.	l. lupus
	l'au	v.	l. levare
	l'epure	s.	l. lepus
475	l'ertu	v.	l. libertare
	ma	adv.	l. magis
	mae	s. „bunică”	srb. maja
	maiu	s. „mai”	l. majus
	mamă	s.	l. mamma
480	marḍine	s.	l. margo
	mare	s	l. mas?
	marţi	s.	l. martis
	marţu	s. „martie”	l. martius
	mastuŕ	s. „meşter”	l. ngr. μάστορας
485	maţ	s.	l. mattya
	mădular	s.	l. medullaris
	mărat	a. „biet, sărman”	l. male habitus
	mărit	v.	l. maritare
	măseauă	s.	l. maxilla
490	mbet	v.	l. * imbibitare
	measă	s.	l. mensa
	mer	s.	l. melum
	mes	s. „lună”	l. mensis
	mese	s. „mijloc”	ngr. μέση
495	meţi	conj. „deşi”	?
	min	v. „mişca”	l. minare
	minčună	s.	l. mentio
	minduescu	v. „gîndi”	alb. mendónj
	minte	s.	l. mens
500	mintescu	v. „amesteca”	s. motiti
	minut	s. „mărunt”	l. minutus

	minut (ă)	s. „minut"	it. minuto
	miřă	s. „soartă"	ngř. μοῖρα
	miřinde	s.	l. merendare
505	misur	v.	l. mensurare
	mîc	v. „mînca"	l. manducare
	mînă	s.	l. manus
	mîne	adv.	l. mane
	mînecă	s.	l. manica
510	mîrşe	s. „hoit"	s. mruša
	mîşcu	v. „muşca"	l. * muccicare
	moară	s.	l. mola
	moare	s. „varză"	l. muria
	moarte	s.	l. mors
515	moaşe	s. „babă"	alb. moshë
	mol'u	a. „moale"	l. mollis
	mor	v. „muri"	l. morire
	more !	i.	alb. more
	mplin	a. „plin"	l. plenus
520	mprusteḍ	adv. „a se scula în picioare"	s. prostu [6]
	mpřumut	v.	l. inpromutuare
	muc	s.	l. muccus
	muceale	a. „ud"	alb. moçal (e)
	mulă	s. „catîř"	it. mula
525	mulgu	v.	l. mulgere
	multu	a.	l. multus
	mul'are	s.	l. mulier
	munte	s.	l. mons
	mur	s. „zid"	l. murus
530	murg	a.	alb. múrgu ?
	muřnu	a. „oacheş"	l. * morinus ?
	muscă	s.	l. musca
	mustaţă	s.	l. * mustacea
	muşat	a. „frumos"	l. formosus
535	mut	v. „řidica, muta"	l. mutare
	mut	a.	l. mutus
	mutrescu	v. „privi"	s. motriti
	n	prep. „în"	l. in
	na !	i.	?
540	nai	adv. „foarte"	s. (bg.) naj
	naltu	a.	l. in-altus
	nare	s. „nas"	l. naris
	nat	s. „prunc"	l. natus
	nauntřu	adv. „înăuntru"	l. illac-intra

[6] EW 793 propune un lat. *prostare* care ar explica mai bine sensul ar. *mprusteḍ*.

545	năinte	adv.	l. in ab ante
	năpoi	adv. ,,înapoi'	l. in ad post
	ncalțu	v.	l. incalciare
	ncaču	v. ,,certa''	cf. s. kačiti
	ncap	v.	l. in-*capere
550	ncarcu	v.	l. incarricare
	ncl'eg	v.	l. *inclagare
	ncl'id	v.	l. includere
	ncl'in	v.	l. inclinare
	ndes	v.	l. indensare
555	ndreg	v.	l. dirigere
	ne	adv.	l. nec
	neauă	s.	l. nix
	nec	v.	l. necare
	negură	s.	l. nebula
560	nel	s. ,,inel''	l. anellus
	nǵos	adv. ,,jos''	l. deorsum
	nicuk'ir	s. ,,gospodar''	ngr. (ν)οἰκοκύρης
	ningă	adv. ,,încă''	l. unquam
	ningă	prep.	l. longo
565	ngrop	v. ,,îngrop''	ar. groapă
	nipîrtică	s. ,,năpîrcă''	alb. nepërtkë
	nipot	s.	l. *nipotus
	niscîntu	adv. ,,cîtva''	l. ne ex quanto, nescio quantum
	nișane	s. ,,țintă''	t. nışan
570	niți	adv. ,,nici''	l. neque
	niveastă	s.	s. nevěsta
	nîs	pron.	l. in ipsus
	nîște	pron.	l. nescit
	noapte	s.	l. nox
575	noauă	n.	l. novem
	nod	s.	l. nodus
	noi	pron.	l. nos
	nolğic	s. ,,mijloc''	l. medius locus
	nor	s.	l. nubilum
580	nor	s. ,,noră''	l. norus
	nostru	pron.	l. noster
	not	v. ,,înota''	l. *notare
	nou	a.	l. novus
	nsor	v.	l. * inuxorare
585	(n)tră	prep.	l. inter
	ntreb	v.	l. interogare
	ntreg	a.	l. integrum
	ntru	prep. ,,în, întru''	l. intro
	ntunearic	s.	l. tenebricus
590	ntunic	v.	l. intunicare
	nțap	v.	s. cěpati

	nu	adv.	l. non
	nămal'e	s. ,,vită mică''	l. animalia
	numă	s. ,,nume''	l. nomen
595	numir	s. ,,număr''	l. numerus
	numtă	s. ,,nuntă''	l. nuptiae
	nun	s. ,,naş''	l. nonnus
	nvescu	v. ,,îmbrăca''	l. *in-vestere
	nveţu	v. ,,învăţa''	l. *in-vitiare
600	ńadă	s. ,,miază''	l. media
	ńare	s. ,,miere''	l. melis
	ńel	s.	l. agnellus
	ńercuri	s.	l. mercuris
	ńergu	v. ,,merge''	l. mergere
605	ńic	a.	l. * micus
	ńilă	s.	s. milu
	ńil'e	s. ,,mie''	l. millia
	ńir	v.	l. mirare
	ńură	a. ,,albastru''	l. merus
610	o	pron.	l. illa
	oae	s.	l. ovis
	oală	s.	l. olla
	oară	s.	l. hora
	oarfăn	a.	l. orphanus
615	oaspe	s. ,,prieten''	l. hospes
	oaste	s.	l. hostis
	ocl'u	s.	l. oculus
	om	s.	l. homo
	optu	n.	l. octo
620	or	v. ,,ruga''	l. orare
	orbu	a.	l. orbus
	os	s.	l. ossum
	ou	s.	l. ovum
	pade	s. ,,jos, pămînt''	s. padi
625	pale	adv. ,,iarăşi''	ngr. πάλι(ν)
	palmă	s.	l. palma
	pal'u	s.	l. palea
	pap	s. ,,bunic, moş''	l. pappus ?
	par	v. ,,părea''	l. parere
630	par	s.	l. palus
	pară	s. ,,para, ban''	t. para
	parte	s.	l. pars
	pascu	v.	l. pascere
	paşte	s.	l. paschae
635	pat	s.	l. patulus ?
	pat	v.	l. patire
	pată	s. ,,gîscă''	cf. bulg. patka
	patru	n.	l. quattuor
	pădure	s.	l. padulem

640	pălate	s.		ngr. παλάτι
	pălescu	v.	,,îngălbeni''	s. palja
	părămiθ	s.	,,basm''	ngr. παραμύθιον
	păreacl'e	s.	,,pereche''	l. paricula
	părinte	s.		l. parens
645	păteḍ	v.	,,boteza''	l. baptizare
	păzare	s.	,,bazar''	t. pazar
	peană	s.		l. pinna
	peatic	s.		cf. alb. pet(ë)k
	penură	s.	,,cui''	l. pinnula ?
650	per	s.		l. pilus
	pescu (peaște)	s.		l. piscis
	petală	s.	,,potcoavă''	ngr. πέταλον
	petur	s.	,,foaie (de plăcintă)''	l. * pittula
	peză	s.	,,bătaie de joc''	cf. alb. pézëm
655	picurar	s.		l. pecorarius
	pidipsecu	v.		ngr. παιδεύω
	piducl'u	s.	,,păduche''	l. peduculus
	pingu	v.	,,împinge''	l. impingere
	piră	s.	,,pară de foc''	ngr. πύρα
660	pită	s.	,,plăcintă''	s. (bulg.) pita
	pitrecu	v.		l. per trajicere
	pitrundu	v.		l. pertundere
	pînă	prep.		l. paene ad
	pînḍă	s.		l. *pandia ?
665	pîne	s.		l. panis
	pîngîn	s.	,,păgîn''	l. paganus
	pîntic	s.		l. pantex
	pîrjilescu	v.		s. pružiti
	plăscănescu	v.		s. (bulg.) plěsku
670	plătare	s.	,,spate''	l. *platalis
	plătescu	v.		s. platiti
	plîngu	v.		l. plangere
	ploace	s.	,,lespede''	s. (bulg.) ploča
	ploae	s.		l. pluvia
675	poală	s.		s. pola
	poartă	s.		l. porta
	polim	s.	,,război''	ngr. πόλεμος
	pom	s.		l. pomus
	pondu	a.	,,pustiu''	?
680	porcu	s.		l. porcus
	portu	v.		l. portare
	pot	v.		l. *potere
	prag	s.		s. pragu
	preftu	s.		l. presbyter
685	pri	prep.		l. per
	pri	adv.	,,prea''	s. prě

	priče	s. „animal, jivină"	?
	primăveară	s.	l. primavera
	prin	prep.	l. per in
690	prinde	v.	l. prehendere
	printră	prep.	l. per inter
	prîndu	s.	l. prandium
	pu (i) l'u	s. „pasăre"	l. *pulleus
	pungă	s.	cf. ngr. πουγγί
695	punte	s.	l. pons
	puric	s.	l. pulex
	pușcl'e	s. „ciumă"	l. pustula
	pușpured	v. „șopti"	ar. puș-puș ? cf. ngr. πισπιρίζω
	puté	adv. „niciodată"	ngr. ποτέ
700	putrid	a.	l. putridus
	puțin	a.	l. pitzinnus + putus REW 6550
	sac	s.	l. saccus
	sapă	s.	l. sappa
	sare	s.	l. sal
705	sarică	s.	l. *sarica
	sarțină	s.	l. sarcina
	să	conj.	l. si
	sălăǵescu	v. „elibera"	?
	sămar	s.	l. sagmarius
710	sănătate	s.	l. sanitas
	săpune	s.	l. sapo
	sărbătoare	s.	cf. l. servare
	scad	v.	l. excadere
	scaldu	v.	l. excaldare
715	scamnu	s. „scaun"	l. scamnum
	scară	s.	l. scala
	scarmin	v.	l. *excarminare
	scîndură	s.	l. scandula
	scînteal'e	s.	l. scintilla
720	sclav	s.	ngr. σκλάβος
	scol	v.	l. *excubulare
	scot	v.	l. *excotere
	scriu	v.	l. scribere
	scrum	s.	alb. shkrump ?
725	sculie	s. „scoală"	ngr. σκολείο
	scumbu	a.	s. skopu
	scutur	v.	l. *excutulare
	seu	s.	l. sebum
	seară	s.	l. sera
730	seate	s.	l. sitis
	sec	a.	l. siccus
	semnu	s.	l. signum

	sfulgură	v. „fulgera"	l. fulgurare
	sicară	s.	l. secale
735	sin	s.	l. sinus
	singur	a.	l. singulus
	siptămînă	s.	l. septimana
	sîmbătă	s.	l. *sambata
	sînde	s.	l. sanguen
740	sk'in	s.	l. spinus
	sk'ic	s.	l. spicum
	slab	a.	s. slabu
	soare	s.	l. sol
	soarte	s.	l. sors
745	socru	s.	l. *socrus
	soi	s.	t. soy
	somnu	s.	l. somnus
	sor	s. „soră"	l. soror
	sorbu	v.	l. sorbere
750	soţ	s.	l. socius
	spindur	v.	cf. l. pendere
	spumă	s.	l. spuma
	stau	v.	l. stare
	steauă	s.	l. stella
755	sterpu	a.	l. *ex-stirpus
	sti	prep.	l. extra?
	stîng	a.	l. *stancus
	strańu	s. „strai (e)"	?
	stricor	v.	cf. l. traicere[7]
760	strig	v.	l. *strigare
	stringu	v.	l. stringere
	strîmbu	a.	l. strambus
	strimtu	a.	l. *strinctus
	su	prep.	l. subtus
765	-su	pron.	l. suus
	suflit	s.	l. *sufflitus
	sufrîmţeauă	s. „sprînceană"	l. *sub fronticella
	sug	v.	l. sugere
	supră	prep.	l. supra
770	surdu	a.	l. surdus
	surpu	v.	l. subripere
	sus	adv.	l. sursum
	susk'ira	v.	l. suspirare
	sută	s.	s. suto?
775	şapte	n.	l. septem

[7] GER 142 propune cu drept cuvînt să se renunţe la lat. *stercorare* pentru *strecura*, nesatisfăcător din punct de vedere semantic, şi să se adopte ca etimon *trece*. Am primit această etimologie, susţinută şi de megl. *stricătoare* „strecurătoare", care poate fi adăugat la cazurile similare citate de GER.

	şarpe	s.	l. serpens (serpis)
	şase	n.	l. sex
	şauă	s.	l. sella
	şcl'iop	a.	l. *excloppus
780	şcop	s. „băţ"	alb. shkop
	şcret	a.	alb. shkretë
	şcurtu	a.	l. excurtare
	şed	v.	l. sedere
	şi	conj.	l. sic
785	şil'e	s. „pai, gunoi, nimic"	cf. alb. tšil'e
	şoaric	s.	l. sorex
	şpirtu	s. „chibrit"	alb. shpirt
	ştiu	v.	l. scire
	şuir	v.	l. sibilare
790	şut	a. „ciut"	alb. shut?
	şuţu	v. „suci"	s. sukati
	tac	v.	l. tacere
	tal'u	v.	l. taliare
	taman	adv.	t. taman
795	tastru	s. „traistă"	ngr. τάγιστρον
	tată	s.	l. tata
	tău	pron.	l. tuus
	tehne	s. „meserie"	ngr. τέχνη
	tindu	v.	l. tendere
800	tinir	a.	l. *tenerus
	toamnă	s.	l. *autumna
	toc	v. „toca"	l. *toccare
	tora	adv. „acum"	ngr. τώρα
	torcu	v.	l. torquere
805	tornu	v.	l. tornare
	tot (tut)	a.	l. totus
	trag	v.	l. tragere
	tră	prep. „pentru"	l. intra
	treambur	v. „tremura"	l. *tremulare, alb. trëmbem
810	trec	v.	l. traicere
	trei	n.	l. tres
	trîş(i)	prep. adv.	?
	tu	pron.	l. tu
	tufă	s.	l. tufa
815	tufek'e	s. „puşcă"	t. tüfek
	tuk'escu	v.	s. topiti
	tundu	v. „tunde"	l. tondere
	turbu	v.	l. turbare
	turbur	v.	l. *turbulus
820	turcu	s.	t. türk
	turtă	s.	l. turta
	θeamin	a. „feminin"	l. femina

	țal	s.	„madam, coană"	ar. (a)țea al
	țap	s.		alb. tsap
825	țară	s.	„pămînt, țarină"	l. terra
	țarc	s.		alb. tharc
	țas	v.		l. texere
	țăruhe	s.	„opincă"	t. çarık, alb. tsarih'e ngr. τσαροῦχι
	țe (ți)	pron.		l. quid
830	țeapă	s.	„ceapă"	l. caepa
	ț(e)ară	s.		l. cera
	țer	s.		l. caelum
	țer	v.	„cerși"	l. quaerere
	țerbu	s.		l. cervus
835	țină	s.	„cină"	l. cena
	ținți	n.		l. cinque
	țiva	pron.	„nimic"	ar. țe + va
	țîn	v.		l. tenere
	țîță	s.		l. titia
840	ud	a.		l. udus
	udă	s.	„odaie"	t. oda
	uidisescu	v.	„potrivi"	
	umflu	v.		l. inflare
	umplu	v.		l. implere
845	un	n.		l. unus
	ungl'e	s.		l. ungula
	untulemn	s.	„untdelemn, ulei"	cf. s. bulg. dărveno maslo
	upărescu	v.		s. opariti
	urdă	s.		?
850	urdin	v.	„circula"	l. ordinare
	urḑăscu	v.	„urzi"	l. ordire
	urḑîcă	s.		l. urtica
	ureacl'e	s.		l. auricula
	urmă	s.		?
855	ursescu	v.		ngr. ὁρίζω
	ursu	s.		l. ursus
	usîc	v.		l. exsuccare
	uspeț	s.		l. hospitium
	ustur	v.		l. ustulare
860	ușe	s.		l. ustia
	utre	s.	„burduf"	l. uter
	uvreu	s.	„evreu"	ngr. ὀβρηός
	vacă	s.		l. vacca
	vah'i	adv.	„poate"	ar. va h'i
865	vale	s.		l. vallis
	vatăm	v.		l. *vatimare
	vatră	s.		alb. vatrë
	văsil'e	s.	„rege"	ngr. βασιλεύς

	veară	s.	l. ver
870	veargă	s. „vargă"	l. virga
	vearde	a.	l. viridis
	vecl'u	a.	l. vetulus
	ved	v.	l. videre
	veduu	s.	l. viduus
875	versu	v.	l. versare
	vimtu	s.	l. ventus
	vindic	v.	l. vindicare
	vindu	v.	l. vindere
	viniri	s.	l. veneris
880	virin	s. „venin, amărăciune"	l. venenum
	virver	s. „ger"	?
	viţin	s. „vecin"	l. vicinus
	vîr-	pron.	l. vere(unus)
	vîrtos	a.	l. virtuosus ?
885	voi	pron.	l. vos
	voi	v. „vrea"	l. volere
	vom	v.	l. vomere
	vostru	pron.	l. voster
	vreavă	s. „gălăgie"	s. (bulg.)vrěva
890	vulpe	s.	l. vulpis
	vultur	s.	l. vultur
	vurgar	s. „bulgar"	ngr. βούλγαρος
	xen	s. „străin"	ngr. ξένος
	yatru	s. „medic"	ngr. ἰατρός
895	yermu	s. „vierme"	l. vermis
	yin	s. „vin"	l. vinum
	yinģiţi	n. „douăzeci"	l. viginti
	yiptu	s. „cereale"	l. victus
	yin	v. „veni"	l. venire
900	yis	s. „vis"	l. visum
	yiţal	s. „viţel"	l. vitellus
	yiu	a. „viu"	l. vivus
	zare	s.	s. zarja
	zģilescu	v. „ţipa"	?
905	zmeană	s.	s. izměna
	zmulgu	v.	l. *exmulgere
	zore	s. „zor"	t. zor
	zurlu	a. „nebun"	t. zorlu
	zvercă	s. „ceafă"	alb. zverc

Iunie 1965

Institutul de lingvistică, Bucureşti, Calea Victoriei 194

DIN NOU DESPRE *ŞI*, SEMN AL CONJUNCTIVULUI ÎN GRAIUL CRIŞEAN

DE

ION GHEŢIE

Într-un articol, publicat în urmă cu cîţiva ani[1], ne-am ocupat de un interesant fenomen sintactic dialectal şi anume de folosirea drept semn al conjunctivului a lui *şi*, pentru *să* din limba literară. Se ştie de mult (încă de la sfîrşitul secolului trecut) că într-o zonă situată în partea nord-vestică a Transilvaniei, în fostele judeţe Satu-Mare şi Sălaj, precum şi în jumătatea nordică a Bihorului, exprimarea conjunctivului se face exclusiv cu ajutorul conjuncţiei *şi*: *pune pe masă pită şi sare şi aibă* (= să aibă) *ursătorii ce mînca* (ALRT, p. 141, punctul 310, Roşia).

În articolul menţionat ne-am ocupat, printre altele, de originea lui *şi*, semn al conjunctivului în graiul crişean. Arătam, cu acel prilej, că, după părerea noastră, originea lui *şi* se explică, în mod satisfăcător, în două feluri. *Şi* poate proveni fie dintr-o conjuncţie compusă *şi să*, cu valoare consecutiv-modală, formată din *şi* copulativ şi conjuncţia *să*, fie din *sī* condiţional latin, folosit într-o parte a teritoriului dacoromân, în timp ce într-alta s-a întrebuinţat lat. *se*, din care a rezultat actualul *să*, semnal conjunctivului în limba literară.

Totodată, încercînd să stabilim vechimea lui *şi* „să", am adus drept argumente, printre altele, existenţa actuală a fenomenului în arii laterale, precum şi atestarea lui în texte din secolul al XVI-lea.

Exemplele extrase de noi din vechile monumente de limbă românească au atras atenţia acad. Al. Rosetti, care, într-un articol recent [2], consideră că, în citatele noastre, *şi* n-ar avea valoarea de semn al conjunctivului, ci pe aceea de conjuncţie copulativă. Pentru a ajunge la această concluzie, d-sa înşiră cîteva din exemplele noastre şi alătură fiecăruia corespondentul latin şi slav din traducerile biblice respective.

---

[1] *Şi, semn al conjunctivului în graiul crişean*, în LR XII, 1963, 3, p. 247–260.

[2] *Şi „să" dans le nord-ouest de la Transylvanie*, în RRL IX, 1964, 4, p. 395–396.

Spre a uşura discuţia, reproducem aici exemplele luate în consideraţie de acad. Al. Rosetti, împreună cu textele paralele în limbile slavă şi latină.

1. *Psaltirea Scheiană*, ps. 54, 7 : cine da-mi va arepi ca porumbilor, *şi se* sboru se răpaosu ?

Vulgata : Et dixi : quis dabit mihi pennas, sicut colombae, *et* volabo et requiescam ?

Versiunea slavă : i rěxŭ : Kto dastŭ mi krilě jako golubině, *i* polěstu i počiju ?

2. *Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti*, Math., 26, 53 : au pare-ţi că nu pociŭ ruga acmu tatălŭ mieu, *şi* înainte *să*-mi pue mai multŭ de doaosprăzeace legheone de îngeri ?

Vulgata : An putas, quia non posum rogare patrem meum, *et* exhidebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum.

Versiunea slavă : ili mintsę ti, jako ne mogu nyně umolite otca moego, *i* predstavitu mi veštše neže dvenadesęte legeona agglŭ.

3. *Coresi*, Math., 25, 19 (zač. 105) : vine domnul robilor acelor, *şi să* se întreabe cu nuşii de cuvinte.

Vulgata : (post multum vero temporis) venit dominus servorum illorum, *et* posuit rationem cum eis.

Versiunea slavă : (po množe že vremeni) priide gospodinŭ rabŭ těxŭ, *i* stęza-sę sŭ nimi o sloveni.

4. *Psaltirea Scheiană*, ps. 5, 4—5 : că cătrâ tire rugaiu-mâ, Doamne, demâneaţa, audzi glasul mieu. Demâreaţa sta-voiu raintia ta *şi* vădzu, că Dumnedzău nu va fârâ-leage tu eşti.

Vulgata : Quoniam ad te orabo : Domine, mane exaudies vocem meam. Mane astabo tibi *et* videbo.

Versiunea slavă : Zautra uslyši glasŭ moi, zautra predstanu ti, *i* uzriši mę.

5. *Viaţa şi moartea lui Avram* (*Cuvente den bătrîni*, II, p. 189) : Şi grăi fiiului său lui Isacu [:] şi ieşimu doarâ vrem vedea undeva vru omu să-lu aducem elu la casa noastră (versiunea slavă lipseşte).

Examinînd, fie şi sumar, exemplele de mai sus, se observă fără greutate că, în majoritatea cazurilor, *şi* românesc, corespunzînd lui *et* latin şi *i* slav, nu are valoarea de semn al conjunctivului ; el este, cu siguranţă, un *şi* copulativ, a cărui descindere din lat. *sīc* este indiscutabilă. Expusă în aceşti termeni, argumentarea acad. Al. Rosetti pare inatacabilă.

Există însă o obiecţie care scoate din discuţie, de la început, cele mai multe din exemplele de mai sus : includerea lor în lista reprodusă de noi se dovedeşte a fi nejustificată.

După cum s-a putut vedea, noi am explicat pe *şi*, semn al conjunctivului, fie din conjuncţia compusă *şi să*, fie din *sī* latin. Prima dintre aceste ipoteze este expusă pe p. 256—257 a articolului nostru, unde se dau şase exemple care dovedesc răspîndirea conjuncţiei compuse *şi să* în secolele XVI—XVII, a doua pe p. 258. Am dat, de asemenea (p. 257), *două* exemple care-l atestă, după părerea noastră, pe *şi*, semn al conjunctivului, încă din secolul al XVI-lea.

Neţinînd seama de faptul că noi am dat două explicaţii originii lui *şi*, semn al conjunctivului, acad. Al. Rosetti a pus la un loc exemplele refe-

ritoare la conjuncția compusă *și să* (numerele 1, 2, 3 din lista de mai sus) și pe cele referitoare la existența lui *și* „să" în secolul al XVI-lea (exemplele nr. 4 și 5), considerînd că ele ilustrează unul și același fenomen de limbă (anume pe *și*, semn al conjunctivului), ceea ce nu reiese cîtuși de puțin din lucrarea noastră.

Într-adevăr, așa cum cititorul poate ușor observa, exemplele de mai sus, numerotate cu 1, 2 și 3, conțin toate conjuncția compusă *și să*[3] și au fost citate de noi pe p. 256 a articolului, cînd am discutat descinderea lui *și*, semn al conjunctivului, din *și să*. Notarea lor s-a făcut spre a dovedi existența, în secolul al XVI-lea, a conjuncției compuse *și să* și nicidecum spre a proba existența, în același secol, a lui *și* „să". *Și* din primele trei exemple este evident *și* copulativ (provenit din lat.*sīc*), așa cum am arătat noi înșine în lucrarea citată (p. 256), și nu *și*, semn al conjunctivului, ceea ce n-am susținut niciodată.

Alăturarea versiunilor română, latină și slavă, în cazul primelor trei exemple, nu aduce, prin urmare, nici o dovadă ce ar putea pune la îndoială afirmațiile noastre. Ea arată numai că traducătorii români din secolul al XVI-lea l-au redat pe *i* slav printr-o conjuncție compusă *și să*, răspîndită în epoca aceea și care mai circulă și astăzi în unele graiuri locale [4]. Așadar, exemplele 1—3 trebuie scoase din discuție, întrucît nu privesc problema ce ne interesează.

Să examinăm acum mai îndeaproape cele două exemple *reale*, date de noi pentru a ilustra existența lui *și* „să" în secolul al XVI-lea.

În exemplul : *Demâreața sta-voiu raintia ta și vădzu, că Dumnedzău nu va fârâ-leage tu ești*, am considerat că *și* are valoare de semn al conjunctivului pe baza analizei logico-sintactice a textului.

Vom recunoaște de la început că pasajul este destul de confuz și se pretează la mai multe interpretări. *Și* din propoziția *și vădzu* poate fi sau copulativ, sau semn al conjunctivului, introducînd în acest din urmă caz o propoziție finală.Acceptînd această ultimă interpretare, sensul expunerii se clarifică, ceea ce nu se întîmplă dacă optăm pentru cea dintîi. Într-adevăr, regulile corespondenței timpurilor în românește nu permit ca în exemplele de mai sus verbul să se găsească în prima propoziție coordonată copulativă la viitor, iar în cea de a doua la prezent. Normal ar fi fost ca traducătorul să scrie : *sta-voiu raintia ta și voiu vedea*, așa cum găsim și în textul latinesc : *astabo tibi et videbo.*

Avînd verbul din prima propoziție la viitor, iar al doilea la prezent, însemnează că acest prezent nu poate fi, într-o analiză logică, al indicativului, ci al conjunctivului. În acest caz, *și* , care precedă verbul, este semn al conjunctivului și nu conjuncție copulativă (simpla prezență a lui *i* în textul slav nu însemnează că traducătorul nu-și putea lua libertatea de a reda în românește o propoziție copulativă printr-una finală, continuînd totuși să respecte principiul fidelității traducerii).

---

[3] Subliniată de noi prin caractere cursive în exemplificările de mai sus.

[4] Vezi B. Dimand, *Zur rumänischen Moduslehre*, Wien, 1904, p. 22, Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 155, 159 ; vezi și lucrarea noastră, p. 256—257.

Cît privește cel de al doilea exemplu : *Și grăi fiiului său lui Isacu* [:] *și ieșimu doarâ vrem vedea undeva vru omu*, — textul este, contrar celor afirmate de acad. Al. Rosetti (p. 396), cît se poate de explicit și nu permite decît o singură interpretare. După propoziția introductivă : *și grăi fiiului său lui Isacu*, cu predicatul exprimat printr-un verb *dicendi*, nu poate urma decît expunerea comunicării, făcută în vorbire directă sau indirectă. A doua posibilitate (vorbirea indirectă) este exclusă, întrucît, în acest caz, verbul ar fi trebuit să se afle le pers. 3 pl. a conjunctivului prezent : *grăi*. . . *să iasă*. *Și ieșimu* reprezintă, așadar, comunicarea lui Avram către Isac, exprimată printr-un conjunctiv hortativ (*și ieșimu* = să ieșim).

În nici un caz *și* nu are în acest pasaj valoarea lui „et", cum susține acad. Al. Rosetti (p. 396). De altfel, înaintea noastră, alți specialiști examinînd textul au recunoscut că *și* are valoarea de semn al conjunctivului. Astfel, Hasdeu afirmă, în comentariile textului : „și pentru să : ши єшимѸ" [5]. De asemenea, în Dicționarul Academiei (manuscris, aflat la Institutul de lingvistică din București), la articolul *și* (redactor : I. Șiadbei, revizor : Th. Capidan), exemplul din *Cuvente den bătrîni* este trecut la sensul de „semn al conjunctivului", alături de exemple de astăzi din graiul crișean [6].

Existența lui *și*, semn al conjunctivului, la sfîrșitul secolului al XVI-lea ni se pare, prin toate acestea, demonstrată.

În contribuția d-sale, acad. Al. Rosetti pune, de asemenea, semnul întrebării asupra ipotezei noastre că *și*, semn al conjunctivului, ar proveni din lat. *sī*, obiectînd că *sī* nu s-a păstrat decît parțial în limbile romanice occidentale, îndeosebi la est de Alpi (p. 396).

Faptul că pînă în prezent n-au fost descoperiți descendenți ai lui *sī* decît în unele limbi occidentale, nu ne împiedică să-i descoperim de acum înainte în Romania orientală. Așa cum *sī* s-a păstrat în Apus, el putea să-și continue existența și în Răsărit, dînd naștere lui *și* (deosebit de *și* copulativ, provenit din *sīc*). Avînd la început valoare condițională, acest *și* a ajuns, în cele din urmă, semn al conjunctivului, evoluție îndeobște admisă pentru *să*. La fel lat. *se* [7], din care derivă *să*, semnul conjunctivului din româna literară și din marea majoritate a graiurilor dacoromâne, a fost cunoscut și în Apus ; din el descind it. *se*, engad. *scha*, v. fr. *se*, port. *se* etc.

Existența în limba română atît a descendenților lui *sī*, cît și ai lui *se* nu trebuie să surprindă. *REW* [3], nr. 7889 arată că provensala cunoaște deopotrivă pe *si* (< lat. *sī*) și pe *se* (< lat. *se*).

La sfîrșitul cercetării noastre publicate în „Limba română", arătam că „originea lui *și*, semn al conjunctivului în graiul crișean, rămîne în continuare o problemă deschisă". Afirmație firească, de vreme

[5] *Cuvente den bătrîni*, vol. II, București, 1879, p. 198.

[6] Autorii articolului îl consideră pe *și*, semn al conjunctivului, ca fiind provenit din *și* copulativ, asemenea lui Drăganu (vezi „Dacoromania" III, p. 253), pe care-l citează atunci cînd discută etimologia cuvîntului.

[7] *Se* provine din *sī*, prin apariția „surprinzătoare" a vocalei *e* în locul unui *i* lung. (W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. III, *Syntaxe*, Paris, 1900, p. 632).

ce nu făcusem altceva decît să formulăm două ipoteze, susceptibile oricînd de a fi discutate. Cercetînd obiecţiile aduse de acad. Al. Rosetti, păstrăm convingerea că ipotezele noastre rămîn mai departe în picioare.

Cît priveşte cerinţa metodică a confruntării vechilor texte româneşti cu originalele, ridicată de acad. Al. Rosetti, ea îşi păstrează pe mai departe întreaga ei valoare.

Aprilie 1964

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

DESPRE *ŞI* „SĂ" ÎN TEXTELE DIN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

ACAD. AL. ROSETTI

„La science ne vit pas de vérité, elle vit de preuve" (A. MEILLET).

Ion Gheţie revine asupra problemei menţionate mai sus, în prezentul număr al acestei reviste (p. 605). Ne-am exprimat părerea asupra concluziilor lui Ion Gheţie (*Revue de linguistique*, IX, 1964, p. 315–316) : prezenţa lui *şi* „să" nu poate fi atestată în textele din secolul al XVI-lea.

Din articolul sus-menţionat al lui Gheţie reiese că numai în 2 exemple din secolul al XVI-lea *şi* ar avea această valoare.

Despre primul exemplu, Gheţie recunoaşte el însuşi că e „destul de confuz şi se pretează la mai multe interpretări". Al doilea exemplu ar trebui însă socotit valabil.

În privinţa acestui exemplu, pe care l-am examinat în articolul nostru precitat, vom spune că, în starea actuală a cunoştinţelor noastre, el nu poate sprijini o ipoteză şi necum constitui o probă.

În concluzie Ion Gheţie nu a reuşit să probeze existenţa lui *şi* „să" în textele din secolul al XVI-lea.

Aprilie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Calea Victoriei 194, Bucureşti

LOCUL NUMERALULUI ÎN STRUCTURA GRUPULUI NOMINAL

DE

SANDA GOLOPENŢIA-ERETESCU

1.0. Într-un articol anterior[1] am stabilit că aparţine clasei de cuvinte denumite numeral orice cuvînt admis în contextele[2] (1) $\# \ I_n \uparrow \# \ldots \downarrow \#$ sau (2) $\# \ I_n + S \uparrow \# \ldots + (\text{de}) + S \downarrow \#$ şi exclus din contextul (3) $\#$*cît, cîtă, cîţi, cîte* $\uparrow \# \ldots +$ respectiv $S_6, S_5 . S_4, S_7 \downarrow \#$.

1.1. După cum rezultă din simpla examinare a contextelor (1) şi (2), numeralul poate ocupa în cadrul grupului nominal atît poziţia de centru cît şi poziţia de adjunct (modificator). Ca centru — modificator, numeralul se situează în acelaşi grup cu substantivul şi pronumele, opunîndu-se adjectivului, care nu funcţionează decît ca modificator.

1.1. 0. Construcţiile numerale în care ultimul termen juxtapus este reductibil la una din schemele[3] (*ab*), (*ab′ şi a*), (*ab de b*) pot constitui exclusiv centrul unui grup nominal. Faptul se explică prin caracteristica distributivă a construcţiilor de acest tip, care nu admit la dreapta lor substantivul decît precedat de prepoziţie.

1.1.1. Ocurenţa numeralului în poziţie de centru este condiţionată de existenţa unui antecedent sau a unei determinări. Antecedentul poate fi constituit de morfemul pluralului (a) sau de un modificator exprimat prin numeral (b) incluse într-un grup nominal anterior. Ex.: **copiii** *au venit*, *trei lipsesc*, **cinci** *băieţi citesc*, *doi joacă şah*. Prin determinare (c) înţelegem construcţii de tipul... $+ P + S_p$ în care $P =$

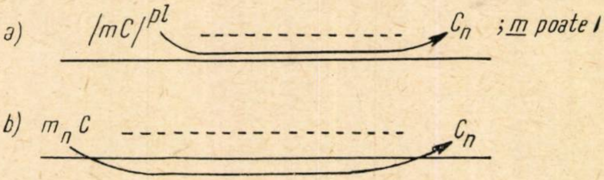
---

[1] *Delimitarea clasei numeralelor*, RL IX, 1964, 5, p. 503.

[2] În care $\#$ = pauză de cuvînt, $\hat{I}_n$ = elementul interogativ *cîţi?*, *cîte?* exclus din contextul diagnostic al pronumelui, $\uparrow$ = intonaţie interogativă, $\downarrow$ = intonaţie enunţiativă, iar S_6, S_5, S_4, S_7 notează substantive ca *aur*, respectiv *cinste*, *lapţi*, *icre* în articolul P. Diaconescu, *Numărul şi genul substantivului românesc*, SCL XV, 1964, 3, p. 295.

[3] În care a = numeralele de la *un* pînă la *zece*, b = substantivele din seria *zeci, sută, mie, milion, miliard* etc., b' = *zeci* şi există în plus restricţia ca a şi b să nu fie concomitent *zece* respectiv *zeci*, (*o sută*), (*de sute*) (în construcţii numerale mai complexe).

din, *dintre*, *de*, iar S_p = substantiv la plural. Ex.: *doi* **dintre copii** *aleargă*; (*şapte sute*) **de turişti** *au călătorit cu avionul*. Schematic, cele trei posibilităţi pot fi redate astfel [4]:

Cu alte cuvinte, numeralul independent (fără antecedent sau determinare) nu poate constitui centrul unei construcţii, aşa cum se întîmplă cu substantivul, pronumele interogative, pronumele nehotărîte, pronumele personale. Din acest punct de vedere, comportarea numeralului este similară cu comportarea pronumelui demonstrativ.

1.1.2. Numeralul funcţionînd ca modificator implică în calitate de centru al grupului nominal exclusiv substantivul (la fel cu adjectivul calificativ sau determinativ).

1.1.3. Poziţional, numeralul modificator se opune adjectivului calificativ. Excluzînd posibilitatea emfazei, adjectivul este acel membru al grupului nominal care, avînd posibilitatea de a fi exclusiv modificator, are întotdeauna poziţie postnominală. Spre deosebire de adjectivul calificativ, numeralul ocupă întotdeauna poziţie antenominală [5]: *un băiat*, *nouă fete*. Prin aceasta, numeralul se aseamănă cu adjectivele determinative, care preced de asemenea substantivul centru: *care băiat*↑, *fiecare fată*, *acest poet* etc.

Numeralul poate fi distins de adjectivul calificativ şi alăturat adjectivului determinativ şi prin alte elemente:

- în calitate de modificator, numeralul, la fel cu acesta, exclude posibilitatea unui centru substantival determinat: **cinci băieţii*, ** care băiatul*↑, ** fiecare băiatul* dar *băiatul bun*, *băiat bun*, *fată bună*, *fata bună* etc.;
- cu excepţia emfazei, atît numeralul modificator, cît şi adjectivul determinativ, nu permit intercalări între ele şi numele centru, opunîndu-se prin aceasta adjectivului calificativ (**cinci mari pensule*, ** aceste mari pensule*, *omul cel înalt*, *om foarte înalt*, *carte mai mare* etc).;
- numeralul modificator se deosebeşte de adjectivul calificativ şi prin faptul că exclude apariţia, înainte sau după el, a modificatorilor adjectivali, *cel*, *mai*, *foarte* etc.

1.2. Din cele expuse rezultă că în poziţie de centru numeralul are un comportament similar cu pronumele, iar în poziţie de modificator cu adjectivul determinativ.

---

[4] m = modificator, C = centru, m_n = modificator exprimat prin numeral, C_n = centru exprimat prin numeral, pl = plural.

[5] Facem abstracţie de stilul comercial, avînd în vedere exclusiv limba literară.

1.2.0. De altfel, operînd o singură mutație în contextul diagnostic pronominal [6], putem obține un context admițînd și numeralul :

— context pronume, nume propriu : $\#I_n + V\uparrow\#\ldots\downarrow\#$ în care I_n = element interogativ nominal (*care* ↑ , *cine* ↑ , *ce*↑), cu excepția lui *cît* ↑ , *cum* ↑ , *unde* ↑ , *cînd* ↑ iar V=verb la mod personal.

— context pronume, numeral : $\# I'_n + V\uparrow\#\ldots\downarrow\#$în care I'_n = = *cîți* ↑ , *cîte* ↑ .

1.2.1. Este semnificativ faptul că dintre elementele interogative, singurul care permite adăugarea morfemului de plural este *cît* ↑ în formele *cîți* ↑ ,*cîte* ↑ . Or, morfemul de plural constituie, după cum am văzut, antecedentul numeralului în poziție de centru. Reiese că distincția pronume / numeral nu se realizează pe planul cuvintelor, ci pe plan morfematic, numeralul caracterizîndu-se prin selectarea morfemului de număr și atunci cînd funcționează ca modificator.

2.0. În cazul în care numeralul este centru (Ex. : antecedent... *trei sar capra, trei dintre ei sar capra*) relațiile care se stabilesc între morfemele grupului nominal și morfemele grupului verbal sau, în cadrul grupului nominal, între morfemele centrului și morfemele modificatorului, pot fi reprezentate în modul următor :

	I			II		III	
	antecedent	GN	GV	GN		GN	
		numeral	verb	numeral	determinare	numeral	determinare
	masculin	doi	sar, sînt aruncaț*i*	doi	dintre bărbați	o sută douăzeci și un*u*	de bărbați
	feminin	două	sar, sînt aruncat*e*	două	dintre femei	o sută douăzeci și un*a*	de femei
gen	o——>——>			<——o		<——o	
număr	<——o——>			o——>		o——>	

Semnul 0 indică elementul regent, care impune categoria respectivă. Nu am inclus în tablouri categoria cazului, întrucît grupul verbal este acela care impune grupului nominal, în funcție de poziția ante- sau postverbală a acestuia (exceptînd emfaza) cazul nominativ sau unul din cazurile oblice.

2.1. În tablourile II, III nu am introdus exemple de tipul *doi de piatră, trei de lemn, două sute de sticlă, trei mii din marmoră* etc. întrucît

[6] Vezi M. Manoliu, *Asupra claselor pronominale din limba română contemporană*, SCL XV, 1964, 1, p. 69–76.

în acest caz (cînd determinarea e la singular) este necesar un antecedent pentru a obţine construcţii marcate şi deci operăm cu tipul descris în tabloul I.

2.1.0. Analiza celor trei tablouri evidenţiază următoarele fapte: Ca centru al grupului nominal, numeralul contractează cu determinanţii sau antecedenţii săi o relaţie similară cu relaţia subiect — predicat. Aşa cum predicatul centru acceptă de la subiectul adjunct genul şi numărul, impunîndu-i însă exclusiv cazul nominativ, numeralul acceptă genul antecedentului sau determinantului, impunîndu-le însă exclusiv numărul plural. Dovada cea mai concludentă o constituie faptul că, chiar numeralele *unu*, *una* sau construcţiile numerale compuse din *un*, *o* + unul din substantivele seriei *b*, care cer sau admit şi singularul verbului în grupul subiect — predicat, impun antecedentului sau determinărilor lor exclusiv numărul plural. Ex.: **Copiii** *tăceau, unu vorbea*, **copii**(*i*)... / *o sută mergea înspre noi*, **copii**(*i*)... / *o sută mergeau înspre noi*; *unu din* **copii** *vorbea, una din* **fete** *m-a strigat*: *o sută de* **oameni** *mergeau înspre noi.*

2.1.1. Prin aceasta, numeralul se deosebeşte de pronume, în cazul căruia antecedentul impune atît genul, cît şi numărul, iar determinanţii de tipul *din*, *dintre* + substantiv impun exclusiv genul, dar nu stabilesc nici o concordanţă de număr.

	I			II	
	GN		GV	GN	
	antecedent	pronume	verb	pronume	determinare
	masculin singular	acesta	sare, este aruncat	acesta	dintre bărbaţi
	feminin singular	aceasta	sare, este aruncată	aceasta	dintre femei
	masculin plural	aceştia	sar, sînt aruncaţi	aceştia	dintre bărbaţi
gen	o——>——>			<——o	
număr	o——>——>				

2.2. Ca modificator, numeralul nu stabileşte cu centrul nominal relaţiile tipice de acord sau concordanţă decît pentru gen şi caz (respectiv). În ceea ce priveşte numărul, numeralul, deşi modificator, selectează numărul centrului său: *un o* izolaţi nu pot determina decît un centru cu numărul singular, toate celelalte numerale primare şi construcţii numerale nu pot determina decît un centru cu numărul plural. Prin aceasta, numeralul se deosebeşte de adjectivul determinativ, care se acordă în gen şi număr şi concordă în caz cu centrul său.

3.0. Atît ca centru, cît și ca modificator, numeralul admite exclusiv ocurența la stînga sa a claselor de adjective determinative *acești*, *aceste*, *acei*, *acele*, *cei*, *cele*, *ceilalți*, *celelalte*, *ceștielalți*, *cestelalte* și *fiecare*. Nu se admite apariția la dreapta numeralului centru a elementelor enumerate, și nici intercalarea vreunuia dintre ele între numeralul modificator și centrul grupului nominal respectiv (* *doi acești*, * *trei fiecare*, **doi fiecare oameni*, * *doi acești oameni*). Ca modificator, numeralul se leagă direct de substantiv.

3.1. Diferența dintre numeral și adjectivul determinativ devine deci pe planul topicii diferența dintre un modificator nominal de gradul 1 (numeralul) și un modificator nominal de gradul 2 (adjectivul determinativ), în cazul în care numerotăm cu 1 prima poziție din stînga numelui, cu 2 poziția a doua din stînga numelui ș.a.m.d. Ex. : *fiecare trei oameni*, *acești doi prieteni*, *cele trei grații* etc.

3.1.1. Între numeral și prenumeralele *acești*, *fiecare* etc. se pot intercala însă alte numerale. În cazul în care, între două numerale, sau între două construcții numerale, apare pauza de cuvînt, semantic se obține valoarea de aproximație (# *doi*# *trei*# *băieți* # ; # *cincisprezece*# *douăzeci*# *de*# *oameni*# *etc.*).

3.1.2. După un substantiv precedat de modificator numeral este admisă ocurența unui modificator adjectival (adjectiv calificativ) și, de asemenea, a unui numeral modificator, obținîndu-se același efect semantic de „aproximație" (*doi băieți buni*, *trei cărți patru*).

Rezultă că există posibilitatea ocurenței postnominale a modificatorului numeral, în cazul în care, în aceeași construcție apare și un modificator numeral antepus. Preferăm însă interpretarea : *trei*. . . *patru* = = modificator numeral discontinuu.

4.0. Pe baza comportării în cadrul grupului nominal, putem degaja categoriile gramaticale specifice numeralului.

4.1. Atît ca centru, cît și ca modificator, numeralul se acordă în gen cu antecedentul, determinantul — respectiv centrul substantival. În lumina distincțiilor stabilite de P. Diaconescu[7] pentru substantiv, acordul în gen se realizează numai cu antecedenți determinanți sau centri care să nu facă parte din arhigen A (admis de contextul # *acest*# . . . #, neadmis de # *acești* #. . .#, #*aceste* # . . .# : *aur*, *piper*, *unt*, *sînge*, *mărar*, *mei*, *pătrunjel*), sau arhigen B (admis de contextul #aceste#. . .#, neadmis de contextele # *acest* #. . . —#, #*această*#. . .# : *icre*, *tărîțe*, *moaște*) ci exclusiv din genul masculin nonmarcat (contexte : # *acest*# ... #, # *acestui* #. . .#, # *acești*#. . .#, # *acestor*#. . .# : *pui*, *prun*, *codru*, *cîine*, *popă*), feminin nonmarcat (contexte : #*această*#. . .#, # *acestei*#. . .#, # *aceste*#. . .#, # *acestor*. . .#, *învățătoare*. *casă*, *făptură*, *vulpe*, *basma*) și neutru (contexte :#*acest*#. . . #*acestui*# . . . #, # *aceste*. . .#, #*acestor*#. . . # : *nume*, *bilet*, *roi*, *candelabru*, *lucru*, *consiliu*). În poziția de centru, numeralele *unu*, *doi* prezintă alomorfele *unu* (masculin marcat), *una* (feminin marcat), *doi* (masculin nonmarcat), *două* (feminin nonmarcat, neutru), iar în poziție de modificator, alomor-

[7] *Op. cit.*

fele *un*, *o*, *doi*, *două* (masculin sau feminin marcat). Celelalte numerale se caracterizează prin sincretismul formelor de masculin, feminin, neutru.

4.2. Ca centru, numeralul acceptă cazul impus de verb, iar ca modificator, concordă în caz cu centrul său (căruia verbul i-a impus cazul). În ambele situaţii, numeralul prezintă sincretismul tuturor formelor cazuale, pentru distingerea cărora se recurge în limbă la procedee sintactice (*doi*, *a doi*, *la doi*, *doi* etc.). Formele *un*, *unui*, *unui*, *un*, aparţin declinării pronumelui nehotărît *unul*, una_2, un_2, o_2 şi nu numeralului *unu* (*unu*, *a unu*, *la unu*, *unu ; una*, *a una*, *la una*, *una ; un*, *a un*, *la un*, *un ; o*, *a o*, *la o*, *o*). Ex. : *locuinţele a un milion de cetăţeni*, *locuinţele unui grup de cetăţeni : cărţile a o sută de mii de muncitori*, *cărţile unei eleve* etc.

4.3. Pentru numeral, morfemul de număr reprezintă un morfem convertit [8], într-un mod similar cu morfemul de gen pentru substantiv. Adoptînd distincţiile stabilite de P. Diaconescu [9], numeralul *unu* (alomorfe *una*, *un*, *o*) pe de o parte, şi toate celelalte numerale, pe de altă parte, selectează exclusiv antecedenţi, determinanţi sau centri substantivali la numărul comun (caracterizat prin contextele : 1. # un#... #, # *mulţi*#...#, 2. # *o* #...#, # *multe* # ...# ; 3.# *un* #...# , # *multe* #... #). Prezenţa numeralului exclude în poziţie de antecedent, determinant sau centru un nume la singular (contexte : # *un* #...#, #...# ; # *o* #...#, #...#, neadmis în # *mulţi* #... #, # *multe*#...#) sau plural (contexte : # *mulţi*#...#, #...# ; # *multe* #...#, #...#, neadmis în # *un* #...#, # *o*# ... #). Ex. : * *un lapte*, * *trei icre*, * *cinci moaşte* etc. Implicînd morfemul numărului ca morfem convertit, numeralul nu admite asocierea cu nici un morfem de număr explicit.

4.4. Numeralul nu permite determinarea din motive similare. Ca şi pentru pronume, pentru numeral morfemul determinării reprezintă un morfem convertit.

4.5. Categoria ordinii, specifică clasei numeral, se exprimă fie prin morfemul discontinuu *a*... *a*, fie (ca tendinţă) — în cazul numeralului modificator — prin postpunerea lui faţă de centrul grupului nominal (*caietul doi*). În primul caz, morfemul discontinuu *a*... *a* se combină cu morfemele de gen (masculin : *l*... *le*, feminin zero). În cazul al doilea, modificatorul numeral postpus nu se combină cu morfemul de gen.

Numeralul *unu* (*un*, *o*) nu se combină cu morfemul ordinal *a*...*a* decît atunci cînd constituie elementul final al unei construcţii numerale : *al o sută unulea*. În acest caz se combină de fapt cu *a*... *a* întreaga construcţie.

4.6. Rezultă că, în ceea ce priveşte categoriile gramaticale, numeralul cunoaşte categoriile de gen şi caz, se caracterizează prin convertirea morfemelor de număr şi determinare şi înregistrează, în plus, categoria specifică a ordinii.

Decembrie 1964

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Calea Victoriei 194, Bucureşti

[8] Utilizăm termenul în accepţia lui hjelmsleviană : *„absorbit de bază”*. Vezi L. Hjelmslev, Essais linguistiques, TCLC XII, 1959, p. 194.

[9] *Op. cit.*

LEXICUL DE BAZĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

CLAUDIA TUDOSE

Studierea lexicului din secolul al XVI-lea a atras de mult atenţia specialiştilor. Aceştia s-au oprit mai ales asupra cuvintelor care prezintă sensuri diferite de cele actuale sau asupra termenilor caracteristici limbii din secolul al XVI-lea şi asupra originii lor [1].

În ultima vreme, s-a încercat o delimitare a cuvintelor care făceau parte din lexicul de bază al limbii române din acea epocă [2].

În lucrarea de faţă ne-am propus să stabilim care este v o c a b u l a r u l d e b a z ă al limbii textelor din secolul al XVI-lea.

În acest scop am folosit atît textele traduse, cît şi scrieri care reprezintă în parte limba vorbită în secolul al XVI-lea [3].

---

[1] Vezi Densusianu, ILR II, p. 267 şi urm. ; Rosetti, LR XIII—XVI, p. 179 şi urm. ; Rosetti-Cazacu, *Ist. lb. rom. lit.*, I, p. 48 şi urm.

[2] Vezi pentru punerea generală a problemei Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, 1954, în special p. 109—110, p. 137 şi urm. ; Rosetti, LR XIII — XVI, p. 177 şi urm. ; Idem, ILR III, 4, p. 64 şi urm.

[3] Am consultat indicele existente, alcătuite la următoarele lucrări :

— *Codicele Voroneţean* cu un vocabulariu şi studiu asupra lui de Ion al lui G. Sbiera, Ediţiunea Academiei Române, Cernăuţi, 1885, p. 177—250.

— *Psaltirea Scheiană* comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte. Ediţiune critică de I.—A. Candrea, vol. II, Bucureşti, 1916, p. 341—512.

— *Tetraevanghelul* lui Coresi, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963, p. 301—423.

— *Carte cu învăţătură* (1581) a lui Coresi, publicată de S. Puşcariu şi A. Procopovici, Bucureşti, 1914, indice în manuscris.

— *Palia de la Orăştie*, indice în manuscris.

Scrierile netraduse pe care le-am cercetat cuprind scrisori cu caracter particular, zapise, acte, sentinţe, tabele, liste, catastife etc. Ele au fost extrase din următoarele publicaţii :

— B. Petriceicu-Hasdeu, *Limba română vorbită între 1550—1600*, Bucureşti, 1878, p. 23—24, 26, 29, 39, 51—52, 73, 77, 80—81, 212—216.

— *Documente privitoare la Istoria românilor*, E. Hurmuzachi, vol. XI, p. 197, 218, 219—220, 233, 317—320, 369—370, 490. Dacă pe aceeaşi pagină sînt mai multe documente, ne referim numai la cele datate din secolul al XVI-lea.

— I. Mihalyi de Apşa, *Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV*, Maramureş-Sziget, Mayer şi Berger, 1900.

— Ioan Bianu, *Documente româneşti*, Bucureşti, 1907, p. 1—2, 4—6.

— J. Byck, *Texte româneşti vechi*, Bucureşti, 1930, p. 5.

Trebuie să avem în vedere şi conţinutul specific, lipsit de varietate, al textelor cercetate, conţinut ce determină folosirea unui anumit vocabular. Traducerile fiind scrieri cu caracter religios cuprind unele cuvinte cu o frecvenţă mare, fără ca acestea să fie caracteristice limbii din secolul al XVI-lea; ele conţin, de asemenea, numeroase cuvinte slavone sau maghiare introduse din originalul străin.

Documentele, deşi au un conţinut mai variat, cuprind termeni caracteristici stilului administrativ, iar întrebuinţarea anumitor cuvinte, şi nu a altora, este condiţionată tot de conţinutul documentului respectiv. Acestea din urmă, fiind extrem de puţine la număr, nu pot cuprinde tot lexicul de bază al limbii textelor din secolul al XVI-lea. Ele ne-ar procura materialul cel mai autentic pentru stabilirea unui vocabular de bază, dacă numărul textelor de acest fel, de care dispunem, ar fi mai mare.

Scrierile amintite nu ne pot da o imagine completă, o informare precisă asupra limbii române din secolul al XVI-lea. Totuşi, pornind de la textele citate mai sus ne interesează, în primul rînd, care era componenţa lexicului de bază al limbii române din acea epocă, care era nucleul reprezentativ al vocabularului din secolul al XVI-lea.

Trebuie să avem în vedere că materialul folosit în cercetarea noastră, prin sărăcia care-l caracterizează, nu este suficient de concludent în stabilirea lexicului de bază.

În lucrarea de faţă vom studia următoarele probleme: I. metoda şi criteriile aplicate în cercetarea noastră; prezentarea listei de cuvinte; II. repartiţia părţilor de vorbire; III. repartizarea cuvintelor după sens; IV. gruparea cuvintelor după originea lor; V. raportul dintre cuvintele din lexicul de bază şi derivate; VI. concluzii.

I. În legătură cu metoda şi criteriile aplicate în delimitarea unui vocabular de bază, părerile specialiştilor sînt împărţite. De fapt, specialiştii români discută acest lucru raportîndu-se la stabilirea lexicului de bază al limbii române contemporane, dar cum aceleaşi metode şi criterii pot servi şi la stabilirea lexicului de bază al unei epoci mai îndepărtate, este util să ne referim la ele. Acad. Al. Graur adoptă criteriile propuse de V. V. Vahmistrov şi se declară împotriva metodei statistice [4]. După acad. Al. Graur, aceste criterii ,,s-ar putea rezuma într-unul singur mai general, anume importanţa cuvîntului în limbă'' [5]. Al. Graur arată că importanţa unui cuvînt în limbă este dovedită prin bogăţia sensurilor, a expresiilor şi a

— Al. Rosetti, *Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei* (1592—1638), Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1944, p. 27—33.

Cele cinci traduceri reprezintă 1411 p., iar cele 32 de documente cuprind circa 36—40 de pagini, ceea ce reprezintă un material destul de sărac pentru stabilirea lexicului de bază care trebuie să reprezinte limba unui secol. Ar fi fost necesar să avem la îndemînă texte mai multe şi mai variate şi cu o lungime aproape egală. Cf. R. L. Wagner et P. Guiraud, *La méthode statistique en lexicologie*, în ,,Revue de l'enseignement supérieur'', 1, 1959, Paris, p. 156 şi urm.; T. Cristea, *Cîteva observaţii cu privire la fondul principal al francezei vechi*, în AUB IX, 1960, vol. 18, p. 410.

[4] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 17—18, 37, 39.

[5] *Ibidem*, p. 24.

derivatelor pe care le are [6]. Şi alţi cercetători sînt de acord cu acest principiu, dar se deosebesc în ceea ce priveşte felul cum consideră că se poate stabili dacă un cuvînt este sau nu esenţial în limbă. I. Coteanu crede că stabilitatea (criteriu fundamental) şi capacitatea de a forma derivate determină importanţa cuvîntului în limbă. El este împotriva aplicării exclusive a metodei statistice [7]. I. Fischer socoteşte că numai ,,prin statistica frecvenţei se poate ajunge la o ierarhizare a cuvintelor din limbă", importanţa lor decurgînd din frecvenţa pe care o au în actul comunicării. Frecvenţa este factorul esenţial care determină stabilitatea, derivarea bogată, polisemia etc.[8].

Unii specialişti sînt de părere că ,,orice fapt de limbă se poate defini prin frecvenţa lui în vorbire" [9]. După P. Guiraud, ,,prin cercetarea frecvenţelor, statistica devine unul din cele mai eficace instrumente de analiză a limbajului" [10]. Conform părerii că ,,orice text reprezintă un crîmpei dintr-o anumită etapă de dezvoltare a unei limbi, în care se reflectă atît structura numerică, cît şi posibilităţile de realizare semantică" [11] statistica ne poate furniza descrierea şi caracterizarea unei stări de limbă [12], ,,structura statistică a limbii reflectă în majoritatea cazurilor subiectul tratat, epoca, ... genul" [13], iar listele de frecvenţă sînt cele mai potrivite pentru studierea stărilor vechi de limbă [14].

G. Gougenheim socoteşte că, ori de cîte ori se are în vedere stabliirea unui vocabular de bază, nu trebuie să se ignoreze, în afară de frecvenţă, criteriul disponibilităţii cu ajutorul căruia se delimitează cuvintele disponibile în limbă, adică acele cuvinte cu frecvenţă mică şi puţin stabilă, dar care sînt totuşi uzuale şi utile [15].

Alţi cercetători cred că pentru stabilirea unui vocabular minim (al unui autor, al unui gen, al unei epoci) trebuie să pornim de la importanţa sociologică a elementelor din vocabular, de la cuvintele de civili-

---

[6] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 25.

[7] Vezi I. Coteanu, *Realitatea obiectivă a fondului principal lexical*, în SCL IX, 1958, 3, p. 399–404.

[8] Vezi recenzia lui I. Fischer despre Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1957, în SCL IX 1958, 1, p. 127–133 şi articolul de acelaşi autor, *Din nou despre fondul principal lexical*, în SCL IX, 1958, 3, p. 405–410. Cf. şi Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în SCL XII 1961, 1, p. 43.

[9] Pierre Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954, p. 1.

[10] *Ibidem*, p. 4. Frecvenţa cuvintelor face posibilă împărţirea lexicului în trei zone aritmo-semantice : 50 de cuvinte – teme (mots-thèmes), foarte întrebuinţate, 3000–4000 de cuvinte de bază sau cuvinte uzuale, şi 20.000 cuvinte cu frecvenţă mică, dar cu sens foarte precis, numite cuvinte de caracterizare. *Ibidem*, p. 61–63.

[11] R. L. Wagner et P. Guiraud, *La méthode statistique en lexicologie*, în ,,Revue de l'enseignement supérieur", 1, 1959, Paris, p. 156 ; cf. P. Guiraud, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, D. Reidel Publishing Company/Dordrecht-Holland, 1959, p. 18.

[12] R. L. Wagner et P. Guiraud, *art. cit.*, p. 158.

[13] *Ibidem*, p. 159.

[14] P. Guiraud, *Problèmes et méthodes...*, p. 95. P. Guiraud, *Bibliographie critique de la statistique linguistique*, Utrecht-Anvers, 1954, p. 40–57, prezintă o bibliografie vastă în legătură cu studierea vocabularului cu ajutorul metodei statistice.

[15] Vezi G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc et A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire*, Didier, Paris, 1956, p. 135–148 ; G. Gougenheim, *La statistique de vocabulaire et son application dans l'enseignement des langues*, în ,,Revue de l'enseignement supérieur", 1, 1959, Paris, p. 141–142.

zație și de cultură, de la ariile semantice în jurul cărora se distribuie vocabularul [16].

Altă concepție privitoare la această problemă este aceea care are în vedere, pe lîngă statistica frecvenței, și criteriul repartiției [17].

În ceea ce privește alegerea criteriilor ce pot fi aplicate într-o astfel de cercetare, trebuie să luăm în considerație natura textelor și întinderea lor.

Am delimitat lexicul de bază al limbii române din secolul al XVI-lea ținînd seama de frecvență, de repartiție și de gradul de disponibilitate a cuvintelor [18].

Plecînd de la părerea că nu se poate stabili un vocabular de bază numai în funcție de frecvența cuvintelor [19], trebuie să avem în vedere și repartiția [20] lor. Repartiția și frecvența constituie „un criteriu pentru determinarea cuvintelor care pot intra în vocabularul de bază" [21] al unei limbi. De exemplu, dacă ne-am referi la secolul al XVI-lea, cuvinte ca *adevăr*, *părinte*, *lege* etc., care sînt atestate în toate textele și au o frecvență ridicată, intră în mod sigur în lexicul de bază, dar *ciudesă*, *mătase*, *răstigni* care apar în unul sau două texte provenind din aceeași regiune, deși au între 77—99 atestări, nu le putem trece în lista pe care am întocmit-o. Strînsa legătură dintre repartiție și frecvență [22] se explică prin faptul că un cuvînt care apare în mai multe texte are și un număr foarte mare de atestări [23]. Frecvența este invers proporțională cu rangul [24].

Aceste două criterii pot fi aplicate mai ales la cuvintele atestate în traduceri. Textele netraduse fiind puține la număr și limitate ca întindere, majoritatea cuvintelor care sînt folosite aici au o frecvență extrem de redusă. Dacă cuvinte ca : *apă*, *bate*, *bogat*, *cămașă*, *chema*, *hrăni*, *limbă*, *mal*, *neam*, *ou*, *prost*, *rob*, *sapă*, *trup* etc. sînt atestate o singură dată în documente, acest lucru nu înseamnă că ele nu erau frecvente în procesul comunicării, în comparație cu altele ca : *adamasc*, *birău*, *canaf*, *covor*, *istov*, *jupîn*, *mărturie*, *moșie*, *ocină*, *pîrcălab*, *plăti*, *stolnic*, *turcesc*, *vodă*, *vătaf*, *zapis* etc. care au între 8 și 28 de atestări. Acestea din urmă au o circulație mai mare în documentele cercetate, deoarece ele denumesc realități, relații sociale și preocupări de viață specifice secolului al XVI-lea.

Atît materialul sumar oferit de textele din secolul al XVI-lea, cît și conținutul lor specific nu îngăduie chiar cuvintelor de mare întrebuin-

[16] Vezi G. Matoré, *La méthode en lexicologie*, Didier, Paris, p. 67—72.

[17] Numit *rang* după Vender Beke. Vezi G. Gougenheim, *art. cit.*, p. 141. Cei care dau întîietate acestui criteriu socotesc că este mai important un cuvînt care apare o singură dată la cinci autori, decît un cuvînt care are zece atestări la un singur autor. Vezi G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc et A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 31.

[18] Cf. G. Gougenheim, *art. cit.*, p. 140—144 ; Rosetti, ILR III, 4, p. 64.

[19] Vezi G. Gougenheim, *art. cit.*, p. 143.

[20] Prin *repartiție* înțelegem numărul de texte — numite în acest caz și releveuri — în care apare un cuvînt. Cf. G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc et A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 62.

[21] Vezi V. Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL X, 1959, 3, p. 425.

[22] Cf. P. Guiraud, *Bibliographie critique*..., p. 40.

[23] Cf. T. Cristea, *art. cit.*, în AUB IX, 1960, vol. 18, p. 410.

[24] P. Guiraud, *Les caractères*..., p. 2 : R. L. Wagner et P. Guiraud, *art. cit.*, p. 156.

ţare în limba comună să aibă o frecvenţă ridicată în texte. De aceea, la stabilirea lexicului de bază am ţinut seama nu numai de ,,vocabularul frecvenţei", ci şi de ,,vocabularul disponibilităţii" format din cuvinte cu frecvenţă mică, dar care sînt uzuale şi utile şi pe care vorbitorii le poartă în minte şi le întrebuinţează ori de cîte ori o cer împrejurările [25]. Fiind legate de împrejurări, aceste cuvinte au un caracter concret [26]. În această situaţie numai ,,o combinare a vocabularului frecvenţei cu vocabularul disponibil" ne poate da vocabularul de bază [27].

Pentru limba secolului al XVI-lea, neputîndu-se aplica acest criteriu în aceleaşi condiţii ca pentru limba actuală, prin cuvinte disponibile înţelegem termenii cu valoare neutră, uzuali în orice epocă.

Neavînd la îndemînă un dicţionar al limbii române vechi, din care să reiasă importanţa cuvintelor în această epocă, am avut în vedere, în afară de factorii amintiţi mai sus, atît capacitatea cuvîntului de a forma derivate, expresii, locuţiuni, cît şi măsura în care aceste derivate şi locuţiuni apar în textele cercetate. Cuvinte ca *adevăr*, *derept*, *lucra*, *ţinea* etc. intră în această categorie.

Metoda pe care am adoptat-o reprezintă o cale de mijloc [28] care întruneşte criteriile ce ni s-au părut hotărîtoare într-o astfel de cercetare.

Rezultatele obţinute sînt înfăţişate într-o listă care cuprinde: 1) nr. crt., 2) rangul, 3) cuvîntul, 4) repartiţia, 5) originea cuvintelor. Cuvintele sînt trecute în ordinea descrescîndă a frecvenţei, stabilind astfel ierarhizarea lor în limba secolului al XVI-lea. ,,Poziţia pe care o ocupă cuvîntul pe scara ierarhică a cuvintelor explică în mare măsură evoluţia lui ulterioară, soarta pe care a avut-o mai tîrziu" [29]. Trebuie să avem în vedere faptul că frecvenţa anumitor cuvinte este determinată de conţinutul textului [30]. Fiind vorba de un studiu cu caracter istoric, considerăm că frecvenţa ne poate ajuta, în acest caz, să stabilim cuvintele uzuale şi reprezentative ale limbii române din secolul al XVI-lea şi, mai ales, ne poate arăta, la capătul cercetării noastre, ,,cuvintele a căror frecvenţă a rezistat un timp oarecare" [31]. Am ţinut seama de frecvenţă, deoarece ,,nu e suficient ca un cuvînt să fie cunoscut şi folosit de toate categoriile populaţiei, ci trebuie să fie *mult* folosit" [32]. Cînd am stabilit frecvenţa unui cuvînt am avut în vedere şi atestările lui în locuţiuni şi expresii. Totuşi n-am indicat frecvenţa fiecărui termen în parte, deoarece am socotit că există cuvinte a căror importanţă n-are nevoie să fie dovedită prin procentul de frecvenţă, ele avînd aceeaşi utilizare în orice stil

---

[25] Vezi G. Gougenheim, *art. cit.*, p. 142; G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 140–148; I. Coteanu, *art. cit.*, în SCL IX, 1958, 3, p. 401.

[26] Cf. G. Gougenheim, *art. cit.*, p. 142–143.

[27] G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 148.

[28] Cf. G. Gougenheim, *art. cit.*, p. 140–144.

[29] Vezi T. Cristea, *art. cit.*, în AUB IX, 1960, vol. 18, p. 410–411.

[30] Vezi mai sus, p. 620.

[31] Vezi I. Coteanu, *art. cit.*, în SCL IX, 1958, 3, p. 401; cf. şi G. Gougenheim, *La statistique linguistique et l'histoire du vocabulaire*, în ,,Cahiers de lexicologie", vol. 2, 1960, Paris, p. 31: ,,Statistica este de o însemnătate primordială pentru istoria limbii".

[32] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 23.

al limbii şi în orice epocă, şi pentru că ar fi trebuit să refacem, în bună parte, indicele consultate [33].

Este regretabil că nu avem la dispoziţie decît un număr limitat de texte care să confirme din plin ceea ce este caracteristic lexicului de bază în secolul al XVI-lea.

Precizări metodologice. A fost destul de greu să stabilim unităţile lexicale, deoarece unele indice, cu excepţia indicelui la Tetraevanghelul lui Coresi, prezintă fiecare variantă ca un cuvînt independent (*aşa*, *aşaşi aşi*, *aşişi*; *den*, *din*; *nime*, *nimeni*; *sfîrşi*, *fîrşi* etc.) şi fiecare participiu e socotit un adjectiv propriu-zis (de exemplu: *cioplit*, *cruţat*, *crezut*, *dereptat*, *hrănit*, *giungheat*, *legat*, *poleit*, *văzut* etc.).

Variantele aceleiaşi unităţi lexicale apar în lista noastră, grupate împreună, în ordinea frecvenţei lor, aşa cum reiese acest lucru din materialul pe care l-am folosit. De exemplu: *acmu*, *acum*; *frate*, *frăţîne*; *tău*, *tăuş* etc.

Pentru a stabili valoarea exactă a participiilor trecute ca adjective sau substantive, am consultat *Dicţionarul limbii române*, seria veche şi manuscris, Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1961, şi am mers chiar la text. Astfel am stabilit că *ascunsă*, *născut*, *ţinut*, *zisă* etc. sînt substantive, iar *adeverit*, *cinstit*, *fericat*, *luminat* etc. sînt adjective.

Am grupat în aceeaşi unitate lexicală formele pronumelui reflexiv *se*, *sine*, *sineşi*, *sie*, deşi dicţionarele dau, de obicei, separat fiecare formă [34]. La fel am procedat cu adverbele care pot avea şi valoare de prepoziţie sau cu substantivele care sînt întrebuinţate şi ca adverbe, de exemplu: *înainte*, *înaintea*; *dimineaţă*, *dimineaţa* etc. Am grupat împreună formele prefixate şi neprefixate: *coperi*, *acoperi*; *lăuntru*, *înlăuntru*; *mulţi*, *înmulţi*; *vence*, *învence*; *flămînzi*, *înflămînzi*; *toarce*, *întoarce* „a se întoarce" etc., toate formele pronumelui de întărire: *însumi*, *însuţi*, *însuşi* etc., formele cu flexiune dublă ale aceluiaşi verb: *adevăra*, *adeveri*; *găta*, *găti*; *ferica*, *ferici* [35] etc., numeralul cardinal, ordinal şi distributiv: *doi*, *doile*, *cîte doi* [36] etc., pronumele şi adjectivul pronominal: *acel*, *cel*; *acest*, *cest* etc. [37].

---

[33] Indicele din care am extras materialul necesar pentru lucrarea de faţă nu sînt alcătuite după aceleaşi criterii. Astfel indicele din PS trece în dreptul cuvintelor foarte frecvente, ca *de* prep., *să*, *şi*, conj., indicaţia passim. Verbele auxiliare sînt trecute separat în unele indice, iar în altele apar numai la timpurile compuse ale celorlalte verbe; se dă separat frecvenţa pe care o au ca verbe predicative. Pronumele reflexiv şi conjuncţia *să* sînt trecute, în majoritatea cazurilor, la verbe.

[34] Vezi TDRG, III, p. 1349, 1422, 1429; II, p. 855, DM, p. 755, 772, 832. Ne-am orientat după *Gram. Acad.*, I, 1954, p. 201—202, ed. II, vol. I, p. 152—153.

[35] Vezi Densusianu, *op. cit.*, p. 127. DA, tomul II, partea I, p. 102—103, le dă cuvinte separate, deşi socoteşte că pornesc de la acelaşi etimon.

[36] Aşa apar tratate în TDRG, în DA şi în unele indice consultate.

[37] Deşi pron. dem. *acel*, *cel* şi *acest*, *cest* sînt tratate separat în DA, tomul I, partea I, p. 14—16, tomul I, partea II, p. 267 şi urm., p. 308 şi urm., socotim că este mai firesc ca ele să

Am acordat importanță numai numeralelor de la 1 la 10, *sută* și *mie* [38].

Cuvintele care au aceeași formă, ca *și*, adv., conj., *un*, art., num., pron. etc., le-am socotit unități lexicale distincte în cazul în care întrebuințarea lor mare cu funcții gramaticale diferite a făcut ca ele să fie simțite ca niște cuvinte deosebite. De aceea am considerat unități lexicale diferite : *și*, adv., *și*, conj. ; *iar*, conj., *iar* adv. ; *derept*, prep., *derept*, adj. ; *un*, art., *un*, num., *unul*, pron. ; *ca*, adv., *ca*, conj. ; pronumele *însul* și *dînsul* ; articolul *cel*.

Am trecut ca unități lexicale independente toate cuvintele, derivate sau compuse, care constituie părți de vorbire distincte, cu un conținut independent, de exemplu : *lucra*, *lucrătoriu* ; *începe*, *început* ; *învăța*, *învățătoriu*, *învățătură* ; *mîndru*, *mîndrie* ; *lege*, *fără-de-lege* ; *om*, *omenesc* ; *tocmi*, *tocmeală* etc.

Traducerile din secolul al XVI-lea pe care le-am cercetat cuprind 6130 de unități lexicale din care 5211 cuvinte comune și 919 nume proprii. Documentele au 1204 unități lexicale repartizate astfel : 879 de cuvinte comune, 298 de nume proprii și 27 de cuvinte și formule slave netraduse.

Nu am luat în considerație numele proprii, deoarece ele nu prezintă interes pentru problema pe care o studiem [39].

Orientîndu-ne după studiile de specialitate în această direcție, care folosesc metoda statistică și care iau în considerație criteriul repartiției și al disponibilității — unele din aceste studii sînt întocmite în scop didactic — și ținînd seama că avem un text relativ redus, am considerat că un cuvînt poate fi inclus în lexicul de bază din secolul al XVI-lea dacă are 30 de atestări exclusiv în traduceri, 5 atestări exclusiv în documente sau 10 atestări în ambele categorii de texte. În cazul traducerilor, repartiția trebuie să depășească jumătate din numărul textelor cercetate [40], adică, orice cuvînt cu repartiția 3, 4 sau 5 și cu o frecvență de la 30 în sus face parte din lexicul de bază. Pentru un cuvînt provenit din documente am socotit că repartiția 2 este concludentă, iar pentru cuvintele atestate atît în traduceri, cît și în documente, ne-am oprit la repartiția 3. Ne-am oprit la aceste cifre avînd în vedere felul cum au fost alcătuite diverse liste care reprezintă fie vocabularul de bază al unui stil, fie nucleul reprezentativ al unei limbi. V. Șuteu delimitează vocabularul de bază al stilului beletristic adoptînd frecvența minimă 11, care este de fapt frecvența medie 10,99 a unei unități lexicale. El reține cuvintele care apar în cel puțin 6 texte din totalul de 10 releveuri din care s-a extras materialul [41]. Gh. Bolocan stabilește vocabularul de bază al stilului publicistic pornind de la aceeași limită inferioară a frecvenței 11, în funcție de frecvența medie 12,25 a unei unități lexicale. Sînt reținute cuvintele cu repartiția minimă

---

constituie două unități lexicale în loc de patru, deoarece formele *cel*, *cest* au rezultat din *acel*, *acest* prin afereza lui *a*.

[38] Cf. Gh. Bolocan, *art. cit.*, în SCL XII, 1961, 1, p. 42.

[39] Cf. G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc et A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 32 ; Gh. Bolocan, *art. cit.*, în SCL XII, 1961, 1, p. 42.

[40] Cf. V. Șuteu, *art. cit.*, în SCL X, 1959, 3, p. 425, 435.

[41] Vezi V. Șuteu, *art. cit.*, în SCL X, 1959, 3, p. 421, 425, 435.

2 față de totalul de 6 texte din care s-a scos materialul referitor la stilul publicistic [42]. Autorii lucrării *L'élaboration du français élémentaire* folosesc 163 de texte, dar trec în lista alcătuită de ei numai cuvintele care apar în cel puțin 5 texte, oricare ar fi frecvența lor. Deși la început afirmă că numai cuvintele cu o frecvență de la 20 în sus li s-au părut utile în stabilirea unui vocabular de bază și deși acestea figurează în lista pe care o întocmesc, în cuprinsul lucrării revin de mai multe ori, demonstrînd că, din punctul de vedere al frecvenței, numai cuvintele care au cel puțin 29 de atestări sînt justificate să intre în alcătuirea francezei elementare. Ei adoptă o limită de frecvență ridicată pentru a putea adăuga la nevoie unii termeni disponibili, necesari unui vocabular de bază [43]. T. Cristea delimitează nucleul central al vocabularului de bază în limba franceză din secolele al XI-lea al XIII-lea aplicînd metode utilizate de pedagogi și de profesori de limbi străine, luînd în considerație frecvența și repartiția cuvintelor. Materialul este extras din 7 texte variate de lungime aproape egală și este verificat cu datele menționate de dicționarele francezei vechi. Ultimele cuvinte din lista prezentată au frecvența și repartiția 2 [44]. Deoarece cercetarea noastră nu s-a mărginit la un stil oarecare, ci a avut în vedere limba română într-o anumită perioadă din dezvoltarea ei, limitele de frecvență și de repartiție sînt cele menționate mai sus.

În cazul nostru, această limită de frecvență și de repartiție variază de la un text la altul, deoarece lungimea lor este diferită și atestările din documente, deși mai puține la număr, sînt mai valoroase pentru stabilirea lexicului de bază.

De aceea, pentru cuvintele provenite din textele netraduse, n-am aplicat, cu aceeași strictețe ca pentru cele din traduceri, criteriul repartiției și al frecvenței, ci am ținut seama, în mai mare măsură, de cuvintele disponibile din limba vorbită. Astfel am ținut seama de repartiția cuvintelor după regiunile din care provin documentele și nu după fiecare zapis în parte, căci am socotit că este mult mai important un cuvînt care apare în două regiuni de 5 ori, decît un altul care este atestat de 5 ori sau poate chiar de 10 ori într-o singură regiune. În lista noastră figurează și cuvinte cu repartiția și frecvența 1, ca: *brînză*, *bob*, *mal*, *măsea*, *sapă* etc., care sînt uzuale în orice epocă, sau cuvinte cu repartiția 1, dar cu frecvență mare, de exemplu, *curtean*, care era uzual în acea vreme.

Am exclus o serie de termeni cu frecvență și repartiție mare.

Astfel, n-am reținut în lista noastră numele de popoare atestate în traduceri, nesemnificative pentru studiul vocabularului. Deși prezența lor în documente este o mărturie a relațiilor noastre economice și politice existente în acea vreme, nu am socotit necesar ca ele să figureze în lexicul de bază.

Am exclus cuvintele care denumesc realități inexistente la noi: *cămilă*, *pusti(ni)e* (subst.), *smochin*; numele de luni; regiona-

[42] Vezi Gh. Bolocan, *art.*, *cit.*, în SCL XII, 1961, 1, p. 41, 42, 44–56.

[43] Vezi G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc et A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 60, 62, 63–83, 117–118, 193–194.

[44] Vezi T. Cristea, *art. cit.*, în AUB IX, 1960, vol. 18, p. 407–420.

isme ca *iosag* „moşie, avere", *iliş* „impozit, provizii", *somsidz* „vecin " [45] etc.

Nu am luat în consideraţie termenii religioşi mai puţin familiari ca *bitie* „geneză", *despuitoriu* „atotputernic", *evanghelist*, *miloste* „milă, îndurare", *psal(o)m*, *psaltire*, *propovedi*, *răstigni*, *ţiitoriu* „stăpîn" etc. sau numele obiectelor bisericeşti care apar numai în catastiful mănăstirii Galata [46] şi pe care nu-i putem socoti, prin urmare, termeni curenţi în limba secolului al XVI-lea : *felon* „veşmînt bisericesc", *procoveţ*, „văl al potirului", *stihar* „veşmînt bisericesc", *aorar* „patrafir", *dver* „uşa altarului, perdeaua acestei uşi". Acestea din urmă au o circulaţie mai restrînsă decît primele şi socotim că nu pot fi încadrate pe aceeaşi treaptă cu ele. Întrebuinţarea acestor cuvinte se limitează la limbajul bisericesc sau la liste care reprezintă inventarul unei mănăstiri.

Nu toate cuvintele caracteristice limbii secolului al XVI-lea fac parte din lexicul de bază. De aceea am exclus cuvintele din traduceri care vădesc influenţa originalului străin şi care n-au circulat în limba vorbită : *blăzni* „înşela", *dodei* „supăra", *dosădi* „supăra, ocărî", *nădăi* „nădăjdui", *ogoadă* „plăcere", *pesti* „întîrzia, zăbovi", *piştă* „hrană", *prilăsti*, *săblaznă* „greşeală", *săblăzni*, *upuvăi* „nădăjdui", *usnă* „buză" etc. Am procedat la fel cu cuvintele slave introduse în textul românesc, deşi unele dintre ele apar de mai multe ori în diferite zapise, cum ar fi *ot* „de", *vă* „în, la", *az* „eu", *dni* „zile", *pis* „scris". Acestea au fost introduse, probabil, de cei care redactau actele, şi de traducătorii textelor slave şi au circulat numai în scris, spre deosebire de alte slavisme care au pătruns şi în limba vorbită.

Ori de cîte ori am avut două sau trei sinonime, am reţinut cuvîntul atestat atît în traduceri, cît şi în documente ; în general, am preferat termenul folosit în ambele categorii de texte, chiar dacă frecvenţa şi repartiţia lui nu sînt prea mari. Dacă sinonimele respective apar numai în unele texte, am reţinut cuvîntul cu frecvenţa şi cu repartiţia mai mare sau pe cel cu valoare neutră, uzual în orice epocă. Astfel, în comparaţie cu următoarele cuvinte : *alerga* (t) [47], *adunare* „gloată, sobor" (t), *amăgi* „înşela" (c), *copil* (d), *diavol* (t), *dînsul* (d), *faptă* (t), *femeie* (c), *găsi* (c), *gint* „neam" (t), *huli* „blestema" (t), *ieftin* „îndurător, milostiv" (t), *îmbi* „amîndoi" (t), *leat* „an" (d), *martor* (t), *adeveritură* „dovadă, mărturie" (t), *naştere* (t), *odihni* (t), *peliţă* „trup" (t), *pom* (t), *pugorî* „coborî" (t), *puţ* (t), *sărbătoare* (t), *silnic* „puternic" (t), *stăpîn* (t), *supăra* (t), *trăi* (t), *urgie* „mînie" (t) etc., sinonimele acestora, pe care le-am trecut în lista noastră, au avut o întrebuinţare mai mare : *fugi* (t), *sobor* (t), *gloată* (t), *înşela* (c), *cocon* (t), *drac* (t), *îns* (c), *lucru* „faptă" (c), *muiere* (c), *afla* (c), *neam* (c), *nărod* (t), *rudă* (c), *blestema* (t), *amîndoi* (c), *milostiv* (t), *an* (c), *mărturie* „martor, mărturie, dovadă" (c), *născut* „naştere" (t), *răposa*

---

[45] Pentru a delimita regionalismele, am confruntat cuvintele din documente cu atestările date de Densusianu, ILR II şi cu menţiunile făcute de DA şi de DM.

[46] Vezi B. P. Hasdeu, *Limba română vorbită între 1550—1600*, Bucureşti, 1878, p. 212—216 : *Catastihul averii mînăstirii Galata*, Iaşi, 1588.

[47] Cuvintele notate cu (c) sînt comune ambelor categorii de texte, cele notate cu (t) sînt atestate numai în traduceri, iar cele notate cu (d) apar numai în documente.

„odihni" (t), *trup* (c), *lemn* „arbore" (c), *deștinge* „coborî" (t), *fîntînă* (c), *praznic* „sărbătoare" (c), *puternic* (t), *domn* „stăpîn" (c), *scîrbi* „supăra" (t), *via*, *vie* „trăi" (t), *mînie* (t) etc.

În cazul cuvintelor *cocon* (t), *prunc* (t), *copil* (d) am reținut numai pe primul, avînd repartiția și frecvența mult mai mare decît celelalte două. *Copil* are numai două atestări în documente provenind din Bucovina și Moldova, ceea ce dovedește că, în secolul al XVI-lea, nu era așa de mult folosit [48].

Repartiția ne ajută să hotărîm care sinonim face parte din vocabularul de bază. Astfel, *năsip* (t), deși mai recent în limbă, are repartiția 5 și frecvența 9, iar *arină* „nisip" (t) este atestat de 10 ori numai în PS și CV. Ov. Densusianu observă, pe bună dreptate, că ultima etapă de circulație a lui *arină* și a altor cuvinte este în nordul țării [49]. Am trecut în lista noastră numai termenul *năsip*. Conformîndu-ne acestui criteriu, am constatat că termenii din limba comună au repartiție mai mare față de sinonimele lor cărturărești. Este cazul lui *sfîrși* (c), *ascunsă* „taină" (t) față de *săvîrși* (t), *taină* (t). Numai primele sînt incluse în lexicul de bază. *Ascunsă* e un cuvînt mai vechi și deci mai uzual decît *taină* care a pătruns, probabil, prin intermediul traducerilor.

Cînd două sinonime ca : *cerbice* și *grumaz*, *lesne* și *ușor*, *mohorît*, „roșu" și *roșu*, *ocărî* și *batjocuri* etc. sau două cuvinte din aceeași familie ca : *osîndi*, *osîndă* ; *răsări*, *răsărit* ; *sălaș*, *sălășlui* etc. au repartiție și frecvență apropiate, sînt trecute amîndouă în lexicul de bază.

Alteori, un cuvînt are repartiție mică și frecvență mare, iar sinonimul lui prezintă situația inversă. Așa avem *bolnav* (repartiția 2, frecvența 88) și *lînged* (repartiția 4 și frecvența 20). Le-am inclus pe amîndouă în lexicul de bază, deoarece noțiunea denumită este importantă și, după texte, nu ne putem da seama care din cei doi termeni era mai uzual. În aceeași situație se află *spăsi* (repartiția 3, frecvența 208), *izbăvi* (repartiția 4, frecvența 173) și *mîntui* (repartiția 5, frecvența 133), *îmbrăca* (repartiția 3, frecvența 106) și *învești* (repartiția 4, frecvența 49).

Am procedat la fel și atunci cînd sinonimele au repartiție mare, dar frecvență diferită, deoarece cuvîntul cu frecvență mai mică, spre deosebire de cel care are mai multe atestări, apare în ambele categorii de texte. În această situație se află *cuget*, *cugeta*, *rost*, atestate numai în traduceri, și *gînd*, *gîndi*, *gură*, care sînt folosite și în documente. Avem a face cu sinonime care, în acea epocă, coexistau în vocabularul de bază al limbii române. Același lucru putem afirma și în legătură cu *cetate* și *oraș*, ambele avînd repartiția 6, dar frecvență diferită. Ultimul începuse să cîștige teren, să fie folosit tot mai des.

În lexicul de bază al limbii din secolul al XVI-lea sînt cuprinși o serie de termeni religioși. Este de presupus că aceste cuvinte, chiar dacă nu erau la fel de uzuale ca *apă*, *casă*, *pîine* etc., erau totuși cunoscute, familiare vorbitorilor, datorită faptului că tipăriturile lui Coresi au avut

---

[48] Pentru transformarea semantică a cuvîntului *copil*, vezi Densusianu, ILR I, p. 228.
[49] Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 313.

o largă circulaţie [50]. Este vorba de acei termeni religioşi care au devenit populari [51].

Nu putem preciza în ce măsură unii termeni religioşi sau referitori la viaţa morală şi unele substantive provenite din infinitive lungi, atestate numai în traduceri, erau cuvinte curente în limba secolului al XVI-lea. Socotindu-le elemente mai puţin sigure în lexicul de bază al secolului al XVI-lea, le notăm cu semnul [+] înainte.

Examinarea elementelor lexicale ale secolului al XVI-lea pe baza criteriilor expuse mai sus, ne-a permis să ajungem la constatarea că lexicul de bază al limbii române din acea perioadă cuprinde: 469 de cuvinte comune celor două categorii de texte, 495 de cuvinte atestate numai în traduceri şi 30 de cuvinte care apar numai în documente. Majoritatea cuvintelor din prima categorie constituie cele mai sigure elemente ale vocabularului de bază din secolul al XVI-lea şi s-au menţinut şi în lexicul de bază al limbii române contemporane.

Cele trei categorii de cuvinte sînt repartizate astfel în cuprinsul listei:

Categoria	Nr. unităţilor lexicale care apar în prima jumătate a listei.	Nr. unităţilor lexicale care apar în a doua jumătate a listei.
(c)	290	179
(t)	215	280
(d)		30

Cuvintele atestate atît în traduceri, cît şi în documente, apar mai ales în prima jumătate a listei şi la sfîrşitul listei. Majoritatea cuvintelor din documente sînt grupate mai ales la sfîrşitul listei. Cuvintele cu frecvenţa şi repartiţia cea mai mică formează categoria termenilor disponibili şi a unor termeni specifici limbii din secolul al XVI-lea.

Lista noastră cuprinde cuvintele în ordinea descrescîndă a frecvenţei[52] iar „repartiţia intervine pentru clasarea cuvintelor cu aceeaşi frecvenţă. Cuvintele cu aceeaşi frecvenţă şi cu aceeaşi repartiţie sînt trecute în ordine alfabetică" [53]. Am preferat prezentarea lexicului de bază în acest fel, deoarece cuvintele nu au toate aceeaşi valoare, între ele există o anumită ierarhie, ele au o importanţă inegală, lucru recunoscut de specialişti[54].

În felul acesta se trece de la cuvintele cele mai frecvente la cuvintele mai rare. P. Guiraud este de părere că „această ierarhie pare să formeze o normă care ar putea fi legată de originile şi de funcţiunile psihosociologice ale limbajului" [55].

Prezentarea de mai jos ne va conduce, la capătul cercetării noastre, la constatarea evoluţiei ierarhice a fiecărui cuvînt.

[50] Vezi N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 63. Trebuie să avem în vedere că, în acea vreme, textele religioase au constituit primul şi oarecum unicul „model" de limbă românească.

[51] Vezi Rosetti, ILR III, 4, p. 61.

[52] Vezi mai sus, p. 623.

[53] Cf. G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc et A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 62; V. Şuteu, *art. cit.*, în SCL X, 1959, 3, p. 426.

[54] Vezi G. Matoré, *op. cit.*, p. 62; T. Cristea, *art. cit.*, în AUB X, 1960, vol. 18, p. 4; I. Fischer, *art. cit.*, în SCL IX, 1958, 1, p. 131; SCL IX, 1958, 3, p. 409—410.

[55] Vezi P. Guiraud, *Les caractères...*, p. 12—13.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
1	1	*și* (conj.) [56] (c)	9	l.
2	2	*el*, eluș (c)	10	l.
3	3	*fi* (c)	11	l.
4	4	*de* (prep.) (c)	11	l.
5	5	*să* (c)	9	l.
6	6	*se*, sine, sineși, șie (c)	6	l.
7	7	*că* (c)	8	l.
8	8	*în* (c)	9	l.
9	9	*cu* (c)	10	l.
10	10	*acel*, cel (c)	9	l.
11	11	*nu* (c)	9	l.
12	12	*zice* (c)	9	l.
13	13	*acest*, cest (c)	12	l.
14	14	*vrea* (c)	9	l.
15	15	*ce* (pron.) (c)	10	l.
16	16	*tot* (c)	10	l.
17	17	*pre* (c)	9	l.
18	18	*avea* (c)	10	l.
19	19	*noi*, noiș (c)	9	l.
20	20	*eu* (c)	11	l.
21	21	lu, lui (art.) (c)	8	l.
22	22	*și* (adv.) (c)	6	l.
23	23	grăi (c)	6	s.
24	24	*al* (c)	8	l.
25	25	*din*, den (c)	9	r.(l.)
26	26	*domn* (c)	8	l.
27	27	*face* (c)	11	l.
28	28	amu (t)	5	l.
29	29	*întru* (c)	9	l.
30	30	*iară* (conj.) (c)	8	n.
31	31	*tu* (c)	6	l.
32	32	*a* (prep.) (t)	5	l.
33	33	*voi* (pron.) (c)	7	l.
34	34	ce, *ci* (conj.) (c)	10	l.
35	35	*om* (c)	10	l.
36	36	*mai* (adv.) (c)	10	l.

[56] Cuvintele culese cursiv se găsesc în lista stabilită de acad. Al. Graur pentru lexicul de bază al limbii române contemporane. Originea cuvintelor este indicată cu ajutorul următoarelor abrevieri : a. = autohton sau care are corespondent în albaneză ; bg. = bulgar ; g. = grecesc ; l. = latin ; L. + alb. = format dintr-un element latin și din unul albanez ; l. + s. = format dintr-un element latin și din unul slav ; m. = maghiar ; n. = necunoscut ; o. = onomatopee ; pol. = polonez ; r.(a.) = format în românește din elemente autohtone ; r.(l.) = format în românește din elemente latine ; r.(m.) = format în românește din elemente maghiare ; r.(n.) = format în românește din elemente necunoscute ; r.(s.) = format în românește din elemente slave ; s. = slav ; sb. = sîrbesc ; s. și l. = provenit din slavă și din latină ; tc. = turcesc.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
37	37	*cum*, cumuși (c)	9	l.
38	38	*la* (prep.) (c)	9	l.
39	39	*da* (vb.) (c)	10	l.
40	40	*veni*, veri (c)	9	l.
41	41	cela ce (c)	6	r. (l.)
42	42	*de* (conj.) (c)	10	n.
43	43	*către* (c)	9	l.
44	44	*derept* (prep.) (c)	7	l.
45	45	*tău*, tăuș (t)	5	l.
46	46	*mult* (c)	11	l.
47	47	îns, rusul (c)	7	l.
48	48	*mieu*, meuș (c)	9	l.
49	49	*spre* (c)	6	l.
50	50	*vedea* (c)	7	l.
51	51	*său*, săuș (c)	8	l.
52	52	*un* (art.) (c)	8	l.
53	53	*cine*, cire (c)	9	l.
54	54	*care*, careleș (c)	9	l.
55	55	*cînd* (c)	9	l.
56	56	nece, *nici*, nice (c)	10	l.
57	57	*după* (c)	10	l.
58	58	*nostru*, nostruș (c)	10	l.
59		*lua* (c)	8	l.
60	59	*merge* (c)	8	l.
61	60	*așa*, așași, așiși, ași (c)	9	l.
62	61	*înainte*, nainte, ainte, înrainte (c)	10	l.
63	62	*ca* (adv.) (c)	5	l.
64	63	*zi* (c)	7	l.
65	64	ca (conj.) (c)	9	l.
66	65	*pămînt* (t)	5	l.
67	66	*cuvînt* (c)	7	l.
68	67	*fecior* (c)	9	l.
69	68	aciia, acii, aci, aicea, acicea, aciiași, cicea, icea, *aici* (c)	8	l.
70	69	*mare* (adj.) (c)	9	l.
71	70	*alt* (c)	9	l.
72	71	*ști* (c)	11	l.
73	72	*lăsa* (c)	9	l.
74	73	*un* (pron.) (t)	5	l.
75	74	fiiu, *fiu* (c)	7	l.
76	75	*bun*, buru (c)	9	l.
77	76	*ceriu* (c)	6	l.
78	77	*frate*, frățîne (c)	9	l.
79	78	*sfînt* (c)	7	s.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
80	79	*auzi* (c)	8	l.
81	80	*chema* (c)	6	l.
82	81	*pune*, pu(n)re (c)	10	l.
83		suflet (c)	8	r.(l.)
84	82	*putea* (c)	8	l.
85	83	vreame, *vreme* (c)	8	s.
86	84	*rău* (c)	7	l.
87	85	ucenic (t)	3	s.
88	86	*duce* (c)	8	l.
89	87	*pentru* (c)	8	l.
90	88	*fără* (prep.) (c)	8	l.
91	89	*cădea* (c)	7	l.
92	90	*trup* (c)	6	s.
93	91	*lucru* (c)	8	l.
94	92	*mînă*, mî(n)ră, mînu (c)	7	l.
95	93	*cît* (c)	7	l.
96	94	*priimi*, preimi (c)	6	s.
97	95	*încă* (c)	6	l.
98	96	*păcat* (c)	6	l.
99	97	*arăta* (c)	8	n.
100	98	aduce (c)	9	l.
101	99	*derept* (adj.) (c)	9	l.
102		viiață, viață (t)	5	l.
103	100	*sau* (c)	7	l.
104	101	*spune*, spure (c)	9	l.
105	102	*casă* (c)	7	l.
106	103	*ieși* (c)	8	l.
107	104	*tată*, tătîne (c)	6	l.
108	105	*adevăr*, deadevăr, adevară (c)	6	l.
109	106	*pînă*, pînră (c)	8	l.
110	107	e (conj.) (c)	7	l.
111		*părinte* (c)	7	l.
112	108	evanghelie (t)	4	s.
113	109	leage, *lege* (c)	7	l.
114	110	*duh* (t)	5	s.
115	111	*vostru* (c)	8	l.
116	112	ruga, *ruga* (c)	9	l.
117		*muiare*, muiere (c)	7	l.
118		*răspunde*, rrăspunde (t)	5	l.
119	113	*căuta* (c)	8	l.
120	114	*numai* (c)	9	r.(l.)
121		*lume* (t)	4	l.
122	115	*inimă*, înremă (t)	5	l.
123	116	*apă* (c)	6	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
124	117	tremite, tremeate, *trimite* (c)	10	l.
125	118	acumu, *acum* (c)	9	l.
126	119	*veac* (c)	8	s.
127	120	*doi* (c)	7	l.
128	121	*învăța* (c)	6	l.
129	122	*crede* (c)	7	l.
130	123	*intra* (c)	6	l.
131	124	*atunce*, atunceș (c)	8	l.
132	125	*afla* (c)	7	l.
133	126	*bine*, bire (c)	9	l.
134	·	*vîrtos* (c)	6	l.
135	127	*însumi*, însuți, însuși etc. (c)	6	l.
136	128	*nume* (t)	5	l.
137	129	*moarte* (c)	7	l.
138	130	credință (c)	9	l.
139	131	*întoarce*, toarce (c)	6	l.
140	132	*mînca* (c)	6	l.
141	133	*sta*, asta (c)	7	l.
142	134	*iubi* (c)	6	s.
143	135	dulceață (t)	5	r.(l.)
144		împărăție (t)	5	r.(l.)
145	136	dintru (c)	7	l.
146	137	*unde* (c)	9	l.
147	138	*scula* (c)	7	l.
148	139	*slavă* (t)	5	s.
149	140	învățătură (t)	5	r.(l.)
150	141	*an* (c)	8	l.
151		lăcui (c)	6	m.
152	142	*acolo*, acolea, colea (c)	8	l.
153		înțeleage, *înțelege* (c)	8	l.
154	143	rădica, rrădica, rîdica, *ridica* (t)	5	l.
155	144	*loc* (c)	7	l.
156		*cale* (t)	5	l.
157	145	*iară* (adv.) (c)	4	n.
158	146	*cap* (c)	6	l.
159	147	*scoate* (c)	7	l.
160	148	*fată* (c)	8	l.
161		proroc (t)	5	s.
162	149	bunătate, burătate (c)	6	l.
163	150	ceare, *cere* (c)	6	l.
164	151	*cel*, cela (art.) (c)	7	l.
165	152	treace, *trece* (c)	9	l.
166		*naște* (t)	5	l.
167	153	*ținea*, țirea (c)	7	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiţia	Originea
168	154	dereptate (t)	5	r.(l.)
169	155	*sus* (c)	9	l.
170		*îmbla* (c)	7	l.
171		*afară* (t)	5	l.
172	156	*muri* (c)	8	l.
173	157	besearecă, băserecă, besericǎ (c)	7	l.
174		pururea (c)	6	l.
175	158	alalt (c)	7	l.
176	159	tărie (c)	6	r.(l.)
177	160	nemică, *nimic*, nemic (c)	6	l.
178	161	+spăsenie, ispăsenie (t)	5	s.
179	162	*chip* (c)	8	m.
180		*şedea* (c)	6	l.
181	163	apropia (t)	5	l.
182		*drac* (t)	4	l.
183	164	putere (t)	5	r.(l.)
184	165	*bărbat* (t)	5	l.
185	166	au (c)	8	l.
186	167	*împărat* (c)	7	l.
187	168	*însă* (c)	8	l.
188		*ochi* (c)	6	l.
189	169	*părea* (c)	7	l.
190	170	sămînţă, semînţă (t)	5	l.
191	171	vindeca, vendeca (t)	5	l.
192	172	*carte* (c)	9	l.
193	173	*dulce* (c)	6	l.
194		+omenesc, omeresc (t)	4	r.(l.)
195	174	*limbă* (c)	6	l.
196	175	blagoslovi (t)	5	s.
197	176	*întreba* (c)	8	l.
198		+ dumnezeiesc (c) [57]	6	r.(l.)
199	177	*trei* (c)	6	l.
200	178	nărod (t)	4	s.
201	179	cetate (c)	6	l.
202		*glas* (t)	5	s.
203	180	aduna (t)	5	l.
204		*teme* (t)	5	l.
205	181	piarde, *pierde* (c)	6	l.
206	182	lumină, lumiră (t)	5	l.
207	183	*asculta* (c)	7	l.
208	184	*rob* (c)	4	s.

[57] Acest cuvînt are o singură atestare în documente şi nu ne putem da seama cît era de uzual în limba vorbită.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
209	185	*ucide* (t)	5	l.
210	186	*oaie* (c)	7	l.
211	187	*mare* (subst.) (t)	5	l.
212	188	*mumă*, mumînă, îmă (c)	5	l.
213		*urî*, uri (t)	4	l.
214	189	*scrie* (c)	12	l.
215		învie, învia (t)	5	l.
216	190	*împlea* (c)	6	l.
217		*bucura* (t)	5	a.
218	191	iată (c)	4	s.
219	192	păcătos (t)	5	r.(l.)
220	193	*lucra* (t)	5	l.
221	194	*muncă* (t)	5	s.
222		*striga* (t)	5	l.
223	195	+ spăsi (t)	3	s.
224	196	*între* (c)	7	l.
225	197	*cinste* (c)	6	s.
226		*rod* (t)	5	s.
227	198	*vrăjmaș* (t)	5	s.
228	199	înceape, *începe* (c)	7	l.
229		*păzi* (c)	4	s.
230	200	slugă (c)	6	s.
231	201	*lepăda* (c)	6	n.
232	202	nevoi (c)	5	r.(s.)
233		*piatră* (t)	5	l.
234	203	*parte* (c)	9	l.
235		*prinde* (c)	8	l.
236	204	*voie* (c)	8	s.
237		sfîrșit, svîrșit, fîrșit (t)	5	r.(s.)
238	205	nevoie (c)	8	s.
239	206	*aur* (c)	6	l.
240		avuție (c)	5	r.(l.)
241	207	*închina*, închira (t)	5	l.
242	208	*întîi*, întăi, întîniu (c)	6	l.
243	209	*rudă* (c)	6	n.
244		*bea* (t)	5	l.
245	210	*bogat* (c)	6	s.
246		+ fire (t)	5	r.(l.)
247		*foc* (t)	5	l.
248	211	apostol (t)	5	s.
249	212	mainte (c)	5	l.
250		*pleca* (t)	5	l.
251	213	*adecă* (c)	10	n.
252	214	deaci, *deci* (c)	8	r.(l.)

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
253	215	*față* (c)	7	l.
254		hitlean, *hiclean* (c)	5	m.
255	216	*argint* (c)	6	l.
256	217	mărturisi (c)	8	s.
257		întunearec, *întunerec*, untunearec, tunearec (t)	5	l.
258	218	nime, *nimeni*, niminea, nemele (c)	9	l.
259		giudeţ, judeţ (c)	6	l.
260		demăreaţă, demîneaţă (t)	5	l.
261		*boală* (t)	3	s.
262	219	*greși* (t)	5	s.
263		*grijă* (t)	5	s.
264		*goni* (t)	5	s.
265	220	*cunoaște* (c)	6	l.
266		înger (t)	5	l.
267		izbăvi (t)	4	s.
268	221	*deaca* (c)	7	r.(l.)
269	222	*pace* (c)	8	l.
270		deştinge (t)	5	l.
271	223	*pildă* (t)	3	m.
272	224	preut (t)	5	l.
273		învăţătoriu (t)	4	r.(l.)
274	225	ivi (t)	5	s.
275	226	*mișel* (t)	5	l.
276	227	*socoti* (c)	6	m.
277		lăuntru, *înlăuntru*, lontru (t)	4	l.
278	228	*arunca* (c)	6	l.
279		corabie (c)	6	s.
280		*dar* (subst.) (t)	5	s.
281	229	*pîine*, pîre, pîne (c)	6	l.
282	230	*foarte* (c)	6	l.
283		văşmînt (c)	6	l.
284	231	*împreună* (t)	4	r. (l.)
285	232	*viu* (c)	6	l.
286	233	*prin*, pren (c)	9	r.(l.)
287		fără-(de)-leage (t)	5	r. (l.)
288		via, vie (t)	5	l.
289	234	*orb* (t)	4	l.
290	235	ajutoriu, agiutoriu (c)	6	l.
291		mort (c)	6	l.
292		decît (t)	5	r. (l.)
293		*noapte* (t)	5	l.
294	236	căce, *căci* (c)	5	r.(l.)
295	237	*folos* (t)	5	g.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
296	238	+ ispovedi (t)	4	s.
297		*ceas* (t)	3	s.
298	239	*ispiti* (t)	5	s.
299		*ușă* , uşe (t)	5	l.
300	240	*frică* (c)	6	g.
301		dobîndi (t)	5	s.
302		*judeca*, giudeca (t)	5	l.
303		*sînge* (t)	5	l.
304	241	*semn* (t)	4	l.
305	242	găta, *găti* (t)	4	a.
306		*scîrbă* (t)	4	s.
307	243	veseli (c)	6	s.
308		*curat* (t)	5	l.
309		*doară* (t)	5	l.
310		*picior* (t)	5	l.
311		gloată (t)	4	s.
312		rugăciune, rrugăciun(n)re (t)	4	l.
313	244	*răbda*, rrebda (t)	5	n.
314		dragoste (c)	4	s.
315	245	*milă* (c)	7	s.
316		*sfîrși*, svărşi, fîrşi (c)	6	s.
317		*un* (num.) (t)	4	l.
318	246	prespre, preste, pestre, *peste* (c)	6	r.(l.)
319		slobozi (c)	5	r.(s.)
320	247	*deșert* (t)	5	l.
321		jărtvă (t)	4	s.
322	248	*pieri* (c)	6	l.
323		*tare* (c)	6	l.
324	249	*adauge* (t)	5	l.
325		derepta, înderepta (t)	5	l.
326		tinde, *întinde* (t)	5	l.
327		+ vecie (t)	4	r.(s.)
328	250	*lăuda* (c)	6	l.
329		astăzi (t)	5	r.(l.)
330	251	supt, *sub* (c)	6	l.
331		curăţi (t)	5	r.(l.)
332		milui (t)	4	s.
333	252	*păsa* (t)	5	l.
334		*vecin*, veciru (c)	5	l.
335	253	mărturie (c)	9	r.(l.)
336	254	bucurie (c)	6	r.(a.)
337		*mîntui* (t)	5	m.
338	255	împărţi (c)	7	l.
339		sluji (t)	5	s.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiţia	Originea
340	256	*aştepta* (t)	5	l.
341		*mijloc* (t)	5	l.
342	257	acoperi, *coperi* (t)	5	l.
343		chinui (t)	5	r.(m.)
344		*şapte* (t)	5	l.
345		trebui (t)	4	s.
346	258	munci (c)	6	s.
347		+ proslăvi (t)	5	s.
348	259	*oară* (t)	5	l.
349	260	cuget (t)	5	r.(l.)
350		deschide (t)	5	l.
351		mente, *minte* (t)	4	l.
352		*codru* (t)	3	l.
353	261	*rost*, rrost (t)	5	l.
354		adeverit (adj.) (c)	4	r.(l.)
355	262	*cînta* (t)	5	l.
356	263	*vinde*, vende (c)	6	l.
357	264	dentîi, dentăi, dentîniu (t)	4	r.(l)
358	265	*patru* (c)	6	l.
359		spămînta (t)	5	l.
360		*uita*, ulta (t)	4	l.
361	266	*lîngă* (c)	7	l.
362		*apoi*, poiu (c)	6	l.
363		înălţa, înrlăţa (t)	5	l.
364		*lumina* (t)	4	l.
365	267	pomeni (c)	6	s.
366		*ruşina*, rruşi(n)ra (t)	5	l.
367		sîmbătă (t)	5	l.
368	268	aşijderea, aşijdere (c)	7	l. + s.
369		*sui* (t)	5	l.
370		griji (t)	4	s.
371	269	*striin* (t)	5	l.
372		*datoriu* (c)	3	l.
373	270	nice unul, nece urul (c)	6	r. (l.)
374		*feri* (t)	5	n.
375		mulţi, înmulţi (t)	5	r.(l.)
376		sătura (t)	5	l.
377	271	*semăna*, sămăna (t)	5	l.
378		+ *ciudă*	4	s.
379		*jos*, gios (c)	9	l.
380	272	tocmeală (c)	7	r.(s.)
381		iubire (t)	5	r.(s.)
382		*omorî*, omori, omorri (t)	5	s.
383	273	*ascunde* (t)	5	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
384		*atît* (t)	4	l.
385	274	*cugeta* (t)	5	l.
386		*purta* (t)	5	l.
387	275	*pohtă* (c)	7	s.
388		ferecat, fericat, fericit (c)	5	r.(l.)
389	276	*fugi* (c)	6	l.
390		bogăție (t)	4	r.(s.)
391		*cinci* (c)	5	l.
392		*opri* (c)	5	s.
393		*tocmi* (c)	5	s.
394	277	*mînie* (t)	5	g.
395	278	frumusețe, frîmsețe (t)	4	r.(l.)
396		*dobitoc* (c)	5	s.
397	279	*lega* (c)	6	l.
398	280	necurat (adj.) (c)	6	r.(l.)
399		*îmbrăca* (t)	3	l.
400	281	*mic* (c)	7	l.
401		*ureache* (t)	5	l.
402		aiave (t)	4	s.
403		cărtulariu (t)	4	g.
404		mînia (t)	4	l.
405	282	*chin* (t)	5	m.
406	283	*alege* (c)	7	l.
407		lemn (c)	6	l.
408		cure (t)	5	l.
409	284	judecată, giudecată (c)	6	l.
410	285	mîncare (t)	5	r.(l.)
411		*boteza* (t)	4	l.
412		credincios (t)	4	r.(l.)
413		vindecare (t)	4	r.(l.)
414	286	*sat*, fsat (c)	5	l.
415	287	depreură, depreună, dempreună(c)	6	r.(l.)
416		*sărac* (c)	6	s.
417		*lună* (t)	5	l.
418		mîndrie (t)	5	r.(s.)
419		*zăcea* (c)	4	l.
420	288	*băga* (c)	8	n.
421		*bătrîn*, bătrîru (c)	7	l.
422		cineva, cireva, cinevaș (c)	5	r.(l.)
423		iubitoriu (t)	3	r.(s.)
424	289	*oraș* (c)	6	m.
425		năpaste (t)	4	s.
426	290	*bate* (c)	6	l.
427		*mira* (t)	5	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiţia	Originea
428		*porunci*, porînci (t)	5	s.
429		*mormînt* (t)	4	l.
430	291	praznic (c)	6	s.
431		zisă (c)	5	r.(l.)
432	292	dinainte, den nainte, denrainte (c)	6	r.(l.)
433		înviere (c)	4	r.(l.)
434		păstoriu (t)	4	l.
435	293	născut (subst.) (t)	5	r.(l.)
436		porîncită (t)	5	r.(s.)
437	294	mărie (c)	7	r.(l.)
438		*dinioară*, dărăoară (c)	6	l.
439		*creaşte* (t)	5	l.
440		*răsipi*, rrăsipi (t)	4	s.
441	295	împrejur, împregiur (c)	7	r.(l.)
442		*tăia* (c)	6	l.
443		*destul*, desătul (t)	5	r. (l.)
444	296	*plînge* (t)	5	l.
445		rugă, rrugă (c)	5	r.(l.)
446		*sută* (t)	5	s.
447		turbura (t)	5	l.
448	297	*ajuta* , agiuta (c)	6	l.
449		vie, vinie (c)	6	l.
450		încungiura, cungiura, *înconjura* (t)	5	l.
451	298	*amăndoi* (c)	8	l.
452		întări (t)	5	r.(l.)
453		milostiv (t)	5	s.
454		*rană* (t)	5	s.
455		*sparge* (t)	5	l.
456		*vărsa* (t)	5	l.
457		*vînt* (t)	5	l.
458		bolnav (t)	2	bg.
459	299	*jura*, giura (c)	9	l.
460		*hrăni* (c)	6	s.
461	300	amin (c)	9	s.
462		laudă (c)	6	l.
463		zidi, zidui (t)	5	s.
464		cîntec (t)	3	l.
465	301	*cruce* (c)	4	l.
466		departe (t)	4	r.(l.)
467		destoinic, dostoinic (t)	4	s.
468	302	*strînge*, stringe (c)	6	l.
469		cineşi (t)	4	r.(l.)
470	303	ţeară, *ţară* (c)	9	l.
471		*aproape* (c)	6	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
472		*mie* (c)	6	l.
473		nederept (t)	4	r.(l.)
474		*scaun* (c)	5	l.
475		*tînăr* (t)	5	l.
476		învărtoşa (t)	4	r.(l.)
477	304	*zeace* (c)	6	l.
478		greşală, greşeală (t)	5	r.(s.)
479		oltariu, altariu (t)	4	s. şi l.
480		nedereptate (t)	4	r. (l.)
481		*iute* (t)	3	s.
482		+ neputință (t)	3	r. (l.)
483	305	sfeat, *sfat*, svat (c)	7	s.
484	306	*ajunge*, agiunge (c)	7	l.
485		slăvi (c)	7	s.
486		*munte* (c)	6	l.
487		început (subst.) (t)	4	r.(l.)
488	307	plăti (c)	7	s.
489		*rămînea* (c)	7	l.
490		cinsti (t)	5	s.
491	308	*puțin* (c)	4	l.
492		acoperămînt, coperămînt (t)	4	r.(l.)
493		*plată* (t)	3	s.
494	309	*nou* (t)	5	l.
495		*birui* (t)	4	m.
496	310	sfinţi (c)	6	s.
497		*soare* (t)	5	l.
498		mirure, *minune* (t)	4	l.
499		*nărav* (t)	3	s.
500	311	*unge* (c)	6	l.
501		curund (t)	5	l.
502		*mîngîia* (t)	5	l.
503		*vin*, viru (c)	5	l.
504		*pat* (t)	4	g.
505	312	ţinut (subst.) (c)	6	r.(l.)
506		vreun (c)	5	l.
507		iad, ad (t)	4	s.
508		şerb (t)	3	l.
509	313	*grîu* (c)	7	l.
510		delunga (t)	5	r.(l.)
511		*drag* (t)	4	s.
512		post (t)	3	s.
513	314	*latură*, lature (c)	6	l.
514		*masă* (c)	5	l.
515		adăpa (t)	4	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
516		*armă* (t)	4	l.
517	315	legătură (c)	6	l.
518		împuta (t)	4	l.
519		riu, *rîu* (t)	4	l.
520		voroavă (t)	4	s.
521		lucrătoriu (t)	3	r.(l.)
522	316	iuo, io (c)	6	l.
523		*maț* (t)	5	l.
524		*silă* (c)	5	s.
525		*șarpe*, șearpe (t)	5	l.
526		*trage* (t)	5	l.
527		ceti, *citi* (t)	4	s.
528		*lung* (t)	3	l.
529		posti (t)	3	s.
530	317	săbor, zbor (c)	7	s.
531		*atinge* (c)	5	l.
532		frînge (t)	5	l.
533		*alb* (c)	4	l.
534		meser, measer (t)	4	l.
535		+ cîntare (t)	3	r.(l.)
536	318	*cumpăra* (c)	5	l.
537		+ vedeare (t)[58]	5	r.(l.)
538		*corn* (c)	4	l.
539		luminat (adj.) (c.)	4	r.(l.)
540		neștine, neștinre (t)	4	l.
541	319	*nor*, nuor (t)	4	l.
542		tocma, întocma, tocmaș (t)	3	s.
543	320	slujbă (c)	7	s.
544		*făgădui* (t)	5	m.
545		răbdare, rrăbdare, rebdare (t)	5	r.(n.)
546		*răpi* (t)	4	l.
547		*spăla* (t)	4	l.
548		*tîmpla* (t)	4	l.
549	321	*ban* (c)	6	n.
550		domniiata, domnia sa, domniele voastre, dumnealui (d)	5	r.(l.)
551		*sor*(*ă*) (c)	6	l.
552		ceva, cevaș (t)	5	r.(l.)
553		*ierta* (c)	5	l.
554		dereage, *drege* (c)	4	l.
555		îngrupa (t)	4	r.(a.)
556		*cărare* (t)	3	l.

[58] Ne referim numai la *vedeare* cu sensul de „vedenie" ; cînd are sensul de „văz, înfățișare" poate fi folosit și în limba vorbită.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
557	322	*călca* (t)	5	l.
558		*stîlp* (c)	5	s.
559		botejune (t)	3	l.
560		*dară* (t)	3	n.
561	323	*bucată* (c)	5	l.
562		mări (t)	5	r. (l.)
563		*paște* (t)	5	l.
564		*seară* (t)	5	l.
565		*lesne* (t)	3	s.
566		+ pocaianie (t)	3	s.
567	324	*bou* (c)	6	l.
568		*niște*, neşte (c)	6	l.
569		temniță (c)	6	s.
570		*arde* (t)	5	l.
571		despre (t)	5	r.(l.)
572		îndulci (t)	5	l.
573		protivi (t)	5	r.(s.)
574		*tăcea* (t)	5	l.
575	325	*fîntînă* (c)	5	l.
576		*pească* (t)	5	l.
577		+ vreare (t)	5	r.(l.)
578		*șase* (t)	4	l.
579		deasupra (t)	3	r.(l.)
580		puternic (t)	3	r.(l.)
581	326	curvie (t)	5	r.(s.)
582		dezlega (t)	5	l.
583		giunghea, junghea, îngiunghea (t)	4	l.
584		*nuntă* (t)	3	l.
585	327	*apăra* (c)	5	l.
586		descoperi (t)	5	l.
587		*roșu* (c)	5	l.
588		*pasăre* (t)	4	l.
589		jude, giude (t)	3	l.
590	328	*gură* (c)	6	l.
591		venit (subst.) (c)	6	r.(l.)
592		*cot* (t)	4	l.
593		*cîmp* (t)	3	l.
594	329	hrană (c)	6	s.
595		înțelepciune, înţelepciure (t)	5	l.
596		turmă (t)	5	l.
597		cocon, cucon (t)	4	n.
598		despărţi (t)	4	l.
599	330	*popă* (c)	7	s.
600		*hotar* (c)	6	m.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiţia	Originea
601		*înalt*, înralt, nalt (t)	4	l.
602		osîndă (t)	4	r.(s.)
603		ruşine, rruşi(n) re (t)	4	l.
604		*apuca* (t)	3	n.
605	331	*singur* (c)	6	l.
606		*vătăma* (t)	5	n.
607		împrotiva, împotriva (t)	4	r.(s.)
608		milostenie (t)	4	s.
609		*părăsi* (t)	4	s.
610		răpaus, rrăpaos (t)	3	l.
611	332	gata (c)	8	a.
612		sănătos (c)	6	l.
613		gerunchi, genunchi (t)	5	l.
614		obidi, obidui (t)	5	s.
615		rrumpe, *rupe* (t)	5	l.
616		oblici (t)	4	s.
617		pohti (c)	4	s.
618	333	*vină* (c)	6	s.
619		cinstit (c)	5	r.(s.)
620		ocărî (t)	5	s.
621		prăvi, *privi* (t)	5	s.
622		*stea* (t)	5	l.
623		hitlenie (t)	4	r.(m.)
624		vence, *învence*, învănce (t)	4	l.
625		scîrbi (t)	3	s.
626		iuşor, *uşor* (t)	2	l.
627	334	jelui (c)	6	s.
628		*vas* (c)	6	l.
629		*aprinde* (t)	5	l.
630		*greu* (t)	5	l.
631		plod (t)	5	s.
632		*urmă* (t)	5	n.
633		crai (c)	4	s.
634		păhar (t)	4	s.
635	335	săpa (c)	6	l.
636		*fura* (t)	4	l.
637		nădeajde, *nădejde* (c)	4	s.
638	336	înţelept (c)	8	l.
639		*arame* (c)	5	l.
640		*iarbă* (t)	5	l.
641		*lacrămă* (t)	5	l.
642		*schimba* (t)	3	l.
643	337	ocină (c)	6	s.
644		*vechi* (c)	6	l.
645		mincinos, menciuros (t)	5	r.(l.)

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiţia	Originea
646		trudă (c)	5	s.
647		învești (t)	4	l.
648		timpina, tîmpina (t)	4	r.(s.)
649		veselie (t)	4	s.
650		*îndrăzni*, drăzni (t)	3	s.
651	338	*scăpa* (c)	7	l.
652		*măsură* (t)	5	l.
653		*plin*, pliru (t)	5	l.
654		pretutindinea, tutindenea (t)	5	l.
655		+ curăţie (t)	4	r.(l.)
656		*izvor*, izvorr (t)	4	s.
657		osîndi (t)	4	s.
658		rodi (t)	4	s.
659		*porc* (c)	3	l.
660	339	*amar* (t)	5	l.
661		*împenge* (t)	5	l.
662		*săruta* (t)	5	l.
663		sfătui (t)	5	s.
664		asin (t)	3	l.
665		trufă (t)	3	l.
666	340	creştin (c)	6	l.
667		*frumos* (c)	6	l.
668		*obraz* (c)	6	s.
669		*unt* (c)	6	l.
670		*prost* (c)	5	s.
671		răposa (t)	5	l.
672		*gol* (t)	4	s.
673		+ necredincios (t)	3	r.(l.)
674	341	petreace (c)	6	l.
675		fur (t)	5	l.
676		împreuna (t)	4	r.(l.)
677		*sosi* (t)	4	g.
678		+ pocăi (t)	3	s.
679	342	blăstema (t)	5	l.
680		isprăvi (c)	5	s.
681		*păgîn* (t)	5	l.
682		*război* (t)	5	s.
683		+ blagoslovenie (t)	4	s.
684		*voinic* (t)	4	s.
685		*talpă* (t)	2	m.
686	343	domnie (c)	6	r.(l.)
687		nevinovat (t)	5	r.(s.)
688		sălăşui, sălăşlui (t)	5	m.
689		secera (t)	5	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
690		*spurca* (t)	5	l.
691		vesti (t)	5	r.(s.)
692		iubit (adj.) (c)	4	r.(s.)
693		lumă(n)rare, *lumînare* (t)	4	l.
694		*număr* (t)	4	l.
695	344	*preț* (t)	5	l.
696		vraci (t)	4	s.
697		camătă (t)	3	s.
698	345	fiară (c)	5	l.
699		durmi, *dormi* (t)	4	l.
700		ferica, ferici (t)	4	r.(l.)
701		*groapă* (t)	4	a.
702		minciună, menciură (t)	4	l.
703		+ minunat (t)	4	r.(l.)
704		toiag, toiagă (t)	4	s.
705	346	tinereațe, tinerețe, tirereațe (t)	5	r.(l.)
706		arepă, *aripă* (t)	4	l.
707		cerceta (t)	4	l.
708		*dinte* (t)	4	l.
709		dureare (t)	4	r.(l.)
710		flămînzi, înflămînzi (t)	4	r.(l)
711		răsărit (subst.) (t)	4	r.(l.)
712		*topi* (t)	4	s.
713		mîngăiare (t)	3	r.(l.)
714	347	*curte* (c)	5	l.
715		*înșela* (c)	5	s.
716		*strica* (c)	5	l.
717		*umbră* (t)	5	l.
718		*flămînd* (t)	4	l.
719		înapoi, înrapoi (t)	4	l.
720		vătah, vătaf (c)	4	tc.
721		zgău (t)	4	n.
722		*fund* (t)	3	l.
723		*galben* (c)	3	l.
724		rai (t)	3	s.
725	348	știre (c)	9	r.(l.)
726		boiarin, boiar, *boier* (c)	6	s.
727		hitleșug, hitlenșug, hiclenșig (t)	5	m.
728		*mesteca* (c)	5	l.
729		plîngere (t)	5	r.(l.)
730		lepi, *lipi* (t)	4	s.
731		mohorît (c)	4	r.(m.)
732		+ necredință (t)	3	r.(l.)
733		*rădăcină*, rrădăci(n)ră 1 (t)	3	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiţia	Originea
734	349	*floare* (c)	5	l.
735		cumva (t)	4	r.(l.)
736		*somn* (t)	4	l.
737	350	însetoşa (t)	4	r.(l.)
738		*gras* (t)	3	l.
739	351	moşie (c)	6	r.(a.)
740		asemăra, asemăna (t)	4	l.
741		judecătoriu, giudecătoriu (t)	4	r.(l.)
742		*jumătate*, giumătate (c)	5	l.+alb.
743		margire, *margine* (c)	5	l.
744		*podoabă* (t)	5	s.
745		înfrîmseţa (t)	4	r.(l.)
746		*întuneca* (t)	4	n.
747		*nebun* (t)	4	r.(l.)
748	352	*cuveni*, cuveri (c)	6	l.
749		*văduv*, văduo, văduvă (c)	6	l.
750		*încoace* (t)	4	l.
751		*miel* (t)	4	l.
752		*pomeană* (t)	4	s.
753	353	*deaget* (c)	6	l.
754		*poală* (c)	5	s.
755	354	*asupră* (c)	5	l.
756		*viţel* (c)	5	l.
757		blăstem (t)	5	r.(l.)
758		+ cuntiri, cunteni (t)	5	l.
759		închinăciune (c)	5	l.
760		mir (c)	5	s.
761		*opt* (t)	5	l.
762		vinovat (t)	5	s.
763		*ferice* (t)	4	l.
764		izbîndi (t)	4	s.
765		*muta* (t)	4	l.
766		*stîng* (t)	4	l.
767		ispită (t)	3	s.
768		*poartă* (t)	3	l.
769	355	*grai* (t)	5	s.
770		*cîine*, cîre (t)	4	l.
771		*blînd* (t)	4	l.
772		+ imputare (t)	4	r. (l.)
773		*lovi* (c)	4	s.
774		preveghea (t)	4	l.
775		*usca* (t)	4	l.
776		*adînc* (t)	3	l.
777		*pădure* (t)	3	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
778		prăpaste, propaste (t)	3	s.
779	356	*rînd* (c)	7	s.
780		amiazăzi, *amiazi* (c)	6	l.
781		jurămînt, giurămînt (t)	5	l.
782		+ semna (t)	5	l.
783		slăbi (t)	5	s.
784		*vîna*, vîra (c)	5	l.
785		batjocuri, batgiocuri, batgiocori (t)	4	r.(l.)
786		*îndărăt*, înderet, dărăt (t)	4	l.
787		neca, *îneca* (t)	4	l.
788		*scădea* (t)	4	l.
789	357	rămășiță (c)	6	r.(l.)
790		*răsări* (t)	5	l.
791		apus (subst.) (t)	4	r.(l.)
792		*coastă* (t)	4	l.
793		*os* (t)	4	l.
794		*porumb* (t)	4	l.
795		*sănătate* (c)	4	l.
796		*treabă* (c)	4	s.
797		*vierme*, viarme (t)	4	l.
798		*vîrh*, vîrv (t)	4	s.
799		*deal* (t)	3	s.
800		*val* (c)	3	s.
801	358	+ *greață* (t)	5	l.
802		*ploaie* (t)	5	l.
803		sfeșnic, sfeaștnic, sfeașnic (c)	5	s.
804		cămeașe, *cămașă* (c)	4	l.
805		trufaș (t)	3	r.(l.)
806	359	*închide* (t)	5	l.
807		*neam* (c)	5	m.
808		*carne* (t)	3	l.
809		cleveti (t)	3	s.
810		*pîntece* (t)	3	l.
811		*viță* (t)	3	l.
812	360	aimintrea, amintrilea (c)	6	l.
813		*funie*, fune (c)	6	l.
814		*obicei* (c)	5	s.
815		piale, *piele* (c)	5	l.
816		*sufla* (t)	5	l.
817		*car* (c)	3	l.
818	361	*încinge* (t)	5	l.
819		*păr* (t)	5	l.
820		priiatnic, *prieten*, priiatin (c)	5	s.
821		sălaș (c)	5	m.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiţia	Originea
822	362	*sac* (c)	5	l.
823		menţi, *minţi* (c)	4	l.
824		*mîndru* (t)	4	s.
825		*mut* (t)	4	l.
826		*arc* (t)	2	l.
827	363	pîră (c)	6	s.
828		prăda (c)	6	l.
829		*slobod* (c)	6	s.
830		*înghiţi* (t)	5	l.
831		*număra* (t)	5	l.
832		*cal* (c)	4	l.
833		*ginere*, giunere, genere (c)	4	l.
834		*lup* (t)	4	l.
835		*umăr* (t)	4	l.
836	364	*fier* (c)	6	l.
837		*oaste* (c)	6	l.
838		gîndi (c)	5	r.(m.)
839		samă, *seamă* (c)	5	m.
840		*braţ* (t)	4	l.
841		*gînd* (c)	4	m.
842		grumaz (t)	3	a.
843		*săgeată* (t)	2	l.
844		curtean (d)	1	r.(l.)
845	365	pîrcălab (c)	6	m.
846		*larg* (c)	5	l.
847		miiare, *miere* (c)	5	l.
848		*capră* (t)	4	l.
849		*foame* (t)	4	l.
850		*nouă* (t)	4	l.
851		*seate* (t)	4	l.
852		stog (d)	1	s.
853	366	veaste, *veste* (c)	6	s.
854		ascunsă (subst.) (t)	5	r.(l.)
855		*cuptoriu* (t)	4	l.
856		lînged (t)	4	l.
857		*rîde*, ride (t)	4	l.
858		*vacă* (c)	3	l.
859		*berbec* (c)	3	l.
860		+ istov (c)	2	s.
861	367	*brîu* (c)	7	n.
862		*nepot* (c)	6	l.
863		*tîrg* (c)	6	s.
864		*undă* (t)	5	l.
865		voievod, voivod (c)	5	s.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
866	368	*negru* (c)	5	l.
867	369	jupîn, giupîn (c)	5	s.
868		păreate, *perete* (c)	5	l.
869		*împresura* (c)	4	l.
870		*surd* (t)	4	l.
871		*trist* (t)	4	l.
872		*mîine*, mînre (t)	3	l.
873		*țărm* (t)	3	l.
874		*lac* (t)	1	l.
875	370	*cheltui* (c)	6	m.
876		*lut* (c)	6	l.
877		*fîn* (c)	5	l.
878		megieş (c)	5	sb.
879		*vamă* (c)	5	m.
880		*viță* (t)	5	l.
881		bucin, buciru (t)	4	l.
882		birău (d)	3	m.
883		*socru* (c)	3	l.
884	371	cerbice (t)	5	l.
885		*strimt* (c)	4	l.
886		*piept* (t)	3	l.
887	372	*meșter* (c)	5	m.
888		*sîn* (t)	4	l.
889		*soție* (c)	4	r.(l.)
890		*ieri* (t)	3	l.
891		*verde* (c)	3	l.
892		*ac* (t)	2	l.
893		*broască* (t)	2	l.
894	373	svetnic, sfeatnic (c)	6	s.
895		*cuțit* (c)	4	l.
896		*sare* (c)	4	l.
897		*scump* (c)	3	s.
898	374	anume (c)	6	r.(l.)
899		*pîrî* (c)	6	s.
900		*inel* (c)	5	l.
901		*însura* (c)	4	l.
902		*lapte* (t)	4	l.
903		*gard* (t)	3	a.
904		*prah* (t)	3	s.
905	375	pecete (c)	7	s.
906		mănăstire (c)	4	s.
907		*moară* (c)	4	l.
908		vornic (c)	4	s.
909		*pînză* (t)	2	n.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
910	376	neguțător(iu) (c)	5	r.(l.)
911		*frunză* (t)	4	l.
912		*cenușă* (t)	3	l.
913		zapis (d)	3	s.
914		*mărita* (t)	2	l.
915	377	*frig* (t)	5	l.
916		năsip, *nisip* (t)	5	s.
917		*fir* (c)	4	l.
918		maică (c)	4	bg.
919		pîrgar (d)	3	m.
920		*pui* (t)	3	l.
921		*sticlă* (c)	3	s.
922		*vultur* (t)	3	l.
923		*cui* (c)	2	l.
924		*muscă* (t)	2	l.
925		stolnic (d)	2	s.
926	378	vodă (d)	5	s.
927		*gros* (c)	3	l.
928		*iarnă* (t)	3	l.
929		*roată* (c)	3	l.
930		*țap* (t)	3	a.
931		*vulpe* (t)	3	l.
932		cupă (c)	2	l.
933		*găină* (t)	2	l.
934	379	*coase* (c)	4	l.
935		*făină*, fănină (c)	4	l.
936		scrisoare (d)	4	r.(l.)
937		agru (t)	3	l.
938		călugăr (t)	3	s.
939		*grădină* (t)	3	s.
940		*frîu* (t)	2	l.
941		ispravă (c)	2	s.
942		logofăt (d)	2	g.
943		*moș* (c)	2	a.
944		*albastru* (d)	1	l.
945		*stup* (d)	1	n.
946	380	*jug* (t)	4	l.
947		*barbă* (c)	3	l.
948		*lingură* (c)	3	l.
949		*palmă* (t)	2	l.
950	381	*unghie* (t)	3	l.
951		*orz* (c)	3	l.
952		*țîță* (t)	3	o.
953		*vînă* (t)	3	l.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Repartiția	Originea
954		*frunte* (t)	2	l.
955		hatman (d)	2	pol.
956		*iaz* (d)	2	s.
957		postelnic (d)	2	s.
958	382	*vară* (t)	4	l.
959		*căldare* (c)	3	l.
960		egumen (d)	3	g.
961		*pod* (c)	3	s.
962		*pestriț* (c)	2	s.
963		*plug* (t)	2	s.
964		*spate* (t)	2	l.
965		*iapă* (d)	1	l.
966		*mălai* (d)	1	n.
967		piuă (d)	1	l.
968	383	iscăli (d)	3	s.
969		*văr* (t)	3	l.
970		vistier(nic) (c)	3	r.(l.)
971		*ara* (t)	2	l.
972		*cald* (t)	2	l.
973		*cîrlig* (c)	2	n.
974		*dor* (c)	2	l.
975		*logodi* (c)	2	s.
976		*bute* (d)	1	l.
977		*furcă* (t)	1	l.
978		*pereche* (d)	1	l.
979	384	*ață* (t)	2	l.
980		*ou* (c)	2	l.
981		*seceră* (t)	2	l.
982		*buză* (t)	1	a.
983		*coadă* (t)	1	l.
984		*țese* (t)	1	l.
985	385	*brînză* (d)	1	n.
986		*bob* (d)	1	s.
987		*foaie* (d)	1	l.
988		*mal* (d)	1	a.
989		*măsea* (t)	1	l.
990		*oală* (t)	1	l.
991		*peți* (d)	1	l.
992		*sapă* (d)	1	l.
993		*sterp* (d)	1	l.
994		*vînăt* (d)	1	l.

Observăm că primele cuvinte din lista noastră, cele mai frecvente, au , în majoritatea cazurilor, și repartiția cea mai mare [59]. Putem cita în acest sens următoarele cuvinte : *acest* (rep. 12), *fi*, *de* (prep.), *eu*, *face*, *mult* (rep. 11), *el*, *cu*, *ce* (pron.) *tot*, *avea*, *ce* (conj.), *om*, *mai* (adv.), *da* (vb.), *de* (conj.) (rep. 10).

Iată cum sînt grupate cuvintele după numărul textelor în care apar :

Numărul unităților lexicale	Repartiția	%
2	12	0,20
6	11	0,60
17	10	1,78
48	9	4,82
44	8	4,42
64	7	6,43
147	6	14,77
298	5	29,89
209	4	21,00
101	3	10,16
34	2	3,42
24	1	2,41
Total 994		

Septembrie 1964

Facultatea de limba și literatura română, București, Edgar Quinet, 7

[59] Cf. și P. Guiraud, *Problèmes et méthodes...*, p. 93.

COLOCAȚIE ȘI SENS

O CONTRIBUŢIE LA STUDIUL SENSULUI ELEMENTELOR LEXICALE

DE

D. CHIŢORAN

Dintre definiţiile date sensului, cea mai acceptată la noi este definiţia propusă de R. A. Budagov: „...putem numi sens al cuvîntului, legătura istoriceşte constituită între aspectul sonor al cuvîntului (signifiant — Saussure; name — Ullmann) şi acea oglindire a obiectului sau fenomenului care are loc în conştiinţa noastră (signifié — Saussure; sense — Ullmann) şi-şi găseşte expresie în sistemul limbii" [1].

Definiţia mi se pare completă: în prima parte, ea se referă la conţinutul logic, gnoseologic al cuvîntului, privind sensul ca o relaţie între forma sonoră şi noţiune. Ea ar corespunde sensului denotativ şi semnificativ în terminologia semiotică [2], unde se face o distincţie în plus: sensul denotativ reprezintă relaţia semn — obiect; iar sensul semnificativ reprezintă relaţia semn — noţiune.

Marele merit al definiţiei constă în faptul că în ultima parte („... şi-şi găseşte expresie în sistemul limbii"), schiţează aspectul cel mai important pentru lingvistică al sensului, sensul lingvistic propriu-zis, rezultat al relaţiilor care se stabilesc între semnele lingvistice în cadrul sistemului

---

[1] R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii*, Bucureşti, 1961, p. 15. Budagov arată în *Notă* că definiţia propusă i-a fost sugerată de A. I. Smirniţki, Значение слова, în „Вопросы Языкознания", 1955, nr. 2, p. 83. În paranteză, am introdus conceptele folosite de F. de Saussure şi S. Ullmann în vederea definirii sensului.

[2] Iu. D. Apresian, *Современные методы изучения значений и некоторые проблемы структурной лингвистики*, în *Проблемы структурной лингвистики*, vol. III, Moscova, 1963, p. 102–149.

limbii. Lingvistica structurală își îndreaptă atenția în special asupra acestui aspect al sensului [3].

Lucrarea de față își propune să elaboreze o metodă pentru determinarea sensurilor lexicale avînd în vedere același aspect lingvistic al sensului. Metoda este operațională [4] și este destinată rezolvării unor probleme ale lexicologiei structurale, cum ar fi : stabilirea identității și diferenței sensurilor elementelor lexicale și ierarhizarea sensurilor elementelor lexicale polisemantice [5].

Delimitarea unităților lexicale și a sensurilor lor se face cu ajutorul referirilor la unități și construcții lingvistice mai largi decît cuvîntul izolat. Procedînd astfel, se introduc în definiție și relațiile pe care elementele lexicale le dezvoltă în cadrul sistemului limbii.

Tipurile de relații fundamentale care se stabilesc între formele lingvistice sînt de două feluri : sintagmatice și paradigmatice [6]. Relațiile sintagmatice se manifestă prin contrast direct între elemente lingvistice care coexistă, se succed în cadrul lanțului vorbit. Este deci un tip de relații direct observabile. Relațiile paradigmatice nu sînt direct observabile. Ele constituie opoziții între membrii aceleiași clase.

Natura celor două tipuri de relații a fost studiată mai amănunțit cu privire la planul expresiei. Izomorfismul celor două planuri ale limbii

---

[3] Interesul pentru cercetarea sensului cu mijloace lingvistice, bazate pe combinațiile posibile ale semnelor, pe valența lor a crescut după apariția „Cursului de lingvistică generală" al lui Saussure, dar neglijarea cvasitotală a semanticii de către lingvistica structurală în ultimele decenii a întîrziat apariția unei semantici structurale. Se pare că elaborarea metodelor distributive și transformaționale permite integrarea semanticii în cadrul lingvisticii structurale. Vezi în acest sens : R. B. Lees, *The Grammar of English Nominalizations*, în I.J.A.L. vol. 26, nr. 3, 1961.

J. Katz și J. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory*, Language, vol. 39, nr. 2, April—June, 1963.

I. D. Apresian, *О понятиях и методах структурной лексикологии*, în „Проблемы структурной лингвистики", II, Moscova, 1962, p. 141—162.

În același timp, preocupări structurale de studierea lexicului sînt bazate și pe alte metode, ca de exemplu : teoria cîmpurilor semantice (elaborată de J. Trier), metoda sociologică (elaborată de G. Mattoré), metoda tezaurelor (folosită de școala lingvistică de la Cambridge etc.).

[4] În sensul folosit de S. Ullmann (*Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford, 1964, p. 64 et seq.) pentru a denumi definițiile acordate sensului pe baza distribuției, a valențelor combinatorii ale cuvintelor. Ca și Ullmann însă, consider că a culege exemple multiple de folosire a cuvintelor în diferite contexte deși este o metodă folositoare întrucît duce la definirea sensului în termeni empirici, direct observabili și ușor de formalizat, nu poate fi o metodă unică de cercetare în semantică, dată fiind lipsa ei de generalizare. De aceea este necesar ca pe baza întrebuințărilor unui element lexical, să se abstragă trăsăturile semantice comune ale unei serii de întrebuințări.

Metoda are o îndelungată tradiție în practica lexicografică, cel mai strălucit exemplu constituindu-l *The New English Dictionary* (N E D) care nu numai că ilustrează sensurile prin citate, dar le abstrage din aceste citate prin examinarea minuțioasă a felului în care este folosit un cuvînt în cadrul limbii.

[5] Lucrarea folosește în multe privințe principii și metode, elaborate de „școala lingvistică de la Londra" și în special următoarele lucrări : J. R. Firth, *Papers in Linguistics*, London, 1957. M. A. Halliday, *Categories of the Theory of Grammar*, Word, vol. 17, nr. 3, 1961. Randolph Quirk, *The Use of English*, Londra, 1962.

[6] L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language* (în trad. rusă în *Новое в лингвистике*, vol. I, Moscova, 1960, p. 264—389). A. Martinet, *Elément de linguistique générale*, Paris, 1961.

dezvăluit de glosematică, duce la concluzia că ele se manifestă în mod identic și în planul conținutului[7].

Vom examina îndeaproape felul în care se manifestă relațiile sintagmatice și paradigmatice în cadrul lexicului :

— Un element lexical intră în relații de opoziție cu alte elemente lexicale, care se află în aceeași serie paradigmatică. Manifestarea concretă a acestui tip de relații o constituie faptul că elementele lexicale cuprinse într-o serie paradigmatică se exclud reciproc în cadrul aceluiași lanț lingvistic.

— Între elementele lexicale care se succed în cadrul lanțului vorbit, se stabilesc relații direct observabile, de contrast. Esențial în cadrul acestor relații de natură sintagmatică este faptul că elementele coexistă în cadrul aceleiași secvențe, nu se exclud, ele făcînd parte din serii paradigmatice diferite.

În secvența 'The blue book was lost' spre exemplu, există relații sintagmatice (de succesiune) între 'blue' și 'book' ; în același timp, 'blue' intră în relații de tip paradigmatic cu 'green', 'red', 'black' etc., care nu sînt prezente în lanț, fiind în opoziție cu elementul 'blue'.

Pe baza celor două tipuri de relații în care intră elementele lexicale, se pot stabili două categorii teoretice necesare descrierii lexicului. Pentru denumirea acestor categorii, am putea folosi termenii : sintagmă și paradigmă, care prezintă avantajul dezvăluirii naturii relațiilor pe care le denumesc. Dar, accepțiile multiple pe care acești termeni le au deja în lingvistica contemporană, fac acest lucru practic imposibil. De aceea voi folosi termenii propuși de M. A. K. Halliday : *colocație* și *serie* [8]. Colocația corespunde relațiilor sintagmatice ; seria corespunde relațiilor paradigmatice.

Termenul colocație pare a fi limitat exclusiv la lingvistica britanică și nu are un sens bine definit. De obicei prin colocație se denumește fie o sintagmă (o altă noțiune la fel de vag definită), fie orice alăturare de forme lingvistice dotată cu sens. Lingviștii englezi adepți ai școlii lui Firth, folosesc acest termen pentru a desemna preferința unor elemente lexicale de a se combina cu anumite elemente lexicale. De aici noțiunile de *colocabilitate* și *preferință de colocație* pentru exprimarea valențelor combinatorii ale unui element lexical. Pentru T.F. Mitchell [9], spre exemplu, un element 'ditch-water' nu este folosit decît alături de 'dull'. Ca urmare, 'dull as ditch-water' sau 'dull ditch-water' sînt colocații. J. R. Firth afirmă că o parte a sensului elementelor lexicale o constituie posibilitatea lor de a se combina cu alte elemente lexicale. Astfel, „parte a sensului cuvîntului 'dark' este colocabilitatea sa cu 'night' și invers, parte a sensului cuvîntului 'night' este colocabilitatea sa cu 'dark' [10]. Este desigur o poziție

---

[7] L. J. Prieto, *Rapport paradigmatique et rapport syntagmatique sur le plan du contenu*, în *Omagiul lui Iorgu Iordan*, Buc., 1958.

[8] M. A. Halliday, *op. cit.*

[9] T. F. Mitchell, *Syntagmatic Relations in Linguistics Analysis*, în *Transactions of the Philological Society*, Londra, 1958.

[10] J. R. Firth, *Modes of Meaning*, în *op. cit.*

extremă, care pleacă de la definiţia pe care Firth, influenţat de Wittgenstein [11], o dă sensului ca sumă a tuturor întrebuinţărilor sale, în cadrul limbii. Că valenţa cuvîntului constituie o parte a sensului său este în afară de orice îndoială. Să luăm, de exemplu, cuvîntul englez 'maiden'. În dicţionar, sensurile acordate acestui cuvînt, considerat izolat, sînt menţionate ca arhaice (învechite), proprii stilului literaturii artistice [12], un fapt ce corespunde situaţiei sale reale în engleza contemporană.

În mod practic, cuvîntul a rămas în limba engleză numai în anumite colocaţii:

a) maiden { ship / horse / etc. } În aceste colocaţii, sensul general al cuvîntului 'maiden' este: 'neîncercat', folosit pentru prima oară.

b) maiden speech — prima cuvîntare în parlament a unui deputat nou ales.

c) maiden { lady / aunt / sister } cu sensul general 'necăsătorită'.

d) maiden name — nume purtat înainte de căsătorie de o persoană feminină.

Evident, aceste sensuri constituie rezultatul unei extensiuni metaforice a sensului de bază 'maiden' = 'fată, fecioară', dar dispariţia reală a acestuia din uz, a întărit dependenţa lor de colocaţiile menţionate.

În ce sens, se pot folosi categoriile *colocaţie* şi *serie* la descrierea lexicului? Halliday a sugerat existenţa unei legi, care exprimă „probabilitatea apariţiei elementelor lexicale *a*,*b*,*c* la distanţă de n elemente lexicale faţă de un anumit element lexical l_x" [13]. Elementele cu care l_x poate fi colocat *a*,*b*,*c* (formează o serie, o grupare deschisă de elemente lexicale, care se exclud reciproc în colocaţia respectivă). Cu alte cuvinte, l_x se află în contrast cu oricare dintre elementele *a*,*b*,*c* iar acestea din urmă se află în opoziţie între ele, şi formează o serie. Într-o serie, găsim de obicei membri ai aceleiaşi clase. Astfel, din clasa „adjective", toate cele care denumesc culori pot fi folosite în propoziţia 'The... dress suits her best'. În mod similar, din clasa substantivelor, toate cele care desemnează mîncăruri, alimente, pot fi folosite în propoziţia 'We had... for lunch'.

---

[11] „... the meaning of a word is its use in the language". Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, Oxford, 1953; citat după S. Ullmann, *op. cit.*, p. 65.

[12] Aici, ca şi în alte părţi ale lucrării, definiţiile de dicţionar sînt luate din *The Shorter Oxford English Dictionnary*, Londra, 1955.

[13] M. A. K. Halliday, *op. cit.*, p. 276.

Cele două categorii lexicale — colocaţie şi sens — pot fi reprezentate grafic astfel:

L_x	(l_1 l_2 $l_3 \ldots l_n$)	*a*	(alte	f. probabil
(El. lexical)	(alte elemente lexicale fiecare la o anumită distanţă faţă de l_x)	*b*	elemente lexicale)	
		c		mai puţin probabil ↓
mai puţin delicată →	delicată	⋮		

Cu cît este mai mare distanţa dintre l_x şi elementele lexicale colocate (*a*,*b*,*c*) cu atît mai ,,delicată'' este colocaţia, adică cu atît mai ascunsă, mai subtilă va fi relaţia sintagmatică : l_x *a*,*b*,*c*. La rîndul lor, termenii seriei *a*,*b*,*c* sînt aşezaţi conform unei gradaţii de la cel mai probabil la cel mai puţin probabil. (Este mai probabil, de exemplu, să avem 'rostbeef', 'chicken', 'fish', 'meat' etc. în lanţul 'We had... for lunch', decît 'tea', 'coffee', sau 'nuts'), deşi posibilitatea apariţiei acestora din urmă nu este exclusă.

În următoarea propoziţie, incompletă, 'John... s Mary for...' putem umple spaţiile goale cu termeni ai clasei ,,verb'' şi ai clasei ,,substantiv'' sau cu construcţii verbale şi nominale mai largi. Nu există practic, o limită a termenilor care pot fi folosiţi în aceste poziţii. Din punct de vedere colaţional însă, o alegere pentru prima poziţie, va limita considerabil alegerea pentru cea de a doua poziţie. Dacă se alege verbul 'to take' spre exemplu, putem aşeza în a doua poziţie termenii a două serii :

John takes Mary for Joan.
John takes Mary for a walk.

Joan este un termen al seriei care include nume de persoane şi profesiuni (Helen, Margaret, a fool, a stranger, a doctor etc.).

Walk este un termen al seriei care include acţiuni, activităţi sau călătorii în scopul plăcerii (trip, ride, holiday to Spain etc.).

Ceea ce observăm la analiza sensului elementelor lexicale, care constituie cele două propoziţii, este faptul că elementul *take* are un sens (a confunda) în prima colocaţie şi altul (a lua cu sine) în cea de-a doua. Acest lucru corespunde situaţiei îndeobşte cunoscută sub forma dependenţei sensului formelor lingvistice de elementele înconjurătoare, de ,,context''.

Aplicînd conceptele *colocaţii* şi *serie* la studiul sensului, ajungem la următoarele concluzii :

a) Sensul unui element lexical rămîne esenţial acelaşi, atunci cînd este colocat cu termeni ai unei anumite serii.

b) Colocarea unui element lexical cu termeni ai altei serii aduce după sine o modificare de sens mai mult sau mai puţin importantă.

c) Există o preferinţă a unui element lexical, de a se combina cu anumite alte elemente lexicale.

Să examinăm îndeaproape cazul unui element lexical polisemantic : *blind*. Acest element apare în multiple colocaţii nemijlocite (deci, mai puţin ,,delicate") ca :

1) blind	person	2) blind	tipe	3) blind	tube
	man		print		pipe
	girl		track		gut
	boy		path		shaft
	bird				gallery
	wolf				alley
	horse				

4) blind	action	5) blind	side	6) blind	poppy
	passion		part		daffodill
	procedure				
	choice				
	love				
	fury				

Cele şase serii lexicale pot fi grupate sub următorii indici semantici :

1) fiinţe care de obicei posedă ochi pentru vedere.

2) obiecte sau locuri care prin natura lor trebuie să fie distincte, vizibile.

3) obiecte tubulare care în mod obişnuit au două orificii ; şi drumuri care în mod normal răspund în alte drumuri principale.

4) acţiuni şi sentimente.

5) componente ale aspectelor caracteristice ale unei persoane.

6) flori.

În colocaţia cu termenii primei serii, sensul lui *blind* este ,,orb" ,,fără vedere", ,,care a pierdut total sau parţial vederea". Cu termenii din cea de-a doua serie, sensul este : ,,invizibil", ,,greu vizibil", cu termenii celei de-a treia serii, sensul nou este ,,negîndit bine", ,,rezultatul pasiunii mai de grabă decît al gîndirii". Cea de-a patra serie aduce un sens nou : ,,închis la unul din orificii", iar cea de-a cincea încă un sens nou : ,,slab", ,,vulnerabil". În sfîrşit, cu termenii ultimei serii, sensul este : ,,fără muguri sau flori terminale".

Constatăm deci că cel puţin condiţiile *a* şi *b* par a fi satisfăcute de realitatea găsită în dicţionar, în sensul că în cadrul colocaţiei cu termeni ai celor şase serii, sensul cuvîntului 'blind' se schimbă de fiecare dată, rămînînd însă acelaşi în cadrul colocaţiei cu termenii unei anumite serii. Mai mult decît atît, sensul rămîne acelaşi dacă aplicăm unele transformări. Astfel, nu va avea loc nici o schimbare de sens dacă transformăm ,,I saw a blind man" în ,,The man I saw was blind".

Propoziţia ,,He has always been blind to his son's defects" nu poate fi transformată în ,,His son's defects have always been blind to him"

pentru că nu are sens [14], deşi din punct de vedere gramatical corespunde unei structuri reale în limba engleză. Soluţia o găsim considerînd drept element lexical întreaga construcţie ,,to be blind to" — al cărei sens îl vom defini în funcţie de termenii seriei cu care poate fi colocată. Seria cuprinde termeni care desemnează, în general, ,,imperfecţiuni, aspecte negative" :

He has always been blind to { faults / his faults / his son's faults / his son's bad language / her bad manners }

Observăm că termenii seriei pot fi însoţiţi de determinanţi, care măresc distanţa dintre elementele lexicale colocate. Ar trebui să rezulte o ,,creştere a delicateţii", manifestată prin nuanţe de sens deosebite. De fapt însă, distanţa reală dintre cele două elemente lexicale rămîne aceeaşi, determinanţii nejucînd un rol important din acest punct de vedere. Socot că în legătură cu conceptul de delicateţe, trebuie avut în vedere şi conceptele de ,,ordine lineară" şi ,,ordine structurală" [15]. Suprimarea termenilor subordonaţi, păstrează sensul deplin al construcţiei, de unde putem trage concluzia că distanţa de la un element lexical la altul trebuie să aibă în vedere în primul rînd elementele lexicale propriu-zise.

Elementul lexical 'blind' în :
Help the blind.
The blind need our sympathy.

este folosit post-verbal sau precedînd un verb (sau o construcţie verbală), fiind în mod invariabil însoţit de articolul hotărît *the*. În acest caz, nu ne vom mai referi la serii ; vom defini pe *blind* în funcţie de clase de colocaţie. În construcţii, în care funcţia nominală a lui *blind* este dezvăluită atît prin funcţie, cît şi prin poziţie, avînd şi un indicator formal — prezenţa articolului hotărît — sensul său este ,,orb".
Tot aici vom încorpora sensul lui 'blind' în colocaţii de tipul :

blind { hospital / asylum / alphabet } care se pot transforma în { hospital / asylum / alphabet } for the blind

Această din urmă construcţie prezintă o structură asemănătoare cu altele de felul ,,We have problems with the blind" (prepoziţie + the blind) şi nu putem să nu observăm că asemănarea de structură este însoţită de identitate de sens.

[14] Nu este o ,,frază marcată", cf. terminologiei distributive şi transformaţionale (în I. D. Apresian, *op. cit.*).

[15] S. Marcus, *Unele probleme ale modelării matematice în lingvistică*, în *Materialismul dialectic şi ştiinţele contemporane ale naturii*, vol. IV, Bucureşti, 1964, p. 70—71.

Conversiunea elementului lexical 'blind' într-un substantiv este completă în propoziţii de acest fel :

a) The room had the blinds pulled down.
b) The horse has blinds.

Toate aceste întrebuinţări ale lui 'blind', marcate din punct de vedere formal prin prezenţa semnului pluralului, pot fi acoperite cu un singur sens general — obiect care împiedică lumina sau vederea. Diviziunea şi mai „subtilă" : *a*) obiect care împiedică lumina ; *b*) obiect care împiedică vederea, este relevată de colocaţii cu serii diferite : pentru *a*) : blind + room, house etc. ; pentru *b*) : blind + horse.

În analizarea construcţiei 'blind man's buff', sensul întregii colocaţii pe care-l găsim în dicţionar („joc în care unul dintre participanţi este legat la ochi şi încearcă să prindă şi să identifice pe ceilalţi, care la rîndul lor îl împing" — ne arată că nu putem considera 'blind man' drept colocaţie obişnuită, discutată mai sus. Sensul lui 'blind' rămîne desigur „orb", dar rolul său în construcţie este altul acum. Construcţia este o colocaţie fixă, în sensul că 'blind man' (considerat drept un singur element lexical) în imediata vecinătate a lui 'buff' şi numai la genitiv, nu poate fi analizat drept „orb". Termenii sînt legaţi sintagmatic, dar nu le mai corespund relaţii paradigmatice la nivelul elementelor componente : — 'buff' nu face parte din nici o serie cu ai cărei termeni se combină 'blindman's'.

Într-un dicţionar găsim înregistrat un alt sens al elementului 'blind man' = „funcţionar al poştei, care se ocupă cu rezolvarea scrisorilor a căror adresă este scrisă neciteţ". (Această din urmă noţiune este redată în limba engleză prin „blind letter", unde avem colocaţia şi sensul de tipul 2.)

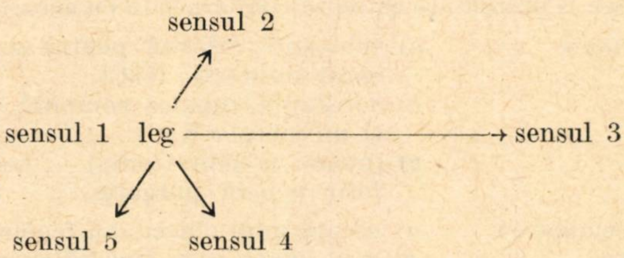
Din nou va trebui să socotim 'blind man' drept un singur element lexical, deşi face parte dintr-o serie restrînsă, unde am mai putea găsi termeni ca : 'reader' sau 'official'. Numai alte elemente lexicale aflate în vecinătate, care fac parte dintr-o serie denumind obiecte legate de serviciul poştal, ne pot da cheia asupra sensului. Uneori, aceşti factori pe care-i vom numi co-textuali (elemente direct observabile într-un text sau lanţ vorbit), se vor dovedi insuficiente pentru a dezvălui sensul exact : 'Who's the blind man in this post-office?' — poate fi interpretată fie „Cine este funcţionarul din acest oficiu care se ocupă cu rezolvarea scrisorilor a căror adresă este nedescifrabilă?", fie „Cine este orbul care se află acum în acest oficiu poştal?" În astfel de cazuri, numai factorii contextuali (elemente ale situaţiei relevante din punct de vedere lingvistic) rezolvă problema, făcînd astfel comunicarea posibilă.

Conceptele de *colocaţie* şi *serie* pot fi folosite la „ierarhizarea" sensurilor multiple ale unei forme lingvistice. În mod obişnuit, se spune că o formă lingvistică posedă un sens de „bază" (primar) de la care s-au dezvoltat numeroase sensuri „secundare" cu ajutorul : radiaţiei, concatenaţiei, lărgirii sensului, „înnobilării" sensului sau, dimpotrivă, „degradării"

sensului etc. Astfel, în *Cursul de lexicologie engleză*, L. Leviţchi prezintă următoarele sensuri ale elementului lexical *leg* :

Sensul 1) parte a corpului, cu ajutorul cărora oamenii sau animalele umblă sau pe care stau.
,, 2) parte a îmbrăcăminţii care acoperă ,,the leg''.
3) obiect folosit ca suport sau proptea.
4) unul din suporţii unei mobile.
5) unul din dinţii unei furci sau ai altor obiecte asemănătoare.

Relaţiile dintre cele 5 sensuri sînt prezentate cu ajutorul următoarei scheme grafice [16] :

Toate sensurile acestui element lexical sînt prezentate ca provenind istoriceşte de la primul sens de bază. Al patrulea sens, spre exemplu, este considerat o metaforă — o ,,metaforă lexicală'', aşa cum i se spune mai departe în acelaşi curs. Dacă însă vrem să considerăm un anume sens drept sens de bază, de ce să fie acesta ,,parte a corpului, pe care animalele stau, folosită şi pentru mers'' şi nu drept ,,suport al unei întregi categorii de fiinţe şi obiecte?'' În acest fel, cel de-al patrulea sens nu va mai apare drept o metaforă.

Cuvîntul luat izolat are un sens diferit decît cele pe care-l are într-un act al vorbirii. De fapt, cuvîntul izolat apare cu un sens neclar, mai de grabă ca un purtător al unor sensuri virtuale, care vor fi realizate în diferite situaţii de vorbire. Tocmai acest caracter neclar al sensului cuvîntului luat izolat face posibilă folosirea sa atît de felurită : 'leg' (picior) are un sens general care cuprinde atît pe cel de ,,partea corpului'', cît şi pe cel de ,,orice suport pe care un obiect poate sta'' [17] :

'the leg of a table' (piciorul mesei).

După T. Slama-Cazacu [18], elementele lexicale posedă un nucleu semnificativ, vag, nedefinit (constanţă semantică) [19], în jurul şi pe baza căruia se grupează diferite semnificaţii. Diferitele semnificaţii formează un sistem al elementului lexical respectiv, microstructura sa.

---

[16] L. Leviţchi, *A Course in English Lexicology*, Buc., 1963, p. 72.
[17] Al. Rosetti, *Le Mot*, Copenhague-Bucureşti, 1943, p. 34.
[18] T. Slama-Cazacu, *La ,,structuration'' dinamique des significations*, în *Méllanges linguistique publiés à l'occasion du 8e Congrès Internationale des linguistes à Oslo*, 1957, p. 113.
[19] I. Coteanu, *Note pe marginea unor studii recente despre cuvînt*, în SCL VII, 1957, 2.

Unităţile lexicale au în cadrul limbii un nucleu semnificativ de bază şi un microsistem de semnificaţii drept componentele conţinutului lor semantic, care sînt individualizate ca întrebuinţări în diferite acte de vorbire (funcţia de individualizare a cuvîntului [20]). Întrebuinţarea este un fapt de vorbire, complex şi variabil, derivat dintr-o semnificaţie, dar reprezentînd numai o parte a acesteia [21].

R. A. Budagov [22] distinge la rîndul său sensul de întrebuinţările individuale. El se deosebeşte doar în mică măsură de majoritatea lingviştilor, întrucît el consideră mai multe sensuri ca fiind de bază (de obicei cele „concrete"), cărora le corespund mai multe sensuri secundare (de obicei „figurative"). Astfel, sensurile elementului lexical 'salt' din limba engleză ar putea fi prezentate astfel în conformitate cu această distincţie :

I. sensuri primare :
- *a*) substanţă folosită pentru a da un gust sărat mîncării : NaCl.
- *b*) substanţă chimică compusă dintr-un acid şi un metal : NaCl.
- *c*) (numai la plural-salts) — medicament folosit pentru purgaţie.

II. sensuri secundare : (figurative)
- *a*) esenţa unui obiect sau fenomen.
- *b*) acel adaos care face să crească calităţile unui obiect sau fenomen ('The salt of his speech').

Toate sensurile figurative sînt sensuri metaforice şi pot fi uşor urmărite înapoi la sensurile primare : sarea dă gust mîncării, deci tot ceea ce dă „gust" poate fi desemnat cu acelaşi nume.

Dar indiferent dacă considerăm numai unul sau mai multe sensuri drept sensuri primare (de bază) din care sînt derivate multiple sensuri secundare (contextuale, actualizate etc.) rămîne prezentă o obiecţie esenţială : conformă căror criterii vom stabili această distincţie? Etimologia istorică, frecvenţa, caracterul concret sau figurat al sensului? În momentul de faţă, nu există criterii precise pentru a opera aceste distincţii.

Dacă, spre exemplu, în cazul elementului lexical 'hand' sîntem îndreptăţiţi să considerăm drept sens primar pe cel de „parte a corpului omenesc", iar drept sensuri secundare pe toate celelalte de la „arătător pe cadranul ceasornicului" pînă la „muncitor" (în colocaţia 'factory-hand'), vom avea reţineri în cazul unor alte elemente lexicale, ca de exemplu 'room'. Cronologic, primul sens al cuvîntului 'room' este cel de „spaţiu", celălalt sens „cameră" fiind doar rezultatul unei restrîngeri a sensului primar. Productivitatea enormă a acestui din urmă sens, ne face însă să avem îndoieli asupra caracterului „primar" al sensului 'spaţiu'.

În cadrul microstructurii sensurilor unui element lexical, este necesar totuşi să stabilim o ierarhie. Drept criteriu a stabilirii acestei ierarhii

[20] I. Coteanu, *op. cit.*
[21] T. Slama-Cazacu, *Limbaj şi context*, Bucureşti, 1959.
[22] R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 27.

pot folosi conceptele colocaţie — serie, precum şi factorii co-textuali şi contextuali, necesari pentru delimitarea diferitelor sensuri. Sensurile unui element lexical vor apare astfel într-o gradaţie de la sensul pentru a cărui evocare este nevoie de participarea cea mai redusă a unor factori co-textuali şi contextuali pînă la sensul pentru a cărui evocare este absolut necesară existenţa acestor factori:

sensul 1 — acel sens pentru a cărei evocare nici un context nu este necesar, sau este necesar unul de importanţă redusă. El constituie o abstractizare în mintea vorbitorilor a tuturor experienţelor de vorbire anterioare — la rîndul lor bazate pe context. Ex. 'house' — cu context zero — va avea pentru toţi vorbitorii de limbă engleză un prim sens comun: 'casă' — construcţie care foloseşte drept locuinţă.

sensul 2
sensul 3
sensul 4
⋮
sensul *n* } o scară reprezentînd gradul relativ de contextualizare necesară pentru evocarea sensului.

Sensurile pentru a căror evocare este necesară contextualizarea cea mai redusă sînt şi cele mai frecvente sensuri ale elementului lexical respectiv. Astfel, pentru cuvîntul 'blind' discutat mai sus, pe treapta superioară a ierarhiei sensurilor, vom aşeza bineînţeles sensul „care nu poate vedea". Totodată, în conformitate cu numărătorile efectuate de Lodge şi Thorndike şi publicate de Faucett, Palmer şi West în *General Service List of English Words* — acest sens apare ca fiind şi cel mai frecvent, acoperind 42% din totalul întrebuinţărilor acestui cuvînt. Al doilea în ceea ce priveşte frecvenţa (25%) şi al doilea în ceea ce priveşte şi gradul de contextualizare necesar pentru evocarea sa este sensul: „negîndit bine, pripit".

În perechea:

You have a ladder on your right stocking.
You have a ladder on your right.

tocmai gradul de contextualizare cerut de acelaşi element lexical 'ladder' duce la diferenţierea de sens. Acelaşi element lexical 'ladder' are o valenţă combinatorie redusă cu sensul de „ochi scăpat la ciorap", şi, implicit, o extensiune colocaţională (numărul termenilor seriei cu care se poate coloca) redusă. În exemplul de mai sus, cuvîntul 'stocking' acţionează ca un element-cheie, prezenţa sa fiind absolut necesară pentru a dezvălui sensul amintit. Dimpotrivă, extensiunea colocaţională a aceluiaşi element lexical cu sensul de „obiect alcătuit din două părţi laterale şi paralele, unite prin părţi aşezate transversal la distanţe egale şi servind pentru a urca şi a coborî" este mult mai mare.

Există aşadar o relaţie directă între gradul de contextualizare necesar pentru evocarea unui sens, şi extensiunea colocaţională a acestuia.

Sensurile pentru a căror evocare este necesară cea mai redusă contextualizare şi care sînt cele mai frecvente şi posedă valenţe combinatorii multiple, au o mare extensiune de colocaţie, incluzînd serii cu un număr mare de termeni. Cu cît coborîm ierarhia sensurilor, cu atît este mai redus numărul termenilor cu care purtătorii acestor sensuri se pot coloca, pînă ce ajungem la colocaţiile fixe unde un element lexical se alătură unui unic element lexical pentru a dezvălui un sens specific (cazul colocaţiei 'blindman's-buff').

Am încercat să reliefez pe scurt şi fără exemplificări suficiente, ce foloase ar putea aduce aplicarea categoriilor colocaţie şi serie la studiul lexicului. Validitatea aplicării acestor categorii ni se pare neîndoielnică, cu atît mai mult cu cît sînt evidente foloasele practice imediate pe care această metodă le poate aduce.

În lexicografie, spre exemplu, prin aplicarea categoriei de colocaţie se poate rezolva problema destul de spinoasă a *cuvintelor titlu*. În *The Shorter Oxford Dictionary*, spre exemplu *flow* (v) — a curge — şi *flow* (s) — curgere — sînt date drept două cuvinte titlu, întrucît aparţin la două clase gramaticale deosebite. *Lay* — baladă — şi *lay* — loc unde te poţi aşeza — apar, de asemenea, ca două cuvinte titlu, dar, de data aceasta, întrucît au sensuri diferite. Inconsecvenţa în folosirea unor criterii unitare (în primul caz este folosit un criteriu gramatical, în cel de-al doilea caz un criteriu semantic) poate fi înlăturată prin luarea în considerare a întinderii colocaţionale a elementelor lexicale respective. Procedînd astfel, vom descoperi că pe cînd *flow* (v) şi *flow* (s) posedă valenţe combinatorii similare, cele două elemente lexicale omonime '*lay*' au valenţe combinatorii absolut diferite.

Iar în ceea ce priveşte dicţionarele bilingve, conceptul de colocaţie şi serie, precum şi cel de context şi co-text duce la posibilitatea delimitării mai exacte şi identităţii de sens între două cuvinte, considerate ca fiind echivalente din punct de vedere semantic.

Dicţionarele vor fi mai riguros alcătuite, stabilindu-se echivalenţele de sens între două forme lingvistice aparţinînd la două limbi diferite, nu numai pe baza conţinutului lor, ci şi pe baza distribuţiei.

În teoria şi practica traducerii, metoda propusă duce la identificarea şi descrierea formală a sensurilor cuvintelor polisemantice. Sînt bine cunoscute regulile elementare de traducere a prepoziţiei *la* în limba engleză : se va traduce *at*, dacă nu este precedată de un verb de mişcare, în care caz se va traduce *to* ; iar pentru prepoziţia *în* : se va traduce *in*, dacă nu este precedată de un verb de mişcare şi nu este urmată de un substantiv cu sens de spaţiu, în care caz se va traduce *into*. Se poate vedea că aceste reguli sînt bazate pe relaţii colocaţionale şi seriale ; ele pot fi deci aplicate şi elementelor lexicale propriu-zise.

Dar folosul cel mai important pe care îl aduce o astfel de metodă de cercetare a lexicului se referă în ultimă instanţă la elaborarea unei lexicologii structurale. Ar fi interesant de urmărit, spre exemplu, ce alte relaţii se stabilesc între elementele lexicale ale unei colocaţii. În ce măsură

termenii unei serii coincid cu clasele onomasiologice [23], cîmpurile asociative [24] sau semantice [25], seriile ordonate de cuvinte [26] sau alte grupări propuse de cei care consideră vocabularul drept unul din sistemele componente ale sistemului general al limbii.

Noiembrie 1964

Facultatea de limbi germanice,
Bucureşti, Str. Pitar Moş 7

[23] R. Hallig şi W. von Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie*, în „Abhandlunngen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin", Heft 4, 1952. — Roget's *Thesaurus of English Words and Phrases* — există mai multe ediţii.

[24] Ch. Bally, *L'Arbitraire du signe*, în „Le Français Moderne", VIII, 1940.

[25] J. Trier, *Das sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung*, în „Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung", X, 1934.

[26] I. R. Firth, *Papers in Linguistics*, Londra, 1957.

CU PRIVIRE LA RAPORTUL PRENUME-HIPOCORISTIC-FRECVENȚĂ ÎN SISTEMUL DE DENOMINAȚIE AL UNEI COMUNE

DE

DOINA GRECU

Studiile de antroponimie apărute pînă acum s-au ocupat, cu puține excepții [1] de latura descriptivă și de clasificarea materialului, fără a căuta să stabilească și unele raporturi cantitative. În articolul de față ne propunem să studiem tocmai acest aspect, urmărind demonstrarea unor probleme cunoscute și pînă acum.

Vom încerca să arătăm mai ales faptul că există și în antroponimie mijloace indirecte care să ne ajute, atunci cînd ne lipsesc datele complete, la reconstituirea, măcar relativă, a diacroniei unui sistem de denominație. Urmărind din punct de vedere sincronic situația prenumelor dintr-o comună sub aspectul numărului lor de hipocoristice și al numărului de purtători, atît global cît și pe naționalități, vom arăta că aceste date pot arunca o lumină și asupra vechimii lor relative.

★

Într-un articol anterior despre hipocoristice [2] am făcut cîteva observații asupra unor raporturi cantitative dintre acestea și prenumele de la care sînt formate. În cele ce urmează vom căuta să stabilim mai amănunțit care sînt aceste raporturi, să arătăm unele concluzii ce se desprind de aici precum și modul în care credem că datele obținute se pot utiliza în studiul diacronic al prenumelor.

★

---

[1] Aurelia Stan și Ioan Stan, *Cercetări matematice asupra prenumelor*, comunicare prezentată la Seminarul internațional de lingvistică matematică și structurală, București, 1963, octombrie.

[2] *Forme hipocoristice ale prenumelor din comuna Berzovia, orașul Reșița, regiunea Banat*, în CL, 1, 1964.

Materialul a fost clasificat în mai multe liste [3], după numărul de hipocoristice pe care îl au prenumele, indicîndu-se : *a*) numărul de hipocoristice (H) atît total (H_T), cît și pe origini : românești (H_R) și străine (H_S) [4] ; *b*) numărul total N de nume care apar în fiecare listă ; *c*) frecvența (f) purtătorilor fiecărui prenume atît ca număr total (f_T), cît și pentru naționalități : români (f_R) și străini (f_S) ; *d*) numărul total $F = \sum_{1}^{N} f_i$ de purtători ai tuturor prenumelor din fiecare listă ; *e*) numărul mediu $\overline{F} = \frac{F}{N}$ de purtători pentru un prenume oarecare din fiecare listă.

Lista de hipocoristice pentru fiecare prenume în parte este dată în articolul citat ; aici am indicat doar numărul de hipocoristice pentru fiecare prenume [5].

Obținem astfel 8 liste (categorii) de prenume, caracterizate prin numărul total de hipocoristice H_T pe care le are un prenume.

Valorile mărimilor N, F și $\overline{F}$ în funcție de H_T sînt date în tabelul 1.

Tabelul 1

H_T	1	2	3	4	5	6	8	12
N	53	30	11	6	3	2	1	1
$\log N$	1,72	1,48	1,04	0,78	0,48	0,30	0	0
F	133	205	222	177	111	276	101	130
$\overline{F}$	2,51	6,83	20,2	29,5	37	138	101	130
$\log \overline{F}$	0,40	0,83	1,31	1,47	1,57	2,14	2,00	2,12

Reprezentînd grafic (fig. 1) dependența dintre H_T și N (la scară logaritmică) se constată că apare o relație liniară clară în domeniul $1 \leqslant H_T \leqslant 5$. Valorile $H_T > 5$ nu se încadrează însă corect în diagramă, ceea ce indică suprapunerea unui alt fenomen care trebuie analizat.

[3] Se exclud, evident, din considerații un număr de 61 de prenume care nu au nici un hipocoristic și despre care s-a discutat în articolul citat la nota 2.

[4] Am considerat străine (= ale naționalităților conlocuitoare) acele hipocoristice care, deși purtate uneori și de români nu au servit ca model de formare pe teren românesc a altor hipocoristice.

[5] Au fost făcute, de asemenea, unele modificări neesențiale pentru problema pe care o vom studia : prenumele *Sandor, Ilona, Erzsébet, Jósef, Simon* le-am considerat ca unul și același nume cu *Alexandru*, respectiv *Elena, Elisabeta, Iosif, Simion* și le-am tratat împreună cu acestea indicînd doar forma românească ; am procedat astfel deoarece în cazul unor nume ca Ana, Ion, Maria ș. a. această distincție formală nu a fost posibilă. De asemenea, *Pavel* apare în lista nr. 2, avînd deci două hipocoristice — *Păvăluț* și *Pală* — dintre care ultimul, din lipsă de informații, nu apare în articolul anterior.

Lista nr. 1

$H_T = 1$

	Prenumele	H			f		
		H_T	H_R	H_S	f_T	f_R	f_S
1	Alexandra	1	1	—	1	1	—
2	Alexandrina	1	1	—	1	1	—
3	Angiţa	1	1	—	1	1	—
4	Aurelia	1	1	—	4	2	2
5	Aurica	1	1	—	2	1	1
6	Carolina	1	1	—	8	8	—
7	Cornel	1	1	—	3	3	—
8	Daniel	1	1	—	1	1	—
9	Doina	1	1	—	5	5	—
10	Doru	1	1	—	1	1	—
11	Emil	1	1	—	3	2	1
12	Emilia	1	1	—	3	1	2
13	Florin	1	1	—	3	3	—
14	Găitin	1	1	—	2	2	—
15	Gertruda	1	—	1	1	—	1
16	Gherasim	1	1	—	1	1	—
17	Gruia	1	1	—	3	3	—
18	Hana	1	—	1	1	—	1
19	Hilda	1	—	1	1	—	1
20	Iancu	1	1	—	1	—	1
21	Irina	1	—	1	2	1	1
22	Iustina	1	1	—	3	3	—
23	Lia	1	1	—	1	1	—
24	Liviu	1	1	—	1	1	—
25	Marlena	1	1	—	2	1	1
26	Maxim	1	1	—	2	2	—
27	Murgu	1	1	—	2	2	—
28	Octavian	1	1	—	2	2	—
29	Olimpia	1	1	—	4	4	—
30	Olimpiada	1	1	—	1	1	—
31	Paraschiva	1	1	—	5	5	—
32	Persida	1	1	—	12	12	—
33	Petra	1	1	—	2	2	—
34	Radu	1	1	—	2	2	—
35	Rudolf	1	—	1	1	—	1
36	Ruja	1	1	—	1	1	—
37	Rusalin	1	1	—	9	9	—
38	Rusalina	1	1	—	2	2	—
39	Sebastian	1	—	1	2	—	2
40	Silvia	1	1	—	2	2	—
41	Solomon	1	1	—	3	3	—
42	Stela	1	1	—	8	8	—
43	Suzana	1	1	—	1	—	1
44	Ştefania	1	1	—	1	1	—
45	Taţiana	1	1	—	1	1	—
46	Tiberiu	1	1	—	1	1	—
47	Walburga	1	—	1	1	—	1
48	Valea	1	1	—	1	1	—
49	Vichente	1	1	—	1	1	—
50	Victor	1	1	—	2	2	—
51	Viorica	1	1	—	8	8	—
52	Vladimir	1	—	1	1	1	—
53	Zaharia	1	1	—	1	1	—

$N = 53$; $\log N = 1{,}72$; $F = 133$; $\overline{F} = 2{,}51$; $\log \overline{F} = 0{,}40$

Lista nr. 2

$H_T = 2$

Prenumele	H			f		
	H_T	H_R	H_S	f_T	f_R	f_S
Andraş	2	1	1	13	—	13
Angela	2	2	—	2	1	1
Aurel	2	2	—	8	8	—
Barbara	2	—	2	3	—	3
Carol	2	1	1	13	—	13
Coriolan	2	2	—	2	2	—
Cornelia	2	2	—	14	14	—
Dumitru	2	2	—	2	2	—
Eufrusina	2	2	—	1	1	—
Eleonora	2	1	1	1	1	—
Etelca	2	—	2	1	—	1
Eugen	2	2	—	3	3	—
Eugenia	2	2	—	2	2	—
Ferdinand	2	—	2	3	1	2
Fira	2	2	—	1	1	—
Ghizela	2	1	1	3	1	2
Icoane	2	2	—	58	58	—
Ladislau	2	—	2	2	—	2
Lidia	2	2	—	1	—	1
Livia	2	2	—	2	2	—
Magdalena	2	1	1	2	1	1
Matilda	2	2	—	4	4	—
Olga	2	2	—	1	1	—
Pavel	2	1	1	27	22	5
Rozalia	2	1	1	5	1	4
Simion	2	1	1	2	2	—
Ştefan	2	—	2	9	—	9
Terezia	2	1	1	5	2	3
Trandafir	2	2	—	13	13	—
Victoria	2	1	1	2	1	1

$N = 30$; $\log N = 1,48$; $F = 205$; $\overline{F} = 6,83$; $\log \overline{F} = 0,83$

Lista nr. 3

$H_T = 3$

	Prenumele	H			f		
		H_T	H_R	H_S	f_T	f_R	f_S
1	Achim	3	3	—	57	57	—
2	Eva	3	3	—	7	6	1
3	Floare	3	3	—	44	44	—
4	Francisca	3	1	2	2	1	1
5	Gheorghe	3	3	—	60	57	3
6	Iosefina	3	—	3	5	—	5
7	Iuliana	3	2	1	20	12	8
8	Lucia	3	3	—	2	2	—
9	Sofia	3	3	—	8	8	—
10	Trăilă	3	3	—	16	16	—
11	Valeria	3	3	—	1	1	—

$N = 11$; $\log N = 1,04$; $F = 222$; $\overline{F} = 20,2$; $\log \overline{F} = 1,31$

Lista nr. 4

$H_T = 4$

	Prenumele	H			f		
		H_T	H_R	H_S	f_T	f_R	f_S
1	**Alexandru**	4	3	1	10	9	1
2	**Constantin**	4	3	1	6	6	—
3	**Ecaterina**	4	1	3	25	6	19
4	**Iosif**	4	1	3	66	36	30
5	**Mihai**	4	1	3	20	6	14
6	**Vasile**	4	4	—	50	50	—

$N = 6$; $\log N = 0{,}78$; $F = 177$; $\overline{F} = 29{,}50$; $\log \overline{F} = 1{,}47$

Lista nr. 5

$H_T = 5$

	Prenumele	H			f		
		H_T	H_R	H_S	f_T	f_R	f_S
1	**Elisabeta**	5	3	2	23	8	15
2	**Nicolae**	5	4	1	47	45	2
3	**Petru**	5	4	1	41	39	2

$N = 3$; $\log N = 0{,}48$; $F = 111$; $\overline{F} = 37{,}0$; $\log \overline{F} = 1{,}57$

Lista nr. 6

$H_T = 6$

	Prenumele	H			f		
		H_T	H_R	H_S	f_T	f_R	f_S
1	**Ion**	6	5	1	138	89	49
2	**Maria**	6	4	2	138	106	32

$N = 2$; $\log N = 0{,}30$; $F = 276$; $\overline{F} = 138$; $\log \overline{F} = 2{,}14$.

Lista nr. 7

$H_T = 8$

	Prenumele	H			f		
		H_T	H_R	H_S	f_T	f_R	f_S
1	**Elena**	8	4	4	101	87	14

$N = 1$; $\log N = 0$; $F = 101,$; $\overline{F} = 101$; $\log \overline{F} = 2{,}00$

Lista nr. 8

$H_T = 12$

	Prenumele	H_T	H_R	H_S	f_T	f_R	f_S
1	Ana	12	5	7	130	90	40

$N = 1$; $\log N = 0$; $F = 130$; $\overline{F} = 130$; $\log \overline{F} = 2{,}12$

În mod analog (fig. 2) se poate reprezenta dependenţa dintre H_T şi $\overline{F}$ (la scară logaritmică).

Rezultă iarăşi o relaţie liniară clară în domeniul $1 \leqslant H_T \leqslant 4$; din nou, pentru $H_T \geqslant 5$ valorile nu se încadrează corect în diagramă.

Prin compararea figurilor 1 şi 2 se observă un paralelism net între cele două fenomene: frecvenţa de reprezentare N a hipocoristicelor şi frecvenţa medie a purtătorilor $\overline{F}$. Acest fapt este ilustrat în figura 3.

Am încercat să vedem cărui fapt se datoreşte neîncadrarea corectă în diagramă a valorilor mari pentru H, luînd în considerare numai mărimea H_R.

Am refăcut deci listele 1—8 după acelaşi criteriu, dar avînd în vedere numai hipocoristicele româneşti şi deci indicînd în dreptul prenumelor doar numărul de purtători români [6].

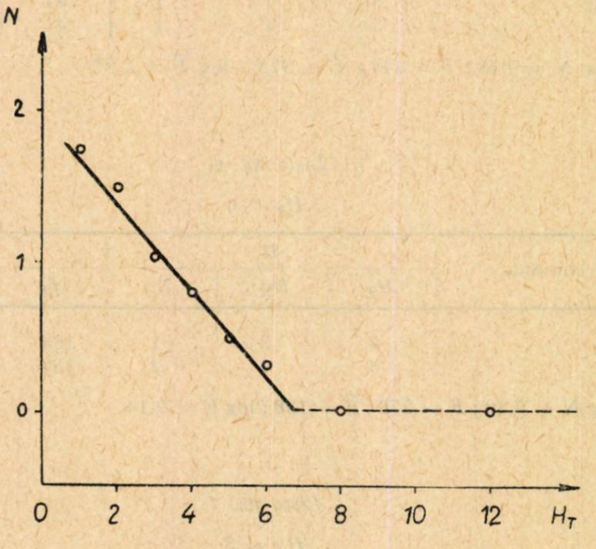

Fig. 1

Obţinem astfel 5 liste (categorii) de prenume.

Definim prin N' numărul total de prenume care apar în fiecare din listele 9—13. De data aceasta va trebui să considerăm frecvenţa purtă-

[6] (Listele 9—13).

Lista nr. 9

$H_R = 1$

	Prenumele	f_R		Prenumele	f_R
1	Alexandra	1	31	Mihai	6
2	Alexandrina	1	32	Murgu	2
3	Andraş	—	33	Octavian	1
4	Angiţa	1	34	Olimpia	4
5	Aurelia	1	35	Olimpiada	1
6	Aurica	1	36	Paraschiva	5
7	Carol	—	37	Pavel	22
8	Carolina	8	38	Persida	12
9	Cornel	3	39	Petra	2
10	Daniel	1	40	Radu	2
11	Doina	5	41	Rozalia	1
12	Doru	1	42	Ruja	1
13	Ecaterina	6	43	Rusalin	9
14	Eleonora	1	44	Rusalina	2
15	Emil	2	45	Silvia	2
16	Emilia	1	46	Simion	2
17	Florin	3	47	Solomon	3
18	Francisca	1	48	Stela	8
19	Găitin	2	49	Suzana	—
20	Gherasim	1	50	Ştefania	1
21	Ghizela	1	51	Taţiana	1
22	Gruia	3	52	Terezia	2
23	Iancu	—	53	Tiberiu	1
24	Iosif	36	54	Valea	1
25	Iustina	3	55	Vichente	1
26	Lia	1	56	Victor	2
27	Liviu	1	57	Victoria	1
28	Magdalena	1	58	Viorica	8
29	Marlena	1	59	Zaharia	1
30	Maxim	2			

$N' = 59$; $\log N' = 1{,}77$; $F' = 194$; $\overline{F} = 3{,}28$; $\log \overline{F}' = 0{,}52$

Lista nr. 10

$H_R = 2$

	Prenumele	f_R		Prenumele	f_R
1	Angela	1	9	Fira	1
2	Aurel	8	10	Icoane	58
3	Coriolan	2	11	Iuliana	12
4	Cornelia	14	12	Lidia	—
5	Dumitru	2	13	Livia	2
6	Eufrusina	1	14	Matilda	4
7	Eugen	3	15	Olga	1
8	Eugenia	2	16	Trandafir	13

$N' = 16$; $\log N' = 1{,}20$; $F' = 124$; $\overline{F}' = 7{,}75$; $\log \overline{F}' = 0{,}89$

Lista nr. 11

$H_R = 3$

	Prenumele	f_R		Prenumele	f_R
1	Achim	57	7	Gheorghe	57
2	Alexandru	9	8	Lucia	2
3	Constantin	6	9	Sofia	8
4	Elisabeta	8	10	Trăilă	16
5	Eva	6	11	Valeria	1
6	Floare	44			

$N' = 11$; log. $N' = 1{,}04$; $F' = 2{,}14$; $\overline{F}' = 19{,}5$; log. $\overline{F}' = 1{,}29$

Lista nr. 12

$H_R = 4$

	Prenumele	f_R
1	Elena	87
2	Maria	106
3	Nicolae	45
4	Petru	39
5	Vasile	50

$N' = 5$; log $N' = 0{,}70$; $F' = 327$; $\overline{F}' = 65{,}4$; log $\overline{F}' = 1{,}82$

Lista nr. 13

$H_R = 5$

	Prenumele	f_R
1	Ana	90
2	Ion	89

$N' = 2$; log $N' = 0{,}30$; $F' = 179$; $\overline{F}' = 89{,}5$; log $\overline{F} = 1{,}95$

torilor români $F' = \sum_{1}^{N'} (f_R)_i$ şi frecvenţa medie a purtătorilor români $\overline{F} = \frac{F'}{N'}$.

Valorile mărimilor N', F' şi $\overline{F}'$ în funcţie de H_R sînt date în tabelul 2 şi în figurile 4 şi 5 (la scară logaritmică)

De asemenea, în figura 6 se reprezintă relația între $\overline{F}'$ și N', analoagă celei constatate între $\overline{F}$ și N în figura 3.

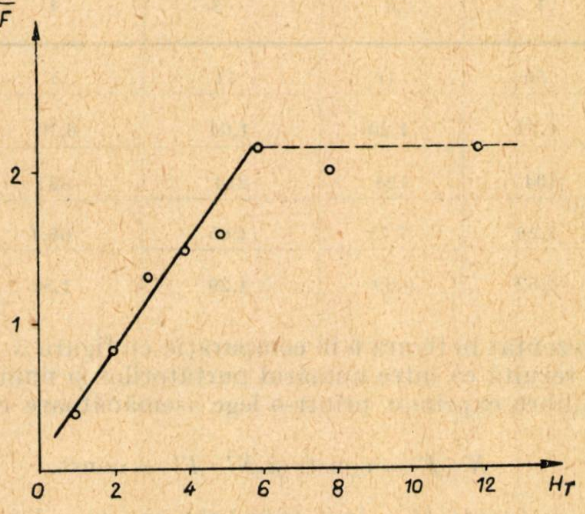
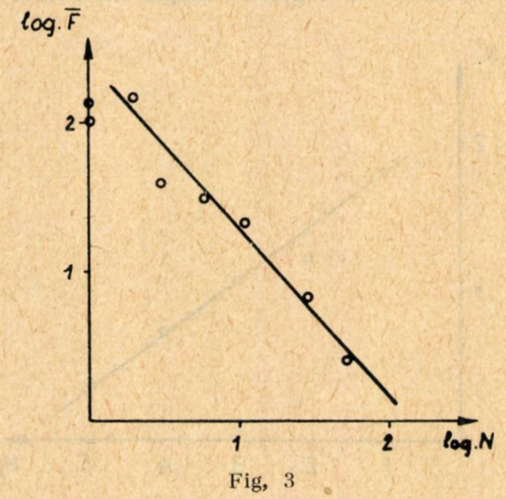

Fig. 2

Prin compararea figurilor 4 și 5 cu figurile 1 și 2 rezultă că relația logaritmică constatată la valori mici ale numărului H de hipocoristice se

Fig, 3

păstrează, atît pentru numărul N de prenume din fiecare categorie, cît și pentru frecvența medie $\overline{F}$ a purtătorilor. Prin eliminarea din considerații a hipocoristicelor străine dispare însă discordanța constatată la valori mari ale numărului de hipocoristice. Constatările sînt valabile și pentru

Tabelul 2

H_R	1	2	3	4	5
N'	59	16	11	5	2
$\log N'$	1,77	1,20	1,04	0,70	0,30
F'	194	124	214	327	179
$\overline{F}'$	3,28	7,75	19,5	65,4	89,5
$\log \overline{F}'$	0,52	0,89	1,29	1,82	1,95

materialul prezentat în figura 6 în comparație cu figura 3. Din compararea acestora mai rezultă că între numărul purtătorilor și numărul prenumelor există un echilibru exprimat printr-o lege asemănătoare cu a lui Zipff, și anume

$$N \cdot F = \text{const. și } N' \cdot F' = \text{const.}$$

Trebuie remarcat că o lege asemănătoare cu a lui Zipff dar puțin modificată există și pentru $H_T \cdot N$ și $H_R \cdot N'$ care se exprimă sub forma

$$Ne^{\alpha H_T} = \text{const.} \quad \text{și} \quad N'e^{\alpha' H_R} = \text{const.}$$

Această lege o vom numi legea lui Zipff modificată.

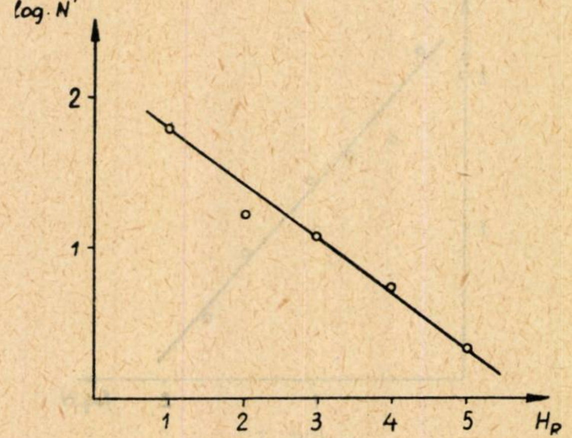

Fig. 4

Apar unele abateri de la relația logaritmică, dar acestea pot fi considerate normale dacă ținem seama de numărul mic de date și de caracterul discret al variației argumentului H.

★

Pe baza datelor din listele 1—8 am luat în discuție apoi, problema prenumelor după naționalitatea purtătorilor lor, considerînd, din acest punct de vedere, existența a 3 categorii: prenume purtate numai de

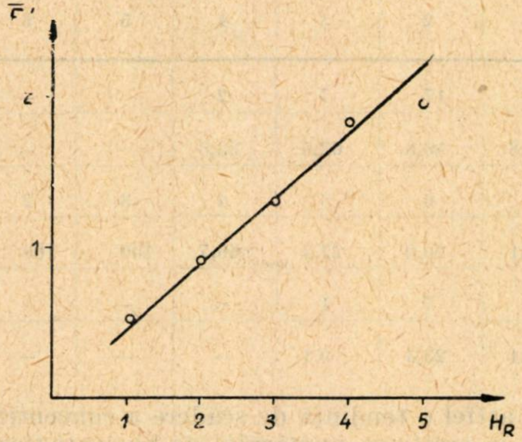

Fig. 5

români N_R, prenume purtate numai de străini N_S și prenume purtate atît de români cît și de străini (mixte) N_M.

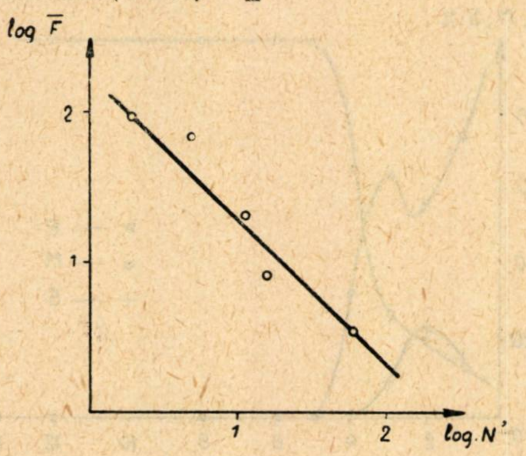

Fig. 6

Evident,

$$N_R + N_S + N_M = N$$

Considerăm mărimile

$$R = \frac{N_R}{N}, \qquad S = \frac{N_S}{N}, \qquad M = \frac{N_M}{N}$$

care verifică relația $R + S + M = 1$.

Valorile acestor mărimi în funcţie de H_T sînt date în tabelul 3 şi reprezentate în figura 7.

Tabelul 3

H_T	1	2	3	4	5	6	8	12
N_R	39	17	7	2	—	—	—	—
R%	73,8	56,6	63,6	33,3	—	—	—	—
N_M	7	6	3	4	3	2	1	1
M %	13,1	20,0	27,3	66,7	100	100	100	100
N_S	7	7	1	—	—	—	—	—
S %	13,1	23,4	9,1	—	—	—	—	—

Se constată astfel o tendinţă de scădere a concentraţiei prenumelor româneşti o dată cu creşterea numărului de hipocoristice H_T; paralel cu aceasta, se înregistrează o creştere a concentraţiei prenumelor mixte o dată cu creşterea numărului de hipocoristice H_T. Aceasta indică existenţa

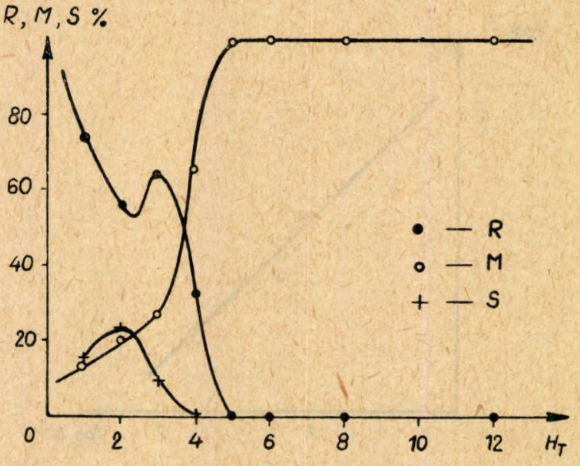

Fig. 7

unei relaţii între caracterul mixt al prenumelui şi numărul de hipocoristice la care a ajuns acesta în momentul înregistrării materialului nostru. Cît priveşte prenumele străine, acestea nu apar decît în categorii cu valori H_T mici [$H_T \leqslant 3$].

Am luat apoi în consideraţie listele 9—12, pe baza cărora am obţinut două categorii : prenume româneşti N'_R şi prenume mixte N'_M.

De data aceasta avem

$$N'_R + N'_M = N'.$$

Considerăm mărimile

$$R' = \frac{N'_R}{N'}, \qquad M' = \frac{N'_M}{N'}$$

pentru care $R' + M' = 1$.

Valorile acestor mărimi în funcție de H_R sînt date în tabelul 4.

Tabelul 4

H_R	1	2	3	4	5
N'_R	44	14	8	1	—
R' %	74,58	87,5	72,7	20	—
N'_M	15	2	3	4	2
M' %	25,42	12,5	27,3	80	100

În figura 8 se reprezintă M' în funcție de H_R. Se constată și de data aceasta că prenumele bogate în hipocoristice sînt mixte. Scăderea nu-

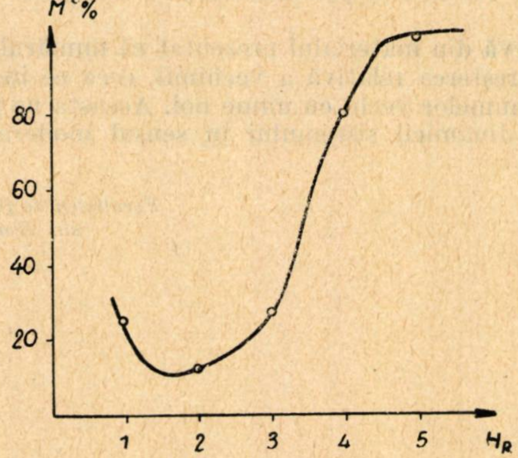

Fig. 8

mărului de hipocoristice ($H_R = 3$ și $H_R = 2$) duce la o scădere progresivă a procentajului de prenume mixte. Faptul că pentru $H_R = 1$ se constată din nou o mărime a frecvenței prenumelor mixte poate fi considerat fie

ca o abatere de la regula expusă mai sus, fie ca o suprapunere a unui fenomen caracterizat printr-o tendință opusă, probabil moda (tendința de a introduce la un moment dat prenume străine). Ni se pare mai verosimilă a doua interpretare, dacă luăm în considerare simultan și rezultatele indicate în figura 7 : procentajul de prenume românești prezintă o scădere anormală la valori H_T mici, diferența fiind compensată de prezența prenumelor străine.

★

Printr-o analiză statistică a prenumelor înregistrate în anul 1960 se stabilesc corelații biunivoce între valorile pe care le prezintă mărimile : numărul de hipocoristice H, numărul de prenume N dintr-o clasă $H =$ const., frecvența medie de constatare $\bar{F}$ și procentajele de apartenență națională R, S și M. Astfel, alegînd drept variabilă independentă numărul de hipocoristice H, mărimile N și $\bar{F}$ sînt descrise de funcții logaritmice. În ceea ce privește procentajele de apartenență națională, se constată că numele mixte devin preponderente pe măsură ce numărul de hipocoristice crește.

Totodată, analiza statistică a materialului permite precizarea unui criteriu de studiere a prenumelor : considerarea exclusivă a elementului tipic, care formează un sistem din punct de vedere lingvistic și onomastic.

Rezultatele obținute privind corelarea mărimilor considerate mai sus permit fundamentarea experimentală a afirmației potrivit căreia un prenume mai vechi este mai bogat în hipocoristice și are o frecvență de utilizare mai mare. Analiza datelor prezentate precizează însă că numai concordanța celor două mărimi constituie un criteriu suficient pentru stabilirea vechimii relative a prenumelor din sistemul de denominație al unei comune.

Se mai observă din materialul prezentat că numărul de nume vechi scade o dată cu creșterea relativă a vechimii, ceea ce indică o tendință de înlocuire a prenumelor vechi cu nume noi. Aceasta ne permite să constatăm existența dinamicii sistemului în sensul modernizării sale permanente.

Facultatea de filologie, Cluj,
str. Horia 31

S C L, An. XVI, nr. 5, p. 669—682, București, 1965.

UNELE DATE STATISTICE PRIVIND FRECVENȚA LITERELOR ȘI DIGRAMELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ (SCRISĂ) — CONTEMPORANĂ

DE

OCTAVIAN TOCACIU

În ultimul timp, statistica e aplicată din ce în ce mai mult la studiul structurii limbilor, rezultatele acestor studii servind la rezolvarea unor probleme teoretice sau practice ca : traducerea dintr-o limbă în alta cu ajutorul mașinilor electronice, crearea unor sisteme de stenografie optime, crearea unor coduri telegrafice, economice etc. În funcție de scopul urmărit, statistica poate să se refere la frecvența unor forme gramaticale sau stilistice, frecvența cuvintelor, silabelor, literelor, digramelor etc.

În cele ce urmează, se prezintă date statistice referitoare la frecvența literelor și digramelor, luînd în considerare poziția lor în cadrul cuvintelor și respectiv silabelor (inițial, interior, final). În același mod s-a procedat pentru analiza frecvenței literelor și digramelor (numai în cadrul cuvintelor), în textele tipărite ruse[1] și în textele tipărite engleze[2].

Pentru a obține date cît mai concludente, statistica de față a fost organizată după cum urmează :

— textele supuse cercetării statistice s-au ales din patru domenii cît mai diferite din punct de vedere al subiectului tratat, precum și din punct de vedere al stilului :

— lucrări din domeniul politic-social ;
— lucrări din literatură beletristică ;
— articole diferite din presă ;
— lucrări din diferite științe exacte.

---

[1] G. G. Belonogov, G. D. Frolov, *Эмпирические данные о распределении букв в русской письменной речи*, în *Проблемы кибернетики*, 9—1963, p. 287—305.

[2] Bourne Charles P. and Ford Donald F., *A study of the statistics of letters in inglish words*, în „Information and Control", 4, 1, March 1961, 48—67.

În cadrul acestor patru domenii, s-a avut în vedere, de asemenea, ca textele să fie cît mai variate din punctele de vedere expuse mai sus, şi în acelaşi timp, în cadrul textelor alese, s-au selecţionat un număr de pagini — consecutive iar alt număr de pagini „diverse" (vezi nota în anexă). Modul de selecţionare a textelor, expus mai sus, a fost necesar pentru ca datele statistice care vor rezulta, să reflecte pe de o parte caracteristicile unui text — „cu continuitate" dar în acelaşi timp să reflecte caracteristicile unui text „oarecare" din limba română contemporană. Adică, să fie suficient „estompate" cuvintele specifice unui text cu un subiect sau stil anumit de către cuvintele cu frecvenţa cea mai mare — în orice text luat la întîmplare. Această procedură de selecţie a textelor, corespunde cu „Selecţia tipică" menţionată în lucrarea *Metoda selectivă în cercetarea statistică* (M. Biji, I. Stoichiţa, Bucureşti, 1957, p. 124), pe care o considerăm ca fiind cea mai corespunzătoare în probleme de statistică lingvistică — privind caracteristicile unui text oarecare ;

— din textele alese de volum aproximativ egal din cele patru domenii menţionate mai sus, au rezultat în total un număr de 17 809 forme de cuvinte (forma flexionată a cuvintelor, aşa cum apare în texte), totalizînd 117 395 cuvinte-text (număr total de întrebuinţări a celor 17 809 forme de cuvinte) ;

— din acestea, s-au luat în considerare în calculul statistic numai formele care au apărut în cel puţin două din cele patru domenii, adică un număr de 5149 forme de cuvinte, totalizînd 95.896 cuvinte-text ;

— formele cuvintelor astfel selecţionate, au fost la rîndul lor supuse calculului statistic, rezultînd un număr de 442.730 litere-text (număr total de întrebuinţări ale literelor alfabetului, în cadrul celor 95.896 cuvinte-text). În calcule, nu s-au luat în considerare literele : w, k, y, q, blancurile (cu excepţia tabelei 1), semnele de punctuaţie şi cifrele. În cazul digramelor ch, gh, ce, ci, ge, gi, s-au luat în considerare toate literele separat adică, aşa cum apar scrise ; de asemenea, vocalele a, ă, i, î, s-au luat în considerare în toate cazurile fiecare ca literă separată.

★

Datele statistice rezultate, sînt prezentate într-un număr de 17 tabele, fiecare tabelă prezentînd date referitoare la una din poziţiile pe care le poate ocupa o literă sau digramă în cadrul cuvintelor — respectiv silabelor.

În tabela 1, este redată probabilitatea apariţiei literelor în texte, indiferent de poziţia lor în cadrul cuvintelor (numai în această tabelă s-a inclus în calcul şi blancul—spaţiul dintre cuvinte).

Probabilitatea apariţiei literelor într-o poziţie oarecare în cadrul cuvintelor, este prezentată în tabela 2. În această tabelă, precum şi în tabelele : 8 ; 14 ; 16 ; s-au folosit următoarele notaţii :

— S : probabilitatea apariţiei unei litere care constituie singură un cuvînt (respectiv o silabă) ;

— I : probabilitatea apariţiei diferitelor litere la începutul cuvintelor (respectiv — silabelor) ;

Tabela 1

Probabilitatea apariţiei literelor în texte (inclusiv blancul)

blanc	0,1778	u	0,0480	p	0,0254	b	0,0059
e	0,1044	c	0,0455	m	0,0243	g	0,0058
i	0,0838	l	0,0403	î	0,0174	z	0,0056
a	0,0818	o	0,0360	ş	0,0132	h	0,0017
r	0,0572	s	0,0336	ţ	0,0093	x	0,0012
n	0,0530	d	0,0299	f	0,0090	j	0,0010
t	0,0527	ă	0,0271	v	0,0075		

— i : probabilitatea apariţiei diferitelor litere în interiorul cuvintelor (respectiv — silabelor) ;

— f : probabilitatea apariţiei diferitelor litere la sfîrşitul cuvintelor (respectiv — silabelor).

—T : probabilitatea apariţiei literelor în texte, indiferent de poziţia lor în cadrul cuvintelor (silabelor).

În tabela 3, se prezintă probabilitatea apariţiei digramelor, indiferent de poziţia lor în cadrul cuvintelor. Rîndul tabelei, indică litera care precedă iar coloana — litera care urmează — în cadrul digramei. La intersecţia acestora se găseşte probabilitatea apariţiei digramei respective (numărul din tabelă trebuie înmulţit cu 10^{-6} pentru a primi valoarea reală a probabilităţii).

Tabelele 4 ; 5 ; 6 ; şi 7 precum şi tabelele 10 ; 11 ; 12 ; şi 13 sînt construite analog cu tabela 3 şi ele redau probabilitatea apariţiei digramelor ce formează singure un cuvînt (silabă) şi respectiv — probabilitatea apariţiei digramelor la începutul cuvintelor (silabelor), în interiorul şi la sfîrşitul acestora.

Cele 5149 forme diferite de cuvinte, selecţionate după cum s-a menţionat mai sus, au fost despărţite în silabe, rezultînd 1 476 silabe diferite, acestea reprezentînd 193 768 silabe-text (număr total de întrebuinţări a celor 1 476 silabe).

Datele statistice referitoare la apariţia literelor şi digramelor în cadrul silabelor, sînt prezentate în mod analog cu cele obţinute în cadrul cuvintelor, în tabelele 8—13.

★

În continuare, se vor prezenta cîteva observaţii generale rezultate din analiza datelor statistice conţinute în tabelele menţionate — care desigur nu epuizează nici pe departe, aspectele statistice ce pot fi scoase în evidenţă prin interpretarea datelor cuprinse în tabele.

Din datele iniţiale, rezultă că o formă de cuvînt apărută într-un text românesc oarecare, conţine în medie 2,02 silabe, respectiv 4,62 litere (1,83 vocale şi 2,79 consoane). Pentru comparaţie redăm mai jos aceleaşi date — referitoare la unele limbi străine, extrase din N. M. Sokolov [3] :

— limba rusă : un cuvînt conţine 2,74 silabe, respectiv 6,63 litere ;

— limba cehă : un cuvînt conţine 2,1 silabe, respectiv 4,9 litere ;

[3] N. M. Sokolov, *Теоретические основы ГЕС стенографии.* Гос. Учебно-Педаг. Изд. Мин. Просвесчения РСФСР, Moscova, 1949.

Tabela 2

Probabilitatea apariţiei literelor într-o poziţie oarecare în cadrul cuvintelor (fără blancuri)

Litera	S	I	i	f	T
a	0,0057	0,0178	0,0529	0,0234	0,0998
ă			0,0105	0,0224	0,0329
b		0,0017	0,0050	0,0005	0,0073
c		0,0257	0,0277	0,0019	0,0554
d		0,0254	0,0088	0,0022	0,0364
e	0,0006	0,0070	0,0604	0,0593	0,1273
f		0,0080	0,0029		0,0109
g		0,0018	0,0050	0,0003	0,0071
h		0,0002	0,0019		0,0021
i	0,0004	0,0036	0,0631	0,0349	0,1020
î		0,0148	0,0064		0,0212
j		0,0004	0,0008		0,0012
l		0,0094	0,0298	0,0100	0,0492
m		0,0106	0,0159	0,0027	0,0292
n		0,0076	0,0417	0,0153	0,0646
o	0,0022	0,0040	0,0365	0,0010	0,0438
p		0,0177	0,0126	0,0006	0,0309
r		0,0045	0,0580	0,0072	0,0697
s		0,0197	0,0194	0,0017	0,0408
ş		0,0108	0,0051	0,0002	0,0161
t		0,0058	0,0474	0,0110	0,0642
ţ		0,0010	0,0103		0,0113
u		0,0052	0,0408	0,0123	0,0583
v		0,0038	0,0051	0,0002	0,0091
x			0,0014		0,0014
z		0,0006	0,0061	0,0001	0,0068

Tabela 3

Probabilitatea apariției digramelor în texte (în cadrul cuvintelor — indiferent de poziție)

Litera care precedă	Litera care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b	00734	00444	01680	00518	01355	00399	00005		
c	08850	11395	05120	05470	08030	05200	01785		00178
d	02630	19750	05785	00910	03530	00748	00106		00048
f	01656	01520	02870	02790	00452	00842	00102		
g	00958	01185	01090	00206	00927	00970	00135		
h	00034	00337	01180	00169		00027	00034		
j	00041	00093	00095	00149	00668	00023		00005	
l	06770	10800	04520	04900	06480	01420	00228	00176	00209
m	06650	02940	03750	01030	03815	02120	00649	00696	
n	03420	05970	06130	02805	05075	01845	00070		03040
p	02417	07180	01250	03530	03093	01735	00436		00005
r	06015	21100	13100	04130	04825	03570	00634	00217	00902
s	03290	07900	01975	01820	02650	04400	01100		01985
ș	00395	00258	11640	00172	00280	00052			00303
t	06350	16100	06100	04420	03990	05760	00703		00287
ț	01115	01225	07430		00068	01410	00005		
v	01665	01805	02085	01840	00113	00748	00344		
x	00059	00406	00404		00011				00029
z	01035	00803	01755	00239	00766	01075	00057	00296	
a		00061	04110	00018	03370			00737	05860
e	10670	00533	03220	00883	00867		00052	00971	04880
i	05550	05125	05870	01584	01795			00526	06335
o	05250	00041	01280	00018	00658			01122	02680
u	00597	00623	04600		00018	00537	00016	00712	02284
ă			00488		00210			00048	00564
î			00456		00034				

Continuarea tabelei 3

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b						00624		00014	
c				01311		00672	00068	00029	
d							00027		
f						00328			
g				00117		00081		00011	
h								00332	
j						00154	00007		
l	00204	00024	00011	00034			00020	00108	
m		00005						00548	02290
n	04370	00294	01005		00039	00076	00005		
p						01575			
r	00332	00174	00902	00024	00012	00036	01940	00680	00063
s		00419				00068	00883	00005	02010
ș							00007	00102	
t		00296				00005	00006		
ț									
v				00005					
x									00328
z	00016							00021	
a	01172	00452	00708	00054	00531	09820	02395	03870	02643
e	01315	00284	01447	00323	00045	08440	02240	06470	01795
i	01365	00722	00508	00025	00271	04190	03410	13500	00668
o	01975	00233	00515			02840	02740	04410	01290
u	00228	00090	00131		00005	10000	03570	09400	01965
ă	00154		00011			00235	00468	00251	00155
î						00591	00778	17150	

Continuarea tabelei 3

Litera care precedă	Litera care urmează							
	r	s	ș	t	ț	v	x	z
b	00404	00280			00298	00005		
c	01522		00018	02470	01345	00023		
d	00662					00007		
f	00312			00014				
g	01157							
h	00011							
j								
l		00061	00011	02910	00260	00131		00005
m				00020	00027			
n	00079	02463	00090	09800	02270	00189		00160
p	07480	00115		01343	00183			
r		00404	00122	02385	00618	00228	00039	00077
s				10500	00050			
ș				01780				
t	09150					00014		
ț								
v	00307							
x				00203				
z						00590		
a	15025	03970	01820	09600	02180	00580	00021	01615
e	08425	05900	01398	02290	00373	01125	01375	02030
i	01780	03280	00605	06170	00575	01755	00007	01060
o	10375	02270	00108	01555	00366	00411	00018	00262
u	04580	01605	00434	03305	00573	00210	00018	00449
ă	03470	00812	00348	01600	01107	00068		00568
î	00341	00014	00314	01385	00147			00011

Tabela 4

Probabilitatea apariției digramelor ce constituie cuvinte separate

Litera care precedă	Litera care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b	00025								
c	01233	01303	00174	00118	03920	01407			
d	00145	12915				00115			
f			00800						
g									
h									
j									
l	03485	00420	00020						
m	00036		00255			00337			
n	00099	00352	00014	00045	01850				
p		02770							
r									
s	00728	04180		00069		02520			
ș			09190						
t		00332			00163				
ț			00192						
v	00485		00021			00124			
x									
z			00117						
a			00447		01230				
e	00273		00518		00264				
i	00176								
o			00039		00007				
u									
ă									
î			00280						

Continuarea tabelei 4

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b									
c									
d									
f									
g									
h									
j									
l									
m									
n									
p									
r									
s									
ş									
t									
ţ									
v									
x									
z									
a						01155	00510	00095	
e						00496			
i									
o							00142		
u								01715	
ă									
î						00493		08280	

Continuarea tabelei 4

Litera care precedă	Litera care urmează								
	r	s	ş	t	ţ	v	x	z	
b									
c									
d									
f									
g									
h									
j									
l									
m									
n									
p									
r									
s									
ş									
t									
ţ									
v									
x									
z									
a	00312		00084						
e									
i									
o	00023	00009							
u									
ă									
î									

Tabela 5

Probabilitatea apariţiei digramelor la începutul cuvintelor

Litera care precedă	Litera care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b	00440	00049	00391	00109	00489	00140			
c	05660	02384	00399	03915	01785	00603	01268		
d	01648	04240	03880	00852	01103	00038	00032		
f	01455	00580	01415	02420	00312	00618	00015		
g	00151	00418		00111	00131	00224	00119		
h	00021		00067	00122			00034		
j	00005	00009		00111	00258				
l	00481	00662	00418	01100	02465	00119	00196		
m	04463	01195	01285	00803	01660	00368	00201		
n	00728	00683	00856	01475	01425	00029			
p	01380	02710	00368	02085	01350	00525	00368		
r	00429	02405	00319	00416	00095	00677	00201		
s	01860	00927	00780	01512	01512	00566	01094		00748
ş	00028	00023	00597	00009					00067
t	00119	00781	00670	01655	00188	00066	00049		
ţ	00174	00065	00140			00398			
v	00316	00657	00938	00757		00106	00137		
x									
z	00027	00020	00344	00018		00005		00038	
a		00057	00178		00248			00117	03570
e					00005				00452
i	00533	00145			00034				00011
o	00592		00029					00640	00303
u			00054						00005
ă									
î									

Continuarea tabelei 5

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b						00226			
c				00468		00406			
d									
f						00045			
g				00009		00076			
h									
j									
l									
m									
n									
p						00632			
r									
s		00090				00068	00011		01129
ş									
t									
ţ									
v									
x									
z	00005								
a	00625	00338	00198		00336	01975	00241	01012	01174
e	00005	00140	00086			01020	00006	00133	00068
i	00063					00009	00668	01710	00009
o	00117	00057	00005				00312	00018	00221
u						00183	00090	02020	
ă						00009			
î							00652	04680	

Continuarea tabelei 5

Litera care precedă	Litera care urmează								
	r	s	ş	t	ţ	v	x	z	
b	00054								
c	00663								
d	00393								
f	00276								
g	00583								
h	00011								
j									
l									
m									
n									
p	05575	00009							
r									
s				01390					
ş				00900					
t	·01795								
ţ									
v	00278								
x									
z									
a	00958	01265	00403	00763	00056	00391		00077	
e	00348	01505	00099	00298		00079	01252		
i	00005	00260				00023		00048	
o	01435	00016			00023	00014			
u	00717	00032	00145	00128				00110	
ă		00027	00009						
î			00296		00095				

Tabela 6

Probabilitatea apariției digramelor în interiorul cuvintelor

Litera care precedă	Literă care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b	00176	00329	01222	00408	00888	00057	00005		
c	01520	05370	03440	01425	02330	00535	00515		00178
d	00648	01749	01885	00058	02430	00127	00075		00047
f	00199	00915	00643	00366	00139	00205	00085		
g	00707	00366	00935	00095	00797	00344	00016		
h	00014	00316	00992	00048		00027			
j	00016	00049	00090	00038	00411			00005	
l	01915	02370	03965	03685	03725	00197	00032	00137	00209
m	01545	03060	02040	00228	02155	00772	00449	00627	
n	01895	02755	04040	01275	01795	00434	00070		03015
p	01380	02710	00369	02085	01350	00525	00368		
r	04060	09625	10600	03340	02755	00783	00434	00217	00898
s	00439	01840	01160	00237	01145	00093	00006		00270
ş	00052	00156	00820	00163	00253				00235
t	05025	05930	05090	02765	03640	01665	00655		00287
ţ	00070	00813	05865		00067	00011	00005		
v	00391	00920	01095	01085	00113	00312	00205		
x	00059	00372	00404		00011				00029
z	00588	00522	00985	00221	00765	00149	00057	00258	
a		00005	00489	00018	00328			00598	02130
e	03885	00508	00250	00670	00348		00052	00958	04340
i	03063	02735	01285	01440	01332			00527	05530
o	00592		00029					00640	00303
u	00470	00093	00935			00009	00016	00357	02165
ă			00291		00077			00048	00564
î			00122						

Continuarea tabelei 6

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b						00540		00014	
c				00843		00264	00068	00029	
d							00027		
f						00283			
g				00108		00005		00011	
h								00332	
j						00154	00007		
l	00095	00014	00011	00034			00007	00108	
m		00005						00508	01905
n	02865	00294	00925		00039	00077	00005		
p						00632			
r	00248	00174	00852	00014	00014	00036	01895	00663	00063
s		00329					00775	00005	00878
ș							00007	00102	
t		00291				00005	00036		
ț									
v				00005					
x									00328
z	00011							00020	
a	00850	00104	00486	00040	00160	05820	01422	02640	01407
e	01275	00119	01310	00323	00027	06050	01885	06200	01683
i	01030	00722	00508	00025	00271	04063	02610	07865	00584
o	00117	00057	00005				00312	00018	00221
u	00201	00090	00106		00005	04110	02490	04988	01940
ă	00115		00011			00142	00382	00192	00155
î						00097	00127	04088	

Continuarea tabelei 6

Litera care precedă	Litera care urmează							
	r	s	ș	t	ț	v	x	z
b	00349	00280			00298	00005		
c	00858		00018	02230	01345	00023		
d	00268					00007		
f	00036			00014				
g	00570							
h								
j								
l		00045	00011	02380	00242	00130		00005
m				00005	00027			
n	00079	02165	00090	08125	02240	00189		00160
p	05570	00009						
r		00320	00122	02205	00613	00228	00038	00072
s				07675	00049			
ș				01875				
t	07365					00014		
ț								
v	00029							
x				00203				
z						00590		
a	11950	02540	01285	06500	02110	00183	00020	01412
e	02800	04150	01300	01865	00357	01047	00093	01995
i	01745	02835	00595	04765	00575	01492	00007	01015
o	01435	00016			00023	00014		
u	03690	01023	00289	02020	00568	00210	00014	00339
ă	03240	00785	00338	01580	01107	00068		00568
î	00341	00014	00018	00414	00052			00011

Tabela 7

Probabilitatea apariţiei digramelor la sfîrşitul cuvintelor

Litera care precedă	Litera care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b	00093	00065	00068			00203			
c	00447	02235	01102			02640			
d	00189	00847	00016			00489			
f	00005	00023	00007			00018			
g	00102	00402	00155			00404			
h		00020	00122						
j	00020	00034	00005			00028			
l	00887	07335	00108	00122	00296	01102		00038	
m	00615	00685	00165			00643		00068	
n	00693	02188	01235			01385			00025
p	00110	00255	00005			00898			
r	01525	09075	02175	00369	01965	02110			00007
s	00264	00968	00032			00725			00463
ş	00314		00988			00052			00079
t	01210	09030	00329	00007		04020			
ţ	00870	00348	01235			01003			
v	00474	00228	00029			00205			
x		00029							
z	00418	00262	00309			00920			
a			03013		01570			00025	00149
e	06530	00025	02450	00212	00250			00014	00099
i	01790	02235	04588	00147	00432				00812
o			00822		00154			00005	00274
u	00128	00530	03605		00018	00528		00354	00115
ă			00199		00133				
î			00054		00034				

Continuarea tabelei 7

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b									
c									
d									
f									
g									
h									
j									
l	00009						00014		
m								00040	00391
n	01501		00081						
p									
r	00084		00049				00038	00016	
s							00089		
ş									
t							00020		
ţ									
v									
x									
z									
a	00011	00009	00025	00013	00034	00895	00224	00117	00061
e	00036	00025	00054		00018	00877	00354	00128	00011
i	00268					00124	00133	03970	00075
o	00224	00009	00038			00152	00058	00070	
u	00027		00025			05720	00990	00687	00029
ă	00038					00083	00088	00058	
î								00110	

Continuarea tabelei 7

Litera care precedă	Litera care urmează								
	r	s	ş	t	ţ	v	x	z	
b									
c				00242					
d									
f									
g									
h									
j									
l		00016		00527	00018				
m				00016					
n		00292		01665	00025				
p				00214					
r		00084		00178	00005			00005	
s				01427					
ş									
t									
ţ									
v									
x									
z									
a	01840	00169	00052	02317	00009	00007		00124	
e	00189	00244		00130	00016		00029	00029	
i	00027	00180	00009	01410		00239			
o	04390	00242		00625					
u	00176	00553		01150	00005		00005		
ă	00221			00018					
î				00978					

Tabela 8

Probabilitatea apariției literelor într-o poziție oarecare în cadrul silabelor

Litera	S	I	i	f	T
a	0,0214	0,0071	0,0158	0,0055	0,0998
ă	0,0001		0,0021	0,0307	0,0329
b		0,0058	0,0003	0,0011	0,0073
c		0,0468	0,0032	0,0052	0,0554
d		0,0341		0,0023	0,0364
e	0,0088	0,0041	0,0237	0,0905	0,1273
f		0,0105	0,0004		0,0109
g		0,0066	0,0002	0,0003	0,0071
h		0,0003	0,0014	0,0003	0,0021
i	0,0022	0,0056	0,0190	0,0752	0,1020
î	0,0004	0,0144	0,0051	0,0012	0,0212
j		0,0012			0,0012
l		0,0315	0,0044	0,0132	0,0492
m		0,0225	0,0015	0,0052	0,0292
n		0,0236	0,0060	0,0349	0,0646
o	0,0053	0,0028	0,0187	0,0169	0,0438
p		0,0279	0,0022	0,0007	0,0309
r		0,0300	0,0239	0,0157	0,0697
s		0,0367	0,0023	0,0018	0,0408
ş		0,0146	0,0012	0,0002	0,0161
t		0,0393	0,0133	0,0115	0,0642
ţ		0,0100	0,0012		0,0113
u	0,0038	0,0036	0,0196	0,0312	0,0583
v		0,0083	0,0006	0,0002	0,0091
x		0,0008		0,0006	0,0014
z		0,0063	0,0003	0,0002	0,0068

Tabela 9

Probabilitatea apariţiei digramelor în cadrul silabelor indiferent de poziţie

Litera care precedă	Litera care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b	00733	00444	01680	00517	01355	00399	00005		
c	08850	11275	05120	05465	08025	05200	01785		
d	02630	19750	05780	00910	03535	00748	00106		
f	01660	01520	02870	02785	00452	00840	00102		
g	00960	01185	01090	00206	00927	00970	00135		
h	00034	00336	01180	00169		00027	00034		
j	00040	00093	00095	00149	00668	00023			
l	06750	10800	04510	04900	06475	01415	00228	00049	
m	06650	04940	03755	01030	03820	02120	00650	00067	
n	03420	05975	06135	02805	05025	01850	00070		00484
p	02415	07675	01250	03535	03093	01735	00436		
r	06000	21100	13100	04125	04815	03570	00635		00023
s	03290	02900	01975	01820	02655	04400	01095		01990
ş	00395	00308	11600	00172	00280	00052			00303
t	06350	16100	06100	04425	03990	05750	00704		
ţ	01115	01225	07430		00068	01415	00005		
v	01665	01805	02085	01840	00113	00747	00344		
x	00058	00406	00404		00011				
z	01035	00805	01755	00239	00765	01070	00057	00296	
a			03515		02835			00090	01105
e	09950		03000	00294	00533			00039	01433
i	01760	01120	04585	00280	00945				01645
o	05190		00860		00160			00346	00474
u	00078		03625			00427		00550	00960
ă			00197		00134				00090
î			00456		00034				

Continuarea tabelei 9

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b						00623			
c				01310		00170			
d									
f						00327			
g				00117		00081			
h									
j						00154	00007		
l	00009						00014		
m								00545	00391
n	01555		00127						
p						01575			
r	00084		00099				00038	00023	
s		00420				00067	00888	00005	02008
ş							00007	00049	
t						00005	00020		
ţ									
v									
x									
z	00016							00009	
a	00039	00009	00036	00014	00038	03435	00845	02235	00128
e	00036	00025	00131	00316	00018	01455	00773	04460	00292
i	00268			00016		00145	01565	09525	00075
o	00224	00016	00038			01005	00592	02840	00027
u	00027		00025		00005	07300	01105	05180	00068
ă	00038					00185	00088	00065	
î						00592	00773	16000	

Continuarea tabelei 9

Litera care precedă	Litera care urmează								
	r	s	ş	t	ţ	v	x	z	
b	00404								
c	01520			00828					
d	00662								
f	00312			00014					
g	01160								
h	00011								
j									
l		00016		00620	00143				
m				00016					
n		00292	00009	01665	00099			00036	
p	07500	00115		01335	00025				
r		00084		00187	00047			00011	
s				10500					
ş				02780					
t	09125								
ţ									
v	00307								
x									
z						00587			
a	05030	00402	00467	02315	00204	00007		00201	
e	02510	01023	00278	00389	00119	00011	00590	00075	
i	00280	00517	00099	01470	00104	00239			
o	07915	01030	00011	00625	00208	00005		00011	
u	01825	00677	00135	01150	00023		00005	00027	
ă	00745	00009	00154	00018	00224			00122	
î	00305		00296	00988	00133				

Tabela 10

Probabilitatea apariției digramelor ce constituie silabe diferite

Litera care precedă	Litera care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b	00589	00274	01230	00185	01140	00382			
c	07650	08175	02955	02140	05615	04685	00253		
d	01695	18150	02375	00703	02463	00723			
f	01350	00898	02635	00420	00110	00713			
g	00810	00960	00790	00145	00652	00925	00025		
h	00023	00014	00075	00158					
j	00036	00063	00070	00034	00440	00023			
l	05185	09100	03375	01070	02330	01170	00102		
m	03050	03065	02645	00393	00798	01930	00235		
n	02485	04305	03380	01255	03780	01655			
p	01020	04560	00655	01615	01470	01590	00348		
r	03125	10275	04415	00382	00350	02625	00115		
s	01455	06820	01475	01525	01240	03915	00007		
ș	00366	00208	09700	00023	00209	00052			
t	03675	08625	02370	01725	02033	04100	00108		
ț	01060	00950	04685		00029	01305			
v	01495	01170	01555	00590	00011	00632	00023		
x	00025	00135	00404						
z	00890	00391	01025	00097	00142	01055			
a			00490		01265			00052	00453
e	00537		01265		00264				00038
i	00478	00590	00077	00027	00070				
o	01028		00038		00107			00341	00036
u	00077		00036			00427			
ă									
î			00280						

Continuarea tabelei 10

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b									
c									
d									
f									
g									
h									
j									
l									
m									
n									
p									
r									
s									
ș									
t									
ț									
v									
x									
z									
a	00027					02095	00565	00212	
e						00497	00009	00230	
i							00590	02500	
o							00142	00005	
u	00014					00278	00047	02010	
ă							00009		
î						00494	00566	12550	

Continuarea tabelei 10

Litera care precedă	Litera care urmează								
	r	s	ș	t	ț	v	x	z	
b									
c									
d									
f									
g									
h									
j									
l									
m									
n									
p									
r									
s									
ș									
t									
ț									
v									
x									
z									
a	00682		00102	00253				00005	
e	00036			00264			00525		
i				00197					
o	00465	00025							
u	00545			00040					
ă									
î									

Tabela 11

Probabilitatea apariției digramelor la începutul silabelor

Litera care precedă	Litera care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b	00145	00167	00397	00058	00208	00018	00005		
c	00980	03090	01043	02955	02015	00185	01510		
d	00935	01550	03410	00205	01070	00018	00101		
f	00284	00620	00217	02200	00341		00016		
g	00149	00223	00145	00061	00271	00047	00110		
h	00011			00011		00027	00034		
j	00005	00029	00020	00115	00228				
l	00583	01060	00393	03440	03600	00018	00095		
m	03590	01860	00915	00580	02340	00189	00416		
n	00710	01523	01555	01545	01260	00102	00070		
p	01335	02255	00550	01655	01015	00122	00058		
r	00824	03635	01885	00458	01025	00110	00327		
s	01770	01070	00481	00294	01405	00474	01093		01520
ș	00029	00049	00950	00149	00070				00303
t	00760	02440	01435	02290	01445	00280	00575		
ț	00057	00275	01505		00038	00108	00005		
v	00172	00635	00517	00673	00102	00104	00320		
x	00034	00271			00011				
z	00142	00413	00422	00142	00623	00020	00057	00296	
a									00015
e	00133								00016
i	00492	00137		00009	00072				00147
o									00040
u			00018						
ă									
î									

Continuarea tabelei 11

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b						00623			
c				00947		00670			
d									
f						00327			
g				00102		00081			
h									
j						00154	00007		
l									
m								00503	
n									
p						01575			
r									
s		00419				00068	00788	00005	02008
ș							00007	00049	
t						00005			
ț									
v									
x									
z	00016							00009	
a						00242		00314	
e								00043	
i								00214	
o									
u								00088	
ă									
î							00085	00023	

Continuarea tabelei 11

Litera care precedă	Litera care urmează								
	r	s	ş	t	ţ	v	x	z	
b	00404								
c	01355			00587					
d	00658								
f	00307			00014					
g	01160								
h	00011								
j									
l									
m									
n									
p	06950	00115		01120	00025				
r									
s				08850					
ş				02480					
t	07375								
ţ									
v	00307								
x									
z						00585			
a		00233	00007		00067			00072	
e	00005	00018	00099		00016				
i	00009				00009				
o	00728								
u	00016							00027	
ă									
î			00296		00095				

Tabela 12

Probabilitatea apariției digramelor în interiorul silabelor

Litera care precedă	Litera care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b		00005	00005	00185	00005				
c	00007	00005	00005	00155	00312	00018	00020		
d									
f				00167			00085		
g									
h		00099	00585						
j									
l	00262	00088	00095	00207	00097	00023	00032	00011	
m		00005	00011	00023	00165				
n	00045	00095			00034				00253
p		00124		00077	00386	00009	00029		
r	00913	01090	01985	00318	00828	00077	00176		00016
s		00007							
ș									
t	00498	00713	00454	00106	00284	00124	00020		
ț			00025						
v				00560					
x									
z									
a								00007	00061
e	00198				00067			00025	00282
i	00214	00151		00077	00264				00505
o	00550								00005
u	00011								
ă									00090
î									

Continuarea tabelei 12

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b									
c				00364					
d									
f									
g				00016					
h									
j									
l									
m									
n			00045						
p									
r								00006	
s									
ş									
t									
ţ									
v									
x									
z									
a					00005	00155		00253	00067
e			00077			00018	00029	00603	00113
i						00005	00453	00568	
o		00007				00045	00036	00119	
u						00456	00045	00777	00038
ă						00006		00007	
î							00020	02410	

Continuarea tabelei 12

Litera care precedă	Litera care urmează							
	r	s	ş	t	ţ	v	x	z
b								
c	00169							
d	00005							
f	00005							
g								
h								
j								
l					00124			
m								
n			00009		00074			00036
p	00548							
r					00043			00007
s								
ş				00300				
t	01775							
ţ								
v								
x								
z								
a	00318		00325		00126			
e	00242	00760	00183		00088	00011		00045
i	00063	00336	00038	00020	00095			
o	00418	00780	00011		00208			
u	00720	00079	00135		00018			
ă	00373	00009	00153		00224			00122
î	00005				00038			

Tabela 13

Probabilitatea apariţiei digramelor la sfirşitul silabelor

Litera care precedă	Litera care urmează								
	a	e	i	o	u	ă	î	b	c
b			00048	00088	00005				
c	00212	00007	01115	00217	00097	00312			
d		00005				00007			
f	00027		00014			00128			
g			00155						
h		00228	00522						
j			00005						
l	00740	00550	00645	00176	00452	00210		00038	
m	00014	00011	00178	00036	00515			00067	
n	00178	00058	01215		00005	00094			00230
p	00063	00246	00113	00183	00221	00013			
r	01170	05625	04815	02965	02610	00756	00016		00007
s	00058	00009	00020		00011	00009			00463
ş			00950						
t	01430	04325	01840	00300	00232	01250			
ţ			01225						
v			00011	00016		00011			
x									
z			00309						
a			03085		01570			00032	00577
e	08975		01725	00293	00250			00014	01095
i	00582	00242	04510	00167	00535				00993
o	03615		00820		00154			00005	00393
u			03570					00550	00960
ă			00197		00133				
î			00176		00034				

Continuarea tabelei 13

Litera care precedă	Litera care urmează								
	d	f	g	h	j	l	m	n	p
b									
c									
d									
f									
g									
h									
j									
l	00009						00014		
m								00040	00391
n	01555		00081						
p									
r	00084						00038	00016	
s							00095		
ș									
t							00020		
ț									
v									
x									
z									
a	00011	00009	00036	00014	00034	00937	00280	01453	00061
e	00036	00025	00054	00316	00018	00947	00735	03585	
i	00269			00016		00140	00521	06250	00075
o	00224	00009	00038			00960	00413	02720	00027
u	00014		00025		00005	06570	01012	02305	00029
ă	00038					00178	00079	00058	
î						00097	00102	00993	

Continuarea tabelei 13

Litera care precede	Litera care urmează							
	r	s	ş	t	ţ	v	x	z
b								
c				00242				
d								
f								
g								
h								
j								
l		00016		00618	00018			
m				00016				
n		00292		01665	00025			
p				00215				
r		00084		00187	00005			00005
s				01655				
ş								
t								
ţ								
v								
x								
z								
a	04035	00169	00034	02055	00009	00007		00124
e	00222	02440		00124	00016		00063	00029
i	00208	00180	00061	01250		00239		
o	06300	00226		00625		00005		00011
u	00545	00602		01115	00005		00005	
ă	00384			00018				
î	00300			00988				

— limba bulgară : un cuvînt conţine 2,3 silabe, respectiv 5 litere;
— limba germană : un cuvînt conţine 1,83 silabe, respectiv 5,5 litere.

Dacă ne referim la silabe, rezultă că în limba română, o silabă conţine în medie 2,284 litere, respectiv 1,109 vocale şi 1,175 consoane.

Deşi vocalele sînt în număr mai mic decît consoanele, probabilităţile de apariţie ale acestora în texte, după cum se evidenţiază în tabela 14, sînt apropiate ca valoare, raportul dintre probabilitatea de apariţie a unei vocale şi aceea de apariţie a unei consoane, într-un text românesc, fiind de 48 : 51. Sokolov dă acest raport în cazul unor limbi străine [4] :

— pentru limba rusă :	45 : 55
— „ „ cehă	41 : 59
— „ „ bulgară :	48 : 52
— „ „ germană :	35 : 65

Din aceeaşi tabelă, se observă că probabilităţile de apariţie a unei vocale sau a unei consoane — în interiorul cuvintelor au, de asemenea, valori relativ apropiate, raportul acestora fiind de 27 :30. Probabilitatea de apariţie a acestora însă, la începutul şi la sfîrşitul cuvintelor, diferă mult, indicînd că în limba română, la începutul cuvintelor se preferă consoanele (raportul consoană — vocală fiind de 15 :5), iar la sfîrşitul cuvintelor se preferă vocalele (raportul vocală — consoană, fiind de 15 : 5). O situaţie similară se constată şi în cazul probabilităţii de apariţie a unei vocale sau a unei consoane într-o poziţie oarecare în cadrul silabelor (tabelele 16 ; 11 ; 12 ; 13).

În tabela 15, se scoate în evidenţă capacitatea de combinare a literelor între ele, în cadrul cuvintelor, respectiv numărul de litere ce pot adera dinspre stînga, dinspre dreapta sau bilateral la o literă dată. Se observă astfel, că vocalele fundamentale au cea mai mare capacitate de combinare. Dacă se face media capacităţii de combinare a unei vocale şi a unei consoane, se constată că o vocală se poate combina în medie cu 43,15 litere (bilateral) — în cadrul cuvintelor (cu 38,3 litere în cadrul silabelor) iar o consoană se poate combina numai cu 24,95 litere în cadrul cuvintelor (cu 18,95 litere în cadrul silabelor). De asemenea, se constată o capacitate de combinare relativ mare în cazul consoanelor : r, l, n. În toate tabelele în care se prezintă probabilitatea de apariţie a digramelor, ordinea literelor care precedă şi a celor care urmează, s-a ales astfel, încît să scoată în evidenţă diferenţa dintre vocale şi consoane — în ceea ce priveşte capacitatea de combinare a acestora cu restul literelor şi între ele.

Dacă se compară datele din tabela 15 cu cele din tabela 1, se constată că probabilitatea de apariţie a unei litere oarecare într-un text, este direct proporţională cu capacitatea de combinare a literei în cauză.

★

Avînd în vedere volumul relativ mare al textului cercetat precum şi modul de selecţionare a acestuia, se pare că va prezenta interes compararea

---

[4] M. Sokolov, *lucr. cit.*

Tabela 14

Probabilitatea apariției unei vocale sau a unei consoane într-o poziție oarecare în cadrul cuvintelor

Litera	S	I	i	f	T
vocală	0,0091	0,0526	0,2706	0,1533	0,4856
consoană		0,1547	0,3049	0,0539	0,5135

Tabela 15

Capacitatea de combinare a literelor în cadrul cuvintelor

Litera	numărul de litere aderente din spre:			Litera	numărul de litere aderente din spre:		
	stînga	dreapta	bilateral		stînga	dreapta	bilateral
i	26	24	50	s	12	15	27
e	24	25	49	b	11	13	24
u	25	24	49	p	10	13	23
a	23	23	46	v	14	9	23
o	21	22	43	d	10	11	21
r	17	25	42	f	11	10	21
l	17	21	38	ș	11	10	21
n	17	21	38	ț	15	6	21
ă	19	17	36	z	10	11	21
c	16	17	33	g	9	11	20
t	17	13	30	h	8	8	16
î	18	11	29	j	6	9	15
m	16	13	29	x	6	7	13

Tabela 16

Probabilitatea apariției unei vocale sau a unei consoane într-o poziție oarecare în cadrul silabelor

Litera	S	I	i	f	T
vocală	0,0423	0,0377	0,1045	0,3015	0,4860
consoană		0,3575	0,0628	0,0937	0,5140

Tabela 17

Capacitatea de combinare a literelor în cadrul silabelor

Litera	numărul de litere aderente din spre:			Litera	numărul de litere aderente din spre:		
	stînga	dreapta	bilateral		stînga	dreapta	bilateral
i	26	18	44	c	10	11	21
a	23	20	43	p	7	12	19
e	20	23	43	d	10	8	18
u	24	19	43	ș	8	10	18
o	19	19	38	z	7	11	18
ă	19	13	32	ț	11	6	17
r	16	16	32	b	7	9	16
l	15	13	28	g	6	10	16
n	12	15	27	f	4	10	14
t	16	10	26	v	5	8	13
î	16	9	25	h	5	7	12
m	13	11	24	j	3	8	11
s	10	14	24	x	2	4	6

datelor prezentate aici, cu cele provenite din alte surse [5] etc. pentru a se stabili măsura în care — datele statistice obţinute pe această cale — pot fi luate ca bază în rezolvarea unor probleme teoretice sau practice din cele menţionate mai sus. Deocamdată, se poate preciza cu destulă certitudine, că datele statistice prezentate aici sînt suficient de concludente (precise) pentru a putea servi la elaborarea unui sistem de stenografie optim pentru specificul limbii române, pe baza unor cercetări practice în acest sens.

Notă: Textele supuse calculului statistic, sînt următoarele :

I. LUCRĂRI DIN DOMENIUL POLITIC-SOCIAL

[1] *Raportul la Congresul al III-lea P.M.R.*, p. 8—17, 4, 30, 40, 52, 82, 92, 102, 111.

[2] *Directivele C.C. al P.M.R. către toate organele şi organizaţiile de partid, sindicale, de U.T.M. cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste,* Edit. Politică, 1962, p. 5—14, 20, 24, 32, 36, 38.

[3] *Bazele marxism-leninismului,* 1959, p. 9—35, 106, 206, 293, 379, 435, 579, 715, 721.

[4] *Manual de economie politică,* 1959, p. 754—759, 764, 770, 772, 776, 780, 806.

[5] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti* (noiembrie 1960), 1960, p. 7—18, 24, 34, 42, 44, 54, 60, 69, 72, 76.

[6] *Istoria P.C.U.S.*, 1960, p. 776—781, 784, 786, 790, 794.

[7] *Codul Penal,* 1960, p. 21—24, 61, 77, 155, 211.

II. LUCRĂRILE DIN LITERATURĂ BELETRISTICĂ

[1] Eusebiu Camilar, *Negura,* B.P.T., 1961, p. 1—12, 77, 121, 175, 208, 216, 220, 228, 242, 272, 300, 338, 384.

[2] M. Sadoveanu, *Mitrea Cocor, Aventură în Lunca Dunării,* B.P.T., 1961, p. 18—20, 83, 127, 141, 143, 147, 152, 155, 161, 167, 179.

[3] Galina Nicolaeva, *Bătălie în marş,* 1961, p. 257—259, 281, 299, 323, 333.

[4] T. Arghezi, *Poezii,* colecţia Cele mai frumoase poezii, 1959, p. 23, 95, 119, 120, 151, 163, 199, 200, 204, 210, 299.

[5] Demostene Botez, Poezii, colecţia Cele mai frumoase poezii, p. 5, 9, 11, 19, 25, 33, 40, 42, 58, 68, 70, 78, 88.

[6] Eugen Jebeleanu, *Poezii,* colecţia Cele mai frumoase poezii, p. 54, 57, 70, 71, 73, 98, 100, 109, 112, 289—304.

[7] Aurel Baranga, *Cîntecul libertăţii,* piesă într-un act, ed. I, p. 6—27.

[8] Vl. Nefed şi I. Stabovoi, *Cine-i primul,* piesă într-un act, 1960, p. 6—15, 21, 23, 25, 27, 30.

[9] Radu Boureanu, Horea D., *Cazul Bennet,* piesă în trei acte, ed. I, p. 9—13, 23, 41, 65, 57, 73.

III. ARTICOLE DIFERITE DIN PRESĂ

[1] „Scînteia", 22 iulie 1961, diverse extrase.

[2] „Sportul popular", 24 iulie 1961, diverse extrase.

[3] „Informaţia Bucureştiului", 24 iulie 1961, diverse extrase.

[4] „Urzica", iulie 1961, diverse extrase.

---

[5] Iancu Constantinescu, Sergiu Condrea, Edmond Nicolau, *Teoria informaţiei,* Ed.tehnică, Bucureşti, 1958, 127—130 ; Edmond Nicolau, C. Sanda şi Al. Roceric, *Observaţii asupra entropiei limbii române,* în SCL X, 1959, 1, p. 35—53.

[5] „Orizonturi", 122, 1961, p. 4–7, 12–15, 61–64, 98–100, 104–106.
[6] „Ştiinţă şi tehnică", nr. 8, 1961, p. 2–4, 14, 15, 26, 27, 38, 39, 46.
[7] „Timpuri noi", nr. 33, 1961, 1, 5, 6, 10–12.

IV. LUCRĂRI DIN DIFERITE ŞTIINŢE EXACTE

[1] Helmut L., *Fizica pentru tehnicieni*, 1960, p. 28, 29, 32–34, 206, 210.
[2] *Chimie*, Manual pentru clasa a IX-a, 1961, p. 17–20, 65–67, 165–168, 172–177, 190–194.
[3] V. Dan, A. Gallo, *Zootehnie*, 1961, p. 7–9,74–76,137–140, 169–175.
[4] A. F. Joffe, *Aplicaţiile înregistrării magnetice*, 1961, p. 19, 20, 31, 32, 35, 37, 54–56, 71, 72, 86, 87.
[5] M. Biji, I. Stoichiţă, *Metoda selectivă în cercetarea statistică*, 1957, p. 5–8, 12–15, 93–95, 152–154.
[6] A. D. Smirnov, *Maşini matematice moderne*, 1960, p. 39, 40, 42, 45, 46, 48–50, 53–55.
[7] Dr. L. Coniver şi Dr. M. Simionovici, *Manual de formacodinamie*, 1958, p. 9–14, 113–116, 184–188.

August 1964 *Bucureşti, str. Pasteur, 23.*

BAZELE UNEI SEMANTICI STRUCTURALE

DE

S. ABRAHAM

1. Majoritatea cercetătorilor în domeniul lingvisticii (clasice sau exacte) au devenit în ultimii ani conștienți de faptul că studiul pe mai departe al limbii este serios îngrenat de insuficienta elucidare a problemelor semanticii (lingvistice).

Lăsînd la o parte celelalte probleme importante ale semanticii, consider că o importanță deosebită o are elaborarea *semanticii structurale*.

2. În fața semanticii structurale stă problema elaborării unui procedeu satisfăcător care să permită :

(a) stabilirea dacă o propoziție dată are sens sau nu ;

(b) stabilirea dacă o propoziție dată are un singur sens sau nu ;

(c) stabilirea dacă două propoziții date au același sens sau nu.

Semantica structurală are ca obiect de studiu deci propoziția (și nu cuvîntul) și nu încearcă să stabilească înțelesul propozițiilor. Problema sensului și înțelesului cuvintelor precum și aceea a înțelesului propozițiilor aparțin unor alte științe.

3. Noțiunea de ,,are sens'' este formal definită în cele ce urmează ; totuşi unele explicații sînt utile.

Dintre cele două noțiuni : ,,a avea sens'' și ,,a avea înțeles'' consider drept fundamentală cea de ,,a avea înțeles''. Încercările făcute pînă în prezent de a defini această noțiune au dus la rezultate foarte valoroase pentru logica matematică și semantica generală, dar, datorită diversității structurale a propozițiilor, nu s-a ajuns la o definiție satisfăcătoare. Definițiile propuse pentru afirmații nu mai corespund pentru propoziții interogative etc.

Ultimele cercetări asupra structurii limbii ne permit și rezolvarea acestei probleme. În prezent putem considera că limba constă dintr-o mulțime de propoziții generate de un sistem compus din două niveluri : nivelul constituienților imediați (nivelul *CI*) și nivelul transformațional. Nivelul *CI* (împreună cu transformațiile obligatorii) generează mulțimea

propoziţiilor nucleare, iar cel transformaţional restul propoziţiilor. Dacă admitem axioma (cu totul plauzibilă) că proprietatea de ,,a avea înţeles" este invariantă faţă de transformaţiile limbii, rămîne să stabilim condiţiile în care are înţeles o propoziţie nucleară. Trebuie să subliniem că prin invarianţa proprietăţii de ,,a avea înţeles" faţă de transformaţiile limbii, rămîne să stabilim condiţiile în care are înţeles o propoziţie nucleară. Trebuie să subliniem că prin invarianţa proprietăţii de ,,a avea înţeles"faţă de transformaţiile limbii, înţelegem nu faptul că propoziţia obţinută după o transformaţie are acelaşi înţeles ca şi cea de la care am pornit, ci numai faptul că dacă transformaţia se aplică unei propoziţii care are înţeles, şi propoziţia care se obţine are înţeles.

Propoziţiile nucleare fiind propoziţii afirmative, este uşor să stabilim condiţiile în care ele au înţeles : o propoziţie nucleară *are înţeles* (este o propoziţie *cu înţeles*) dacă , şi numai dacă, cunoaştem condiţiile în care se poate stabili dacă ea este adevărată sau falsă (aşa-numitele condiţii de adevăr, *truth-conditions*). Menţionez că proprietatea unei propoziţii de a avea înţeles este în acelaşi timp şi relativă şi absolută. Ea este relativă pentru că aceeaşi propoziţie poate avea înţeles pentru unii, iar pentru alţii nu ; este absolută pentru că, în mod obiectiv, o propoziţie nucleară sau are condiţii de adevăr, sau nu.

Avînd definiţia de mai sus a noţiunii de ,,a avea înţeles", putem defini şi ,,înţelesul" unei propoziţii. Prin *înţelesul* unei propoziţii înţelegem : condiţiile de adevăr ale propoziţiei nucleare care stă la baza ei precum şi transformaţiile aplicate pentru a obţine propoziţia dată.Vom folosi următoarele notaţii : fie propoziţia p, la baza căreia stă propoziţia nucleară p^n, cu condiţiile de adevăr c_a, şi transformaţiile $t_1, \ldots, t_i$ care — aplicate lui p^n — dau p ; atunci înţelesul lui p va fi mulţimea ordonată :

$$p = \{c_a, t_1, \ldots, i_i\}$$

Pentru a ilustra cele de mai sus, să considerăm propoziţiile :

(1) Munţii Făgăraş au înălţimea de 3000 m
(2) Munţii Făgăraş au înălţimea de 3000 m ?
(3) Această carte nu este grea
(4) Dracul este negru
(5) Idei verzi incolore dorm furios.

Propoziţiile (1) şi(4) au înţeles (şi sînt false). Propoziţia (2) are înţeles deoarece se obţine dintr-o propoziţie nucleară ((1)) care are înţeles, prin aplicarea transformaţiei interogative. Propoziţia (3) are înţeles, deoarece se obţine din propoziţia nucleară ,,această carte este grea" care are înţeles prin aplicarea transformaţiei negării, şi este adevărată dacă propoziţia nucleară este falsă. Propoziţia(5) nu are înţeles deoarece nu-i putem stabili condiţiile de adevăr.

Pornind de la definiţiile date mai sus, se poate elabora o semantică generală. Aceasta va fi însă subiectul unei lucrări viitoare.

Pe baza noţiunii de ,,a avea înţeles" se poate defini şi noţiunea de ,,a avea sens" : spunem că o propoziţie *are sens* (este o propoziţie *cu sens*) dacă ea are înţeles. La prima vedere, se pare că cele două noţiuni

(„a avea înţeles" şi „a avea sens") coincid. În realitate însă informaţia cerută pentru a putea răspunde la întrebarea dacă o propoziţie are înţeles/sens este diferită : pentru a putea afirma că o propoziţie are sens nu trebuie să-i cunoaştem condiţiile de adevăr (ale propoziţie corespunzătoare nucleare) şi transformaţiile. Deci o propoziţie care pentru mine nu are înţeles, poate avea totuşi sens.

4. În construirea semanticii structurale vom porni de la două axiome. Prima este următoarea :

Axioma 1 (*A1*) → O propoziţie care are sens este gramatical corectă.

Cu alte cuvinte, mulţimea L_s a propoziţiilor care au sens, este o submulţime a mulţimii propoziţiilor gramatical corecte L.

În cele ce urmează prin gramatică vom înţelege o gramatică transformaţională (în sensul lui Chomsky) *GT*, deci prin propoziţie gramatical corectă se înţelege o propoziţie care poate fi generată în cadrul lui *GT*.

Bazele intuitive ale lui *A*1 sînt evidente. Menţionez numai că în cazurile cînd i se atribuie vreun înţeles unei propoziţii gramatical (mai mult sau mai puţin incorecte) aceasta se face prin schimbarea ei în prealabil într-una gramatical corectă.

De exemplu, propoziţiei engleze „I don't know nothing" adesea i se atribuie un înţeles, după ce ea se înlocuieşte cu „I don't know anything", înlocuire care se face probabil pe baza unor considerente predicative.

De asemenea, este acceptabilă şi

Axioma 2 (*A*2) Proprietatea unei propoziţii de a avea sens este invariantă faţă de transformaţiile gramaticale.

Cu alte cuvinte, dacă p este o propoziţie (nucleară sau nu), şi T o transformaţie (opţională) şi dacă p aparţine lui L_s, atunci şi $T(p)$ va aparţine lui L_s (prin $T(p)$, notăm propoziţia care se obţine aplicînd lui p transformaţia T).

5. Semantica structurală poate fi construită ca un *sistem generativ* sau ca un *sistem distinctiv*.

În primul caz se construieşte un sistem semantic S_s care la un anumit nivel să genereze toate propoziţiile care au sens (şi numai acestea).

În al doilea caz se construieşte un sistem semantic S_s care să recunoască dacă o propoziţie dată are sens sau nu.

În ambele cazuri, după cum se vede, prin construirea lui S_s se răspunde în primul rînd la problema 2 (a).

În cazul construirii unui sistem generativ, problemele 2(b) şi 2 (c) aparţin domeniului *puterii explicative* a sistemului.

6. Un sistem semantic generativ S_s are trei niveluri S_s', S_s'', S_s'''. Primul nivel (subsistem) S_s' generează, pornind de la un dicţionar finit V_p, propoziţiile nucleare ale limbii L. Al doilea nivel (subsistem) S_s'' generează, pornind de la L_n (mulţimea propoziţiilor nucleare generate de S_s'), mulţimea $L_{n,s}$ a propoziţiilor nucleare care au sens. Nivelul (subsistemul) S_s''' generează restul propoziţiilor care au sens (completează $L_{n,s}$ pînă la L_s).

S_s' coincide cu nivelul constituienţilor imediaţi completat cu transformaţiile obligatorii (din gramatica transformaţională a limbii L).

S_s'' conţine o mulţime finită R_L de *reguli semantice lexicale*, r_l de forma :

$$\varphi_i \rightarrow m_i,$$

unde φ_i este un element din dicţionarul terminal V_t al lui S_s', iar m_i o matrice (asupra construirii căreia voi reveni). R_L se construieşte astfel încît fiecare φ din V_t să apară cel puţin într-un r_l.

Aplicarea regulilor R_L unei propoziţii nucleare p ne dă o secvenţă de matrice

$$m^* = m_i \ldots m_j,$$

pe care o voi numi *reprezentarea semantică a lui p*.

Este important de observat că o propoziţie poate avea mai multe reprezentări semantice.

S_s'' conţine, de asemenea, o mulţime finită R_l de *reguli semantice de categoria întîia*, r_l, de forma

$$m_k \ldots m_l \rightarrow m_n$$

Regulile semantice de categoria I se aplică mulţimii ordonate (denumite *mulţime semantică*) $p_s = \{p, m_i^*, \ldots, m_n^*\}$ obţinute prin funcţionarea lui S_s' şi aplicarea regulilor din R_L.

De exemplu, aplicarea regulii :

$$m_k \ldots m_l \rightarrow m_n$$

mulţimii semantice

$$\{p, m_1 \ldots m_{k-1} m_k \ldots m_e m_{e+1} \ldots m_i, m_2^*, \ldots, m_\varphi^*\}$$

generează mulţimea semantică :

$$\{p, m_1 \ldots m_{k-1} m_n m_{l+1} \ldots m_j, m_2^*, \ldots, m_r^*\}.$$

Vom numi *derivaţie semantică* secvenţa de mulţimi semantice :

$$d = P_s^{(0)}(= p_s), \qquad P_s^{(i)}, \ldots, P_s^{(j)},$$

unde $P_s^{(i)}$ este generată prin aplicarea unei r_I lui P_s^{i-1}. În caz că in $P_s^{(j)}$ cel puţin o secvenţă de matrici m^* este formată dintr-o singură matrice, $p_s^{(j)}$ se va numi mulţime *semantică terminală*, iar d, *derivaţie semantică terminală*. Într-o mulţime semantică terminală, acel m^* care este format dintr-o singură matrice, se numeşte *valoarea semantică* a lui p. Într-o derivaţie semantică d, p_s se numeşte *baza derivaţiei semantice*.

Prin

Definiţia 1 (*D1*), o propoziţie nucleară p se numeşte *propoziţie cu sens* (sau : *p are sens*) dacă mulţimea ei semantică este baza vreunei derivaţii semantice terminale.

S_s''' constă din nivelul transformaţional al gramaticii lui L, completat cu

Definiţia 2 (*D2*). Dacă p este o propoziţie cu sens, atunci şi $p = T(p)$ este o propoziţie cu sens.

Reamintesc că $T(p)$ este propoziţia obţinută prin aplicarea transformaţiei T a lui p.

7. Pentru a putea rezolva şi problemele 2 (b) şi 2 (c) introducem următoarele definiţii :

Definiţia 3 (*D3*). O propoziţie p are atîtea sensuri cîte valori semantice ;

Definiţia 4 (*D4*). Două propoziţii p şi p′ au acelaşi sens dacă (toate) valorile lor semantice coincid.

8. Pornind de la cele de mai sus, se poate introduce şi noţiunea de propoziţii sinonime pe baza :

Definiţia 5 (*D5*). Două propoziţii sînt ***sinonime*** dacă au cel puţin o valoare semantică comună.

Propoziţiile sinonime pot fi clasificate, pe baza noţiunii de echivalenţă, introduse prin :

Definiţia 6 (*D6*). Două propoziţii sinonime se numesc *echivalente cu aproximaţia n* dacă au exact *n* valori semantice comune.

Dacă la două propoziţii coincid toate valorile semantice (două cîte două) ele se numesc ***absolut sinonime*** (= au acelaşi sens).

9. Matricele menţionate la pct. 5 se construiesc în felul următor. Pentru fiecare parte de vorbire se elaborează empiric un spaţiu semantico-gramatical (în sensul matematic al cuvîntului spaţiu) de q coordonate. Pentru fiecare cuvînt se completează o matrice lineară, în care fiecare celulă corespunde unei anumite coordonate.

O celulă se completează cu 1 dacă cuvîntul considerat are proprietatea respectivă, şi cu 0 dacă nu.

După aceasta matricele se normează, adică se consideră spaţiul pentru care q are valoarea cea mai mare.

Afirmaţia că pentru fiecare cuvînt se poate construi o matrice trebuie postulată şi formează ceea ce numim *axioma lexicală* a sistemului.

Utilizînd matricele astfel concepute, corespondenţele :

$$\varphi_i \longleftrightarrow m_i$$

formează un dicţionar, mai util, şi care se poate scrie mult mai economic decît cele construite pînă în prezent.

10. Nu am specificat forma matricelor care stau în partea dreaptă a regulilor semantice de categoria întîi, aceasta urmînd a se face cînd se trece la elaborarea unei semantici structurale concrete.

11. Pentru a construi un sistem semantic distinctiv, avem nevoie numai de subsistemul semantic S_s'' (cu definiţia $D1$) şi de un sistem S_s''' care, fiind dată o propoziţie nenucleară, o transformă în propoziţia nucleară din care ea se obţine. Existenţa (şi metoda de construire) a lui S_s''' este arătată în [1].

12. Sistemele semantice mai sus-construite pot fi programate la maşini electronice de calcul.

ianuarie 1964 *Timişoara, str. 13 decembrie 7*

---

[1] S. Abraham, *The formal study of generative grammars*, în *Computational Linguistics*, 2, 1964, Budapesta.

WALTER BELARDI — NULLO MINISSI, *Dizionario di Fonologia*, Roma, 1962.

După cum se arată în *Prefață* [1], autorii şi-au propus să facă în această lucrare o prezentare a terminologiei din domeniul fonologiei. *Dizionario di fonologia* nu cuprinde însă întregul material din terminologia respectivă, ci numai anumiți termeni, începînd cu cei indieni şi clasici încă în uz şi terminînd cu termenii fonematici, definiți în funcție de accepțiile în care sînt folosiți de diferite şcoli.

Tecnicismo e attualità del termine fonologico sono stati i due criteri di severa selezione dell'ampio materiale schedato preliminariamente (da Walter Belardi e Mario Medici, il quale a pure collaborato alla revisione del lavoro in bozze) [2].

Potrivit acestor criterii selective au fost excluşi — aşa cum se arată în continuarea *Prefeței* — termenii învechiți şi cuvintele care în terminologia fonologiei nu au un înțeles deosebit de cel obişnuit în limbă (ca : *acutezza, asimmetria, bidimensionalità, caduta* etc.), termenii de anatomie, fiziologie, acustică şi muzică (*laringe, voce, sigmatismo* etc.) şi termenii din domeniul foneticii experimentale [3] (ex. *cimografia, fonospetrografia, cronotopometria* etc.).

Din *Dicționar* au mai fost excluşi termenii care aparțin terminologiei unei singure şcoli (ca *acuema, alfafonoïde, cinèma, diafonema, fonotipo* etc.) şi acele cuvinte [4] care prin înțelesul, prin formația lor sau din alte motive nu s-au dovedit asimilabile sistemului terminologic reprezentat în lucrare.

Autorii au introdus totuşi în *Dicționar* cuvinte şi sensuri care, deşi apărute recent, s-au dovedit congruente : *apicalizzato, coefficiente, diaframma, glottidale, iposema* etc. [5].

Alcătuit potrivit acestor principii *Dizionario di fonologia* cuprinde circa patru sute de articole la care se adaugă o serie de trimiteri sau de explicații prin sinonimie.

Definițiile sînt în general clare şi concise, noțiunile fiind bine lămurite şi exemplificate acolo unde era cazul. Cum este şi firesc, întinderea articolelor este în funcție de importanța noți-

---

[1] Cf. p. XI.

[2] *Ibidem*.

[3] Autorii motivează excluderea acestor din urmă termeni pe considerentul că fonetica experimentală a început să se distingă net de fonologie prin aspectul său tehnic care impune o cunoaştere precisă a structurii şi funcționării aparatelor ; cf. p. VI.

[4] Autorii le numesc ,,tecnicismi fonologici'' şi justifică astfel omiterea lor : *il compito prefissoci era quello di offrire un sistema lessicale, cioè un dizionario sistematico che rappresentasse una strutturazione lessicale univoca e coerente delle attuali conoscenze fonologiche*. Cf. p. VI.

[5] Cf. p. VII.

unii pe care o explică. Termeni ca *accento, armonia vocalica, consonante, fonema, funzione, legge fonetica, opposizione, posizione, sillaba, trascrizione, vocali* sînt explicaţi pe larg, articolele care îi cuprind avînd un caracter de mică enciclopedie.

La termenii asupra înţelesului cărora sînt însă discuţii, autorii şi-au arătat uneori, în limitele permise de specificul lucrării, poziţia lor. Astfel la *funzione* după definiţia termenului şi după ce se arată interpretările date de diferite şcoli [6] funcţiunii fonologice, în încheierea articolului, autorii spun că aceste interpretări sau altele analoge nu depăşesc limitele unei scheme gnoseologice de clasificare, ele constituind doar un mijloc util de referire în cadrul preordinat al teoriei care le definesc [7]. Cu mai puţine aprecieri personale, la cuvîntul *fonema*, după ce amintesc despre diferitele concepţii în legătură cu fonemul, autorii dau numai o serie de note care apar constant în diferite definiţii ale acestei noţiuni.

Foarte clare şi cuprinzătoare sînt explicaţiile unor noţiuni din fonetică, care de obicei sînt şi exemplificate. Astfel la *consonantizzazione*, sensul întîi, după definiţia noţiunii urmează şi un exemplu : lat. class. *uidŭa* > lat. vulg. *vedua*, fr. ant. *veve*. Lămuririle în legătură cu sunetele sînt date de cele mai multe ori plecînd de la analiza fiziologică a acestora. Numai cîteodată apar şi explicaţii bazate pe analiza lor fizică, ca de exemplu la *alveopalatale* unde se arată că spectrul acustic al acestor sunete este caracterizat prin întărirea frecvenţelor mai joase decît acelea ale articulaţiilor palatoalveolare.

Definiţii foarte bune şi destul de amănunţite sînt şi la termenii din domeniul foneticii şi fonologiei limbilor clasice. În cadrul articolelor care tratează despre aceşti termeni găsim numeroase date şi informaţii cu caracter enciclopedic, ca de exemplu la *alef, guna, mora, scevà, samprasārana* etc.

În general fiecare termen special care intervine în cadrul definirii unei noţiuni este explicat la rîndul lui. Uneori însă găsim şi termeni greu de înţeles fără un dicţionar de specialitate, cum este *frequenze randomizzate* care apare la *consonante* şi care ar fi trebuit să fie explicat la rîndul lui în *Dicţionar* sau eliminat din definiţie.

În cadrul anumitor articole s-ar fi putut face o informare suplimentară — fie şi numai sub formă de trimitere — care ar fi uşurat înţelegerea şi sistematizarea materialului. Astfel la *consonante*, de exemplu, ar fi fost bine să se arate şi felurile consoanelor, potrivit criteriilor de clasificare amintite. Aceeaşi observaţie se potriveşte şi pentru articolul care tratează despre vocale. La acest din urmă articol, în încheiere, se pomeneşte şi despre stabilirea raporturilor reciproce dintre vocale pe cale diagramatică şi se face şi o trimitere la un alt articol : *diagramma delle vocali*. Termenul acesta însă ar fi putut fi explicat tot la *vocale*, ca un compus al cuvîntului-titlu, aşa cum s-a procedat de obicei cu termenii de acest gen.

Desigur că selectarea unui material prezintă nenumărate dificultăţi şi dă naştere la numeroase inconsecvenţe, oricît de strict ar fi aplicate principiile selective. O observaţie de amănunt în legătură cu lista de termeni : remarcăm prezenţa, nejustificată după părerea noastră, a „prefixelor *glotto-*, *medio-*, *pre-*, *post-*, şi *rino-* [8], care nu vedem potrivit căror criterii au fost incluse în *Dicţionario di fonologia*.

Deşi autorii şi-au propus să arate poziţia lor faţă de termenii care au dat naştere la teorii divergente [9], remarcăm că ei nu au făcut totdeauna acest lucru [10].

---

[6] Pe care autorii nu le numesc pe toate.
[7] Cf. art. *funzione*.
[8] Dintre care cele mai multe sînt elemente de compunere savantă şi nu prefixe.
[9] Cf. p. VII.
[10] Vezi, de exemplu, articolul *fonema*, despre care am mai discutat mai sus.

Utilă ar fi fost şi indicarea bibliografiei care a servit la strîngerea şi definirea materialului din *Dicţionar*.

Valoarea lucrării ar fi crescut simţitor dacă la fiecare termen s-ar fi dat şi corespondentele din principalele limbi de circulaţie : engleză, franceză, germană şi rusă. Cu acest element în plus ar fi fost un prim pas către o încercare de sistematizare a terminologiei fonologice internaţionale.

Cu toate lipsurile inerente unei prime ediţii putem afirma, în concluzie, că autorii şi-au atins în general scopul propus, reuşind să ne prezinte clar şi sistematic terminologia fonologiei, într-o lucrare de mare utilitate.

Decembrie 1964

Constant Maneca
Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

Statistical Methods in Lingustics, nr. 1—1962, 2—1963, 3—1964. Språkförlaget Skriptor, Stokholm, Suedia.

Începînd cu anul 1962, au apărut în editura Språkförlaget Skriptor, primele trei numere din publicaţia *Statistical Methods in Linguistics* [1] (SMIL). Aceasta este consacrată abordării unor probleme de lingvistică generală cu metode moderne, între care un loc important îl ocupă analiza cantitativă în lingvistică. Tematica publicaţiei este variată, ea cuprinzînd atît discuţii teoretice, cît şi lucrări în care se înregistrează rezultatele practice ale unor studii întreprinse asupra diferitelor limbi. Avînd în vedere noutatea celor mai multe dintre aceste cercetări, precum şi sugestiile bogate pe care le oferă, am considerat util să expunem, în cele ce urmează, aspectele lingvistice mai importante pe care le au în vedere autorii articolelor din SMIL.

Ne vom opri, în primul rînd, la ideile cuprinse în articolele cu caracter teoretic.

Jörgen Rischel, *On Functional Load in Phonemics* (SMIL 1, 13—23) analizează importanţa pe care o are stabilirea randamentului funcţional al opoziţiilor dintre foneme. El expune metoda lui Hockett (calculul pe baza lanţurilor Markoff, lucru care presupune însă o muncă imensă) — şi propune, ca o metodă mai uşor de întrebuinţat, determinarea randamentului funcţional prin raportarea la o unitate care să constituie elementul de referinţă. Un asemenea element ar putea fi, în multe limbi, *cuvîntul*. Autorul indică un sistem care este utilizabil pentru cazul cînd -- într-o poziţie, în cadrul cuvîntului, sau în mai multe poziţii — fonemele pe care le luăm în discuţie au acelaşi statut. Atunci cînd se produce însă neutralizarea unei opoziţii, se recomandă analiza trăsăturilor distinctive, ca termeni ai contrastului. Criteriul aprecierii ierarhice are o primă importanţă pentru constituenţii ultimi ai structurilor lingvistice.

În *A Note on the Number of Phonemes* (SMIL, 2, 94—99), Bengt Sigurd discută unele probleme legate de mărimea inventarelor fonematice, în funcţie de datele statistice. Autorul observă că numărul de foneme segmentale este o caracteristică tipologică importantă a limbilor. În acelaşi timp, pentru determinarea completă a sistemului fonematic al unei limbi, trebuie luate în consideraţie şi fonemele suprasegmentale.

---

[1] Menţionăm că în primul număr al revistei SMIL se află o dare de seamă asupra celui dintîi symposion scandinav consacrat problemelor de lingvistică statistică. Acesta a avut loc la Sundbyholm Manor în noiembrie 1960, fiind condus de Stig Comét (cf. *The Scandinavian Symposium on Statistical Linguistics*, SMIL, 1, 9—12).

Gustav Herdan, în *A Method for a Quantitative Analysis of Language Mixture* (SMIL, 2, 110—123) prezintă o metodă pentru analiza cantitativă a elementelor limbii. Studiul său porneşte de la cercetarea comparată a doi scriitori englezi, Bunyan (care preferă componenta veche engleză) şi Macaulay (care preferă componenta latino-romanică). Faţă de tipul de analiză făcut de statisticianul G. U. Yule — care aplică analiza corelaţiei (*correlation analysis*), G. Herdan utilizează rata de repetiţie (*repeat rate*, pe care o consideră un parametru mai apropiat pentru statistica lingvistică. Autorul atrage atenţia că statistica lingvistică modernă oferă unele date (de exemplu, stabilitatea mare a distribuţiei literelor şi fonemelor ca o trăsătură condiţionată de limbă, şi nu de stil) care trebuie utilizate în cercetările ulterioare. El subliniază faptul că nu se poate ajunge la o serie de concluzii lingvistic relevante decît prin aplicarea analizei cantitative.

Ferenc Kiefer, *Some Aspects of Mathematical Models in Linguistics* (SMIL, 3, 8—26) discută probleme generale ale modelării. Se face, astfel, precizarea că lingvistica matematică are rolul de a introduce o concepţie cu totul nouă despre limbă, şi nu de a echivala cercetarea lingvistică cu o simplă „numărătoare" („counting"). *Modelul* lingvistic matematic este definit astfel : un sistem mai mult sau mai puţin exact formalizat, care pune în lumină unul sau mai multe aspecte lingvistice. Expunerea cuprinde şi o serie de consideraţii asupra diferitelor tipuri de modele : modelul teoretic al mulţimilor (al O. S. Kulaghina), modelele matematico-logice (al lui Y. Bar-Hillel, J. Lambek), modelele algebrice (gramatica transformaţională a lui N. Chomsky, analiza constituenţilor imediaţi a lui Harris şi Wells, analiza predictivă a lui Oettinger etc.). Statistica lingvistică — prin metodele şi teoriile ei — este considerată ca o ramură indispensabilă a lingvisticii matematice.

Un caracter pronunţat matematic are încercarea de definire a fonemului a lui Stig Kanger, *The Notion of a Phoneme* (SMIL, 3, 43—48). Autorul înţelege prin *fonologie* o algebră ai cărei termeni îi explicitează. (Cititorul nematematician e, de altfel, prevenit să se informeze în prealabil, pentru înţelegerea conceptelor de bază, din articolul lui Benny Broda şi Hans Karlgren, referitor la poziţia relativă a elementelor în lanţurile lingvistice. *Vezi mai jos*.)

Benny Broda şi Hans Karlgren, în *Relative Positions of Elements in Linguistic Strings* (SMIL, 3, 49—102) descriu o metodă pentru analiza lingvistică formală : stabilirea relaţiilor de ordine între elementele lingvistice, pe baza posibilităţii lor de a fi ordonate într-o propoziţie. Principiul este distincţia „elementelor" în limbă (*langue*) faţă de „realizarea" lor în vorbirea individuală (*parole*), ceea ce permite stabilirea unei ordonări parţiale a „elementelor" în limbă pe baza ordonării complete a „realizărilor" din fiecare propoziţie. Această metodă, care a fost aplicată de Bengt Sigurd (în cercetări asupra consoanelor şi diftongilor) —este utilă în analiza structurală, în scopul unui nou mod de abordare a analizei cantitative lingvistice. Autorii articolului o aplică la sintaxă.

Pe lîngă articolele care tratează probleme teoretice — nu numai ale statisticii lingvistice, ci şi ale lingvisticii matematice, în general — o serie de lucrări au ca obiect consemnarea unor date concrete ale cercetărilor statistice referitoare la diferite limbi. Acestea sînt următoarele :

On the Use of Transitional Probability Estimates in Programming for Mechanical Translation (SMIL, 1, 24—40) — este comunicarea lui Bjarne Ulvestad la Symposionul Scandinav de statistică lingvistică din 1960.

Scopul comunicării este de a demonstra utilitatea aplicării metodelor statistice în traducerea mecanică, mai ales pentru codificarea limbii care se introduce în maşină. Pentru a exemplifica acest lucru, autorul porneşte de la cîteva probleme particulare ale traducerii mecanice, încercînd să dea o rezolvare pentru transpunerea cît mai corectă a unor fraze din limba engleză în limba germană.

În *Über die Relative Häufigkeit der Phoneme des Schwedischen* (SMIL, 1, 41–55), Mary Weiss expune rezultatele unei cercetări asupra frecvenţei relative a fonemelor limbii suedeze. Studiul se bazează pe un număr de 22000 de foneme. La datele înregistrate, se adaugă comparaţiile interesante pe care le face autoarea cu rezultatele din alte limbi, sau chiar cu cele înregistrate de alţi cercetători pentru limba suedeză (G. Fant, A. Noreen).

Articolul lui Raimo Anttila, *Loanwords and Statistical Measures of Style in the Towneley Plays* (SMIL, 2, 73–93) este o aplicare a metodelor statistice la un studiu stilistic, în care criteriul luat în consideraţie este ocurenţa cuvintelor de origine străină. Rezultatele obţinute confirmă datele cercetărilor filologice anterioare.

Yves Gyldén, în *Rational Construction of Trade Marks* (SMIL, 2, 100–109) are în vedere o problemă de terminologie : denumirea unor produse prin construirea unor nume adecvate, lucru care, în general, n-a fost studiat sistematic. Cercetarea cîtorva cazuri – bazată pe combinaţiile posibile între foneme, litere, silabe, în interiorul cuvintelor – arată că există o insuficientă cunoaştere a legilor statistice, care duce la crearea unor cuvinte inadecvate în diversele limbi. Autorul sugerează o nouă metodă, bazată pe rezultatele statistice.

Articolul lui Gyula Nosz, *Redegeschwindigkeit in Silben und Worten pro Zeiteinheit* (SMIL, 3, 27–42) cuprinde date referitoare la debitul verbal, care se bazează pe un material cules din limba maghiară. Autorul are în vedere atît aspectul lingvistic al problemei, cît şi consecinţele care decurg pentru necesităţile practice ale stenografiei.

Prezentarea noastră, care şi-a propus organizarea unui material de cercetare vast şi cu o problematică în cea mai mare măsură nouă, are în vedere semnalarea unei reviste foarte utile pentru studiul limbii. SMIL este *prima* publicaţie *periodică* de statistică lingvistică apărută pînă în prezent. Ea are avantajul de a fi consacrată cu precădere unor probleme – teoretice şi practice – ale lingvisticii cantitative, tot astfel cum publicaţiile *Mechanical Translation*, *Computational Linguistics* etc. se ocupă în mod special şi consecvent de problemele traducerii mecanice.

De altfel, analizele statistice, foarte utile în lingvistica contemporană, se dovedesc a fi şi preliminarii indispensabile în domeniul traducerilor automate.

Ianuarie, 1965

Alexandra Roceric-Alexandrescu
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

С. К. ШАУМЯН, *Проблемы теоретической фонологии*, Moscova, 1962, 194 p.

Lucrarea de faţă reprezintă una din cele mai temerare încercări de elaborare a unei noi teorii fonologice în ultima vreme. Autorul ei, lingvistul sovietic S. K. Şaumian, întemeiază această teorie pe o analiză critică sistematică a noţiunilor fonologice fundamentale şi pe principiile logicii generale a ştiinţelor, în special ale logicii matematice.

De la început autorul se stabileşte în domeniul riguros delimitat al fonologiei teoretice, care nu se confundă cu cel al fonologiei generale sau al fonologiei descriptive. Fonologia teoretică îşi propune să studieze „natura realităţii fonologice", pe baza unui aparat corespunzător de concepte şi utilizînd metoda ipotetică-deductivă, care oferă posibilitatea descoperirii legilor imanente ale realităţii fonologice.

Caracteristica esenţială a noii teorii, care o deosebeşte net de toate teoriile fonologice anterioare, este că se întemeiază pe distingerea consecventă a celor două trepte de abstractizare

precizate de logica actuală a ştiinţelor: *a)* treapta observaţiei şi *b)* treapta constructelor. Din acest motiv ea se numeşte „teoria fonologică cu două trepte" (двухступенчатая теория фонологии).

Lucrarea cuprinde patru părţi, o introducere şi o încheiere. Cea mai importantă este prima parte — care acoperă, ca întindere, jumătate din economia lucrării — unde se fundamentează noua teorie fonologică.

Critica teoriilor aşa-zise „clasice" ale fonemului porneşte de la constatarea că, deşi a trecut mai mult de o jumătate de veac de la introducerea noţiunii de fonem în ştiinţa limbii, pînă în prezent problema definirii acestuia nu a fost definitiv rezolvată. Răspunsurile date la întrebarea: care este natura fonemului? de către teoria psihologică (I. A. Baudouin de Courtenay, E. Sapir) şi teoria fizică (L. V. Şcerba şi D. Jones) sînt socotite de S.K. Şaumian insuficient de adecvate realităţii lingvistice. Importante în perioada actuală de dezvoltare a fonologiei sînt considerate de autor teoria relaţional-fizică a fonemului (N. S. Trubetzkoy), teoria micro- şi macrofonemului (W.F. Twaddell) şi teoria glosematică a fonemului (L. Hjelmslev).

S. K. Şaumian supune unei analize critice riguroase *Principiile de fonologie* ale lui N. S. Trubetzkoy şi teoria fonologică a acestuia, pe care o denumeşte „relaţional-fizică" deoarece, în cadrul ei, fiind vorba de raporturi între sunete, fonemul — ca membru al opoziţiei fonologice — are, în acelaşi timp, atribute de natură relaţională şi fizică. Se ştie că problema capitală care se pune în legătură cu această teorie este cea a *sensului* în fonologie, adică a faptului dacă trebuie să se introducă în definiţia fonemului considerente de ordin semantic. Lingvistul sovietic semnalează confuzia care apare atunci cînd N. S. Trubetzkoy foloseşte ca sinonime noţiunile de „opoziţie distinctivă" (sau diferenţiatoare de sens: смыслоразличительная) şi „opoziţie fonologică", de unde s-ar putea înţelege, în mod greşit, că sunetele limbii sînt legate nemijlocit de sensul cuvintelor. Adevărul este că sunetele limbii servesc numai la diferenţierea semnificanţilor (a învelişului sonor), fapt care poate sau nu să comporte şi o diferenţiere semantică (a sensurilor). Semnificantul, *exprimînd* un anumit sens, reprezintă — din punct de vedere calitativ — o altă treaptă în raport cu sunetele în care poate fi analizat.

Problema identificării şi deosebirii semnificanţilor rămîne însă deschisă deoarece criteriile semantice se dovedesc a fi inoperante, conducînd către acest cerc vicios: semnificanţii sînt diferiţi dacă le corespund sensuri diferite, iar de identitatea şi deosebirea dintre sensuri nu ne putem da seama decît pe baza identităţii şi deosebirii dintre semnificanţi. Pentru ieşirea din acest cerc vicios S. K. Şaumian recomandă înlocuirea criteriilor semantice cu criteriul reacţiei lingvistice a vorbitorilor. Cu ajutorul unor teste propuse informatorului se poate determina identitatea sau deosebirea semnificanţilor. Pentru notarea diferenţelor stabilite de informator pe baza testelor, S. K. Şaumian introduce termenul de „contrast".

Oprindu-se asupra definiţiilor date de N. S. Trubetzkoy noţiunilor de opoziţie fonologică, unitate fonologică şi fonem, S. K. Şaumian dezvăluie, în teoria relaţional-fizică, o serie de antinomii (a transpoziţiei, a identificării paradigmatice şi sintagmatice a fonemului), provenite din faptul că fonemele sînt concepute în acelaşi timp ca elemente care servesc pentru diferenţierea semnificanţilor şi ca elemente acustice. Pentru evitarea acestor antinomii, fonemele trebuie concepute în calitate de *constructe* — noţiuni despre obiecte care nu sînt date în observaţia directă. Fonemele — constructe sînt elemente diacritice ideale, „care nu au în ele nimic fizic" (p. 35), fiind unităţi ipotetice aflate la un nivel superior de abstractizare faţă de sunete, care sînt elemente date în observaţia directă şi servesc drept substrate ale fonemelor. Între sunete şi foneme se stabileşte un raport de *materializare* (воплощение), sunetele materializînd fonemele. Introducînd acest raport, sunetele limbii nu mai pot fi considerate simple elemente fizice, ci elemente fizice relaţionale; termenul adecvat ar fi de „substrate fonematice"

(p. 37). În felul acesta, S. K. Şaumian se consideră îndreptăţit să substituie teoriei relaţional-fizice a fonemului teoria fonemului-construct. În această nouă teorie fonemul va fi considerat ca noţiune primară indefinibilă.

Trecînd la elaborarea noii teorii fonologice, S. K. Şaumian urmăreşte procesul de trecere de la fonemele individuale la clasele de foneme individuale. Lingvistul sovietic le denumeşte pe cele dintîi *foneme concrete*, iar pe cele din urmă *foneme abstracte*. Pentru a deosebi sunetele individuale de clasa de sunete individuale, S. K. Şaumian introduce termenii de *fonemoid concret* şi *fonemoid abstract*. În felul acesta, lingvistul sovietic a elaborat sistemul cu două trepte al fonemelor şi fonemoidelor : pe treapta observaţiei se operează cu fonemoidele concrete şi abstracte, pe treapta constructelor cu fonemele concrete şi abstracte.

În continuare, S. K. Şaumian postulează şi trăsăturile diferenţiale în calitate de elemente ipotetice, adică în calitate de constructe, care servesc pentru notarea relaţiilor de contrast existente între proprietăţile acustice ale sunetelor. Între proprietăţile acustice şi elementele diferenţiale există un raport de materializare analog celui dintre sunet şi fonem. Pe treapta observaţiei se disting substrate individuale ale elementelor diferenţiale — *diferentoide concrete* — şi clase de substrate individuale ale elementelor diferenţiale — *diferentoide abstracte*. Pe treapta constructelor, se deosebesc elementele diferenţiale individuale — *diferentorii concreţi* — şi clasele de elemente diferenţiale individuale — *diferentorii abstracţi*. Acesta este sistemul cu două trepte al diferentorilor şi diferentoizilor.

A doua parte a teoriei fonologice cu două trepte o formează sistemul unităţilor cu funcţie culminativă : elementele prosodice (silaba, accentul etc.) şi caracterul vocalic. Esenţa funcţiei culminative constă, după cum se ştie, în semnalizarea cantităţii de unităţi în fluxul vorbirii. Pentru denumirea elementelor fonologice cu funcţie culminativă, S. K. Şaumian introduce noţiunea de *culminator*, în calitate de construct, şi noţiunea de *culminatoid*, pentru denumirea substratului fizic al culminatorului.

Aşadar, nucleul teoriei fonologice cu două trepte îl formează teoria unităţilor cu funcţie distinctivă şi a unităţilor cu funcţie culminativă. Diferentorii şi culminatorii reprezintă constructe fonologice paradigmatice şi, respectiv, sintagmatice.

Partea a doua a lucrării este consacrată de autor problemei identificării paradigmatice şi sintagmatice a fonemelor (sau, mai precis, a substratelor fonematice, deoarece fonemele, în calitate de constructe, „nu conţin nimic fizic"), pe care o soluţionează prin aplicarea metodei *operatorilor*. Lingvistul sovietic se ocupă, în legătură cu identificarea paradigmatică a fonemelor, de operatorii poziţionali (în fonologia tradiţională, *poziţia*, care determină apariţia variantelor combinatorii) şi de operatorii contextuali (care determină apariţia variantelor facultative). Dacă, în raport cu operatorii poziţionali, sunetele vor fi considerate în calitate de *operanzi* atunci metoda operatorilor poate fi utilizată şi pentru identificarea sintagmatică a fonemelor.

În partea a treia a lucrării, S. K. Şaumian se ocupă de metodologia modelării binare a opoziţiilor fonologice. Se ştie că, prin reducerea sistematică a opoziţiilor consonantice şi vocalice plurimembre la opoziţii binare, R. Jakobson, C. G. M. Fant şi M. Halle au stabilit pentru limbile pămîntului 12 perechi de elemente diferenţiale (în *Preliminaries to Speech Analysis : the distinctive features and their correlates*, p. 40). Asta înseamnă că la baza analizei poate sta principiul dicotomic, care permite identificarea fonemelor prin descrierea lor logică pe baza aplicării legii terţiului exclus.

S. K. Şaumian evidenţiază în lucrarea autorilor menţionaţi mai sus următoarea contradicţie de ordin teoretic : pe de o parte, construirea sistemului universal al elementelor diferenţiale pretinde înlăturarea unor opoziţii fonologice ca fiind redundante, iar, pe de altă parte, orice încercare de acest fel este arbitrară. Lingvistul sovietic consideră că, pentru evitarea acestei

contradicții, este necesară o clasificare ierarhică a opozițiilor fonologice binare. O asemenea clasificare încearcă autorul pe baza teoriei relațiilor din logica matematică. Ca urmare a obiecțiilor critice prezentate și efectuînd o reconsiderare ierarhică a opozițiilor binare, S. K. Șaumian operează o serie de schimbări în modelul universal al elementelor diferențiale propus de Jakobson, Fant și Halle. Printre altele, autorul reduce opozițiile vocalic — nonvocalic și consonantic — nonconsonantic la una singură, vocalic-consonantic și o trece din sistemul diferentorilor în cel al culminatorilor. Dimpotrivă, opoziția lung-scurt, pe care cei trei autori o includeau printre elementele prosodice (acordîndu-i, așadar, o funcție culminativă), este introdusă de S. K. Șaumian în sistemul diferentorilor, căci, dacă lungimea este considerată construct, diferența dintre fonemele lungi și scurte nu este cantitativă, ci calitativă. În concluzie, S. K. Șaumian propune un sistem universal de diferentori cu 14 opoziții binare și un sistem universal de culminatori cu patru tipuri. Cele două sisteme formează împreună sistemul universal al diferentorilor și culminatorilor.

În ultima parte a lucrării — a patra — S. K. Șaumian se ocupă de metodologia modelării structurii silabei fonologice în termenii teoriei cu două trepte, propunîndu-și să construiască un model generativ al silabei fonologice. La baza acestui model stau modelele generative cu număr finit de stări, al constituenților imediați și transformațional — așa cum au fost descrise de N. Chomsky — pe care S. K. Șaumian le consideră suficient de abstracte pentru a putea fi aplicate și structurii silabei.

În capitolul de încheiere al cărții, S. K. Șaumian își propune să lege teoria celor două trepte fonologice de principiul complementarității, care caracterizează „legătura dintre datele obținute în diferite condiții de experiență, date ce pot fi interpretate intuitiv numai pe baza unor reprezentări care se exclud reciproc” (p. 183, citat după Niels Bohr). Aplicarea principiului complementarității în fonologie se impune dacă se recunoaște dubla natură a sunetelor limbii : acustică și semiotică. Ca urmare a recunoașterii acestei duble naturi a sunetelor limbii, S. K. Șaumian a introdus o serie de noțiuni dualiste, care oglindesc rezultatele mijloacelor de cercetare experimentale — fizice și semiotice — aplicate la fonologie. Astfel, pe treapta observației, se stabilesc următoarele noțiuni dualiste : sunetul limbii — fonemoidul, însușirea acustică — diferentoidul, însușirea acustică — culminatoidul. Cu *sunetele limbii* și *însușirile* lor *acustice* se operează în urma aplicării mijloacelor experimentale fizice, cu *fonemoidul, diferentoidul, culminatoidul* se operează în urma aplicării mijloacelor experimentale semiotice. (Noțiunile de fonemoid, diferentoid, culminatoid sînt corelate, așa cum se arată în prima parte a cărții, cu *constructele* corespunzătoare : *fonemul, diferentorul, culminatorul*).

★

Am prezentat pînă aici cîteva din ideile teoretice ale cărții lui S. K. Șaumian, insistînd asupra acelora care ni s-au părut, prin originalitatea lor, de un interes deosebit.

Concepția de ansamblu a lucrării se caracterizează prin rigoarea analizelor și printr-o nouă interpretare a noțiunilor stabilite de fonologia „clasică”. Procedeul de lucru cel mai utilizat este cel de scindare a noțiunilor, însoțit de ridicarea acestora la un nivel superior de abstractizare. Edificatoare este schema generală de scindare a noțiunilor de sunet și proprietate acustică, oferită de autor la pagina 88, din care se desprind cu claritate cele trei etape logice ale elaborării noțiunilor fonologice : *a*) etapa globală, în care noțiunile de sunet și proprietate acustică apar nescindate, *b*) etapa relațională, în care apar noțiunile de fonem și element diferențial, nescindate, *c*) etapa constructelor, în care noțiunile de fonem și diferentor se disting de substratele lor fonematice — fonemoidul și diferentoidul. În acest fel, luînd ca premisă de lucru indispensabilă elementele fonice date în observația directă (sunetele și proprietățile lor acustice), S. K. Șaumian se stabilește în domeniul constructelor teoretice — abstracte, unde

elaborarea noţiunilor se face mediat (prin „substratul fonematic"). Ajuns aici, autorul acordă puteri depline principiului binarismului (cf. partea a doua a lucrării).

Trebuie subliniat că S. K. Şaumian consideră fonologia ca o parte a lingvisticii structurale, definind structura în termenii matematicii actuale. Punctul de vedere logico-matematic pretinde ca orice element să fie considerat numai ca punct de intersecţie al relaţiilor, toate celelalte caracteristici nefiind esenţiale. Numai o descriere a fonemului eliberat de substanţa fizică, adică numai o descriere „consecvent" structurală poate să descopere esenţa imanentă a „expresiei" limbii. După opinia autorului, nici una din variantele teoriei fizico-relaţionale a fonemului nu răspunde cerinţelor unei descrieri structurale deoarece noţiunile cu care se operează nu sînt eliberate de substanţa fizică.

S. K. Şaumian face o distingere netă şi totodată o ierarhizare între *sunetele limbii* (materialul sonor), *semnificant* şi *semnificat*, fapt de importanţă capitală în elaborarea teoriei fonologice cu două trepte. Subliniem că, în urma unor asemenea disocieri, *materialul fonic* rămîne delimitat într-o categorie aparte, fiind considerat în măsura în care devine substratul fonematic al constructelor fonologice : *fonemul, diferentorul, culminatorul*; pertinente în analiza fonologică rămîn aceste din urmă concepte. Mai departe, dacă s-ar pretinde că opoziţiile distinctive determină *nemijlocit* diferenţieri în sensurile cuvintelor, s-ar ignora semnificantul, s-ar neglija o parte a realităţii lingvistice (de ex. opoziţiile nefonologice) şi s-ar depăşi cadrul analizei formale. Din punctul de vedere al analizei formale este preferabil ca noţiunile fonologice să fie detaşate de suportul lor material. Golit de substanţa fizică, fonemul devine, în teoria fonologică cu două trepte, o noţiune de maximă abstractizare. Bineînţeles că un asemenea punct de vedere nu va fi uşor acceptat de reprezentanţii unui structuralism „moderat".

În concepţia autorului procedeele matematice şi raţionamentele logice trebuie să facă explicite realităţile lingvistice, nu să le complice. Fundamentarea teoriei constructelor fonologice pe definiţiile şi legile logicii matematice se arată adesea a fi singura cale de rezolvare a unor probleme de fonologie care n-au primit explicaţii satisfăcătoare. Astfel, introducerea noţiunii de *conversie* — pe baza teoriei generale a relaţiilor — este indispensabilă pentru precizarea caracterului asimetric al opoziţiilor binare. Afirmînd că „sonoritatea este conversia caracterului surd" se înlătură dificultatea ce se iveşte atunci cînd trebuie caracterizat fiecare din membrii unei opoziţii de tipul *d/t*. În acest mod se evită formulări vulnerabile de felul acestora : „*d* are în plus, faţă de *t*, caracterul sonor" sau „*t* are în minus, faţă de *d*, caracterul sonor".

Se cuvine să menţionăm tot aici şi faptul că, analizînd lanţurile fonematice posibile în silaba fonologică, S. K. Şaumian demonstrează cum pot fi utilizate practic datele teoriei informaţiei (cf. ultima parte a cărţii).

★

Lucrarea lui S. K. Şaumian nu apare pe teren gol, ci, dimpotrivă, îşi stabileşte o faimoasă ascendenţă de opere rămase fundamentale în teoria structurală a fonemului (Trubetzkoy, Jakobson, Hjelmslev, Martinet). Replica lingvistului sovietic nu vine — aşa cum însuşi precizează — să anuleze rezultatele deja obţinute. Rostul noii teorii fonologice este de a aborda un domeniu cercetat şi pînă în prezent, cu mijloace de lucru mai riguroase, de a ridica teoria fonemului la un nivel superior de abstractizare — cel al constructelor. Autorul „teoriei fonologice cu două trepte" profită de experienţa şcolii structurale de analiză lingvistică ; fără existenţa *Principiilor de fonologie* ale lui Trubetzkoy şi fără teoria glosematică a limbii, apariţia lucrării de faţă — în forma sub care se prezintă — n-ar fi fost, credem, posibilă.

Cu toate acestea, tonul cărţii scrise de S. K. Şaumian este — nu de puţine ori — vehement polemic. Autorul foloseşte orice prilej pentru a infirma valoarea *teoretică* a lucrărilor de fonologie elaborate anterior. Precizîndu-şi adesea ca obiectiv al criticii sale teoria „relaţional-

fizică" a fonemului elaborată de Trubetzkoy, S. K. Şaumian pare să uite că metodologia analizei binare, care-i fundamentează propria teorie, a fost pentru prima oară utilizată în *Principii de fonologie*, impunîndu-se după scurtă vreme de la apariţia acestora. ,,Seriile de opoziţii" pe care Trubetzkoy le stabileşte pe baza diferitelor criterii de sistematizare a materialului la nivelul fonologic nu contrazic principiile analizei binare. Faţă de această chestiune poziţia lui S. K. Şaumian ar fi necesitat precizări în plus.

Considerăm, de asemenea, că ar fi fost absolut necesară o clarificare a poziţiei faţă de teoria glosematică. În carte apar utilizate unele precepte metodologice şi unii termeni introduşi în teoria limbii de Hjelmslev şi definiţi de acesta. Ignorînd substanţa atunci cînd defineşte fonemul, S. K. Şaumian foloseşte, de pildă, cu accepţii noi termeni ca formă, substanţă, semnificaţie.

Am spus mai înainte că, elaborînd sistemul cu două trepte al fonemelor şi fonemoidelor, S. K. Şaumian urmăreşte procesul trecerii de la sunetele individuale la clasele de sunete individuale şi de la fonemele individuale la clasele de foneme individuale. Dar asemenea concepte apar utilizate de Hjelmslev în *Prolegomena*... (cap. 4 *Teoria limbii şi inducţia*), atunci cînd discută formarea noţiunilor pe baza trecerii de la particular la general, arătînd clar că procedeul ţine de metoda inductivă, nu de cea deductivă şi definindu-l, pe scurt, ca o ,,ascensiune de la segment la clasă". Aşadar, toată această procedură de lucru iese din limitele metodei ipotetico-deductive pe care îşi întemeiază lingvistul sovietic teoria.

De mai multe ori în cuprinsul cărţii S. K. Şaumian subliniază caracterul ipotetic al propriilor consideraţii teoretice, care trebuie concepute ca premise de lucru ce se cuvin verificate şi completate cu rezultatele unor analize conceptuale mai aprofundate şi pe baza îmbogăţirii cunoaşterii materialului empiric (cf. p. 157). Chiar definiţia fonemului este considerată de autor ca o ipoteză, suficient de generalizatoare şi abstractă pentru a putea cuprinde nu numai obiectele reale, ci şi obiectele posibile (cf. p. 25). Acest principiu metodologic a fost pus de Hjelmslev la baza întregii teorii a limbii, atunci cînd pretindea ca aceasta să servească ,,pentru înţelegerea tuturor obiectelor posibile de o anumită natură" (cf. *Prolegomena*..., cap. 6 *Scopul teoriei limbii*). Recurgînd mereu la foloasele teoretice ce se pot obţine din însuşirea indicaţiilor date de o ,,metodologie generală a ştiinţelor", Şaumian împărtăşeşte, de asemenea, nemărturisit aceeaşi convingere formulată anterior de creatorul teoriei glosematice. (Teoria nici unei ştiinţe nu poate fi elaborată fără o conlucrare activă cu epistemologia, *Prolegomena*, cap. 5.)

Preferînd altor modele modelul binar al opoziţiilor fonologice, Şaumian o face în conformitate cu cerinţele principiului simplităţii, formulat de logica actuală a ştiinţelor. Principiul simplităţii se subordonează principiului empiric, care — după cum se ştie — stă la baza teoriei glosematice a limbii (,,dintre mai multe metode care au drept rezultat descrieri la fel de simple, trebuie aleasă aceea care implică procedeele de lucru cele mai simple", *Prolegomena*, cap. 6).

Metoda operatorilor şi operanzilor utilizată de Şaumian pentru identificarea fonemelor fusese anterior folosită şi de Hjelmslev pentru stabilirea categoriilor de functive (cf. cap. 17, *Prolegomena*...).

S. K. Şaumian relevă în cadrul teoriei ,,relaţional-fizice" a fonemului antinomia transpoziţiei, rezultînd din faptul că fonemele sînt concepute, în acelaşi timp, ca elemente care servesc la diferenţierea semnificanţilor şi ca elemente acustice. Pentru a evita această antinomie trebuie ignorat faptul că fonemele sînt constituite din substanţă sonoră, care poate fi uşor transpusă în alt fel de substanţă (grafică, de pildă). Ruperea formei de substanţă şi substituirea substanţei fonice prin alte feluri de substanţă se fixează în cea mai bună tradiţie a concepţiei glosematice. Procedînd astfel, S. K. Şaumian pare să uite însă faptul că tocmai aici se relevă vulnerabilitatea teoriei glosematice a limbii, că ,,limba nu poate fi transpusă" şi că ,,nu există

formă pură a limbii, independentă de substanţa fonică" (cf. Al. Rosetti, *Despre Glosematica lui L. Hjelmslev*, în LR XIII, 1964, p. 543–551).

De altfel, teoria fonologică a lui S. K. Şaumian se expune, credem, şi unei alte obiecţii de principiu. Considerînd că identitatea sau deosebirea semnificanţilor se poate determina pe baza unor teste propuse informatorului (cf. p. 17 a lucrării), S. K. Şaumian nu face decît să detaşeze în plan extralingvistic principiul comutării. Utilizînd criteriul testelor informaţionale S. K. Şaumian trece cu vederea efortul atîtor lingvişti de seamă care s-au străduit să introducă problema identificării unităţilor analizei în cadrul „lingvisticii imanente" (cf. Saussure, fraza finală din *Cours*... ; L. Hjelmslev, *La stratification du langage*, în TCLC XII, 1959, p. 37).

Afirmînd că îşi propune să studieze numai „natura realităţii fonologice", S. K. Şaumian se dezinteresează de posibilitatea utilizării noţiunilor stabilite de el. Principial, conceperea într-o asemenea modalitate a cercetării în domeniul fonologiei teoretice nu este inadecvată faptelor care se impun observaţiei. Existenţa unui inventar de unităţi minimale redus şi, deci, posibilitatea unei delimitări stricte a domeniul de cercetare permite orice fel de noi reorganizări şi sistematizări recurgînd la construcţii abstracte de maximă rigoare.

Mai 1965

N. Saramandu

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

LOUIS MICHEL, *La langue des pêcheurs du Golfe du Lion, Introduction*, Paris [1964].

Terminologiile sînt supuse unor schimbări mai mult sau mai puţin lente, fie ca urmare a înlocuirii unora dintre cuvintele care le alcătuiesc prin altele aparţinînd altui idiom, care se bucură la un moment dat de un anumit prestigiu, fie din necesitatea de a folosi termeni cît mai precişi. de a evita omonimiile supărătoare care ar îngreuia exercitarea unei meserii, fie mai ales datorită progresului tehnic şi ştiinţific a cărui acţiune duce la dispariţia unui termen o dată cu obiectul, procesul sau procedeul pe care acesta îl denumeşte. Iată de ce sînt bine venite lucrările care îşi propun strîngerea şi de multe ori interpretarea vocabularului tehnic : ele împiedică dispariţia definitivă a numeroşi termeni, furnizînd date interesante în legătură cu istoria şi cultura regiunilor anchetate. De asemenea, studiul formării unei terminologii şi al transformărilor pe care aceasta le suferă în timp, pune probleme interesante de semantică şi de formare a cuvintelor, oferă un material bogat pentru lingvistica generală.

Ancheta întreprinsă de prof. L. Michel a îmbrăţişat teritorii de limbă catalană şi provensală (în sensul larg al cuvîntului), iar din punct de vedere geografic a cuprins întreaga regiune de coastă a golfului Lion, pornind la vest din Pirineii Orientali şi extinzîndu-se spre est dincolo de regiunea Marsiliei, pentru regiunea provensală propriu-zisă ancheta avansînd pînă la Nice şi Monaco. În această regiune, timp de 10 ani profesorul Michel a strîns materialul care stă la baza lucrării sale, material care cuprinde termeni referitori la locuri, curenţi de aer, faună marină, unelte pescăreşti. (Trebuie observat că investigaţiile nu s-au limitat la vocabularul tehnic, intenţia autorului fiind de a analiza şi limba de fiecare zi a pescarilor, gradul ei de individualitate în raport cu dialectul folosit în interior.) Autorul nu s-a mulţumit cu o simplă sistematizare a materialului strîns, ci a întreprins interpretarea lui, folosindu-se de geografia lingvis-

tică şi încercînd să stabilească etimologia termenilor tehnici sau, aşa cum precizează el însuşi, a termenilor nautici neîntrebuinţaţi în interior.

Autorul a rezervat părţii introductive, menite să asigure înţelegerea problemelor puse de studiul propriu-zis, un număr neobişnuit de mare de pagini strînse într-un volum separat. În funcţie de natura materialului din acest volum, deosebim trei părţi distincte [1] : o primă parte informează, printre altele, despre perioada premergătoare elaborării propriu-zise a lucrării, perioadă de dublă „ucenicie" -în acest timp autorul a urmărit pe de o parte felul de viaţă, obiceiurile pescarilor, a pătruns treptat în secretele meseriei lor, munca fiindu-i uşurată de faptul că idiomurile din regiunea anchetată îi erau bine cunoscute ; pe de altă parte, pentru a putea înţelege cît mai corect, cît mai ştiinţific, fenomenele a căror denumire o studia, pentru a putea traduce termenul popular prin cel savant, autorul a întreprins o foarte serioasă documentare ştiinţifică oglindită şi în bogata bibliografie de la sfîrşitul acestui volum. Ancheta a început de fapt din această primă perioadă. Bun cunoscător al dialectelor, prof. L. Michel a putut urmări conversaţiile zilnice ale pescarilor şi îndruma aceste conversaţii în aşa fel încît să-i furnizeze cît mai multe informaţii. A doua parte a lucrării se referă la modul de viaţă a pescarilor, la specificul muncii lor, la istoria pescăritului în regiune ; tot aici se face o descriere documentată de geografie fizică a regiunii anchetate. Ultimul capitol este o caracterizare lingvistică a regiunii ; el oferă în acelaşi timp acele trăsături, în special fonetice, necesare la interpretarea vocabularului pescăresc [2]. Autorul arată importanţa mării ca mijloc de transport al cuvintelor de-a lungul coastei, sau al unui dialect prin colonizare maritimă ; el mai semnalează existenţa unor arii litorale fonetice şi lexicale.

Lucrarea prof. L. Michel se remarcă prin documentarea serioasă pe care se bazează. Planul după care a fost concepută, bine chibzuit, a avut în vedere cunoaşterea mediului pescăresc sub principalele lui aspecte, înţelegerea lui cît mai profundă. Partea lingvistică propriu-zisă îşi datorează valoarea în primul rînd faptului că autorul ei este foarte bun cunoscător al realităţii pe care o descrie. O primă observaţie care se impune se referă la raportul cantitativ dintre capitole. Partea de geografie fizică cuprinde informaţii care nu sînt absolut necesare, ele depăşind cadrul impus de scopul acestui capitol. S-ar fi putut vorbi în schimb mai pe larg despre felul în care a decurs ancheta. S-ar fi putut insista asupra felului în care a fost alcătuit chestionarul, cu atît mai mult cu cît anumite dificultăţi au impus începerea anchetei fără nici o listă de întrebări, aceasta alcătuindu-se mai tîrziu, pe baza experienţei precedente. Nu se vorbeşte în mod special despre alegerea subiectelor ; deoarece ancheta trebuia să surprindă evoluţia terminologiei pescăreşti, se impunea alegerea persoanelor din diferite generaţii ; de asemenea, trebuia să se aibă în vedere timpul de cînd locuia subiectul în staţiunea anchetată, măsura în care o staţiune era deschisă importului de termeni pescăreşti din alte staţiuni (aceasta ar fi completat descrierea interesantă şi utilă pe care o face autorul staţiunilor pescăreşti de pe coastă). În interiorul capitolului de lingvistică ar fi fost mai economică şi poate mai sugestivă o altă subîmpărţire : descrierea profilului lingvistic s-ar fi putut face la scara întregii regiuni (şi nu separat, în cadrul fiecărui dialect) pe compartimente lingvistice : descrierea fonetică, lexicală etc. a regiunii. Această expunere ar fi putut fi ilustrată de un număr de hărţi, mai mic chiar decît cel care alcătuieşte atlasul întocmit de autor. În sfîrşit, ar fi fost bine venite în

---

[1] Iată, în mare, împărţirea pe care a dat-o autorul volumului : *Avant-propos* ; *Première partie* : *L'homme et la mer* : I. *Le milieu physique* ; II. *Le milieu biologique* ; III. *Le milieu humain* ; *Deuxième partie* : *La dialectologie cotière* : I. *Les dialectes cotiers* ; II. *Atlas cotier 141—186* (90 cartes) ; III. *Les aires littorales* ; *Conclusion* ; *Bibliographie*.

[2] Unele lucrări de genul celei în discuţie dau particularităţile idiomului folosit acolo unde are loc ancheta, atunci cînd acest idiom nu a fost încă descris ; vezi, de pildă, P. Ruelle, *Le vocabulaire professionnel du Houilleur borain*, Bruxelles, 1953.

cuprinsul acestui volum fotografii care să oglindească specificul fizic al regiunii, munca pescarilor, aspecte dintr-o staţiune sau o locuinţă pescărească etc.

Volumul în discuţie prezintă şi un alt aspect care merită să fie amintit. La p. 126 autorul împarte regiunea anchetată în nu mai puţin de 6 dialecte occitane. Cred însă că această împărţire serveşte numai drept „instrument de lucru", aşa cum reiese şi din abordarea din punct de vedere teoretic a problemei dialectelor. Definiţia dată dialectului permite o infinitate de posibilităţi de interpretare ; în acelaşi timp, idiomul vorbit într-o regiune este numit cînd *limbă*, cînd *dialect* (de ex. despre languedocien) ; criteriile pe baza cărora autorul a stabilit dialectele nu sînt expuse ; pe de altă parte, acesta arată că idiomurile de coastă sînt o continuare a marilor dialecte din interior (languedocien, provençal şi catalan; după cum arată numele, primele două coincid mai mult sau mai puţin cu provinciile Languedoc şi Provence). Problema clasificării dialectelor occitane, bazate pe riguroase criterii lingvistice, îşi aşteaptă rezolvarea în viitor.

Decembrie 1964

Daniela Rădulescu

Institutul de lingvistică, Bucureşti, Calea Victoriei, 194

Българска диалектология — проучвания и материали, *Dialectologia bulgară — studii şi materiale*, vol. I, Academia de ştiinţe, Sofia, 1962, 273 p.

Şcoala dialectologică bulgară are o veche tradiţie. Studiilor aparţinînd unor lingvişti cu renume ca L. Miletič, B. Ţonev, St. Mladenov, Ţv. Todorov, [K. Mircev ş.a., li s-au adăugat în ultimii ani tot mai multe monografii dialectale şi, în special, două lucrări de ansamblu, *Atlasul lingvistic bulgar* [1] şi *Dicţionarul dialectal*, ambele aflate în lucru la Institutul de limbă bulgară din Sofia. Menţionăm de asemenea cea de-a treia ediţie, adăugită şi revizuită, a *Dialectologiei bulgare* [2], lucrare de sinteză, destinată atît studenţilor cît şi specialiştilor.

Interesul din ce în ce mai mare faţă de problemele de dialectologie, necesităţile Atlasului şi mai ales ale *Dicţionarului dialectal*, precum şi procesul, relativ rapid, de ştergere a diferenţelor dintre graiuri, au impus crearea unor posibilităţi sporite de publicare a studiilor dialectale. Deoarece *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, remaracabil în trecut prin bogăţia materialului dialectologic, s-a transformat în ultima vreme într-o culegere de folclor, iar *Известия на Института за български език* şi *Български език* nu tipăresc lucrări de prea mare întindere, se simţea nevoia unei publicaţii destinate studiilor şi materialelor de dialectologie . *Българска диалектология — проучвани и материали*[3], în care vor fi incluse materiale de dialectologie bulgară şi, în primul rînd, glosare regionale, are tocmai acest scop.

---

[1] Pentru amănunte în legătură cu probemele şi principiile *Atlasului*, v. Gh. Bolocan, *Atlasul lingvistic bulgar*, în SCL XII, 1961, 2, p. 269—273, şi M. Mladenov, *Geografia lingvistică în Bulgaria*, în „Romanoslavica", X, 1964, p. 491—495.

[2] St. Stoikov, *Българска диалектология*, Sofia, 1963.

[3] Volumul I, apărut în anul 1962, constituie obiectul discuţiei de faţă, volumul II este în curs de apariţie iar volumul III se află în pregătire.

Volumul cuprinde, pe lîngă articolul-program (St. Stoikov, *Българска диалектология по нов път* — „Dialectologia bulgară pe un drum nou"), două studii monografice, primul, mai amplu, asupra graiului din Strandgea, (Goro Gorov, *Странджанският говор*), al doilea, ceva mai limitat, asupra graiurilor din raioanele Sevlievo, Troian şi Teteven (Gh. Popivanov, *Бележки за говорите в Севлиевско, Троянско и Тетевенско*) şi patru glosare regionale: St. Ilcev, *Към ботевградската лексика*; S. Popgheorghiev, *Из лексиката на с. Чешнегирово, Пловдивско;* N. Nameranov, *Чужди думи в професионалния говор на българските шивачи*; Z. Božkova, *Принос към речника на Софийския говор.*

Lucrarea consacrată graiului din Strandgea (p. 13—164) cuprinde, pe lîngă o scurtă privire istorică, particularităţile fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale ale graiului. Studiul are următoarele capitole: I. *Fonetică* (vocalism, consonantism, accent), II. *Formarea cuvintelor* (substantiv, adjectiv, verb, forme diminutivale), III. *Morfologie* (substantiv, adjectiv, pronume, numeral, părţi de vorbire neflexibile), IV. *Note sintactice.* V. *Expresii şi construcţii frazeologice,* VI. *Glosar,* VII. *Texte.* Aceste secţiuni sînt inegale ca întindere şi diferite ca metodă. Astfel, fonetica este tratată după metoda pe care am putea-o numi etimologică: se caută în grai reflexele sunetelor din vechea bulgară, mai ales în privinţa vocalelor. În schimb, la consonantism considerentele de ordin istoric lipsesc aproape cu totul. Partea de morfologie şi derivare este un studiu sincronic consecvent. Şi aici, ca şi în restul culegerii, o atenţie deosebită se acordă lexicului. Asupra acestor materiale ne vom opri mai atent în recenzia de faţă.

Lexicul dialectal oferă nenumărate date asupra evoluţiei istorice a limbii comune, date care pot confirma sau completa informaţiile oferite de cele mai vechi documente scrise; el este, de asemenea, un material preţios pentru studiul limbii literare, pentru stabilirea unor etimologii etc. Glosarele regionale, bine întocmite, pun la dispoziţia cercetătorilor marea bogăţie frazeologică a limbii şi le permite studierea individualităţii lexicale şi semantice a graiurilor, cunoaşterea raporturilor dintre graiuri şi limba comună naţională etc. Pe de altă parte, cunoaşterea aprofundată a materialului lexical serveşte la delimitarea teritorială a graiurilor.

Avînd în vedere bogăţia şi varietatea lexicală a unui grai, selecţionarea materialului este grea şi, în bună parte, are un caracter, subiectiv. În general, însă, se pot stabili cîteva straturi lexicale:

— cuvinte exclusiv regionale, înţelegînd prin aceasta cuvinte diferite atît ca formă cît şi ca sens de cele folosite în limba literară;

— cuvinte identice fonetic cu cele folosite în limba literară, dar deosebite ca sens;

— cuvinte cu acelaşi sens, însă cu evoluţii neobişnuite, greu de recunoscut de către vorbitorii altor graiuri sau de către vorbitorii de limbă literară.

În general, autorii glosarelor în discuţie au respectat aceste norme de selectare a materialului lexical. Astfel, Gh. Popivanov intitulează capitolul respectiv *Cuvinte mai deosebite,* S. Popgheorghiev anunţă că se va ocupa de cuvintele „care prezintă un interes mai mare" (? p. 208) iar Z. Božkova de cuvinte „care nu se întîlnesc în limba literară sau, dacă se întîlnesc, au un sens deosebit" (p. 241). De aceea ni se pare contradictorie includerea, în unele glosare, a unor cuvinte identice ca formă şi sens cu cele din limba literară: *игрúште*, *лúтра,* (St. Ilcev); *бой, кóрда, лéл'а* (S. Popgheorghiev); *аджальúйа, аргатин, вáкъл, върколáк* (Z. Božkova).

Glosarele cuprind regionalisme curente, termeni legaţi de agricultură, industria casnică, creşterea vitelor, medicină populară, termeni din floră, faună, cromatică, din legendele populare şi chiar unii termeni onomastici.

Din punct de vedere al metodei, cercetătorul poate să-şi pună sarcina de a da, pe cît posibil, întreaga bogăţie lexicală a graiului studiat sau să se bazeze, în cazul glosarelor diferenţiale, pe comparaţia cu limba literară, eliminînd cuvintele sau sensurile comune. Practic, aceas-

tă ultimă metodă este îndreptățită, deoarece cu o mare economie de spațiu se prezintă fapte cu caracter particular. Principiul prezentării exhaustive a lexicului are însă avantaje de ordin teoretic, punînd în evidență lexicul graiului studiat cu întregul lui sistem de relații. Cele mai multe dintre materialele publicate nu sînt de fapt glosare, ci dicționare dialectale. Structura articolelor din aceste dicționare nu se deosebește fundamental de aceea a articolelor din dicționarele explicative ale limbii literare : *a*) cuvîntul titlu, accentuat și dat în transcriere fonetică ; *b*) definiția gramaticală cu specificarea genului și numărului ; *c*) filiația sensurilor (explicațiile se dau fie prin sinonime literare, fie prin perifraze). Acolo unde autorii au considerat necesar s-au făcut exemplificări prin citate. Același procedeu a fost adoptat și în glosarul semnat de Gh. Popgheorghiev. Menționăm însă faptul că autorul explică adeseori cuvintele numai prin citate, renunțînd la sinonime sau perifraze. Metoda este desigur criticabilă, deoarece textul este uneori insuficient pentru a clarifica sensul cuvintelor și astfel se pot naște unele nedumeriri (comp. *тафлиа*, м — Рани ми, мамо, кончето, на снага да е тафлиа [Трудовец] p. 181).

În studierea lexicului dialectal etimologia cuvintelor joacă un rol important, deoarece în felul acesta se pot determina împrumuturile străine si se pot trage concluzii în legătură cu istoria limbii și a poporului respectiv. În majoritatea glosarelor se discută problema etimologiilor, în unele indicîndu-se numai limba din care a fost împrumutat cuvîntul (ex. *илик* (turc.) — G. G.), în altele dîndu-se atît termenul care a servit ca etimon, cît și traducerea sa în bulgară (ex. *аздѝсвам* (turc. *azmak* *буйствувам*, *свирепея*) — St. Il.).

Desigur că este dificil pentru un singur cercetător să stabilească etimologia cîtorva mii de cuvinte, mai ales pentru regionalisme. De aceea nu ne miră numărul relativ mare de forme, rămase fără explicație etimologică. Considerăm că ea putea fi dată totuși în unele cazuri mai evidente ca : *барук* (turc.), *клей* (v. bg. *клей'*), *курбан* (arab. turc.), *леш*, *маскара*, *матрак*, *чурук* (turc.)— G.G. ; *шта* (v. bg. *ща*), — St. Il. ; *бой*[2], *задун* (turc.), *кадру* (it.) *калцун* (ngr. *kaltsuni* venit probabil prin italiană), *корда* (lat. *chorda* prin gr. sau it.), *лел'а* (v. bg. *лелꙗ*) — S. P. etc.

Necesitatea alcătuirii unei terminologii a meseriilor a determinat apariția, în ultima vreme, a numeroase studii consacrate lexicului profesional [1]. Articolul lui Nikola Nameranov, *Cuvinte străine în lexicul profesional al croitorilor bulgari*, se remarcă atît prin bogăția materialului, cît și prin riguroasa lui clasificare. Autorul, bun cunoscător al termenilor folosiți de croitori, include în glosar nu numai cuvintele active și larg răspîndite, ci și pe cele învechite, pe care meseriașii mai tineri nu le mai folosesc. Termenii sînt grupați în cinci categorii [2], fiecare cuvînt-titlu fiind pe larg explicat și însoțit de explicații etimologice ample. Ex. *дюзмé* с обл. — малко бяло копче за риза, направено обикновено от кристално вещество ; тур, düзме, подправка, украшение. p. 223).

În ultimul capitol al lucrării lui N. Nameranov, *Corespondența termenilor după origine* se pune însă o problemă de principiu : trebuie să se dea etimonul inițial sau numai cel mai apropiat din punct de vedere istoric? Adoptînd, în unele cazuri, primul criteriu, autorul descoperă, în limba bulgară, cuvinte din limba eschimoșilor (анорак). Dacă ar fi consecvent, N. Nameranov ar fi obligat să caute pentru multe cuvinte de proveniență franceză, engleză, turcă etc.,

---

[1] Iv. Kănoev, *Таен зидарски говор от с. Смоленско, Пирдопско* în *Известия на Института за български език*, vol. IV, 1956, p. 369—410 ; K. Kostov, *Италиански думи в професионалния говор на българските обущари*, în ,,Български език'', III, 1953, p. 256—258 etc.

[2] 1. Denumirea instrumentelor, a părților lor și a altor obiecte ; 2. denumirea materialelor și a particularităților lor ; 3. denumirea cusăturilor și a diverselor lucrări ; 4. denumirea îmbrăcămintei, părțile ei, podoabe și particularități ; 5. diverse alte denumiri.

izvorul inițial, ceea ce ce practic este greu de realizat și fără prea mare importanță. Desigur că este greu să se stabilească exact limba din care a fost luat un anumit cuvînt atunci cînd el există în engleză, franceză, română etc. De pildă, cuvîntul *фланéла*, dat ca englezesc, ar putea fi explicat la fel de bine și prin franceză ca și prin română, iar cuvîntul *фуста*, existent și în limba română, este mai apropiat, probabil, de neogreacă decît de persană. Cuvîntul *вателин* se explică mai ușor prin germ. *Wattelin* 'vatelină', decît prin germ. *Wate* 'bumbac'.

În ceea ce privește cuvintele care au rămas neexplicate, propunem pentru *фláуш* „stofă pentru palton de damă" germ. *Flausch* „stofă de orice fel; stofă proastă pentru haine de damă".

În concluzie, volumul recenzat conține un bogat material care oferă multe sugestii. În ciuda unor lipsuri, inevitabile de altfel, lucrările incluse în volum sînt în măsură să trezească interesul specialiștilor.

Februarie 1965

Olimpia Guțu

Institutul de lingvistică, București, Calea Victoriei 194

R. UDLER, *Молдавские говоры Черновицкой области в сравнении с говорами Молдавской ССР, Закарпатской области УССР и других смежных областей дакороманского массива. Консонантизм*, Chișinău, 1964, 276 p.

La seria atlaselor lingvistice regionale s-a adăugat recent încă unul, conceput ca parte componentă a unui studiu de geografie fonetică : *Graiurile moldovenești din regiunea Cernăuți*, de R. I. Udler (Chișinău).

Lucrarea impune prin informație, metodă și claritate. Autorul prezintă numai o parte a materialului adunat — *consonantismul*[1].

După *P r e f a ț ă* (p. 3—7), în care se definește obiectul cercetării, se arată însemnătatea sa și se dau indicații, însoțite de aprecieri critice, asupra studiilor din trecut în acest domeniu, urmează *I n t r o d u c e r e a* (p. 8—13), consacrată metodei de lucru (procedeele de anchetă, alegerea localităților și informatorilor etc.).

C o n s o n a n t i s m u l u i i se consacră 5 capitole : *Palatalizarea consoanelor labiale* (p. 14—79). Consoanele *antero-linguale l,n,t,d* * *și postero-linguala k'* (p. 80—122), *Consoanele postero-linguale g, g', x și h* (p. 123—140), *Durificarea africatelor și sibilantelor ț, z (ḑ), s, j și ș* (p. 141—153), *Evoluția constrictivei alveolare s și a constrictivei prepalatale ș* (p. 154—165). Fiecare capitol este elaborat după un plan unic : privire critică asupra părerilor existente în legătură cu fenomenele analizate, prezentarea materialului faptic de pe teren, comentarii.

Î n c h e i e r e a (p. 166—167) cuprinde concluziile generale. Printre altele, autorul arată că graiurile cercetate de el păstrează multe fonetisme proprii limbii vechilor texte moldovenești.

---

[1] Despre vocalism vezi V. A. Lisițki și R. I. Udler, *Об особенностях вокализма молдавских говоров Северной Буковины*, în „Учёные записки Института истории, языка и литературы Молдавского филиала АН СССР", vol. IV—V, Seria filologie, Chișinău, 1955.

* Autorul scrie *л, н, т, д* etc. Am transliterat, aici și mai departe, pentru comoditate.

Studiul e însoțit de două anexe : I. *Informații asupra satelor în care s-au efectuat anchetele* (p. 168—184) și II. *Atlasul lingvistic al graiurilor moldovenești din regiunea Cernăuți. Consonantismul* ; 1+143 hărți colorate (p. 200—275).

Harta *1* înfățișează împărțirea administrativă a regiunii și punctele cartografiate ; h. *2—15* : sunetul *p* în *pișc, picior, pilă, piele, pieptene, piatră, spic, scarpin, opinci, copil, aripi, lupi, șchiopi* ; h. *16—24* : sunetul *b* în *bine, bivol, bici* (+ *-ușcă*), *albină, vrabie, obială, a știrbi, albi* etc. Ultimele 6 hărți au caracter generalizator și recapitulativ.

În afara teritoriului care formează obiectul nemijlocit al *Atlasului*, autorul a făcut anchete în localități din regiunea transcarpatică a R. S. S. Ucrainene, în partea de nord a R. S. S. Moldovenești și în raioanele moldovenești din stînga Nistrului. Totodată, el a pus la contribuție datele din atlasele lui G. Weigand (WLAD), Sever Pop și Emil Petrovici (ALR) și din alte numeroase studii străine.

Lucrarea lui R. Udler permite să se tragă o serie de concluzii interesante cu privire la răspîndirea geografică a unor fapte de limbă și la dinamica evoluției unor graiuri.

*

Cîteva observații.

1. Ținînd seamă de volumul și varietatea materialului faptic de care dispune autorul, ar fi fost de așteptat ca lucrarea să nu se limiteze la descrierea sunetelor, ci să prezinte și *sistemele fonologice* ale graiurilor studiate [1].

2. Era, credem, bine să se împrumute de la autorii ALR procedeul sublinierii rostirilor neașteptate cu o linie dreaptă și a incertitudinii în notare cu o linie ondulată. În condițiile înregistrării „impresioniste" a faptelor, avantajele acestui procedeu sînt multiple și evidente, lucru pe care acum cîțiva ani l-a recunoscut și autorul [2]. De ex., rostirea *înk''ędicát* (p. 30) ni se pare neobișnuită (ar fi fost de așteptat *îk''ędicát*). Dacă se recurgea la procedeul amintit (*înk''ędicát*), am fi avut certitudinea că nu e vorba de o greșeală de notație. Aceeași nevoie am simțit-o și în alte părți, de ex. (*să*) *topč''įásci* (p.30), unde *į* surprinde. Ne întrebăm, pe linia aceleiași îndoieli, dacă nu cumva în *pč''íuî* „piuă" (p. 28) s-a strecurat o greșeală (poate, de tipar), căci ar fi fost de așteptat *pč''íu̯î*.

3. Notarea accentului pe cuvintele monosilabice independente este superfluă : *k''íu̯*, p. 28, *tę̆i̯*, p. 61, *jólč'*, p. 67 etc.

4. Nu găsim îndreptățită definirea consoanei *n* ca „momentană nazală dentală *sonoră*" (p. 186), un *n* surd necunoscîndu-se. De fapt, *n* este o *sonantă* (v. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, ed. a III-a, București, 1963, p. 75 ; A. I. Tomson, *Общее языковедение*, Odesa, 1910, p. 186). Aceeași obiecțiune și pentru *u̯* (p. 187), pe care autorul îl definește, de asemenea, ca sonor.

5. La p. 185 și urm. se prezintă sistemul de semne folosit în lucrare, indicîndu-se echivalentele corespunzătoare din ALR și din „sistemul de transcriere internațional". Întrucît, însă, există mai multe asemenea sisteme (monotip, Jones ș.a.) era bine, pentru mai multă claritate să se precizeze că este vorba de echivalentele din sistemul publicat de Daniel Jones în *Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten*, Berlin, 1928, p. 18—27 (cf. ALRM II, vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940, p. 10).

---

[1] Cf., de ex., E. Petrovici, *Probleme de fonologie*, în SCL VIII, 1957, p. 74.

[2] Vezi R. I. Udler, *Молдавский лингвистический атлас*, în „Исследования в области латинского и романского языкознания", Chișinău, 1961, p. 271.

6. Cîteva cuvinte despre *informatori*.

a) Socotim că ar fi fost bine (sau, în orice caz, interesant) dacă s-ar fi indicat în textul lucrării, într-un chip oarecare, nu numai localitatea ci, de fiecare dată în parte, și informatorul de la care provine o formă sau alta. Lista informatorilor, cu toate meritele ei, nu permite — prin ea însăși — să se stabilească *de la care anume persoană* (tînăr sau bătrîn, bărbat sau femeie, cu o anumită instrucție sau neinstruit etc.) au fost notate unele rostiri, într-un fel sau altul mai aparte. De ex., la p. 148 citim că în pct. 28 s-a notat forma *două șérpi*, variantă morfologică și fonetică aberantă pentru graiurile moldovenești. În localitatea menționată au fost anchetate 4 persoane, dar de nicăiri nu rezultă dacă toate 4 rostesc în felul acesta (*două* î.l.d. *doị* și *șérpi* î.l.d. *șerpi*), sau numai una din ele, iar în ultimul caz, care anume? (În lipsă de alte informații, sîntem tentați să presupunem că în cazul de față e vorba de un bilingv sau de un fost bilingv, cf. ucr. *змія*, rus. *змея* „șarpe", substantive de genul feminin. În acest sens ar pleda, pe de o parte, numele de familie al informatorilor (*Nik'iforịák*, *Daskalịúk*), iar pe de alta, faptul că doi dintre ei (*Nik'iforịák* și *Ịakobéț*) au urmat, cum rezultă de la p. 178—180, cîte 4 clase la o școală rusească). În multe alte cazuri am simțit nevoia să știm exact persoana de la care provine materialul adus în discuție sau cartografiat. De asemenea, socotim că ar fi fost bine să se arate în lista informatorilor dacă aceștia cunosc (și în ce măsură) și alte limbi.

b) Cîteva probleme se ridică și în legătură cu *gradul de instrucție* al unor persoane anchetate de autor. Cf., de ex., informatorii nr. 12, 15, 26, 92, 93, 106, 107 ș.a., care au nu mai puțin de *șapte clase* primare *în limba română*, fără a mai vorbi de nr. 78 și 96, care au cîte *nouă clase*, sau de nr. 166 și 180, care au absolvit *zece* (!) clase. Se știe prea bine că asemenea persoane sînt neindicate ca informatori în anchetele dialectale, deoarece cunosc și, inevitabil, practică într-o măsură sau alta limba (inclusiv rostirea) literară.

c) Indicațiile pe care le dă autorul în legătură cu locul și durata prestării serviciului militar, precum și cu timpul petrecut de informatori în străinătate sînt uneori incomplete și în ansamblu, *eterogene*. Astfel, de pildă, aflăm că informatorul nr. 88, a stat trei ani în Austria, Ungaria, Italia și Rusia, pe cînd despre informatorul nr. 14, care a făcut zece ani serviciul militar în armata austriacă, nu se precizează prin ce țări a fost. (Deși n-ar fi exclus, totuși e greu de crezut că în cei zece ani nu a ieșit din limitele regiunii Cernăuți.)

d) Pe de altă parte, numărul informatorilor variază simțitor de la o localitate la alta, într-un mod care, cel puțin uneori, surprinde întrucîtva. Spre exemplu, deși în satul Strointi (pct. 29) locuiesc numai 280 de familii, au fost anchetate 5 persoane, pe cînd la Voloka (pct. 19), sat cu 1200 familii, deci *de patru ori mai mare*, numai 2 persoane și, în plus, ambele de același sex și din aceeași generație (practic vorbind, aproape de aceeași vîrstă : un bătrîn născut în anul 1884, altul în 1885).

e) În sfîrșit, tot în legătură cu lista informatorilor, ni se pare că indicația „școală austriacă" de la p. 173 și urm. (rubrica 5 din tabel) este prea vagă, deoarece — după cum se știe — în timpul ocupației Bucovinei de către austrieci în această provincie funcționau cel puțin *patru feluri de școli* : cu limbă de predare *română*, *ucraineană*, *germană* și *rusă*.

7. Etimologia *a bĝ''ilí* < ceh. *beliti* (p. 39) (e vorba, desigur, de *běliti*) ni se pare inacceptabilă, căci nu poate fi sprijinită cu argumente de ordin istoric și geografic. Cf. etimologia din DLRM : *ghilí* < ucr. *biliti* (de fapt, *bilyty*, vezi *Hrinčenko*, I, 65 !), pe care nu vedem motive să n-o preferăm, mai ales că ucraineana a constituit un punct de plecare și pentru alte verbe dacoromâne de factură populară sau regională, ca, de ex., *a zolí* < *zolyty*.

Afirmația că *mn''irịásĭ*, p. 48, ar proveni din alb. *mirë* + suf. *-easă* este inexactă. De fapt, cuvîntul s-a format din *mire* + sufixul *-easă* (v. DLRM, s. v. *mireasă*).

O obiecţie asemănătoare ridică şi *didj"ába*, p. 106, care nu provine *tale quale* din turcă („din tc. *de* + *caba*"). De fapt însă şi acest cuvînt s-a format pe teren propriu, din *geába* „în zadar, zadarnic; gratis, fără plată", la care s-a ataşat prepoziţia *de* (v. DLRM., s.v. *degeába*). În afară de aceasta, continuînd analiza, subliniem că numai *geába* este împrumutat din turcă (< *caba* „fără plată"), pe cînd *de* provine *din latină* şi nu trebuie confundat cu tc. *de/da* „şi, precum şi".

Despre *vatăjăl* (p. 149) autorul spune: „din tc. *vattas*, ucr. *ватага*, pol. *wataha*". De fapt, cuvîntul este un diminutiv al lui *vătáj* (variantă fonetică a lui *vătáf*): *vătáj* (resp. mold. *vatáj*) + suf. *-el*. Cf. *vornicél*: *vórnic* + suf. *-el*.

În sfîrşit, *a povesti* (resp. forma citată de autor, *(a)povistít*, p. 99) trebuie considerat, şi el, un derivat propriu, de la *poveste* < sl. (v. sl. *povestĭ*). Cf. DLRM, s.v. *povesti*; G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 151.

În stadiul actual de dezvoltare a studiilor lingvistice romano-slavice este vetust din punct de vedere metodologic să se considere că termeni ca *plug* ar proveni din vechea slavă (paleoslavă), cum se specifică, de pildă, la p. 129. În realitate, este vorba de un împrumut vechi sud-slav p o p u l a r, iar nu cărturăresc. Şi în alte cazuri se întîlneşte aceeaşi inadvertenţă, provenită desigur, dintr-o scăpare de redactare. O semnalăm însă, întrucît, după cum se ştie, au fost lingvişti — de ex., I. A. Candrea (ca lexicograf) — care nu diferenţiau paleoslava (limba celor mai vechi traduceri slave din greacă) de vorbirea populară a slavilor de sud.

Aşa cum e prezentată în lucrare, etimologia cuvîntului *teatru* („fr. *théâtre* > rus. *meamp* < lat. *theatrum* < gr. *theatron*", p. 98) este, parţial, nesatisfăcătoare; *teatru* provine, într-adevăr, din franceză, iar nu direct din latină, însă tot din franceză a fost împrumutat şi termenul rusesc (vezi N. M. Şanski, V. V. Ivanov, T. V. Şanskaia, *Краткий этимологический словарь русского языка*, Moscova, 1961, s.v. *meamp*).

La p. 84 ne întîmpină două neologisme care comportă o discuţie de alt gen. Primul, *lámpį* „lampă", constituie un caz tipic de etimologie multiplă şi, prin urmare, trebuie tratat ca atare (v. discuţia la Al. Graur, *Etimologie multiplă*, în SCL I, 1950, 1, p. 22 şi urm.; id., *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, Bucureşti, 1960, p. 67), iar cel de-al doilea, *paltón*, reclamă din punct de vedere formal ca pe primul plan să fie aşezat un alt etimon, anume pol. *palton* (o deducere din rus. *пальтó* nu poate explica finala *n*; o greşeală asemănătoare întîlnim şi în DLRM, s.v. *palton*).

Tot în legătură cu termenii neologici. Autorul citează cuvîntul *birui* printre neologisme ca *bilet, biografie*, ceea ce nu ni se pare îndreptăţit: primul este *cu mult mai vechi*, are un caracter cu totul *popular* şi e *de uz general*, ca şi multe alte împrumuturi din maghiară (cf. O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 239), pe cînd celelalte două au devenit comune relativ recent.

Două dintre menţiunile cu caracter etimologic din lista abrevierilor (p. 189) stîrnesc nedumerire: *др. болг.* (= *слово древнеболгарского происхождения*) şi *ст. болг.* (= *слово староболгарского происхождения*). Există oare, din punctul de vedere al faptelor de limbă, vreo deosebire între ele?

8. În sfîrşit, credem că era bine ca toate exemplele din lucrare să fie însoţite de traducere în limba rusă.

★

Cea mai mare parte a observaţiilor noastre se referă, după cum s-a văzut, la chestiuni de amănunt. Ele nu pot diminua valoarea ştiinţifică incontestabilă a acestei interesante contribuţii.

August 1964

Victor Vascenco şi *Emil Vrabie*
Facultatea de limbi slave, Bucureşti, Pitar Moş 13

GERHARD BENDZ, *Studien zu Callius Aurelianus und Cassius Felix*. Gleerup, Lund, 1964, 145 p. (Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund, 55).

Autorul, profesor la Universitatea din Copenhaga, a publicat mai multe studii în legătură cu acești autori, începînd din 1943 : a cercetat manuscrisele, a discutat probleme de autenticitate, a făcut critică de text și a analizat în amănunțime limba, în vederea unei ediții definitive. El s-a inspirat din lucrările școlii suedeze, ilustrată de E. Löfstedt, J. Svennung, D. Norberg etc. și a adus o contribuție importantă la cercetarea limbii latine din epoca tîrzie.

Caelius Aurelianus și Cassius Felix au trăit pe la mijlocul secolului al V-lea în Africa de nord și au practicat medicina, în orașele Sicca și Certa. Ei au tradus în limba latină o parte din operele medicilor greci Soranos și Galenos. Aceste versiuni sînt interesante prin terminologia lor științifică și prin elementele de limbă latină populară. Traducerile pot fi comparate cu originalele grecești, care s-au păstrat : ele erau destinate unui public mai larg și căutau să păstreze o dreaptă măsură între intenția de a reproduce cît mai exact ideile unor texte cu caracter tehnic pronunțat și nevoia de a le înfățișa pe înțelesul tuturor, într-o limbă care încă nu reușise să-și creeze o terminologie medicală adecvată. Traducătorii au fost ușurați în munca lor de faptul că erau practicieni și veneau în contact cu poporul, de la care au învățat limbajul medicinii populare. Terminologia populară nu reușea să acopere peste tot terminologia savantă grecească : existau decalajuri, dar tocmai deosebirile ne dau indicații prețioase pentru studiul faunei și, în genere, pentru istoria culturii. Elementele lingvistice noi sînt utile pentru cunoașterea structurii limbii latine, însă nu-s așa de numeroase pe cît ne-am aștepta. Prin autoritatea și stabilitatea lui timp de mai multe secole, statul roman realizase o unitate lingvistică relativă, a cărei tradiție era greu de înfrînt ; iar medicii scriau pentru publicul cult de pretutindeni, nu pentru neștiutorii de carte. Ei insistau cîteodată asupra unor termeni, aglomerînd sinonime : *haemorrhagia* = *sanguinis fluor, fluxus, profluvium* ; *rheumatismus* = *solutio, humectatio, fluor*. Pentru alți termeni adăugau sinonimele populare : *anhelatio sive suspirium, ardor sive ustura, aridus vel siccus, cathedra vel sella, creber vel densus, epilepsia vel apprehensio, eruptio sive fluor, gaudium vel laetitia, gravedo atque pressura, gravis atque difficilis, grossus vel vastior, humectus et aquosus, igneus vel fervens, maestitudo vel tristitia, novellus atque recens, nubilosus vel nubilus, purus ac limpidus, tranquillus et quietus, voces sive ululatus*. Recunoaștem ușor dublete păstrate în limbile romanice, alături de forme mai vechi care mai stăruiau în limbajul persoanelor culte.

Bibliografia folosită e indicată cu precizie și grijă, iar acribia autorului se vădește în tot cuprinsul lucrării : ea nu-i un simplu studiu lingvistic, ci un examen amănunțit al manuscri-

selor, al edițiilor precedente, al textului grecesc corespunzător și al textului latinesc, înarmat cu suficiente cunoștințe de medicină și de botanică, pentru a surprinde aspecte din istoria culturii și pentru a controla datele în vederea unei ediții critice.

Mai 1965

H. Mihăescu

Institutul de studii sud-est europene, București, I. C. Frimu 9

KARIN NEF-REINER, *Aspetti dell'evoluzione sintattica nella lingua italiana contemporanea*. Locarno, 1962, 73 p.

În teza de diplomă publicată sub titlul de mai sus, autoarea, Karin Nef-Reiner, avînd la dispoziție un material bogat cules din limba italiană contemporană, caută să descopere căile de evoluție a unor fenomene gramaticale în privința cărora uzul oscilează încă. Domeniul cercetat cuprinde unele aspecte din sintaxa verbului și a pronumelui.

Bazîndu-se pe o concepție materialistă asupra dezvoltării limbii, autoarea își expune în introducere punctul său de vedere, arătînd că studiul științific trebuie să surprindă fenomenele în evoluție.

Apariția unor tendințe noi în sintaxa limbii italiene contemporane (mai ales după cel de-al doilea război) este explicată ca datorîndu-se influenței limbii populare asupra celei culte.

Cartea are un fel de subtitlu (p. 9) semnificativ în privința modului de lucru al autoarei : *Regole sintattiche tradizionali e esempi di nuove tendenze*. Pornind totdeauna de la definițiile clasice din gramatici și dicționare, autoarea demonstrează prin exemplele noi pe care le aduce că aceste definiții nu mai au caracter de lege.

În partea referitoare la verb, și anume în capitolul *Transitivi e intransitivi*, observă că diferența dintre aceste două categorii de verbe nu este netă. Există verbe tranzitive al căror complement direct se poate înlocui cu un complement indirect cu același sens, după cum există verbe socotite în general intranzitive, dar care, în anumite cazuri, pot avea complement direct (*pensare*, *sfavillare*, *presidere*, *parlare* etc.).

Autoarea consideră că verbele tranzitive sînt folosite ca intranzitive mai ales în fraze care rămîn în suspensie, lăsînd cîmp liber fanteziei (. . . *e invece noi scriviamo perchè*. . . ; *Quando arrivai io, essi già sapevano* ! — p. 18). Pentru aceste cazuri folosirea termenului de *absolut* ar fi adus o clarificare suplimentară. Lipsa complementului direct nu infirmă caracterul tranzitiv al verbului.

Examinînd numeroasele exemple de treceri de la o categorie la alta, autoarea ajunge la concluzia că verbele intranzitive sînt folosite ca tranzitive mai ales în limba literară (ca urmare a fenomenelor de ordin stilistic), în timp ce tendința contrară corespunde mai ales uzului vorbit.

În capitolul închinat verbelor auxiliare se arată că unele timpuri compuse ale verbelor intranzitive nu se construiesc totdeauna cu aceleași verbe auxiliare. Uneori există diferențe în folosirea auxiliarelor între limba populară și cea literară (prima folosind pe *avere*, cea de-a doua pe *essere*). Unele verbe intranzitive se construiesc de obicei cu *essere*, dar în alte situații aceleași verbe se întrebuințează cu *avere*, cînd mișcarea e văzută în devenire, accentul fiind pus pe dinamica acțiunii. Demonstrînd că preferința pentru un auxiliar sau pentru celălalt depinde de sensul construcției și de stilul limbii, autoarea îl combate pe Manfredi Porena, care prezintă lupta între cele două verbe auxiliare pe plan psihologic (p. 29).

Capitolul *Impersonale e personale* relevă unele construcţii sintactice italieneşti, des întîlnite în limba scrisă. Este vorba mai întîi de construcţii de tipul : *noi si fa, noi si dice* şi *si dice* echivalente ale formelor personale *noi facciamo, noi diciamo*. Aceste construcţii impersonale sînt puse în legătură cu o certă tendinţă de anonimat a celui care scrie, în sensul apartenenţei la o colectivitate, lucru probat prin folosirea pronumelui *noi*. De la exprimări de tipul : *E tutti fuggivano il pericolo mentre noi gli si andava sempre più incontro*, s-a ajuns pe altă cale la construcţia impersonală simplificată : *Non s'aveva notizie degli altri*. Unul din faptele noi semnalate în acest capitol este construcţia impersonală cu verbul la persoana a III-a singular şi substantivul care e în relaţie cu el la plural. Construcţia italienească folosită mai ales cu verbul *essere* (în forme ca : *c'è, c'era*) se poate extinde şi la alte verbe. De la propoziţii ca : *c'era dei giorni che*... la *si sentiva soltando le mosche*. Forme ca *c'è, c'era* amintesc de construcţiile franceze *il y a, il y avait*.

Într-un capitol care se ocupă de sintaxa modurilor (indicativ şi conjunctiv) este consemnat faptul că în faza actuală a limbii italiene concurenţa dintre cele două categorii morfologice nu le face să-şi piardă individualitatea. Deşi adesea indicativul ia locul conjunctivului şi invers, situaţia acestor moduri în italiană este deosebită de cea din franceză, unde conjunctivul se poate defini ca variantă stilistică a indicativului.

În partea dedicată pronumelui, autoarea se ocupă de pronumele relativ *che* şi de pronumele personal *gli*, subliniind diversele lor întrebuinţări în limba italiană contemporană.

Che substituie diverse cazuri oblice ale pronumelui relativ în general ; uneori *che* se poate substitui şi lui *quando* în subordonatele temporale.

Pronumele personal *gli* se foloseşte din ce în ce mai mult şi este un exemplu de felul cum limbajul popular contribuie la îmbogăţirea limbii în general. Autoarea presupune, pe baza exemplelor, că *gli* va ajunge cu timpul unica formă de dativ personal aton la toate genurile şi numerele.

Reluarea complementului indirect şi a celui de loc exprimat prin substantiv sau pronume printr-un pronume personal aton este descrisă în capitolul *Il pleonasmo*. Autoarea se alătură lingviştilor care socotesc această construcţie pleonastică, deşi termenul nu este cel mai potrivit, deoarece se recunoaşte că pronumele aton aduce nuanţe de sens şi afective în plus.

Cartea se încheie cu o bibliografie teoretică şi cu lista izvoarelor folosite.

Bazată pe un material bogat, lucrarea în discuţie are meritul de a fi relevat tendinţe noi, parţial necunoscute, din gramatica limbii italiene contemporane.

Ar fi fost necesar poate ca, la unele capitole, materialul de fapte prezentat să fie discutat şi explicat mai mult.

Decembrie, 1964

Magdalena Popescu-Marin

Institutul de lingvistică. Bucureşti, Calea Victoriei 194

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii de lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugați să respecte următoarele

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile și notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* și va purta semnătura autorului cu „bun de cules”. Pe ultima pagină a articolului se va indica instituția cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observație proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent), după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct. Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuație, numărul precede semnul.

Indicațiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă) ; *b*) titlul lucrării (subliniat) ; *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; *d*) ediția (în cifre arabe) ; *e*) locul de apariție (orașul, în românește la articolele în limbi străine) ; *f*) anul apariției (*nu se pune editura*) ; *g*) pagina. Ex. 1 Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; *b*) titlul articolului (subliniat) ; *c*) titlul revistei (între ghilimele ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; inițialele nu se despart prin punct) ; *d*) numerotația (anul, volumul, nr.) ; *e*) pagina. (Ex. : Al Rosetti, *Considerații asupra foneticii și fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiția geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în „Romanoslavica” IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menționare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeași cu cea menționată prima dată, după numele autorului se va menționa *loc. cit.* Ex. : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor și al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repeta după alt titlu al aceluiași autor.

Se vor cita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet și explicate la sfîrșitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoțite de cuvîntul „secol” scris în întregime. Ex. : în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacției în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul inițial. Dacă autorul găsește *absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa comitetului de redacție, Calea Victoriei nr. 194, București.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

6

ANUL XVI

1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1966.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției:
BUCUREȘTI, Raionul 30 Decembrie
Calea Victoriei nr. 194
Telefon 15.07.91

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XVI, nr. 6 1965

S U M A R

	Pag.
AL. ROSETTI, Consideraţii asupra disimilării consonantice	755
I. COTEANU, Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei (II). . . .	759
JIŘÍ FELIX, Asupra alternanţelor fonologice din flexiunea verbală românească	791
CLAUDIA TUDOSE, Lexicul de bază în secolul al XVI-lea (II)	801
ANCA GIURESCU, Încercare de definire a substantivelor compuse din limba italiană	829
TUDORA ŞANDRU, Despre fizionomia lexicală a spaniolei contemporane . .	835
CRONICĂ	
LIANA LUPAŞ, Sesiunea de la Iaşi a Societăţii de studii clasice (21–23 mai 1965)	843
CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE	
ROMAN JAKOBSON, Selected Writings, I (*Sanda Golopenţia-Eretescu*)	845
BERTIL MALMBERG, Estudios de fonética hispánica (*Marius Sala*)	849
JEAN DUBOIS, Grammaire structurale du français. Nom et pronom (*Maria Theban*)	851
TULLIO DE MAURO, Storia linguistica dell'Italia unita (*Anca Giurescu*) . .	854
GUSTAV HERDAN, The Structuralistic Approach to Chinese Grammar and Vocabulary (*B. Wechsler*)	856
NICOLÁS ALTUCHOW, Gramática sánscrita elemental (*Traian Costa*)	859
Indicele revistei pe anul 1965	861

SCL, AN XVI, nr. 6, p. 753–942, Bucureşti, 1965

D-lui Eberhard Zwirner, *cu prilejul împlinirii vîrstei de 65 de ani.*

CONSIDERAŢII ASUPRA DISIMILĂRII CONSONANTICE *

DE

ACAD. AL. ROSETTI

După R. Posner (5), care a consacrat o carte disimilării consonantice, Knud Togeby (9) reia în discuţie bazele acestui fenomen fonetic : ,,Reiau la rîndul meu problema'' ne spune K. Togeby, ,,... pentru a ajunge la concluzia că disimilarea nu este nici o lege fonetică, nici un fonetism sporadic, şi că, în afară de unele cazuri de regularitate, nu pare a avea acţiune de la cauză la efect, sub forma unei influenţări a unei consoane asupra altei consoane identice, la distanţă'' (p. 642).

Este necesar, în primul rînd, de stabilit ceea ce trebuie să înţelegem astăzi prin ,,lege'' fonetică. Am încercat să ne aducem contribuţia la această problemă (7), într-un memoriu publicat în 1948 — prezentat în prealabil, sub formă de comunicare, la Cercul lingvistic din Copenhaga (noiembrie 1947) — şi într-o notă, în ,,Mélanges Delbouille'' (8).

Părerile noastre coincid cu ale lui J. Fourquet şi ale lui K. Togeby, expuse în studiul său citat mai sus.

În lucrările amintite spuneam, în esenţă, că schimbările fonetice survenite în vorbire (fr. *parole*), trebuie separate de cele survenite în limbă.

Schimbarea fonetică priveşte fonemul, şi nu are şanse să se impună decît dacă este recunoscută ca ,,normă'' de societate şi deci adoptată şi generalizată de aceasta. Întrucît ceea ce se schimbă este fonemul, schimbarea se produce fără excepţie. Extinderea schimbărilor este un fapt social. ,,Excepţiile'' de la legile fonetice sînt determinate de factori sociali : cuvinte uzuale şi cuvinte savante, împrumuturi şi cuvinte călătoare, omonime etc.

În sfîrşit, să nu uităm, cum aminteşte cu drept cuvînt K. Togeby (p. 645 şi 667), formula lui J. Gilliéron : fiecare cuvînt îşi are istoria sa proprie.

---

* Versiunea în limba franceză a prezentului articol a fost publicată în ,,Phonetica'' 12, 1965, p. 25–28.

Să revenim, acum, la expunerea lui K. Togeby.

Togeby neagă existența, în fonetică, a „legii celui mai tare", stabilite de Grammont [1].

Există totuşi, în fiecare limbă, numeroase exemple care confirmă existența acestei „legi".

În acest scop, ne adresăm românei, pentru a evita orice surpriză.

K. Togeby expune condițiile necesare explicării unei schimbări în cadrul disimilării : 1. lămurirea motivului care a produs schimbarea ; 2. care din cele două foneme se schimbă ; 3. care este rezultatul schimbării (p. 651).

Ne propunem să aplicăm această metodă în cele ce urmează. Plecînd de la teoriile lui C. Juret (3, 4) şi M. Grammont (1,2)[2], vom examina opt cazuri de disimilare a unui fonem aşezat într-o situație privilegiată, față de un fonem în situație slabă ; pozițiile enumerate mai jos merg progresiv de la poziția cea mai tare la poziția cea mai slabă, de exemplu :

1. inițială de cuvînt : dr. *tu*,
2. inițială de silabă, după consoană, în interiorul cuvîntului : *t* în dr. *cuptor*,
3. consoană postvocalică finală de silabă : *p* în dr. *cuptor*,
4. consoană intervocalică : *n* în dr. *lună* (*n* a trecut la *r* în unele graiuri româneşti),
5. consoană finală de silabă după consoană : *s* în dr. *textual*,
6. consoană prefinală înainte de *s* final de silabă : *k* în dr. *textual*,
7. consoană finală de cuvînt : *t* în dr. *făcut*,
8. oclusivă postconsonantică finală : *t* în dr. *fost*, participiul trecut al verbului *a fi*.

Iată cîteva cazuri de disimilare consonantică, în română. Cum se va vedea, sonantele (*l*, *r*, *n*, *m*) suferă schimbări, fapt care corespunde naturii fiziologice a acestor consoane [3] :

a) imploziva disimilează intervocalica :

1. *n-n* > *r-n* sau *l-n* : dr. *amenința* > *amerința* sau *amelința*, *cănunt* > *cărunt*, *genunchi* > *gerunchi*, *junincă* > *jurincă*, *mănunt* > *mărunt*, *mănunchi* > *mărunchi*, *pâninc* > *pârinc*, *rănunchi* > *rărunchi*,
2. *n-n* > *n-r* : *pecingine* > *pecingire*, *pîngăni* > *pîngări*, *sîngena* > *sîngera*,

b) din două intervocalice, prima este disimilată :

1. *n-n* > *r-n* : *fănină* > *fărină*, *jineapăn* > *jireapăn*, *venin* > *verin*,
2. *r-r* > *n-r* : *suspirare* > *suspinare*, *lurecare* > *lunecare*,
3. *n-m* > *r-m* : *inimă* > *irimă*.

---

[1] „Formula lui Grammont « legea celui mai tare » nu corespunde faptelor" (Togeby, p. 643).

[2] R. Posner (p. 198—199) face apel la „forța" fonemului în sistemul limbii, a „importanței" lui în sistemul fonologic, dar exemplele nu par să confirme acest criteriu. Mai curînd ar trebui pusă în cauză natura fiziologică a consoanelor. Astfel, în limba română, consoanele *l*, *r*, *n* şi *m* suferă schimbările ; vezi mai jos.

[3] Cf. Togeby (p. 625) : „natura labilă" a lui *l* şi *r*.

Iată, în sfîrşit, două cazuri de disimilare „răsturnată" (formula lui Grammont):

m-n > *m-r* : *nimeni* > *nimeri*,

n-n > zero-*n* : *grănunţ* > *grăunţ* [4].

Exemplele pe care le-am enumerat pot fi oare explicate într-altfel? Nu credem.

De aceea, acceptînd explicaţiile particulare pentru fiecare caz de pseudo-disimilare date de K. Togeby, ne menţinem explicaţiile bazate pe acest criteriu, pentru alte cazuri (admise de altfel şi de Togeby) [5], şi pentru exemplele din română pe care le-am analizat.

În concluzie, vom spune că toate cazurile de disimilare reală sînt supuse „legii celui mai tare". Este, după părerea noastră, meritul lui C. Juret şi M. Grammont de a fi descoperit acest principiu de explicare în fonetică.

BIBLIOGRAFIE

1. Grammont, M., *La dissimilation consonantique*... Dijon, 1893.
2. Grammont, M., *A propos des ouvrages de M. A. Thomas, Notes sur la dissimilation*, „Rev. lang. romanes", 50 : 273 şi u., 1907.
3. Juret C., *Dominance et résistance dans la phonétique latine*, Heidelberg, 1913.
4. Juret, C., *Manuel de phonétique latine*, p. 37 şi u., Paris, 1921.
5. Posner, R. R., *Consonantal dissimilation in the romance languages*, Oxford, 1961.
6. Rosetti, A., *Etude sur le rhotacisme en roumain*. Paris, 1924.
7. Rosetti, A., *Les changements phonétiques. Aperçu général*, Copenhague — Bucarest, 1948.
8. Rosetti, A., *Remarques sur les changements phonétiques, à propos de la communication de M. J. Fourquet au IXe Congrès international des linguistes, Cambridge, Mass. du 17 au 31 août 1962*, in *Mélanges offerts à M. Maurice Delbouille*, Gembloux, 1964, p. 573–574.
9. Togeby, K., *Qu'est-ce que la dissimilation?* in *Romance Philology*, 17: 642–667 (1964).

Iulie 1965

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Calea Victoriei 194, Bucureşti

[4] Pentru amănunte, vezi exemplele şi „comentariile" în 6, p. 23 şi urm. K. Togeby citează (p. 655), ca exemplu de rotacism, dr. *bire* (< lat. *bene*), ceea ce e just, dar trebuie ţinut seamă de faptul că fenomenul este dialectal şi că nu a fost atestat decît în secolele XV–XVI. Cît despre prezenţa lui *r* în dr. *mărunt, rărunchi, sîngeros*, ea se explică prin disimilare consonantică, căci aceste fonetisme sînt semnalate în regiuni care nu au cunoscut rotacismul; despre acestea vezi 6, p. 23 şi urm.

[5] „Disimilările există" spune el, „dar sînt mult mai rare decît se crede de obicei" (p. 667).

PREMISE PENTRU STABILIREA VOCABULARULUI STRĂROMÂNEI (II)

DE

I. COTEANU

ELEMENTE LATINEŞTI DIN VOCABULARUL FUNDAMENTAL AL AROMÂNEI CARE NU APAR ÎN VOCABULARUL FUNDAMENTAL AL DACOROMÂNEI

13. Din compararea elementului de origine latinească din vocabularul fundamental al aromânei cu acelaşi element din stratul lexical corespunzător al dacoromânei rezultă un număr de cuvinte caracteristice vocabularului de bază al aromânei. Spre a le determina, ne-am servit de lista fondului lexical principal al dacoromânei, stabilită de acad. Al Graur [7], la care am considerat că se mai pot adăuga o serie de cuvinte ca: *aduna*, *biserică*, *curînd*, *cuscru*, *cuteza*, *dimineaţă*, *descarc*, *geană*, *ficat*, *genunchi*, *îmbăta*, *îns-*, *leşina*, *mai* (a V-a lună a anului), *noră*, *vindeca* şi încă vreo cîteva, reprezentînd fie numele zilelor săptămînii, de ex. *vineri*, fie nume de fiinţe ca *cerb*.

Afară de acestea, un număr de cuvinte care apar în vocabularul fundamental al aromânei, dar lipsesc din vocabularul corespunzător al dacoromânei, nu interesează în principiu discuţia de faţă, fie pentru că prezenţa lor în vocabularul fundamental al aromânei este determinată de situaţia specifică a vorbitorilor acestui idiom, fie din alte cauze. Este vorba despre cuvinte de tipul *capestru*, *curcubetă*, *mădular*, *mirinde*, *muiere*, *primăvară* (introdus în lista noastră, deşi avem şi pe *vară*).

În principiu, între metoda utilizată de acad. Al. Graur în lucrarea mai sus citată şi metoda noastră de stabilire a fondului esenţial de cuvinte din aromână nu sînt diferenţe care să facă cele două liste incomparabile. Notăm însă că, spre deosebire de autorul citat, nu am înregistrat toate formele neregulate ale pronumelor şi verbelor. Acestea sînt reprezentate în lista noastră de forma lor tip.

---

[7] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical*, Bucureşti, 1954; *Fondul principal lexical al limbii române*, Bucureşti, 1957.

Deşi am procedat la alegerea cuvintelor fără să ne lăsăm influenţaţi de lista de cuvinte din lucrarea amintită, totuşi multe din rezultatele noastre au coincis cu cele ale acad. Al. Graur, în special cele privind elementul latin.

Dăm în continuare cuvintele de origine latinească din vocabularul fundamental al aromânei care lipsesc din vocabularul corespunzător dacoromânesc.

1. a g r u s. „ogor, ţarină, arătură". Sub aceeaşi formă, dar şi *agor*, *agur*, însemnînd „produit de la terre, récolte", apare în Banat şi în fostele judeţe Mehedinţi şi Gorj, CDDE 22. DA îl atestă în Caraş-Severin după HEM 532. Cu sensul actual din aromână e curent în mgl., CM III s.v., şi în v. dr.
2. a ğ u n v. I „a flămînzi, a sărăci"; cu derivate mai des întîlnite: *ağuname*, *ağunare*, *ağunatic*, *ağuneaţă* şi adj. *ağun* „flămînd". Cum *flămînd* nu e atestat în ar., *ağun* şi derivatele lui acoperă şi valorile semantice ale lui *flămînd*. Un derivat, *ğunatic*, apare în mgl. însemnînd „foamete" CM III.
3. a m i n v. I „a arunca, a ţinti, a împuşca, a mîna". Deşi, după DDA, verbul acesta e răspîndit numai în nord, el ni s-a părut totuşi suficient de frecvent spre a fi înregistrat. În sud, *min* < l. *minare*, cu înţelesul de „mişca". Nu are corespondent în dr.
4. a m i n t u v. I „a cîştiga, a naşte (cu complementul *feată* sau *fičor*)"; derivate obişnuite: *amintare*, *amintat*, *amintatic*. EW 81 dă, după G. Weigand, *Olympo-Walachen*, 28—29, şi: *amintescu* v. IV. Nu are corespondent în dr.
5. a p i r v. IV „a se lumina de ziuă, a se scula de dimineaţă". Frecvent, deşi nu are decît un derivat propriu-zis, pe *apirită* „zori de zi, dis-de-dimineaţă".
6. a r b u r e s. „stejar". Evoluţia de sens priveşte probabil aromâna. Cf. mgl. *arbur* „copac, stejar", CM III s.v. Cuvîntul e răspîndit în v. dr., cu sensul de „copac, pom".
7. a r i n ă s. „nisip". Acelaşi cu v. dr. *arină*, ieşit din uz după secolul al XVI-lea.
8. a s t a l'u v. I „a întîlni". Nu are corespondent în dr. Cf. însă ar. *tal'u* şi dr. *tăia*.
9. a u a adv. „aici". Nu are corespondent în dr., deşi tema există, cf. *auace*, atestat de HEM şi Viciu, *Glosar*, CDDE 116, căruia îi corespunde în ar. *auaţe*.
10. a u ă s. „strugure". Este acelaşi cu dr. regional (Oltenia) *auă*.
11. a u ş s. „bătrîn". Frecvent şi cu multe derivate. Corespunde dr. *auş* (Oltenia).
12. a v r ă s. „adiere"; în megl. *aură*. Nu are corespondent în dr. Etimologia (din l. *aura*) pare nesigură, ceea ce a şi făcut pe CDDE să nu-l înregistreze între elementele latine. Nici EW nu-l înregistrează. Dacă nu am avea mgl. *aură*, cuvîntul ar trebui considerat împrumut din neogreacă.
13. b a ş v. I „a săruta". Frecvent, dar cu puţine derivate. Nu are corespondent în dr. Cf. însă mgl. *baş*, *bačcu*, CM III s.v.

14. c ă l o a r e, căroare s. „căldură". Cu puține derivate. Nu are corespondent în dr.
15. c o r s. „horă, sărbătoare". Nu are corespondent dr., subst. *cor* fiind în dr. împrumut recent.
16. c u s u r i n s. și a. „văr". Nu are corespondent în dr. Vezi însă vegl. *kosabrajn*, rtr. *cusdrin*, it. *cugino* și fr. *cousin*, CDDE 465.
17. d e a p i r v. I „a se văita". EW 483 atestă, fără indicarea precisă a regiunii, un dr. *dapăr*. Printre cuvintele latinești păstrate numai în română, același autor citează în *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 35, un *depăra* din l. *depalare*, de asemenea fără precizarea regiunii și a sensului. Un *dăpăra* atestă și W. Meyer-Lübke, REW 2571, alături de ar. *dipirare*, de v. it. *dipelare* și de prov. *depilar*, toate din l. *depilare*. I. A. Candrea DE citează pe *dăpăra* din Țichindeal, Marian și I. Budai-Deleanu. CDDE nu-l înregistrează. Cuvîntul dr. e regional și arhaic; ar. *deapir* e curent. În mgl. e, de asemenea, bine reprezentat, avînd înțelesurile „a zmulge părul, a zmulge penele la păsări, a jumuli" și „a țipa, a se văita" CM III s.v.
18. d i d i n d e adv. Formație ar. din *de-inde*, precedat încă o dată de prep. *de*. Nu are corespondent în dr.
19. d i m î n d u v. I „a porunci, a cere, a chema"; frecvent și cu derivate (*dimîndare*, *dimîndată*, *dimîndăciune*). Nu are corespondent în dr.
20. d i p u n v. III „a coborî". Derivate: *dipus* „coborît, mîniat, abătut" DDA. Nu are corespondent în dr.; *depune* fiind împrumut recent, vezi însă mgl. (Țîrnareca): „a (se) coborî" CM III.
21. d i s i c v. I „a sparge, a despica, a sfîșia". Frecvent, deși nu are derivate. Nu are corespondent în dr., *diseca* fiind împrumut recent.
22. d i z v e s c u v. IV „dezbrăca", cf. *nvescu* „îmbrăca". Are corespondent în v. dr. *dezvesc*, v. DA, sub. *învești*.
23. f ă l c a r e s. „familiile de sub conducerea unui celnic". CDDE 547 reconstruiește un l. **falcaria*. EW 576 citează pentru *falce*: „quantum unus sector per diem f a l c a r e potest de prato" (Ducange), ceea ce justifică afirmația din CDDE că „înțelesul primitiv trebuie să fi fost „portion de terre fauchée", de unde „portion en général, partie retranchée". Autorii trimit și la fr. *défalquer*, sp. *defalcar*, it. *diffalcare*, port. *desfalcar*. Existența în latină a unui verb cu această temă pare incontestabilă. Ar fi deci mai indicat să vedem în ar. *fălcare* un substantiv format de la verbul *falcare*.
24. f e a m i n (seamen) a. „feminin, de femeie, isteț"; cunoscut și în alte limbi romanice, cf. prov. *feme*, port. *femeo*. În dr., în forma *famen*, atestat în limba veche și astăzi regional (Banat). Cf. și mgl. *feamin* „de sex femeiesc" CM III.
25. ğ o n e s. „voinic, erou". Corespunde dr. regional și v. dr. *ğune*.
26. h' a v r ă s. „friguri", cf. *h'ivros* „care are friguri", *mi h'ivrescu* EW 616, CDDE 595. Corespondentul dr. e *fior*, dar dezvoltarea semantică din ar. seamănă mai bine cu cea din limbile romanice apusene, cf. fr. *fièvre*, prov. *febre*, cat. *febra*, v. sp. *hiebre*, port. *febre*, iar pentru *h'ivros*, v. it. *febbroso*, sard. log. *frebboso*.

27. i u adv. „unde". Atestat în v. dr., în mgl. şi în istr. Cf. şi mgl. *iundi*, provenit din *iu* + *unde*.
28. l î n ḑ i t a. „bolnav". Frecvent, dar cu puţine derivate (*lînḑiḑescu*). Obişnuit în v. dr. sub forma *lînged*. Astăzi, rar, *lînced*, dar cu un derivat relativ frecvent *lâncezeală*. Cf. şi mgl. *lănguros* „bolnăvicios", derivat al lui *lăngoari* „boală" CM III. Sensul de „bolnav" al dr. *lînged* a i şit din circulaţie din cauza sinonimului citat.
29. m ă r a t s. „nefericit". Atestat dialectal în dr. cf. DA ms.
30. m a r ţ u s. „martie", „podoabă purtată de femei şi copii în primele zile ale lunii martie". Frecvent ca denumire a celei de a treia lună a anului cît şi ca denumire a „mărţişorului". Apare în v. dr. şi astăzi dialectal, mai ales cu ultimul sens.
31. m e s s. „lună, a 12-a parte a anului". Frecvent, dar fără derivate, cf. mgl. *mes*. Nu are corespondent în dr. E curent în limbile romanice, cf. it. *mese*, prov. sp. *mes*, port. *mez*, fr. *mois*.
32. m u ş a t a. „frumos". Frecvent şi cu derivate. Mgl. *muşat*, id. Pentru etimologie, cf. v. dr. *înfrumuşa* CDDE 656, *muşeţel* şi numele topic *Frumuşani*, cf. de asemenea, numele de persoană *Muşat*. A avut prin urmare corespondent în dr., dar poziţia lui ca apelativ în vocabular nu ne este direct cunoscută. Pentru trecerea de la *frumuşat*, presupus de *înfrumuşa* la *muşat*, cf. A. Graur, BL V 70.
33. n a r e s. „nas, nară". Frecvent, dar cu puţine derivate: *năros*, *nărtos*. Apare şi în mgl. *nari* cu acelaşi sens, ca şi în Crişeana, unde are şi sensul de „nară" şi pe acela de „nas". În ar., sinonimul *nas* s-a specializat ca denumire a „vîrfului opincii", EW 1153, CDDE 1205.
34. n ă m a l' e s. „vite mici, oi şi capre" (mgl. *nămal'u* „vită cornută"), dar CM III îl cunoaşte ca „vită (oi, capre)". Apare şi în Banat, cu acelaşi sens ca în ar. CDDE.
35. n a t s. „copil". Atestat în expresia *tot natul* în Banat (Mehedinţi). CDDE 1208, EW 1158.
36. n e a u ă s. „zăpadă". Corespunde mg. *neauă*, istr. *ne* şi dr. bănăţenesc *neauă*.
37. n i s c î n t u pron. „puţin", cf. mgl. *nişticõţi*, istr. *nuşcăt*. Formaţie ar. diferită de *nişte*, dar făcînd parte dintr-o serie de compuse în care primul termen e l. *nescio*, v. EW 1175.
38. n î s pron. Frecvent ca pronume subiect de persoana a III-a. Corespunde dr. *îns*, *însă* din *însumi*, *însămi* etc., mgl. *ins*, *insă*, istr. *ăns*, *ănse*. În dr., formele *îns*, *însă* sînt în vădit regres din punctul de vedere al frecvenţei, deşi au multe derivate, cf. CDDE 869, EW 870.
39. n v e s c u v. IV „a îmbrăca". Corespunde dr. *înveşte* şi *înveşti*, ambele arhaice şi populare, dar numai în poezia populară, DA s.v.
40. o a r f ă n a. „orfan, sărac". Frecvent şi cu multe derivate, *urfînami* *urfańă*, *urfănătate* etc. CDDE 1274. Nu are corespondent în dr., *orfan* fiind împrumutat; nu apare nici în mgl. şi nici în istr.
41. o r (inf. *urari*) v. I „a ruga, a felicita". Corespunde dr. *ura*, care nu are însă primul sens existent al ar. *or*.

42. p e n u r ă s. „cui”. Neînregistrat de CDDE și de EW. DDA îl consideră urmașul l. *pinnula*.
43. p i c u r a r s. „cioban, păstor”. Frecvent și cu derivate, cf. *picurăroańe*, *picurărescu* etc. Apare și în mgl., istr. *pecurar* și în dr. *păcurar*.
44. p u ș c l' e s. „ciumă”. Frecvent și cu derivate, cf. *pușcl'os*, *pușcl'are* etc. Corespunde dr. *pușchea*, care e însă rar.
45. s a r i c ă s. „manta de lînă lățoasă”. Corespunde dr. *sarică*, popular.
46. s c î n d u r ă s. Același cuvînt în dr. și mgl. *scõndură*. A ieșit dintre cuvintele cele mai uzuale din dr., datorită sinonimelor *doască* și *blană*.
47. s t (r) i, *stră*, *stă* prep. „pe, peste”. Frecvent. În mgl. *stri* „pe”. Corespunde dr. *spre* care avea același sens în dr. veche.
48. t i prep. și : *tă*, *tră*, *trî* „pentru”.
49. t r u prep., și : *ntru*, *tu* „în, întru”, cf. mgl. *tru* (Țîrnareca) CM III.
50. u r d i n v. I „a circula”. În dr. popular și arhaic. EW 1826 ; cf. mgl. *urdin* CM III.
51. u t r e s. „burduf pentru vin sau untdelemn” PB. Nu are corespondent în dr.
52. v o m v. II și III și *zvom* id. „a vomita”. Mgl. *id.* CM III. Nu are corespondent în dr.
53. y i n ǵ i ț n. „douăzeci”. Nu are corespondent în dr.
54. y i p t u s. „hrană, cereale”, mgl. *ǵipt*, istr. *vipt*. Atestat în v. dr. și, regional (Transilvania), cf. Viciu, *Glosar*. DDA.

Cele 54 de cuvinte aromânești enumerate aici se împart în două categorii : a) 19 nu există sub nici o formă în dr., b) 35 se regăsesc în dr. regional. În categoria *a* sînt : *amin* v., *amintu* v., *apir* v., *astal'u* v., *astrag* v., *avră*, *baș* v., *cor*, *cusurin*, *dimîndu* v., *dipun* v., *disic* v., *fălcare*, *h'avră*, *mes*, *oarfăn*, *penură*, *utre*, *vom* v., *yinǵiț*.

O listă de aproximativ 78 de cuvinte de origine latină păstrate numai în aromână dă și Al. Rosetti în *Istoria limbii române*, IV, p. 70 și urm. Nepotrivirea de număr față de lista noastră se explică prin faptul că autorul citat a avut în vedere numai înregistrarea diferențelor, nu și ierarhia lor.

CUVINTE DE ORIGINE LATINĂ DIN VOCABULARUL FUNDAMENTAL AL DACOROMÂNEI CARE LIPSESC DIN VOCABULARUL FUNDAMENTAL AL AROMÂNEI

14. Numărul cuvintelor din categoria de mai sus este foarte mare [8]. De aceea, le-am împărțit în următoarele trei categorii :

a) formații dacoromânești ;

b) cuvinte-bază din dacoromână care au corespondente la periferia vocabularului aromânesc ;

c) cuvinte-bază fără corespondente în aromână.

---

[8] Gh. Giuglea, în *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944, p. 115—120, a alcătuit o listă de 400 de cuvinte existente numai în dacoromână și care, după părerea sa, pot proveni din limbile din Balcani.

În legătură cu această împărțire, sînt necesare cîteva explicații. Prin formații dacoromânești (de la o temă latinească) am înțeles nu numai derivatele sau compusele de tipul *împreună*, *însă*, *mulțumi*, *odinioară*, *parcă* etc., ci și derivate de tipul *cutare*, *adevăr* și chiar *apăsa*. Poziția noastră se justifică prin constatarea că româna a continuat fără nici o întrerupere sistemul latinesc de formare a cuvintelor. Prin urmare, nu am considerat necesar să refacem un etimon numai pentru că există într-o limbă romanică o formă asemănătoare cu una din românește. Astfel, it. (*co*)*tale*, căruia îi corespunde rom. *cutare* nu ne obligă să admitem cu necesitate un lat. **cum tale*, deși e foarte probabil că atît româna cît și italiana au combinat în fazele lor cele mai vechi pe *cum* cu *tale*, fie accidental, fie în mod curent. Din același motiv, rom. *adevăr* nu ni s-a părut că trebuie derivat neapărat dintr-un *ad* + *ad-verum* (cf. EW 24). Spre această primă concluzie duce larga utilizare a prepoziției *ad* în străromână [9], dar și sintagma aromânească *di-aver* „într-adevăr", care poate fi derivată mai simplu dintr-un *de-vero*, deci, de fapt, din *verus*, pe care dacoromâna l-a păstrat în *văr*.

Tot astfel, deși pentru *apăsa* avem, în limbile romanice, v. fr. *apeser*, lion. *apezó*, sav. *apesa*, prov. *apesar*, ceea ce a dus la **appensare* (EW 94, CDDE 1347, REW 544), ne-am permis a crede că **appensare* nu este absolut necesar pentru explicarea dr. *apăsa* și a celorlalte forme romanice, atîta vreme cît *ad* era productiv în Romania și, în această calitate, se combina fără nici o greutate cu *pensare*. Prin aceasta nu vrem să spunem decît că *ad* putea fi oricînd construit cu *pensare* și că dintr-o asemenea combinare sintagmatică a rezultat în cele din urmă *apăsa*, după cum se combină și astăzi regional în dacoromână *în-* cu diverse verbe, cf. *împudra*, *împlimba* etc. Cauza este, în fond, aceeași. Un număr de prefixe și de prepoziții latinești au început la un moment dat să aibă în latina populară un regim diferit, se pare mult mai liber, decît cel din latina cultă. Dovada, pentru latina continuată de română, o avem în aromână, unde prefixul *în-* e folosit adesea la alte cuvinte decît cele la care a fost folosit în dacoromână, cf. ar. *nțern* „cerne", *ndreg* „drege", *ngos* „jos", *ncăldurędu* „înfierbînta", *ncucușędu* „cocoșa", (*a*)*ngučescu* „ghici" etc. și, invers, nu apare în cazuri în care dacoromâna îl folosește. Așadar, lat. *in-* continuă să fie productiv [10].

Observațiile anterioare nu reprezintă în intenția noastră o analiză nouă a metodei reconstrucției. Am vrut numai să subliniem că am pus accentul pe sistemul de formare a cuvintelor, deoarece ni se pare că aceasta este ordinea firească a restabilirii unui vocabular necunoscut direct din izvoare. Cele trei categorii propuse sub a), b), c), sînt așadar consecința aplicării acestui punct de vedere.

15. În categoria *a* intră următoarele cuvinte:

adăpost < l. *ad-appositum* CDDE 15 sau *ad-depositum* TDRG s.v.

---

[9] Vezi observațiile noastre asupra rolului jucat de *ad* în declinare: *Schiță a declinării numelui în româna comună*, SCL XV, 1964, nr. 4, p. 448 și urm.

[10] Pentru acest prefix, vezi studiul Florei Șuteu, *Prefixul în-/in-* din *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*", II, p. 37 și urm., iar *a-* < lat. *ad*, vezi Finuța Asan în aceeași culegere, p. 3 și urm.

adevăr, derivat din *verum* (ar. *ver*) EW 24 presupune fazele : *ad* + *adverum* > **avverum* > ar. *aver*. O explicaţie similară în DA s.v. Pentru ar. *aver*, care e rar, v. la DDA locuţiunea *di-aver* ,,într-adevăr''.

adins, după CDDE 869, s-a dezvoltat din construcţia cu dativul *a dins lui* din care au rezultat apoi *înadins*, *dinadins* etc. În ar. numai *năs*, reprezentînd un derivat al lui *ipse*. Pentru detalii, vezi CDDE 869, vezi şi **însă**.

aici, provenit după CDDE 26 din *ad-hicce*, nu se întîlneşte în ar., spre deosebire de *acia* (*ecce*, *eccum-hic*), atestat în *Codex Dimonie* sub forma *aţia*, *aţie* EW 12.

alde pare relativ recent în dr. Cel mai vechi exemplu datează de la Dosoftei (HEM 788) ap. DA unde se dă şi etimologia *al* + *de*. Se găseşte însă şi în mgl. *aldi*, III 10.

amănunt nu apare în ar. decît ca *minut*, *minţime*, *minuţal'e* etc. Forma cu *a*- caracterizează dacoromâna. Ea se întîlneşte, ca formaţie identică, în vechea franceză, prov., cat. v. it., pentru care vezi CDDE 1058 şi EW 1037.

ăl şi **ăst** sînt din punct de vedere fonetic modificări recente ale lui *al* şi *ast*(*a*), cf. CDDE 531.

boci v. format în dr. de la *boace*, cf. ar. *boaţe*.

cam s-a dezvoltat din *ca* + *ma*, *ma* reprezentînd o variantă a lui *mai* < *magis*. Prin urmare, dr. *cam* şi ar. *cama* au aceeaşi origine, dar ar. *cama* păstrează sensul lui *magis*.

căci e, la origine, locuţiunea interogativă *că ce*, avînd înţelesul ,,de ce?'' din care a apărut apoi valoarea cauzală. În ar. (şi mgl.), *că ţe* a rămas pînă astăzi cu sensul interogativ originar, fără a ajunge la o conjuncţie propriu-zisă.

ci a suferit schimbarea de sens de la *ce* ,,quid'' la ,,sed'' ar. ,,am(a)'' în dacoromână. *Ci* nu are, la drept vorbind, altă origine decît ar. *ţe*. Schimbarea semantică justifică însă considerarea lui *ci* drept un cuvînt nou în dr.

cutare reprezintă ca şi *atare* un compus al lui *talis*, cf. ar. *ahtare*, *aftare*, *atare*, dar numai dr. şi it. au combinat pe *talis* şi *cum*, cf. şi it. (*co*) *tale* EW 159.

dacă nu apare în ar., unde funcţia lui este deţinută de *di*, *di si*, *di se*. În dr., el e compus din *de* + *ca*.

destul apare în limbile romanice ca formă simplă a lui *s tullus* REW 7620.

deşi, un compus dr. relativ recent din *de* + *şi* ; nu există în ar.

dînsul apare în ar. ca *nîs*, *năs*.

doar(ă) apare în limbile romanice, şi în ar., ca *hora* şi în diverse compuneri ar. *dioară* ,,de vreme'' CDDE 1270, cf. REW 4176.

duios apare şi în it. Ar. *dol'u* EW 553, DDA pare a fi primitivul *dolium*, care nu s-a păstrat în dr. Cf. A. Graur, BL V 96.

fie-, ca element de compunere pentru pronume şi adverbe nehotărîte, nu există în ar., unde se întrebuinţează în acelaşi scop *iţi*, format din conj. *i* ,,sau, ori'' şi pronumele *ţe*, *ti*, vezi DDA s.v.

îmbrăca, bine reprezentat în dr., deşi primitivul *braca* a rămas izolat (Bucovina), nu există în aromână sub nici o formă, ideea fiind redată

prin *nvescu*. Acesta din urmă apare în v. dr. literară pînă în secolul XVII—XVIII şi astăzi regional, ceea ce arată că *îmbrăca* a devenit termen curent pentru ideea exprimată destul de tîrziu.

împresura, ca şi *despresura*, cu care formează pereche antonimică, nu există în ar.

împreună are la bază pe *un*, dar formaţia este profund deosebită de sinonimul ar. *de adun*.

împunge nu apare sub nici o formă în ar.

încît, **încoace**, **încotro** şi **îndată** sînt, în mod evident formaţii dacoromâneşti, cărora le corespunde ar. *dicît* ,,astfel, aşa încît'', *ncoa* şi *dincoa iu* ,,încotro, unde'' şi *nyie* ,,repede'', ultimul fără legături etimologice cu seria de mai sus. În istroromână avem : *incać* ,,încoace'', faţă de mgl. *ancoa*, *ăncotro* (împreună cu *iu* şi *iuve*).

(în)cerca nu apare nici ca primitiv (*cerca*).

începe, foarte rar în limbile romanice, cf. rtr. *antžeiver* EW 812.

înconjura nu apare nici ca primitiv (*jur*), nici sub forma citată aici. Primitivul se găseşte numai în mgl. *jur*, CDDE 923.

îndărăt, mai vechi *îndărapt*, formă neexplicată încă (CDDE 852, cf. EW 828) corespunde ar. *năpoi*(*a*), din altă serie etimologică, cf. istr. *rapoi*.

îndemna nu apare în ar., deşi EW 830 îl citează. Ar. *amîn*.

îndura nu apare în ar., deşi cuvîntul pare a fi fost răspîndit căci îl găsim, în afară de fr., prov., cat., sp., rtr., it. şi în alb. *nduris* CDDE 857. Ideea este redată în ar. prin *trag*, *aravdu*.

însă nu se întîlneşte nici în ar., nici în istr. sau mgl. în funcţie de conjuncţie, deşi tema *ipsa* este reprezentată în toate ca pronume.

înşela (slav după Cihac II 148) nu apare în ar.

întinde, mai vechi *tind* EW 1735, a primit pe *în-* probabil tîrziu, căci primitivul există în mgl. ca *tindu*.

întîmpla nu există în ar., unde se folosesc verbele *tih'isescu* şi *se-agudeaşte* ,,nimeri'', pentru care, vezi PB, DDA şi EW 884.

întoarce corespunde ar. *tornu*. Verbul *întoarce* nu apare nici în mgl., nici în istr.

învinge nu este utilizat în ar., corespondentele lui semantice fiind *pot*, *nikisescu*, *surpu*. Totuşi, DDA dă un *învingu* (*învinşu*, *învinsu*, *învindire* şi *învindeare*, atestate (toate formele?) la Costa al Nachi al Ghianci Cosmu [C. I. Cosmescu] *Poezii arumăneşti*, 1893). Tot DDA citează şi pe *asvingu* cu înţelesul de ,,a lupta spre a învinge'' pe care-l cunoaşte şi EW 901 sub forma *azvingu*, cu acelaşi sens. PB dă, pentru *azvingu*, sensul ,,mă lupt corp la corp (despre copii) ; înving prin luptă''. Pe *învingu*, PB nu-l înregistrează. După toate aparenţele, forma ar. *învingu* trebuie considerată un dacoromânism. Cît priveşte etimologia lui *asvingu*, nu ni se pare necesar un *ex-vincere*, deşi existenţa lui *azvom* ar părea că susţine pe *ex-*. Mult mai probabilă este compunerea ar. **vingu* sau **nvingu* cu *as* care indică imperativul : *as vingu*, ceea ce ar explica foarte bine sensul lui *asvingu*. O asemenea compunere nu este foarte surprinzătoare, căci aromâna are şi un verb ca *duml'ertu* (conj. I) ,,iert, mă rog lui dumnezeu de iertarea păcatelor cuiva'', cf. PB s.v.

latură nu apare în limbile romanice decît continuînd pe *latus*. Ar. *mardine*.

mulțumi nu se găsește în ar., mgl. sau istr., fiind un compus dr. din *mulți ani*, pentru a cărui explicare, v. CDDE 58.

nimic, rar în limbile romanice. Ar. *țiva.*

odinioară este refăcut în dr. din *dinioară* prin adăugarea lui *o-* sub influența lui *odată* CDDE 1272. Forma ar. *diunăoară* ce și cea mgl. *dinăoară* sînt primitivele cuvîntului în discuție, care a avut în dr. și forma *odănăoară.*

parcă s-a contras nu de mult în dr. (în secolul al XVIII-lea se mai întîlnește ca :) *pare că.* Primitivul *pare* există însă în ar.

peste corespunde ar. *stri*, *sti* și are același etimon cu acestea din urmă *spre*, dar dr. l-a unit cu pe-, cf. mai vechiul *prespre.*

săruta, curent în limbile romanice. Ar. *baș.*

stărui, un derivat dr. de la *stare*, căruia nu-i corespunde ceva similar nici în ar., nici în mgl. sau istr.

totuși este format în dr. și n-are corespondent nici în ar., nici în mgl. și istr. care au însă pe *tot* cu valori apropiate de dr. *tot.*

uita ,,privi'', neatestat în celelalte limbi romanice, s-a format în dr. din *uita* ,,a pierde din memorie'', cf. istr. (*v*)*uta.* Nu are corespondent în ar., unde există însă *ulta* ,,uita''.

unealtă, compus în dr. din *une-alte*, fără corespondent în ar., mgl. și istr.

zbuciuma e de asemenea formație dr. fără corespondent în ar., mgl. și istr.

16. Cuvinte de origine latină din vocabularul fundamental al dacoromânei care au corespondent la periferia vocabularului aromân (categoria *b*) :

acoperi, ar. (*a*)*cupirire*
acum, ar. *amo*
adăuga, ar. *adavgu*
albastru, ar. *id.*
apăra, ar. *id.*
aramă, ar. *aramă* e suspect (cf. DDA) ; termenul curent fiind *băcîre*
arăta, ar. *id.*
arc, ar. *arcu*
arici, ar. *ariciu*
asculta, ar. *id.*
așeza, ar. *așeḑu*, suspect după DDA
ață, ar. *id.*
băiat, în ar. numai ca nume propriu de persoană, Capidan, A, 267
bășică, ar. *bișică*
bătrîn, ar. *bitărnu* EW 195, CDDE 151, cf. Capidan, A. 151
blînd ar. *blîndă* ,,sunet plăcut'' DDA
broască, ar. *id.* ,,broască țestoasă''
brumă, ar. *id.* numai ca nume propriu
bucată, ar. *id.*
bucă, ar. *id.*
burete, ar. *id.*
car, ar. *id.*
cărare, ar. *id.* ; termenul curent fiind *părtică*
cărbune, ar. *id.*
căsca, ar. *id.*
cerne, ar. *nțernu*
cînepă, ar. *cînipă*
cîștiga, ar. *cîștiǵeḑu* ,,a îngriji'' ca în dr. regional : *a cîștiga de vite* ,, a îngriji de vite'' (Trans.)
creastă, ar. *id.*
crud, ar. *id.* (specializat numai pentru ,,carne'')
culege, ar. *id.*
cuptor, ar. *id.*
curea, ar. *curauă*
dată, ar. *id.*

dărîma, ar. *dirim* „a se zbuciuma"; EW 485 îl pune în legătură cu dr. *dărîma*, DDA trimite la WJb XII 101 pentru etimonul *delirare*
deșert, ar. *id.*
doagă, ar. *id.*
floare, ar. *id.*
foarfece, ar. *foartică*
frîu, ar. *frîn*
furcă, ar. *id.*
gaură, ar. *gavră*
geamăn, ar. *ḑeamin*
ger, ar. *ḑer*
ginere, ar. *ḑinire*
împuți, ar. *amput*
încet, ar. *nțet* EW 814
încinge, ar. *țingu*
încuia, ar. *ncl'ieḑu*
îndupleca, ar. (*a*)*nduplicîtură* (cf. CDDE 523) are la bază un verb identic cu cel din dacoromână
înghiți, ar. *ngl'iț*
îngust, ar. *angust*
întîi, ar. *ntîńu*
înțelege, ar. *nțileg*
învinge, ar. *azvingu*, dar și *învingu* (suspect)
junc, ar. *giungu*
limpede, ar. *limbid*
luci, ar. *luțescu*
lumina, ar. *lunin*
lut, ar. *id.*
măcina, ar. *mațin*
mormînt ar. *mărmintu*
must, ar. *mustu*
mușchi, ar. *mușcl'u*
nas, ar. *id.*
naște ar. *id.*
negru, ar. *id.*
niște, ar. *niști*
nucă, ar. *id.*
orz, ar. *orḑu*
păcat, ar. *picat*
pămînt, ar. *pimintu*
păr, ar. *id.* „gorțu"
plăcea, ar. *id.*
pleca, ar. *id.*
plumb, ar. *plumbă* „glonț"
porumb, ar. *părumbu* „porumbel"
pradă, ar. *id.*
pulbere, ar. *pulbire*
pulpă, ar. *id.*
pumn, ar. *pulmu*
pune, ar. *id.*
rază, ar. *raḑă* DDA s.v.
rădăcină, ar. *ar*(*ă*)*dățină*
răspunde, ar. *respund* (*esc*)*u*
rîpă, ar. *arîpă*
roade, ar. *arod*
roată, ar. *aroată*
rost, ar. *arost*(*r*)*u*
rouă, ar. *aroauă*
rugină, ar. *aruḑină*
salcie, ar. *salțe*
săgeată, ar. *săḑeată*
sătul, ar. *id.*
secere ar. *seațiră*
senin, ar. *sirin*
simți, ar. *simtu*
soartă, ar. *soarte*
spate, ar. *spată*
spinare, ar.*skinare*
spinteca, ar. *spîntic*
stoarce, ar. *astorcu*
stuf, ar. *id.*
subțire, ar. *supțire*
sufla, ar. *suflu*
sul, ar. *id.*
suna, ar. *asun*
șterge, ar. *aștergu*
tăciune, ar. *id.*
tîrziu, ar. *tîrḑiu*
treiera, ar. *triir*
uita, ar. *ultu*
undă, ar. *id.*
varză, ar. *verḑu*
vas, ar. *id.*
viespe, ar. *yaspe*
viță, ar. *yită*
vînă, ar. *vină*
vînat, ar. *vinit*
zăcea, ar. *ḑac.*

17. Următoarele cuvinte primitive din vocabularul fundamental dacoromânesc nu apar sub nici o formă în aromână :

ager, puţin răspîndit în restul Romaniei.
albie, cunoscut în dialectele italieneşti şi în fr. *auge* < *albius*.
ameninţa, curent în limbile romanice, nu apare nici în mgl., nici în istr.
apăsa, nu apare decît în vegl. *pasă* EW 94, în ar. : *angrec*, *apitrusescu*, id.
argint (mgl. *arzint*, *răzint*, istr. *aržint*), curent în Romania. Ar. *asime*.
aspru < *asper*, răspîndit în Romania. Ar. *ascur* (EW 146 şi DDA s.v.), cu derivate *ascurame*, *ascurat*, *ascuredzu* nu se explică uşor din lat. *asper*, cf. Capidan, Aromânii, 296.
(a)stîmpăra, curent în limbile romanice numai în forma *temperare* EW 152.
aşeza, relativ răspîndit în limbile romanice. În ar. numai *şed* ,,a şedea''.
atinge, relativ răspîndit în limbile romanice.
aţîţa, răspîndit în limbile romanice. În ar. : *anguń*, *nţap* EW 163.
aur < *aurum*, curent în Romania, a fost eliminat din ar. de ngr. μάλαγμα (ar. *amalamă*). Istr. îl păstrează însă, EW 170.
brîncă, atestat în Romania, a fost eliminat în ar. de *palmă*, cf. EW 220.
ceaţă, puţin răspîndit în restul Romaniei ; în ar. a fost probabil eliminat de *negură*.
cerc (mgl. *ţerc*) Ar. are pe *ţercl'u* < *circulus* CDDE 309.
cert (mgl. *ţert*, istr. *ţerta*), puţin răspîndit în Romania. Ar. *ncaču*.
chiar (istr. *cl'ar*) răspîndit în Romania. Ar. *lă ară*.
cugeta, cu oarecare răspîndire în limbile romanice, a fost concurat în ar. de *minduescu*.
cumpăt, obişnuit în Romania (şi în alb.).
dator a pare în Romania şi în alb. În ar., concurat de *burğilî*, împrumut turcesc.
cuveni, curent în limbile romanice.
cuvînt (istr. *cuvint*) rar în limbile romanice. Ar. *zbor*.
deprinde nu apare în celelalte limbi romanice. Ar. (*mi*)*nveţ* EW 501.
dos (istr. *os*), curent în limbile romanice, a fost substituit de *plătare* ,,spate'' pentru care DDA propune ca etimon pe l. **platalis*.
ferice, curent în it., a fost concurat în ar. de *calotih*, împrumut n. grecesc.
fierbinte, neatestat ca atare în ar., deşi alte derivate ale lui *fierbe* sînt bine reprezentate, cf. *h'ertu*, *h'irtură*, *h'erburiu* CDDE 586. În Romania, *fervens* apare în friulană şi sp. ; în acesta din urmă şi derivatul *hervantar* ,,înfierbînta''.
fîn (istr. *fir*), răspîndit în Romania. Ar. *earbă uscată* EW 612.
flacără, rar în limbile romanice. Ar. *piră* ; *fleacă*.
flămînd (istr. *flamund*, *hlamund*, *flămănd* EW 621, mgl. *flămund*) nu e cunoscut în restul Romaniei ; în ar. îi corespund derivatele lui *ağun*
foaie (istr. *fol'e*), curent în Romania, e redat în ar. prin *frîndă*.
foarte (istr. *forte*), curent în Romania, a fost înlocuit în ar. prin *multu*.
frînghie, puţin răspîndit în restul Romaniei, în ar. *fune*.

împărat, obişnuit în Romania, ar. *amiră*.
legumă, răspîndit şi în restul Romaniei. În ar. *virdeaţă*, *zărzăvate* EW 962.
lin, atestat în italiană şi sarda logudoreză.
luntre, puţin răspîndit în Romania, cf. EW 1000, CDDE 1027.
martur, în v. it., lomb. şi sardă log. În ar. îi corespunde împrumutul n. grecesc *martir*. Forma *mîrturi(l')ă* din Dalametra, citată de CDDE 1057, alături de dr. *mărturie*, e din ngr. ca şi derivatul *mărtirisescu* DDA.
măcelar, puţin răspîndit în restul Romaniei, cf. însă it. *macellaio*. Înlocuit în ar. de *hăsap*, împrumutat din tc.
minune, curent în Romania, ca derivat al lui *mirare*, cf. fr. *merveille*. În ar. a fost înlocuit de *čiudie*, *amă*, primul din slavă, al doilea din ngr. şi de *nişane* din tc. Verbul *ńir* ,,a (se) mira'' există însă.
mişel, rar întîlnit astăzi în Romania, cu excepţia cat. *mesell*, mai bine reprezentat în v. it., v. fr.
mîngîia, rar în restul Romaniei, are drept corespondent ar. pe *dizńerdu*.
minţi, curent în limbile romanice. Ar. *minčiunedu*.
mustra apare în it. cat. sp. port.
negoţ apare numai în prov. (*neotz*). În ar. *emboriu* şi *tigearete*, primul din ngr., al doilea din tc.
neted, relativ răspîndit în Romania.
nimeni (mgl. *nimin(ea)*, *nimea*), rar în Romania.
ninge, puţin răspîndit în Romania ; ar. *dă neauă* EW 1183.
papură (mgl. *papră*), puţin răspîndit în Romania, cf. CDDE 1323.
pasăre (istr. *pasăre* şi *pul'u*), răspîndit în Romania cu diferite sensuri, afară de port. şi sp. unde înseamnă acelaşi lucru ca în dr. În ar. *pu(i)l'u*.
pască apare în Romania numai ca nume al sărbătorii paştelor.
pată (mgl. *peti*), puţin răspîndit în Romania.
păsa, relativ răspîndit în Romania, cu diverse valori semantice. Cf. GER, 124.
perete, relativ răspîndit în Romania.
peţi, puţin răspîndit în Romania, mai cunoscut în sp. şi port.
plăcintă (mgl. *plăţintă*) necunoscut în Romania.
preţ (istr. *preţ*), curent în Romania, e redat în ar. prin *păhă* (tc. *béhâ*) şi *tińie* (< ngr. τιμή), v. şi *nămuze* DDA.
pricepe, curent în Romania. Ar. *aduk'escu*, *acăkisescu*.
pupa, cunoscut în it., v. fr., prov., cat. cu înţelesul de ,,a suge''. În ar. *baş*.
ramură, răspîndit în limbile romanice. În ar. *alumake*, *lumake*, *alneauă*, *cîrcočiu*, *crancă*, *dărmă*, *deagă* DDA.
rătăci, puţin răspîndit în limbile romanice. În ar. (*mi*) *s k'erdu*.
repede (istr. *răpede*), puţin răspîndit în Romania. În ar. redat prin *agońa*, *curundu*, *ayu* EW 1455.
ridica are, după TDRG, etimologie latină, pe *eradīcare*, cf. *ridiche* < *radīcula*. Nu apare în ar. Pentru celelalte limbi romanice, v. REW 2887 şi mai ales corecţiunea la REW, făcută de A. Graur în BL V 95, care îl pune împreună cu *aridica* şi *arădica* sub REW 7303 *ridica* ,,arac de viţă de vie''.
sat nu pune problema răspîndirii în restul Romaniei, datorită istoriei lui speciale, pentru care vezi C. Daicoviciu, DR V 478.

sau (probabil din l. *sive*). În ar. *i*, *ică*, *ai*.
sălbatic (mgl. *sălbatic* și *div*), obișnuit în Romania, a fost înlocuit în ar. de ngr. *agru*, *aγru*.
sălta curent în limbile romanice. Nu apare în mgl. și istr.
schimba (mgl. *skimb*), relativ răspîndit în limbile romanice, este redat în ar. prin *aspargu* (despre bani) și *alăh'escu* EW 1548 (*alăxescu* DDA).
scoarță (istr. *scorțe*), răspîndit în Romania. Înlocuit în ar. de *coaje*, dar nu și pentru înțelesul de ,,covor''.
scut, curent în limbile romanice.
spaimă, necunoscut în Romania; are corespondenți în ar. pe *aspăreare*, *frică*, *lăhtară* etc.
spurca (mgl. *spurcu*), rar în limbile romanice, cf. it. *sporcare* (ar. *pîngînescu*).
stingher (potrivit cu etimologia propusă de G. Giuglea, DR II 901 *singularis* + *stinghe*) nu apare în Romania; pentru familia lui, vezi REW 7940.
strat, curent în limbile romanice, nu apare în ar. EW 1654 nu se poate hotărî dacă mgl. *strat* ,,nume de plantă'', cf. P. Papahagi, *Meglenoromânii*, II 119 e tot lat. *stratum*, pentru care Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III 276 trimite la bg. *stratul*.
străin, deși nu are un etimon clar, cf. REW 3098, ni se pare totuși latin și înrudit cu formele romanice rezultate din *extraneus* (ar. *xen*).
strica (mgl. *strica*) puțin răspîndit în limbile romanice. În ar. *aspargu*.
suferi, răspîndit în limbile romanice. În ar. *trag*, *pat*.
sui este savant în limbile romanice, după EW 1687. Ar. (*me*)*alin*.
tămîie, rar în limbile romanice, ar. *imńeamă* e împrumut recent din ngr.
tare (mgl. *tari*, istr. *tare*) obișnuit în Romania, dar cu alte valori semantice. Ar.: *vîrtos*, *pravatlos*. A existat în ar., cf. *ahtare*, *aftare*, *atare*.
tei (mgl. *lipă*) obișnuit în Romania. Ar. *tel'u*, citat de EW 1725, e alt cuvînt, cf. DDA.
teme, obișnuit în Romania. În ar.: *aspar* și *fricuescu*.
timp (mgl. *timp*, numai în expresii, Capidan, M. III 294) curent în Romania. În ar. *kiro*. S-a păstrat însă *timpuriu*.
toartă apare cu alte sensuri în Romania, ca urmaș al l. *tortus*.
trimete (mgl. *trimet*, istr. *tremetu*), rar în Romania. În ar. *pitrec*.
trist, obișnuit în limbile romanice. În ar.: *nvirinat*, *cîrtit*.
trunchi, neatestat în limbile romanice. În ar.: *trup*.
țărm, neatestat în limbile romanice, care cunosc însă l. *termen*. În ar. *marḑine*, *buḑă*.
țînțar (mgl. *țânțar*, P. Papahagi, *Meglenoromânii* II 125; Th. Capidan nu-l înregistrează în *Meglenoromânii* III); rar în limbile romanice. În ar.: *mușcońu*.
ucide, relativ răspîndit în Romania. În ar. *vatăm*, *mor*. Forma ar. *țid* citată de EW 1784 după Weigand nu e cunoscută, cf. DDA.
unchi, obișnuit în fr., prov., cat. ca urmaș al lui *avunculus*. În ar. *lală*, probabil din alb. Ar. *tot* dat de EW 1809 ca sinonim al lui *unchi* e glosat de DDA cu ,,bunic''.
unde (mgl. *iundi*) rar în limbile romanice. Ar. *iu*.
unghi, obișnuit în limbile romanice. Ar. *ungl'u* ,,Schneide am Rundmeisel'' citat de EW 1817 nu e cunoscut de DDA.

vad, curent în limbile romanice. În ar. *por*.

vită, curent în limbile romanice, dar cu sensul de „viață". În ar. : *numel'u*, *pravdă*.

zău, relativ răspîndit ca interjecție și în restul Romaniei, cf. fr. *dieu*, sp. *dios*, port. *deus* etc.

zestre, necunoscut în Romania. Ar. : *prică*, *paie* (alb. *prikë*, *pajë*).

18. Confruntarea vocabularului fundamental al dacoromânei cu cel al aromânei permite restabilirea unui strat lexical străromânesc de origine latină despre care putem afirma cu certitudine că era curent și uzual. Asupra întinderii lui exacte nu ne putem însă pronunța, pentru că metoda aplicată aici delimitează numai un minimum lexical și e foarte posibil ca cele două idiomuri să fi avut și alte cuvinte frecvente înainte de despărțire, pe care să le fi pierdut în cursul evoluției lor ulterioare. Cu toate acestea, stratul lexical despre care este vorba nu a fost foarte numeros, pentru că se întîmplă rar să iasă din uz termeni foarte frecvenți. Se întîlnesc, firește, cuvinte des întrebuințate într-o vreme și ajunse apoi la periferia vocabularului, datorită coliziunilor sinonimice și omonimice sau altor cauze. De foarte multe ori este însă posibil să determinăm poziția unui termen în vocabular cu suficientă precizie. Astfel, este relativ simplu să se vadă că ar. *nțileg* a fost împins în zona periferică a lexicului de sinonimele (*a*) *dukescu* și (rar) *prindu*. În faza străromână, *intelligo* nu era desigur cel mai obișnuit cuvînt pentru exprimarea ideii de „înțelege", cum dovedește, pe de o parte, dr. *pricepe*, ar. *prindu*, iar pe de altă parte absența lui *intelligo* din celelalte limbi romanice, în special din acelea care merg în general cu străromâna. Fără îndoială că la evoluția acestui verb a contribuit mult și caracterul lui savant, dacă se poate spune astfel, încă din latină (din derivatele lui *intelligo* s-a păstrat numai *înțelept* în dr.). Vorbirea latinească prefera verbe cu caracter mai concret și mai expresiv, ca cele care au dus, de exemplu, la fr. *comprendre*, it. *capire*, sp. port. *entender* etc. Complexitatea procesului de înlocuire a lui *intelligo* ilustrează una din nenumăratele situații în care s-au aflat cuvintele din vocabularul străromânei și despre care nu putem face decît aprecieri generale prin prisma consecințelor analizabile astăzi.

O poziție similară are în vocabularul ar. și *ḑinire* (dr. *ginere*, istr. *žiner*, mgl. *ziniri*), dar, spre deosebire de *nțileg*, *ḑinire*, care se găsește și în restul Romaniei (rtr. *dschender*, it. *genero*, prov. *genre*, fr. cat. *gendre*, sp. *yerno*, port. *genro* CDDE 745) a fost mai puțin rezistent. De aceea, el și-a căpătat cu relativă ușurință sinonime ca *ǧone* în ar., *mire* și *june* în dr., *fraier* în istr., iar acolo unde vorbitorii au întrebuințat două cuvinte pentru lat. *gener*, a scăzut și forța productivă a termenului. Se poate compara, din acest punct de vedere, ar. *ḑinirac* cu dr. *ginerică*, *gineraș*, *gineroaică* (CDDE), *a gineri* CDDE 745.

În continuare dăm grupa cuvintelor latinești considerate de noi ca cele mai frecvente în străromână. Cum în analiza noastră nu ne-am propus reconstrucția formei lor fonetice concrete, le redăm sub înfățișarea latinească. Nu refacem deci un vocabular concret în detaliile lui, ci schema parțială a elementelor lui latinești cele mai semnificative.

	Latină	*aromână*	*megleno-română*	*dacoromână*	*istroromână*
	abscondere	ascundu [11]	scund	ascunde	*(a)scunde* [12]
	*accaptiare	acaţ	caţ	acăţa, agăţa	*(a)caţa*
	acrus (= acer)	acru	acru	acru	—
	acus	ac	ac	ac	*ac*
5	*acutitus (*cotitus?)	cuţît (căţut)	cuţot	cuţit	cuţit
	ad	a	—	a	a
	adducere	aduc	duc	aduce	(a)duţe
	ad-foras	afoară	fară	afară	*afare*
	ad-hac	aua	ua	cf. auace	—
10	*adiliare	adil'u	—	adia	—
	ad ille (=ad illu)	al	al	al	—
	adjungere	ağungu	jung	ajunge	—
	adjutare	ağut	jut	ajuta	(a)zuta
	ad-prope	aprope(a)	proapi	aproape	*(a)prope*
15	*ad-tuncce	atumţea	tunţea	atunci	(a)tunţe
	adunare	adun	dun	aduna	adura
	aduncus (= *adancus)	adînca	dănca	adînc	—
	ad-vix	aǵia	—	abia	—
	afflare	aflu	(a)flu	afla	*afla*
20	ager	agru	agru	agru	—
	agnellus	ńel	ńel	miel	ml'e
	*alapa	aripă	aripă	aripă	—
	*albina (=alvina)	alǵină	albină	albină	albire
	albus	albu	alb	alb	*ab*
25	alia mente(re)?	al'umtrea	l'umintrea	aimintrea	—
	aliubi(re)	al'urea	l'urea	aiurea	(a)l'ure
	allegere	aleg	leg	alege	—
	*allergare	alag	lag	alergu	alerga
	alter	altu	alt	alt	*at*
30	amarus	amar	mar	amar	amar
	ambulare	imnu	amnu	umbla	*(ă)mna*
	*amindoi	amin-	—	amîn-	amindoi
	anellus	nel	ninel	inel	arel
	anima	inimă	inimă	inimă	irime
35	annus	an	an	an	an
	applicare	aplec	plec	apleca	—
	apprendere (= ap-prehendere)	aprindu	prind	aprinde	aprinde
	aprilis	aprir	—	prier	—
	aqua	apă	apă	apă	*ape*

[11] Vezi p. 588, din partea I a studiului de faţă (în SCL XVI, nr. 5).

[12] Cuvintele subliniate au fost considerate de noi în fondul lexical fundamental al aromânei în *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, Bucureşti, 1955.

	Latină	aromână	megleno-română	dacoromână	istroromână
40	aranea	arîńe	răńă	rìie	—
	arare	ar	ar	ara	*ara*
	arbor	arbure	arburi	arbure	arbur(e)
	ardere	ardu	ard	arde	arde
	arena	arină	—	arină	—
45	arma	armă	—	armă	arme
	*astectare	aştептu	ştet	aştepta	*(a)stepta*
	asternere	aşternu	ştern	aşterne	*(a)şterne*
	aucupari	apuc	—	apuca	—
	audire	avdu	ud	auzi	*avzi*
50	auricula (= oricla)	ureacl'e	urecl'ă	ureche	*urecl'e*
	*autumna	toamnă	toamnă	toamnă	tomne
	avus	auş	—	auş	—
	bajulus, bajula	baier	baier	baier(ă)	baiere
	baptizare	pătedˌ	bates	boteza	boteza
55	barba	barbă	barbă	barbă	barbe
	barbatus	bărbat	bărbat	bărbat	bărbat
	basilica	băsearecă	băserică	biserică	baserike
	battere	bat	bat	bate	bate
	bene	ǵine	bini	bine	*bire*
60	berbex	birbec	birbeţi	berbec(e)	birbec
	bibere	beau	beau	bea	*be*
	bissire	bes	bes	băşi	—
	*blastemare	blastim	blastim	belstema	—
	bonus	bun	bun	bun	*bur*
65	*bovus	bou	bou	bou	bovu
	*box	boaţe	—	boace	—
	brachium	braţ	braţ	braţ	braţ
	buttis	bute	buti	bute	—
	caballus	cal	cal	cal	*ca*
70	caballarius	(n)călar	(an)călar	călare	călar
	cacare	cac	cac	căca	caca
	cadere	cad	cad	cădea	*cade*
	caelum	ţer	ţer	cer	ţer
	caepa	ţeapă	ţepă	ceapă	—
75	calcare	calcu	calc	călca	—
	calceare [13] (+ in-)	ncalţu	ancalţ	încălţa	—
	caldaria	căldare	căldari	căldare	cadere
	calidus	caldu	cald	cald	*cad*
	callis	cale	cale	cale	*cale*

[13] Fără asterisc. Cf. GER, p. 87.

	Latină	*aromână*	*megleno-română*	*dacoromână*	*istroromână*
80	camisia	cămeaşe	cămeşă	cămaşă	cămeşe
	campus	cîmpu	comp	cîmp	—
	canis	cîne	coini	cîne, cîine	căre
	cantare	cîntu	cănt	cînta	*cănta*
	capistrum	căpestru	căpestru	căpăstru	căpestru
85	capra	capră	capră	capră	capre
	caput	cap	cap	cap	*cap*
	caro (carnis)	carne	carni	carne	*carne*
	casa	casă	casă	casă	*case*
	caseus	caş	caş	caş	cas
90	catta	cătuşe	cătuşă	catuşă	—
	catellus	căţăl	căţol	căţel	—
	*cautare	caftu	caft	căuta	*capta*
	cena	ţină	ţină	cină	cf. ţira
	cera	ţeară	—	ceară	ţere
95	ceresia	cireaşă	ciresă	cireaşă	—
	cervus	ţerbu	ţerb	cerb	—
	charta	carte	carti	carte	—
	chorda	coardă	coardă	coardă	—
	christianus	creştin	creştin	creştin	—
100	cinque	ţinţi	ţinţ	cinci	*ţinţ*
	*cinusia	ţinuşe (cinuşe)	čăruşă	cenuşă	ţeruşe
	clamare	(a)cl'em	cl'em	chem	cl'ema
	clavis	cl'ae	cl'eil'i (pl.)	cheie	—
	cocere	coc	coc	coace	coţe
105	coda	coadă	coadă ?	coadă	*code*
	comparare	(a)cumpăr	cumpăr	cumpăra	cumpara
	connoscere [14]	cunoscu	cunosc	cunoaşte	cunoste
	consocer	cuscru	cuscru	cuscru	cuscru
	contra	cătră	cotru cutru	către	*cătra*
110	corbus	corbu	corb	corb	*corb*
	cornus	cornu	cornu	corn	corn
	corona	curună	curună	cunună	crune
	cosere (= consuere)	cos	cos	coase	cose
	costa	coastă	coastă	coastă	coste
115	crepare	crep	crep	crăpa	crepa
	crescere	crescu	cres	creşte	creste
		creaştit	—	creştet	—
	crux (crucis)	cruţe	cruţi	cruce	—
	*cubium	cuib	cuib	cuib	cul'b

[14] Fără asterisc, cf. I. Fischer, BL, XVI (1948), p. 156.

	Latină	*aromână*	*megleno-română*	*dacoromână*	*istroromână*
	cubitus	cot	cot	cot	cot
120	cucurbita	curcubetă	—	cucurbetă	—
	cucus	cuc	cuc	cuc	cuc
	culus	cur	cur	cur	cur
	cum	cu	cu	cu	*cu*
	curare	curat*	curat	curat	curat
125	currere	cur	cur	cura, curge	—
		curundu	curon	curînd	—
	dare	dau	dau	da	*da*
	de	di	di	de	*de*
	decem	ḍaţe	zaţi	zece	zeţe
	de excitus	dişteptu	diştet	deştept	—
130	de in	din	din	din	din
	de *manitia	dim(i)neaţă	dimineaţă	dimineaţă	*damare*ţe
	dens (dentis)	dinte	dinti	dinte	*dinte*
	deosum (= deorsum)	(n)ǵos	(an)jos	jos	zos
	de post	după	dupu	după	*dupa*
135	despoliare	dispol′u	dispol′u	despuia	*respol′a*
	draco	d(a)rac	drac	drac	*drac*
	dicere	ḍîc	zic	zice	*ziţe*
	dies	ḍîuă	zuă	ziuă	*zi*
	digitus	ḍeaḍit	zeazit	deget	*zazet*
140	dimidietas	ğumitate	—	jumătate	—
	directus	dreptu (direptu)	dirept	drept	—
	dirigere	ndreg	(a)ndireg	drege	—
	discaballicare	discalic	—	descăleca	—
	discalciare	discalţu	discalţ	descălţa	cf. rescuţ
145	discarricare	discarcu	discarcu	descarc	—
	discludere	dişcl′id	dişcl′id	deschide	*rescl′ide*
	*dismerdare	dizńerdu	—	desmierda	—
	dolere	dor	dor	durea	*dure*
	domine deus	dumniḍă	dumniḍo	dumnezeu	—
150	dominica	duminică	duminică	duminică	dumireke
	dominus	domnu	domnu	domn	domn
	dormire	dormu	dorm	dormi	*durmi*
	ducere	duc	duc	duce	*duţe*
	dulcis	dulţe	dulţi	dulce	dul′ce [15]
155	duos (= *dos)	doi	doi	doi	*do*(*i*)

[15] Sic ! EW 554, CDDE 520.

	Latină	aromână	megleno-română	dacoromână	istroromână
	ecce-, eccum-hic	aţia	—	aci	(a)ţiia
	ecce-, eccum-*illus	aţel	ţela	acel(a)	*ţela*
	ecce-, eccum-*istus	aţest	ţista	acest(a)	*ţàsta*
	eccum-illoc	aclo (aculo)	cola, (ăn)cola	acolo, aclo	colo
160	eccum-(atque-)tale	ahtare	(h)tari, ftari	atare	—
	eccum-tantus	ah(t)întu	tăntu*	atît	—
	e(g)o	eu	io	eu	*io*
	equa	iapă	iapă	iapă	*iape*
	eruncare	aruc	—	arunca	—
165	excadere	scad	cf. iscăzut	scădea	—
	excaldare	scaldu	scald	scălda	scada
	*excappare	(a) scap	scap	scăpa	*scapa*
	*excappare	(a)scapir	scapir	scăpăra	—
	*excapitare	(a)scapi	(a) scapit	scăpăta	—
170	*excarminare	scarmin	rascarmin	scărmăna	—
	*excloppus	scl'op	scl'op	schiop	şl'iop
	*excotere	scot	scot	scoate	—
	*excubulare	scol	scol	scula	*scula*
	excurtare	cf. şcurtu	şcurt	cf. scurt	cf. scurt
175	*excutulare	scutur	—	scutura	—
	exire	es	ies	ieşi	iesi
	*exmulgere	zmulgu	—	zmulge	—
	expavere	aspar	spar	speria	—
	*experlavare	aspel	spel	spăla	*spela*
180	exponere	aspun	spun	spune	*spure*
	exstingere	astingu	sting	stinge	stinze
	*exstirpus	sterp	sterp	sterp	—
	exsuccare	usic, usuc	us (u)c	usca	*usca*
	exvolare	azbor, azboair	—	zbura	—
185	facere	fac	fac	face	face
	facies (= facia)	faţă	faţă	faţă	*faţe*
	fagus	fag	fag	fag	—
	fames	foame	—	foame	*fome*
	familia	fumeal'e	fumel'a / fămel'ă	femeie	—
190	farina	fărină	fărină	făină	farire
	fascia	faşe	faşă	faşă	—
	febris	h'avră	—	fior	—
	ferbere	h'erbu	ierb	fierb	—
	fermentare	frimintu	frimint	frămînta	—
195	ferrum	h'er	ier	fier	*fl'er*

	Latină	aromână	megleno-română	dacoromână	istroromână
	feta	feată	feată	fată	fete
	fetare	fet	fet	făta	cf. fet
	*fetiolus [16]	fičor	fičor	fecior	feţor
	ficatum	h'icat	—	ficat	ficat
200	fieri	h'iu	sam,	fi	*fi*
	figere	h'ig	inf. : iri	înfige	—
	filius	h'il'u	il'u	fiu	*fil'*
	filum	h'ir	ir	fir	—
	*flutulus ?	flitur	—	fluture	—
205	focus	foc	foc	foc	*foc*
	fontana	fîntînă	făntonă	fîntînă	
	foras	fără	făr	fără	făr(de)
	formica	furnigă	furnigă	furnică	furmige
	formosus	mușat	mușat	înfrumușat frumos	*musat*
210	frangere	frîngu	frong	frînge	—
	frater	frate	grati	frate	*frate*
	fricare	frec	frec	freca	—
	frigere	frig	frig	frige	—
	frondia	frîndă	frunză	frunză	*frunze*
215	frons	frîmte	frunti	frunte	frunte
	fugire (=fugere)	fug	fug	fugi	fuzi
	fulgurare	sfulgură	—	fulgera	—
	fumus	fum	fum	fum	—
	fundus	fundu	fund	fund	fund
220	funis	fune	funi, fuńă	funie	—
	furare	fur	fur	fura	fura
	furca	furcă	furcă	furcă	furke
	fusus	fus	fus	fus	fus
	galbinus	galbin	galbin	galben	—
225	gallina	găl'ină	găl'ină	găină	*gal'ire*
	*genna	deană	zeană	geană	zane
	genuclum	dinucl'u	zenucl'u	genuchi	zeruncl'u
	glacies(=glacia)	gl'aţă	gl'eţ	gheaţă	gl'aţe
	*glemus (=glomus)	gl'em	gl'em	ghem	*gl'em*
230	granum	grîn	gron	grîu	*grăv*
	grassus	gras	gras	gras	*gras*
	grevis (= gravis)	greu	greu	greu	grev
	grossus	gros	gros	gros	gros
	gula	gură	gură	gură	gure
235	gustare	gustu	gust	gusta	gusta

[16] După GER, p. 94, ar fi de preferat un etimon românesc ; *fecior* fiind, după autorul citat, un derivat de la *făta*.

	Latină	aromână	megleno-română	dacoromână	istroromână
	habere	am, inf. : aveare	am, inf. : veri	avea	*(a)ve*
	hac die	aḑi	ază	azi	—
	herba	iarbă	iarbă	iarbă	iarbe
	heri	aeri	ieri	ieri	ieri
240	hiberna	iarnă	iarnă	iarnă	*iarne*
	homo	om	om	om	om
	hora	oară	oară	oară	—
	horrescere	aurăscu	urăčos	urî	—
		urut	urot	urît	—
	hospes	oaspe	oaspiţ	oaspe	—
245	hostis	oaste	oasti	oaste	oste
	humerus	(a) numire	numir	umăr	umer
	illac ad	la	la	la	la
	illac intro	năuntru	annuntru	înăuntru	(ă)nuntru
	illa(m)	o	o	o	(v)o
250	ille (=*illus)	el	el	el	*ie*
	*imbibitare	mbet	ambet	îmbăta	—
	impingere	pingu	—	împinge	—
	implere	umplu	ampl'u	umple	—
	in	n (ăn, an, în, na)	n(ăr), an, în, na)	în	*(ă)n*
255	in ab ante	năinte	nainti	înainte	(ă)nrent'e *(ă)nre će*
	in ad post	năpoi	năpoi	înapoi	rapoi
	in altus	analtu	naltu	înalt	—
	incalciare	ncalţ	—	încălta	încaţa
	in *capere	ncap	(a)ncap	încăpea	—
260	incarricare	(a)ncarcu	(a)ncarc	încărca	ancarca
	inclinare	ncl'in	ncl'in	închina	—
	includere	ncl'id	ancl'id	închide	(ăn)cl'ide
	indensare	ndes	andes	îndesa	—
	inflare	umflu	amflu(m)	umfla	ămfla
265	ingannare	angan	angan	îngîna	—
	*in grevicare	angrec	angrec	îngreca	—
	in ipsus [17]	nîs	ons	îns	*ăns*
	inpromutare	mp(ă)rmut	—	împrumuta	—
	integrum	ntreg	antreg	întreg	ăntreg
270	inter	ntră	antru	între	*(ă)ntru*
	interrogare	ntreb	antreb	întreba	antreba

[17] *ipsus* ca atare nu are urmaş în română. Toate derivatele româneşti care-l conţin presupun sintagma *in ipsus* (*in ipso* sau *in ipsu*).

	Latină	aromână	megleno-română	dacoromână	istroromână
	intrare	(a)ntru	antru	intra	intra
	intro	(n)tru, tu	antru	întru	(ă)ntru
	intunicare	ntunic	antunic	întuneca	—
275	*inuxorare	nsor	(a)nsor	însura	*(ă)nsura*
	*investire	nvescu	(a)nvescu	învește	*(ă)rmesti*
	*invitiare	nveț	anveț	învăța	*(ă)nmeța*
	*istus (= iste)	aest(u)	iestu	est, ăst	(a)ist(a)
	jacere	ḑac	zac	zăcea	zața
280	(j)ejunare	ağun	*ğun	ajuna	—
			CM III 151		
	*jocare (= jocari)	ğoc	joc	juca	*zuca*
	*jovenis (= juvenis)	ğone	juni	june	ẑure
	jovis	ğoi	joi	joi	—
	judicare	ğudic	judic	judeca	zudeca
285	jugum	ğug	jug	jug	zug
	jurare	ğur	jur	jura	zura
	lac (lactis)	lapte	lapti	lapte	*lapte*
	lacrima	lacrimă	lacrimă	lacrimă	—
	lacus	lac	lac	lac	lac
290	*laesionare	lișin	—	leșina	—
	lana	lînă	lonă	lînă	lăre
	languidus	lînḑit	—	lînced	—
	largus	largu	larg	larg	—
	latrare	alatru	latru	lătra	latra
295	laudare	alavd	—	lăuda	—
	lavare	lau	—	la	—
	laxare	(a)las	las	lăsa	*lasa*
	lepus (leporis)	l'epure	l'epur	iepure	*l'epur*
	levare	l'au	leu	lua	*la*
300	*leviginare	leagăn	leagăn	legăna	—
	levis	lișor	licșor	ușor	—
	libertare	l'ertu	l'ert	ierta	—
	ligare	leg	leg	lega	lega
	lignum	lemnu	lemn	lemn	*lemne*
305	lingere	alingu	ling	linge	linze
	lingua	limbă	limbă	limbă	*limbe*
	lingula	lingură	lingură	lingură	*lingure*
	locus	loc	loc	loc	*loc*
310	longum ad longo	ningă	angă	lîngă	cf. *pringa*
	longus	lungu	lung	lung	*lung*
	lubricare	alunic	luric	aluneca	—
	lucrare	lucreḑu	lucrez	lucra	*lucra*

	Latină	*aromână*	*megleno-română*	*dacoromână*	*istroromână*
	luctare	alumtu	—	lupta	—
315	lumen	lume	lumi	lume	*lume*
	*luminia	luńină	—	lumină	—
	luna	lună	lună	lună	lure
	lupus	lup	lup	lup	*lup*
	magis (= mas)	ma	mai	mai	*mai*
320	majus	mai	mai	mai	mai
	mamma	mamă, mumă	mamă, mumă	mamă mumă	mama
	*mandicare (= manducare)	mî(n)c	mănanc	mînca	*mănca*
	manica	mînica	monica	mînecă	măreke
	manus	mînă	monă	mînă	(*măre*)
325	mare	amare	mari	mare	*mare*
	margo	marḑine	marzini	margine	—
	maritare	mărit	mărit	mărita	marita
	martis	marţi	marţi	marţi	—
	martius	marţu	—	marţ	—
330	mas (maris)	mare	mari	mare	mare
	masticare	ameastic	mastic	mesteca	—
	mattia	maţ	maţ	maţ	maţ
	maxilla	măseauă	maseuă	măsea	—
	media	naḑă	cf. ńez	miază-	cf. ml'ez
335	medius locus	nolǧica	mejluc	mijloc	mežloc
	medullaris	mădular	—	mădular	—
	melis	ńare	ńari	miere	ml'are
	melum (= malum)	mer	mer	măr	*mer*
	mens (mentis)	minte	minti	minte	—
340	mensa	measă	me să	masă	—
	mensurare	misur	—	măsura	*mesura*
	mentio	minciună	minciună	minciună	—
	mercuris	ńercuri	ńercuri	miercuri	—
	merenda	mirinde	mirindi	merinde	*merinde*
345	mergere	ńergu	merg	merge	*mere*
	merus	ńură	—	mńeru	—
	*micus	ńic	mic	mic	*mic*
	millia	ńil'e	mil'ă	mie	mil'e cf. mil'ar
	minare	min	—	mîna	mira
350	minutus	minut	minut	mărunt	—
	mirare	ńir	ńir	mira	mira
	mola	moară	moară	moară	*more*
	mollis	moale	moali	moale	—
	mons (montis)	munte	munti	munte	munte

	Latină	*aromână*	*megleno-românâ*	*dacoromână*	*istroromână*
355	morire	mor	mor	muri	*muri*
	mors (mortis)	moarte	moarti	moarte	*morte*
	muccus	muc	muc	muc	—
	mulgere	mulgu	mulg	mulge	—
	mulier	mul'are	mul'ari	muiere	*mul'ere*
360	multus	multu	mult	mult	munt
	muria	moare	—	moare	—
	musca	muscă	muscă	muscă	*muske*
	*mustacea	mustaţă	mustaţă	mustaţă	—
	mutare	mut	mut	muta	—
365	mutus	mut	mut	mut	mut
	naris	nare	nari	nare	—
	natus	nat	—	nat	—
	nebula	negură	—	negură	—
	necare	nec	nec	înneca	—
370	neque	niţi	niţi	nici	—
	*nepotus	nipot	nipot	nepot	nepot
	nis (nivis)	neauă	neuă	nea	ne
	nodus	nod	nod	nod	—
	nomen	numă	numi	nume	lume
375	non	nu	nu	nu	*nu*
	nonnus	nun	nun	nun	—
	norus	nor	noră	noră	—
	nos	noi	noi	noi	*noi*
	noster	nostru	nostru	nostru	nostru
380	*notare	not	—	înnot	—
	novem	noauă	noauă	nouă	*noană*
	novus	nou	nou	nou	nov
	nox (noctis)	noapte	noapti	noapte	*nople*
	nubilum	nor, nior	nor	nor	nor
385	numerus	numir	numir	număr	lumer
	nuptiae	numtă	nuntă	nunţă	nunţe
	octo	optu	uopt	opt	opt
	oculus	olc'u	uocl'u	ochi	ocl'u
	olla	oală	oală	oală	ole
390	orare	or	—	ura	—
	orbus	orbu	uorb	orb	*orb*
	ordire	urḑăscu, ordu	urḑos	urzi	—
	ossum	os	uos	os	os
	ovis	oae	oaiă	oaie	*oie*
395	ovum	ou	uou	ou	ov

	Latină	*aromână*	*megleno-română*	*dacoromână*	*istroromână*
	padulem	pădure	—	pădure	—
	paene ad	pîn(ă)	pon	pînă	*pira*
	paganus	pîngîn	—	păgîn	—
	palea	pal′u	pal′	pai	pal′e
400	palma	palmă	palmă	palmă	pame
	palus	par	par	par	—
	panis	pîne	poini	pîine	*păre*
	pantex (panticis)	pîntic	pontiți	pîntec(e)	—
	parens (parentis)	părinte	—	părinte	—
405	parere	par	—	părea	—
	paricula	păreacl′e	părecl′ă	pereche	—
	pars (partis)	parte	parti	parte	parăt
	pascere	pascu	pasc	paște	paste
	paschae	paște	paști	paște	paște
410	patire	pat	pățos	păți	—
	pecorarius	picurar	picurar	păcurar	pecurar
	pecten	k′aptin(e)	k′aptin(e)	pieptene	čoptir
	pectus	k′eptu	k′ept	piept	*kl′ept*
	pedica	k′adică	pedică	piedică	—
415	peduculus	piducl′u	piducl′u	păduche	peducl′u
	pellis	k′ale	—	piele	—
	pendere (=* pendiare)	spinḑur	spinzur	spînzura	—
	per	pri (pir, pi)	pri	pe (pre, pă)	pre
	per in	prin	prin	prin	prin
420	per inter	printră	printre	printre	printru
	perire	k′er	per	pier	—
	per trajicere	pitrec	pitrec	petrece	—
	pertundere	pitrundu	—	pătrunde	—
	petiolus	(či)čor	(či)čor, pičior	picior	pițor
425	petra	k′atră	—	piatră	—
	pilus	per	per	păr	*per*
	pinna	peană	penă	pană	pene
	pisare	k′iseḑ	—	pisa	—
	piscis	pescu	pești	pește	peșt
430	*pissiare	k′iș	piș	pișa	pisa
	*pittula	petur	—	pătură	—
	pitzinnus (+ putus)	puțin	puțon	puțin	puțin
	plangere	plîngu	plong	plînge	*plănze*
	plenus	(m)plin	plin	plin	*plir*
435	pluvia	ploae	ploaiă	ploaie	cf. ploie
	pomus	pom	pom	pom	—
	pons (pontis)	punte	punti	punte	—

	Latină	*aromână*	*megleno-română*	*dacoromână*	*istroromână*
	porcus	porcu	porc	porc	porc
	porta	poartă	poartă	poartă	porte
440	portare	portu	port	purta	purta
	*potere	pot	pot	putea	*pute*
	prandium	prîndu	cf. prundos	prînz	—
	prebiter (= presbiter)	preftu	—	preot	prevt
	prehendere	prindu	prind	prinde	(ă)mprinde
445	primavera	primăveară	primăveară	primăvară	primavere
	pulex (pulicis)	puric	puriț	purice	*pureț*
	*pulleus	pu(i)l'u	pul'u	pui	*pul'*
	pustula	puscl'e	—	pușchea	—
	putridus	putrid	putrid	putred	—
450	quaerere	țer čirșescu	țer	cere cerși	*țere*
	qualis	care	cari	care	*care*, *carle*
	quam	ca	ca	ca	*ca*
	quando	cîndu	con, cîn(du)	cînd	căn(d)
455	quantus	cît	cot	cît	*căt*
	quattor	patru	patru	patru	*patru*
	quid	țe, ți	ți	ce	*țe*
	quod	că	că	că	*ke*
	*quodrum	codru, codur	codru	codru	*codru*
460	quomodo	cum	cum	cum	*cum*
	radere	arad	—	rade	—
	*rapire (= rapere)	arap arak'u arăk'escu	răpes	răpi	—
	rarus	arar	—	rar	—
	recens	arațe	rați	rece	*rațe*
465	remanere	ar(ă)mîn	ramon	rămîne(a)	*ramare*
	*resalire (= resilire)	ar(ă)sar	răsar	răsări	—
	reus	arău	rou	rău	rev
	ridere	arîd	rod	rîde	*ărde*
	rimare	arîm	rom	rîma	—
470	rivus	arîu	rou	rîu	—
	rodere	arod	rod	roade	—
	romanus	armân	—	rumân	rumăr
	roseus	aroș	roși	roșu	*rois*
	*rosionem	ar(u)șine	rușoni	rușine	*rușire*

	Latină	aromână	megleno-română	dacoromână	istroromână
475	rumigare	aroamig	rumig	rumega	—
	rumpere	arup	rup	rupe	rupe
	saccus	sac	sac	sac	sac
	sagmarius	sămar	sămar	samar	—
	sal (salis)	sare	sari	sare	sare
480	salire	(an)sar	sar	sări	—
	*sambata	sîmbătă	—	sîmbătă	—
	sanguis	sînḑe	sonḑi	sînge	*sănze*
	sanitas	sănătate	sînitate	sănătate	—
	sapo (saponis)	săpune	săpun	săpun	sapun
485	sappa	sapă	sapă	sapă	—
	sarcina	sarţină	—	sarcină	sarţire
	*sarica	sarică	—	sarică	—
	scala	scară	scară	scară	—
	scamnum	scamn	scand	scaun	scand
490	scandula	scîndură	scondură	scîndură	—
	scintilla	scînteal'e	—	scînteie	—
	scire	ştiu	ştiu	şti	*şti*
	scribere	scriu	—	scrie	—
	*scupire	ascuk'u	(nă)scup	scuipa	—
495	sebum	seu	seu	seu	sev
	secale	sicară	sicară	secară	secare
	sedere	şed	şod	şedea	şede
	sella	şauă	şauă	şa	—
	septem	şapte	şapti	şapte	*sapte*
500	septimana	siptămînă	săptămînă	săptămînă	—
	sera	seară	sera	seară	sere
	serpis	şarpe	şarpi	şarpe	*şarpe*
	servare + ?	sărbătoare	sîrbătoare	sărbătoare	—
	sex	şase	şasi	şase	*şase*
505	si	să, si	să, si	să	*se*
	sibilare	şuir	şuir	şuera	—
	sic	şi	şi	şi	*si*
	siccus	sec	—	sec	sec
	signum	semnu	semn	semn	—
510	singulus	singur	singur	singur	—
	sinus	sin	sin	sîn	sir
	sitis	seate	seti	sete	sete
	socius	soţ	soţ	soţ	—
	*socrus	socru	socru	socru	*socru*
515	sol (solis)	soare	soari	soare	*sore*
	somnus	somnu	—	somn	somn
	sorbere	sorbu	—	sorbi	sorbi

	Latină	*aromână*	*megleno-română*	*dacoromână*	*istroromână*
	sorex	şoaric	şoaric	şoarece	şoreț
	soror	sor(ă)	sor(ă)	sor(ă)	*sor*
520	spargere	aspargu	sparg	sparge	sparze
	spicum	sk'ic	spic	spic	—
	spinus	sk'in	spin	spin	spir
	spuma	spumă	spumă	spumă	—
	*stancus	stîng	stong	stîng	—
525	stare	stau	stau	sta	*sta*
	stella	steauă	steuă	stea	*stevu*
	strambus	strîmbu	—	strîmb	—
	*strigare	strig	strig	striga	—
	*strinctus	strimtu	strimt	strîmt	—
530	stringere	stringu	string	strînge	—
	*stuppare	astup	astup năstup	astup	—
	subripere	surpu	sarup	surpa	surpa
	subtus	su, sum, sun	sup	sub(t)	—
	sudor	asudoare	sud(o)ari	sudoare	—
535	*sufflitus	suflit	suflit	suflet	suflet
	sugere	sug	sug	suge	suze
	supra	(a)supră	supră	asupră	—
	surdus	surdu	surd	surd	surd
	sursum	sus	(an) sus	sus	sus
540	suus	-su	seu	său	sev
	tacere	tac	tac	tăcea	*tața*
	taliare	tal'u	tal'u	tăia	*tal'a*
	tata	tată	tată	tată	—
	tendere	tindu	tind	întinde	—
545	tenebricus (+ în-)	ntuneari c	antuneric	întuneric	—
	tenere	țîn	țon	ține	*țire*
	*tenerus	tinir	tinir	tînăr	tirar
	terra	țară	țară	țară	—
	texere	țas	țos	țese	țese
550	titia	țîță	țoță	țîță	*țițe*
	*toccare	toc	—	toca	—
	tondere	tundu	tund	tunde	—
	tornare	tornu	torn	turna	turna
	torquere	torcu	torc	toarce	torțe
555	totus	tot	tot	tot	*tot*
	*tragere	trag	trag	trage	*traze*
	traicere	stricor	cf. stricătoare	strecura	—
	traicere	trec	trec	trece	*treț e*
	*tremulare	tream(b)ur	treamur	tremura	tremura

	Latină	aromână	megleno-română	dacoromână	istroromână
560	tres	trei	trei	trei	*trei*
	tu	tu	tu	tu	*tu*
	tufa	tufă	tufcă	tufă	—
	turbare	turbu	anturb	turba	turba
	*turbulus	turbur	—	turbure	—
565	turta	turtă	turtă	turtă	turte
	tuns	tău	tou	tău	*tev*
	ubi	iu	cf. iundi	iu(ă)	cf. iuve
	udus	ud	ud	ud	ud
	ululare	aurlu	urlu	urlu	urla
570	umbilicus (=*umbulicus)	buric	buric	buric	buric
	umbra	aumbră	umbră	umbră	—
	ungere	aungu	ung	unge	unze
	ungula	ungl'e	ungl'a	unghie	ungl'e
	unquam	ningă	ancă	încă	inke
575	unus	un	un	un	*un, ur*
	ursus	urs	urs	urs	urs
	urtica	urḍîcă	urzică	urzică	urzike
	ustulare	ustur	—	ustura	ustura
	uva	auă	uă	auă	—
580	vacca	vacă	vacă	vacă	*vake*
	vallis	vale	vali	vale	vale
	*vatimare	vatăm	vatăm	vătăma	—
	venari	avin	cf. numele de loc Vînător (CM III)	vîna	—
	vendere	vindu	vind	vinde	*vinde*
585	venenum	virin	—	venin	verir
	veneris	vinîri	viniri	vineri	virer
	venire	yiu	viu	veni	*veri*
	ventus	vimtu	vint	vînt	*vintu*
	vera	veară	veră	vară	vere
590	vermis	yermu	ǵarmi	vierme	l'erm
	versare	versu	—	vărsa	—
	vetulus	vecl'u	vecl'u	vechi	—
	vicinus	viţin	viţin	vecin	veţin
	victus	yiptu	ǵipt	vipt	vipt
595	videre	ved	ved	vedea	*vede*
	vigilare	avegl'u	vegl'u	veghea	vegl'a
	vindicare	vindic	—	vindeca	—
	vinum	yin	vin	vin	*vir*
	virga	veargă	vergă	vargă	verge

	Latină	aromână	megleno-română	dacoromână	istroromână
600	viridis	vearde	verdi	verde	verde
	virtuosus?	vîrtos	—	vîrtos	—
	visum	yis	vis	vis	vis
	vitellus	yițăl	vițol	vițel	*vițe*
	vivus	yiu	ǵiu	viu	*viu*
605	volere	voi	voi	vrea	*vre*
	vos	voi	voi	voi	*voi*
	voster	vostru	vostru	vostru	*vostru*
	vulpis	vulpe	—	vulpe	vulpe
	vultur	vultur	vătur	vultur	—
610	zama	ḑamă	—	zeamă	

19. Dintre cuvintele înșirate în § 15, un număr de 57 apar numai în aromână și dacoromână. Lipsa lor din meglenoromână și istroromână poate fi de cele mai multe ori explicată prin preponderența pe care au dobîndit-o ulterior unele împrumuturi. Astfel *venari* nu a lăsat în meglenoromână decît numele topic *Vinător* (CM III 327), iar în istroromână nici atît; în ambele idiomuri fiind adoptat termenul slav corespunzător. Dar nu toate cuvintele latinești absente din meglenoromână, istroromână au dispărut în felul acesta. Verbul (*a*) *la*, de exemplu, nu a mai fost eliminat din vocabularul megleno- și istroromân de un împrumut, ci, după toate probabilitățile, de sinonimul său **experlavare*, care va fi fost mai expresiv. El avea în avantajul lui structura transparentă. În sfîrșit, e foarte posibil ca unele formații străromânești, născute într-o regiune oarecare a teritoriului comun, să nu fi fost favorizate de împrejurări și să fi rămas locale. Așa avem impresia că s-au petrecut lucrurile cu prefixul *dis-* care nu a avut un răsunet prea puternic în istroromână.

În preromână, s-a petrecut deci, ca în orice limbă vie, o dublă stratificare lexicală. Pe de o parte, cuvintele general răspîndite își modificau treptat frecvența în funcție de o serie de factori de natură stilistică, pe de altă parte, se schițau preferințe lexicale pe regiuni geografice mai mult ori mai puțin bine conturate.

În lumina acestor tendințe ni se pare că trebuie să fie interpretați termenii comuni dintre aromână și dacoromână despre care a fost vorba mai înainte, și a căror listă e acum necesară :

	Aromână	*Dacoromână*
	adil'u	adia
	adînca (*dînca* din mgl. de la Țîrnareca pare împrumut aromânesc)	adînc
	aǵia	abia
	alavd	lăuda
5	alumt	lupta

	Aromână	*Dacoromână*
	angan	îngîna
	aprir	prier
	arad	rade
	arină	id.
10	aruc	arunca
	ascapir	scăpăra
	auș	id.
	avin	vîna
	azbor	zbura
15	curcubetă	cucurbetă
	ḑamă	zeamă
	dizńerdu	dezmierda
	flitur	fluture
	ğumitate	jumătate
20	h'avră	fior
	h'ig	înfige
	k'ale	piele
	k'atră	piatră
	k'iseḑ	pisa
25	lau	(a) la
	lînḑit	lînced
	luńină	lumină
	moare (sbst.)	moare
	marțu	marț
30	mp(ă)rmut	împrumut
	nat	id.
	negură	id.
	not	înota
	ńură	mńer(i)u
35	or	ura
	pădure	id.
	par	id.
	părinte	id.
	petur	pătură
40	pingu	împinge
	pitrundu	pătrunde
	pitrec (mgl. *pitrec* din Țîrnareca e împrumut aromânesc)	petrece
	pîngîn	păgîn
	pușcl'e	pușchea
45	sarică	id.
	scînteal'e	scînteie
	scriu	scrie
	scutur	scutura
	sîmbătă	id.
50	stricor	strecura
	strîmbu	strîmb

	Aromână	*Dacoromână*
	şuir (mgl. *şuir*, Ţîrnareca, e împrumut aromânesc)	şuera
	toc	toca
	turbur	turbure
55	vere-	vre-
	vîrtos	id.
	zmulgu	zmulge

Pe lîngă aceste 57 de cuvinte, în sensul diferenţierii dialectale a străromânei converg şi cele 35 de cuvinte care au poziţie centrală în vocabularul aromânesc, dar apar ca periferice în dacoromână, întîlnindu-se numai în Banat, Oltenia şi sud-vestul Transilvaniei (vezi p. 760 ş. u.). E deci foarte probabil ca izoglosele acestora din urmă să fi despărţit teritoriul străromânesc într-o zonă care cuprindea viitoarea aromână şi graiurile dacoromâneşti amintite [18].

Stabilirea acestei arii, de altminteri foarte vag schiţate, prezintă însă un mare inconvenient. Pentru ca existenţa ei să fie pe deplin dovedită, ar trebui să se găsească încă o asemenea arie în aceeaşi perioadă. Altminteri, se poate presupune că asemănările dintre aromână şi graiurile din regiunile dacoromâneşti amintite se datoresc numai caracterului mai arhaic al faptelor luate în discuţie şi, prin urmare, deosebirile dialectale discutate aici şi-au făcut apariţia după epoca de comunitate a aromânei şi dacoromânei. În orice caz, chiar dacă nu avem deocamdată posibilitatea de a determina cît de profunde au fost diferenţele dialectale din ultima fază a preromânei, putem totuşi susţine că ele încep atunci şi că aromâna nu este străină, cel puţin din punct de vedere lexical, de viitoarea repartiţie dialectală a dacoromânei. Această idee va trebui analizată şi în legătură cu alte serii de fenomene lingvistice.

Iunie 1965

Institutul de lingvistică, Bucureşti,
Calea Victoriei 194

[18] Constatarea aceasta corespunde cu interesanta observaţie făcută de G. Ivănescu în *Formarea cuvintelor în limba română*, din care rezultă că între dialectele dacoromâneşti de vest şi unele dialecte din sudul Dunării există asemănări şi în privinţa utilizării anumitor sufixe. LR 1, 1965, 34.

ASUPRA ALTERNANȚELOR FONOLOGICE DIN FLEXIUNEA VERBALĂ ROMÂNEASCĂ

DE

JIŘÍ FELIX

1.1. În cursul flexiunii și derivării cuvintelor românești structura fonologică a morfemelor suferă foarte des modificări [1]. În acest articol intenționăm să tratăm numai modificările privind conjugarea. În vederea clasificării lor am extras din *Dicționarul limbii române moderne* 4 863 de verbe. Dintre acestea circa 90% prezintă alternanțe fonologice în radical sau în morfemul gramatical, ceea ce dovedește clar că, fără a le lua în considerație, o descriere completă a morfologiei verbului românesc este de neconceput.

1.2. Observațiile noastre pornesc de la formele simple ale verbului, cu excepția imperativului [2]. Pe acestea le considerăm ca pe o succesiune a radicalului și morfemului gramatical (flectivul). În anumite condiții, alternează fonemele

a) în interiorul radicalului:

a căra × *car*

a învăța × *înveți* × *învață*

b) la joncțura radicalului cu morfemul gramatical:

a crede × *crezînd*

lucrez × *lucrează*

c) în interiorul morfemului gramatical:

vorbesc × *vorbește*

Alternanțele pot apărea și în mai multe locuri deodată:

leagăn × *legeni* (de trei ori în radical)

a căsca × *caști* (în interiorul radicalului și la joncțura dintre radical și morfemul gramatical)

---

[1] Cf. I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 160.

[2] Pers. a II-a pl. a imperativului este formal identică cu pers. a II-a pl. ind. prez. (chiar și la verbele neregulate, în afara lui „a fi"), pe cînd pers. a II-a sg. are, în majoritatea cazurilor, aceeași formă ca pers. a III-a ind. prez. (la unele verbe însă are o formă aberantă).

vorbește × *vorbească* (la jonctura radicalului cu morfemul gramatical și în interiorul morfemului gramatical).

Rezultă că alternanțele fonologice pot afecta orice parte a formei verbale, exceptînd fonemul inițial al radicalului. De aceea, atît radicalele cît și morfemele gramaticale au alomorfe. De ex. :

cred- × *cre-*, *căr-* × *car-*, *juc-* × *joc-* × *joac-* × *joč-* × *joač-* */lucr/-ăm* × */studi/-em*, */vorb/-ea* × */trăi/-a* [3].

O importantă deosebire între alternanțele din radicale și cele din morfemele gramaticale constă în faptul că acestea din urmă, fiind impuse de paradigmă [4], se realizează absolut regulat, în timp ce alternanțele din radicale nu apar totdeauna și nu sînt toate exclusive. Prin urmare, ne vom opri numai asupra acelora care există în radicale ; acestea privesc aproximativ 17% din totalul verbelor cercetate.

1.3. Ansamblul de foneme care alternează între ele (morfonemul) poate conține doi sau trei termeni (ex. *d*∼*z*, *e*∼*ea*, *ă*∼*e*∼*a*, *č*∼*k*∼θ). Ordinea termenilor este arbitrară. Depinde de la care formă verbală pornim. Unele lucrări [5] pleacă de la partea cuvîntului rămasă după înlăturarea flectivului. Noi, luînd în considerație necesitățile străinilor care studiază limba română și ale lexicografiei, pornim de la infinitiv.

2.1. Modificările în structura fonologică a radicalelor sînt determinate de morfemele gramaticale adăugate sau deplasarea accentului, iar în unele cazuri de fonemele din interiorul radicalelor. Astfel, de ex. „e” alternează uneori cu „a” atunci cînd primește accentul, este precedat de „ș” și urmat de un morfem conținînd „ă”. O situație asemănătoare întîlnim și în cazul așa-ziselor grupuri consonantice, ale căror alternanțe le putem interpreta astfel :

sk ∼ *șt* : sînt alternanțele care apar concomitent, în aceleași condiții și care se condiționează reciproc, a două foneme vecine (de comparat : *semeni* × *seamănă*) ;

st ∼ *șt* : este vorba de alternanța *s* ∼ *ș* apărînd în contextul *s*/+*t*/ : *i*[6] ;

șk∼*șt* : este vorba de alternanța *k*∼*t* apărînd în contextul /*ș* + / *k* : *e*, *i*.

2.2. Plecînd de la infinitiv ca formă de bază și luînd în considerație condițiile relevante (fonologice și morfologice) menționate mai sus, relațiile dintre termenii unui morfonem le putem reda grafic în felul următor :

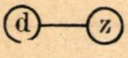
[3] În aceste cazuri sînt comparate morfemele gramaticale din cadrul aceluiași tip verbal. Altminteri nu poate fi vorba despre alomorfe, ci despre morfeme gramaticale complementare, ca de ex. : */dor/-esc* x */hotăr/-ăsc*. — Cf. B. Trnka, *Morfologické protiklady* (O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha, 1958, p. 96).

[4] Cf. B. Pottier, *Plan phonémique et plan morphémique dans la structure du mot* (*Omagiu lui I. Iordan*, București, 1958, p. 701—704).

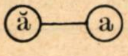
[5] De ex. S. Golopenția, *Alternanțele vocalice în limba română actuală*, în *Fonetică și dialectologie*, București, 1962, p. 43—60 și V. Guțu-Romalo, *Descriere structurală a verbului românesc*, în SCL XV, 1964, nr. 4, p. 511—537).

[6] După semnul : dăm fonemele cuprinse în morfemele gramaticale adăugate.

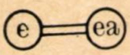
a) morfonemul bipartit

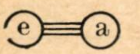
a crede × *crezînd*, *crezi* (singura condiţie : înlocuirea anumitor morfeme gramaticale cu altele)

a căra × *car*, *cari*, ... (singura condiţie : deplasarea accentului)

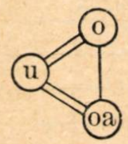

a legăna × *leagăn* (două condiţii : înlocuirea anumitor morfeme gramaticale cu altele şi deplasarea accentului)

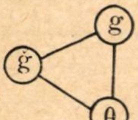

a aşeza × *aşază* (trei condiţii : „e" trebuie să fie precedat de fonemul „ş", trebuie să aibă loc deplasarea accentului şi anumite morfeme gramaticale trebuie să fie înlocuite cu altele)

b) morfonemul tripartit

a juca × *joc*, *joacă* (două condiţii : înlocuirea anumitor morfeme gramaticale cu altele şi deplasarea accentului) ; *joc* × *joacă* (singura condiţie : înlocuirea anumitor morfeme gramaticale cu altele)

a ajunge × *ajung* × *ajuns* (singura condiţie : înlocuirea anumitor morfeme gramaticale cu altele).

3.1. Vocalele alternează cu vocale (în mod cu totul excepţional cu θ), iar consoanele cu consoane sau cu θ.

În forme ca „spui, ţii, vii" trebuie recunoscută existenţa morfemului pers. a II-a sg. ind. prez., înaintea căruia consoana „n" alternează cu θ[7]. Această alternanţă se realizează şi înaintea morfemelor gramaticale începînd cu „s" (***spus***, ***spusei***, ***spusesem***).

3.2. Ţinînd seama de condiţionarea morfologică a alternanţelor, putem semnala următoarele 14 morfeme consonantice : b∼θ, č∼k∼θ, č∼k∼p, d∼z∼θ, d∼z, ğ∼g∼θ, ğ∼g∼p, g∼ğ, k∼č, n∼θ, s∼ş, t∼ţ∼θ, k∼t, t∼ţ[8]).

Uneori condiţiile în care apare una şi aceeaşi alternanţă diferă. Astfel, la unele verbe „d" alternează cu „z" înaintea morfemelor gramaticale care conţin „i" (de ex. *a comanda* × *comanzi*), la altele „i", „î" (*a vinde* × *vinzi*, *vînzînd*), sau „i, î, u" (*a crede* × *crezi*, *crezînd*, *crezut*, *crezui*, *crezusem*)[9]. Evident, tipul verbului determină apariţia cutărui

[7] Din punct de vedere diacronic, în astfel de cazuri *n* > ĭ, semiconsoana „ĭ" reprezentînd şi morfemul pers. a II-a ind. prez.

[8] Despre alternanţa d ∼ z / g ∼ θ vezi mai jos.

[9] După Valeria Guţu-Romalo, *op. cit.*, alternanţa n ∼ θ este limitată la verbele cu infinitivul în *-e*, *-i*. Totuşi, *Gramatica limbii române* (a Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963) citează ca literare formele „amîi" (pers.a II-a sg. ind. prez. de la „a amîna"), „mîi" (de la „a mînea").

sau cutărui morfem gramatical[10]. Alternanţele consonantice apar în radicalele a numai cinci tipuri. Le redăm în tabelul următor :

Morfonemul cu ordinea fixă a termenilor lui	I	IV	V	VI	VII
	morfemul gramatical constă din sau începe cu vocală, semivocală, consoană				
b ~ θ				—s, -t	
č ~ k		-θ, -ă, -î, -u	-θ, -ă, -î, -u		
č ~ k ~ θ				-θ, -ă, -î/-s	
č ~ k ~ p				-θ, -ă, -î/-s,-t	
d ~ z	-ĭ	-ĭ, -î, -u	-ĭ, -î, -u		
d ~ z			-ĭ, -î		
d ~ z ~ θ				-ĭ, -î/s-	
d ~ z/g ~ θ				-ĭ, -î/s-	
ğ ~ g					-θ, -ă
ğ ~ g ~ θ				-θ, -ă, -î/-s,-t	
ğ ~ g ~ θ				-θ, -ă, -î/s-	
ğ ~ g ~ p				-θ, -ă, -î/-s, -t	
g ~ ğ	-e, -ĭ				
k ~ č	-e, -ĭ				
/s + /k ~t	-e, -ĭ				
/ş + /k ~ t	-e, -ĭ				
n ~ θ	-ĭ		-ĭ		-ĭ
n ~ θ				-ĭ, -s	
s ~ ş	-ĭ		-ĭ		
s/ +k/ ~ ş	-e, -ĭ				
s/ + t/ ~ ş	-ĭ				
ş ~ s					-θ, -ă, -e
ş/ + t /~ s			-θ, -ă, -î, -u		
t ~ ţ	-ĭ	-ĭ	-ĭ		
t ~ ţ ~ θ				-ĭ, -î/-s	
/ş + /t ~ k			-θ, -ă, -î, -u		
ţ ~ t					-θ, -ă, -e
z ~ d					-θ, -ă, -e

Alternanţa d~z/g~θ există numai sporadic în limba română literară : la verbele *a ucide* (gerunziul : *ucizînd*, *ucigînd*, participiul : *ucis*), *a se sinucide* şi *a purcede*[11].

[10] În articolul nostru *Classification des verbes roumains* (*Philologica Pragensia*, 3, Praga, 1964, p. 291—299) am ajuns la concluzia că există 12 tipuri flexionare de verbe.

[11] *Gramatica Academiei R.P.R.* nu semnalează decît formele *ucizînd*, *ucigînd*, iar V. Guţu-Romalo, *op. cit.*, formele *ucizînd*, *ucigînd* şi *purcezînd*, *purcegînd*, gerunziile cu „g" considerîndu-le însă ca învechite.

Morfonemele vocalice sînt în număr de 11 (8 bipartite : a∼ă, ă∼e, e∼a, e∼ea, e∼i, i∼î, o∼oa, θ∼u[12] şi 3 tripartite : ă∼e∼a, î∼ă∼a, oa∼o∼u). Apar la 9 tipuri de verbe :

Morfonemul cu ordinea fixă a termenilor lui	I	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	XI
	morfemul gramatical cuprinde fonemul, deplasarea accentului								
a ∼ ă				→	→				
ă ∼ a	←	←	←			←			←
ă ∼ a	← : ă, e								
ă ∼ e	:e, i								: e, i
ă ∼ e ∼ a	: e, i/← :ă								
e ∼ a	←								
/ĝ, k̂, ş, i+/ e ∼ a	← : ă								
/i+/ e ∼ a				: ă	: ă				
/i+/e ∼ a						← : ă			
/ş, i+/e ∼ a	← : ă, e								
/ş+/ e ∼ a			← : ă, e						
e ∼ ă	: θ							: θ	
e ∼ ă ∼ a			: θ, î, u / : ă						
e ∼ ea	←								
e ∼ ea	← : θ, ă								
e ∼ ea	← : ă								
e ∼ ea				: ă	: ă				
e ∼ ea						← : ă			
e ∼ i	←					←			
i ∼ î				: θ, ă, u, î					
î ∼ ă ∼ a					→ : s/ : s				
o ∼ oa	←								
o ∼ oa	← : ă, e					← :ă, e			:ă, e
o ∼ oa		← : e					← : e		
oa ∼ o				: θ, i, →					
oa ∼ o					: θ, i, s, t, →				
oa ∼ o ∼ u				: θ, i, → : ea, î/ : u					
u ∼ o ∼ oa	← : θ, i/ ← : ă, e		← : θ, i/ ← : ă, e			← :θ,i/ ← :ă, e			
u ∼ o ∼ oa		← :θ/ ← : e					← :θ/ ← :e		
θ ∼ u	← : θ, i, ă, e								

Notă explicativă: Săgeata arată sensul deplasării accentului.

[12] Admițînd existența acestei alternanțe, asupra căreia ne atrage atenția în lucrarea sa Valeria Guțu-Romalo, putem include verbul „a usca" în categoria verbelor regulate.

4.1. În realizarea unora dintre alternanţe se constată inconsecvenţe care impun, pe lîngă condiţionarea lor fonologică şi morfologică, şi recunoaşterea unei condiţionări lexicale. E cunoscută mai ales lipsa alternanţei în radicalele neologismelor (de ex. *observă*, *preferă*, *speră*, *diferă*; *aprobă*, *absolvă* etc.). Însă nici în vechiul fond lexical al limbii române nu toate alternanţele au un caracter exclusiv (cf. *sforăie* × *îndoaie*, *arăt* × *destram*).

Datorită acestei situaţii, care îngreuiază mult studiul conjugării româneşti de către străini, socotim necesară completarea fiecărei paradigme verbale cu cîte un tabel al alternanţelor respective. Paradigmele astfel concepute ar trebui să figureze mai ales în dicţionarele românostrăine, unde, pentru a informa cît mai complet pe cititor, nu ajunge o simplă prezentare a morfonemelor din flexiunea verbală românească, ci trebuie precizat, de asemenea, în ce condiţii apar termenii lor.

În tabelele care urmează indicăm tipurile de alternanţe vocalice cu litere mici, iar tipurile de alternanţe consonantice cu litere mari [13].

Tipul I (*a aduna*)

a ă ~ a ← (a căra × car, -i, -ă, -e)
b ă ~ a ← : ă, e (a arăta × arată, -e)
c ă ~ e : e, i (a cumpăra × cumperi, -e)
d ă ~ e ~ a : e, i/ ← : ă (a spăla × speli, -e × spală)
e e ~ a ← (a fermeca × farmec, -i, -ă, -e)
f /ǵ, ḱ, ş, i + /e ~ a ← : ă (a aşeza × aşază)
g /ş, i +/ e ~ a ← : ă, e (a deşerta × deşartă, -e)
h e ~ ă : θ (a enumera × enumăr)
i e ~ ea ← (a zgrepţăna × zgreapţăn, -i, -ă, -e)
j e ~ ea ← : θ, ă (a legăna × leagăn, -ă)
k e ~ ea ← : ă (a pleca × pleacă)
l e ~ i ← (a prezenta × prezint, -i, -ă, -e)
m o ~ oa ← (a forfeca × foarfec, -i, -ă, -e)
n o ~ oa ← : ă, e (a înota × înoată, -e)
o u ~ o ~ oa ← : θ, i/ ← : ă, e (a juca × joc, -i × joacă, -e)
p θ ~ u ← : θ, i, ă, e (a usca × usuc, -i, -ă, -e)
A d ~ z : i (a comanda × comanzi)
B g ~ ǧ : e, i (a cîştiga × cîştigi, -e)
C k ~ č : e, i (a judeca, × judeci, -e)
D /ş+/ k ~ t : e, i (a mişca × mişti, -e)
E n ~ θ : i (a amîna × amîi)
F s ~ ş : i (a lăsa × laşi)
G sk ~ şt : e, i (a căsca × caşti, -e)
H s /+t/ ~ ş : i (a asista × asişti)
I t ~ ţ : i (a saluta × saluţi)

[13] Din considerente practice, în tabele nu despărţim grupurile „sc" şi „şt" în două alternanţe concomitente /s ~ ş, c ~ t/.

Tipul II (*a încheia*)

a ă ~ a ← (a tăia × tai, -e)
b o ~ oa ← : e (a încovoia × încovoaie)
c u ~ o ~ oa ← : θ/← : e (a muia × moi × moaie)

Tipul IV (*a tăcea*)

a ă ~ a ← (a tăcea × tac, -i, -e, -ă)
b /ș+/ e ~ a ← : ă, e (a ședea × șade, -ă)
c e ~ ă ~ a : î, u, θ/ : ă (a vedea × văzînd, văzui × vadă)
d u ~ o ~ oa ← : θ, i/← : ă, e (a putea × pot, -i × poate, -ă)
A č ~ k : θ, ă, î, u (a plăcea × plac, -ă, plăcut, plăcui, plăcusem, plăcînd)
B d ~ z : i, î, u (a cădea × cazi, căzut, căzui, căzusem, căzînd)
C t ~ ț : i (a putea × poți)

Tipul V (*a cere*)

a a ~ ă → (a bate × băteam, bătut, bătui, bătusem, bătînd)
b /i+/ e ~ a : ă (a pierde × piardă)
c e ~ ea : ă (a cere × ceară)
d i ~ î : θ, ă, u, î (a vinde, × vînd, -ă, vîndut, vîndui, vînzînd)
e oa ~ o : θ, i, → (a cunoaște × cunosc, -i, cunoșteam, cunoscut, cunoscui, cunoscusem, cunoscînd)
f oa ~ o ~ u : θ, i, → : ea, î/ : u (a coase × cos, -i, -eam, -înd × cusut, cusui, cususem)
A č ~ k : θ, ă, î, u (a trece × trec, treacă, trecînd, trecut)
B d ~ z : i, î, u (a crede × crezi, -înd, crezui, crezusem, crezut)
C d ~ z : i, î (a pierde × pierzi, -înd)
D n ~ θ : i (a ține × ții)
E s ~ ș : i (a coase × coși)
F șt ~ sk : θ, ă, î, u (a crește × cresc, crească, crescui, crescusem, crescut)
G t ~ ț : i (a bate × bați)

Tipul VI (*a merge*)

a a ~ ă ← (a trage × trăgea, trăsei, trăsesem, trăgînd)
b /i+/ e ~ a : ă (a fierbe × fiarbă)
c e ~ ea : ă (a alege × aleagă)
d î ~ ă ~ a → : s/ : s (a rămîne × rămăsei, rămăsesem × rămas)
e oa ~ o : θ, i, s, t, → (a coace × coc, -i, copsei, copsesem, copt, cocînd)
A b ~ θ : s, t (a fierbe × fiersei, fiersesem, fiert)
B č ~ k ~ θ : θ, ă, î/ : s (a duce × duc, -ă, -înd × dusei, dusesem, dus)
C č ~ k ~ p : θ, ă, î/ : s, t (a coace × coc, -ă, -înd, × copsei, copsesem, copt)
D d ~ z ~ θ : i, î/ : s (a rîde × rîzi, -înd × rîsei, rîsesem, rîs)

E d ~ z/g ~ θ : i/ : î/ : s (a ucide × ucizînd, ucigînd × ucisei, ucisesem, ucis)
F ğ ~ g ~ θ : θ, ă, î/ : s, t (a frînge × frîng, -ă, -înd, × frînsei, frînsesem, frînt)
G ğ ~ g ~ θ : θ, ă, î/ : s (a trage × trag, -ă, -înd × trăsei, trăsesem, tras)
H ğ ~ g ~ p : θ, ă, î/ : s, t (a suge × sug, -ă, -înd × supsei, supsesem, supt)
I n ~ θ : i, s (a spune × spui, spusei, spusesem, spus)
J t ~ ţ ~ θ : i, î/ :s (a trimite × trimiţi, -înd × trimisei, trimisesem, trimis)

Tipul VII (*a fugi*)

a ă ~ a ← (a împărţi × împart, -i, -ă, -e)
b /i+/ e ~ a ← : ă (a pieri × piară)
c e ~ ea ← : ă (a repezi × repeadă)
d e ~ i ← (a veni × vin, -i, -e, -ă)
e o ~ oa ← : ă, e (a dormi × doarme, -ă)
f u ~ o ~ oa ← : θ, i/ ← : ă, e (a muri, mor, -i × moare, -ă)
A ğ ~ g : θ, ă (a fugi × fug, -ă)
B n ~ θ : i (a veni × vii)
C ş ~ s : θ, ă, e (a ieşi × ies, -e, iasă)
D ţ ~ t : θ, ă, e (a minţi × mint, -e, -ă)
E z ~ d : θ, ă, e (a repezi × reped, -e, repeadă)

Tipul VIII (*a şovăi*)

a o ~ oa ← : e (a îndoi × îndoaie)
b u ~ o ~ oa ← : θ/ ← : e (a jupui × jupoi × jupoaie)

Tipul IX (*a oferi*)

a e ~ ă : θ (a acoperi × acopăr)

Tipul XI (*a coborî*)

a ă ~ a ← (a tăbărî × tabăr, -i, -ă, -e)
b ă ~ e : e, i (a tăbărî × taberi, -e)
c o ~ oa : ă, e (a coborî × coboară, -e)

4.2. La paradigma tipului III (*a lucra*), care nu prezintă alternanţe în radical, trebuie menţionat că fonemele „k" şi „g" de la sfîrşitul radicalelor se redau în scris ca „ch", „gh" înaintea morfemelor gramaticale începînd cu „e" (bloch-ez, navigh-ează) [14].

[14] Alternanţele K ~ Ḱ şi g ~ ğ avînd o situaţie specială (unii lingvişti sînt de părere că avem a face cu cîte un singur fonem) nu au fost luate în consideraţie.

4.3. Alternanțele afectează, deși nu în aceeași măsură, radicale a nouă tipuri de verbe din cele douăsprezece. La tipul IV (*a tăcea*) alternanțele se realizează la toate cele 25 de verbe, adică în proporție de 100%, iar la celelalte tipuri după cum urmează:

VII (*a fugi*) 97,95% (48 de verbe din 49), VI (*a merge*) 97,19% (173 de verbe din 178), V (*a cere*) 96,66% (58 de verbe din 60), XI (*a coborî*) 80% (4 verbe din 5), I (*a aduna*) 67,76% (515 verbe din 760), IX (*a oferi*) 31,25% (5 verbe din 16), II (*a încheia*) 30,33% (10 verbe din 33), VIII (*a șovăi*) 1,91% (3 verbe din 157).

În radicalele tipurilor III (*a lucra*), X (*a vorbi*) și XII (*a hotărî*) nu există alternanțe.

La șase tipuri de verbe (I, II, VII, VIII, IX, XI) alternanțele apar numai la indicativ prezent și conjunctiv prezent. La tipul IV și la perfectul simplu, mai-mult-ca-perfect, gerunziu și participiu. La tipurile V și VI mai apar și la imperfect.

5. Dintre toate alternanțele care apar în radicale verbale românești, numai alternanța e ~ ea : ă și numai la trei verbe îndeplinește singură o funcție diferențiatoare: ea deosebește forma persoanei a III-a ind. prez. (*decernă*, *precedă*, *succedă*) de a pers. a III-a conj. prez. (*să decearnă*, *preceadă*, *succeadă*). Verbele *a decerna*, *a preceda* și *a succeda* le considerăm însă, datorită identității morfemelor lor gramaticale de pers. a III-a ind. prez. și a III-a conj. prez., ca neregulate.

Altfel alternanțele au numai o funcție secundară în cadrul diferențierii morfologice a persoanei (cred × crezi, acopăr × acoperi, trăsei × trase), numărului (cunosc × cunoaștem, taci × tăceți), timpului (aleargă × alergă, duce × duse), modului (trimit × trimițînd, joc × jucat), care se realizează în primul rînd cu ajutorul morfemelor gramaticale și al accentului. Sînt, prin urmare, superflue.

6. Modificarea structurii fonologice a radicalului este o caracteristică a conjugării românești. De aceea, la studierea verbului, trebuie să i se acorde o atenție deosebită (dintre 396 de verbe regulate cuprinse în fondul principal lexical al limbii române [15], 206, adică 52%, prezintă alternanțe în radical).

În radicalele formelor verbale există în total 15 morfoneme consonantice și 11 morfoneme vocalice. Din punctul de vedere al funcției lor, ele sînt, cu excepții neglijabile, superflue. Ilustrează, împreună cu alternanțele din flexiunea nominală și reluarea complementului, tendința limbii române către „hipercaracterizarea" funcțiilor [16]. În plus, ele pot servi ca o caracterizare suplimentară a tipurilor de verbe (la unele tipuri există și alternanțe vocalice și consonantice, la altele numai vocalice sau de loc).

---

[15] Cf. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal al limbii române*, București, 1954.
[16] Cf. S. Pușcariu, *Limba română* II, București, 1959.

Unele inconsecvențe în realizarea lor impun necesitatea de a le include (sub formă de indice) [17] în caracterizarea dată verbului în dicționare, alături de indicarea apartenenței la un anumit tip și a unor forme. De ex. :

a spăla, spăl I d	a răspunde, răspund, răspuns VI D
a călca, calc I a C	a veni, vin, vino ! VII d B
a face, fac, fă ! V a A	a coborî, cobor XI c

Institutul de limbi și literaturi
al Academiei Cehoslovace de Științe,
Praga

[17] Cf. A. Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1954.

LEXICUL DE BAZĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA* (II)

DE

CLAUDIA TUDOSE

II. În ceea ce priveşte repartiţia diferitelor părţi de vorbire în lexicul de bază, se pot face numeroase observaţii.

Astfel, cercetătorii disting două categorii de cuvinte: „cuvintele de structură" numite şi „cuvinte unelte" sau „cuvinte ajutătoare" (articole, numerale, conjuncţii, interjecţii, prepoziţii, pronume) şi „cuvintele cu sens lexical", „cuvinte tari" sau „cuvinte pline" (substantive, verbe, adjective, adverbe) [1].

Rangul ne indică locul pe care-l ocupă diferite părţi ale vorbirii în vocabularul de bază. Rangul cel mai mic, în lista pe care am alcătuit-o, îl au „cuvintele ajutătoare", verbele auxiliare şi adverbele, cuvinte care au un rol important în limbă [2]. Pînă la rangul 25 inclusiv, avem numai prepoziţii, pronume, verbe auxiliare, conjuncţii, adverbe şi articole. Tot aici sînt incluse şi verbele *zice* (rangul 12) şi *grăi* (rangul 23) a căror frecvenţă ridicată se poate explica prin faptul că de multe ori ele apar alături, în aceeaşi frază, cele două cuvinte reproducînd „pe cele întîlnite de traducătorii noştri în originalul slav sau maghiar" [3]. Pînă la rangul 60 inclusiv, predomină părţile de vorbire amintite mai sus, iar dintre celelalte cuvinte apar doar substantivele *domn* (rangul 26), *om* (rangul 35) şi verbele *face* (rangul 27), *da* (rangul 39), *veni* (rangul 40), *vedea* (rangul 50), *merge* (rangul 59). Se observă o largă întrebuinţare a pronumelui: pînă la rangul 60 inclusiv avem 18 pronume. De la rangul 60 înainte încep să figureze, în lista noastră, substantive, verbe şi adjective în număr mai mare.

Lista noastră confirmă justeţea constatării făcute de Pierre Guiraud privitoare la primele cuvinte dintr-o listă de frecvenţă: „cuvintele

* Versiunea în limba franceză a articolului în RRL X, 1965, 5, p. 479

[1] Vezi P. Guiraud, *Les caractères...*, p. 20; G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 32; Gh. Bolocan, *art. cit.*, SCL XII, 1961, 1, p. 57.

[2] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 104.

[3] Vezi Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 360.

cele mai frecvente sînt", în comparație cu celelalte, „cele mai scurte, cele mai vechi, cele mai simple din punct de vedere morfologic și cele mai cuprinzătoare ca sens" [4].

Cuvintele ajutătoare și cele mai multe adverbe sînt cuprinse în prima jumătate a listei prezentate în această lucrare. Substantivul și adjectivul sînt mai frecvente în a doua parte a listei [5] (în prima jumătate : 171 subst. și 36 adj. ; în a doua jumătate : 299 subst. și 54 adj.). Verbul este mai frecvent în prima parte a listei (în prima jumătate : 165 de verbe față de 116 verbe din a doua jumătate).

Și în această privință lista noastră constituie un mijloc de verificare a unor constatări precedente, conform cărora în capul listelor de frecvență stau cuvinte unelte, verbe, cîteva nume cu caracter general [6].

Unitățile lexicale din vocabularul de bază al limbii române din secolul al XVI-lea se repartizează în părți de vorbire după cum urmează :

	Părți de vorbire	Nr. unităților lexicale în vocabularul de bază al sec. al XVI-lea	%	Nr. cuvintelor existente în lista acad. Al. Graur
Cuvinte pline	substantiv	472	47,48	300
	verb	279	28,06	185
	adjectiv	90	9,05	61
	adverb	58	5,83	36
	Total	899	90,44	582
Cuvinte ajutătoare	pronume	35	3,52	24
	numeral	14	1,40	14
	articol	5	0,50	4
	prepoziție	24	2,41	21
	conjuncție	15	1,50	13
	interjecție	2	0,20	
	Total	95	9,55	76
	Total general	994		658

Două treimi din cuvintele cuprinse în lista noastră fac parte din lexicul de bază al limbii române contemporane, lucru ce dovedește importanța lor în limbă în decursul veacurilor [7]. Există cuvinte din lexicul de bază actual care sînt atestate în scrierile din secolul al XVI-lea, dar care nu sînt cuprinse în vocabularul de bază prezentat mai sus, deoarece, în acea perioadă, nu erau frecvente în procesul comunicării. În această

[4] Vezi P. Guiraud, *Problèmes et méthodes...*, p. 19.
[5] Cf. G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc et A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 113.
[6] Vezi G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc et A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 135.
[7] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 48–55.

situaţie se află *copil*, *dînsul*, *leu* „animal". Folosind criterii diferite faţă de cele aplicate de acad. Al. Graur [8] şi ocupîndu-ne de un stadiu mai vechi al limbii române, este normal ca în lista noastră să apară şi termeni care nu figurează în vocabularul de bază actual. Aşa se explică prezenţa adjectivelor şi a substantivelor provenite din verbe : *adeverit*, *cîntare*, *fericat*, *iubire*, *iubit*, *început*, *luminat*, *mîncare*, *născut* „naştere", *plîngere*, *porîncită*, *răsărit*, *sfîrşit*, *ţinut*, *vindecare*, *zisă* etc. Din aceleaşi motive apar în lista noastră *judecătoriu* şi *judecată* alături de *judeca*; *dereptate* şi *nedereptate* alături de *derept*; *acoperămînt*, *cărtulariu*, *frumuseţe*, *înfrîmseţa*, *învăţătoriu* alături de *acoperi*, *carte*, *frumos*, *învăţa* etc.

Cea mai frecventă parte de vorbire este substantivul [9]. Primele substantive care apar în lista noastră sînt cuvinte uzuale, unele cu caracter general, ca *domn*, *om*, *zi*, *pămînt*, *cuvînt*, *fecior*, *fiu*, *frate*, *vreme*, *trup*, *lucru*, *mînă*, *viaţă*, *casă*, *tată*; altele, deşi sînt atestate şi în documente, sînt caracteristice mai ales scrierilor religioase : *ceriu* (c), *suflet* (c), *ucenic* (t), *păcat* (c).

Există o serie de substantive care fac parte din lexicul de bază în secolul al XVI-lea, dar care azi nu mai sînt folosite : *agru* „ţarină", *birău* „primar", *botejune* „botez", *cerbice* „gît, ceafă" (păstrat în unele graiuri), *cocon* „copil, fiu", *istov* „adevăr; adevărat; cu totul", *ocină* „moştenire", *pocaianie* „pocăinţă", *spăsenie* „mîntuire", *zapis* „act, document", *zgău* „pîntece".

Altele au trecut în vocabularul pasiv al limbii şi azi sînt folosite doar cînd ne referim la realităţi din trecut : *curtean*, *hatman*, *jude* „judecător", *judeţ* „judecată", *jupîn*, *logofăt*, *pîrcălab*, *pîrgar*, *săbor* „gloată, adunare", *stolnic*, *svetnic*, *vătaf* [10], *vistier*(*nic*), *vodă*, *voievod*, *vornic* [11].

Deşi lucrarea de faţă nu se ocupă în mod special de latura semantică a cuvintelor, trebuie să arătăm că unele substantive din lexicul de bază erau folosite cu alt sens în secolul al XVI-lea : *carte* „scrisoare, act" [12], *ciudă* „minune", *codru* „munte", *credinţă* „încredere, autenticitate", *curte* „curte domnească", *cuvînt* „minciună", *dereptate* „adevăr", *domn* „soţ, stăpîn", *drac* „vrăjmaş", *dulceaţă* „bunătate, plăcere, avere", *greaţă* „trudă, suferinţă, jignire, violenţă", *ispravă* „evidenţă, socoteală", *imputare* „ocară, blestem", *legătură* „robie, închisoare", *lege* „învăţătură", *lemn* „arbore" [13], *limbă* „popor, neam păgîn", *lucru* „unelte, faptă", *lume* „lumină" [14], *maţ* „pîntece, strună, mijloc, coapsă", *mărturie*

---

[8] Vezi p. 622-623, în SCL XVI, 5, 1965.

[9] După cum arată P. Guiraud, *Les caractères*..., p. 38, frecvenţa fiecărei părţi de vorbire în raport cu celelalte variază după autori, după genuri literare, după epoci. Socotim că frecvenţa mai mare a substantivelor în raport cu celelalte părţi de vorbire se explică şi prin aceea că sînt mai numeroase decît verbele, adjectivele etc.

[10] Acest cuvînt a circulat şi în secolul nostru, dar cu alt sens decît cel din limba veche.

[11] Pentru cuvintele dispărute din limbă sau pentru cele trecute în vocabularul pasiv, vezi şi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 272, 282, 285, 286, 312, 313, 325, 329, 331, 343, 344, 358; Rosetti, *LR XIII—XVI*, p. 179 şi urm.

[12] Folosit şi azi cu acest sens în texte poetice populare.

[13] DA, tom. II, partea a II-a, fasc. II, p. 151 şi DM, p. 453 menţionează că este întrebuinţat şi azi cu acest sens în limba populară.

[14] Folosit şi azi, regional, cu acest înţeles. Vezi DM, p. 468.

„martor", *mîndrie* „înțelepciune, cuget, omenie", *moșie* „proprietate" *năpaste* „ispită", *nevoie* „necaz, durere, chin", *obicei* „lege", *obraz* „model, exemplu", *osîndă* „vină", *parte* „proprietate", *pădure* „munte", *pîră* „vină", *plod* „rod, poamă", *podoabă* „chip", *pomană* „amintire, pomenire", *rămășiță* „urmaș, moștenitor", *rod* „generație", *rost* „gură", *silă* „putere", *scîrbă* „necaz, supărare", *scrisoare* „act", *soție* „tovarăș", *ținut* „proprietate, stăpînire", *voinic* „ostaș" [15].

După substantiv, verbul are cea mai mare frecvență, deși există o diferență destul de mare între proporția numerică a verbului și a substantivului (279 de verbe față de 472 de substantive). Din statistica stabilită de acad. Al. Graur rezultă că și în lexicul de bază al limbii române contemporane substantivele sînt mult mai numeroase decît verbele și adjectivele (722 de substantive față de 408 verbe și 149 de adjective) [16]. În această privință statistica nu aduce decît o confirmare a cifrelor.

Primele verbe care apar în lista noastră sînt auxiliarele *fi*, *vrea*, *avea* și verbe cu caracter mai general, cu un conținut semantic foarte bogat ca *zice*, *grăi* [17], *face*, *da*, *veni*, *vedea*, *lua*, *merge*, *ști*, *lăsa* etc. Frecvența mare a verbelor *da* și *face* se explică prin faptul că ele apar în numeroase locuțiuni verbale. În limba documentelor se observă o largă întrebuințare a verbelor *ști*, *scrie* și *mărturisi* care intră în formule consacrate, specifice zapiselor, ca *scriu și mărturisesc*, *să se știe* etc.

Se întîlnesc cîteva verbe care nu mai sînt folosite azi sau care au trecut în vocabularul pasiv: *delunga* „a se depărta, îndepărta, goni, părăsi", *deștinge* „sosi, coborî", *învești* „a se îmbrăca", *nevoi* „sîrgui, grăbi; a se sili, a se strădui", *spăsi* „mîntui", *via*, *vie* „trăi" [18]. Numărul verbelor ieșite din uz (ne referim numai la lexicul de bază) este mai mic decît cel al substantivelor, pentru că verbele, datorită caracterului lor mai abstract, nu necesită schimbări cînd substantivul se schimbă și astfel stabilitatea lor în limbă este mai mare [19].

Întîlnim de asemenea verbe care au sensuri diferite de cele din limba actuală: *birui* „stăpîni", *cunteni* „împiedica, interzice, amenința, pedepsi, nimici, a se opri, a se dezbăra de", *cur(g)e* „alerga", *dereage* „îndruma, trata cu dreptate, face, comite, găti, a se îndrepta", *dobîndi* „profita, moșteni, produce, birui", *făgădui* „a da ospitalitate", *hrăni* „feri, păzi, apăra, a veghea asupra", *ispiti* „încerca, a se informa, a se strădui, cere, examina, intenționa", *ivi* „arăta, veni, manifesta", *împărți* „despărți, înstrăina, depărta", *împenge* „adeveri, dovedi" (Dicționarul

---

[15] Vezi și Densusianu, *op. cit.*, II, p. 270, 271, 272, 275, 276, 277, 278–279, 281–282, 285, 286–287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 299, 300, 302, 311; Rosetti, *LR XIII–XVI*, p. 184–186.

Densusianu încadrează în această categorie și substantivele *praznic* „sărbătoare" (c), *rudă* „neam, generație" (c), care sînt date cu această semnificație și în DM, fără vreo mențiune specială. *Ibidem*, vol. II, p. 297, 300 și DM, p. 728, 761.

[16] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 63.

[17] Vezi mai sus, p. 801 unde se explică frecvența verbelor *zice* și *grăi*.

[18] Vezi și Densusianu, *op. cit.*, II, p. 201, 226, 282, 314, 316, 318; Rosetti, *LR XIII–XVI*, p. 180 și urm.

[19] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 136–137; T. Cristea, *art. cit.*, AUB IX, 1960, vol. 18, p. 412.

Academiei, tom. II, partea I, p. 506 dă acest sens al verbului *împenge* drept rezultat al unei traduceri greşite), *împuta* ,,a se certa", *începe* ,,concepe, a deveni însărcinată", *închina* ,,a se înclina, a se pleca", *întoarce* ,,traduce", *jelui* ,,dori", *lăsa* ,,ierta, lipsi, certa, porunci, spune, înceta, amîna", *lepăda* ,,arunca, a se feri", *lovi* ,,ataca, a se lupta, pedepsi", *mări* ,,creşte, îmbogăţi, preamări, a se îngîmfa", *mărturisi* ,,a fi martor, acuza, predica", *mîngîia* ,,fermeca, vrăji", *oblici* ,,mustra, convinge, a-şi reproşa, a se face vinovat", *opri* ,,ajuta, permite", *pîrî* ,,contesta", *posti* ,,a se curăţi", *rămînea* ,,cîştiga", *răposa* ,,odihni", *săruta* ,,saluta", *scula* ,,învia, a se ivi", *slobozi* ,,ierta, mîntui", *sparge* ,,împrăştia", *strica* ,,anula", *tocmi* ,,întemeia, aşeza, asemăna", *ucide* ,,lovi" [20].

Majoritatea verbelor ieşite din uz, exceptînd cuvîntul *nevoi* (c), aparţin traducerilor. Cele mai multe sensuri deosebite de cele din limba actuală, pe care le prezintă verbele citate mai sus, sînt de asemenea atestate exclusiv în traduceri. În documente, verbele sînt întrebuinţate, în majoritatea cazurilor, cu aceeaşi accepţie ca în limba de azi. Această situaţie se explică prin faptul că traducerile au înlesnit, în diferite feluri, pătrunderea anumitor sensuri din cele semnalate mai sus. Unele cuvinte împrumutate sînt folosite cu înţelesul corespondentului din slavă sau maghiară, întîlnit în originalul după care s-a făcut traducerea : *birui* ,,stăpîni" (ca magh. *birni*), *făgădui* ,,a da ospitalitate" (ca magh. *fogadni*), *hrăni* ,,apăra, păzi, a veghea asupra" (ca vsl. *chraniti* ,,custodire"), *jelui* ,,dori" (comp. vsl. *želati* ,,desiderare, lugere"). Altele primesc un sens nou, prin calc semantic, datorită sinonimului slav : *începe* ,,a concepe, a deveni însărcinată" (ca vsl. *začęti* ,,încipere, concipere"), *săruta* ,,saluta" (după vsl. *cělovati* ,,salutare, osculari"). Ov. Densusianu înclină spre această explicaţie, deşi sensul de ,,saluta" este propriu şi lat. *salutare.* Alteori avem a face cu o traducere greşită cum este cazul lui *împenge* ,,adeveri, dovedi". Este de presupus că adeseori un singur termen serveşte la traducerea mai multor cuvinte din originalul străin. Aşa se explică, probabil, bogăţia semantică a verbelor *cunteni*, *dobîndi*, *ispiti*, *mări.* Uneori conţinutul traducerilor, scrieri cu caracter moral-religios, determină întrebuinţarea unui sens derivat : *lăsa* ,,ierta", *mărturisi* ,,predica", *posti* ,,a se curăţi", *scula* ,,învia", *slobozi* ,,ierta". Însăşi întinderea inegală a traducerilor şi a documentelor face posibilă atestarea anumitor sensuri exclusiv în primele texte. Aşa se explică de ce cuvinte moştenite, al căror înţeles diferit reprezintă sensul lor primar, apar numai în traduceri, deşi ar fi fost firesc ca ele să fie utilizate cu aceeaşi accepţie şi în documente. Este cazul verbelor *cur(g)e*, *închina*, *mîngîia*, *răposa*, *sparge*, *ucide.*

Adjectivele au o circulaţie mai restrînsă decît alte părţi de vorbire în lexicul de bază în secolul al XVI-lea. Adjectivul *mult* (rangul 46)

[20] Vezi şi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 227, 252, 269, 273, 274–275, 276, 277, 279, 280, 282, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 293–294, 295, 299, 301, 302, 303, 305, 309 ;Rosetti, *LR XIII–XVI*, p. 184 şi urm.

Densusianu trece în această categorie şi verbele *mărturisi* ,,declara", *pomeni* ,,a-şi aduce aminte", dar ele au acest sens şi în limba română contemporană. *Ibidem*, p. 289, 297 şi DM, p. 487, 640.

este primul care apare în lista noastră. După acesta urmează, în ordinea descrescîndă a frecvenței, adjectivele *mare*, *bun*, *rău*, *derept* etc.

Sînt puține adjective ieșite azi din uz : *adeverit* ,,adevărat, veritabil, precis'', *meser* ,,sărac'' [21].

Socotim că aceasta se explică tot prin faptul că adjectivele exprimînd însușiri, nu necesită schimbări cînd substantivele se schimbă.

Stabilitatea adjectivelor depinde de felul însușirilor pe care le exprimă : adjectivele care arată însușiri obiective prezintă o durabilitate mai mare în limbă [22], acest fapt se confirmă și în cercetarea noastră.

Adjectivele care aveau alt sens în secolul al XVI-lea sînt atestate mai ales în traduceri : *blînd* ,,modest'' (t), *deșert* ,,vanitos, sărac'' (t), *dulce* ,,bun'' (c), *lînged* ,,bolnav'' (t), *mișel* ,,sărac'' (t), *mîndru* ,,înțelept (t), *prost* ,,neștiutor, simplu'' (c) [23].

Adverbele, deși mai puține la număr decît adjectivele, sînt mult mai frecvente decît acestea din urmă și apar în majoritatea textelor cercetate. Cele mai multe adverbe din lexicul de bază al secolului al XVI-lea și-au păstrat de-a lungul timpului același loc în limbă. Au trecut în vocabularul pasiv numai următoarele adverbe : *așijderea*, *dinioară*, *dănăoară* (înlocuit azi cu *odinioară*), *iuo*, *io* ,,unde'', *mainte*.

Lista noastră întărește afirmația privitoare la bogăția adverbelor în limba română veche [24]. Bogăția lor rezultă din numeroasele atestări pe care le au și din locuțiunile adverbiale în componența cărora intră. Unele adverbe ca *amu* [25] (t), *pururea* (c) sînt mult întrebuințate în limba secolului al XVI-lea.

Ca și în limba de azi, cuvintele ajutătoare se bucură de o largă circulație în limba veche, cele mai multe aparținînd lexicului de bază. Cercetările au dovedit că există o proporție aproape egală între grupul ,,cuvinte pline'' și grupul ,,cuvinte ajutătoare'' [26]. Deși în număr incomparabil mai mic (95 de cuvinte ajutătoare față de 899 de cuvinte pline), cuvintele ajutătoare reprezintă aproape jumătate din unitățile lexicale analizate. Majoritatea cuvintelor ajutătoare sînt foarte des utilizate, deoarece fără ele vorbirea nu e posibilă. Toți termenii din această categorie au numeroase atestări. Aceste constatări coincid cu observațiile făcute de alți cercetători care au alcătuit, în alte scopuri, vocabulare de bază sau liste de frecvență a cuvintelor [27] și care au observat că ,,un număr foarte mic de cuvinte, care revin cu o foarte mare frecvență, constituie cea mai mare parte a vorbirii'' [28].

---

[21] Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 199, 316 ; Rosetti, *LR XIII – XVI*, p. 178.

[22] Vezi T. Cristea, *art. cit.*, AUB IX, 1960, vol. 18, p. 413.

[23] Vezi și Densusianu, *op. cit.*, II, p. 275, 276, 287, 290, 291, 298 ; Rosetti, *LR XIII–XVI*, p. 185.

[24] Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 160.

[25] *Amu* are și valoare de conjuncție în textele cercetate.

[26] Vezi P. Guiraud, *Les caractères...*, p. 20, 38, 62 ; Gh. Bolocan, *art. cit.*, SCL XII, 1961, 1, p. 57.

[27] Vezi G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 110 ; V. Șuteu, *art. cit.*, SCL X, 1959, 3, p. 438–439 ; Gh. Bolocan, *art. cit.*, SCL XII, 1961, 1, p. 57.

[28] Vezi P. Guiraud, *Les caractères...*, p. 9–10 ; Idem, *Bibliographie critique...*, p. 40 ; Idem, *Problèmes et méthodes...*, p. 9, 93.

Foarte puţine sînt cuvintele ajutătoare care apar în scrierile din secolul al XVI-lea, dar nu sînt cuprinse în lexicul de bază pe care l-am stabilit : *careva*, *celălalt*, *dînsul*, *iacă*, *iacătă*, *îmbe*, *o* (interj.), *oare* (*ori*), *oarecare*, *oarece*, *oarecine*, *oricît*, *osana*, *nescae*, *neşchit*, *vai*.

Pronumele care au frecvenţă şi repartiţie mare în limba română veche sînt : *el*, *se*, *acel*, *acest*, *ce*, *tot*, *noi*, *tu*, *eu*, *voi*, *tău*, *îns*, *meu*, *său*. După cum se poate observa, pronumele personal, pronumele demonstrative şi relativul *ce* sînt extrem de frecvente în limba secolului al XVI-lea. Trebuie să subliniem întrebuinţarea deasă, mai ales în traduceri, a pronumelui *îns* (rangul 47) şi a pronumelui de politeţe *domniiata* (*domniele voastre*, *dumnealui* etc.) în textele netraduse. Prezenţa acestuia din urmă se explică prin natura textelor unde apare, care, fiind în bună parte scrisori sau acte de vînzare şi de cumpărare, necesită o folosire frecventă a pronumelui de politeţe ca cel mai potrivit mijloc de adresare faţă de cineva sau ca procedeŭ de relatare despre altcineva.

Pronumele relative şi cele nehotărîte sînt de asemenea mult folosite.

Limba română din secolul al XVI-lea este mai bogată în pronume decît limba de azi. Aşa se explică de ce în lexicul de bază figurează o serie de pronume, care nu sînt cuprinse în lista acad. Al. Graur : *alalt* (c), *ceva* (t), *cineva* (c) [29], *cineşi* (*t*), *mărie* (*măria ta*) (c), *neştine* ,,cineva'' (t), *vreun* (c). Putem spune că toate categoriile de pronume sînt bine reprezentate în scrierile din secolul al XVI-lea.

Numeralele cardinale de la 1—10 sînt prezente în cele mai multe texte. În documente apar numeralele *doi*, *trei*, *patru*, *cinci*, *zece*, *mie*, *întîi* şi *amîndoi* care sînt atestate şi în toate traducerile, iar *un*, *şase*, *şapte*, *opt*, *nouă*, *sută* apar numai în traduceri.

Spre deosebire de limba de azi, iese în evidenţă folosirea frecventă a articolului hotărît proclitic *lu*, *lui*, care este atestat în ambele categorii de texte.

Toate propoziţiile din lista noastră sînt folosite şi azi. *Prespre* a devenit *peste*. Aproape toate prepoziţiile care fac parte din lexicul de bază al secolului al XVI-lea sînt şi azi în vocabularul de bază al limbii române (excepţie fac prepoziţiile *despre*, *dintru*, *împrotiva*).

Observaţii similare se pot face şi în legătură cu conjuncţiile. Toate conjuncţiile din vocabularul de bază sînt atestate atît în traduceri, cît şi în documente. Singurele conjuncţii care nu apar în lista alcătuită de acad. Al. Graur sînt *au* ,,sau'' şi *e* ,,şi, iar''. După cum arată şi Ov. Densusianu [30], conjuncţia *e* este destul de frecventă în secolul al XVI-lea şi este folosită concomitent cu *şi* care o va înlocui [31].

---

[29] Al. Graur, deşi recunoaşte că derivatele pot intra şi ele în lexicul de bază, acordă fiecărei familii de cuvinte un singur loc, trecînd pe listă, în principiu, un singur cuvînt, ,,cel mai vechi, fie cel mai întrebuinţat''. Aşa credem că se explică de ce pronumele *ceva* şi *cineva* nu apar în lista pe care o dă. Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 40, 43, 49.

[30] Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 184.

[31] În textele din secolul al XVI-lea apare şi *i* ,,şi'', conjuncţia slavă, analogă, adoptată de traducătorii textelor religioase sau de scribii însărcinaţi să redacteze acte''. După cum reiese din texte, *i* are un rol convenţional. *Ibidem.*

Am reținut în lexicul de bază două interjecții, *amin* și *iată* [32]. Interjecția *amin* îndeplinește rolul unei formule de încheiere, indiferent de natura textului în care apare. Acest cuvînt „a trecut din limba bisericească în graiul de toate zilele ca un fel de exclamare la sfîrșitul frazei" [33].

Din cele discutate în legătură cu diversele părți de vorbire reiese că multe cuvinte incluse în lexicul de bază al scrierilor din secolul al XVI-lea continuă să facă parte și azi din vocabularul de bază. Schimbările care au intervenit au atins mai ales „cuvintele pline" și în special substantivul [34]. „Cuvintele ajutătoare" au dovedit o stabilitate mai mare în limbă, dar nici ele n-au rămas în afara schimbărilor; și în această categorie, cuvintele au variat în ceea ce privește importanța și deci ierarhia lor în limbă, ceea ce a dus, în unele cazuri, la substituirea sau la dispariția unor termeni. Acest lucru dovedește că stabilitatea „variază înăuntrul fiecărei categorii în parte" [35].

III. Pentru a cunoaște factorii care determină stabilitatea unui cuvînt în limbă, pentru a ne explica de ce unele cuvinte apar atît în lexicul de bază în secolul al XVI-lea, cît și în lista întocmită de acad. Al. Graur și de ce altele, deși circulă și azi, nu mai fac parte din lexicul de bază, din ce cauză unii termeni din lista noastră apar numai în traduceri sau, invers, lipsesc de aici și sînt atestați numai în documente, este necesar să vedem cum se repartizează unitățile lexicale discutate de noi, după noțiunile pe care le exprimă.

Este foarte greu să se facă o grupare riguroasă a termenilor după sens, deoarece „cuvintele au diverse înțelesuri, așa încît același cuvînt poate fi clasat în mai multe categorii" [36]. În general, am trecut fiecare cuvînt la sensul lui primitiv sau, ținînd seama de conținutul textelor cercetate, de specificul lor, am clasat unele cuvinte după înțelesul pe care-l au în aceste scrieri. Cînd avem un cuvînt atestat în ambele categorii de texte, am dat întîietate sensului cu care apare în documente, întrucît acestea reprezintă în mai mare măsură limba curentă în secolul al XVI-lea. De aceea unii termeni apar în același timp repartizați în două clase deosebite. De exemplu, *domn* „stăpîn, domnitor; Dumnezeu", *județ* „judecată; judecata de apoi", *lege* „datină, obicei, lege; lege divină, credință, religie" ș.a. sînt grupați atît în categoria cuvintelor referitoare la formele de organizare a oamenilor în societate, cît și în terminologia bisericească. Dar această situație se reduce numai la cîteva exemple. În celelalte cazuri, care reprezintă de altfel marea majoritate, fiecare cuvînt este încadrat, din punct de vedere semantic, într-o singură categorie.

Este verificat și cunoscut faptul că „vocabularul traducerilor este diferit de vocabularul textelor netraduse" [37]. Acest lucru reiese și din cercetarea lexicului de bază al limbii române din secolul al XVI-lea.

[32] În traduceri sînt și alte interjecții ca *o*, *vai*, lucru ce se explică prin caracterul retoric pe care-l au unele fragmente din scrierile religioase din secolul al XVI-lea.

[33] Mențiune făcută de DA, tomul I, partea I, p. 149, s.v.

[34] Al. Graur arată că „substantivele fiind mai direct legate de schimbările din viață, constituie elementul cel mai schimbător al vocabularului". Vezi *op. cit.*, p. 136–137.

[35] Vezi T. Cristea, *art. cit.*, p. 413.

[36] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 65.

[37] Vezi Rosetti, *LR XIII–XVI*, p. 177; Rosetti – Cazacu, *op. cit.*, p. 48.

În traduceri, distingem două categorii mari de cuvinte : cele care reflectă viaţa materială a omului şi realitatea înconjurătoare şi cele care se referă la viaţa lui spirituală.

În documente, această delimitare nu mai apare aşa de netă ; aici predomină cuvintele privind existenţa materială a omului, principalele acţiuni săvîrşite de el şi relaţiile sociale din acea vreme.

După cum am văzut, în lexicul de bază avem un număr de 469 unităţi lexicale comune celor două categorii de texte. Unele dintre acestea sînt cuvinte uzuale în orice epocă : *avea*, *apă*, *casă*, *cuţit*, *duce*, *iubi*, *îmbla*, *lucru*, *mînca*, *om*, *ou*, *pîine*, *trup* etc., altele erau uzuale în secolul al XVI-lea : *ispravă*, *jupîn*, *ocină*, *pecete*, *sfetnic*, *vornic*, *voievod* etc. Cuvintele atestate numai în traduceri sau numai în documente sînt, în majoritatea cazurilor, termeni caracteristici pentru fiecare stil în parte, unităţi lexicale numite „cuvinte-cheie" [38]. Asta nu înseamnă că toate unităţile lexicale atestate numai în traduceri aparţin terminologiei religioase sau că termenii proveniţi exclusiv din documente se referă numai la realitatea materială, ci că primii se încadrează mai ales în categoria cuvintelor abstracte şi că ultimii fac parte în special din grupul cuvintelor concrete.

Plecînd de la aceste observaţii de ordin general, cuvintele din lexicul de bază al limbii române din secolul al XVI-lea se repartizează după sens, în felul următor :

A. Din categoria cuvintelor privitoare la existenţa materială fac parte termeni generici: *lucru* (c) [39], *lume* (t) [40], *nărod* (t), *om* (c), *rod* „rod ; generaţie" (t), *rudă* „neam, generaţie" (c), *omenesc* (t). Tot aici poate fi inclus parţial cuvîntul *limbă* „neam, popor" (c) [41], care apare cu acest înţeles atît în traduceri, cît şi în documente.

Numele de rudenie şi acţiunile legate de viaţa de familie nu sînt prea numeroase, fapt ce corespunde întru totul realităţii [42] : *bărbat* (t), *cocon* „copil, fiu" (t), *fată* (c), *fecior* (c), *fiiu* (c), *frate* (c), *ginere* (c), *maică* (c), *muiare* (c), *mumă* (c), *moş* „părinte, străbun" (c), *neam* „familie, seminţie" (c), *nepot* (c), *părinte* „tată" (c), *rămăşiţă* „urmaş, moştenitor" (c), *socru* (c), *sor(ă)* (c), *tată* (c), *văduv* (c), *văr* (t) ; *peţi* (d), *logodi* (c), *însura* (c), *mărita* (t), *nuntă* (t) [43]. Singurele cuvinte care nu figurează în lexicul de bază actual sînt *cocon*, *maică*, *rămăşiţă*.

Cuvintele care denumesc părţi ale corpului, fie pentru om, fie pentru animale, sînt mai numeroase decît cele discutate mai sus : *aripă* (t), *barbă* (c), *braţ* (t), *buză* (t), *cap* (c), *cerbice* „gît, ceafă" (t), *chip* (c), *coadă* (t), *coastă* (t), *cot* (t), *deget* (c), *dinte* (t), *faţă* (c), *frunte* (t), *genunchi* (t), *grumaz* (t), *gură* (c), *inimă* (t), *limbă* (c), *maţ* (t), *măsea* (t), *mijloc* (t), *mînă* (c), *obraz* (c), *ochi* (c), *os* (t), *palmă* (t), *păr* (t), *piele* (c), *picior* (t), *piept* (t), *pîntece* (t), *rost* „gură" (t), *sîn* (t), *sînge*

[38] Cf. P. Guiraud, *Les caractères*..., p. 64–65, 70–71.

[39] După fiecare cuvînt specificăm şi repartiţia lui în scrierile din secolul al XVI-lea.

[40] Acest cuvînt este atestat şi cu sensul de „lumină". Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 288.

[41] *Ibidem*, p. 286–287.

[42] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 68.

[43] La fiecare categorie, în afară de substantive, trecem şi verbe sau adjective care pot fi încadrate în aceeaşi sferă semantică.

(t), *spate* (t), *talpă* (t), *trup* (c), *țîță* (t), *umăr* (t), *unghie* (t), *ureache* (t), *vînă* (t), *zgău* ,,pîntece'' (t). Puțini termeni din această categorie nu sînt cuprinși în lista alcătuită de acad. Al. Graur, lucru explicabil, deoarece ei denumesc noțiuni importante. În această situație se află *cerbice*, păstrat numai în unele graiuri, *genunchi*, *grumaz* și *zgău*. Lucrările de specialitate nu ne dau nici o indicație precisă în legătură cu proveniența cuvîntului *zgău* [44]. TDRG, III, p. 1812 menționează că el apare și în zilele noastre în diferite expresii (de exemplu: ,,*Copilul pînă vremea nu-i vine, nu iese din zgăul măsei*'', Zanne, II) și în Moldova, în limba populară. În limba veche avea o frecvență mai mare; azi, lasă impresia că avem a face cu un arhaism.

Alături de aceste substantive putem semnala prezența în lexicul de bază a numeroase cuvinte care numesc acțiuni, stări sau însușiri esențiale pentru viață: *auzi* (c), *durmi* (t), *merge* (c), *muri* (c), *naște* (t), *sufla* (t), *ședea* (c), *vedea* (c), *via* (t); *boală* (t), *durere* (t), *moarte* (c), *răpaus* ,,odihnă'' (t), *sănătate* (c), *somn* (t), *viață* (t); *bolnav* (t), *lînged* ,,bolnav'' (t), *bătrîn* (c), *mort* (c), *mut* (t), *orb* (t), *sănătos* (c), *surd* (t), *tînăr* (t), *viu* (c) etc.

Termenii privind î m b r ă c ă m i n t e a apar în număr mic: *brîu* (c), *cămașă* (c), *legătură* ,,șiret'' (c), *pînză* (t), *poală* (c), *vășmînt* (c); *coase* (c), *îmbrăca* (t), *învești* ,,îmbrăca'' (t), *încinge* (t). Această situație se explică prin faptul că îmbrăcămintea schimbîndu-se repede, termenii care numesc obiecte de îmbrăcăminte nu reușesc să fie reprezentativi în limbă pentru o perioadă mai îndelungată [45]. În felul acesta ne explicăm de ce *legătură* ,,șiret'' și *veșmînt* nu mai fac parte din lexicul de bază al limbii române. Cuvintele din această categorie care s-au păstrat în vocabularul de bază, denumesc obiecte sau acțiuni privitoare la îmbrăcăminte, care nu se schimbă de la o epocă la alta.

Nu sînt prea numeroase nici cuvintele care numesc a l i m e n t e. În acest caz avem a face cu termenii generici: *bucate* ,,merinde'' (c), *hrană* (c), *mîncare* (t), fie cu numele alimentelor de bază: *apă* (c), *brînză* (d), *carne* (t), *făină* (c), *lapte* (t), *mălai* (d), *miiare* (c), *ou* (c), *pîine* (c), *sare* (c), *unt* (c), *vin* (c), fie cu denumirile acțiunilor și stărilor privind alimentația: *adăpa* (t), *bea* (t), *flămînzi* (t), *hrăni* (c), *înghiți* (t), *însetoșa* ,,înseta'' (t), *mînca* (c), *sătura* (t); *flămînd* (t); *foame* (t), *seate* (t).

Fiind vorba de cuvinte uzuale, cele mai multe fac parte din lexicul de bază actual. Cu excepția cuvîntului *hrană*, atestat în ambele categorii de texte, numai în traduceri întîlnim termeni care rămîn în afara vocabularului de bază de azi: *mîncare*, *adăpa* ,,a da apă de băut unui om'', *flămînzi*, *însetoșa* (învechit și regional, înlocuit azi cu *înseta*), *sătura* [46].

Numele referitoare la l o c u i n ț ă sînt puține: *acoperămînt* (t), *casă* (c), *cuptoriu* (t), *curte* (c), *fîntînă* (c), *gard* (t), *grădină* (t), *perete* (c), *poartă* (t), *pod* (c), *sălaș* ,,locuință'' (c), *ușă* (t); *lăcui* ,,locui'' (c), *sălășui* ,,locui'' (t), *zidi* (t).

---

[44] Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 354, 358.

[45] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 69.

[46] Aceste cuvinte nu apar în lista dată de Al. Graur din cauza explicației date la p. 622–623, în SCL XVI, 5, 1965 și mai sus p. 803, 805.

Numele de obiecte uzuale sînt mai frecvente: *ac* (t), *arc* (t), *armă* (t), *ață* (t), *bucin* (t), *bute* (d), *car* (c), *căldare* (c), *cîrlig* (c), *corabie* (c), *cui* (c), *cupă* (c), *cuțit* (c), *fir* (c), *frîu* (t), *funie* (c), *furcă* (t), *inel* (c), *jug* (t), *lingură* (c), *lumînare* (t), *masă* (c), *oală* (t), *pat* (t), *păhar* (t), *piuă* (d), *plug* (t), *roată* (c), *sac* (c), *sapă* (d), *săgeată* (t), *scaun* (c), *seceră* (t), *sfeșnic* (c), *sticlă* (c), *stîlp* (c), *stup* (d), *toiag* (t), *vas* (c). Jumătate din acești termeni sînt atestați atît în traduceri, cît și în documente. Cuvintele din această categorie sînt oarecum grupate după destinația pe care o au obiectele denumite. Distingem numele obiectelor de uz casnic: *căldare*, *cuțit*, *lingură*, *masă*, *scaun*, *vas*; termeni în legătură cu diverse ocupații: *arc*, *armă*, *car*, *corabie*, *plug*, *piuă*, *sapă*, *seceră*, *stup*; sau cuvinte care reflectă anumite preocupări de viață: *cupă*, *inel*. Acești doi termeni din urmă se limitează la bunăstarea unei minorități ,,grăbită să-și însușească fastul vieții orientale''[47].

Nume de metale: *arame* (c), *argint* (c), *aur* (c), *fier* (c). Destul de bine reprezentate sînt cuvintele referitoare la natură și la fenomenele ei: *apus* (t), *cale* (t), *cărare* (t), *ceriu* (c), *cîmp* (t), *codru* ,,munte'' (t), *deal* (t), *groapă* (t), *iaz* (d), *izvor* (t), *întuneric* (t), *lac* (t), *latură* ,,margine'' (c), *loc* (c), *lumină* (t), *lut* (c), *mal* (d), *mare* (subst.) (t), *margine* ,,țărm, margine'' (c), *munte* (c), *năsip* (t), *nor* (t), *pădure* ,,munte'' (t), *pămînt* (t), *piatră* (t), *ploaie* (t), *prăpaste* (t), *prah* ,,praf'' (t), *răsărit* (t), *rîu* (t), *soare* (t), *stea* (t), *țărm* (t), *umbră* (t), *undă* (t), *val* (c), *vînt* (t), *vîrh* (t); *întuneca* (t), *lumina* (t). Deși avem a face cu termeni uzuali în orice epocă — și dovadă în acest sens este că 35 de cuvinte din numărul total de 40 citate mai sus fac parte și azi din lexicul de bază — un număr de 31 de cuvinte din această categorie sînt atestate numai în traduceri. Explicația este legată de conținutul diferit al textelor cercetate[48] și de întinderea lor inegală.

Tot în legătură cu realitatea înconjurătoare, trebuie să amintim numele de plante, cuvintele care arată părți ale plantelor: *corn* ,,copac'' (c), *floare* (c), *foaie* (d), *frunză* (t), *iarbă* (t), *lemn* ,,arbore'' (c), *rădăcină* (t), *vie* (c), *viță* (t); și termenii privitori la agricultură: *agru* ,,țarină'' (t), *bob* ,,cereală'' (d), *fîn* (c), *grîu* (c), *orz* (c), *plod* ,,rod, poamă'' (t), *sămînță* (t), *stog* (d), *cîmp* (t), *moară* (c); *ara* (t), *creaște* (t), *răsări* (t), *rodi* (t), *săpa* (c), *secera* (t), *semăna* (t); *furcă* (t), *plug* (t), *sapă* (d), *seceră* (t). Dintre acestea, avem 17 cuvinte atestate numai în traduceri, 4 cuvinte atestate numai în documente și 9 termeni care apar atît în textele traduse, cît și în cele netraduse.

În grupa numelor de animale distingem termenii generici: *dobitoc* (c), *fiară* (c), *pasăre* (t), *pește* (t), *pui* (t), *vită* (t) și următoarele nume specifice: *asin* (t), *berbec* (c), *bou* (c), *broască* (t), *cal* (c), *capră* (t), *cîine* (t), *găină* (t), *iapă* (d), *lup* (t), *miel* (t), *muscă* (t), *oaie* (c), *porc* (c), *porumb* ,,porumbel'' (t), *șarpe* (t), *turmă* (t), *țap* (t), *vacă* (c), *vierme* (t), *vițel* (c), *vulpe* (t), *vultur* (t); *paște* (t). Avem: 20 cuvinte (t), 9 cuvinte (c) și 1 cuvînt (d).

[47] Cf. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 349.
[48] Vezi mai sus, p. 808–809.

Observăm că numele animalelor crescute de om sînt mai numeroase decît acelea care desemnează animale sălbatice, fapt explicabil, deoarece primele sînt mai curente în vorbirea de fiecare zi. Aproape toate cuvintele din această categorie sînt cuprinse în lexicul de bază actual. Rămîn în afara lui numai *asin* (înlocuit cu *măgar*), *fiară* și *turmă*.

O altă categorie de termeni care se referă la viața materială a omului sînt aceia care denumesc funcții administrative, diverse ocupații, acțiuni legate de aceste ocupații.

Funcții administrative: *birău* ,,primar'' (d), *crai* (c), *domn* (c), *hatman* (d), *împărat* (c) [49], *logofăt* (d), *pîrcălab* (c), *pîrgar* ,,magistrat municipal'' (d), *postelnic* (d), *stolnic* (d), *svetnic* (c), *vătaf* ,,subprefect; căpetenie de ostași'' (c), *vistier*(*nic*) (c), *vodă* (d), *voievod* (c), *vornic* (c).

Ocupații: *cărtulariu* (t), *fur* ,,hoț'' (t), *jude* ,,judecător'' (t), *judecătoriu* (t) [50], *lucrătoriu* (t), *meșter* (c), *neguțătoriu* (c), *păstoriu* (t), *voinic* ,,ostaș'' (t) [51], *vraci* ,,medic'' (t); *fura* (t), *prăda* (c), *judeca* (t), *vindeca* (t).

Aproape toate cuvintele din categoria ,,funcții administrative'' nu apar în lexicul de bază al limbii române contemporane, întrucît ele se referă la realități care țin de domeniul trecutului. Fac excepție : *domn*, *împărat*. Cu privire la categoria ,,ocupații'' observăm că anumiți termeni ca : *fur*, *cărtulariu*, *judecătoriu*, *lucrătoriu*, *păstoriu*, *vraci*, ieșiți ulterior din lexicul de bază, s-au păstrat în vocabularul activ.

Cuvintele privind relațiile sociale și baza materială a acestor relații sînt bine reprezentate : *boiar*(*in*) (c), *curtean* (d), *jupîn* (c), *megieș* ,,vecin'' (c), *prieten* (c), *rob* (c), *soție* ,,tovarăș'' (c), *slugă* (c), *șerb* ,,rob'' (t), *vecin* (c), *vrăjmaș* (t); *bogat* (c), *meser* ,,sărac'' (t), *mișel* ,,sărac'' (t), *sărac* (c), *datoriu* (c); *moșie* ,,proprietate, moștenire'' (c), *ocină* ,,moștenire, proprietate'' (c), *parte* ,,proprietate'' (c), *ținut* ,,proprietate, stăpînire'' (c), *hotar* (c); *avuție* (c), *bogăție* ,,avere'' (t); *ajutoriu* (t); *ajuta* (c), *închina* ,,a se înclina, a se pleca'' (t), *închinăciune* ,,plecăciune, salut'' (c), *obidi* ,,nedreptăți, persecuta'' (t), *porunci* (t), *săruta* ,,saluta, săruta'' (t) [52], *sluji* (t).

Antonimele prezente în acest grup de cuvinte oglindesc foarte clar relațiile dintre oameni; de o parte avem *boiar*(*in*), *bogat*, *jupîn*, *prieten*, *ajuta*, iar de altă parte, *rob*, *slugă*, *șerb*, *sărac*, *vrăjmaș*, *datoriu*, *obidi*.

Multe cuvinte din această categorie, referindu-se la realități dispărute, au trecut în vocabularul pasiv : *slugă*, *șerb*, *jupîn*, *moșie* sau nu mai sînt folosite de loc : *meser*, *ocină*.

Tot în legătură cu relațiile sociale trebuie să amintim cuvintele referitoare la organizarea oamenilor în societate (numele de așezări omenești și de instituții), termeni care denumesc diferite

---

[49] Acest cuvînt apare, în traduceri, și cu sensul de ,,Dumnezeu, împăratul cerului''.

[50] Are și sensul de ,,Dumnezeu, judecătorul suprem''.

[51] Acest cuvînt și-a schimbat sensul și categoria gramaticală.

[52] *Săruta* este atestat cu sensul de ,,saluta'' numai ,,în traducerile cărților slave, unde îi corespunde *cělovati*'' ,,saluta, săruta''. Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 301.

forme de activitate a omului în societate (comerţ, justiţie, administraţie, armată).

a) a ş e z ă r i o m e n e ş t i, o r g a n i z a r e a a d m i n i s t r a t i v ă ş i p o l i t i c ă: *cetate* „oraş" (c), *oraş* (c), *sat* (c), *tîrg* (c), *ţară* (c), *ţinut* „ţară" (c), *împărăţie* (t)[53], *domnie* (c); *gloată* „sinagogă, adunare" (t), *săbor* „gloată, adunare" (c), *sfat* „adunare, întrunire, şedinţă" (c), *slujbă* (c);

b) c o m e r ţ: *ban* „monedă" (c), *galben* „monedă" (d), *camătă* (t), *preţ* „plată, valoare" (t), *ispravă* „evidenţă, socoteală" (c), *samă* „socoteală" (c), *tocmeală* (c), *vamă* (c), *cheltui* (c), *cumpăra* (c) *datoriu* „datorie" (c), *dobîndi* „profita, produce" (t), *număra* (t), *plăti* (c), *tocmi* „a face învoială, a conveni; a organiza" (c), *vinde* (c);

c) j u s t i ţ i e: *pîră* „vină, ceartă, pîră, judecată" (c), *judecată* (c), *judeţ* „judecată" (c), *mărturie* „martor" (c), *lege* (c), *obicei* „lege" (c), *osîndă* „pedeapsă, vină" (t), *vină* (c), *vinovat* (t), *nevinovat* (t), *legătură* „închisoare, robie" (c), *temniţă* (c); *mărturisi* „acuza, declara" (c), *pîrî* „a se certa, a contesta" (c), *judeca* (t), *osîndi* „judeca, pedepsi" (t);

d) a d m i n i s t r a ţ i e: *amin* (c), cuvînt de încheiere în acte şi scrisori, *carte* „carte; scrisoare, act" (c), *credinţă* „autenticitate" (c), *închinăciune* „plecăciune, salut, compliment" (c) (acest cuvînt intră în formulele de introducere a documentelor „*scriem închinăciune şi multă sănătate*" sau „*scriem închinăciune şi slujbă*"), *mărturie* „dovadă, declaraţie" (c), *pecete* (c), *scrisoare* „act" (d), *zapis* „document, act" (d), *scrie* (c), *iscăli* (d), *mărturisi* „declara" (c), *strica* „anula" (c);

e) a r m a t ă: *arc* (t), *armă* (t), *hatman* (d), *oaste* (c), *război* (t), *săgeată* (t), *voinic* „ostaş" (t); *lovi* „ataca, a se lupta" (c), *învence* (t).

Cuvintele din această categorie, care nu figurează în lexicul de bază actual, se referă în general la realităţi specifice secolului al XVI-lea. Unele din ele s-au păstrat, dar nu mai au aceeaşi frecvenţă, fiind întrebuinţate mai ales cînd se fac referiri la trecut: *cetate*, *ţinut*, *săbor*, *judeţ*, *galben*, *zapis*.

Cei mai mulţi termeni care nu apar azi în vocabularul de bază se referă la domeniul administrativ sau la cel comercial: *amin*, *camătă*, *iscăli*, *închinăciune*, *mărturisi*, *pecete*, *scrisoare*, *tocmeală*, *plăti*.

Totalizînd unităţile lexicale privind diversele aspecte ale societăţii, observăm că avem 70 de termeni comuni ambelor categorii de texte, 33 de cuvinte atestate numai în traduceri şi 12 cuvinte care apar numai în documente.

Cuvintele ce denumesc realităţi din viaţa materială apar în număr mare atît în traduceri, scrieri cu caracter moral-religios, cît şi în documente, unde frecvenţa termenilor de acest gen nu surprinde de loc.

B. În ceea ce priveşte categoria cuvintelor care exprimă f a p t e, s t ă r i, s e n t i m e n t e, a c ţ i u n i ş i î n s u ş i r i l e g a t e d e v i a ţ a ş i d e a c t i v i t a t e a s p i r i t u a l ă a o m u l u i, situaţia diferă în funcţie de natura textului cercetat.

[53] Acest cuvînt este atestat mai ales cu sensul de „împărăţia lui Dumnezeu", dar în vorbirea curentă trebuie să fi circulat şi cu accepţia obişnuită de „ţară condusă de un împărat".

În traduceri, remarcăm prezența seriilor de antonime. Fie că este vorba de cuvinte privind latura morală în general, fie că avem a face cu termeni religioși, ei se grupează, pe de o parte, în jurul ideilor de *adevăr*, *cinste*, *dreptate*, *iubire*, *nevinovat* etc., iar pe de altă parte, se axează pe noțiunile de *fărădelege*, *minciună*, *nedreptate*, *trufă* ,,mîndrie", *vinovat* etc. În documente, din cauza conținutului lor specific, această opoziție nu apare așa de des ca în traduceri.

În traduceri, texte exclusiv religioase, sînt extrem de numeroase cuvintele care se referă la viața morală, pentru că aceste cuvinte sînt un fel de auxiliare ale terminologiei religioase. Majoritatea unităților lexicale din această categorie au repartiția 4 și 5 și o frecvență ridicată. În documente, acești termeni sînt mai puțini la număr.

Din această categorie fac parte următoarele cuvinte: *adevăr* (c), *bucurie* (c), *bunătate* (c), *chin* (t), *cinste* (c), *cuget* (t), *curăție* ,,curățenie, puritate" (t), *curvie* (t), *cuvînt* (c), *dereptate* (t), *dragoste* (c), *dulceață* ,,bunătate" (t), *fără-(de)-lege* (t), *frică* (c), *frumsețe* (t), *gînd* (c), *greață* ,,jignire, suferință, trudă" (t), *hitlenie* ,,viclenie, răutate" (t), *hitleșug* (t), *istov* ,,adevăr" (c), *iubire* (t), *împutare* ,,sudalmă, ocară" (t), *înțelepciune* (t), *învățătură* (t), *jurămînt* (t), *laudă* (c), *mente* (t), *milă* (c), *minciună* (t), *mîndrie* ,,înțelepciune" (t), *mîngăiare* (t), *mînie* (t), *muncă* (t), *nădejde* (c), *nevoie* ,,necaz, durere, chin" (c), *nedereptate* (t), *pace* (c), *plată* ,,răsplată" (t), *pildă* (t), *pomeană* ,,amintire" (t), *plîngere* (t), *pohtă* (c), *putere* (t), *răbdare* (t), *rușine* (t), *scîrbă* ,,necaz, supărare" (t), *silă* ,,putere" (c), *știre* (c), *tărie* (c), *trudă* (c), *trufă* ,,trufie" (t), *veselie* (t), *voroavă* (t), *zisă* (c); *adeverit* ,,adevărat" (c), *blînd* ,,modest" (t), *bun* (c), *cinstit* (c), *curat* (t), *derept* (c), *destoinic* (t), *drag* (t), *dulce* ,,bun" (c), *deșert* ,,vanitos, sărac"(t), *fericat*, *fericit* (c), *ferice* (t), *frumos* (c), *hitlean*, *hiclean* (c), *iubit* ,,plăcut" (c), *iubitoriu* (t), *înțelept* (c), *milostiv* (t), *mincinos* (t), *minunat* (t), *mîndru* ,,înțelept" (t), *nebun* (t), *necurat* (c), *nederept* (t), *nevinovat* (t), *prost* ,,neștiutor, simplu" (c), *puternic* (t), *rău* (c), *slobod* ,,liber" (c), *trufaș* (t), *vinovat* (t); *ajuta* (c), *batjocuri* (t), *bucura* (t), *ceti* (t), *chinui* (t), *cinsti* (t), *cleveti* ,,calomnia" (t), *crede* (c), *cugeta* (t), *cunoaște* (c), *feri* (t), *ferica*, *ferici* (t), *gîndi* (c), *grăi* (c), *griji* (t), *ispiti* ,,a se informa, a se strădui, a cerca" (t), *iubi* (c), *izbîndi* (t), *împuta* ,,a se certa, a învinui, a reproșa" (t), *îndrăzni* (t), *înșela* (c), *întări* (t), *înțelege* (c), *învăța* (c), *învîrtoșa* ,,întări" (t), *jelui* ,,dori" (c), *lăuda* (c), *mări* ,,îngîmfa" (t), *milui* (t), *minți* (c), *mîngîia* (t), *a se mînia* (t), *nevoi* ,,a sîrgui, a se strădui" (c), *ocărî* ,,defăima, batjocuri" (t), *păzi* (c), *pohti* ,,dori, pretinde, cere" (c), *pomeni* ,,a-și aduce aminte" (c), *protivi* ,,a se împotrivi" (t), *răbda* (t), *rușina* (t), *scîrbi* ,,întrista, mîhni, supăra" (t), *socoti* ,,chibzui, gîndi" (c), *spăminta* (t), *spune* (c), *ști* (c), *a se teme* (t), *a se turbura* (t), *uita* (t), *urî* (t), *veseli* (c), *zice* (c). Avem 86 de termeni atestați numai în textele religioase și 53 de cuvinte care apar în ambele categorii de scrieri. Acestea din urmă, notate cu (c), se referă la noțiuni fundamentale: *adevăr*, *bunătate*, *bucurie*, *cinste*, *cuvînt*, *dragoste*, *frică*, *gînd*, *milă*, *nădejde*, *pohtă*, *putere*, *trudă*, *vină*; *ajuta*, *cunoaște*, *gîndi*, *înșela*, *înțelege*, *minți*, *ști*, *zice*; *bun*, *derept*, *iubi*, *înțelept*, *prost*, *hiclean* etc. Termenii care apar exclusiv în traduceri numesc, pe lîngă

noţiuni importante, de largă circulaţie, şi noţiuni oarecum speciale, care se referă la trăsături secundare ale realităţii morale sau a căror întrebuinţare este mai restrînsă : *curăţie* ,,puritate", *frumseţe*, *împutare* ,,ocară", *învăţătură*, *jurămînt*, *mînie*, *pildă*, *răbdare*, *trufă* ,,trufie", *veselie* ; *batjocuri*, *chinui*, *citi*, *cleveti* ,,calomnia", *împuta*, *ocărî*, *protivi* ,,împotrivi", *scîrbi*, *turbura* ; *blînd*, *destoinic*, *ferice*, *milostiv*, *minunat*, *trufaş* etc. Din această categorie, 61 de termeni fac parte din lexicul de bază actual, iar 77 de cuvinte au trecut în masa vocabularului.

Sinonimele privind activitatea intelectuală şi particularităţile morale ale omului sînt numeroase : *dragoste* — *iubire* ; *înţelepciune* — *mîndrie* ,,înţelepciune" ; *cugeta* — *socoti* ,,a gîndi" — *gîndi* ; *cuvînt* — *voroavă* — *zisă* ; *scîrbă* ,,necaz" — *nevoie* ,,necaz" etc.

Terminologia religioasă este bine reprezentată în lexicul de bază în secolul al XVI-lea, în comparaţie cu vocabularul de bază al limbii române contemporane unde termenii religioşi se caracterizează prin puţinătate [54]. În lexicul de bază pe care-l discutăm, aceşti termeni sînt foarte numeroşi : *amin* (c), *apostol* (t), *ascunsă* ,,taină" (t), *beseareca* (*biserică*) (c), *blagoslovenie* (t), *blăstem* (t), *botejune* ,,botez" (t), *călugăr* (c), *ceriu* (c), *ciudă* ,,minune" (t), *credinţă* (c), *cruce* (c), *domn* ,,Dumnezeu" (c), *drac* (t), *duh* (t), *egumen* ,,stareţ" (d), *evanghelie* (t), *greşală* ,,păcat" (t), *iad* (t), *împărăţie* ,,domnie, stăpînire, imperiul lui Dumnezeu" (t), *împutare* ,,blestem" (t), *înger* (t), *învăţătoriu* ,,atribut dat lui Hrisots" (t), *înviere* (c), *jărtvă* (t), *judeţ* ,,judecata de apoi" (c), *judecată* ,,judecata de apoi" (c), *laudă* ,,slavă adusă divinităţii" (c), *lege* ,,credinţă, religie ; lege divină" (c), *milostenie* ,,har, pomană" (t), *minune* (t), *mir* (c), *mănăstire* (c), *năpaste* ,,ispită" (t), *necredinţă* (t), *oltariu*, (*altariu*) (t), *păcat* (c), *părinte* ,,preot" (c), *pocaianie* ,,pocăinţă" (t), *popă* (c), *post* (t), *praznic* ,,sărbătoare" (c), *preut* (t), *proroc* (t), *rai* (t), *rugă* (c), *rugăciune* (t), *slavă* ,,măreţie, grandoare a divinităţii" (t), *spăsenie* ,,mîntuire" (t), *suflet* (c), *ucenic* ,,învăţăcel" (t) ; *credincios* (t), *creştin* (c), *dumnezeiesc* (c), *necredincios* (t), *păcătos* (t), *păgîn* (t), *sfînt* (c) ; *blagoslovi* (t), *blăstema* (t), *boteza* (t), *crede* (c), *greşi* ,,păcătui" (t), *ierta* ,,ierta păcatele" (c), *ispovedi* (t), *izbăvi* (t), *învăţa* ,,predica creştinismul, explica textele religioase, converti" (c), *învie*, *învia* (t), *jura* (c), *lăsa* ,,ierta păcatele" (c), *mîntui* (t), *pocăi* (t), *posti* (t), *proslăvi* (t), *ruga* (c), *scula* ,,învia" (c), *sfinţi* (c), *slăvi* ,,preamări pe Dumnezeu" (c), *slobozi* ,,ierta păcatele" (c), *spăsi* ,,mîntui" (t).

Sinonimele apar frecvent şi în terminologia religioasă : *ciudă* ,,minune" — *minune* ; *ceriu* ,,rai" — *împărăţie* ,,rai" — *rai* ; *păcat* — *greşală* ,,păcat" ; *proslăvi* — *slăvi* ; *scula* ,,învia" — *învia* etc.

Din cei 78 de termeni privitori la religie, 46 apar exclusiv în traduceri, 30 sînt atestaţi atît în traduceri, cît şi în documente, iar 2, numai în documente.

Terminologia religioasă comună celor două categorii de texte se referă la obiecte concrete : *biserică*, *călugăr*, *creştin*, *cruce*, *mir*, *popă*

[54] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 69.

sau cuprinde cuvinte de largă circulaţie, cu un bogat conţinut semnatic, cele mai multe fiind întrebuinţate şi cu alte sensuri : *cer*, *credinţă*, *domn*, *judeţ*, *judecată*, *laudă*, *lege*, *păcat*, *părinte*, *praznic*, *suflet*; *crede*, *ierta*, *lăsa*, *slobozi*, *învăţa*, *jura*, *ruga*. Cele două cuvinte atestate numai în documente au de asemenea un caracter concret : *egumen*, *mănăstire*.

În traduceri, termenii religioşi cu caracter concret sînt mai puţini : *apostol*, *evanghelie*, *proroc*, *ucenic*, *preut*, *oltariu* (*altariu*), *păgîn*. Majoritatea cuvintelor din aceste scrieri se referă la fiinţe şi lucruri supranaturale : *înger*, *drac*, *rai*, *iad*, *duh* sau, mai ales, la fapte, acţiuni şi însuşiri legate de practica religioasă : *ascunsă*, *blagoslovenie*, *blăstem*, *botejune* „botez", *minune*, *jărtvă*, *milostenie*, *pocaianie*, *post*, *rugăciune*, *spăsenie*, *blagoslovi*, *boteza*, *ispovedi*, *mîntui*, *pocăi*, *proslăvi*; *credincios*, *necredincios*, *păcătos* etc. După cum se poate observa, aceste unităţi lexicale se încadrează în categoria cuvintelor abstracte.

Din terminologia creştină şi bisericească prezentată mai sus au rămas în lexicul de bază actual numai 25 de cuvinte care au un conţinut bogat şi sînt uzuale : *ceriu*, *cruce*, *drac*, *duh*, *minune*, *păcat*, *păgîn*, *popă*, *sfînt*, *slavă*; *blăstema*, *boteza*, *crede*, *ierta*, *jura*, *mîntui*, *ruga*. Unele din ele sînt folosite azi mai ales cu alte sensuri : *ciudă*, *domn*, *lege*, *părinte*; *greşi*, *învăţa*, *lăsa*, *scula*.

Din cele 53 de cuvinte care nu mai fac parte din vocabularul de bază, cele mai multe sînt folosite şi în zilele noastre; puţine au dispărut din limbă : *ascunsă*, *botejune*, *pocaianie*, *spăsi*, *spăsenie*.

O ultimă categorie care nu se încadrează în nici una din cele două clase mari de cuvinte pe care le-am discutat, este formată din nume care exprimă n o ţ i u n i d e t i m p: *amiazi* (*amiazăzi*) (c), *an* (c), *ceas* (t), *demîneaţă* (t), *iarnă* (t), *lună* (t), *noapte* (t), *seară* (t), *sîmbătă* (t), *vară* (t), *veac* (c), *vecie* (t), *vreame* (c), *zi* (c); *acmu* (*acum* (c), *amu* (t), *apoi* (c), *atunce* (c), *astăzi* (t), *cînd* (c), *curund* (t), *dinioară* (c), *ieri* (t), *mainte* (c), *mîine* (t), *pururea* (c). Denumind noţiuni importante pentru viaţa omului şi pentru activitatea lui, cele mai multe figurează şi azi în vocabularul de bază. Rămîn în afara lui numai următoarele : *demîneaţă*, *vecie*, *amu*, *astăzi* [55], *curund*, *mainte*, *pururea*.

Din cele discutate mai sus se desprind cîteva concluzii.

În scrierile religioase pe care le-am cercetat, termenii privind existenţa materială şi societatea sînt mai numeroşi (441 de cuvinte) decît termenii referitori la viaţa spirituală (216 cuvinte). Cele mai multe cuvinte din prima categorie sînt comune traducerilor şi documentelor sau apar numai în documente. Numai în cazul unităţilor lexicale care denumesc părţi ale corpului, elemente ale naturii şi animale, avem mai multe atestări în traduceri, situaţie ce se explică prin întinderea mult mai mare a acestor texte. Termenii din a doua categorie aparţin mai ales traducerilor.

Discutînd despre repartizarea unităţilor lexicale după înţeles, am semnalat de asemenea că unii termeni se încadrează în categoria cuvintelor

---

[55] În lista alcătuită de acad. Al. Graur, este trecut sinonimul *azi*.

concrete, iar alţii fac parte din grupul cuvintelor abstracte [56]. Această clasificare ne interesează pentru a vedea care din cele două categorii predomină în lexicul de bază în secolul al XVI-lea. Este foarte greu să se facă o delimitare strictă între concret şi abstract şi rezultatele unei cercetări în această direcţie conţin mult arbitrar [57].

Rezultatele cercetării noastre sînt următoarele :

Felul unităţilor lexicale	Concrete	%	Abstracte	%
substantive	332	33,40	140	14,08
verbe	140	14,08	140	14,08
adjective	27	2,71	62	6,23
altele	—	—	153	15,39
Total	499	50,20	495	49,79

În vocabularul de bază în secolul al XVI-lea cuvintele concrete şi cele abstracte se află într-o proporţie aproape egală, spre deosebire de lexicul de bază actual în care predomină cuvintele abstracte [58]. Dacă textul documentelor ar fi egal ca întindere cu textul traducerilor, probabil că proporţia cuvintelor concrete ar fi şi mai mare [59]. În acest sens pledează şi faptul că avem 221 de cuvinte concrete atestate în ambele categorii de scrieri şi 29 de cuvinte concrete atestate numai în documente, deci 250 de termeni din această categorie apar în textele netraduse.

Din constatările făcute în legătură cu repartiţia cuvintelor după părţi de vorbire şi după sens reiese că au ieşit din lexicul de bază mai ales cuvintele concrete, referitoare la realitatea materială. Acestea se modifică mai repede, o dată cu schimbările ce intervin în realitatea pe care o reflectă [60]. În majoritatea cazurilor avem a face cu termeni trecuţi în vocabularul pasiv : *curtean*, *hatman*, *jude*, *jupîn*, *logofăt*, *moşie*, *svetnic*, *vătaf*, *vistier*, *vornic* etc. sau cu denumiri ale unor obiecte de mai mică importanţă azi : *bucin*, *cupă*, *piuă*, *sveşnic* etc.

Dar nu numai stabilitatea cuvintelor concrete este diferită de aceea a cuvintelor abstracte. S-a constatat, de exemplu, că frecvenţa cuvintelor concrete depinde de numărul împrejurărilor în care sînt folosite şi că aceşti termeni sînt legaţi de anumite împrejurări [61].

Cuvintele abstracte, ne referim în primul rînd la cuvintele pline, sînt mult mai rezistente decît cele concrete. Este elocvent faptul că cei mai mulţi termeni referitori la viaţa spirituală care nu fac parte din lexicul de bază al limbii române contemporane s-au păstrat în limbă şi continuă să fie folosiţi şi azi [62], lucru ce confirmă că stabilitatea cuvin-

[56] Vezi mai sus, p. 809, 815—816.
[57] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 135, 137.
[58] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 143, 145.
[59] Cf. *Ibidem*, p. 139.
[60] *Ibidem*, p. 136.
[61] Vezi G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *op. cit.*, p. 137—138.
[62] Vezi mai sus, p. 815—816.

telor în limbă depinde de gradul lor de abstractizare [63], teorie ce rămîne valabilă nu numai pentru vocabularul de bază, ci şi pentru masa vocabularului.

După cum am văzut, în cadrul cuvintelor pline, stabilitatea diferă de la o categorie la alta, în funcţie de gradul de abstractizare : verbele şi adjectivele, fiind mai abstracte decît substantivele, au suferit mai puţine modificări [64].

Cuvintele ajutătoare, caracterizate prin maximum de abstractizare n-au suferit atîtea schimbări [65], stabilitatea lor este recunoscută în orice limbă.

Rezultatul cercetării noastre arată că, deşi lexicul de bază al unei limbi se schimbă mai greu, cuvintele care la o anumită epocă sînt mult întrebuinţate, pot deveni tot mai puţin frecvente, ceea ce le face ,,uneori de neînţeles pentru generaţiile următoare'' [66].

O ultimă problemă legată de repartizarea cuvintelor pe noţiuni este aceea a celor 73 de serii de sinonime prezente în lexicul de bază în secolul al XVI-lea, distribuite în felul următor : 23 sînt comune ambelor categorii de texte, 15 sînt atestate numai în traduceri, 32 sînt formate dintr-un termen comun şi altul atestat în traduceri, iar 2 sînt alcătuite dintr-un cuvînt comun şi altul aparţinînd documentelor. Avem 40 de şiruri sinonimice privind realitatea materială şi 32 referitoare la activitatea spirituală.

Existenţa sinonimelor în lexicul de bază al limbii române din secolul al XVI-lea se explică prin originea lor diferită [67]. Distingem următoarele categorii :

1. Sinonime moştenite din latină : *cur(g)e* ,,alerga'' — *fugi* ; *judecată* — *judeţ* ,,judecată'' ; *tată* — *părinte* ,,tată'' etc.

2. Sinonime rezultate prin împrumuturi, alcătuite din :

a) un element moştenit şi unul împrumutat : *cetate*, l. — *oraş*, m. ; *lege*, l. — *obicei* ,,lege'', s. ; *lînged* ,,bolnav'', l. — *bolnav*, bg. etc.

b) cuvinte împrumutate din aceeaşi limbă : *lăcui* ,,locui'', m. — *sălăşui* ,,locui'', m. ; *jelui* ,,dori'', s. — *pohti* ,,dori'', s. ; *muncă*, s. — *trudă*, s. ; *sfat* ,,adunare'', s. — *săbor* ,,adunare'', s. — *gloată* ,,adunare'', s.

c) cuvinte împrumutate din limbi diferite : *chin*, m. — *nevoie* ,,chin'', s. ; *mîntui*, m. — *izbăvi*, s. — *spăsi*, s.

3. Sinonime formate prin procedee interne, ca derivarea sau apariţia unui sens nou la unul din cei doi termeni. Ele sînt alcătuite din :

a) cuvinte formate pe teren românesc : *avuţie*, r. (l.) — *bogăţie*, r. (s.) ; *blăstem*, r. (l.) — *împutare* ,,blestem'', r. (l.).

b) un cuvînt moştenit şi unul format pe teren românesc : *înţelepciune*, l. — *mîndrie* ,,înţelepciune'', r. (s.)

[63] Vezi T. Cristea, *art. cit.*, AUB IX, 1960, vol. 18, p. 408.
[64] Cf. Al. Graur, *op. cit.* p. 144. Vezi mai sus, p. 803 şi urm.
[65] Vezi mai sus, p. 808.
[66] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 109.
[67] Cf. I. Iordan, LRC, p. 47–48.

c) un termen împrumutat și altul format pe teren românesc : *dragoste*, s. — *iubire*, r. (s.) ; *ocărî*, s. — *batjocuri*, r. (l.) ; *silă* „putere", s. — *putere*, r. (l.) — *tărie*, r. (l.)

d) un cuvînt moștenit, unul împrumutat și altul format pe teren românesc : *carte* „act", l. — *zapis* „act", s. — *scrisoare* „act", r. (l) ; *cuvînt*, l. — *voroavă*, s. — *zisă*, r. (l.)

e) unul din termeni primește un sens derivat : *temniță*, d. — *legătură* „temniță", l. ; *ceriu*, „rai", l. — *împărăție* „rai", r. (l.).

Soarta ulterioară a acestor sinonime ne explică mai bine rolul pe care l-au avut ele în lexicul de bază în acea perioadă.

1. Numai 14 serii de sinonime din cele amintite s-au păstrat și în lexicul de bază de azi. Dintre acestea, cele mai multe s-au diferențiat semantic, deci, în prezent, nu mai sînt sinonime :

bun, l., (c) — *dulce* „bun", l., (c) [68]
codru „munte", l., (t) — *munte*, l., (c) — *pădure* „munte" l., (c)
ciudă „minune", s., (t) — *minune*, l., (t)
cur(g)e „alerga", l., (t) — *fugi*, l., (c)
lege, l., (c) — *obicei* „lege", s., (c)
margine „țărm", l., (c) — *țărm*, l., (t)
nărav „obicei", s., (t) — *obicei*, s., (c)
rod „generație", s., (t) — *rudă* „generație", n., (c)
rudă „neam", n., (c) — *neam*, m., (c)
rost „gură", l., (t) — *gură*, l., (c)
undă „val", l., (t) — *val*, s., (c)

Puține s-au menținut cu același sens sau cu un sens foarte apropiat [69] :

merge, l., (c) — *îmbla*, l., (c)
muri, l., (c) — *pieri*, l., (c)
părinte „tată", l., (c) — *tată*, l., (c)
păzi, s., (c) — *feri*, n., (t)

2. Altele, în număr de 19, nu sînt cuprinse în lexicul de bază al limbii române contemporane :

avuție, r. (l), (c) — *bogăție*, r. (s), (t)
batjocuri, r. (l.), (t) — *ocărî*, (s.), (t)
blăstem, r. (l.), (t) — *împutare* „blestem", r. (l.), (t)
bolnav, bg., (t) — *lînged* „bolnav", l., (t)
cerbice „ceafă, grumaz", l., (t) — *grumaz*, a., (t)
despărți, l., (t) — *împărți* „despărți", l., (c)
dragoste, s., (c) — *iubire*, r. (s.), (t)
hrană, s., (c) — *mîncare*, r. (l.), (t)

---

[68] Indicăm la fiecare cuvînt sensul pe care-l avea în secolul al XVI-lea, etimologia și distribuția în scrierile cercetate.

[69] Se știe că sinonime perfecte nu există. Vezi, în acest sens, I. Iordan, *op. cit.*, p. 43 ; Al. Graur, *op. cit.*, p. 122 ; R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, București, 1961, p. 65, 67.

întări, r. (l.), (t) — *învîrtoșa*, r. (l.), (t)
înțelepciune, l., (t) — *mîndrie* „înțelepciune", r. (s.), (t)
jelui „dori", s., (c) — *pohti* „dori", s., (c)
jude „judecător", l., (t) — *judecătoriu*, r. (l.), (t)
județ „judecată", l., (c) — *judecată*, l., (c) — *pîră* „judecată", s., (c)
legătură „temniță", l., (c) — *temniță*, s., (c)
lăcui „locui", m., (c) — *sălășui* „locui", m., (t)
moșie, r. (a.), (c) — *ocină* „proprietate, moștenire", s., (c)
proslăvi, s., (t) — *slăvi*, s., (c)
rugă, r. (l.), (c) — *rugăciune*, l., (t)
vodă, s., (d) — *voievod*, s., (c).

Unele nu mai sînt folosite : *jude*, *ocină*; *cerbice* duce o existență precară. Altele au trecut în vocabularul pasiv : *învîrtoșa*, *județ*, *moșie*, *proslăvi*, *sălășui*, *vodă*, *voievod* sau și-au schimbat înțelesul : *împărți*, *imputare*, *jelui*, *legătură*, *lînged*, *mîndrie*, *pîră*. Cele mai multe cuvinte din această categorie sînt folosite și azi.

3. Grupul cel mai numeros, alcătuit din 39 de serii de sinonime, cuprinde unul sau doi termeni care s-au păstrat în lexicul de bază și unul sau doi termeni care au ieșit ulterior din lexicul de bază :

adevăr, l., (c) [70] — *istov*, „adevăr", s., (c)
arăta, l., (c) — *ivi*, s., (t)
bea, l., (t) — *adăpa*, l., (t)
casă, l., (c) — *sălaș*, m., (c)
carte „scrisoare", l., (c) — *scrisoare*, r. (l.), (d)
carte „act", l., (c) — *scrisoare* „act", r. (l.), (d) — *zapis*, „act", s., (d)
ceriu, „rai", l., (c) — *împărăție* „rai", r. (l.), (t) — *rai*, s., (t)
chin, m., (t) — *nevoie* „chin", s., (c)
cugeta, l., (t) — **socoti** „gîndi", m., (c) — *gîndi*, r. (m.), (c)
cuvînt, l., (c) — *voroavă*, s., (t) — *zisă*, r. (l.), (c)
drag, s., (t) — *iubit*, r. (s.), (c)
fura, l., (t) — *prăda*, l., (c)
gînd, m., (c) — *cuget*, l., (t)
ierta, l., (c) — **lăsa** „ierta", l., (c) — *slobozi* „ierta", r. (s.), (c)
îmbrăca, l., (t) — *învești* „îmbrăca", l., (t)
împărat, l., (c) — *crai* „împărat", s., (c)
mîndru, „înțelept", s., (t) — *înțelept*, l., (t)
mîntui, m., (t) — *izbăvi*, s., (t) — *spăsi* „mîntui", s., (t)
muncă, s., (t) — *trudă*, s., (c)
oraș, m., (c) — *cetate*, l., (c)
parte, „proprietate", l., (c) — *moșie* „proprietate", r. (a), (c) — *ocină*, „proprietate", s., (c) — *ținut* „proprietate", r. (l.), (c)
păcat, l., (c) — *greșală* „păcat", r. (s.), (t)

[70] Cuvintele din această categorie care fac parte din lexicul de bază actual sînt scrise cu caractere grase.

părinte, l., (c) — **popă**, s., (c) — *preut*, l., (t)
pîntece, l., (t) — *zgău* „pîntece", n., (t)
rob, s., (c) — *șerb*, l., (t)
rod, s., (t) — *plod* „rod", s., (t)
roșu, l., (c) — *mohorît* „roșu", r. (m.), (c)
samă, „socoteală", m., (c) — *ispravă* „socoteală", s., (c)
sărac, s., (c) — **mișel** „sărac", l., (t) — *meser*, l., (t)
scîrbă „necaz", s., (t) — *nevoie* „necaz", s., (c)
scula, „învia", l., (c) — *învia*, l., (t)
sfat, „adunare", s., (c) — *săbor* „adunare", s., (t) — *gloată* „adunare", s., (t)
sfîrși, s., (c) — *isprăvi*, s., (c)
silă „putere", s., (c) — *putere*, r. (l.), (t) — *tărie*, r. (l.), (c)
sosi, g., (t) — *deștinge* „sosi", l., (t)
spune, l., (c) — **zice**, l., (c) — *grăi*, s., (c)
țară, l., (c) — *ținut* „țară", r. (l.), (c)
vecin, l., (c) — *megieș*, sb., (c)
vină, s., (c) — *pîră* „vină", s., (c) — *osîndă* „vină", r. (s), (t).

Aceste sinonime au avut aceeași soartă cu cele citate în categoriile precedente. Unele au dispărut din limbă : *deștinge*, *istov*, *învești*, *meser*, *ocină*, *spăsi*, *zapis*. Altele sînt folosite rar : *cetate*, *crai*, *mohorît*, *moșie*, *săbor*, *sălaș*, *șerb*, *voroavă*, *zisă*, *zgău*. Cîteva sînt întrebuințate azi cu alt sens : *adăpa*, *lăsa*, *mișel*, *mîndru*, *nevoie*, *osîndă*, *pîră*, *plod*, *scrisoare*, *silă*. Restul cuvintelor care reprezintă marea majoritate, sînt folosite și în zilele noastre.

Ov. Densusianu citează de asemenea cîteva exemple de sinonime din cele pe care le-am prezentat mai sus, menționînd că uzul a determinat soarta lor de mai tîrziu prin diferențierea înțelesului sau prin substituirile lexicale ce au avut loc în urma întîlnirii cuvintelor latine cu sinonime de altă proveniență [71]. Ov. Densusianu observă că termenii mai recenți în limbă, deși mai puțin folosiți, începuseră să fie preferați (*gînd*, *gîndi*, *oraș*, *rob*, *sărac* față de *cuget*, *cugeta*, *cetate*, *șerb*, *meser*, *mișel*). Aceeași situație o prezintă și cuvintele care aveau să iasă învingătoare față de sinonimele lor de aceeași origine și cu aceeași vechime în limbă (*gură*, *judecată* față de *rost*, *județ*) [72]. Afirmația privind frecvența acestor cuvinte nu corespunde decît parțial realității, deoarece *judecată* este folosit aproape în aceeași măsură ca *județ*, *sărac* are cîteva atestări în plus față de *meser*, iar *rob* este mult mai frecvent decît *șerb*. Este semnificativ faptul că *gură*, *gînd*, *gîndi*, *judecată*, *oraș*, *rob*, *sărac*, care aveau să iasă învingătoare, sînt comune ambelor categorii de texte, pe cînd sinonimele lor care au ieșit, cu timpul, din lexicul de bază, sînt atestate numai în traduceri, exceptînd cuvintele *județ* și *cetate*.

[71] Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 359 și urm.
[72] *Ibidem*.

Din cele trei situaţii prezentate mai sus rezultă că în lexicul de bază în secolul al XVI-lea au existat mai multe serii de sinonime, formate din doi sau chiar din trei-patru termeni pentru aceeaşi noţiune. Nu se poate preciza care termen dintr-o astfel de serie era mai important în secolul al XVI-lea. De aceea trebuie să ne oprim la constatarea că în lexicul de bază din acea perioadă coexistau două sau mai multe cuvinte pentru a denumi aceeaşi noţiune. Evoluţia ulterioară a limbii ne arată felul cum s-au rezolvat contradicţiile dintre sinonimele respective : a) diferenţierea sensurilor a făcut posibilă menţinerea sinonimelor în lexicul de bază al limbii române contemporane [73]; b) nici unul din termeni nu s-a păstrat în vocabularul de bază; [74] c) sau au învins „acele cuvinte care sînt mai potrivite pentru a exprima noţiunea în cauză" [75].

Rolul acestor sinonime a fost hotărîtor pentru evoluţia ulterioară a limbii române.

De obicei, se afirmă că lexicul limbii române din secolul al XVI-lea este sărac [76].

Se ştie că structura lexicului se caracterizează fie prin c o n c e n t r a r e, fie prin d i s p e r s a r e. Dacă într-un spaţiu dat se folosesc maximum de cuvinte, avem un vocabular b o g a t sau d i s p e r s a t; dimpotrivă, dacă se repetă aceleaşi cuvinte, avem a face cu un lexic s ă r a c sau c o n c e n t r a t [77].

În cazul nostru, atestarea seriilor de sinonime în lexicul de bază pledează pentru e x i s t e n ţ a u n u i î n c e p u t d e v o c a b u l a r d i s p e r s a t sau, mai bine zis, pentru t e n d i n ţ a d e f o r m a r e a u n u i l e x i c d i s p e r s a t. Aceste sinonime, deşi unele au ieşit mai tîrziu din lexicul de bază, au contribuit la dezvoltarea limbii române [78]. Toate observaţiile făcute în legătură cu sinonimele prezentate mai sus ne îndreaptă spre convingerea că, deşi nu dispunem de date asupra limbii române din secolele precedente pentru a putea face o comparaţie, în textele din secolul al XVI-lea trebuie să vedem un început de îmbogăţire a lexicului românesc.

IV. Este interesant să urmărim de asemenea importanţa unităţilor lexicale cuprinse în lista noastră în raport cu originea lor.

Din punctul de vedere al originii, cuvintele din lexicul de bază al limbii din secolul al XVI-lea se grupează, după cum urmează :

---

[73] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 124 ; I. Iordan, *op. cit.*, p. 44.

[74] *Ibidem*, p. 123.

[75] *Ibidem*, p. 123. I. Iordan, *op. cit.*, p. 43 spune că „limba, prin subiectele ei vorbitoare „simte" inutilitatea a două sau mai multe numiri pentru acelaşi lucru şi de aceea elimină pe cel de prisos, păstrînd una singură".

[76] Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 267 ; Rosetti, *LR XIII—XVI*, p. 177 ; Rosetti—Cazacu, *op. cit.*, I, p. 48, nota 1.

[77] Vezi P. Guiraud, *Les caractères...*, p. 50—52.

[78] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 126.

Originea	Cuvinte pline		Cuvinte ajutătoare		Total	
	Nr. unit. lexicale	%	Nr. unit. lexicale	%	Nr. unit. lexicale	%
latine	524	52,71	74	7,44	598	60,16
slave	186	18,70	3	0,30	189	19,01
românești din elemente latine	90	9,05	14	1,40	104	10,46
maghiare	24	2,41			24	2,41
necunoscute	21	2,11	3	0,30	24	2,41
românești din elemente slave	19	1,91	1	0,10	20	2,01
autohtone	10	1,00			10	1,00
grecești	8	0,80			8	0,80
românești din elemente maghiare	4	0,40			4	0,40
românești din elemente autohtone	3	0,30			3	0,30
bulgărești	2	0,20			2	0,20
românești din elemente necunoscute	1	0,10			1	0,10
latine + albaneze	1	0,10			1	0,10
latine + slave	1	0,10			1	0,10
slave și latine	1	0,10			1	0,10
poloneze	1	0,10			1	0,10
sîrbești	1	0,10			1	0,10
turcești	1	0,10			1	0,10
onomatopee	1	0,10			1	0,10
Total general	899		95		994	

Lexicul de bază în secolul al XVI-lea este alcătuit din numeroase elemente moștenite, din împrumuturi slave și mai puțin din împrumuturi de alte origini și din multe elemente formate pe teren românesc.

Numărul cuvintelor moștenite din latină este covîrșitor în comparație cu elementele de alte origini. Chiar dacă excludem cuvintele ajutătoare, procentul elementelor latine rămîne foarte ridicat. Deși cantitatea de informație furnizată de cuvintele ajutătoare este mai mică în comparație cu volumul de informație dat de cuvintele pline [79], nu credem că rolul celor dintîi în limbă este minor față de acela al cuvintelor din ultima categorie [80]. Actul comunicării n-ar fi posibil fără aceste cuvinte ajutătoare. Bogăția semantică a unui cuvînt, cantitatea de informație pe care acesta ne-o dă se realizează mai bine în context. Or, contextul presupune întrebuințarea cuvintelor ajutătoare. Importanța cuvîntului în limbă trebuie stabilită avînd în vedere nu numai cuvîntul luat izolat, ci și întrebuințarea lui ca element constitutiv al comunicării între oameni. De aceea, cînd ne referim la elementele moștenite din latină, trebuie să ținem seama, în egală măsură, de toți termenii din această categorie. Cuvintele de origine latină au cea mai largă circulație și cea mai mare vechime în limbă.

[79] Cf. Gh. Bolocan, *art. cit.*, SCL XII, 1961, 1, p. 62–63.
[80] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 33, 61.

Aceste caracteristici le asigură stabilitatea în limbă, trăsătură pe care cele mai multe din ele şi-au păstrat-o pînă în zilele noastre. Este semnificativ faptul că pînă la rangul 133 inclusiv, în lista noastră, e l e m e n t u l l a t i n e s t e d o m i n a n t, deoarece din 141 de cuvinte cuprinse pînă la rangul amintit, 125 de termeni sînt de origine latină, din care 116 sînt atestaţi atît în traduceri, cît şi în documente.

Elementul latin reprezintă 60,16 % din cele 994 de cuvinte ale vocabularului de bază. Acest procent este destul de apropiat de cel dat de acad. Al. Graur (58,21 %) pentru cuvintele de origine latină din actualul vocabular de bază al limbii române. Dacă avem în vedere toate cuvintele (1419) cuprinse în lista întocmită de acad. Al. Graur, procentul dat de noi este mai mare cu 1,95 %, iar dacă luăm în consideraţie numai cele mai sigure elemente din această listă (964), procentul nostru este mai mic cu 5,84 %.

Elementul slav se situează pe locul al doilea, poziţie păstrată şi în lexicul de bază actual [81]. Cuvintele din această categorie apar atît în traduceri, cît şi în documente, lucru ce dovedeşte intensitatea influenţei slave asupra vocabularului limbii române. Elementele slave şi cele latine se întîlnesc în aceleaşi domenii de activitate şi se completează reciproc [82].

Cuvintele de origine slavă sînt în proporţie de 19,01 %, procent mai mic cu 2,48 % decît cel stabilit de acad. Al. Graur (21,49 %), dacă ne referim la toate cuvintele din lista pe care o dă, sau cu 0,91 % mai mic, dacă ne oprim numai la elementele cele mai sigure.

Un loc important îl ocupă cuvintele formate pe teren românesc din elemente latine.

Ele reprezintă 10,46 % din totalul de unităţi lexicale care aparţin lexicului de bază în secolul al XVI-lea şi acest procent este cu 8,45 % mai mare decît cel stabilit de acad. Al. Graur pentru cuvintele din această categorie, fapt care arată că aceste derivate erau destul de numeroase în limba română din acea perioadă.

Proporţia elementelor maghiare (2,41 %), a cuvintelor de origine necunoscută (2,41 %) şi a termenilor româneşti formaţi din elemente slave (2,01 %) este superioară celor provenite din greacă (0,80 %), bulgară (0,20 %), polonă (0,10 %), sîrbă (0,10 %) şi turcă (0,10 %).

Şi în lexicul de bază al limbii române contemporane se observă o situaţie similară : cuvintele de origine maghiară (2,26 %) sau necunoscute (4,56 %) sînt mai numeroase decît cele greceşti (1,27 %) sau turceşti (0,92 %).

Cuvintele autohtone nu sînt prea numeroase (1,00 %).

Cuvintele formate pe teren românesc din elemente maghiare (0,40 %), autohtone (0,30 %) şi necunoscute (0,10 %) sînt extrem de puţine în raport cu celelalte de altă origine.

Unităţile lexicale sînt repartizate astfel, după originea lor, în traduceri şi în documente :

---

[81] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 57 şi urm.

[82] Vezi mai sus, capitolul privitor la repartizarea cuvintelor după înţeles, p. 808 şi urm.

Originea	Nr. cuvinte pline			Nr. cuvinte ajutăt.			Total
	comune	traduceri	doc.	comune	traduceri	doc.	
latine	245	268	11	64	10		598
slave	80	98	8	2	1		189
românești din elem. latine	24	63	2	10	3	1	103
maghiare	14	8	2				24
necunoscute	9	9	3	2	1		24
românești din elem. slave	5	14			1		20
autohtone	2	7	1				10
grecești	1	5	2				8
românești din elem. maghiare	2	2					4
românești din elem. autohtone	2	1					3
bulgărești	1	1					2
românești din elem. necunoscute		1					1
latine + albaneze	1						1
latine + slave		1					1
poloneze			1				1
sîrbești	1						1
turcești	1						1
onomatopee		1					1
Total general							994

Deși cele două categorii de texte sînt diferite în ceea ce privește întinderea lor, din tabelul de mai sus reiese că elementele de aceeași origine, comune scrierilor amintite, se află în proporție aproape egală cu cele atestate numai în traduceri. În documente sînt atestate exclusiv elementele cele mai importante ale lexicului de bază : cuvinte latine, slave, maghiare, necunoscute, autohtone și cele formate din elemente latine pe teren românesc.

V. Cînd am stabilit componența lexicului de bază, am ținut seama și de posibilitatea cuvintelor de a forma derivate, compuse, expresii și locuțiuni [83].

Privite din acest punct de vedere, unitățile lexicale din lista noastră se grupează în următoarele categorii : 451 de cuvinte au derivate, 35 de termeni formează cuvinte compuse, 89 de cuvinte intră în componența diferitelor locuțiuni și expresii. Cele 420 de cuvinte care rămîn în afara acestei clasificări, deși cele mai multe pot alcătui baza de formare a altor cuvinte, derivatele lor nu sînt atestate în textele din secolul al XVI-lea. Cuvintele care apar fără derivate sînt curente în limbă : nume de rudenie (*mumă*, *soră*, *socru* etc.), de părți ale corpului (*cap*, *deget*, *mînă* etc.), de animale (*capră*, *broască*, *dobitoc*, *oaie* etc.), de obiecte (*masă*, *pat*, *sac* etc.), denumiri privind natura (*soare*, *stea*, *val* etc.), timpul (*an*, *ceas*, *noapte* etc.), activitatea omului (*județ*, *înconjura*, *învinge*, *lovi*, *plată*,

[83] Vezi p. 623, în SCL XVI, 5, 1965.

săbor, *sfetnic*, *trudă* etc.) ş.a. Altele sînt ele înseşi derivate care însă nu formează bază de derivare pentru alte cuvinte : *acoperămînt*, *bunătate*, *curtean*, *învăţătură*, *judecătoriu*, *neguţătoriu* etc. Unele cuvinte din această categorie, deşi n-au derivate, sînt îndreptăţite să figureze în lexicul de bază prin existenţa altor termeni din aceeaşi familie care le întăresc poziţia : *neguţătoriu* — *negoţ*, *neguţa* ; *camătă* — *camatnic*, *cămătnici*, *cămătnicie* ş a.

Rămîne să vedem în ce fel celelalte 575 de cuvinte din lexicul de bază au contribuit la îmbogăţirea vocabularului românesc din secolul al XVI-lea prin formarea de noi termeni. Iată cîteva exemple de cuvinte care au derivate : **acoperi** — *acoperămînt*, *acoperit*, *acoperitoriu* ; **asculta** — — *ascultare*, *ascultămînt*, *ascultător* ; **bogat** — *preabogat*, *bogătaş*, *bogătate* „bogăţie, avuţie", *bogăţi*, *bogăţie* ; **credinţă** — *credinţa* „adeveri, întări" [84], *încredinţa*, *încredinţare*, *încredinţat*, *necredinţă* ; **cugeta** — *cuget*, *cugetare*, *cugetată* (subst.), *cugetător*, *necugetător*, *cugetătură* ; **cumpăra** — *cumpărător*, *preacumpărat*, *cumpărătură* ; **domn** — *domnesc*, *domneaşte*, *domni*, *domnie*, *domnitoresc* „de stăpînitor", *domnitoriu* ; **dulce** — *dulceaţă*, *îndulci*, *îndulcire*, *preadulce* ; **derept** — *derepta*, *dereptare*, *dereptariu* „dreptate", *dereptate*, *dereptătoriu* „cîrmaci", *nederept*, *nedereptate* ; **groapă** — — *îngrupa*, *îngrupare*, *îngrupăciune*, *îngropătoare* ; **înţelege** — *înţelegere*, *înţelegătoriu*, *înţelegătură*, *înţeles* „înţelepciune, pricepere", *înţelesătură* „înţeles, tîlc" ; **lege** — *legiui*, *legiuire*, *legiuitor*, *fără-de-lege*, *prea-fără-de-lege* ; **săruta** — *sărutare*, *sărutat(ă)* (subst.) *sărutătură* ; **văduv** — *văduo*, *văduesc*, *văduviţă* etc. În lista noastră sînt incluse şi derivate de la care s-au format alte derivate : **moşie** — *moşăoară* ; **puternic** — *puternici*, *puternicie* ; **ştire** — *neştire* ; **trufaş** — *trufăşi* „a se trufi", *trufăşie* „trufie" ; **vedere** — *nevedere* etc.

În limba secolului al XVI-lea se observă frecvenţa derivatelor cu sufixele *-tor(iu)*, *-ură* şi cu prefixele *în-*, *ne-*, *pre-* [85]. Observăm că derivatele au adesea repartiţie şi frecvenţă mai mare decît cuvintele de bază. Este cazul cuvintelor *dulceaţă*, *împărăţie*, *mîndrie*, *neguţător(iu)*, *secere*, *spăsenie* faţă de *dulce*, *împărat*, *mîndru*, *neguţa*, *seceră*, *spăsi*. Poate între derivate şi cuvintele lor de bază se dădea în acel moment aceeaşi luptă pentru întîietate ca între cuvintele sinonime.

Unele cuvinte servesc drept elemente de compunere pentru noi unităţi lexicale : *amente*, *argintu tăietoriu* ; *bunăvoie*, *bunăvrere* „bunăvoinţă", *bunăfacere*, *bunăcuvîntare*, *bun govitoriu* „binecredincios" ; *bineface*, *binefăcătoriu*, *binecuvînta*, *binespuitoriu* „ascultător", *binevesti* „evangheliza" ; *dulce dăruire* „mulţumită", *dulce frumseaţă* „bună cuviinţă" ; *fără-de-lege*, *prea-fără-de-lege* ; *omiubire* „iubire de oameni" etc. Majoritatea termenilor din această categorie sînt formaţi după modelul cuvintelor slave corespunzătoare [86].

Alte cuvinte formează locuţiuni : *a-şi aduce amente*, *a avea gîlceavă*, *a nu avea treabă* „a nu se amesteca" ; *a-şi bate joc*, *a bate război* ; *a da*

[84] Cu acest înţeles este atestat în textele pe care le-am cercetat. Cuvîntul apare şi cu alte sensuri în limba veche şi regional. Vezi DA, tomul I, partea a II-a, p. 891.

[85] Vezi şi Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe şi prefixe, în „Cartea cu învăţătură" a diaconului Coresi din 1581*, în SFC, I, Bucureşti, 1959, p. 244—247, 249—251, 253—257.

[86] Vezi Rosetti-Cazacu, *op. cit.*, p. 55.

sama, a da știre; *a face mărturie, a face nevoie* „a trebui"; *a-i fi milă, a-i fi grijă, a fi obicei* „a se obișnui"; *a lua amente*; *a rămîne de judecată* „a pierde"; *derep'ce, derep'ce că, derep'ce căce, derept că, derept căce, derept căce că, derept să, cu derept, derept pentru* etc.

Formele derivate și cele compuse aparțin mai ales traducerilor, deoarece „traducătorii se găseau în fața unui mare număr de cuvinte care trebuiau să fie redate într-un fel sau în altul" [87]. În documente, întîlnim mai puține derivate. Tipurile de derivate atestate în textele netraduse sau comune celor două categorii de scrieri s-au păstrat pînă azi în limbă : *avuț*ie (c), *cîrj*iță (d), *domn*esc (c), *iscăl*itură (d), *învăță*tură (t), *împărți*toriu (c), *moș*ăoară (d), *neguță*tori(u), (c), ne*curat* (c), *puțin*el (c), *scris*oare (d), *socot*ință (d), *veni*t (c) etc.

Locuțiunile sînt prezente și în documente, deși aceste texte se limitează în general la formule stereotipe [88].

Din exemplele prezentate rezultă că termenii din lexicul de bază au numeroase și variate derivate și că limba română din secolul al XVI-lea era bogată în tot felul de derivate.

★

VI. După cum se poate constata din cercetarea listei prezentate, lexicul de bază al limbii române din secolul al XVI-lea cuprinde, pe lîngă numeroase elemente comune cu cele existente în lexicul de bază al limbii române contemporane, și cuvinte specifice acelei perioade. Acestea din urmă au ieșit din uz, fiind înlocuite de alte cuvinte denumind aceleași noțiuni sau au trecut în vocabularul pasiv o dată cu dispariția realităților sociale pe care le numeau.

În lexicul de bază, ca și în tot vocabularul românesc din acea vreme, găsim mai multe forme moștenite din latină la care se adaugă cele împrumutate din slavă [89]. Ov. Densusianu crede că numărul sporit al acestor cuvinte moștenite din latină determină „o bogăție relativă a vocabularului din secolul al XVI-lea".[90] Această bogăție constă și în existența seriilor de sinonime rezultate din cuvinte de diferite origini pentru aceeași noțiune, bogăție ce se întrezărește și în lexicul de bază pe care l-am cercetat [91].

Dar, în același timp, se vorbește și despre sărăcia vocabularului din secolul al XVI-lea [92]. Aceste afirmații diferite s-ar putea explica în felul următor. Există un mare număr de termeni cărturărești și tehnici atestați exclusiv în traduceri, care, deși n-au pătruns în limba vorbită, dau impresia unui vocabular bogat. Puține cuvinte din această categorie au intrat în limba comună, devenind populare [93]. În limba vorbită se folosea, în mod practic, un număr mai restrîns de cuvinte, fapt care se verifică

[87] Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 186.
[88] *Ibidem.*
[89] Cf. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 267.
[90] *Ibidem*, p. 358.
[91] Vezi mai sus, p. 822.
[92] Cf. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 267 ; Rosetti, *LR XIII–XVI*, p. 177 ; Rosetti-Cazacu, *op. cit.*, I, p. 48, nota 1.
[93] Vezi Rosetti, *ILR III*, 4, p. 61.

şi prin aceea că un singur termen românesc putea servi pentru traducerea mai multor cuvinte slavone [94].

Aceste două trăsături — pe de o parte sărăcia vocabularului, iar pe de altă parte, tendinţa de îmbogăţirea lui cu noi termeni — se observă şi în lexicul de bază.

În secolul al XVI-lea, vocabularul de bază era mai sărac decît lexicul de bază al limbii române contemporane (994 de cuvinte faţă de 1419 cuvinte). Din cei 994 termeni cuprinşi în lista noastră, 24 sînt socotiţi mai puţin siguri (cei notaţi cu semnul [+] înainte). La aceştia s-ar putea adăuga şi alte cuvinte ca *blagoslovi*, *jărtvă*, *înţelepciune*, *învia*, *milostiv*, *milostenie*, *mîndrie*, *mîngîiare*, *vindecare* etc. [95] care, deşi erau cunoscute vorbitorilor de limbă română, poate nu erau destul de uzuale pentru a figura în lexicul de bază.

În legătură cu posibilitatea de a delimita în mod precis cuvintele uzuale din acea epocă, există seriile de sinonime pe care le-am amintit. Pentru moment, sinonimele au aproape aceeaşi circulaţie de limbă, rămînînd ca întrebuinţarea lor în timp să decidă care din ele vor ieşi învingătoare.

Această situaţie desprinsă din textele care formează obiectul cercetării noastre nu ne ajută să stabilim cu mai multă precizie limitele lexicului de bază; cu toate acestea, acest lexic este nucleul reprezentativ al limbii române din secolul al XVI-lea. Studiul vocabularului din secolele următoare va clarifica probabil unele probleme insuficient lămurite, privind lexicul de bază în secolul al XVI-lea.

Septembrie 1964

Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Ed. Quinet, 7

[94] Vezi Rosetti-Cazacu, *op. cit.*, I, p. 48, nota 1.

[95] Vezi p.629, în SCL XVI, 5, 1965.

SCL, An XVI, nr. 6, p. 801–828, Bucureşti, 1965

ÎNCERCARE DE DEFINIRE A SUBSTANTIVELOR COMPUSE DIN LIMBA ITALIANĂ *

DE

ANCA GIURESCU

1. Situația cuvintelor compuse, privită din punctul de vedere al lingvisticii generale, este extrem de complexă : sînt un singur cuvînt, dar elementele componente se mai pot recunoaște ; tind să conțină un sens unic, dar cuprind mai multe impulsuri semantice [1]. Cuvintele compuse rezultă de obicei din unirea a două cuvinte care continuă să existe independent în limbă, de pildă germ. *Mannesalter*, fr. *porte-plume*, it. *cavolfiore*, rom. *floarea-soarelui* [2]. Există însă și substantive formate din teme și nu din cuvinte de sine stătătoare : acestea sînt caracteristice pentru limbile clasice, în timp ce în limbile moderne apar extrem de rar [3] : lat. *signifer*, it. *fruttivendolo*. Problema principală este cea a sudurii elementelor componente : reprezintă ele un cuvînt nou care se comportă ca atare, cu un sens nou sau sînt egale cu suma sensurilor vechi, scrierea fiind întîmplătoare ? Argumentele aduse pînă acum au fost doar de natură semantică : ... „avec le temps, et par la force de l'usage, ont fini par se souder..." [4] și ca urmare avem și un sens nou. În discuție intervine și problema ortografiei care urmează de foarte departe transformările gîndirii : de aceea unele compuse apar scrise într-un cuvînt, altele cu

---

* Versiunea în limba italiană a prezentului articol în RRL X, 1964, 4, p. 395.

[1] Cf. Al. Rosetti, *Le Mot*, București — Copenhague, 1947, p. 21.

[2] Cf. Meillet-Vendryes, *Traité de Grammaire comparée des langues classiques*, Paris, 1927, p. 392 ; O. Dittrich, *Über Wortzusammensetzung, auf Grund der neufranzösischen Schriftsprache*, în RPh, 1898 (vol. 22) p. 313 ; A. Darmesteter, *Traité de la formations des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*, Paris, 1875, p. 9.

[3] Cf. A. Darmesteter, *op. cit.*, p. 9 ; Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, [1950], p. 95 ; Hermann Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1920, p. 248.

[4] A. Darmesteter, *De la création actuelle de mots nouveaux*, Paris, 1877, p. 124.

linioară, altele separat [5], chiar dacă sînt sudate ca sens (vezi fr. *pomme de terre* cu sensul unic de „cartof"). Situația existentă cere, însă, o explicație pe baza unor criterii morfologice. Vom încerca să le găsim, cu aplicație la limba italiană, luînd în discuție doar compusele formate din elemente existente și independent, pe care le socotim compuse propriu-zise, specifice limbilor romanice.

2. Limba italiană, la fel cu toate limbile romanice, cunoaște un număr redus de cuvinte compuse. Situația este explicabilă în plan diacronic, deoarece nici latina nu folosea decît în cazuri destul de rare metoda compunerii. Limbile romanice, deci și italiana, își îmbogățesc vocabularul prin prefixare, sufixare și schimbarea categoriei gramaticale.

Cu toate acestea, există în limba italiană o serie de cuvinte compuse, recunoscute sau nu ca atare de lingviștii italieni. Elasticitatea încadrării unor termeni în categoria compuselor, criteriile nesigure, sau mai degrabă inexistența unor criterii lingvistice în ce privește formarea lor, au dat naștere la încercarea de față. Precizăm că ne vom ocupa doar de substantivele formate prin compunere.

Gramaticile italiene definesc cuvintele compuse ca „nomi che risultano dall'unione di due parole diverse, e si dicono perciò nomi composti [6]". Rezultă că cele două cuvinte care se unesc au și o existență independentă. Totuși, „Novissimo dizionario della lingua italiana" al lui Fernando Palazzi [7], înregistrează și un cuvînt ca *lattivendolo* („vînzător de lapte, lăptar") în care regăsim doar o rădăcină (care amintește verbul „vendere") cuvînt care intră în a doua categorie discutată la § 1, adică este format din elemente care nu au și o existență independentă în limba italiană.

Pe de altă parte, același dicționar înregistrează substantivul *portariso* („om care aduce veselie") ca simplu, dar dă alături o serie de cuvinte formate în mod identic — verbul *portare* („a duce") la persoana a treia singular, prezent indicativ + un substantiv — toate considerate de autor compuse. (Ex. : *portapacchi* — „poștaș" *portaordini* — „curier" *portamonete* — „portmoneu" *portafortuna* — „talisman" etc.) Cele arătate nu constituie exemple singulare, ci se repetă în mod frecvent.

3. Trebuie găsit deci un procedeu pentru a stabili dacă aceste sintagme sînt întîmplătoare sau prezintă un *grad de sudură* care să le permită comportarea lor ca orice substantiv simplu [8]. O sintagmă întîmplătoare, care nu se transformă niciodată într-un cuvînt compus, de pildă *casa nostra*, comparată cu cuvîntul *boccascena* („avanscenă"), cuvînt compus din două substantive, poate varia după interlocutor (*casa nostra*, *casa vostra*, *casa sua* etc.). Diferențierea adusă de această sintagmă față de cuvîntul simplu *casa* este ocazională și, cum remarcă Mikus [9], analizînd situația din limba germană, redusă la planul vorbirii, pe cînd *scena* diferențiază pe *bocca* în mod constant, pe planul limbii.

[5] Cf. Darmesteter, *Traité de la formation* . . ., Paris, 1875, p. 13 ; H. Paul, *op. cit.*, p. 328.

[6] Battaglia — Pernicone, *La grammatica italiana*, Torino, 1960, p. 132.

[7] Milano, [1961].

[8] „. . . ein Kompositum ist im Prinzip mit einer Wortgruppe identisch" Jan Rozwadowski, în Fr. Mikus, *Jan Rozwadowski et le structuralisme syntagmatique*, în „Lingua" V, 1956, p. 23.

[9] Mikus, *op. cit.*, p. 153.

Gradul de sudură al elementelor care formează substantivul compus se reflectă în articularea acestora, în flexiunea lor şi în modul în care suportă determinarea adjectivală, ca orice alt substantiv. Gradul de sudură diferă de la un cuvînt compus la altul, fapt valabil şi pentru alte limbi, de pildă pentru română [10].

Pînă acum, gramaticile tradiţionale italiene s-au rezumat la prezentarea unor reguli de articulare şi formare a pluralului substantivelor compuse, cu multe excepţii, dar nu au cercetat cauzele acestei diversităţi. Mai mult, aceste reguli urmate doar de cîteva din substantivele compuse existente în italiană creau probleme dificile şi de ordin practic, în învăţarea limbii în special. Atît criteriul articulării, cît şi criteriul comportării la plural nu sînt suficiente pentru a permite definirea unor substantive ca fiind compuse.

De pildă, există substantive compuse articulate în funcţie de elementul aflat pe primul plan în ce priveşte importanţa comunicării : *il pancotto* („papară")—articulat masculin, deoarece *il pane* elementul principal, determinatul, este masculin; *la boccadilupo* („cursă de prins lupi") — articulat feminin, deoarece *la bocca*, determinatul, este feminin. Articulările de mai sus presupun analiza cuvîntului în elementele sale componente şi recunoaşterea celui determinat, deci o sudură internă mai slabă. Alte substantive compuse însă, şi anume cele care desemnează o calitate sau funcţie atribuibile unor fiinţe, se articulează feminin sau masculin, în funcţie de context. Analiza compusului nu mai interesează, din moment ce acelaşi cuvînt poate apărea la ambele genuri, de exemplu : *il*, *la gonfianuvoli* („fanfaron, -oană"), *il*, *la fuggifatica* („leneş, leneşă"). Faptul că nu există un mod unitar de articulare a substantivelor compuse nu permite definirea *tuturor* compuselor în funcţie de articulare.

După cum am spus, nici comportarea la plural nu este suficientă pentru încadrarea compuselor la un loc. Gramaticile prezintă formarea pluralului folosind mai multe criterii deosebite între ele, ceea ce duce la o clasificare cînd după criteriul formal (desinenţă), cînd după părţile de vorbire care participă la cuvintele compuse. De pildă, „La grammatica italiana", deja citată (p. 132 şi urm.) dă mai întîi o listă de cuvinte care se comportă la fel cu substantivele simple, fără a preciza din ce sînt formate, pentru ca apoi să dea ca excepţii de la această regulă o serie de compuse, analizîndu-le părţile componente, dar şi de data aceasta fără a stabili vreo legătură între raportul dintre ele şi comportarea la plural. Faptul că există, în mare, patru moduri de formare a pluralului :

a. prin modificarea desinenţei elementului principal;

b. prin modificarea desinenţei elementului secundar;

c. prin modificarea desinenţelor ambelor elemente;

d. prin articularea la plural, dar fără modificări de desinenţe, înseamnă că nici în acest aspect nu trebuie căutat elementul comun care să poată defini *clasa substantivelor compuse*. De pildă :

a. (la) boccadilupo — (le) bocchedilupo („cursă")

[10] I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în SCL V, 1954, 3—4, p. 296.

b. (il) pancotto — (i) pancotti („papară")
c. (la) cassaforte — (le) casseforti („casă de fier")
d. (il) saliscendi — (i) saliscendi („clanţa").

4. Procedeul folosit pentru a stabili dacă avem de-a face cu un cuvînt simplu sau compus este *separarea* lor ; controlăm astfel dacă alăturarea elementelor (şi deci scrierea într-un singur cuvînt) este întîmplătoare, altfel spus, dacă separarea este suficientă pentru ca cele două sau mai multe elemente componente să poată fi folosite conform normelor limbii italiene.

I. (la) boccascena → bocca scena ≠ („avanscenă")
(il) capoclasse → capo classe ≠ („şeful clasei")
(l') abbassalingua → abbassa lingua ≠ („lingură pentru examinat")
(il) pigliamosche → piglia mosche ≠ („zool. muscar")
(il) saliscendi → sali scendi ≠ („clanţă")
(il) pianoforte → piano forte ≠ („pian")

II. (il) capocuoco → capo cuoco („bucătar-şef")
(la) gattamorta → gatta morta („ipocrită")
(il) gentiluomo → gentil uomo = („nobil").

Grupul I de exemple cuprinde cuvinte compuse ale căror elemente componente, după separare, nu pot exista fără introducerea unor instrumente gramaticale, deosebite de la caz la caz :

bocca *di* (*della*) scena
capo *di* (*della*) classe
abbassa *la* lingua
piglia *le* (*delle*) mosche
sali *e* (*pauză*) scendi
piano *e* (*pauză*) forte.

Existenţa independentă a elementelor este posibilă deci prin introducerea unei prepoziţii (1), cînd este vorba de elemente componente substantive, a unui articol (2), cînd elementul determinat este un verb (articolul poate fi hotărît, nehotărît sau partitiv), a unei conjuncţii coordonatoare copulative sau a unei pauze (3), cînd elementele componente prezintă aceeaşi importanţă pe planul vorbirii.

Grupul II conţine exemple care după separare continuă să existe ca atare. Se poate spune (chiar dacă sensul comunicării diferă) :

questa è una gattamorta („aceasta este o ipocrită") dar şi
questa è una gatta morta („aceasta este o pisică moartă").

Existenţa unor cazuri ca cele de mai sus ne-a dus la căutarea unui criteriu general pentru a vedea dacă cuvintele de tipul lui *gattamorta* sau *gentiluomo* apar întîmplător scrise împreună, sau formează într-adevăr o unitate morfologică. Fiind vorba de substantive, am căutat să stabilim

dacă cuvintele compuse din limba italiană suportă determinarea adjectivală atunci cînd sînt scrise împreună şi cînd sînt scrise separat. Dacă suportă adjectivul şi după separare, înseamnă că scrierea lor într-un singur cuvînt este întîmplătoare, problema transformîndu-se într-o chestiune de grafie.

I. { *questa è una grande boccascena*
questa è una grande bocca scena ≠

{ *questo è un buon capoclasse*
questo è un buon capo classe ≠

{ *questo è un nuovo abbassalingua*
questo è un nuovo abbassa lingua ≠

{ *questo è un piccolo pigliamosche*
questo è un piccolo piglia mosche ≠

{ *questo è un saliscendi mettalico*
questo è un sali scendi mettalico ≠

{ *questo è un pianoforte tedesco*
questo è un piano forte tedesco ≠

II. { *questo è un capocuoco conosciuto*
questo è un capo cuoco conosciuto ≠

{ *questa è una gattamorta incorreggibile*
questa è una gatta morta incorreggibile ≠

{ *questo è un vecchio gentiluomo*
questo è un vecchio gentil uomo ≠

{ *questo è un prezioso francobollo*
questo è un prezioso franco bollo ≠

Cuvintele din primul grup, o dată separate, nu suportă în nici un caz determinarea adjectivală. Şi cele din al doilea grup se prezintă la fel : simpla separare dă naştere la o construcţie incorectă — substantivul = bază primeşte două determinante între care *trebuie* să fie introdusă (pentru a putea fi folosite) sau conjuncţia copulativă *e* („şi") sau o pauză :

questo è un campo santo e (pauză) *antico.*

Din toate exemplele reiese, însă, că un substantiv compus suportă determinarea adjectivală ca orice substantiv simplu. Rezultă că sudura elementelor componente este o realitate şi nu poate fi vorba de o alăturare întîmplătoare a celor două cuvinte independente. Putem spune deci că :

Cuvintele compuse sînt uniuni de două sau mai multe cuvinte care există şi în afara uniunilor. Primul criteriu pentru a defini un cuvînt ca fiind compus este, deci, existenţa independentă a elementelor sale componente. Unitatea elementelor este confirmată apoi prin faptul că pot primi un determinant adjectival.

5. Toate exemplele luate în discuţie pînă acum au arătat că între cele două elemente componente există un raport de determinare. De aceea, ca şi Mikus [11], vom defini substantivele compuse ca *sintagme de determinare*, deoarece valoarea semantică a unui termen este motivată prin cel de al doilea. Este interesant modul în care Mikus explică transformarea unui cuvînt simplu în determinant al altuia[12]. El ia în discuţie cuvîntul german *Windmühle* („moară de vînt") în care *Wind* — determină pe *-mühle*, arătînd că în limbă există *Wind* — cuvînt regent, nepredestinat (!) să determine tocmai pe *-mühle*. Între cele două situaţii (regent şi determinant), substantivul a suferit o deplasare funcţională. Fazele sînt deci :

s_1 = (Wind-regent) sintagmă de transpunere a lui „Wind" în determinantul lui „-mühle"

s_2 = (Wind-) -mühle sintagmă de caracterizare în care s_1 este determinantul.

Analizînd cuvîntul italian compus *boccascena*, putem spune că *scena* există ca regent în limbă, care nu trebuie pus obligatoriu în legătură cu substantivul *bocca*. Pentru ca să apară substantivul compus, *scena* -subiect trebuie să devină *-scena* determinant al lui *bocca* :

s_1 = (scena — regent)
sintagmă de transpunere a lui „scena" în determinantul lui „bocca".

s_2 = bocca- (-scena) în care s_1 este determinantul.

6. Am stabilit, deci, că :

I. substantivele compuse din limba italiană sînt uniuni de două sau mai multe cuvinte care există în mod *obligatoriu* şi în afara uniunilor ;

II. ele reprezintă nişte sintagme de determinare ;

III. sînt diferite ca distribuţie de reuniunile (din planul vorbirii) formate din aceleaşi elemente componente ; faptul se explică prin semnificaţia lor diferită ;

IV. suportă determinarea adjectivală ca orice substantiv simplu, dovedind existenţa unei suduri interne a elementelor componente.

Octombrie 1964

Facultatea de limbi clasice şi romanice, Bucureşti, Ed. Quinet 7

[11] *Op. cit.*, § 16.
[12] *Op. cit.*, § 18.

DESPRE FIZIONOMIA LEXICALĂ A SPANIOLEI CONTEMPORANE *

DE

TUDORA ŞANDRU

Articolul de faţă este un capitol dintr-o lucrare mai amplă, în care am încercat să înfăţişez — pe baza unei amănunţite cercetări statistice a dicţionarului lui Joan Corominas, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana* [1] — unele aspecte privitoare la fizionomia lexicală a spaniolei contemporane din punct de vedere al originii cuvintelor.

În cuprinsul lui îmi propun să aduc unele date referitoare la frecvenţa şi originea cuvintelor dintr-un sector limitat al vocabularului, şi anume cel al literaturii beletristice.

În acest scop am întreprins o cercetare statistică asupra vocabularului folosit de trei scriitori spanioli din perioada dintre cele două războaie mondiale şi de astăzi. Este vorba de marele poet şi dramaturg Federico García Lorca (1899—1936) şi de doi reprezentanţi ai romanului spaniol contemporan : Ana María Matute (1926) şi Luís Goytisolo-Gay (1935). Din opera fiecăruia am analizat un fragment conţinînd aproximativ 5 000 de cuvinte, după cum urmează : din opera lui Lorca — cîteva poezii din ciclurile *Romancero gitano* şi *Poema del cante jondo* şi primul act din tragedia *Yerma* [2]; din Matute — capitolul al treilea al romanului *Primera Memoria* [3] şi din Goytisolo capitolul al nouălea din romanul *Las afueras* [4].

---

* Versiunea în limba spaniolă a prezentului articol în RRL X, 1965, 4, p. 401.

[1] Ed. Gredos, Madrid, 1961.

[2] *Obras completas de Federico García Lorca*, recopiladas por Guillermo de Torre, Buenos Aires, 1938, vol. III, IV. Am ales din *Romancero gitano* următoarele poezii : *Romance de la luna, luna, Romance sonámbulo, Prendimiento de Antoñito el Camborio en el camino de Sevilla, Muerte de Antonito el Camborio* şi *Romance de la guardia civil española*; din *Poema del cante jondo* : *Paisaje* iar din *Llanto por Ignacio Sánchez Mejías* : *La sangre derramada*.

[3] Barcelona, 1959.

[4] Madrid, 1960.

Orientîndu-mă după indicaţiile lui Guiraud [5], am repartizat elementele lexicale pe baza cărora am întocmit statistica în două grupe : în prima am introdus cuvintele propriu-zise, care au înţeles lexical (substantivele, adjectivele, verbele şi adverbele, în afară de cele relative), iar în a doua aşa-numitele „instrumente gramaticale", care nu au înţeles propriu.

Din cele 15 000 de cuvinte-text, folosite de cei trei scriitori în fragmentele cercetate, lista I cuprinde un număr de 8 130 cuvinte cu înţeles lexical (54,20 %), repartizate astfel : 909 unităţi lexicale, cu frecvenţa de 2 792 cuvinte, la Lorca, 938, cu frecvenţa de 2 522, la Matute şi 1 143, cu frecvenţa de 2816, la Goytisolo.

Din punct de vedere al originii şi frecvenţei, acestea se grupează după cum se arată în lista I pag. 837.

Din analiza datelor statistice din această listă rezultă că majoritatea vocabularului celor trei scriitori se compune din cuvinte moştenite din latină : 59,17 % cu o frecvenţă de 74,05 % [6].

Analizînd comparativ cifrele statistice, aşa cum apar la fiecare scriitor în parte, constatăm că Lorca foloseşte un număr mai mare de cuvinte moştenite din latină (64,79 % din totalul unităţilor lexicale, cu o frecvenţă de 79,90 %) decît cei doi romancieri (Matute : 56,61 %—71,41 % şi Goytisolo : 56,13 %—70,84 %). În schimb, Lorca foloseşte un număr mai mic de împrumuturi din latină (12,87 % din numărul unităţilor lexicale, cu frecvenţa de 5,50 %) decît Matute (22,92 %—12,92 %) şi Goytisolo (20,64 %—11,54 %).

Situaţia aceasta se explică, în parte, prin caracterul mai popular al operei lui Lorca. În universul poetic al acesteia apar, mai ales, oameni simpli, din popor (ţărani, păstori, copii, ţigani) ; de aceea, vocabularul pe care-l întrebuinţează conţine un mare număr de cuvinte — şi mai des folosite — care denumesc noţiuni fundamentale referitoare la viaţa zilnică a omului : natura înconjurătoare, relaţiile de familie, sentimente, obiecte de uz casnic, animale domestice etc. Iată cîteva cuvinte de acest fel, care apar mai des (cifrele din paranteză indică frecvenţa) : *caballo* (10), *cantar* (13), *casa* (19), *hijo*, (19) *luna* (5), *llorar* (9), *marido* (14), *monte* (8), *mujer* (11), *niño* (28), *querer* (32) etc. Toate aceste cuvinte sînt moştenite din latină, ca şi în celelalte limbi romanice. Caracterul popular al operei poetului spaniol explică şi întrebuinţarea unui număr destul de mic de cuvinte latineşti împrumutate, care denumesc noţiuni mai abstracte şi mai complexe şi au pătruns într-o măsură mai redusă în vorbirea populară.

Pe de altă parte, lumea operelor celor doi romancieri este formată, mai ales, din păturile sociale cu o oarecare cultură, uneori din intelectuali, în vorbirea cărora au intrat destule cuvinte cu un caracter mai cult.

Nu trebuie neglijat nici specificul materialului lexical pe baza căruia s-a făcut ancheta : Lorca a scris în versuri, Matute şi Goytisolo în proză. Pe baza unui sondaj, în care s-au numărat cuvintele din două pagini de

---

[5] P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954, p. 37 ; cf. şi Sanda Golopenţia şi Toma Pavel, *Statistica şi stilurile limbii*, în LR IX, 1960, 4, p. 58.
[6] Aceste procentaje reprezintă media dintre cei trei scriitori.

LISTA I

LORCA – MATUTE – GOYTISOLO

Originea	LORCA				MATUTE				GOYTISOLO				(MEDIA)			
	Cuvinte		Frecvența		Cuvinte		Frecvența		Cuvinte		Frecvența		Cuvinte		Frecvența	
	Nr.	Proc.	Nr.	Proc.	Nr.	Proc.	Nr.	Proc.	Nr.	Proc.	Nr.	Proc.	Nr.	Proc.	Nr.	Proc.
1. Latinești moștenite	589	64,79	2 231	79,90	531	56,61	1 801	71,41	642	56,13	1 995	70,84	587,33	59,17	2 009	74,05
2. Latinești împrumutate	117	12,87	153	5,50	215	22,92	326	12,92	236	20,64	325	11,54	189,33	18,81	268	9,36
3. Preromane	4	0,44	5	0,18	2	0,22	2	0,07	2	0,17	2	0,07	2,66	0,27	3	0,10
4. Arabe	25	2,75	30	1,07	4	0,42	5	0,19	16	1,40	25	0,88	15	1,52	20	0,71
5. Portugheze	4	0,44	4	0,14	1	0,10	1	0,04	3	0,26	4	0,14	2,66	0,26	3	0,10
6. Catalane	7	0,77	10	0,35	8	0,85	8	0,31	12	1,05	17	0,60	9	0,89	9	0,42
7. Occitane	5	0,55	7	0,25	—	—	—	—	4	0,35	6	0,21	3	0,30	4,33	0,15
8. Franceze	27	2,97	29	1,03	23	2,45	34	1,34	37	3,23	60	2,13	29	2,88	41	1,83
9. Italiene	10	1,10	10	0,35	8	0,85	21	0,83	11	0,96	16	0,56	9,66	0,97	15,66	0,58
10. Hispano-americane	2	0,22	2	0,07	—	—	—	—	2	0,17	2	0,07	1,33	0,13	1,33	0,04
11. Grecești	5	0,55	5	0,18	6	0,64	7	0,27	13	1,13	19	0,67	8	0,77	10,33	0,37
12. Celtice	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,09	1	0,03	0,33	0,03	0,33	0,01
13. Germanice	17	1,87	35	1,25	12	1,28	18	0,71	17	1,48	36	1,27	15,33	1,54	29,66	1,07
14. Germane	1	0,11	1	0,03	1	0,10	1	0,04	—	—	—	—	0,66	0,07	0,66	0,02
15. Englezești	—	—	—	—	1	0,10	1	0,04	8	0,70	10	0,35	3	0,26	3,66	0,13
16. Dialecte	—	—	—	—	2	0,21	2	0,07	—	—	—	—	0,66	0,07	0,66	0,02
17. Formații spaniole	9	0,99	42	1,50	14	1,49	25	0,99	16	1,40	26	0,92	13	1,29	31	1,13
18. Onomatopee	15	1,65	38	1,00	13	1,38	23	0,91	21	1,92	35	1,24	16,33	1,68	32	1,05
19. Nume proprii	14	1,54	75	2,68	32	3,41	132	5,23	38	3,32	112	3,97	28	2,76	106,33	3,96
20. Nesigure	54	5,94	111	3,97	61	6,50	111	4,40	53	4,72	113	4,01	56	5,72	111,66	4,16
21. Necunoscute	4	0,44	4	0,14	1	0,10	1	0,04	4	0,35	4	0,14	3	0,33	3	0,11
22. Cultisme	—	—	—	—	3	0,32	3	0,12	7	0,61	8	0,28	3,33	0,31	3,66	0,13
Total	909		2 792		938		2 522		1143		2 816		996,58		2 710	

proză, Al. Graur conclude că operele în proză conţin un număr mai mare de elemente nelatine decît cele în versuri [7].

S-ar mai putea adăuga, tot ca explicaţie, şi amănuntul că atît Matute cît şi Goytisolo sînt scriitori tineri care şi-au scris operele în perioada de după cel de-al doilea război mondial, cînd se pare că şi limba spaniolă a fost supusă unei mai accentuate influenţe străine.

În acelaşi fel se pot explica şi alte deosebiri, de aceeaşi natură însă, între vocabularul lui Lorca, pe de o parte, şi cel al lui Matute şi Goytisolo, pe de alta. Astfel, la Lorca întîlnim mai bine reprezentate decît la cei doi prozatori cuvintele de origine preromană şi arabă (vezi lista statistică), care sînt şi ele vechi în limbă şi exprimă noţiuni fundamentale din viaţa poporului şi, de aceea, sînt caracteristice vorbirii populare. În schimb, la Matute şi Goytisolo elementele de origine greacă (în general împrumuturi recente) sînt mai numeroase decît la Lorca. De reţinut, în acest sens, şi faptul că la Lorca nu întîlnim nici un termen de origine engleză şi nici un cultism de formaţie mai recentă, în timp ce astfel de elemente sînt relativ bine reprezentate la Matute şi mai ales la Goytisolo. Diferenţa dintre cei doi romancieri în privinţa folosirii cuvintelor din această categorie se poate explica şi cronologic, prin epoca în care se desfăşoară acţiunea fiecărei opere : romanul Anei Maria Matute prezintă perioada anilor 1936—1939, cînd pătrunderea în spaniolă a cuvintelor străine (mai ales franceze şi engleze), şi îndeosebi termeni tehnici, nu era atît de puternică. Goytisolo situează acţiunea romanului său în ultimii zece ani, cînd, datorită rapidei dezvoltări a tehnicii moderne, a intrat în spaniolă, ca în multe alte limbi, un mare număr de astfel de termeni de formaţie foarte recentă.

După elementele moştenite din latină, urmează, în ordinea frecvenţei : 2 — împrumuturile din latină (9,36 %), 3 — cuvintele nesigure (4,16 %), 4 — numele proprii (3,39 %), 5 — împrumuturile din franceză (1,12 %) etc. (Vezi lista I, ultima coloană.)

Ordinea aceasta şi, în general, rezultatele oferite de cercetarea statistică a vocabularului celor trei scriitori diferă substanţial de ordinea şi rezultatele obţinute pe baza dicţionarului citat al lui Corominas [8].

După acesta, cuvintele moştenite din latină reprezintă 18,80 % din totalul lexicului înregistrat în dicţionar, în timp ce din totalul unităţilor lexicale distincte (8 130 cuvinte) aceeaşi categorie reprezintă 59,17 % ca număr de cuvinte întrebuinţate şi 74,05 % ca frecvenţă [9].

Rezultă din datele de mai sus că vocabularul celor trei scriitori conţine ca număr de două ori şi ca frecvenţă de aproape trei ori mai multe cuvinte moştenite decît, proporţional vorbind, cele din dicţionar.

---

[7] Al. Graur, *Încercare asupra fondului lexical al limbii române*, Bucureşti, 1954, p. 34.

[8] Din punct de vedere al originii, ordinea din dicţionar este următoarea : 1 — împrumuturi din latină (36,43 %), 2 — moştenite din latină (18,80 %), 3 — nesigure (9,45 %), 4 — franceză (8,62 %), 5 — greacă (4,14 %), 6 — formaţii spaniole (3,37 %), 7 — arabă (3,43 %), 8 — italiană (3,19 %), 9 — catalană (2,49 %), 10 — hispano-americane (1,53 %) etc.

[9] Vezi observaţia de la nota 6.

Raportul acesta nu se mai constată, la nici unul din cei trei scriitori, pentru nici o altă categorie de cuvinte, ci, dimpotrivă, el se inversează în cazul tuturor celorlalte categorii de cuvinte de altă origine.

Astfel, numărul cuvintelor spaniole împrumutate din latină reprezintă 36,43 % din totalul dicționarului, iar din totalul unităților lexicale folosite de scriitori abia 18,81 % ca număr și 9,36 % ca frecvență — deci, de data aceasta, vocabularul celor trei scriitori conține de două ori ca număr și de patru ori ca frecvență mai puține cuvinte decît cele înregistrate în dicționar.

Aceeași situație, în proporții variabile, se constată pentru toate celelalte categorii de cuvinte : pentru împrumuturile din greacă raportul este de 4,14 % în dicționar, dar 0,77 % ca număr și 0,37 % ca frecvență la scriitori ; de asemenea, pentru împrumuturile din arabă (3,43 %—1,52 % și 0,71 %), din italiană (3,19 % — 0,97 % și 0,58 %), din catalană (2,49 % — 0,89 % și 0,42 %), din franceză (8,62 % — 2,88 % și 1,83 %), din limbile hispano-americane (1,53 % — 0,13 % și 0,04 %), din engleză (1,32 %—0,26 % și 0,13 %) etc. (Vezi lista I, rubricile respective.)

Aceasta înseamnă că fiecare din cei trei scriitori a folosit, în fragmentele cercetate, un număr mic — uneori foarte mic — din fondul de cuvinte grecești, arabe, italiene etc. pe care îl aveau la dispoziție în lexicul general al limbii spaniole [10].

★

Unele constatări interesante în acest sens se pot face și pe baza examinării comparative a datelor ce rezultă din cercetarea statistică întreprinsă de D. Macrea asupra vocabularului lui Eminescu [11] și a celor oferite de statistica prezentă asupra vocabularului lui Lorca [12].

După statistica lui Macrea, cuvintele latine moștenite reprezintă 20,58 % din totalul cuvintelor înregistrate în dicționarul lui Candrea și 48,68 % ca număr și 83 % ca frecvență din totalul vocabularului lui Eminescu [13]. O diferență aproape tot așa de mare (ca raport în sine, nu ca număr exact al diferenței) constatăm și între cuvintele latinești moștenite

[10] O situație oarecum specială au cuvintele nesigure. Și numărul de cuvinte de origine nesigură întrebuințate de scriitori este mai mic decît al celor înregistrate în dicționar (4,16 % față de 9,45 %). Diferența dintre ele este însă cu mult mai mică decît în toate celelalte cazuri. S-ar putea deduce de aici că, în majoritate, acestea sînt cuvinte vechi și că originea lor e tot latină.

[11] Dimitrie Macrea, *Fizionomia lexicală a limbii române*, Cluj, 1943 (extras din DR X., partea a II-a).

[12] Am restrîns cercetarea comparativă numai la statistica vocabularului lui Lorca pentru că, prin caracterul poetic al operei sale și, poate, prin epoca în care a scris, mai apropiată de cea a lui Eminescu, poetul spaniol oferă un termen de comparație mai adecvat decît cei doi romancieri. Pe de altă parte, ar fi fost instructivă comparația și cu statistica făcută, tot de Macrea, asupra vocabularului lui Verlaine. Întrucît nu dispunem de cifre statistice referitoare la întregul lexic al limbii franceze, am limitat comparația numai la acele aspecte în care ea se referă la frecvență.

[13] Pentru limba română dispunem acum și de două cercetări mai recente, întreprinse de acad. Al. Graur și Valeriu Șuteu. Referindu-se la „fondul principal lexical”, cea dintîi ajunge la concluzia că procentul de frecvență al elementelor de origine latină ale acestuia este de 66 % (v. *Încercare*..., p. 57). Aproape același procent (66,09 %) indică și V. Șuteu (v. SCL X 1953, 3, p. 437) pentru „vocabularul de bază” al unui număr de zece scriitori din prima jumătate a secolului al XX-lea.

înregistrate în dicţionarul lui Corominas (18,80 %) şi cele din vocabularul lui Lorca (64,79 % ca număr şi 79,90 % ca frecvenţă).

Raportul nu mai este acelaşi în privinţa unora din categoriile de cuvinte de altă origine decît latineşti moştenite întrebuinţate de Eminescu în vocabularul său. Este cazul cuvintelor împrumutate din slava veche şi bisericească, care, în dicţionar, reprezintă 10,45 %, iar în vocabularul lui Eminescu 15 % ca număr (deci mai mare decît în dicţionar) şi 6,18 % ca frecvenţă (deci mai mic decît în dicţionar).

Situaţia este aceeaşi pentru cuvintele împrumutate din latina savantă, care reprezintă 2,62 % în dicţionar şi 3,41 % ca număr şi 1,13 % ca frecvenţă la Eminescu. Raportul se menţine pentru împrumuturile din franceză (29,62 % în dicţionar, 11,97 % ca număr şi 2,52 % ca frecvenţă la Eminescu), pentru cuvintele comune cu albaneza (0,57 %—0,88 % şi 0,30 %), pentru medio-greceşti (0,80 % — 0,83 % şi 0,30 %) şi pentru numele proprii (0,58 %—4,30 % şi 0,75 %).

Deci, în toate aceste cazuri procentul, ca număr de cuvinte, la Eminescu este mai mare decît procentul cuvintelor de aceeaşi origine din dicţionar, situaţie pe care, cum am văzut, nu o mai constatăm pentru nici o altă categorie de cuvinte la Lorca (şi nici la ceilalţi doi scriitori) [14]. Ca urmare, vocabularul lui Eminescu conţine un număr de cuvinte de altă origine decît moştenite din latină cu ceva mai mare decît al celor latineşti moştenite (51,32 %, faţă de 48,68 %), în timp ce în vocabularul lui Lorca, dimpotrivă, numărul cuvintelor moştenite din latină este mai mare, simţitor mai mare, decît al celorlalte (64,79 %, faţă de 35,21 %).

În ceea ce priveşte însă frecvenţa cuvintelor, atît a celor moştenite din latină cît şi a celor de altă provenienţă, constatăm iarăşi că amîndoi poeţii (şi de asemenea Verlaine) se comportă la fel : procentul de frecvenţă al cuvintelor din prima categorie este, după cum am mai arătat, foarte ridicat atît la Lorca (79,90 %), cît şi la Eminescu (83 %) şi Verlaine (83,10 %), în timp ce al celor din categoria a doua este foarte scăzut, de asemenea, atît la Lorca cît şi la Eminescu (17 %) şi Verlaine (16,90 %).

După cum se vede, procentul de frecvenţă al cuvintelor moştenite din latină este mai mare la Eminescu (şi la Verlaine) decît la Lorca. Trebuie să ţinem seama însă că, în afară de cuvintele cu înţeles lexical, D. Macrea a luat în considerare în statistica sa şi cuvintele-instrumete gramaticale, care, şi în română, sînt, aproape toate, de origine latină şi foarte des întrebuinţate. Fără acestea — şi fără destul de numeroasele cuvinte formate în română, incluse şi ele în statistică —, procentul de frecvenţă nu s-ar ridica mult peste 70 %. La acest nivel, putem presupune că el reflectă în chip real numărul şi importanţa elementelor lexicale de origine latină din vocabularul lui Eminescu [15].

---

[14] Diferenţa aceasta — numai ca număr de cuvinte, nu, cum vom vedea, ca frecvenţă — între datele oferite de vocabularul celor doi poeţi, s-ar putea datora, în parte cel puţin, şi numărului diferit de cuvinte luat în consideraţie (909 la Lorca şi 3 607 la Eminescu) şi, de asemenea, epocii diferite în care au trăit.

[15] Cf. şi acad. Iorgu Iordan, *Observaţii cu privire la limba lui Eminescu*, în „Viaţa românească", XVII, 1964, 4—5, p. 196 : „Din totalul de 98 de strofe [din *Luceafărul*] mai mult de jumătate conţin aproape numai cuvinte latineşti moştenite".

Se poate deduce din examinarea comparativă a celor două statistici, ca o concluzie finală, că atît Lorca, cît și Eminescu nu au folosit în operele lor — și desigur nu intenționat — decît într-o porporție cu totul redusă numărul foarte mare de cuvinte de altă proveniență decît cele moștenite din latină (81,20 % din totalul lexicului spaniol și 79,92 % din totalul lexicului românesc) [16]. În schimb, amîndoi au folosit într-o măsură foarte largă cuvinte latinești moștenite, deși, cantitativ, numărul acestora era foarte redus (18,80 % din totalul lexicului spaniol și 20,58 % din totalul lexicului românesc).

★

Lista II cuprinde 6 870 cuvinte fără înțeles lexical (45,80 %), repartizate după origine și după frecvență astfel :

LISTA II

	LORCA		MATUTE		GOYTISOLO	
	Cuvinte	Frecvența	Cuvinte	Frecvența	Cuvinte	Frecvența
Latinești	66	2 120	61	2 368	59	2 061
Formații spaniole	7	82	7	100	7	111
Arabe	1	6	1	10	1	12
Total	74	2 208	69	2 478	67	2 184

Din analiza acesteia, se constată că, în raport cu totalul cuvintelor lexicale, numărul cuvintelor fără înțeles lexical propriu este foarte mic, dar că ele au o frecvență foarte mare : la Lorca un număr de 74 cuvinte, cu o frecvență de 2 208, la Matute 69, cu o frecvență de 2 478, iar la Goytisolo 67, cu o frecvență de 2 184.

Această situație, caracteristică și pentru alte limbi, confirmă, în linii mari, observația lui Guiraud că aproximativ jumătate din numărul cuvintelor unui text sînt cuvinte de structură semantic „goale", după cum le numește el însuși [17].

Din punct de vedere al originii, din cele 74 cuvinte-instrumente gramaticale, 66 sînt moștenite din latină, 7 sînt formate în spaniolă cu elemente latine și 1 (*hasta*) provine din arabă.

★

[16] Merită subliniat faptul, amintit mai sus, că, din punct de vedere al numărului în sine, Eminescu întrebuințează un număr destul de mare de cuvinte de altă origine decît moștenite din latină (cu ceva mai mult de jumătate din totalul lexicului, exact 51,32 %) ; ca frecvență însă, procentul acestora este de abia 17 %.

[17] P. Guiraud, *op. cit.*, p. 37.

Materialul cercetat pentru stabilirea frecvenţei cuvintelor în operele celor trei scriitori spanioli este relativ restrîns faţă de totalul lexicului spaniol contemporan. De aceea, această cercetare statistică are mai mult caracterul unui sondaj şi rezultatele obţinute trebuie apreciate ca atare. Cercetarea vocabularului unui număr mai mare de scriitori — şi a unui număr mai mare de cuvinte din opera fiecăruia — ar oferi, fără îndoială, rezultate mai fructuoase şi mai interesante. În scopul limitat pe care l-am urmărit eu — componenţa lexicului spaniol contemporan după originea sa — ea ne oferă totuşi unele indicaţii generale pe care, în ansamblul lor, o cercetare mai amănunţită mai degrabă le-ar confirma decît le-ar infirma.

Martie 1965

Institutul de lingvistică, Bucureşti,
Calea Victoriei 194

SESIUNEA DE LA IAȘI A SOCIETĂȚII DE STUDII CLASICE (21—23 mai 1965)

După sesiunea de comunicări ținută la Cluj[1] în februarie 1964, o manifestare similară a fost organizată de Societatea de studii clasice din Republica Socialistă România la Iași între 21 și 23 mai a.c. Cele 24 de comunicări prezentate de specialiști din București și Iași au abordat cele mai variate domenii ale studiilor privind antichitatea : literatură, arheologie, epigrafie, drept roman etc. Așa cum era de așteptat, și problemele de lingvistică au reținut atenția unora dintre cercetători. Astfel, prof. Th. Simenschy a citit două comunicări consacrate sintaxei homerice : cea dintîi a explicat prin necesitățile metrice un anumit tip de dezacord din construcția participiului coniunct, iar cea de-a doua a analizat valoarea timpurilor verbale în epopee. Tot o problemă de sintaxă a dezbătut și Roxana Iordache în comunicarea *Subordonarea la Iordanes*. După părerea referentei, particularitățile folosirii conjuncțiilor și a modurilor în operele lui Iordanes sînt rezultatul influenței limbii vorbite și a stilului de cancelarie, reflectînd în mai mică măsură inovații lingvistice proprii acestui autor. De studiul vocabularului s-a ocupat Marta Guțu, care a analizat din punct de vedere onomasiologic noțiunile „bun" și „rău" în poemele homerice. Autoarea comunicării a studiat atît valorile sociale ale termenilor ἀγατός și κακός, cît și pe cele morale. Semnatara rîndurilor de față a prezentat cîteva clasificări, fonetice și fonologice, ale vocalismului atic. O problemă cu implicații mai vaste a fost tratată de A. Vraciu, care a expus o serie de teorii recente în legătură cu limbile indoeuropene din Asia Mică, insistînd asupra raporturilor lor cu greaca.

Un grup de trei comunicări au abordat subiecte de stilistică : M. Nasta (*„Lumina oamenilor" — analiza unor trepte metonimice în cîteva texte ale literaturii eline*) a studiat sfera semantică a noțiunii de „lumină" în literatura greacă, din perioada arhaică și pînă în epoca creștină ; Gh. Condurache a analizat epitetele folosite într-un pasaj din Odiseea (VI, 81—117), urmărind totodată și redarea lor în cîteva dintre cele mai cunoscute traduceri ale poemului ; Traian Diaconescu a subliniat cîteva aspecte ale folosirii metaforei la Homer.

Fără a se ocupa în mod special de lingvistică, comunicarea *Scirtus Dacensis*, prezentată de prof. Radu Vulpe, a adus în discuție sensurile sufixului *-ensis*.

Prilejuite de răspîndirea tot mai largă a studiilor clasice la noi în țară, lucrările sesiunii au dat naștere unui util schimb de păreri între specialiștii din București și Iași.

Liana Lupaș

Institutul de lingvistică, București, Calea Victoriei, 194

Iulie 1965

[1] Vezi Sebastiana Popescu, în SCL XV, 3 1964, p. 385—386 și Maria Băltăceanu în LR XIII, 1964, 5, p. 525—526.

ROMAN JAKOBSON, *Selected Writings, I, Phonological Studies*, 5, Gravenhage : Mouton & Co., 1962, X + 678 p. *

Volumul de faţă — căruia, în ampla serie *Selected Writings* i se vor alătura, după cum anunţă cataloagele Mouton & Co., II : *Word and Language*, III : *Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*, IV : *Slavic Epic Studies* ; V : *Verse and Its Master*—concentrează momentele esenţiale a 45 de ani (1916—1961) de gîndire fonologică.

În cuprinsul lui, Roman Jakobson a reprodus, cu neînsemnate modificări, atît articole (comunicări) — de întindere restrînsă —, cît şi studii de mari dimensiuni, cum ar fi *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* (1929, p. 7—116)[1], *K harakteristike evraziĭskogo iazîkovogo soiuza* (1931, p. 144—201), *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze* (1941, p. 328—401), *Phonology and Phonetics* (publicat în 1956, în colaborare cu Morris Halle, ca primă parte din *Fundamentals of Language* şi în 1957, într-o versiune prescurtată, în *Manual of Phonetics* editat de L. Kaiser ; p. 464—504). *Preliminaries to Speech Analysis* (în colaborare cu Gunnar Fant şi Morris Halle) nu au fost incluse în volum, întrucît o a patra ediţie a lucrării a fost pusă recent (1961) la dispoziţia publicului.

Articolele scrise iniţial în limbile franceză, rusă, engleză, germană, au fost republicate în forma originală. Articolele scrise în alte limbi au fost traduse în limba engleză.

Volumul respectă ordinea cronologică în care au fost scrise lucrările, singura excepţie în acest sens constituind-o introducerea în *Appendix* (p. 571—628) a trei articole datînd din perioada 1916—1926.

Într-un *Retrospect* final (p. 629—658), Jakobson reia constantele fundamentale ale concepţiei sale fonologice (*the constants which unify the writer's inquiry*).

Un indice de nume (p. 659—666), un indice de limbi (p. 667—670) şi un indice de probleme (p. 671—678) facilitează consultarea.

Structura volumului, bogăţia şi diversitatea materialului pe care îl concentrează, fac posibilă urmărirea genezei şi a evoluţiei ideilor principale introduse de Jakobson în teoria fonologică. Profitînd de lumina pe care o aruncă asupra acestei dezvoltări paginile din *Retrospect*, vom încerca să schiţăm în cele ce urmează o imagine de ansamblu a volumului, prin prisma cîtorva preocupări dominante care s-au concretizat în articole din ce în ce mai inovatoare.

---

* Versiunea în limba franceză a recenziei în RRL, X, 1965, 4, p. 436.

[1] Am reprodus în paranteze anul primei publicări şi paginile la care figurează articolul în prezentul volum.

Primul şi cel mai de seamă aspect către care se orientează Jakobson îl constituie *precizarea noţiunii de sistem fonologic*. Autorul porneşte de la ideea saussuriană a definirii sistemului prin totalitatea opoziţiilor care se stabilesc între elementele lui. Pe plan fonologic, adîncirea noţiunii de opoziţie interfonematică provoacă introducerea distincţiei dintre opoziţii corelative şi opoziţii disjuncte. Cercetînd amănunţit natura corelaţiilor, Jakobson semnalează în *Proposition au premier Congrès International de Linguistes* (1928, p. 3—6) prezenţa unui *principiu comun care poate fi gîndit independent de fiecare cuplu de termeni opuşi* (trad. ns. p. 3). De aici la negarea caracterului indivizibil al fonemului, nu e decît un pas, şi Jakobson îl parcurge cu atît mai uşor cu cît, în TCLP I (1929), N. S. Trubetzkoy redusese sistemul vocalelor la cîteva opoziţii binare. Definiţia fonemului ca structură de *calităţi diferenţiale* (distinctive) [2] suprapuse — propusă de Jakobson în 1932 (*Phoneme and phonology*, p. 231—233) este introdusă de N. S. Trubetzkoy în *Grundzüge der Phonologie*. În felul acesta este infirmat caracterul linear al signifiantului postulat de Saussure, iar analiza distribuţională, aplicată pînă atunci numai la cercetarea lanţurilor secvenţiale (sintagmatică), abordează suprapunerea componentelor simultane ale semnului lingvistic (paradigmatică).

Ducînd pînă la ultimele consecinţe noua definiţie, Jakobson transferă valoarea opozitivă în sistem, de la foneme la trăsăturile distinctive. El demonstrează că trăsăturile distinctive reprezintă de fapt singurele unităţi fonologice la nivelul cărora se poate opera cu opoziţii binare. Pe plan logic, un termen în opoziţie binară implică în mod necesar existenţa termenului opus unic. Ca structură complexă, fonemul nu cunoaşte un oponent unic, previzibil, ci coincide parţial cu numeroase alte foneme contractînd o relaţie de *mutual overlapping* (de *empiètement*, în termenii lui Cantineau). *Par delà Saussure* (*Retrospect*, p. 655), introducerea conceptului de trăsătură distinctivă consolidează din punct de vedere logic opoziţia ca bază a sistemului.

La nivelul trăsăturilor distinctive, Jakobson unifică descrierea fonologică a vocalelor şi a consoanelor. În articolul *Observations sur le classement phonologique des consonnes* (1938, p. 272—279), el demonstrează posibilitatea convertirii clasificării consonantice în funcţie de locul de articulaţie la o clasificare bazată pe trei opoziţii binare (ascuţit/grav, perceptibilitate majoră/minoră, nazal/oral) care-şi găsesc un echivalent acustic [3] exact în vocalism. Simetria detectată de autor între structurarea tripartită a celor două tipuri fundamentale de trăsături distinctive (trăsături prozodice : ton, cantitate, forţă ; trăsături inerente : tonalitate, tensiune, sonoritate) confirmă perspectiva integrării într-un sistem unitar a unor elemente multă vreme definite izolat.

Trăsăturile distinctive fac posibilă analiza sistemului fonologic în termenii celui mai redus inventar de elemente. În *Phonology and Phonetics*, Jakobson semnalează un număr de trăsături care epuizează distincţiile cu valoare fonologică atestate în totalitatea (sau cel puţin în majoritatea) limbilor vorbite pe glob.

O serie dintre aceste trăsături — arată autorul — stau la baza unor opoziţii universal răspîndite, cum ar fi opoziţiile vocalic/nonvocalic, consonantic/nonconsonantic, compact/difuz, nazal/oral etc. În felul acesta, Jakobson transformă analiza trăsăturilor distinctive şi a distribuţiei lor geografice în premisă a cercetărilor tipologice.

---

[2] Jakobson adoptă ulterior termenul de *trăsături distinctive* (*distinctive features*) introdus de Bloomfield şi Sapir.

[3] Arătînd că : a) planul acustic este cel care vehiculează social informaţia şi b) una şi aceeaşi realizare acustică poate rezulta din articulări cu totul diferite, Jakobson elimină din analiză planul articulatoriu în favoarea celui acustic într-un număr important de articole: *On the Identification of Phenomenic Entities*, 1949, p. 418—425, *Notes on the French Phonemic Pattern*, 1949, p. 426-434, *Towards the Logical Description of Languages in their Phonemic Aspect*, 1952, p. 449—463, *Tenseness and Laxness*, 1961, p. 550—555.

Pornind de la poziţia cheie pe care o deţin opoziţii universal atestate de felul celor enumerate, în articolele *Les lois phoniques du langage enfantin et leur place dans la phonologie générale* (comunicare prezentată la al V-lea Congres internaţional al lingviştilor, Bruxelles, 1939, p. 317—327), *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze, Why „Mama and Papa"?* (1960, p. 538—545) Jakobson sugerează posibilitatea unei ierarhizări a trăsăturilor distinctive. Atît la copii, cît şi la afazici, Jakobson observă o regularitate rigidă în formarea (dezagregarea) sistemului lingvistic. Indiferent de limba pe care o vorbesc, informatorii din aceste două categorii cîştigă (pierd) treptat aceleaşi opoziţii. În vocalism *a* (deschidere maximă), iar în consonantism oclusivele labiale (închidere maximă) şi nazalele (închidere + rezonator diferit) sînt primele (şi cele mai rezistente) achiziţii fonologice. Aceasta se explică prin faptul că, în procesul deprinderii (uitării) limbii, copilul nu poate percepe iar afazicul nu poate menţine decît opoziţii simple, stabile uşor realizabile. Cu cît o trăsătură distinctivă e mai rară, cu atît copiii şi-o însuşesc mai tîrziu iar afazicii o pierd mai repede. Aşa de exemplu, *r* sibilant (ř) — fonem cunoscut în foarte puţine limbi — încheie ucenicia fonologică a copiilor cehi (*Les lois phoniques du langage enfantin*..., (p. 321).

Nivelul trăsăturilor distinctive, a cărui situare la baza stratificării lingvistice reprezintă unul din aspectele cele mai revoluţionare ale teoriei lui Roman Jakobson, devine astfel terenul cel mai propice pentru o descriere fonologică în termenii unui sistem unitar, economic şi comparabil.

Integrarea în sistem a variaţiilor fonologice temporale şi spaţiale constituie, încă din primele articole, un alt element director al concepţiei autorului.

Militînd pentru transformarea foneticii istorice în istorie a sistemului fonologic (vezi articolele *The Concept of the Sound Law and the Teleological Criterion* — 1928, p. 1—2; *Proposition au Premier Congrès International de Linguistes*), Jakobson distinge în articolul *Principes de phonologie historique* (1931, 202—220), două tipuri de schimbări fonetice : a) extrafonologice (măresc sau micşorează numărul şi diversitatea variantelor combinatorii ale fonemelor) şi b) fonologice. În cadrul schimbărilor fonologice (pe care le denumeşte *mutaţii*), Jakobson surprinde procese de defonologizare (suprimarea unei diferenţe fonologice), fonologizare (formarea unei diferenţe fonologice), refonologizare (transformarea unei diferenţe fonologice într-o diferenţă fonologică eterogenă, care se află în alt raport decît prima cu sistemul). În evoluţia limbii vii — arată autorul — fonologizarea şi defonologizarea se compensează însă într-o asemenea măsură, încît imaginea de ansamblu pe care o oferă sistemul unui stil unic rămîne aceea a unei permanente şi complexe refonologizări.

Jakobson opune legilor „oarbe", distrugătoare de sistem, ale concepţiei neogramatice (subsistînd la Saussure) o interpretare teleologică a mutaţiilor fonologice (*The Concept of the Sound Law and the Teleological Criterion*). Scopul acestora este în ultimă instanţă semiotic. Reducerea lui la economia de energie articulatorie minimalizează chestiunea, la fel cum justificarea internă prin menţinerea echilibrului în sistem nu o epuizează (în limbajul afectiv, vorbitorul urmăreşte dimpotrivă o ruptură în echilibrul sistemului). Eliminarea *signifié*-ului din analiza fonemică limitează cercetarea la faza preliminară, criptanalitică (*cryptanalytical*) şi o lipseşte de perspectiva vie a celui pentru care codul lingvistic se concretizează într-un mesaj determinat (*the decoder's standpoint*).

În numeroasele pagini consacrate fonologiei diacronice, Jakobson subliniază caracterul complex şi contradictoriu al fenomenelor lingvistice promovînd o viziune dinamică a sincroniei şi o viziune sistematică a diacroniei : *Încercările de a identifica sincronia, statica şi domeniul aplicării teleologiei — pe de o parte, şi diacronia, dinamica şi sfera cauzalităţii mecanice — pe de altă parte, îngustează în mod nelegitim cadrul sincroniei, fac din lingvistica istorică un conglo-*

meral de fapte disparate şi creează iluzia superficială şi dăunătoare a unei prăpastii între problemele sincroniei şi ale diacroniei (trad. ns.). (*Principes de phonologie historique*, p. 220).

Operînd la nivelul sistemului, Jakobson introduce perspective noi (care vor putea fi fructificate şi în analiza sistemelor fonologice dialectale), în cercetarea asemănărilor dintre limbi. Un număr considerabil de articole ilustrează, în cadrul volumului, constanţa acestei preocupări: *Über die phonologischen Sprachbünde* (1931, p. 137—143), *K harakteristike evrazijskogo iazikovogo soiuza, Sur la théorie des affinité phonologiques entre les langues* (1938, introdus ca supliment în versiunea franceză a lui N. S. Trubetzkoy, *Principes de Phonologie*, 1949, p. 234—246), *Zvukovie osobennosti sviazivaiuščie idiš s ego slavianskim okruženiem* (1953, p. 402—412), *Typological Studies and their Contribution to Historical Comparative Linguistics* (1958, p. 523—532). Reluînd sugestiile lui Meillet (care a alăturat conceptului tradiţional de *identitate iniţială* conceptul de *dezvoltare identică*) şi Trubetzkoy (care a propus, la I-ul Congres al lingviştilor, distincţia între alianţe — *Sprachbünde* şi familii de limbi — *Sprachfamilien*), Jakobson demonstrează că paralelismul sistemelor lingvistice (izomorfismul) nu implică în mod obligatoriu înrudirea genetică (apartenenţa la aceeaşi familie de limbi) sau comunitatea geografică (apartenenţa la o „arie" geografică). Deseori, afinităţile structurale separă limbi aparţinînd aceleiaşi familii. Prin lipsa opoziţiei cantitative a vocalelor, limbile rusă, ucraineană şi poloneză se opun — de exemplu — limbii cehoslovace, formînd un tot cu limbile finougrice din partea europeană a Uniunii Sovietice.

Jakobson emite ideea consemnării într-un atlas mondial a *izoliniilor fonologice ale întregii lumi lingvistice sau, cel puţin, ale unor continente* (*Sur la théorie des affinités phonologiques entre les langues*, p. 245). În acelaşi timp, el evidenţiază importanţa tipologiei lingvistice pentru mărirea capacităţii predictive în reconstrucţie.

În felul acesta, analiza structurală, analiza istorică şi cea tipologică se integrează armonios într-o pasionantă şi vastă sinteză, prin raportarea la care cercetarea fenomenului lingvistic izolat cîştigă implicaţii nebănuite.

Dimensiunile prezentei expuneri nu ne permit să insistăm asupra articolelor în care ideile teoretice prezentate mai sus sînt aplicate în descrierea concretă a unor elemente (sisteme) fonologice. Semnalăm dintre acestea numeroasele studii consacrate prozodiei (*Contributions to the Study of Czeh Accent*, 1926, p. 614—625), *Die Betonung und ihre Rolle in der Wort - und Syntagmaphonologie*, 1931, p. 117—136; *Über die Beschaffenheit der Prosodischen Gegensätze*, 1937, p. 254—261; *On Ancient Greek Prosody*, 1937, p. 262—271), precum şi cercetările dedicate degajării sistemului fonologic în limbile franceză, rusă, cehă etc. (*Phonemic Notes on Standard Slovak*, 1931, p. 221—230; *Notes on the French Phonemic Pattern*, în colaborare cu J. Lotz, 1949, p. 426—434; *A New Outline of Russian Phonology*, 1959, p. 533—537).

Aceste articole confirmă importanţa teoriei fonologice elaborate de Jakobson, vastele perspective, încă neexploatate, pe care aceasta le deschide studiului.

Pasionant prin fundamentarea teoretică şi aplicarea practică a unei concepţii pline de originalitate şi forţă, volumul *Phonological Studies* accentuează atenţia (justificată şi pe plan fonologic, întrucît autorul şi-a mărturisit intenţia de a republica o serie de articole consacrate relaţiilor dintre fonologie şi morfologie, fonologie şi versificaţie) cu care aşteptăm continuarea seriei *Selected Writings*.

Martie 1965

Sanda Golopenţia-Eretescu

Centrul de Cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

BERTIL MALMBERG, *Estudios de fonética hispánica*. Traducción de Edgardo R. Palavecino. Prólogo de Antonio Quilis, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1965, 156 p. (« Collectanea Phonetica » I).

Cartea de faţă cuprinde o serie de articole ale cunoscutului savant suedez publicate între 1948 şi 1964, în diverse reviste sau volume omagiale. Adunarea lor într-un volum, în traducere spaniolă a fost posibilă datorită faptului că articolele respective au la bază aceeaşi concepţie unitară despre evoluţia limbii, în general, şi despre a fonetismului spaniol, în special.

Volumul conţine zece articole. Primele patru tratează o serie de probleme generale ale fonetismului spaniol (structura silabică, grupările consonantice, ocluzivele şi fricativele din sistemul consonantic spaniol, foneme labiovelare), în timp ce următoarele patru se ocupă de unele aspecte ale fonetismului spaniolei americane (*r* final în spaniola mexicană, structura silabică a spaniolei mexicane, [z] argentinian, tradiţie hispanică şi influenţă indigenă în fonetica hispanoamericană). În sfîrşit, ultimele două articole tratează unele probleme generale privitoare la structura silabică romanică, în lumina teoriei informaţiei.

Am avut plăcerea să prezint unele dintre punctele de vedere ale prof. Malmberg într-o cronică mai amplă, consacrată cîtorva dintre articolele cuprinse în acest volum [1]. Am arătat cu acel prilej că la baza explicaţiilor propuse de autorul cărţii de faţă stau două principii fundamentale. Este vorba în primul rînd de principiul priorităţii explicaţiei generale asupra explicaţiei particulare, în virtutea căruia Malmberg caută cauzele diverselor transformări ale fonetismului spaniol în primul rînd în tendinţele generale de evoluţie fonetică. D-sa preferă să explice un fapt de evoluţie iberoromanică printr-o tendinţă fonetică existentă şi în alte limbi romanice sau neromanice. Această atitudine a savantului suedez explică de ce apelează de cele mai multe ori la una dintre tendinţele cele mai generale, şi anume la aceea de a avea cît mai multe silabe deschise, rezultat al structurii silabice a limbii spaniole. Nu este lipsit de interes faptul că volumul pe care îl prezentăm se deschide cu articolul mai vechi al lui Malmberg consacrat structurii silabice a spaniolei. „Cred — spune Malmberg — că pot defini aceste tendinţe [de evoluţie a fonetismului spaniol — M.S.] din punctul de vedere al *structurii silabice*, punct de plecare care mi s-a părut util şi potrivit pentru explicarea unui număr considerabil de fenomene fonetice spaniole, diacronice şi sincronice" (p. 101). Este evident că o astfel de tendinţă s-a manifestat şi în alte părţi ale Romaniei. În spaniolă, ea a luat însă o amploare deosebită, datorită faptului că acest idiom s-a dezvoltat, mai ales la începuturile lui, într-o regiune muntoasă, îndepărtată de centru, în care norma latinei clasice nu mai era destul de puternică pentru a frîna o tendinţă populară cum era aceea de a avea silabe de tipul PA/PA.

Al doilea principiu al explicaţiei interne, care decurge din precedentul, presupune explicarea diverselor transformări din fonetismul spaniol prin tendinţe atestate în latină sau în alte limbi romanice. Conform acestui principiu, explicaţiile tradiţionale date pînă acum diferitelor fonetisme spaniole (substrat, adstrat etc.) trebuie invocate numai atunci cînd nu pot fi găsite explicaţii în însăşi structura limbii în discuţie. Spre deosebire de seria articolelor prezentate în recenzia citată, de data aceasta avem la îndemînă şi două articole în care este ilustrat modul cum vede Malmberg rolul factorilor externi. Este vorba de articolul consacrat lui *r* din spaniola mexicană, şi cel dedicat structurii silabice a spaniolei mexicane, în care Malmberg arată cum silabaţia indigenă s-a păstrat peste secole graţie importanţei elementului autohton în acea ţară. Datorită acestei silabaţii, în spaniola mexicană există numeroase cazuri cînd consoanele implozive nu slăbesc, aşa cum se întîmplă în restul Americii spaniole, ci se întăresc.

[1] Vezi RRL IX, 1964, 1, p. 79—92 şi SCL XV, 1964, 1, p. 83—95.

Am reamintit cele două principii fundamentale care stau la baza explicaţiilor lui Malmberg, pentru a putea sublinia caracterul inovator şi fecund al teoriei sale. Principiile expuse l-au dus pe autorul volumului de faţă la găsirea unor noi explicaţii convingătoare pentru numeroase transformări fonetice din istoria limbii spaniole. Ele au avantajul că pot fi aplicate şi la alte domenii ale Romaniei. Am încercat să arătăm într-un articol („Româna şi spaniola, arii laterale ale Romaniei"), care va apărea în volumul omagial închinat lui Rodolfo Oroz, cum foarte multe dintre transformările structurale petrecute în spaniolă au avut loc şi în română, datorită aceloraşi tendinţe de evoluţie. Structura silabică invocată de Malmberg pentru spaniolă este valabilă, din aceleaşi motive (depărtarea de centru, deci slăbirea normei latinei şi, implicit, posibilitatea de manifestare a tendinţelor populare) şi pentru română.

Pornind de la principiile expuse mai sus ne permitem să supunem atenţiei specialiştilor una dintre problemele discutate de prof. Malmberg, propunînd o explicaţie în parte diferită de cea dată în volumul pe care îl prezentăm. Este vorba de structura silabică a spaniolei mexicane, mai precis de faptul că în spaniola mexicană apare adesea un *r* forte în poziţie imploziva. Malmberg consideră că apariţia unui *r* forte în astfel de cazuri ar fi rezultatul influenţei tipului de silabaţie caracteristic pentru limbile indigene, care cunosc numeroase silabe închise. Fără a nega posibilitatea unei influenţe autohtone, considerăm că apariţia lui *r* forte în grupurile consonantice de tipul *r* + consoană poate fi considerată ca un a r h a i s m spaniol, întărit de o tendinţă autohtonă. Am ajuns la această concluzie pornind de la analiza situaţiei din spaniola peninsulară, pe care o prezentăm în cele ce urmează.

În studiile consacrate foneticii şi fonologiei spaniole sînt date condiţiile în care apare vibranta *r*. În afara poziţiei intervocalice şi a poziţiei iniţiale, această vibrantă forte apare în limba literară atunci cînd este precedată de *n, l, s* (*honr̄ado, isr̄aelita* etc.). Urmat de aceleaşi consoane (*n, l, s*), *r* poate să se pronunţe u n e o r i *r̄* (*car̄ne, Car̄los* etc.), dar, spre deosebire de cazul precedent, fenomenul este în limba literară accidental, fiind considerat ca o pronunţare emfatică, individuală, utilizată ca detaliu comic în teatru. Este interesant de semnalat, însă, că această pronunţare este frecventă în provinciile León, Zamora, Salamanca. La situaţia de astăzi, cînd *r̄* se păstrează numai după *n, l, s* (în limba literară) sau şi înainte de aceste consoane (în León, Zamora şi Salamanca) s-a ajuns, după părerea noastră, în felul următor:

1) În cazul mai puţin răspîndit, *r̄* + *n, l, s*, înlocuirea lui *r̄* prin *r* din limba literară a fost determinată de structura silabică a limbii spaniole care, după cum a subliniat Malmberg, tinde spre cît mai multe silabe deschise (existenţa unui *r̄* ar fi închis mai mult silaba decît prezenţa unui *r*). În acest caz, păstrarea lui *r̄* înainte de *n, l, s* din provinciile León, Zamora şi Salamanca este un arhaism datorit faptului că în această parte a Spaniei tendinţa spre silabă deschisă a fost mai puţin intensă (cf. păstrarea lui *mb* netrecut la *m* — *lamber, camba* — din această regiune). Caracterul arhaic şi dialectal al unei astfel de pronunţări face ca ea să fie considerată în limba literară ca emfatică şi de aceea să fie folosită ca detaliu comic în teatru.

2) În poziţia consoană + *r* sîntem în prezenţa unui *r̄* numai atunci cînd această consoană este *n, l, s*. Această limitare se explică prin natura consoanei care precedă pe *r* (cele trei consoane sînt continue, la fel ca *r*). Din această cauză graniţa dintre cele două silabe (cea terminată în *n, l,* sau *s* şi cea care începea cu *r* şi nu cu *r̄*) nu ar fi fost bine marcată. Necesitatea de a marca graniţa silabică a făcut ca într-un caz de felul lui *honrado, Israel* să se păstreze *r̄*. Aceeaşi tendinţă de a marca graniţa silabică stă şi la baza unor fenomene ca epenteza lui *b* sau *d* în grupările *m'n, m'r, m'l, n'r*: *hom(i)ne* > *hombre, hon(o)rare* < *hondrar* etc.

Dacă explicaţia propusă mai sus este justă, înseamnă că păstrarea lui *r̄* în grupuri *r* + consoană poate fi interpretată ca un arhaism. Ea este un arhaism atît în nord-vestul Spaniei cît şi în spaniola maxicană. În Mexic arhaismul a putut fi întărit de preferinţa limbilor autohtone pentru silabe închise. Soluţia propusă de noi are avantajul că este mai consecventă faţă

de cel de-al doilea principiu al lui Malmberg, şi anume faţă de principiul priorităţii explicaţiei interne faţă de cea externă.

Am arătat în partea de la începutul acestei recenzii că în volumul de faţă există şi două articole care tratează unele probleme generale ale structurii silabice romanice, pe baza teoriei informaţiei. Una dintre ideile generale expusă în aceste două articole o subliniem în cele ce urmează. Este vorba de noţiunea de „forţă" şi transformările fonetice. Malmberg ia noţiunea de forţă într-un sens nou, „ca o forţă măsurată în bogăţie sau sărăcie de informaţie sau de previziune". Cea mai bogată informaţie apare la începutul silabei, în general, şi la începutul silabei de la iniţiala cuvîntului în special. Atît tensiunea acustică (şi perceptibilitatea care este consecinţa ei) cît şi tensiunea articulatorică, mai mari în cazul consoanelor iniţiale, se deduc automat din acest fapt general. Întreg complexul fonetic poate fi ghicit, într-o anumită măsură, pornind de la început. Este natural ca forţa iniţialelor astfel concepută să fie un factor de rezistenţă faţă de tendinţele evolutive, în timp ce consoanele intervocalice să se modifice mai uşor, pentru că sînt în parte prezise de vocala precedentă. Dacă ţinem seama de aceste observaţii, putem lărgi sfera explicaţiilor structurale date pînă acum, bazate mai ales pe structura paradigmelor („case vide", presiunea sistemului etc.) şi mai puţin pe structura sintagmelor, pe regulile distribuţionale şi relaţiile lor cu cantitatea de informaţie a diferitelor elemente constitutive. Deosebit de interesantă ni s-a părut aplicarea acestui punct de vedere la explicarea fonetismelor „anormale" ale cuvintelor tehnice sau culte. Modificările fonetice suferite de neologisme, „accidentele fonetice", se datoresc faptului că probabilitatea de apariţie a acestor cuvinte este aşa de mică încît numai o pronunţare foarte îngrijită poate da forma exactă a cuvîntului respectiv. Explicaţia generală propusă de Malmberg pentru modificările suferite de cuvintele tehnice sau culte are avantajul că este aplicabilă şi transformărilor suferite de cuvintele „auxiliare" (articol, pronumele neaccentuat, conjuncţii, prepoziţii). Acestea din urmă avînd frecvenţă şi previziune mari au o cantitate de informaţie redusă ; ele se situează deci la extrema opusă cuvintelor culte şi tehnice. Avînd o cantitate de informaţie redusă pot suferi tot felul de reduceri fonetice, fiindcă pentru semnalarea lor în cursul unui enunţ este suficient şi un corp fonetic redus. În aceeaşi situaţie sînt şi cuvintele folosite ca termen de adresare de tipul *Monsieur, Usted*, care au suferit transformări fonetice profunde.

Am prezentat numai cîteva dintre ideile cuprinse în volumul prof. Malmberg. Claritatea şi eleganţa expunerii permit cu uşurinţă reliefarea şi a altor idei. *Estudios de fonética hispánica* rămîne o carte plină de sugestii şi rezolvări noi, interesantă nu numai pentru hispanişti, ci şi pentru toţi cercetătorii care se ocupă de diferitele aspecte ale evoluţiei limbii.

Iunie 1965

Marius Sala
Institutul de lingvistică, Bucureşti, Calea Victoriei 194

JEAN DUBOIS, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom.* Paris. Librairie Larousse, 1965, 192 p.

Bazată pe principiile şcolii distribuţionaliste, cartea lui J. Dubois este cea mai nouă descriere structurală a limbii franceze dintr-o serie mai lungă de încercări recente de a studia gramatica franceză cu metodele lingvisticii moderne [1]. Existenţa mai multor schiţe structurale

[1] Robert A. Hall Jr., *French*, în Language Monographs, no. 24, 1948 ; G. Gougenheim, *Système grammatical de la langue française*, Paris, 1935 ; K. Togeby, *Structure immanente de la langue français*, ed. II, Paris, 1965 ; B. Pottier, *Introduction à l'étude des structures grammati-*

ale limbii franceze, alcătuite în conformitate cu principiile unor şcoli lingvistice diferite, nu presupune o ierarhizare absolută a doctrinelor în cauză, ci, departe de a atrage compromiterea vreunei metodologii, face posibilă îmbinarea lor într-o teorie generală, care preia tot ce este adevărat şi valabil pentru fiecare moment al descrierii limbii, începînd cu datele „mentaliste" furnizate de psihomecanica lui G. Guillaume şi sfîrşind cu tehnica cea mai abstractizată de analiză formală a expresiei.

Noutatea cercetării întreprinse de J. Dubois nu ţine doar de metodă ci constă, de asemenea, în analiza paralelă, respectată cu consecvenţă pînă la sfîrşitul lucrării, a celor două coduri : vorbit şi scris. Luarea în consideraţie a aspectului grafic, căruia i se recunoaşte o importanţă egală cu cea a codului vorbit, reflectă o revenire asupra principiilor prea exclusiviste enunţate de unii lingvişti în legătură cu o anumită „supremaţie" a limbii vorbite[2]. În lingvistica aplicată, cerinţele traducerii automate au avut ca rezultat limitarea cercetărilor la limba scrisă, contribuind astfel la intensificarea studiilor de grafemică [3]. Modalitatea adoptată de J. Dubois (analiza concomitentă a codului vorbit şi a celui scris) îşi găseşte o deplină justificare în cazul specific al limbii franceze, care prezintă o disimetrie considerabilă între cele două coduri.

Concepută în două sau probabil mai multe volume, *Gramatica structurală* a lui J. Dubois cuprinde în această primă parte publicată descrierea sintagmei nominale în limba franceză. Deşi subtitlul volumului indică substantivul şi pronumele ca obiecte ale analizei, materia cărţii este împărţită în trei mari capitole în care sînt descrise două categorii morfologice, *numărul* şi *genul*, proprii mai multor părţi de cuvînt (substantiv, pronume, articol, adjectiv, verb) şi, în sfîrşit, *substitutele*, adică partea de cuvînt cunoscută în gramatica tradiţională cu numele de pronume.

Introducerea, amplă, prezintă punctul de vedere adoptat de autor în alegerea modelului de limbă franceză luat ca obiect de studiu, şi a metodei de cercetare. Norma reţinută este franceza generaţiilor mijlocii, din mediul urban, vorbită de grupuri sociale diferite. Ea este considerată „neutralizată" în comparaţie cu variantele „marcate", ca franceza literară, populară sau regională. Analiza urmează metodologia propusă de Bloomfield şi Harris, în cele trei principii fundamentale ale sale : caracterul finit al *corpus*-ului, refuzul de a recurge la sens şi descrierea elementelor după poziţia lor în lanţul vorbirii (distribuţia). Sînt definite, de asemenea, planurile analizei lingvistice : *segmentul, sintagma, fraza* şi *enunţul*. După stabilirea, în mare, a claselor sintagmatice, autorul explică unele particularităţi ale mesajului grafic. Redundant într-un grad foarte înalt, codul scris nu admite, ca justificare a entropiei sale scăzute [4] faţă de codul vorbit, o motivare ca cea care se dă în mod obişnuit *redundanţei* : mijlocul de a menţine cantitatea de informaţie transmisă, de a face optimă comunicarea. Diferitele zgomote care ar putea împiedica procesul comunicării nu pot apărea decît în condiţiile codului vorbit. Intonemele şi prozodemele, pe de altă parte, se pierd în transcrierea grafică şi nu au nici o legătură cu mărcile redundante din codul scris. Pentru a se putea explica surplusul de mărci redundante în codul grafic, credem că va trebui să se apeleze la factori istorici.

---

cales fondamentales, „La Traduction Automatique", III, 3, 1962, p. 63—92 ; D.A. Dineen, *A Left-to-Right Generative Grammar of French*, M. I. T. 1962. Vezi, de asemenea, lucrările lui L. Tesnière, A. Martinet, G. Guillaume etc.

[2] „Ce principe de la suprématie de la langue parlée a toujours été une des bases de la linguistique française avant même d'être une de celles de la linguistique américaine. L'analyse d'une langue doit se faire à partir de son expression orale" (R. Gsell, *Les laboratoires de langues et l'enseignement du français*, în „Revue de l'enseignement supérieur", 4, 1963, p. 35).

[3] Vezi studiul recent *Опыт описания русского языка в его письменной форме*, Moscova, 1964.

[4] Vezi, pentru o analiză mai amănunţită, N. Petrova, R. Piotrovski, R. Giraud, *L'entropie du français écrit*, în BSL LIX, 1964, fasc. 1, p. 130—152.

Studiul structurilor distribuționale ale numărului în limba franceză arată că nu există un raport constant între numărul de mărci ale frazei vorbite și cel al transcrierii grafice. Într-un enunț din 4 segmente raportul de mărci formale poate fi de 4 : 0 între codul scris și cel oral.

leurs	livres	étaient	ouverts
+	+	+	+

lœr	livr	etε	uvεr
0	0	0	0

În codul scris numărul minim de mărci este de 2 :

leurs	fils	sont	heureux
+	0	+	0

în cel vorbit, numărul maxim poate ajunge la 4 :

lε	travo	sõ	oriʒino
+	+	+	+

Numărul de mărci formale fiind în codul scris superior sau cel puțin egal celui din codul vorbit, probabilitatea de apariție a mărcii în primul cod este mai mare ; iar cantitatea de informație cuprinsă în marcă este mai redusă.

Distribuția cea mai frecventă în codul vorbit cuprinde două mărci, în poziția I și III (determinantul și verbul) a enunțului maxim (*les problèmes sont résolus*). Redundanța servește astfel ca factor de coeziune sintagmatică, asigurînd acordul între sintagma nominală și cea verbală. Capitolul se încheie cu observații statistice asupra raportului singular/plural, pe baza rezultatelor obținute în vederea elaborării francezei elementare (de colectivul compus din G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc și A. Sauvageot).

Trecînd la analiza structurilor distribuționale ale genului, autorul observă că informația despre gen este mai puțin importantă decît cea despre număr : nu se realizează niciodată redundanța maximală (de 4 mărci). Cazul cel mai frecvent este cel al prezenței a două mărci, dar distribuția lor este alta : II și IV. Un fenomen interesant [5] și semnificativ are loc atunci cînd cele două structuri — de număr și de gen — se suprapun : prezența simultană a mărcilor nu se realizează ca un amalgam, ci se încadrează într-un sistem complementar, în care marca de gen cedează întotdeauna în fața mărcii de număr. Marca genului joacă un rol important în stabilirea unei interdependențe între sistemul gramatical și cel lexical al limbii, permițînd unele cazuri de exploatare semantică (*trieur/trieuse, perforateur/perforatrice*).

Partea a doua a lucrării examinează clasa *substitutelor*. Prezența fenomenului de substituție în comunicare apare ca o condiție a înseși emisiunii unui mesaj. Reducerea ansamblurilor segmentale în cursul unui enunț poate afecta o unitate sintagmatică (*le docteur de la famille/le docteur*), un cuvînt compus (*chou de Bruxelles/chou*) sau un cuvînt simplu (*radioscopie/scopie*).

Tipurile sintagmatice de substitute se definesc în funcție de segmentul substituit și ale cărui mărci le preiau : sintagmă nominală, verbală, frază și expansiune. Sub aspectul formei, diferitele clase de substitute prezintă analogii evidente de structură : *le, la, les* (articole)/*le, la, les* (pronume). Relația constantă între sintagmele nominale și cele verbale, dovedită prin

[5] J. Dubois îl numește *co-occurrence* sau *contrainte croisée*.

funcţionarea specifică a substitutelor, poate justifica studiul modelelor transformaţionale de trecere de la un tip de frază la altul.

Analiza distribuţională a opoziţiei morfologice de gen şi de număr completează cercetările lui B. Pottier asupra sintagmei nominale din punctul de vedere al sintaxei funcţionale.

Primele cercetări de lingvistică efectuate de J. Dubois au fost publicate după anul 1960 şi au dezvăluit, de la început, un lexicolog activ şi un perspicace iniţiator al studiilor de neurolingvistică ; ultimele sale articole dovedesc de asemenea o bună informare în domeniul gramaticilor transformaţionale. Lucrare plină de originalitate, *Gramatica structurală a limbii franceze* a adus autorului titlul de „élève diplomé de l'École Pratique des Hautes Etudes", iar celor ce lucrează în domeniul lingvisticii franceze un frumos exemplu de doctrină sigură şi o cantitate remarcabilă de fapte şi idei noi.

Iulie 1965

Maria Theban
Facultatea de limbi romanice şi clasice, Bucureşti, str. Edg. Quinet 7

TULLIO DE MAURO, *Storia linguistica dell'Italia unita*, Biblioteca di cultura moderna, Editori Laterza, Bari, 1963, 517 p.*

Lucrarea lingvistului De Mauro analizează situaţia lingvistică a Italiei în decursul ultimului secol. Autorul prezintă raportul dintre limba italiană „standard" şi dialectele sale în momentul de faţă şi încearcă să desprindă din multitudinea de fapte tendinţa generală care se manifestă acum, răspunzînd unei întrebări fireşti : cui îi aparţine viitorul, limbii „standard" sau dialectelor?

Istoria limbii se poate studia doar în raport cu istoria politică, economică, culturală (p. 51). De aceea, volumul conţine materiale extrem de preţioase din domeniul demografic, economic etc.

Urmărind situaţia lingvistică, din 1861 pînă în 1960, pe baza unui material documentar bogat, De Mauro desprinde cauzele datorită cărora dialectele se înlocuiesc treptat prin limba „standard" care la rîndul ei, se îmbogăţeşte cu elemente preluate din diversele dialecte. Factorii care duc la unificarea dialectelor sînt următorii : urbanismul cu migraţiile de populaţie, şcoala cu cele 8 clase obligatorii şi gratuite, aparatul birocratic, armata, ziarele şi periodicele, spectacolele, radio-ul, televiziunea (p. 60—113).

Autorul arată, însă, că factorii de mai sus s-au manifestat mai ales după cel de-al doilea război mondial, deoarece statistici mai vechi prezintă situaţia în favoarea dialectelor : pînă acum 30 de ani, nici măcar în şcoli nu se folosea consecvent italiana „standard". În diversele regiuni ale Peninsulei, învăţătorii continuau să vorbească cu elevii lor în dialect, folosind limba italiană „standard" doar la dictări sau compuneri (p. 36, 39, 42).

Analizînd situaţia de după război, autorul constată că se delimitează cîteva variante regionale ale italianei, prin intermediul cărora dialectele au îmbogăţit italiana comună : adică, italiana „standard" s-a răspîndit în asemenea grad, încît a primit amprenta diverselor regiuni, înlocuind dialectul, care nu face decît să o îmbogăţească cu termeni sau forme proprii (p. 138). Varietăţile regionale principale sînt : cea septentrională, cea toscană, cea romană şi cea meri-

* Versiunea în limba italiană a prezentei recenzii în RRL X, 1965, 5, p. 542.

dională (cu centrul la Napoli). Un fenomen interesant este apariţia unei tendinţe spre hipercorectitudine în aceste variante regionale : se preferă, de pildă, verbele : „prendere" şi „cadere" socotindu-se vulgare „pigliare" şi „cascare" din cauza apropierii de unii termeni dialectali (p. 140).

Apar şi unele rezistenţe în adoptarea lexicului comun, mai ales în jurul Veneţiei şi Genovei şi în provinciile calabro-sicule, din cauza situaţiei lor de arii laterale ale teritoriului italian (p. 144).

Autorul este de părere că nu se poate face o generalizare asupra situaţiei lingvistice reale şi concrete decît prin intermediul unor situaţii statistice, măcar elementare (p. 170). O cercetare asupra lexicului italian arată că „circa il 30% dei vocaboli apparsi nella plurisecolare storia dell'italiano sono a metà del Novecento relitti archeologici non più utilizzati" (p. 170). Rezultă că elementele exotice, termenii tehnici, elementele dialectale vor avea un rol important în completarea lexicului actual. În plus, elementele vechi combinate într-un mod nou, cu sufixe deja existente, au constituit un izvor serios pentru îmbogăţirea vocabularului modern şi contemporan (p. 174).

În încheierea ultimului capitol, De Mauro analizează cum folosesc marii scriitori forme arhaice, cu valori noi, sau în contexte care să le facă uşor înţelese (p. 182—198).

Lucrarea se bazează pe demonstraţii riguros ştiinţifice şi pe un aparat bibliografic extrem de bogat. Consultarea ei este înlesnită de indicele cuvintelor şi sufixelor, de indicele de nume şi de indicele de probleme discutate.

În afară de notele propriu-zise, concentrate la sfîrşitul lucrării, De Mauro a întocmit şi o serie de mici articole care cuprind „Documenti e questioni marginali" (p. 279—435), grupate după anexa cu notele deja amintite. De multe ori, însă, ele nu cuprind de loc „chestiuni marginale", ci constituie chiar materia lucrării : de pildă, întreg paragraful 58 (p. 380—382) „Italianizzazione fonologica e lessicale dei dialetti", extrem de bogat în exemple, trebuia încadrat în cuprinsul propriu-zis al lucrării, pentru că aduce argumente concrete pentru modul în care dialectele tind spre limba italiană „standard" (cf. paragrafele 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64 etc.). Întreaga lucrare este destul de săracă în exemple şi doar citind „documentele" finale demonstraţia apare ca susţinută. De altfel este o carenţă de metodă proprie multor lingvişti italieni, pe care am subliniat-o şi într-o recenzie anterioară a lucrării Norei Galli de'Paratesi (Revue de linguistique, 6/1964), aceea de a separa net partea teoretică de exemplele care s-o poată susţine. Consultarea lucrării este îngreunată în mod inutil.

În partea introductivă, în care prezintă evoluţia italianei pînă la unirea din 1861, autorul afirmă că una din caracteristicile ei este „staticitatea" (p. 29), imobilitatea şi că „un italiano, anche di mediocre cultura, non ha difficoltà a intendere il « Novellino »...". Afirmaţia este valabilă pentru stilul beletristic, căci orice text de Leonardo da Vinci, Giordano Bruno, Gallileo Gallilei etc., în care apare şi o intenţie filozofică sînt greu de înţeles chiar pentru buni cunoscători ai limbii şi aceasta în primul rînd din cauza topicii voit latinizante şi deci greoaie.

Lucrarea prezintă o dublă utilitate : una teoretică, analizînd o situaţie încă neclarificată pînă acum, aceea a raportului dintre limba italiană şi dialecte ; una practică, în întocmirea unei istorii a limbii italiene pînă astăzi şi a unei gramatici contemporane, în care în mod necesar trebuie să se ţină seama măcar de aspectele regionale şi de aportul dialectelor la constituirea limbii comune, lucru care nu s-a mai făcut pînă acum.

Decembrie 1964

Anca Giurescu

Institutul de limbi străine,
Bucureşti, str. Edg. Quinet 7

GUSTAV HERDAN, *The Structuralistic Approach to Chinese Grammar and Vocabulary. Two Essays.* The Hague, Mouton & Co., 1964, 56 p. (Janus Linguarum, Series Practica VI)*

Cele două studii cuprinse în volumul de față (*The Combinatorial Element in Chinese Grammar as Subject to Linguistic Duality* și *The Development of Chinese Vocabulary as a Gradual Approach to Efficent Coding*) au făcut parte inițial din manuscrisul lucrării lui G. Herdan, *The Calculus of Linguistic Observations* (The Hague, Mouton & Co., 1962), fiind publicate aparte din motive de ordin tipografic.

Apariția unei lucrări de lingvistică structurală cu aplicație în limba chineză este, în felul ei, o noutate, dat fiind raritatea unor asemenea studii. G. Herdan întreprinde o formulare a structurii limbii chineze în termenii lingvisticii matematice, ca material ilustrativ pentru concepțiile sale asupra structurii matematice a limbii, dezvoltate în lucrarea citată mai sus, cît și în lucrările sale anterioare, *Language as Choice and Chance* (1956) și *Type-Token Mathematics* (1960). Surprinzător, însă, pentru un studiu de lingvistică modernă este faptul că în descrierea caracteristicilor gramaticale ale limbii chineze, el adoptă fără rezerve vechile teze ale gramaticilor universale din prima jumătate a secolului trecut.

Herdan își construiește întreaga demonstrație pe ideea inexistenței oricărei forme morfologice a cuvîntului în limba chineză. „Limba chineză este în linii fundamentale o limbă în care fiecare cuvînt este izolat, neflexibil și echivalent cu o rădăcină" (p. 11). Ordinea cuvintelor constituie mijlocul absolut și general de stabilire a valorii gramaticale a cuvintelor. „Natura gramaticală a cuvintelor în chineză este determinată de ordinea în secvența de caractere" (p. 22). Acest principiu, formulat la începutul secolului al XIX-lea de către unul dintre primii cercetători europeni ai limbii chineze, J. Marshman [1], și însușit apoi de majoritatea gramaticilor universaliste [2], este considerat și de Herdan ca trăsătura esențială, definitorie a gramaticii limbii chineze. „The whole of the Chinese grammar depends on position". În limba chineză, poziția cuvîntului joacă același rol ca și afixele și flexiunea în limbile europene. Ordinii cuvintelor i se atribuie posibilitatea de a schimba valoarea gramaticală a cuvintelor ca părți de vorbire și de a le conferi valoarea altor părți de vorbire („transpoziție gramaticală"). Cuvintele în limba chineză „sînt capabile să dobîndească oricare valoare gramaticală în raport de poziția pe care o ocupă în propoziție sau în locuțiune și în raport de cuvintele (caracterele) particulare folosite în legătură cu ele. Poziția relativă a cuvintelor le determină rolul și oferă exprimării claritatea necesară" (*Principles of Chinese Grammar*).

Concepțiile sinologiei tradiționale cu privire la caracterul „amorf" al cuvintelor și la rolul absolut al poziției, care i-au inspirat lui Herdan descrierea structurii limbii chineze, au luat naștere la vremea lor în contextul specific al teoriilor lingvisticii generale din prima parte a secolului trecut, care nu concepeau existența formelor morfologice în afara afixelor și flexiunii. La aceasta a contribuit și preocuparea exclusivă pentru limba chineză clasică, cu structura ei caracteristică, în care cea mai mare parte a cuvintelor sînt monosilabice și monomorfemice, fiind notate în scris cu o singură hieroglifă. Trăsăturile limbii clasice au fost atribuite limbii chineze în ansamblul ei, inclusiv limbii moderne, concepție care și-a găsit expresia și în numeroase lucrări de lingvistică generală.

---

* Versiunea în limba franceză a prezentei recenzii în RRL X, 1965, 4, p. 440.

[1] J. Marshman, *Elements of Chinese Grammar*, Serampore, 1814, p. VIII.

[2] Vezi, de pildă, St. Julien, *Syntaxe nouvelle de la langue chinoise fondée sur la position des mots*, Paris, 1849. Gramatica lui Julien constituie baza teoretică a concepțiilor lui Herdan cu privire la limba chineză.

E drept că într-o limbă cum este chineza, în care cuvintele, indiferent de complexitatea structurii lor morfologice nu cuprind niciodată în sine expresia formală a raporturilor dintre ele, poziția cuvîntului are un rol deosebit de însemnat, constituind mijlocul formal de stabilire a relațiilor sintactice și de exprimare a rolului gramatical al cuvîntului ca membru al unei sintagme.

Cercetările în domeniul structurii morfologice a limbii chineze, desfășurate în ultimii ani, au infirmat însă teoriile tradiționale bazate pe absolutizarea poziției. Caracterul predominant polisilabic (în general bisilabic) al lexicului limbii chineze moderne este un fapt incontestabil. Cuvîntul în chineză are o structură morfologică relativ complexă, posedînd o valoarea gramaticală inerentă și bine determinată, ca o proprietate a lui internă, prin care se încadrează într-o anumită parte de vorbire [3]. „În lumina datelor contemporane cu privire la natura cuvîntului în limba chineză, se poate afirma că nu poziția cuvîntului (ordinea cuvintelor), nu utilizarea lui sintactică conferă cuvîntului o anumită valoare gramaticală, ci, dimpotrivă, valoarea gramaticală a cuvîntului ca parte de vorbire determină, în ultimă instanță, atît poziția lui posibilă cît și utilizarea lui sintactică" [4].

Punctul de vedere depășit de la care pornește autorul nu poate să nu afecteze întreaga analiză a structurii limbii chineze, întreprinsă în lucrarea de față.

Plecînd de la absolutizarea rolului poziției, Herdan emite teza că limba chineză se caracterizează printr-un înalt grad de utilizare a posibilităților combinatorii în ce privește ordinea cuvintelor în frază. Mobilitatea cuvintelor, care rezultă din „fluiditatea categoriilor gramaticale în chineză și din posibilitatea care decurge de aici ca o ideogramă să apară în aproape oricare poziție în cadrul propoziției" (p. 12), este de asemenea natură, încît combinarea cuvintelor chinezești în propoziții poate fi pusă într-un raport de izomorfism cu modelul combinării literelor alfabetului sau a fonemelor unei limbi apusene în morfeme (II. *Phonemic Combination in Western Languages and Sentence Structure in Chinese*). Adăugînd la această analogie cele stabilite în *The Calculus of Linguistic Observations* (cap. 15), se enumeră trei niveluri de izomorfie între limbile apusene și limba chineză :

Limbi apusene	*Limba chineză*
unități binare	trăsături (grafice)
foneme (litere)	ideograme
morfeme	sintaxă

Teza autorului cu privire la posibilitatea existenței unor raporturi de izomorfism la diferite niveluri între limbi cu puternice deosebiri de structură este, fără îndoială, pe deplin acceptabilă. În cazul de față, însă, acceptarea ultimelor două analogii echivalează cu negarea valorii morfologice obiective a cuvîntului, ca factor principal în determinarea funcției lui gramaticale, și cu o revenire la teoriile „universaliste", care reduceau întreaga gramatică chineză la sintaxă.

Distribuția cuvintelor în propoziții și structura combinațiilor sintactice în limba chineză sînt exprimate de Herdan sub forma unor configurații din geometria proiectivă, respectiv prin teoremele dualității geometrice (teorema lui Desargues și teorema lui Pappus, ca modele ale „grupării optime" a 10 sau, respectiv, 9 cuvinte în propoziții de 3 cuvinte ; teorema lui Pascal, ca model al „transpozițiilor gramaticale" în raport de poziție) (IV. *Theorems of Duality and*

[3] Vezi lucrările lui A. A. Dragunov, V. M. Solnțev, N. I. Conrad, Lü Șu-siang, Vang Li, J. Chmielewski etc.

[4] V. M. Solnțev, *О соотношении слова и предложения в китайском языке*, în „Труды двадцать пятого международного конгресса Востоковедов", Том. V, Moscova, 1963, p. 134.

Chinese Sentence Structure). Modelarea matematică a structurii limbii chineze, întreprinsă aici, dincolo de faptul că constituie o formalizare a regulei poziției, cu care nu putem fi de acord, este — metodologic vorbind — deosebit de interesantă și plină de sugestii.

Autorul ține să precizeze că aceste teoreme nu trebuie considerate „legi" lingvistice; ele nu sînt decît modele structurale la care se recurge în măsura în care o structură poate fi supusă unei formalizări matematice (p. 5, 14, 15).

Dualitatea geometrică este doar una din varietățile legii dualității în limbă, celelalte două fiind legea lui Boole (în planul conținutului) și legile probabilității (în planul expresiei). Legile dualității geometriei proiective guvernează relațiile la nivelurile particulare ale limbii (fonetică, vocabular, gramatică). Dualitatea configurațiilor geometrice se exprimă în raportul dintre punct și linie, cel dintîi fiind echivalent cu unitățile limbii („Type"), iar cea din urmă cu combinarea acestor unități în forme ierarhic superioare („Token") — foneme în morfeme, cuvinte în propoziții. Ea poate fi exprimată și în termenii legii lui Boole, punctul fiind 0, iar linia 1 (v. *Linguistic Duality*).

Descrierea așa-numitelor jocuri lingvistice din limba chineză clasică (modalitate de versificație în poezia medievală, poeziile fiind compuse astfel încît prin modificarea ordinii versurilor și inversarea succesiunii cuvintelor în versuri să rezulte o poezie nouă) antrenează și alte ramuri ale matematicii în modelarea structurilor lingvistice, respectiv teoria grupurilor (sect. VII) și topologia (sect. VIII).

Pe plan filozofic, Herdan profesează o concepție eclectică, oscilînd între idealismul obiectiv și idealismul subiectiv de tip neopozitivist. Categoria de dualitate este definită în manieră hegeliană: conceptele, existente obiectiv în afară de timp și de spațiu „se degradează" în universul fizic, în obiecte materiale individuale — în cazul de față, în forme ale limbii (cuvinte etc.) — căpătînd astfel atributele timpului și/sau spațiului. Pe baza acestor atribute, în limbă se constituie un anumit fel de simetrie internă — expresie a principiului dualității în însăși esența limbii (sect. V). Universul fizic, „real", este definit însă de pe poziții idealist-subiective, neopozitiviste: el nu este decît lumea experienței, sinteza opiniilor noastre, o creație a minții.

Cel de-al doilea studiu nu se referă propriu-zis la vocabular, cum s-ar putea presupune din titlu, autorul înțelegînd prin vocabular scrierea hieroglifică. În CLO (cap. XV) Herdan expusese din punct de vedere formal, statistic, o teorie a codificării semnelor hieroglifice, dezvăluind existența unei tendințe în dezvoltarea scrierii chineze către o codificare eficientă. În studiul de față, Herdan reia problema sub aspect lingvistic, în legătură cu structura limbii chineze.

Și aici trebuie ridicate aceleași obiecții cu privire la înțelegerea naturii limbii chineze. Studiul pornește de la premisa că limba chineză se manifestă în primul rînd și în principal ca limbă scrisă: *In Chinese it is not the sound which directly leads to the sense of the word... but the written symbol, the ideogram. To the Chinese mind, the sound of words is of secondary importance compared with their ideographic differenciation ... Intelligibility by the spoken word came in as a bad second* (p. 47). Această afirmație stranie își găsește probabil explicația tot în spiritul sinologiei secolului trecut, care studia cu preponderență limba clasică, desprinsă de milenii de limba vorbită și menținută numai în scris, avînd un statut asemănător cu cel al latinei medievale. Nu putem însă face abstracție de faptul că hieroglifele chinezești sînt semne ale scrierii unei limbi concrete; iar pentru marea majoritate a vorbitorilor de limbă chineză, aceasta din urmă nu există decît în forma ei orală. Potrivit afirmației autorului, ar însemna că în China cei ce nu știu să scrie nu pot comunica între ei.

Se emite apoi teza că în dezvoltarea vocabularului limbii chineze acționează două tendințe: simplificarea structurii fonologice a silabei și sporirea varietății hieroglifelor. După cum se știe, procesul reducerii corpului fonetic al silabelor, petrecut de-a lungul istoriei limbii chineze,

adus la o creştere radicală şi stînjenitoare a omofoniei cuvintelor monosilabice. În acord cu concepţia sa asupra raportului dintre scriere şi limbă, autorul consideră că sporirea varietăţii hieroglifelor a apărut ca o tendinţă corectivă faţă de fenomenul omofoniei. Principiul care guvernează „formarea cuvintelor'' (adică formarea hieroglifelor) este exprimat schematic în felul următor :

(1) omofonia silabelor → (2) variaţia ideogramelor → (3) simplificarea şi stereotipizarea formei ideogramelor prin adoptarea unui cod al trăsăturilor grafice.

Trebuie să subliniem contribuţia pe care Herdan o aduce la studiul istoriei scrierii chineze prin dezvăluirea tendinţei spre stereotipizarea formei ideogramelor, ca o contrapondere faţă de variaţia ideogramelor. Introducerea noţiunii de *cod* în studiul tendinţelor de dezvoltare a scrierii chineze şi metoda statistică folosită de autor pentru analiza „eficienţei codificării'' [5] poate da rezultate dintre cele mai fructuoase.

Nu putem fi însă de acord cu raportul pe care autorul îl stabileşte între creşterea omofoniei şi variaţia hieroglifelor. Sporirea numărului hieroglifelor a fost, în primul rînd, produsul îmbogăţirii lexicului limbii cu cuvinte şi noţiuni noi. Evoluţia limbii chineze a contribuit pe altă cale la înlăturarea neajunsului omonimiei : în faţa reducerii corpului fonetic al silabei, a apărut tendinţa creşterii corpului fonetic al cuvîntului, prin dezvoltarea lexicului polisilabic. Aceasta a devenit legea internă de dezvoltare a lexicului limbii chineze.

De altfel, în momentul în care procesul simplificării sistemului fonetic al limbii chineze a luat forme accentuate (cu începere din secolul al VIII-lea e.n. s-a redus la jumătate, iar în secolul al XIV-lea reprezenta mai puţin de un sfert din fondul primar [6]), procesul creării hieroglifelor era, în linii mari, de mult încheiat.

Aprilie 1965

B. Wechsler
Institutul de lingvistică, Bucureşti, Calea Victoriei, 194

NICOLÁS ALTUCHOW, *Gramática sánscrita elemental*, Montevideo, 1962, IV + 120 p. + 3 tabele (Universidad de la República, Facultad de Humanidades y Ciencias, Departamento de Lingüística)

Nicolás Altuchow (traducătorul în castiliană al cunoscutei cărţi a lui Georg Bühler, *Leitfaden für den Elementarcursus des Sanskrit*) a publicat acest manual, litografiat, ca un material ajutător pentru studenţi.

Printre laturile pozitive ale cărţii pot fi citate indicaţiile (p. 17—18) privind genurile substantivelor după înţeles (ele nu obişnuiesc să apară în manualele curente), ca şi includerea unui paragraf despre cuvintele indeclinabile (p. 112). Utilă e şi prezentarea scrierii *devanāgarī*, într-o anexă ; evident, în condiţiile tehnice ale litografierii, nu e de mirare că literele indiene şi ligaturile, desenate de mînă, nu sînt prea clare. Manualul cuprinde şi foarte folositoare tabele sinoptice ale modificărilor fonetice în propoziţie ; în general, indicaţiile acestor tabele sînt cu mult mai bogate decît cele din paragrafele corespunzătoare ale cărţii.

Într-o scurtă notă preliminară, autorul recunoaşte că gramatica sa e „muy incompleto y nada original'', ceea ce dezarmează oarecum pe recenzent. Lăsînd deoparte aspectul, neesen-

[5] În CLO se discută eficienţa codificării cu privire la partea radicală a hieroglifelor, iar în studiul de faţă, cu privire la partea lor fonetică.

[6] Vezi Vang Li, *Istoria limbii chineze* (în limba chineză), vol. II, Pekin, 1958, p. 342.

ţial într-o gramatică elementară, al originalităţii, pomenesc că sintaxa se reduce în genere la cîteva sumare indicaţii, presărate pe ici pe colo, privind funcţiile cazurilor (dar nu se spune nici măcar un cuvînt despre locativul absolut !) şi ale timpurilor.

Cartea conţine însă şi unele greşeli.

La f o n e t i c ă : *a* + *i*, nu dau *o*, cum se spune la p. 5, ci *e*; *prabho* nu rămîne neschimbat înainte de *e* din *ehi* (p. 6), ci se transformă în *prabha*; *ā* înainte de *n* + *l* nu se scurtează (p. 10); înainte de *r* se lungeşte vocala, nu consoana (p. 12); cerebralizarea lui *n* e incomplet definită şi de loc explicată (p. 15).

La d e c l i n a r e : Gen. Loc. dual de la *śatru* nu e *śatroḥ* (p. 24), ci *śatrvoḥ*; Abl. Gen. sg. de la *dhī* nu are *ī* lung (p. 26), dar al doilea *a* din *asyāḥ* (p. 41; Abl. Gen. sg. fem.) trebuie lungit. La numerale, tema lui '2' e *dvi*, nu *dva* (p. 44; cf. p. 45), iar '18' se spune *aṣṭādaśan*.

La c o n j u g a r e : rădăcina *pīḍ* are *ī* lung (p. 53), ca şi rădăcina *nī* (p. 55; din forma de imperfect citată acolo, pentru a exemplifica aşezarea augmentului între preverb şi rădăcină, lipseşte tocmai augmentul); desinenţa pers. a 2-a plural mediu la perfectul lui *kṛ* are *dh* cerebral (p. 81); viitorul cauzativului nu se formează cu *aya*, cum se spune la p. 96, ci cu *ay*; tema slabă a participiului prezent activ se formează cu *at*, nu cu *an* (p. 99).

Foarte des lipseşte indicarea cantităţii lungi a vocalelor (de ex. *bhā*, *bhānu*, *rūpa*, *rūpavant* la p. 114), semnul vocalizării la *r* şi al cerebralizării lui *n* (dar şi acestea pot fi greşeli de dactilografie); uneori însă se scrie *ṛ* (vocală) în loc de *r* consoană (de pildă la p. 27).

Altuchow nu spune nimic despre intercalarea nazalei la Nom. Ac. Voc. pl. neutru în flexiunea temelor consonantice; se dă paradigma completă la diateza m e d i e a rădăcinii *as* („a fi"), fără să se spună că aceste forme apar numai cînd verbul e auxiliar (cu funcţie de desinenţe !). *Saṃprasāraṇa* nu e pomenit de loc, nici măcar la formarea pasivului. În tabelul combinaţiilor fonetice (împrumutat din cartea lui Bühler) apar, dar nu sînt explicate nici aici, nici în capitolul de fonetică, aspiraţia guturală (*jihvāmūlīya*) şi cea labială (*upadhmānīya*). Există şi alte inconsecvenţe însă : la p. 49, timpurile verbale sînt împărţite în „timpuri conjugaţionale" (sistemul prezentului) şi „neconjugaţionale" (celelalte forme); mai departe, în expunerea conjugării, nu mai e vorba decît de formele „conjugaţionale".

Cartea, cît de elementară, are totuşi o bibliografie (de patru pagini !), în care apar cîteva nume greşite, titluri modificate, ani de publicare inexacţi.

Absenţa exerciţiilor, precum şi a unui glosar, dovedeşte faptul că autorul însuşi nu şi-a conceput cartea ca o unealtă de muncă independentă. Ea poate fi însă utilizată ca un fel de a u x i l i a r în predare, cînd se pot corecta toate greşelile, materiale sau de altă natură, şi cînd pot fi completate lipsurile.

Mai 1965

Traian Costa

Facultatea de limbi romanice şi clasice, Bucureşti, str. Edg. Quinet 7

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1965

INDICE DE MATERII *)

A

ACCENT, studii privitoare la ~, 32; rolul elementului „muzical" (înălțimea tonului fundamental) în ~ul limbii române, 33; jocul ~ului (moștenit din latină) în unele limbi romanice, 72; ~ de intensitate în română, 181; ~ul în graiul din Valea Jiului, 247–248.

ACCENTUARE, ~a cuvintelor românești de origine maghiară, 166.

„ACCIDENTE FONETICE", 853.

ACUSTIC, cercetări cu privire la natura ~ă a sunetelor limbii române, 31, 32.

ACUZATIV, ~ul în latină, 484–485.

AFECTIVITATE, influența ~ții în comunicare, 142.

AFEREZĂ, ~ în graiul din Valea Jiului, 249.

AFIX, ~ele flexionare verbale, 103–115; 209–232; 355; ~ mobil, 104; ~ proclitic, 104; ~e omonime, definiție, 361; ~e relevante, 370.

AFRICATĂ, ~ele în graiul din Valea Jiului, 245–247; lipsa ~elor în latină, 335; ~ele în latina vulgară, 335; tratamentul ~elor în graiul din Crișana, 415, 416.

ALBANEZĂ, elemente latine din ~, 49.

*) Trimiterile din indice se fac la paginația în continuare a revistei. Corespondența pe fascicole a acestei paginații este următoarea: p. 1–171 = nr. 1; p. 172–310 = nr. 2; p. 311–437 = nr. 3; p. 438–574 = nr. 4; p. 575–751 = nr. 5; p. 752 – 862 = nr. 6.

ALOMORFĂ, ~e fonetice ale unui morfem, 365; ~e morfologice, 365, 367, 369; ~e lexicale ale unui morfem, 365, 369, 794.

ALTERNANȚĂ, ~e consonantice în dialectele retoromane centrale și în friulană, 69; ~e morfologice, 70, 71; ~e fonologice în flexiunea verbală românească, 793–802; ~e fonologice în radical sau în morfemul gramatical, 793; condiționarea morfologică a ~elor, 795; condiționarea lexicală a ~elor, 798; lipsa ~ei în radicalele neologismelor, 798; funcția ~elor în cadrul diferențierii morfologice a persoanei, numărului, timpului, modului, 801.

ANALIZĂ, ~a spectrografică, 32; ~a constituenților imediați, 732; ~a predicativă, 732; ~a lingvistică formală, 499, 732; ~a structurală, 732, 850; ~a cantitativă lingvistică, 732; ~a cantitativă a elementelor limbii, 732; ~a corelației, 732; ~ distribuțională, 848; ~ istorică, 850; ~ tipologică, 850.

ARGOU, ~ în limbile sud-slave, 531; căile de pătrundere a cuvintelor românești în ~rile sud-slave, 532; răspîndirea cuvintelor dacoromânești și aromânești în ~rile sud-slave, 532–533.

ARHAISM, ~e, 399, 403, 405, 406.

ARIE, ~i continue, 186; ~i discontinue, 186; ~i bimembre, 196; ~i plurimembre, 196; ~i corelative, 196, 200.

ARTICOL, ~ul definit în română, 124, 126; funcția ~ului și a desinenței în componența formelor de caz oblic, 149, 150.

ASIMILARE, ~i consonantice, 57; ~i în vorbirea populară, 58; ~ în graiul din Valea Jiului, 249; ~ — disimilare la distanţă, 249.

ATLAS LINGVISTIC, Noul ~ ~ român, 167.

AUTOHTON, elementul ~ în Peninsula Balcanică şi în Dacia, 9.

AUTOSEMANTIC, caracterul ~ al părţii principale a frazei, 342, 343.

B

BALCANIC, aportul ~ la constituirea individualităţii lingvistice a românei, 48; caracterul ~ al românei, 48; trăsături specifice ~e în română, 319.

C

CAZ, sintaxa ~urilor în latină, 487—492; ~ul general în latină, 492—493.

CAZUAL, tendinţa de reducere a numărului formelor ~e, 475.

CHINEZĂ, formularea structurii limbii ~e în termenii lingvisticii matematice, 858; importanţa poziţiei cuvîntului în ~, 858; „transpoziţia gramaticală" în ~, 858; caracterul „amorf" al cuvintelor şi rolul absolut al poziţiei lor în ~, 858, 859; simplificarea sistemului fonetic al limbii ~e, 861.

CÎMP SEMANTIC, stabilirea ~ului ~ la diverşi scriitori, 142; ~ sau sector noţional, 451, 453; 529, 567, 656, 667.

CLASIC, sesiune de comunicări de studii ~e, 845.

COLOCAŢIE, colocabilitate şi preferinţă de ~, 657, 658, 662, 666; ~ şi sens, 657, 659.

COMPARARE, ~a diverselor stări de limbă succesive — metodă de bază în elaborarea TILR, 6.

COMPARATIV, construirea ~ului în vechea franceză şi în vechea italiană, 306.

COMPLEMENT, locul ~ului indirect în l. română din sec. al XVIII-lea, 499—516.

COMPLEMENTARITATE, principiul ~ii în fonologie, 736.

COMPLEXITATE, ~a unui fonem, 324; ~ medie, 324, 325.

COMUNICARE, ~a — obiect de studiu al psiholingvisticii, 138; dinamica ~ii, 138; forma orală, dialogată a ~ii, 138.

COMUTARE, 529.

CONCORDANŢA TIMPURILOR, ~ ~ în vechea franceză, 308.

CONJUNCTIV, *şi* — semn al ~ului în graiul crişean, 605—609.

CONSOANĂ, dispariţia ~elor finale în latină, 7, 57; nesonorizarea ~elor surde intervocalice, 57; transformări ale ~elor implozive, 59, 60; dispariţia ~ei implozive, 60; grupuri de ~e surde reduse la o ~ sonoră în graiul din Valea Jiului, 249; natura fiziologică a ~elor, 756.

CONSONANTISM, ~ul graiului din Valea Jiului, 239—254; evoluţia ~ului latin în Romania occidentală, 425.

CONTACT, ~ul dintre două populaţii cu limbi diferite, care se influenţează reciproc, 7.

CONTEXT, 140; principiul legăturii cu ~ul 140, 141; rolul ~ului, 144; tipuri de ~e de articulare a temelor substantivale la gen.-dat., 150.

CONTEXTUAL, rolul poziţiei ~e pentru rezolvarea omonimiei, 145.

CONŢINUT, categoria de ~ în concepţia lui Hjelmslev, 449; segmentare inegală a ~ului, 450; ~ul unei limbi — formă a ~ului, 450; raportul dintre planul ~ului şi planul expresiei, 450, 451; studierea planului ~ului, 519, 520.

CONVERSIE, noţiunea de ~, 737.

CRITERIU, ~l datelor istoriei sociale — ~ de periodizare a istoriei limbii române, 7.

CRONOLOGIE, fixarea ~i faptelor lingvistice, 7; ~a inovaţiilor lexicale din latina orientală, 442.

CULMINATOID, 735, 736.

CULMINATOR, 735, 737.

CUVÎNT, ~e latineşti cele mai frecvente în străromână, 773—788; ~e comune între aromână şi dacoromână, 789—790; ~e de structură („~e unelte", „~e ajutătoare"), 803; „~e cu sens lexical" („~e tari", „~e pline"), 803; latura semantică a ~elor în sec. al XVI-lea, 805; factorii care determină stabilitatea unui ~ în limbă, 810; ~e propriu-zise, 838; ~e „instrumente gramaticale", 838, 843; ~e compuse, 831; definirea ~elor compuse, 835.

D

DACOROMÂN, dialectul ~, 186; caracterul specific al dialectului ~ în privinţa vocabularului, 187; termeni vechi-slavi în dialectul ~, 188; termeni greceşti în ~, 188; termeni turceşti în ~, 188.

DACOROMÂNĂ, poziţia aromânei, meglenoromânei şi istroromânei în raport cu ~a, 48; epoca de comunitate a aromânei cu ~a, 791.

DATARE, ~a cuvintelor, 442.

DATIV, originea ~ului adnominal, 74; ~ul posesiv, 74; ~ul sintetic, 74; construcţia „dativul adnominal" în româna veche, 125; ~ul în latină, 482—484; tipurile posibile de exprimare a ~ului în latină, 495—497.

DEBIT VERBAL, 733.

DECLINARE, ~a cu articol definit în limba română, 149—162; evoluţia ~ii în latina tîrzie, 469—498; originile ~ii articulate, 493—495.

DEFONOLOGIZARE, 849.

DENTALĂ, ~ele urmate de *e*, *i* sau de diftongul *ea* în graiul din Valea Jiului, 243—245.

DEPENDENŢĂ, ~ funcţională, 149; ~ catalitică, 149, 151; ~ poziţională 150.

DERIVARE, postsubstantivalele în limba română — un aspect al ~ii regresive, 263—281; ~ regresivă postsubstantivală, definiţie, 263; tipuri de ~, 263; falsă ~ regresivă postsubstantivală, 278; ~a — criteriu în stabilirea fondului lexical principal, 581, 583.

DERIVAT, ~e în *-ka* în găgăuză, 283—289.

DESINENŢĂ, ~a *-u* a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ, 87—101; apariţia ~ei *-u* în limba română, 87; originea dialectală a ~ei *-u*, 88, 89; repartiţia dialectală a ~ei *-u*, 90; ~a *-u* la pers. 3 pl. ind. imperf. — inovaţie a graiului bănăţean, 93; răspîndirea actuală a ~ei *-u* în diferite provincii româneşti, 97; originea morfologică a ~ei *-u*, 98; ~a *-u* — creaţie analogică, 100, 104; ~ele de imperfect, 109; omonimia ~elor, 109; ~ele de prezent indicativ, 211.

DESCRIERE, ~a inventarului fonemelor segmentale (vocale şi consoane), 10; raportul dintre ~ile structurale modelate şi nemodelate, 168.

DETERMINANT, generarea ~ilor nominali prepoziţionali, 117—121; construcţii prepoziţionale în funcţie de ~ţi ai numelui, 117; ~ţi verbali, 117; legătura semantică dintre ~ţii nominali, 118; ~ţi nominali obţinuţi din nume predicative, 118; ~ţi nominali obţinuţi din ~ţi verbali, 119.

DIACRONIE, viziune sistematică a ~ei, 849.

DIALECT, calitatea de „dialect" a aromânei, meglenoromânei, istroromânei, 48, 49; ~ele limbii spaniole, 423; unificarea ~elor, 856.

DIALECTAL, deosebiri ~e în dacoromâna comună, 547; repartiţia ~ă a dacoromânei, 791.

DIALECTOLOGIE, aplicarea metodei glotocronologice la ~a limbii române, 44; ~ istorică românească, 393, 394; ~ bulgară, 741—744.

DIFERENTOID, ~e concrete, 735; ~e abstracte, 735, 736.

DIFERENTOR, ~i concreţi, 735; ~i abstracţi, 735; sistemul universal al ~ilor şi culminatorilor, 736, 737.

DIFERENŢIERE, tendinţe vizibile de ~ teritorială în latină, 8; ~a lexicală romanică, 441; ~ stilistică între cele două arii ale Romaniei, 447.

DIFONEMATIC, interpretarea ~ă a grupurilor [*în*], [*îm*] la inițială, 543.
DIFTONG, cercetări asupra ~ilor, 31; interpretarea fonologică a ~ilor și a „pseudovocalelor" finale, 33; rolul morfonematic al ~ilor românești *ea* și *oa*, 71, 72; reducerea ~ului *ea*(*ia*)>*e*, 83; caracteristici structurale romanice ale ~ilor românești *ea* și *oa*, 327–334; aspecte distribuționale și funcționale comune ~ilor românești și principalilor ~i din unele idiome romanice, 327–334.
DIFTONGARE, ~a lui *e* și *o* accentuați în română, 70; paralelismul parțial dintre ~a românească și unele fapte dialectale din Romania occidentală, 70.
DISCONTINUITATE, ~a de structură lingvistică — criteriu fundamental în periodizarea istoriei limbii, 7, 8.
DISIMILARE, ~i în vorbirea populară, 58; ~ în graiul din Valea Jiului, 249; ~ consonantică, 755–757; ~ „răsturnată", 757; pseudo ~, 757.
DISTINCȚIE, ~a de cantitate consonantică în latină, 57; ~ de forță, 57.
DISTRIBUȚIE, ~a fonemelor, 324; ~a trăsăturilor distinctive, definiție, 324; ~ medie, 324, 325.

E

EFICACITATE, ~a unui sistem fonologic, 324.
ELEMENT, schiță a ~elor fonetice, gramaticale și lexicale datorite substratului, 9.
ENTROPIE, ~a de ordinul 1 a alfabetului limbii române, 43; ~a inițialelor de cuvînt, 43.
ENUNȚ, 426.
EPENTEZĂ, ~ în graiul din Valea Jiului, 250.
ESTETICĂ, obiectul ~ii ca știință, 560; folosirea metodelor matematice în ~, 560.
ETIMOLOGIE MULTIPLĂ, 165.
EUFEMISM, ~ul în italiana contemporană, 429–431.
EVOLUȚIE, ~a structurii gramaticale, 7; ~a lexicului, 7; ~a structurii fonologice, 7; ~a sistemului limbii latine, 8.
EXPERIMENT, „~ul asociativ-verbal", 144, 145; ~e de vorbire inversată, 144; ~ de predicție, 142.
EXPRESIE, categoria de ~ în concepția lui Hjelmslev, 449.
EXTERN, influențe ~e asupra limbii române, 6; importanța factorilor ~i, 6.

F

FACTOR, absolutizarea ~ilor interni, 164; raportul dintre ~ii interni și cei externi, 165.
FLECTIV, ~ele formelor verbale, 103; structura morfemică a ~ului, 103; structura fonică a ~elor, 104; structura binară a ~elor, 106; ~ele de prezent indicativ (și conjunctiv), 106; ~ele imperfectului, 109; ~ele perfectului simplu, 110–112; ~ele mai mult ca perfectului, 112–113; ~ele participiului și ale supinului, 113–114; ~ele gerunziului, 114–115; ~ele prezentului indicativ, 209–214; ~ele imperativului, 214–216; ~ele prezentului conjunctiv, 216–220; ~ele infinitivului, 220–221; ~ele perfectului compus, 221–223; ~ele prezentului condițional, 223–224; ~ele formelor de viitor, 224–227; ~ele viitorului anterior, 227; ~ele condiționalului perfect, 228; ~ele de perfect conjunctiv, 228; ~ele infinitivului perfect, 229; ~ele prezumtivului prezent, 229–230; ~ele prezumtivului perfect, 230; serii de ~e, 355, 361, 369; 794.
FLEXIUNE, simplificarea ~ii nominale românești, 7; simplificarea ~ii verbale, 7; tendința de simplificare a ~ii nominale, 149.
FONEM, ~ele vocalice în graiul din Valea Jiului, 250–251; ~ele consonantice în graiul din Valea Jiului, 251–254; definiție, 333, 426; distribuția ~elor în limbajul poetic, 578; încercare de defi-

nire a ~ului, 732; problema definirii ~ului, 734, 848; ~e construite, 734, 735; ~e abstracte, 735; ~e concrete, 735; identificarea paradigmatică şi sintagmatică a ~elor, 735, 737, 755; „forţa" ~ului în sistemul limbii, 756; „importanţa" ~ului în sistemul fonologic, 756.

FONEMATIC, sistemul ~ al limbii, 140; inventare ~e, 731; determinarea sistemului ~ al unei limbi, 731; substrate ~e, 734.

FONEMOID, ~ concret, 735; ~ abstract, 735, 736.

FONETIC, existenţa ~ă a diftongilor şi autonomia ~ă a lui „*i* final", 31; deosebiri ~e dintre română şi celelalte limbi romanice, 57.

FONETICĂ, ~a experimentală şi problemele descrierii limbii române, 29—33; lucrări de ~ experimentală, 30; ~a acustică, 30; cercetările de ~ acustică, 167; elemente de ~ provenite din limbile balcanice, 315—316; elemente de ~ datorite influenţei slave meridionale, 320.

FONETISM, „muntenizarea" ~elor moldoveneşti *dz* şi *ǵ*, 85: probleme generale ale ~ului spaniol, 851; ~ul spaniolei americane, 851.

FONOLOGIC, statutul ~ al diftongilor şi al „pseudovocalelor" finale, 31; sistem ~ al limbii române, 31; observaţii ~e privind graiul din Valea Jiului, 250—254; statutul ~ al sonantelor „silabice" în diferite limbi, 542; „teoria ~ă în două trepte", 734, 738; noţiunile de opoziţie ~ă, unitate ~ă şi fonem, 734; nucleul teoriei ~e cu două trepte, 735; clasificarea opoziţiilor ~e binare, 736; gîndire ~ă, 847; constantele fundamentale ale concepţiei ~e a lui Roman Jakobson, 847; idei principale introduse de Jakobson în teoria ~ă, 847; precizarea noţiunii de sistem ~, 848; descrierea ~ă a vocalelor şi a consoanelor, 848.

FONOLOGIE, terminologia din domeniul ~i, 729—731; definire, 732; ~ generală, 733; ~ descriptivă, 733; ~ teoretică, 733; ~a — parte a lingvisticii structurale 737; ~ diacronică, 849.

FONOLOGIZARE, 849.

FORMAREA CUVINTELOR, 764.

FORMĂ, ~e verbale, 104; ~e sintetice şi ~e cu afix mobil, 104; ~ele de participiu, 106; categoria ~ei în concepţia lui Hjelmslev, 449; raportul dintre ~ şi conţinut, 452.

FORŢĂ, noţiunea de „forţă" şi transformările fonetice, 853.

FRANCEZĂ, problema genului în ~, 425.

FRAZĂ, structura ~ei cu subordonată consecutivă în limba română contemporană, 341—352; posibilităţile structurale, sintactice şi stilistice ale ~elor cu subordonată consecutivă, 352.

FRECVENŢĂ, ~a fonemelor, a grupurilor de foneme, a cuvintelor, 44; criteriul ~ei faptelor de limbă, 196; ~a — criteriu în stabilirea fondului lexical principal, 581; importanţa ~ei în stabilirea lexicului de bază, 621; ~a literelor şi diagramelor în limba română (scrisă) contemporană, 683—722; cercetări asupra ~ei relative a fonemelor limbii suedeze, 733.

FUNCŢIE, unitatea dintre ~a comunicativă şi cea expresivă a limbii, 20; ~a poetică a limbajului, 21; ~i sintactice, 426; tendinţa limbii române către „hipercaracterizarea" ~ilor, 801.

FUNCŢIONAL, ierarhia ~ă a elementelor din contextele de articulare la gen.-dat., 151.

G

GENITIV, lupta dintre ~ul şi dativul sintetic şi construcţiile analitice echivalente în latină, 74; ~ posesiv, 74; identitatea ~ului şi a dativului în declinarea românească, 75; ~ul în latină, 479—482.

GEMINATĂ, reducerea ~elor latineşti în limbile romanice, 57.

GEOGRAFIE LINGVISTICĂ, ~ ~ structuralistă, 167.

GEST, studierea rolului ~ului, 139, 140; rolul ~ului în comunicarea verbală, 147.

GRAI, delimitarea ~urilor dacoromâne, 167; fonetica ~ului din Valea Jiului, 239–254; dinamica ~urilor dacoromâne, 393; ~urile moldoveneşti din regiunea Cernăuţi, 744–748; consonantismul ~urilor moldoveneşti din R.S.S. Moldovenească, 744–745.

GRAMATICĂ, ~a structurală a limbii române, 35; ~ transformaţională, 725, 856.

GRUP, transformări ale unor ~uri de consoane în graiul de pe Valea Jiului, 250.

I

IDENTITATE, ~a genitivului cu dativul în română, 73.

INDO-EUROPEANĂ, cazul ergativ în ~, 425.

INFLUENŢĂ, exagerarea ~elor externe, 164.

INOVAŢIE, ~i apărute în cursul istoriei limbii, 399; ~ile – mijloc de localizare a vechilor monumente de limbă, 399, 400, 405, 406.

INTERN, istoria ~ă a evoluţiei limbii române, 6; importanţa factorilor ~i, 6.

INTONAŢIE, studii privitoare la ~ şi accent, 32; ~a – „fenomen extralingvistic", 132.

ISTORIE, ~a vocabularului latin, 8; ~a limbii române de la sfîrşitul românei comune pînă la apariţia primelor texte româneşti, 8.

ITALIANĂ, raportul dintre limba ~ „standard" şi dialectele sale, 856.

IZOMORFISM, ~ul dintre planul morfologic şi planul fonologic, 426; 850.

Î

ÎMPRUMUT, ~uri româneşti şi aromâneşti în argourile sud-slave, 531–540.

L

LABIALĂ, ~ele urmate de iod sau de *i* în graiul din Valea Jiului, 239–243; forme cu ~e nepalatalizate în graiul din Valea Jiului, 241–243; tendinţa de durificare a ~elor în dacoromâna comună, 545.

LATIN, elemente ~e de vocabular comune tuturor dialectelor limbii române, 187.

LATINĂ, evoluţia limbii ~e de la primele mărturii asupra acesteia pînă la transformarea ei în limbile romanice, 8; aspectele principale ale ~ei care stă la baza limbii române, 49; ~a balcanică, 175, 178, 313; ~a orientală, 175, 177; ~a occidentală, 175; ~a vulgară, 176–177; „unitatea" ~ei vulgare, 177; lucrări recente de ~ vulgară, 549–554; evoluţia ~ei tîrzii, 552; unitate sau diversificare în ~a vulgară, 552.

LEGE, ~i specifice ale dezvoltării limbii, 6; ~i statistice care acţionează în interiorul limbii, 43; ~a „reducerii vocalelor", 69; problema consecinţelor ~ilor fonetice pe plan fonologic, 165; „~" fonetică, 755; excepţii de la ~i fonetice, 755; „~a celui mai tare" în fonetică, 756, 757.

LEXIC, observaţii asupra ~ului dacoromân, 185–207; repartizarea dialectală a ~ului dacoromân, 186; componenţa sub raport etimologic a ~ului dacoromân, 186; ~ul de bază în sec. al XVI-lea, 619–653, 803–830; metoda şi criteriile aplicate în delimitarea ~ului de bază, 620; repartiţia părţilor de vorbire în ~ul de bază, 803, 804.

LEXICAL, deosebiri şi asemănări ~e între aromână şi dacoromână, 579; determinarea unităţilor ~e, 656; repartizarea unităţilor ~e după noţiunile pe care le exprimă, 810–824; importanţa unităţilor ~e în raport cu originea lor, 824–827; fizionomia ~ă a spaniolei contemporane, 837–844.

LEXICOLOGIE, ~ structurală, 449.

LIMBAJ, ~ul – obiect de studiu al psihologiei, 131; ~ul copilului, 139, 146; dina-

mica genetică, evolutivă a ~ului, 140; ~ poetic, 302; ~ liric, 555—563; ~ științific, 555—563.

LIMBĂ, unificarea ~ii literare, 11; precizarea structurii fonologice, morfologice și lexicale a ~ii literare unice, 11; tendința modernizării ~ii, 11; tradiția studierii aspectului literar al ~ii, 13; aspectele teoretice ale studierii ~ii literare, 14; ~a creațiilor folclorice — limbă literară, 17; structurarea, receptarea, elaborarea, difuzarea faptelor de ~, 15; funcțiunea social-culturală a ~ii literare, 18; definiția ~ii în lingvistica modernă, 19; noțiunea de ~ literară, 19; ~a literară — categorie istorică, 29; raporturile dintre ~a individuală a scriitorului și ~a literară, 19; ~a ca instituție și ~a individuală, 27; legile ~ii, 35; ~a — obiect de studiu al lingvisticii, 131; studierea ~ii în legătură cu viața socială, cu psihologia și cu contingențele particular-individuale, 133; achiziționarea ~ii de către copil, 140; „~ lingvistică", 140; legătura ~ii cu gîndirea, 143; ~ „mixtă", 179; prelucrarea ~ii naturale de către calculator, 299; ~ile preromanice din Peninsula Iberică, 423; elementul germanic și cel arab în ~ile din Peninsula Iberică, 423, 424; istoria ~ii spaniole, 423—424; diferențele dintre ~a franceză scrisă și ~a franceză vorbită, 427—429; construirea unei ~i universale, 559; definiție, 723; ~ „langue", 732; „supremația" ~ii vorbite, 854, limitarea cercetărilor la ~a scrisă, 854.

LINGVISTIC, aspectul ~ al fenomenelor fonice, 29; metode noi de cercetare ~ă, 167; statistică ~ă, 295, 296; analiza ~ă, 300; teoria componenței ~e specifice a operei poetice, 304.

LINGVISTICĂ, direcții noi de cercetare în ~ și problemele limbii române, 35—44; lucrări românești de ~ romanică, 45—54; lucrările Conferinței de ~ românească, 163—168; ~ aplicată, 291—294; ~ matematică, 295—296, 732; probleme metodologice esențiale ale ~ii contemporane, 425; ~ diacronică, 427; ~ tradițională, 427; lucrări de specialitate în domeniul ~ii romanice, 431—433; ~ generală cu metode moderne, 731; analiza cantitativă în ~, 731.

M

METATEZĂ, ~ în graiul din Valea Jiului, 250.

METODĂ, ~a de bază folosită la elaborarea TILR, 6; ~a tradițională de comparare succesivă a diverselor stări de limbă, 6; ~a reconstrucției, 8; ~a statistică în studiul vocabularului, 10; ~ele de culegere a faptelor în dialectologie și lexicografie, 138; ~a dinamic-contextuală, 139; ~ dinamică, 139; ~a „Wörter und Sachen", 141; ~a dinamic-contextuală aplicată la dialectologie, 141; ~a observației în lingvistică, 144; ~a experimentală, 144; ~a statistică de cercetare a faptelor de limbă, 499; ~a statistică în stabilirea vocabularului de bază, 621; ~a sociologică de studiere a lexicului, 656; ~a tezaurelor folosită de școala lingvistică de la Cambridge, 656; aplicarea ~elor statistice în traducerea mecanică, 732; aplicarea ~elor statistice la studiul stilistic, 733; ~a reconstrucției, 764.

MODEL, ~e logice de limbă, 35; ~e probabilistice și cercetări statistice, 35; ~ul — obiect real sau o construcție logico-matematică, 36; caracteristici ale ~elor, 36; tipuri de ~e, 36, 37; importanța ~elor de limbă, 37; ~ analitic, 37; ~ generativ (sintetic), 37; ~ probabilistic, 37; ~ele probabilistice și cercetările statistice, 43; distincția între ~ele sintagmatice și cele paradigmatice, generative și analitice, 168; ~ lingvistic definițional, 299; ~ transformațional, 299; ~ informațional, 299; ~ lingvistic matematic, definiție, 732; ~ul teoretic al mulțimilor, 732; ~ele matematico-logice, 732; ~ele algebrice, 732.

MODELARE, metoda ~ii în lingvistica structurală, 35, 36; probleme generale ale ~ii, 732; metodologia ~ii binare a opozițiilor fonologice, 735; metodologia ~ii structurii silabei fonologice, 736.
MONEM, ~e autonome, 426; ~e dependente, 426; ~e funcționale, 426.
MONOFONEMATIC, interpretarea ~ă a grupurilor inițiale [*în*], [*îm*], 541.
MORFEM, definirea ~ului în lingvistica structurală, 42; raporturi între ~e, 373–381; ~e additive, 373; ~e replacive, 373; ~e additive-replacive, 373; ~e substractive, 373; ~e continue, 373; ~e discontinue, 373; raporturi temporale dintre ~e, 376, 426; structura fonologică a ~elor, 793; ~e gramaticale complementare, 794; ~e consonantice, 795.
MORFOLOGIE, elemente din slava sudică împrumutate din ~a limbii române, 314, 316; influența slavei meridionale în ~a limbii române, 320.
MORFONEM, definiție, 327; ~ bipartit, 795, 797; ~ tripartit, 795, 797; ~e vocalice, 797.
MORFONEMATIC, particularități ~e comune românei și cîtorva idiomuri romanice apusene, 331; fapte ~e specifice conjugării românești, 334.
MORFONOLOGIE, aspectul slav al ~i românești, 334.
MULȚIME, conceptul de ~ de unități, 36; conceptul de ~ de secvențe, 37; ~ semantică, 726.
MUTAȚIE, interpretarea teleologică a ~ilor fonologice, 849.

N

NAZALĂ, instabilitatea ~elor în diverse poziții în latină, 57.
NEOLOGISM, problema etimologiei ~elor limbii române, 165; cauzele modificărilor fonetice suferite de ~e, 853.
NEURO-LINGVISTICĂ, 856.
NEUTRU, constituirea ~lui în română, 181; tendința de slăbire a categoriei ~lui, 471, 472; confuzie între ~e și masculine în latina arhaică, 471.
NIVEL, ~ul constituenților imediați, 723; ~ul transformațional, 723.
NOMINAL, grup ~ bisubstantival, 123–129; grup ~ exocentric, 125, 126.
NOMINATIV, ~ul în latină, 475–479.
NORMĂ, ~a supradialectală literară unică, 17, 18, 405; ~ele exprimării literare, 18; ~ supradialectală a limbii române literare, 78, 80, 86.
NUCLEU SEMANTIC, 343.
NUMERAL, delimitarea clasei ~ului, 383–390; subclasele ~ului, 383; construcții ~e, definiție, 385, 386–390; locul ~ului în structura grupului nominal, 613–618; categoriile gramaticale specifice ~ului, 617–618.

O

OCLUSIVĂ, ~ele palatale în graiul din Valea Jiului, 247.
OMONIMIE, categorii de ~i, 362; ~i comune generale, 362; ~i specifice, 362; ~i sufixale, 362; ~i desinențiale 362; ~i relevante, 369.
ONOMASIOLOGIC, metoda ~ă de cercetare a unei limbi, 567–568; aplicarea practică a metodei ~e la studiul noțiunilor abstracte, 567, 568.
ONOMATOPEE, 577, 578.
OPERANZI, 735; metoda operatorilor și ~lor, 738.
OPERATOR, metoda ~ilor în fonologie, 735; ~ii poziționali, 735; ~ii contextului, 735.
OPOZIȚIE, ~a consoană nepalatalizată/ consoană palatalizată în română și în alte limbi romanice, 68, 70; ~i consonantice distinctive în română, 180, 181; ~a/vocală/ ~ /diftong/, 328; ~ a/cons. dură/ ~/cons. palatalizată/, 334.

P

PALATALIZARE, ~a consoanelor finale, 68; funcțiunea morfonematică a ~ii fi-

nalelor în română și în unele dialecte retoromane (și italiene), 70.
PARADIGMATIC, plan ~, 141.
PARADIGMĂ, ~a imperfectului în descrierea structurală a verbului românesc, 105; ~a perfectului simplu, 105; ~a mai mult ca perfectului, 106.
PARTICULARITATE, ~ţi comune albanezei și românei, 9.
PERECHE MINIMALĂ, 332.
PERIODIZARE, ~a istoriei limbii române, 6; ~a evoluţiei unei limbi, 6.
PLER, definiţie, 519, 520.
PLEREM, 373, 374.
PLEREMATEM, definiţie, 373; ~e centrale, 373; ~e marginale, 373; ~e extense, 373; ~e intense, 373.
PLURAL, modurile de formare a ~ului în italiană, 833.
POETICĂ, ~ matematică, 555—563.
POLISEMIE, ~a — criteriu în stabilirea fondului lexical principal, 581, 583.
POSTSUBSTANTIVAL, poziţia ~ă a determinativelor în română, 130.
PREPOZIŢIE, rolul ~ilor în sistemul declinării din latina tîrzie, 485—487.
PREROMÂNĂ, diferenţe dialectale în ultima fază a ~ei, 791.
PRESUBSTANTIVAL, poziţia ~ă a determinativelor romanice, 130.
PRINCIPIU, ~i „atomiste" de cercetare a faptelor lingvistice, 6; ~l non-unicităţii soluţiilor structurale, 38.
PROBABILITATE, ~a apariţiei literelor în texte, 684.
PRONUNŢARE, ~ a *dz* pe baza ALR, 396—397.
PROPOZIŢIE, ~ nucleară, 724; înţelesul unei ~i, 724; ~gramatical corectă, 725; ~ cu sens, definiţie, 726; ~i sinonime, 727; ~i echivalente cu aproximaţia *n*, 727; ~i absolut sinonime, 727.
PROTEZĂ, ~a vocalică în română și în celelalte limbi romanice, 61; ~în graiul din Valea Jiului, 249.
PSIHOLINGVISTIC, metodologia ~ă, 131—147.
PSIHOLINGVISTICĂ, definiţie, 136; ~ diacronică, 140; ~a și bilingvismul, 142; ~a și schimbările lingvistice, 142; ~a și explicarea „factorilor interni" ai limbii, 145; problemele și metodele ~ii, 167.
PSIHOLOGIE, ~a limbajului, 131; ~ lingvistică, 134.
PSIHOLOGISM, ~ul în lingvistică, 132.

R

RADICAL, ~ verbal, 103; structura morfemică a ~ului, 103; modificarea structurii fonologice a ~ului — caracteristică a conjugării românești, 801.
RANDAMENT, ~ al unei trăsături distinctive, definiţie, 324; ~ mediu, 324—325; ~ funcţional, 332; stabilirea ~ului funcţional al opoziţiilor dintre foneme, 731.
RANG, importanţa ~ului în delimitarea lexicului de bază, 622; 803.
RAPORT, ~ul dintre descrierile structurale și descrierea „tradiţională" a limbii, 38; ~ul dintre lingvistica structurală și modelele de limbă, 39; ~ul prenume-hipocoristic-frecvenţă în sistemul de denominaţie al unei comune, 669—682; ~urile cantitative dintre hipocoristice și prenumele de la care sînt formate, 669.
RATĂ, ~a de repetiţie, 732.
RECONSTRUIRE, principiile care stau la baza ~ii diverselor etape ale evoluţiei limbii române, 8; ~a românei comune, 9.
REFONOLOGIZARE, 849.
REGULĂ, ~i semantice lexicale, 726.
RELAŢIE, ~i sintagmatice și paradigmatice — tipuri de ~i fundamentale care se stabilesc între formele lingvistice, 656, 657.
REPARTIŢIE, criteriul ~i în delimitarea lexicului de bază, 622.
ROMANIC, lucrări de fonetică ~ă comparată, 50; lucrări de gramatică ~ă comparată, 50—51; onomasiologia ~ă comparată, 51; studii dedicate fiecăruia dintre domeniile romanice, 51—53; caracterul ~ al structurii silabice românești, 60.

ROMANISTICĂ, problemele ~ii generale comparate, 49.
ROMÂNĂ, ipoteze asupra originii și dezvoltării limbii ~e, 5; căile de constituire a limbii ~e moderne, 11; locul limbii ~e între limbile romanice, 9, 48, 55–65, 175–183; problemele limbii ~e literare, 13–22; datarea începuturilor limbii ~e literare, 17, 166; originile limbii ~e literare, 18; deosebiri între ~ și celelalte limbi romanice, 55, 56; caracterul balcanic al ~ei, 56; originalitatea ~ei în raport cu celelalte limbi romanice, 56; caracterul romanic al limbii ~e, 67; elemente de limbă ~ vorbită în prima jumătate a sec. al XVII-lea, 77–86; tratatul de istorie a limbii ~e, 165; cuvinte comune limbilor ~ și albaneză, 166; studiul limbii ~e literare în comparație cu celelalte limbi romanice, 166; ~a — „limbă balcanică", 179; trăsăturile „balcanice" ale ~ei, 179, caracterul unitar al ~ei în raport cu celelalte limbi romanice, 188; situația limbii ~e între limbile balcanice, 313–322; influența limbilor balcanice asupra ~ei, 314; locul de formare al ~ei, 315; caracterul fundamental romanic al limbii ~e, 321; apartenența limbii ~e la limbile romanice, 321; ~a comună, definiție, 335; cuvinte panromanice absente din limba ~, 441–447; cuvinte latine păstrate numai în ~, 441; cuvinte păstrate în ansamblul limbilor romanice occidentale, dar pierdute în ~, 441; caracterul consonantic al limbii ~e, 546.
ROTACISM, 394, 399, 757.

S

SANDHI, fenomene de ~ în graiul din Valea Jiului, 248–249.
SCHIMBARE, ~i fonetice în latina vulgară de est, 336; ~i fonetice de la latina vulgară de est la româna comună, 337; ~i fonetice în latina tîrzie, 474–475; ~i fonetice, 755, 849; extinderea ~ilor fonetice — fapt social, 755; ~i extrafonologice, 849; ~i fonologice (mutații), 849.
SCRIERE, tradiționalismul ~ii din evul mediu, 80.
SCRIS, apariția ~ului în limba română, 16; rolul factorilor interni și al celor externi în apariția ~ului în limba română, 16.
SEGMENTARE, ~a morfologică — problemă centrală a descriptivismului, 425.
SELECȚIE, psiholingvistica și studierea ~i anumitor mijloace de expresie, 142; studiul ~i sinonimice, 145.
SEMANTIC, derivație ~ă terminală, 726; valoarea ~ă a lui *p*, 726; baza derivației ~e, 726.
SEMANTICĂ, bazele unei ~i structurale, 723–727; ~ terminală, 726.
SEMASIOLOGIE, metoda ~ă, 567.
SENS, ~ lexical, 520; studiul ~ului elementelor lexicale, 655–667; colocație și ~, 655–667; definiția ~ului, 655; ~ul denotativ și ~ ul semnificativ, 655; ~ul lingvistic, 655; ~ figurativ, 664; ~ul în fonologie, 734.
SILABĂ, deschiderea ~elor în limbile romanice, 56, 57; scurtarea ~ei neaccentuate în limbile romanice, 63; sincoparea ~elor, 164; legea ~elor deschise, 164; ~a — unitate de măsură a debitului vorbirii, 255; frecvența ~elor deschise și închise în limba română literară, 463–467; ~e închise și ~e deschise, 463; preferința pentru ~e închise în româna literară, 466.
SILABIC, frecvența tipurilor ~e — trăsătură distinctivă în descrierea tipologică a limbilor, 467.
SINCRONIE, viziune dinamică a ~i, 849.
SINONIMIE, ~a aromânei, 581, 582; ~ în lexicul de bază din sec. al XVI-lea, 820–824.
SINTACTIC, calculul tipurilor ~e ale limbii române, 407–413; modele noi de analiză ~ă, 407; analiză ~ă automată, 407; analiză ~ă predicativă, 407; inventarul tipurilor ~e, 410–413.
SINTAGMATIC, plan ~, 141; „blocuri ~e", 143.

SINTAXĂ, studii de ~ expresivă, 306–308 ; fenomene de ~ afectivă 308 ; elemente balcanice de ~ în limba română, 316.

SISTEM, ~ lingvistic, 5 ; stabilirea și descrierea ~ului și a structurii limbii române în diferite epoci, 6 ; descriere a ~ului limbii latine vorbite în provinciile dunărene, 8 ; conceptul de ~ în metodologia lingvistică, 35 ; comparația ~elor lingvistice, 38 ; ~ul semantic, 143 ; caracterul de ~ al lexicului, 143 ; ~ simetric al opozițiilor cazuale, 157 ; stabilirea ~ului fonologic și morfologic al graiurilor, 167 ; definirea „sistemului" limbii române, 175 ; definiție, 175 ; ~ul vocalic al latinei orientale, 179 ; ~ul vocalic al românei, 179–180 ; ~ul consonantic al românei, 180 ; ~ul fonologic al limbii române, 332 ; aspecte ale ~ului fonologic al limbii franceze, 425 ; ~ul în lexic, 449 ; ~ul fonologic al dacoromânei comune, 541–548 ; ~ul vocalic linear al dacoromânei comune, 541–548 ; ~ul vocalic linear al dacoromânei comune, 547 ; ~ generativ, 725 ; ~ distinctiv, 725 ; axioma lexicală a ~ului, 727 ; definirea ~ului în concepția saussuriană, 848 ; analiza ~elor fonologice dialectale, 850 ; paralelismul ~elor lingvistice, 850.

SLAV, originea ~ă a toponimiei române din nordul Dunării, 182.

SLAVĂ, elemente comune între română și ~a meridională, 319–321.

STATISTIC, cercetare ~ă asupra vocabularului, 837–844.

STATISTICĂ, 683 ; ~a lingvistică modernă, 732.

STATUT, ~ul fonematic al africatelor în româna comună, 335–339 ; ~ul fonematic al africatelor în latina vulgară de est, 336.

STIL, ~ „literar" în textele secolului al XVI-lea, 18 ; ~ul științific, ~ul beletristic, ~ul administrativ etc. – varietăți funcționale ale limbii, 19 ; raporturile dintre ~ul literaturii artistice și celelalte ~uri și limba literară în ansamblul ei, 19 ; probleme de ~, 558–559.

STILISTIC, studierea procedeelor ~e ale prozei românești, 13 ; folosirea intenționată a mijloacelor ~e, 166 ; cercetări ~e, 295, 296 ; rolul factorului ~ în evoluția flexiunii substantivale, 471.

STILISTICĂ, ~a – disciplină lingvistică, 14 ; ~ structuralistă, 302.

STRAT, ~lexical străromânesc de origine latină, 773.

STRATIGRAFIE, 189.

STRĂROMÂNĂ, definiție, 579.

STRUCTURAL, schimbări ~e în istoria unei limbi, 6, 8 ; descriere ~ă a verbului românesc, 103 – 115 ; 209 – 232 ; 355–371 ; concepția ~ă, 425 ; sintaxă ~ă, 426 ; elemente ~e romanice în lexicul românesc, 449–456 ; descriere ~ă a verbelor de mișcare, 519–529 ; lingvistica ~ă și problema unei semantici ~e, 656 ; preocupări ~e de studiere a lexicului, 656 ; lexicologie ~ă, 666 ; descriere ~ă a limbii franceze, 853–856.

STRUCTURALISM, ~ „realist", 425, 427 ; ~ „formalist", 425.

STRUCTURĂ, ~ lingvistică, 5 ; analiza ~ii gramaticale – baza periodizării istoriei limbii române, 7 ; descrierea ~ii limbii române, 9 ; descrierea ~ii dacoromânei comune, 9 ; conceptul de ~ în metodologia lingvistică, 35 ; ~a fonetică a limbii române în comparație cu cea a altor limbi romanice, 56 ; ~a limbilor romanice, 56 ; ~a silabică romanică, 56 ; 851 ; tendința de realizare (în română) a unei ~i silabice identice cu cea din limbile romanice, 57 ; inovații în ~a distribuțională a grupului nominal romanic, 123–130 ; ~a formelor de caz oblic realizate prin articol definit, 149 ; definiție, 175 ; elemente din ~a limbii române datorite acțiunii forțelor interne, 182 ; elemente din ~a l. române datorite influenței substratului sau „uniunii lingvistice" balcanice, 182 ; elemente datorite contactului cu graiurile slave meridionale de tip bulgar, 182 ; ~a silabică a spaniolei, 851 ; ~a silabică a spaniolei mexicane, 852.

STRUCTURA GRAMATICALĂ, raportul între ~~a limbii și dinamica învățăturii ei de către copil, 140.
SUBIECT, definiție, 426.
SUBSTANTIV, ~e articulabile, 157, 158; ~e nearticulabile, 158; definirea ~elor compuse în limba italiană, 831—836.
SUBSTANȚĂ, categoria de ~ în concepția lui Hjelmslev, 449.
SUBSTRAT, influența ~ului, 9, 165.
SUFIX, 104; caracterul variabil al ~elor de prezent indicativ, 209; ~ele de prezent conjunctiv, 216; ~ul moțional *-ka*~*-yka* în găgăuză, 283—287; ~ul diminutival *-ka* în găgăuză, 287—289.
SUNET, procedeul transplantării ~elor, 31; valoarea expresivă a ~elor vorbite, 577—578; ~ele limbii și însușirile lor acustice, 736; ierarhizare și distrugere netă între ~ele limbii, semnificant și semnificat, 737.
SUPERLATIV, construirea ~ului relativ în vechea franceză și în vechea italiană, 306; construirea ~ului absolut în vechea italiană, 307.
SUPERSISTEM, 186.

T

TAUTOLOGIE, ~a în l. română, 307.
TENDINȚĂ, ~e structurale ale limbilor romanice, 56; ~a spre silabă deschisă în unele regiuni ale Romaniei, 57; ~a populară de a avea o structură silabică simplă, 58; diferența de forță a ~ei silabice, 58; ~a de întărire a inițialei de cuvînt, 60; ~a de scurtare a silabei neaccentuate și de neutralizare a opoziției de deschidere în poziție finală sau intertonică, 62; ~a de simplificare a sistemului vocalelor neaccentuate, 62; ~a de simplificare a formelor de caz oblic în declinarea cu articol definit enclitic, 153, 154, 155.
TENSIUNE, ~ acustică și ~ articulatorică, 853.
TEORIE, ~a psihologică a definirii fonemului, 734; ~a fizică a definirii fonemului, 734; ~a relațional-fizică a definirii fonemului, 734; ~a micro- și macrofonemului, 734; ~a glosemantică a fonemului, 734.
TERMEN, ~i tehnici ai diverselor profesiuni, 445.
TERMINAȚIE, definiție, 328; folosirea ~ei *-eei* și *-ei* la gen.-dat. în limba veche, 154.
TERMINOLOGIE, ~a lingvistică în discuția slaviștilor, 417—421.
TEXT, localizarea ~elor vechi românești după criterii lingvistice, 391—406; rolul elementelor lexicale în localizarea ~elor vechi, 400, 401; localizarea ~elor rotacizante, 402.
TIPOLOGIE, ~a fonologică cantitativă, 323—325.
TOPONIMIE, influența slavă în ~, 321.
TRADUCERE, problema apariției primelor ~i românești de cărți religioase, 402; ~automată, 44, 295, 300; gramaticalitatea în ~a automată, 413; ~mecanică, 732.
TRĂSĂTURĂ, ~ pertinentă a unui semnificat, 519, 523, 524; ~distinctivă, 848, 849.

U

UNITATE, dislocare geografică a unei ~i lingvistice, 7.
UNIUNE LINGVISTICĂ, 414; „~a ~ă balcanică", 48, 166, 179, 314.

V

VARIANTĂ, ~a literară a limbii, 19, 185; ~e regionale, ramificații teritoriale ale limbii, 19, 185.
VERB, clasificarea morfologică a ~elor românești, 233—238; clasificarea ~elor în conjugări, 255—371.

VIITOR, ~ul perifrastic românesc cu *a vrea*, 72, 73 ; ~ul perifrastic în alte limbi, 72, 73 ; forme populare de ~, 84.

VOCABULAR, ~ul de bază al românei, 10, 181 ; elemente de ~ de origine turcă-otomană, 183 ; modernizarea ~ului l. române, 183 ; elemente balcanice de ~ în limba română, 317–319 ; ~ul de bază comun românei și albanezei, 317–319 ; influența slavei meridionale în ~, 321 ; tendințele evoluției ~ului latin în epoca tîrzie, 446 ; stabilirea ~ului străromânei, 579–603, 759–791 ; ~ul – mulțime cît mai organizată de elemente lexicale, 580 ; rezistența ~ului, 580 ; stratificarea ~ului, 580 ; conceptul de ~ fundamental, ~ de bază, fond principal lexical, ~esențial, fond lexical uzual, 580 ; ~ul fundamental al aromânei, 581 ; lista ~ului fundamental al aromânei, 585–603 ; ~ul frecvenței, 10, 623 ; ~ul disponibilității, 10, 623 ; ~ul de bază al stilului publicistic, 625 ; elemente latinești din ~ul fundamental al aromânei care nu apar în ~ul fundamental al dacoromânei, 759–763 ; cuvinte de origine latină din ~ul fundamental al dacoromânei care lipsesc din ~ul fundamental al aromânei, 764–767 ; formații dacoromânești care au corespondent la periferia ~ului aromân, 767–770 ; cuvinte primitive din ~ul fundamental dacoromânesc care nu apar sub nici o formă în aromână, 770–773 ; mijloace de îmbogățire a ~ului în limbile romanice, 832.

VOCALĂ, trecerea ~ei [*ă*] la [*î*] în dacoromână, 457–461 ; distribuția ~elor [*ă*] și [*î*] în română, 458–460.

VOCALIC, legătura dintre cantitatea ~ă maghiară și accentul românesc, 166.

VORBIRE, debitul ~ii în limba română, 255–262 ; definiție, 255 ; ~ individuală – „parole", 732.

INDICE DE AUTORI

A

Abălașei, Gheorghe, 32.
Abraham, Samuilă, 37, 296, 713—727
Adamescu, Gh., 96
Aebischer, P., 550
Agard, F. B., 178, 371
Ahmanova, O. S., 135
Ajuriaguerra, J. De, 135
Alarcos Llorach, E., 62
Alecsandri, Vasile, 24, 269, 278
Alessio, G., 534
Alexandrescu, Grigore, 95
Alexi, Ioan, 92, 95
Altuchow, Nicolas, 861
Alonso, Amado, 570
Alton, G., 69
Alvar, Manuel, 433
Amador de Los Ríos, 435
Andreiescu, Al., 15
Anghel, Ioana, 296
Antoine, Gérald, 20
Anttila, Raimo, 733
Apresian, D., 655, 656, 661
Apșa, I. Mihályi, de 619
Arabadži, H., 283
Arghezi, Tudor, 263
Argirov, A., 534, 535, 536, 538, 539
Arvinte, V., 199
Asachi, Gheorghe, 95
Asan, Finuța, 517, 764
Ascoli, G. I., 68
Aurelianus, Caelius, 749
Avanesov, R. I., 185, 196
Avram, Andrei, 29—33, 63, 79, 80, 81, 82—83, 164, 323—325, 393, 403, 457—461, 464, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547
Avram, Mioara, 117, 167, 341, 607.
Azáceta, José Maria, 437

B

Bach, Emon, 118
Bahner, Werner, 47, 163, 164, 165, 166, 433
Baldinger, Kurt, 292, 423, 424.
Bally, Charles, 20, 667, 831
Barbu, Ion, 562
Bar-Hillel, Y., 407, 732
Bartoli, Mateo, 49, 55, 64
Baskakov, N. A., 284
Bastardas Parera, Juan, 471, 476, 479, 480, 481, 483, 488, 489, 492
Battaglia, 832
Battisti, Carlo, 424, 479, 486, 534
Baudouin de Courtenay, I. A., 734
Bălan, Ștefan, 163
Bălășescu, N., 96
Bărbulescu, I., 402
Belardi, Walter, 729
Belić, A., 532
Belongob, G. G., 683
Benz, Gerhard, 749
Benzécri, J., 291, 292
Berko, J., 135
Berengario, Gerola, 477
Beszard, 484
Beșevliev, 480
Bianu, Ion, 619
Bibicescu, 277
Bifrun, 496
Biji, M., 684
Bîrna, Vlaicu 267
Blaževicz, T., 96
Blinkemberg, Andreas, 517
Bloch, Bernard, 264, 278, 302
Bloomfield, L. 848, 854
Boarne, Charles P., 683
Bodea, Cornelia C., 92
Bogrea, V., 272
Bohr, Niels, 736

Bojincă, Damaschin, 92, 94, 98
Bolocan, Gheorghe, 44, 187, 621, 625, 626, 741, 803, 808, 825
Bonfante, G., 59
Bonnet, Max, 74, 483
Borel, 555
Bourciez, Edouard, 336, 478
Bourquin G., 291
Boutière, J., 188
Bozkova, Z., 742
Bölöni-Kovács, E., 295
De Bray, 417
Bresson, F., 135
Brîncuș, Gr., 166
Brînzeu, F., 397
Broda, Benny, 732
Brozović, D., 419
Brown, R., 135
Bruneau, Ch., 20
Budagov, R. A., 18, 163, 166, 517, 655, 664, 821
Budai-Deleanu, Ion, 92, 165, 170
Bulgăr, Gheorghe, 15
Bunyan, J., 732
Bush, R. R., 137
Byck, Jacques, 14, 18, 63, 99, 169, 170, 171, 265, 267, 383, 384, 619

C

Calațija, N. F., 533
Calcaño, J., 433
Calle, Pedro Urban Gonzales de la vezi Gonzales de la Calle, Pedro Urban
Camproux, Charles, 186
Candrea, I. A., 16, 59, 155, 169, 265, 266, 269, 271, 273, 274, 391, 392, 394, 395, 396, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 432, 433, 442, 543, 566, 583, 584, 619, 747, 761, 841
Candrea, G., 400
Du Cange, 445
Capelle, G., 292
Capidan, Th., 60, 87, 124, 128, 266, 309, 310, 337, 338, 339, 608, 767, 770, 772
Carabulea, El., 383
Caracostea, D., 200
Caragață, G., 473
Caragiu-Marioțeanu, Matilda, 62
Cartojan, N., 391, 392, 403, 629
Carvarlho, José A. Herculano De, 62
Casas Homs, J. M., 436
Cassian, Nina, 268
Cato, 470
Cazacu, Boris, 9, 13–22, 78, 87, 89, 92, 166, 185–207, 398, 619, 810, 828, 829, 830
Călinescu, G., 562
Ceccato, S., 291
Ceko-Stefanović, 532
Cepenkov, P., 538, 539
Chițoran, D., 655–667
Chmielewski, J., 859
Chomsky, Noam, 37, 38, 39, 41, 137, 302, 407, 408, 413, 732, 736
Cicero, 474
Cihac, A. de, 433, 766
Cipariu, Timotei, 45, 95, 96
Circa, I., 96
Cîmpeanu, E., 44
Cîmpeanu, P. M., 96
Clédat, L., 433
Clemens, Andreas, 96
Coculescu, Șerban vezi Servien, Pius
Comșulea, Elena, 296
Comét, Stig., 731
Conachi, C., 268
Condeescu, N. N., 52
Condrea, Sergiu, 721
Condurache, Gh., 845
Conrad, N. I., 859
Constantinescu, Iancu, 721
Cantineau, J., 848
Coresi, 17, 18, 87, 154, 269
Corominas, J., 571, 837, 842
Copceag, Dumitru, 50, 51, 52, 68, 69, 71, 166, 167, 327–334, 449–456
Costa, Traian, 861
Coșbuc, George, 465
Coșeriu, E., 292
Coteanu, Ion, 8, 14, 17, 75, 99, 126, 128, 164, 193, 400, 415, 496, 517, 519–588, 621–623, 663, 664, 759–791
Cotoșman, Gh., 100
Coyaud, M., 291

Crane, T. F., 435
Cristea, Teodora, 52, 620, 622, 623, 626, 629, 806, 808, 810, 820
Criucicov, S. E., 347
Cuervo, 568, 569, 570, 571
Cuciureanu, Ștefan, 51
Culioli, A., 292
Çabej, Eqrem, 163, 164, 165
Çakir, Mihail, 283, 284, 287
Čilev, P., 537, 538

D

Daicoviciu, C., 771
Darmesteter, A., 831, 832
Daveluy, A., 266
Deferrari, Harry, 67
Denjoy, 555
Delacroix, H., 132, 146
Demian, E., 296
Densusianu, Ovid, 5, 13, 17, 18, 45, 46, 48, 59, 60, 72, 79, 80, 82, 84, 87, 88, 100, 154, 169, 242, 244, 247, 264, 297, 307, 392, 393, 398, 399, 400, 415, 416, 433, 543, 583, 584, 619, 624, 627, 628, 747, 803, 805, 806, 807, 808, 809, 811, 812, 813, 814, 823, 824, 829
Devoto, Giacomo, 20, 21
Diaconescu, Paula, 40, 41, 149—162, 239, 383, 384, 385, 613, 617, 618
Diaconescu, Traian, 845
Diaconovici-Loga, Constantin, 94, 95, 98
Dickinson, Emily, 305
Diehl, E., 474, 486
Diez, Fr., 48, 55, 67, 177
Dimand, B., 607
Dimitrescu, Florica, 166, 171, 233, 269, 619
Dimitrijević, Vera, 537
Dineen, D. A., 854
Dirac, 555
Dittrich, O., 831
Dmitriev, N. K., 283, 284, 286
Doerfer, Gerhard, 284
Domaschke, Walter, 264, 265
Dorondoi, V., 44
Doroszewski, W., 292, 419
Dosoftei, 269
D'Ovidio, 478
Dragomirescu, M., 96
Dragunov, A. A., 859
Drăganu, Nicolae, 59, 391, 401, 402, 404, 519, 608
Drimba, Vladimir, 167, 283—289, 396, 400
Drîmbă, Constantin, 555
Dubois, J., 291, 293, 853, 854, 855, 856
Duhăneanu, C., 52
Duică, A., 296
Dukel'skij, N. I., 31
Dumitrașcu, Pompiliu, 15, 17
Duncan Luce, R., 137
Đorođević, T., 531, 536, 537, 538

E

Eckhardt, K. A., 550
Eggers, Z., 291, 293
Elcock, W. D., 55
Eliot, T. S., 302
Elwert, Theodor, 69
Eminescu, Mihail, 166, 181, 187, 304, 305
Entwistle, W. J., 423
Ernout, A., 266, 442, 446
Espinosa, Aurelio, 127
Essen, Otto von, 255, 256
Eustratie logofătul, 78, 85, 86
Evrard, E., 291
Evseev, Ioan, 296

F

Façon, Nina, 51
Fant, C. Gunnar M., 30, 324, 733, 735, 736
Faucett, 665
Felix, Cassius, 749
Felix, Jiri, 233—238, 370, 371,
Fieth, I. R., 667
Filipovič, M. S., 532, 533, 537
Filipovici, Nicolae, 566, 567
Firth, J. R., 656, 657, 658
Fischer, Iancu, 441—447, 621, 629
Fodor, J., 656
Fónagy, I., 255, 256, 259
Fouché, P., 61

Fourier, 30
Ford, Donald R., 683
Fourquet, J., 755
Ford, J. D. M., 435
Fraisse, P., 135, 136
Franceseato, G., 69
Fredegar, 488
Freudenthal, Hans, 559
Fries, Ch., 138
Frîncu, T., 400
Frolov, G. D., 683

G

Gafarov, B. G., 283, 284, 285, 286
Galanter, E., 137
Gáldi, Lászlo, 305
Galli de'Paratesi, Nora, 429, 431
Gamillscheg, E., 200, 423, 490, 494
Garde, Paul, 417, 419, 420
Gardena, Val, 70
Gardin, J. C., 291, 293
Gartner, Th., 70
Garvin, Paul, L., 137, 149, 150, 299, 300, 301, 410
Gaster, M., 170, 433
Gayangos, Pascual De, 435
Gălăbov, I., 308
Gamulescu, Dorin, 531–540
Găbjuv P., 535, 537, 538
Genilie, I., 95
Georgescu, Paul Alexandru, 53
Georgiev, Vladimir, 163, 165, 166, 308, 314
Gerov, Najden, 287
Ghergariu, L., 98
Gheție, Ion, 15, 82, 87–101, 166, 186, 196, 391–406, 605–609, 611
Ghiacioiu, V., 155
Giese, A., 72
Giese, Wilhelm, 74, 489, 491
Gilliéron, J., 755
Gimson, A., 292
Ginneken, J. van, 134
Giuglea, G., 52, 187, 396, 763, 772
Giurescu, Anca, 831–836, 856–857
Gleason, H. A., 333
Goldiș, Ana, 52
Golescu, Dinicu, 165
Golescu, Iordache, 96
Golopenția-Eretescu, Sanda, 44, 166, 299–301, 383–390, 613–618, 794, 838, 847–850
Gonzales de la Calle, Pedro Urban, 568, 569, 570, 571
Gorov, Goro, 742
Gossen, Carl Theodor, 163
Gougenheim, G., 138, 621, 622, 623, 625, 626, 629, 803, 804, 808, 819, 853, 855
Grammont, Maurice, 433, 577, 756, 757
Grandgent, 478
Graur, Alexandru, 8, 14, 17, 20, 48, 63, 107, 157, 165, 170, 186, 215, 265, 267, 271, 274, 307, 309, 371, 399, 460, 461, 473, 495, 517, 547, 550, 554, 580, 619, 620, 621, 623, 630, 747, 759, 760, 762, 765, 771, 801, 803, 804, 805, 806, 809, 810, 811, 812, 817, 818, 819, 820, 821, 824, 826, 840, 841
Grodié-Bjelokosié, Luka, 536
Grecu, Doina, 296, 669–682
Greenberg, Joseph H., 325
Grégoire de Tours, 487
Greimas, A., 291
Grimes, J. E., 178
Grisch, Mena, 496
Gsell, R., 292, 854
Guarnerio, P. E., 433
Guillaume, G., 854
Guillermon, Alain, 163, 166
Guiraud, Pierre, 20, 291, 517, 620, 621, 622, 629, 654, 803, 804, 805, 808, 811, 824, 825, 838, 843, 854
Guliga, E. V., 343
Gunnar, C., 30
Gurîceva, M. S., 343
Guthrie, 136
Guțu, Marta, 845
Guțu, Olimpia, 741–744
Guțu-Romalo, Valeria, 40, 42, 43, 44, 50, 103–115, 209–233, 355–372, 794, 795, 797
Gyldén, Yves, 733

H

Haadsma, R. A., 549, 550, 552
Haag, 484
Hadamard, J., 555
Hales, Elvira, 295
Halimi, Kadri, 531
Hall, Roberta, 853
Halle, Moris, 30, 38, 43, 133, 324, 735, 736, 847
Halliday, M. A. K., 291, 656, 657, 658
Hallig, R., 667
Hamm, J., 539
Haneş, P. V., 13, 89
Harris, Zellig, S., 41, 303, 373, 374, 378, 407, 732, 854
Harper, Kenneth E., 301
Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 24, 45, 169, 170, 400, 433, 608, 619, 627
Hausenblas, K., 418, 419
Havlova, Eva, 310
Havránek, Boh., 418
Hays, David G., 300, 301, 410
Hegedüs, L., 255
Heliade-Rădulescu, Ion, 90, 92, 94, 95, 100, 101
Henry, Albert, 306
Henzen, Walter, 19, 185
Herdan, Gustav, 732, 858, 859, 860, 861
Herman, Jozsef, 517
Heerman, Paul, 831
Heteo, Gh., 400
Hill, G., 96
Hill, A. A., 302
Hirschberg, Lydia, 291, 292, 293
Hiž, H., 413
Hjelmslev, Louis, 106, 132, 133, 137, 140, 150, 303, 362, 373, 374, 449, 450, 455, 519, 528, 618, 656, 734, 737, 738, 739
Hockett, Ch. F., 38, 420, 731
Hofmann, J. B., 487, 493, 494, 495, 498
Hopkins, G. M., 305
Horecký, Ján, 419, 420
Hořejši, Vladimir, 149, 163, 164, 165
Hovenberg, H., 531
Hristea, Th., 263—281
Hull, 136
Hurmuzachi, A., 95
Hurmuzachi, E., 619
Huygens-Wijma, Hetty A, 255, 256

I

Ianoviciu, V., 96
Ibrăileanu, Garabet, 13, 17
Ilcev, St., 308, 742
Ilenco, S. G., 343
Iliescu, Maria, 50, 51, 53, 67—75, 128, 166, 445, 469—498, 549—554
Imbs, P., 292
Iohansen, Svend, 303
Ionaşcu, Al., 81, 106
Ionaşcu, R., 92
Ionescu, Liliana, 407—413
Ionescu de la Brad, Ion, 95
Iordache, Roxana, 845
Iordan, Iorgu, 9, 14, 17, 23, 24, 25, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 63, 70, 73, 81, 99, 147, 163, 164, 165, 166, 168, 175, 178, 179, 270, 341, 351, 372, 399, 423, 424, 433, 517, 549, 550, 793, 820, 821, 824, 842
Iorga, Nicolae, 16, 93, 94, 99, 101, 394, 400, 402, 404
Iorgovici, Paul, 92
Isačenko, A. V., 292, 323, 418, 419
Istrate, G., 14, 17, 391, 392, 401
Iszer, Andreas, 96
Ivanov, V. V., 324, 747
Ivănescu, Gh., 14, 16, 17, 50, 89, 90, 93, 166, 394, 473, 474, 550, 790
Ivić, Pavle, 542
Ivireanul, Antim, 89

J

Jaberg, Karl, 188
Jacobsson, Gunnar, 419
Jagič, Vatroslav, 531, 532
Jakob, Máthé, 44
Jakobson, Roman, 21, 30, 133, 137, 304, 324, 560, 735, 736, 737, 847, 848, 849, 850

Jašar-Nasteva, O., 536, 537
Jeanneret, M., 477
Jedlička, Alois, 418, 419, 421
Jireček, Const., 315, 322, 533
Jones, D., 734, 745
Jud, J., 471
Julien, St., 858
Juilland, A., 390
Juret, C., 756, 757

K

Kaiser, L., 133, 847
Kaloujin, L. A., 452
Kanger, Stig., 732
Karlgren, Hans, 255, 732
Karush, W., 300
Karadžić Vuk, 531, 536, 539
Katz, J., 656
Kănoev, Iv., 743
Kelemen, Bela, 167, 296
Keller, John Esten, 435
Kiefer, Ferenc, 732
Kiparsky, Valentin, 163, 165, 166, 203
Kiss, Emese, 296
Kolarič, R., 419
Kolmogorov, A. N., 560, 561
Konstantinov, D., 535
Kopecký, L. V., 418
Kostov, K., 743
Koval, L., 418
Krappe, A. H., 435
Kreft, Bratko, 419, 421
Kulaghina, O. S., 37, 41, 732
Kuhac, Fr. S., 540

L

Lambek, J., 407, 413, 732
Lambrior, Alexandru, 45, 46, 96
Lapesa, Rafael, 423, 424
Larochette 292
Laurian, A. T., 96
Lebrun, Y., 291
Lees, R. B., 656
Le Gal, E., 529
Leibniz, 559
Lerch, E., 491, 493, 494, 495
Leška, O., 418
Levin, R. S., 302, 303, 304, 306
Levițchi, L., 663
Lisițki, V. A., 744
Lodge, 665
Logar, T., 419
Lombard, Alf, 23—27, 63, 103, 163, 164, 165, 166, 168, 233, 370, 371, 372, 460, 464, 802
Losonczi, G., 296
Löfstedt, Bengt, 73, 74, 472, 474, 475, 477, 478, 482, 483, 484, 486, 489, 490, 491, 493, 494, 495, 496, 498
Löfstedt, Einar, 477, 489, 498, 749
Lucretius, 470
Lupaș, Liana, 845
Lutta, M., 496
Luzi, J., 71
Lüdtke, Helmut, 70, 178
Lü Șu-șiang, 859

M

Macarie, Liliana, 74, 128, 469—498
Macaulay, 732
Macrea, Dimitrie, 14, 17, 48, 187, 242, 841
Macsimov, A. I., 347
Magdics, K., 255, 256, 259
Maior, Petru, 45, 92
Malmberg, Bertil, 29, 50, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 134, 164, 467, 577, 851, 852, 853
Man, O., 418
Mandelbrot, B., 132
Maneca, Constant, 51, 167, 729—731
Manliu, I., 96
Manoliu, Maria, 40, 41, 50, 123—130, 157, 164, 373—381, 383, 384, 615
Many, I. I., 95
Marchetti, Giuseppe, 69
Marculfus, 472, 483, 488
Marcus, Solomon, 37, 41, 43, 137, 167, 168, 373, 555—563, 661
Markoff, 731

Markov, B., 37, 531, 533, 534, 536, 537, 538, 539, 540
Maron, M. E., 301
Marouzeau, J., 517
Marschman, J., 858
Marteanova, E. P., 344
Martinet, André, 50, 292, 293, 420, 425, 426, 427, 656, 737, 854
Massignon, Geneviève, 571, 572
Massimu, I. C., 96
Máthé, I., 295
Mattoré, G., 622, 629, 656
Mauro, Tullio de, 856
Mazlova, Vera, 467
Mărdărescu, Maria, 64, 167, 463—467
Meillet, Antoine, 266, 335, 442, 831, 850
Melkanoff, 300
Menéndez y Pelayo, 435
Menéndez y Pidal, Ramón, 423, 424, 436, 489, 498
Meyer, Gustav, 344
Meyer, Harry, 423
Meyer-Lübke, Wilhelm, 46, 55, 63, 71, 72, 75, 123, 125, 264, 266, 267, 336, 442, 470, 475, 478, 479, 491, 498, 505, 517, 554, 608, 761
Michéa, R., 138, 621, 622, 623, 625, 626, 629, 803, 804, 808, 819, 855
Michel, Louis, 739, 740
Miclău, Paul, 167
Micu-Klein, Samuil, 92, 170
Micu-Moldovan, Ioan, 77
Micuşan, Cristina, 51, 567—568
Mihăiescu, H., 47, 73, 74, 164, 166, 471, 480, 486, 487, 488, 490, 551, 749—750
Mihăilă, Gheorghe, 164, 165, 200, 271
Mihelţeanu, N. I., 96
Miklosich, Fr., 269, 274
Miko, M., 292
Mikus, 832, 835, 836
Miletić, L., 741
Milićević, M. S., 534, 536, 537, 539
Millardet, G., 61
Miller, G., 137
Milojević, B., 532
Minissi, Nullo, 729
Mircev, K., 741
von Mises, 560
Mišev, A., 536, 538
Mitchell, T. F., 657
Mladenov, St., 309, 741
Moignet, G., 72
Mohrmann, Christine, 487
Moisil, Gr. C., 44, 103, 220, 233, 372
Mol, H., 32
Montel, 555
Monteverdi, Angelo, 58
Moreau, R., 291
Morel-Fatio, 435
Moreno, González, 433
Mounin, G., 560
Mourin, Louis, 73, 163, 166, 496
Moškov, V., 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289
Mørland, H., 473, 477
Mucala, M., 418
Muller, Ch., 291
Muller, H. F., 495
Munteanu, G. I., 96
Muratori, L. A., 51
Murgulescu, I. G., 163
Mussen, P. H., 135

N

Nameranov, N., 742, 743
Nandriş, Octave, 59, 61, 550
Nasta, M., 845
Navarro Tomás, T., 433, 467, 566
Năsturel, Udrişte, 85
Neagoe, Şt., 96
Nebrija, Antonio de, 433
Neculce, Ion, 81
Nef-Reiner, Karin, 750
Negruzzi, Costache, 90, 95
Neiescu, Petre, 32, 99, 166, 542
Németh, A. B., 296
Németh, J., 296
Nestorescu, Virgil, 308—310
Nicoară, Moise, 92
Nicolau, Edmond, 43, 721
Niculescu, Alexandru, 15, 45—54, 164
Niedermann, Max, 472
Nida, E., 373
Nistor (Domonkoş), Erica, 44, 295—296

Norberg, Dag, 477, 479, 484, 486, 749
Nord, S., 292
Noreen, A., 733
Nosz, Gyula, 733
Nuchelmans, J., 549, 550, 552
Nyrop, C., 490, 491

O

Odaie, S., 296
Odobescu, A., 170
Oettinger, A. G., 407, 732
O'Huallachain, 292
Olteanu, Pandele, 167
Olsen, Hedvig, 23, 24, 25, 517
Onu, Liviu, 15, 17, 77—86, 166
Orghidan, R., 96
Oribasius, 473, 477
Osgood, Ch., 134, 135, 136, 140, 144

P

Pala, Karel, 295
Palavecino, Edgardo R., 851
Palazzi, Fernando, 832
Palmer, 665
Pamfil, Viorica, 296
Panaitescu, P. P., 99, 402
Paun, Anton, 154, 156
Panțu, Zach. C., 268, 269, 275
Papahagi, Pericle, 581, 582, 583, 772
Papahagi, Tache, 264, 266, 267, 309, 433, 581, 582, 583
Papiu-Ilarian, Al., 95
Paris, Gaston, 189
Pascu, Gheorghe, 432
Pașca, Ștefan, 433
Pavel, Toma, 44, 166, 302—306, 383, 577, 578, 838
Pătruț, Ion, 106, 107, 167, 372, 393, 396, 398, 399, 416, 546
Pelagius, 494
Pei, Mario, 473, 476, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 498
Pernicone, 832
Petković, Ž., 534, 535, 536, 537, 539
Petronius, 472, 494
Petrova, N., 854
Petrovici, Emil, 8, 30, 31, 59, 61, 62, 64, 68, 164, 165, 166, 167, 186, 203, 248, 251, 332, 333, 391, 393, 399, 415, 464, 466, 532, 534, 537, 542, 546, 547, 745
Phal, A., 292
Phandl, Ludwig, 423
Philippide, Alexandru, 5, 17, 45, 49, 58, 96, 337, 339, 432, 461
Piaget, J., 146
Pike, K. L., 256, 303
Pilția, N., 96
Piotrovschi, R., 854
Pirson, Julles, 476, 480, 483, 488
Piru, Alexandru, 78
Pîrvu, Nicolae, 296
Planta, R. von, 471, 476, 480, 484
Platon, C., 96
Plaut, 74, 470, 472, 486, 487
Pleșoianu, G., 96
Poghirc, C., 166
Pokrovskaja, L. A., 283, 284, 287, 289
Polenakovik, H., 537, 538
Politzer, Frieda N., 473, 474, 478, 479, 480, 481, 482, 484, 498
Politzer, Robert L., 473, 474, 478, 479, 480, 481, 482, 484, 498
Pompiliu, M., 400
Pontbriant, R. de, 96
Pop, Gh., 432
Pop, Maxim, 96
Pop, Sever, 200, 745
Pope, 304
Popescu-Marin, Magdalena, 306—308, 750—751
Popescu, Sebastiana, 845
Popgheorghiev, S., 742, 743
Popivanov, Gh., 742
Popovici, M., 94
Popovici, Tiberiu, 295—296
Popovici, Iosif, 30, 266, 534, 535
Pottier, Bernard, 134, 291, 292, 293, 520, 521, 522, 527, 794, 853, 856
Posner, Rebecca, 20, 755, 756, 757
Pospelov, N. S., 343
Postal, Paul, 118
Prieto, L. J., 519, 520, 657

Procopius, 471
Procopovici, A., 87, 154, 155, 619
Pumnul, Aron, 96
Pușcariu, Ilarion, 96
Pușcariu, Sextil, 5, 45, 46, 55, 60, 61, 62, 63, 68, 71, 74, 87, 88, 98, 100, 189, 199, 200, 203, 265, 267, 268, 297, 327, 328, 333, 334, 337, 338, 391, 400, 401, 441, 458, 460, 461, 478, 495, 542, 619, 801

Q

Quemada, B., 292
Quicherat, L., 266
Quilis, Antonio, 851
Quirk, Randolph, 656

R

Ray, L. C., 301
Rădulescu, Daniela, 739—741
Reichel, C., 296
Reinheimer, Sanda, 427—429, 519—529, 571—574
Repina, Tamara, 341—353
Revzin, I. I., 37, 560, 561
Rischel, Jörgen, 731
Richelet, 568
Richter, E., 478
Ricken, Ulrich, 567, 568
Riffaterre, 562
Rilke, Rainer Maria, 561
Rivenc, P., 138, 292, 621, 623, 625, 626, 629, 803, 804, 808, 819, 855
Rizescu, I., 167
Roback, A. A., 136
Roceric-Alexandrescu Alexandra, 43, 44, 142, 165, 255—262, 335—339, 721, 731—733
Rohlfs, Gerhard, 423, 445, 471, 477, 478
Romanescu, I. I., 96
Rosemblat, Angel, 127
Rosetti, Alexandru, 5—11, 14, 16, 17, 21, 30, 31, 46, 47, 48, 55, 56, 58, 59, 60, 63, 68, 69, 78, 79, 82, 84, 87, 88, 89, 92, 100, 154, 164, 165, 166, 170, 175—183, 291, 292, 298, 313—322, 335, 344, 383, 384, 394, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 441, 457, 458, 459, 460, 461, 473, 517, 550, 555, 577—578, 605, 606, 608, 609, 611, 619, 620, 629, 663, 739, 745, 755—757, 763, 805, 806, 807, 810, 831, 828, 829, 830
Rousselot, P. J., 30
Rozdowski, Ian, 832
Rozențveig, V. I., 560
Rudigoz, 292
Ruelle, P., 740
Russo, Alecu, 95, 169
Rusu, Grigore, 89, 165, 167, 239—254, 541—548
Rusu, Valeriu, 166, 297—298, 415—416
Rusić, B., 536, 539
Růžička, R., 419, 421

S

Sadoveanu, Mihail, 269
Sala, C., 43, 721
Sala, Marius, 50, 51, 52, 53, 55—65, 89, 163, 164, 167, 248, 435—437, 851—853
Salvini, A. M., 51
Salvioni, C., 471
Sánchez de Vercial, Clemente, 435
Sandfeld, Kr., 23, 24, 25, 314, 349, 517
Sanzewitsch, C. von, 264
Sapir, E., 734, 848
Saporta, Sol, 135, 136, 562
Saramandu, Nicolae, 499—517, 733—739
Sas, Louis Furman, 472, 474, 476, 480, 481, 482, 483, 484
Saussure, Ferdinand de, 131, 132, 335, 655, 656, 739, 848
Sauvageot, Aurélien, 138, 427, 428, 429, 621, 622, 623, 625, 626, 629, 803, 804, 808, 819, 855
Sbiera, Ion al lui G., 619
Sădeanu, Fl., 100, 568—571
Scheludko, D., 267
Schmid, 496
Schulte-Herbrüggen, Heinz, 451, 452
Schürr, Fr., 495
Schveiger, Paul, 44, 295

Scriban, Aug., 266, 268, 271, 273, 274, 433
Sebeok, Thomas A., 134, 135, 136, 140, 144, 299
Seche, Luiza, 88, 89, 92, 383
Seche, Mircea, 88, 89, 92
Segovia, Pero Guillén de, 436, 437
Seidel, E., 433
Serrano Pérez, Raul, 566
Servien, Pius, 555, 559, 560, 561, 562, 563
Seulescu, G., 95, 98
Sevastos, Mihail, 269
Sgall, P., 295
Shakespeare, W., 305
Shannon, 43
Sigurd, Bengt, 731, 732
Silzer, E., 432
Simenschy, Th., 845
Simonescu, Dan, 77
Sinclair, J., 292
Sittl, 475
Skalička, Vl., 418
Skinner, 136
Skok, Petar, 74, 315, 470, 471, 489, 490, 491
Skorokhod'ko, E. F., 452
Slama-Cazacu, Tatiana, 43, 131—147, 165, 167, 291—294, 663, 664
Smîrnişki, A. I., 655
Sokolov, N. M., 685, 718
Solnţev, V. M., 859
Sommer, F., 469
Sommerfelt, Alf, 133
Speranţia, Th. D., 400, 433
Spitzer, Leo, 20, 23, 307
Stan, Aurelia, 44, 167, 296, 669
Stan, Felicia, 296
Stan, Ioan, 296, 669
Stan, Ionel, 167, 296
Stankiewicz, Eduard, 185, 186, 193, 325
Stati, Sorin, 43, 47, 167, 425—427, 480, 481, 483, 488, 520, 524
Stefanović, C., 538
Steiger, A., 424
Stetson, R. H., 255
Stilescu, V., 96
Stockwell, Robert P., 299, 413
Stoica, Nicolae, 93, 94
Stoicescu, G. S., 96
Stoichiţa, I., 684
Stoikov, St., 741, 742
Strabon, 314
Strajan, M., 96
Straková, V., 419
Suchianu, I., 96
Suciu, Tatiana, 44
Svennung, J., 489, 749
Swanson, 301
Székely, E., 295
Székely, S., 44
Šahinović, M., 539
Šišmanov, Il., 533, 537, 538, 539
Šišmarev, V. F., 423, 424
Šmaus, A., 536, 539
Šoljan, A., 531

Ş

Şandru, D., 61, 396, 397, 400
Şandru, Tudora, 431—433, 837—844
Şanskaia, T. V., 747
Şanski, N. M., 747
Şapiro, A. B., 419
Şaumian, S. K., 296, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739
Şăineanu, L., 264, 273
Şcerba, L. V., 734
Şerban, Valentina, 296
Şiadbei, I., 49, 50, 164, 405, 608
Şincai, Gh., 92
Ştefănucă, P. V., 61
Ştrempel, G., 77, 89, 404
Şuteu, Flora, 166, 764
Şuteu, Valeriu, 31, 32, 44, 167, 187, 622, 625, 841

T

Tabouret-Keller, A., 134, 136
Tagliavini, Carlo, 55, 68, 70, 415, 416
Tamás, Lajos, 163, 164, 166
Tanasoglu, D., 283
Tardif, 472, 480, 484
Tănase, Eugen, 51
Tănase, Aurelian, 52

Teaha, Teofil, 167, 396, 400, 415, 416
Teiuş, Sabina, 296
Tejnor, A., 419
Teodorescu, G. Dem., 275
Teodorescu, Mirela, 87—101, 166
Terenţiu, 470
Terracini, B., 18
Tesnière, L., 854
Tešić, D., 535
Thaon, Philippe de, 568
Theban, Laurenţiu, 163—168
Theban, Maria, 853—856
Thorndike, L., 665
Tiktin, Hariton, 23, 25, 88, 89, 90, 97, 98, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 432
Tocaciu, Octavian, 683—722
Todoran, Romulus, 99, 185—207, 296, 400
Todorov, Ţv., 741
Tohăneanu, Gh., 15
Togeby, K., 755, 756, 757, 853
Tolman, 136
Tomislav, S., 531
Tomson, A. I., 745
Toparišič, J., 419
Toporov, V. N., 324
Toşa, A., 296
Trager, L. C., 494
Trávniček, Fr., 418
Trier, Jost, 450, 567, 656, 667
Trnka, B., 374, 794
Trojanović, S., 534, 536, 539
Trubetzkoy, N. S., 314, 327, 333, 542, 734, 737, 738, 848, 850
Tudorică, Olga, 52, 53, 423—424, 566—567
Tudose, Claudia, 619—654, 803—830
Tuulio, O. J. Tallgren, 436
Twaddell, W. F., 734

Ţ

Ţichindeal, 94, 277
Ţonev, B., 741

U

Uddholm, 74, 481, 483, 486, 488, 492
Udler, R. I., 744, 745
Uhanov, G. P., 343
Uhlenbeck, E. M., 32
Uhlik, Rade, 532, 536
Ullmann, Stephen, 292, 293, 449, 451, 655, 656, 658
Ulvestad, Bjarne, 732
Unbegaun, B. O., 200
Ureche, Grigore, 490
Ureña, Henriques, 570
Ursu, N. A., 16, 81, 82, 92, 165

V

Vachek, J., 418
Vahmistrov, V. V., 620
Vaillant, I. A., 96
Valéry, Paul, 555, 561
Vangli, 859, 861
Varlaam, 77, 78, 79, 84, 85, 86, 169
Varro, 470
Vascenko, Victor, 167, 267, 417—421, 744—747
Vasileva, N. M., 344
Vasiliu, Emanuel, 35—44, 164, 165, 166, 167, 335—339
Vasiliu, Laura, 117—121, 828
Vauquois, B., 291, 293
Väänänen, Veikko, 73, 469, 470, 471, 473, 475, 477, 486, 487, 489, 498, 549, 550, 551, 552
Văcărescu, I., 95
Velleman, Ant., 496
Vender, 'Beke, 622
Vendryes, 381
Verreecken, Cécile, 256, 262
Vertes, Edith, 467
Vianu, Tudor, 13, 14, 16, 21, 44
Vico, Giambattista, 302
Viciu, 760, 763
Vidoeski, B., 419
Vidos, B. E., 55
Vidu, 154, 155, 156
Vinay, J. P., 292
Vinogradov, V. V., 21
Vigoţki, L. S., 135
Vlad-Delamarina, Victor, 400
Vossler, Karl, 487

Vrabie, Emil, 167, 744–747
Vraciu, A., 845
Vuia, Romulus, 297, 298
Vulpe, Magdalena, 166
Vulpe, Radu, 845

W

Wackernagel, 494
Wagner, Max Leopold, 266, 423
Wagner, R. L., 620, 621
Walstra, G. Y. Y., 550
Wartburg, W. von, 264, 278, 467, 475, 667
Wechsler, B., 858–861
Weigand, Gustav, 61, 97, 98, 99, 100, 400, 745, 760, 772
Weiss, Mary, 733
Wells, R., 38, 41, 303, 732
Welter, J. Th., 435
Werner. Fritz, 483, 487
West, 665
Wissemann, Heinz, 577
Wittgenstein, Ludwig, 658
Wong, Helen, 324

Y

Yngve, V. H., 137, 295
Yule, G. U., 732

Z

Zahn, Louis Jennings, 435, 436
Zaimov, I., 308
Zajączkowski, Ananiasz, 286
Zamora, Vicente A., 424
Zane, A., 95
Zanne, Iuliu, 275, 566
Zdrenghea, M., 517

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

arbënésë, 587
asnjë, 317
avull, 317
baç, 317
baigë, 317
baltë, 317
banë, 317
bardhë, 317
baskë, 317
berr, 317
bollë, 317
bredh, 317
bukurë, 317
bukuri, 317
bukuroj, 317
bullar (g.), 317
bungu, 317
bunk, 317
buzë, 317, 589
byk, 317
cap, 319
cape, 319
cjap, 319
coqë, 317
cupë, 317
cupis (g.), 317
çobanisht, 317
çok, 317, 591
çuçuràs, 591
çulis, 591
dhallë, 319
-do, 316, 584
droe, 318
dru, 318
druja, 318
drutë, 318
dua, 316
duaj, 316
dukem, 585
fljojere, 318
gard, 318
gardh, 318
gat, 318
gatuaj, 318
gëlbazë, 317
gërresë, 318
gjëmb, 318
gjon, 318
gjymës, 318
gjÿmësë, 318
gjysh, 318
gljëmbë, 318
gljimp, 318
gogë, 318
grep, 318
gropë, 318
grundë, 318
gurmaz, 318
gushë, 318
guvë, 593
hamës, 318
hudhër, 318
jetë, 592
katund, 317
katunt, 317
këlbazë, 317
këmishë, 315, 536
këpushë, 317
këshillë, 315
kësulë, 317
kisdo, 584
kofshë, 316
kokazë, 317
kokëzë, 268
kokjë, 268
kopil, 317
kudo, 316
kulpër, 318
kulpërë, 318
kurpul, 318
kurthë, 318
kuvënt, 591
lalë, 594
(*i*) *lehtë*, 318
lemsh, 317
luftë, 316
l'ug ɛ, 538
magulë, 318
mal, 318
(i) *mall*, 318
maraj, 318
(i) *math*, 318
mendónj, 595
mëkat, 315
mëz, 318
mire, 746
modhullë, 318
močal, 596
more, 596
moshë, 318, 596
motshë, 318
mugull, 318
murg, 318
múrgu, 596
mushk, 318
nduris, 766
nepërkë, 318
nepërtkë, 597
qafë, 317
qe(se), 316
pajë, 773
pellg, 317
pellk, 317
pet(ë)k, 599
pézëm, 599
për-anë, 317
përroi, 318
përrua, 318

prikë, 773
prrua, 318
pupa, 318
pupcë, 318
pupë, 318
pupëzë 318
pupzë, 318
ragal (g.), 317
rëndës, 318
rrëpinë, 587
sado, 316
shapi, 319
shkardhë, 319
shkop, 602
shkrep, 318
shkretë, 602
shkrumb, 319
shkrump, 600
shqipëri (t.), 316
shqjpni (g.), 316
shpendër, 319
shpirt, 602
shtjerrë, 319
shtrep, 319
shtrungë, 319
shut, 317, 602
shutë, 317
sorrë, 317
sumbull, 319
të, 316
(*i*) *tharbët*, 318
tharc, 603
thark, 319
(*i*) *thartë*, 318
thep, 319
thërrimë, 318
thumbëz, 319
thumbull, 319
thump, 317
trëmbem, 602
tsap, 603
tsarihé, 603
tšilé, 602
udhos, 319
ujane, 318
ujë, 318
vatrë (t.), 319, 603
vjedhull, 319
votër (g.), 319

BULGARĂ

agoda (v. bg.), 269
адтальййа, 742
аслатин, 742
аздéсвам, 743
акомпанимеим, 309
акомтанирам, 309
алегорически, 309
алегоричен, 309
алегория, 309
анализ, 309
анализирам, 309
аналитичен, 309
анкета, 309
анкетирам, 309
бáер, 309
байр, 309
балагувам, 309
балдъза, 287
балдъзка, 287
банан, 280
барабой, 309
барук', 743
батут, 310
бач, 310
baštá, 315
báštină, 315
бой, 742, 743
бота, 310
бóфла, 309
брадавица, 289
брадвища, 289
бричка, 288
брýчка, 309
бръчка, 309
бръндза, 310
брюк, 309
брюка, 309
букствувам, 743
бурда, 310
бурта, 310
бът, 310
вакъл, 742
vapsam, 193
варзилка, 310
ватáф/ин/, 310
ватáн, 310
ватели́х, 744
вишна, 270
vişna, 280
вишня, 270
vişnia, 280
vrĕva, 604
върколок, 742
гагаузин, 285
гагаузка, 285
gluma, 188
гърбачка, 288
гърлица 289
da, 316
джумерка, 288
джумерки, 288
dărveno maslo, 603
дюзм, 743
жилетка, 288
задун, 743
zarzala, 271, 277
игрите, 742
илин, 743
jogoda (v. bg.), 269
kalina, 270
калугер, 284, 286
калугерица, 286
калугерка, 384
калцун, 743
cár, 315
кардру, 743
kladnja, 188
клей, 743
kokazi, 268
kolec, 188
комшийка, 285
комшия, 285
копанка, 288
копаня, 288
корда, 742, 743
kruşa, 280
кукумявка, 288
кумица, 289
курбан, 743

куртка, 288
cărică, 315
lanec, 188
лел, 742
лел'a, 743
lele, 594
лелна, (v. bg.), 743
леш, 743
limon, 280
литре, 742
mandarina, 280
маскара, 743
матрак, 743
мачук, 310
мачука, 310
макан, 310
naduham, 199
naj, 596
patka, 598
пита, 288
pita, 599
питичка, 288
plěsku, 599
ploča, 599
попадия, 286
práskova, 280
председател, 284
председателка, 284
пътека, 288
rojkov, 278, 280
русин, 284
руска, 284
руста, 744
свирепея, 743
синичка, 288
синичьк, 288
skoruša, 271
sliva, 280
smòkva, 280
smòkviţa, 280
смокинъ, 269
smokinia, 280
smokinja, 269
smokòvnita, 280
stratul, 772
суроватка, 288
суруватка, 288
тафлиа 743
терзийка, 285
терзия, 285
учител, 284
учителка, 284
фичор, 310
фланéла, 744
фла́ут, 744
флоричика, 310
хаджийка, 285
хаджия, 285
цар, 286
царица, 286
цигарка, 288
će, 316
čerešar, 535
чифут, 285
чифутка, 285
чорбаджийка, 285
чорбажия, 285
чубрица, 289
чурук, 743
шта, 743
što, 316
ща (v. bg.), 743
jágoda, 269
jagode, 269
ярка, 288

CATALANĂ

clau, 178
febra, 761
gendre, 773
mesell, 771
ranc, 571
veve, 730

CEHĂ

beliti, 746
brambor, 309
brambora, 309
skoruše, 271

DANEZĂ

skov, 450
trae, 450

ENGLEZĂ

action, 660
allex, 660
alphabet, 661
asxlum, 661
at, 666
aunt, 658
bird, 660
blind, 660, 661, 665
blue, 450
box, 660
brown, 450
choice, 660
daffodill, 660
flow, 666
furx, 660
gallerx, 660
girl, 660
green, 450
grey, 450
gut, 660
hand, 664
horse, 658, 660
hospital, 661
house, 665
in, 666
into, 666
ladder, 665
lady, 658
lay, 666
leg, 661
love, 660
maiden, 658
man, 660
name, 658
part, 660
passion, 660
path, 660
peach, 279
person, 660
pipe, 660

plum, 279
poppx, 660
print, 660
procedure, 660
room, 664
salt, 664
shaft, 660
ship, 658
side, 660
sister, 658
speech, 658
stocking, 665
tipe, 660
to, 666
track, 660
tree, 279
tube, 660
walnut, 279
wolf, 660

FRANCEZĂ

abricot, 278
abricotier, 278
agrés, 573
amarrer, 573
apeser (v. fr.), 764
arbre, 450
aquauex, 584
auge, 770
banane, 278
bananier, 273, 280
bergamote, 272
bois, 450
brace (v. fr.), 473
braz (v. fr.), 473
cannelle, 275
capron, 268, 278
capronier, 278
caroube, 278
caroubier, 278
cerise, 278
cerisier, 278
chez, 178
citron, 278
citronnier, 278
comprendre, 773
cousin, 761
défalquer, 761
dieu, 773
dont, 554
églantier, 278
églantine, 278
**églantinier*, 278
en, 552
estrie (v. fr.), 552
fiel, 544
fièvre, 761
foie, 550
forêt, 450
gendre, 773
grand, 428
grande, 428
grandet, 428
grandeur, 428
grandir, 428
gréments, 573
griotte, 278
griottier, 278
groseille, 278
groseillier, 278
hier, 544
jour, 455
leur, 481
(*le*) *lézard*, 573
lierre, 544
limon, 278
limonier, 278
mandarin, 273
mandarine, 273
mandarinier, 273
marron, 278
marronnier, 278
mais, 203
merveille, 771
meure (v. fr.), 267
miel, 544
mois, 762
moure (v. fr.), 267
mûre, 267
noisette, 264
noix, 264, 278
noyer, 278
nuit, 455
pêche, 278
pêcher, 278
poire, 278
poirier, 278
pomme de terre, 831
porte-plume, 831
raisin, 276
(*le*) *rossignol*, 573
se (v. fr.), 608
oeil, 178
olive, 274, 278
ont (v. fr.), 554
orange, 278
oranger, 278
(*l'*)*ontarde*, 573
théâtre, 747
(*la*) *truite*, 573
vigne, 276

GAELICĂ

glas, 450
gwyrd, 450
llwyd, 450

GĂGĂUZĂ

Attax, 285
Attaχka, 285
badika, 288
baka, 287
batdīskai, 284, 287
batdīz, 287
балдызка, 287
biyč'a, 286
btaneräska, 286
boba, 287
bobaka, 287
bradavica, 289
bradvica, 289
brička, 288
buba, 287
bubaka, 287
carica, 286
cimbrica, 289
cīgarka, 288
čibrica, 289

čīfīt, 285
čī'fītka, 285
čingenä, 284
čingenäyka, 284
čiŋġeńä, 285
čiŋġeńäyka, 285
čorbaği, 284
čorbağiyka, 284, 285
čorbağīyka, 285
čubrica, 289
dayika, 287
dayī, 287
dayīka, 287
delegat, 285
delegatka, 285
deputat, 285
deputatka, 285
felšer, 286, 287
felšerica, 286, 287
furka, 289
furkulica, 289
gagauz, 285
gagauzka, 285
garčica, 289
gīrbačka, 288
gīrlica, 289
gramatka, 288
ğüm'erka, 288
χaği, 285
χağiyka, 285
χalva, 289
χalvica, 288
χazäyka, 284
χīsīm, 285
χīsīmka, 285
kaŧuger, 284
kaŧugerka, 284
kaŧuġerica, 286
kaŧuġerka, 286
kamorka, 288
karağöz, 285
karağözka, 285
Katika, 287
kayīnču, 288
kod'ica, 289
kofa, 289
kof'ica, 289
koŧχozču, 285
koŧχozčuyka, 285
komšu, 284, 285
komšuyka, 284, 285
konsuγa, 286
koropka, 288
Kostika, 287
křeśńica, 286
kukumav, 288
kukum'ä'u, 288
kukum'äu̯, 288
kukumävka, 288
kuma, 289
kumica, 289
kumu, 289
kupana, 288
kupanka, 288
kurtka, 288
mayka, 288
mävka, 288
Mitika, 287
mīcka, 288
mīsīr, 287
mīsīrka, 287
oruska, 286
pad'išaχ, 285
pad'išaχka, 285, 286
pioner, 285
pionerka, 285
p'ita, 288
p'itička, 288
pītika, 288
popad'iya, 286
predsedatel', 284
predsedatel'ka, 284
provut'äsa, 286
rubaška, 288
ru's'äcka, 286
ruska, 284
sāğī, 285
sāğīyka, 285
semička, 288
s'in'iška, 288
služanka, 285
student, 285
studentka, 285
sumka, 288
survatka, 288
škoŧaği, 285
škoŧağīyka, 285
t'ät'ü, 288
terzi, 285
terziyka, 285
t'et'ika, 288
učitel', 284
učitel'ka, 284
yardīmğī, 286
yardīmğīyka, 285
yarka, 288
yürediği, 286
yürediğiyka, 286
želetka, 288

GERMANĂ

Apfel, 280
Apfelbaum, 280
Banane, 280
Bananenbaum, 280
Baum, 280, 450
Birnbaum, 279, 281
Birne, 279
brechen, 451
Farbe, 196
Flausch, 744
Gang, 188
Halbe, 188
herein, 451
hinein, 451
Holz, 450
Kartoffel, 188
Kellner, 188
Kipfel, 188
Mannesalter, 831
Nuß, 279
Hußbaum, 279
Pfirsich, 280
Pfirsichbaum, 280
Pflaumenbaum, 281
Pisang, 280
Schneider, 196
Stoff, 188
Wald, 450
Wate, 744

Wattelin, 744
Windmühle, 836
wrankjan, 571
Zappin, 199
zerbrechen, 451
Zitrone, 279
Zitronenbaum, 279

ITALIANĂ

abbassalingua, 834
accento, 730
acuema, 729
acutezza, 729
albero, 455
alef, 730
alfafonoide, 729
alveopalatale, 730
apezo (lion.), 764
apicalizzato, 729
asimmetria, 729
aunu (merid.), 59
banana, 278
banano, 273, 278
barba, 534
barbos, 534
bergamòtta, 272
bidimensionalità, 729
bocca, 832, 833
boccadilupo, 833
boccascena, 832, 834, 836
braccia, 473
braccio, 473
caddararu, 178
caduta, 729
capestro, 178
capire, 773
capitano, 589
capoclasse, 834
capocuoco, 834
capure (dial.), 178
carrubo, 278
casa, 178, 832
cassaforte, 834
castagna, 279
castàgno, 279
cavallare, 590
cavol-fiore, 831
chiave, 178
cimografia, 729
cinèma, 729
coefficiente, 729
cognata, 454
cognato, 454
consonante, 730
consonantizzazione, 730
(co)tale, 764, 765
cronotopometria, 729
cugina, 454
cugino, 454, 761
dàttero, 279
diafonema, 729
diaframma, 729
diffalcare, 761
dipelare (v. it.), 761
donde, 554
febbroso (v. it.), 761
fègato, 550
fico, 279
figliaccia, 454
figliaccio, 454
firraria, 178
fócure (dial.), 178
fonema, 730
fonetica, 730
fonospettografia, 729
fonotipo, 729
fruttivendolo, 831
fuggifatica, 833
funzione, 730
gattamorta, 834
genero, 773
gentiluomo, 834
giorno, 455
glottidale, 729
gonfianuvoli, 833
guna, 730
intiniriri (sicil.), 178
iposema, 729
laringe, 729
legge, 730
legno, 455
limone, 279
loro, 481
macellaio, 771
madrina, 454
mandarina, 273
mandarino, 273, 279
marrone, 279
mela, 278
melo, 278, 280
mese, 762
minuto, 596
monti, 178
mora, 267, 730
mòro, 267
mula, 596
ne, 552
nipote, 454, 455
noce, 266, 279
notte, 455
occhio, 178
oliva, 274, 279
olivo, 274, 279
onde, 554
opposizione, 730
padrino, 454
palumbaru, 178
pancotto, 833, 834
pane, 833
pecoraio, 178
pera, 278
pero, 278
pianoforte, 834
pigliamosche, 834
portafortuna, 832
portamonete, 832
portaordini, 832
portapacchi, 832
portare, 832
portariso, 832
portogallo, 279
posizione, 730
prugna, 278
prugno, 278
rogo, 61
rota, 178
saliscendi, 834
samprasarana, 730
scapetà, 178
scena, 832

scevà, 730
scurta, 178
se, 608
sego, 61
sigmatismo, 729
sillaba, 730
sporcare, 772
sterlúce, 178
strabello, 178
strega, 552
suocera, 454
suocero, 454
surdia, 178
trascrizione, 730
uva, 276
vigna, 276
vocali, 730
voce, 729
zappa, 199

LATINĂ

abante, 177
abbas, 442
abba(s), 445
ăbellina, 264
**abellona*, 264
**abellonus*, 264
abscondere, 588, 774
**accaptiare*, 585, 774
acer, 774
acia, 336
**acotitus*, 591
acris, 177
acrus, 177, 585, 774
acus, 585, 774
**acutitus*, 774
ad, 585, 764, 774
**adancu*, 774
ad-appositum, 764
ad-depositum, 764
adducere, 585, 774
adet, 585
ad-foras, 585, 774
ad-hac, 587, 774
ad-hicce, 765
**adiliare*, 585, 774
ad ille, 774
ad illu, 774
adjungere, 586, 774
adjuto, 336
adjutare, 586, 774
admisarius, 58
admissarius, 187
ad-prope, 774
**ad-tunc-ce*, 588, 774
adunare, 585, 774
aduncus, 585, 774
ad-verum, 764, 765
ad-vix, 585, 774
aetas, 442, 446
afflare, 585, 774
ager, 585, 774
agilis, 187
agnella, 200
agnellus, 598, 774
agnum, 59
ala, 442, 444, 446
alapa, 444
**alapa*, 587, 774
albeus (lat. vulg.), 176
**albina*, 586, 774
albius, 770
albus, 586, 774
alia mente(re), 586, 774
aliubi(re), 586, 774
alium, 189
allegere, 586, 774
**allergare*, 586, 774
alnus, 442, 445
alter, 586, 594, 774
alumen, 442, 445
alveus, 176
alvina, 774
amarus, 586, 774
ambulare, 594, 774
**amin-*, 586
**amindoi*, 774
amo, 442, 446
amplus, 442, 446
anas, 442, 445
ancora, 442, 445
anellus, 597, 774
anglus (lat. vulg.), 176
anima, 594, 774
animalia, 598
animam, 543
annotinus, 584
annus, 586, 774
aperire, 587
apium, 442, 445
**appensare*, 764
applicare, 587, 774
apprehendere, 774
apprendere, 587, 774
appropiare, 587
aprare, 587
aprilis, 587, 774
aqua, 587, 774
aquatare, 584
aquato, 584
aquatus, 584
aranea, 587, 775
arare, 775
aratura, 584
arbor, 775
arborem, 587
arca, 442, 445
arcus, 187
ardere, 587, 775
arena, 587, 775
argilla, 442
arista, 442
arma, 587, 775
ar(r)unco, 445, 447
ars, 442, 445
ascultare (lat. vulg.), 176
asper, 187, 770
assediare, 336
**astectare*, 588, 775
asternere, 588, 775
attingere, 187
auarus, 442, 446
aucupare, 587, 775
audiat, 544
audire, 588, 775
auditum, 570
auena, 442, 445
augmentare, 586
aunclu (lat. vulg.), 177
aunculo (lat. vulg.), 176
aura, 588, 760
auricula, 603, 775

aurum, 770
auscultare, 176
**autumna*, 602, 775
avellana, 264
avunculus, 176
avus, 588, 775
**avverum*, 765
baca, 443, 445
bajula, 775
bajulus, 309, 588, 775
ballaena, 443, 445
ballo, 443, 445
balneum, 443, 445
baptizare, 60, 176, 599, 775
barba, 588, 775
barbatus, 588, 775
basiare, 588
basilica, 588, 775
battere, 588, 775
bella, 71
bellu, 71
bene, 593, 757, 775
berbex, 589, 775
bibere, 588, 775
**bibitivus* 187
bissire, 589, 775
blandus, 187
**blastemare*, 589, 775
Bonifatio, 176
bonus, 589, 775
**bovus*, 589, 775
**box*, 589, 775
bracchia, 473
brachium, 336, 473, 589, 775
branca, 187, 309
**brosca*, 445
bruscum, 445
bulla, 443, 444, 446
buttis, 589, 775
caballarius, 775
caballus, 589, 775
cacare, 589, 775
cadere, 589, 775
caduno, 550
caecu, 70
caelum, 603, 775
caepa, 535, 603, 775
calcare, 589, 775
calceare, 775
caldaria, 589, 775
caldus (lat. vulg.), 176
calidus, 589, 775
cal(i)dus, 446
callis, 589, 775
calor, 589
caluus 443, 446
calx, 584
camisia, 315, 589, 775
campus, 590, 775
canis, 590, 776
cantabant, 88
cantare, 320, 590, 776
cantabat, 88
capistrum, 589, 776
capra, 589, 776
capsa, 267
caput, 550, 589, 776
carnis, 776
caro, 589, 776
casa, 589, 776
casam, 60
caseus, 589, 776
catellus, 590, 776
catta, 590, 776
catuno, 550
cauliculus, 196
**cautare*, 589, 776
cena, 603, 776
centum, 443
cera, 336, 337, 603, 776
ceras(i)us, 264
ceresia, 264, 591, 776
ceresius, 264
cervus, 603, 776
charta, 589, 776
chorda, 590, 743, 776
chorus, 590
christianus, 590, 776
cinque, 603, 776
**cinusia*, 591, 776
circulus, 770
clamare, 590, 776
clavis, 590, 776
cocere, 590, 776
cocens (lat. vulg.), 176
coda, 590, 776
colic(u)lus, 196
color, 443, 446
committo, 443
comparare, 585, 776
**conoscere*, 590, 776
consilium, 315
consobrinus, 591
consocer, 591, 776
consuere, 776
continere, 585
contra, 315, 590, 776
coquens, 176
corbus, 590, 776
cormare, 591
corna, 264
cornum, 264
cornus, 264, 590, 776
corona, 590, 776
corpus, 443, 446
corrigia, 339
cosere, 590, 776
costa, 590, 776
**cotitus*, 774
cottizare, 591
coturnicula, 444
coxa, 178, 316
crepare, 590, 776
crepo, 444
crescere, 590, 776
crucem, 265
crucis, 776
cruentus, 187
crusta, 443, 446
crux, 265, 590, 776
**cubium*, 445, 590, 776
cubitus, 590
cuculus, 443
cucurbita, 591, 776
cucus, 590, 776
cucuta (lat. vulg.), 176
culus, 591, 777
cum, 765, 777
**cum tale*, 764
curare, 777

currere, 591, 777
damnare, 59
dare, 591, 777
dat, 338
de, 591, 777
debeo, 443, 446
decem, 592, 777
děcem, 544
de-excitus, 591, 777
de in, 591, 777
de-inde, 761
delirare, 768
demandare, 591
demando, 446
**de-mane*, 444
*de-*manitia*, 591, 777
**demicare*, 591
dens, 591, 777
dens, *-tem*, 189
dentis, 777
deorsum, 336, 597, 777
deosum, 777
depalare, 761
depilare, 591, 777
deponere, 591
de post, 592, 777
desiderare, 187
despico, 444, 447
despoliare, 777
de unde, 591
de-vero, 764
dexter, 443, 446
diana, 336
dicere, 592, 777
diebus, 176
diecem, 336
dies, 592, 777
digitus, 189, 592, 777
dimidietas, 593, 777
directa, 71
directu, 71
directus, 592, 777
dirigere, 597, 777
discaballicare, 591, 777
discarricare, 550, 591, 777
discludere, 591, 777
**dismerdare*, 591, 777
dispoliare, 591
**disrenicare*, 571
dissecare, 591
disseco, 444, 447
disvestire, 591
dolere, 592, 777
dolium, 765
dolor, *-em*, 187
domine deus, 592, 777
dominica, 592, 777
dominus, 592, 777
domno, 552
domnus (lat. vulg.), 176
donarium, 570
dormire, 592, 777
**dos*, 592, 777
draco, 591, 777
ducere, 592, 777
dulcis, 592, 777
duco, 338
dunc, 443, 446
duos, 777
ecce-, *eccum-hic*, 765,777
ecce-, *eccum-*illus*, 777
ecce-, *eccum-*istus*, 777
ecce-hic, 588
*ecce-*illus*, 588
*ecce-*istus*, 588
eccu modo, 60
eccum-illoc, 585, 777
eccum-sic, 585
eccum-tale, 586, 778
eccum-tantus, 586, 778
edus (lat. vulg.), 176
ego, 592, 778
equa, 594, 778
eradicare, 771
erraticus, 444
erro, 443, 444, 446
eruncare, 587, 778
exalbidus, 59
exapavere, 588
excadere, 600, 778
excaldare, 600, 778
**excapitare*, 588, 778
**excappare*, 588, 778
**excarminare*, 600, 778
**excloppus*, 602, 778
**excotere*, 600, 778
**excubulare*, 600, 778
excurtare, 602, 778
**excuiulare*, 600, 778
exire, 592, 778
**exmulgere*, 604, 778
expavere, 778
ex-perditionem, 338
**experlavare*, 588, 778, 789
exponere, 588, 778
**ex-stirpus*, 601, 778
exsuccare, 778
**extaliare*, 588
extingere, 588, 778
extra, 601
**extragere*, 588
extraneus, 772
exuolo, 444
ex-vincere, 766
exvolare, 588
exvoltare, 778
eysuccare, 603
fabulus, 61
facere, 592, 778
facia, 592, 778
facies, 446, 778
fagus, 592, 778
**falcaria*, 592, 761
falcem, 265
fallo, 443, 446
falx, 265
fames, 592, 778
familia, 203, 593, 778
farina, 592, 778
fascia, 592, 778
favulus, 187
febrarias (lat. vulg.), 176
febris, 594, 778
februaris, 176
fěl(e), 544
femina, 602
fenestra, 71
ferbere, 594, 778
fermentare, 778
ferra, 71
**ferros*, 70
ferru, 70
ferrum, 594, 778

fervens, 770
feta, 592, 778
fetare, 592, 778
**fetiolus*, 592, 778
fetus, 444
ficatum, 189, 594, 778
fieri, 594, 778
figere, 584, 594, 779
filius, 176, 594, 779
filum, 594, 779
findo, 443, 444, 446, 447
fius (lat. vulg.), 176
fleo, 446
flitulus, 592
**flutulus*, 779
focus, 592, 779
folia, 187
follis, -em, 200
fons, 443, 446
fontana, 592, 779
foras, 592, 779
formica, 593, 779
formosus, 60, 187, 596, 779
formax, 443, 445
forte, 321
fortis, 187
fraga, 266
**fragmentare*, 592
fragum, 266, 267
frangere, 593, 779
frate (lat. vulg.), 177
frater, 177, 592, 779
fricare, 592, 779
frigere, 592, 779
frondia, 593, 779
frons, 592, 779
frons, -tem, 189
fronte (lat. vulg.), 176
fugere, 779
fugire, 593, 779
fulgurare, 601, 779
fumus, 593, 779
fundus, 593, 779
funis, 445, 593, 779
furare, 593, 779
furca, 593, 779
fusus, 593, 779
galbinus, 593, 779
gallina, 593, 779
gaudium, 443, 444
gelum, 336
gener, 773
genista, 445
genistra, 443
genna, 337
**genna*, 592, 779
gens, -tem, 187
genuclum, 592, 779
genunculum, 189
glacia, 593, 779
glacies, 779
**glemus*, 593, 779
glomus, 779
grandis, 443, 444, 446
granum, 593, 779
grassus, 593, 779
gratus, 443, 446
gravis, 779
grevis, 593, 779
grossus, 593, 779
gula, 554, 593, 779
gustare, 193, 593, 779
habere, 586, 779
habet, 88
habunt, 88
hac die, 585, 779
haedus, 176
hasta, 445
hasto, 443
hĕdera, 544
herba, 594, 779
heri, 70, 779
hĕri, 544
(*ad*) *heri*, 585
hiberna, 594, 779
hibernu, 70
hom(*i*)*ne*, 852
homo, 598, 779
hon(o)*rare*, 852
honos, 443, 446
hora, 598, 779
horrescere, 588, 780
horrire, 543
hortus, 443, 445, 446
hospes, 598, 780
hospitium, 603
hostis, 598, 780
humerus, 587, 780
iacto, 443, 445, 446, 447
iam, 443, 446
ianuarius, 177, 443
illa, 598
illac ad, 594
illac-intro 596, 780
ille, 592, 780
ĭlle, 544
illi, 321
**illus*, 780
**imbibitare*, 595, 780
impingere, 550, 599, 780
implere, 603, 780
in, 596, 780
in-, 764
in ab ante, 597, 780
in ad post, 597, 780
in-altus, 586, 596, 780
inante, 177
incalciare, 597, 780
*in-*capere*, 597, 780
incarricare, 597, 780
**inclagare*, 597
inclinare, 597, 780
inclinationem, 338
includere, 597, 780
inde, 552
indensare, 597, 780
infans, 443, 444, 446
infernum, 443, 445
infigere, 584
inflare, 603, 780
in-gannare, 586, 780
**ingrevicare*, 586, 780
in ipsus, 597, 780
inpromutuare, 596, 780
integrum, 597, 780
intelligo, 773
inter, 60, 597, 780
interogare, 597, 780
intingo, 444
intra, 602

intrare, 587, 780
intro, 597, 780
intubus, 443, 445
intunicare, 597, 780
inuestio, 444
inuinco, 444
**inuxorare*, 597, 780
**in-vestere*, 598, 780
invitiare, 336
**in-vitiare*, 598, 780
ipsa, 766
ipse, 765
istum, 543
**istus*, 585, 780
iugilare, 588
iungo, 443, 446
jacere, 177, 592, 780
jacet, 336
jecur, 189
jejunare, 586, 780
**jocare*, 593, 781
jocari, 781
**jovenis*, 593, 781
jovis, 336, 593, 781
judex, 187
judicare, 593, 781
jugum, 336, 593, 781
jurare, 593, 781
juvenis, 781
laboro, 443, 446
lac, 177, 594, 781
lacrima, 594, 781
lacrimo, 446
lacte, 177
lactis, 781
lacus, 594, 781
**laesionare*, 595, 781
lamento, 446
lampas, 443, 445
lampreda, 443, 445
lana, 595, 781
lancea, 443, 445
languidus, 595, 781
lanterna, 443, 445
lappa, 443, 444, 445
lardum, 187
largus, 594, 781
lassus, 443, 446
lata, 338
latrare, 586, 781
latro, 443, 445, 446
latus, 766
laudare, 586, 781
lavare, 594, 781
laxare, 594, 781
lectus, 443, 445
lentus, 443, 446
leporis, 781
lepus , 595, 781
levare, 595, 781
**levig'inare*, 594, 781
levis, 182, 317, 595, 781
libertare, 595, 781
ligare, 594, 781
ligat, 337
lignum, 594, 781
lĭgnum, 58
ligo, 446
lima, 443, 445
limus, 187
lingere, 586, 781
lingua, 595, 781
lingula, 595, 781
littera, 443, 445
locus, 595, 781
longo, 597, 781
longum, 781
longus, 595, 781
lubricare, 586, 781
lucrare, 595, 781
lucta, 182, 316
luctare, 586
luel, 595
lumen, 595, 781
luminaria, 595
**luminia*, 595, 781
luna, 595, 781
lunis, 595
lupus, 595, 781
maester (lat. vulg.), 176
magis, 595, 765, 781
magister, 176
magnus, 444, 446
majus, 595, 781
male habitus, 595
malum, 782
malum cotonĭum, 279
mama, 595
mamani, 177
mamma, 445, 447, 781
**mandicare*, 781
manducare, 596, 781
mane, 586, 596
manica, 596, 782
mantellum, 443, 445
manus, 596, 782
mare, 586, 782
margo, 595, 782
maris, 782
maritare, 595, 782
martis, 595, 782
martius, 595, 782
martyr, 176
martur (lat. vulg.), 176
mas, 444, 595, 782
masticare, 586, 782
mataxa, 443, 445
mater, 443, 445, 446
mateuca, 338
matta, 443, 445
mattya, 595, 782
matutinus, 443, 444, 446
maus, 596
maxilla, 595, 782
media, 598, 782
mĕdicu, 59
medius locus, 597, 782
medulla, 61
medullaris, 595, 782
mĕl(e), 544
melior, 443
melis, 598, 782
melum, 595, 782
mēlum, 266
membrum, 443, 446
memoro, 443, 446, 447
mens, 595, 782
mensa, 595, 782
menses, 176
mensis, 595
mensurare, 596, 782
mentio, 595, 782
mentis, 782

mercuris, 598, 782
merda, 443, 446
merenda, 782
merendare, 596
mergere, 598, 782
merus, 598, 782
meses (lat. vulg.), 176
meus, 321
**micus*, 598, 782
millia, 598, 782
minare, 586, 595, 760, 782
minutus, 595, 782
mirare, 598, 782
mīser, 187
mola, 445, 596, 782
molinarius, 443, 445
molinus, 443, 445
mollis, 596, 782
molo, 443, 445
monachus, 443, 445
moneo, 443, 446
mons, 782
montis, 782
mora, 267
mordeo, 443, 444, 446
**morinus*, 596
morire, 596, 782
mors, 596, 782
morsico, 444, 445
mortarium, 443
mortis, 782
morum, 267
mōrus, 267
**muccicare*, 596
**muccico*, 444
muccus, 596, 782
mulgere, 596, 782
mulier, 596, 782
mulier, -erem, 203
mulsa, 59
multum, 321
multus, 596, 782
mundus, 443, 446
muria, 596, 782
murus, 596
musca, 596, 782
musculus, 444
muscus, 444, 446
**mustacea*, 596, 782
mutare, 596, 782
mutus, 596, 782
nanus, 443, 446
naris, 596, 782
nassa, 443, 445
natis, 443, 446
natus, 596, 783
nebula, 61, 597, 783
nec, 597
necare, 597, 783
neco, 446
ne ex quanto, 597
nego, 443, 446, 447
nepotus, 783
neque, 597, 783
nescio, 762
nescio quantum, 597
nescit, 597
nidus, 443, 445, 446
nīgra, 337
niivs, 783
**nipotus*, 597
nis, 783
nivem, 200
nix, 597
noctis, 783
nodus, 597, 783
nomen, 598, 783
non, 783
nonnus, 598, 783
norus, 597, 783
nos, 597, 783
noster, 597, 783
**notare*, 597, 783
novem, 597, 783
novus, 597, 783
nox, 597, 783
nubillum, 597, 783
**nuca*, 265, 266
nucālis, 279
**nuce*, 264
nucem, 265, 266
nŭcem, 264
nŭcis, 266
**nucus*, 264, 265, 266
nudus, 443, 446
nullus, 443, 446, 447
numerus, 598, 783
nuptiae, 58, 598, 783
nutricium, 187
nux, 265, 279
nux, -cis, 265
nŭx, 264, 266
obscurus, 443, 446
occido, 446
octo, 598, 783
october, 443
octoginta, 443
oculus, 189, 598, 783
oliva, 274, 275, 278, 280
olla, 598, 783
opera, 443, 446
opus (est), 187
orare, 543, 598, 783
orbus, 598, 783
ordinare, 603
ordire, 603, 783
oricla, 775
orno, 443, 446
orphanus, 598
**orulo*, 443
ossum, 598, 783
ostreum, 443, 445
ovis, 598, 783
ovum, 598, 783
padulem, 598, 783
paene ad, 599, 783
paganus, 599, 783
pala, 443, 445
palea, 598, 783
palliola, 187
palma, 598, 783
palumbus, 203
palus, 598, 783
pampinus, 443, 445
**pandia*, 599
panis, 599, 783
**pannula*, 444
pannus, 443, 444, 446
pantex, 599, 783
pantex, -ticem, 200
panticis, 783
papauer, 443, 445
pappus, 598
par, 443, 446

para, 598
parabola, 443, 445
parens, 599, 783
parentis, 783
parere, 598, 783
paretem (lat. vulg.), 176
paricula, 599, 783
parietem, 176
paro, 443, 446
pars, 598, 783
partem, 60
partis, 783
pascere, 598, 783
paschae, 598, 783
passar (lat. vulg.), 176
passĕre, 176
pater, 443, 445, 446, 447
patire, 598, 784
patulus, 598
pauci, 443, 446
pauor, 443, 446
pauper, 443, 446
pax-pacem, 187
peccatum, 315
peciolus, 444, 445, 447
pecorarius, 200, 599, 784
pecten, 594, 784
pectorale, 443, 445
pectus, 594, 784
pedica, 550, 594, 784
**ped(i)ciolus*, 444
pĕdicu, 59
pediculus, 176, 444
peduclum (lat. vulg.), 176
peduculus, 599, 784
peior, 443
pelle, 70, 71
pellis, 594, 784
pendere, 601, 784
**pendiare*, 784
pensare, 764
per, 60, 321, 599, 784
perdix, 443, 444
per in, 600, 784
per inter, 600, 784
perire, 594, 784
pĕrsĭca, 264
pĕrsĭcum, 264
pĕrsĭcus, 264
persona, 443
pertica, 443, 445
per trajicere, 599, 784
pertundere, 599, 784
**perturnicula*, 444
perucia, 443
peruica, 445
pes, 443, 444, 446, 447
petere, 187
petrolum, 189
petiolus, 338, 591, 784
**petire*, 187
petra, 594, 784
picula, 200, 444
pietas, 443, 445
pilus, 599, 784
pinna, 599, 784
pinnula, 599, 763
pĭra, 264, 265
pĭrum, 264
pĭrus, 264, 265
pisare, 594, 784
piscis, 599, 784
**pissiare*, 594, 784
**pittula*, 599, 784
pituita, 443, 446
pitzinnus, 600, 784
pix, 443, 444, 445, 446
planctus, 443
plangere, 599, 784
plango, 445
planta, 443, 445, 446
planus, 443, 446
**platalis*, 599, 770
plenus, 596, 784
ploro, 443, 445, 446
plus, 443
pluvia, 599, 784
poena, 443, 446
polio, 446
pollex, 443, 444, 446
pollicaris, 444
poma, 264
pomum, 264
pomus, 264, 599, 784
pons, 600, 784
pontis, 784
populus, 445, 446
pŏpulus, 443
porcus, 599, 784
porta, 599, 784
portare, 599, 784
portus, 443, 445
poserunt, 177
posit, 177
posni (lat. vulg.), 177
posuit, 177
**potere*, 599, 784
praesto, 443, 446
prandium, 336, 600, 784
pratum, 443, 445
prebiter, 784
precor, 443
prehendere, 600, 784
prendo, 446
presbyter, 599, 784
pretium, 336
primavera, 600, 784
probus, 443, 446
prostare, 596
pruna, 264
prunum, 264
prūnus, 264
puer, 444
puleium, 443, 445
pulex, 600, 784
pulicis, 784
**pulleus*, 600, 784
pumex, 443, 445
punctum, 443
puppis, 443, 445
purgo, 443, 446
purpura, 434, 445
purus, 443, 446
pustula, 600, 784
putire, 586
putridus, 600, 784
putus, 600, 784
quaerere, 591, 603, 784
qualis, 589, 785
quam, 589, 785
quando, 590, 785
quantum, 590
quantus, 785

quator (lat. vulg.), 176
quattor, 60, 785
quattuor, 176, 598
quetus (lat. vulg.), 176
quid, 603, 785
quietus, 176
quod, 589, 785
**quodrum*, 590, 785
quomodo, 590, 785
rabies, 443, 446
racemus, 443, 445
radere, 587, 785
radia, 336
radicina, 444
radicula, 771
radix, 443, 444, 445
rana, 443, 445
ranceo, 443
rapere, 587, 785
**rapire*, 785
rapum, 443, 445
rarus, 587, 785
recens, 587, 785
**recor*, 587
regula, 443, 445
remanere, 587, 785
remus, 443, 445
rēnes, 571
reniculus, 571
**resalire*, 785
resilire, 587, 785
restis, 443, 445
rete, 443, 444, 445
**retella*, 444
retella, 445
retundus (lat. vulg.), 176
reus, 587, 785
ridere, 587, 785
rigo, 443, 445
rimare, 587, 785
ripa, 587
rivus, 587, 785
robur, 443
rodere, 587, 785
romanus, 587, 785
rosa, 443, 445
roseus, 587, 785
**rosionem*, 588, 785
rotundus, 176
rubus, 61
ructus, 443, 446
ruga, 443, 446
rumigare, 587, 785
rumor, 443, 446
rumpere, 587, 785
ruscus, 445
ruta, 443, 445
sabattum, 443, 445
saccus, 600, 785
saeta, 443, 445
sagma, 443, 445
sagmarius, 600, 785
sal, 600, 785
salire, 587, 785
salis, 785
saliua, 443, 446
saluo, 443, 446
saluua, 446
saluus, 443
salvaticus (lat. vulg.), 176
**sambata*, 601, 785
sanguen, 601
sanguis, 189, 785
sanitas, 600, 785
santus (lat. vulg.), 176
sapere, 445
sapio, 443, 446, 447
sapo, 600, 785
saponis, 785
sappa, 600, 785
sarcina, 600, 785
sarculo, 443
**sarica*, 600, 785
sarpo, 443
satis, 443
scala, 600, 785
scamnum, 59, 600, 785
scandula, 600, 786
scintilla, 600, 786
scio, 447
scire, 445, 446, 602, 786
scribere, 600, 786
**scupire*, 588, 786
se, 605, 608
sebum, 61, 600, 786
secale, 601, 786
sĕdeo, 545
sedere, 602, 786
segnare (lat. vulg.), 176
sella, 602, 786
semita, 443
semper, 443, 446
sentio, 336
septe, 70, 71
septem, 601, 786
septembris, 176
septimana, 601, 786
sequor, 443, 446
sera, 600, 786
serpens, 71, 602
serpis, 602, 786
servare, 600, 786
setembre (lat. vulg.), 176
sex, 786
sey, 602
si, 600, 605, 786
sī, 608
sibilare, 602, 786
sic, 602, 786
sīc, 607, 608
siccus, 600, 786
signifer, 831
signum, 600, 786
sĭgnum, 58
silvaticus, 176
singularis, 772
singulus, 601, 786
sinus, 601, 786
sitis, 600, 786
situla, 443, 445
sive, 772
slabu, 601
socius, 601, 786
**socrus*, 601, 786
sol, 601, 786
soleo, 443, 446
solis, 786
solus, 443, 446
somnus, 601, 786
sorbere, 601, 786
sorex, 602, 786
soror, 601, 786
sors, 601
spargere, 588, 786

spica, 554
spicum, 601, 786
spinus, 601, 786
spuma, 601, 786
stagnum, 443, 446
**stancus*, 601, 786
stare, 601, 786
stella, 61, 601, 786
strambus, 601, 786
stratum, 772
strena, 443, 445
**strigare*, 601, 786
**strinctus*, 601, 786
stringere, 601, 786
**stuppare*, 588, 786
sub fronticella, 601
subripere, 601, 786
subtus, 601, 787
sudor, 588, 787
sudor, -nem, 199
**sufflitus*, 601, 787
sugere, 601, 787
supra, 601, 787
surdus, 601, 787
sursum, 601
suspirare, 601
suus, 601, 787
tabula, 443
tacere, 602, 787
taliare, 602, 787
talis, 765
taman, 602
tardo, 443, 446
tata, 445, 447, 602, 787
tatane, 177
tectum, 443, 446
temo, 443
templo, 443, 446
tendere, 602, 787
tenebricus, 597, 787
tenere, 603, 787
**tenerus*, 602, 787
těnět, 544
tepidus, 443, 446
terra, 70, 603, 787
termen, 71, 772
tersiu (lat. vulg.), 176
tertium, 176
**testum*, 187
texere, 603, 787
theatrum, 747
timor, 443, 446
tinea, 443
tingo, 443, 444, 446
titia, 603, 787
**toccare*, 602, 787
tondere, 602, 787
tornare, 602, 787
torquere, 602, 787
tortus, 772
totus, 602, 787
tragere, 602, 787
traicere, 602, 787
trairre, 601, 787
transuersus, 443, 446
tredecim, 443
**tremulare*, 602, 787
tres, 602, 787
tu, 338, 602, 787
tufa, 602, 787
tullus, 765
turbare, 602, 787
**turbulus*, 602, 787
turris, 443, 445
turta, 602, 787
tuus, 602, 787
uagina, 443, 445
ualeo, 443, 446
uanus, 443, 446
uasto, 443
ubi, 594, 787
udus, 603, 787
uello, 443, 446
uelum, 443, 445
uerecundia, 443
uerruca, 443, 446
uersus, 443, 446
uesica, 444
uestio, 443, 444, 446
ueto, 443, 446
uia, 443, 446
uicis, 443, 446
uidua, 730
uilis, 443, 446
uilla, 443, 445
uillutus, 443
uimen, 443, 445
uinco, 443, 444
uindemia, 445
uindemiator, 445
uipera, 443
ululare, 588, 787
umbilicus, 189, 589, 787
umbra, 588, 787
**umbulicus*, 189, 787
uncia, 443, 445
unde, 571
undecim, 443
undemia, 443
undemiator, 443
ungere, 588, 787
ungla, 189
ungula, 189, 603, 787
unquam, 597, 787
unus, 603, 788
uolo, 443, 444, 446
uoluo, 443, 446
urceolum, 336
ursus, 603, 788
urtica, 603, 788
ustia, 603
ustulare, 189, 603, 788
uter, 603
uva, 588, 788
vacca, 603, 788
vallis, 603, 788
**vatimare*, 603, 788
veclus (lat. vulg.), 176
vedua (lat. vulg.), 730
venari, 588, **788**
vendere, **788**
venenum, 604, 788
veneris, 604, 788
venire, 604, 788
venter, -trem, 187
ventus, 604, 788
ver, 604
vera, 788
verbex (lat. vulg.), 176
vere(unus), 604
vermis, 604, 788
versare, 604, 788
verum, 765
verus, 764

vervex, 176
vetulus, 176, 604, 788
vicinus, 604, 788
victus, 604, 788
vĭdĕat, 544
vidĕo, 545
videre, 604, 788
viduus, 604
vigilare, 788
viginta, 443
viginti, 604
Vincentius, 176
Vincentzus (lat. vulg.), 176
vindere, 604
vindicare, 604, 788
vinum, 604, 788
virga, 604, 788
vir(i)dia, 196
viridis, 604, 788
virtuosus, 604, 788
visit (lat. vulg.), 176
visum, 604, 788
vitellum, 550
vitellus, 554, 604, 788
vivus, 604, 788
volere, 604, 788
volet, 182, 316
vomere, 604
Vonifatzio (lat. vulg.), 176
vos, 604, 788
voster, 604, 788
vulpis, 604, 788
vultur, 604, 788
Zama, 592, 788
Zanuario (lat. vulg.), 177
Zebus (lat. vulg.), 176

MACEDONEANĂ

belačka, 533
cujka, 533
culjka, 533
kore, 533
ljuta, 533
romunče, 533
romunka, 533
sokotela, 533
Vlah, 533
vlajče, 533
vlasen, 533
Vlasi, 533

MAGHIARĂ

bacs, 310
bolyogni, 309
bolyongni, 309
bufti, 309
féle, 188
felhérc, 60
festeni, 196
galamb, 203
gond, 188
kostolni, 193
költeni, 188
máj, 193
marha, 188
perzsa, 272
szabó, 196
**tuluaj*, 61
vám, 188
város, 188

NEOGREACĂ

άγάλια, 585
ἅγιος, 588
ἅγριος, 586
άγωνιῶ, 585
άλήθεια, 586
άμιρᾶς, 586
ἀνάγκη, 586
ανάποδος, 586
ἀπεινάζω, 585
ἀράδα, 587
βούλγαρος, 604
γομάρι, 593
γύφτος, 593
ἔργου, 592
ἐρημία, 594
ἥ, 594
theatron, 747
ἰατρός, 604
κάθε, 589
καιρός, 594
καΐσι, 272
καΐσια, 272
καλύβα, 589
κἄν, 589
καπάκι, 589
καράβι, 589
κίτρα, 275
κιτεά, 275
κιτριά, 275
κιτρον, 275
κομμάτα, 590
κουπί, 591
χρυσάφι, 594
kaltsuni, 743
κύριος, 594
λείπω, 595
λεχῶνα, 595
λογάρι, 595
korti, 188
μάγκλαρος, 593
μάλαγμα, 586
martir, 771
μάστορας, 595
μέση, 595
μοῖρα, 596
μπιτίζω, 589
μπουμπουγίξω, 589
μυρίζω, 587
υα, 316
ξένος, 604
ὀβρηός, 603
(ν)οἰκοκύρης, 597
ὁρίζω, 603
ὅτι, 316
παιδεύω, 599
παλάτι, 599
παραμύθιον, 599
perissos, 188
πέταλον, 599
πισπιρίζω, 600
πουγγί, 600
πόλεμος, 599
ποτέ, 600
ποῦ, 316
πύρὰ, 599
πῶς, 316
σκλάβος, 600
σκολεἱο, 600
σμέυρα, 268
σμέυρου, 268

sono, 188
soso, 188
σύρα, 460
sykotòn, 189
ταγιστρου, 602
τέχνη, 602
τσαρούχι, 603
τώρα, 602
felos, 188
φλορί, 592
φορτίον, 593
φρίκη, 592
χαρα, 593
χουχουβίζω, 586
χόχη, 590
χώρα, 593

PERSANĂ

alu, 271
zerdalu, 271
zerd, 271

POLONEZĂ

bratanek, 454
bratowa, 454
doba, 455
drzewo, 455
jagoda, 269
kalina, 270
palton, 747
siostrzeniec, 454
szwagier, 454
szwagrowa, 454
świekr, 454
teściowa, 454
teść, 454
wataha, 747
wnyk, 454

PORTUGHEZĂ

(a)mora, 267
castanha, 279
castanheira, 279
catanheiro, 279
cereja, 279
cerejeira, 279
desfalcar, 761
deus, 773
entender, 773
fébre, 761
femeo, 761
figo, 279
figueira, 279
figueiro, 279
genro, 773
limo, 279
limoeiro, 279
mez, 762
morango, 279
morangueiro, 279
oliva, 279
oliveira, 279
pegureiro, 178
pera, 279
pereira, 279, 280
se, 608

PROVENSALĂ

apesar, 764
brasa (v. prov.), 473
bratz (v. prov.), 473
clau, 178
depilar, 761
febre, 761
feme, 761
genre, 773
mes, 761
neotz, 771
se, 608
si, 608

RETOROMANĂ

(a)mura, 267
antžeiver, 766
biala (surs.), 71
biel (surs.), 71
cusdrin, 761
deschender, 773
faneastra, 71
fanestra, 71
fiars (surs.), 70
fiər (surs.), 70
iər (surs.), 70
ind (friul.), 552
manair (engad.), 554
peal, 71
pel, 71
pi̯ál (surs.), 70
scha, 608
seat, 71
set, 71
si̯át (surs.), 70
stria, 552
tearm, 71
term, 71
ti̯ára (surs.), 70
tsearp, 71
tserp, 71
tšiək (surs.), 70
umviərn (surs.), 70

ROMÂNĂ

AROMÂNĂ

a, 585, 774
abușelea, 585
ac, 585, 774
acăț, 585, 774
acăkisescu, 585, 771
(a)cl'em, 776
acló, 585, 777
acru, 585, 774
acși, 585
aculo, 777
acumpăr, 585, 776
ăcumtin, 585
(a)cupirire, 767
adar, 585
adavgu, 767
adete, 585
adil'u, 585, 774, 789
adînca, 585, 774, 789

aduc, 585, 774
adukescu, 585, 771, 773
adun, 585, 774
ad̦(i), 779
aeri 585, 779
aest, 585
aest(u), 780
aflu, 585, 774
afoară, 585, 774
aflare, 765, 772
agale, 585
agăun, 760
agîrşescu, 585
agońa, 585, 771
agor, 760
agru, 585, 586, 760, 772, 774
(se) agudeaşte, 766
agudescu, 586
agur, 760
ağia, 585, 774, 789
ağun, 586, 760, 770, 780
ağuname, 760
ağunare, 760
ağunatic, 760
ağuneață, 760
ağungu, 586, 774
ağut, 586, 774
aγru, 772
ah !, 586
ahi(n)tu, 586, 778
ahtare, 586, 765, 772, 778
ahte, 586
ahulescu, 586
ai, 772
al, 774
alag, 586, 774
(a)las, 781
alatru, 586, 781
alavd, 781, 789
alavdu, 586
alăcescu, 586
alăkescu, 586, 772
albastru, 767
albu, 533, 586, 774
aleg, 586, 774
alğină, 586, 774
alih'a, 586
alin, 586
alingu, 586, 781
alneauă, 771
altu, 586, 774
alumake, 771
alumt, 789
alumtă, 584
alumtu, 586, 781
al'umtrea, 586, 774
alun, 264
alunic, 586, 781
al'urea, 586, 774
al'ŭ, 189
am, 586, 779
(a)ma, 586
amalamă, 586, 770
amar, 586, 774
amare, 586, 782
amă, 771
ameastic, 586, 782
amin, 586, 760, 763, 774
amintare, 760
amintat, 760
amintatic, 760
amintescu, 760
amintu, 586, 760, 763
amiră, 586, 771
amîn, 586, 766
amîn-, 586
amo, 767
ampatur, 584, 586
amput, 586, 768
an, 586, 774, 780
analtu, 586, 780
ananğe, 586
anapod, 586
(a)ncarcu, 780
ančup, 586
anda, 589
(a)nduplicitură, 768
angan, 586, 780, 789
angrec, 770, 780
angrecu, 586
(a)ngučescu, 587, 764
anguń, 770
angust, 768
(an)sar, 587, 785
(a)ntru, 587, 780
anumire, 587, 780
anvălescu, 587
anvărliga, 587
ańurzescu, 587
aoa, 587
apală, 587
apat, 584
apă, 584, 587, 774
apăra, 767
apătos, 584
apir, 587, 760, 763
apiriță, 760
apitrusescu, 770
aplec, 587, 774
aprindu, 587, 774
aprir, 587, 774, 789
aproku, 587
aprope (a), 774
apuc, 587, 775
ar, 587, 775
arad, 785, 789
aradă, 587
aradu, 587
araku, 785
aramă, 767
arap, 587, 785
arar, 785
arațe, 587, 785
aravdu, 587, 766
ar(ă)dățină, 769
arădica, 771
arăkescu, 785
ar(ă)mîn, 785
ar(ă)sar, 785
arăta, 767
arău 587, 785
arbines, 587
arbur(e), 587, 760, 775
arcoare, 587
arcu, 767
ardu, 587, 775
are, 534
ariciu, 767
aridica, 771
arină, 587, 760, 775, 789
aripă, 587, 774

aripidină, 587
arid, 587, 785
arim, 587, 785
arin, 587
arińe, 587, 775
aripă, 769
ariu, 785
armă, 587, 775
armân, 587, 785
arnescu, 587
aroming, 587, 785
aroată, 769
aroauă, 769
arod, 587, 769, 785
arostr(u), 769
aroş, 785
aroşu, 587
arsar, 587
aruc, 587, 777, 789
arucutescu, 587
arudină, 769
arućed, 587
arup, 587, 785
ar(u)şine, 588, 785
as, 766
ascap, 588, 778
ascapir, 588, 778, 789
ascapit, 588, 778
ascuḱu, 588, 786
asculta, 767
(pre)ascumta, 584
ascumtalui, 584
ascumtişalui, 584
ascumtos, 584
ascumtu, 584
ascundu, 588, 774
ascur, 770
ascurame, 770
ascurat, 770
ascuredzu, 770
ascutur, 539
asime, 770
aslan, 588
aspar, 588, 772, 778
aspargu, 588, 772, 786
asparmă, 582
aspăreare, 772
aspel, 588, 778
asperdičune, 338
aspun, 588, 778
astal'u, 588, 760, 763
astingu, 588, 778
astorcu, 769
astrag, 588, 763
astup, 588, 786
asudoare, 588, 787
asun, 769
(a)supră, 787
asvingu, 766
aşedu, 767
aşteptu, 588, 775
aştergu, 769
aşternu, 588, 775
atare, 765, 772
atih, 583
atihescu, 583
atihie, 583
atihisescu, 583
atunţea, 588, 774
aţă, 337, 767
(a)ţea al, 603
aţel, 588, 777
aţest, 588, 777
aţia, 588, 765, 777
aţie, 765
aua, 760, 774
auaţe, 760
auă, 760
aumbrat, 583
aumbră, 583, 588, 787
aumbredu, 583
aungu, 588, 787
aurăscu, 588, 780
aurlu, 588, 787
auă, 588, 788
auş, 583, 588, 760, 775, 789
auşeame, 583
auşeaşte, 583
auşeatic, 583
auşescu, 583
auşie, 583
auşit, 583
avdu, 588, 775
aveare, 779
avegl'u, 588, 788
aver, 765
avin, 588, 788, 789
avlie, 588
avră, 588, 760, 763
aysteare, 588
ayu, 588, 771
azboair, 588
azbor, 778, 789
azvingu, 766, 768
azvom, 766
ăn, 780
babă, 588
bag, 588
báir, 309
baligă, 588
baltâ, 588
bai(e)r, 588, 775
bană, 583, 588
barbă, 534, 588, 775
baş, 588, 760, 763, 767, 771
bat, 588, 775
băcire, 767
Băiat, 767
bărbat, 588, 775
bărbos, 534
băseareсă, 588, 775
bătie, 584
beau, 588, 775
bes, 775
besu, 589
birbec, 589, 775
biseárică, 534
bişică, 767
bitărnu, 767
bitisescu, 589
blastim, 589, 775
blîndă, 767
boaţe, 589, 765, 775
boe, 589
bou, 589, 775
braţ, 337, 589, 775
brîn, 589
broască, 767
brumă, 767
bucată, 767

bucă, 767
buđă, 589
bumbuneđ, 589
bun, 589, 775
burete, 767
burğili, 770
buric, 589, 787
busul'oc, 589
bute, 589, 775
ca, 589, 785
cac, 589, 775
cad, 589, 775
cade, 589
cafe, 589
caftu, 589, 776
cal, 536, 589, 775
calcu, 584, 589, 775
cald, 589
caldu, 775
cale, 589, 775
calotih, 770
čama, 584, 765
can, 589
canda, 589
cap, 536, 589, 776
capestru, 759
capră, 589
car, 767
cara, 589
care, 589, 785
carekişdo, 584
cariţi, 584
cariţindo, 584
carne, 537, 589, 776
carte, 589, 776
casă, 537, 589, 776
caş, 589, 776
că, 589, 785
căčulă, 589
călăuz, 589
călcătură, 584
călcińu, 584
căldare, 589, 775
călivă, 589
căloare, 589, 761
călţămint, 554
călugăr, 589
cămeaşe, 589, 775
căpake, 589
căpestru, 589, 776
căpitan, 589
căpuşe, 267
cărare, 589
cărbune, 768
cărcare, 767
cărleđ, 590
căroare 589
cărţinescu, 590
cărvane 590
căsca, 768
căsmete, 590
cătrane, 590
cătră, 590, 776
cătuşe, 590, 776
căţăl, 590, 776
căvală, 590
ceaşu, 582
cinuşe, 776
cireaşă, 776
ciumagă, 535
cîmpu, 590, 775
cîndu, 590, 785
cîne, 536, 590, 776
cînipă, 768
cîntu, 590, 776
cîrcočiu, 771
cîrligu, 590
cîrtescu, 590
cîştiǵeđu, 768
cîrtit, 772
cît, 570, 785
cl'ae, 590, 776
cl'em, 590
clironomil'e, 583
clirunom, 583
clirunumsescu, 583
clirunumsit, 583
coacăză, 268
coadă, 590, 776
coaje, 772,
coardă, 590, 776
coastă, 590, 776
coc, 590, 776
codru, 590, 776, 785
codur, 785
coţă, 590
coh'e 590
cor, 590, 761, 763
corbu, 590
cornu, 590, 776
cos, 590, 776
cot, 590, 776
crancă, 771
creastă, 768
creaştit, 590, 776
crep, 590, 776
crescu, 590, 776
crişţin, 590, 776
crud, 768
cruescu, 590
crună, 590
cruţe, 590, 776
cu, 590, 777
cuc, 590, 776
cucot, 590
cuğamite, 590
cuib, 590, 776
culege, 768
cum, 590, 785
cumată, 590
cunake, 590
cunoscu, 590, 776
cupie, 591
cuptor, 768
cur, 591, 777
curat, 591, 777
curauă, 768
curbane, 591
curcubetă, 591, 759, 776, 789
curmu, 591
curună, 776
curund, 591
curundu, 771, 777
cuscru, 591, 776
cusurin, 591 761, 763
cuteđ, 591
cuţit, 591, 774
cuţut, 591, 774
cuvendă, 591
čapă, 582
čelnic, 591
(či)čor, 338, 582, 591, 784
činuşe, 591

čipit, 591
čireaşe, 591
čirşescu, 591, 785
čiudie, 771
čoară, 591
čoc, 591
čucutescu, 591
čučur, 591
čudie, 591
čulescu, 591
dadă, 591
d(a)rac, 591, 777
dată, 582, 768
dau, 591, 777
dărmă, 771
deagă, 771
deapir, 591, 761
departe, 584
deşert, 768
di, 591, 765, 777
di-aver, 764, 765
dicît, 766
didinde, 591, 761
dimîndare, 761
dimîndată, 761
dimîndăciune, 761
dimîndu, 591, 761, 763
dim(i)neață, 591, 777
din, 591, 777
dincoa, 766
dinte, 591, 777
dinic, 591
dioare, 765
dip, 591
dipirare, 761
dipun, 591, 761, 763
dipus, 761
direptu, 777
dirim, 768
discalic, 591, 777
discalțu, 584, 591, 777
discarcu, 591, 777
disculțu, 584
di se, 765
di si, 765
disic, 591, 761, 763
dispartu, 584
dispol'u, 591, 777
dişcl'id, 591, 777
dişteptu, 591, 777
dit, 584
dizńerdu, 591, 771, 777, 789
dizvescu, 584, 591, 761
dînca, 789
doagă, 768
doi, 592, 777
dol'u, 765
domnu, 592, 777
dor, 592, 777
dormu, 592, 777
dreptu, 592, 777
drăşcl'eană, 582
duc, 592, 777
dulțe, 592, 777
duminică, 592, 777
duml'ertu, 766
dumnidă, 592, 777
după, 592, 777
duşman, 592
ḑac, 592, 770, 780
ḑamă, 592, 788, 789
ḑare, 592
ḑațe, 592, 777
ḑeaḑit, 592, 777
ḑeamin, 768
ḑeană, 592, 779
ḑer, 768
ḑinire, 768, 773
ḑinirac, 773
ḑinucl'u, 592, 779
ḑic, 592, 777
ḑiuă, 592, 777
ea, 592
efcula, 583
efculie, 583
efculipsescu, 583
efculipsit, 583
el, 592, 780
emboriu, 771
ergu, 592
es, 592, 778
etă, 592
eu, 592, 778
fac, 592, 778
fag, 592, 778
falcare, 761
falcă, 584
faşe, 592, 778
față, 592, 778
fălcare, 584, 592, 761, 763
fără, 592, 779
fărină, 592, 778
fărşirot, 592
feamin, 761
feată, 592, 778
fet, 592, 778
fičor, 592, 778
fîntînă, 592, 779
fleacă, 582, 770
fleamă, 582
flitur, 592, 779, 789
floare, 582, 768
flurie, 592
flurițǎ, 582
foame, 592, 778
foartică, 768
foc, 592, 779
frate, 592, 779
Frăşări, 592
frec, 592, 779
frică, 582, 592, 772
fricuescu, 772
frig, 592, 779
frimintu, 592, 778
frîmte, 592, 779
frîmtu, 535
frîn, 768
frînḑă, 337, 593, 770, 779
frîng, 593
frîngu, 779
frundză, 337
fucară, 593
fug, 581, 593, 779
fum, 593, 779
fumeal'e, 203, 593, 778
fund, 593
fundu, 779
fundul, 593
fune, 593, 770, 779
fur, 593, 779
furcă, 593, 768, 779
furnigă, 593, 779
furtie, 593
fus, 593, 779

galbin, 536, 593, 779
gavră, 768
găl'ină, 593, 779
gărdină, 593
giungu, 768
glar, 593
gl'eață, 593, 779
gl'em, 593, 779
gol, 593
graiu, 593
gras, 593, 779
greu, 593, 779
grîn, 593, 779
groapă, 597
gros, 593, 779
gumar, 593
gură, 593, 779
gustu, 779
gîgtu, 593
guşe, 593
guvă, 593
ǵfitu, 593
ǵine, 593, 775
ǵep, 593
ǵoc, 593, 781
ǵoi, 593, 781
ǵone, 593, 761, 773, 781
ǵudic, 593, 781
ǵug, 593, 781
ǵumitat(e), 593, 777, 789
ǵur, 593, 781
hală, 593
harană, 593
hăbare, 593
hăndac, 593
hărios, 593
hărnescu, 593
hăsap, 771
hoară, 593
hora, 765
hrisafe, 594
huzmiḱar, 594
h'avră, 594, 761, 763, 778, 789
h'er, 594, 778
h'erbu, 594, 778
h'erburiu, 770
h'ertu, 770
h'icat, 189, 594, 778
h'ig, 584, 594, 779, 789
h'il'u, 594, 779
h'ir, 594, 779
h'irtură, 770
h'iu, 594, 778
(mi)h'ivrescu, 761
h'ivros, 761
i, 594, 765, 772
iapă, 594, 778
iarbă, 536, 594, 779
iarnă, 594, 779
ică, 772
icunom, 583
icunumie, 583
icunumisescu, 583
icunumisire, 583
icunumisit, 583
imnu, 594, 774
imńeamă, 772
inimă, 594, 774
intră, 780
irńie, 594
iți, 584, 765
iu, 594, 762, 766, 787
iuțido, 584
în, 780
învideare, 766
învidire, 766
învingu, 766, 768
învinsu, 766
învinșu, 766
jale, 594
jar, 594
jgl'ioată, 582
j'ilescu, 594
ḱadică, 594, 784
ḱale, 594, 784, 789
ḱaptin, 594
ḱaptin (e), 784
ḱatră, 594, 789
ḱefe, 594
ḱeptu, 594, 784
ḱer, 594, 784
ḱic, 594,
ḱir, 594
ḱiro, 594, 772
ḱişeḑ, 594, 784, 789
ḱiş, 594, 784
la, 594
lac, 594, 781
lacrimă, 594, 781
laiu, 594
lală, 594, 772
lantu, 594,
lapte, 537, 594, 781
largu, 594, 781
las, 594
lau, 594, 781, 789
lăhtar, 582
lăhtare, 772
lăluδă, 582
leagă, 337
leagin, 594, 781
leane, 594
leg, 594, 781
lele, 594
lemnu, 594, 781
lihoană, 595
lilice, 582, 595
limbă, 595, 781
limbid, 768
lingură, 538, 595, 781
lipsescu, 595
lişin, 595, 781
lişor, 595, 781
lină, 595, 781
lînḑit, 595, 762, 781, 790
lînḑiḑescu, 762
loată, 538
loc, 595, 781
lucreḑu, 595, 781
lugurie, 595
lumake, 771
lume, 595, 781
luminare, 595
lună, 595, 781
lung, 595
lungu, 781
luni, 595
luńin, 768
luńină, 595, 781, 790
lup, 595, 781
lut, 768
luțescu, 768
l'au, 595, 781

l'eau, 538
l'epure, 595, 781
l'ertu, 595, 781
ma, 595
mačukə, 336
mae, 595
mai, 781
maiu, 595
mamă, 595, 781
marḑine, 595, 766, 772, 782
mare, 595, 782
marţi, 595, 782
marţu, 595, 762, 782, 790
mastur, 595
maşi, 584
maţ, 595, 782
maţin, 768
mădular, 595, 759, 782
mărat, 595, 762
mărit, 595, 782
mărmintu, 768
mărtirisescu, 771
măseauă, 595, 782
(me)alin, 772
məčukə, 338
mbaim, 309
mbet, 595, 780
measă, 595, 782
mer, 595, 782
merdu, 538
mes, 176, 595, 762, 763
mese, 595
meţi, 595
mic, 266
min, 595, 760, 782
minar, 584
minciună, 782
minčiuneḑu, 771
minčună, 595
minduescu, 595, 770
minte, 595, 782
mintescu, 595
minţine, 765
minut, 595, 765, 782
minut(ă), 596
minuţal'e, 765
(min)nveţ, 770
miră, 596
mirinde, 596, 759, 782
(mi) sḱerdu, 771
misur, 596, 782
mic, 596
mînă, 584, 596, 782
mî(n)c, 781
mine, 596
minιcă, 596
minica, 782
mirşe, 596
mirturi (l')ă, 771
mişcu, 596
moale, 782
moară, 596, 782
moare, 596, 782, 790
moarte, 596, 782
moaşe, 596
mol'u, 596
mor, 596, 772, 782
more, 596
mpartu, 584
mp(ă)rmut, 780, 790
mplin, 596, 784
mprost, 584
mprusteḑ, 596
mprumut, 596
muc, 596, 782
muceale, 596
muiere, 759
mulă, 596
mulău, 782
mulgu, 596
multu, 596, 770, 782
mul'are, 596, 782
mul'ari, 203
mumă, 781
munte, 596, 782
mur, 596
murg, 596
murnu, 596
murnu, 596
muscă, 538, 596, 782
mustaţă, 596, 782
mustu, 768
muşat, 596, 762, 779
muşcl'u, 768
muşcońu, 772
mut, 596, 782
mutrescu, 596
n, 596, 780
na, 596, 780
nadă, 782
nai, 596
nattu, 596,
nare, 596, 762, 782
nas, 762, 768
nat, 596, 762, 783, 790
naşte, 768
nauntru, 596
năinte, 597, 780
nămal'e, 596, 762
nămuze, 771
năpoi, 597, 780
năpoi(a), 766
năros, 762
nărtos, 762
năs, 765
năuntru, 780
ncalţ, 780
ncalţu, 584, 597, 775
ncaču, 597, 770
ncap, 597, 780
ncarcu, 597
(n)călar, 775
ncăldăreḑu, 764
ncl'eg, 597
ncl'id, 597, 780
ncl'ieḑu, 768
ncl'in, 597, 780
ncoa, 766
ncucuşeḑu, 764
ndes, 597, 780
ndreg, 597, 764, 777
ne, 597
neao, 200
neauă, 597, 762, 771, 783
nec, 597, 783
negru, 768
negură, 597, 770, 782, 790
nel, 597
ngl'eţ, 768
ngrop, 597
ńgos, 597, 764, 777
nh'ig, 584
nicuḱin, 597
nikisescu, 766

ningă, 597, 781, 787
nior, 783
nipîrtică, 597
nipot, 597, 783
niscîntu, 597, 762
nişane, 597, 771
nişti, 768
niţi, 597, 783
niveastă, 597
nîs, 597, 762, 765, 780
nîşte, 597
nîtńn, 768
noapte, 597, 783
noauă, 783
nouâ, 597
nod, 597, 783
noi, 597, 783
nolğic, 597
nolğica, 782
nor, 597, 783
nostru, 597, 783
not, 597, 783, 790
nou, 597, 783
nsor, 597, 780
(*n*)*tră*, 597
ntreb, 597, 780
ntreg, 597, 780
ntru, 597, 763, 780
ntunearic, 597, 787
ntunic, 597, 780
nţap, 597, 770
nţern, 764
nţernu, 768
nţet, 768
nţileg, 768, 773
nu, 598, 783
nucă, 769
numă, 598, 783
numir, 598, 783
numtă, 58, 598, 783
nun, 598, 783
nvescu, 584, 598, 761, 762, 780
nveţ, 598, 780
nveţu, 337
**nvingu*, 766
nvirinat, 772
nyie, 766
ńadă, 598
ńare, 598, 782
ńedzu, 337
ńel, 598, 774
ńercuri, 598, 782
ńergu, 582, 598, 782
ńic, 598, 782
ńilă, 598
ńil'e, 598, 782
ńir, 598, 771, 782
ńură, 598, 782,790
o, 598, 780
oae, 598, 783
oală, 598, 783
oară, 598, 779
oarfăn, 598, 762, 763
oaspe, 598, 780
oaste, 598, 780
ocl'u, 598, 783
om, 598, 779
optu, 598, 783
or, 598, 762, 783, 790
orbu, 598, 783
orḑu, 769, 783
os, 598, 783
ou, 598, 783
pade, 583, 598
pahă, 771
paie, 773
pale, 598
palmă, 598, 770, 783
pal'u, 598, 783
pap, 598
par, 598, 783, 790
pară, 598
pare, 767
parte, 584, 598, 783
pas, 582
pascu, 598, 783
paşte, 598, 783
pat, 598, 772, 784
pată, 598
patru, 598, 785
patrule, 586
pădure, 598, 783, 790
pălate, 599
pălescu, 599
păr, 769
părămi, 599
păreacl'e, 599, 783
părinte, 599, 783, 790
părtică, 767
părumbu, 769
păsuri, 582
păteḑ, 599, 775
păzare, 599
peană, 599, 784
peaşte, 599
peatic, 599
penură, 599, 763
per, 599, 784
pescu, 599, 784
petală, 599
petur, 599, 784, 790
peză, 599
pi, 784
picat, 769
picurar, 200, 599, 763, 784
picurăroańe, 763
picurărescu, 763
pidipsescu, 599
piducl'u, 599, 784
pimintu, 769
pingu, 599, 780, 790
pir, 784
piră, 599, 770
pită, 599
pitrec, 772, 784, 790
pitrundu, 599, 784, 790
pînă, 599, 783
pînḑă, 599
pîne, 534, 599, 783
pîngin, 599, 783, 790
pînginescu, 772
pîntic, 599, 783
pîrjilescu, 599
plăcea, 769
plăcănescu, 599
plătare, 599
plătescu, 599
pleca, 582, 769
plîngu, 599, 784
ploace, 599
ploae, 599, 784
plumbă, 769
poală, 599

poartă, 599, 784
polim, 599
pom, 599, 784
pondu, 599
por, 773
porcu, 599, 784
portu, 599, 784
pot, 599, 766, 784
pradă, 769
prag, 599
pravatlos, 772
pravdă, 773
preftu, 599, 784
pri, 599, 784
prică, 773
priče, 600
primăvară, 759
primăveară, 600, 784
prin, 600, 784
prinde, 600
prindu, 773, 784
printră, 600, 784
prinḑu, 600, 784
pu(i)l'u, 600, 771, 784
pulbire, 769
pulicar, 444
pulmu, 769
pulpă, 769
pungă, 600
pune, 769
punte, 600, 784
puric, 600, 784
puşcl'are, 763
puşcl'e, 600, 763, 784, 790
puşcl'os, 763
puşpureḑ, 600
puş-puş, 600
puté, 600
putrid, 600, 784
puţin, 600 784
raḑă, 769
răspund(esc)u, 769
ridica, 771
rugă, 587
sac, 600, 785
salţe, 769
sapă, 600, 785
sare, 600, 785
sarică, 600, 763, 785, 790
sarţină, 600, 785
să, 600, 786
săḑeată, 769
săγru, 600
sălăģescu, 600
sămar, 785
sănătate, 600, 785
săpune, 600, 785
sărbătoare, 600, 786
sătul, 769
scad, 600
scaldu, 600
scamnu, 600, 785
scară, 600, 785
scarmin, 600
scîndură, 600, 763, 786
scînteal'e, 600, 786, 790
sclav, 600
scol, 600
scot, 600
scriu, 600, 786, 790
scrum, 600
sculie, 600
scumbu, 600
scutur, 539, 600, 778, 790
seară, 600, 786
seate, 600, 786
seaţiră, 769
sec, 600, 786
semnu 600, 786
seu, 600, 786
sfulgură, 601, 779
si, 786
sicară, 601, 786
simtu, 769
sin, 601, 786
singur, 601, 786
siptămînă, 601, 786
sirin, 769
sîmbătă, 601, 785, 790
sînḑe, 601, 785
sḱic, 601, 786
sḱin, 601, 786
sḱinare, 769
slab, 601
soare, 601, 786
soarte, 601, 769
socru, 601, 786
soi, 601
somnu, 601, 786
sor, 601
sor(ă), 786
sorbu, 601, 786
soţ, 601, 786
spată, 769
spinḑur, 601, 784
spînatic, 769
spumă, 601, 786
stau, 601, 786
stă, 763
steauă, 601, 786
sterp, 778
sterpu, 601
sti, 601, 767
sting, 601, 786
strańe, 539
strańiu, 539
strańu, 601
stră, 763
st(r)i, 763
stri, 767
stricor, 787, 790
stricot, 601
strig, 601, 786
stringu, 601, 786
strimbu, 601, 786, 790
strimtu, 601, 786
stud, 769
su, 601, 787
-su, 787
suflit, 601, 787
sufrîmţeană, 601
suflu, 769
sug, 601, 787
sul, 769
sum, 787
sun, 787
supră, 601
supru, 786
supţire, 769
surdu, 601, 787
surpu, 601, 766
sus, 601, 787
susḱira, 601

sută, 320, 601
șapte, 337, 601, 786
șarpe, 602, 786
șase, 602, 786
șauă, 602, 786
șcl'iop, 602
școp, 602
șcret, 602
șcurtu, 602
șed, 602, 770, 786
și, 602, 786
șil'e, 602
șoaric, 602, 786
șpirtu, 602
știu, 602, 786
șuir, 602, 786, 790
șut, 602
șuțu, 602
tac, 602, 787
tal'u, 602, 760, 787
taman, 602
tastru, 602
tată, 602, 787
tă, 763
tăciune, 769
tău, 602, 787
tehne, 602
tel'u, 772
ti, 763
tih'isescu, 766
tindu, 602, 787
tinir, 602, 787
tińie, 771
tîrḑiu, 769
toamnă, 602, 775
toc, 602, 787, 790
tor, 582
tora, 602
torcu, 602, 787
tornu, 602, 766, 787
tot, 602, 767, 772, 787
trag, 602, 766, 772, 787
tră, 602, 763
treambur, 602, 787
trec, 602, 787
trei, 602, 787
triir, 769
trî, 763
trîș, 602
tru, 763
trup, 772
tu, 602, 763, 780, 787
tufă, 602, 787
tufeḱe, 602
tuḱescu, 602
tundu, 602, 787
turbu, 602, 787
turbur, 602, 787, 790
turcu, 602
turtă, 602, 787
tut, 602
țal, 603
țap, 603
țară, 603, 787
țarc, 603
țas, 603, 787
țăruhe, 603
țe, 603, 765, 785
țeapă, 603, 775
ț(e)ară, 603, 776
țer, 603, 775, 784
țerbu, 603, 776
țercl'u, 770
ți, 603, 765, 785
țid, 772
țină, 603, 776
țingu, 768
ținți, 603, 776
ținușe, 591, 776
țiva, 603, 767
țîn, 603, 787
țîță, 603, 787
ud, 603, 787
udă, 603
uidisescu, 603
ulta, 767, 769
umflu, 603, 780
umplu, 603, 780
un, 603, 788
undă, 769
ungl'e, 603, 787
ungl'u, 772
untulemn, 603
upărescu, 603
urari, 762
urdă, 603
urdin, 603, 763
urḑăscu, 603, 783
urḑică, 603, 788
ureacl'e, 603, 775
urfańă, 762
urfănătate, 762
urfinami, 762
urmă, 582, 603
urs, 788
ursescu, 603
ursu, 603
urut, 780
usic, 603, 778
uspețu, 603
ustur, 603, 788
ușe, 603
utre, 603, 763
uvreu, 603
vacă, 603, 788
vah'i, 603
va h'i, 603
vale, 603, 788
vară, 759
vas, 769
vatăm, 603, 772, 788
vatră, 603
văsil'e, 603
vează, 604, 788
vearde, 604, 788
veargă, 604, 788
vecl'u, 604, 788
ved, 604, 788
veduu, 604
ver, 765
verḑu, 769
vere-, 790
versu, 604, 788
vimtu, 604, 788
vină, 770
vindic, 604, 788
vindu, 604, 788
**vingu*, 766
viniri, 604, 788
vinit, 770
virin, 604, 788
virver, 604
vițin, 604, 788
vîr-, 604

vîră, 584
virdeață, 771
vîrnă, 584
vîrnoară, 584
vîrtos, 604, 772, 788, 790
voi, 604, 788
vom, 604, 763
vostru, 604, 788
vreavă, 604
vulpe, 604, 788
vultur, 604, 788
vurgar, 604
xen, 604, 772
yaspe, 769
yatru, 604
yață, 583
yermu, 604, 788
yin, 604, 788
yingiț, 763
yiptu, 763, 788
yis, 604, 788
yită, 770
yițăl, 604, 788
yiu, 604, 788
zare, 604
zărzăvate, 771
zbor, 770
zǵilescu, 604
zmeană, 604
zmulgu, 604, 778, 790
zore, 604
zurlu, 604
zvercă, 604
zvom, 763

DACOROMÂNĂ

a, 88, 630, 774
a-, 764
abia, 774, 789
abur, 317
ac, 650, 774
acăța, 774
acel, 630
acel(a), 777
acelea, 633
acest, 653, 630
acest(a), 777
Achim, 672, 676
aci, 550, 631, 777
acia, 765
aciași, 631
acicea, 631
acii, 631
acmu, 60
acolo, 633, 777
acoperămînt, 641
acoperi, 638, 767
acm, 177
acru, 774
acum, 633, 767
acumu, 633
adamasc, 622
adauge, 637
adămană, 395, 401
adăpa, 641
adăpost, 764
adăuga, 767
adecă, 635
adevară, 632
adevăr, 622, 623, 632, 764, 765
adeverit, 638
adeveritură, 627
adia, 774
adins, 765
adînc, 647, 774
aduna, 634, 759, 774
adunare, 627
aduce, 632, 774
afară, 634, 774
afin, 277
afină, 277
afla, 627, 633, 774
agăța, 774
ager, 187, 770
agiunge, 641
agiuta, 640
agiutoriu, 636
agriș, 276
agrișă, 276
agru, 651, 760, 774
agud, 269, 270
agudă, 269, 270
agut, 270
agută, 270
ai, 189, 193
aiave, 639
aicea, 631
aici, 631, 765
aimintrea, 648, 774
ainte, 177, 631
aiurea, 774
ajuna, 780
ajunge, 641, 774
[*aʒut*], 336
ajuta, 640, 774
ajutoriu, 636
al, 630, 765, 774
alai, 188
alalt, 634
alb, 642, 774
albastru, 651, 767
albi, 745
albie, 176, 770
albină, 745, 774
alcătui, 320
alde, 765
alege, 639, 774
alerga, 627, 774
alergător, 147
Alexandra, 671, 675
Alexandrina, 671, 675
Alexandru, 673, 676
aloca, 263
alocație, 263
alt, 631, 774
altariu, 641
alun, 264, 276, 280
alună, 264, 276
aluneca, 781
amar, 645, 774
amăgi, 627
amăndoi, 640
amănunt, 765
amenința, 770
amiazi, 648
amiazăzi, 648
amin, 640
amintrilea, 648
amîn-, 774
amîndoi, 627
amu, 60, 630

an, 583, 627, 633, 774
Ana, 676
Andraş, 672, 675
Angela, 672, 675
Angiţa, 671, 675
anume, 650
aorar, 627
apă, 178, 584, 622, 628, 632, 774
apăra, 643, 767
apăsa, 764, 770
apleca, 774
apoi, 638
apostol, 635
aprinde, 644, 774
aproape, 640, 774
apropia, 634
apuca, 644, 775
apus, 648
ara, 583, 652, 775
aramă, 767
arame, 644
ară, 642
arăsălan, 60
arăta, 632, 767
arătură, 583
arbure (v. d.) 760, 775
arc, 187, 649, 767
arde, 643, 775
arepă, 646
argea, 317
argint, 636, 770
arici, 767
arin, 276,
arină, 276, 760, 775
aripă, 646, 774
aripi, 745
arină, 628
armă, 775
armăsar, 58, 187
arunca, 636, 778, 789
asculta, 176, 767
ascunde, 638
ascunsă, 628, 649
ascultă, 634
ascunde, 774
asemăna, 647
asemăra, 647
asin, 645
aspid, 263
aspidă, 263
asprie, 554
asprime, 554
aspru, 187, 554, 770
ast(a), 765
asta, 633
astăzi, 637
(a)stîmpăra, 770
astup, 786
asupră, 647, 787
aşa, 631
aşaşi, 631
aşeza, 336, 767, 770
aşi, 631
aşijdere, 638
aşijderea, 638
aşişi, 631
aştepta, 638, 775
aşterne, 775
atare, 765, 778
atinge, 187, 642, 770
atît, 639, 778
atunce, 633
atunceş, 633
atunci, 774
aţă, 336, 337, 538, 652, 767
aţîţa, 770
au, 88, 634
auace (dial.), 760, 774
auă, 276, 760, 788
auḑă, 544
aur, 635, 770
Aurel, 672, 675
Aurelia, 671, 675
Aurica, 671, 675
auş (dial.), 760, 775
auzi, 632, 775
avea, 189, 630, 653, 779
avram, 272
avramă, 272
avramilon, 272
avuţie, 635
at, 627
azi, 779
ăl, 765
ăst, 543, 765, 780
baci, 310, 317
badic, 401
báier, 309
baier(ă), 775
baiur, 309
balaur, 317
balegă, 317
baltă, 317
ban, 642
banan, 273, 277
banană, 273, 277, 278
bananier, 273,
baraboi, 309
Barbara, 270, 672
barbă, 534, 651, 775
barbur, 270
Bárbura, 270
barbură, 270
barbure, 270
barză, 317
bască, 317
başe, 298
bate, 622, 639, 775
batgiocuri, 648
batjiocori, 648
batjocuri, 628, 648
băcan, 59
bădică, 288
băga, 639
băiat, 767
băierel, 309
bănui, 320
bărbat, 634, 775
bărbos, 534
bărdac, 272
bărdacă, 272
băsău, 401
băserecă, 634
băsonu, 298
băşi, 775
băşică, 767
bătrîn, 639, 767
bătrîru, 639
bea, 635, 775
berbeac, 649
berbec, 176
berbec (e), 775

beseareсă, 634
biserică, 634
bețiv, 187
(a)bg''ili, 746
bici, 188, 745
bilet, 747
bine, 633, 745, 775
biografie, 747
biondinetă, 278
birău, 622, 650
bire, 633, 757
birui, 641, 747
biserică, 759, 775
Bistrița, 321
bitie, 627
bivol, 745
(a)bîigui, 309
bîjbîi, 578
bîlc, 317
(a)bîlgui, 309
bîntui, 320
bîr, 317
bîzîi, 578
blagoslovenie, 645
blagoslovit, 634
blană, 763
blănăreasca, 286
blăstem, 647
blăzni, 627
blestema, 627, 645, 775
blînd, 187, 647, 767
boace, 765, 775
boală, 188, 636
bob, 626, 652
bocăni, 578
boci, 765
bogat, 622, 635
bogătate, 395
bogăție, 639
boia, 193
boiar, 646
boiarin, 646
boier, 188, 203, 646
bolnav, 628
boreasă, 203
botejune, 643
boteza, 60, 176, 639, 775
bou, 643, 775
braca (reg). 765
brad, 317
braț, 336, 473, 649, 775
brață (v. rom.), 473
brațe, 473
brîncă, 187, 309, 770
brîndză (dial). 534
brînză, 534, 626, 652
brîu, 317, 649
broască, 650, 767
brumă, 767
brustur(e), 444
buc, 317
bucată, 643, 767
bucă, 767
bucluc, 188
bucin, 650
bucim 650
bucura, 317, 635
bucurie, 317, 444, 637
buflei, 309
buflea, 309
buftea, 309
(a)bulgui, 309
bun, 631, 775
bunătate, 633
bunget, 317
burătate, 633
burete, 767
buric, 189, 787
burtă, 200, 310, 535
buru, 631
bute, 652, 775
buză, 317, 652
ca, 316, 631, 785
cais, 271, 272 273, 277
caisă, 271, 272, 273, 277
cal, 536, 649, 775
calce, 584
cald, 176, 652, 775
cale, 633, 775
cam, 765
camătă, 646
canaf, 622
cap, 267, 550, 633, 776
capră, 649, 776
capuri, 178
car, 648, 767
care, 631, 785
careleș, 631
careva, 182, 316
carne, 537, 648, 776
Carol, 672, 675
Carolina, 671, 675
carte, 537, 634
cartof, 188
carub, 278
casă, 60, 178, 537, 628, 632, 776
castan, 272, 277
castană, 272
caș, 776
catîr, 188
că, 630, 785
căca, 775
căce, 636
că ce, 765
căci, 636, 765
căciulă, 317
cădea, 632, 775
călare, 775
călbează, 317, 318
călca, 643, 775
căldare, 652, 775
căldărar, 178
călin, 270, 271
Călin, 270
Călina, 270
călină, 270, 271
călugăr, 651
cămașă, 315, 536, 622, 648, 775
cămeașe, 648
cămilă, 626
căpăstru, 178, 776
căpșun, 267, 268
căpșună, 267, 268
căpșune, 268
căpușă, 267, 317
căpușun, 268
căpușună, 267, 268
cărare, 642
cărbune, 768
cărcare, 768
cărtulariu, 639
cărțulie, 537

căsca, 768
căsoanele, 298
către, 315, 631, 776
cătun, 317
cătușă, 776,
cățel, 776
căuta, 632, 776
ce, 630, 653, 765, 785
ceafă, 317
ceapă, 535, 775
ceară, 336, 776
cearceaf, 188
ceare, 633
ceas, 637
ceață, 770
cel, 630, 633
cela, 633
cela ce, 631
celui, 401
cenușă, 650, 776
cer, 775
cerb, 759, 776
cerbice, 628, 650
cerc, 770
cerca, 766
cerceta, 646
cere, 633, 784
ceriu, 631
cerne, 768
cerși, 785
cert, 770
cest, 630
cetate, 628, 634
ceti, 642
ceva, 642
cevaș, 642
cheie, 178, 776
chelner, 188
cheltui, 188, 650
chem, 776
chema, 622, 632
chiar, 770
chiabur, 188
chiflă, 188
chin, 639
chinui, 638
chioară, 537
chior, 533, 537
chip, 634
chitră, 275
chitru, 275
ci, 630, 765
cicea, 631
cină, 776
cinci, 639, 776
cine, 631
cineși, 640
cineva, 639
cinevaș, 639
cinste, 188, 635
cinsti, 641
cinstit, 644
cioară, 317
cioban, 200
ciobănește, 317
cioc, 317
cire, 631
cireașă, 264, 273, 274, 776
cireașar, 535
cireș, 264, 273 274, 280
cireva, 639
citi, 642
ciudă, 638
ciudesă, 622
ciuf, 317
ciumag, 535
ciump, 317
ciupi, 317
ciut, 317, 319
ciută, 317
cîine, 536, 647, 776
cîmp, 643, 775
cîne, 776
cînta, 88, 320, 536, 638, 776
cîntare, 642
cînd, 631, 785
cînepă, 768
cîntec, 640
cîre, 647
cîrlig, 652
cîrmă, 188
cîștiga, 768
cît, 632, 785
cîte, 550
cîtilin, 395
claie, 188
cleveti, 648
coacăț, 268
coacăță, 268
coacăz, 268
coacăză, 268, 317
(a) *coace*, 176, 776
coadă, 652, 776
coapsă, 178, 316
coardă, 776
coarnă, 264
coase, 651, 776
coastă, 648, 776
cocon, 627, 628, 643
codiță, 289
codru, 638, 785
cofiță, 289
colea, 633
colț, 188
conace, 297
Constantin, 673, 676
contadin, 278
contadina, 278
copac, 455
coperămînt, 641
coperi, 638
copil, 318, 444, 627
628, 745
cor, 761
corabie, 636
corb, 776
corcoduș, 277
corcodușă, 277
Coriolan, 672, 675
corn, 264, 776
Cornel, 671, 675
Cornelia, 672, 675
corp, 642
cort, 188
cot, 643, 776
cotlon, 297
covercă, 297
covor, 622
crai, 644
crăpa, 776
creastă, 768
creaște, 640
crede, 633

credincios, 639
credinţă, 633
creşte, 776
creştet, 776
creştin, 645, 776
crintă, 298
croi, 196
croitor, 196
cruce, 265, 640, 776
cruci, 265
crud, 768
crunt, 187
cu, 630, 653, 777
cuc, 776
cucon, 643
cucurbetă, 776, 789
cucurudz, 298
cucută, 176
cuget, 628, 638
cugeta, 628, 639, 770
cui, 651
cuib, 776
culege, 768
cult, 537
cum, 631, 785
cumnat, 454
cumnată, 454
cumpăra, 642, 776
cumpăt, 770
cumuşi, 631
cumva, 647
cungiura, 640
cunoaşte, 636, 776
cunteni, 647
cuntiri, 647
cunună, 776
cupă, 651
cuptor, 768
cuptoriu, 649
cur, 777
cura, 777
curat, 637, 777
curăţi, 637
curăţie, 645
cure, 639
(*a*) *cure*, 395, 400
curea, 339, 768
curechi, 196
curge, 777
curînd, 759, 777
curmal, 274, 275
curmală, 274, 275
curpăn, 318
curpen, 318
cursă, 318
curte, 646
curtean, 626, 649
curund, 641
curvie, 643
cuscru, 759, 776
cuşăi, 193
cuştăl(u)i, 193
cuştul(u)i, 193
cutare, 764, 765
cuteza, 759
cuţit, 650, 774
cuveni, 647, 770
cuveri, 647
cuvînt, 631, 770
čana, 337
da, 631, 653, 777
dacă, 765
dambla, 62
Daniel, 671, 675
dapăr, (dial.), 761
dar, 636
darar, 298
dară, 643
dată, 768
dator, 770
datoriu, 638
dă-i !, 147
dăpăra, 761
dărăoară, 640
dărăt, 648
dărîma, 768
dăuna, 59
[*də*], 338
de, 630, 631, 653, 747, 777
deaca, 636
deaci, 635
deadevăr, 632
deaget, 647
deal, 648
deasupra, 643
deci, 635
decît, 636
degeaba, 747
deget, 189, 777
delunga, 641
demăreaţă, 636
demîneaţă, 636
dempreună, 639
den, 630
den nainte, 640
denrainte, 640
dentăi, 638
dentîi, 638
dentîniu, 638
departe, 640
de-parte, 317
depăra, 761
depreună, 639
depreură, 639
deprinde, 770
depune 761
dereage, 642
derept, 623, 631
derepta, 637
dereptate, 634
desătul, 640
descarc, 759, 777
descăleca, 777
descălţa, 777
(*a*) *descărca*, 550
deschide, 638, 777
descoperi, 643
desmierda, 777
despărţi, 643
despre, 643
despuia, 777
despuitoriu, 627
destoinic, 640
destul, 640, 765
deşert, 637, 768
deşi, 765
deşidera, 187
deştept, 777
deştinge, 628, 636
dezlega, 643
dezmierda, 789
dezvesc (v.dr.), 761
diavol, 627
didj''aba, 747

dimineață, 759, 777
din, 630, 777
dinadins, 765
dinainte, 640
dinioară, 640, 767
dinte, 189, 646, 777
dintru, 633
diseca, 761
diunăoară, 767
dînsul, 627, 765
dni, 627
doagă, 768
doar(ă), 765
doară, 637
doască, 763
dobitoc, 639
dobîndi, 637
dodei, 627
doi, 633, 777
Doina, 671, 675
domn, 176, 552, 628, 630, 777
domnia sa, 642
domnie, 654
domniele voastre, 642
domniia ta, 642
dor, 652
dormi, 646, 777
Doru, 671, 675
dos, 770
dosădi, 627
douăzeci, 182, 320
drac, 627, 634, 777
drag, 182, 321, 641
dragoste, 637
drăzni, 645
dreaptă, 71
drege, 777
drept, 71, 632, 777
droaie, 318
druete, 318
duce, 632, 777
dud, 269, 270, 278, 280
dudă, 269, 270, 278
duh, 632
[*duku*], 338
duios, 765
dulce, 634, 777
dulceață, 633
duminică, 777
Dumitru, 672, 675
dumnealui, 642
dumnezeiesc, 634
dumnezeu, 777
după, 631, 777
durea, 777
durere, 646
durmi, 646
duroare, 187
dver, 627
ḍeče, 544
e, 632
Ecaterina, 673, 675
egumen, 652
el, 544, 630, 653, 780
Elena, 673, 676
Eleonora, 672, 675
Elisabeta, 673, 676
Emil, 671, 675
Emilia, 671, 675
est, 780
Etelca, 672
eu, 630, 653, 778
Eufrusina, 672, 675
Eugen, 672, 675
Eugenia, 672, 675
Eva, 672
Evaé, 676
evanghelie, 632
evanghelist, 627
face, 630, 653, 778
fag, 778
fagure, 187
faguru, 61
falcă, 265
falce, 265, 761
famen (v. dr. și reg.), 761
faptă, 627
farbă, 196
farfurie, 188
fașă, 778
fată, 633, 778
față, 636, 778
făcătură, 535
făgădui, 320, 642
făină, 651, 778
fălci, 265
fănină, 651
făptură, 535
fără, 632, 779
fără-(de)-lege, 636
fărîmă, 318
făta, 778
făurar, 176
fecioară, 263
fecior, 263, 631, 778
fel, 188
feleherț (dial.), 60
felelet, 395
felelui, 401, 402
felon, 627
femeie, 203, 627, 778
Ferdinand, 672
ferecat, 639
feri, 638
ferica, 646
fericat, 639
ferice, 647, 770
ferici, 646
fericit, 639
feșteală, 196
feșți, 196
fi, 630, 653
fiară, 646
fiare, 71
fi̯are, 544
ficat, 189, 193, 550, 759, 778
fie-, 765
fier, 70, 649, 778
fierb, 778
fierbe, 770
fierbinte, 770
fierărie, 178
fiiu, 631
filigean, 60
fină, 454
fior, 761, 778, 789
fir, 538, 651, 779
Fira, 672, 675
fire, 635
fiu, 176, 454, 631, 779
fîn, 650, 770
fîntînă, 628, 643, 779

fîrşi, 637
fîrşit, 635
flacără, 770
flamă, 554
flămînd, 646, 760, 770
flămînzi, 646
fleaşcă, 535
floare, 647, 768
Floare, 672, 676
floarea-soarelui, 831
Florin, 671, 675
fluier, 317, 318, 535
*fluier**, 318
fluture, 779, 789
foaie, 187, 652, 770
foale, 200
foame, 649, 778
foarfece, 768
foarte, 187, 321, 636, 770
foc, 635, 779
focuri, 178
folos, 188, 636
frag, 266, 267, 268
fragă, 266
fragi, 267
Francisca, 672, 675
frate, 177, 631, 779
frămînta, 778
frăţine, 631
freca, 779
frică, 637
frig, 651
frige, 779
frînge, 642, 779
frînghie, 770
frînt, 535
frîu, 651, 768
frula, 535
frumos, 60, 187, 645, 779
frumuseţe, 639
Frumuşani, 762
frumuşat, 762
frunte, 176, 189, 652, 779
frunză, 337, 650, 779
fugi, 627, 639, 779
fuglu, 395, 402
fulgera, 779
fum, 779
fund, 646, 779
fune, 648
funie, 648, 779
fur, 645
(*a*) *fura*, 535, 644, 779
furcă, 178, 289, 652, 768, 779
furculiţă, 288
furnică, 779
fus, 779
galbăn (dial.), 536
galben, 646, 779
galbin (dial.), 536
galbîn (dial.), 536
gang, 188
gard, 317, 318, 650
gata, 318, 644
gaură, 768
găină, 651, 779
gălbează, 317, 318
Găitan, 671
Găitin, 675
găsi, 627
găta, 637
găti, 637
geába, 747
geamăn, 768
geană, 759, 779
genere, 649
genunchi, 189, 644, 759, 779
genune, 400
ger, 336, 768
Gertuda, 671
gerunchi, 644
gheaţă, 779
ghem, 779
Gheorghe, 672, 676
Gherasim, 671, 675
ghili, 746
ghimpe, 318
ghionoaie, 318
ghiuj, 318
Ghizela, 672, 675
gilălui, 395, 402
gint, 187, 627
gineraş, 773
ginere, 649, 768, 773
(*a*)*gineri*, 773
ginerică, 773
gineroaică, 773
gios, 638
giude, 643
giudeca, 637
giudecată, 639
giudecătoriu, 647
giudeţ, 636
giumătate, 647
giunere, 649
giunghea, 643
giupîn, 650
giura, 640
giurămînt, 648
gînd, 188, 320, 628, 649
gîndi, 628
glas, 634
gloată, 627, 637
glumă, 188
gogă, 318
gol, 645
goldan, 272, 277
goldană, 272
golumb, 203
goni, 636
grai, 647
grapă, 318
gras, 779
grădină, 651
grăi, 630
greaţă, 648
grepfruturile, 275
gresie, 318
greşeală, 641
greşi, 636
greu, 644, 779
grijă, 636
griji, 638
grîu, 641, 779
groapă, 318, 646
gros, 647, 651, 779
Gruia, 671, 675
grumaz, 318, 628, 649
grunz, 318
gură, 554, 628, 643, 779
(*a*) *gusta*, 193, 779
guşă, 318

gutui, 276
gutuie, 276
ğanə, 337
ğune (v. dr. şi reg.), 761
halbă, 188
halviţă, 288
hameş, 318
Hana, 671
hatman, 652
hălăstui, 395, 401
hiclean, 636
hiclenşig, 646
Hilda, 671
hitlean, 636
hitlenie, 644
hitlenşug, 646
hitleşug, 646
hotar, 643
hrană, 320, 643
hrăni, 622, 640
huli, 627
hulub, 203
iad, 641
ịaderă, 544
iagod, 269
iágod, 270
iagód(ă), 270
iagodă, 269
iágodă, 270
iágudă, 270
iágut, 270
Iancu, 671, 675
iapă, 652, 778
iară, 630, 633
iarbă, 531, 536, 644, 779
iarnă, 651, 779
iată, 635
iaz, 652
icea, 631
Icoane, 672, 675
ied, 176
ieftin, 627
iepure, 781
ieri, 650, 779
ierta, 642, 781
ieşi, 632, 778
iliş, 627
im, 187
imputare, 647
inel, 650, 774
inimă, 632, 774
io, 642
Ion, 673, 676
Iosefina, 672
Iosif, 673, 675
ioşag, 627
Irina, 671
ispăsenie, 634
ispită, 647
ispiti, 637
ispovedi, 637
ispravă, 651
isprăvi, 645
iscăli, 652
istov, 622, 649
iu (v. dr.), 762
iubi, 182, 321, 633
iubire, 638
iubit, 646
iubitoriu, 639
Iuliana, 672, 675
iu(ă), 787
iuo, 642
Iustina, 671, 675
iute, 188, 641
ivi, 636
izbăvi, 628, 636
izbîndi, 647
izeclean, 395
izvor, 645
izvorr, 645
îmă, 635
îmbăta, 759, 780
îmbi, 627
îmbla, 634
îmbrăca, 628, 639, 765
împărat, 634, 771
împărăţie, 633
împărţi, 59, 637
împenge, 645
(*a*) *împinge*, 550, 780, 790
împlea, 635
împlimba (reg.), 764
împlînta, 445
împotriva, 644
împregiur, 640
împrejur, 640
împresura, 650, 766
împreuna, 645
împreună, 636, 764, 766
împrumut, 790
împrumuta, 780
împudra (reg.), 764
împunge, 766
împuta, 642
împuţi, 768
în, 630, 666, 780
înadins, 765
înainte, 177, 631, 780
înalt, 644, 780
înapoi 646, 780
înălţa, 638, 775
înăuntru, 780
încă, 632, 787
încălţa, 780
încăpea, 780
încărca, 780
înceape, 635
începe, 635, 766
început, 641
(*în*)*cerca*, 766
încet, 176, 768
închide, 648, 780
închina 635, 780
închinăciune, 647
închira, 635
încinge, 648, 768
încît, 766
încoace, 647, 766
înconjura, 640, 766
încotro, 766
încuia, 768
încungiura, 640
îndată, 766
îndărăpt (v. dr.), 766
îndărăt, 648, 766
îndelete, 318
îndemna, 766
înderepta, 637
înderet, 648
îndesa, 780
îndrăzni, 645
îndrepta, 59
îndulci, 643

îndupleca, 768
îndura, 766
îneca, 446, 648, 783
înema, 543
înfige, 779, 789
înflămînzi, 646
înfrîmseța, 647
înfrumuşa (v. dr.), 762
înfrumuşat, 779
înger, 636
înghiți 649, 768
îngiunghea, 643
îngîna, 780, 789
îngreca, 780
îngrupa, 642
îngust, 768
înimă, 543
înlăuntru, 636
înmulți, 638
înot, 783
înota, 790
înrainte, 631
înralt, 644
înrapoi, 646
înrălța, 638
înremă, 632
îns, 627, 631, 762, 780
îns-, 759
însă, 634, 762, 764, 765, 766
însămi, 762
(*a*) *însemna*, 176
însetoşa, 647
însumi, 633, 762
însura, 650, 780
însuşi, 633
însuți, 633
înşela, 627, 646, 766
întăi, 635
întări, 640
întinde, 637, 766, 787
întineri, 178
întîi, 635, 768
întîmpla, 766
întîniu, 635
întoarce, 633, 766
întocma, 642
întra, 633, 780
între, 60, 635, 780
întreba, 634, 780
întreg, 780
întru, 630, 780
întunearec, 636
întuneca, 647, 780
întunerec, 636
întuneric, 787
înțeleagă, 633
înțelege, 633, 768
înțelepciune, 643
înțelepciure, 643
înțelept, 644, 773
învănce, 644
învărtoşa, 641
învăscut, 395
învăț, 337
învăța, 336, 633, 780
învățătoriu, 636
învățătură, 633
învence, 644
(*a*) *înverzi*, 310
înveşte, 444, 762, 780
înveşti, 444, 628, 645, 761, 762
învia, 635
învie, 635
înviere, 640
învinge, 766, 768
jărtvă, 637
jelui, 644
joi, 781
jos, 638, 777
[*ʒos*], 636
juca, 781
jude, 187, 643
judeca, 637, 781
judecată, 639
judecătoriu, 647
județ, 636
jug, 651, 781
[*ʒug*], 336
jumătate, 318, 647, 777, 789
junc, 768
june, 773, 781
junghea, 643
jupîn, 622, 650
jura, 640, 781
jurămînt, 648
la, 631, 666, 781
(*a*) *la*, 789
lac, 650, 781
lacrămă, 644
lacrimă, 781
Ladislau, 762
lampî, 747
lanț, 188
lapte, 177, 650, 781
lard, 187
larg, 649, 781
[*lata*], 338
latură, 641, 766
lature, 641
laudă, 640
lăcui, 633
lămîi, 276
lămîie, 276, 277
lăsa, 631, 781
lătra, 781
lăuda, 637, 781, 789
lăuntru, 636
leagă, 337
leage, 632
leat, 627
lega, 639, 781
legăna, 781
legătură, 642
lege, 622, 632
legumă, 771
lemn, 58, 445, 628, 639, 781
lepăda, 635
lepi, 646
lesne, 628, 643
leşina, 759, 781
lete, 318
leurdă, 318
Lia, 671, 675
Lidia, 672, 675
limbă, 178, 622, 634, 781
limpede, 768
lin, 771
linge, 781
lingură, 538, 651, 781
lipi, 646
Livia, 672, 675

Liviu, 671, 675
lină, 781
linced, 762, 781, 790
lincezeală, 762
lingă, 638, 781
linged, 628, 649, 762
loc, 633, 781
logodi, 652
logofăt, 651
lor, 481
lotne, 636
lovi, 647
lu, 630
lua, 631, 781
luci, 768
Lucia, 672, 676
lucra, 623, 635, 781
lucrătoriu, 642
lucru, 627, 632
lui, 630
lumă(n)rare, 646
lume, 632, 781
lumina, 638, 768, 781
luminat, 642
lumină, 634, 790
lumiră, 634
luminare, 646
lună, 264, 639, 781
lung, 642, 781
lung [*a*] !, 147
luntre, 771
lup, 649, 781
lupi, 745
lupta, 781
luptă, 182, 316, 789
lut, 650, 768
ma, 765
Magdalena, 672, 675
mai, 193, 630, 653, 759, 765, 781
maică, 651
mainte, 635
mal, 318, 622, 626, 652
mamă, 781
mamine, 177
mandalină, 274
mandarin, 273, 274, 277
mandarină, 274, 277
mară, 276
mare, 318, 444, 446, 631, 635, 782
marfă, 188
margine, 647, 782
Maria, 673, 676
marire, 647
Marlena, 671, 675
martor, 176, 627
martur, 771
marț, 782, 790
marți, 782
marțu (v. dr. și reg.), 762
masă, 641, 782
maslină, 266
mașter, 263
mașteră, 263
Matilda, 672, 675
maț, 642, 782
Maxim, 671, 675
mazăre, 318
măceașă, 277
măcelar, 771
măceș, 277
măcina, 768
mădular, 782
măduvă, 61
măgură, 318
mălai, 652
mălin, 270, 271
mălină, 270, 271, 277
mămăligă, 538
mămucă, 458
măiestru, 176
măi, 266, 276, 280
măr, 782
mărar, 318
mărat (dial.), 762
mări, 643
mărie, 640
mărita, 651, 782
mărturie, 622, 627, 637, 771
mărturisi 636
mărunt, 782
măsea, 626, 652, 782
măslin, 274, 276
măslină, 274, 276, 277
măsliniu, 274
măsura, 782
măsură, 645
mătase, 622
measer, 187, 642
mea(uă), 200
megieș, 650
mei, 321
menciură, 646
menciuros, 644
mente, 638
menți, 649
merdă, 538
mere, 266
merge, 631, 782
meri, 266
merinde, 782
meser, 642
mesteca, 646, 782
meșter, 650
meuș, 631
miare, 544
miază-, 782
mic, 639, 782
mie, 641, 782
miel, 647, 774
miercuri, 782
miere, 649, 782
mieu, 631
miez, 337
Mihai, 673, 675
miiare, 649
mijloc, 638, 782
milă, 637
miloste, 627
milostenie, 644
milostiv, 627, 640
milui, 637
mincinos, 644
minciună, 646, 782
minte, 638, 782
minți, 649, 771
minunat, 646
minune, 641, 771
mir, 647
mira, 639, 782
mirare, 771
mire, 746, 773
mireasă, 746

mirure, 641
mișel, 395, 636, 771
mică, 458
miine, 650
mina, 782
mină, 632, 782
minăstire, 650
minca, 633, 781
mincare, 639
mindrie, 639
mindru, 649
mînea, 554
mineсă, 782
mingăiare, 646
mingiia, 641, 771
minia, 639
minie, 628, 639
mini-ta, 177
mi(n)ră, 632
minre, 650
mintui, 628, 637
minu, 632
minz, 318
mișcoi, 318
miță, 288
mńeriu, 790
mńeru, 782
mńiriasi, 746
moale, 782
moară, 650, 782
moare, 782, 790
moarte, 633, 782
moc, 200
mocan, 200
mohorit, 628, 646
mor, 642
mormint, 640, 768
mort, 636
moș, 318, 651
moșie, 622, 647
moșmoală, 271
moșmoană, 271
moșmol, 271
moșmon, 271
moșmul, 271
moșmulă, 271
motrun, 272
motrună, 272
muc, 782
mueare, 272
mugur, 318
mugure, 318
muiere, 203, 627, 782
mulge, 782
mult, 321, 631, 653, 782
mulți, 638
mulțumi, 764, 767
mumă, 635, 781
mumină, 635
muncă, 635
munci, 638
munte, 641, 782
munți, 178
mur, 267, 268
mură, 267, 268
murg, 318
muri, 634, 782
Murgu, 671, 675
mursă, 59
muscă, 538, 651, 782
must, 768
mustață, 782
mustra, 771
mușat, 762
Mușat, 762
mușcă, 318
mușchi, 768
mușețel, 762
mușmul, 271
mușmulă, 271
mut, 649, 782
muta, 647, 782
nainte, 631
nalt, 644
naramz, 275
naramză, 275
nare, 782
nari (dial.), 762
nas, 768
naș, 454
nașă, 454
naște, 633, 768
naștere, 627
nat (dial.), 762, 783, 790
nădăi, 627
nădeajde, 644
nădejde, 644
năduh, 199
năduşe, 199
năduşeală, 199
năduşi, 199
nămal'e (dial.), 762
năpaste, 639
năpîrcă, 318
nărav, 641
nărod, 627, 634
născut, 627, 640
năsip, 628, 651
năstrapă, 62
nea, 200, 783
neam, 622, 627, 648
nea(uă), 200
neauă (dial.), 762
nebun, 647
neca, 648
nece, 631
nece urul, 638
necredincios, 645
necredință, 646
necurat, 639
nederept, 641
nedereptate, 641
negoț, 771
negru, 321, 650, 768
negură, 61, 783, 790
neguțător, 650
nemele, 636
nemic, 634
nemică, 634
nepot, 454, 455, 649, 783
neputință, 641
neşte, 643
neştine, 642
neştinre, 642
neted, 771
nevinovat, 645
nevoi, 635
nevoie, 635
nice, 631
nice unul, 638
nici, 631, 783
nici un, 317
Nicolae, 673, 676
nime, 636

nimeni, 636, 771
nimic, 634, 767
niminea, 636
ninge, 771
nisip, 651
nişte, 643, 762, 768
noapte, 455, 636, 783
noatin, 583
nod, 783
noi, 630, 783
noian, 318
noiş, 630
nor, 642, 783
noră, 759, 783
nostru, 631, 783
nostruş, 631
nou, 783
nouă, 649, 783
nu, 630, 783
nuc, 264, 265, 266, 273
nucă, 264, 265, 266, 273, 277, 769
nuce, 266
**nuce*, 265
nuci, 265
numai, 632
număr, 646, 783
număra, 649
nume, 633, 783
nun, 783
nuntă, 58, 643, 783
nutreţ, 187
ńęa(uă), 200
o, 780
oaie, 635, 783
oală, 652, 783
oară, 638, 779
oaspe, 780
oaste, 649, 780
obială, 745
obicei, 648
obidi, 644
obidui, 644
oblici, 644
obor, 297
obraz, 645
ocărî, 628, 644
ochi, 178, 189, 634, 783
ocină, 622, 644
Octavian, 671, 675
odată, 767
odăi, 297
odănăoară, 767
odihni, 627
odinioară, 764, 767
ogoadă, 627
oier, 538
Olga, 672, 675
Olimpia, 671, 675
Olimpiada, 671, 675
oliv, 274, 275
olivă, 274, 275
oltariu, 641
om, 630, 653, 779
omăt, 200
(*a*) *omăta*, 200
omenesc, 634
omeresc, 634
omori, 638
omorî, 638
omorri, 638
opinci, 745
opri, 639
opt, 647, 783
opu (*este*), 187
oraş, 188, 628, 639
orb, 636, 783
orfan, 762
orz, 651, 768
os, 648, 783
oseminte, 554
osîndă, 628, 644
osîndi, 628, 645
ot, 627
ou, 622, 652, 783
pace, 187, 636
pagubă, 188
pai, 783
palmă, 651, 783
palton, 747
pană, 539, 784
papetar, 263
papetărie, 263
papură, 771
par, 783, 790
Paraschiva, 671, 675
pară, 264, 265, 273, 276, 277
parcă, 764, 767
parte, 60, 635, 783
pasăre, 176, 643, 771
pască, 771
paşte, 643, 783
pat, 641
pată, 771
patru, 60, 176, 638, 785
Pavel, 672, 675
pă, 784
păcat, 315, 632, 768
păcătos, 635
păcurar, 178, 200, 297, 763, 784
păduche, 176, 784
pădure, 647, 783, 790
păgîn, 645, 783, 790
păioară, 187
pămînt, 631, 769
pănură, 444
păr, 264, 265, 273, 277, 648, 769, 784
părăsi, 644
părău, 318
părea, 634, 783
păreate, 650
părinte, 622, 632, 783, 790
păsa, 637, 771
păstoriu, 640
pătrunde, 784, 790
pătură, 784, 790
păţi, 784
păzi, 635
pe, 321, 784
peaşte, 643
pecete, 650
peliţă, 627
pene, 539
pentru, 632
pereche, 652, 783
perete, 176, 650, 771
pergamut, 272
pergamută, 272
perj, 272, 277
perjă, 272
Persida, 671, 675

peste, 637, 767
pestre, 637
pestriț, 652
peşte, 784
peşti, 627
Petra, 671, 675
petreace, 645
petrece, 784, 790
Petru, 673, 676
peți, 187, 652, 771
piale, 648
piatră, 635, 745, 784, 789
picior, 189, 338, 637, 745, 784
picta, 263
pictor, 263
piedică, 550, 784
piele, 648, 745, 784, 789
piept, 650, 784
pieptene, 745, 784
pier, 784
pierde, 634
pieri, 637
piersic, 264
piersică, 264
pilă, 745
pildă, 636
pis, 627
pisa, 784, 789
pișa, 784
pișc, 745
piștă, 627
piuă, 652
pîine, 363, 539, 628, 783
pîlc, 297
pînă, 632, 783
pîncete, 200
pîne, 636
pînră, 632
pîntece, 200, 648, 783
pînză, 650
pîră, 649
pîrău, 318
pîrcălab, 622, 649
pîre, 636
pîrgar, 651
pîrt, 650
plată, 641
plăcea, 769
plăcintă, 771
plămîni, 193
plăti, 182, 321, 622, 641
pleca, 635, 769
plin, 645, 784
pliru, 645
plînge, 640, 784
plîngere, 646
ploaie, 648, 784
plod, 644
plug, 652, 747
plumb, 769
poală, 647
poamă, 264
poartă, 647, 784
pocaianie, 643
pocăi, 645
pod, 652
podoabă, 647
pohtă, 639
pohti, 644
poiată, 297
poiu, 638
pom, 264, 627, 784
pomeană, 647
pomeni, 638
ponegri, 321
popă, 147, 643
porc, 539, 645, 784
porc-de-cîine, 539
porînci, 640
porîncită, 640
portocal, 275
portocală, 275
porumb, 203, 648, 769
porumbar, 178
porumbel, 203
porunci, 640
post, 641
postelnic, 652
posti, 642
poveste, 747
povesti, 747
(*a*) *povesti*, 747
(*a*) *povistit*, 747
pradă, 769
prah, 650
praznic, 640
prăda, 649
prăpaste, 648
prăvi, 644
pre, 60, 630, 784
preface, 321
preimi, 632
pren, 636
preot, 286, 784
prespare (v. dr.), 767
prespre, 637
preste, 637
pretutindinea, 645
preț, 336, 646, 771
preut, 286, 636
preuteasă, 286
preveghea, 647
pricepe, 771, 773
prier, 774, 789
prieten, 182, 321, 648
priiatin, 648
priiatnic, 648
priimi, 632
prilăsti, 627
primăvară, 784
primejdie, 320
primi, 182, 321
prin, 636, 784
prinde, 635, 784
printre, 784
prisos, 188
privi, 644
prînz, 336, 784
procoveț, 627
propaste, 648
propovedi, 627
proroc, 633
proslăvi, 638
prost, 622, 645
protivi, 643
prun, 264, 265, 274, 276, 277
prună, 264, 265, 274, 276, 277, 539
prune, 539, 628
psal(o)m, 627
psăpa, 644
pui, 651, 784

pulbere, 769
pulpă, 769
pumb, 769
pune, 632, 769
pu(n)re, 632
punte, 784
pupa, 771
pupăză, 318
purice, 147, 784
purta, 639, 784
pururea, 634
puse, 177
puseră, 177
puşchea, 763, 784, 790
puşti(ni)e, 626
putea, 632, 784
putere, 634
puternic, 628, 643
putori, 627
putred, 784
puț, 627
puțin, 641, 784
rade, 785, 789
Radu, 671, 675
rai, 646
ramură, 771
rană, 640
rar, 785
rază, 336, 769
răbda, 637
răbdare, 642
rădăcină, 646, 769
rădica, 633
rămășiță, 648
rămînea, 641, 785
răpaus, 644
răpi, 642, 785
răposa, 627, 645
răsări, 628, 648, 785
răsărit, 628, 646
răsfira, 321
răsipi, 457, 640
răspunde, 632, 769
răstigni, 622, 627
rătăci, 771
rătund (v. dr.), 176
rău, 632, 785
război, 645
rebdare, 642
rece, 785
repede, 771
Repedea, 321
ride, 649
ridica, 633, 771
ridiche, 771
riu, 642
rîde, 649, 785
rîdica, 633
rîie, 775
rîma, 785
rînd, 648
rînză, 318, 539
rîpă, 769
rîsipi, 457
rîu, 642, 785
roade, 769, 785
roată, 178, 651, 769
rob, 622, 634
rod, 635
rodi, 645
rodie, 277
roį, 544
rost, 628, 638, 769
roşcov, 276, 278
roşcovă, 276, 278
roşu, 628, 643, 785
rouă, 769
Rozalia, 672, 675
rrăbdare, 642
rrădăci(n)ră, 646
rrădica, 633
rrăpoas, 644
rrăspunde, 632
rrăsipi, 640
rrebda, 637
rrost, 638
rrugă, 640
rrugăciun(n)re, 637
rrumpe, 644
rruşi(n)rat, 638
rruşi(n)re, 644
rudă, 627 635
Rudolf, 671
ruga, 321, 632
rugă, 640
rugăciune, 637
rugină, 769
Ruja, 671, 675
rumân, 785
rumega, 785
rupe, 644, 785
Rusalin, 671, 675
Rusalina, 671, 675
ruseasca, 286
rusul, 631
ruşina, 638
ruşine, 644, 785
sabău, 196
sac, 649, 785
salcă, 265
salce, 265
salcie, 769
samar, 785
samă, 649
sapă, 622, 626, 652, 785
sapină, 199
sarbăd, 318
sarcină, 785
sare, 650, 785
sarică, 763, 785, 790
sat, 639, 771
sau, 632, 772
să, 316, 605, 608, 630, 786
săblaznă, 627
săblăzni, 627
săbor, 642
săgeată, 649, 769
sălaş, 628, 648
sălaşe, 297
sălbatic, 176, 772
sălci, 265
sălăşlui, 628, 645
sălăşui, 645
sălta, 772
sămăna, 638
sămînță, 634
sănătate 648, 785
sănătos, 644
săptămînă, 786
săpun, 785
sărac, 639
sărbătoare, 627, 786
sări, 785
săruta, 785

săruta, 645, 767
sătul, 769
sătura, 638
său, 631, 787
săuș, 631
săvirși, 628
scad, 778
scaldu, 778
scară, 785
scarmin, 778
scarpin, 745
scaun, 59, 641, 785
scădea, 648, 778
scălda, 778
scăpa, 645, 778
scăpăra, 318, 778, 789
scăpăta, 178, 778
scărmăna, 778
schimba, 644, 772
schiop, 778
scîndură, 763, 786
scînteie, 786, 790
scîrbă, 637
scîrbi, 628, 644
scl'op, 778
scoarță, 275, 772
scoate, 633, 778
scol, 778
scorțișor, 275
scorțișoară, 275
scoruj, 271
scoruș, 271
scorușă, 271
scot, 778
scrie, 635, 786, 790
scrisoare, 651
scrum, 318
scuipa, 786
scula, 633, 778
scump, 182, 321, 650
scurt, 778
scurta, 178
scut, 772
scutura, 778, 790
se, 630
seamă, 649
seară, 643, 786
searbăd, 59
seate, 649
Sebastian, 671
sec, 786
secară, 786
secera, 645
seceră, 652
secere, 769
semăna, 638
sămînță, 634
semn, 58, 637, 786
semna, 648
senin, 769
sete, 786
seu, 61
sfat, 641
sfătui, 645
sfeașnic, 648
sfeaștnic, 648
sfeat, 641
sfeatnic, 650
sfeșnic, 320, 648
sfinți, 641
sfînt, 631
sfîrși, 628, 637
sfîrșit, 635
silă, 642
silnic, 627
Silvia, 671, 675
Simion, 672, 675
simț, 336
simți, 769
sin, 786
sine, 630
sineși, 630
singur, 644, 786
sîmbătă, 638, 785, 790
sîmbur, 319
sîmbure, 319
sîn, 650
sînge, 189, 637, 785
sînt, (v. dr.), 176
sîrmă, 460
slavă, 633
slăbi, 648
slăvi, 641
slobod, 649
slobozi, 637
slugă, 635
slujbă, 642
sluji, 637
smeură, 268, 277
smochin, 269, 276, 626
smochină, 269, 276
smokinii, 269
smokьnii, 269
soacră, 454
soare, 641, 786
soartă, 769
sobă, 297
sobor, 267
socoteală, 539
socoti, 636
socru, 454, 650, 786
Sofia, 672, 676
Solomon, 671, 675
somn, 647, 786
somsidz, 627
sor(ă), 642 786
sorbi, 786
sosi, 188, 645
soț, 786
soție, 650
spaimă, 772
sparge, 640, 786
spate, 652, 769
spăla, 642, 778
spăminta, 638
spăsenie, 634
spăsi, 628, 635
speria, 778
spic, 745, 786
spică, 554
spin, 786
spinare, 769
spinteca, 769
spînz, 319
spînzura, 784
spre, 631, 763, 767
spumă, 786
spune, 632, 778
spurca, 646, 772
spure, 632
sta, 633, 786
stare, 767
stăpîn, 627
stărui, 767

stea, 644, 786
Stela, 671, 675
steauă, 61
sterp, 652, 778
sticlă, 651
stihar, 627
stinge, 778
stingher, 772
stîlp, 643
sting, 647, 786
stoarce, 769
stofă, 188
stog, 649
stolnic, 622, 651
strat, 772
străin, 772
străluci, 178
străvechi, 178
strecura, 787, 790
strepede, 319
strica, 646, 772
striga, 635, 786
strigă, 552
striin, 638
strimt, 650
strînge, 640
strîmb, 786, 790
strîmt, 786
string, 640, 786
strînge, 786
strugure, 276
strungă, 319
strungaş, 298
stud, 769
stup, 651
sub, 637
sub(t), 787
subţire, 769
sudoare, 199, 787
suferi, 772
sufla, 648, 769
suflet, 632, 787
suge, 787
sui, 638, 772
suna, 769
supăra, 627
supt, 637
surd, 650, 787
surpa, 786
surzie, 178
sus, 634, 787
susan, 59
sută, 182, 320, 640
Suzana, 671, 675
svat, 641
svărşi, 637
svetnic, 650
svîrşit, 635
şa, 786
şapte, 337, 638, 786
şarpe, 642, 786
şase, 643, 786
şchiopi, 745
şcurtu, 778
şearpe, 642
şedea, 634, 786
şedz^{u} (rom. com.), 545
şerb, 641
şerpi, 746
şi, 605, 607, 608, 630, 786
şie, 630
şioban, 298
şiubăr, 298
şnaidăi, 196
şoarece, 786
şopîrlă, 319
şoşoi, 540
Ştefan, 672
Ştefania, 671, 675
şterge, 769
şti, 631, 786
ştiră, 319
(*a*) *ştirbi*, 745
ştire, 646
şuera, 786, 790
şut, 317, 319
taină, 628
talpă, 645
taman, 59
tare, 637, 772
tarla, 188
tată, 632, 787
Tatiana, 671, 675
tăcea, 643, 787
tăciune, 769
tăia, 640, 760, 787
tămîie, 772
tărie, 634
tătîne, 17, 632
tău, 631, 787
tăuş, 631
teatru, 747
tei, 772
teme, 634, 772
temniţă, 643
Terezia, 672, 675
tetică, 288
Tiberiu, 671, 675
timp, 772
timpina, 645
timpuriu, 772
tinde, 637
tîndu (v. dr.), 766
tinereaţe, 646
tinereţe, 646
tîrereaţe, 646
tilhar, 61
tîmpa, 642
tîmpina, 645
tînăr, 641, 787
tîrg, 649
tîrziu, 769
toamnă, 775
toarce, 633, 787
toartă, 772
toca, 787, 790
tocma, 642
tocmai, 639
tocmaş, 642
tocmeală, 638
toiag, 646
toiagă, 646
topi, 646
tot, 630, 653, 767, 787
totuşi, 767
trage, 642, 787
Trandafir, 672, 675
transhumanţă, 298
trăi, 627
Trăilă, 672, 676
treabă, 648
treace, 633
trebui, 638
trece, 633, 787

trei, 634, 787
treiera, 769
tremeate, 633
tremite, 633
tremura, 787
trimete, 772
trimite, 633
trist, 650, 772
trudă, 645
trufaş, 648
trufă, 645
trunchi, 772
trup, 622, 628, 632
tu, 338, 630, 787
tufă, 787
tun, 395
tunde, 787
tunearec, 636
turba, 787
turbura, 640
turbure, 787, 790
turcesc, 622
turmă, 643
turna, 787
turtă, 787
tutindenea, 645
ţabină, 199
ţap, 319, 651
ţapin(ă), 199
ţară, 640, 787
ţarc, 319
ţărm, 650, 772
(*an*)*ţărţ*, 176
ţeapă, 319
ţeară, 640
ţese, 652, 787
ţest, 187
ţiitoriu, 627
ţine, 544, 787
ţinea, 623, 633
ţinut, 641
ţirea, 633
ţînţar, 772
ţîţă, 651, 787
ţuică, 535
ucenic, 632
ucide, 635, 772
ud, 787
uita, 638, 767, 769
ulta, 638
umăr, 649, 780
umbla, 774
umbră, 646, 787
umfla, 780
umple, 780
un, 631, 637, 788
unchi, 176, 177, 772
undă, 649, 769
unde, 554, 571, 633, 772
undeva, 182, 316
unealtă, 767
une-alte, 767
unge, 641, 787
unghi, 176, 772
unghie, 189, 651, 787
unghiu, 531
unsprezece, 182, 320
unt, 645
untunearec, 636
upuvăi, 627
ura, 762
(*a*) *ura*, 543, 783, 790
urcior, 336
urdă, 319, 321
urdin, 763
ureache, 639
ureche, 775
urgie, 627
uri, 635
urî, 543, 635, 780
urît, 780
urlu, 787
urmă, 644
urs, 788
ursor, 298
urzi, 783
urzică, 788
usca, 647, 778
usnă, 627
ustura, 189, 787
usturoi, 189, 193
uşă, 637
uşe, 637
uşor, 182, 317, 628, 781
utăluitoriu, 395
-va, 316
vacă, 649, 788
vad, 773
val, 648
vale, 788
Valea, 671, 675
Valeria, 672, 676
vamă, 188, 650
vară, 652, 788
vargă, 788
Varvara, 270
varză, 196, 540, 769
vas, 644, 769
Vasile, 673, 676
vatah, 310
vatră, 319
vă, 627
văcsea, 193
văduo, 647
văduv, 647
văduvă, 647
văpseală, 193
văpseauă, 193
văr, 454, 652, 764
vărsa, 640, 788
(*a*) *vărza*, 310
văşmînt, 636
vătaf, 297, 310, 622, 646, 747
vătah, 646
vătáj, 747
vătăjăl, 747
vătăma, 644, 788
veac, 633
v'adă, 544
veaste, 649
vechi, 176, 644, 788
vecie, 637
vecin, 637, 788
veciru, 637
vedea, 631, 788
vedeare, 642
vedz^{u} (rom. com.), 545
veghea, 788
vence, 644
vende, 638
vendeca, 634
veni, 631, 788
venin, 788

venit, 643
verde, 650, 788
veri, 631
verişoară, 454
veseli, 637
veselie, 645
veste, 649
vesti, 646
veşmînt, 444
via, 628, 636
viarme, 648
viaţă, 632
Victor, 671, 675
Victoria, 672
Vichente, 671, 675
vie, 628, 636, 640
vierme, 648, 788
viespe, 769
viezure, 319
viiaţă, 632
vin, 641, 788
vină, 644
vinde, 638, 788
vindeca, 634, 759, 788
vindecare, 639
vineri, 759, 788
vinie, 640
vinovat, 647
vintre, 187
Viorica, 671, 675
vipt (v. dr. şi reg.), 763, 788
viru, 641
vis, 788
vise (v. dr.), 176
vistier(nic), 652
vişin, 270
vişină, 270
vită, 648, 773
viţă, 650, 770
viţel, 550, 554, 647, 788
viu, 636, 788
vîna, 648, 788
vînat, 652, 770
vînă, 651, 770
vînt, 640, 788
vîra, 648
vîrh, 648
vîrtos, 633, 788, 790
vîrv, 648
Vladimir, 671
vodă, 622, 651
voi, 630, 788
voie, 635
voievod, 649
voinic, 645
vopsea, 193, 196
vopsi, 193
vornic, 650, 747
vornicel, 747
voroavă, 642
vostru, 632, 788
vrabie, 745
vraci, 646
vrăjmaş, 635
vre-, 790
vrea, 630, 788
vreame, 632
vreare, 643
vreme, 632
vreun, 641
vulpe, 651, 788
vultur, 651, 788
Walburga, 671
[*Zace*], 336
Zaharia, 671, 675
Zapis, 622, 650
zarzală, 271
zarzălă, 271
zarzăr, 271
zarzără, 271
zăcea, 177, 639, 770, 780
zăpadă, 200
(*a*) *zăpădi*, 200
zărzălie, 271
zău, 773
zăurdi, 321
zbor, 444, 642
zbuciuma, 767
zbura, 778, 789
zeace, 641
zeamă, 788, 789
zară, 319
zece, 336, 777
zecemiul, 147
zestre, 773
zgardă, 319
zgău, 646
zi, 176, 455, 631
zice, 630, 777
zidi, 640
zidui, 640
zi-i !, 147
zisă, 640
ziuă, 777
(*Zînə*), 336
zmeur, 268
zmeură, 268
zmulge, 778, 790
(*a*) *zoli*, 746
zpranic, 628

ISTROROMÂNĂ

a, 774
ab, 774
ac, 774
(*a*)*căţa*, 774
aclo, 777
adura, 774
(*a*)*duţe*, 774
afare, 774
afla, 774
(*a*)*ist*(*a*), 780
albire, 774
alerga, 774
al', 189
(*a*)*l'ure*, 774
amar, 774
amîndoi, 774
an, 774
ancarca, 780
antreba, 780
(*a*)*ntru*, 780
ape, 774
aprinde, 774
(*a*)*prope*, 774
ara, 775
arbe, 779
arbur(*e*), 775
arde, 775
arel, 774
arme, 775

aržint, 770
(*a*)*ascunde*, 774
(*a*)*ştepta*, 775
(*a*)*şterne*, 775
at, 774
(*a*)*tunţe*, 774
aţă, 337
(*a*)*ţiia*, 777
aur, 770
(*a*)*ve*, 779
avzi, 775
(*a*)*zuta*, 774
ămfla, 780
(*ă*)*mna*, 774
(*ă*)*mprinde*, 784
(*ă*)*n*, 780
(*ăn*)*cl'ide*, 780
(*ă*)*mneţ'a*, 780
(*ă*)*nrece*, 780
(*ă*)*nrenţ'e*, 780
ăns, 762, 780
ănse, 762
(*ă*)*nsura*, 780
ăntreg, 780
(*ă*)*ntru*, 780
ărde, 785
(*ă*)*rmesti*, 780
baiere, 775
barbe, 775
baserike, 775
bate, 775
bărbat, 775
be, 775
birbec, 775
bire, 775
boteza, 775
bovu, 775
brâţ, 337, 775
bur, 775
buric, 787
ca, 775, 785
caca, 775
cad, 775
cade, 775
cadere, 775
cale, 775
cap, 776
capre, 776
capta, 776
care, 785
carle, 785
carne, 776
cas, 776
case, 776
călar, 775
cămeşe, 775
căn(*d*), 785
cănta, 776
căpestru, 776
căre, 776
căt, 785
cătra, 776
cl'ar, 770
cl'ema, 776
code, 776
codru, 785
colo, 777
corb, 776
corn, 776
cose, 776
coste, 776
cot, 776
coţe, 776
crepa, 776
creste, 776
crune, 776
cuc, 776, 777
cul'b, 776
cum, 785
cumpara, 776
cunoste, 776
cur, 777
curat, 777
cuscru, 776
cuţit, 774
cuvint, 770
čoptir, 784
da, 777
damareţe, 777
de, 777
din, 777
dinte, 777
do(*i*), 777
domn, 777
drac, 777
dulce, 777
dumireke, 777
dupa, 777
dure, 777
durmi, 777
duţe, 777
face, 778
fal'ire, 779
farire, 778
faţe, 778
făr(*de*), 779
fet, 778
fete, 778
feţor, 778
ficât, 189, 778
fil', 779
fir, 770
flamund, 770
flămănd, 770
fl'er, 778
foc, 779
fol'e, 770
fome, 778
forte, 770
fraier, 773
frate, 779
frunte, 779
frúnză, 337
frunze, 779
fund, 779
fura, 779
furke, 779
furmigă, 779
fus, 779
fuzi, 779
gl'aţe, 779
gl'em, 779
gras, 779
grăv, 779
grev, 779
gros, 779
gure, 779
gusta, 779
hlamund, 770
iape, 778
iarne, 779
ie, 780
ieri, 779
iesi, 778

incać, 766
inke, 787
intra, 780
io, 778
irime, 774
iu, 762
iuve, 787
incâța, 780
(î)nuntru, 780
ke, 785
klept, 784
la, 781
lac, 781
lapte, 781
lasa, 781
lăre, 781
lătra, 781
lega, 781
lemne, 781
limbe, 781
lingure, 781
linze, 781
loc, 781
lucra, 781
lume, 781, 783
lumer, 783
lung, 781
lup, 781
lure, 781
l'epur, 781
l'erm, 788
mai, 781
mamă, 781
mare, 782
marita, 782
maț, 782
mănca, 781
măre, 782
măreke, 782
mel', 774
mer, 782
mere, 782
merinde, 782
mesura, 782
mezloc, 782
mic, 782
mil'ar, 782
mil'e, 782
mira, 782
ml'are, 782
ml'ez, 337, 782
more, 782
morte, 782
mul'ęre, 203, 782
muma, 781
munt, 782
munte, 782
muri, 782
musat, 779
muske, 782
mut, 782
ne, 762, 783
nę, 200
negră, 337
nepot, 783
nęvu, 200
nmeț, 337
noană, 783
noi, 783
nopte, 783
nor, 783
nostru, 783
nov, 783
nu, 783
nuc, 266
nuc , 265
nukę, 265
nuşcăt, 762
**nuțe*, 266
ocl'ú, 783
oie, 783
ole, 783
om, 779
opt, 783
orb, 783
os, 770, 783
oste, 780
ov, 783
pal'e, 783
pame, 783
parăt, 783
pasăre, 771
paste, 783
paște, 783
patru, 785
păre, 783
pecurâr, 200, 763, 784
picor, 338
pićor, 338
peducl'u, 784
pene, 784
per, 784
peșt, 784
pira, 783
pisa, 784
pițor, 784
plănze, 784
plir, 784
ploie, 784
porc, 784
porte, 784
pre, 784
preț, 771
prevt, 784
primavere, 784
prin, 784
pringa, 781
printru, 784
pul', 784
pul'u, 771
pureț, 784
purta, 784
pute, 784
puțin, 784
ramare, 785
rapoi, 766, 780
rațe, 785
răpede, 771
rev, 785
roş, 785
rumăr, 785
rupe, 785
ruşire, 785
sac, 785
sapun, 785
sare, 785
sarțire, 785
sănze, 785
scada, 778
scand, 785
scapa, 778
scorțe, 772
scula, 778

scurt, 778
se, 786
sec, 786
secare, 786
sere, 786
sete, 786
sev, 786, 787
sir, 786
socru, 786
somn, 786
sorbi, 786
sore, 786
sor, 786
sparze, 786
spela, 778
spir, 786
spure, 778
sta, 786
stevu, 786
stinze, 778
suflet, 787
surd, 787
surpa, 786
sus, 787
suze, 787
șåpte, 337, 786
șarpe, 786
șase, 786
șede, 786
și, 786
șl'iop, 778
șoreț 786
ști, 786
tal'a, 787
tare, 772
tața, 787
tev, 787
tirăr, 787
tomne, 775
torțe, 787
tot, 767, 787
traze, 787
trei, 787
tremetu, 772
tremura, 787
trețe, 787
.u, 787
turba, 787
turna, 787
turte, 787
țăsta, 777
țe, 785
țela, 777
țer, 775
țere, 776, 784
țerușe, 776
țese, 787
țint, 776
țira, 776
țira, 787
țițe, 787
ud, 787
umer, 780
un, 788
ungl'e, 787
unze, 787
ur, 788
urecl'e, 775
urla, 787
urs, 788
urzike, 788
usca, 778
ustura, 788
vake, 788
vale, 788
vede, 788
vegl'a, 788
verde, 788
vere, 788
verge, 788
veri, 788
verir, 788
vețin, 788
vin, 788
vinde, 788
vintu, 788
vipt, 763, 788
virer, 788
vis, 788
vițe, 788
viu, 788
(v)o, 780
voi, 788
vostru, 788
vre, 788
vulpe, 788
(v)uta, 767
zane, 779
zața, 780
zazet, 777
zerunclĭ'u, 779
zețe, 777
zi, 777
ziner, 773
zițe, 777
zuca, 781
zudeca, 781
zug, 781
zura, 781
zure, 781

MEGLENOROMÂNĂ

ac, 774
acru, 774
(a)flu, 774
agru, 760, 774
al, 774
alag, 774
alb, 774
albină, 774
aldi, 765
alt, 774
al'ŭ, 189
am, 779
ambet, 780
amflu(m), 780
amin-, 774
ampl'u, 780
an, 774, 780
(a)ncap, 780
ancă, 787
(an)călar, 775
ancliničiuni, 338
ancl'id, 780
ancoa, 766
andes, 780
(a)ndireg, 777
angan, 780
angă, 781

angrec, 780
(an)jos, 777
annuntru, 780
(a)nsor, 780
(an)sus, 787
antreb, 780
antreg, 780
antru, 780
antuneric, 787
antunic, 780
anturb, 787
(a)nvescu, 780
anveț, 337, 780
apă, 774
ar, 775
arbur, 760
arburi, 775
ard, 775
aripă, 774
arzint, 770
astup, 786
aștepta, 775
ață, 337
aură, 760
ază, 779
(ă)ncarc, 780
(ăn)cola, 777
ăncotro, 766
baccu, 760
báiăr, 309
baier, 775
barbă, 775
baș, 760
bate, 775
bates, 775
bărbat, 775
băserică, 775
beau, 775
bes, 775
btni, 775
birbeți, 775
blastim, 775
bou, 775
braț, 337, 775
bun, 775
buric, 787
buti, 775
cac, 775
cad, 775
caft, 776
cal, 775
calcu, 775
cale, 775
caldu, 775
cap, 776
capră, 776
cari, 785
carni, 776
carti, 776
casă, 776
caș, 776
caț, 774
că, 785
căldare, 775
cămeașă, 775
cănt, 776
căpestru, 776
cătușă, 776
cățol, 776
ciresă, 776
cind(u), 785
cl'eil'i, 776
cl'em, 776
coadă, 776
coardă, 776
coastă, 776
coc, 776
codru, 785
coini, 776
cola, 777
comp, 775
con, 785
contru, 776
corb, 776
cornu, 776
cos, 776
cot, 776, 785
cotru, 776
crep, 776
cres, 776
criștin, 776
cruți, 776
cu, 777
cuc, 776
cuib, 776
cum, 785
cumpăr, 776
cunosc, 776
cur, 777
curat, 777
curon, 777
curună, 776
cuscru, 776
cuțot, 774
čăruşă, 776
(či)čor, 784
dau, 777
dănca, 774
depune, 761
di, 777
dimineață, 777
din, 777
dinăoară, 767
dinti, 777
dirept, 777
discalț, 777
discarcu, 777
dispol'u, 777
dișcl'id, 777
diștept, 777
div, 772
doi, 777
domnu, 777
dor, 777
dorm, 777
drac, 777
duc, 774, 777
dulți, 777
duminică, 777
dumnido, 777
dun, 774
dupu, 777
el, 780
fac, 778
fag, 778
fără, 774
fașă, 778
față, 778
fămel'ă, 203, 778
făntónă, 779
făr, 779
făriňă, 778
feamin, 761

featǎ, 778
fet, 778
fičor, 778
foc, 779
frati, 779
frec, 779
frig, 779
frimint, 778
frong, 779
frunti, 779
frunză, 337, 779
flari, 778
fug, 779
fund, 779
funi, 779
fuńă, 779
fum, 779
fumęl'a, 778
fumęl'ă, 203
fur, 779
furcă, 779
furnigă, 779
fus, 779
galbin, 779
găl'ină, 779
genucl'u, 779
gl'em, 779
gl'eț, 779
gras, 779
greu, 779
gros, 779
gǫrn, 779
gură, 779
gust, 779
ǵarmi, 788
ǵipt, 763, 788
ǵiu, 788
**ğun*, 780
ğunatic, 760
(*h*) *tari*, 778
iapă, 778
iarbă, 779
iarnă, 779
ier, 778
ierb, 778
ieri, 779,
ies, 778
iestu, 780
il'u, 779
inimă, 774
io, 778
ir, 779
iscăzut, 778
iu, 762, 766
iundi, 762, 772, 787
iuve, 766
în, 780
joc, 781
joi, 781
judic, 781
jug, 781
jung, 774
juni, 781
jur, 766, 781
jut, 774
ḱaptin(*e*), 784
ḱept, 784
lac, 781
lacrimă, 781
lapti, 781
larg, 781
las, 781
latru, 781
lăngoari, 762
lănguros, 762
leagăn, 781
leg, 774, 781
legă, 337
lemn, 781
licșor, 781
limbă, 781
ling, 781
lingură, 781
lipă, 772
loc, 781
lǫnă, 781
lucrez, 781
lumi, 781
lună, 781
lung, 781
lup, 781
luric, 781
l'epur 781
l'ert 781
l'eu, 781
l'umintrea, 774
l'urea, 774
ma, 781
mai, 781
mamă, 781
mar, 774
mari, 781
marți, 782
marzini, 782
maseauă, 782
mastic, 782
maț, 782
mănanc, 781
mărit, 782
mejluc, 782
mer, 782
merg, 782
mes, 762
mesă, 782
mic, 782
mil'ă, 782
minciună, 782
minti, 782
minut, 782
mirindi, 782
moali, 782
moară, 782
moarti, 782
mǫ̆nă, 782
mǫ̆nică, 782
mor, 782
muc, 782
mulg, 782
mult, 782
mul'ari, 203, 782
mumă, 781
munti, 782
muscă, 782
mustață, 782
mușat, 762, 779
mut, 782
na, 780
nainti, 780
naltu, 780
nari, 762, 782
nămal'u, 762
năpoi, 780
n(*ăr*), 780
(*nă*)*scup*, 786

năstup, 786
ncalțu, 775
ncl'in, 780
neauă, 762
nec, 783
nẹuă, 200, 783
nimea, 771
nimin(ea), 771
ninel, 774
nipot, 783
nișticoți, 762
niți, 783
noapti, 783
noauă, 783
nod, 783
noi, 783
nor, 783
noră, 783
nostru, 783
nou, 783
nu, 783
nucă, 266
numi, 783
numir, 780, 783
nun, 783
nuntă, 783
ńari, 782
ńel, 774
ńercuri, 782
ńez, 337, 782
ńir, 782
o, 780
oală, 783
oară, 779
oaspiț, 780
oasti, 780
om, 779
ons, 762, 780
onsă, 762
pal', 783
palmă, 783
papră, 771
par, 783
parti, 783
pasc, 783
paști, 783
patru, 785
părecl'ă, 783
pățos, 784
pecurar, 763
pedică, 784
penă, 784
per, 784
pești, 784
peti, 771
picurar, 784
picor, 338
picurar, 200
pičor, 784
piducl'u, 784
piș, 784
pitrec, 784, 790
plăținta, 771
plec, 774
plin, 784
ploaiă, 784
plọng, 784
poartă, 784
pọini, 783
pom, 784
pon, 783
pontiți, 783
porc, 784
port, 784
pot, 784
pri, 784
primăveară, 784
prin, 784
prind, 774, 784
printre, 784
proapi, 774
prunḍos, 784
pul'u, 784
punti, 784
puriț, 784
putrid, 784
puțọn, 784
ramon, 785
rascarmin, 778
rați, 785
răńă, 775
răpes, 785
răsar, 785
răzint, 770
rod, 785
rom, 785
ron, 785
roși, 785
rumig, 785
rup, 785
rușoni, 785
sac, 785
sam, 778
sapă, 785
sar, 785
sari, 785
să, 786
sălbatic, 772
sămar, 785
săptămînă, 786
săpun, 785
scald, 778
scand, 785
scap, 778
scapir, 778
scapit, 778
scară, 785
scl'op, 778
scol, 778
scondură, 763, 786
scot, 778
scund, 774
semn, 786
sera, 786
seti, 786
seu, 786, 787
si, 786
sicară, 786
sin, 786
singur, 786
sînitate, 785
sîrbătoare, 786
skîmb, 772
soari, 786
socru, 786
sonḍi, 785
sor(ă), 786
soț, 786
spar, 778
sparg, 786
spel, 778
spic, 786
spin, 786
spinzur, 784

spumă, 786
spun, 778
spurcu, 772
stau, 786
steauă, 786
sterp, 778
sting, 778
stong, 786
strat, 772
stri, 763
strica, 772
stricătoare, 787
strig, 786
strimt, 786
string, 786
sud(o)ari, 787
suflit, 787
sug, 787
sup, 787
supră, 787
surd, 787
surpa, 786
șapti, 337, 786
șarpi, 786
șasi, 786
șauă, 786
șcurt, 778
și, 786
șoaric, 786
șod, 786
ștern, 775
știu, 786
șuir, 786, 790
tac, 787
tal'u, 787
tari, 772
tată, 787
tăntu, 778
timp, 772
tind, 787
tindu, 766
tinir, 787
toamnă, 775
torc, 787
torn, 787
tot, 767, 787
tou, 787
trag, 787
treamur, 787
trec, 787
trei, 787
trimet, 772
tru, 763
tu, 787
tufcă, 787
tund, 787
tunțea, 774
turtă, 787
țară, 787
țănțar, 772
țe, 765
țeapă, 775
țer, 775
țerb, 776
țerc, 770
țert, 770
ți, 785
țela, 777
țer, 784
țină, 776
țint, 776
țista, 777
țon, 787
țos, 787
țoță, 787
ua, 774
uă, 788
ud, 775, 787
urḑos, 783
umbră, 787
un, 788
ung, 787
ungl'a, 787
uocl'u, 783
uopt, 783
uorb, 783
uos, 783
uou, 783
ur, 780
urăčos, 780
urdin, 763
urecl'ă, 775
urlu, 787
urot, 780
urs, 788
urzică, 788
usuc, 778
vacă, 788
vali, 788
vatăm, 788
văltur, 788
vecl'u, 788
ved, 788
vegl'u, 788
veră, 788
verdi, 788
vergă, 788
veri, 779
vin, 788
Vinător, 788
vind, 788
viniri, 788
vint, 788
vis, 788
vițin, 788
vițol, 788
viu, 788
voi, 788
vom, 763
vostru, 788
zac, 780
zați, 777
zeană, 779
zeazit, 777
zic, 777
ziniri, 773
zuă, 777

RUSĂ

абрикос, 280
бричка, 288
вишня, 270
горгица, 289
грамотка, 288
груша, 280
dever' 454
делегат, 285
делегатка, 285
депутат, 285

депутатка, 285
derevo, 455
z'at', 454
исилетка, 288
змея, 746
zolovka, 454
калина, 270
каморка, 288
коробка, 288
крестник, 286
крестница, 286
киртка, 288
лимон, 280
майка, 288
малина, 270
маслина, 266, 274
nevestka, 454
omăt, 200
пальтó, 747
пионер, 285
пионерка, 285
председательница, 284
рибашка, 288
svekrov', 454
svěkor, 454
svoĭačenitsa, 454
семечко, 288
слива, 280
служанка, 285
студент, 285
студентка, 285
сумка, 288
sutki, 455
театр, 747
test', 454
těšča, 454
учительница, 284
фельдшер, 286
фельдшерица, 286
хозяйка, 284
царица, 286
царь, 286
šurin, 454
яблоко, 280
я' блоня, 280
iogoda 269

SARDĂ

abba (log.), 178
frebboso (log.), 761
furca, 178
limba (log.), 178
mura (log.), 267
nuge, 266
núke, 266
nunta, 58

SÎRBO-CROATĂ

бâu, 310
brindza, 534
jagoda, 269
jägoda, 269
kàlina, 270
kladnja, 188
kolak, 188
maja, 595
malina, 270
mamaljuga, 538
oka, 539
oskoruša, 271

SLAVĂ ȘI VECHE SLAVĂ

agoda (v. sl.), 269
albuša (dial. sud sl.), 533
are (dial. sud sl.), 532, 534
baba, 588
barba (dial. sud sl.), 532, 534
barbos (dial. sud sl.), 534
biči (v. sl.), 188
biserka (dial. sud sl.), 532, 534
blato, 588
bolĭ (v. sl.), 188
boljarinŭ (v. sl.), 188
bosileku, 589
brbos (dial. sud sl.), 534
briza (dial. sud sl.), 534
brndza (dial. sud sl.), 534
brnza (dial. sud sl.), 532, 534
brъnza (dial. sud sl.), 534
burta (dial. sud sl.), 535
cujka (dial. sud sl.), 535
culjka (dial. sud sl.), 535
čapa (dial. sud sl.), 535
čeliniku, 591
čepati, 597
čerešar (dial. sud sl.), 535
čisti (v. sl.), 188
čomaga (dial. sud sl.), 535
čudo, 591
da, 316
dada, 591
dŭva desęti (v. sl.), 182, 320
fakatura (dial. sud sl.), 535
fljaška (dial. sud sl.), 535
frntulja (dial. sud sl.), 535
frula (dial. sud sl.), 532, 535
furati (dial. sud sl.), 535
gagul (dial. sud sl.), 531
galban (dial. sud sl.), 536
galben (dial. sud sl.), 536
galbin (dial. sud sl.), 532, 536
glumŭ (v. sl.), 188
goditi, 586
golǫbŭ (v. sl.), 203
golu, 593
gradina, 593
grajati, 593
grščiti, 585
χrana (v. sl.), 320
hraniti, 593
izměna, 604
jagoda, 269
jagoda (v. sl.), 269
jarba (dial. sud sl.), 531, 536
jedinŭ na desęte (v. sl.), 182, 320
kačiti, 597
kal (dial. sud sl.), 536
kalica (dial. sud sl.), 536

kalina (v. sl.), 270
kaljac (dial. sud sl.), 536
kaljan (dial. sud sl.), 532, 536
kaljče (dial. sud sl.), 536
kalugeru, 589
kal' (dial. sud sl.), 536
kamaša (dial. sud sl.), 536
kamiša (dial. sud sl.), 536
kandovam (dial. sud sl.), 536
kanjo (dial. sud sl.), 536
kapla (dial. sud sl.), 536
karne (dial. sud sl.), 536
karni (dial. sud sl.), 537
karnja (dial. sud sl.), 532, 536
karnje (dial. sud sl.), 537
karńjič (dial. sud sl.), 536
kasarina (dial. sud sl.), 532, 537
kofa, 590
koğa-mi-ti, 590
krculja (dia. sud sl.), 532, 537
kroiti, 590
krojiti (v. sl.), 196
krŭma (v. sl.), 188
kukotu, 590
kuljta (dial. sud sl.), 537
kurkam, 590
ḱor (dial. sud sl.), 537
ḱora (dial. sud sl.), 537
lapte (dial. sud sl.), 537
laul (dial. sud sl.), 532
levam (dial. sud sl.), 537
levo (dial. sud sl.), 537
lěni, 594
lěpiti, 586
lingur (dial. sud sl.), 538
lingura (dial. sud sl.), 538
lingurka (dial. sud sl.), 538
ljanga (dial. sud sl.), 538
ljongarka (dial. sud sl.), 538
ljute (v. sl.), 188
ljuvam (dial. sud sl.), 538
mamaljuga (dial. sud sl.), 538
маслина, 274
маслина, (v. sl.), 280
маслине, 274
merde (dial. sud sl.), 538
milu, 598
motiti, 595
motriti, 596
mruša, 596
muska (dial. sud sl.), 538
nafiraca (dial. sud sl.), 538
nevěsta, 597
nore (dial. sud sl.), 532, 534
ojeri ! (dial. sud sl.), 538
ońuj ! (dial. sud sl.), 538
opariti, 603
oskoruša, (v. sl.), 271
padi, 598
paguba (v. sl.), 188
palj (dial. sud sl.), 539
palja, 599
palja (dial. sud sl.), 539
pan (dial. sud sl.), 539
pana (dial. sud sl.), 539
panja (dial. sud sl.), 539
panjati (dial. sud sl.), 539
panje (dial. sud sl.), 539
panjoka (dial. sud sl.), 539
panjota (dial. sud sl.), 539
pantik (dial. sud sl.), 539
pene (dial. sud sl.), 539
pljaka (dial. sud sl.), 538
pljakurina (dial. sud sl.), 538
platiti, 599
plav (dial. sud sl.), 533
plavuša (dial. sud sl,), 533
pola, 599
pordek (dial. sud sl.), 539
porkam (dial. sud sl.), 539
povesti (v. sl.), 747
pragu, 599
прахъ (v. sl.), 310
prě, 599
prostu, 596
pruja (dial. sud sl.), 539
pružiti, 599
rasypati (v. sl.), 457
rinoti, 587
roji, 544
rъndza (dial. sud sl.), 539
skopu, 600
skrofa (dial. sud sl.), 538,
skutura (dial. sud sl.), 532, 539
smokvina (v. sl.), 269
смокыінъ (v. sl.), 269
sokotela (dial. sud sl.), 539
spevala (dial. sud sl.), 536
spevam (dial. sud sl.), 536
stranje (dial. sud sl.), 539
sukati, 602
suto, 601
sŭto (v. sl.), 182, 320
šošorea (dial. sud sl.), 540
topiti, 602
undža (dial. sud sl.), 531
undžica (dial. sud sl.), 531
valiti, 587
varza (dial. sud sl.), 540
višnja, 270
врѣхъ, 310
zapadati, (v. sl.), 200
zarja, 592, 604
žali, 594
žaliti, 594
žaru, 594

SLOVENĂ

capin, 199
jagoda, 269
kalina, 270

SPANIOLĂ

ahijada, 454
ahijado, 454
aqui, 550
árbol, 455
asperillo, 566
badén, 566
banana, 279
bananero, 279

banano, 279
burjaca, 569
bursaca, 569
caballo, 838
cabestro, 178
cantar, 838
carbúncul, 566
casa, 838
cereza, 279
cerezo, 279
chaleco, 569
chapuz, 566
chapuza, 566
cisterna, 566
conque, 566
crufa, 436
euñada, 454
cuñado, 454
defalcar, 761
derrengar, 571
dios, 773
donáire, 570
donde, 571
encajar, 566
entender, 773
entonces, 566
estribo, 566
frihol, 569
hasta, 843
hervantar, 770
hiebre (v. sp.), 761
higado, 550
higo, 279
higuera, 279
hijo, 838
hisol, 569
hombre, 852
hondrar, 852
lagañoso, 436
llorar, 838
loco, 436
luna, 838
madera, 455
madrina, 459
marido, 838
mazo, 566
melocoton, 279
melocotonero, 279
menear, 436
mes, 762
mielgé (v. sp.), 59
monte, 838
mora, 267
mujer, 838
nava, 566
nieto, 454
niño, 838
nogal, 279
nuez, 279
oído, 570
ojo, 178
onde, 571
padrino, 454
pielge (v. sp.), 59
pino, 566
prima, 454
primo, 454
querer, 838
renco, 571
rroznar, 436
rubí, 566
rueda, 178
sañudo, 436
sobrino, 454
suegra, 454
suegro, 454
tembleque, 566
torrentera, 566
tranco, 566
trocar, 436
vinazo, 566
yerno, 773

TURCĂ

aht, 586
alay, 188
amma, 586
armud, 272
arslan, 60
aslan, 588
avli, 588
azmak, 743
baba, 287
bakam, 59
baldiz, 284, 287
bayir, 309
beg, 272
beg-armûdi, 272
béhâ, 771
bo, 589
bokluk, 188
boya, 193
caba, 747
cep, 593
çarik, 603
çarşaf, 188
çoban, 200
damla, 62
dayi, 287
de, 747
dip, 591
dud, 269
dûşman, 592
fağfurt, 188
filğan, 60
fodul, 593
fukara, 593
haber, 593
hal, 593
handak, 593
hizmetkâr, 594
kahve, 589
katir, 188
katran, 590
kervan, 590
keyif, 594
kibar, 188
kicavuz, 589
kismet, 590
konak, 590
kukumav, 288
kurban, 591
masrapa, 62
muşmulá, 271
mişan, 597
oda, 603
pala, 587

pazar, 599
soy, 601
susam, 59
tamam, 59
tarla, 188
tahomac, 535
tüfek, 602
türk, 602
valtas, 747
zerdali, 271
zor, 604
zorlu, 604

UCRAINEANĂ

biliti, 746
bilyty, 746
bratova, 454
Bamara, 747
derevo, 455
diver, 454
doba, 455
змія, 746
zovista, 454
zolyty, 746
kapšuk, 267
kušaty, 193
omët, 200
nepcuk, 264
skoruš, 271
svëkor, 454
svoïačka, 454
test', 454
tëšča, 454
holub, 203
švager, 454
šurin, 454

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor autorii sînt rugați să respecte următoarele

NORME:

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

de Iorgu Iordan

Recenziile și notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* și va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituția cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observație proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte.

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct. Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuație, numărul precede semnul.

Indicațiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul lucrării (subliniat); *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); *d*) ediția (în cifre arabe); *e*) locul de apariție (orașul, în românește la articolele în limbi străine); *f*) anul apariției (nu se pune editura); *g*) pagina. Ex. 1 Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 84.

Pentru articole de reviste :

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul articolului (subliniat); *c*) titlul revistei (între ghilimele; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; inițialele nu se despart prin punct); *d*) numerotația (anul, volumul, nr.); *e*) pagina. Ex. Al. Rosetti, *Considerații asupra foneticii și fonologia limbii române în secolul al XVI-lea*, SCL XV, 1964, 2, p. 129. E. Petrovici, *Repartiția geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în „Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menționare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeași cu cea menționată prima dată, după numele autorului se va menționa *loc. cit.* Ex. : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor și al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiași autor.

Se vor cita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet și explicate la sfîrșitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoțite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex. : în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacției în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul inițial. Dacă autorul găsește *absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție, Calea Victoriei nr. 194, București.

I. P. I., c. 3813

Tsl.

REVISTE PUBLICATE
ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

LIMBA ROMÂNĂ
STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
REVUE ROUMAINE DE LINGUISTIQUE
CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ – CLUJ
ANUARUL DE FILOLOGIE – IAŞI
REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR
REVISTA DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ
STUDII CLASICE
NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
FORSCHUNGEN ZUR VOLKS- UND LANDESKUNDE

LUCRĂRI APĂRUTE
ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, *Limba latină*, 1965, 439 p., 38 lei.
* * * **Atlasul lingvistic român**, seria nouă, 1965, vol. IV. Hărţile de la 910 la 1236, 103 lei.
* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.
Sub red. acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei ; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei.
N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.
AL. GRAUR, **Etimologii româneşti**, 1963, 94 p., 5,15 lei.
IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 528 p. + 1 pl., 34 lei.
TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic** (Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et étymologique), 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.
* * * *Fonetică şi dialectologie*, vol. V, 1964, 292 p., 12 lei.

SCL, AN XVI, NR. 6, P. 753—942, BUCUREŞTI, 1965

I. P. „Informaţia" – c. 3813

43830

Lei 12.—